

VRIND 2014

VLAAMSE
REGIONALE
INDICATOREN

Vlaamse
overheid

VRIND IS EEN UITGAVE VAN DE STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING.

De Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) is een agentschap binnen het domein Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid van de Vlaamse overheid.

Hij verricht op wetenschappelijk onderbouwde en onafhankelijke wijze studies over demografische, sociaal-maatschappelijke en macro-economische thema's, vertrekende vanuit een beleidsrelevante vraagstelling.

De Studiedienst heeft tevens een coördinerende rol op het gebied van de monitoring van de algemene omgeving voor het Vlaamse beleid.

Hij heeft een ondersteunende rol ten aanzien van andere beleidsdiensten die vragen hebben over statistiek, survey, monitoring, beleidsevaluatieonderzoek en toekomstverkenningen als techniek en bij praktische vraagstukken.

De Studiedienst is tevens de draaischijf voor vraag en aanbod van openbare statistieken over Vlaanderen.

VRIND is ook te raadplegen via de website (www.vlaanderen.be/svr).

U kunt daar eveneens andere publicaties van de Studiedienst van de Vlaamse Regering downloaden.

De reeksen uit deze publicatie en de metadata zijn daar terug te vinden via de rubriek Cijfers.

STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

Boulewijnlaan 30 bus 23, 1000 Brussel

Tel. 02 553 52 07

Fax 02 553 58 08

E-mail svr@dar.vlaanderen.be

Bestellingen

<http://publicaties.vlaanderen.be>

Telefonisch via gratis nummer 1700 (elke werkdag van 9 tot 19 uur).

Depotnummer: D/2014/3241/257

ISBN-NUMMER : 9789040303593

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Josée Lemaître, administrateur-generaal

GRAFISCHE VORMGEVING EN OPMAAK

Prepress Drukkerij Bosmans, Lommel

VISUALISATIE CLUSTERINLEIDINGEN

Visual Harvesting / <http://www.visualharvesting.com>

DRUK

Drukkerij Hendrix, Peer

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk papier.

WOORD VOORAF

Deze 22ste editie van de Vlaamse Regionale Indicatoren (VRIND) sluit de legislatuur van de Vlaamse Regering 2009-2014 af.

De voorbije 5 edities werd het indicatorenboek opgebouwd volgens de structuur van het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 en omvatte daardoor tevens de uitdagingen van Vlaanderen in Actie (ViA).

VRIND beoogt 2 zaken: enerzijds het beschrijven van de ontwikkelingen in de samenleving die van belang zijn voor het overheidsbeleid en anderzijds nagaan of de effecten en veranderingen, die het beleid vooropstelt in beleidsnota's en beleidsplannen, dichterbij komen. Het in beeld brengen van de netto effecten van het Vlaamse overheidsoptreden is moeilijk. In een complexe en sterk veranderende samenleving zijn er vele spelers en actoren die daarbij een rol spelen en kunnen externe en internationale ontwikkelingen een zwaar impact hebben op de uitdagingen en de mogelijkheden van overheden om daarop in te spelen. De economische en financiële crisis van de voorbije jaren heeft dat duidelijk gemaakt.

De Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) doet jaarlijks suggesties zowel naar de keuze als de invulling van de indicatoren op basis van nieuw beschikbare data alsook over de presentatie van de indicatoren. De indicatoren die in VRIND worden opgenomen, zijn finaal goedgekeurd door de beleidsraden waar de minister en zijn administratie samen zitten.

De essentie van een monitor zoals VRIND, is het 'systematisch en periodiek' opvolgen van veranderingen op basis van gevalideerde indicatoren. Het opbouwen van reeksen is daarbij belangrijk. Als het beleid duidelijke keuzes heeft gemaakt, kunnen we nagaan of de evolutie de voorbije periode in de juiste richting ging en de beoogde doelstelling al dan niet in zicht komt.

Beschrijvingen op zich verklaren echter niet waarom ontwikkelingen zich voordoen. VRIND kan dus zeker niet opgevat worden als een evaluatie-instrument van het beleid van de Vlaamse overheid. De vastgestelde ontwikkelingen verklaren, veronderstelt een grondiger analyse waarbij rekening wordt gehouden met de vele spelers en actoren die deze ontwikkelingen mee beïnvloeden en sturen. De verschillende steunpunten beleidsgericht onderzoek maar ook SVR leveren hiertoe bijdragen. De resultaten daarvan zijn terug te vinden in studies en artikels die onder meer worden gepubliceerd op de website: www.vlaanderen.be/svr. Daar vindt u trouwens ook langere tijdreeksen en meer variabelen dan wat u in VRIND terug vindt in tabellen, grafieken of kaarten.

Indicatoren - het woord zegt het zelf - geven een indicatie. Het is dikwijls een moeilijke vraag hoe we effecten op langere termijn het best kunnen opvolgen. In vele gevallen moeten we ons tevreden stellen met een indicator die een of ander aspect opvolgt en bij benadering iets zegt over de mogelijke impact hiervan op het geheel. Gebrekkige statistieken of ontbrekende meetinstrumenten belemmeren vaak een goede benadering. Belangrijk daarbij is dat de indicatoren gedragen worden door alle betrokken partners en de resultaten eenduidig kunnen worden geïnterpreteerd.

VRIND ontstaat in coproductie. Naast medewerkers van de Studiedienst is een prominente rol toebedeeld aan de beleidscellen van de departementen en wordt daarnaast een beroep gedaan op circa 200 medewerkers uit de Vlaamse overheid, de wetenschappelijke steunpunten en andere instellingen. Hun medewerking is noodzakelijk om tot een kwaliteitsvol en onderbouwd product te komen. We willen hen hier uitdrukkelijk voor bedanken.

Luk Bral
VRIND-coördinator

MEDEWERKERS

MEDEWERKERS STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

PROJECTCOÖRDINATIE	Luk Bral
EINDREDACTIE	Luk Bral, Myriam Vanweddingen, Karolien Weekers
DWARSDOORSNEDE	Veerle Beyst, Luk Bral, Jo Noppe, Dirk Smets, Karolien Weekers
ALGEMEEN REFERENTIEKADER	
<i>Sociaal-culturele context</i>	Luk Bral, Jo Noppe
<i>Macro-economische context</i>	Kim Creminger, Thierry Vergeynst
<i>Demografische context</i>	Edwin Pelfrene, Martine Corijn, Edith Lodewijckx, Ingrid Schockaert
TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE	
<i>De lerende Vlaming</i>	Naomi Wauterickx (O&V), Dirk Festraets
<i>Werk en sociale economie</i>	Myriam Vanweddingen, Jo Noppe
<i>De open ondernemer</i>	Thierry Vergeynst, Michaël Goethals
<i>Innovatiecentrum Vlaanderen</i>	Peter Viaene (EWI), Kim Creminger
INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING	
<i>Cultuur</i>	Guy Pauwels
<i>Sport</i>	Guy Pauwels
<i>Gezondheid</i>	Dirk Smets
<i>Diversiteit, inburgering en integratie</i>	Jo Noppe
<i>Inkommen, armoede en sociale uitsluiting</i>	Jo Noppe
<i>Zorg</i>	Dirk Moons
<i>Media</i>	Luk Bral, Guy Pauwels, Myriam Vanweddingen
<i>Toerisme</i>	Pieter De Maesschalck
GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST	
<i>Ruimtelijke ontwikkelingen</i>	Greta Sienap
<i>Wonen</i>	Greta Sienap
<i>Stad en platteland</i>	Hilde Schelfaut, Luk Bral, Annelies Jacques
<i>Milieu en natuur</i>	Veerle Beyst
<i>Landbouw</i>	Dirk Smets
<i>Energie</i>	Dirk Smets
SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA	Veerle Beyst, Pieter De Maesschalck
SLAGKRACHTIGE OVERHEID	
<i>Vlaamse overheid</i>	Dirk Festraets, Dirk Moons, Pieter De Maesschalck
<i>Lokale en provinciale besturen</i>	Dirk Festraets, Dirk Moons
<i>Internationaal Vlaanderen</i>	Myriam Vanweddingen
FOCUS GROENE ECONOMIE	Veerle Beyst, Kim Creminger
TECHNISCHE EN ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING	Guy De Smet, Nancy Jadoul, Erik Roebben, Georneth Santos, Caroline Temmerman, Lieven Van der Elst, Karina Van De Velde, Tina Vander Molen
CARTOGRAFIE	Greta Sienap

MEDEWERKERS UIT DE VLAAMSE OVERHEIDS- EN ANDERE INSTELLINGEN

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Demografische context

ADS: Kim Derwae, Patrick Lusyne, Michel Willems

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Naomi Wauterickx

ADS: Essin Fehmievea, Anja Termote

AgODI: Peter Bex, Goedele De Cock, Ann Lips, Joachim Valckiers, Marc Van de Meirssche, Lise Van Proeyen

AHOVOS: Aron De Hondt, Caroline Domogala, Katrijne Janssens, Karin Van de Voorde

AKOV: Emile Ponsaerts, Lieve Verbruggen

Departement O&V: Anton Derkx, Isabelle Erauw, Liës Feyen, Johan Geets, Hilde Goeman, Guy Stoffelen, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Johan Vermeiren, Geert Vermeulen, Karl Wauters

EPOS vzw: Jan Ceulemans, Ronny Masset

ETNIC: Violaine Defourny, Philippe Dieu, Catherine Lefèvre

Syntra Vlaanderen: Gert Franssen, Raf Raymaekers, An Van de Ven

WSE: Kim De Paepe, Anja Wagemans

Werk en sociale economie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Faiza Djait

WSE, afdeling Werkgelegenheidsbeleid: Lieselotte Bommerez, Raf Boey, Willem De Klerck, Lieve De Lathouwer, Faiza Djait, Ryfka Heyman, Marleen Jacobs, Erik Samoy, Patricia Vroman

Steunpunt WSE: Stijn Braes, Wim Herremans, Boie Neefs, Luc Sels, Michelle Sourbron, Gert Theunissen, Wouter Vanderbiezen

VDAB: Stefaan Gekiere, Paul Poels, Steven Schietecatte, Bert Serroyen, Bart Van Schel, Willem Vansina

SERV-Stichting Innovatie & Arbeid: Ria Bourdeaud'hui, Stephan Vanderhaeghe

De open ondernemer

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Pascale Dengis, Koen Jongbloet

EWI: Peter Viaene, Pascale Dengis, Sophie Callewaert

FIT: Christophe Verhaeghe

Innovatiecentrum Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Pascale Dengis

EWI: Peter Viaene

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

Cultuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

ADS: Philippe Dewint, Vincent Coutton

CJSM: Justine Sys, Wim Bogaert, Sofie Taghon, Andy Vandervoort, Maarten Vandekerckhove, Marina Laureys,

Trees De Bruycker, Kristof Vanden Bulcke, Roel Devriendt

Cultuurnet: Carlo Dieltjens, Charlotte Tournicourt

VTI: Bart Magnus

VGC: Thomas Derveaux, Jan Verbelen

Sport

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

Bloso: Chris Massez

CJSM: Nancy Barette, Astrid Vervaet

KUL: Jeroen Scheerder

VUB: Helena Wittock

Gezondheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Heidi Cloots, Herwin De Kind, Hilde Smets

Diversiteit, inburgering en integratie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Anne Delarue

ABB: Gerlinde Doyen

Inkomen, armoede en sociale uitsluiting

ADS: Geneviève Geenens

WVG, afdeling Welzijn en Samenleving: Frank Van den Branden

Zorg

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

WVG, Kenniscentrum: Joost Bronselaer, Koenraad Jacob en Thibault De Rudder

WVG, Team Eerstelijn en Thuiszorg: Ilse Goossens

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Herwin De Kind

Agentschap Jongerenwelzijn: Johan Peeters

Kind en Gezin: Diederik Vancoppenolle

VIPA: Christophe Coustaert

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: Koen Mendonck

Federatie Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen: Valerie Marichael

Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap: Thomas Heynderickx, Liesbeth Raeymaekers

Media

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

CJSM: Johan Boucqué, Justine Sys

Steunpunt Media: Julie De Smedt

Vlaamse Regulator voor de Media: Dirk Peereman

Mediaalan: Anita Coremans

VRT: Philippe Cieters

Toerisme

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet

IV: Koen Jongbloet, Christel Leys

Toerisme Vlaanderen: Vincent Nijs, Sofie Wauters, Gudrun Willem

GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

Ruimtelijke ontwikkelingen

COÖRDINATOREN: Stijn Vanacker (Ruimte), Els Hofkens (Onroerend Erfgoed)

Agentschap Ondernemen: Idris Peiren

Agentschap Onroerend Erfgoed, afdeling Erfgoedbeleid: Els Hofkens, Hans Mestdagh

Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring: Jean-Paul Beys, Isabelle Loris, Stijn Vanacker, Peter Willems

Wonen

COÖRDINATOR: Veerle Geurts

Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Financiële Instrumenten: Stijn Schockaert

Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Wonen: Gunther Gysemans

Agentschap Wonen-Vlaanderen, afdeling Woonbeleid: Lize Haagdorens

Agentschap Inspectie RWO, Wooninspectie: Tom Vandromme

VEA: Katrien De Baets

VMSW: Peter Van Den Bosch, Wendy De Pauw

Stad en platteland

COÖRDINATOR: Stefaan Tubex (ABB)

Milieu en natuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval

VMM, MIRA: Johan Brouwers

OVAM: Evi Rossi, Els Gommeren, Maarten De Groof

INBO: Heidi Demolder

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Kris Rongé, Ludo Vanongeval

LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen: Katrien Oorts

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Els Martens, Kris Rongé, Ludo Vanongeval

ANB: Els Martens, Gudrun Van Langenhove

Landbouw

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Jonathan Platteau

LV, afdeling Monitoring en Studie: Els Demuynck, Jonathan Platteau, Tom Van Bogaert, Dirk Van Gijseghem

LV, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid: Eddy Tessens

Energie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Kris Rongé, Ludo Vanongeval

VITO: Kristien Aernouts, Kaat Jespers

VMM, MIRA: Johan Brouwers

VREG: Sarah Van Kerckhoven

SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Bart Van Herbruggen

ADS: Krist Omey

FOD MV: Marc Kwanten

LNE: Kris Rongé, Tania Van Mierlo, Philippe Van Haver, Sandra Geerts

MOW, werkgroep Dataroom: Bart Van Herbruggen (Departement MOW), Thomas Arkens (Agentschap Wegen en Verkeer),

Bernadette Naets (Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust), Marc Nuytemans (De Lijn), Guy Palmans (nv De Scheepvaart), Kevin De Coen (Waterwegen en Zeekanaal nv)

MOW, afdeling Mobiliteit en Verkeersveiligheid: Jan Pelckmans

MOW, Vlaams Verkeerscentrum: Stefaan Hoornaert

SERV: Dirk Neyts

INBO: Joris Everaert

SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Vlaamse overheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Lucas Huybrechts, Anne Delarue, Ivo Van den Bossche

BZ: Anne Delarue

DAR, afdeling Communicatie: Marijke Vrijders, Brigitte Rombaut

Dienst Wetsmatiging: Marijn Straetemans

FB: Henk Goossens, Lucas Huybrechts

Vlaamse Infolijn: Stefan Kerremans, Leonie Van Uffelen

Vlaamse Ombudsdiest: Chris Nestor

Lokale en provinciale besturen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Anne Delarue

ABB: Petra Desmedt, Ann De Saedeleer, Bart Van Dooren, Hilde Vanmechelen

Belfius: Anne-Leen Erauw

Internationaal Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet

IV: Simon Calcoen, Koen Jongbloet, Werner Mareels, Vicky Reynaert, Karoline Van den Brande

FOCUS GROENE ECONOMIE

LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Arne Daneels, Ludo Vanongeval, Els Van Hover, Kristof Rubens

EWI: Jan Van Nispen, Pascale Dengis, Peter Viaene

Agentschap Ondernemen: Koen Miseur

ECOOM: Julie Callaert

VMM-MIRA: Johan Brouwers

OVAM: Kristien Huygh, Koen Smeets, Evi Rossi

INHOUDSOPGAVE

DWARSDOORSNEDE VRIND 2014	15
Duurzaamheid	16
Gelijke kansen	17
Vlaamse leefsituatie-index	21
Opvallende trends 2008-2014	24
ALGEMEEN REFERENTIEKADER	25
1.1 Sociaal-culturele context	25
Tevredenheid	25
Zorgen	27
Persoonlijke en maatschappelijke problemen	27
Toekomstverwachtingen	27
Sociale samenhang	28
Tolerantie	30
Burgers en overheid	32
1.2 Macro-economische context	39
Welvaart	39
Economische ontwikkelingen	40
Structuur van de Vlaamse economie	44
1.3 Demografische context	47
Stand van de bevolking	47
Loop van de bevolking	51
Huishoudens	55
CLUSTER TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE	57
2.1 De lerende Vlaming	59
Kerncijfers	60
Kansen geven aan talent	66
Naar een goede start op het werk	79
Internationalisering	81
Investeren in onderwijs	83
2.2 Werk en sociale economie	89
Situatie Vlaamse arbeidsmarkt	89
Activerend arbeidsmarktbeleid	101
2.3 De open ondernemer	112
Ondernemen	112
Internationaal ondernemen	119
2.4 Innovatiecentrum Vlaanderen	127
Input	128
Output	134

CLUSTER INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING	139
3.1 Cultuur	143
Globale participatie en aanbod	143
Sociaal-cultureel werk en lokaal cultuurbeleid	146
Kunsten en Erfgoed	157
Economische cijfers	168
3.2 Sport	172
Sportparticipatie	172
Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding	176
Topsport	181
Gezond sporten	184
Economische aspecten	185
3.3 Gezondheid	188
Gezondheidsdoelstellingen	188
Mortaliteit en morbiditeit	197
Zwangerschap en geboorte	202
Gezondheidsvoorzieningen	203
3.4 Diversiteit, integratie en inburgering	206
Aanwezigheid en instroom	206
Samenleven in diversiteit	212
Inburgering als opstap naar integratie	217
Woonwagenbewoners	219
3.5 Inkomen, armoede en sociale uitsluiting	222
Welvaartsverdeling en armoede	222
Sociale uitsluiting	234
Armoede bij kinderen	237
3.6 Zorg	241
Algemeen welzijnswerk	241
Kinderen en gezinnen	243
Jeugdzorg	247
Personen met een handicap	248
Ouderen	251
Zorgverzekering	252
Investeringen	253
3.7 Media	255
Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit	255
Mediaparticipatie	262
3.8 Toerisme	270
Vlaanderen als bestemming	270
De Vlaming op vakantie	276

CLUSTER GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST	281	
4.1	Ruimtelijke ontwikkelingen	283
	Ruimtegebruik	283
	Ruimtelijke planning	285
	Onroerend erfgoed	289
4.2	Wonen	294
	Nieuwbouw en vastgoedmarkt	294
	Huurmarkt	297
	Betaalbaarheid van het wonen	298
	Ondersteuning eigendomsverwerving	298
	Ondersteuning huurmarkt	301
	Woningkwaliteit	304
	Lokaal woonbeleid	308
4.3	Stad en platteland	312
	Demografische ontwikkelingen	313
	Ruimtelijke ontwikkelingen	318
	Wonen	320
	Economie en tewerkstelling	325
	Mobiliteit	327
	Sociale en maatschappelijke aspecten	327
4.4	Milieu en natuur	336
	Water	337
	Bodem	338
	Lucht	340
	Klimaatverandering	341
	Biodiversiteit	342
	Afval- en materialenbeleid	345
	Vermesting	347
	Gezondheid	349
	Houdingen en gedragingen met betrekking tot het milieu	350
4.5	Landbouw	354
	Landbouwstructuur	354
	Economische aspecten	356
	Sociale aspecten van de landbouw	359
	Landbouw en milieu	361
	Landbouw- en plattelandsontwikkelingsbeleid	362
	Visserij	366
4.6	Energie	370
	Efficiënt energieverbruik	370
	Energieopwekking	372
	Energiearmoede	377
	Elektriciteits- en aardgasmarkt	378
	Elektriciteits- en aardgasnetwerk	379

CLUSTER SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA	381
Personenvervoer	383
Logistiek	389
Vlot verkeer	395
Veilig verkeer	399
Milieuvriendelijke mobiliteit	401
CLUSTER EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID	409
6.1 Vlaamse overheid	411
Minder bestuurlijke drukte en vereenvoudiging	412
Meer doen met minder	413
Verbetering dienstverlening	423
Vertrouwen en tevredenheid	427
6.2 Lokale en provinciale besturen	431
Financiën	432
Personeel	444
6.3 Internationaal Vlaanderen	447
Buitenlands beleid	447
Internationale samenwerking	452
FOCUS GROENE ECONOMIE	457
Visie op een groene economie	457
Beleidskader voor een groene economie	458
Indicatorenset groene economie	459
Conclusies	466
AFKORTINGEN	469

DWARSDOORSNEDE VRIND 2014

Deze VRIND-editie kan aanzien worden als een afsluiter van de voorbije legislatuur van de Vlaamse Regering. De structuur is net zoals in de vorige edities grotendeels gebaseerd op de indeling van het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 en de doorbraken van Vlaanderen in Actie. De beleidsdomeinen zijn in 5 clusters gegroepeerd voorafgegaan door een inleidend hoofdstuk waarin globale sociaal-culturele, macro-economische en demografische ontwikkelingen geschetst worden.

In de eerste cluster komen onderwijs, werk en sociale economie, ondernemen, wetenschap en innovatie aan bod met verwijzing naar de ViA-doorbraken ‘De lerende Vlaming’, ‘De open ondernemer’ en ‘Innovatiecentrum Vlaanderen’. Een tweede cluster rond de doorbraak ‘Inzetten op een warme samenleving’ beschrijft de ontwikkelingen op het vlak van cultuur en jeugd, sport, gezondheid, diversiteit, inburgering en integratie, inkomen, armoede en sociale uitsluiting, zorg, media en toerisme. De derde cluster ‘Groen en dynamisch stedengewest’ spitst zich toe op de ruimtelijke en ecologische aspecten met hoofdstukken over ruimtelijke ontwikkelingen en erfgoed, wonen, milieu en natuur, landbouw en energie. In deze cluster is een hoofdstuk over stad en platteland toegevoegd dat ruimer is opgevat dan de ruimtelijke en fysieke aspecten. Mobiliteit en logistiek vormen een afzonderlijke cluster rond de ViA doorbraak ‘Slimme draaischijf van Europa’. Een laatste cluster belicht ‘Een slagkrachtige overheid’ en dit zowel op Vlaams als lokaal niveau. In deze cluster is er ook aandacht voor internationale aspecten.

De selectie van de indicatorenset gebeurde zoals voorheen in nauw overleg met de Vlaamse administratie en werd door de beleidsraden goedgekeurd. Het regeerakkoord, de beleidsnota’s van de Vlaamse ministers en het Pact 2020 vormden het referentiekader voor de selectie. Zoals de voorbije jaren worden circa 700 indicatoren gedocumenteerd en beschreven.

Elk jaar wordt VRIND afgesloten met een focus waar een aanzet wordt gegeven voor een nieuwe indicatorenset rond een specifiek thema. Op vraag van het departement

LNE en in overleg met EWI, ECOOM en het Agentschap Ondernemen is het voorbije jaar gewerkt aan een indicatorenset rond **groene economie/eco-industrie** op basis van een OESO-ontwerp. De eerste resultaten van deze oefening is als focus opgenomen. De voorlopige set bevat 47 indicatoren waarvan er 35 in deze editie zijn opgenomen. Vele van deze indicatoren staan ook verspreid over de hoofdstukken en zijn met een icoontje aangeduid.

Transversale thema’s zoals **gelijke kansen en duurzaamheid** worden doorheen de verschillende clusters behandeld en niet in een afzonderlijk hoofdstuk. Beide invalshoeken worden bij wijze van synthese hieronder in overzichtstabellen kort toegelicht met verwijzingen naar de diverse hoofdstukken.

Naast deze transversale thema’s wordt een aanzet gegeven om in één cijfer de **leefsituatie** van de Vlamingen in beeld te brengen. Het gaat om een index die de resultaten van een set van indicatoren over de verschillende aspecten van de leefsituatie op een geïntegreerde manier weergeeft.

De Vlaamse overheid wenst een slagkrachtig, coherent en geïntegreerd Vlaams beleid voor **Brussel** te voeren. Vooral voor de gemeenschapsmateries zijn daarom ook cijfers over het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen en worden deze vergeleken met het Vlaamse Gewest (zie hoofdstuk 2.1 De lerende Vlaming en cluster ‘Inzetten op een warme samenleving’). Ook in hoofdstuk 4.3 Stad en platteland waar het effect van stedelijkheid aan bod komt, worden - waar mogelijk en zinvol - vergelijkende cijfers voor Brussel opgenomen en wordt ook de **Vlaamse Rand** rond Brussel (Vlaams strategisch gebied rond Brussel volgens RSV-afbakening) vergeleken met andere gebieden.

Om de ontwikkelingen goed te kunnen interpreteren, helpt een zicht op enkele belangrijke gebeurtenissen uit de betrokken periode. Vandaar dat een aantal macro-economische data en een selectie van opmerkelijke gebeurtenissen op een tijdlijn 2008 – 2014 worden weergegeven.

Duurzaamheid

Duurzaamheid is een centrale doelstelling van de Vlaamse overheid. In alle beleidsdomeinen zijn hiervoor hefbomen voorzien. De grote lijnen zijn uitgetekend in de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (VSDO) waarin vanuit 6 transities of grote maatschappelijke veranderingsprocessen wordt aangegeven hoe een duurzame samenleving op lange termijn vorm kan krijgen. Deze grote uitdagingen of transities voor de Vlaamse overheid zijn: energie, mobiliteit, wonen en bouwen, voedsel, materialen en gezondheidszorg. Ook de nieuwe Vlaamse Regering stelt in haar regeerakkoord 2014-2019 ‘de kaart van de duurzaamheid te blijven trekken’.

Zoals in voorgaande edities, zijn ook in deze editie heel wat indicatoren terug te vinden, die kunnen gekoppeld worden aan de VSDO en vermelde transities. De inschatting van de resultaten geeft aan in welke richting de indi-

cator evolueert en/of een vooropgestelde doelstelling al dan niet haalbaar is. De doelstelling kan betrekking hebben op de VSDO, het Pact 2020 of voorkomen in domein-specifieke planningsdocumenten.

Een aantal duurzaamheidsindicatoren evolueren in de goede richting. Zo haalt Vlaanderen inzake beschikbaar inkomen de top 5 van de best presterende EU-landen (figuur 3.168), hetzelfde kan gezegd worden over de spreiding van het inkomen per inwoner (gini-coëfficiënt, figuur 3.181). Een positieve evolutie is er eveneens voor een aantal indicatoren rond energie (figuren 4.154 energie-intensiteit, 4.102 broeikasgasemissies en 4.161 aandeel hernieuwbare energie), mobiliteit (figuur 5.35 aantal verkeersdoden), wonen en bouwen (figuur 4.33 energieprestatiepeil) en voedsel (figuren 4.145 druk door gewasbescherming en 4.150 areaal biologische landbouw). De doelstelling voor het aanbod huishoudelijk afval 2015 uit het MINA-plan 4 is gehaald (figuur 4.111).

Indicatoren duurzame ontwikkeling

Hoofddimensie / Transitie	Indicator	Figuur	Inschatting
Sociaal	Inkomensongelijkheid (gini-coëfficiënt)	3.181	
Economisch	Beschikbaar inkomen per inwoner	3.168, 3.169	
Ecologisch	Instandhouding soorten / habitats	4.103	
Energietransitie	Bruto binnenlands energieverbruik	4.154	
	Energie-intensiteit van de economie	4.154	
	Broeikasgasemissies	4.102	
	Aandeel hernieuwbare energie	4.161	
	Energiearmoede	4.163	
Mobiliteitstransitie	Broeikasgasemissie van personenvervoer over de weg	4.46	
	Broeikasgasemissie van goederenvervoer over de weg	5.47	
	Filezwaarte op het hoofdwegennet	5.30	
	Aantal verkeersdoden	5.35	
Transitie wonen en bouwen	Energieprestatiepeil	4.33	
	Problematische woonsituatie	3.191	
	Woonquote	4.24, 4.63	
Voedseltransitie	Energiegebruik in de landbouw	4.145, 4.156	
	Druk door gewasbescherming	4.145	
	Areaal biologische landbouw	4.150	
Materialentransitie	Aanbod huishoudelijk afval*	4.111	
Transitie gezondheidszorg	Verloren potentiële jaren*	3.132	
	Aanbod ziekenhuisbedden/artsen*	3.143-3.145	
	Fysieke activiteit	3.124	

* Alternatieve indicator bij gebrek aan recente data.

Bron: Brynincx, H., M. Bussels & Bachus, K. (2011). *Omgevingsmonitor DO 2011. Onderzoeksnota in het kader van een Kortetermijnopdracht van het Steunpunt Duurzame Ontwikkeling*. Leuven: KU Leuven/HIVA; SVR Duurzaamheidsmonitor (<http://www.vlaanderen.be/svr/Monitoring/duurzaamheidsmonitor>).

Doelstelling haalbaar of gerealiseerd
Goede richting of gunstige positie
Weinig verandering of middenpositie
Eerder in tegengestelde richting of doel moeilijk haalbaar

Daarnaast duiden sommige indicatoren op een kritische situatie zoals deze voor de instandhouding van soorten en habitats (figuur 4.103) en filezwaarte op het hoofdwegenet (figuur 5.30). Ook het energieverbruik in de landbouw (figuren 4.145 en 4.156) neemt toe, voornamelijk door een sterke toename van het aantal warmtekrachtkoppelingen in de glastuinbouw. Sinds 2010 is de landbouwsector een netto producent van elektriciteit. Dit levert een efficiëntiewinst op maar de energie die de WKK's verbruiken, komt op conto van de landbouwsector.

Gelijke kansen

Het Vlaamse gelijkekansenbeleid richt zich op het bestrijden van achterstellings- en uitsluitingsmechanismen die ervoor zorgen dat mensen of groepen van mensen nog steeds ongelijk behandeld worden en niet de kansen krijgen die nodig zijn om volwaardig te participeren aan het maatschappelijke leven. De bedoeling is om deze mecha-

nismen zichtbaar en bespreekbaar te maken, ze te bestrijden en de totstandkoming ervan te voorkomen.

In wat volgt wordt aangegeven op welke plaatsen in deze editie van VRIND de thema's gender en handicap aan bod komen. Wat betreft seksuele oriëntatie volgt de Studiedienst van de Vlaamse Regering via de SCV-survey periodiek de houding op van de Vlaamse bevolking tegenover holebi's en holebiseksualiteit. De meest recente resultaten hiervan worden besproken in hoofdstuk 1.1 Sociaal-culturele context.

De Vlaamse overheid is uiteraard ook bekommert om andere kansengroepen. Zo voert ze onder meer een inburgerings- en integratiebeleid voor personen met een migratieachtergrond en een specifiek beleid voor personen in armoede of sociale uitsluiting. Voor een bundeling van de gegevens over de evolutie van de vreemde bevolking en de maatschappelijke positie van vreemdelingen verwijzen we naar hoofdstuk 3.4. Hoofdstuk 3.5 beschrijft de belangrijkste gegevens over armoede en sociale uitsluiting in Vlaanderen.

Genderverschillen

Indicator	Situatie	Figuur	Pagina	Situatie meest positief voor
Sociaal-culturele context				
Levenstevredenheid	algemeen geen verschil; vrouwen iets minder tevreden over het inkomen en hun gezondheidstoestand		25-26	=
Zorgen maken	vrouwen maken zich meer zorgen, behalve over politiek	1.4	26	M
Toekomstverwachting	vrouwen iets pessimistischer dan mannen		27	M
Vertrouwen in medemens	weinig verschil		28	=
Kwaliteit sociale contacten	weinig verschil		29	=
Vrijwilligerswerk	ligt lager bij vrouwen dan bij mannen		29	M
Buurtintegratie	weinig verschil		30	=
Houding tegenover vreemdelingen	weinig verschil		31	=
Houding tegenover holebiseksualiteit	mannen negatiever dan vrouwen		32	V
Klantvriendelijkheid overheid	mannen iets positiever over klantvriendelijkheid dan vrouwen		35	M
Tevredenheid infoverstrekking door overheid	weinig verschil		35	=
Tevredenheid over openbare voorzieningen	weinig verschil		36	=
Politieke interesse	duidelijk hoger bij mannen		36	M
Politieke machtelosheid	iets hoger bij vrouwen	1.29	37	M
Politieke participatie	duidelijk hoger bij mannen		37	M
Demografische context				
Leeftijdspiramide	overwicht van vrouwen bij de oudere leeftijdsgroepen	1.47	50	V
Levensverwachting	ligt nog steeds duidelijk hoger bij vrouwen, al neemt het verschil af	1.58	54	V
Instapleeftijd woonzorgcentrum	ligt iets hoger bij vrouwen dan bij mannen		55	V
De lerende Vlaming				
Deelname basis- en secundair onderwijs	in het gewoon onderwijs weinig verschil, in het buitengewoon onderwijs jongens in de meerderheid	2.1	64	V
Keuze onderwijsvorm secundair onderwijs	meisjes in de meerderheid in ASO en KSO, jongens in de meerderheid in TSO en BSO; verschillen in ASO en TSO nemen af, in BSO en KSO toe	2.2-2.5	64-65	
Onthaalklas voor minderjarige nieuwkomers	meer jongens dan meisjes		66	
Hoger beroepsonderwijs	zeer grote meerderheid van studenten in HBO5 verpleegkunde zijn vrouwen, ook iets meer vrouwen in hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	2.14	67	
Hoger onderwijs	aan hogescholen en universiteiten meer vrouwen dan mannen, maar meer mannen in economische, technische en wetenschappelijke richtingen; vrouwen in de meerderheid in professioneel gerichte opleidingen, mannen in academisch gerichte opleidingen	2.15-2.17	68	V

Genderverschillen (vervolg)

Onderwijspersoneel	naarmate het opleidingsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen, HBO5 verpleegkunde uitgezonderd		70	M
Scholingsgraad	meer hooggeschoolde vrouwen dan mannen, vrouwen hebben vaker een diploma niet-universitair hoger onderwijs en mannen vaker een universitair diploma	2.19	70	V
Schoolse vertraging	vooral in secundair onderwijs hebben meisjes minder vertraging	2.28-2.29	75	V
Problematische afwezigheden	in het voltijds onderwijs is er weinig verschil, in het deeltijds en buitengewoon onderwijs zijn meisjes vaker afwezig	2.30	75	M
Vroegtijdige schoolverlaters	ligt bij meisjes aanzienlijk lager	2.32	76	V
Deelname hoger onderwijs naar opleidingsniveau moeder	vrouwen nemen vaker deel maar verschil met mannen verkleint naarmate moeder hoger opgeleid is	2.35	78	V
20-34 Jarigen met diploma hoger onderwijs	vrouwen scoren beduidend beter	2.36-2.37	78	V
Participatie levenslang leren	weinig verschil	2.38	79	=
Participatie volwassenenonderwijs	ligt veel hoger bij vrouwen, behalve bij het lineair hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	2.39	79	V
Deeltijds onderwijs	veel meer jongens dan meisjes	2.47	83	
Ondernemersopleiding	deelname ligt bij mannen iets hoger dan bij vrouwen	2.49	84	M
Overgang naar arbeidsmarkt	bij hoger opgeleide schoolverlaters zijn vrouwen in de meerderheid; aandeel schoolverlaters dat na 1 jaar werkloos is hoger bij mannen dan bij vrouwen	2.51, 2.54	84-85	V
Werk en sociale economie				
Werkzaamheidsgraad	ligt veel lager bij vrouwen, verschil neemt wel af	2.74-2.75	91	M
Uittredeleeftijd	vrouwen treden vroeger uit	2.78	93	M
Deeltijdarbeid	ligt veel hoger bij vrouwen	2.79	93	M
Tijdelijke arbeid	ligt hoger bij vrouwen, maar verschil verkleint	2.80	93	M
Atypische arbeid	vrouwen doen meer weekendwerk; mannen meer nacht-, avond- en ploegenarbeid	2.81	94	
Werkbaarheidgraad	ligt lager bij vrouwen	2.83	95	M
ILO-werkloosheidsgraad	geen verschil, hogere werkloosheidsgraad van vrouwen verdwenen	2.85	96	=
VDAB-werkloosheidsgraad	nog weinig verschil, hogere werkloosheidsgraad van vrouwen verdwenen; aandeel van mannen in totaal aantal niet-werkende werkzoekenden is wel nog hoger	2.89	98	=
Niet-werkende werkzoekenden	aandeel van mannen in totaal aantal niet-werkende werkzoekenden hoger dan aandeel vrouwen	2.91	99	V
Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling	hoe meer kinderen, hoe minder vaak vrouwen actief zijn op de arbeidsmarkt, bij mannen geen verschil naar aantal kinderen	2.94	100	M
Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling	hoe meer kinderen, hoe vaker vrouwen deeltijds werken, bij mannen geen verschil naar aantal kinderen	2.95	101	M
Tewerkstellingspremie 50-plus	veel minder vrouwen dan mannen		104	M
Opleidingscheques	worden meer aangevraagd door vrouwen		104	V
Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	ligt veel hoger bij vrouwen, verschil neemt wel af	2.104-2.105	106	M
Sociale economie	groot overwicht van vrouwen in de invoegbedrijven (dienstencheques), ondervertegenwoordiging in de andere werkvormen	2.107	108	
De open ondernemer				
Ondernemerschap	ligt lager bij vrouwen	2.112	114	M
Cultuur				
Cultuurparticipatie	algemeen weinig verschil		144	=
Deelname verenigingsleven	mannen zijn vaker actief lid van verenigingen dan vrouwen en nemen ook vaker deel aan activiteiten van verenigingen waar ze geen lid van zijn	3.4, 3.6	145	M
Deelname amateurkunsten	geen verschil op vlak van lidmaatschap van een amateur-kunstenvereniging, vrouwen iets vaker zelf creatief of kunstzinnig bezig		147	V
Bibliotheekbezoek	ligt iets hoger bij vrouwen, maar verschil is sterk afgangen		148	V
Participatie podiumkunsten	mannen wonen wat vaker muziekconcerten of voorstellingen van cabaret of stand-up comedians bij, voor de rest zijn er weinig verschillen		157	=
Bioscoopbezoek	geen verschil		160	=
Leesgedrag	vrouwen lezen meer en vaker een boek		161	V
Museumbezoek	geen verschil		162	=
Erfgoedactiviteiten	weinig verschil bij deelname aan historische wandeling of bijwonen historische optocht, mannen bezoeken wel iets vaker bezienswaardig gebouw of monument		163	=

Genderverschillen (vervolg)

Sport				
Sportparticipatie	ligt lager bij vrouwen; mannen en vrouwen die sporten doen dat wel evenveel; ook bij 10-11-jarigen sporten jongens meer dan meisjes	3.74	173, 176	M
Lidmaatschap sportclub	ligt lager bij vrouwen; bij vrijwilligers en bestuursfuncties is verschil nog groter	3.79-3.82	174-175	M
Passief sporten	vrouwen wonen minder vaak een sportwedstrijd bij		175	M
Evolutie fysieke fitheid jongeren	evolutie toont algemeen weinig verschil tussen jongens en meisjes	3.84	176	=
Topsportscholen en topsportstatuten	ligt veel lager bij vrouwen	3.98	181	M
Gezondheid				
Alcoholgebruik	overconsumptie minder vaak bij vrouwen, ook bij jongeren	3.114, 3.118	191-192	V
Roken	meer dagelijks rokende jongens dan meisjes, verschil neemt wel af	3.116	192	V
Gebruik cannabis	ligt lager bij vrouwen	3.120	193	V
Ongevallensterfte	ligt veel lager bij vrouwen	3.122	194	V
Lichaamsbeweging	aandeel met dagelijks minimaal 30 minuten lichaamsbeweging ligt veel lager bij vrouwen		194	M
Gezonde voeding	vrouwen eten vaker fruit, bij groenten geen verschil		195	V
Overgewicht	ligt veel lager bij vrouwen	3.125	195	V
Zelfdoding	ligt veel lager bij vrouwen	3.126	196	V
Suïcidepogingen	ligt hoger bij vrouwen	3.128	196	M
Geestelijke gezondheidszorg	meer vrouwen dan mannen als cliënt, behalve bij de jongeren	3.129	197	V
Doodsoorzaken	verschillen in voornaamste doodsoorzaken vooral in leeftijdsgroep van 35 tot 74 jaar: bij vrouwen borstkanker, bij mannen zelfdoding en longkanker	3.130	198	
Vermijdbare sterfte	ligt iets hoger bij vrouwen	3.131	198	M
Verloren potentiële levensjaren	ligt lager bij vrouwen	3.132	199	V
Hiv	bij personen met de Belgische nationaliteit ligt het aantal nieuwe gevallen veel lager bij vrouwen		200	V
Diabetes	ligt lager bij vrouwen in leeftijdsgroepen vanaf 45 jaar	3.138	201	V
Diversiteit, inburgering en integratie				
Profiel vreemdelingen	iets meer mannen dan vrouwen zowel bij totale vreemde bevolking als bij nieuwe inwijkelingen		208, 211	
Houding tegenover vreemdelingen	geen verschil	3.160	213	=
Werkzaamheidsgraad vreemde herkomst-groepen	ligt bij alle vreemde herkomstgroepen lager bij vrouwen dan bij mannen		214	M
Profiel nieuwkomers	meer mannen dan vrouwen	3.165	217	
Inkommen, armoede en sociale uitsluiting				
Armoederisicopercentage	weinig verschil, ook niet bij kinderen	3.172-3.173	225, 237	=
Achterstallige betalingen	weinig verschil		231	=
Zorg				
Tele-onthaal	meer vrouwen dan mannen nemen contact op		241	
CAW	cliënteel bestaat algemeen uit evenveel mannen als vrouwen; bij ambulante hulp en bij slachtofferhulp meer vrouwen, bij andere hulpvormen meer mannen	3.202	242	
Bijzondere jeugdbijstand	iets minder meisjes dan jongens	3.214	248	V
Media				
Personnel VRT	streefcijfer 40% vrouwen tegen eind 2014 bijna bereikt		262	M
Management VRT	25% vrouwen in management: streefcijfer van 33% nog niet bereikt		262	M
Aanwezigheid in VRT-programma's	streefcijfer van 33% bereikt	3.243	262	M
Gebruik digitale media	vrouwen gebruiken minder vaak een pc, het internet, een smartphone en een spelconsole		264	M
Breedte internetgebruik	vrouwen gebruiken minder onlinetoppassingen	3.248	264	M
Opvolgen actualiteit	meer mannen dan vrouwen volgen de actualiteit via het internet of de krant		265	M
Landbouw				
Tewerkstelling	veel meer mannen dan vrouwen	4.139	359	M
Slagkrachtige overheid				
Vlaams overheidspersoneel	meer vrouwen dan mannen	6.17	421	V
Topfuncties Vlaamse overheid	21% vrouwen: streefcijfer van 33%	6.20	422	M
Middenkader Vlaamse overheid	31% vrouwen: streefcijfer van 33% bijna gehaald	6.20	422	M

In het overzicht over wat er over gender in deze VRIND te vinden is, wordt telkens een korte beschrijving gegeven van de bestaande situatie aangevuld met een aanduiding of de situatie het meest positief is voor mannen of voor vrouwen. Dat kan uiteraard enkel bij die indicatoren waarvan duidelijk is dat ze op een positieve of negatieve manier bijdragen tot iemands leefsituatie.

Ondanks een duidelijke vooruitgang van vrouwen op tal van domeinen in de voorbije decennia, blijft hun sociaal-economische positie overwegend minder goed dan die van mannen. Dit ondanks het feit dat vrouwen inzake op-

leiding en vorming sinds enige tijd een voorsprong hebben opgebouwd tegenover mannen. Vrouwen zijn minder aan het werk, werken meer deeltijds en tijdelijk, in minder kwaliteitsvolle en minder leidinggevende jobs. Zij stappen veel meer dan mannen (tijdelijk) uit de arbeidsmarkt om zich met de zorg om de kinderen bezig te houden. Vrouwen maken zich ook meer zorgen en zien de toekomst minder positief tegemoet.

Op het vlak van gezondheid scoren vrouwen dan weer beter. Hun levensstijl is op verschillende vlakken een pak

Personen met een handicap

Indicator	Situatie	Figuur	Pagina
De lerende Vlaming			
Buitengewoon onderwijs	aantal leerlingen en aandeel per onderwijsniveau (kleuter, lager en secundair onderwijs) neemt toe	2.6	61
Geïntegreerd onderwijs (GON)	aantal GON-leerlingen neemt jaarlijks toe	2.7	61
Werk en sociale economie			
Werkzaamheidsgraad	ligt veel lager dan de algemene werkzaamheidsgraad	2.74-2.75	91
Werkbaarheidsgraad	ligt veel lager dan de algemene werkbaarheidsgraad	2.83	95
Niet-werkende werkzoekenden	13% van het totaal aantal NWWZ heeft arbeidshandicap	2.91	99
VDAB-trajectwerking	bij personen met een arbeidshandicap ligt de uitstroom naar werk lager dan de algemene uitstroom	2.97	102
IBO	aandeel personen met een arbeidshandicap blijft stabiel rond 7%	2.99	103
Tewerkstellingspremie 50-plus	aandeel personen met een arbeidshandicap in toegekende premies ligt laag		104
Sociale economie	oververtegenwoordiging van personen met een arbeidshandicap in alle werkvormen	2.107	108
Sport			
Sportparticipatie	ligt duidelijk lager bij personen met een functiebeperking	3.97	180
Inkommen, armoede en sociale uitsluiting			
Armoederisicopercentage	bij personen met een functiebeperking dubbel zo hoog als bij personen zonder functiebeperking		225
Inkomensvervangende tegemoetkoming (IVT) en integratietegemoetkoming (IT)	laatste jaren opvallende toename	3.185	233
Zorg			
Grootte van de doelgroep	een kwart van de volwassen Vlamingen ondervindt hinder door ernstige aandoening of ziekte	3.217	248
Toegekende materiële hulpmiddelen	al enkele jaren stabiel	3.219	249
Voorzieningen voor personen met handicap	nemen toe	3.202	249
Actieve zorgvragen	aantal stagneert na sterke toename jongste jaren	3.221	250
Persoonlijk assistentiebudget	sterke toename van aantal gebruikers	3.222	250
Media			
Personeel VRT	0,9% personen met arbeidshandicap in VRT-personeel: streefcijfer van 1,5% tegen eind 2014		262
Aanwezigheid in VRT-programma's	1% van aanwezigen is een persoon met een handicap	3.14	260
Ondertiteling programma's	bij VRT streefcijfer van 95% van alle programma's bereikt, bij vtm 65% ondertiteld, bij 2BE 86% en bij Vitaya 89%	3.253-3.254	267
Gesproken ondertiteling	aangeboden door VRT, vtm en 2BE		267
Vlaamse gebarentaal VRT	het Journaal van 19u en Karrewiet met gebarentaal aangeboden		267
Toegankelijkheid websites	13% van de Belgische websites haalt de drempelwaarde voor een behoorlijke toegankelijkheid, 64% van de websites van de Vlaamse overheid		268
Toerisme			
Vakantieparticipatie	vakantie-armoede van zieken en invaliden ligt veel hoger dan algemene vakantie-armoede	3.273	277
Slimme draaischijf			
Verplaatsingsgedrag	23% van de niet-verplaatsers doet dat omwille van ziekte of handicap	5.13	388
Slagkrachtige overheid			
Vlaams overheidspersoneel	1,4% personen met arbeidshandicap: streefcijfer van 3%	6.20	422

gezonder dan die van mannen, al vormt lichaamsbeweging en sportparticipatie in het algemeen hierop een uitzondering. Dat vertaalt zich nog steeds in een duidelijk hogere levensverwachting bij vrouwen, al neemt de voor sprong tegenover mannen wel enigszins af.

Wat maatschappelijke participatie betreft, is het beeld eerder diffus. Mannen zijn vaker actief lid van verenigingen maar vrouwen zijn vaker zelf creatief of kunstzinnig bezig of lezen meer en vaker boeken. Wat het gebruik van digitale media betreft, scoren mannen duidelijk beter.

Ook over de situatie van personen met een handicap zijn in de verschillende hoofdstukken van deze VRIND gegevens opgenomen. Een beschrijving van de voorzieningen voor en de vraag naar zorg van personen met een handicap is opgenomen in hoofdstuk 3.6.

De afbakening van de doelgroep is niet zo eenvoudig. Een kwart van de volwassen Vlamingen geeft zelf aan hinder te ondervinden in de dagelijkse activiteiten door een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Het is echter zo dat niet al deze personen ook effectief als personen met een handicap geregistreerd staan in de administratieve overheidsdatabanken.

Uit de overzichtstabel blijkt duidelijk dat er nog steeds een grote sociaal-economische achterstand bestaat voor

personen met een handicap. Zo ligt hun werkzaamheids- en werkbaarheidsgraad een pak lager dan het algemene gemiddelde en scoren ze duidelijk minder op het vlak van sport- en vakantieparticipatie. De inkomenspositie van de personen met een functiebeperking is ook opvallend minder goed dan die van personen zonder beperking.

Tegelijk toont de tabel dat er gewerkt wordt aan de verbetering van de positie van de doelgroep. Het aantal kinderen met een handicap dat school loopt in het gewoon onderwijs, neemt jaarlijks toe. Personen met een handicap zijn oververtegenwoordigd in verschillende werk- vormen van de sociale economie. Het aantal ondertitelde TV-programma's stijgt. En ook het aantal toegekende materiële hulp middelen, het aantal begunstigden van het persoonlijk assistentiebudget en de zorgvoorzieningen voor personen met een handicap zijn tijdens het laatste decennium toegenomen.

Vlaamse leefsituatie-index

Heel wat VRIND-indicatoren hebben te maken met de leefsituatie van de bevolking. Het gaat om de concrete leefomstandigheden van de Vlamingen zoals de kwaliteit en betaalbaarheid van de woning waarin ze leven, hun gezondheidstoestand, de mate waarin ze participeren aan cultuur of het verenigingsleven of de kwaliteit en de

Indicatorenset leefsituatie-index

Levensdomein	Subdimensie	Indicator	Figuur
Wonen			
	Woonzekerheid en betaalbaarheid	Bewonerstitel	3.190, p. 297
		Woonquote	4.24, 4.63
		Geen problemen met rekeningen nutsvoorzieningen	3.182
	Kwaliteit van de woning	Aanwezigheid van basis- en comfortvoorzieningen	3.191, 3.244
		Geen gebreken aan de woning	3.191
		Geen gebrek aan ruimte	3.191
	Behoorlijke woonomgeving	Geen overlast in de buurt	4.66
Gezondheid			
	Geen functiebeperkingen	Mate van hinder in dagelijkse bezigheden door langdurige ziekte, aandoening of handicap	3.217
	Toegankelijkheid gezondheidszorg	Geen problemen met rekeningen gezondheidszorg	3.194
	Voldoende lichaamsbeweging	Sportfrequentie	3.74-3.76, 3.195, 4.86
Vrije tijd en ontspanning			
	Socio-culturele participatie	Deelname aan socio-culturele activiteiten	3.1-3.2, 3.195, 4.86
Sociale participatie			
	Formele participatie	Actief lidmaatschap van verenigingen	3.4-3.5, 3.195, 4.80
	Informele participatie	Intensiteit van de sociale contacten	1.9, 3.195, 4.80
		Kwaliteit van de sociale contacten	1.10
Veiligheid			
	Veiligheid van de woonomgeving	Geen slachtofferschap van bedreiging, inbraken, diefstal	4.83, 4.84
Mobiliteit			
	Zich op een vlotte en veilige manier kunnen verplaatsen	Aanwezigheid auto in gezin of voldoende abonnementen openbaar vervoer	-

intensiteit van hun sociale contacten. Al deze indicatoren kunnen worden samengebracht in een ‘Vlaamse leefsituatie-index’: een index die de resultaten van een hele set van indicatoren over de verschillende aspecten van de leefsituatie op een geïntegreerde manier – dit wil zeggen in slechts één cijfer – weergeeft. Hoe hoger dit cijfer, hoe beter de leefsituatie van het individu. Op die manier kan de leefsituatie van verschillende groepen van individuen onderling vergeleken worden. Doordat deze oefening gebaseerd is op de resultaten van de jaarlijkse SCV-survey wordt het ook mogelijk de evolutie van de leefsituatie van de Vlamingen door de tijd heen op te volgen.

Bij de opbouw van de Vlaamse leefsituatie-index worden de volgende aspecten van de leefsituatie meegenomen: wonen en woonomgeving, gezondheid, vrije tijd en ontspanning, sociale participatie, veiligheid en mobiliteit. Voor elk van deze domeinen worden om te beginnen indicatoren gezocht waarvan duidelijk is dat ze positief of negatief bijdragen aan iemands leefsituatie. Er bestaan verschillende methoden om vervolgens deze verschillende indicatoren samen te brengen in één samengestelde index. In navolging van het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau (wwwscp.nl) wordt hier gebruik gemaakt van een multivariate statistische methode, met name niet-lineaire canonische correlatie-analyse. Deze techniek gaat bij de berekening van het gewicht van elke indicator in de globale index op zoek naar de samenhang tussen de indicator en een latente dimensie (de leefsituatie) waarvan wordt verondersteld dat die achter de scores van de verschillende indicatoren verborgen zit. Een indicator die beter samenhangt met deze latente dimensie krijgt een groter gewicht in de uiteindelijke index.

De opmaak van een dergelijke samengestelde index heeft voor- en nadelen. Het belangrijkste voordeel is dat de vaak uiteenlopende scores van de verschillende indicatoren worden gesynthetiseerd wat zorgt voor een meer bevattelijke en eenvoudige communicatie. Maar dat synthetiseren is tegelijk het grootste nadeel van een dergelijke index. Het gevaar bestaat dat de werkelijkheid op een overdreven manier wordt gesimplificeerd. Het ligt daarom voor de hand dat een dergelijke index nooit de plaats kan innemen van de afzonderlijke indicatoren zelf waarop de index gebaseerd is. De Vlaamse leefsituatie-index geeft dus enkel een globaal beeld van de leefsituatie en sluit het gebruik van de onderliggende indicatoren niet uit, wel integendeel. Daarom wordt bij de presentatie van de resultaten van de leefsituatie-index telkens verwezen naar de plaatsen in deze VRIND waar meer informatie te vinden is over de onderliggende indicatoren. De analyse van al deze afzonderlijke indicatoren vormt een noodzakelijke voorwaarde voor een correcte interpretatie van de resultaten van de leefsituatie-index.

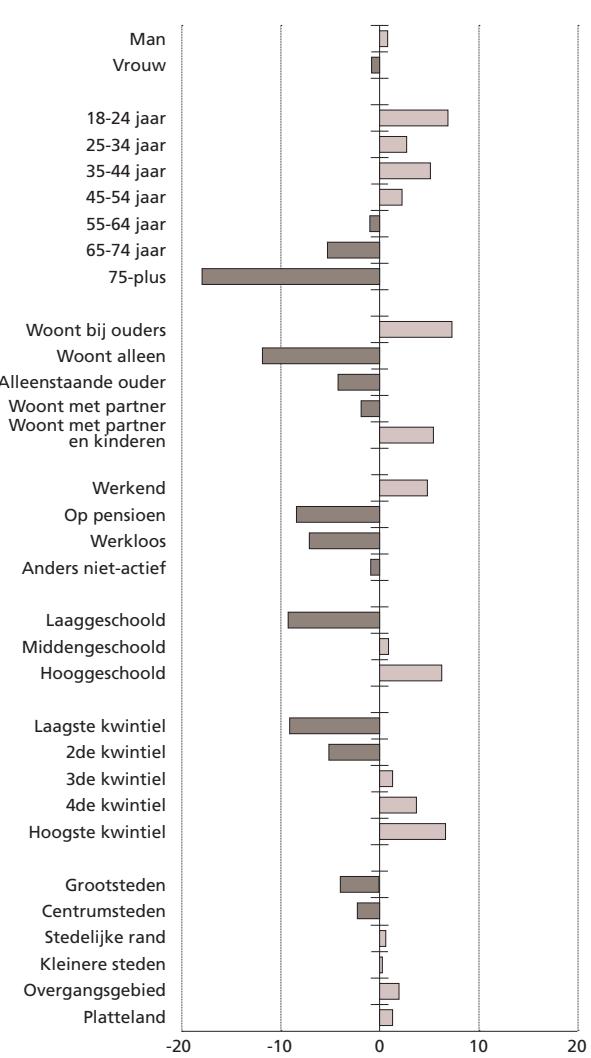
Een gelijkaardige oefening om te komen tot een globale Vlaamse leefsituatie-index werd ook in vorige VRIND-edities al opgenomen. Om inhoudelijke en methodologische redenen werden echter dit jaar een aantal aanpassingen aan de index aangebracht. Daarom zijn de hier gepresenteerde resultaten niet helemaal vergelijkbaar

met de gegevens opgenomen in de vorige edities van VRIND. De leefsituatie-indices van 2011 en 2012 werden wel herberekend volgens de nieuwe methode en kunnen zo vergeleken worden met de indexscore van 2013. Daaruit blijkt dat de globale Vlaamse leefsituatie-indexscore tussen 2011 en 2013 niet significant is gewijzigd.

De resultaten van de Vlaamse leefsituatie-index bevestigen grotendeels de resultaten van bestaand onderzoek naar sociale in- en uitsluiting. Groepen waarvan geweten is dat zij op verschillende domeinen een minder gunstige maatschappelijke positie innemen, halen ook een lagere score op de index. Zo scoren vrouwen iets lager dan mannen. De index ligt ook lager bij de oudere leeftijdsgroepen. De jongste leeftijdsgroep scoort opvallend goed wat samenhangt met het feit dat een groot deel

Vlaamse leefsituatie-index 2013

Verschil tussen de leefsituatie-indexscore per groep en de gemiddelde leefsituatie-indexscore, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie, opleiding, inkomeniveau van het huishouden en woonomgeving, in 2013.

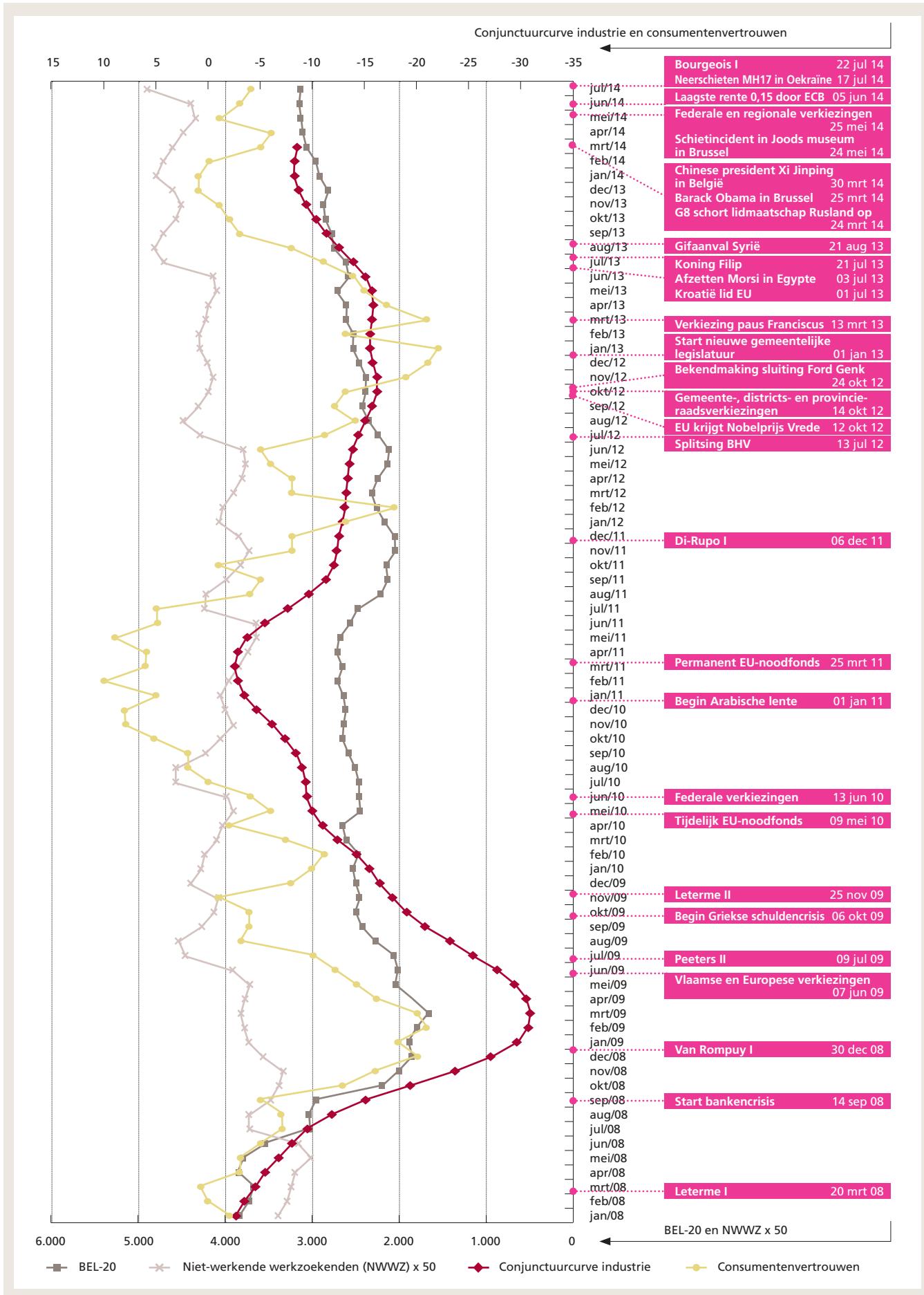

Bron: SCV 2013.

van hen nog inwoont bij de ouders. Dat wordt bevestigd door de resultaten naar huishoudtype. Wie nog inwoont bij de ouders haalt de hoogste score. Alleenstaanden, alleenstaande ouders en koppels zonder kinderen scoren minder goed. Personen die werken scoren het best, gepensioneerden en werklozen halen de laagste scores. De indexscore ligt ook lager naarmate de persoon in kwetsie lager opgeleid is en het huishoudinkomen lager ligt. Ten slotte halen inwoners van groot- en centrumsteden lagere scores dan inwoners van plattelandsgemeenten of gemeenten in het overgangsgebied.

Om het unieke effect van deze verschillende achtergrondvariabelen op de leefsituatie-index na te gaan, werden ze samen in een multivariaat model gestopt. Daaruit blijkt dat nagenoeg alle vernoemde variabelen een apart significant effect hebben op de index. Enkel het effect van geslacht - en dus de mindere score van vrouwen tegenover mannen - valt in dergelijk model weg.

Opvallende trends 2008-2014

1

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

1.1

SOCIAAL-CULTURELE CONTEXT

De sociaal-culturele context schetst de omgeving waarbinnen de Vlaamse overheid werkt. Een eerste luik van deze context belicht de tevredenheid van de bevolking met een aantal levensaspecten, de zorgen van de Vlamingen, de maatschappelijke problemen waar ze van wakker liggen en hoe ze tegen de toekomst aankijken.

In een tweede luik wordt vooral ingegaan op diverse aspecten van sociale samenhang: het vertrouwen dat mensen in elkaar stellen, de intensiteit en kwaliteit van de sociale contacten en de mate waarin men zich als vrijwilliger inzet of onbaatzuchtig informele hulp verleent aan familie, buren of vrienden en betrokken is bij de buurt.

Sociale samenhang heeft te maken met gedeelde waarden en veronderstelt openheid ten opzichte van anderen. In deze editie wordt daarom ingegaan op de houding ten opzichte van vreemdelingen en holebi's.

De relatie tussen de burger en de overheid komt aan bod in een derde luik. Naast aandacht voor het vertrouwen in instellingen en meer specifiek in overheidsinstellingen, wordt nagegaan hoe tevreden de bevolking is met het gevoerde beleid, de informatieverstrekking en de dienstverlening. Verder wordt ingegaan op de verantwoordelijkheden die de bevolking de overheid toedicht, de politieke interesse en de inzet van de burgers zelf.

Voor deze context wordt overwegend gebruik gemaakt van de survey Sociaal - Culturele Verschuivingen (SCV-survey) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Jaarlijks wordt deze bij een representatief staal van de bevolking vanaf 18 jaar afgenummerd, telkens in de maanden maart tot en met juni. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen over hun eigen situatie en over een aantal maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Om de opvattingen van de Vlamingen internationaal te vergelijken is geput uit Eurobarometer (EB) en European Social Survey (ESS). Eurobarometer is een instrument van de Europese Commissie waarmee sinds 1973 tweemaal per jaar wordt gekeken naar de publieke opinie in de EU-lidstaten. Voor

Vlaanderen wordt gepeild naar de opvattingen van circa 600 inwoners. ESS is een academisch aangestuurde cross-nationale survey, gestart in 2001, die tweejaarlijks in ondertussen 34 Europese landen wordt gehouden, waaronder naast Europese lidstaten ook landen als Turkije, Rusland en Israël.

Tevredenheid

In de lente van 2013 liggen de tevredenheidsscores van de Vlamingen met verschillende levensaspecten over het algemeen lichtjes hoger dan de voorbije jaren.

De **tevredenheid** met de woning en de sociale contacten met huisgenoten scoren het hoogst. Het minst tevreden is de bevolking met de beschikbare tijd of de tijd 'om te doen wat gedaan moet worden' en met het inkomen. Vrouwen zijn minder tevreden over het inkomen en hun

1.1 Tevredenheid

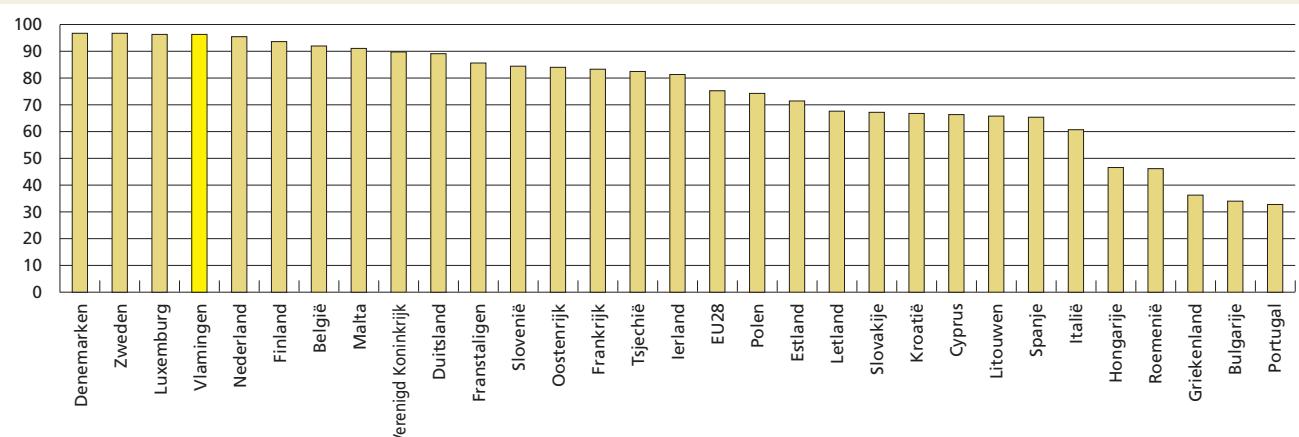
Evolutie van de tevredenheid met verschillende levensaspecten, gemiddelde score van 1 tot 4, van 2008 tot 2013.

Levensaspect	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sociale contacten met huisgenoten	3,29	3,18	3,33	3,35	3,35	3,38
Woning	3,41	3,35	3,35	3,37	3,34	3,38
Buurt	3,36	3,32	3,31	3,29	3,30	3,32
Sociale contacten met vrienden	3,39	3,32	3,21	3,24	3,20	3,29
Sociale contacten met niet inwonende familie	3,25	3,18	3,16	3,22	3,19	3,25
Werk	3,23	3,20	3,19	3,18	3,23	3,23
Levensstandaard	3,08	3,09	3,11	3,12	3,14	3,14
Vrije tijd	3,11	3,07	3,09	3,08	3,10	3,14
Gezondheidstoestand	3,07	3,02	3,00	3,04	3,02	3,04
Beschikbare tijd	2,95	2,92	2,95	2,96	2,96	3,01
Inkommen	2,84	2,87	2,86	2,86	2,91	2,94
Tevredenheidsindex*	3,18	3,15	3,14	3,15	3,15	3,19

* Tevredenheidsindex: gemiddelde score (op een schaal van 1 tot 4) op de verschillende levensaspecten (hoe hoger, hoe meer tevreden).
Bron: SCV-survey.

1.2 Tevreden met leefsituatie

Personen die tevreden tot zeer tevreden zijn met hun leefsituatie, Europese vergelijking, in 2013, in %.

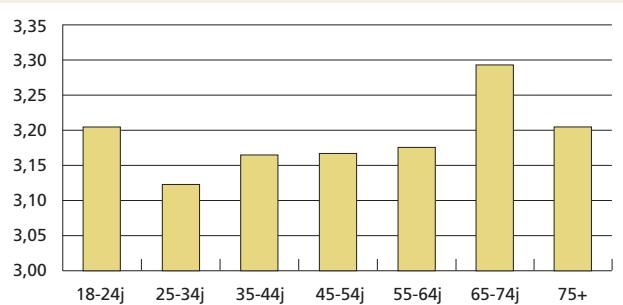

Bron: Eurobarometer 79.3, lente 2013.

gezondheidstoestand. Jongeren (<35 jaar) klagen iets meer over hun inkomen en het werk dat ze doen. De leeftijdsgroep 35-45-jarigen worstelt meer dan anderen met hun tijdsbesteding, zeker wanneer ze hooggeschoold zijn. Dit geldt eveneens voor alleenstaande ouders, die ook iets minder tevreden zijn met hun levensstandaard.

1.3 Tevredenheidsindex

Tevredenheidsindex naar leeftijd op een schaal van 1 tot 4 (hoe hoger, hoe meer tevreden), in 2013.

Bron: SCV-survey 2013.

1.4 Zorgen

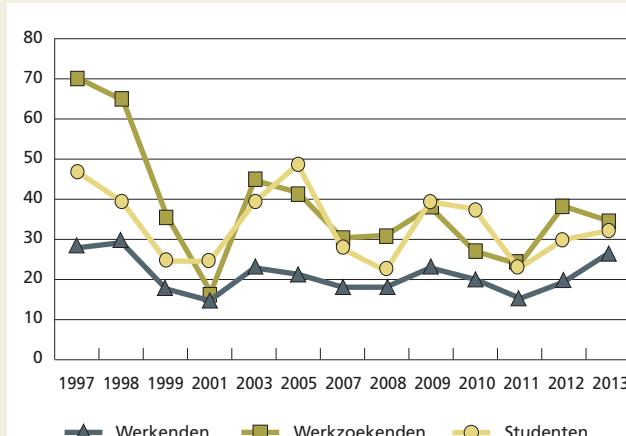
Evolutie van het aandeel van de bevolking dat zich zorgen maakt, van 2008 tot 2013, naar geslacht, in %.

Veel of enige zorgen over	2008	2009	2010	2011	2012	2013			Evolutie 2013-2012, procentpunten
						Man	Vrouw	Totaal	
Eigen gezondheid	70,4	67,9	68,2	69,8	68,0	52,7	65,2	59,0	-8,9
Toekomst	57,7	58,9	63,3	59,0	63,9	49,2	58,2	53,8	-10,1
Geldzaken	60,5	56,5	58,1	56,6	57,2	45,8	56,7	51,4	-5,8
Gezin	56,2	60,6	63,8	61,5	60,7	40,2	48,4	44,4	-16,2
Veiligheid	56,9	54,5	59,1	52,2	55,3	37,1	50,1	43,7	-11,6
Politiek	46,9	45,0	49,3	46,1	49,8	46,7	40,4	43,5	-6,3
Werkloosheid	34,7	43,3	42,1	38,5	41,9	36,3	46,4	41,2	-0,7

Bron: SCV-survey.

1.5 Vrees werk

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat vreest zijn werk te verliezen of niet aan werk te geraken, van 1997 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

Zorgen

Mensen maken zich in de lente van 2013 het meeste **zorgen** over hun gezondheid en hun eigen toekomst. Het minst zorgen maakt men zich over de politiek en over de kans op werkloosheid voor zichzelf of zijn/haar partner. Op de zorgen over de politiek na, maken mannen zich doorgaans minder zorgen dan vrouwen. Laaggeschoolden en ouderen maken zich meer zorgen over hun gezondheid; de jongste leeftijdsgroep en de hoger geschoolden maken zich daarentegen meer zorgen over de toekomst. Zorgen over het gezin komen vooral voor tussen 35 en 55 jaar. Over de ganse lijn maken alleenstaande ouders zich het meest zorgen. In vergelijking met de voorgaande jaren maken Vlamingen zich over het algemeen minder zorgen.

In vergelijking met 2012 vrezen werkenden iets meer voor hun job. Dit geldt ook voor de jobverwachting bij jongeren. Meer dan een kwart van de werkenden vreest door faillissement of ontslag zijn werk te verliezen, bij de werkzoekenden loopt dit op tot meer dan 1 op de 3. Bij studenten is de vrees om niet aan werk te geraken na hun studies tot circa 30% opgelopen. De stijgende werkloosheidscijfers en zeker de stijgende jongerenwerkloosheid (zie hoofdstuk 2.2) in 2013, laat zich hier zeker gelden.

Persoonlijke en maatschappelijke problemen

Van de voorgelegde 13 problemen geven Vlamingen in de lente van 2013 aan dat ze in hun persoonlijke situatie vooral geconfronteerd worden met stijgende prijzen en belastingen. De economische situatie, de pensioenproblematiek en de werkloosheid worden veel minder aangekruist. De rangorde wijkt af van de opinie van de Franstalige landgenoten en van de doorsnee Europeaan. Bij hen scoort bijvoorbeeld de werkloosheidsproblematiek hoger en de gemiddelde Europeaan ligt meer wakker van de financiële situatie van het gezin.

Veel meer parallelisme is er voor de belangrijkste problemen waar het land mee geconfronteerd wordt. Hier staan de werkloosheidsproblematiek, de economische en de budgettaire situatie voorop.

Toekomstverwachtingen

Mensen zijn vrij tevreden over hun leven en maken zich in 2013 minder zorgen. Deze positieve trend trekt zich niet volledig door als gepeild wordt naar de toekomstverwachtingen. Meer dan 3 op de 4 Vlamingen gaat er van uit dat de volgende generaties met hun inkomen een stap terug zullen moeten zetten en de werkloosheid de

1.6 Persoonlijke en maatschappelijke problemen

Rangorde van belang dat gehecht wordt aan problemen in de persoonlijke situatie en de situatie van het land, vergelijking tussen Vlamingen, Franstaligen en het gemiddelde van EU28.

	Persoonlijke situatie			Situatie land		
	Vlamingen	Franstaligen	EU28	Vlamingen	Franstaligen	EU28
Stijgende prijzen	1	1	1	8	4	3
Belastingen	2	4	5	4	8	8
Economische/budgettaire situatie	3	3	3	2	2	2
Pensioenen	4	11	7	6	6	9
Werkloosheid	5	2	2	1	1	1
Klimaat en energie	6	7	11	10	13	12
Financiële situatie	7	10	4	3	3	4
Gezondheid en sociale zekerheid	8	6	6	11	11	6
Criminaliteit	9	5	9	5	5	5
Immigratie	10	8	12	7	7	7
Onderwijs en opleiding	11	9	8	13	10	10
Huisvesting	12	13	10	9	8	11
Terrorisme	13	12	13	12	12	13

Bron: Eurobarometer 79.3, lente 2013.

1.7 Toekomstverwachting

Evolutie van het aandeel respondenten dat de stellingen juist of volledig juist vindt, in %, van 2000 tot 2013.

Over 10 jaar in Vlaanderen	2000	2002	2006	2008	2009	2010	2012	2013
Volgende generatie inkomen stap terug	49,8	55,8	67,6	67,5	69,2	67,1	73,7	77,4
Groter verschil inkomens	61,8	55,5	72,3	75,4	68,0	72,9	72,2	69,6
Voor eigen pensioen zorgen	47,7	52,6	66,5	59,7	59,2	62,7	68,8	69,0
Meer sociaal uitgesloten	50,6	49,9	61,2	58,8	60,5	61,5	64,1	65,1
Meer werklozen	26,4	47,5	58,8	43,7	52,5	51,9	57,3	62,8
Betere kwaliteit van het leefmilieu	30,6	24,2	19,5	24,0	28,7	19,9	21,2	24,2
Voeding gezonder dan nu	24,6	19,0	17,9	18,4	22,5	21,7	18,6	21,8
Meer mensen hoger beschikbaar inkomen	22,9	21,8	16,0	18,4	17,9	12,4	11,4	21,8

Bron: SCV-survey.

komende 10 jaar nog zal toenemen. 7 op de 10 verwacht grotere inkomensverschillen en ondersteunt de stelling dat Vlamingen voor hun eigen pensioen zullen moeten zorgen. Dit spoort samen met een verwachte toename van het aantal uitgeslotenen en werklozen de komende 10 jaar. Een kwart gelooft dat de kwaliteit van het leefmilieu er op vooruit zal gaan en amper 1 op de 5 verwacht dat de voeding gezonder zal zijn dan vandaag.

Het pessimisme over de toekomst – dat het voorbije decennium is toegenomen – blijft aanhouden. Vrouwen zien het komende decennium donkerder in dan mannen en lager geschoolden zijn pessimistischer dan hoger geschoolden. Al dan niet werken, leeftijd en gezinstype zorgen niet voor significantie verschillen.

Sociale samenhang

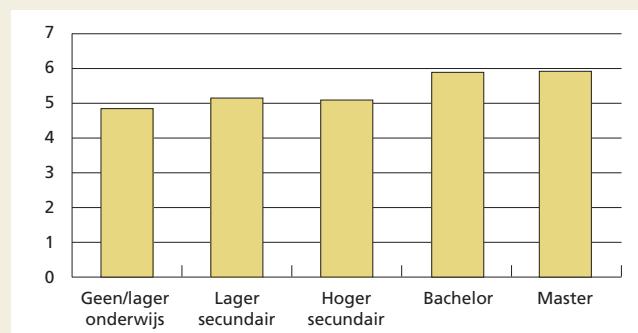
Baldadige kinderen en jongeren, agressie in het verkeer, buurtconflicten, gezinsdrama's, pestgedrag, ... Vele commentaren leggen daarbij een link naar een gebrek aan **sociale samenhang** en solidariteit in de samenleving. Voor het meten van de sociale samenhang wordt doorgaans teruggegrepen naar de mate waarin mensen onderling sociale contacten hebben, zich inzetten voor elkaar en vertrouwen stellen in hun medemens en betrokken zijn bij hun buurt.

Vertrouwen medemens

Het vertrouwen in de medemens vertoont over de jaren lichte maar niet significante schommelingen. Het wordt gemeten aan de hand van 3 uitspraken waarbij de respondenten telkens een score kunnen geven van 0 tot 10. De uitspraken hangen nauw samen zodat op basis daarvan een vertrouwensindex kan berekend worden. De gemiddelde score bedraagt in 2013 5,3 op 10. Naar geslacht zijn er weinig of geen verschillen. Wel stijgt met het opleidingsniveau het vertrouwen. Internationaal vergelijkend

1.8 Vertrouwen in medemens

Vertrouwen in medemens, naar opleiding, in 2013, score op een schaal van 0 tot 10 (hoe hoger de score, hoe meer vertrouwen).

Bron: SCV-survey 2013.

1.9 Sociale contacten

Sociale contacten naar gezinstype, in %, in 2013.

	Bij ouders	Alleen	Alleenstaande ouder	Met partner	Partner en kinderen	Andere	Totaal
Minstens wekelijks							
buren	46,8	67,4	60,3	78,6	72,2	69,8	70,1
vrienden	77,8	60,6	50,7	53,5	56,8	70,6	58,9
familie	60,2	58,6	54,4	66,5	64,2	59,6	62,9
online contact	80,0	46,7	49,0	38,4	42,3	64,7	48,7
Minder dan maandelijks							
buren	27,5	15,1	20,6	8,1	8,2	15,1	12,4
vrienden	8,8	16,1	15,9	17,8	12,3	7,8	14,5
familie	7,0	15,4	20,6	10,2	10,2	9,6	11,2
online contact	14,2	42,6	42,9	51,2	45,7	23,5	41,3

Bron: SCV-survey 2013.

1.10 Kwaliteit sociale contacten

Kwaliteit van de sociale contacten, naar opleiding, in 2013, in %.

(Helemaal) eens	Geen	Lager secundair	Hoger secundair	Bachelor	Master	Totaal
Er zijn mensen met wie ik goed kan praten.	90,8	93,7	96,3	97,4	97,1	95,2
Ik voel me van andere mensen geïsoleerd.*	9,9	6,3	5,7	5,2	2,9	6,2
Er zijn mensen bij wie ik terecht kan.	91,9	93,7	95,2	95,1	97,9	94,6
Er zijn mensen die me echt begrijpen.	91,5	90,1	92,1	95,1	92,8	92,3
Ik maak deel uit van een groep vrienden.	59,0	72,2	78,6	83,6	91,4	76,2
Mijn sociale contacten zijn oppervlakkig.*	30,9	23,4	18,6	9,2	7,2	18,7
Kwaliteitsindex (1-5)**	4,02	4,12	4,23	4,34	4,48	4,23

* Inverse waarden voor berekenen kwaliteitsindex.

** Gemiddelde waarde (1-5) op de 6 uitspraken.

Bron: SCV-survey 2013.

onderzoek geeft aan dat van de Europese landen enkel de Scandinaven en de Nederlanders duidelijk hogere scores halen. Ook de Britten scoren in 2012 lichtjes hoger.

Sociale contacten

Vlamingen hebben regelmatig contact met buren, familie of vrienden. Vooral de contacten met buren zijn vrij frequent, behalve voor jongeren en hooggeschoolden. Zij compenseren dit door meer contacten met vrienden en door online contacten. Alleenstaande ouders hebben doorgaans minder **sociale contacten**. Een vijfde van hen zegt minder dan maandelijks contact te hebben met buren en familie. Voor sociale contacten scoren Vlamingen Europees vergeleken relatief goed. Waar het vertrouwen in de medemens bij onze Waalse landgenoten iets lager ligt, geven ze wel aan iets intenser sociaal contact te hebben.

Over het algemeen zijn mensen zeer tevreden over de kwaliteit van hun sociale contacten. Bijna iedereen geeft aan mensen te kennen met wie ze goed kunnen praten, bij wie

ze terecht kunnen en die hen begrijpen. De uitspraken over de kwaliteit van de relaties hangen sterk samen waardoor een index voor de kwaliteit van de sociale contacten kan worden berekend. De index geeft aan dat er vrijwel geen verschillen zijn tussen mannen en vrouwen. De kwaliteit van de contacten neemt af met de leeftijd, hoger geschoolden scoren heel wat beter en het gezinstype zorgt andermaal voor grote verschillen; alleenstaanden en alleenstaande ouders hebben minder kwalitatieve contacten.

Vrijwilligerswerk en informele zorg

In 2013 zegt een vijfde van de volwassen Vlamingen **vrijwilligerswerk** te doen. Mannen (23%) scoren hoger dan vrouwen (17%), tussen 25 en 45 jaar ligt het vrijwilligerswerk merkelijk lager (circa 17%) dan bij de andere leeftijdsgroepen, bij hooggeschoolden loopt het aandeel vrijwilligers op tot bijna 30%. Lage scores zijn er voor laaggeschoolden (14%) en alleenstaande ouders (12%). Terwijl het aandeel vrijwilligers het jongste decennium is toegenomen, is er wel een terugval van het gemiddeld aantal uren dat men per week aan vrijwilligerswerk besteedt. Op het vlak van inzet zijn er weinig significante verschillen. Jonge senioren vertonen wel de hoogste inzet. Europees vergeleken zitten Vlamingen duidelijk boven het Europese gemiddelde. De koplopers zijn de Nederlanders, de Duitsers en de Scandinaven.

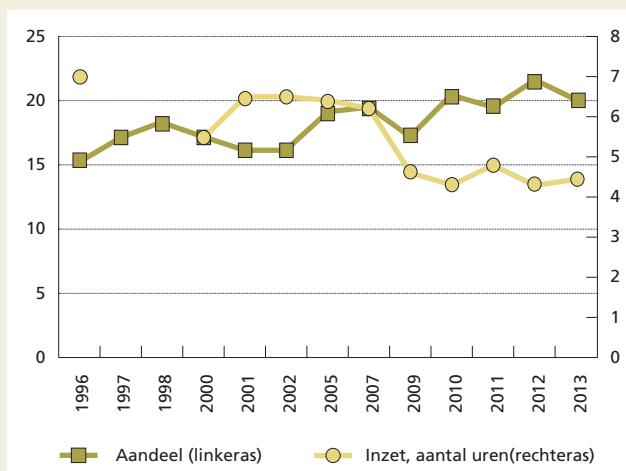
Bijna 1 op de 2 Vlamingen heeft ooit al eens **informele zorg** verleend. Iets meer dan 1 op de 6 doet dit wekelijks of meer, wat er op neer komt dat ze belangeloos minstens een zieke, gehandicapte of ouder familielid, kennis of buur hebben geholpen of verzorgd. Tussen 55 en 65 jaar loopt dit op tot meer dan 30%. 4 op de 10 heeft het voorbije jaar minstens 1 keer kleine kinderen opgevangen. 1 op de 8 doet dit minstens eenmaal per week. Ook hier zijn de hoogste aandelen bij de 55-65-jarigen (33%). Het gaat om vrij stabiele cijfers over de voorbije jaren.

Buurtintegratie

Voor de sociale samenhang wordt zowel door onderzoekers als beleidsverantwoordelijken meer en meer belang gehecht aan de mate van buurtbetrokkenheid

1.11 Vrijwilliger

Evolutie van het aandeel vrijwilligers in % van de bevolking en gemiddeld aantal uren vrijwilligerswerk per week, van 1996 tot 2013.

Bron: SCV-survey.

1.12 Buurtintegratie naar leeftijd

Aandeel van de bevolking dat het eens of helemaal eens is met de uitspraken over buurtintegratie, naar leeftijd, in 2013, in %.

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75+	Totaal
Mensen in deze buurt zijn te vertrouwen.	66,4	68,4	76,4	76,6	85,6	91,9	93,3	80,4
Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen.	57,5	71,2	80,0	82,0	85,1	88,9	90,6	80,5
Ik heb veel contact met mijn directe buren.	39,3	48,8	59,8	62,8	66,9	73,2	59,6	59,8
Mensen in deze buurt zijn bereid hun buren te helpen.	65,8	69,5	74,6	72,5	83,5	86,1	83,9	77,0
Ik heb veel contact met andere buurbewoners.	29,5	36,8	45,3	43,4	52,8	56,3	47,3	45,2
Buurtintegratie-index	3,33	3,54	3,71	3,72	3,91	4,04	3,93	3,76

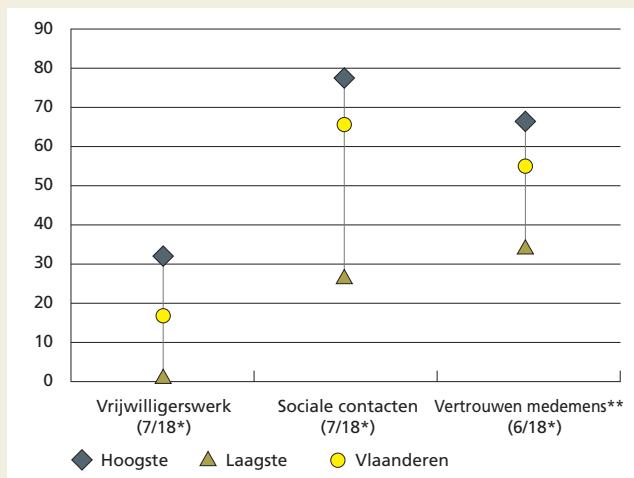
* Buurtintegratie-index: gemiddelde score van 1 tot 5 op de verschillende uitspraken.
Bron: SCV-survey 2013.

van bewoners (Gijsbert e.a., 2010, De Rynck, F., 2008). Om de **buurtintegratie** te meten wordt hier nagegaan of de mensen in de buurt elkaar vertrouwen, onderling contacten hebben en bereid zijn elkaar te helpen. De resultaten geven aan dat een overgrote meerderheid van de bewoners stelt mensen in de buurt te vertrouwen, bijna 4 op de 5 voelt zich thuis bij de mensen die in de buurt wonen, bijna evenveel personen hebben veel contact met de directe buren en zijn van oordeel dat mensen in de buurt bereid zijn elkaar te helpen. 6 op de 10 heeft regelmatig contact met zijn directe buren, de contacten met andere buurbewoners zijn iets minder intens. De verschillende facetten van buurtintegratie hangen zeer nauw samen. Dit laat toe een buurtintegratie-index te berekenen.

Zowel de aard van de buurt waar men woont als persoons- en gezinskenmerken zorgen voor grote verschillen in buurtbetrokkenheid. Voor geen enkele uitspraak is er een significant verschil tussen mannen en vrouwen. Dat is er wel voor leeftijd: hoe ouder, hoe meer men instemt met de voorliggende stellingen. Zo neemt met de leeftijd het vertrouwen en de contacten met directe buren toe. Ouderen gaan er ook meer van uit dat mensen in de buurt elkaar

1.13 Sociale samenhang: Europese vergelijking

Sociale samenhang in Europees perspectief, 2012, in %.

willen helpen. Wie samenwoont met een partner (al dan niet met kinderen) vertoont een hogere mate van buurtintegratie. Alleenstaande ouders scoren het laagst. Naast persoonskenmerken speelt ook het soort buurt een rol: hoe landelijker, hoe hoger de buurtintegratie; hoe stedelijker, hoe lager de integratie. Ook de bevolkingssamenstelling van de buurt zorgt voor verschillen: hoe meer personen van vreemde herkomst er volgens de respondenten in de buurt wonen, hoe lager de mate van buurtintegratie.

Sociale samenhang: internationaal vergeleken

Volgens de SCV-survey doet circa 1 op de 5 Vlamingen maandelijks vrijwilligerswerk. Het gaat om een vrij stabiel cijfer. De ESS-data laten toe cijfers voor Vlaanderen met Europese landen te vergelijken. In 2012 geeft 1 op de 6 Vlamingen aan minstens maandelijks vrijwilligerswerk te doen. De vraagstelling is echter niet direct vergelijkbaar. Wel valt op dat Vlaanderen in Europees perspectief posities verliest in vergelijking met de meting van 2008 (20%). Waar in 2008 enkel de Scandinavische landen en Nederland beter scoorden, is dit in 2012 het geval voor Nederland (32%), Duitsland (30%), Denemarken (22%), het VK (20%), Spanje (18%) en Ierland (17%).

In 2012 stelde 64% van de Vlamingen wekelijks contact te hebben met familie en vrienden. Dit cijfer ligt merkelijk lager dan in 2008 (72%). De positie ten opzichte van andere EU-lidstaten blijft vrijwel ongewijzigd.

Op de vertrouwensschaal van 0 tot 100 halen de Vlamingen een gemiddelde score van 55. Vlaanderen behoort daarmee tot de subtop. De Scandinaven (onder andere 68 voor de Denen) en de Nederlanders (60) scoren hoger.

Tolerantie

In een samenleving die gekenmerkt wordt door steeds meer verschillen tussen burgers, kan sociale samenhang maar gerealiseerd worden als er sprake is van verdraagzaamheid ten opzichte van anderen. In de SCV-survey wordt daarom via specifieke modules de tolerantie getoetst tegenover bepaalde bevolkingsgroepen, zoals onder meer vreemdelingen en holebi's.

1.14 Houding tegenover vreemdelingen en migratie

Aandeel van de bevolking dat het eens of helemaal eens met de uitspraken, van 1998 tot 2013, in%.

	1998	2004	2008	2011	2013
Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen.	22,3	25,6	25,2	25,0	22,8
De migranten komen hier profiteren van onze sociale zekerheid.	49,1	46,2	48,8	45,7	43,8
Migranten zijn een bedreiging voor onze cultuur en gebruiken.	28,8	40,8	41,9	39,3	38,2
De aanwezigheid van verschillende culturen is een verrichting van onze samenleving.	41,7	51,7	51,0	46,8	48,8

Bron: SCV-survey.

Houding tegenover vreemdelingen

De resultaten van de SCV-survey van 2013 geven aan dat de helft van de bevolking de aanwezigheid van andere culturen een verrijking vindt voor onze samenleving. Een kwart is het daar niet mee eens. Nog een kwart vertrouwt migranten niet. Ongeveer 4 op de 10 Vlamingen is van oordeel dat migranten hier komen profiteren van de sociale zekerheid en vindt dat moslims een bedreiging zijn voor onze cultuur en gebruiken.

Op basis van deze uitspraken kan een intolerantie-index tegenover vreemdelingen worden berekend (zie hoofdstuk 3.4 Diversiteit, Inburgering en Integratie). Daarbij

blijkt geen verschil naar geslacht. De intolerantie ligt wel hoger bij ouderen en bij laaggeschoolden. De houding tegenover vreemdelingen verschilt ook naargelang de samenstelling van de buurt. Mensen die wonen in een ‘gemengde’ of ‘gekleurde’ buurt, zijn toleranter dan mensen die wonen in een buurt met weinig of geen vreemdelingen. Ten slotte maakt deze index duidelijk dat de houding tegenover vreemdelingen sinds de eerste meting in 1998 algemeen genomen nauwelijks is gewijzigd.

Houding tegenover holebi's

Ook de houding en beeldvorming ten opzichte van holebi's en holebiseksualiteit wordt periodiek opgevolgd aan de hand van een specifieke module in de SCV-survey.

Uit de resultaten van 2013 blijkt vooreerst dat de grote meerderheid van de volwassen Vlamingen vindt dat holebi's hun leven moeten kunnen leiden zoals zij dat willen (85%). Respectievelijk 56% en 62% heeft er geen probleem mee dat mannen seksuele betrekkingen hebben met mannen en vrouwen met vrouwen. Het homohuwelijk, ingevoerd in België in 2006, wordt goedgekeurd door bijna 3 op de 4 Vlamingen. En een ruime meerderheid gaat akkoord met gelijke rechten voor holebikoppels om kinderen te adopteren.

Daartegenover staat wel nog steeds een relatief klein deel van de bevolking dat zich expliciet verzet tegen holebiseksualiteit. 4% van de Vlamingen vindt niet dat holebi's hun leven zouden moeten kunnen leiden zoals zij dat willen.

1.15 Houding tegenover holebi's en holebiseksualiteit

Aandeel van de bevolking dat het eens of helemaal eens met de uitspraken, in 2006, 2011 en 2013, in%.

	2006	2011	2013
U zou het een probleem vinden als uw kind op school les krijgt van een homoseksuele leraar of lerares	8,2	8,5	7,3
Homoseksuelen moeten hun leven kunnen leiden zoals zij dat willen	88,2	85,0	85,1
Het is goed dat paren van hetzelfde geslacht nu ook kunnen trouwen	64,5	71,2	72,1
Koppels van twee mannen moeten dezelfde rechten krijgen als koppels van verschillend geslacht om kinderen te adopteren	40,6	55,3	57,1
Koppels van twee vrouwen moeten dezelfde rechten krijgen als koppels van verschillend geslacht om kinderen te adopteren	47,4	65,5	64,1
Het is niet goed dat mannen met mannen en vrouwen met vrouwen seks met elkaar hebben	16,4	-	-
Het is niet goed dat mannen seks hebben met mannen	-	19,3	16,3
Het is niet goed dat vrouwen seks hebben met vrouwen	-	14,8	13,4
Er is in het algemeen teveel aandacht voor homoseksualiteit	36,0	35,6	32,9
Homoseksuelen moeten niet zo overdreven doen	40,3	42,5	35,2
Als homoseksuelen net zo behandeld willen worden als iedereen, moeten ze niet zo veel ophef maken over hun seksuele voorkeur	48,8	46,4	40,2
Al die aandacht voor homoseksuelen gaat u op den duur vervelen	44,6	39,1	36,2
Homoseksuelen leggen teveel nadruk op hun seksuele geaardheid	40,2	-	-
Documentaires op televisie over homoseksuelen vindt u onnodig	35,2	31,1	28,0
De strijd van homoseksuelen voor gelijke rechten gaat voor u te ver	26,5	-	-
Kinderen zouden moeten leren dat het normaal is holebi te zijn	-	46,2	47,4
U vindt het aanstootgevend als een man en een vrouw in het openbaar zoenen	-	13,3	14,5
U vindt het aanstootgevend als 2 mannen in het openbaar zoenen	-	37,8	33,2
U vindt het aanstootgevend als 2 vrouwen in het openbaar zoenen	-	27,0	24,9
U zou het een probleem vinden als er een homoseksueel koppel in het huis naast u zou komen wonen	-	6,3	5,8
U zou het een probleem vinden als uw kind zou samenwonen met een partner van hetzelfde geslacht	-	22,3	21,2

Bron: SCV-survey.

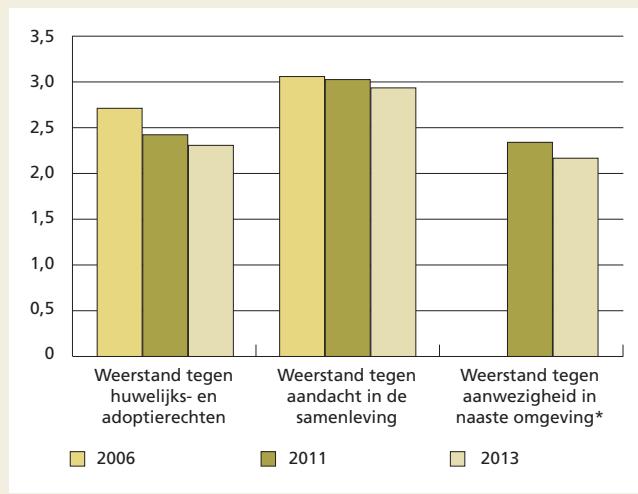
7% wil geen holebileerkracht voor zijn of haar kind. 6% wil geen homokoppel als buur. Respectievelijk 16% en 13% vindt seksuele betrekkingen tussen 2 mannen of tussen 2 vrouwen niet ok.

Maar naast deze beperkte groep die holebiseksualiteit expliciet afwijst, is er ook een grotere groep die weliswaar op de meeste stellingen een positieve, sociaal aanvaarde houding aanneemt, maar op andere, meer subtile stellingen zich eerder negatief opstelt tegenover holebiseksualiteit. Zo vindt ongeveer een derde van de Vlamingen dat er in onze samenleving te veel aandacht is voor holebiseksualiteit en dat holebi's niet zo overdreven moeten doen. 4 op de 10 stelt dat holebi's niet zoveel ophef moeten maken over hun seksuele voorkeur. Nog een derde van de bevolking vindt het aanstootgevend als 2 mannen in het openbaar zoenen, een kwart vindt hetzelfde als 2 vrouwen dat doen. Ter vergelijking: slechts 15% vindt het aanstootgevend als een man en een vrouw in het openbaar zoenen. Een kwart van de Vlamingen verzet zich tegen de stelling dat kinderen zouden moeten leren dat het normaal is om holebi te zijn. Goed een vijfde van de Vlamingen zou het een probleem vinden als zijn of haar kind zou samenleven met iemand van hetzelfde geslacht. Deze resultaten geven aan dat ondanks een op het eerste zicht brede, algemene aanvaarding, een meer impliciete negatieve houding tegenover holebiseksualiteit toch nog steeds behoorlijk verspreid is.

Het bovenstaande maakt duidelijk dat de houding ten opzichte van holebiseksualiteit niet eenduidig is, maar verschillende dimensies omvat. Personen kunnen een

1.16 Houding tegenover holebi's en holebiseksualiteit: indices

Houding tegenover gelijke huwelijks- en adoptierechten voor holebi's, tegenover aandacht voor holebiseksualiteit in de samenleving en tegenover aanwezigheid van holebiseksualiteit in de naaste omgeving, van 2006 tot 2013, indices met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger de score, hoe negatiever de houding).

* Niet bevraagd in 2006.
Bron: SCV-survey.

verschillende houding aannemen naargelang het gaat om huwelijks- en adoptierechten, de aandacht voor holebiseksualiteit in de samenleving en de media of de aanwezigheid van holebiseksualiteit in de naaste omgeving. Voor elk van deze dimensies werden stellingen in de SCV-survey opgenomen. Door de antwoorden op stellingen die betrekking hebben op dezelfde dimensie samen te nemen, kan de houding van Vlamingen per dimensie in kaart gebracht worden en kunnen vergelijkingen gemaakt worden over de tijd en tussen bevolkingsgroepen.

Uit deze berekeningen blijkt dat de houding tegenover huwelijks- en adoptierechten voor holebi's tussen 2006 en 2013 duidelijk positiever is geworden. Ook de houding tegenover holebiseksualiteit in de naaste omgeving is tussen 2011 en 2013 iets positiever geworden (gegevens beschikbaar voor 2006). De houding tegenover de aandacht voor holebiseksualiteit in de samenleving en de media is sinds 2006 niet significant gewijzigd.

Daarbij blijkt ook dat mannen iets negatiever staan tegenover holebiseksualiteit dan vrouwen, dat de houding negatiever wordt naarmate de leeftijd toeneemt en dat hoger opgeleiden een positievere houding aannemen dan lager opgeleiden. Tegelijk staan personen die holebi's persoonlijk kennen positiever tegen holebiseksualiteit dan personen die geen holebi's kennen. Het is ten slotte weinig verwonderlijk dat ook holebi's zelf een duidelijk positievere houding aannemen tegenover holebiseksualiteit dan hetero's.

Burgers en de overheid

Vertrouwen in instellingen

Het **vertrouwen in instellingen** is er in 2013 op vooruit gegaan. Over vrijwel de ganse lijn is er een stijging. De Vlaamse en federale overheidsinstellingen scoren beter dan in 2012 en ook de pers en het gerecht boeken enige winst. Het onderwijs – weliswaar nog met de hoogste vertrouwensscore – valt wat terug. Vlamingen blijven uiterst wantrouwig staan tegenover de Kerk (62%), de Waalse politieke partijen (43%) en de koning (42%).

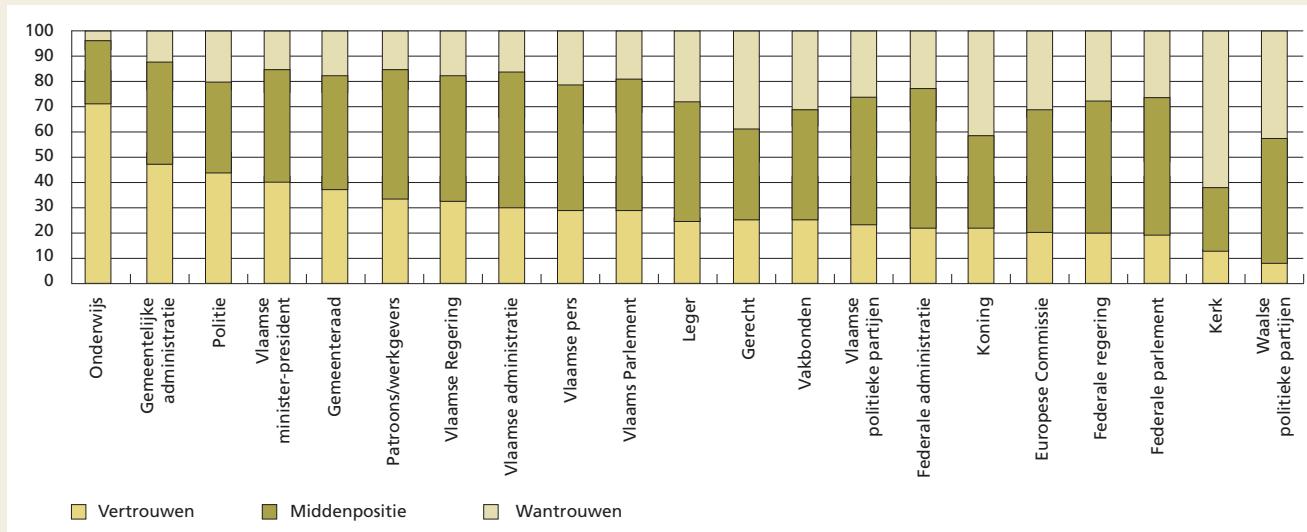
De jongste en oudste leeftijdsgroepen hebben globaal meer vertrouwen. Jongeren staan wel kritischer tegenover de Kerk en het koningshuis, terwijl ze meer vertrouwen stellen in het gerecht.

In 2013 zegt 22% van de bevolking **vertrouwen** te hebben **in de overheid**; een stijging in vergelijking met de voorbije jaren. Het wantrouwen is teruggevallen tot 28%. De helft van de bevolking doet geen duidelijke uitspraak. Vooral laaggeschoolden hebben geen of weinig vertrouwen.

In de lente van 2013 ligt het vertrouwen van de Vlamingen voor alle instellingen beduidend boven het Europese gemiddelde. Een ruime meerderheid van de Vlamingen heeft vertrouwen in de lokale en regionale overheden en

1.17 Vertrouwen in instellingen

Vertrouwen in instellingen, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

de Verenigde Naties. Iets lager liggen de vertrouwenscores in de Europese Unie, het federale parlement en de federale regering. Een derde van de bevolking vertrouwt politieke partijen. De scores zijn vergelijkbaar met deze van 2012. Toen werd reeds een lichte toename van het vertrouwen vastgesteld ten opzichte van vorige jaren. Federale instellingen kunnen op iets meer vertrouwen rekenen bij Franstalige landgenoten. De relatieve posities - in vergelijking met de andere EU lidstaten - blijven vrij stabiel. Opvallend zijn de hoge scores voor de Scandinavische landen zowel op lokaal,

nationaal als internationaal niveau (VN). De Italianen, Spanjaarden en Grieken zijn over de ganse lijn het meest wantrouwig.

De Europees EB-cijfers kunnen moeilijk vergeleken worden met de Vlaamse SCV-cijfers. Bij Eurobarometer kan de bevolking enkel aangeven al dan niet vertrouwen te hebben. In de SCV-survey heeft men 5 antwoordmogelijkheden van helemaal geen vertrouwen tot zeer veel vertrouwen. Wel lopen de trends doorgaans parallel.

1.18 Evolutie van het vertrouwen in instellingen

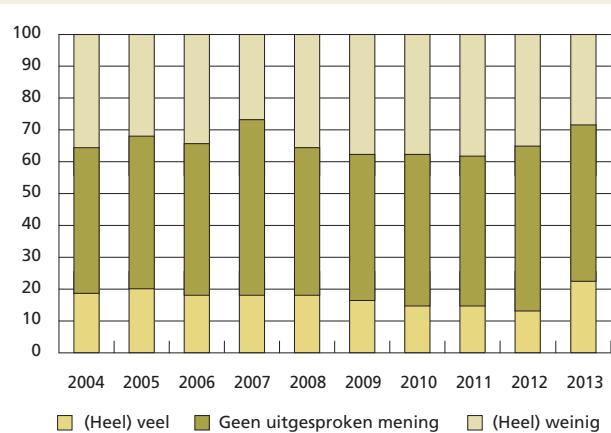
Evolutie van het aandeel van de bevolking dat veel tot zeer veel vertrouwen heeft in instellingen, van 2004 tot 2013, in %.

	2004	2005	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2013-2012, in ppt
Onderwijs	78,6	79,6	77,1	82,2	71,0	75,9	75,1	70,7	-4,3
Gemeentelijke administratie	47,7	44,4	48,0	51,3	38,0	48,4	44,0	46,8	2,9
Politie	45,9	42,4	43,6	44,2	40,2	49,5	42,5	43,8	1,3
Patroons/werkgevers	36,5	30,6	35,3	40,0	32,2	39,2	33,7	32,5	-1,2
Vlaamse Regering	17,4	24,7	31,3	29,4	24,9	27,6	26,3	32,2	5,9
Vlaamse administratie	30,8	30,8	30,1	37,3	22,1	27,2	24,8	30,2	5,4
Vlaamse pers	18,5	20,0	22,2	24,1	18,9	25,3	21,2	29,4	8,2
Vlaams Parlement	18,3	21,5	28,2	26,0	23,2	26,1	25,1	29,0	3,9
Leger	24,6	22,3	24,4	27,5	22,1	26,7	25,7	25,8	0,1
Gerecht	20,7	28,2	25,1	25,8	18,1	23,7	20,2	25,2	5,0
Vakbonden	26,6	27,3	29,0	29,9	26,0	28,1	25,6	24,7	-1,0
Vlaamse politieke partijen	11,9	15,0	20,4	20,4	13,6	17,1	16,1	22,6	6,5
Federale administratie	13,1	16,5	16,0	13,7	14,6	18,8	13,9	22,1	8,2
Koning	34,0	33,8	30,1	23,2	23,2	25,6	24,5	21,9	-2,6
Europese commissie	16,5	19,6	16,0	19,6	19,6	21,6	19,5	20,2	0,7
Federale regering	14,7	19,2	20,9	15,6	12,7	12,0	11,8	19,6	7,8
Federale parlement	15,6	18,8	20,7	16,5	12,5	12,7	11,7	19,0	7,3
Kerk	17,4	20,4	18,9	34,1	14,0	10,8	11,5	12,7	1,2
Waalse politieke partijen	4,3	5,9	4,7	5,0	4,5	6,1	6,0	7,7	1,7

Bron: SCV-survey.

1.19 Vertrouwen in de overheid

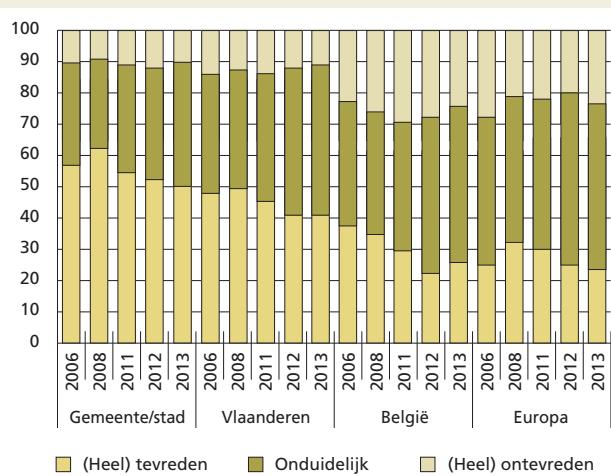
Evolutie van het vertrouwen in de overheid, van 2004 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

1.21 Tevredenheid beleid

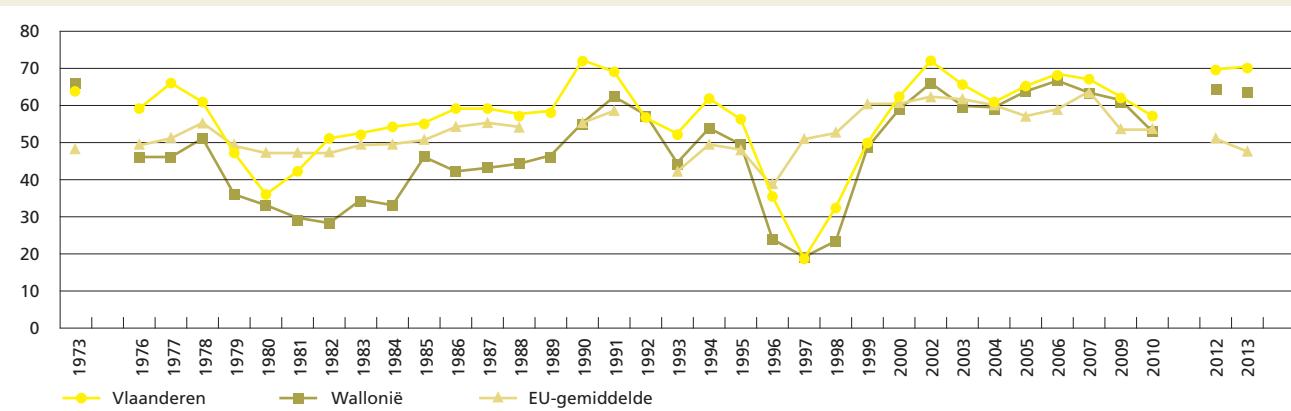
Evolutie van de tevredenheid over het gevoerde beleid op verschillende overhedsniveaus, van 2006 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

1.22 Werking democratie

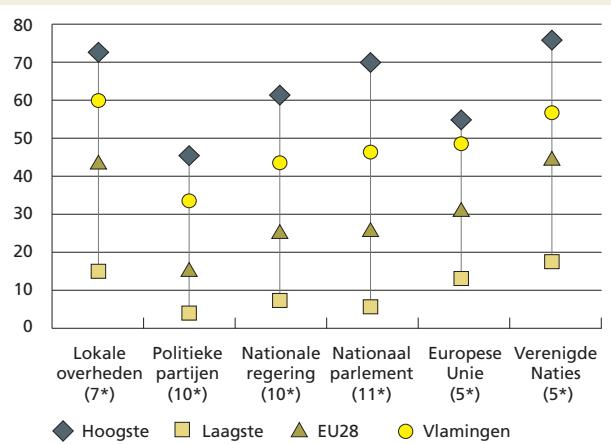
Evolutie van de tevredenheid met de werking van de democratie in eigen land, van 1973 tot 2013, in %.

Bron: Eurobarometer.

1.20 Vertrouwen: Europees vergeleken

Vertrouwen in de overheid, Europees vergeleken, in 2013, in %.

* Ranking Vlamingen t.o.v. Europese lidstaten (Belgische cijfers opgesplitst tussen Vlamingen en Fransaligen).

Bron: Eurobarometer 79.3, lente 2013.

Tevredenheid met het beleid

Amper 1 op de 10 Vlamingen is in de lente van 2013 niet **tevreden** over het **beleid** van de minister-president en zijn Vlaamse Regering, 4 op de 10 is tevreden. Over het beleid van de burgemeesters en schepencolleges is ook maar 10% ontevreden, de helft geeft explicet aan tevreden te zijn. Deze percentages liggen heel wat lager voor het federale en het Europese bestuursniveau. 25-45-jarigen en middengeschoolden reageren kritischer op het beleid van de verschillende bestuursniveaus. Hoger geschoolden zijn iets minder te spreken over het lokale niveau, maar wel over het Europese. Ook grootstedelingen reageren kritischer op het lokale niveau.

Over de jaren heen neemt het aantal personen dat zich niet uitdrukkelijk uitspreekt toe. Het aandeel echt ontevredenen stagneert.

1.23 Informatieverstrekking

Evolutie van de informatieverstrekking door de overheid, van 2009 tot 2013, in %.

	2009	2011	2012	2013		
	Eens	Eens	Eens	Niet eens	Noch eens, noch oneens	Eens
Overheid geeft correcte betrouwbare informatie.	41,9	31,0	36,0	43,3	39,8	16,9
Overheid geeft veel te weinig informatie.	44,4	50,0	45,6	43,3	36,1	20,6
Overheid voldoende info over beslissingen.	23,0	20,0	21,8	22,5	41,3	36,2
Meest info overheid te ingewikkeld om te begrijpen.	58,8	59,0	57,6	54,9	29,5	15,5
Overheid geeft nuttige informatie.	41,5	34,0	35,8	41,9	45,6	12,4
Info overheid moeilijk te vinden.	37,4	44,0	40,2	38,5	36,3	25,2

Bron: SCV-survey.

In de lente van 2013 waren 7 op de 10 Vlamingen tevreden over de werking van de democratie in hun land. De dip tijdens de recente crisisjaren is daarmee hersteld. Vlaanderen scoort bovengemiddeld in vergelijking met andere Europese landen. Ook hier hogere scores voor de Scandinavische landen (87% in Denemarken, 80% in Zweden), Nederland (75%), Luxemburg (79%) en Oostenrijk (74%). Zeer lage scores zijn er in Slovenië (19%), Roemenië (18%) en nog minder in Bulgarije, Griekenland en Portugal (circa 15%). 2 op de 3 Vlamingen is ook tevreden over de werking van de democratie in de Europese Unie. Samen met de Polen scoren ze hier het hoogst. In Groot-Brittannië is slechts een derde tevreden, terwijl in Cyprus, Griekenland en Portugal minder dan een kwart tevreden is.

Klantvriendelijkheid en informatieverstrekking overheid

Meer dan 4 op de 10 Vlamingen heeft een goede tot zeer goede indruk van de klantvriendelijkheid van de overheid in het algemeen. Eenzelfde aandeel spreekt zich niet duidelijk uit en amper 1 op de 8 heeft een slechte indruk. Mannen beoordelen de klantvriendelijkheid iets positiever dan vrouwen. 25-45-jarigen reageren het meest positief. Het oordeel over de klantvriendelijkheid is ten opzichte

van 2012 opmerkelijk milder. Toen had 1 op de 3 een goede indruk en reageerde 1 op de 5 negatief.

4 op de 10 Vlamingen is van oordeel dat de overheid correcte, betrouwbare en nuttige informatie verstrekt. Voor velen wordt er echter te weinig informatie gegeven, zeker over genomen beslissingen. Circa 40% is van oordeel dat overheidsinformatie moeilijk te vinden is. Hoe jonger en hoe hoger opgeleid, hoe hoger de tevredenheid. Geslacht speelt vrijwel geen rol.

Globaal genomen is de tevredenheid over de informatieverstrekking er de voorbije jaren lichtjes op vooruit gegaan, al blijven er pijnpunten. Vooral lager geschoolden en ouderen vinden moeilijk hun weg, begrijpen de informatie niet altijd en zijn over het algemeen minder tevreden.

Tevredenheid voorzieningen

Vlamingen zijn over het algemeen zeer tevreden over de meeste **publieke voorzieningen**. Hoge scores zijn er voor voorzieningen voor huisvuil, cultuur, openbaar groen, gezondheid, sport en onderwijs. Er zijn amper mensen die daarover niet te spreken zijn. Ook over ouderen- en jongerenvoorzieningen, openbaar vervoer en kinderopvang

1.24 Tevredenheid met openbare voorzieningen

Evolutie van de tevredenheid met openbare voorzieningen, van 2007 tot 2013, in %.

Voorziening	2007		2010		2011		2012		2013	
	NT	T								
Huisvuilvoorzieningen	9	82	5	85	4	88	5	89	3	91
Culturele voorzieningen	3	83	3	79	3	84	2	84	2	82
Openbaar groen	8	76	7	72	4	81	7	80	3	82
Gezondheidsvoorzieningen	7	78	7	72	4	84	5	80	5	78
Sportvoorzieningen	6	75	5	71	3	79	4	79	4	75
Onderwijs	7	78	7	73	4	82	5	81	7	74
Bejaardenvoorzieningen	20	51	17	51	7	64	11	59	10	58
Jongerenvoorzieningen	11	58	11	52	10	58	11	57	9	57
Openbaar vervoer	16	62	19	54	14	62	16	57	16	56
Kinderopvang	14	50	11	49	7	60	9	56	8	46
Staat fiets- en voetpaden	39	38	46	28	40	33	32	42	29	45
Staat wegen	30	42	56	17	30	45	35	36	34	37
Begeleiding werklozen	23	41	25	31	22	34	26	32	21	30
Opvang en begeleiding armen	35	26	37	21	30	26	35	22	24	27
Opvang en begeleiding vreemdelingen	28	27	33	20	27	25	32	23	20	25

NT: (helemaal) niet tevreden, T: (helemaal) tevreden.

Bron: SCV-survey.

is nog een meerderheid tevreden. Wel loopt het aantal ontevredenen over het openbaar vervoer reeds op. Dit is niet het geval voor de staat van de fiets- en voetpaden en de wegen. Hier zijn er 30% en meer ontevredenen. Minder tevreden is de bevolking ook over de opvang en begeleiding van werklozen, armen, sociaal zwakkeren en vreemdelingen. Over deze opvang en begeleiding - mogelijk door gebrek aan contact - spreekt de helft van de Vlamingen zich niet duidelijk uit. Er doen zich geen grote appreciatieververschillen voor tussen mannen en vrouwen. Het meest kritisch zijn de 45-65-jarigen. De jongeren zijn minder tevreden over de opvang en begeleiding van werklozen, het openbaar vervoer en groenvoorzieningen. De tevredenheid van hoger opgeleiden ligt lager voor het openbaar vervoer, de kinderopvang en jongerenvoorzieningen.

Over de ganse lijn gaat de tevredenheid over de voorzieningen er het jongste jaar weer op vooruit. De tevredenheid over het onderwijs, de gezondheidsinstellingen en de kinderopvang volgt deze trend niet. Ook vorig jaar was er al een terugval.

Verantwoordelijkheid overheid

Als mensen gevraagd worden aan te geven met welke thema's de overheid zich zou moeten bezig houden, wijzen ze - van een lijst aangeboden zaken - in eerste instantie naar de gezondheidszorg, het garanderen van een behoorlijke levensstandaard voor bejaarden, het opleggen van milieuwetten aan de industrie en steun aan studenten uit gezinnen met een laag inkomen. 1 op de 4 vindt het niet de verantwoordelijkheid van de overheid om werklozen een behoorlijke levensstandaard te garanderen en iedereen aan een job te helpen. Jongeren (<35 jaar) verwachten over de ganse lijn iets minder van de overheid. Minder dan andere leeftijdsgroepen vinden zij dat het

de verantwoordelijkheid is van de overheid om werklozen een behoorlijke levensstandaard te garanderen en de inkomensverschillen tussen arm en rijk te verkleinen. 55-65-jarigen daarentegen verwachten juist meer van de overheid. Hoger geschoolden schatten de verantwoordelijkheid van de overheid over de ganse lijn iets lager in dan laaggeschoolden.

Een vergelijking met een vorige meting uit 2006 (zie VRIND 2007, p. 28-29) geeft aan dat de bevolking vandaag meer verantwoordelijkheid bij de overheid legt. Dit geldt vooral voor het garanderen van een behoorlijke levensstandaard aan werklozen, het zorgen voor een behoorlijke huisvesting, steun aan de industrie en het opleggen van milieuwetten.

Politieke interesse en inzet

Minder dan 1 op de 4 volwassen Vlamingen is geïnteresseerd in **politiek**. De interesse ligt merkelijk hoger bij mannen (32%), hogergeschoolden (45%), 55- tot 65-jarigen (30%) en lager bij vrouwen (15%), laaggeschoolden (10%), 18- tot 35-jarigen (18%) en 75-plussers (17%). In vergelijking met 2012 zijn er nauwelijks verschillen.

Een jaar na de gemeenteraadsverkiezingen en een jaar voor de Vlaamse, federale en Europese verkiezingen is er van zware politieke discussie tussen vrienden en familieleden amper sprake. Vooral de Cyprioten en de Grieken scoren op dit vlak wel zeer hoog, maar ook de Nederlanders en de Scandinaven voeren vaak een politieke discussie. Vlamingen bevinden zich in het gezelschap van de Portugezen, Kroaten, Polen en Roemenen.

De beperkte politieke interesse hangt ten dele samen met de **politieke machtelosheid** die velen voelen. Zo gaat 3

1.25 Verantwoordelijkheid overheid

Verantwoordelijkheid van de overheid, naar leeftijd en opleiding, in 2013, in %.

Verantwoordelijkheid van de overheid om te zorgen voor	Leeftijd							Opleiding					Totaal
	18-24	25-34	34-44	45-54	55-64	65-74	75+	Geen	Lager	Hoger secundair	Bachelor	Master	
De gezondheidszorg voor zieken.	97	99	96	99	99	99	96	96	97	98	98	98	98
Een behoorlijke levensstandaard voor ouderen.	93	97	95	97	94	99	96	97	97	96	96	94	96
Het opleggen van milieuwetgeving aan de industrie.	94	93	97	96	96	96	92	92	94	95	98	97	95
Studenten uit gezinnen met een laag inkomen financieel te ondersteunen.	97	92	89	93	94	96	91	95	92	92	91	95	93
De prijzen onder controle te houden.	93	91	89	93	93	96	91	95	94	94	91	85	92
Een behoorlijke huisvesting te garanderen voor wie dit niet kan betalen	90	87	85	87	87	93	83	88	88	86	89	87	87
De industrie te steunen zodat ze kan groeien.	90	88	81	84	84	87	86	84	84	86	87	86	85
De inkomensverschillen te verkleinen.	76	79	77	86	88	90	84	90	87	83	81	74	83
Een behoorlijke levensstandaard voor werklozen.	82	67	66	74	78	80	76	79	79	70	78	70	75
Iedereen aan een job te helpen.	77	72	70	73	72	74	80	82	75	74	66	68	74

Bron: SCV-survey 2013.

1.26 Politieke interesse

Evolutie van de mate van interesse in politiek, van 2006 tot 2013, in %.

	2006	2007	2008	2010	2011	2012	2013
(Heel) erg	22,6	20,3	20,7	25,0	20,0	23,2	22,6
Enigszins	30,1	25,4	27,6	28,7	24,5	27,6	29,0
(Helemaal) niet	47,3	54,2	51,7	46,3	55,4	49,2	48,4

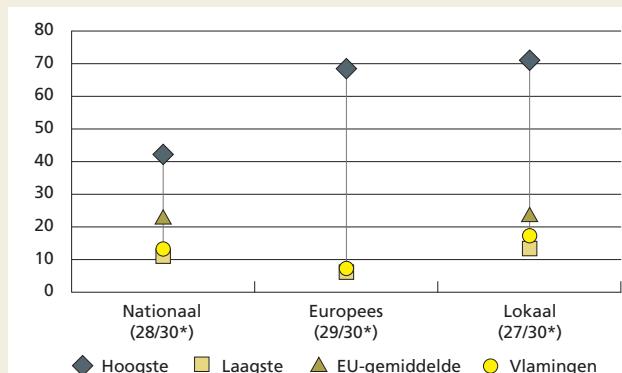
Bron: SCV-survey.

op de 4 Vlamingen er van uit dat de bevolking niets kan beginnen tegen een onrechtvaardige wet en is een overgrote meerderheid ervan overtuigd dat partijen bij verkiezingen van alles beloven maar dat daar weinig van terecht komt en politici enkel geïnteresseerd zijn in de stem van de kiezer en niet in zijn mening. De helft onderschrijft de stelling dat gaan stemmen geen zin heeft, politici geen rekening houden met de opvattingen van de kiezer en mensen geen invloed hebben op het beleid. Partijen doen wat ze willen en politici hebben nooit geleerd te luisteren naar gewone mensen. Daartegenover staat dat 7 op de 10 vindt dat politici wel geschikt zijn en weten wat ze doen. De reacties op de stellingen hangen sterk samen, wat toelaat een maat van politieke onmacht te berekenen. Zoals in 2012 is ook in 2013 de politieke onmacht iets afgenomen. Het politieke onmachtgevoelen blijft sterk leeftijds- en opleidingsgebonden: hoe ouder en hoe lager de opleiding, hoe hoger het gevoel van onmacht.

De jongste jaren is er een lichte terugval van sommige maatschappelijke en politiek actieve handelingen. Zo neemt het aandeel personen af dat ooit een petitie heeft ondertekend, aan een betoging heeft deelgenomen of geld heeft geschenken aan een sociale of politieke activiteit. Een duidelijke verschuiving van klassieke naar nieuwere actievormen via sociale media, valt echter nog niet vast te stellen. Het verschil naar geslacht blijft overeind: mannen zijn actiever dan vrouwen. De jongste (<25 jaar) en oudste leeftijdsgroep (75+) zijn minder actief en naarmate het op-

1.27 Politieke discussie

Aandeel van de bevolking dat zegt vaak met vrienden en familie over politieke aangelegenheden te discussiëren, per overheidsniveau, in 2013, in %.

* Rangorde van hoog naar laag.

Bron: Eurobarometer 79.3, lente 2013.

1.29 Index politieke onmacht

Evolutie van de gemiddelde score op de stellingen rond politieke machtelosheid (min. 1, max. 5), naar geslacht, van 2000 tot 2013.

	2000	2002	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Man	2,61	3,45	3,36	3,41	3,47	3,44	3,44	3,41	3,36
Vrouw	2,55	3,49	3,45	3,51	3,49	3,54	3,52	3,41	3,42
Totaal	2,58	3,47	3,40	3,46	3,48	3,49	3,49	3,41	3,39

Bron: SCV-survey.

leidingsniveau stijgt, neemt de politieke activiteit toe. Vrijwilligers zijn uitgesproken actiever dan niet-vrijwilligers.

Het onmachtgevoel heeft een sterk negatief effect op het vertrouwen in de overheid. Politieke onmacht hangt ook samen met een lagere tevredenheid over het beleid, de informatieverstrekking en de voorzieningen. Politiek actief zijn hangt enkel samen met een hogere ontevredenheid over de informatie die de overheid verstrekt.

1.28 Politieke onmacht

Stellingen over politieke onmacht, in 2013, in %.

Als er mensen zoals u aan de politici hun opvattingen laten weten, dan zullen zij daar rekening mee houden.*

Mensen zoals u hebben wel degelijk invloed op wat de overheid doet.*

Er stemmen zoveel mensen bij de verkiezingen dat uw stem er niet toe doet.

De politici hebben nooit geleerd om te luisteren naar gewone mensen zoals u.

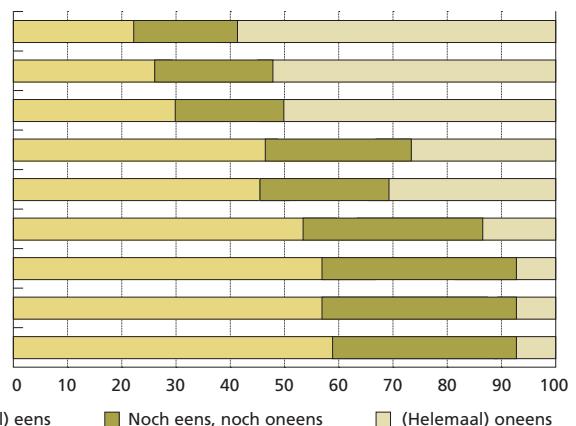
Gaan stemmen heeft geen zin, de partijen doen toch wat ze willen.

De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in uw stem en niet in uw mening.

Bij verkiezingen belooft de ene partij al meer dan de andere, maar uiteindelijk komt daar weinig van terecht.

De meeste van onze politici zijn geschikte mensen die weten wat ze doen.*

Als het parlement een onrechtvaardige wet heeft gestemd, dan kan je daar als burger nog weinig aan doen.

* Inverse waarden voor index politieke machtelosheid.

Bron: SCV-survey 2013.

1.30 Politiek actief

Evolutie in het politiek en maatschappelijk actief zijn, van 2004 tot 2013, in %.

Ooit gedaan	2004	2006	2009	2010	2012	2013
Tekenen van petitie.	66	63	60	64	55	57
Boycotten of opzettelijk kopen bepaalde producten omwille politiek/ethiek/milieu.	20	19	18	20	18	20
Deelnemen aan een demonstratie.	27	29	24	25	22	20
Bijwonen van een politieke vergadering of bijeenkomst.	16	17	16	18	16	18
Contacteren politicus of ambtenaar om mening te uiten.	17	22	19	20	20	21
Schenken of verzamelen van geld voor een sociale of politieke activiteit.	28	23	14	23	20	22
Contacteren of verschijnen in media om mening te uiten.	9	8	8	10	11	10
Aansluiten bij een politiek forum of discussiegroep op internet.	5	2	4	5	6	4
Zich kandidaat stellen op een lijst voor verkiezingen.	nb	nb	3	3	4	5
Deel uitmaken van advies/overleg/inspraakorgaan gemeente/stad.	nb	nb	6	8	7	7
Actief informatie verzamelen over plannen of beslissingen van de overheid.	nb	nb	11	14	13	13
Lidmaatschap van een buurtcomité/bewonersgroep/actiecomité.	nb	nb	9	11	9	10

Nb: niet gevraagd.

Bron: SCV-survey.

DE STEEKPROEF VAN DE SCV-SURVEY

Sinds 1996 wordt jaarlijks een face-to-face enquête afgenoemt bij een representatieve steekproef van Nederlandstalige inwoners van het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest tussen 18 en 85 jaar. Sinds 2009 is er geen bovengrens naar leeftijd en nationaliteitsvereiste meer.

Deze enquête peilt naar opvattingen, overtuigingen en handelingsbereidheid rond diverse maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. De SCV-survey 2013 leverde 1.515 gevalideerde interviews op van de 2.541 beschikbare adressen. Dit komt neer op een bruto respons van 60%, wat een behoorlijk resultaat is en iets hoger ligt in vergelijking met voorgaande jaren. De bevraging gebeurt in het Nederlands en het is niet de bedoeling dat interviewers de volledige vragenlijst vertalen.

De vraag dient gesteld of resultaten uit een peiling bij een beperkte groep wel kunnen worden doorgetrokken naar het 'totale universum' Vlamingen. Dit kan, maar dan onder bepaalde statistische voorwaarden. Allereerst moet de steekproef aselect worden getrokken uit de doelpopulatie, wat er in principe op neerkomt dat iedereen in deze populatie een berekenbare - in principe gelijke - kans moet hebben om getrokken te worden. Ten tweede moet de omvang van de steekproef voldoende groot zijn. Aan beide voorwaarden is zeker voldaan. De steekproef werd trapsgewijs getrokken. Eerst werd een aselecte trekking uitgevoerd op postcodes en vervolgens een aselecte trekking van personen binnen de getrokken postcodes. Deze laatste trekking gebeurt op basis van een personenbestand op het rijksregister. Een steekproef van om en bij de 1.500 waarnemingseenheden is ook voldoende groot om schattingen van parameters in de populatie toe te laten.

Surveyonderzoek door middel van steekproeven heeft echter ook consequenties voor de statistische beschrijving en de analyse. In de VRIND-bijdragen waarin gebruik wordt gemaakt van de resultaten van de survey wordt de verdeling van respondenten over categorieën van variabelen in percenten uitgedrukt. Het zou accurater zijn niet dit percentage te vernoemen maar een betrouwbaarheidsinterval met een onder- en bovengrens waarvan het vernoemde percentage het middelpunt is. Dergelijke orthodoxe statistische aanpak zou dan wel ten koste gaan van de leesbaarheid. Daarom de raad aan de lezer om percentages te zien als een schatting van de overeenkomstige populatieparameter binnen een interval. Het begrip betrouwbaarheidsinterval slaat op de kans dat de geschatte parameter (in casu een percentage) van de totale populatie wel degelijk binnen het interval valt. Meestal wordt een betrouwbaarheidsniveau van 95% gekozen. Dit betekent dat er nog (een betrekkelijk kleine) 2,5% kans bestaat dat de parameter in werkelijkheid beneden de ondergrens ligt en 2,5% kans dat de parameter boven de bovengrens ligt. Ten slotte, wanneer resultaten van steekproefonderzoek worden uitgedrukt in termen van samenhang tussen eigenschappen, zoals het verband tussen leeftijd en toekomstverwachtingen, dan moet telkens getoetst worden of deze samenhang wel significant is. Er moet m.a.w. worden gecontroleerd of vastgestelde verbanden tussen eigenschappen al dan niet het gevolg zijn van steekproeftoeval. Wanneer in deze VRIND de onderzoeksresultaten van de SCV-survey worden uitgedrukt in termen van samenhangende eigenschappen dan slaat dit steeds op een significante samenhang.

Onder- of oververtegenwoordiging van sommige groepen onder de respondenten wordt opgevangen door weging van de resultaten. De weging gebeurt naar opleiding, geslacht en leeftijd (tot en met 2009). Vanaf 2010 is een andere weegaanpak uitgewerkt (Pickery, 2010).

1.2

MACRO-ECONOMISCHE CONTEXT

Deze context begint met de welvaartspositie. Het Vlaamse Gewest is een welvarende regio met een bbp per inwoner hoger dan de buurlanden (indien gecorrigeerd wordt voor pendelbewegingen). Deze welvaart is te danken aan een hoge arbeidsproductiviteit en scholingsgraad. Toch is dat geen blijvende verworvenheid: andere landen doen inspanningen op dat vlak.

Het algemene conjunctuurbeeld kenmerkte zich de afgelopen jaren door lage groeicijfers. Vanaf de tweede helft van 2013 trok de bedrijvigheid aan. Voor 2014 wordt 1,5% reële groei verwacht. Ondertussen loopt de werkloosheid nog op, maar het is een indicator die typisch met vertraging reageert op de algemene conjunctuur. Over het algemeen blijkt de creatie van werkgelegenheid de laatste jaren belangrijker voor de economische groei dan de toename van de arbeidsproductiviteit. Om het vertrouwen van de financiële markten verder te herstellen zetten de Europese monetaire autoriteiten eind 2013 een belangrijke stap in de richting van een bankenunie. Dat slaat op een uniform stelsel van bankentoezicht, een systeem voor de afwikkeling en sanering van banen in moeilijkheden en de uitwerking van een geharmoniseerde depositogarantieregeling voor de Europese burgers. Ten slotte is er aandacht voor de Vlaamse economische structuur. De totale Vlaamse factorproductiviteit (of de groei door technologische vooruitgang, meer efficiëntie en beter management) wordt bepaald door onze belangrijkste industriële bedrijfstakken, en meer bepaald door de grotere

bedrijven. Bedrijfstakken zijn in min of meerdere mate met elkaar verweven. De nabijheid van een gemeenschappelijke arbeidsmarkt blijkt een belangrijke rol te spelen.

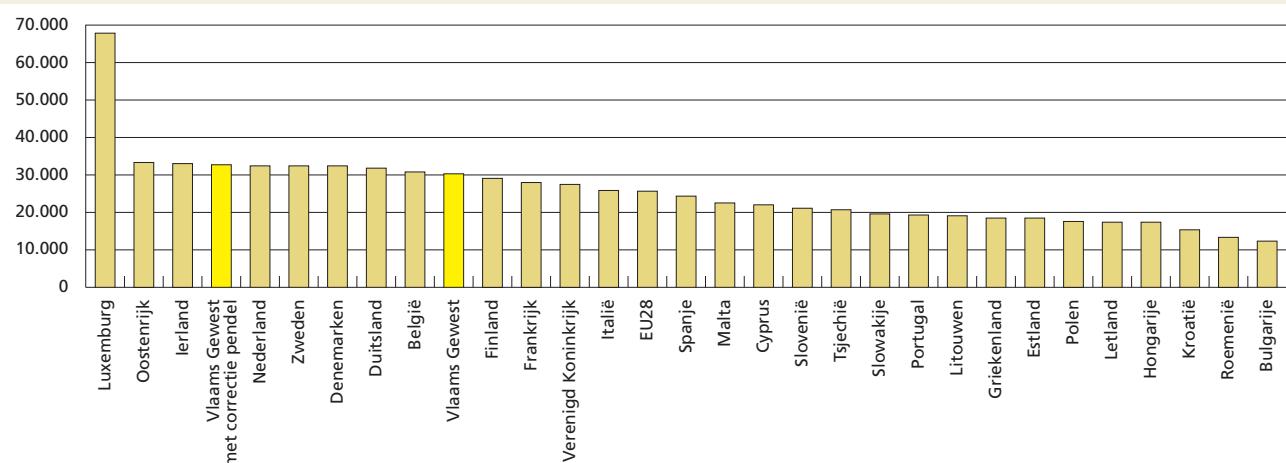
Welvaart

Vlaanderen is een welvarende regio. Anno 2013 bedroeg het bruto binnenlands product (bbp) per inwoner er 30.300 euro koopkrachtpariteiten (KKP). Nu pendelen heel wat Vlamingen naar het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Het is in dit gewest dat ze toegevoegde waarde creëren. Indien voor die pendel gecorrigeerd wordt, komt het bfp van het Vlaamse Gewest op 32.600 euro KKP per inwoner. België als geheel scoort 30.700 euro KKP, door het hoge bfp per inwoner van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (54.900 euro KKP). Met het gecorrigeerde bfp scoort Vlaanderen hoger dan de drie buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. In een rangschikking van de EU landen komt het Vlaamse Gewest op een vierde plaats, na Luxemburg, Oostenrijk en Ierland. Luxemburg heeft veruit het hoogste **bbp per inwoner**, te wijten aan zijn administratieve en financiële rol binnen Europa.

Vlaanderen dankt zijn welvaart vooreerst aan zijn hoge **arbeidsproductiviteit**. Voor pendel gecorrigeerd komt die op 75.200 euro per werkende in 2013. Dat is eveneens

1.31 Bbp per inwoner

Bbp per inwoner, Vlaams Gewest, EU28 en lidstaten, 2012, in euro koopkrachtpariteiten.

Bron: AMECO, INR, verwerking SVR.

goed voor een vierde plaats in het Europese peloton, met enkel Luxemburg, Ierland en België die hogere cijfers voorleggen. De goede score van België komt op naam van de sterke Brusselse productiviteitscijfers. Dat is typisch voor hoofdstedelijke gebieden. Het EU28 gemiddelde bedraagt 58.600 euro KKP.

Een tweede reden voor de hoge Vlaamse welvaart is het hoge onderwijsniveau. In 2013 had 40,5% van de werkende Vlamingen een diploma van minstens hoger onderwijs van het korte type. Dat is ruim boven het EU28 gemiddelde van 31,9%.

Verder scoort het Vlaamse Gewest met een **werkgelegenheidsgraad** van 66,8% (gecorrigeerd voor pendel) eerder matig binnen Europa. Van onze buurlanden scoren Duitsland en Nederland goed 10 procentpunt (ppt) hoger.

De demografische component van de welvaart is geen troef voor Vlaanderen. Het **aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd** ligt in het Vlaamse Gewest met 64,8% in 2013 lager dan het Europese gemiddelde (66,4%).

De sterke Vlaamse welvaartspositie is echter aan het verschuiven. Vóór 2005 deed het Vlaamse Gewest het naar verhouding beter. Zo moest het in 1995 enkel Luxemburg laten voorgaan qua bbp per inwoner. Deze tweede positie bleef in de daaropvolgende acht jaren gehandhaafd. Tussen 2001 en 2005 zakte Vlaanderen echter van de 2de positie naar de 4de positie. Vanaf 2005 kon het Vlaamse Gewest zijn positie tussen de Europese landen dan vrijwel constant houden.

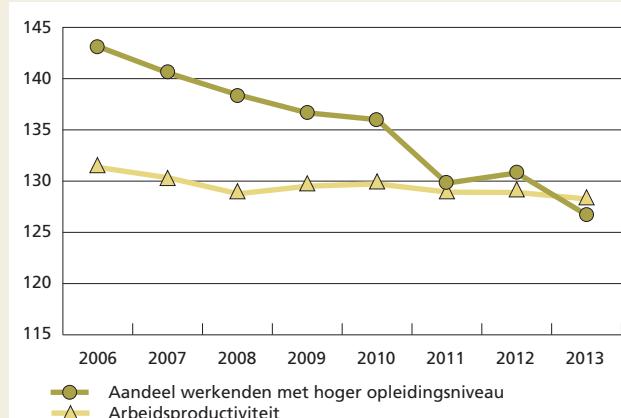
Hoe komt dat? Doorheen de jaren gaf het Vlaamse Gewest een stuk van zijn productiviteitsvoorsprong prijs: andere landen maken een inhaalbeweging.

In 1995 stond het Vlaamse Gewest tweede tussen de EU28-landen wat arbeidsproductiviteit betreft. Opnieuw deed enkel Luxemburg het beter. Anno 2013 is het Vlaamse Gewest vierde.

Ook de hoge scholingsgraad van Vlaanderen is geen blij-

1.32 Afzwakkende voorsprong

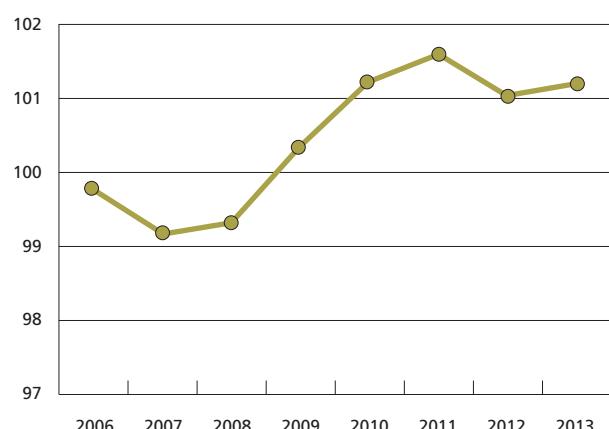
Evolutie arbeidsproductiviteit en aandeel werkenden met hoger opleidingsniveau, Vlaamse Gewest, van 2006 tot 2013, in indices (EU28 = 100).

Bron: Eurostat, AMECO, INR, verwerking SVR.

1.33 Inhaalbeweging achterstand werkgelegenheidsgraad

Evolutie werkgelegenheidsgraad, Vlaamse Gewest, van 2006 tot 2013, in indices (EU28 = 100)

Bron: Eurostat, AMECO, INR, bewerking SVR.

vende verworvenheid. In 2013 stond het Vlaamse Gewest 9de tussen de EU28-landen. Eind de jaren negentig stond het nog op de 4de plaats. Andere landen maken dus ook hier een inhaalbeweging.

Tegenover dit alles staat dat het Vlaamse Gewest vorderingen maakt voor de tewerkstelling: op lange termijn klom de werkgelegenheidsgraad zowel absoluut als relatief. In 1995 stond het Vlaamse Gewest met 61% nog 17de. In 2013 klom het Vlaamse Gewest naar een 12de plaats binnen de EU landen. Toch is er nog een lange weg te gaan.

Economische ontwikkelingen

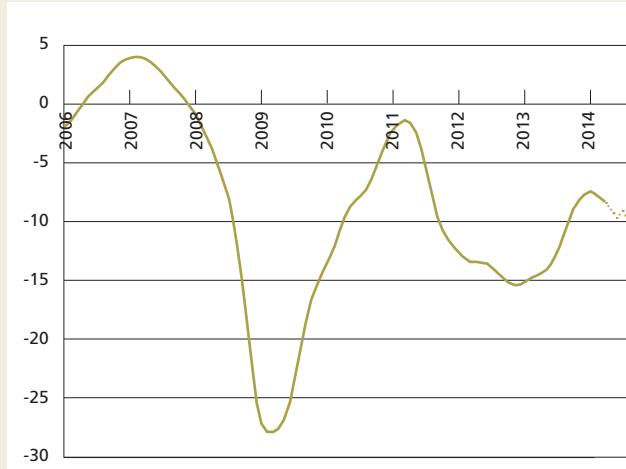
Economische groei

De Vlaamse economie groeide zwak in 2013. Voor heel dit jaar wordt het reële groeicijfer geraamd op +0,2%. Dit is het resultaat van een matig voorjaar en een aantrekkende economie in de tweede helft van 2013. Vlaanderen en België volgden de tendensen van de wereldconjunctuur. De meer ontwikkelde economieën kampten nog met een proces van schuldafbouw, maar gaandeweg won de groeidynamiek aan kracht, vooral in de VS. In de opkomende landen, zoals Indië, China en Indonesië was er eerder sprake van een groeivertraging.

De kentering in de economische cyclus in Vlaanderen en België kwam er door een oplevende private consumptie en buitenlandse vraag. De Vlaamse economie zou in 2014 reëel met +1,5% groeien. De producenten- en consumentencurves vertoonden enige aarzelung in het begin van 2014. Maar de conjunctuurverzwakking is nog niet onrustwekkend. De werkloosheid neemt ondertussen nog steeds toe, te meer daar dit een indicator is die 'achterloopt' op andere eco-

1.34 Conjunctuur

Globale Vlaamse conjunctuurcurve, van januari 2006 tot augustus 2014, in procentpunt afwijking tussen de positieve en negatieve antwoorden.

Bron: NBB.

nomische indicatoren en met vertraging reageert op deconjuncturele situatie. Ook baarden een aantal collectieve ontslagen in het voorjaar van 2014 zorgen. Een lichtpunt is echter het toenemend aantal vacatures.

Creatie van werkgelegenheid wordt steeds belangrijker om economische groei te realiseren. In de periode 2011-2013 nam het bbp reëel met 0,6% toe. Daarvan was 0,4 procentpunt afkomstig van de werkgelegenheidstoename en 0,2 procentpunt van productiviteitsverhoging. Ook in de tweede helft van vorig decennium was de werkgelegenheid de dominante factor. Hetzelfde geldt voor het Brusselse Hoofdstedelijke en het Waalse Gewest. In de EU28 is de

situatie anders: de gemiddelde bbp-groei van 0,4% over 2011-2013 is zelfs uitsluitend te danken aan een hogere arbeidsproductiviteit (+0,5 procentpunt). De werkgelegenheid heeft zelfs een negatieve groeibijdrage (-0,1 procentpunt). Voor onze drie buurlanden is de evolutie telkens vrij specifiek. De Duitse economie groeide tijdens 2011-2013 reëel gemiddeld met 1,5%, met ook werkgelegenheidscreatie als voornaamste factor. In Frankrijk komt de groei van 0,7% vooral door een hogere arbeidsproductiviteit. Nederland, ten slotte, kende een krimp met 0,4%, te wijten aan een terugval in beide factoren.

Inzetten op werkgelegenheid is uiteraard een belangrijk doel van het economisch en sociaal beleid. Maar voor het verder opkrikken van de economische groei en de productiviteit is meer innovatie, en dit over alle bedrijfstakken en kleine of grote bedrijven heen, belangrijk.

De economie in de eurozone herstelt

De financieel-economische crisis die in 2008 begon door de ineenstorting van de Amerikaanse huizenmarkt, zorgde ervoor dat heel wat banken gered moesten worden door hun overheden wilden die een ineenstorting van het financiële systeem vermijden. Dit had echter als gevolg dat de overheidsschulden zich wereldwijd opstapelden en de kwetsbaarheid van de overheidsfinanciën van verschillende eurolanden (in het bijzonder Griekenland, Ierland, Italië, Spanje, Portugal en Cyprus) pijnlijk duidelijk werd. In 2010 vreesden de financiële markten dat bepaalde overheden – vooral die van de perifere landen in de eurozone – hun schulden niet meer zouden kunnen terugbetalen. Speculaties en wantrouwen op de financiële markten zorgden ervoor dat de rente op overheidsobligaties van deze landen steeg tot ongeziene hoogten, waardoor hun schuldenberg alleen maar groter werd.

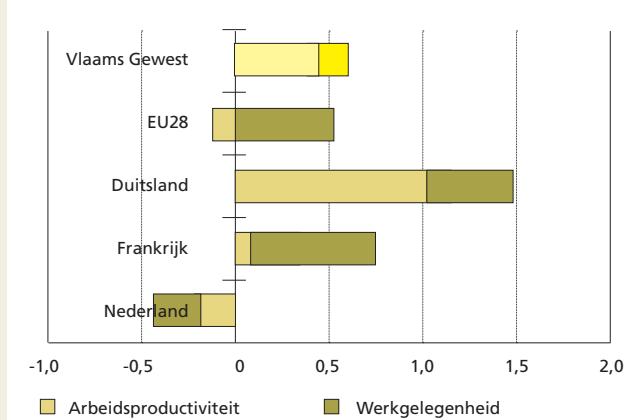
Uiteindelijk moesten verschillende perifere eurolidstaten aankloppen bij Europese instanties voor financiële hulp. De hulp vanuit de ECB en de EU kwam traag op gang. Er was veel discussie en onenigheid tussen de Europese beleidsmakers. Uiteindelijk kregen Griekenland, Spanje, Italië, Portugal, Ierland en Cyprus financiële steun in ruil voor strenge besparingen en hervormingen die zij moesten doorvoeren.

De geloofwaardigheid van de euro kwam, mede door de onzekerheid waarmee de schuldencrisis bestreden werd, onder druk te staan in 2012 en de eurocrisis was geboren. De eurolanden moesten het vertrouwen van de financiële markten terugwinnen. Daarom werden op opeenvolgende Europese topbijeenkomsten noodmaatregelen genomen om het faillissement van eurolanden te voorkomen en dergelijke problemen in de toekomst te vermijden. Via het zogenaamde sixpack werd het Stabiliteits- en Groepact, dat moest zorgen dat de eurolanden hun overheidsschuld en jaarlijkse begrotingstekorten beperkten, verstrengd.

De redding van de banken door overheden heeft de gezondheid van de overheidsfinanciën in alle eurolanden

1.35 Groeiboekhouding

Gemiddelde groei (2011-2013) van het bbp naar componenten (reële arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid), Vlaamse Gewest, EU28 en de drie buurlanden, in procentpunt van de groei.

Bron: AMECO, INR, verwerking SVR.

sterk aangetast. Overheden werden daardoor minder kredietwaardig waardoor de rentelasten toenamen, wat de gezondheid van de banken weer aantastte. Zo ontstond een negatieve wisselwerking tussen overheden en banken. Om deze wisselwerking te doorbreken, stelde Europees Commissievoorzitter Barosso voor dat de eurozone naast een monetaire unie ook een **bankenunie** zou worden. Zo zou er slechts één Europese toezichthouder zijn die de banken controleert en kan interveniëren als het vermogen van banken moet versterkt worden. De bankenunie moet voorkomen dat banken in de toekomst in de financiële problemen zouden komen en dat, indien dit toch zou gebeuren, ze niet met overheidsmiddelen moeten gered worden.

De oprichting van een bankenunie verliep echter niet van een leien dakje. Eind 2013 werd na moeizame onderhandelingen uiteindelijk een akkoord bereikt over de bankenunie, wat het vertrouwen in een Europese aanpak en de heropleving van de economie ten goede kwam. De bankenunie omvat volgens de overeenkomsten tussen de EU-ministers van Financiën drie luiken:

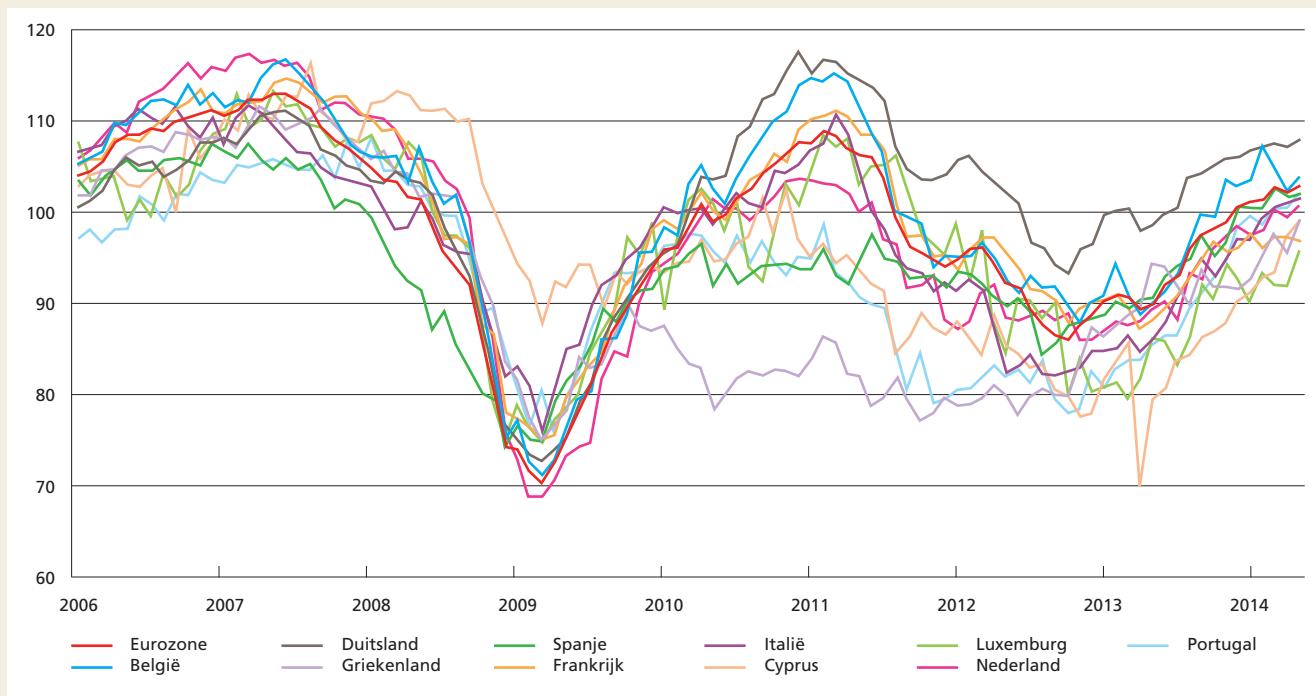
1. Een uniform stelsel van bankentoezicht (SSM: single supervisory mechanism). Het belangrijkste punt van discussie bij dit luik ging over de vraag of het bankentoezicht een taak zou blijven van de nationale toezichthouders of als deze verantwoordelijkheid volledig naar de ECB overgeheveld zou worden. Uiteindelijk werd een compromis gevonden. Enkel

de grootste banken zouden onder direct toezicht van de ECB vallen. De nationale toezichthouders blijven belast met het toezicht op kleinere banken. Het SSM wordt operationeel begin 2015.

2. Een uniform systeem voor de afwikkeling en sanering van banken als die in moeilijkheden zouden komen (SRM: single resolution mechanism). Hierin werd afgesproken wie beslist of en hoe probleembanken gered of ontmanteld worden, welke procedure gevuld wordt en wie ervoor betaalt. Wanneer een bank in de problemen komt, treedt volgens het voorstel een *afwikkelingsraad* in werking. Deze raad bestaat uit de Europese Commissie, de ECB en de lidstaten waar de bank gevestigd is. De afwikkelingsraad stelt een plan op voor redding of sluiting van de bank. Wanneer besloten wordt om de bank te redden, wordt er eerst beroep gedaan op aandeelhouders, obligatiehouders en grote spaarders (bij dit bail-in-principe komt de overheid dus niet tussen). Als dit niet toereikend blijkt te zijn, kan de betreffende bank aankloppen bij het *resolutiefonds*. Dit fonds moet gevuld worden door banken uit de eurozone tot een bedrag van 55 miljard euro tegen 2023. Het resolutiefonds zorgt dat de reële economie buiten schot blijft. Anderzijds kan de afwikkelingsraad ook concluderen dat een bank gesloten moet worden, alhoewel die definitieve beslissing genomen moet worden door de Europese Commissie.

1.36 Vertrouwensindicatoren conjunctuur

Economic Sentiment Indicator (ESI), Eurozone, verschillende eurolanden (Duitsland, Frankrijk, Nederland, België, Spanje, Portugal, Griekenland, Ierland, Cyprus, Italië), van januari 2006 tot mei 2014

Noot: De Economic Sentiment Indicator is een indicator die samengesteld is uit vijf vertrouwensindicatoren, waaraan telkens een bepaald gewicht wordt toegekend. De gebruikte conjunctuurindicatoren zijn: vertrouwen in de industrie, bouwnijverheid, diensten, handel en het consumentenvertrouwen.
Bron: DG ECFIN.

3. Een gemeenschappelijk depositogarantiestelsel (DGS: deposit guarantee scheme). Voorheen waren de nationale regelingen enorm verschillend. Met dit laatste luik beoogt de bankenunie een geharmoniseerd stelsel voor alle Europese burgers, waarbij spaarders tot 100.000 euro verzekerd worden indien hun bank failliet gaat. Deze garantie heeft als doel dat spaarders hun geld niet meer weghalen bij een risicobank en onderbrengen bij een veilige bank. Zo wordt een bank run vermeden.

Uiteindelijk begonnen de financiële en budgettaire maatregelen in de eurozone in de loop van 2013 vruchten af te werpen. Diverse stemmingsindicatoren (zoals de Economic Sentiment Indicator, ESI) en later ook macro-economische cijfers wezen op een uitbodemming van de recessie in de meeste landen van de eurozone sinds de zomer van 2013. In sommige landen werd in 2013 zelfs een beperkte groei opgetekend (met Griekenland als grote uitzondering met een geraamde daling van het bbp van -3,3%). De spread tussen de staatsleningen van perifere landen en Duitsland daalde gevoelig.

Op het hoogtepunt van de crisis waren de verschillen tussen de kern van het eurogebied en de periferie zeer groot. Deze zijn ondertussen afgangen. Duitsland bleef wel de locomotief van de Europese economie en neemt het de rest van Europa op sleepstuw. De economie leeft er op door een hogere consumptie, een toename van de investeringen en een verbetering van de vastgoedmarkt. Het expansief monetair beleid en het verhoogde vertrouwen hebben de vraagzijde van de Duitse economie gestimuleerd. Recente berichten geven echter aan dat de Duitse economie hapert.

Ook andere kernlanden van het eurogebied, zoals Luxemburg en Oostenrijk hebben een snel groeiend bbp. Hoewel sommige kernlanden over het algemeen betere resultaten bleven boeken, zijn andere achteropgeraakt.

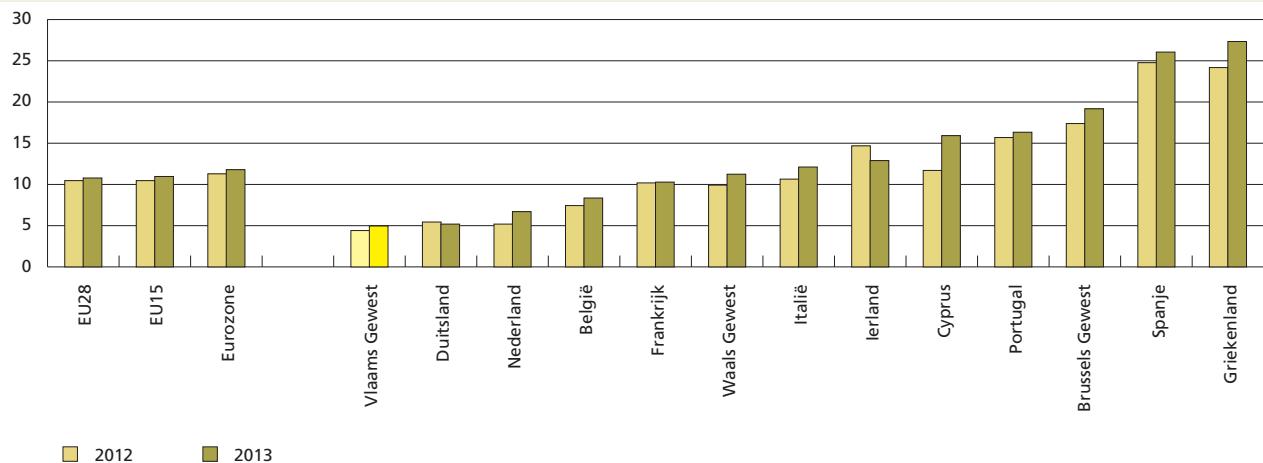
Zo waren er in Finland aanzienlijke structurele veranderingen in het industriële landschap, zoals een herstructurering van de elektronicasector, die haar concurrentiepositie zag ineenkrimpen. In Nederland daalde vooral de private consumptie sterk door negatieve vermogenseffecten als gevolg van de correctie op de vastgoedmarkt, verliezen op de activa van pensioenfondsen en de budgettaire consolidatie.

In de perifere landen lopen de resultaten uiteen. Vooral Ierland blijft goede resultaten optekenen. Na een gunstige beoordeling door de trojka (dit is het controleorgaan voor landen die financiële hulp kregen, ze bestaat uit afgevaardigden van de Europese Commissie, de ECB en het IMF) werd een laatste schijf van de geplande hulp uitbetaald en werd het programma voor financiële hulp eind 2013 beëindigd. Verder hebben Portugal en Spanje de recessie eveneens achter zich gelaten. In Slovenië en Cyprus is de situatie dan weer verslechterd.

Ondanks het lichte herstel van de economie sinds 2013, blijft de hoge werkloosheid in een aantal lidstaten een groot probleem. De absolute koploper inzake werkloosheid blijft Griekenland, waar in 2013 27,3% van de beroepsbevolking zonder werk zit. Bij de jongeren ligt dat aantal op 58,3%. Ook in Spanje is de situatie dramatisch. Daar is 26,1% van de beroepsbevolking werkloos in 2013. Onder de jongeren bedraagt dit 55,5 %. Ook in sterkere Europese landen zoals Nederland blijft de werkloosheid toenemen. Op Europees niveau werden maatregelen genomen om de problematisch hoge jongerenwerkloosheid te bestrijden. Er werd in de zomer van 2013 een plan goedgekeurd, dat een versnelde uitvoer van het werkgelegenheidsinitiatief (dit ondersteunt de beroepsinschakeling van werklozen in regio's met een hoge werkloosheid) en de jongerengarantie (die jongeren binnen de 4 maanden aan een job wil helpen of een opleiding wil bieden) omvatte, alsook de versterking van de mobiliteit van jonge mensen en de medewerking van de sociale partners.

1.37 Werkloosheidsgraad

Werkloosheidsgraad in Vlaanderen, Wallonië, Brussel en verschillende eurolanden, in 2012 en 2013, in %.

Bron: Eurostat.

De wereldeconomie

Sinds de tweede helft van 2013 zijn de groeicijfers voor de economie in veel Westerse landen er sterk op vooruit gegaan. Vooral de heropleving van de Amerikaanse economie is opvallend – ondanks het tegenvallende eerste trimester van 2014 door een zeer strenge winter. De economische groei in de VS wordt verwacht in 2014 de grootste impuls te geven aan de wereldeconomie. De export groeit fors. Daarnaast blijft de Fed (de Amerikaanse centrale bank) een stimuleren monetair beleid voeren. De Amerikaanse vastgoedmarkt herleeft onder andere als gevolg van soepeler leningsvoorraarden bij de banken.

In Japan groeide de economie in het laatste jaar lichtjes. De economie werd onder meer vooruit geholpen door een sterk expansief stimuleringsbeleid om de economische groei aan te wakkeren en een einde te maken aan de aanhoudende extreem lage inflatie (na 15 jaar deflatie) die in de laatste jaren af en toe toch weer negatief werd. Toch lijkt de Japanse economische activiteit terug wat te verzwakken, door een stijging in de indirekte belastingen en het terugschroeven van het wederopbouwprogramma en andere economische stimuleringsmaatregelen.

De Japanse economie geraakt moeilijk op gang, door weinig private investeringen en een lage consumptie. Bovendien wordt het land geconfronteerd met een zeer hoge overheidsschuld en overheidstekorten door de jarenlange deflatie. De dramatische vergrijzing zorgt ook voor toenemende sociale uitgaven, en daar worden de overheidsfinanciën niet beter van.

Ondanks de heropleving van de wereldeconomie, lijken verschillende opkomende economieën te maken te hebben met een **algemene groeivertraging**. Het afgelopen decennium kenmerkte zich door een uitzonderlijk krachtige groei in de opkomende economieën (voornamelijk in de BRICS en de Next Eleven (N-11)). De N-11 zijn elf landen (Bangladesh, Egypte, Indonesië, Iran, Mexico, Nigeria, Pakistan, Filippijnen, Zuid-Korea, Turkije en Vietnam) die door Goldman Sachs investeringsbank zijn gekenmerkt als zijnde de grote kanshebbers om in de 21ste eeuw – samen met de BRICS – de grootste economieën van de wereld te worden. Deze snelle groei in deze landen werd abrupt onderbroken door het uitbreken van de crisis. Dankzij stimuleringsmaatregelen konden de meeste ervan wel snel weer aansluiten bij hun vroegere ontwikkelingstraject, maar door het geleidelijk uitdoven van deze maatregelen en een terugval in de buitenlandse vraag liepen de groeivooruitzichten voor alle opkomende landen sterk terug vanaf 2012. De laatste twee kwartalen van 2013 werden in Brazilië zelfs gekenmerkt door een negatieve groei, waardoor dit land officieel in een recessie terechtgekomen is.

De periode van spectaculaire groei in deze landen lijkt dus aan een adempauze toe. Dergelijke groeivertragingen zijn geen uitzonderlijk fenomeen. Toch is de huidige vertraging opmerkelijk daar ze simultaan plaatsvond in alle opkomende economieën, ze van een grotere omvang is

dan verwacht en ze een ongunstig effect kan hebben op het broze herstel in de geavanceerde economieën.

De huidige groeiverzwakking in de BRICS-landen heeft niet alleen te maken met enkele conjuncturele effecten (zoals een terugval in de uitvoer), maar wijst ook op de aanwezigheid van belangrijke structurele belemmeringen. De meeste van de BRICS-landen worden geconfronteerd met ongunstige demografische ontwikkelingen, waardoor er een terugval is in de groei van de beroepsbevolking. In Rusland daalt de beroepsbevolking zelfs. Er zijn daarnaast aanwijzingen dat het effect van de hervormingen die de opkomende economieën tot stand brachten in de nasleep van de crisissen van het einde van de jaren negentig, uitdoft. Bovendien laten nieuwe hervormingen op de werking van de financiële markt, de arbeidsmarkt, infrastructuurprojecten en het onderwijs, die de productiviteit zouden aanwakkeren, op zich wachten. Vooral in China en India daalt de productiviteit trendmatig. Tot slot nemen ook de investeringen in de meeste BRICS-landen slechts licht toe, wat een belangrijke groeimotor was. In Brazilië en India zijn er belangrijke belemmeringen voor investeringen op het vlak van wetgeving en infrastructuur. In Rusland worden de investeringen ontmoedigd door een ongunstig bedrijfsklimaat.

In het algemeen zou de groeivertraging in de opkomende economieën weinig effect hebben op de geavanceerde economieën, omdat de handelsblootstelling aan deze landen nog steeds eerder beperkt is. Merk wel op dat door de internationalisering van de financiële markten, een groeivertraging in de opkomende economieën wel eens een groter effect zouden kunnen hebben op de wereld-economie dan verondersteld. Het kapitaal vlucht er weg. Beleggers kiezen immers voor financiële producten uit ‘veiliger’ oorden.

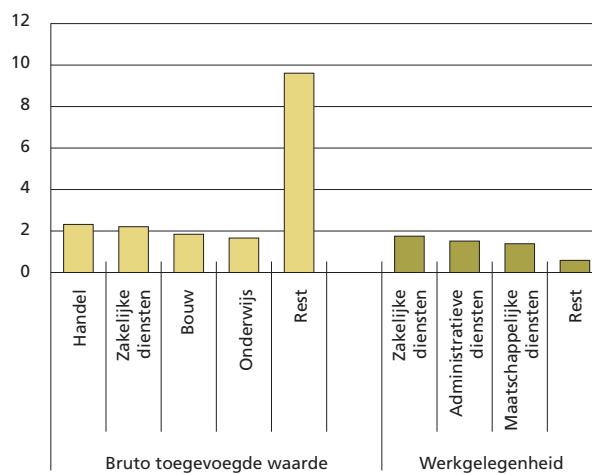
Er moet dus toch voorzichtigheid geboden worden bij de eerste positieve berichten van economisch herstel in de eurozone. De crisis in Oekraïne, onzekerheid in China en de groemarkten die een vertraging kennen, kunnen de voorzichtige groei in de eurozone snel versturen.

Structuur van de economie

Het is alom bekend dat Vlaanderen een **getertiaiseerde economie** heeft. Handel en diensten staan anno 2012 in voor 74% van de bruto toegevoegde waarde en voor 77% van de werkgelegenheid. De belangrijkste tertiaire bedrijfstak is de ‘handel en reparatie van auto’s’ (14% volgens beide maatstaven). Volgens de bruto toegevoegde waarde zijn verder onroerend goed, zakelijke diensten en vervoer en telecommunicatie belangrijke Vlaamse bedrijfstakken. Met de werkgelegenheid als maatstaf zijn dat zakelijke en administratieve diensten en het onderwijs. Opvallend is dat de bedrijfstak van het onroerend goed hier amper 0,5% van de totale tewerkstelling voor zijn rekening neemt. In de secundaire industriële sector prijken de bouw, voeding, metaalindustrie en de chemische nijverheid bovenaan de lijst met belangrijkste bedrijfstak-

1.38 Groeibijdrage bedrijfstakken

Toename van de bruto toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid naar bedrijfstak, Vlaamse Gewest, 2006-2012, in procentpunt groeibijdrage.

Bron: INR, verwerking SVR.

ken. Deze sector is in 2012 goed voor 26% van de bruto toegevoegde waarde en 22% van de werkgelegenheid. De landbouw en visvangst, die behoren tot de primaire sector, hebben samen slechts een aandeel van om bij de 1 %.

Tussen 2006 en 2012 nam de bruto toegevoegde waarde nominaal met 17,7% toe. De belangrijkste bedrijfstakken die hiertoe bijdroegen zijn de handel, de zakelijke diensten, de bouwsector en het onderwijs. Negatieve groeibijdragen vallen te bespeuren bij een aantal industrietakken zoals de aardolieraffinage, metaalindustrie en auto-industrie. De werkgelegenheid kende over diezelfde periode een groei met 5,3%. Naast de zakelijke en administratieve diensten is ook de maatschappelijke dienstverlening hier de sterkhouder. De belangrijkste negatieve bijdragen worden geleverd door de textiel en confectie, de auto-industrie en de primaire sector.

Uit een verdere analyse blijkt dat de meeste Vlaamse industriele bedrijfstakken reële productiviteitswinsten boekten tussen 2005 en 2011. Aan de basis van deze productiviteitswinst ligt de totale factorproductiviteit (TFP). Dit is een ruimere maatstaf die het deel van de economische groei weergeeft dat niet bepaald wordt door de louter input van arbeid en kapitaal. Een toename in de TFP wordt onder andere gerealiseerd door technologische vooruitgang, efficiëntieverbeteringen, managementinnovaties en dergelijke.

Meer in detail blijkt de stijgende evolutie van de TFP in Vlaanderen bepaald te zijn door een aantal kernsectoren: de chemische nijverheid, de voedingsindustrie, de aardolieraffinage, de metaalnijverheid en de auto-industrie. Bovendien zijn het veelal enkele grote bedrijven die dominant zijn (met uitzondering van de voedingsindustrie), vooral bedrijven met meer dan 250 werknemers. Belangrijk is dat de productiviteitswinst voor de voeding en de

chemie gepaard ging met een relatief groter aandeel van die bedrijfstakken in de totale Vlaamse export dan in andere geïndustrialiseerde landen. Maar voor minstens de helft van de industrietakken leidt dit niet tot exportspecialisatie.

Voor de dienstensectoren kunnen deze vaststellingen niet gedaan worden: slechts de helft wist reële productiviteitswinsten te realiseren over 2005-2011. In vergelijking met een aantal grote EU landen is Vlaanderen gespecialiseerd in de groothandel, die volgens de gegevens meer dan 20% van de toegevoegde waarde voor zijn rekening neemt. Nochtans wist deze bedrijfstak nauwelijks een reële productiviteitswinst te boeken.

Het totaalbeeld voor alle bedrijfstakken is dus nogal diffuus, te meer daar een gelijkaardig onderzoek voor een iets kortere periode soms andere resultaten gaf. Dat wijst op een zeker cyclisch verloop in de competitiviteitspositie van de Vlaamse bedrijfstakken en het complexe karakter van dergelijke analyses in het algemeen.

Bedrijfstakken zijn in min of meerdere mate met elkaar verweven. Dat kan door de fysieke nabijheid. De voordelen hiervan kunnen zijn: lagere kosten voor het transporteren van goederen, de nabijheid van een pool arbeidskrachten met de juiste competenties en/of kennis spill-overs (het vlotter uitwisselen van ideeën). Onderzoek wijst uit dat deze drie voordelen van belang zijn voor co-locatie van industriële bedrijfstakken in Europese NUTS 1 regio's. Maar op het niveau van de Vlaamse arrondissementen blijkt enkel de gemeenschappelijke pool van arbeidskrachten significant te zijn voor het samen gevestigd zijn van industriële bedrijfstakken onderling. Verdere analyses voor co-locatie van industrie en diensten onderling toont dat lagere transportkosten, naast de arbeidsmarktvariabele wel significant is op arrondissementele niveau. Dienstensectoren kunnen dus niet los gezien worden van industrietakken.

DEFINITIES

Arbeidsproductiviteit Bbp per werkende (in loondienst of als zelfstandige).

Begrotingsbeleid Beleid waarbij de overheid via haar inkomsten en uitgaven (de begroting) de economie probeert te beïnvloeden.

Bruto binnenlands product of bbp (aan marktprijzen)

Productie minus intermediair verbruik + het saldo van de niet-productgebonden belastingen (op gebruik grond, gebouwen, milieubelasting, ...) en subsidies (voor arbeidskrachten, ter bestrijding milieuvervuiling, ...) + het saldo van de productgebonden belastingen (BTW, importheffingen, accijnzen, ...) en subsidies (import- en andere subsidies).

Bruto exploitatie-overschot Bruto toegevoegde waarde min de loonmassa.

Eurozone België, Duitsland, Estland, Ierland, Griekenland, Spanje, Frankrijk, Italië, Cyprus, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Slovenië, Slowakije en Finland.

Monetair beleid Beleid waarbij de ECB via de rente en de geldhoeveelheid de economie probeert te beïnvloeden.

Werkgelegenheidsgraad Totale werkgelegenheid ten opzichte van de bevolking op beroepsactieve leeftijd (15-64 jaar).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Baert, L. & Reynaerts, J. (2014). *Het transformatiepotentieel van de Vlaamse economie. De competitieve evolutie van industrie en diensten 2005-2011*. Steunpunt Ondernemen en Regionale Economie. Beleidsrapport STORE-B-13-019.

De Ruytter, S. & Lecocq, C. (2014). *De geografische co-locatie van industriële en dienstensectoren in Vlaanderen*. Steunpunt Ondernemen en Regionale Economie. Beleidsrapport STORE-B-13-017.

De Ruytter, S. & Lecocq, C. (2014). *Productiviteitsontleding van de Vlaamse industrie. Een analyse op basis van bedrijfsgegevens*. Steunpunt Ondernemen en Regionale Economie.

Beleidsrapport STORE-B-13-018.

NBB (2014). *Verslag 2013. Economische en financiële ontwikkelingen*. Nationale Bank van België. Brussel.

Nationale Bank Van België / Belgostat:

<http://www.nbb.be/belgostat/startSDW.do>

Steunpunt Ondernemerschap en Regionale Economie:

<https://steunpuntore.be/>

1.3

DEMOGRAFISCHE CONTEXT

De omvang en de loop van de bevolking zijn essentiële parameters voor heel wat aspecten van het beleid. We zoomen achtereenvolgens in op de stand en de loop van de bevolking. Ook de evolutie van het aantal huishoudens komt in beeld, met aanvullend bijzondere aandacht voor het ongehuwd samenwonen in Vlaanderen.

Stand van de bevolking

Het bevolkingsaantal en de bevolkingsdichtheid, de groei van de bevolking, de buitenlandse bevolking en de leeftijdsstructuur worden belicht.

Bevolkingsaantal en bevolkingsdichtheid

Het Vlaamse Gewest telt 6,4 miljoen **inwoners**, wat neerkomt op 57,5% van de Belgische bevolking en 1,3% van de bevolking van de Europese Unie (EU28). De gemiddelde **bevolkingsdichtheid** in het Vlaamse Gewest is ruim tweemaal deze van het Waalse Gewest en viermaal deze van de Europese Unie.

1.39 Bevolking

Bevolking en bevolkingsdichtheid voor België en zijn gewesten, voor Nederland en voor de EU28, stand op 1 januari 2013.

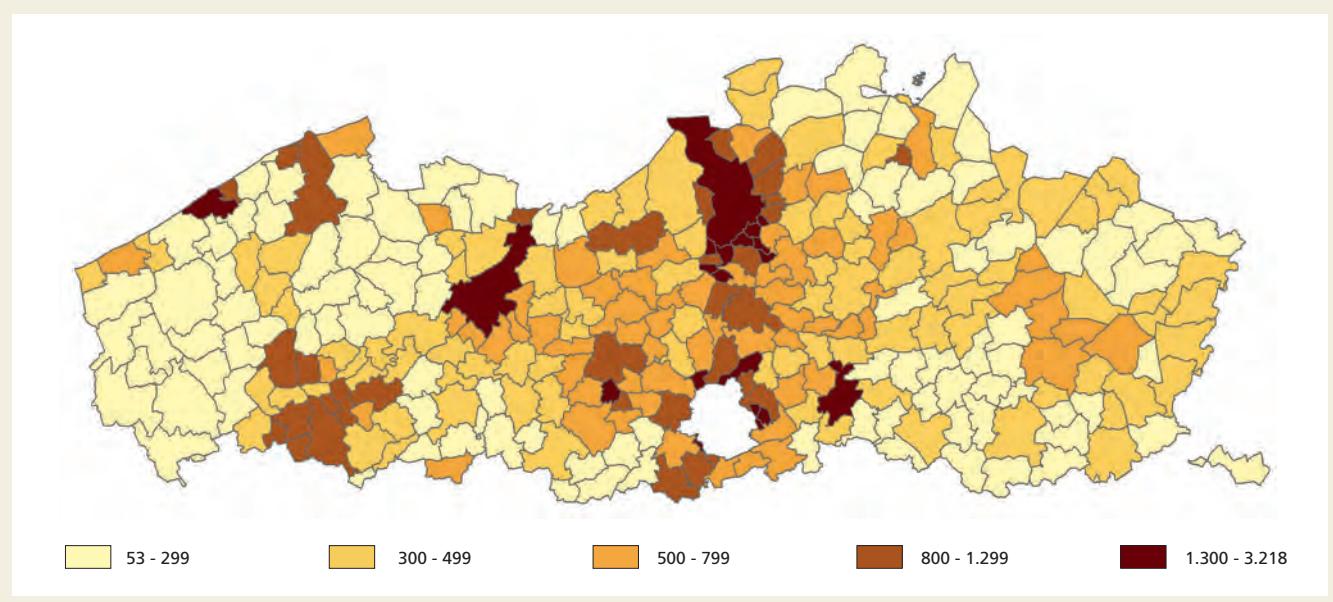
Gewest/zone	Bevolking (x 1.000)	Bevolkingsdichtheid*
Vlaams Gewest	6.381,90	472
Waals Gewest	3.563,10	212
Brussels Gewest	1.154,60	-
Totaal (België)	11.099,60	364
Nederland	16.779,6	498
EU28 (e)	505.665,70	116

*Bevolking op 1 januari per oppervlakte land in km²; (e) = Eurostat estimate (schatting) voor medio 2012.
Bron: ADS, CBS, Eurostat; bewerking SVR.

Binnen het Vlaamse Gewest is de bevolkingsdichtheid vooral hoog in steden en gemeenten binnen het **kerngebied** tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent (Vlaamse Ruit), maar ook in en rondom Kortrijk, in sommige kustplaatsen en deels ook in Midden-Limburg.

1.40 Bevolkingsdichtheid per gemeente

Bevolkingsdichtheid per gemeente, gemiddelde voor 2011-2013 (stand op 1 januari), in aantal inwoners per km².

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.41 Bevolkingsgroei

Bevolking en bevolkingsgroei voor België en zijn gewesten en voor de vijf grootste steden van het Vlaamse Gewest, in 2000 en in 2013, stand op 1 januari.

Regio/stad	Bevolking 1/01/2000 (x 1.000)	Bevolking 1/01/2013 (x 1.000)	Groei (Stand 2000 = index 100)
Vlaams Gewest	5.940,3	6.381,9	107,4
Waals Gewest	3.339,5	3.563,1	106,7
Brussels Gewest	959,3	1.154,6	120,4
Totaal (België)	10.239,1	11.099,6	108,4
Antwerpen	446,5	507,9	113,7
Gent	224,2	248,8	111,0
Brugge	116,2	117,6	101,1
Leuven	88,0	97,7	111,0
Mechelen	75,4	82,6	109,5

Bron: ADS, bewerking SVR.

Bevolkingsgroei

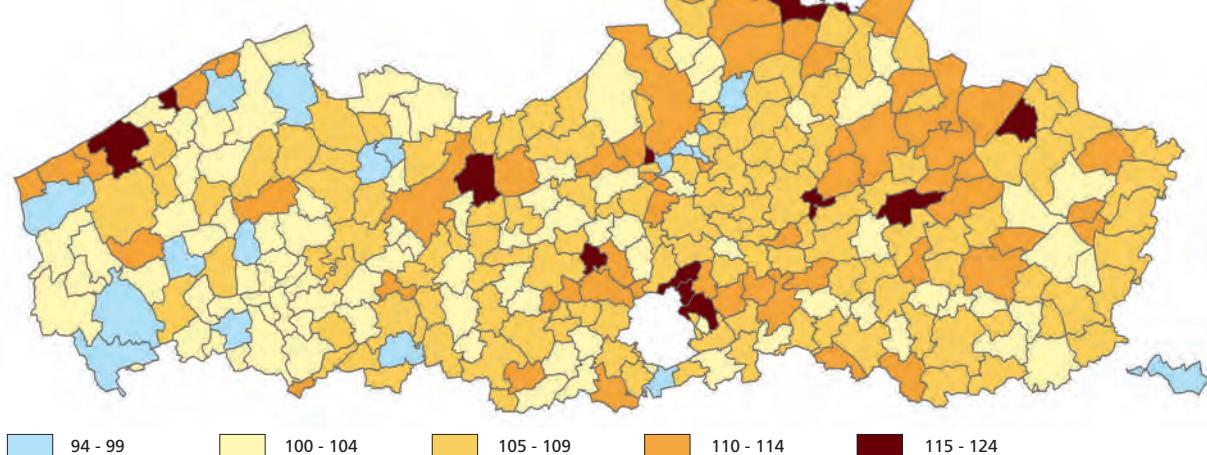
Tussen 2000 en 2013 groeide de bevolking van het Vlaams en het Waalse Gewest gelijkmatig aan met 7%. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest nam de bevolking in die tijdsperiode zelfs met een vijfde toe (20,4%).

Kijken we naar de 5 grootste steden van het Vlaamse Gewest, dan wordt in 4 van deze steden een even belangrijke **aangroei van de bevolking** opgetekend tussen 2000 en 2012, met een stijging van rond de 10%.

Het gros van de steden en gemeenten (222 op 308) vertoont een matige aangroei van minder dan 10%. Er zijn ook tal van gemeenten (68) met een sterkere bevolkingsgroei en een aantal gemeenten (18) met een lichte bevolkingskrimp.

1.42 Bevolkingsgroei per gemeente

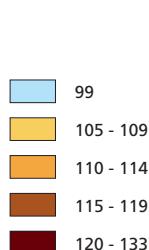
Bevolkingsgroei per gemeente, van 2000 tot 2013, in indices (1 januari 2000 = 100).

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.43 Bevolkingsgroei Brusselse Hoofdstedelijke Gewest

Bevolkingsgroei per gemeente van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2000 tot 2013, in indices (1 januari 2000 = 100).

Bron: ADS, bewerking SVR.

Binnen het hoofdstedelijke gewest is de bevolkingsgroei het sterkst in gemeenten in het centrum of ten noordwesten ervan, met Sint-Jans-Molenbeek, Koekelberg en Anderlecht als toppers. In de meer residentiële gemeenten ten zuidoosten van het centrum is de aangroei beperkter of zelfs licht negatief, zoals in Watermaal-Bosvoorde.

Buitenlandse bevolking

7,3% van de inwoners van Vlaanderen zijn vreemdelingen of personen met een huidige niet-Belgische nationaliteit. In de andere gewesten, vooral dan in het hoofdstedelijke gewest, ligt dat aandeel hoger. In buurland Nederland ligt het aandeel vreemdelingen iets lager (4,7% in 2013 volgens het CBS).

Tussen 2000 en 2013 steeg het aandeel vreemdelingen licht tot matig in het Vlaamse en hoofdstedelijke gewest, niet zo in het Waalse Gewest. Merk op dat in grote steden als Antwerpen, Gent en Leuven het aandeel vreemdelingen in de totale bevolking de afgelopen jaren bovenmatig is toegenomen.

Ook het randgebied van het hoofdstedelijke gewest en de Antwerpse en Limburgse grensgemeenten met Nederland kenmerken zich door een belangrijke aanwezigheid van vreemdelingen in hun bevolking.

Personen van vreemde herkomst

Kijken we naar het aantal **personen van vreemde herkomst**, dan komen we snel uit op een dubbel zo grote groep als het aantal vreemdelingen.

Personen van vreemde herkomst zijn personen met als huidige een niet-Belgische nationaliteit of die geboren zijn met een niet-Belgische nationaliteit of die geboren zijn met een Belgische nationaliteit en waarvan de moeder en/of de vader geboren is met een niet-Belgische nationaliteit (Lodewijckx, 2014).

In het totaal gaat het in het Vlaamse Gewest over 1.112.000 personen of 17,4% van de bevolking. In het Waalse Gewest (26,9%) en vooral in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (65,9%) ligt dat aandeel aanzienlijk hoger. Zo bekennen zijn de Belgen waarvan ook de beide ouders als Belg geboren zijn een minderheidsgroep in het hoofdstedelijke gewest. Concentratiegebieden van personen van vreemde herkomst in het Vlaamse Gewest - hier gedefinieerd als gemeenten waarvan minstens een kwart van de inwoners

1.44 Buitenlandse bevolking

Aandeel van de bevolking met een huidige vreemde nationaliteit* in de totale bevolking, voor België en zijn gewesten en voor de vijf grootste steden van het Vlaamse Gewest, stand op 1 januari van het jaar, in %, met toename in procentpunt.

Gewest/stad	2000	2013	Toename
Vlaams Gewest	4,9	7,3	2,4
Waals Gewest	9,9	9,7	-0,2
Brussels Gewest	28,5	33,1	4,6
Totaal (België)	8,8	10,8	2,0
Antwerpen	13,3	19,3	6,0
Gent	7,7	12,3	4,6
Brugge	2,2	4,2	2,0
Leuven	8,7	15,7	7,0
Mechelen	8,7	9,5	0,8

* Meer precies: de bevolking zonder (een eventueel aanvullende) Belgische nationaliteit.

Bron: ADS, bewerking SVR.

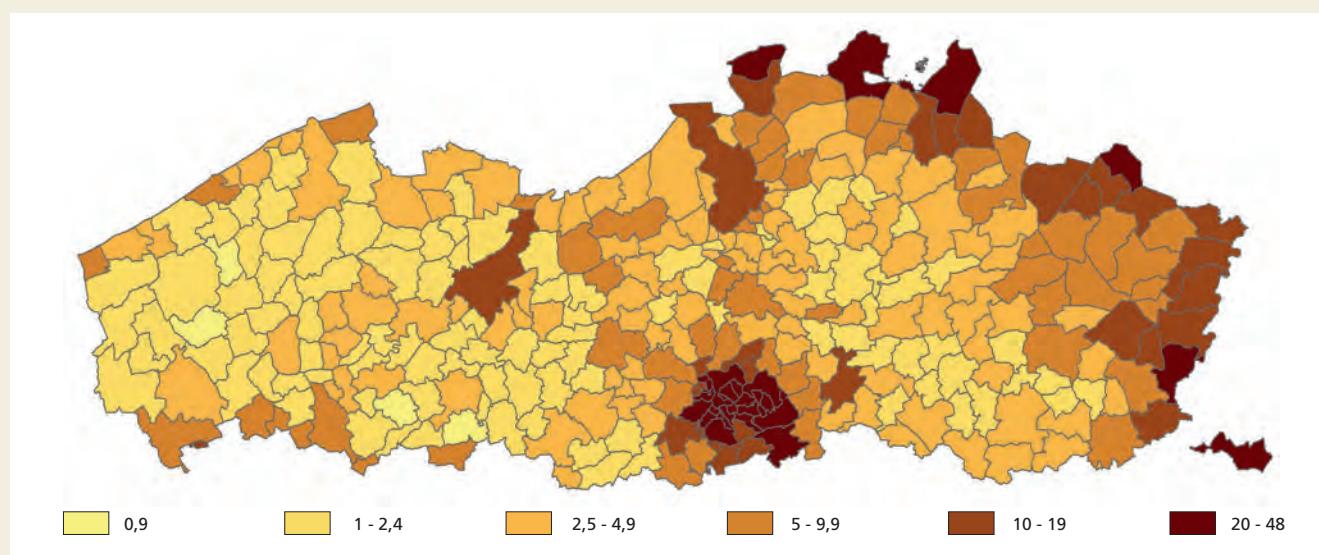
een vreemde herkomst heeft - zijn de grensgemeenten met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg, het randgebied van Brussel, de grootsteden Antwerpen en Gent, de centrumsteden Genk, Mechelen en Leuven, enkele gemeenten uit Midden-Limburg, Boom en Ronse.

Leeftijdsstructuur

De **leeftijdspiramide** van de bevolking van het Vlaamse Gewest vertoont het typische profiel van een **verouderde bevolking**: een zware top en een smalle basis. De top staat wel scheef, omwille van het overwicht aan vrouwen op zeer hoge leeftijd. Vergelijking met de leeftijdspiramide voor 1990 maakt aanschouwelijk hoe sterk de bevolking verder verouderd is. Begin 2013 was 18,8% van de Vlaam-

1.45 Aandeel met vreemde nationaliteit per gemeente

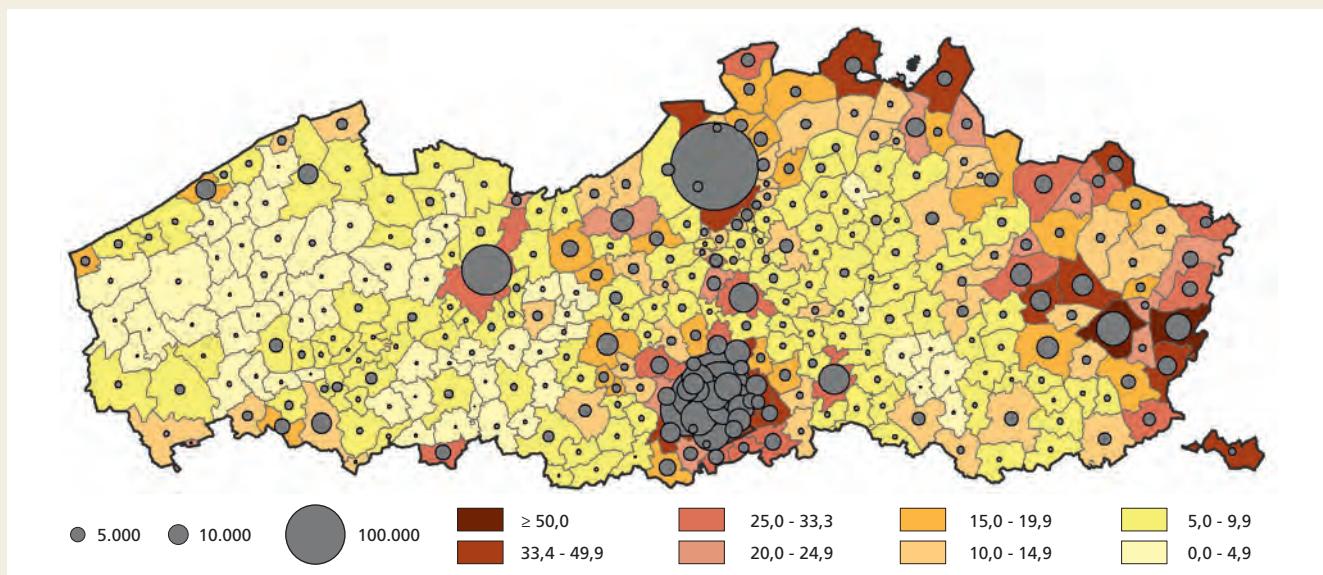
Aandeel van de bevolking van vreemde nationaliteit, per gemeente, gemiddelde voor 2011-2013 (stand op 1 januari), in %.

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.46 Bevolking van vreemde herkomst

Aantal en aandeel (in %) personen van vreemde herkomst per gemeente, stand op 1/1/2013.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR (Lodewijckx, 2014).

se bevolking 65 jaar of ouder terwijl dat in 1990 maar net boven de 14% lag.

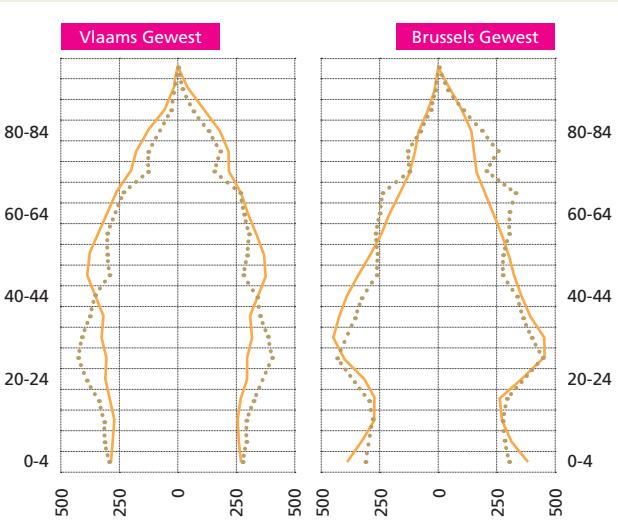
Voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is de situatie compleet anders: hier oogt de leeftijdspiramide van 2013 jonger dan die van 1990. De bevolking van het hoofd-

stedelijke gewest is de afgelopen kwarteeuw niet alleen sterk verkleurd maar ook verjongd. Het aandeel 65-plusers in zijn bevolking lag anno 2013 op 13,4%.

In het Waalse Gewest lag anno 2013 het aandeel 65-plusers op 17%. Dit maakt dat van alle Belgische regio's het Vlaamse Gewest de enige is die in dit opzicht (licht) boven het gemiddelde voor de EU28 uitkomt (geschat op 18,2% voor begin 2013). Lidstaten van de EU waarvan de groep

1.47 Leeftijdspiramide

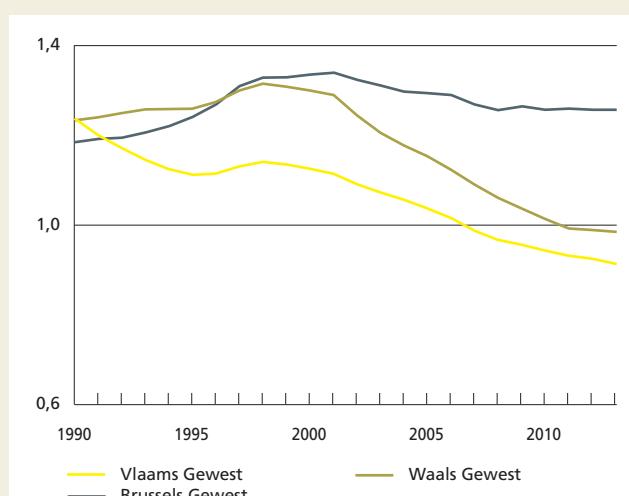
Leeftijdspiramide van de bevolking op 1/1/2013 (volle lijn) en op 1/1/1990 (stippellijn) voor het Vlaams Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, in aantal per 10.000 inwoners.

* De leeftijdsleeftijdspiramide geeft links van de centrale verticale as de leeftijdsverdeling voor mannen, rechts die voor vrouw
Bron: ADS, bewerking SVR.

1.48 Demografische doorstromingsratio

Evolutie van het aantal 15-24-jarigen per 55-64-jarigen, van 1990 tot 2013.

Bron: ADS, bewerking SVR.

65-plussers meer dan 20% van hun bevolking uitmaakt, zijn Italië, Duitsland en Griekenland.

Een voor de arbeidsmarkt relevante indicator is de **demografische doorstromingsratio**. Het betreft de verhouding tussen de leeftijdsgroep aan het begin van het arbeidsleven en de leeftijdsgroep aan het einde ervan, meer bepaald de 15-24-jarigen en de 55-64-jarigen. De ratio van beide groepen geeft ruwweg aan of er een evenwicht dan wel overschotten of tekorten zijn te verwachten met betrekking tot de vervanging van arbeidskrachten.

Al een aantal jaren ligt de demografische doorstromingsratio voor het Vlaamse Gewest onder de eenheidswaarde, wat wijst op een potentieel tekort. Voor een goed begrip moet die indicator wel in samenhang bekeken worden met andere indicatoren van de arbeidsmarkt.

Loop van de bevolking

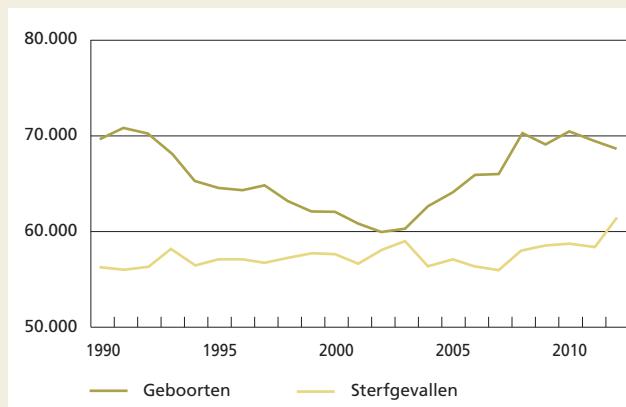
De loop van de bevolking slaat op de wijziging van de bevolking als gevolg van de geboorten en sterfgevallen enerzijds en de in- en uitwijkingen door migratie anderzijds. We kijken achtereenvolgens naar de natuurlijke aangroei en naar de migratiebalans. Ook is er aandacht voor het totale vruchtbaarheidscijfer en voor de levensverwachting, twee wat meer complexe demografische parameters die uit de loop van de bevolking zijn afgeleid.

Natuurlijke aangroei

In 2010 werden in het Vlaamse Gewest iets meer dan 70.000 levendgeborenen ingeschreven in de geboorteregisters voor de wettelijke bevolking. Dit aantal evenaart het cijfer voor het begin van de jaren 90 en ligt ruim 10.000 eenheden hoger dan in het bodemjaar 2002. Na 2010 wordt wel opnieuw een lichte daling van het aantal levendgeborenen opgetekend.

1.49 Geboorten en sterfgevallen

Evolutie van het aantal levendgeborenen en aantal sterfgevallen, van 1990 tot 2012.

Bron: ADS (Rijksregister), bewerking SVR.

Het jaarlijkse aantal sterfgevallen vertoont minder brede schommelingen (rond 58.000 in recente jaren), maar gaat recent omhoog.

De balans van die beide aantallen geeft de **natuurlijke aangroei**. Die is over alle observatiejaren positief, omdat er telkens meer levendgeborenen zijn dan sterfgevallen. In 2012 bedroeg de natuurlijke aangroei afgerond 7.500 eenheden, wat beperkter is dan de jaren daarvoor.

Migratiebalans

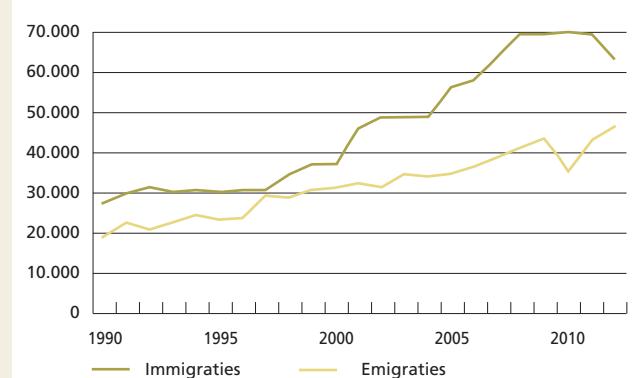
De studie van de migraties maakt onderscheid tussen de **buitenlandse** (immigraties en emigraties van en naar het buitenland) en de **binnenlandse migratie** (in- en uitwijkingen van en naar andere Belgische gemeenten).

Vlaanderen is sinds jaar en dag een immigratiegebied met meer inwijkelingen uit het buitenland dan er personen vanuit de regio naar het buitenland wegtrekken. De kloof tussen het aantal immigranten en het aantal emigranten is de afgelopen jaren flink verbreed, wat op rekening komt van de immigratiegolf tussen 2005 en 2010. Die is nu duidelijk afgezwakt. Recent is er zelfs (los van de wijzigingen in 2010 in bepaalde definities van componenten van de reeks) een opmerkelijke daling van de immigratie vanuit het buitenland naar Vlaanderen, gekoppeld aan een stijging van de emigratie naar het buitenland.

De netto inwijking vanuit het buitenland is sinds de eeuwwisseling duidelijk de sterkste motor van de bevolkingsgroei, dan volgen in rangorde de positieve natuurlijke aangroei en de gezamenlijke netto inwijking vanuit de overige gewesten. Er is wel opnieuw aanduiding dat de groeikracht van de recente buitenlandse immigratiegolf ineenzakt.

1.50 Buitenlandse immigraties en emigraties

Evolutie van het aantal in- en uitwijkingen van en naar het buitenland, van 1990 tot 2012.

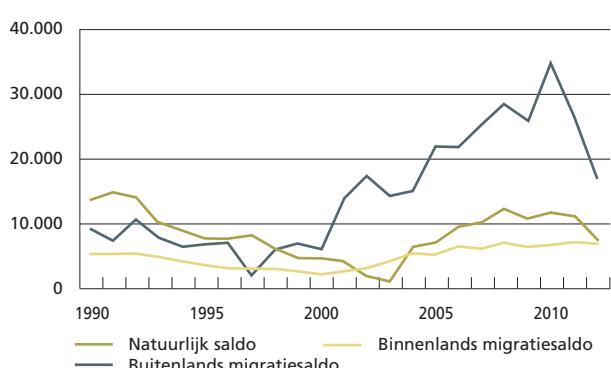
Noot: Buitenlandse inwijking = inwijking uit het buitenland + opnieuw ingeschreven na ambtshalve schrapping (als beide gebeurtenissen niet in hetzelfde kalenderjaar plaatsgevonden; vanaf 2010) + veranderd van register (van buiten naar binnen; vanaf 2010);

Buitenlandse uitwijking = uitwijking naar het buitenland + ambtshalve geschrapt (onder opnieuw ingeschreven te zijn in hetzelfde kalenderjaar; vanaf 2010) + veranderd van register (van binnen naar buiten; vanaf 2010).

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.51 Migratiebalans en natuurlijke aangroei

Evolutie van het saldo van de buitenlandse immigraties en emigraties, van de binnenlandse in- en uitwijkingen en de natuurlijke aangroei, van 1990 tot 2012.

Bron: ADS, bewerking SVR.

Ook voor Wallonië is de migratiebalans positief, zowel voor de binnen- als de buitenlandse migratie. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest daarentegen kent nog steeds een opvallend hoge positieve balans voor de buitenlandse migratie, gekoppeld aan een negatieve balans voor de binnenlandse migratie. Die dynamiek van sterke buitenlandse inwijking en sterke binnenlandse uitwijking prononceert zich vooral rond de centrale as van de minder residentiële gemeenten langs het kanaal.

In 4 van de 5 grootste Vlaamse steden is het saldo van de binnenlandse migratie ook negatief, wat wijst op ‘stadsvlucht’. Daartegenover staat wel een (soms sterk) positief saldo - en dus netto aangroei - uit de buitenlandse migratie.

1.52 Saldo van de binnen- en buitenlandse migratie

Saldo van de binnen- en buitenlandse migratie en het totale migratiesaldo, voor België en zijn gewesten en voor de vijf grootste steden van het Vlaamse Gewest, in 2012, in aantal inwoners per 1.000 inwoners.

	Intern	Extern	Totaal
Vlaams Gewest	1,1	2,6	3,7
Waals Gewest	1,9	2,3	4,2
Brussels Gewest	-12,0	17,0	5,0
Totaal (België)	0,0	4,0	4,0
Antwerpen	-7,9	12,3	4,4
Gent	-5,2	4,3	-0,9
Brugge	0,4	4,7	5,1
Leuven	-6,5	2,6	-4,0
Mechelen	-4,0	2,4	-1,6

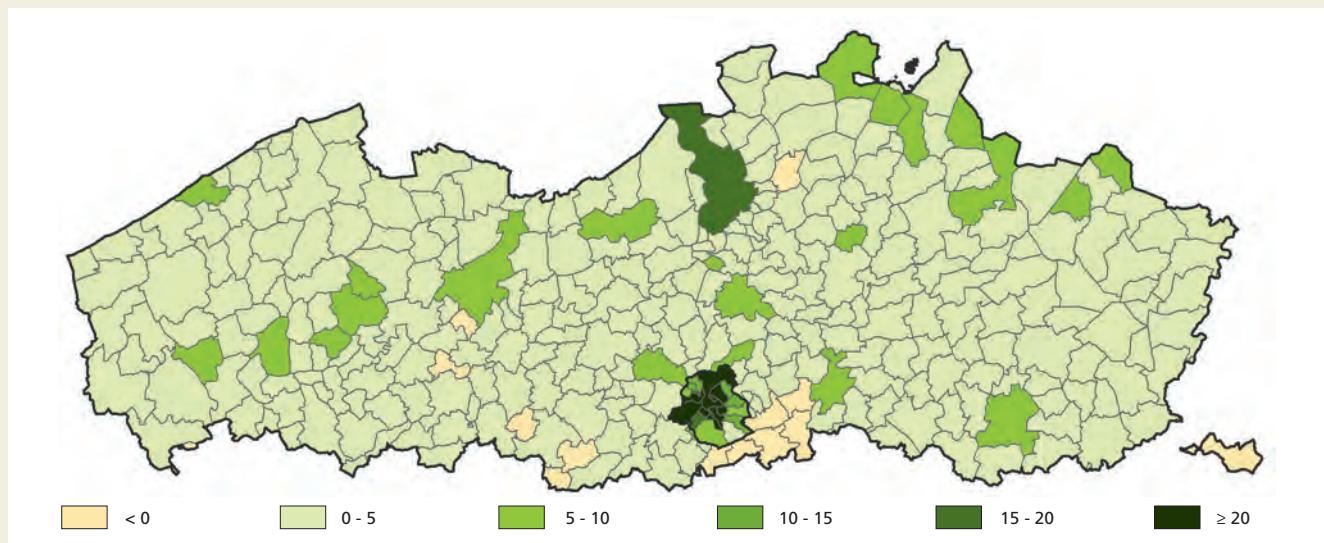
Noot: Intern = binnenlands migratiesaldo; extern = buitenlands migratiesaldo.
Bron: ADS, bewerking SVR.

De meeste Vlaamse gemeenten (95%) vertonen in recente jaren een positief saldo voor de buitenlandse migratie, dus meer in- dan uitwijkingen. Naast de opvallende (netto) inwijking vanuit het buitenland in de grote steden is er ook verhoogde buitenlandse inwijking in Antwerpse en Limburgse gemeenten aan de Nederlandse grens en in gemeenten rond Brussel (Asse, Vilvoorde, Drogenbos), en hier en daar ook in een middelgrote stad (Roeselare, Tielt, Sint-Truiden).

Ook voor de binnenlandse migratie laat een meerderheid van Vlaamse gemeenten (72%) in recente jaren een positief saldo optekenen. Vooral aan de kust vinden we relatief hoge positieve saldi voor de binnenlandse migratie (Blan-

1.53 Buitenlands migratiesaldo per gemeente

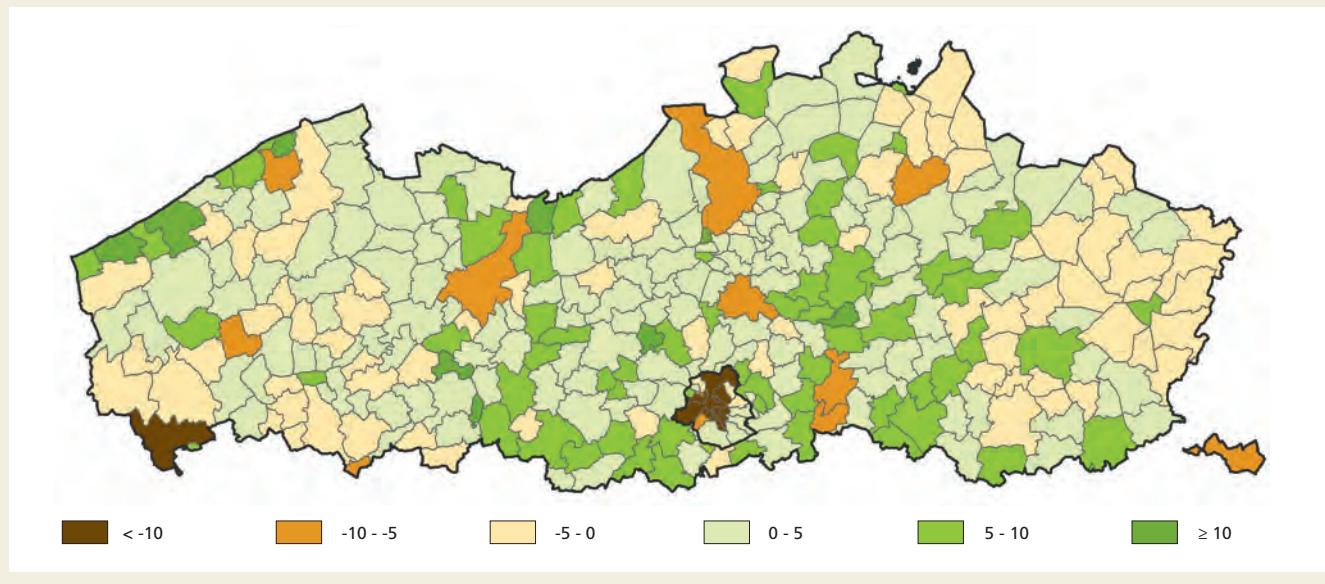
Migratiesaldo van de buitenlandse in- en uitwijkingen per gemeente, gemiddelde 2010-2012, in aantal inwoners per 1.000 inwoners.

Noot: Buitenlandse inwijking = inwijking uit het buitenland + opnieuw ingeschreven na ambtshalve schrapping + veranderd van register (van buiten naar binnen)
Buitenlandse uitwijking = uitwijking naar het buitenland + ambtshalve geschrapt + veranderd van register (van binnen naar buiten)
Bron: ADS, bewerking SVR.

1.54 Binnenlands migratiesaldo per gemeente

Migratiesaldo van de binnenlandse in- en uitwijkingen per gemeente, gemiddelde 2010-2012, in aantal inwoners per 1.000 inwoners.

Bron: ADS, bewerking SVR.

kenberge, Middelkerke, Koksijde). We vinden dat evenzo in een aantal gemeenten in de bredere Vlaamse rand rond Brussel (Affligem, Bertem, Galmaarden, Gooik, Halle, Hoeilaart, Kappelle-op-den-Bos, Liedekerke, Linkebeek, Machelen, Merchtem, Opwijk, Pepingen, Sint-Pieters-Leeuw, Wezembeek-Oppem of Zaventem).

Van de gemeenten met negatieve saldi voor de binnenlandse migratie (28%) valt vooral Heuvelland in West-Vlaanderen op (saldo van -10%). Bij nader inzien ligt het peil van de binnenlandse uitwijking (44%) niet bepaald hoger dan in andere gemeenten, maar is er naar verhouding wat minder compensatie door binnenlandse inwijking (34%) in de afgelopen jaren.

Totaal vruchtbaarheidscijfer

Het **vruchtbaarheidscijfer** per leeftijd is de verhouding tussen het aantal levendgeborenen bij vrouwen van een bepaalde leeftijd tot het aantal vrouwen van die leeftijd. Het totale vruchtbaarheidscijfer (TVC) is de som van deze leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers. De TVC is een maat van intensiteit van de vruchtbaarheid in een bepaald jaar.

Na een periode van continue stijging van het totale vruchtbaarheidscijfer tussen 2001 en 2008, vertoont deze indicator recentelijk een opmerkelijke daling. Op basis van de gegevens voor het jaar 2012 is berekend dat het TVC voor het Vlaamse Gewest gelijk is aan 1,75, terwijl het TVC in 2008 op 1,83 lag. De daling is continu over de vijf geobserveerde jaren.

De daling in de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheid situeert zich bij vrouwen tussen 15 en 31 jaar. Tot aan de leeftijd

van 31 ligt de curve die correspondeert met de leeftijds-specificieke vruchtbaarheid in 2008 onafgebroken boven het niveau van de curve voor 2012. Bij vrouwen op hogere leeftijd observeren we nog een lichte stijging van de

1.55 Totaal vruchtbaarheidscijfer

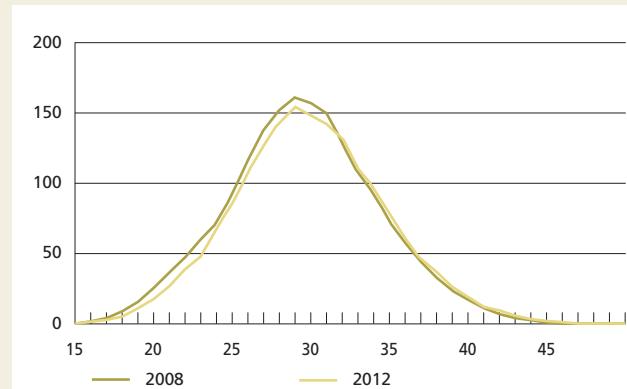
Evolutie van het Totaal Vruchtbaarheidscijfer (TVC), van 2008 tot 2012.

	2008	2009	2010	2011	2012
TVC	1,83	1,81	1,81	1,79	1,75

Bron: ADS (op basis van het Rijksregister), bewerking SVR.

1.56 Evolutie Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheid

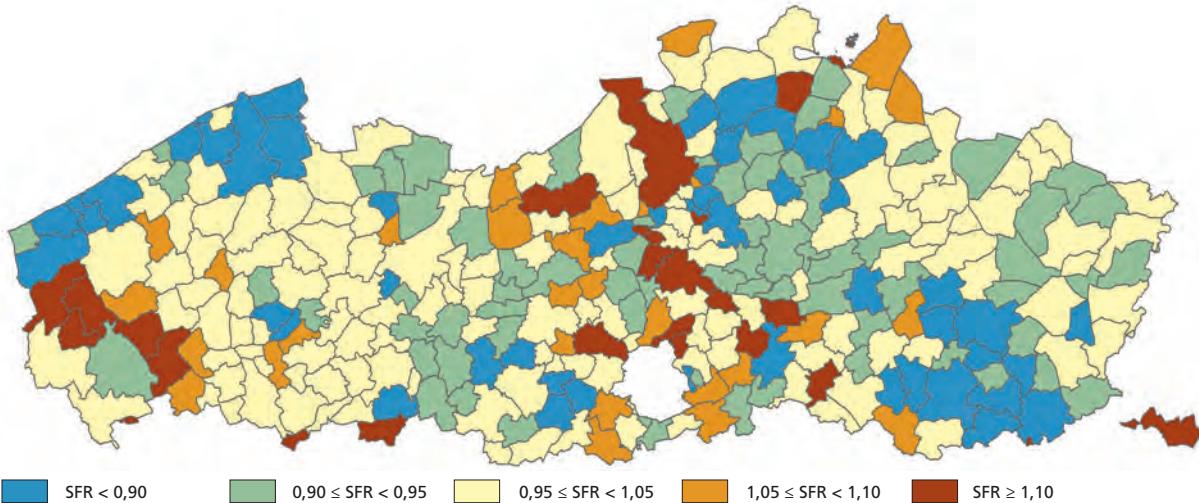
Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheid voor vrouwen tussen 15 en 49 jaar, in 2008 en 2012.

Bron: ADS (op basis van het Rijksregister), bewerking SVR.

1.57 Lokaal vruchtbaarheidsniveau

Vruchtbaarheidsniveau per gemeente, gemiddelde voor 2010-2012, in standardized fertility ratio*.

Het lokale vruchtbaarheidsepeil is hier bepaald volgens de 'standardized fertility ratio' (SFR), die het geobserveerde aantal levendgeborenen in de gemeente vergelijkt met wat zou kunnen verwacht worden op basis van het leeftijdspecifieke vruchtbaarheidsepeil voor het Vlaamse Gewest als geheel. Bij SFR>1 is er aanduiding van een verhoogd vruchtbaarheidsepeil; bij SFR<1 van een verlaagd vruchtbaarheidsepeil ten opzichte van het gangbare Vlaamse niveau.
Bron: ADS (op basis van het Rijksregister), bewerking SVR.

vruchtbaarheid. Beide curves kruisen elkaar op de leeftijd van 31 jaar. Dit betekent dat vrouwen het krijgen van kinderen uitstellen tot op latere leeftijd.

Lokaal kan het vruchtbaarheidsniveau variëren. Antwerpen, Mechelen en Sint-Niklaas vertonen voor recente jaren een verhoogd vruchtbaarheidsepeil. Dat is ook het geval in een aantal kleinere gemeenten, zoals in de regio van Mechelen of in Zuidwest-Vlaanderen. Een verlaagd vruchtbaarheidsepeil daarentegen vinden we weer in een aantal kustgemeenten waaronder Brugge alsook in een reeks aaneengesloten gemeenten in de kempen en in het zuiden van de provincie Limburg waaronder Hasselt, Tongeren en Sint-Truiden.

Levensverwachting

De **levensverwachting bij de geboorte** komt overeen met het gemiddeld aantal jaren dat een pasgeborene mag verwachten te leven wanneer die heel zijn of haar leven de sterfsterisico's per leeftijd zou doorlopen zoals die werden waargenomen in zijn of haar geboortejaar. Die

1.58 Levensverwachting

Levensverwachting bij de geboorte per geslacht, selecte kalenderjaren.

	2000	2010	2011	2012
Mannen	75,5	78,45	78,71	78,68
Vrouwen	81,4	83,27	83,62	83,47

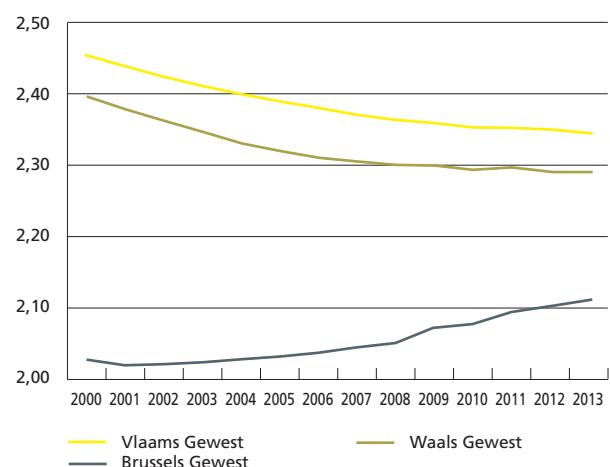
Noot: berekend volgens de jaarlijkse sterftetafels met leeftijd volgens de geboortecohorte, in 'verstreken jaren' op 1 januari van het observatiejaar.
Bron: WVG, Agentschap zorg en gezondheid.

gemiddelde levensduur is een fictieve maat die met geen enkele reële situatie van iemand uit de bevolking overeenkomt, maar ze geeft wel een goede aanwijzing van het gezondheidsniveau in het land of de regio.

De levensverwachting bij de geboorte ligt anno 2012 op bijna 79 jaar voor mannen en ruim 83 jaar voor vrouwen. Belangrijk is de vaststelling dat in 2012 de levensverwachting bij geboorte niet langer stijgt. Er is voor het eerst sinds lang een omslag, met een (miniem) dalende levensverwachting in de beide geslachten.

1.59 Gemiddelde huishoudgrootte

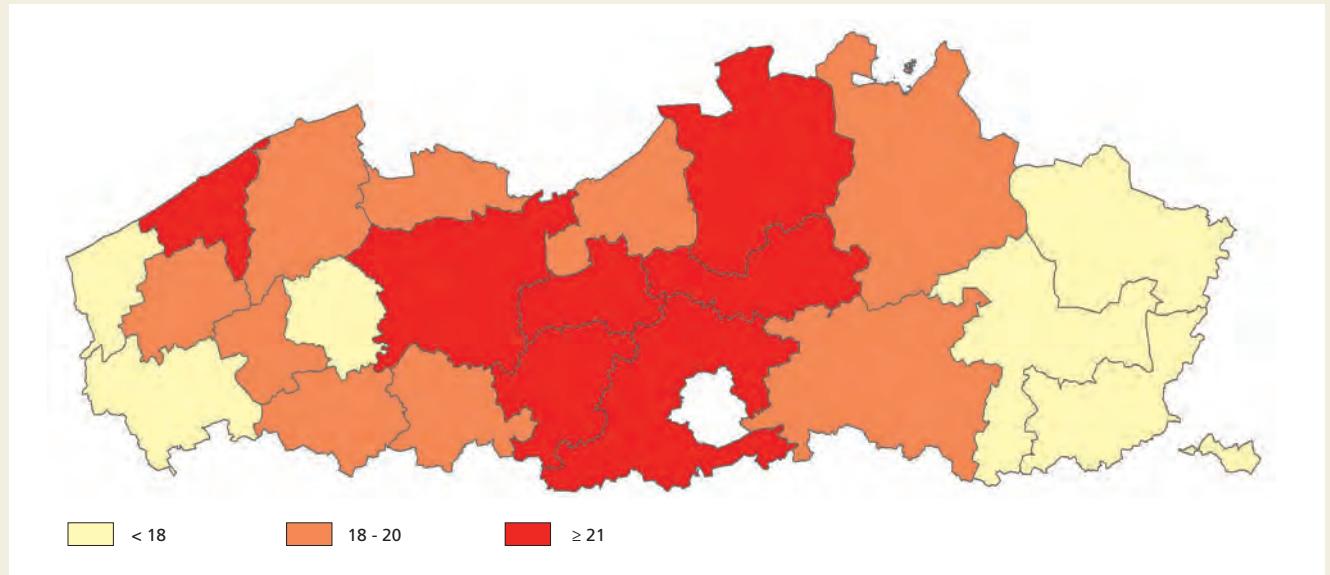
Gemiddelde grootte van de private huishoudens per gewest van België, van 2000 tot 2013.

Bron: ADS, bewerking SVR.

1.60 Ongehuwd samenwonen

Aandeel ongehuwd samenwonende paren binnen alle samenwonende paren, per administratief arrondissement, in 2013, in %.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

Huishoudens

In het Vlaamse Gewest steeg het aantal private huishoudens tussen 2000 en 2013 met bijna 13% terwijl het aantal personen ingeschreven in private huishoudens toenam met nog geen 8%. Dit wijst op een toenemende **huishoudensverdunning**, van gemiddeld 2,45 leden per privaat huishouden in 2000 naar 2,34 in 2013. In Wallonië wordt een parallelle huishoudensverdunning waargenomen (van 2,39 naar 2,29), maar niet zo in het hoofdstedelijk gewest waar omgekeerd het gemiddeld aantal leden per huishouden de afgelopen jaren toenam (van 2,03 naar 2,11).

In Vlaanderen woonde anno 2013 13% van de bevolking alleen tegenover 15% in Wallonië en 22% in het hoofdstedelijk gewest.

Een minderheid verblijft in een **collectief huishouden**, zowel in Vlaanderen en Wallonië (1,2% van de bevolking in 2013) als in het hoofdstedelijke gewest (0,9%). In meerderheid betreft het in Vlaanderen ouderen die in een woonzorgcentrum verblijven, met als gemiddelde instapleeftijd 83,3 jaar bij mannen en 84,7 jaar bij vrouwen (Pelfrene, 2013).

Ongehuwd samenwonen

In 6 op de 10 huishoudens in het Vlaamse Gewest wordt (ongehuwd of gehuwd) met een partner samengewoond. Dit aandeel verschilt sterk naargelang het arrondissement. Het ligt bijvoorbeeld lager in de arrondissementen rond de grootsteden Antwerpen (53,6%) en Gent (55,8%),

maar ook in het arrondissement Oostende (52,7%). Het ligt hoger in de arrondissementen Tielt (66,5%) en Maaseik (66,9%).

Binnen de huishoudens waar partners samenwonen wordt door 1 op de 5 paren ongehuwd samengewoond. Ongehuwd samenwonen is ongelijk verspreid over het Vlaamse Gewest. Het komt vaker voor in de arrondissementen rond de grootsteden Antwerpen en Gent, maar ook in de arrondissementen Aalst en Dendermonde. Ongehuwd samenwonen komt minder voor in de Limburgse en de West-Vlaamse arrondissementen (behalve Oostende en Brugge).

Binnen alle ongehuwd samenwonende paren (vóór een eerste huwelijk of na een echtscheiding) heeft recent de helft inwonende kinderen. Dit aandeel varieert van 59% (arrondissement Halle-Vilvoorde) tot 48% (arrondissement Veurne).

Steeds meer kinderen worden geboren bij ongehuwd samenwonende ouders. In 2010 werd in het Vlaamse Gewest 36% van de kinderen geboren bij ongehuwd samenwonende ouders. In de arrondissementen Aalst, Dendermonde, Turnhout en Eeklo bedroeg dit aandeel meer dan 40%. In de arrondissementen Antwerpen en Hasselt ligt dit aandeel onder de 33% omdat er daar meer kinderen binnen een huwelijk worden geboren; in het arrondissement Tongeren omdat er daar meer kinderen bij een alleenstaande moeder worden geboren.

DEFINITIES

Bevolkingsdichtheid De verhouding van de jaarlijks gemiddelde bevolking tot de gegeven omvang van het territorium (gebruikelijk inclusief de binnenlandse oppervlakte van de watergebieden zoals meren en rivieren).

Bruto geboortecijfer Aantal geboorten per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Bruto sterftecijfer Aantal overledenen per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Gemiddelde bevolking op jaarbasis De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het betreffende jaar (x) en van het daaropvolgende jaar ($x+1$). Biedt een redelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.

Huishouden Het huishouden bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven. Onder collectief huishouden verstaat men (in tegenstelling tot een privaat huishouden): kloostergemeenschappen, rusthuizen, weeshuizen, studenten- of arbeidershomes, verplegingsinrichtingen en gevangenissen (definitie van ADS).

Leeftijdspiramide Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijds groep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale staan de mannen, rechts de vrouwen. De traditionele piramidevorm oogt vandaag meer als een boon.

Levensverwachting (op leeftijd x) De levensverwachting bij de geboorte komt overeen met het gemiddeld aantal jaren dat een pasgeborene mag hopen te leven als hij zijn hele leven lang zou worden blootgesteld aan de sterfte zoals die was in zijn geboortejaar. Meer algemeen geldt dat de levensverwachting op leeftijd x (zoals vastgesteld op 1 januari van het observatiejaar) gelijk is aan het gemiddeld aantal nog te leven jaren vanaf die leeftijd uitgaande van de sterftekansen per leeftijd zoals in dat jaar vastgesteld.

Buitenlandse migratie De migratie van en naar het buitenland, ook ‘externe migratie’ genoemd. Het verschil tussen de buitenlandse inwijing (immigratie) en de buitenlandse uitwijking (emigratie) geeft het saldo van de buitenlandse migraties.

Binnenlandse migratie De migratie van en naar een andere gemeente binnen België, ook ‘interne migratie’ genoemd. Het verschil tussen de binnenlandse inwijing en de binnenlandse uitwijking, berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft daardoor het saldo van de migraties tussen de drie Belgische regio’s voor het Vlaamse Gewest.

Ontgroening Proces van afname van het aandeel jongeren in de bevolking.

Rijksregister Rijksregister van de natuurlijke personen

Totaal vruchtbaarheidscijfer (TVC) Het totale vruchtbaarheidscijfer (TVC) is de som van de vruchtbaarheidscijfers per leeftijd. Het TVC is gelijk aan het aantal kinderen dat een vrouw in het reproductive leeftijdsinterval (tussen 15 en 49 jaar) zou krijgen indien ze hetzelfde vruchtbaarheidscijfer zou blijven vertonen op elke leeftijd.

Vruchtbaarheidscijfer Het vruchtbaarheidscijfer per leeftijd is de verhouding van de levendgeborenen bij vrouwen van een bepaalde leeftijd tot de gemiddelde getalsterkte van de vrouwen van die leeftijd.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Corijn, M. (2014). *Ruimtelijke spreiding van het ongehuwd samenwonen in Europa, België en het Vlaamse Gewest*. Brussel: SVR-Webartikel (in druk).

Lodewijckx E. (2014). Personen met migratieachtergrond: verschillende definities, verschillende kenmerken! In: Pelfrene, E., Van Peer, C. & Schoenmaeckers, R. *Internationale migraties en migranten in Vlaanderen*, SVR-Studie 2014/1.

Pelfrene E. (2013). Transitie naar een residentiële ouderenvoorziening. In: Corijn, M. & Van Peer, C. (red.), *Gezintransities in Vlaanderen*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Studie 2013/2.

Algemene Directie Statistiek (FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie): www.stabel.fgov.be

2

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

DE LERENDE VLAMING: 44% van de 30-tot 34-jarigen is hooggeschoold

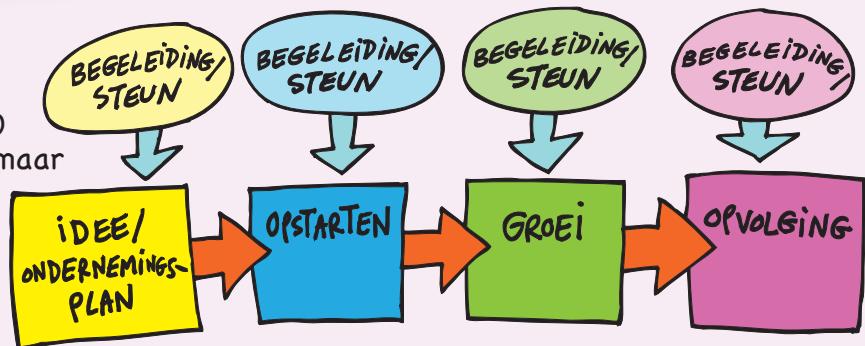

WERK EN SOCIALE ECONOMIE:
Bijna 72 op 100 Vlamingen (20 tot 64 jaar) zijn aan het werk

INNOVATIECENTRUM VLAANDEREN:
De O&O-inspanningen komen op 2,42% van het bbp

DE OPEN ONDERNEMER: Per 100 ondernemingen kwamen er 8 bij, maar verdwenen er ook 8,3

FIGUREN

De lerende Vlaming

2.1	Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs	60
2.2	Leerlingen ASO	60
2.3	Leerlingen TSO	60
2.4	Leerlingen BSO	61
2.5	Leerlingen KSO	61
2.6	Leerlingen buitengewoon onderwijs	61
2.7	GON	61
2.8	Leerlingen in de onthaalklas	62
2.9	Brussel - Nederlandstalig onderwijs	62
2.10	Brussel - gewoon onderwijs	62
2.11	Brussel - kleuteronderwijs	62
2.12	Brussel - lager onderwijs	63
2.13	Brussel - secundair onderwijs	63
2.14	Hoger beroepsonderwijs (HBO5)	63
2.15	Studenten hoger onderwijs	64
2.16	Hogescholenonderwijs naar studiegebied	64
2.17	Universitair onderwijs naar studiegebied	64
2.18	Personnel	65
2.19	Scholingsgraad en geslacht	66
2.20	Scholingsgraad	67
2.21	Kortgeschoolden	67
2.22	Deelname 5-jarigen aan kleuteronderwijs	68
2.23	Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs	68
2.24	Gemiddeld schoolprofiel - secundair onderwijs	69
2.25	PISA 2012	69
2.26	Sociale mix - basisonderwijs	70
2.27	Sociale mix - secundair onderwijs	70
2.28	Schoolse vertraging gewoon onderwijs	71
2.29	Schoolse vertraging naar onderwijsvorm	71
2.30	Problematische afwezigheden	71
2.31	Evolutie problematische afwezigheden	72
2.32	Vroegtijdige schoolverlaters	72
2.33	Vroegtijdige schoolverlaters +18-jarigen	72
2.34	School- en studietoelagen	73
2.35	Starters hoger onderwijs	74
2.36	Diploma hoger onderwijs	74
2.37	Diploma hoger onderwijs - internationaal	74
2.38	Levenslang leren	75
2.39	Volwassenenonderwijs	75
2.40	Nederlands voor anderstaligen	76
2.41	Deeltijds kunsonderwijs	76
2.42	Deelname examencommissie	77
2.43	PIAAC	78
2.44	Opleidingsparticipatie werknemers	78
2.45	Opleidingsuren werknemers	78
2.46	Ervaringsbewijzen	79
2.47	Leerlingen deeltijds onderwijs	79
2.48	Leerovereenkomsten SYNTRA Vlaanderen	79
2.49	Deelnemers ondernemersopleiding	80
2.50	Inschrijvingen schoolverlaters	80
2.51	Type schoolverlaters - geslacht	80
2.52	Type schoolverlaters	80
2.53	Scholingsgraad schoolverlaters	81
2.54	Scholingsgraad schoolverlaters naar geslacht	81
2.55	Erasmusstudenten	82
2.56	Studie- en stagemobiliteit	82
2.57	Inkomende mobiele studenten	82
2.58	Vreemde talen – lager onderwijs	82
2.59	Vreemde talen – secundair onderwijs	83
2.60	Uitgaven in % bbp	83
2.61	Uitgaven per leerling kleuteronderwijs	84
2.62	Uitgaven per leerling lager onderwijs	84
2.63	Uitgaven per leerling secundair onderwijs	84
2.64	Uitgaven per student hoger onderwijs	84
2.65	Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs	84
2.66	Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs	84
2.67	Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs	85
2.68	Student-docent-ratio hoger onderwijs	85
2.69	Salarissen lager onderwijs	85
2.70	Salarissen lager secundair onderwijs	86
2.71	Salarissen hoger secundair onderwijs	86

Werk en sociale economie

2.72	Demografische afhankelijkheidsratio	90
2.73	Bevolking op arbeidsleeftijd	90
2.74	Werkzaamheidsgraad globaal	91

2.75	Werkzaamheidskloven	91
2.76	Werkzaamheidsgraad ouderen	91
2.77	Werkzaamheidsgraad internationaal	92
2.78	Uittredeleeftijd	93
2.79	Deeltijdarbeid	93
2.80	Tijdelijke arbeid	93
2.81	Atypische arbeid	94
2.82	Werkenden naar sector	94
2.83	Werkbaarheidsgraad	95
2.84	Werkbaarheidsindicatoren	95
2.85	ILO-werkloosheidsgraad globaal	96
2.86	Langdurige werkloosheid	96
2.87	Werkloosheidskloven	97
2.88	ILO-werkloosheidsgraad internationaal	97
2.89	VDAB-werkloosheidsgraad	98
2.90	Niet-werkende werkzoekenden verloop	98
2.91	Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken	99
2.92	Openstaande vacatures	99
2.93	Spanningsratio	100
2.94	Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling	100
2.95	Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling	101
2.96	Gebrek aan opvang	101
2.97	Uitstroom naar werk	102
2.98	IBO	103
2.99	Bereik kansengroepen in IBO	103
2.100	Werkervaring	103
2.101	Tewerkstellingspremie 50-plus	104
2.102	Opleidingscheques werknemers	104
2.103	Tewerkstellingscellen	105
2.104	Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	106
2.105	Vlaamse aanmoedigingspremies	106
2.106	Bereik sociale economie	107
2.107	Kansengroepen in de sociale economie	108
2.108	Uitstroom naar werk doelgroepwerknemers	108

De open ondernemer

2.109	Dynamiek ondernemingen	113
2.110	Overlevingsgraad	113
2.111	Ondernemerschap	113
2.112	Doelgroepen ondernemen	114
2.113	Investeringsratio	114
2.114	Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting	115
2.115	Kennisintensieve sectoren	116
2.116	Creativiteit	116
2.117	Innovatieve bedrijven	117
2.118	Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde	117
2.119	Technologische industrie / Werkgelegenheid	118
2.120	Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde	118
2.121	Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid	118
2.122	Doorbraak-sectoren	119
2.123	In- en uitvoer	120
2.124	Goederen en diensten	120
2.125	Competitiviteit	121
2.126a	Uitvoer	121
2.126b	Invoer	121
2.127	Uit- en invoerpakket	122
2.128	Buitenlandse handel naar factorintensiteit	122
2.129	Marktaandelen	123
2.130	Directe buitenlandse investeringen	124

Innovatiecentrum Vlaanderen

2.131	O&O-intensiteit in Vlaanderen	128
2.132	Internationale vergelijking	129
2.133	O&O-uitgaven – BERD	129
2.134	Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs	130
2.135	O&O-uitgaven – non-BERD	130
2.136	Aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek	130
2.137	Wetenschapsbudget	131
2.138	Overheidsbudget internationaal	131
2.139	O&O-personnel	131
2.140	Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie	132
2.141	Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen	132
2.142	Internationale vergelijking van de doctoraten	133
2.143	Mobiliteit van onderzoekers naar statuut	133
2.144	Publicatieoutput	135
2.145	Publicatieprofiel (specialisatie)	134
2.146	Octrooiaanvragen	135
2.147	Europese octrooikaart	135
2.148	Technologische specialisatie Vlaanderen	136
2.149	Economische specialisatie Vlaanderen	137

2.1

DE LERENDE VLAMING

BLIKVANGERS

- Voor wiskundige geletterdheid bevinden de Vlaamse 15-jarigen zich internationaal tussen de 7de en de 11de plaats (figuur 2.25). Voor leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid zijn er wel meer landen die op hetzelfde niveau presteren als Vlaanderen. In 2012 liggen de prestaties van onze 15-jarige leerlingen voor wiskundige geletterdheid duidelijk lager dan in 2003 (toen dit ook een PISA-hoofddomein was). Het is niet enkel zo dat we nu landen zien die beter scoren; ook de Vlaamse gemiddelde prestatie zelf is duidelijk gezakt.
- Voor geletterdheid scoren de Vlaamse volwassenen in de middenmoot (figuur 2.43). De gemiddelde score is net boven het OESO-gemiddelde. Ruim 1 op de 7 Vlamingen (15%) is laaggeletterd. Voor gecijferdheid scoort Vlaanderen zeer goed in vergelijking met de andere landen. Voor probleemplossend vermogen in technologierijke omgevingen situeert Vlaanderen zich in de zwakke middenmoot. Het Vlaamse gemiddelde is net iets lager dan het OESO-gemiddelde.
- Het aandeel vroegtijdige schoolverlaters bedraagt 7,5% (figuur 2.32). Hiermee heeft Vlaanderen de Europa 2020-doelstelling reeds gehaald, maar zit nog boven de Vlaamse aanscherping ervan (5,2%). Met de Vlaamse Pact 2020-doelstelling van 4,3% tegen 2020 mikt Vlaanderen heel wat hoger.
- Het Vlaamse Gewest zit reeds boven de Europa 2020-doelstelling met 44% hooggeschoole 30-34-jarigen, maar onder de Vlaamse aanscherping ervan (47,8%) (figuur 2.37).
- 7,3% van de bevolking geeft aan een opleiding te hebben gevolgd (levenslang leren). Het Vlaamse Gewest scoort daarmee in Europese context niet zo goed (figuur 2.38). Het Pact 2020 mikt bovendien op een deelname van 15% van de bevolking voor 2020.

Mensen verschillen in interesses en hun sociale, economische en culturele achtergrond. Omdat talenten onze voorname troef zijn, moeten alle jongeren vanaf het kleuteronderwijs en door het lager, secundair en hoger onderwijs kansen krijgen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen en moet het levenslang leren aangemoedigd worden. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering wil het aantal kortgeschoolden en ongekwalificeerde schoolverlaters tegen 2020 met de helft verminderen. Hiervoor is een daling van de schoolse vertraging en het aantal problematische afwezigheden (spijbelen) een belangrijke voorwaarde. De overheid financiert het leerplichtonderwijs naargelang van de aanwezigheid van kansarmen in de school. Niet alleen in het hoger en secundair onderwijs, maar sinds kort ook in het kleuter- en lager onderwijs ondersteunt de overheid leerlingen en studenten die het financieel moeilijker hebben. Uit de kansengroepen moeten meer jongeren de stap naar het hoger onderwijs zetten. Leren stopt niet wanneer de jongeren de school, hogeschool of universiteit verlaten. Het levenslang leren moet worden versterkt. Het Pact 2020 wil de deelname aan levenslang leren verhogen tot 15% van de 25-64-jarigen. Talenten kunnen verder ontwikkeld en gevaloriseerd worden door het volwassenenonderwijs, de basiseducatie, het Nederlands voor anderstaligen-onderwijs, het deeltijds kunstonderwijs, de examencommissie en de erkenning van competenties die buiten het onderwijs zijn verworven, met name in de ondernemingen. De overheid wil ook de overgang van onderwijs naar werk verbeteren. De overheid wil het werkplekleren stimuleren, via bedrijfsstages en deeltijds leren. Ook de ondernemersopleidingen verdienen aandacht.

Internationalisering blijft hoog op de agenda staan. Door het aanleren van vreemde talen en het stimuleren van studeren in het buitenland (onder meer Erasmus) worden studenten voorbereid op de geglobaliseerde samenleving. Ten slotte wil de overheid blijven investeren in het onderwijs, zowel financieel, als door de opleiding van de leerkrachten.

2.1 Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs

Aantal leerlingen in het voltijds basis- en secundair onderwijs, per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, schooljaar 2012-2013.

	Aantal	% jongens	% meisjes
Kleuteronderwijs			
Gewoon	265.953	51,1	48,9
Buitengewoon	2.023	68,3	31,7
Totaal	267.976	51,2	48,8
Lager onderwijs			
Gewoon	392.351	50,2	49,8
Buitengewoon	28.481	63,2	36,8
Totaal	420.832	51,1	48,9
Secundair onderwijs			
Gewoon	418.817	50,8	49,2
Buitengewoon	20.177	63,9	36,1
Totaal	438.994	51,4	48,6

Om dubbeltellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.
Bron: O&V.

Kerncijfers

In dit eerste deel worden kerncijfers aangaande leerlingen en studenten, personeel en onderwijsbudget gepresenteerd.

Per onderwijsniveau wordt weergegeven hoeveel leerlingen of studenten er zijn. Daarbij komen relevante onderverdelingen aan bod: gewoon of buitengewoon onderwijs, de onderwijsvormen in het secundair onderwijs, het geïntegreerd onderwijs en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers. Ook de Brusselse situatie - zowel het Nederlandstalig als het Franstalige onderwijs - wordt specifiek belicht.

Leerlingen basis- en secundair onderwijs

In het Vlaamse onderwijs volgen iets meer dan 1,1 miljoen leerlingen basis- en secundair onderwijs. Bijna 268.000 kleuters bezoeken 2.298 kleuterscholen. In 2.396 lagere scholen volgen dagelijks ruim 420.000 leerlingen les. In totaal zijn er in het basisonderwijs 2.561 scholen die enkel kleuteronderwijs, enkel lager onderwijs of de beide samen aanbieden. In het voltijds secundair onderwijs volgen bijna 439.000 scholieren les in 1.067 scholen.

Voor het zevende jaar op rij is er een toename van de leerlingenpopulatie in het kleuteronderwijs. Ten opzichte van het schooljaar 2011-2012 stijgt het aantal kleuters met 3.387 (+ 1,3%). Deze stijging is terug te vinden in het gewoon en het buitengewoon kleuteronderwijs. Ook in het lager onderwijs is er een stijging van het aantal leerlingen merkbaar. Deze toename manifesteert zich enkel in het gewoon lager onderwijs (+ 5.655 of + 1,5%). In het buitengewoon onderwijs is er een lichte daling (- 85 of - 0,3%).

In het voltijds gewoon secundair onderwijs begon in het schooljaar 2007-2008 een dalende trend. Het aantal leerlingen in het gewoon onderwijs neemt nog steeds af, evenwel in mindere mate dan de voorgaande schooljaren (- 1.868 of - 0,44%), terwijl het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs toeneemt (+ 342 of + 1,7%).

Na de eerste graad volgen 40% van de leerlingen algemeen secundair onderwijs. Meisjes zijn hier duidelijk in de meerderheid. Ruim 31% volgt technisch secundair onderwijs, met een duidelijk overwicht van jongens. Iets meer dan 26% van de leerlingen volgt beroepssecundair onderwijs, waarvan meer jongens dan meisjes. Het kunstsecundair onderwijs trekt iets meer dan 2% van de leerlingen aan. Bijna 65% daarvan zijn meisjes.

2.2 Leerlingen ASO

Evolutie van het aantal leerlingen in het algemeen secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van 2001-2002 tot 2012-2013.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% ASO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	107.243	44,0	56,0	39,1
2002-2003	107.519	44,0	56,0	39,0
2003-2004	109.896	44,3	55,7	39,1
2004-2005	112.951	44,6	55,4	39,3
2005-2006	116.265	44,9	55,1	39,7
2006-2007	118.226	44,8	55,2	39,9
2007-2008	118.586	44,8	55,2	39,7
2008-2009	117.212	45,0	55,0	39,4
2009-2010	115.837	45,1	54,9	39,9
2010-2011	114.798	45,3	54,7	40,0
2011-2012	114.524	45,3	54,7	40,3
2012-2013	114.581	45,1	54,9	40,4

Bron: O&V.

2.3 Leerlingen TSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het technisch secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de graad en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van 2001-2002 tot 2012-2013.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% TSO in populatie secundair onderwijs 2 ^{de} , 3 ^{de} , 4 ^{de} graad en modulair onderwijs
2001-2002	87.890	58,2	41,8	32,1
2002-2003	88.343	57,8	42,2	32,0
2003-2004	89.127	57,7	42,3	31,7
2004-2005	90.452	57,4	42,6	31,5
2005-2006	91.554	57,2	42,8	31,3
2006-2007	92.885	57,0	43,0	31,3
2007-2008	93.941	56,6	43,4	31,4
2008-2009	93.143	56,6	43,4	31,3
2009-2010	92.426	56,7	43,3	31,8
2010-2011	90.404	56,5	43,5	31,5
2011-2012	88.645	56,4	43,6	31,2
2012-2013	88.591	56,6	43,4	31,3

Bron: O&V.

2.4 Leerlingen BSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het beroepssecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van 2001-2002 tot 2012-2013.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% BSO in populatie secundair onderwijs 2de, 3de, 4de graad en modulair onderwijs
2001-2002	74.253	50,6	49,4	27,1
2002-2003	74.996	50,9	49,1	27,2
2003-2004	76.604	51,5	48,5	27,3
2004-2005	78.138	51,8	48,2	27,2
2005-2006	79.161	51,9	48,1	27,0
2006-2007	79.695	51,6	48,4	26,9
2007-2008	80.150	51,7	48,3	26,8
2008-2009	80.830	51,5	48,5	27,2
2009-2010 (1)	76.084	54,0	46,0	26,2
2010-2011	75.430	54,1	45,9	26,3
2011-2012	74.712	53,8	46,2	26,3
2012-2013	73.954	53,8	46,2	26,1

(1) In 2009-2010 werd de vroegere opleiding verpleegkunde van de 4de graad omgevormd tot hoger beroepsonderwijs (HBO5 verpleegkunde).

Bron: O&V.

2.5 Leerlingen KSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het kunstsecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de graad en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van 2001-2002 tot 2012-2013.

Schooljaar	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	% KSO in populatie secundair onderwijs 2de, 3de, 4de graad en modulair onderwijs
2001-2002	4.782	38,3	61,7	1,7
2002-2003	5.018	35,8	64,2	1,8
2003-2004	5.446	36,7	63,3	1,9
2004-2005	5.555	36,6	63,4	1,9
2005-2006	5.694	36,1	63,9	1,9
2006-2007	5.753	36,1	63,9	1,9
2007-2008	6.023	36,4	63,6	2,0
2008-2009	6.191	35,5	64,5	2,1
2009-2010	6.170	35,1	64,9	2,1
2010-2011	6.243	34,7	65,3	2,2
2011-2012	6.317	34,3	65,7	2,2
2012-2013	6.318	35,4	64,6	2,2

Bron: O&V.

Buitengewoon onderwijs

Leerlingen uit het **buitengewoon onderwijs** zitten zowel absoluut als relatief het vaakst in het lager onderwijs: 6,8% van de schoolbevolking bevindt zich in het buitengewoon lager onderwijs. In het kleuteronderwijs ligt dat percentage een heel stuk lager (0,8%); in het secundair bedraagt dit 4,6%.

Het totaal aantal leerlingen dat les volgt in het buitengewoon onderwijs neemt over de jaren heen toe. In het lager onderwijs (met uitzondering van het laatste schooljaar) en het secundair onderwijs is een geleidelijke stijging merkbaar.

2.6 Leerlingen buitengewoon onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau en van het aandeel t.o.v. het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Schooljaar	Kleuter-onderwijs	Lager onderwijs	Secundair onderwijs
2001 - 2002	1.686	0,7	26.794
2002 - 2003	1.726	0,7	26.901
2003 - 2004	1.720	0,7	26.952
2004 - 2005	1.791	0,8	26.768
2005 - 2006	1.821	0,8	26.753
2006 - 2007	1.907	0,8	26.794
2007 - 2008	1.950	0,8	27.140
2008 - 2009	1.977	0,8	27.543
2009 - 2010	1.962	0,8	27.705
2010 - 2011	1.975	0,8	28.225
2011 - 2012	1.986	0,8	28.566
2012 - 2013	2.023	0,8	28.481
			6,2
			16.084
			3,7
			6,2
			16.402
			3,8
			16.792
			3,8
			17.393
			3,8
			17.801
			3,9
			18.189
			4,0
			18.263
			4,0
			18.548
			4,1
			19.015
			4,2
			19.487
			4,4
			19.835
			4,5
			20.177
			4,6

Om dubbeltellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.

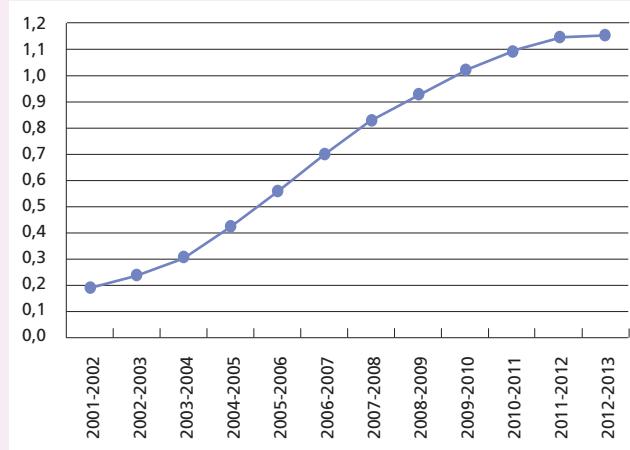
Bron: O&V.

Geïntegreerd onderwijs

Het **geïntegreerd onderwijs** (GON) biedt leerlingen met een handicap of leer- of opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Steeds meer leerlingen maken hiervan gebruik. In het schooljaar 2012-2013 kregen 12.305 leerlingen (of iets meer dan 1% van de totale schoolbevolking in het gewoon onderwijs) GON-ondersteuning.

2.7 GON

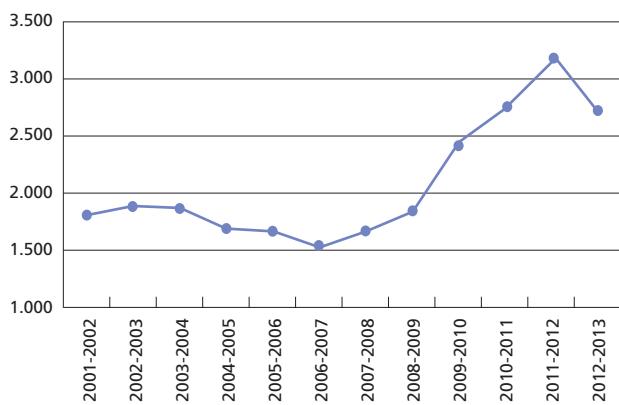
Evolutie van het aandeel GON-leerlingen ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Bron: O&V.

2.8 Leerlingen in de onthaalklas

Evolutie van het aantal leerlingen in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Bron: O&V.

Onthaalklas anderstalige nieuwkomers

In het schooljaar 2012-2013 werden 2.704 leerlingen geteld in de **onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers** (1.622 jongens en 1.082 meisjes). Dit is een daling ten opzichte van het vorig schooljaar. De onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers is verbonden met het secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

2.9 Brussel – Nederlandstalig onderwijs

Aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, naar onderwijsniveau, culturele achtergrond en gezinstaal, in 2012-2013 (aantal leerlingen op 1 februari 2013).

	% westerse achtergrond	% homogeen Nederlandstalig	% taalgemengd	% homogeen Franstalig	% homogeen anderstalig
Kleuteronderwijs	43,1	9,2	27,6	30,1	33,2
Lager onderwijs	45,2	9,7	27,1	31,5	31,7
Secundair onderwijs	64,0	24,6	28,9	24,3	22,2

Bron: VGC, O&V.

2.10 Brussel – gewoon onderwijs

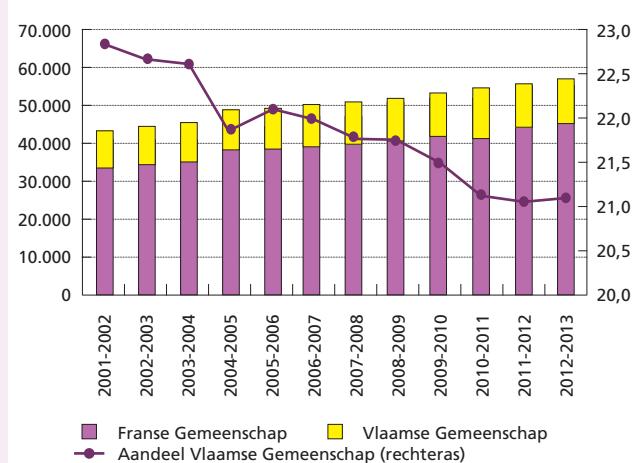
Aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, naar onderwijsniveau en Gemeenschap, totaal, naar geslacht, in 2012-2013.

	Franse Gemeenschap			Vlaamse Gemeenschap			Brussels Gewest
	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal
Kleuteronderwijs	45.097	51,1	48,9	12.056	51,0	49,0	57.153
Lager onderwijs	70.250	50,8	49,2	15.369	49,2	50,8	85.619
Secundair onderwijs	74.588	49,9	50,1	13.262	48,1	51,9	87.850

Bron: ETNIC, O&V.

2.11 Brussel - kleuteronderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon kleuteronderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, naar gemeenschap, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Bron: ETNIC, O&V.

Leerlingen Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het **Brusselse Hoofdstedelijke Gewest** bieden zowel de Franse Gemeenschap als de Vlaamse Gemeenschap onderwijs aan. In het gewoon kleuter-, lager en secundair onderwijs vinden we in het schooljaar 2012-2013 in totaal 230.622 leerlingen. Daarvan zit 17,6% in een school van de Vlaamse Gemeenschap.

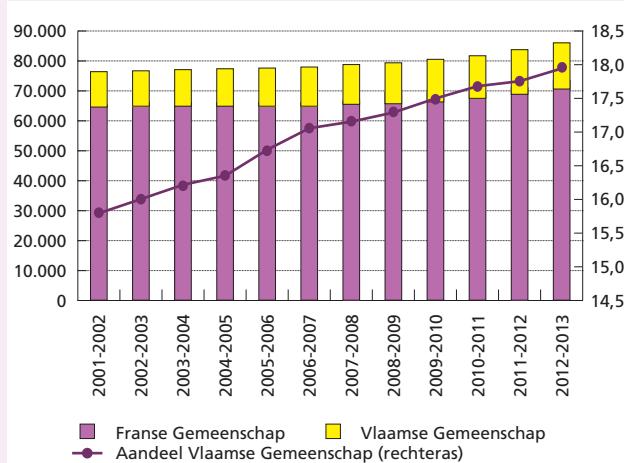
Het aandeel van de Vlaamse Gemeenschap vertoont belangrijke verschillen naargelang het onderwijsniveau:

- 21,1% in het gewoon kleuteronderwijs;
- 18,0% in het gewoon lager onderwijs;
- 15,1% in het gewoon secundair onderwijs.

Het leerlingenpubliek van de Vlaamse scholen in Brussel is zeer divers, zowel qua culturele achtergrond als qua gezinstaal. Verder valt op dat in elk onderwijsniveau iets meer dan een kwart van de leerlingen afkomstig is uit een taalgemengd gezin (één van beide ouders is dus Nederlandstalig).

2.12 Brussel – lager onderwijs

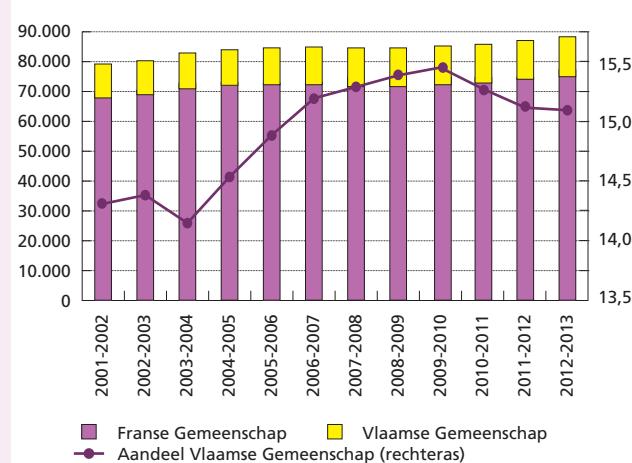
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon lager onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar Gemeenschap, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Bron: ETNIC, O&V.

2.13 Brussel – secundair onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon secundair onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar Gemeenschap, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Bron: ETNIC, O&V.

Hoger beroepsonderwijs

Op 1 september 2009 werd het **hoger beroepsonderwijs** (HBO5) ingevoerd in het Vlaams onderwijsbestel. HBO5 behoort tot het niveau hoger onderwijs. De opleidingen zijn beroepsgericht en situeren zich tussen het secundair onderwijs en de professionele bacheloropleidingen. De opleidingen kunnen worden ingericht door centra voor volwassenenonderwijs of door hogescholen. HBO5 verpleegkunde wordt als enige uitzondering enkel ingericht door instellingen van het voltijds secundair onderwijs.

De opleiding **verpleegkunde** die vroeger behoorde tot de vierde graad van het beroepssecundair onderwijs ging vanaf die datum (1 september 2009) over naar het hoger beroepsonderwijs (HBO5 verpleegkunde). De driejarige opleiding HBO5 verpleegkunde (= 6 semesters) wordt modulair ingericht en leidt tot het diploma van gegradsueerde. Op 1 februari 2013 werden er 6.869 cursisten geteld; bijna 87% daarvan zijn vrouwen.

In de referenteperiode 1 april 2012–31 maart 2013 waren er in hoger beroepsonderwijs van het **volwassenenonderwijs** (ingericht door de centra voor volwassenenonderwijs) 17.913 unieke inschrijvingen in een opleiding. Iets meer dan 52% hiervan zijn vrouwen.

Studenten hoger onderwijs

In het academiejaar 2012-2013 stijgt de totale studentenpopulatie in de **basisopleidingen** met 2,5% ten opzichte van het academiejaar 2011-2012. De studentenpopulatie in het **hogescholenonderwijs** stijgt met 2,8% (of + 3.554

2.14 Hoger beroepsonderwijs (HBO5)

Aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde in 2012-2013 en het aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs in de referenteperiode 1/4/2012-31/3/2013.

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde	915	5.954	6.869

Aantal unieke inschrijvingen*	Mannen	Vrouwen	Totaal
Studiegebied	Mannen	Vrouwen	Totaal
Biotechniek	141	116	257
Gezondheidszorg	18	75	93
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	5.177	4.676	9.853
Industriële wetenschappen en technologie	1.601	108	1.709
Sociaal-agogisch werk	1.592	4.409	6.001
Totaal	8.529	9.384	17.913

Evolutie	Mannen	Vrouwen	Totaal
Aantal cursisten in HBO5 verpleegkunde			
2009-2010	727	4.544	5.271
2010-2011	804	5.033	5.837
2011-2012	827	5.428	6.255
2012-2013	915	5.954	6.869

* Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referenteperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wie hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wanneer hij/zij zich in twee verschillende opleidingen -al dan niet binnen hetzelfde studiegebied- inschrijft, wordt tweemaal geteld.

Bron: O&V.

2.15 Studenten hoger onderwijs

Evolutie van het aantal studenten in het hogeschoolonderwijs en in het universitair onderwijs, naar geslacht, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Studenten hogescholen (1)				Studenten universiteiten (1)		
Academiejaar	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen
2001 - 2002	99.339	46,1	53,9	56.693	45,2	54,8
2002 - 2003	99.661	46,3	53,7	56.839	44,7	55,3
2003 - 2004	100.178	45,9	54,1	56.839	44,6	55,4
2004 - 2005 (2)	101.185	45,7	54,3	57.005	44,5	55,5
2005 - 2006 (3)	102.367	45,8	54,2	59.172	44,8	55,2
2006 - 2007	102.477	45,7	54,3	60.866	44,9	55,1
2007 - 2008	104.174	45,9	54,1	64.372	44,6	55,4
2008 - 2009 (4)	107.332	45,9	54,1	68.601	44,4	55,6
2009 - 2010	114.174	45,8	54,2	72.355	44,7	55,3
2010 - 2011	120.839	45,5	54,5	75.063	44,6	55,4
2011 - 2012	125.586	45,1	54,9	77.135	44,4	55,6
2012 - 2013	129.140	45,2	54,8	78.717	44,4	55,6

(1) Bij de hogescholen zijn inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen; bij de universiteiten zijn inbegrepen in de cijfers: academische gerichte bachelor en kandidaturen en licenties.

(2) Hogescholen: vanaf 2004-2005 zijn de professioneel en academisch gerichte bachelors, de masters, en de basisopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP, opgenomen. Universiteiten: vanaf 2004-2005 zijn de academisch gerichte bachelors en masters inbegrepen.

(3) Vanaf 2005-2006: het betreft de eerste inschrijving van de studenten met een diplomacontract; en dit in een instelling van het hoger onderwijs in het huidige academiejaar. Daarnaast kunnen de studenten zich nog inschrijven in een andere opleiding. Dit zijn dan tweede of volgende inschrijvingen. Alle onderwijsstalen worden opgenomen. Tot 2004-2005 gaat het om het aantal hoofdinschrijvingen in de Nederlandse onderwijsstaat.

(4) Vanaf 2008-2009 wordt het concept 'eerste inschrijving' verlaten. Een student kan in meerdere opleidingen ingeschreven zijn. Een student die met een diplomacontract in verschillende opleidingen ingeschreven is, wordt meerdere keren meegeteld in de tabel. De teldatum voor het hoger onderwijs is 30 september (in plaats van 1 februari vóór 2008-2009).

Bron: O&V.

studenten); de studentenpopulatie in het **universitair onderwijs** stijgt met 2,0% (+ 1.582 studenten). Zowel aan de universiteiten als aan de hogescholen zijn vrouwen in de meerderheid.

2.16 Hogeschoolonderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in BAMA en basisopleidingen in de vijf grootste studiegebieden van het hogeschoolonderwijs, naar studiegebied en geslacht, in 2012-2013, in absolute cijfers en %.

Professioneel gerichte opleidingen	Totaal	% mannen	% vrouwen
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	29.820	53,8	46,2
Onderwijs	22.342	28,5	71,5
Gezondheidszorg	17.074	17,3	82,7
Sociaal-agogisch werk	14.214	21,0	79,0
Industriële wetenschappen en technologie	13.377	85,6	14,4
Overige studiegebieden	5.377	47,2	52,8
<i>Totaal</i>	<i>102.204</i>	<i>41,4</i>	<i>58,6</i>

Academisch gerichte opleidingen	Totaal	% mannen	% vrouwen
Industriële wetenschappen en technologie	8.505	88,9	11,1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	5.576	58,1	41,9
Toegepaste taalkunde	3.083	26,1	73,9
Audiovisuele en beeldende kunst	3.043	42,6	57,4
Architectuur	3.000	43,0	57,0
Overige studiegebieden	6.380	53,9	46,1
<i>Totaal</i>	<i>29.587</i>	<i>59,6</i>	<i>40,4</i>

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.

Bron: O&V.

In het totaal van de hogeschoolopleidingen en bij inschrijvingen met een diplomacontract in een **professioneel gerichte bachelor** zijn de vrouwen in de meerderheid. Bij de **academisch gerichte bachelor** en de **masteropleiding** vinden we de omgekeerde verhouding weer. Bij de professioneel gerichte bachelor trekt Handelswetenschappen en bedrijfskunde de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Onderwijs. In de academisch gerichte opleidingen is de meerderheid van de studenten vrouw.

2.17 Universitair onderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in BAMA en basisopleidingen in de 10 grootste studiegebieden van het universitair onderwijs, naar studiegebied en geslacht, in 2012-2013, in absolute cijfers en %.

	Totaal	% mannen	% vrouwen
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	11.538	39,3	60,7
Economische en toegepaste economische wetenschappen	11.437	61,2	38,8
Psychologie en pedagogische wetenschappen	8.376	16,5	83,5
Geneeskunde	6.367	41,9	58,1
Wetenschappen	6.182	66,5	33,5
Toegepaste wetenschappen	5.976	77,8	22,2
Politieke en sociale wetenschappen	5.786	42,4	57,6
Bewegings- en revalidatiewetenschappen	4.410	43,8	56,2
Taal- en letterkunde	4.190	25,8	74,2
Toegepaste biologische wetenschappen	2.992	54,2	45,8
Overige studiegebieden	16.887	37,2	62,8
<i>Totaal</i>	<i>84.141</i>	<i>44,8</i>	<i>55,2</i>

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.

Bron: O&V.

dingen trekt de opleiding Industriële wetenschappen en technologie de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Handelswetenschappen en bedrijfskunde.

Aan de universiteiten trekken de opleidingen in de studiegebieden Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen en Economische en toegepaste economische wetenschappen de meeste inschrijvingen aan. Het studiegebied Psychologie en pedagogische wetenschappen en in mindere mate het studiegebied Taal- en letterkunde zijn vooral populair bij vrouwen. Toegepaste wetenschappen is procentueel gezien het populairste studiegebied bij de mannen.

Personeel

De leerkrachten zijn het bindmiddel tussen de leerstof en de leerlingen. Zij hebben ongetwijfeld een groot aandeel in de goede leerresultaten van de Vlaamse leerlingen in internationaal perspectief. In wat volgt bekijken we het personeelsbestand van het Vlaamse onderwijs.

Het Vlaams onderwijs stelt een groot aantal mensen te werk. In 2013 bestond het onderwijsbudget voor 68,3% uit lonen (exclusief de lonen in het hoger onderwijs). De omvang van het onderwijspersoneel is niet alleen een gevolg van schommelingen in de leerlingenaantallen; ook het beleid speelt een belangrijke rol. In het schooljaar 2012-2013 stonden in totaal 157.850 voltijdse equivalenten

op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming. Dat is een stijging van 9% t.o.v. 2002-2003. Daarnaast zijn er ook nog personeelsleden die niet door het beleidsdomein worden betaald.

Het onderwijspersoneel wordt onderverdeeld in enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën. Het personeel van de universiteit wordt apart besproken.

Bestuurs- en onderwijzend personeel

Het **bestuurspersoneel** bestaat uit directeurs, adjunct-directeurs en enkele selectieambten. Het **onderwijzend personeel** heeft een lesopdracht of is ter beschikking gesteld voorafgaand aan het rustpensioen. Het aantal voltijdse equivalenten in het bestuurs- en onderwijzend personeel op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming is tussen 2002-2003 en 2012-2013 met 5,5% toegenomen. Deze aangroei is terug te vinden op elk onderwijsniveau, behalve in het hogeschoolonderwijs. Eenzelfde beeld zien we bij de vergelijking van 2010-2011 met 2012-2013. Hier dalen echter ook het hoger beroeps-onderwijs en het gewoon secundair onderwijs. Het aantal tijdelijken in het Vlaams onderwijs blijft echter stabiel tegenover 2002-2003, maar daalt tegenover 2010-2011 indien we de basiseducatie niet mee tellen. In 2012-2013 bedroeg het 28,08%.

2.18 Personeel

Evolutie van alle personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, in budgettaire voltijdse equivalenten, situatie in januari, van 2002-2003 tot 2012-2013.

	2002-2003	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013
Totaal personeel	144.924	148.723	148.455	149.496	151.340	154.707	156.174	155.882	154.942	157.850
Gewoon basisonderwijs	34,0	34,1	34,0	33,4	33,3	33,0	32,8	32,9	33,0	34,1
Buitengewoon basisonderwijs	5,1	5,3	5,5	5,5	5,6	5,1	5,2	5,3	5,4	5,4
Gewoon secundair onderwijs	42,7	42,3	41,8	41,9	41,7	41,4	40,6	40,1	39,8	38,7
Buitengewoon secundair onderwijs	3,8	3,9	4,0	4,2	4,3	4,3	4,5	4,6	4,8	4,9
HBO5 verpleegkunde (1)							0,5	0,6	0,6	0,7
Hogescholenonderwijs	6,6	6,2	6,2	6,3	6,3	6,4	6,4	6,4	6,3	6,3
Basiseducatie						0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Secundair volwassenonderwijs	2,6	2,9	2,9	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1
Hoger beroeps-onderwijs van het volwassenenonderwijs	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Deeltijds kunstonderwijs	2,4	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Andere (2)	2,4	2,5	2,6	2,6	2,6	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
Vastbenoemden	71,9	71,5	72,5	72,2	71,7	70,7	70,9	71,6	72,8	72,9
Tijdelijken	28,1	28,5	27,5	27,8	28,3	29,3	29,1	28,4	27,2	27,1

De cijfers bevatten het bestuurs- en onderwijzend personeel en andere personeelscategorieën (administratief personeel, werkliedenpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, opvoedend hulppersoneel, paramedisch personeel, CLB-personeel, inspectiepersoneel, pedagogische begeleiding, internaat personeel, kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs), alle vervangingen, TBS+ en Bonus. Bij de hogescholen worden personeel met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet in de statistieken opgenomen. Het universitair personeel is niet in de cijfers ingebrepen.

Vanaf 1 september 2000 werden de taken van de Psycho-Medisch-Sociale centra en de Centra voor Medisch Schooltoezicht overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel, dat behoorde tot het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, werd overgeheveld naar het departement Onderwijs.

De toename in 'Andere' voor het schooljaar 2008-2009 is het gevolg van de opname van de personeelsleden in de internaten in deze categorie. Vroeger werden deze geteld bij het onderwijsniveau van de school waaraan het internaat verbonden was.

Vanaf 1 september 2008 wordt de betaling van het personeel van de Centra voor Basiseducatie overgenomen door het Beleidsdomein Onderwijs en Vorming. In uitvoering van het decreet Volwassenenonderwijs (15 juni 2007) treedt het Beleidsdomein op als 'derde betaler' voor personeelsleden die met een arbeidsovereenkomst verbonden zijn aan een Centrum voor Basiseducatie (Contractueel door Onderwijs) en niet op een andere manier worden betaald.

Bron: O&V.

Verschillende maatregelen, zoals het decreet Gelijke Onderwijskansen, het onderwijsvoorrangsbeleid en de inzet van ICT-coördinatoren leidden tot een toename van het aantal leerkrachten. We stellen een toename van deeltijdse tewerkstelling in het onderwijs vast. Naarmate het onderwijsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen. Een uitzondering hierop vormt het HBO5 verpleegkunde.

Andere personeelscategorieën

Deze groep van niet-onderwijzend personeel stijgt continu sinds 2002-2003.

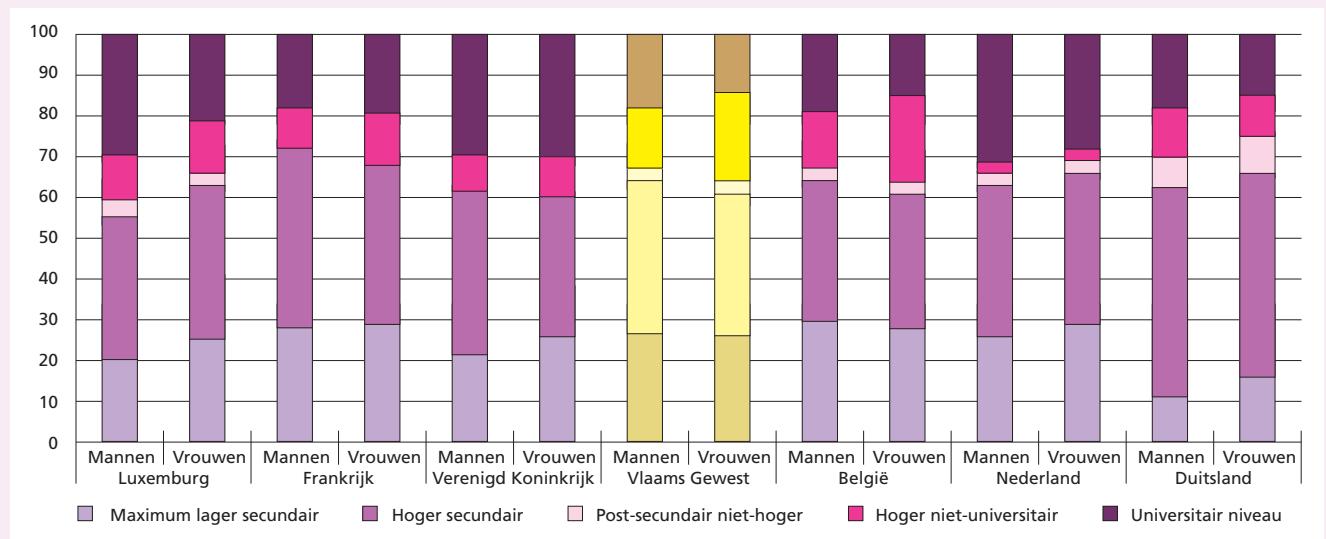
In het gewoon basisonderwijs en het volwassenenonderwijs is er een grote toename. In het gewoon basisonderwijs komt dat door het inzetten van kinderverzorgsters voor extra ondersteuning van het onderwijzend personeel en door de invoering van de categorie beleids- en ondersteunend personeel.

Het aandeel vrouwelijk personeel neemt toe in de meeste onderwijsniveaus, van 77,48% in 2002-2003 tot 80,12% in 2012-2013. De grootste toename is te merken in de CLB's. Bij het gewoon basisonderwijs, het hogeschoolonderwijs, het secundair volwassenenonderwijs en het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs is er een daling.

Het procentuele aantal vastbenoemden daalt sinds 2007-2008, maar het lijkt nu gekeerd. Na de stijging in 2010-2011 is er weer een stijging in 2012-2013 ten opzicht van 2010-2011.

2.19 Scholingsgraad en geslacht

Scholingsgraad van de 25-64-jarigen, in 2011, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, OESO.

Personnel universities

Het personeelsbestand van de Vlaamse universiteiten neemt toe. Op 1 februari 2013 waren er 22.115,97 voltijdse eenheden aan het werk, een stijging met 3,15% tegenover 2012 en van 86,04% tegenover 1992. De extra jobs zijn in grote mate het gevolg van de sterk toegenomen onderzoeksfinanciering. De extra banen zijn naar verhouding minder terecht gekomen bij het administratief en technisch personeel.

Hoewel de ongelijke verhouding tussen mannen en vrouwen blijft opvallen, wordt de kloof langzaam minder groot. Bij de ZAP-leden (zelfstandig academisch personeel) vinden we 22,90% vrouwelijk personeel, een toename van 12,24% sinds 1992. Bij het AAP (assisterend academisch personeel) is 55% vrouw, een stijging van 15,69% sinds 1992. Bij het Wetenschappelijk Personeel is 44,19% vrouw; dit is 10,45% meer dan in 1992. Bij het administratief en technisch personeel buiten de werkingsuitkeringen bedraagt het aantal vrouwen 67,6% en ten laste van de werkingsuitkeringen 55,86%.

Kansen geven aan talent

In deze sectie behandelen we de scholingsgraad, het kleuter- en leerplichtonderwijs, het hoger onderwijs en het levenslang leren.

Scholingsgraad

De **scholingsgraad** staat prominent op de politieke agenda. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering stelt een halvering van het aandeel kortgeschoolden op de arbeidsmarkt tegen 2020 voorop. Hetzelfde Pact vereist een

aanzienlijke stijging (niet gekwantificeerd) van het aandeel hooggeschoolden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. Op Europees niveau is wel een gekwantificeerde doelstelling over de hooggeschoolden afgesproken. De Europa 2020-strategie wil dat tegen 2020 de hooggeschoolden 40% van de 30-34-jarigen uitmaken.

Er wordt eerst nagegaan hoe het vandaag gesteld is met de scholingsgraad van de Vlaamse bevolking in vergelijking met de situatie in de buurlanden. De scholingsgraad is in het recente verleden ook sterk geëvolueerd. Tot slot komt de arbeidsmarktdeelname van kortgeschoolden, de meest kwetsbare groep, aan bod.

Wat het hoogst behaald diploma (of de scholingsgraad) betreft, zijn er drie grote groepen:

- **kortgeschoolden** of **laaggeschoolden** (maximaal lager secundair onderwijs);
- **middengeschoolden** (secundair onderwijs afgewerkt);
- **hooggeschoolden** (diploma hoger onderwijs).

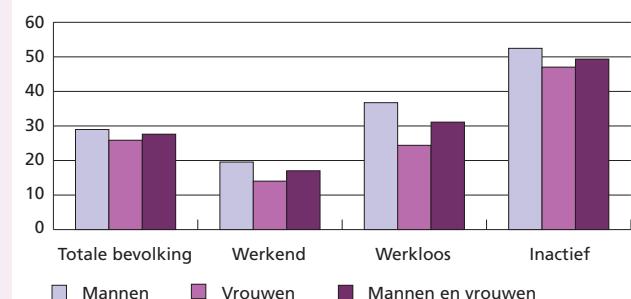
In het Vlaamse Gewest is in 2011 26% van de 25-64-jarige bevolking kortgeschoold, bijna 40% middengeschoold en 34% hooggeschoold. Er zijn duidelijk meer hooggeschoolden vrouwen dan mannen. Binnen de groep van hooggeschoolden stellen we wel vast dat vrouwen vaker een diploma van het niet-universitair hoger onderwijs bezitten. Bij de mannen zijn er meer gediplomeerden van universitair niveau.

De verschillen met onze buurlanden zijn niet spectaculair. Toch zien we dat Duitsland een kleine groep laaggeschoolden (14% in 2011) heeft en relatief veel middengeschoolden. Verder valt op dat het Vlaamse Gewest veel afgestudeerden hoger onderwijs van het niet-universitair niveau telt.

De evolutie in de jongste tien jaar geeft eenzelfde beeld in het Vlaamse Gewest als in onze buurlanden. De groep

2.21 Kortgeschoolden

Aandeel kortgeschoolden in 2013, 15-64-jarigen, naar arbeidsmarktstatus en geslacht, in %.

Bron: O&V, ADS EAK.

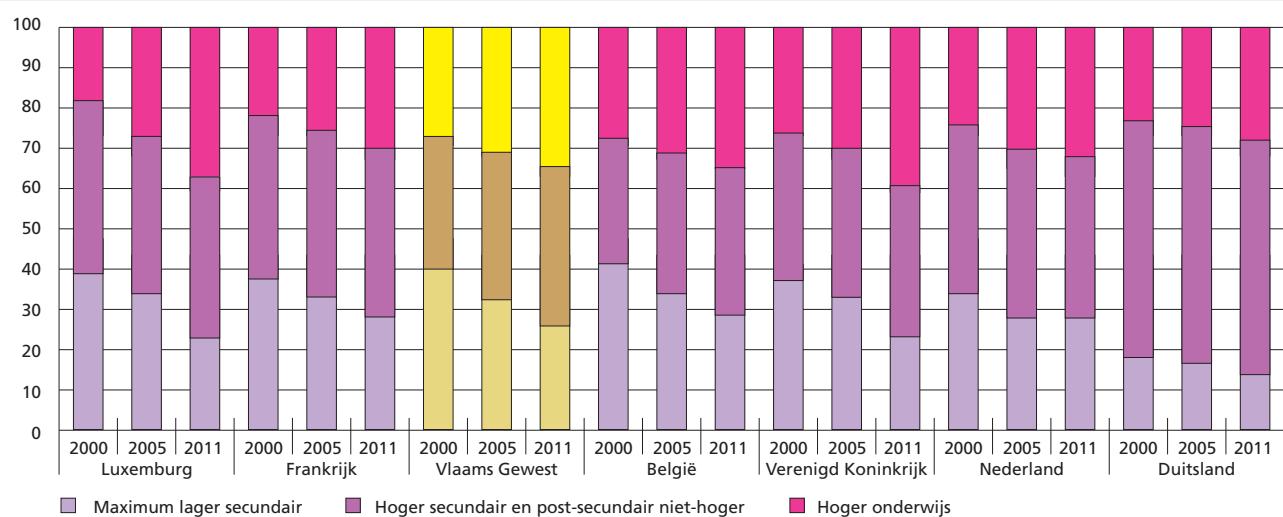
kortgeschoolden neemt stelselmatig af, de groep middengeschoolden blijft vrij stabiel en de groep hooggeschoolden groeit aan. Toch valt op dat in Vlaanderen, net zoals in Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk, de daling van het aandeel kortgeschoolden in de periode 2000-2011 behoorlijk fors is. Als we bijvoorbeeld vergelijken met Nederland, is de Vlaamse situatie in 2000 beduidend minder goed. In 2011 echter telt het Vlaamse Gewest minder kortgeschoolden dan Nederland.

De scholingsgraad heeft een duidelijk verband met de arbeidsmarktpositie: kortgeschoolden zijn vaker inactief. Als ze zich toch op de arbeidsmarkt begeven, zijn ze vaker werkloos.

Terwijl in de gehele bevolking (15-64-jarigen) 27% kortgeschoold is, blijkt dit onder de inactieven bijna de helft te zijn. Bij de werklozen is 31% kortgeschoold. De groep werkenden toont noodzakelijkerwijs het spiegelbeeld: daar is slechts 17% kortgeschoold.

2.20 Scholingsgraad

Evolutie van de scholingsgraad van de 25-64-jarigen, internationale vergelijking, van 2000 tot 2011, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, OESO.

Kleuter- en leerplichtonderwijs

Het succesvol doorlopen van het leerplichtonderwijs wordt vaak beschouwd als een basisvoorwaarde voor een goede start; hetzij op de arbeidsmarkt, hetzij in de verdere onderwijsloopbaan. Het is dan ook een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel vroegtijdige schoolverlaters tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt.

In dit gedeelte wordt het leerplichtonderwijs vanuit verschillende invalshoeken bekeken. We starten met de stap voor de leerplicht: de deelname aan het kleuteronderwijs. Daarna bekijken we het sociaal profiel van de scholen waarin de schoolloopbaan van de leerlingen zich afspeelt en er wordt ook gekeken hoe de Vlaamse overheid de gezinnen ondersteunt door het toekennen van schooltoelagen. De schoolloopbaan verloopt echter niet altijd even vlot. Leerlingen krijgen te maken met schoolse vertraging en er worden problematische afwezigheden genoteerd. Beide kunnen leiden tot het (te) vroeg verlaten van het leerplichtonderwijs.

Kleuterparticipatie

Sinds het schooljaar 2007-2008, het ‘Jaar van de Kleuter’, heeft de Vlaamse overheid heel wat maatregelen genomen om zoveel mogelijk kleuters te laten participeren aan het kleuteronderwijs. Uit onderzoek kunnen we immers afleiden dat deelname aan het kleuteronderwijs een gunstige invloed heeft op de gelijke onderwijskansen en de slaagkansen van kinderen in hun verdere schoolloopbaan. Met kleuterparticipatie bedoelen we niet alleen de inschrijving in het kleuteronderwijs, maar ook een zo groot en zo regelmatig mogelijke aanwezigheid.

Sinds het schooljaar 2009-2010 is een nieuwe toelatingsvoorwaarde tot het gewoon lager onderwijs ingevoerd. Wie op de gebruikelijke leeftijd in het Nederlandstalig gewoon lager onderwijs wil instappen, moet in het schooljaar voor deze instap voldoende (minimum 220 halve dagen) aanwezig geweest zijn in het Nederlandsta-

2.22 Deelname 5-jarigen aan kleuteronderwijs

Evolutie van de deelname van 5-jarigen aan het kleuteronderwijs, van 2009-2010 tot 2012-2013.

Schooljaar	% in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen	% ingeschreven vijfjarigen die minimum 220 halve dagen aanwezig waren
2009-2010	99,10	97,30
2010-2011	99,10	97,39
2011-2012	99,00	97,50
2012-2013	97,76	97,00

Bron: O&V.

lig kleuteronderwijs. Is dit niet het geval, dan moet er een taalproef Nederlands afgelegd worden.

Het is in de eerste plaats de bedoeling ouders te stimuleren hun kinderen voldoende en regelmatig aan het kleuteronderwijs te laten deelnemen. De taalproef is een mogelijkheid om toch in het gewoon lager onderwijs in te stappen, voor wie onvoldoende in het kleuteronderwijs aanwezig was. Vanaf het schooljaar 2014-2015 wordt deze toelatingsvoorwaarde gewijzigd.

Op basis van de beschikbare cijfergegevens kunnen een aantal vaststellingen gemaakt worden.

- Zowel het percentage in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen als de effectieve aanwezigheid van de ingeschreven vijfjarigen is (zeer) hoog.
- In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is het aantal kinderen dat de 220 halve dagen niet bereikt het hoogst, gevolgd door de provincie Antwerpen. De verschillen tussen de provincies zijn niet zo groot: van maximum 3% leerlingen onvoldoende aanwezig (Brusselse Hoofdstedelijke Gewest) tot minimum 2% onvoldoende aanwezig (Vlaams-Brabant).
- Bij de vijfjarige kleuters die gedurende het schooljaar 2012-2013 niet aan 220 halve dagen aanwezigheid komen ligt het percentage GOK-leerlingen opmerkelijk hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Het gaat hier dus om de meest kansarme leerlingen.

2.23 Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs

Evolutie van leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon basisonderwijs, van 2008-2009 tot 2012-2013, naar gewest, in %.

Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructiestaal	Lage opleiding moeder	Buurt- indicator	School- toelage
Schooljaar 2008-2009				
Brussels Gewest	68	37	88	33
Vlaams Gewest	12	21	23	22
Vlaamse Gemeenschap	14	22	25	23
Schooljaar 2009-2010				
Brussels Gewest	69	37	89	35
Vlaams Gewest	13	21	22	22
Vlaamse Gemeenschap	15	21	25	23
Schooljaar 2010-2011				
Brussels Gewest	69	36	90	35
Vlaams Gewest	14	20	22	21
Vlaamse Gemeenschap	16	21	25	22
Schooljaar 2011-2012				
Brussels Gewest	69	36	89	34
Vlaams Gewest	14	20	22	20
Vlaamse Gemeenschap	17	21	25	21
Schooljaar 2012-2013				
Brussels Gewest	70	36	89	36
Vlaams Gewest	15	20	22	20
Vlaamse Gemeenschap	18	21	25	21

Bron: O&V.

Sociaal profiel van de school

Het sociaal profiel van een school wordt bepaald op basis van 4 leerlingenkenmerken. Deze zijn opgenomen als indicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering (zonder streefwaarde):

- het opleidingsniveau van de moeder (wat iets zegt over de culturele bagage van de leerling);
- het ontvangen van een schooltoelage (wat iets zegt over de financiële draagkracht van het gezin van de leerling);
- de taal die de leerling spreekt in het gezin (wat iets zegt over het taalkundige en culturele kapitaal van het gezin);
- de buurt waar de leerling woont (wat iets zegt over het sociaal kapitaal van het gezin).

Het zijn ook deze 4 leerlingenkenmerken die, sinds het nieuwe financieringsbeleid, in het kleuter- en leerplichtonderwijs worden gebruikt bij het berekenen van de werkingsmiddelen die de scholen ontvangen.

Lezen, wiskunde en wetenschappen bij 15-jarigen (PISA)

In 2012 werden voor de vijfde maal de PISA-tests wereldwijd afgenomen. PISA (Programme for International Student Assessment) gaat om de 3 jaar na hoe 15-jarige

2.24 Gemiddeld schoolprofiel – secundair onderwijs

Evolutie van leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon secundair onderwijs, van 2007-2008 tot 2012-2013, naar gewest, in %.

Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Schooljaar 2007-2008				
Brussels Gewest	50	34	66	24
Vlaams Gewest	8	25	24	22
Vlaamse Gemeenschap	9	26	25	22
Schooljaar 2008-2009				
Brussels Gewest	52	35	68	31
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	9	25	25	26
Schooljaar 2009-2010				
Brussels Gewest	54	36	69	32
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	10	25	25	27
Schooljaar 2010-2011				
Brussels Gewest	56	37	70	33
Vlaams Gewest	9	24	24	26
Vlaamse Gemeenschap	10	25	25	26
Schooljaar 2011-2012				
Brussels Gewest	57	37	71	32
Vlaams Gewest	10	24	24	25
Vlaamse Gemeenschap	11	24	25	25
Schooljaar 2012-2013				
Brussels Gewest	58	38	72	35
Vlaams Gewest	10	24	24	26
Vlaamse Gemeenschap	12	24	25	26

Bron: O&V.

leerlingen het doen in leesvaardigheid, wiskundige geletterdheid en wetenschappelijke geletterdheid. Bij de meting uit 2012 ging de meeste aandacht naar wiskundige geletterdheid (hoofddomein) en werden leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid opgenomen als minoren.

Internationaal vergeleken blijven de Vlaamse 15-jarigen in PISA 2012 een stevige subtopper in alle testdomeinen en scoren daarmee ook beduidend boven het OESO-gemiddelde. Het aantal landen dat significant beter doet dan Vlaanderen blijft dus beperkt; daarbij valt wel steeds de sterke prestatie van Aziatische landen op. Voor wiskundige geletterdheid kunnen we stellen dat de Vlaamse

2.25 PISA 2012

Gemiddelde scores voor wiskundige geletterdheid, leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid in PISA 2012.

	Wiskundige geletterdheid	Leesvaardigheid	Wetenschappelijke geletterdheid
Shanghai-China	613	570	580
Singapore	573	542	551
Hongkong-China	561	545	555
Taipei-China	560	523	523
Zuid-Korea	554	536	538
Macao-China	538	509	521
Japan	536	538	547
Liechtenstein	535	516	525
Zwitserland	531	509	515
Vlaamse Gemeenschap	531	518	518
Nederland	523	511	522
Estland	521	516	541
Finland	519	524	545
Canada	518	523	525
Polen	518	518	526
België	515	509	505
Duitsland	514	508	524
Vietnam	511	508	528
Duitstalige Gemeenschap	511	499	508
Oostenrijk	506	490	506
Australië	504	512	521
Ierland	501	523	522
Slovenië	501	481	514
Denemarken	500	496	498
Nieuw-Zeeland	500	512	516
Frankrijk	495	505	499
OESO-gemiddelde	494	496	501
Verenigd Koninkrijk	494	499	514
Franse Gemeenschap	493	497	487
Noorwegen	489	504	495
Portugal	487	488	489
Italië	485	490	494
Spanje	484	488	496
Zweden	478	483	485

Significant beter dan de Vlaamse Gemeenschap
Niet-significant verschillend van de Vlaamse Gemeenschap
Significant slechter dan de Vlaamse Gemeenschap

Opmerking: de tabel geeft slechts een selectie van de deelnemende landen weer. Alle onderwijsystemen die beter of gelijk aan Vlaanderen scoren worden weergegeven; uit de lijst van landen die het minder goed doen dan Vlaanderen werd een selectie gemaakt.

Bron: O&V, OESO, UGent.

15-jarigen zich tussen de 7de en de 11de plaats bevinden. Voor leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid zijn er wel meer landen die op hetzelfde niveau presteren als Vlaanderen.

Vlaanderen neemt reeds sinds de opstart van het PISA-programma (eerste meting vond plaats in 2000) deel en zodoende kunnen we de resultaten ook vergelijken in de tijd. Voor PISA 2012 kijken we voor het hoofddomein wiskundige geletterdheid terug naar de prestatie uit PISA 2003 (toen wiskundige geletterdheid ook hoofddomein was). In PISA 2003 behaalde Vlaanderen werkelijk een topscore in wiskunde; geen enkel land deed beter. In PISA 2012 moeten we vaststellen dat de prestaties van onze 15-jarige leerlingen duidelijk lager liggen. Het is niet enkel zo dat we nu landen zien die beter scoren; ook de Vlaamse gemiddelde prestatie zelf is duidelijk gezakt. Bovendien stellen we vast dat deze daling in zowat de volledige leerlingengroep terug te vinden is en dus niet beperkt is tot een bepaalde groep van leerlingen.

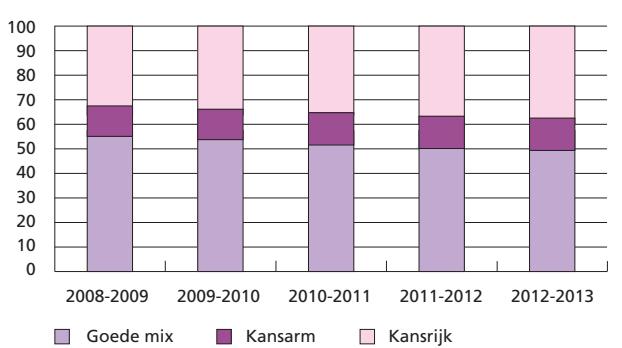
Sociale mix en segregatie

Er werd een maat ontwikkeld die aangeeft in welke mate de leerlingen uit gezinnen met een zwakke sociaaleconomische achtergrond gelijk of ongelijk verspreid zijn over de scholen. Bij gelijke spreiding is er sprake van sociale mix; bij ongelijke spreiding van segregatie.

De meting van deze ‘sociale mix’ is gebaseerd op 2 leerlingenkenmerken: het opleidingsniveau van de moeder en de schooltoelage. Per vestigingsplaats wordt berekend welke aandeel van de leerlingen een laagopgeleide moeder heeft en welk aandeel van de leerlingen een schooltoelage ontvangt. Als één van deze proporties hoger ligt dan het dubbele van het Vlaamse gemiddelde, wordt de school als kansarm beschouwd. Een school is kansrijk als één van deze proporties lager is dan de helft van het Vlaamse gemiddelde. Het gemiddelde wordt per schooljaar herberekend voor het basis- en secundair onderwijs apart. Een verandering van het aandeel leerlingen uit sociaalecono-

2.26 Sociale mix – basisonderwijs

Evolutie van leerlingen in kansarme, kansrijke en goede sociale mixscholen in het basisonderwijs, berekend op vestigingsplaats, van 2008-2009 tot 2012-2013, in %.

Bron: O&V.

misch zwakkere gezinnen wordt meegenomen in het gemiddelde en leidt dus niet automatisch tot een verandering van het aantal leerlingen in kansarme scholen.

Zo komen we tot een driedeling.

- Een **kansrijke school** bevat een relatief laag aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansrijke segregatie).
- Een **kansarme school** bevat een relatief hoog aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansarme segregatie).
- Een **‘goede mix’ school** bevat een relatief goede afspiegeling van de leerlingenpopulatie uit het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.

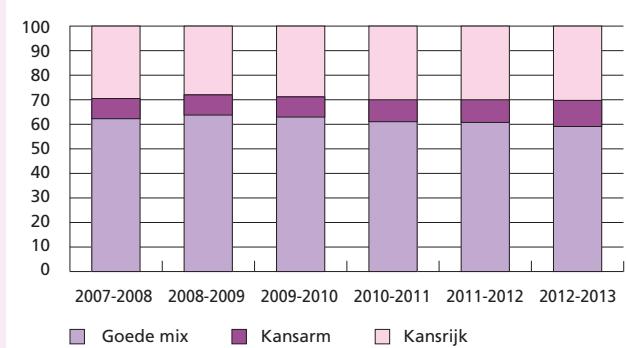
In het schooljaar 2012-2013 zit bijna 60% van de leerlingen in het secundair op een school met een (relatief) goede sociale mix; iets meer dan 10% zit op een kansarme school en bijna 30% op een kansrijke school. De verschuivingen ten opzichte van het vorige schooljaar zijn miniem; als we terugkijken naar 2007-2008 stellen we vast dat 2% meer leerlingen vandaag in een kansarme school zit. In het basisonderwijs zitten minder leerlingen in een school met een goede sociale mix dan in het secundair onderwijs: bijna 50%. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat het basisonderwijs sterker rekruiteert uit de buurt en dat sociale segregatie in belangrijke mate buurtgebonden is. Bijna 14% van de leerlingen in het basisonderwijs zit in een school met een relatief hoog aantal kansarme leerlingen. Bijna 37% van de leerlingen basisonderwijs zit op een school met een relatief kansrijke schoolpopulatie. Ook in het basisonderwijs zien we ten opzichte van het vroegst gekende schooljaar een toename van meer dan 1% leerlingen in kansarme scholen.

Schoolse vertraging

Schoolse vertraging is een belangrijk aandachtspunt in het onderwijsbeleid. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering bevat de indicator ‘aandeel scholieren secundair on-

2.27 Sociale mix – secundair onderwijs

Evolutie leerlingen in kansrijke, kansarme en goede sociale mixscholen in het secundair onderwijs, berekend op vestigingsplaats, van 2007-2008 tot 2013-2013, in %.

Bron: O&V.

2.28 Schoolse vertraging gewoon onderwijs

Evolutie van het aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het 6de leerjaar lager onderwijs en in het tweede leerjaar van de derde graad secundair onderwijs, van 2004-2005 tot 2012-2013, in %.

		2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013
Zesde leerjaar lager onderwijs	Jongens	1,20	1,19	1,20	1,11	1,00	1,11	1,24	1,20	1,26
	Meisjes	1,19	1,16	1,17	0,98	1,10	1,07	1,19	1,04	1,25
	Totaal	1,19	1,18	1,19	1,05	1,05	1,09	1,21	1,12	1,25
Tweede leerjaar derde graad voltijds secundair onderwijs	Jongens	13,18	13,04	12,28	12,28	11,64	12,09	12,27	12,22	11,95
	Meisjes	6,84	6,93	6,83	6,95	6,87	6,72	7,18	7,44	7,43
	Totaal	10,02	9,97	9,54	9,61	9,25	9,39	9,72	9,84	9,69

Bron: O&V.

derwijs met een schoolse vertraging van 2 jaar of meer'. Het Pact stelt geen streefwaarde voorop. De schoolse vertraging is een belangrijke risicofactor voor het niet beëindigen van het secundair onderwijs.

Schoolse vertraging of **schoolse achterstand** is het aantal leerjaren vertraging dat een leerling oploopt ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen; het wordt berekend door een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortejaar bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bv. verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Schoolse vertraging geeft een beeld van de achterstand die een leerling in zijn totale schoolloopbaan heeft opgelopen. Schoolse voorsprong is het aantal leerjaren voorsprong dat een leerling heeft ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen

In het zesde leerjaar lager onderwijs heeft 15,3% van de leerlingen minstens één jaar schoolse vertraging opgelopen. 15,9% van de jongens heeft minstens één jaar schoolse vertraging opgelopen; bij de meisjes is dat 14,6%. In het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs heeft 1 leerling op 3 minstens één jaar schoolse achterstand. Hier is het verschil tussen jongens en meisjes veel groter: 39,9% bij jongens tegenover 29,3% bij meisjes. Op beide momenten in de schoolcarrière doet schoolse vertraging zich veel vaker voor bij niet-Belgische leerlingen.

Binnen het secundair onderwijs komen grote verschillen

tussen de onderwijsvormen naar voor. In het BSO hebben leerlingen veel vaker schoolachterstand opgelopen dan in het TSO of KSO. TSO & KSO doen het op hun beurt minder goed dan het ASO. Meisjes doen het in alle onderwijsvormen beter dan jongens.

Problematische afwezigheden

In het schooljaar 2012-2013 was, over het volledige secundair onderwijs, 1,6% van de leerlingen **problematisch afwezig**. Binnen het secundair onderwijs bestaan echter grote verschillen. In het deeltijds onderwijs is 36,7% van de schoolbevolking problematisch afwezig; in het gewoon voltijds secundair onderwijs gaat het over 0,9%; in het buitengewoon secundair onderwijs over 6%. Zowel in het deeltijds als het buitengewoon onderwijs zijn meisjes beduidend vaker problematisch afwezig dan jongens.

Binnen het voltijds gewoon secundair onderwijs zijn er eveneens aanzienlijke verschillen. De B-stroom van de eerste graad, het BSO en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers tellen relatief veel problematisch afwezige leerlingen.

2.30 Problematische afwezigheden

Aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, naar soort secundair onderwijs en naar geslacht, in 2012-2013, in %.

Aantal meldingen van problematische afwezigheid	% t.o.v. de schoolbevolking		
	Voltijds	Deeltijds	BuSO
Mannen	0,9	35,1	5,5
Vrouwen	0,8	40,2	6,9
Totaal	0,9	36,7	6,0
Voltijds gewoon secundair onderwijs			
Eerste graad	0,2		
A-stroom	0,2		
B-stroom	3,0		
ASO	0,1		
KSO	0,8		
TSO	0,5		
BSO	3,5		
Modulair	0,0		
Onthaalklas	8,2		

Bron: O&V.

2.29 Schoolse vertraging naar onderwijsvorm

Aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, in 2012-2013, in %.

	Totaal	Jongens	Meisjes
ASO	2,3	3,1	1,7
TSO	11,8	13,9	9,1
KSO	12,4	18,9	9,1
BSO	19,6	21,5	17,2

Bron: O&V.

2.31 Evolutie problematische afwezigheden

Evolutie van het aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

	% problematische afwezigheden
2007-2008	1,20
2008-2009	1,20
2009-2010	1,40
2010-2011	1,50
2011-2012	1,50
2012-2013	1,60

Bron: O&V.

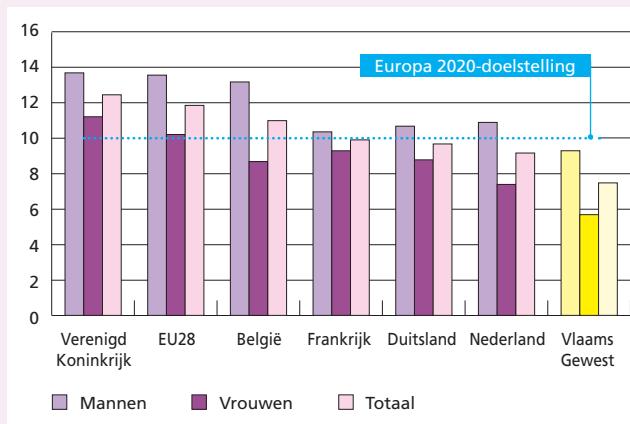
Als we de evolutie van het aandeel problematisch afwezige leerlingen bekijken (voor het volledige secundair onderwijs), zien we dat er een stijging merkbaar is als we terugkijken naar het schooljaar 2007-2008. In de meest recente schooljaren blijft het aandeel relatief stabiel.

Vroegtijdig schoolverlaten

Het is een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel **vroegtijdige schoolverlaters** tegen 2020 onder de 10% brengen. Dit was ook de Lissabondoelstelling tegen 2010. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt, althans volgens de Europese indicator. De groep jongeren die het leerplichtonderwijs verlaat voordat zij een diploma of getuigschrift behalen wordt op 2 manieren opgevolgd: enerzijds via de Europese indicator Early Leavers from Education and Training, anderzijds via een eigen Vlaamse invulling van het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

2.32 Vroegtijdige schoolverlaters

Vroegtijdige schoolverlaters in 2013, internationale vergelijking, naar geslacht, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, Eurostat.

Een vroege schoolverlater wordt Europees gedefinieerd als een 18-24-jarige die maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en geen onderwijs of opleiding meer volgt. De berekening gebeurt op basis van steekproefgegevens. In 2013 bedraagt de omvang van deze groep in het Vlaamse Gewest 7,5%. Het Vlaamse gemiddelde verbergt wel een aanzienlijk verschil tussen de geslachten: 5,7% bij jonge vrouwen tegenover 9,3% bij jonge mannen. Daarmee behaalt het Vlaamse Gewest de Europese doelstelling en doet het duidelijk beter dan de gemiddelde EU-lidstaat. Ook Nederland, Frankrijk en Duitsland duiken onder de 10%-grens, zij het wat nipter dan het Vlaamse Gewest. Enkel in het Verenigd Koninkrijk en België als geheel wordt de EU2020-doelstelling (nog) niet gehaald in 2013.

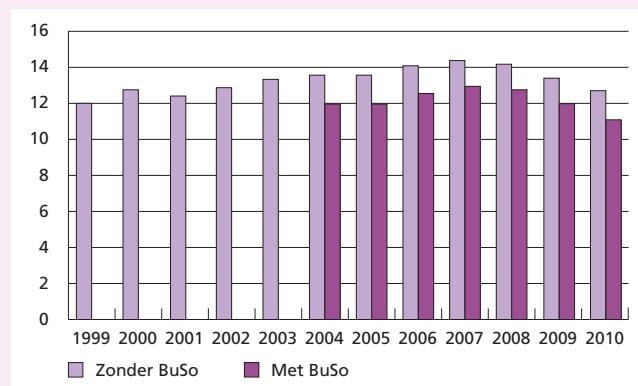
Het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen berekent, aan de hand van administratieve data, het percentage +18-jarigen dat maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en toch het leerplichtonderwijs verlaat. Merk op dat de component 'Opleiding' hier niet meegerekend wordt, wat in de Europese indicator wel het geval is. In 2010 was 12,7% van de +18-jarigen die het secundair onderwijs verlieten een vroegtijdige schoolverlater. Hoewel deze groep vandaag duidelijk groter is dan bij het begin van de eeuw, zien we hoe zich in 2008 een lichte daling inzet die wordt verdergezet in 2009 en 2010. We evolueren dus terug naar de situatie in het jaar 2000. Als we ook rekening houden met de kwalificaties uit het buitengewoon secundair onderwijs (OV3 & OV4) bedraagt het aandeel in 2010 11,1%.

School- en studietoelagen

De Vlaamse overheid wil gezinnen financieel ondersteunen om deelname aan het onderwijs voor iedereen mogelijk én betaalbaar te maken. In het secundair en hoger onderwijs kent men de **studietoelagen** al langer; vanaf het schooljaar

2.33 Vroegtijdige schoolverlaters +18-jarigen

Evolutie +18-jarigen die maximaal over een kwalificatie lager secundair beschikken en het leerplichtonderwijs verlaten, van 1999 tot 2010, in %.

Bron: O&V, Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

2008-2009 konden ook kinderen in het kleuter- en lager onderwijs hiervoor in aanmerking. In het kleuter- en leerplichtonderwijs spreekt men van een schooltoelage; in het hoger onderwijs van een studietoelage. Vooral de financiële draagkracht van het gezin is belangrijk bij het bepalen van het recht op een school- of studietoelage.

Voor het aanvraagjaar 2012-2013 ontving 19% van de schoolbevolking in het kleuteronderwijs, 24% in het lager onderwijs en 27% in het secundair onderwijs een **schooltoelage**. Onder de deelnemers aan de leertijd van SYNTRA Vlaanderen kreeg 24% een toelage. 24% van de cursisten Verpleegkunde in het Hoger Beroepsonderwijs

2.34 School- en studietoelagen

Evolutie aantal toegekende school- en studietoelagen, aandeel van de schoolbevolking dat een toelage ontvangt en gemiddelde toelage, voor de aanvraagjaren van 2008-2009 tot 2012-2013.

	Toegekend aantal	% van de schoolbevolking	Gemiddelde toelage (EUR)
2008-2009 (toestand op 16 oktober 2009)			
Kleuteronderwijs	53.285	21,71	80
Lager onderwijs	105.514	25,77	113
Secundair onderwijs	126.367	27,79	377
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	Inbegrepen in categorie Secundair onderwijs		
HBO5 Verpleegkunde	nvt		
Hoger onderwijs	41.561	20,01	1.569
2009-2010 (toestand op 18 november 2010)			
Kleuteronderwijs	53.169	21,07	82
Lager onderwijs	103.855	25,46	116
Secundair onderwijs	126.995	27,97	394
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	Inbegrepen in categorie Secundair onderwijs		
HBO5 Verpleegkunde	Inbegrepen in categorie Secundair onderwijs		
Hoger onderwijs	42.828	21,3	1.609
2010-2011 (toestand op 18 november 2011)			
Kleuteronderwijs	52.040	20,06	85
Lager onderwijs	101.681	24,79	121
Secundair onderwijs	123.676	27,35	397
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	Inbegrepen in categorie Secundair Onderwijs		
HBO5 Verpleegkunde	1.324	22,68	1.288
Hoger onderwijs	44.798	21,08	1.654
2011-2012 (toestand op 19 november 2012)			
Kleuteronderwijs	50.507	19,09	85
Lager onderwijs	99.234	23,90	121
Secundair onderwijs	117.765	26,02	400
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	883	20,62	229
HBO5 Verpleegkunde	1.422	22,73	1.222
Hoger onderwijs	44.650	20,17	1.640
2012-2013 (toestand op 29 november 2013)			
Kleuteronderwijs	51.368	19,09	87
Lager onderwijs	101.601	23,90	124
Secundair onderwijs	120.993	26,02	412
Leertijd SYNTRA Vlaanderen	976	20,62	238
HBO5 Verpleegkunde	1.672	22,73	1.284
Hoger onderwijs	46.385	20,17	1.672

Bron: O&V.

ontvangt een studietoelage; in het hoger onderwijs tenslotte is dat 20% van de studenten.

Voor het aanvraagjaar 2012-2013 resulteert dit concreet in de volgende gemiddelde bedragen. In het kleuteronderwijs wordt per rechthebbende een vaste schooltoelage van 87 euro uitbetaald. In het lager onderwijs kreeg de gemiddelde rechthebbende leerling een schooltoelage van 124 euro; in het secundair onderwijs loopt het gemiddeld bedrag op tot 412 euro. In de leertijd van SYNTRA Vlaanderen bedraagt de gemiddelde toelage 238 euro. Aan een (rechthebbende) student in het hoger onderwijs wordt gemiddeld 1.672 euro uitbetaald; een HBO-cursist ontvangt gemiddeld 1.284 euro.

Meer jongeren naar hoger onderwijs

Het afwerken van het secundair onderwijs wordt vaak gezien als het veroveren van een behoorlijke startpositie. Meer en meer mensen proberen hun positie nog verder te versterken door een diploma te behalen in het hoger onderwijs. We starten dit onderdeel met meer informatie over de jongeren die na het secundair onderwijs de overstap maken naar het hoger onderwijs. Vooral in de jongere bevolkingsgroepen zijn de effecten daarvan op de scholingsgraad duidelijk zichtbaar. We bekijken hoe groot deze groep in Vlaanderen is en we proberen een zicht te krijgen op de verdeling van deze diploma's over de bevolkingsgroepen.

Wie begint aan hoger onderwijs?

In het Pact 2020 werd als doelstelling opgenomen dat 60% van de kinderen van niet-hooggeschoolde ouders deelnemen aan het hoger onderwijs. Concreet bekijken we dit door na te gaan hoeveel leerlingen in (minstens 1 van) de 3 academiejaren volgend op het uitstromen uit het secundair onderwijs opduiken als student in het Vlaams hoger onderwijs. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de kwalificatie die ze behaalden in het secundair onderwijs en de toegang tot het hoger onderwijs die vasthangt aan die kwalificatie. Het diploma dat de moeder behaalde wordt meegenomen aangezien de scholing van de ouders een kernelement van de doelstelling vormt.

Voor wie uitstroomde uit het secundair onderwijs op het einde van de schooljaren 2008-2009 en 2009-2010 kunnen we een volledig beeld schetsen. Gemiddeld neemt van dat eerste schooljaar 67% deel aan het hoger onderwijs. De verschillen zijn echter aanzienlijk: wie een hooggeschoolde moeder heeft, gaat in 86% van de gevallen zelf ook naar het hoger onderwijs. Met een middengeschoolde moeder is dat nog 66% en bij jongeren met een laaggeschoolde moeder valt de deelname terug tot 45%. De doelstelling uit het Pact leek daarmee bijna bereikt: 57% van de jongeren met een niet-hooggeschoolde moeder, die uitstroomden uit het secundair onderwijs op het einde van het schooljaar 2008-2009, participeerde aan het hoger onderwijs. Het jaar erop zien we echter een daling met

2.35 Starters hoger onderwijs

Evolutie van het aandeel starters in hoger onderwijs, naar scholingsgraad van de moeder en geslacht, uitstroomjaren van 2008-2009 tot 2011-2012, in %.

TOTAAL	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Laaggeschoolde moeder	45	41	40	40
Middengeschoolde moeder	66	65	64	62
Hooggeschoolde moeder	86	86	86	83
Indicator Pact 2020	57	55	55	53
Totaal	67	66	66	64
MANNEN	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Laaggeschoolde moeder	36	33	33	32
Middengeschoolde moeder	59	56	55	54
Hooggeschoolde moeder	82	82	81	78
Indicator Pact 2020	49	47	46	45
Totaal	61	59	58	57
VROUWEN	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Laaggeschoolde moeder	53	49	50	48
Middengeschoolde moeder	73	74	73	70
Hooggeschoolde moeder	90	90	91	87
Indicator Pact 2020	65	64	64	61
Totaal	73	72	73	71

Opmerking: enkel de gegevens voor uitstroomjaren 2008-2009 en 2009-2010 zijn definitief in de zin dat voor drie academiejaren volgend op het uitstroommoment nagegaan kon worden wie heeft deelgenomen aan het hoger onderwijs.

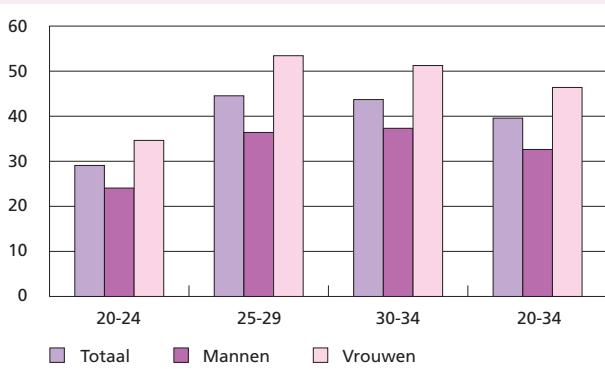
Bron: O&V.

2%. Bovendien moet opgemerkt worden dat het vooral de jongeren met een middengeschoolde moeder zijn die bijdragen tot het bereiken van de doelstelling.

De resultaten voor de uitstroomjaren 2010-2011 en 2011-2012 zijn nog niet definitief en liggen logischerwijze dan ook wat lager: er kon nog niet voor alle relevante academiejaren worden nagegaan of de jongeren zich aanbieden in het hoger onderwijs. Uit de voorlopige cijfers kunnen we zien dat er een zwakke negatieve tendens is. Indien deze tendens niet gekeerd wordt, zal de doelstelling niet bereikt worden.

2.36 Diploma hoger onderwijs

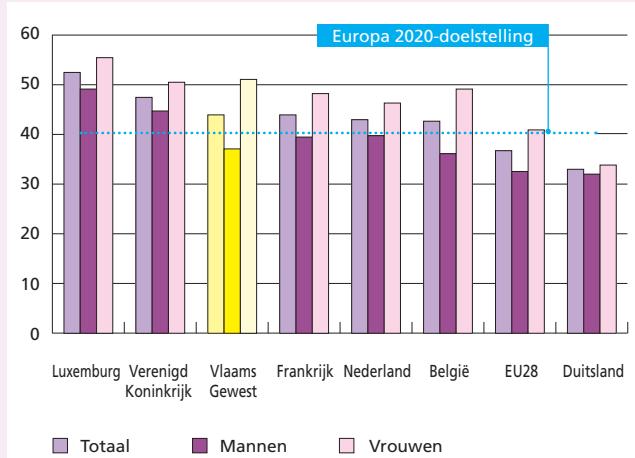
Aandeel 20-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar leeftijd en geslacht, in 2013, in %.

Bron: O&V, ADS EAK.

2.37 Diploma hoger onderwijs - internationaal

Aandeel 30-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar geslacht, internationale vergelijking, in 2013, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, Eurostat.

Verder zien we een duidelijk verschil tussen mannen en vrouwen: vrouwen nemen, over alle groepen heen, veel vaker deel aan het hoger onderwijs. Bovendien is de kloof licht gegroeid ten opzichte van de eerste meting. Bij de vrouwen wordt de doelstelling uit het Pact al bereikt. Het valt wel op dat de deelnamekloof kleiner wordt naarmate de moeder een hoger diploma behaalt.

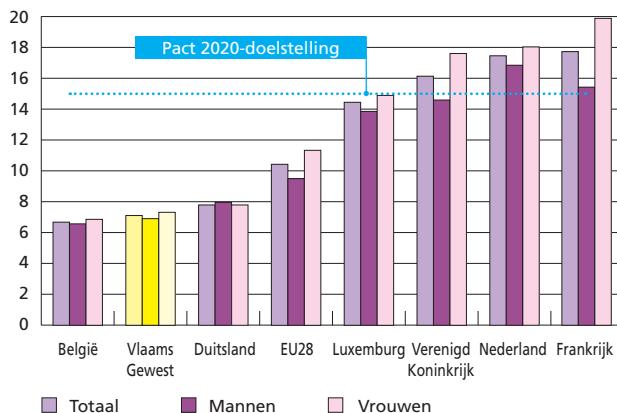
Jongeren met een diploma hoger onderwijs

In de groep 20-34-jarigen beschikt vandaag bijna 40% van de inwoners van het Vlaamse Gewest over een kwalificatie van het niveau hoger onderwijs. Bij de cijfers voor de 20-24-jarigen (waar bijna 30% een kwalificatie uit het hoger onderwijs bezit) hoort een belangrijke kanttekening. De leeftijd waarop men vandaag in Vlaanderen zijn eerste diploma in het hoger onderwijs kan behalen is immers vaak 21. In dat opzicht geven de 25-29- en 30-34-jarigen een duidelijker beeld. Wanneer we die groepen bekijken, stijgt het aandeel aanzienlijk. We kunnen stellen dat 45% beschikt over een diploma uit het hoger onderwijs. Vrouwen doen het daarbij duidelijk beter dan mannen: meer dan de helft van de 25-34-jarige vrouwen heeft een diploma uit het hoger onderwijs. Bij mannen is dat ongeveer 37%.

Het behalen van een diploma hoger onderwijs staat ook prominent op de Europese agenda: in de 2020-strategie van de EU is bepaald dat tegen 2020 40% van de 30-34-jarigen hooggeschoold moet zijn. Het Vlaamse Gewest behaalt in 2013 deze doelstelling met 44% hooggeschoold 30-34-jarigen. Dat is ook het geval voor België als geheel en voor onze buurlanden. Duitsland is hierbij de enige uitzondering; de groep jonge hooggeschoolden bedraagt er 33%.

2.38 Levenslang leren

Aandeel dat in de 4 weken voorafgaand aan de survey deelnam aan onderwijs of opleiding, naar geslacht, internationale vergelijking, in 2013, in %.

Bron: O&V, FOD Economie – ADS (EAK), Eurostat.

Levenslang leren

Leren stopt niet wanneer we als jongvolwassenen de poorten van de school, hogeschool of universiteit achter ons dichttrekken. In een snel veranderende maatschappij is het noodzakelijk te blijven leren. We denken hier zowel aan opleidingen in het kader van de arbeidsmarkt als aan de verdere persoonlijke of sociale ontwikkeling van individuen.

Europese benchmark

Als we de inwoners van het Vlaamse Gewest vragen of zij recent deelnamen aan onderwijs of opleiding blijkt het antwoord vaak ‘nee’ te zijn. Het Vlaamse Gewest (en ook België) scoort daarmee in Europese context niet zo goed. In het kader van de EU2020-strategie werd bepaald dat de deelname aan levenslang leren in 2020 15% moet bedragen. Niet enkel het Vlaamse Gewest is in 2013 met een deelname van 7,3% ver van deze doelstelling verwijderd. Het gemiddelde van alle EU-lidstaten blijft steken op 11,3%. Het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland behalen de doelstelling in 2013; Luxemburg komt in de buurt. Enkel in Duitsland bevindt de deelname aan onderwijs en opleiding zich in de buurt van het Vlaamse cijfer.

Volwassenenonderwijs

In de referteperiode 1 april 2012 - 31 maart 2013 waren er in het **secundair volwassenenonderwijs** 328.087 unieke inschrijvingen in een opleiding. In het **hoger beroeps-onderwijs van het volwassenenonderwijs** telde men in dezelfde referteperiode 17.913 unieke inschrijvingen. De gegevens van het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs zijn eveneens geïntegreerd in de kerncijfers rond het hoger beroepsonderwijs.

Vanaf 1 september 2009 werden de vroegere GPB-opleidingen (studiegebied Onderwijs) vervangen door de **Specifieke lerarenopleiding**. In tegenstelling tot de GPB-opleidingen behoort de Specifieke lerarenopleiding niet

2.39 Volwassenenonderwijs

Evolutie aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het secundair volwassenenonderwijs, in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs en in de specifieke lerarenopleiding, referteperiodes van 1/4/2008-31/3/2009 tot 1/4/2012-31/3/2013.

Secundair volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	2.726	5.246	7.972	118.144	173.977	292.121
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.730	1.995	3.725	124.830	175.357	300.187
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	1.278	1.665	2.943	129.233	182.400	311.633
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	739	1.100	1.839	131.751	189.154	320.905
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	1	47	48	133.459	194.580	328.039
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	1.167	789	1.956	9.800	13.309	23.109
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.016	693	1.709	7.466	9.020	16.486
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	883	571	1.454	7.416	8.887	16.303
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	755	535	1.290	7.763	9.182	16.945
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	703	439	1.142	7.826	8.945	16.771
Specifieke lerarenopleiding	Modulair					
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	3.009	5.305	8.314			
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	3.154	5.943	9.097			
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	3.097	6.102	9.199			
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	3.085	6.220	9.305			

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referteperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wie hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wie hij/zij zich in twee verschillende opleidingen –al dan niet binnen hetzelfde studiegebied- inschrijft, wordt hij/zij tweemaal geteld.

Bron: O&V.

tot het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs. In de referteperiode 1 april 2012 - 31 maart 2013 waren er 9.305 unieke inschrijvingen in een opleiding in de Specifieke lerarenopleiding.

Basiseducatie

De **Centra voor Basiseducatie** bieden volwassenen de mogelijkheid om hun basisvaardigheden aan te scherpen. Vanaf 1 september 2008 is het decreet Volwassenenonderwijs in werking getreden voor de basiseducatie. Het aantal centra werd teruggebracht van 29 naar 13 regionale centra. Vanaf die datum worden de centra voor basiseducatie niet meer gefinancierd op basis van het aantal toegekende en gepresteerde deelnemersuren, maar op basis van het aantal lesuren-cursist. Dit is het resultaat van de vermenigvuldiging van het aantal lestijden van een module met het aantal financierbare of subsidieerbare cursisten gedurende een referteperiode. In de referteperiode 1 april 2012 tot 31 maart 2013 bedroeg het aantal lesuren-cursist 3.659.523. Tijdens dezelfde referteperiode waren er in de 13 Centra voor Basiseducatie 45.780 unieke inschrijvingen in een opleiding.

Nederlands voor anderstaligen

Nederlands voor anderstaligen (NT2) neemt een belangrijke plaats in het volwassenenonderwijs in.

De Centra voor Volwassenenonderwijs telden in de referteperiode 1 april 2012 tot 31 maart 2013 79.483 unieke inschrijvingen ('koppen') voor NT2, goed voor een stijging van 0,9% ten opzichte van de voorafgaande referteperiode. Uitgedrukt in financierbare cursisten ('inschrijvingen') gaat het om 181.965 inschrijvingen, een stijging van 3%.

2.40 Nederlands voor anderstaligen

Aantal unieke inschrijvingen in het studiegebied NT2 naar geslacht, in het secundair volwassenenonderwijs (referteperiodes van 1/2/2007-31/1/2008 tot 1/4/2012-31/3/2013) en de basiseducatie (referteperiodes van 1/4/2010-31/3/2011 tot 1/4/2012-31/3/2013).

Secundair volwassenenonderwijs	Nederlands tweede taal			Alfabetisering Nederlands tweede taal		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/2/2007 - 31/1/2008	18.695	25.704	44.399			
Referteperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	25.554	33.876	59.430			
Referteperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	28.389	34.003	62.392			
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	31.934	38.207	70.141			
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	33.914	41.091	75.005			
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	33.971	42.845	76.816			
Basiseducatie	Nederlands tweede taal			Alfabetisering Nederlands tweede taal		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referteperiode 1/4/2010 - 31/3/2011	10.606	9.587	20.193	4.978	6.060	11.038
Referteperiode 1/4/2011 - 31/3/2012	9.714	9.267	18.981	4.912	6.307	11.219
Referteperiode 1/4/2012 - 31/3/2013	9.644	9.160	18.804	4.888	6.422	11.310

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referteperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wie hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wie hij/zij zich in twee verschillende opleidingen -al dan niet binnen hetzelfde studiegebied- inschrijft, wordt hij/zij tweemaal geteld.

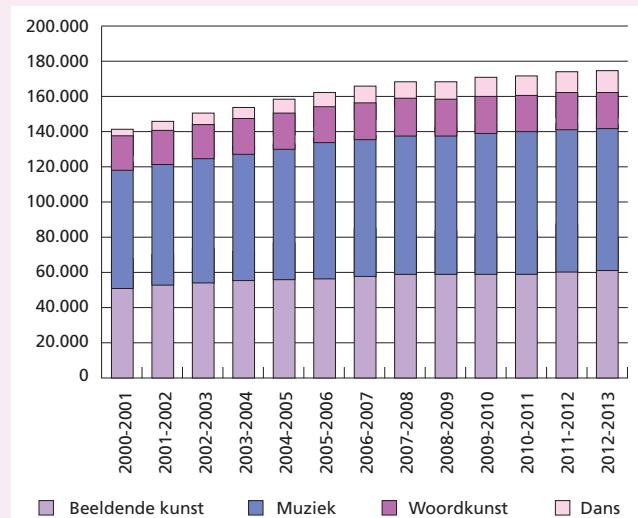
Bron: O&V.

In de Centra voor Basiseducatie waren er in dezelfde referteperiode 25.329 unieke inschrijvingen in het studiegebied NT2 (inclusief Alfa NT2), of 44.374 financierbare cursisten. Tegenover de voorafgaande referteperiode betekent dit dat er minder personen les volgden (-2,7%) maar dat ze gemiddeld wel meer of langere modules volgden (+1,32%).

In de referteperiode 2012-2013 is NT2 goed voor 24,2% van het aantal unieke cursisten in het secundair volwassenenonderwijs georganiseerd door de CVO en 55,3% van het aantal unieke cursisten in de CBE.

2.41 Deeltijds kunstonderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het deeltijds kunstonderwijs, van 2001-2002 tot 2012-2013, naar studierichting.

De telling is gebaseerd op het aantal financierbare leerlingen, geteld op 1 februari. Wie meer dan één studierichting volgt, wordt meer dan éénmaal geteld.

Bron: O&V.

Deeltijds kunstonderwijs

De schoolbevolking in het **deeltijds kunstonderwijs** neemt sinds het schooljaar 1994-1995 sterk toe. Met uitzondering van het schooljaar 2008-2009 is er sindsdien ieder jaar een toename van het aantal financierbare leerlingen. In 2012-2013 nam het aantal toe met 616 (of +0,36%). 60.595 leerlingen volgen les in de studierichtingen Beeldende Kunst; 113.507 leerlingen in de studierichtingen Muziek, Woordkunst en Dans.

Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap

Binnen de Vlaamse Gemeenschap bestaat de mogelijkheid om volgende getuigschriften en diploma's te behalen via de **examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap**:

- het getuigschrift van de 1ste graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift van de 2de graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift/diploma secundair onderwijs, zowel voor de onderwijsvormen ASO, TSO, KSO als BSO;
- het diploma HBO verpleegkunde (voor het laatst in 2011).

In een periode van 10 jaar is het aantal deelnames met zo'n 60% gestegen. Het grootste aantal deelnemers probeert via deze weg het diploma van secundair onderwijs te behalen.

Sinds oktober 2012 is de werking van de Examencommissie Secundair Onderwijs grondig gewijzigd. Kandidaten volgen eerst een infosessie waarin zij een toelichting krijgen bij de inhoudelijke vernieuwingen en wijzigingen. Zij

maken er kennis met de nieuwe onlinetoepassing: het EC-platform, en krijgen de inlogcode mee waarmee zij zich, na betaling van 30 euro, kunnen inschrijven voor een studierichting. In tegenstelling tot vroeger richt de Examencommissie nu permanent examens in. Kandidaten kunnen zich hiervoor zelf online inschrijven. Ook de punten kunnen de kandidaten raadplegen via het EC-platform.

Telkens bekijken van 1 januari tot en met 31 december waren er in 2012 521 kandidaten die zich inschreven en betaalden voor één of meerdere studierichtingen. In 2013 waren dat 528 kandidaten. In totaal waren er in 2012 3.315 inschrijvingen voor studierichtingen, in 2013 waren dat er 3.693. Bij zowel inschrijvingen, betalen als afgelegde examens betreft het in 52% van de gevallen een studierichting waarin men een getuigschrift BSO kan halen; 24% betreft een diploma TSO en nog eens 22% een diploma ASO. In 2013 werden 723 diploma's en getuigschriften uitgereikt. Opnieuw betrof dit in 52% van de gevallen een studierichting waarin men een getuigschrift BSO kan halen; 19% TSO en nog eens 25% ASO.

Geletterdheid, gecijferdheid en probleemoplossend vermogen in technologierijke omgevingen bij volwassenen (PIAAC)

Met PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) beschikken we over recente cijfers over de sleutelvaardigheden van volwassenen. De survey werd afgenoemd in 2011 en 2012. PIAAC is een internationaal onderzoek dat de vaardigheden van volwassenen (16-65 jarigen) test op 3 sleuteldomeinen: geletterdheid, gecijferdheid en probleemoplossend vermogen in technologierijke omgevingen. Voor ons land nam enkel Vlaanderen deel aan het onderzoek (steekproef Vlaams Gewest).

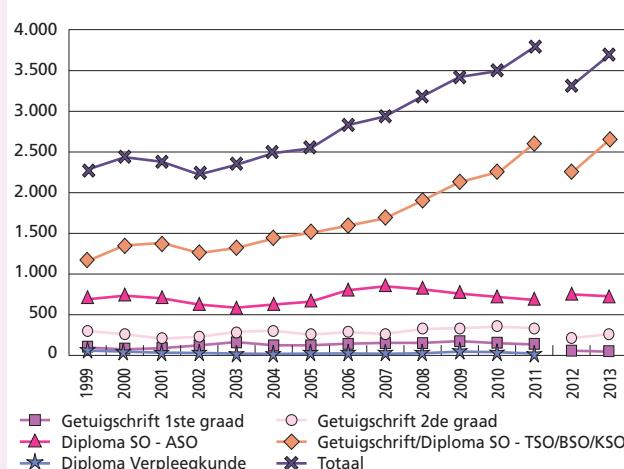
Voor geletterdheid scoort Vlaanderen in de middenmoot. Met een gemiddelde score van 275 zitten we net boven het OESO-gemiddelde van 273. Ruim 1 op de 7 Vlamingen (15%) is laaggeletterd. Dit wil zeggen dat ze onder niveau 2 scoren, dat is het niveau dat Vlaanderen hanteert als benchmark voor functionele geletterdheid. Ten opzichte van IALS – dat is een internationaal geletterdheidsonderzoek uit 1996 – is het percentage laaggeletterden stabiel gebleven.

Voor gecijferdheid scoort Vlaanderen zeer goed in vergelijking met de andere landen. Met een gemiddelde score van 280 scoort Vlaanderen aanzienlijk hoger dan het OESO-gemiddelde van 269. Enkel Japan scoort significant hoger. Ongeveer 14% van de Vlamingen scoort onder niveau 2 en kan als functioneel laaggecijferd omschreven worden. Over de OESO-landen heen bedraagt dit gemiddeld ongeveer 19% van de bevolking.

Voor probleemoplossend vermogen in technologierijke omgevingen situeert Vlaanderen zich in de zwakke middenmoot. Het Vlaamse gemiddelde bedraagt 281, dat is net iets minder dan het OESO-gemiddelde van 283. Ongeveer 19% van de Vlamingen heeft een laag probleemoplossend vermogen, dit percentage ligt hoger dan het OESO-gemiddelde van 16%.

2.42 Deelname examencommissie

Aantal deelnames aan de Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap, naar te behalen getuigschrift of diploma, van 1999 tot 2013.

Binnen elk jaar werden de eerste en de tweede zittijd samengegeteld. De cijfers geven het aantal deelnames weer en dus niet het aantal personen dat deelnam. Een persoon kan deelnemen aan beide zittijden. Vanaf oktober 2012 kunnen kandidaten zich doorlopend inschrijven en wordt niet meer gewerkt met zittijden. Dit zorgt voor een break in de tijdsreeks.

Bron: O&V.

2.43 PIAAC

Gemiddelde scores voor geletterdheid, gecijferdheid en probleemoplossende vaardigheden in technologierijke omgevingen in PIAAC 2012.

	Geletterdheid	Gecijferdheid	Probleemoplossende vaardigheden in technologierijke omgevingen
Japan	296	288	294
Finland	288	282	289
Nederland	284	280	286
Australië	280	268	289
Zweden	279	279	288
Noorwegen	278	278	286
Estland	276	273	278
Vlaanderen	275	280	281
Tjechië	274	276	283
Slowakije	274	276	281
Canada	273	265	282
Gemiddelde	273	269	283
Korea	273	263	283
Engeland/N. Ierland (VK)	272	262	280
Denemarken	271	278	283
Duitsland	270	272	283
VSA	270	253	277
Oostenrijk	269	275	284
Cyprus	269	265	
Polen	267	260	275
Ierland	267	256	277
Frankrijk	262	254	
Spanje	252	246	
Italië	250	247	

Legend:
 Significant hoger dan de Vlaamse Gemeenschap
 Niet-significant verschillend van de Vlaamse Gemeenschap
 Significant lager dan de Vlaamse Gemeenschap

Opmerking: de tabel geeft slechts een selectie van de deelnemende landen weer.

Bron: OESO-PIAAC.

Voor elke van de 3 geteste vaardigheden geldt dat ouderen, laagopgeleiden en migranten meer risico lopen een laag vaardigheidsniveau te behalen.

Opleiding in ondernemingen

De participatie aan formele opleidingen is in 2012 gestegen tot 36% van de werknemers, zoals het Pact 2020 voorstrijft. In verhouding tot het totaal aantal gewerkte uren is de vormingsactiviteit echter beperkt: slechts 0,7% ervan werd aan formele vorming besteed. Naar de grootte van de onderneming zijn er grote verschillen. In de kleine ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedraagt de participatie amper 4% van de werknemers. In de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) daarentegen stijgt de participatie tot 35%. Het valt dus op dat het verschil tussen kleine en grote ondernemingen inzake informele opleidingen veel kleiner is dan wat formele opleidingen betreft. In de kleine ondernemingen is het verschil zelfs verwaarloosbaar, tenminste wat de participatie aangaat.

De participatie aan informele opleidingen is kleiner dan die aan formele opleidingen, maar is in 2012 eveneens toegenomen, tot 23% van de werknemers. Van het aantal gewerkte uren wordt slechts 0,45% aan informele oplei-

2.44 Opleidingsparticipatie werknemers

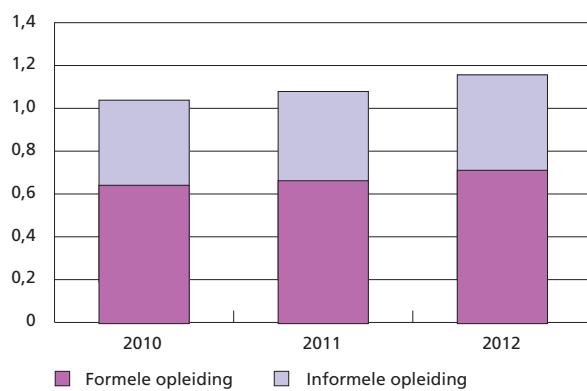
Aandeel werknemers dat gedurende het boekjaar één of meer formele of informele opleidingen heeft gevolgd, in %, Vlaams Gewest, van 2010 tot 2012.

	2010		2011		2012	
	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.
Totaal	32,4	19,9	33,6	20,6	36,2	23,1
0+ tot 9 werknemers	2,7	2,1	2,7	2,5	4,0	3,6
10-49 werknemers	10,7	6,3	12,2	7,1	13,9	8,8
50-199 werknemers	32,0	19,5	33,2	19,8	36,7	22,4
200+ werknemers	51,4	31,7	52,4	32,3	55,3	35,4

Bron: WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

2.45 Opleidingsuren werknemers

Aandeel gewerkte uren dat gedurende het boekjaar aan formele of informele opleidingen werd besteed, in %, Vlaams Gewest, van 2010 tot 2012.

Bron: WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

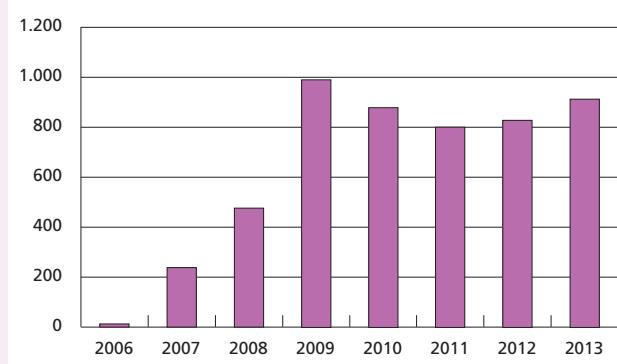
dingsactiviteiten besteed. Ook hier zijn zeer grote verschillen naar ondernemingsgrootte vast te stellen. In de kleine ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedraagt de participatie amper 4% van de werknemers. In de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) daarentegen stijgt de participatie tot 35%. Het valt dus op dat het verschil tussen kleine en grote ondernemingen inzake informele opleidingen veel kleiner is dan wat formele opleidingen betreft. In de kleine ondernemingen is het verschil zelfs verwaarloosbaar, tenminste wat de participatie aangaat.

Ervaringsbewijzen

In de stimulering van het levenslang leren speelt de erkenning van competenties een belangrijke rol. De erkenning van competenties die mensen via niet-formeel leren hebben verworven, kan leiden tot een vlottere toegang tot onderwijs en opleiding en de leer- en opleidingstrajecten verkorten. Vandaar ook dat deze indicator in het Pact 2020 wordt opgevolgd. In oktober 2006 werd er voor het eerst ervaringsbewijzen afgegeven, namelijk voor 11 call center

2.46 Ervaringsbewijzen

Evolutie van het aantal titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen, van 2006* tot 2013.

* Geen volledig jaar voor 2006.

Bron: WSE.

operators. Sindsdien is het aantal snel toegenomen. In 2007, het eerste volledige jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn, werden 240 ervaringsbewijzen uitgereikt. In 2010 en 2011 is het cijfer gedaald, maar vanaf 2012 stijgt het weer om in 2013 uit te komen op 904. Het aantal beroepen steeg tussen 2006 en 2013 van 1 tot 30. De belangrijkste in 2013 zijn: heftruckchauffeur (173 ervaringsbewijzen), arbeidsconsulent (139), opleider-begeleider in bedrijven en organisaties (91), administratief commercieel medewerker binnendienst (72) en poetshulp (70).

2.47 Leerlingen deeltijds onderwijs

Aantal leerlingen in het deeltijds secundair onderwijs en in de leertijd, naar geslacht, in 2012-2013.

	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes
Deeltijds secundair onderwijs	8.636	67,8	32,2
Leertijd Syntra Vlaanderen	4.054	65,9	34,1

De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).

Bron: O&V, SYNTRA Vlaanderen.

2.48 Leerovereenkomsten SYNTRA Vlaanderen

Evolutie van het aantal leerovereenkomsten in de leertijd, naar geslacht, van 2005-2006 tot 2012-2013.

	Aantal leerovereenkomsten	% jongens	% meisjes
2005-2006	7.240	67,3	32,7
2006-2007	7.089	66,7	33,4
2007-2008	6.811	65,9	34,2
2008-2009	5.985	65,0	35,0
2009-2010	5.831	66,4	33,6
2010-2011	5.774	65,0	35,0
2011-2012	5.374	65,7	34,3
2012-2013	5.000	64,0	36,0

De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).

Bron: SYNTRA Vlaanderen.

Naar een goede start op het werk

Een vlotte overstap van het onderwijs naar de arbeidsmarkt is cruciaal. Maar het is lang niet voor iedereen een makkelijke stap. In dit deel bekijken we het stelsel van leren en werken en de ondernemersopleiding en presenteren we heel wat informatie rond de ervaringen van schoolverlaters op de arbeidsmarkt.

Leren en werken

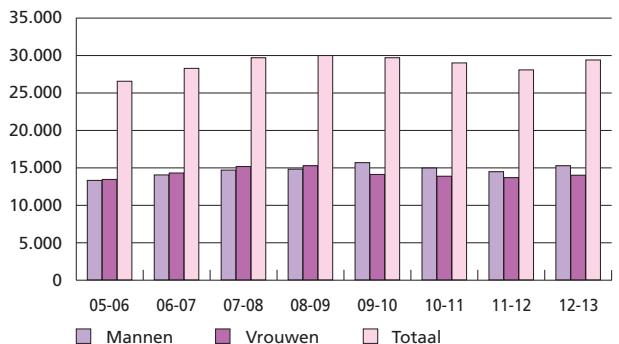
Vanaf 15 of 16 jaar kan een leerling overstappen naar het stelsel van leren en werken. Alle leerlingen in het deeltijds onderwijs moeten minimum 28 uren per week leren en werken. Deeltijds leren en werken wordt op twee manieren ingericht: in een **centrum voor deeltijds onderwijs** (CDO) of via **Syntra Vlaanderen (leertijd)**.

In een CDO volgen de leerlingen 15 uren les per week. Zij vullen dit aan met een werkervaring die aansluit bij de opleiding. Leerlingen die niet klaar zijn om te werken, kunnen de overige 13 uur invullen met een voortraject of brugproject bij een erkende promotor of een persoonlijk ontwikkelingstraject in een Centrum voor Deeltijdse Vorming (CDV). Het aantal jongeren in centra voor deeltijds onderwijs blijft jaar na jaar stijgen. In het schooljaar 2012-2013 volgden 8.631 leerlingen (exclusief vrij, niet financierbare leerlingen) het DBSO (al deze cijfers hebben betrekking op de meting 1 februari 2013); hiervan zijn 67,8% jongens. Het voltijds engagement in 2012-2013 bedraagt 65,3%, in absolute cijfers 5.636 jongeren. Een voltijds engagement kan de jongere realiseren op diverse manieren; arbeidsdeelname (in brede zin) is het einddoel. Deelname aan brugprojecten stijgt naar 12,3%, in absolute cijfers 1.061 jongeren. Voortrajecten dalen lichtjes naar 8,9%, in absolute cijfers 767 jongeren. Het volume jongeren in een persoonlijk ontwikkelingstraject daalt naar 6,8%, in absolute cijfers 587 jongeren. Van de 27,5% (2.374 jongeren) die geen voltijds engagement hebben, blijkt 6,9% (593 jongeren) niet onmiddellijk beschikbaar (ziekte, zwangerschap, enz...). 20,4% (1.765 jongeren) zijn te oriënteren, ze bevinden zich bij manier van spreken in een "wachtkamer" naar één of andere fase; 0,9% of 75 jongeren staan te oriënteren naar een persoonlijk ontwikkelingstraject, 2,4% of 207 jongeren staan te oriënteren naar een voortraject, 3,2% of 276 jongeren staan te oriënteren naar een brugproject. Belangrijk maar ook schrijnend is dat 14% of 1.207 jongeren klaar zijn voor een reguliere tewerkstelling, maar moeten wachten op een passende alternerende tewerkstelling. Ten slotte wordt vastgesteld dat voor 7,2% of 621 jongeren geen fase geregistreerd werd.

In de leertijd kunnen leerlingen een leerovereenkomst afsluiten die voorziet in vier dagen praktijkopleiding bij een kleine of middelgrote onderneming (KMO) of zelfstandige en één dag theoretische vorming per week. Syntra telde in het jaar 2012-2013 5.000 leerovereenkomsten, waarvan ruim 64% jongens.

2.49 Deelnemers ondernemersopleiding

Evolutie aantal deelnemers aan de ondernemersopleiding bij SYNTRA Vlaanderen, naar geslacht, van 2005-2006 tot 2012-2013.

Bron: O&V, SYNTRA Vlaanderen.

Via deze onderwijsvormen kunnen jongeren een getuigschrift van de tweede graad, de derde graad of een diploma van het secundair onderwijs behalen. Deze getuigschriften zijn gelijkwaardig met de studiebekrachting die wordt uitgereikt in het voltijds beroepssecundair onderwijs.

Ondernemersopleiding SYNTRA Vlaanderen

Een ondernemersopleiding van **SYNTRA Vlaanderen** omvat een beroepsgerichte vorming waarin specifieke vakken centraal staan en een gedeelte bedrijfsbeheer waarin je alles leert over de beheersaspecten van je toekomstige eigen zaak. De meeste opleidingen beroepskennis zijn modulair opgebouwd. Het aantal deelnemers bedraagt in 2011-2012 29.498; iets meer mannen dan vrouwen participeren.

Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt

Tussen februari 2012 en januari 2013 waren er 30.063 mannelijke en 30.825 **vrouwelijke schoolverlaters**. Daarvan schreven 83% zich in als werkzoekende bij de VDAB. In

2.51 Type schoolverlaters – geslacht

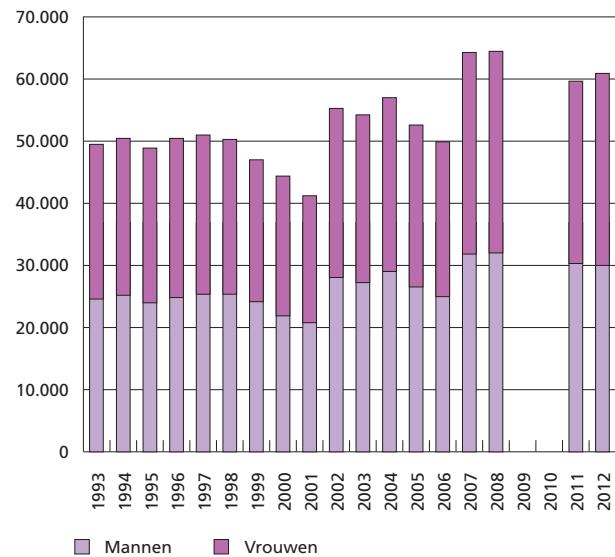
Aandeel schoolverlaters, naar geslacht en naar type, van februari 2012 tot januari 2013, in %.

	Totaal	Mannen	Vrouwen
Niet ingeschreven schoolverlater	17,0	17,3	16,8
Ingeschreven schoolverlater - werk binnen het jaar	70,0	67,8	72,1
Nog werkloos na 1 jaar - met werkervaring	8,9	9,8	8,1
Nog werkloos na 1 jaar - zonder werkervaring	4,1	5,1	3,1

Bron: VDAB.

2.50 Inschrijvingen schoolverlaters

Evolutie van het aantal ingeschreven schoolverlaters bij de VDAB, naar geslacht, van 1993 tot 2012.

Bron: VDAB.

2006-2007, voor de crisis, schreven zich slechts 64% van de schoolverlaters in bij de VDAB.

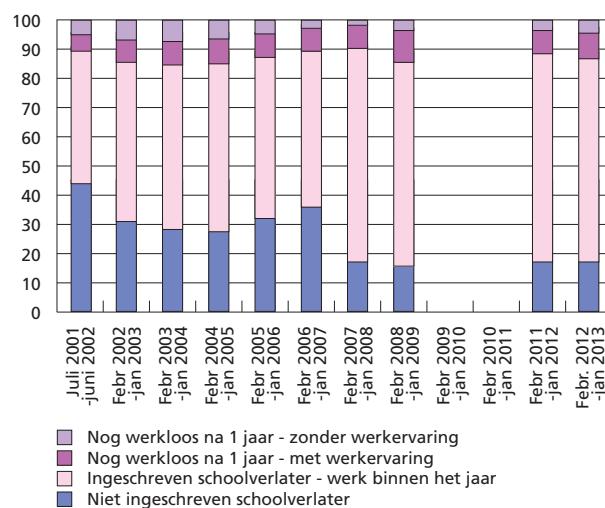
De sterke stijging heeft te maken met de slechte conjunctuur die een sterke rem zet op de intrede van jonge schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Sinds 2007-2008 is er van een daling van dit inschrijvingspercentage nog geen sprake. Van alle schoolverlaters was na een jaar (dus in 2013) 13% nog steeds als werkzoekende ingeschreven bij de VDAB. Dit is iets hoger dan in 2012 (12%), maar wel lager dan in het crisisjaar 2009 (15%). Het aandeel werkzoekende schoolverlaters dat na een jaar werkloosheid geen enkele werkervaring heeft opgedaan, ligt in 2013 met 4% evenmin lager dan in 2012 en dubbel zo hoog als in 2008.

Het aandeel schoolverlaters dat zich in 2012-2013 niet inschreef als werkzoekende, ligt even hoog bij mannen en vrouwen. Maar het aandeel van de schoolverlaters dat na 1 jaar nog ingeschreven is als werkzoekende, ligt duidelijk hoger bij mannen (15% van alle schoolverlaters) dan bij de vrouwen (11%). Ook het percentage dat na een jaar nog geen enkele werkervaring had, ligt bij de mannen hoger dan bij de vrouwen.

Hoe lager de scholingsgraad, hoe hoger de kans om werkloos te blijven. Het aandeel van de kortgeschoolden in het totaal van de schoolverlaters bedraagt 15% in 2012-2013. Het aandeel kortgeschoolden die na 1 jaar nog als werkzoekende zijn ingeschreven is echter meer dan dubbel zo hoog (33% van alle schoolverlaters). Bij de hooggeschoolden is het beeld omgekeerd: hun aandeel in de schoolverlaters bedraagt 44%, maar zij maken 24% uit van diegenen die na 1 jaar na het verlaten van de school nog werkzoekende zijn.

2.52 Type schoolverlaters

Evolutie van het aandeel schoolverlaters naar type, van juli 2001-juni 2002 tot februari 2012-januari 2013, in %.

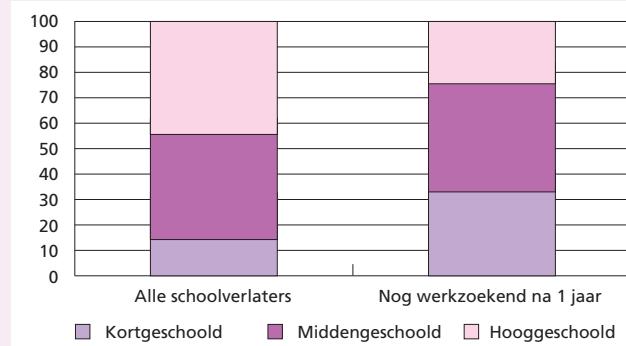
Omdat in 2007-2008 voor het eerst ook de schoolverlaters die initieel niet in het schoolverlatersbestand van VDAB zaten, kunnen opgevolgd worden kan geen vergelijking gemaakt worden met voorgaande jaren.
Bron: VDAB.

Onder de kortgeschoolden blijken vooral schoolverlaters die maximaal de eerste graad van het secundair onderwijs met succes hebben beëindigd slecht te scoren: 40% van hen is na een jaar nog werkzoekend. Ook de schoolverlaters van de tweede graad secundair onderwijs scoren slechter dan het gemiddelde van alle schoolverlaters. Dit geldt voor alle onderwijsvormen, maar vooral voor het BSO (31,5%). Ook de schoolverlaters van het buitengewoon (37%) en het deeltijds beroepssecundair onderwijs (26,5%) scoren niet goed. Diegenen die een leertijd (Syntra) hebben doorlopen, halen het beste resultaat (12%), wat beter is dan het gemiddelde van de schoolverlaters. Bij de middengeschoolden ligt het aandeel schoolverlaters, dat na een jaar nog als werkzoekend is ingeschreven, op 13% à 14%. Dit is dus nagenoeg gelijk aan het gemiddelde van de schoolverlaters. Een uitzondering vormen afgestudeerden met een kunstsecundair diploma, die met 20% slechter scoren. Binnen het hoger onderwijs presteren de professioneel gerichte bachelors en de masters ongeveer even goed met 7% afgestudeerden die na een jaar nog werkzoekend zijn. De academische bachelors scoren echter slechter (10%).

Naarmate het scholingsniveau stijgt, zijn er steeds meer vrouwen bij de schoolverlaters. Ongeveer 6 op de 10 kortgeschoolde schoolverlaters is een man. Bij de middengeschoolden is het aantal mannen en vrouwen redelijk in evenwicht in het BSO. In het ASO en het TSO is bijna 6 op de 10 schoolverlaters een man. In het KSO is de verhouding omgekeerd. Vrouwen domineren bij de masters (56%) en vooral bij de professioneel gerichte bachelors (63%). Bij de academische bachelors is een klein mannelijk overwicht (53%).

2.53 Scholingsgraad schoolverlaters

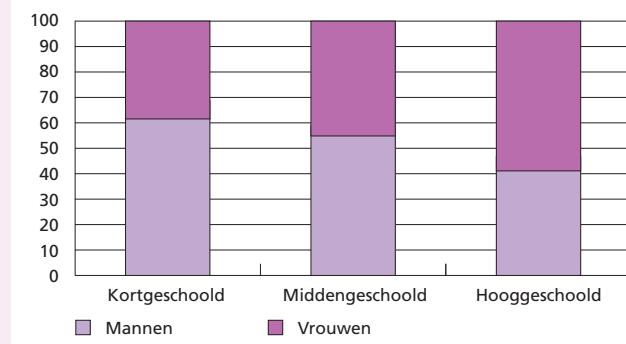
Aandeel schoolverlaters en schoolverlaters nog werkzoekend na 1 jaar, naar scholingsgraad, februari 2012 - januari 2013, in %.

Bron: VDAB.

2.54 Scholingsgraad schoolverlaters naar geslacht

Aandeel schoolverlaters, naar scholingsgraad en geslacht, in februari 2012, in %.

Bron: VDAB.

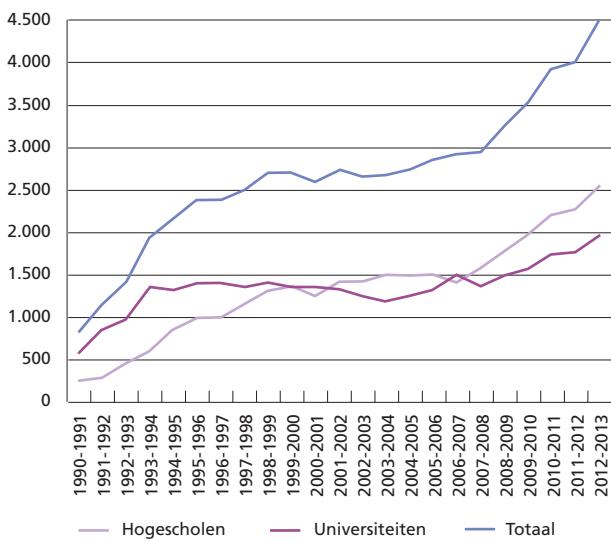
Internationalisering

Erasmus: studenten

Het **Erasmus-programma** werd in 1987 gelanceerd en is het vlaggenschip van de Europese onderwijs- en opleidingsprogramma's voor mobiliteit en samenwerking binnen het hoger onderwijs in Europa. De verschillende acties van dit programma bieden niet alleen mogelijkheden voor studenten die in het buitenland willen studeren of een stage doen, maar ook voor onderwijzend en ander personeel, zelfs uit bedrijven, die in het buitenland college willen geven en voor personeel uit het hoger onderwijs dat in het buitenland een opleiding wil volgen. Bovendien ondersteunt het programma ook de samenwerking van hogeronderwijsinstellingen via intensieve programma's, academische netwerken en multilaterale projecten en hun inspanningen voor een betere band met het bedrijfsleven. Erasmus-studenten kunnen gedurende een periode van 3 tot 12 maanden naar het buitenland gaan om er te studeren of een stage te doen in een bedrijf of organisatie. Na afloop van hun buitenlandse studies of stage krijgen de Erasmus-studenten een erkenning van de behaalde studiepunten (credits).

2.55 Erasmusstudenten

Evolutie van het aantal Erasmusstudenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van 2000-2001 tot 2012-2013.

Bron: O&V, VZW Epos.

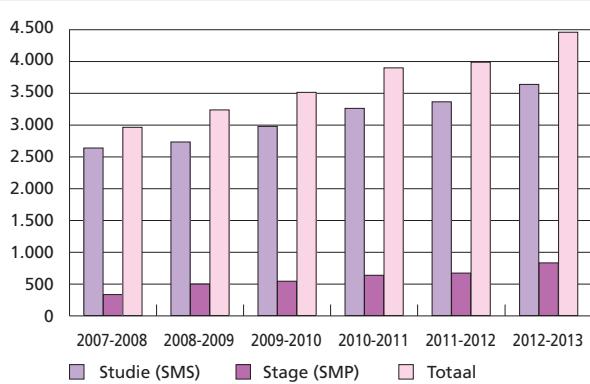
De uitgaande studentenmobiliteit is in 2011/2012 met bijna 12% gegroeid. Er waren 3.646 studenten die mobiel waren voor studiedoeleinden (SMS) en 828 voor stage-doeleinden (SMP).

Er waren weinig of geen verschuivingen in de patronen betreffende populaire bestemmingslanden. De studentenmobiliteit voor studiedoeleinden (SMS) ging vooral naar zuiderse landen. De studentenmobiliteit voor stages (SMP) was veel meer gericht op onze buurlanden dan de studentenmobiliteit voor studies (SMS).

Net zoals in 2011-2012, waren de populairste studiegebieden voor Erasmus de studies Sociale Wetenschappen, Handelswetenschappen en Rechten. Bij de stages waren

2.56 Studie- en stagemobiliteit

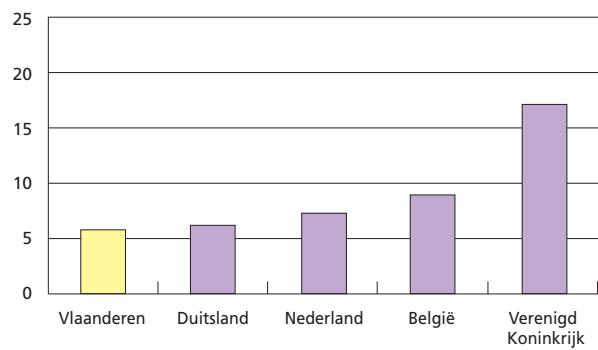
Evolutie van het aantal Erasmusstudenten, naar soort mobiliteit, van 2007-2008 tot 2012-2013.

Bron: O&V, VZW Epos.

2.57 Inkomende mobiele studenten

Aandeel inkomende mobiele studenten ten opzichte van de totale populatie hoger onderwijs van het gastland, internationale vergelijking, in 2011-2012, in %.

Bron: O&V en Eurostat (website op 14 mei 2014).

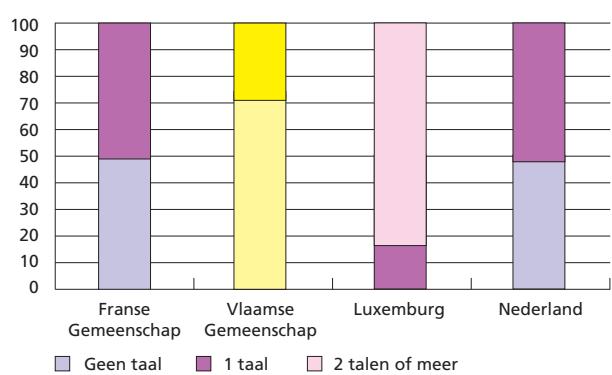
de meest populaire sectoren bedrijfskunde en beheerswetenschappen.

Studentenmobiliteit

Naast Europese en andere uitwisselingsprogramma's is diplomamobiliteit ook een mogelijkheid om buitenlandse studie-ervaring op te doen. 'Inkomende mobiele studenten' waren in het academiejaar 2011-2012 goed voor 5,9% van de studentenpopulatie in het Vlaams hoger onderwijs. Dit zijn studenten die niet de Belgische nationaliteit hebben en die hun vorig diploma (secundair onderwijs) niet in België behaald hebben. Wat België betreft, ligt het aandeel mobiele studenten beduidend hoger, namelijk 9%. In 2011-2012 bedroeg het percentage Belgische studenten, die ingeschreven waren in het hoger onderwijs binnen de Europese Hoger Onderwijsruimte, 2%.

2.58 Vreemde talen – lager onderwijs

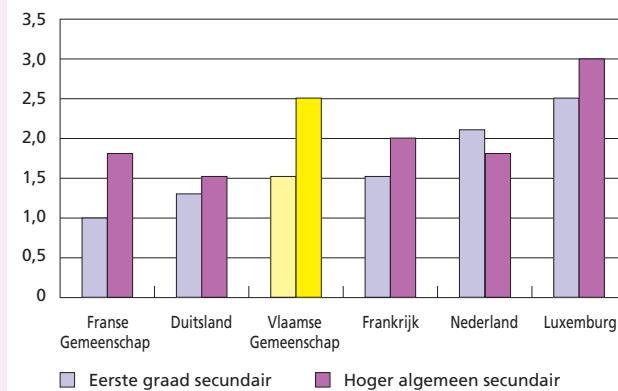
Aandeel leerlingen die geen, 1 of 2 of meer vreemde talen volgt in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2011-2012, in %.

Bron: O&V en Eurostat (website op 14 mei 2014).

2.59 Vreemde talen – secundair onderwijs

Gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het secundair onderwijs, naar niveau, internationale vergelijking, 2011-2012.

Bron: O&V en Eurostat (website op 14 mei 2014).

Vreemde talen leren

In het gewoon lager onderwijs leert in Vlaanderen gemiddeld 1 leerling op 3 een **vreemde taal**. Naast de leerlingen die verplicht Frans volgen zijn in dit cijfermateriaal ook de leerlingen opgenomen die een taalinitiatie volgen. In Vlaanderen en in de gemeenten met een speciaal statuut (Brussel, randgemeenten en taalgrensgemeenten) kan in het gewoon basisonderwijs gekozen worden voor taalininitiatie in een andere taal dan het Nederlands, vroeger dan of naast het verplicht onderwijs in het Frans. Indien hiervoor gekozen wordt, moet steeds eerst taalininitiatie in het Frans aangeboden worden. Leerlingen die een dergelijke

taalininitiatie volgen, zijn nu opgenomen in de cijfergegevens. Dit verklaart waarom een heel klein aandeel leerlingen 2 talen of meer volgt.

Een leerling in de eerste graad secundair leert in Vlaanderen gemiddeld 1,5 vreemde talen. De toestand in onze buurlanden is gelijkaardig, enkel Luxemburg doet beduidend beter (2,5 vreemde talen). In het hoger algemeen secundair onderwijs scoort Vlaanderen met gemiddeld 2,5 vreemde talen wel duidelijk beter; Luxemburg (3,0) heeft hier eveneens een nog hoger cijfer.

Investeren in onderwijs

Budget

De Vlaamse **onderwijsbegroting** bedraagt in 2013 10,665 miljard euro. Tegenover 2012 stijgt het budget met 2,7%. Gezuiverd van inflatie geeft dit een stijging van het budget met 1,4%.

Onderwijsuitgaven internationaal vergeleken

In 2010 bedroegen de Vlaamse onderwijsuitgaven, volgens de OESO-berekening, 6,5% van het bruto binnelandse product. Daarmee zit de Vlaamse Gemeenschap boven het EU19-gemiddelde. Wanneer enkel de gespendeerde overheidsmiddelen worden beschouwd, geeft Vlaanderen 0,8% méér uit dan het gemiddelde EU21-land.

Overheidsuitgaven per leerling/student

Vlaanderen gaf in 2010 voor alle onderwijsniveaus meer uit per leerling of student dan een gemiddeld EU21-land, behalve voor het kleuteronderwijs. Er wordt meer uitgegeven per leerling of student naarmate ze in een hoger onderwijsniveau zitten. Zo krijgt een kleuter in verhouding het minst overheidsmiddelen. Deze vaststelling moet wel gerelativeerd worden. Nergens in Europa –met uitzondering van Frankrijk– bestaat immers zo een uitgebreid kleuteronderwijs als in Vlaanderen (en België).

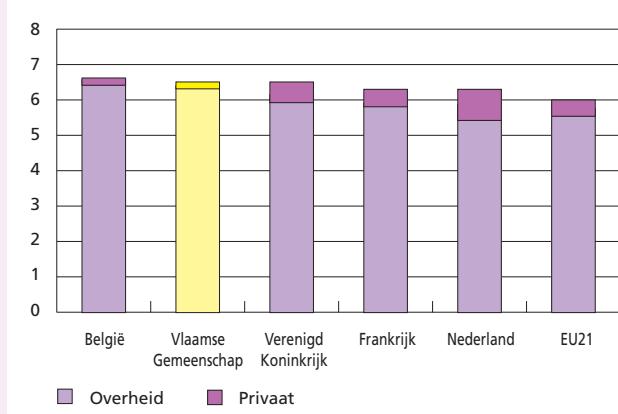
Leerling-leerkracht-ratio

De **leerling-leerkracht-ratio** geeft weer per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid bezoldigd wordt. Deze ratio geeft geen beeld van klasgrootte, maar is eerder een investeringsindicator.

Voor het kleuteronderwijs situeert Vlaanderen zich boven het EU21-gemiddelde van 13,1. De ratio van Luxemburg, het buurland met de laagste leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, bedraagt 11,4 en die van Frankrijk, het buurland met de hoogste ratio in dit onderwijsniveau, 21,1.

2.60 Uitgaven in % bbp

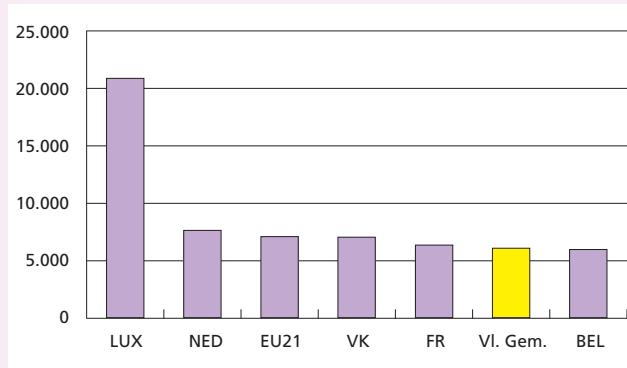
Uitgaven voor onderwijsinstellingen als aandeel van het bbp, volgens de OESO-berekening, naar private en overheidsuitgaven, internationale vergelijking, in 2010, in %.

Deze berekening omvat het Vlaamse onderwijsbudget, de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van SYNTRA Vlaanderen, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Bron: O&V, OESO.

2.61 Uitgaven per leerling kleuteronderwijs

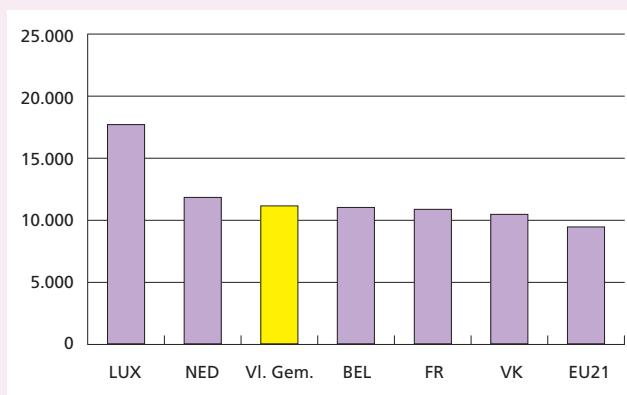
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het kleuteronderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2010.

Bron: O&V, OESO.

2.63 Uitgaven per leerling secundair onderwijs

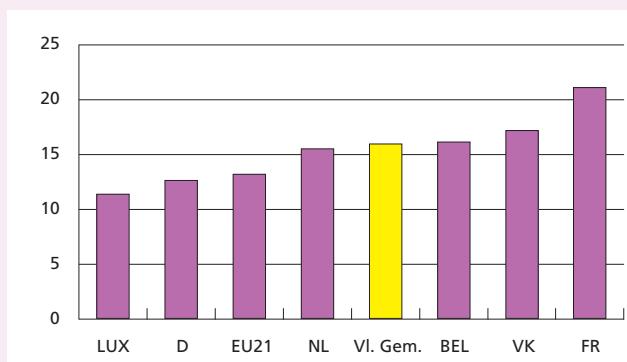
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2010.

Bron: O&V, OESO.

2.65 Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs

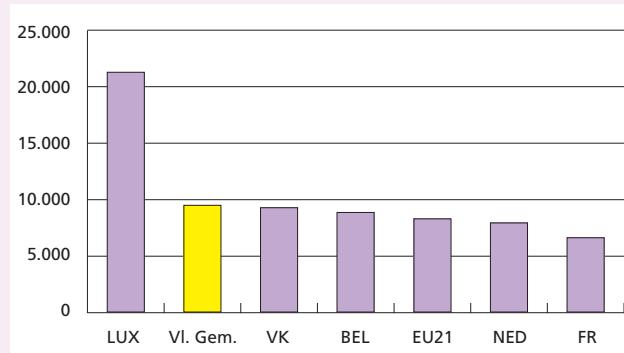
Leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, in 2010-2011.

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

2.62 Uitgaven per leerling lager onderwijs

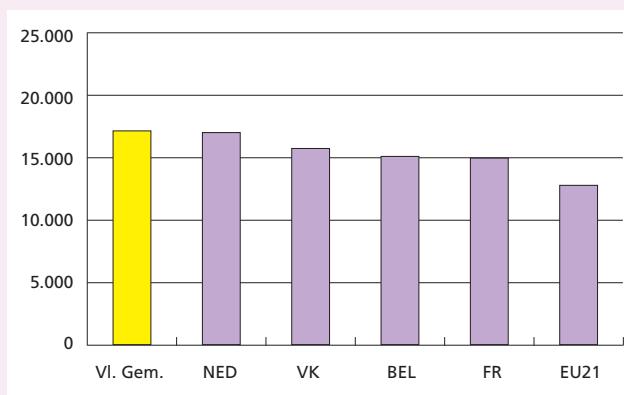
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2010.

Bron: O&V, OESO.

2.64 Uitgaven per student hoger onderwijs

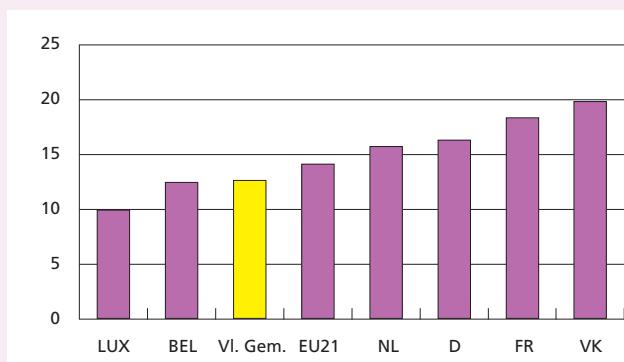
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2010.

Bron: O&V, OESO.

2.66 Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs

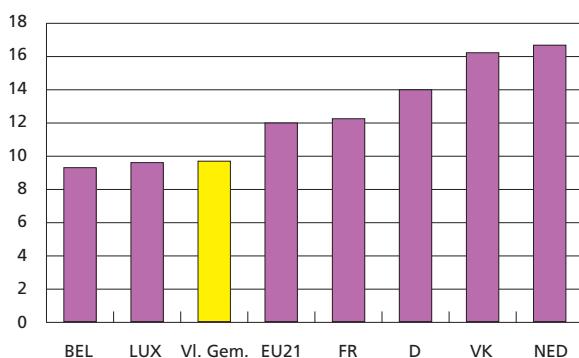
Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2010-2011.

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

2.67 Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs

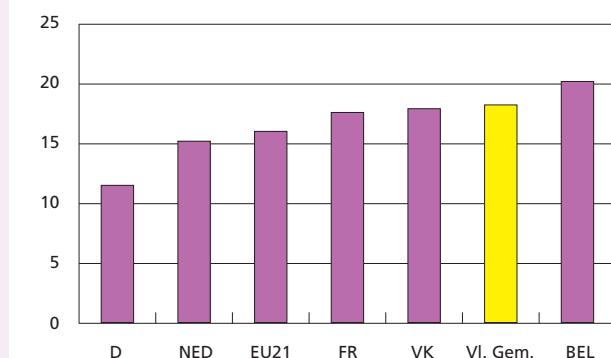
Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, in 2010-2011.

Bron: O&V, OESO.

2.68 Student-docent-ratio hoger onderwijs

Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2010-2011.

Bron: O&V, OESO.

Wat het lager onderwijs betreft, positioneert Vlaanderen zich duidelijk onder het EU21-gemiddelde (14,1). Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden (9,9) en het Verenigd Koninkrijk de hoogste (19,9).

Vlaanderen behoort in het secundair onderwijs tot de landen met de laagste ratio's. Het EU21-gemiddelde bedraagt 12,0. België heeft de laagste ratio van de buurlanden met 9,4 en Nederland de hoogste met 16,7.

In het hoger onderwijs heeft Vlaanderen een ratio boven het EU21-gemiddelde (15,9). Duitsland scoort laag met een ratio van 11,4 en België als geheel hoog met een ratio van 20,1.

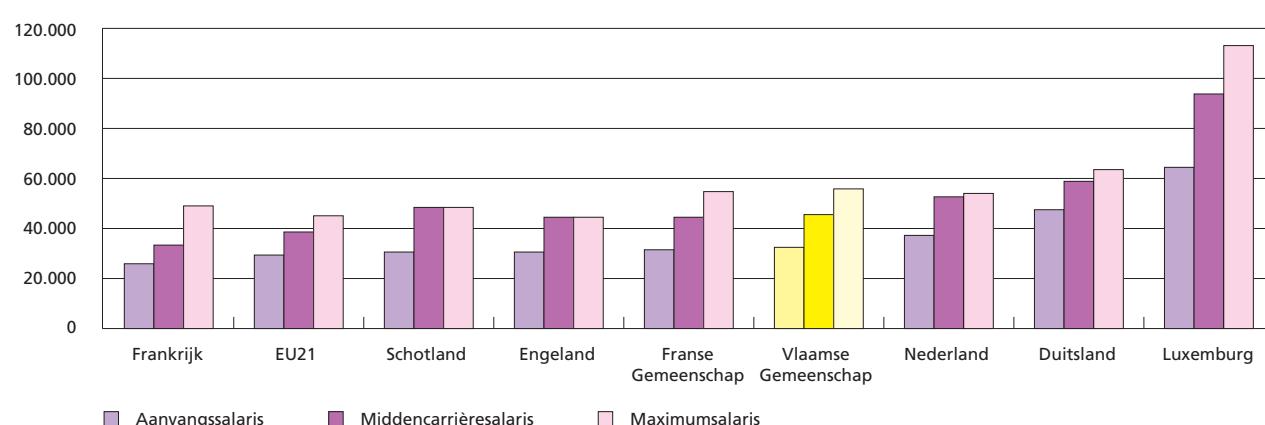
Verloning van leerkrachten

De salarissen van leerkrachten verschillen sterk van land tot land. Zo kiezen Engeland en Schotland er bijvoorbeeld voor om hun leerkrachten, ongeacht het onderwijsniveau waar ze werkzaam zijn, gelijk te bezoldigen.

Wat het lager onderwijs betreft situeert zowel het aanvangssalaris als het maximumsalaris in Vlaanderen zich boven het EU19-gemiddelde. Bij het maximumsalaris behoort de verloning in Vlaanderen zelfs tot de koplopers onder onze buurlanden. Qua aanvangssalaris heeft Frankrijk het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag. Wat het maximumsalaris betreft heeft Engeland het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag.

2.69 Salarissen lager onderwijs

Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs naar carrièremoment, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2010-2011.

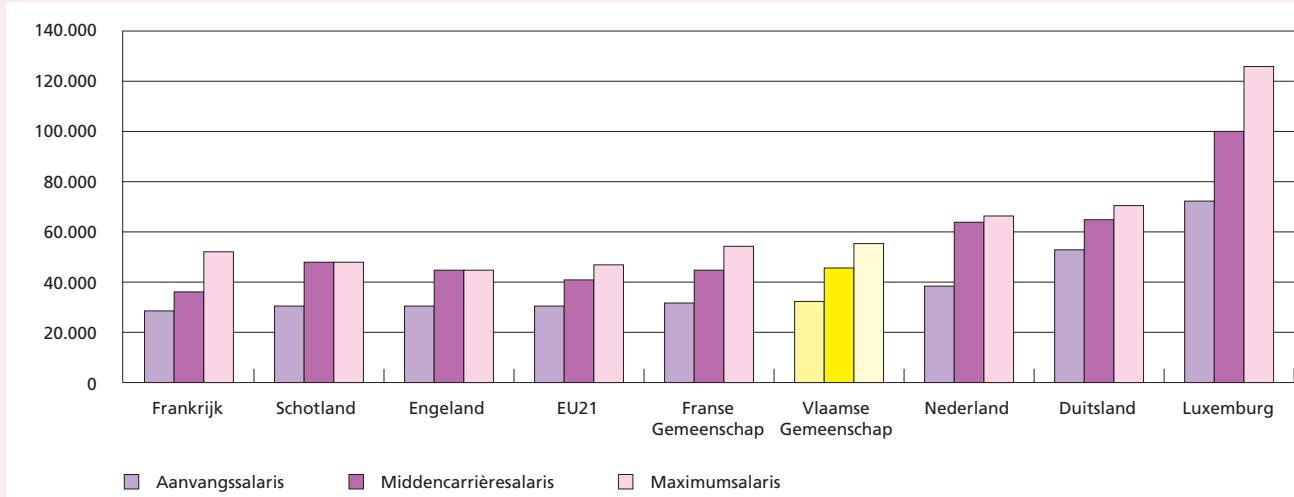
Bron: O&V, OESO.

Voor het lager secundair onderwijs zit Vlaanderen eveneens boven het EU21-gemiddelde. Frankrijk heeft het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris terwijl Luxemburg nogmaals het hoogste heeft.

In het hoger secundair onderwijs behoort Vlaanderen tot de landen met het hoogste aanvangssalaris en het hoogste maximumsalaris. Zoals in de andere onderzochte onderwijsniveaus heeft Frankrijk het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris en Luxemburg het hoogste.

2.70 Salarissen lager secundair onderwijs

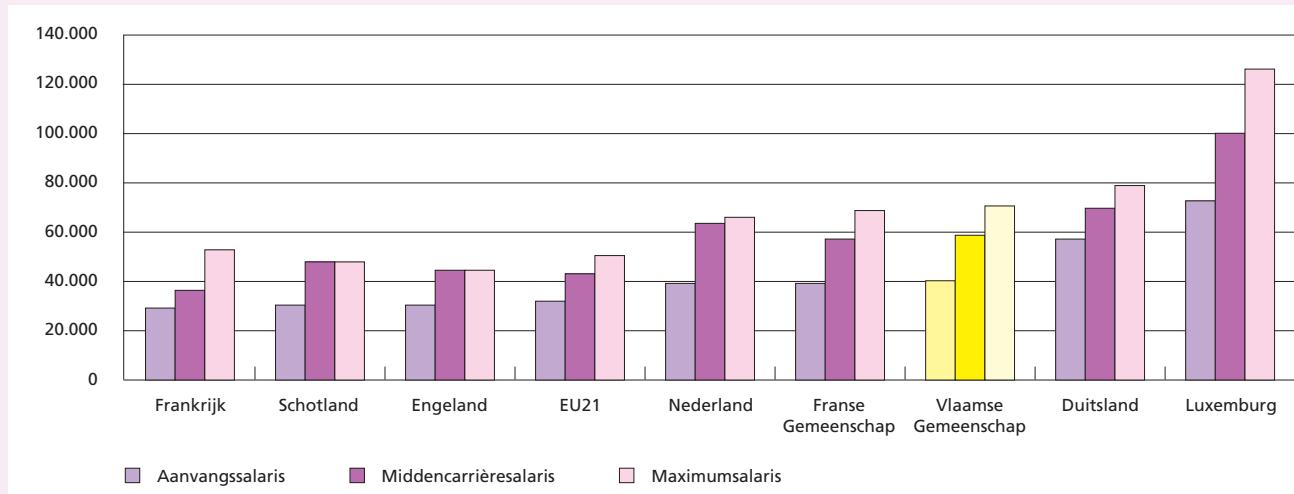
Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs naar carrièremoment, in USD-equivalanten, internationale vergelijking, in 2010-2011.

Bron: O&V, OESO.

2.71 Salarissen hoger secundair onderwijs

Salarissen van leerkrachten in het hoger secundair onderwijs naar carrièremoment, in USD-equivalanten, internationale vergelijking, in 2010-2011.

Bron: O&V, OESO.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

OECD (2013). *Education at a Glance 2013 OECD Indicators*. Parijs.

Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming (2013). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams onderwijs Schooljaar 2012-2013*. Brussel.

Algemene Directie voor Statistiek:

<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/>

Europese Commissie – Onderwijs & Vorming:

http://europa.eu/pol/educ/index_en.htm

Europese Commissie - EUROSTAT:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Organisatie voor Economische Samenwerking & Ontwikkeling: www.oecd.org

Programme for International Student Assessment:

www.pisa.oecd.org

Programme for the International Assessment of Adult Competences: www.piaac.ugent.be

Vlaamse Gemeenschapscommissie:

www.vgc.be/onderwijs

Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming:

www.ond.vlaanderen.be

Vlaamse Interuniversitaire Raad: www.vlir.be

ETNIC: www.statistiques.etnic.be

DEFINITIES

Leerlingen De leerlingenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 2013. De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen of in Franstalige scholen onder de bevoegdheid van de Vlaamse overheid worden niet in dit cijfermateriaal opgenomen. In het hoger onderwijs wordt (tenzij anders vermeld) het aantal actieve inschrijvingen weergegevens op 30 september 2013. Eén student kan meerdere inschrijvingen hebben in het hoger onderwijs. In het volwassenenonderwijs wordt het aantal inschrijvingen in opleidingen gestart binnen de referteperiode geteld. In het deeltijds kunsonderwijs wordt het aantal inschrijvingen van financierbare leerlingen geteld. In beide onderwijsniveaus ligt het aantal inschrijvingen hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen ingeschreven kan zijn. Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type-5-leerlingen) worden, om dubbeltelingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal opgenomen.

Leerling-leerkraft-ratio De leerling-leerkraft-ratio geeft aan hoeveel leerlingen er zijn per bezoldigd onderwijzend personeelslid. Het geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte. Ook het buitengewoon onderwijs werd in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Ook het deeltijds onderwijs en het volwassenenonderwijs zijn in de cijfergegevens vervat. Voor de personeelsgegevens moet er op gegezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire fulltime-equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen. We volgen daarmee de OESO-instructies over de ‘coverage’ en hun definities over leerkrachten.

Overheidskost per leerling Op internationaal vlak worden de kosten per leerling op basis van het aantal financierbare studenten berekend en uitgedrukt in US-dollarequivalenten. Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in vergelijking met het bbp per capita worden berekend door de onderwijsuitgaven per student in de nationale munteenheid af te zetten als percentage van het bbp per capita, ook in de nationale munteenheid. In de gevallen waarbij de onderwijsuitgaven en de bbp-data een andere re-

referentieperiode beslaan, worden de onderwijsdata aan de referentieperiode van de bbp-data aangepast. Men maakt daarbij gebruik van de inflatieratio's.

Personeel

Gegevens afkomstig van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming:

In de personeelsstatistieken wordt enkel het personeel geregistreerd dat ofwel rechtstreeks door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming wordt betaald, ofwel waarvan de lonen ten laste van de werkingsenvoloppe van het hoger onderwijs zijn. Het personeel dat geniet van het stelsel ‘terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen’ (TBS55+) is dus opgenomen in de statistieken. Het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs komt niet aan bod in de statistieken. De gesubsidieerde contractuelen worden ook buiten beschouwing gelaten omdat zij niet volledig door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming worden betaald. De personeelsgegevens hebben betrekking op de maand januari zoals gekend in juni, tenzij anders aangegeven.

Gegevens afkomstig van de VLIR:

De personeelsgegevens voor het universitair onderwijs zijn afkomstig van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), en hebben betrekking op 1 februari 2012.

Salariëring van leerkrachten Deze indicator geeft een beeld van de salarissen van leerkrachten in het onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit de OESO-databank. De salarissen zijn aangepast volgens de ‘Purchasing Power Parity’ (PPP), zodat vergelijkingen tussen de landen verantwoord zijn. Deze PPP-index wordt jaarlijks door de OESO samengesteld en is een coëfficiënt die per land de koopkracht weergeeft. Er wordt een onderscheid tussen het aanvangs-, het middencarrière- en het maximumsalaris van leerkrachten gemaakt. Het aanvangssalaris is het brutosalaris per jaar voor een voltijds aangestelde leekracht in het begin van zijn/haar loopbaan met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Het middencarrièresalaris verwijst naar het brutosalaris per jaar na 15 jaar loopbaan voor een voltijds aangestelde leekracht met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Hetzelfde geldt voor het maximumsalaris, met dit verschil dat de berekening gebeurt op basis van 27 jaar dienstanciëniteit voor leerkrachten in het kleuter-, lager en in de 1ste graad secundair onderwijs en 25 jaar loopbaan voor geaggregeerden in het secundair onderwijs - groep 2. De term ‘brutosalaris’ verwijst naar de geïndexeerde bruto jaarwedde, verhoogd met de eindejaarstoelage en het vakantiegeld. Het brutoyaarsalaris wordt berekend uitgaande van het salaris

van de maand januari. Dit wordt getransponeerd tot een volledig jaarsalaris. Voor het ‘hoger technisch en beroepssecundair onderwijs’ – wat overeenkomt met de 2de en 3de graad secundair onderwijs BSO/KSO/TSO – zijn er geen cijfergegevens in de internationale dataverzameling geïntegreerd. In dit soort onderwijs komen te veel verschillende salarisschalen voor om zinvolle gemiddelden te berekenen. Dat is ook in het buitenland het geval, waardoor de OESO besliste om hiervoor geen indicator te berekenen.

Schoolse vertraging Wordt berekend door een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortejaar bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Door atypische studieovergangen kan een leerling in het verleden schoolse vertraging opgelopen hebben (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium).

2.2

WERK EN SOCIALE ECONOMIE

BLIKVANGERS

- Nog voor de kloof met het precrisisniveau uit 2008 gedicht was, begon de werkzaamheidsgraad in 2011 opnieuw af te brokkelen en ook in 2012 was er een lichte terugval. Anno 2013 volgt er opnieuw beterschap en zijn er net geen 72 op 100 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk (figuur 2.74).
- Groepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt boekten over de ganse lijn positieve resultaten op vlak van werkzaamheid in 2013. De toename in de werkzaamheidsgraad van 50- en 55-plussers zet zich onverminderd voort. Voor de niet-EU'ers lijkt het tij eindelijk te keren; zij tekenen de grootste groei op in de werkzaamheidsgraad. Ook de werkzaamheidsgraad van personen met een arbeidshandicap is substantieel toegenomen (figuren 2.74 en 2.75).
- Waar de werkbaarheidsgraad bij de werknemers lichtjes toeneemt tussen 2010 en 2013 tot 54,6%, stijgt het aantal zelfstandige ondernemers met een kwaliteitsvolle job aanzienlijk in dezelfde periode tot 51,4%. Net zoals bij de loontrekenden is werkstress ook bij zelfstandigen het belangrijkste knelpunt om te komen tot meer werkbaar werk (figuren 2.83 en 2.84).
- Mee ten gevolge van de sombere economische context en de verstrenging van het uitschrijvingscriterium van uitzendkrachten is de werkloosheid in 2012 toegenomen. Ook in 2013 is dat het geval. Vooral mannen, midden- en hooggeschoolden, jongeren en personen van vreemde herkomst worden getroffen (figuren 2.90 en 2.91).
- Eind 2012 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie in totaal 25.819 doelgroepwerknehmers te werk. Dit komt overeen met 1% van de totale werkende bevolking. De jaarlijkse stijging van het totale aantal doelgroepwerknehmers in de sociale economie is de laatste jaren afgangen van 7% in de periode 2005-2007 tot 2 à 3% in de periode 2008-2011 en 1% in 2012 (figuur 2.106).

Dit hoofdstuk begint met een schets van de situatie op de Vlaamse arbeidsmarkt in ruime zin. Om een accurater beeld te krijgen van de huidige arbeidsmarkttoestand en de grootste uitdagingen voor het beleid, komen in eerste instantie de bevolking op arbeidsleeftijd, de werkenden en de werkzoekenden aan bod. De aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod en de combinatie arbeid en gezin maken vervolgens het plaatje compleet.

De Vlaamse Regering heeft een aantal lange termijn-doelstellingen bepaald in het Pact 2020, in ViA en in het regeerakkoord 2009-2014. Bedoeling is om versterkt in te zetten op de activering van werkzoekenden, de versterking van competenties en de ondersteuning van loopbanen. De Vlaamse Regering wil ook pertinent meer 50-plussers aan het werk en een versterking van de sociale economie. In het tweede deel van dit hoofdstuk komen een aantal beleidsmaatregelen en -programma's aan bod die werden opgezet om deze doelstellingen te realiseren.

Situatie Vlaamse arbeidsmarkt

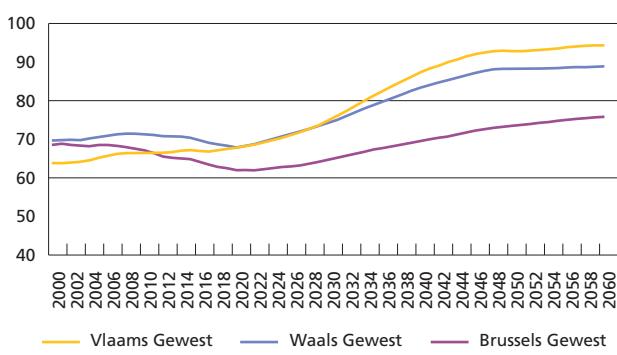
Hier volgt een overzicht van de ruime omgeving waarin de Vlaamse arbeidsmarkt en het arbeidsmarktleid is ingebied. Vooreerst wordt de bevolking op arbeidsleeftijd en een aantal onderliggende componenten besproken. Nadien wordt dieper ingegaan op de werkenden, de werklozen, de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en de combinatie arbeid en gezin.

Bevolking op arbeidsleeftijd

De Vlaamse (**demografische**) afhankelijkheidsratio, die de verhouding weergeeft van het aantal personen buiten arbeidsleeftijd (jongeren tot en met 19 jaar en de ouderen vanaf 65 jaar) en het aantal personen op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), groeit gestaag aan. In 2000 waren er voor elke 100 Vlamingen op arbeidsleeftijd 63 buiten deze arbeidsleeftijd. Volgens de prognoses zullen er anno 2030 in het Vlaamse Gewest al 74 afhankelijke inwoners zijn per 100 20-64-jarigen. In 2060 zou deze ratio op 94 komen. Het Waalse Gewest krijgt na een lichte afname tot in 2020 ook te maken met een toenemende ratio, al is de stijging minder uitgesproken dan in Vlaanderen. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest heeft eveneens een beduidend lagere en minder groeiende demografische afhankelijkheid.

2.72 Demografische afhankelijkheidsratio

Evolutie en prognose* van het aantal personen buiten arbeidsleeftijd per 100 personen op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), naar gewest, van 2000 tot 2060.

* Op basis van bevolkingsaantallen 2000-2013 en bevolkingsprognoses 2010-2060.
Bron: ADS, FPB, bewerking SVR.

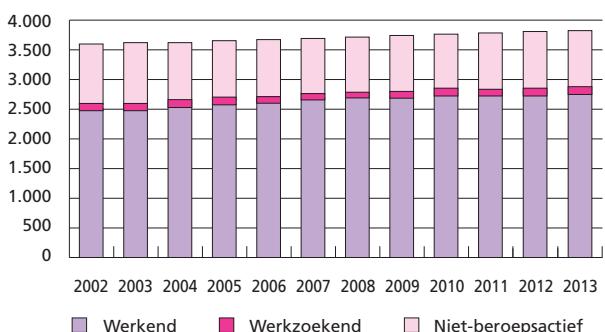
De bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) kan volgens de internationaal geldende definitie van de International Labour Organization (ILO) naar socio-economische positie in drie grote categorieën ingedeeld worden: de werkenden, de werklozen en de niet-beroepsactieven. Voor Vlaanderen komen we in 2013 aan 71,9% werkenden, 3,7% werklozen en 24,4% niet-beroepsactieven. De eerste 2 vormen samen de **beroepsbevolking**.

Het aantal **werkenden** kende een overwegend klimmend verloop tussen 2002 en 2013. Tijdens de economisch zwakkere jaren 2003, 2009 en 2012 was er evenwel geen groei. In 2013 is er opnieuw een lichte toename van het aantal werkende 20-64-jarigen.

In het zog van de economische conjunctuur laat het aantal **ILO-werklozen** een schommelende ontwikkeling optekenen in de periode 2002-2013. Na een aanzienlijke afname

2.73 Bevolking op arbeidsleeftijd

Evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), van 2002 tot 2013, naar socio-economische positie*, N x 1.000.

* Tijdsbreuk tussen 2010 en 2011 voor werklozen en niet-beroepsactieven. In 2011 wijzigde de bevraging waardoor een deel van de werklozen verschoven naar de niet-beroepsactieven (omdat ze niet naar werk zochten in de referentiemaand).

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

in 2011, die ook veroorzaakt werd door een verschuiving van werklozen naar niet-beroepsactieven ten gevolge van een gewijzigde vraagstelling, veert de werkloosheid terug op in 2012. Ook in 2013 neemt het aantal werklozen verder toe.

Het aantal **niet-beroepsactieven** vertoonde tussen 2002 en 2013 eveneens een fluctuerende evolutie die overwegend neerwaarts gericht is. In vergelijking met 2002 zijn er 8% minder niet-beroepsactieve 20-64-jarigen in 2013. Vrouwen blijven nog steeds in de meerderheid bij de beroepsinactieven, hoewel hun aandeel gedaald is van 65% in 2002 naar circa 60% in 2013.

Werkenden

We beginnen met de voorstelling van de werkzaamheidsgraad, zowel globaal als naar verschillende achtergrondkenmerken. Vervolgens wordt er even stilgestaan bij de uittredeleeftijd. Nadien worden er verscheidene arbeidsregimes besproken en wordt er gekeken naar de werkenden per sector. Tot slot komt ook werkbaar werk aan bod.

Werkzaamheidsgraad

Vlaanderen wil met de arbeidsmarkt tegen 2020 een stuk verder staan dan vandaag. Een reeks doelstellingen, opgesteld in het kader van het Pact 2020 en de Europa 2020-strategie, geven deze ambitie vorm. De kerndoelstelling is het bereiken van een **werkzaamheidsgraad** van ruim 76% bij de Vlaamse 20-64-jarigen tegen 2020. Op die manier levert het Vlaamse Gewest een bijdrage aan de Europese strategie om voor de ganse EU een werkzaamheidsgraad van 75% te realiseren. Om de globale werkzaamheid op te krikken, moet de werkzaamheidsgraad van alle bevolkingsgroepen omhoog.

De Vlaamse werkzaamheidsgroei stokte naar aanleiding van de conjuncturele verzwakking. Nog voor de kloof met het precrisisniveau uit 2008 gedicht was, begon de werkzaamheidsgraad in 2011 opnieuw af te brokkelen en ook in 2012 was er een lichte terugval. Anno 2013 volgt er opnieuw beterschap en zijn er net geen 72 op de 100 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk; dat zijn er 0,4 procentpunt meer dan in 2012. In 2013 bereiken enkel Duitsland en Malta reeds de nationale doelstelling die ze tegen 2020 naar voren hebben geschoven. Zweden strandt op een zucht van de 2020 eindmeet. Met het groeiritme dat tijdens de afgelopen jaren gerealiseerd werd, wordt het bereiken van de 76%-doelstelling tegen 2020 nog een hele uitdaging voor Vlaanderen. Niet alleen laat de economische toestand sporen na, daarnaast blijven een aantal specifieke groepen (ouderen, personen van vreemde herkomst, personen met een handicap, vrouwen, ...) ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Vandaar dat Vlaanderen een aantal bijkomende doelstellingen tegen 2020 geformuleerd heeft met het oog op de activering van deze kwetsbare groepen.

2.74 Werkzaamheidsgraad globaal

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (20-64 jaar), van 2000 tot 2013, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, nationaliteit*, geboorteland* en arbeidshandicap, jaargemiddelde, in %.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal (20-64 jaar)	68,9	68,6	68,6	68,1	69,7	70,4	70,6	71,9	72,3	71,5	72,1	71,8	71,5	71,9
Mannen	79,0	77,9	77,4	76,5	77,6	77,8	77,7	78,8	78,3	77,2	77,4	77,0	76,7	76,8
Vrouwen	58,5	59,0	59,7	59,6	61,5	62,8	63,4	64,9	66,1	65,7	66,7	66,4	66,2	66,9
20-24 jaar	-	57,5	56,9	54,9	56,1	55,0	56,5	56,2	56,1	49,6	50,8	50,0	48,6	48,1
25-49 jaar	84,3	84,0	84,2	83,2	84,9	85,6	85,8	86,8	87,9	86,8	86,8	86,4	85,9	85,7
50-64 jaar	39,9	40,1	40,6	42,1	43,8	45,9	46,3	49,3	49,1	50,9	53,1	53,6	54,6	56,5
55-64 jaar	25,5	24,5	25,6	26,5	29,5	30,7	31,4	34,2	34,3	35,8	38,2	38,9	40,5	42,9
Laaggeschoold	-	52,2	52,6	52,2	52,7	52,6	52,5	54,3	53,4	52,6	53,3	52,0	51,7	52,0
Middengeschoold	-	72,7	72,4	71,6	72,6	73,4	73,3	73,9	74,8	73,2	74,1	74,0	72,9	73,4
Hooggeschoold	-	85,2	84,2	83,8	84,8	84,9	84,7	85,9	85,0	84,2	84,1	83,8	83,9	83,2
Belgen	-	69,3	69,4	68,9	70,4	71,1	71,3	72,7	72,8	72,2	72,9	72,7	72,4	72,7
EU-burger (exclusief Belgen)	-	67,4	62,6	62,4	65,5	67,2	66,7	68,8	71,5	68,0	70,1	68,5	70,3	69,3
Niet-EU-burger	-	36,4	41,4	38,6	41,3	42,7	45,0	44,5	47,2	46,9	44,4	46,3	42,7	46,4
Geboren in België	-	-	-	-	-	71,7	72,0	73,1	73,3	72,9	73,5	73,3	73,3	73,4
Geboren in ander land EU	-	-	-	-	-	64,4	61,3	64,3	68,4	67,0	68,6	69,0	69,0	70,0
Geboren buiten EU	-	-	-	-	-	48,9	51,1	51,4	56,3	53,4	53,4	53,0	51,8	54,9
Personen met arbeidshandicap	-	-	-	-	-	-	-	42,7	-	37,5	33,5	38,6	38,7	40,4
Personen zonder arbeidshandicap	-	-	-	-	-	-	-	77,4	-	75,7	76,8	76,8	76,7	76,8

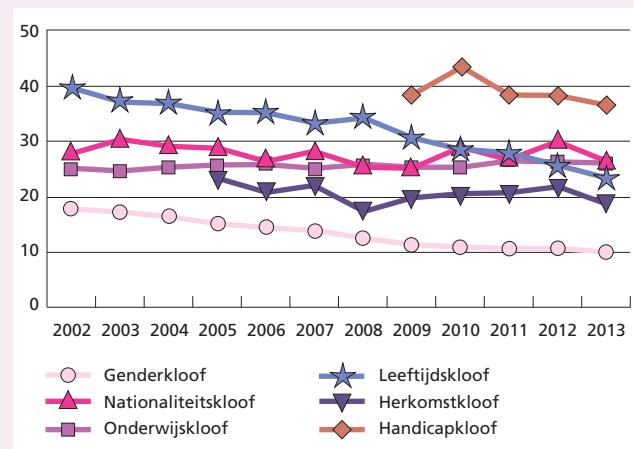
* Tot en met 2004 is de EU gelijk aan EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Bleef de mannelijke werkzaamheidsgraad nagenoeg status quo, dan steeg de arbeidsdeelname van vrouwen aanzienlijk de afgelopen decennia. Ook in 2013 slinkt de werkzaamheidskloof tussen Vlaamse mannen en vrouwen verder.

2.75 Werkzaamheidskloven

Evolutie van het verschil in de werkzaamheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 20-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers**, tussen personen geboren in de huidige verblijfplaats (= geboorteland) en geboren buiten de EU**, tussen personen zonder handicap en personen met handicap***, en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2002 tot 2013, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 20-64-jarigen.

** Tot en met 2004 is de EU gelijk aan EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

*** Tussen 2007 en 2009 is er een tijdreksbreuk. Vanaf 2009 worden jaargegevens gebruikt, voordien tweede kwartaalgegevens.

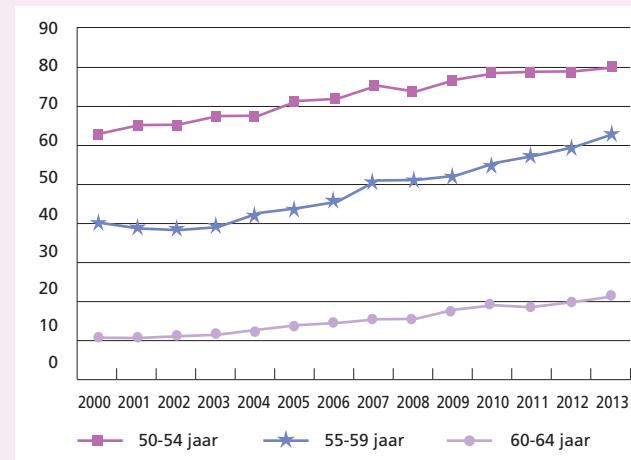
Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Na een onderbreking van de jarenlange groei in de vrouwelijke werkzaamheidsgraad in 2009 en 2011-2012, lijkt de werkzaamheid van de Vlaamse vrouwen in 2013 terug aan te knopen met stijgende cijfers. Met ruim 2 op de 3 vrouwelijke 20-64-jarigen die een betaalde job hebben zit het Vlaamse Gewest toch nog een eind af van de 75%-doelstelling tegen 2020.

De Vlaamse arbeidsmarkt wordt nog steeds gekarakteriseerd door een ‘citroenmodel’ met een erg hoge arbeidsdeelname in de middelste leeftijdsgroep en een sterk vervroegde uitval aan het einde van de loopbaan. De grote kloof tussen de werkzaamheid van de mensen jonger en

2.76 Werkzaamheidsgraad ouderen

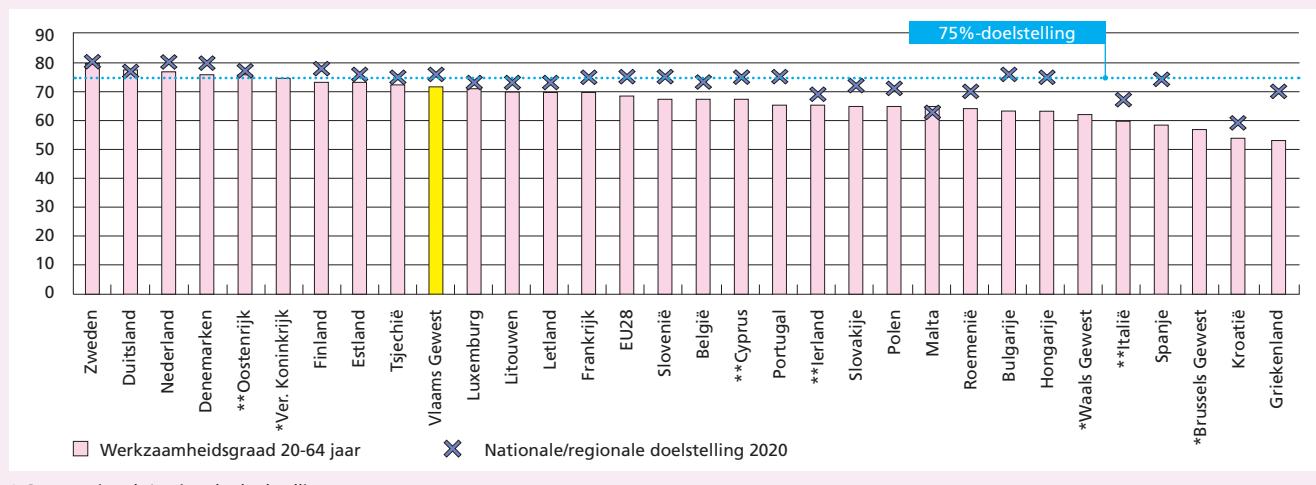
Evolutie van de werkzaamheidsgraad (50-64 jaar), van 2000 tot 2013, naar leeftijdsklassen, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.77 Werkzaamheidsgraad internationaal

Werkzaamheidsgraad (20-64 jaar) in 2013 met nationale/regionale* streefdoelen**, naar gewesten en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

* Geen nationale/regionale doelstelling.

** Doelstelling tussen 69-71% (Ierland), 67-69% (Italië), 75-77% (Cyprus) en 77-78% (Oostenrijk).

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

ouder dan 50 jaar is de voorbije jaren wel steeds kleiner geworden, maar blijft anno 2013 toch nog uitgesproken met 23,3 procentpunten.

De werkzaamheidsgraad bij jongeren (20-24 jaar) is tussen 2008 en 2013 met 8 procentpunten gedaald van 56,1% naar 48,1%. Dit is deels te wijten aan de crisisjaren; jongeren zijn erg kwetsbaar in tijden van economische laagconjunctuur. Anderzijds is er ook de stijgende deelname aan hoger onderwijs.

De lage werkzaamheid bij ouderen blijft één van de belangrijkste pijnpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt. Om dit aan te pakken wil Vlaanderen tegen 2020 respectievelijk 60% en 50% van de 50-plussers en 55-plussers aan het werk. De 50- en 55-plussers werken de laatste jaren steeds meer, ook tijdens de crisis. Ze hebben de afgelopen periode stevige vooruitgang geboekt en ook in 2013 is dat het geval. Er zijn dan 56,5% van de 50-plussers aan de slag; dat zijn er 1,9 procentpunt meer dan in 2012. Bij de 55-plussers ligt de arbeidsdeelname lager met 42,9%; dat zijn er 2,4 procentpunten meer dan het jaar voordien. De afgesproken werkzaamheidsdoelstellingen tegen 2020 komen zo weer een stapje dichterbij.

De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse laaggeschoolden blijft veel lager dan die van de midden- en hooggeschoolden. Niet enkel het lage opleidingsniveau of het tekort aan ervaring of specifieke competenties hypothetiseren de kansen op werk voor laaggeschoolden. Ook verdringingsprocessen spelen een rol, vooral in tijden van crisis wanneer de werkloosheid ook toeneemt bij de middengeschoolden. Anno 2013 is slechts iets meer dan de helft van de laaggeschoolden op arbeidsleeftijd aan het werk. Het verschil in arbeidsdeelname tussen laag- en hogergeschoolden komt dan op 25,9 procentpunten en is het laatste decennium weinig veranderd.

Na een flinke toename van de werkzaamheidsgraad van de personen van vreemde herkomst tussen 2001 en

2008, werd deze groep hard getroffen door de economische crisis. Omdat een groot deel van de bevolking met een niet-EU-herkomst ondertussen de Belgische nationaliteit verworven heeft, is het accurater om deze groep niet alleen op basis van nationaliteit maar ook op basis van geboorteland af te bakenen. Het niveau van de werkzaamheid van de personen geboren buiten de EU is sinds 2008 voortdurend afgenomen en strandt in 2012 op 51,8%. Maar in 2013 is er een ommegaker. De werkzaamheid neemt met 3,1 procentpunten toe. Daarmee is de herkomstcloof kleiner geworden, maar blijft de afstand tot de 64%-werkzaamheidsdoelstelling tegen 2020 voor personen geboren buiten de EU groot. Ook de werkzaamheidsgraad van personen met een niet-EU-nationaliteit is in 2013 toegenomen met 3,7 procentpunten tot 46,4%. Zo is de nationaliteitscloof opnieuw wat smaller geworden en komt deze in 2013 op 26,3 procentpunten. De afstand met de 58%-werkzaamheidsdoelstelling voor personen met de niet-EU-nationaliteit is eveneens ingekort, maar blijft groot.

In 2013 was slechts 40,4% van de Vlaamse bevolking met een arbeidshandicap aan het werk. In vergelijking met 2012 nam de werkzaamheidsgraad wel toe met 1,8 procentpunt; wat meer is dan de verhoede jaarlijkse stijging van 1 procentpunt om zo tegen 2020 een werkzaamheidsgraad van 43% bij personen met een arbeidshandicap te halen.

Uittredeleeftijd

Het opkrikken van de werkzaamheidsgraad van 50-plussers betekent dat de uittrede uit de arbeidsmarkt uitgesteld wordt.

Tussen 2001 en 2011 nam de gemiddelde **uittredeleeftijd** in het Vlaamse Gewest, net als in de andere gewesten, gestaag toe. In Vlaanderen steeg de uittredeleeftijd van

58,4 jaar in 2001 naar 59,4 jaar in 2011. Daarmee groeide de uittredeleeftijd in het Vlaamse Gewest gemiddeld genomen met 1,2 maanden per jaar.

Vrouwen trekken zich nog steeds iets vroeger terug uit de arbeidsmarkt dan hun mannelijke collega's. In 2011 wordt het verschil op minder dan een jaar geraamde; in 2001 was dit nog meer dan een jaar.

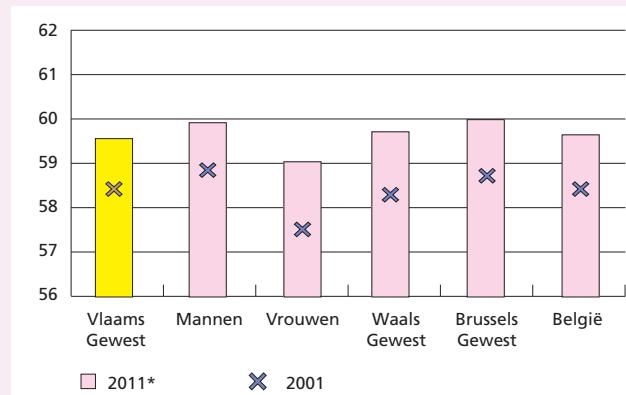
Arbeidsregime

De Vlaamse en Europese arbeidsmarkt zijn sinds de jaren negentig een stuk flexibeler geworden. Deze evolutie gaat nog steeds verder.

Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest sterk gestegen van 17,4% in 2000 naar 25,4% in 2012. Daarmee ligt het aandeel deeltijdarbeid duidelijk hoger dan het EU27-gemiddelde van 19,2% in 2012. De snellere toename van deeltijdarbeid in Vlaanderen en België kan gedeeltelijk verklaard worden door het

2.78 Uittredeleeftijd

Evolutie van de gemiddelde uittredeleeftijd, in 2001 en 2011*, naar geslacht, andere gewesten en België, in aantal jaren.

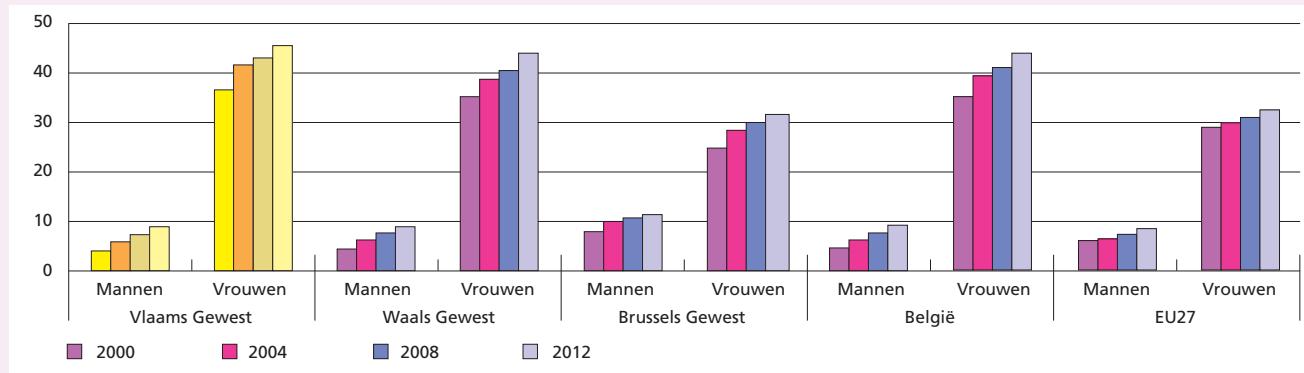

* Raming.

Bron: Datawarehouse Arbeidsmarkt & Sociale Bescherming bij de KSZ, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.79 Deeltijdarbeid

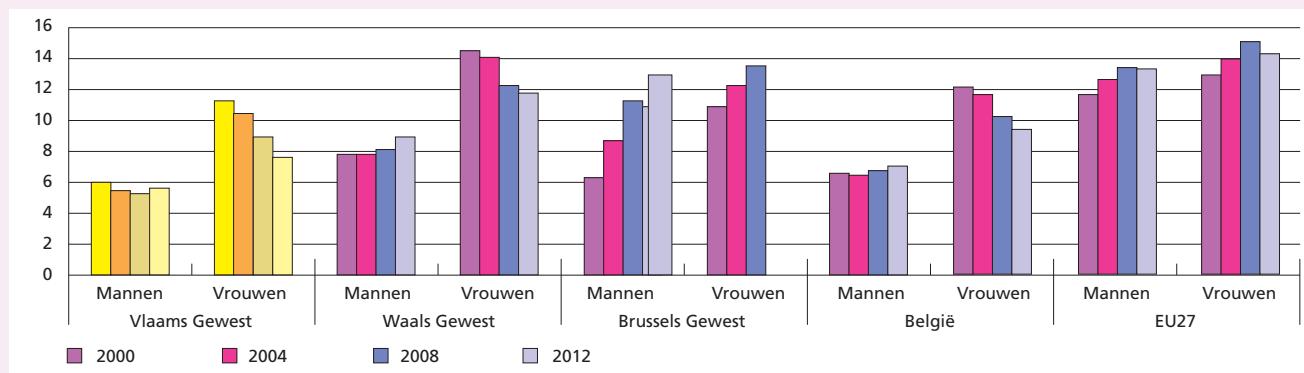
Evolutie van het aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (15-64 jaar), van 2000 tot 2012, naar geslacht, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.80 Tijdelijke arbeid

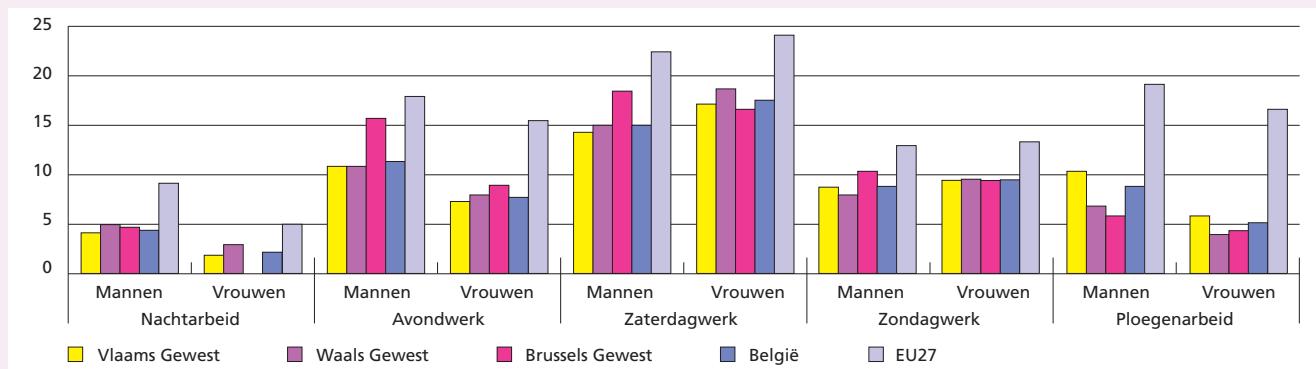
Evolutie van het aandeel tijdelijke arbeid bij loontrekkenden (15-64 jaar), van 2000 tot 2012, naar geslacht, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.81 Atypische arbeid

Aandeel loontrekkenden met een atypisch contract (15-64 jaar) in 2012, naar geslacht, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

succes van maatregelen op het gebied van loopbaanonderbreking en tijdskrediet. Deeltijdarbeid is overigens nog steeds in hoge mate een vrouwelijk verschijnsel. De meerderheid van de Vlaamse vrouwen die een deeltijdse baan hebben, geeft aan dit te doen omwille van de combinatie arbeid-gezin. In 2012 waren 45,2% van de werkende vrouwen deeltijds aan de slag tegen 8,7% bij de mannen. Eenzelfde verschil is er in het Waalse Gewest, in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest is er weliswaar een kleinere kloof.

Het aandeel **tijdelijk werkende loontrekkenden** kent in het Vlaamse Gewest de voorbije jaren een schommelend verloop en blijft meestal hangen tussen de 6,5 à 8%. Dat is een stuk lager dan het EU27-gemiddelde van 13,7% in 2012. Het contract voor onbepaalde duur blijkt meer de norm te zijn in Vlaanderen dan in de rest van Europa. Tijdelijke arbeid is net als deeltijdarbeid een overwegend vrouwelijke aanleggenheid, maar minder uitgesproken. In 2012 waren 75 op de 1.000 van de Vlaamse werkende vrouwen met een tijdelijk contract aan de slag, tegenover circa 56 op de 1.000 mannen. Tijdelijke arbeid is ook sterk leeftijdsgebonden en blijkt vooral een jongerendaak te zijn. Bij Vlaamse jongeren komen tijdelijke arbeidsovereenkomsten relatief meer voor dan bij de totale bevolking op arbeidsleeftijd, maar minder dan bij tal van hun Europese leeftijdsgenoten. Dit onderlijnt het belang van tijdelijk werk als intredekanaal op de arbeidsmarkt.

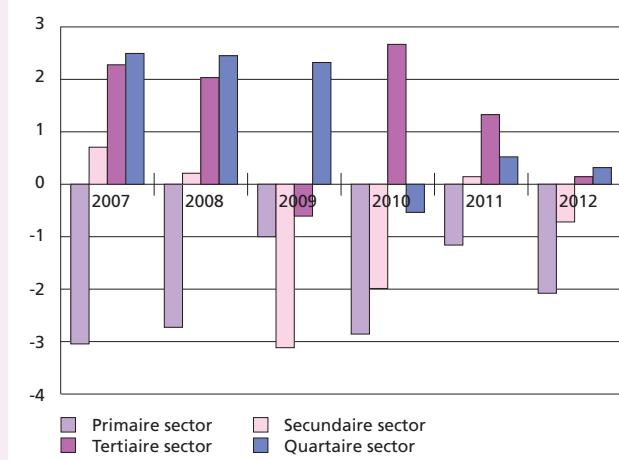
Er is ook nog de **arbeid volgens een afwijkend uurrooster** (atypische arbeid). Opvallend is dat vrouwen meer op zaterdag en zondag werken dan mannen. Beide vormen van atypisch werk zijn de voorbije jaren overwegend toegenomen. Nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid komt dan weer meer voor bij mannen. Deze drie atypische werkvormen zijn de laatste jaren een beetje aan het afbrokkelen. Opvallend is dat de Vlamingen gemiddeld genomen minder in afwijkende arbeidsvormen te werkgesteld zijn dan hun collega's elders in de Europese Unie.

Werkenden naar sector

Er zijn gemiddeld 2.744.755 werkenden in Vlaanderen anno 2012. Dat zijn er quasi evenveel als in 2011. Daarvan zijn er nagenoeg 84% aan de slag als loontrekkende en de resterende groep werkt als zelfstandige of helper. In vergelijking met 2006 zijn er ongeveer 5% meer werkenden in 2012. De tewerkstellingsevolutie kent een verschillend patroon naargelang de hoofdsector. Terwijl het aantal werkenden in de primaire en secundaire sectoren hoofdzakelijk afkalft over de periode 2006-2012, neemt de werkzaamheid nog overwegend toe in de dienstensectoren. In de quartaire sector, waar initieel weinig te merken viel van de crisis, stabiliseert het aantal werkenden zich vanaf 2010. Dit is wellicht het gevolg van besparingen en

2.82 Werkenden naar sector

Evolutie van het aantal werkenden (15-64 jaar), van 2007 tot 2012, naar hoofdsector (op basis van NACE-Bel 2008), jaar-op-jaar wijziging, in %.

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

rationaliseringen bij de overheid. Ook in de conjunctuur gevoeligere tertiaire sector is de groei van het aantal werkenden in 2010 en 2011 stilgevallen in 2012.

De verdeling van het aantal werkenden naar hoofdsector toont aan dat Vlaanderen een diensteneconomie is waar 46,1% aan het werk is in de tertiaire sector en 31,3% in de quartaire sector. De industrie en bouw is goed voor 20,5% van de werkenden en de rest is werkzaam in de landbouw.

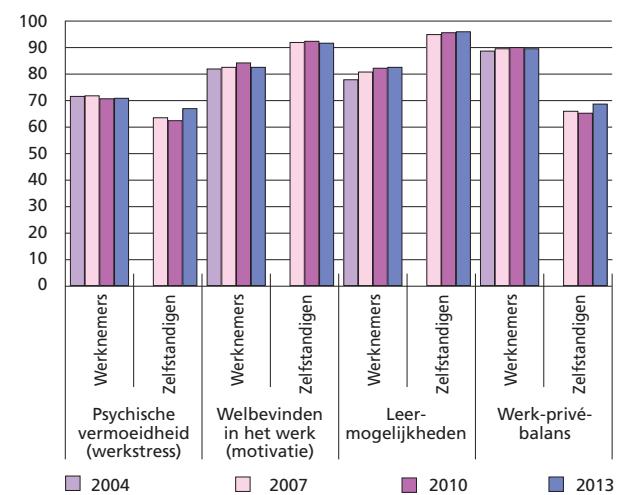
Werkbaar werk

Om de uitstroom uit de arbeidsmarkt te beperken en werkenden langer actief te houden, is ook aandacht vereist voor **werkbaar werk** of een kwaliteitsvolle job. Het Pact 2020 voorziet dat de werkbaarheidsgraad, die het aandeel werkenden met een kwaliteitsvolle baan weergeeft, bij zowel werknemers als zelfstandige ondernemers jaarlijks gemiddeld met 0,5 procentpunt groeit. De **werkbaarheidsgraad** zou daardoor tegen 2020 verhogen tot minstens 60% voor werknemers en zo dicht mogelijk bij 55% komen voor zelfstandigen.

Het aandeel van de Vlaamse werknemers dat een kwaliteitsvolle job heeft op het vlak van psychische vermoeidheid (werkstress), welbevinden in het werk, leermogelijkheden en werk-privé-balans is gestegen van 52,3% in 2004 naar 54,6% in 2013. Tussen 2004 en 2007 nam de werkbaarheidsgraad toe met 1,8 procentpunt; nadien bleef de groei stokken met de komst van de economische crisis. Werkstress blijft het grootste knelpunt voor de werkbaarheid van loontrekende jobs. Ook in 2013 wijkt de werkbaarheidsgraad voor vrouwen en sommige kansengroepen af van de globale werkbaarheid bij de werknemers. Zowel voor de vrouwen als voor de laaggeschoolden loontrekken, de personen met een handicap en de 50-54-jarigen ligt

2.84 Werkbaarheidsindicatoren

Evolutie van de werkbaarheidsindicatoren, van 2004 tot 2013, naar beroepsstatuut, % niet-problematisch.

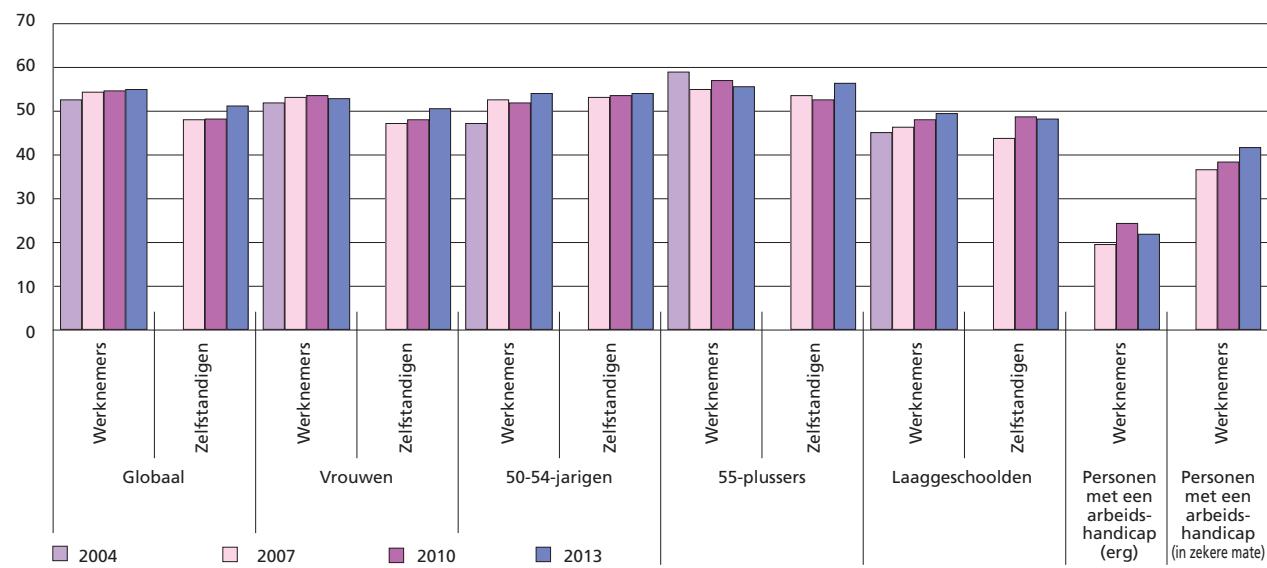
Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

de werkbaarheidsgraad lager dan algemeen genomen het geval is. Enkel bij de 55-plussers is dat net andersom.

Anno 2013 wordt een werkbaarheidsgraad bij de zelfstandige ondernemers opgetekend van 51,4%. Waar er tussen 2007 en 2010 nauwelijks evolutie was in de werkbaarheidsgraad van de zelfstandigen, is er in 2013 een toename met 3,6 procentpunten in vergelijking met de meting in 2010. Bij de zelfstandige 50-plussers ligt de werkbaarheidsgraad hoger dan globaal; bij vrouwen en laaggeschoolden is dat niet zo. Net zoals bij de loontrekkenden is werkstress ook bij de zelfstandigen het belangrijkste knelpunt om te komen tot meer werkbaar werk.

2.83 Werkbaarheidsgraad

Evolutie van de werkbaarheidsgraad, van 2004 tot 2013, naar beroepsstatuut en kansengroepen, in %.

Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

Werkloosheid

Om de werkloosheid nader te belichten wordt zowel gebruik gemaakt van enquêtegegevens (EAK/LFS) als van administratieve VDAB-data. Enige voorzichtigheid is hierbij geboden aangezien de werkloosheidsgegevens uit de EAK niet noodzakelijk overeenkomen met de administratieve werkloosheidssituatie. De meetmethode van de EAK heeft als gevolg dat een aantal werklozen die administratief ‘niet-werkend werkzoekend’ zijn, beschouwd wordt als ‘niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt’, en dus tot de niet-beroepsactieve bevolking gerekend wordt en bijgevolg ook niet meegenomen wordt in de berekening van de werkloosheidsgraad. Dit leidt tot een onderschatting in vergelijking met de reële administratieve situatie op basis van de inschrijving bij een officiële bemiddelingsdienst zoals de VDAB.

ILO-werkloosheidsgraad

In 2013 steeg de globale **ILO-werkloosheidsgraad** (15-64 jaar) in het Vlaamse Gewest verder tot 5,1%. De Vlaamse werkloosheidsgraad blijft ruim onder het niveau van België en de andere gewesten. Net zoals de voorgaande jaren waren Vlamingen op beroepsactieve leeftijd minder vaak op zoek naar een job dan gemiddeld genomen in de Europese Unie. Enkel Oostenrijk scoort beter in 2013, zoals het ook al deed in 2011 en 2012. Duitsland is het enige land dat in 2013 een lagere werkloosheidsgraad laat optekenen dan in 2008. In lidstaten die erg hard door de crisis getroffen worden zoals Griekenland, Spanje, Portugal en Cyprus neemt de werkloosheid aanzienlijk toe tussen 2008 en 2013. Ook bij nieuwkomer Kroatië is dat het geval.

2.85 ILO-werkloosheidsgraad globaal

Evolutie* van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 2000 tot 2013, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau**, nationaliteit*** en geboorteland***, jaargemiddelde, in %.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal	4,3	4,0	4,9	5,7	5,4	5,5	5,0	4,4	3,9	5,0	5,2	4,3	4,6	5,1
Mannen	3,2	3,6	4,3	5,2	4,6	4,8	4,3	3,8	3,7	5,0	5,2	4,2	4,6	5,1
Vrouwen	5,9	4,5	5,7	6,3	6,6	6,3	5,8	5,1	4,2	5,0	5,1	4,4	4,5	5,0
15-24 jaar	11,3	10,0	11,6	15,5	13,6	14,2	12,5	11,7	10,5	15,7	15,6	12,7	12,8	16,6
25-49 jaar	3,7	3,4	4,2	4,9	4,6	4,6	4,0	3,5	3,2	3,9	4,3	3,5	4,1	4,3
50-64 jaar	2,7	2,6	3,8	3,3	4,2	4,3	4,8	4,0	3,6	3,9	4,0	3,4	3,0	3,4
55-64 jaar	-	-	3,8	-	3,5	3,8	4,6	3,5	3,6	4,3	4,0	3,4	3,0	3,8
Laaggeschoold	5,8	5,0	6,2	7,4	7,0	7,9	7,5	6,3	6,0	6,9	8,0	7,1	7,1	8,9
Middengeschoold	3,1	3,3	4,0	4,3	4,6	4,2	3,8	3,7	3,2	3,8	3,9	3,1	3,9	5,0
Hooggeschoold	1,8	1,7	2,5	2,4	2,7	2,6	2,5	1,9	1,9	2,5	2,6	2,1	2,8	3,5
Belgen	3,9	3,7	4,5	5,3	5,1	5,1	4,6	4,0	3,5	4,5	4,7	3,8	3,9	4,5
EU-burger (exclusief Belgen)	7,2	6,3	8,4	8,3	7,1	7,2	7,2	6,5	6,8	8,6	8,8	8,2	8,9	9,3
Niet-EU-burger	23,9	21,5	25,3	27,3	25,4	25,2	25,2	21,4	23,3	21,6	24,7	19,9	24,6	22,6
Geboren in België	-	-	-	-	-	4,8	4,2	3,9	3,3	4,2	4,3	3,5	3,5	4,2
Geboren in ander land EU	-	-	-	-	-	6,7	8,5	6,9	6,1	8,0	8,4	6,7	7,9	7,1
Geboren buiten EU	-	-	-	-	-	19,9	19,2	15,7	14,8	16,9	17,7	15,0	17,4	16,0

* In 2011 wijzigde de bevraging waardoor een deel van de werkzoekenden verschoven naar de niet-beroepsactieven. Hierdoor zijn de data vanaf 2011 niet volledig vergelijkbaar met die van de jaren voordien.

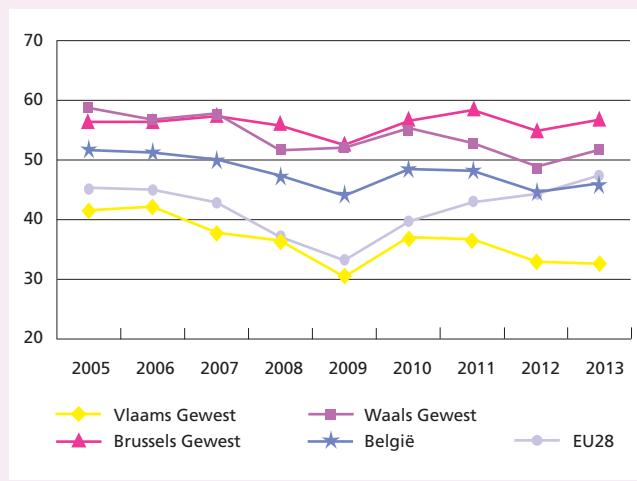
** 25-64 jaar.

*** Tot en met 2004 is de EU gelijk aan EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.86 Langdurige werkloosheid

Evolutie van het aandeel langdurig werklozen (langer dan 12 maanden) binnen de totale groep ILO-werklozen (+15 jaar), van 2005 tot 2013*, Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

* Tijdreeksbreuk vanaf 2011, behalve voor EU28.

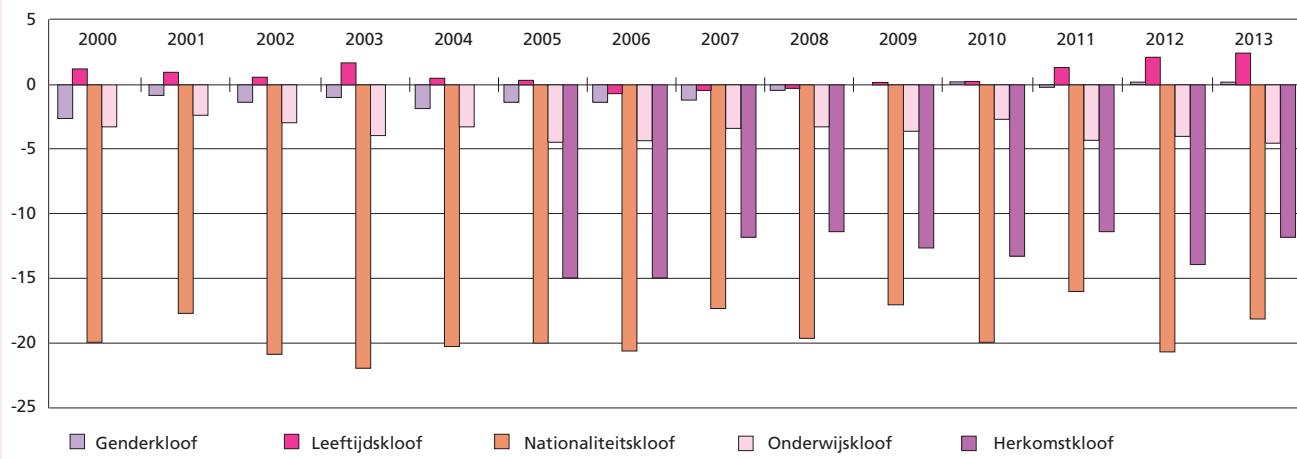
Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

De vrouwelijke werkloosheidsgraad is in 2013, net zoals in 2012, quasi even hoog als de mannelijke zodat de genderkloof zo goed als verdwenen is. In Vlaanderen zijn de vrouwen ook minder vaak werkloos dan in de andere gewesten en in de rest van de EU met uitzondering van Oostenrijk en Duitsland.

Meer dan 16 op de 100 jongeren (15-24 jaar) die zich aanbieden op de arbeidsmarkt hebben geen baan in 2013.

2.87 Werkloosheidskloven

Evolutie van het verschil in de ILO-werkloosheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 15-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers**, tussen personen geboren in de huidige verblijfplaats (=geboorteland) en geboren buiten de EU** en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2000 tot 2013, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 15-64-jarigen, behalve bij de onderwijskloof (25-64 jaar).

** EU: tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

De werkloosheidsgraad bij de jongeren ligt ruim 3 keer zo hoog dan het globale gemiddelde. Bovendien wordt deze groep hard getroffen door de gevolgen van de economische crisis met een sterke groei van de werkloosheidsgraad in 2009 en 2010 ten opzichte van 2008. Gebrek aan werkervaring speelt de jongeren parten. Maar bij het aantrekken van de arbeidsmarkt behoren zij doorgaans bij de eersten die terug aan de slag kunnen gaan.

Bij de 50-plussers blijft de werkloosheidsgraad beperkt tot 3,4%. Dit wil niet zeggen dat deze leeftijdsgroep volop aan het werk is, maar veeleer dat heel wat ouderen zich

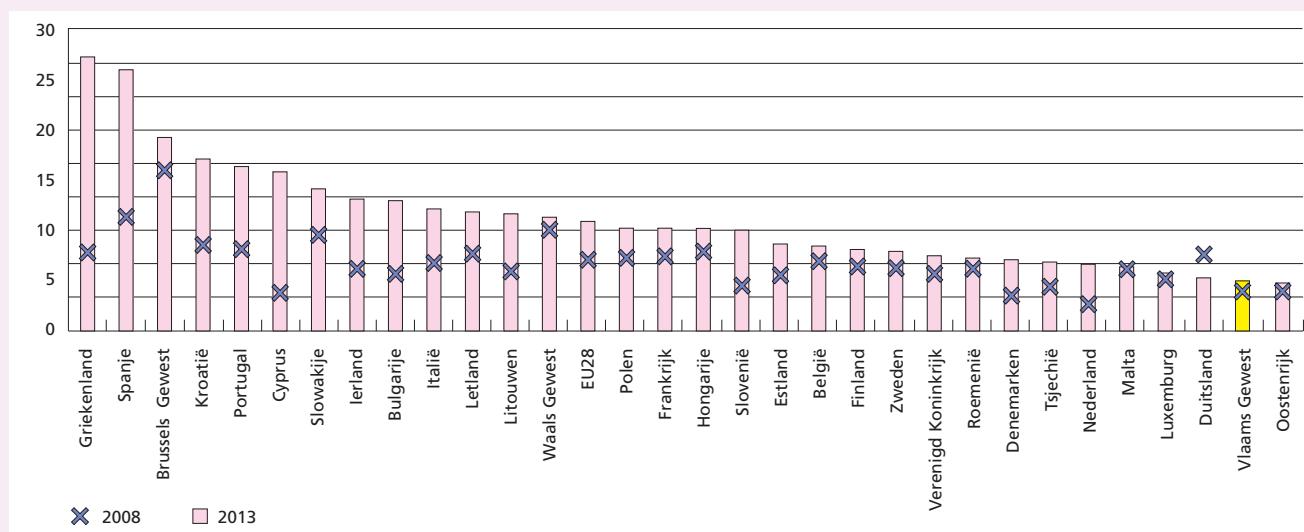
niet langer op de arbeidsmarkt aanbieden.

Ook de laaggeschoolden lopen naast de ondervertegenwoordiging op het vlak van werkzaamheid, een hoger risico op werkloosheid. In vergelijking met de andere gewesten en de meeste Europese landen ligt de werkloosheidsgraad eerder laag.

De achterstand van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op de Vlaamse arbeidsmarkt komt ook sterk tot uiting in de werkloosheidscijfers. De

2.88 ILO-werkloosheidsgraad internationaal

Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), in 2008 en 2013, naar gewesten en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

ILO-werkloosheidsgraad ligt bij hen in 2013 circa 5 keer hoger dan bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit. Vertrekend vanuit het geboorteland noteren de personen geboren buiten de Europese Unie (16%) een hogere werkloosheidsgraad dan de in België geboren personen (4,2%), doch een stuk lager dan die van personen met een nationaliteit van buiten de EU27 (22,6%).

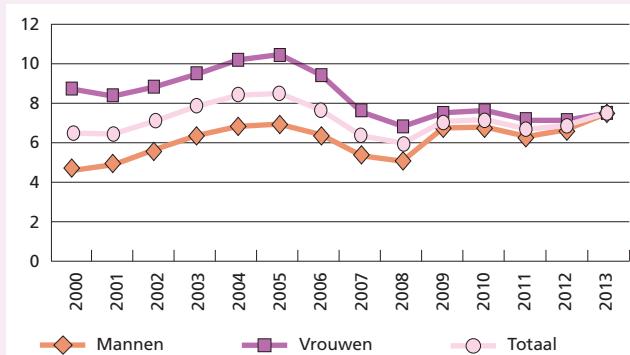
In het Vlaamse Gewest nam het aandeel langdurig werklozen binnen het totale aantal ILO-werklozen (+15-jarigen) lichtjes toe in 2006 om vervolgens in dalende lijn te gaan. Mogelijk is dat het gevolg van de gunstige economische tijden en de striktere opvolging van de werkzoekenden. Door het cohorte-effect vertaalde de conjunctuuromslag in 2008 zich echter pas in 2010 in een stijging van de langdurige werkloosheid. Vanaf 2011 brokkelt het aandeel langdurig werklozen in Vlaanderen terug af. In geheel de periode 2005-2013 is het Vlaamse aandeel werklozen, die langer dan 12 maanden op zoek zijn naar een job, lager dan in de EU28.

Werkzoekenden

De werkloosheid reageert doorgaans met enige vertraging op de conjuncturevolutie. De vertraging van de economie en de financiële crisis in de loop van 2008 deden de toename van de **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ) pieken in 2009 (+20,1%). Het (partiële) economisch herstel na 2009 remde het groeitempo van de werkloosheidscijfers in 2010 (+2,7%) af. Sinds september 2010 daalde het aantal NWWZ en telde Vlaanderen telkens minder werkzoekenden dan in de overeenkomstige maand een jaar eerder. Over gans 2011 genomen verminderde de werkzoekendenpopulatie met 6,4%. Eind september 2011 brokkelt het dalingsritme af, een eerste teken dat de economische groeivertraging begint door te sijpelen in de werkloosheidstatistieken. Vanaf begin 2012 neemt het aantal niet-werkende werkzoekenden maand na maand toe om op

2.89 VDAB-werkloosheidsgraad

Evolutie van de VDAB-werkloosheidsgraad, van 2000 tot 2013, naar geslacht, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

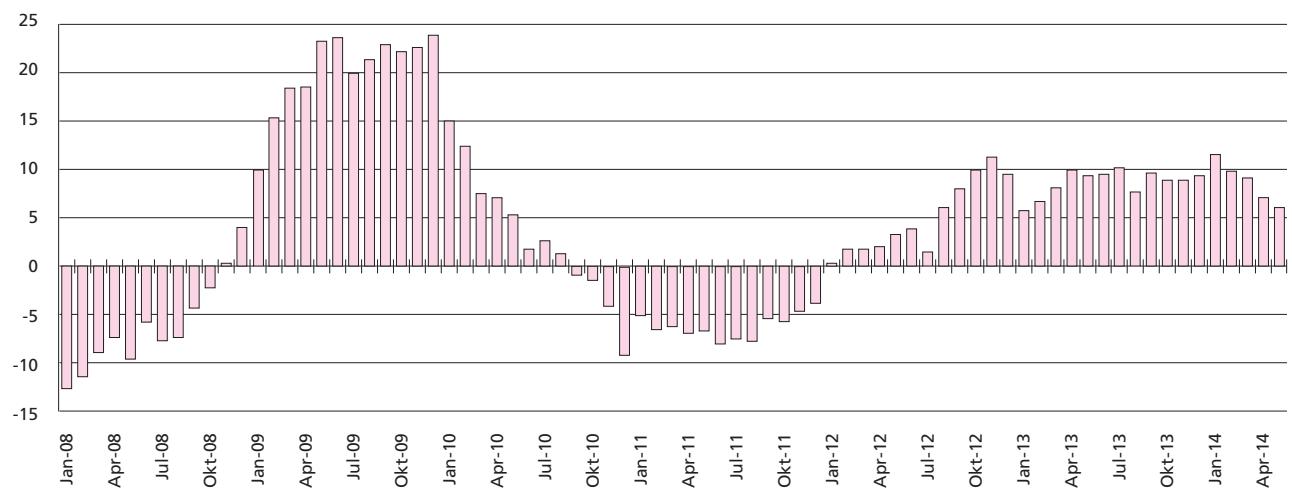
jaarbasis met 4,8% te stijgen. Dit is gedeeltelijk het gevolg van de sombere economische context als gevolg van de eurocrisis en deels te verklaren door de bijstelling van de wijze waarop startende uitzendkrachten worden uitgeschreven. Ook in 2013 groeit de werkloosheid verder aan (+8,5%) en de eerste maandcijfers van 2014 laten eveneens een verdere toename optekenen.

Niet alle groepen worden in dezelfde mate getroffen door de werkloosheid.

In 2013 stijgt vooral de mannelijke werkloosheid (+10,7%), onder andere door banenverlies in de conjunctuurgevoelige industrie, waardoor het overwicht aan werkzoekende mannen behouden blijft. De tertiaire en quartaire sectoren, waarin meer vrouwen werken, bieden beter weerstand aan de crisis. De vrouwelijke **VDAB-werkloosheidsgraad** is anno 2013 even hoog als de mannelijke, waarmee de genderkloof verdwijnt.

2.90 Niet-werkende werkzoekenden verloop

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 2008 tot 2014, maandcijfers, jaar-op-jaar verschillen in %.

Bron: VDAB.

2.91 Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 2002 tot 2013, naar enkele kenmerken, jaargemiddelde.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal (aantal)	187.023	207.806	225.633	235.344	216.762	180.396	168.890	202.808	208.242	195.008	204.437	221.901
Geslacht (aandeel in %)												
mannen	46,2	47,0	46,7	46,2	46,5	46,6	47,8	52,0	51,9	51,2	52,7	53,7
vrouwen	53,8	53,0	53,3	53,8	53,5	53,4	52,2	48,0	48,1	48,8	47,3	46,3
Leeftijd (aandeel in %)												
< 25 jaar	26,9	27,1	25,7	24,0	21,8	20,4	20,6	22,4	21,8	21,1	22,0	22,2
25-49 jaar	65,4	64,3	62,1	59,1	57,0	54,3	52,5	53,3	53,0	52,4	53,1	54,0
+ 50 jaar	7,7	8,6	12,2	17,0	21,2	25,3	26,8	24,3	25,2	26,6	24,9	23,8
Studieniveau (aandeel in %)												
laaggeschoold	53,5	51,5	51,0	51,3	51,5	51,8	52,6	51,1	50,5	50,1	49,0	47,1
middengeschoold	32,1	33,2	33,1	33,4	33,4	32,8	32,4	33,4	33,5	33,9	34,9	36,0
hooggeschoold	14,3	15,3	15,9	15,3	15,2	15,4	14,9	15,5	16,0	16,0	16,2	17,0
Werkloosheidsduur (aandeel in %)												
kortdurend (< 1 jaar)	64,9	62,8	58,9	56,9	52,0	53,4	57,6	61,0	56,9	56,1	57,8	58,3
langdurig (≥ 1jaar)	35,1	37,2	41,1	43,1	48,0	46,6	42,4	39,0	43,1	43,9	42,2	41,7
Herkomst (origine)* (aandeel in %)												
EU	85,0	84,1	83,9	83,7	83,4	80,3	79,3	78,4	77,2	75,7	74,4	74,4
niet-EU	15,0	15,9	16,1	16,3	16,6	19,7	20,7	21,6	22,8	24,3	25,6	25,6
Arbeidshandicap (aandeel in %)												
neen	90,0	89,9	89,3	88,2	87,1	84,7	83,1	84,8	85,7	85,7	87,0	86,8
ja	10,0	10,1	10,7	11,8	12,9	15,3	16,9	15,2	14,3	14,3	13,0	13,2

* Vóór 2007 was de indeling naar origine gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie als persoon van vreemde herkomst en een door de studiedienst van de VDAB ontwikkeld naamherkeningsprogramma. Vanaf 2007 is de indeling naar origine gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit. Doordat nu van alle NWWZ de vorige nationaliteit gekend is, zijn er een aantal NWWZ verschoven van de categorie EU27 naar niet-EU27. Er is vanaf 2007 dus een breuk in de tijdreeks. Vanaf 2013, met de toetreding van Kroatië tot de EU, wordt er gewerkt met EU28.

Bron: VDAB.

Deconjunctuurgevoelige jeugdwerkloosheid groeit met 9,3% op jaarrichting in 2013. De slabakkende conjunctuur remt de jongeren af in het vinden van een (eerste) job. Bij de 50-plussers is er eveneens een jaar-op-jaar toename, weliswaar beperkt tot 3,9%. De oudere werkzoekenden moeten immers langer beschikbaar blijven voor de arbeidsmarkt.

In vergelijking met 2012 nemen de laaggeschoolden werkzoekenden in 2013 toe met 4,4%. Dat is minder dan de middengeschoolden (+11,9%) en de hooggeschoolden (+13,8%). De VDAB wijst er op dat de tragere toename van de werkzoekende laaggeschoolden onder meer het gevolg is van de wisseling van de generaties. Oudere leeftijdsgroepen die de arbeidsmarkt verlaten, hadden minder studiekansen dan de generaties die hen volgden. Daarnaast tekent de aarzelende conjunctuur zich af in de toename van de hooggeschoolden werkloosheid. De relatief grotere groei is het gevolg van zowel de lage vertrekbasis als de slabakkende economie.

Door de aanhoudende werkloosheidsklim neemt niet alleen de kortdurende werkloosheid (+9,3%) toe in 2013, maar gaat het aantal personen die langer dan 1 jaar werkzoekend zijn (+7,4%) eveneens de hoogte in.

De werkloosheid van personen van vreemde herkomst vermeerdert op jaarrichting met 10,3% in 2013. Deze evolutie wordt niet alleen bepaald door de zwakke conjunctuur; maar wordt mee veroorzaakt door de zwakke arbeidsmarktpositie van werkzoekende personen van vreemde herkomst en de jonge leeftijdsopbouw.

Het aantal werkzoekenden met een arbeidshandicap stijgt in 2013 met 9,8% op jaarrichting. Dat is meer dan het globale werkloosheidscijfer of dat van de niet-gehandicapeerde werkzoekenden.

Aansluitings(problemen) tussen vraag en aanbod

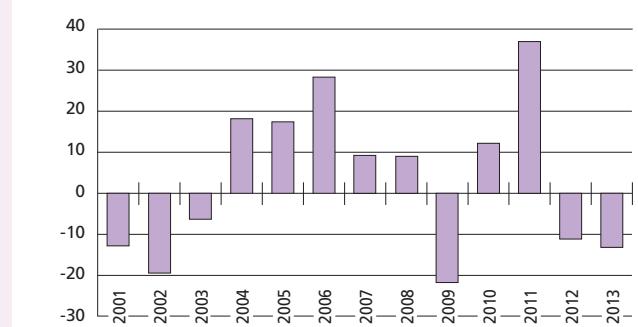
De (mis)match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt wordt hier belicht aan de hand van de openstaande vacatures, de spanningsratio en de knelpuntberoepen.

Openstaande vacatures

De impact van de economische conjunctuur op de vacaturestatistieken van de VDAB weerspiegelt zich, zij het met vertraging, in de evolutie van het aantal **openstaande**

2.92 Openstaande vacatures

Evolutie van het gemiddeld aantal openstaande vacatures (NEC zonder uitzendopdrachten)* per maand, van 2001 tot 2013, jaar-op-jaar wijziging, in %.

* Vacatures voor studentenjobs worden niet meer meegeteld bij het NEC zonder uitzendopdrachten. Herrekende cijfers zodanig dat vergelijkingen met het verleden correct zijn.
Bron: VDAB.

jobaanbiedingen die de voorraad van beschikbare vacatures op een bepaald ogenblik weergeven. De Vlaamse vacaturemarkt kende de afgelopen 5 jaar een uiterst wisselend verloop. In 2008 beleefde deze markt het laatste topjaar vóór de financieel-economische crisis. Na de terugval in 2009 volgden er 2 jaren van herstel. In 2012 begon het aantal openstaande vacatures te dalen, hoewel het globale vacaturepeil nog steeds vrij hoog bleef in vergelijking met de periode voor de crisis. Er werden dan nog 45.800 openstaande vacatures per maand geteld. In 2013 wordt de terugval intenser en zijn er gemiddeld 39.700 openstaande werkaanbiedingen per maand.

Spanningsratio

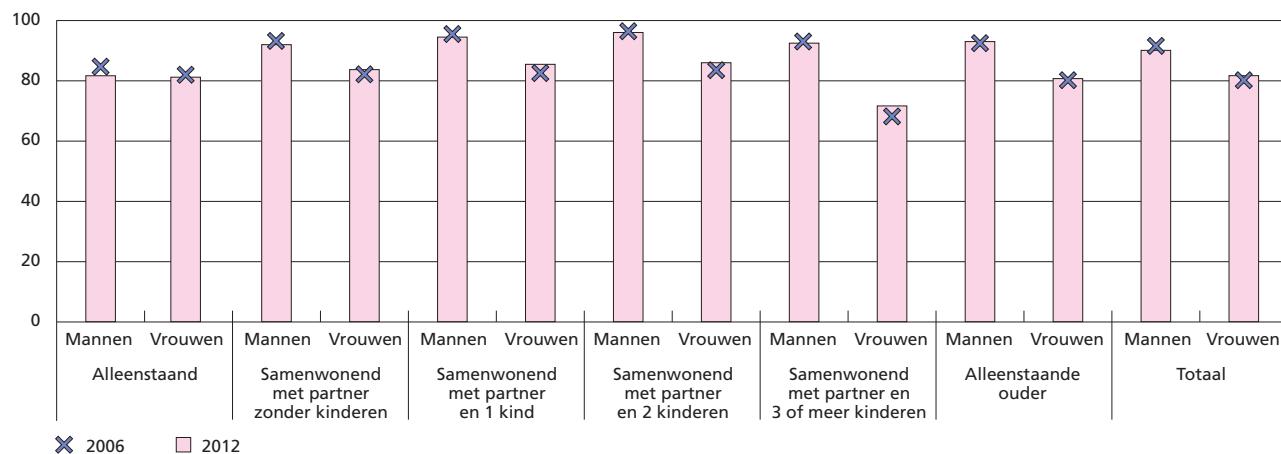
In tijden van laagconjunctuur of crisis neemt de krapte op de arbeidsmarkt gewoonlijk af. Een vermindering van de krapte komt tot uiting in een stijgende **spanningsratio**, die de verhouding weergeeft van het aantal niet-werkende werkzoekenden per openstaande VDAB-vacature. Opmerkelijk is dat de Vlaamse arbeidsmarkt in het crisisjaar 2009 en ook in 2010 bijzonder krap bleef. Het jaar nadien werd zelfs een kraptere record bereikt met een uiterst lage spanningsratio van 3,8. In 2012, toen de economie en de arbeidsmarkt temperden, wordt de krapte lichtjes teruggebracht tot 4,5 niet-werkende werkzoekenden per openstaande werkaanbieding. Die stijgende tendens zet zich door in 2013 wanneer de spanningsratio verder opklamt naar 5,6.

Knelpuntberoepen

Uit de vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** geselecteerd. Werkgevers hebben het bij knelpuntberoepen minder gemakkelijk om een geschikte kandidaat te vinden, maar het is niet zo dat alle vacatures voor knelpuntberoepen moeilijk ingevuld geraken.

2.94 Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling

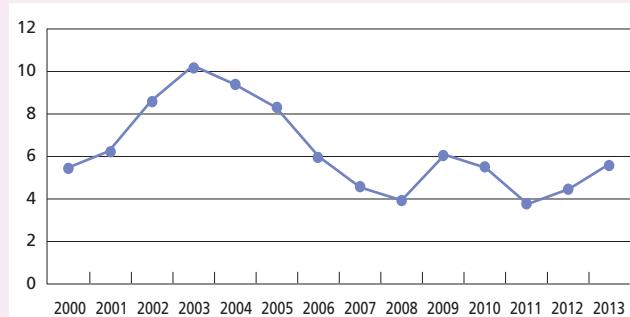
Evolutie werkzaamheidsgraad (25-49 jaar), van 2006 tot 2012, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.93 Spanningsratio

Evolutie van de verhouding tussen het aantal niet-werkende werkzoekenden en het aantal openstaande vacatures*, van 2000 tot 2013, gemiddelde januari-december.

* Vacatures voor studentenjobs worden niet meer meegeteld bij het NEC zonder uitzendopdrachten. Herrekende cijfers zodanig dat vergelijkingen met het verleden correct zijn.

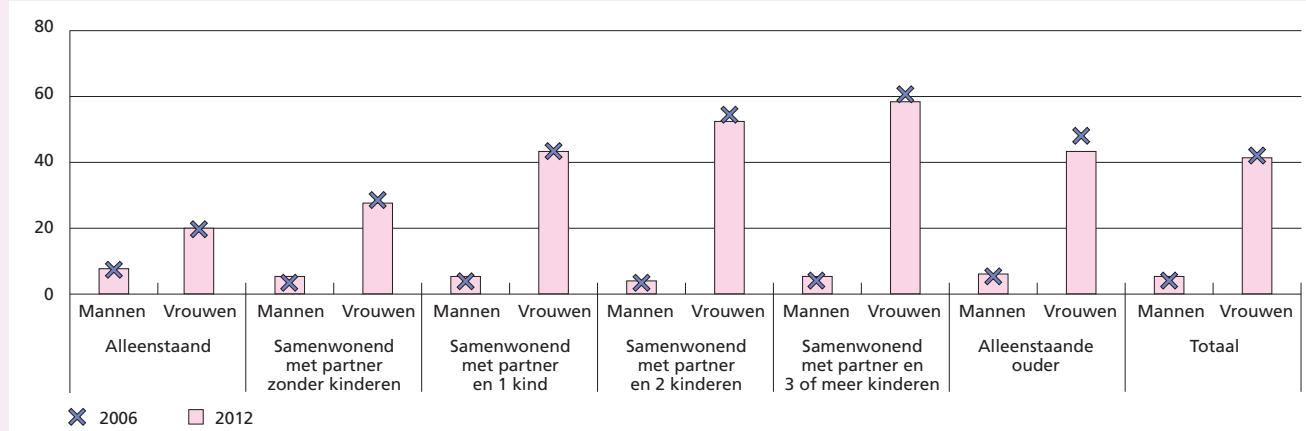
Bron: VDAB, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE, bewerking SVR.

De lijst met knelpuntberoepen gepubliceerd in 2014 toont aan dat de grootste knelpuntberoepen in Vlaanderen nog steeds dezelfde zijn. Naast onder meer beroepen uit de horeca of de gezondheidszorg, blijft de zoektocht naar technisch geschoold personeel moeizaam verlopen. De grootste uitdaging zijn de structurele, kwantitatieve knelpuntberoepen. Er is en blijft een groot tekort aan technisch geschoold arbeidskrachten. Nog steeds kiezen te weinig jongeren voor opleidingen die voorbereiden op deze technische beroepen.

Toch zijn er een aantal verschuivingen in vergelijking met vorig jaar. Zo stelt de VDAB vast dat er door de grotere internationale concurrentie voor het eerst in jaren een daling is in het aantal knelpuntberoepen in de bouw. Een beroep zoals schilder-decorateur verdwijnt dit jaar uit de lijst met knelpuntberoepen. Een andere klassieker, zoals boekhouder, verdwijnt eveneens van de lijst.

2.95 Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling

Evolutie aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (25-49 jaar), in 2006 en 2012, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Combinatie arbeid en gezin

Hier wordt even stilgestaan bij de werkzaamheid en deeltijdarbeid naar gezinssituatie. Ook inactiviteit en deeltijds werk omwille van gebrek aan opvang komt aan bod.

Werkzaamheid en deeltijdwerk

Vlaamse werknemers tussen 25 en 49 jaar hebben een hoge **werkzaamheid**. Veel gezinnen ondervinden moeilijkheden om de zorg voor hun kinderen of andere personen te combineren met betaalde arbeid. Dit vertaalt zich anno 2012, niettegenstaande een verhoging ten opzichte van 2006, nog steeds in een lagere arbeidsparticipatie van vrouwen naarmate er in het gezin meer kinderen aanwezig zijn. Zo zijn 7 op de 10 vrouwen die samenwonnen met een partner en 3 of meer kinderen

hebben, aan het werk tegen ruim 9 op de 10 mannen in dezelfde situatie.

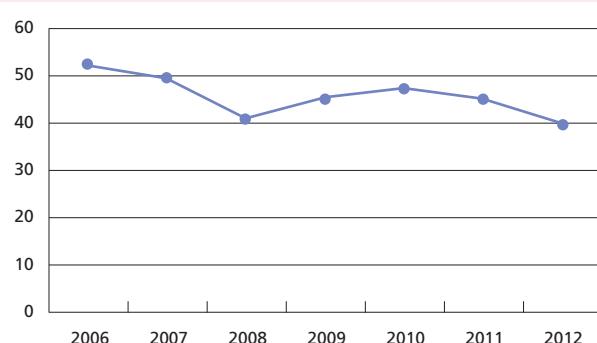
Vrouwen **werken** ook vaker **deeltijds** dan mannen (41% tegen 5%). Bij vrouwen met een partner en 3 of meerdere kinderen loopt dit op tot 58% in 2012.

Inactiviteit en deeltijds werk omwille van gebrek aan opvang

In 2012 geeft ruim 39% van de Vlaamse vrouwen met zorgverantwoordelijkheden aan inactief te zijn of deeltijds te werken omwille van het ontbreken of het zich niet kunnen veroorloven van gepaste opvang voor kinderen en afhankelijke personen. Dat zijn er 5,4 procentpunten minder dan in 2011. Anno 2012 ligt het aandeel vrouwen met zorgverantwoordelijkheden die inactief zijn of deeltijds werken omwille van het gebrek aan opvangdiensten in het Waalse Gewest (37,7%) iets lager en in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest (48,7%) hoger dan in Vlaanderen.

2.96 Gebrek aan opvang

Evolutie van het aandeel vrouwen (15-64 jaar) dat niet of deeltijds werkt omwille van zorgverantwoordelijkheden en gebrek aan gepaste opvang, van 2006 tot 2012, in %.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Activerend arbeidsmarktbeleid

In het regeerakkoord 2009-2014 werden 4 strategische doelstellingen overeengekomen op vlak van werkgelegenheidsbeleid. Via activering wil de overheid meer mensen aan het werk krijgen en houden. Ook competenties versterken en loopbanen ondersteunen behoren tot de top-prioriteiten. Tot slot werd er ingezet op een versterking van de sociale economie. De verschillende werkgelegenheidsakkoorden die de Vlaamse Regering afsloot met de sociale partners versterken dit beleid. Eind december 2011 keurde de Vlaamse Regering de alternatieve maatregelen ter vervanging van de jobkorting goed. Hiermee wordt ingezet op de activering van kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Met het loopbaanakkoord van 17 februari 2012 trachten werkgevers, werknemers en regering

een antwoord te formuleren op de uitdagingen van de arbeidsmarkt. De aandacht gaat prioriterend naar 2 kwetsbare doelgroepen: de jongeren met onvoldoende kwalificaties en de 50-plussers.

Versterkt inzetten op activering

Het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 spreekt de ambitie uit om het activerend arbeidsmarktbeleid te continueren en zelfs te versterken. Wie zijn job verliest, moet kunnen rekenen op een aangepaste begeleiding naar werk. De Vlaamse overheid gebruikt daarvoor ook specifieke tewerkstellingsstimuli. Worden verder besproken: het sluitende maatpak voor werkzoekenden, aanpak middellangdurig en langdurig werkzoekenden, activering werkzoekenden uit kansengroepen en enkele specifieke tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen.

Sluitend maatpak voor werkzoekenden

In 2010 werd het **sluitende maatpak** voor kortduriug werkzoekenden tot 50 jaar ingevoerd. Dit is een preventieve aanpak waarbij de werkzoekende, afhankelijk van zijn profiel en behoefté, een aanbod ontvangt gaande van lichte bemiddeling tot een intensief bemiddelingstraject of een intensief begeleidingstraject. Werkzoekenden ouder dan 25 jaar die na 9 maanden nog geen nieuwe job vonden én nog niet startten met een intensieve bemiddeling of begeleiding worden opgenomen in een intensief begeleidingstraject. Voor werkzoekenden jonger dan 25 jaar gebeurt dit voor de vierde maand na inschrijving.

In de doelstellingen van de beheersovereenkomst van de VDAB wordt gefocust op de uitstroom naar werk 12 maanden na de inschrijving. Gezien de dienstverlening naar leeftijd anders is, werden er ook andere uitstroomnormen vastgelegd.

Globaal is 57,1% van de jongeren, die zich tussen januari

en december 2012 inschreven bij de VDAB, 12 maanden later aan het werk. Hiermee wordt de doelstelling van 57% van het Jeugdwerkplan, zoals het sluitend maatpak voor jongeren noemt, gehaald. In vergelijking met de voorgaande jaren is er een afname van de uitstroom naar werk van de jonge werkzoekenden. Jonge werkzoekenden uit de kansengroepen worden vaker opgenomen in een begeleidingstraject, maar hun lagere uitstroom naar werk baart zorgen.

Twaalf maanden na hun inschrijving als werkzoekende is 47,6% van de werkzoekenden tussen 25 en 50 jaar opnieuw aan het werk. Voor deze doelgroep wordt de doelstelling uit de beheersovereenkomst niet gehaald (51%) en zien we dat de uitstroom naar werk onder druk komt te staan.

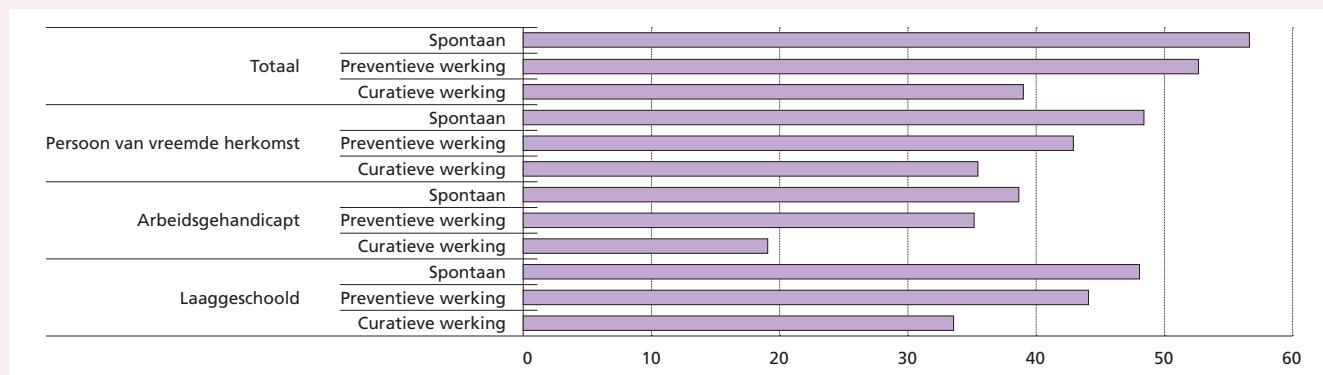
Ook binnen de leeftijdsklasse 50-plus is de uitstroom naar werk 1 jaar na inschrijving licht gedaald. Met een uitstroom van 33,6% in december 2012 wordt de doelstelling van 36% niet behaald. Ook blijft de uitstroom in vergelijking met de andere leeftijdsgroepen laag.

Middellangdurig (1-2 jaar) en langdurig (> 2 jaar) werkzoekenden

De doelgroep niet-werkende werkzoekenden die tussen de 1 jaar en 2 jaar geleden werkloos werd, neemt onder invloed van de aanhoudend mindere conjunctuur onder tussen weer toe: in december 2013 waren er 13,7% meer langdurig werkzoekenden dan een jaar voordien. De snellere toename van de werkzoekenden die 1 tot 2 jaar werkzoekend zijn, illustreert het cohorte-effect: een jaar eerder steeg de kortdurende werkloosheid nog het snelst als gevolg van de conjuncturele omslag. De zeer langdurige werkloosheid (+8,3%) groeit langzamer. Hoopgevend is dat de uitstroom voor het 4de kwartaal op rij niet verder daalt, en zelfs een significante stijging laat noteren (+0,3% op kwartaalbasis). In december 2013 bedraagt deze 14,0%. Dit resultaat blijft boven de doelstelling van de beheersovereenkomst van de VDAB (11,5%).

2.97 Uitstroom naar werk

Uitstroom naar werk 6 maanden na deelname aan trajectwerking, globaal totaal en 3 van de 4 prioritaire* kansengroepen in 2013, naar soort traject, in %.

* Laaggeschoolden, personen met een arbeidshandicap, personen van vreemde herkomst en 50-plussers**.

** 50-plussers zijn momenteel nog niet opgenomen in de curatieve noch in de preventieve werking; hun uitstroom naar werk 6 maanden na traject wordt als spontaan geregistreerd.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

Activering werkzoekenden uit de kansengroepen

Voor de uitstroom per specifieke kansengroep worden geen kwantitatieve objectieven vastgesteld. De evolutie daarvan wordt wel gemonitord. De kansengroep met de hoogste uitstroomkansen zijn de personen van vreemde herkomst: 20,3% stroomt uit naar werk (laatste kwartaal 2013). Daarop volgt de groep laaggeschoolden (19,1%). Bij de arbeidsgehandicapten en 50-plussers ligt de uitstroom een pak lager (respectievelijk 10,8% en 9,2%). Er is een duidelijk onderscheid te maken tussen ouderen enerzijds en de andere 3 groepen anderzijds. De uitstroom naar werk van personen van vreemde herkomst, arbeidsgehandicapten en laaggeschoolden is onderworpen aan een dalinge (conjunctuurgevoelige) trend, die zich doorheen de laatste drie kwartalen van 2013 heeft gestabiliseerd. Daarentegen stijgt de tewerkstelling van 50-plussers gestaag.

Hoewel er geen doelstellingen meer geformuleerd worden, monitort de VDAB de resultaten na deelname aan trajectwerking. De focus ligt hierbij op de uitstroom naar werk 6 maanden na het einde van het traject. Er wordt eveneens een onderscheid gemaakt tussen de preventieve en de curatieve werking. Bij de 50-plussers, die momenteel nog niet zijn opgenomen in de curatieve noch in de preventieve werking, is 34,3% een half jaar na het einde van een (spontaan) traject aan het werk (tegenover 35,9% in 2012).

Globaal is de uitstroom naar werk het grootst bij spontane trajecten (56,7% tegenover 59,8% in 2012), gevolgd door preventieve werking (52,7% tegenover 55% in 2012) en de curatieve werking (39% tegenover 40,9%). Bij laaggeschoolden, personen met een arbeidshandicap en personen van vreemde herkomst ligt de uitstroom naar werk bij de verscheidene soorten trajecten (spontane, preventieve werking en curatieve werking) steeds lager dan globaal het geval is.

Tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen

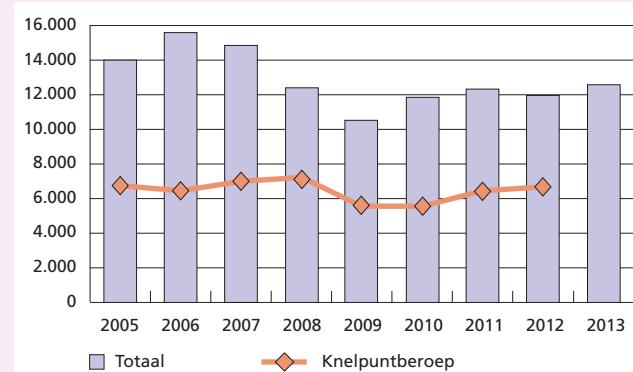
In 2013 werden er 12.423 **individuele beroepsopleidingen in de onderneming** (IBO) opgestart. Dit zijn er 541 of 4,6% meer dan in 2012. Sinds oktober 2013 kan na een IBO ook een arbeidsovereenkomst van bepaalde duur worden afgesloten, wanneer de werkgever aantoont dat dit de gangbare praktijk is bij aanwervingen. Arbeidsovereenkomsten van onbepaalde duur blijven evenwel de regel. De arbeidsovereenkomst na de IBO moet minimaal de duur van de IBO bedragen. In 2013 werden er 75 IBO's afgesloten die gevuld zullen worden door een contract van bepaalde duur.

Wat de 4 prioritaire kansengroepen betreft, is er enkel een toename bij het aantal 50-plussers. 485 personen die een IBO opstarten in 2013 was ouder dan 50 jaar. Het aandeel personen met een arbeidshandicap blijft stabiel rond de 7%, terwijl het aandeel allochtonen een terugval kent tot 12,9%.

Langdurig werkzoekenden kunnen via een tijdelijke opleiding en begeleiding een **werkervaringstraject** volgen dat voor hen de opstap naar vast werk moet vergemak-

2.98 IBO

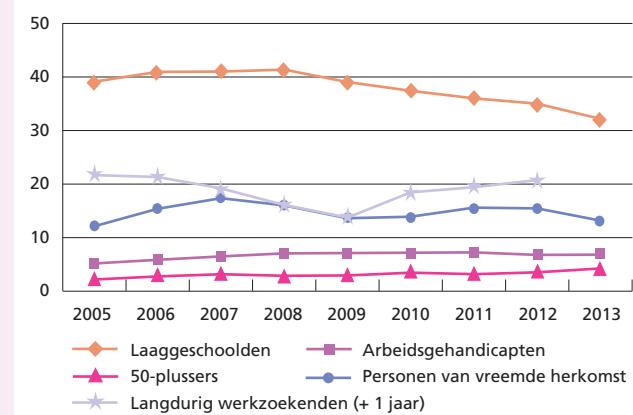
Evolutie van het aantal gestarte individuele beroepsopleidingen in de onderneming, totaal en in een knelpuntberoep, van 2005 tot 2013.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

2.99 Bereik kansengroepen in IBO

Evolutie van het aandeel deelnemers in een individuele beroepsopleiding in de onderneming, naar kansengroepen*, van 2005 tot 2013, in %.

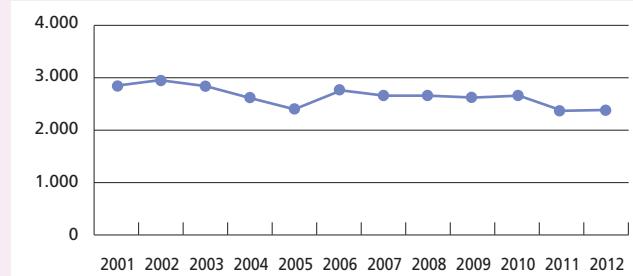

* Voor 2007 baseerde VDAB zich op nationaliteit, zelfregistratie en een naamherkenning-programma om personen van vreemde herkomst te definiëren. Sinds 2007 wordt dit geoperationaliseerd via nationaliteit en de historiek van de nationaliteiten op basis van administratieve data.

Bron: VDAB.

2.100 Werkervaring

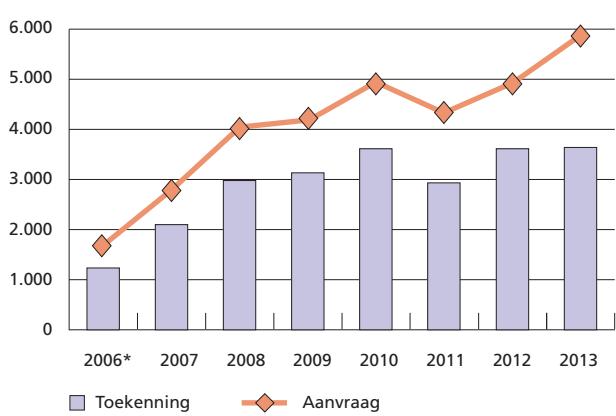
Evolutie van het aantal doelgroepwerknelmers in werkervaringsplaatsen in het kader van werkervaringsprojecten, van 2001 tot 2012, op 31 december.

Bron: VSAWSE.

2.101 Tewerkstellingspremie 50-plus

Evolutie van het aantal aangevraagde en toegekende tewerkstellingspremies 50-plus, van 2006 tot 2013.

* Laatste 3 kwartalen van 2006.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

kelijken. Eind 2012 zijn er 2.398 doelgroepmedewerkers. Van de bereikte doelgroepwerkennemers is iets meer dan de helft man, zijn ruim 3 op de 5 laaggeschoold, is bijna 1 op de 6 vijftigplusscher, is meer dan 1 op de 3 een persoon van vreemde herkomst en hebben meer dan 6 op de 100 een arbeidshandicap. 38,3% van de deelnemers is 6 maanden na het einde van de werkervaring aan het werk. Daarmee daalt de uitstroom naar werk in 2012 terug naar het niveau van het crisisjaar 2009.

Tot 1 oktober 2008 bestonden 2 types loonkostensubsidies voor werkgevers die personen met een arbeidshandicap in dienst nemen: de Vlaamse Inschakelingspremie (VIP) en de tegemoetkoming aan werkennemers in het kader van CAO26. Beide premies zijn nu vervangen door de **Vlaamsse Ondersteuningspremie** (VOP).

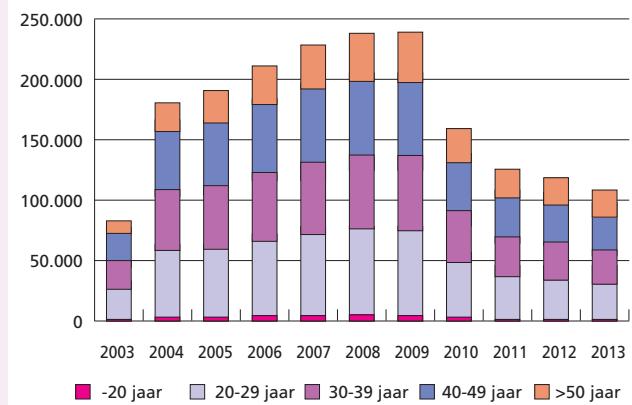
Anno 2012 waren er 11.516 personen met minimaal 1 betaalde VOP premie in de loop van het jaar.

Vanaf april 2006 kunnen werkgevers, die een niet-werkende werkzoekende 50-plusscher met een contract van onbepaalde duur aanwerven, genieten van een loonkostenvermindering.

De **tewerkstellingspremie 50-plus** is sinds 2008 op kruissnelheid. Elk jaar worden er ongeveer 5.000 premies aangevraagd, waarvan er ongeveer 3.500 worden toegekend. Net als voorgaande jaren blijkt de premie anno 2013 het meest succesvol bij de aanwerving van 50-54-jarigen (65,8%) en kortdurend werkzoekenden (83%). Om deze reden werd de tewerkstellingspremie 50-plus vanaf 1 januari 2013 hervormd en hoger voor langdurig werkzoekenden en 55-plussers. Het leeuwendeel van de premies wordt uitbetaald voor mannen (68,6%), vooral arbeiders in de industrie. Het aandeel van sommige kansengroepen in de toegekende premies ligt een stuk lager: personen van vreemde herkomst (3,6%), arbeidsgehandicapten (4,3%) en laaggeschoolden (45%).

2.102 Opleidingscheques werkennemers

Evolutie van het aantal gehonoreerde en nog openstaande aanvragen naar opleidingscheques voor werkennemers, van 2003* tot 2013, naar leeftijdsklasse.

* 2003 betreft enkel de periode september-december
Bron: VDAB.

Competenties versterken en loopbanen ondersteunen

In Vlaanderen verlaten nog te veel jongeren de schoolbanken met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs. Ook op het vlak van deelname aan bijkomende opleidingen is er nog een lange weg af te leggen. De steeds veranderende competentieverwachtingen vergroten de noodzaak voor de werkenden en de werkzoekenden om zich tijdig bij te scholen. Het beschikken over aangepaste competenties stelt mensen in staat een crisis beter het hoofd te bieden en om hun loopbaan proactief op te pakken. De Vlaamse overheid is er zich terdege van bewust dat er moet ingezet worden op meer toekomstgerichte competentie- en loopbaanontwikkeling en heeft een aantal ondersteunende maatregelen en programma's lopen: opleidingscheques, loopbaanbegeleiding, activeerend herstructureringsbeleid en aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking en tijdskrediet.

Opleidingscheques werkennemers

Om de werkennemers ertoe aan te zetten een leven lang te leren, geeft de overheid een financieel duwtje in de rug. Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, ook werkennemers **opleidingscheques** aanvragen om een opleiding te volgen. Van bij de start was het systeem erg succesvol. Een wijziging in de regelgeving betreffende de opleidingscheques midden 2010 leidde tot een terugval in het aantal aanvragen. Het aantal aangevraagde cheques daalde van 238.987 in 2009 naar 107.970 in 2013.

Vrouwen blijven relatief meer opleidingscheques aanvragen. Hun aandeel in het totaal schommelt rond de 60% en blijft stabiel doorheen de jaren (ook na de bijsturing). 20-29-jarigen maken het meeste gebruik van opleidingscheques, gevolgd door de 30-39-jarigen. De grootste

daling sinds de gewijzigde reglementering wordt bij de groep -30-jarigen vastgesteld. Hooggeschoolden maken veruit het meeste gebruik van opleidingscheques. Zij nemen bijna de helft voor hun rekening (50% in 2013). Sinds de bijsturing ondervond de groep middengeschoolden de kleinste daling.

Loopbaanbegeleiding

Vanaf 2005 tot midden 2013 kon een werkende elke 6 jaar terecht bij een erkend centrum voor loopbaandienstverlening of bij de VDAB voor een intensieve **loopbaanbegeleiding**.

Vanaf juli 2013 werd het systeem hervormd. Elke werknemer en zelfstandige kan bij de VDAB terecht voor een loopbaancheque waarmee men 4 uur loopbaanbegeleiding kan volgen. Dat kan bij één van de door de VDAB erkende loopbaancastra in heel Vlaanderen. Elke gebruiker kan elke 6 jaar maximaal 8 uur loopbaanbegeleiding volgen.

De verwachtingen naar het vernieuwd loopbaanlandschap waren een verruiming van de markt en meer burgers die loopbaanbegeleiding volgden en nadachten over hun carrière. Het aantal loopbaancastra is gestegen van 20 loopbaancastra (voor de invoering van loopbaancheques) naar 101 gemandateerde loopbaancastra met in totaal 567 vestigingen overheen Vlaanderen begin 2014. Het aantal unieke klanten is gestegen van gemiddeld 5.786,5 per jaar naar 5.401 unieke klanten op een half jaar. Tussen 1 juli en 31 december 2013 zijn er 3.634 aanvragen voor loopbaancheques. Hieruit blijkt dat hooggeschoolden (68%) meer loopbaancheques aanvragen dan laaggeschoolden (6%). Vooral mensen tussen de 25-50 jaar (87%) volgen loopbaanbegeleiding. Dit is logisch, gezien dat de periode is waarin veel mensen actief aan hun loopbaan denken en werken. Net zoals voor de hervorming volgen meer vrouwen (62%) dan mannen (38%) loopbaanbegeleiding.

Activerend herstructureringsbeleid

Indien voor werknemers ontslag onontkoombaar is, worden ze zo snel mogelijk begeleid naar een nieuwe job. Dat gebeurt in Vlaanderen via een activerend herstructureringsbeleid, dat de bruggen van werk naar werk

verstevigt. Er zijn verscheidene maatregelen in dat kader, waaronder actieve begeleiding naar werk in de tewerkstellingscellen.

Sinds de start van de werking van **tewerkstellingscellen** in 2006 werden er 63.400 werknemers na collectief ontslag geregistreerd als werkzoekende bij de VDAB. Bijna 56% van alle ingeschreven werkzoekenden werd ook effectief ingeschreven in een tewerkstellingscel en van die ingeschrevenen volg(d)en nagenoeg 85% outplacement. Tussen mei 2006 en december 2013 stroomde ruim 47% van de totale groep geregistreerde collectief ontslagen werknemers uit naar werk. In de afgelopen jaren is de uitstroomkans naar werk flink gedaald als gevolg van de economische instabiliteit: van 59,3% in 2006 naar 39,1% in 2013.

Loopbaanonderbreking

Steeds meer Vlamingen onderbreken hun loopbaan of verminderen tijdelijk hun arbeidsprestaties. Ze doen hier voor een beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking** die per sector uitgewerkt werden. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. In januari 2002 trad ook het nieuwe federale systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking. Ondanks de gestage groei van het aandeel mannen in bepaalde stelsels van loopbaanonderbreking, is dit nog steeds een overwegend vrouwelijke aangelegenheid. In 2003 waren bijna 3 op de 4 loopbaanonderbrekers vrouwen; in 2013 zijn er dat nog steeds 2 op de 3.

Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen, kunnen sinds 1994 onder bepaalde voorwaarden een **bijkomende aanmoedigingspremie** krijgen van de **Vlaamse overheid**. Ook bij de Vlaamse aanmoedigingspremies verschilt de reglementering al naargelang de sector. In 2013 zijn er 49.852 personen met een aanvraag die werd goedgekeurd. Daarvan werkt 49,2% in de privé, 41,5% bij de overheid en 9,4% in de social profit. Gegroepeerd naar hoofdcategorieën blijkt ruim 4 op de 5 een premie in verband met zorg te krijgen. De gewone loopbaanonderbreking vormt de tweede grote groep. Slechts weinig mensen krijgen een premie enkel voor opleiding en ook het aantal personen met een landingsbaan is in verhouding erg laag. Daarnaast varieert het gebruik

2.103 Tewerkstellingscellen

Evolutie van het bereik in en de uitstroom uit de tewerkstellingscellen, van 2006 tot 2013.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Totaal
Doelgroep collectief ontslag	1.781	6.854	7.896	10.352	9.997	8.719	8.567	9.212	63.378
- waarvan ingeschreven in tewerkstellingscel	650	3.980	4.238	6.085	6.661	4.845	4.257	4.709	35.425
- waarvan in outplacement	569	2.797	3.737	5.189	5.446	4.416	3.769	4.106	30.029
Uitstroom naar werk na 6 maanden									
- aantal	1.057	3.822	3.630	4.338	4.395	4.345	4.407	3.602	29.596
- in %	59	56	46	42	44	50	51	39	47

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

2.104 Loopbaanonderbreking en tijdskrediet

Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking en tijdskrediet, van 2003 tot 2013, naar geslacht en stelsel, in fysieke eenheden, jaargemiddelde.

	2003	2005	2007	2009	2011	2013
Loopbaanonderbreking						
Volledige onderbreking (aantal)	5.399	5.645	5.281	4.455	3.978	3.220
mannen (%)	15,1	27,1	29,0	22,1	21,7	24,9
vrouwen (%)	84,9	72,9	71,0	77,9	78,3	75,1
Vermindering van prestaties (aantal)	49.810	44.032	41.214	42.459	43.503	44.089
mannen (%)	19,5	23,0	27,3	28,9	28,2	26,8
vrouwen (%)	80,5	77,0	72,7	71,1	71,8	73,2
Ouderschapsverlof, medische bijstand, palliatieve zorgen (aantal)	16.387	23.072	28.881	38.335	45.050	48.442
mannen (%)	15,4	20,0	23,3	28,0	30,1	30,7
vrouwen (%)	84,6	80,0	76,7	72,0	69,9	69,3
Tijdskrediet*						
Volledige onderbreking (aantal)	8.858	8.737	7.613	6.007	5.064	3.852
mannen (%)	27,9	29,0	26,7	24,8	24,1	23,0
vrouwen (%)	72,1	71,0	73,3	75,2	75,9	77,0
Vermindering van prestaties** (aantal)	30.839	55.402	72.365	84.873	91.868	91.250
mannen (%)	45,2	41,5	39,4	40,0	39,4	38,5
vrouwen (%)	54,8	58,5	60,6	60,0	60,6	61,5

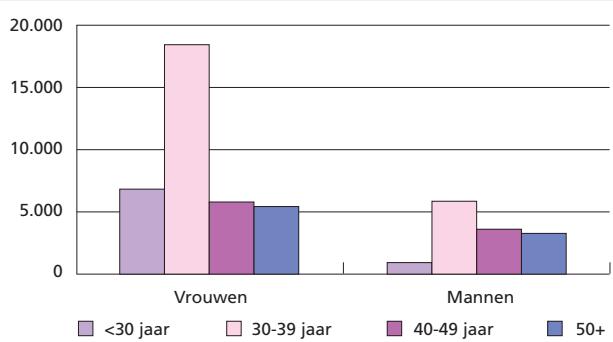
* Sinds 1 januari 2002 in voege in de privé-sector.

** In 2009 en 2011 is ook crisistijdskrediet meegeteld.

Bron: RVA.

2.105 Vlaamse aanmoedigingspremies

Personen die in de loop van 2013 een Vlaamse aanmoedigingspremie goedgekeurd kregen, naar geslacht en leeftijd, in aantal.

Bron: VSAWSE, bewerking Departement WSE.

van de aanmoedigingspremie naar geslacht en leeftijd. Vrouwen nemen met circa 73% het leeuwendeel van de aanmoedigingspremies voor hun rekening. Bijna de helft van de premieontvangers is tussen de 30 en 39 jaar, de andere helft is gelijkmatiger verdeeld over de overige leeftijdsklassen.

Werk maken van een versterkte sociale economie

De Vlaamse overheid heeft het afgelopen decennium via de sociale economie heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de reguliere arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Maar de sociale economie is meer dan alleen maar een instrument voor de tewerkstelling van kansengroepen. De sector bestaat uit een reeks van bedrijven en initiatieven die be-

paalde maatschappelijke meerwaarden willen realiseren en zich daarbij laten leiden door de beginselen van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Door oog te hebben voor principes als voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid, proberen de bedrijven uit de sociale economie de juiste balans te vinden tussen economische, sociale en ecologische waarden. De overheid wil via de sociale economie ook reguliere ondernemingen stimuleren om deze principes een centrale plaats te geven in de bedrijfsvoering.

In wat volgt, komen vooreerst de verschillende werkvormen en doelgroepen van de sociale economie aan bod. Vervolgens wordt ingegaan op de effectieve tewerkstelling van deze doelgroepen, op de vertegenwoordiging van een aantal kansengroepen in de sector en op de uitstroom van de sociale economie naar de reguliere arbeidsmarkt.

Werkvormen en doelgroepen

De belangrijkste werkvormen van de sociale economie zijn de sociale werkplaatsen, de beschutte werkplaatsen en de invoegbedrijven. Daarnaast zijn er de arbeidszorg-initiatieven en de initiatieven in het kader van de lokale dienstenconomie. Elk van deze werkvormen richt zich op een specifieke groep van personen met een grote afstand tot de reguliere arbeidsmarkt.

De **sociale werkplaatsen** verschaffen werkgelegenheid aan zeer moeilijk inzetbare werkzoekenden in een beschermde arbeidsomgeving. In de praktijk gaat het om mensen met een laag opleidingsniveau, die minstens vijf jaar inactief zijn en fysieke, psychische of sociale beperkingen of moeilijkheden hebben.

In de **beschutte werkplaatsen** kunnen werkzoekende personen met een arbeidshandicap terecht die door hun handicap voorlopig of definitief niet aan de slag kunnen op de gewone arbeidsmarkt.

Ook de **invoegbedrijven** zorgen voor duurzame werkgelegenheid voor kansengroepen, maar in tegenstelling tot de eerder genoemde werkvormen doen zij dat binnen de reguliere economie. Ondernemingen die de principes van maatschappelijk verantwoord ondernemen onderschrijven, krijgen tijdelijke en degressieve subsidies voor de tewerkstelling van invoegwerknelmers. Het gaat hierbij om laag- en middengeschoold langdurig werklozen, werkzoekende personen met een arbeidshandicap, leefloontrekkers en werkzoekende leerlingen van het deeltijds beroepssecundair onderwijs.

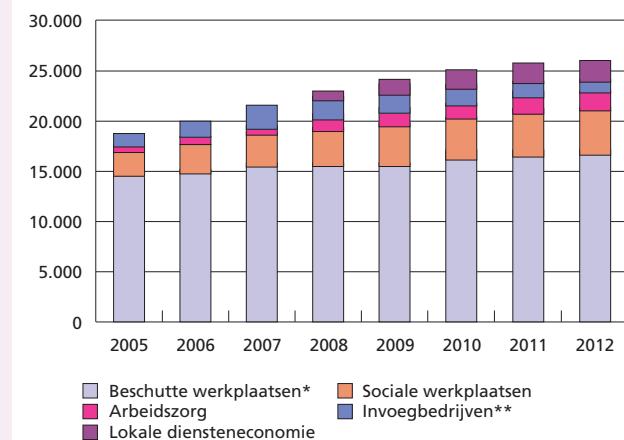
Arbeidszorginitiatieven richten zich op personen die omwille van persoons- en/of maatschappijgebonden redenen niet (meer) kunnen werken onder een arbeidscontract in het reguliere of beschermende tewerkstellingscircuit. Hoewel ook hier de arbeidsdeelname centraal staat, besteden deze initiatieven tegelijk uitgebreid aandacht aan de zorgbegeleiding van de werknemer. Het gaat om vrijwillig onbetaalde werk onder begeleiding en met behoud van een uitkering.

Met de **lokale diensteneconomie** ten slotte wil de overheid een aanvullend dienstenaanbod realiseren dat inspeelt op maatschappelijke noden en behoeften die niet of onvoldoende beschikbaar zijn op de markt of via de reguliere dienst- en hulpverlening. Deze diensten koppelen duurzame tewerkstelling aan het verhogen van de leefbaarheid en leefkwaliteit van een buurt of wijk. Het gaat onder meer om huishoudelijke hulp, kinderopvang en groenonderhoud. De lokale diensteneconomie mikt op de tewerkstelling van laag- en middengeschoold langdurig werklozen, leefloontrekkers en rechthebbenden op financiële maatschappelijke hulp.

Het bepalen van de omvang van de doelgroep van de verschillende werkvormen is niet altijd eenvoudig in te schatten omdat naast formele criteria vaak een kwalitatieve beoordeling van de arbeidsmogelijkheden van de betrokkenen een rol speelt. Bovendien overlappen de doelgroepen van de verschillende werkvormen elkaar gedeeltelijk. Schattingen van midden 2012 geven aan dat de potentiële doelgroep van de invoegbedrijven op basis van de formele criteria met ongeveer 90.000 personen het omvangrijkst is. Bij de lokale diensteneconomie gaat het om een doelgroep van 80.000 tot 90.000 personen. Ongeveer 27.000 personen voldoen aan de formele criteria voor tewerkstelling als doelgroepwerknemer in een beschutte werkplaats. Bij de sociale werkplaatsen gaat het om bijna 12.000 personen. De doelgroep van de arbeidszorginitiatieven is het kleinst. In 2011 werd aan goed 1.000 personen het advies verleend om in een arbeidszorgproject te stappen.

2.106 Bereik sociale economie

Raming van het totale aantal doelgroepwerknelmers in de sociale economie op 31 december, van 2005 tot 2012, in personen.

* Deze cijfers zijn afkomstig uit de enquête die het VSAWSE jaarlijks organiseert en betreffen de personen met een arbeidshandicap in de productie die op het eind van het jaar ingeschreven zijn in het personeelsregister van een beschutte werkplaats.

** Tot en met 2007 omvatten de gegevens ook de collectieve invoegbedrijven. Vanaf 2008 vallen de collectieve invoegbedrijven onder de lokale diensteneconomie.

Bron: Monitor Werk en Sociale Economie (Departement WSE).

Bereik sociale economie

Eind 2012 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie (beschutte en sociale werkplaatsen, invoegbedrijven, arbeidszorginitiatieven en lokale diensteneconomie) in totaal 25.819 doelgroepwerknelmers te werk. Dat komt overeen met 1,0% van de totale werkende bevolking tussen 20 en 64 jaar. De jaarlijkse stijging van het totale aantal doelgroepwerknelmers in de sociale economie is de laatste jaren afgangen van 7% in de periode 2005-2007 tot 2 à 3% in de periode 2008-2011 en 1% in 2012 (cijfers zonder lokale diensteneconomie). Eind 2012 werkte 60% van de doelgroepwerknelmers in een beschutte werkplaats, 19% in de sociale werkplaatsen. De lokale diensteneconomie is goed voor 9% van het aantal doelgroepwerknelmers, de arbeidszorginitiatieven voor 7% en de invoegbedrijven voor 5%.

Kansengroepen in de sociale economie

Opgesplitst naar kansengroepen blijken personen met een arbeidshandicap en laaggeschoolden duidelijk oververtegenwoordigd in de meeste werkvormen. Vrouwen zijn eerder ondervertegenwoordigd, behalve in de invoegbedrijven. De situatie van personen van vreemde herkomst en ouderen varieert per werkform.

Dat vrouwen sterk in de meerderheid zijn in de invoegbedrijven houdt verband met het feit dat een aanzienlijk aantal invoegbedrijven met dienstencheques werkt. Deze cheques worden voornamelijk gebruikt voor de vergoe-

ding van activiteiten in sectoren waar traditioneel vooral vrouwen werken. In de andere werkvormen zijn vrouwen eerder ondervertegenwoordigd ten opzichte van hun aandeel in de totale werkende bevolking.

Het aandeel van de 50-plussers in de verschillende werkvormen komt min of meer overeen met hun aandeel in de werkende bevolking. Bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie ligt het er iets boven, bij de invoegbedrijven iets onder.

Het aandeel laaggeschoolden ligt in alle werkvormen veel hoger dan het aandeel laaggeschoolden in de totale werkende bevolking. Dat is niet verwonderlijk aangezien bij alle werkvormen de laaggeschoolden een prioritaire doelgroep zijn.

Personen afkomstig van buiten de Europese Unie zijn in de invoegbedrijven, de lokale diensteneconomie en de sociale werkplaatsen oververtegenwoordigd, in de beschutte werkplaatsen ondervertegenwoordigd.

De personen met een arbeidshandicap ten slotte zijn in alle werkvormen vrij sterk aanwezig. De beschutte werkplaatsen, waar een handicap een noodzakelijk aannemingscriterium is, halen uiteraard een percentage van 100%.

Uitstroom naar werk

Voor personen die uittreden uit de sociale economie wordt in de maanden daarna door de VDAB onderzocht of ze al dan niet aan het werk zijn. Bij de analyse van het aantal personen dat uitstroomt moet ermee rekening worden gehouden dat het bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie gaat om programma's waarvan men voor onbepaalde duur kan deelnemen. Bij de invoegbedrijven is die periode beperkt, waardoor er dus sprake is van een 'automatische' uitstroom als de subsidierring eindigt.

Gezien de doelstellingen van het invoegprogramma is het niet verwonderlijk dat 64% van de doelgroepwerkennemers van de invoegbedrijven een half jaar na het aflopen van de subsidie nog steeds aan het werk is. Bij de lokale diensteneconomie ligt het aandeel werkenden zes maanden na het einde van het arbeidscontract op 47%, bij de sociale werkplaatsen op 34% en bij de arbeidszorginitiatieven op 11%.

De uitstroom naar werk vanuit de beschutte werkplaatsen kan niet op dezelfde manier gemeten worden gemeten. Uit de jaarlijkse enquête van het VSAWSE bij de beschutte werkplaatsen blijkt echter dat de uitstroom naar regulier werk zeer gering is. In 2012 ging het slechts om 45 personen op een totaal van goed 16.400 in de beschutte werkplaatsen tewerkgestelde doelgroepwerkennemers.

2.107 Kansengroepen in de sociale economie

Procentueel aandeel van vrouwen, 50-plussers, laaggeschoolden, personen van vreemde herkomst en personen met een arbeidshandicap in het aantal doelgroepwerkennemers in de sociale economie en hun aandeel in de totale werkende bevolking, 31 december 2012, in %.

	% vrouwen	% 50-plussers	% laaggeschoolden	% personen van vreemde herkomst **	% personen met een handicap ***
Beschutte werkplaatsen	39	26	nb	3	100
Sociale werkplaatsen	39	39	77	23	17
Arbeidszorg	32	27	79	7	45
Invoegbedrijven	69	17	60	30	7
Lokale diensteneconomie	41	29	71	27	9
% in werkende bevolking *	46	26	18	5	7

* Op basis van EAK-gegevens van 2012 voor personen van 20 tot 64 jaar (jaargemiddelde).

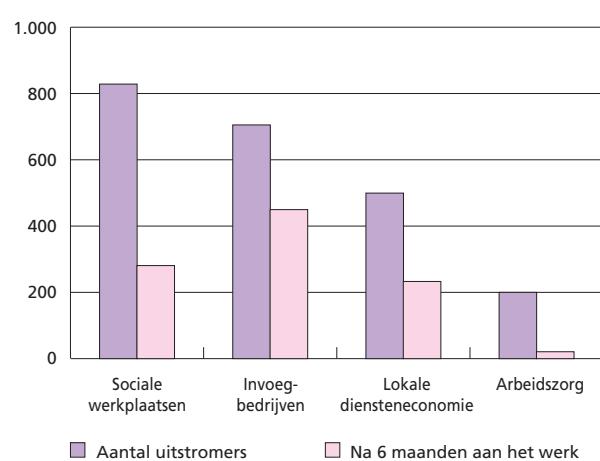
** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om personen met een huidige of vorige nationaliteit van buiten de EU27, bij het aandeel in de werkende bevolking om de personen geboren buiten de EU27.

*** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de door de overheid erkende personen met een arbeidshandicap (pmah). Bij het aandeel in de werkende bevolking gaat het om de personen die zelf aangeven hinder te ondervinden door een handicap of langdurig gezondheidsprobleem.

Bron: Monitor Werk en Sociale Economie (Departement WSE), ADS EAK.

2.108 Uitstroom naar werk doelgroepwerkennemers

Aantal doelgroepwerkennemers dat uitstroomt uit de sociale economie in de loop van 2012 en aantal uitstromers dat zes maanden na het einde van het arbeidscontract of de subsidie aan het werk is.

Bron: VSAWSE, bewerking Departement WSE.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Boey, R. (2013). Vlaamse werkloosheid blijft klimmen. *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 23(4), 20-28. Leuven: Steunpunt WSE / Uitgeverij Acco.
- Departement Werk en Sociale Economie (WSE) (2013). *De Vlaamse Arbeitsmarkt. Eigenschappen, uitdagingen en positie in Europa*. Brussel: Departement WSE.
- Muyters, P. (2009). *Beleidsnota Werk 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Muyters, P. (2013). *Beleidsbrief Werk Beleidsprioriteiten 2013-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- RVA (2014). *Jaarverslag 2013*. Brussel: RVA.
- Samoy, E. (2014). *Handicap en arbeid. Deel I: definities en statistieken*. Brussel: Departement WSE.
- Samoy, E. (2014). *Handicap en arbeid. Deel II: beleidsontwikkelingen*. Brussel: Departement WSE.
- Sourbron, M., & Herremans, W. (2013). *Jeugdwerkloosheid in Europa: Vlaanderen in een Europees regionaal vergelijkend perspectief*. WSE Report 16-2013. Leuven: Steunpunt WSE.
- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Sociale Economie 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Van den Bossche, F. (2013). *Beleidsbrief Sociale Economie 2013-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Vanderbiesen, W. (2013). Heropleving Vlaamse arbeidsmarkt blijft (voorlopig) uit. *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 23(4), 8-19. Leuven: Steunpunt WSE / Uitgeverij Acco.
- VDAB (2014). *Lijst knelpuntberoepen 2014 – kwantitatieve oorzaak*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2014). *Lijst knelpuntberoepen 2014 – kwalitatieve oorzaak en/of ongunstige arbeidsomstandigheden*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2014). *Jaarverslag 2013*. Brussel: VDAB.
- Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie (VSAWSE) (2013). *Jaarverslag 2012*. Brussel: VSAWSE.
- Departement Werk en Sociale Economie (WSE): <http://www.werk.be>
- Enquête naar de arbeidskrachten (EAK), FOD Economie, Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/eak/>
- Labour Force Survey (LFS), Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Monitor Werk en Sociale Economie: <http://www.werk.be/cijfers/het-beleid-cijfers/monitor-werk-en-sociale-economie>
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.fgov.be>
- Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV): <http://www.serv.be>
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (Steunpunt WSE): <http://www.steunpuntwse.be>
- Vlaams Ministerie voor Werk en Sociale Economie, Departement Werk en Sociale Economie (WSE): http://www.werk.be/luik_cijfers_en_onderzoek
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be/trends>
<http://arvastat.vdab.be>

DEFINITIES

Arbeidsgehandicapte niet-werkende werkzoekenden

Voor 2009 bestond de doelgroep van arbeidsgehandicapten uit drie categorieën van werkzoekenden:

- werkzoekenden erkend door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap;
- werkzoekenden uit het buitengewoon onderwijs;
- werkzoekenden met beperkte of zeer beperkte geschiktheid (op basis van een medisch onderzoek).

Vanaf 2009 wordt een werkzoekende als arbeidsgehandicappt beschouwd wanneer na een administratief onderzoek, uit attesten of verslagen, blijkt dat hij:

- ingeschreven is bij het VAPH (Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap);
- een kwalificatie of getuigschrift heeft uit het buitengewoon onderwijs, of ex-BUSO of BLO-leerling is zonder dat er kwalificaties of getuigschriften behaald zijn;
- recht heeft op een inkomensvervangende of integratietegemoetkoming;
- in het bezit is van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van een bevoegde federale instelling waaruit een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid blijkt;
- recht heeft op bijkomende kinderbijslag of recht heeft op verhoogde kinderbijslag (als ouder met een handicap);
- recht heeft op een invaliditeitsuitkering in het kader van de ziekteverzekerings;
- een attest heeft van een arbeidshandicap, afgeleerd door een door de VDAB erkende dienst of arts.

Avondwerk Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 19 uur en 23 uur gewerkt hebben.

Beroepsbevolking Personen op arbeidsleeftijd die actief zijn op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.

Bevolking op arbeidsleeftijd Iedereen in de leeftijdscategorie van 20 tot en met 64 jaar.

Deeltijdsarbeid bij de werkenden Aandeel deeltijds werkenden binnen de totale groep werkenden. Er bestaan verschillende modaliteiten van deeltijds werk: minder dagen per week werken, minder uren per dag werken, een halve dag minder per week werken, ...

Hooggeschoolden Personen met een diploma hoger onderwijs (van het korte of het lange type) of met een diploma universitair onderwijs.

(ILO-) niet-beroepsactieven Personen die niet tot de werkenden, noch tot de werkzoekenden behoren.

(ILO-) werkenden Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.

ILO-werkloosheidsgraad Aandeel ILO-werklozen in de beroepsbevolking.

(ILO-) werklozen Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de twee weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de drie maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.

Laaggeschoolden Personen zonder diploma of met hoogstens een diploma lager (secundair) onderwijs.

Loontrekkenden Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.

Middengeschoolden Personen met hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs of met een diploma post-secundair niet-hoger onderwijs.

Nachtarbeid Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 23 uur en 05 uur gewerkt hebben.

Niet-werkende werkzoekenden Werkzoekenden met werkloosheidssuitkeringsaanvraag (WZUA) + jongeren in Beroepsinschakelingstijd (BIT) + vrij ingeschreven niet-werkende werkzoekenden + andere.

Niet-werkende werkzoekende van vreemde herkomst (VDAB) Werkzoekenden met een herkomst van buiten de EU. Voor 2007 was de indeling naar herkomst gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie in het AMI-systeem en een door de VDAB-studiedienst ontwikkeld naamherkenningsprogramma. Vanaf 2007 is de indeling naar herkomst gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit.

Normaal Economisch Circuit De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in ‘circuits’. Een van deze circuits is het ‘normaal economisch circuit’, naast onder meer de tewerkstellingsmaatregelen. Het normaal economisch circuit (onder uitzendopdrachten) bestaat uit de vaste en tijdelijke (onder uitzendopdrachten) circuits.

Het vaste circuit omvat: het gewoon circuit (jobs met een contract voor onbepaalde of lange duur, inclusief zelfstandige jobs), werken en leren (startbaan, invoegbedrijven, middenstandsopleiding, ondernemingsopleiding), vervanging brugpensioen. Sinds 2012 behoren de vacatures voor zelfstandigen niet langer tot het Normaal Economisch Circuit, maar vormen ze een apart circuit.

Het tijdelijke circuit omvat: tijdelijk werk (arbeidsovereenkomst voor korte duur), studentenjobs.

Ploegenarbeid Loontrekkenden die tijdens de referentiemaand van de enquête in een stelsel van twee, drie, vier of meer ploegen gewerkt hebben.

Tijdelijk werkenden bij de loontrekkenden Aandeel tijdelijk werkende loontrekkenden binnen de volledige groep van loontrekkenden. Tijdelijke arbeid omvat contracten van beperkte duur, voor een bepaalde taak of seizoen, voor stage of uitzendarbeid.

VDAB-werkloosheidsgraad Niet-werkende werkzoekeinden ingeschreven bij de VDAB/beroepsbevolking.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

Zaterdagwerk Loontrekkenden die twee of meer zaterdagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

Zelfstandigen Personen die zelfstandig zijn in hoofdberoep of als helper, aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

Zondagwerk Loontrekkenden die twee of meer zondagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

BLIKVANGERS

- De oprichtingsratio bedraagt 8,0% in 2013, iets lager dan tijdens de drie jaren daarvoor. Daar tegenover staat dat de uitredingsratio toegenomen is (8,3% in 2013) (figuur 2.109).
- Het Vlaamse Gewest telt in 2012 9,1% zelfstandigen in de bevolking op beroepsactieve leeftijd. Daar kwam de laatste jaren weinig verandering in. Van onze buurlanden doet enkel Nederland het iets beter (figuur 2.111).
- In 2013 is 33,6% van de zelfstandigen vrouw en 36,2% 50 jaar of ouder. Op langere termijn daalt het aandeel vrouwen, maar neemt het aandeel oudere zelfstandigen toe (figuur 2.112).
- De investeringsratio van de private sector kwam anno 2012 op 21,4% in het Vlaamse Gewest. Dat is beter dan tijdens het crisisjaar 2009. Het Vlaamse Gewest doet het hiermee goed: geen enkel buurland presteert immers hoger (figuur 2.113).
- Het Vlaamse Gewest telt in 2012 9,4% werkenden in kennisintensieve sectoren. Het EU28 gemiddelde bedraagt 8,5% en onder onze buren doet enkel Duitsland het beter (figuur 2.115).
- In 2012 was 56% van de Vlaamse ondernemingen innovatief. Dit slaat op de introductie van nieuwe of vernieuwde product- of procesinnovaties of organisatorische of marketinginnovaties.
- De Vlaamse goederenuitvoer neemt in werkelijke prijzen met 1,6% toe in 2013, minder sterk dan in 2012 (+2,4%) (figuur 2.123).
- De totale Vlaamse uitvoer bestaat voor vier vijfden uit goederen en één vijfde uit diensten. Met de tijd neemt het belang van diensten lichtjes toe (figuur 2.124).
- Anno 2013 gaat 67,5% van de Vlaamse goederenuitvoer naar de EU28. Dat is 7 procentpunten minder dan in 2009. Andere handelsblokken zoals de BRIC en N11 worden geleidelijk aan belangrijker in het Vlaamse uitvoerpakket (figuur 2.126a).
- Er zijn in 2013 191 projecten van buitenlandse investeerders in Vlaanderen, het hoogste peil in tien jaar. Ook het investeringsbedrag en het aantal verwachte jobs doen het goed (figuur 2.130).

Dit hoofdstuk handelt over ‘ondernemen’ en ‘internationaal ondernemen’. Het eerste deel beschrijft diverse facetten van ondernemerschap (aantal ondernemingen, investeren, kapitaal) en van innovatie en creativiteit (innoverende Vlamingen, producten, processen en sectoren). Het tweede internationale gedeelte analyseert de evolutie van de Vlaamse buitenlandse handel, de structuur ervan naar handelspartner en product, de factorintensiteiten van de internationaal verhandelde producten, de marktaandelen en de directe buitenlandse investeringen.

Ondernemen

De beleidsbrief 2013-2014 van de bevoegde minister voor economie onderscheidt de volgende beleidsprioriteiten:

- bedrijven door de crisis helpen, onder meer door een preventief bedrijfsbeleid en aandacht voor de financiering van bedrijven;
- meer en sterker ondernemerschap, waarbij het Actieplan Ondernemerschap centraal staat;
- een meer groene economie, met onder meer een vernieuwde ecologiepremie;
- meer groeiende ondernemingen, waarbij zowel doorgroei, gazellen als het aantrekken van buitenlandse investeerders centraal staan;
- een meer innovatieve en kennisintensieve economie, waar de acties rond het Nieuw Industrieel Beleid een belangrijk deel van uitmaken;
- een efficiënte en effectieve overheid, met administratieve vereenvoudiging en efficiënte samenwerking tussen de verschillende bestuursniveaus.

In het Pact 2020 hebben 3 luiken te maken met economie. Het eerste luik gaat over de voorwaarden om te komen tot een duurzame topregio (bbp, arbeidsproductiviteit,...). Dit wordt behandeld in de macro-economische context. Het luik ‘innovatie’ benadrukt de noodzaak om de omzet uit nieuwe of verbeterde producten te verhogen, de speerpunt domeinen verder te ontwikkelen en meer mensen tewerk te stellen in kennisintensieve sectoren. In het derde luik staat het ‘ondernemerschap’ centraal. Daarbij gaat het niet enkel over meer ondernemen, inclusief ondernemen bij doelgroepen (vrouwen, ouderen,...), maar eveneens over doorgroei van starters.

Ondernemerschap

Meer en sterker ondernemerschap is een pijler van de Vlaamse economie. De zwakke conjunctuur zorgt echter voor een lagere oprichtingsratio in 2013 en meer faillissementen. De houding van de bevolking ten opzichte van ondernemerschap is wel verbeterd in vergelijking met de pre-crisisjaren, maar inspanningen om dit te blijven stimuleren zijn nodig. Het Vlaamse ondernemerschap, uitgedrukt als het aandeel zelfstandigen in de bevolking op beroepsactieve leeftijd, doet in elk geval niet onder voor de buurlanden. De investeringsratio trekt aan, maar bevindt zich nog onder het pre-crisisniveau.

Ondernemen

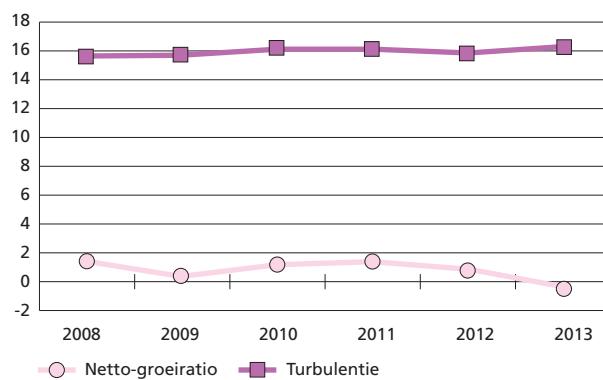
Het Vlaamse Gewest telt bij de start van 2013 493.300 BTW-plichtige ondernemingen. In 2013 zijn er 39.300 oprichtingen. Daar tegenover staan 35.100 stopzettingen en 5.700 faillissementen.

De **oprichtingsratio** bedraagt 8% in 2013. Dat is iets lager dan tijdens de drie voorgaande jaren. De **uittredingsratio** beloopt 8,3% in 2013. Deze indicator neemt toe. Dat komt deels door een gestegen faillissementsratio. De **netto-groeiratio** die het verschil is tussen oprichtings- en uittredingsratio, is lichtjes negatief geworden in 2013 (-0,3%), na een daling in 2012. De **turbulentie** of de som van voornoemde ratio's is dan weer toegenomen in 2013 tot 16,2%. De effecten van de zwakke conjunctuur zijn voelbaar.

Een bloeiend ondernemerschap heeft niet alleen betrekking op bedrijven die erbij komen, maar ook op doorgroei van bestaande bedrijven. Van alle ondernemingen die in 2007 opgericht werden was 74,7% 5 jaar later nog in leven. Merk op dat veranderingen van vennootschapsvormen en overnames ook als stopzetting worden gezien. De **overlevingsgraden** dalen logischerwijs met de tijd. Startende ondernemingen worden met tal van problemen ge-

2.109 Dynamiek ondernemingen

Evolutie van de netto-groeiratio en turbulentie van alle ondernemingen, van 2008 tot 2013, in %.

Bron: ADS, KBO.

2.110 Overlevingsgraad

Evolutie van het aantal starters en overlevingsgraad na 1 tot 5 jaar, van 2007 tot 2012, indices, startjaar = 100.

Oprichtingsjaar	Starters	Aantal ouder dan 1 jaar	Aantal ouder dan 2 jaar	Aantal ouder dan 3 jaar	Aantal ouder dan 4 jaar	Aantal ouder dan 5 jaar
		Aantal	Indices (startjaar = 100)			
2007	33.126	95,7	89,5	84,3	79,3	74,7
2008	32.546	95,4	89,3	84,0	79,2	-
2009	30.380	94,8	88,3	82,8	-	-
2010	32.736	94,6	88,2	-	-	-
2011	33.707	95,3	-	-	-	-
2012	30.686	-	-	-	-	-

Bron: VKBO, bewerking SVR.

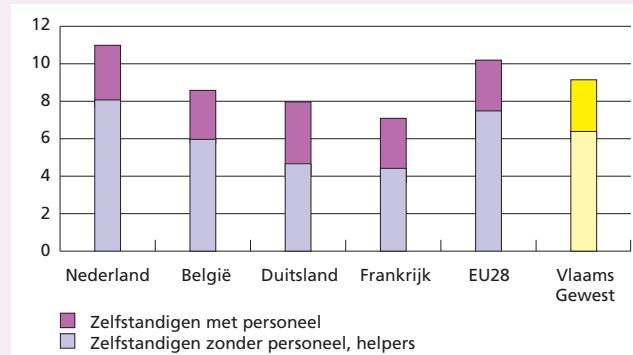
confronteerde op het vlak van liquiditeit, bedrijfsvoering, betalingsachterstand of de lancering van producten. Ongeveer 5% van de starters houdt het geen jaar vol. Ook in de daaropvolgende jaren is er nog een beduidende uitval. In 2009 vielen de overlevingsgraden licht terug. Dat komt ongetwijfeld door de economische crisis van dat jaar. In 2010 was het niet veel beter, maar in 2011 was er opnieuw een stijging van de overlevingsgraad van ondernemingen ouder dan 1 jaar.

Uit onderzoek blijkt dat het opleidingsniveau van de leidinggevenden en managementpraktijken zoals een goed ondernemingsplan positief bijdragen tot de groei van startende ondernemingen. Dat is ook het geval voor meer financiering met eigen middelen en exportgerichtheid.

Ondernemerschap staat direct in verband met het aantal personen dat een zelfstandige activiteit uitoefent. In 2012 zijn er 9,1% **zelfstandigen** in de Vlaamse bevolking van 15 tot en met 64 jaar. Op lange termijn blijft deze indicator vrij constant. Niettemin is de recentste waarde iets lager dan in de hoogconjunctuurjaren, 2006 en 2007. Het

2.111 Ondernemerschap

Aandeel van de zelfstandigen in de bevolking van 15-64 jaar, naar categorie zonder personeel of helpers en categorie met personeel, in 2012, in %.

Bron: Departement WSE, ADS EAK.

Vlaamse Gewest doet het relatief goed. Van onze buurlanden haalt enkel Nederland een hogere score (10,9%). In Frankrijk en Duitsland situeert het aandeel zelfstandigen zich tussen 7 en 8%. België als geheel haalt 8,5%. De EU28 daarentegen telt 10,1% zelfstandigen in de bevolking 15-64 jaar. Dat komt door de hogere score in een aantal zuiderse EU-landen en in de nieuwe lidstaten. Ondernemerschap kan gepaard gaan met jobs. Zo bedraagt in 2012 het aandeel zelfstandigen met personeel 2,7% in het Vlaamse Gewest. Dat is ongeveer even hoog als in de buurlanden of de EU28, met uitzondering van Duitsland (3,3%).

Het aandeel **gazellen** onder de middelgrote ondernemingen kwam in 2011 op 5,6% in het Vlaamse Gewest. Dat zijn er 1,5 procentpunt meer in vergelijking met het dieptepunt in 2010. Voor het uitbreken van de financieel-economische crisis waren deze cijfers hoger. Gazellen vervullen een voorbeeldfunctie voor starters om een bedrijf te beginnen of voor bestaande ondernemingen om door te groeien. In België is het aandeel gazellen anno 2011 wat hoger (6,0%), te wijten aan het hogere Brusselse aandeel (9,0%). Het Waalse Gewest haalt eveneens een hoger cijfer (5,8%). Onderzoek wijst uit dat het grotendeels op toeval berust of een onderneming een hoge groei realiseert. Er zijn factoren die een invloed hebben, maar dat is vrij marginaal: investeringen in menselijk kapitaal kunnen groei in de hand werken. O&O bestedingen vergroten de kans op zeer hoge groei, maar kunnen ook een totaal omgekeerd effect sorteren. Dat komt omdat dergelijke investeringen een hoog risicogehalte inhouden en de resultaten niet altijd meteen zichtbaar zijn.

Ondernemerschap kan maar toenemen als het potentieel in alle doelgroepen aangeboord wordt, dus ook bij vrouwen, ouderen, gehandicapten en vreemdelingen. De populatie zelfstandigen omvat in 2013 33,6% **vrouwen**. Deze indicator brokkeld de laatste tien jaar lichtjes af. Verder is 36,2% van de zelfstandigen **50 jaar of ouder**. Dat aan-

deel neemt vrijwel constant toe met de tijd. De kloof tussen het aandeel 50 plussers in de bevolking en deze in het aantal zelfstandigen verkleint daarmee.

Opdat **ondernemerschap** zou gedijen moet dit door potentiële ondernemers en de bredere bevolking gedragen worden. Een goede attitude is het startpunt. In 2013 is 58% van de Vlamingen van oordeel dat ondernemerschap een wenselijke carrièrekeuze is. Dat is minder dan tijdens de drie voorgaande jaren, toen de indicator nog boven het niveau van 60% lag. Maar in de jaren van goede conjunctuur, 2006 en 2007, en ook in de daaropvolgende crisisjaren was minder dan de helft van de Vlamingen overtuigd van ondernemerschap als carrièrekeuze. Verder vindt 54% van de Vlamingen dat ondernemers een hoge status hebben en respect verdienen. Dat is minder hoog dan in 2011 of 2012, maar nog steeds meer dan vijf jaar eerder. Hieruit blijkt dat de attitude ten aanzien van ondernemen is verbeterd in vergelijking met de periode kort voor en tijdens de crisis, maar dat de inspanningen om dat te stimuleren moeten aangehouden worden.

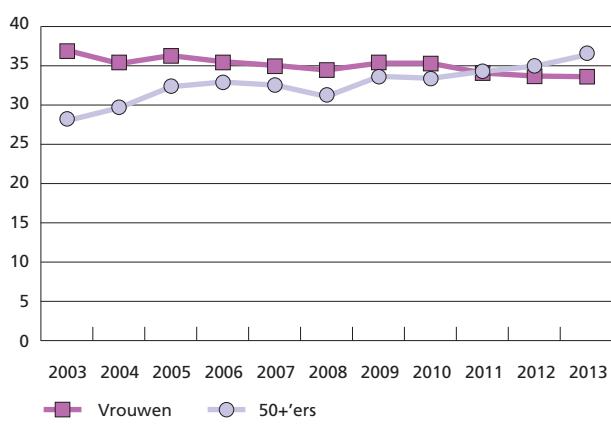
Investeren

De **investeringsratio** van de private sector komt voor het Vlaamse Gewest neer op 21,4% in 2012. Dat is omzeggens op het niveau van 2011. De indicator was lager in het crisisjaar 2009 en ook in 2010; maar tussen 2005 en 2008 werd een niveau bereikt van 22 à 23%. Het Vlaamse Gewest heeft naar verhouding een hoge investeringsratio: de EU28 als geheel scoort lager (16,0%). Ook in elk van de buurlanden is deze indicator minder hoog.

De investeringsbeslissing hangt af van meerdere factoren. Belangrijk zijn onder meer: het niveau van de voorraden, de bezettingsgraad van het productievermogen en de vraagvooruitzichten.

2.112 Doelgroepen ondernemen

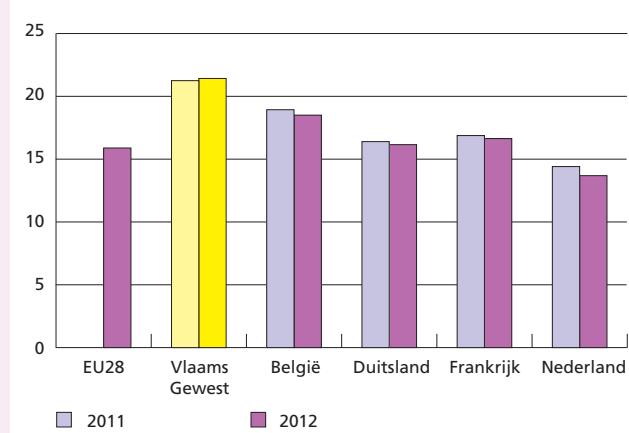
Evolutie van het aandeel van vrouwen en van de leeftijdsgroep van 50 jaar of ouder in het totaal aantal zelfstandigen, werkgevers en helpers, van 2003 tot 2013, in %.

Bron: ADS EAK, bewerking SVR.

2.113 Investeringsratio

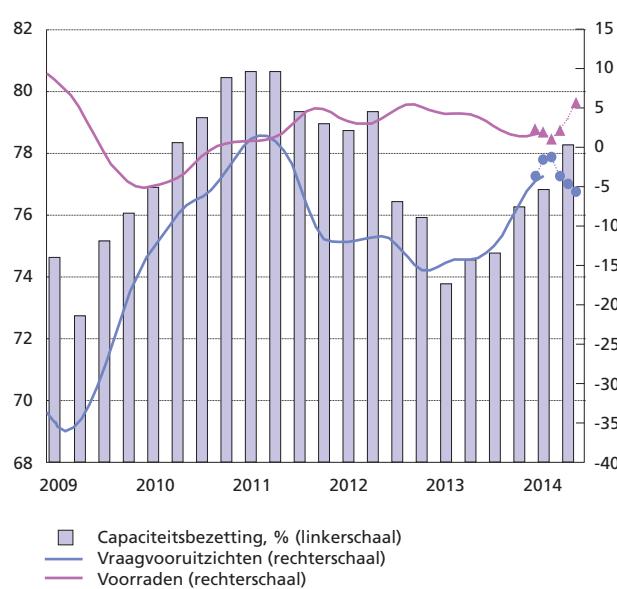
Investeringsratio, Vlaams Gewest, EU27, Duitsland, Nederland en Frankrijk, in 2011 en in 2012, in %.

Bron: Eurostat, eigen berekeningen SVR.

2.114 Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting

Verloop van de capaciteitsbezettingsgraad (in %), de vraagvoortzichten en het voorraadniveau in de Vlaamse industrie (kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten), van januari 2009 tot mei 2014.

Bron: NBB.

Het **voorraadniveau** nam vanaf mei 2013 geleidelijk af, maar neigt weer toe te nemen in de lente van 2014. De **bezettingsgraad van het productievermogen** in de Vlaamse industrie (exclusief voeding) noteert aan 78,2% bij de aanvang van het tweede kwartaal van 2014. Daarmee gaat deze indicator nu al voor de vijfde keer op rij de hoogte in. Maar toch is men nog een eind verwijderd van de hogere niveaus van voor de crisis in 2009 of het herstel in 2011. De **vraagvoortzichten** in de industrie ten slotte trekken duidelijk aan vanaf de tweede helft van 2013. Maar aan die opgaande beweging komt recent een einde. Toch zijn ondernemers voorjaar 2014 daaromtrent optimistischer dan in 2012 en een groot deel van 2013. Dit alles wijst op een beter investeringsklimaat dan een jaar eerder, zonder dat de voorwaarden duiden op een situatie van echte hoogconjunctuur.

De halfjaarlijkse investeringenquête van de Nationale Bank van België (NBB) laat echter zien dat de Belgische industriële ondernemers minder hoopvol gestemd zijn voor 2014. Zij zouden hun investeringen in 2014 uitbreiden met 9% (in werkelijke prijzen). Maar deze bevraging die eind 2013 plaatsgreep, geeft doorgaans te optimistische resultaten weer voor het komende jaar. Ook waren de enquêteresultaten voor de drie voorgaande jaren beter.

Kapitaal

De Vlaamse Regering hecht het nodige belang aan toegang tot kapitaal als één van de voorwaarden voor meer en sterker ondernemerschap. Eind 2013 zijn er 2 procent-

punten meer Belgische ondernemers die van oordeel zijn dat de algemene voorwaarden voor het bekomen van krediet ongunstig zijn als dat er zijn die ze als gunstig ervaren. Daarmee wordt hun oordeel toch milder, na een groter pessimisme tijdens de vier eerdere kwartalen. De belangrijkste knelpunten zijn de gevraagde waarborgen, de kosten verbonden aan de kreditaanvraag en in mindere mate het kredietvolume. De rentevoet wordt veel minder als een probleem ervaren. Maar op één jaar tijd is de perceptie van de ondernemers over de omvang van de rentevoet iets verslechterd. Het omgekeerde is dan weer het geval voor het kredietvolume en de gevraagde waarborgen.

Risicokapitaal is van tel omdat daarmee investeringsprojecten met een hoog risicogehalte gefinancierd worden. Voor deze categorie van investeringen is het niet altijd vanzelfsprekend om aan de nodige financiële middelen te geraken. Immers het is steeds onzeker of de kapitaalinbreng later voldoende kasstromen zal genereren om de schuldeisers en aandeelhouders te vergoeden. De investeringen in risicokapitaal vertegenwoordigen in België anno 2013 0,27% van het bbp. Dat is matig hoog, ofschoon deze indicator nogal kan schommelen van jaar tot jaar. Van de andere Europese landen doen vooral Denemarken (0,74%), het Verenigd Koninkrijk (0,50%) en Noorwegen en Finland (0,43% en 0,41%) het beter. Ook Nederland en Frankrijk presteren vrij goed (tussen 0,30% en 0,40%). Duitsland zet in 2013 dan weer een vrij matig resultaat neer (0,18%).

Innovatie en creativiteit

Innovatie en creativiteit zijn belangrijk omdat deze de groeimogelijkheden van Westerse economieën bepalen. Toegepaste innovatie heeft te maken met de aanwezigheid van kennisintensieve en creatieve sectoren, het aandeel van nieuwe en vernieuwde producten of diensten in de omzet en het aandeel innovatieve bedrijven. Andere aspecten, zoals levenslang leren, O&O en octrooien, komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

Innovatie en creativiteit kunnen bekeken worden vanuit meerdere invalshoeken: de werkende, het product / proces of de bedrijfstak.

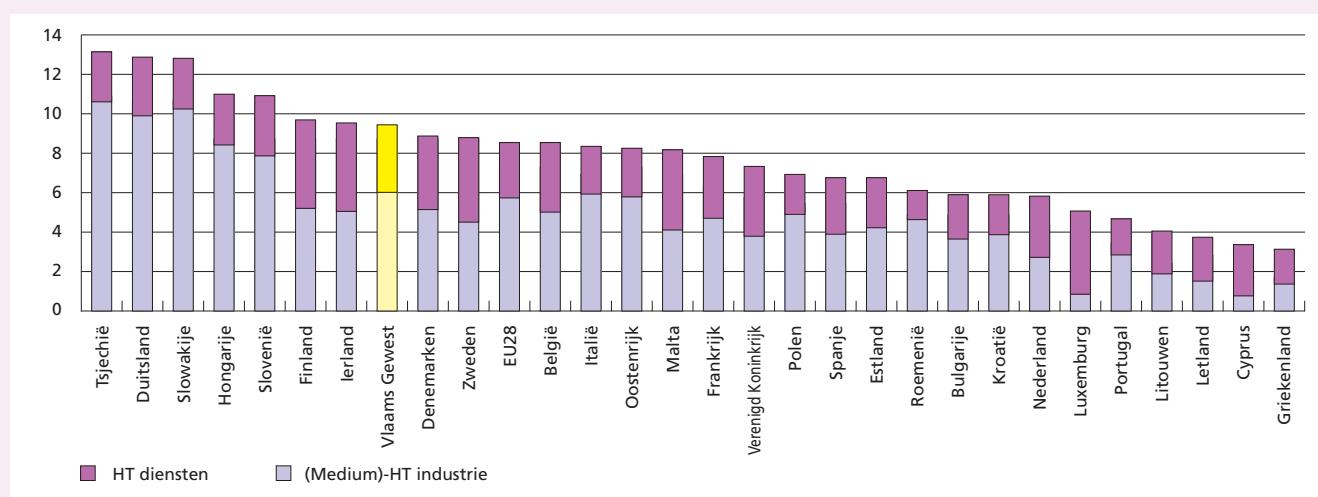
Vlaanderen scoort matig tot goed op de innovatieve indicatoren, maar op een aantal aspecten is er nog verbetering mogelijk.

Innovatieve Vlamingen

In 2012 zijn er in het Vlaamse Gewest 9,4% werkenden in **kennisintensieve sectoren**. Gedurende de laatste vijf jaren ligt dat cijfer ruwweg op dat niveau (9,1% in 2011). Het EU28-gemiddelde bedraagt 8,5%. Duitsland haalt een hogere score dan het Vlaamse Gewest, de overige buurlanden hebben een lager aandeel werkenden in deze sectoren. Tsjechië staat op kop. Het valt trouwens op dat een aantal nieuwe lidstaten hier een vrij hoge score neerzetten. Griekenland en Cyprus zijn hekkensluiter.

2.115 Kennisintensieve sectoren

Aandeel van de tewerkstelling* in kennisintensieve sectoren (met een onderscheid tussen (medium)-hoogtechnologische industrie en hoogtechnologische diensten) in 2012, het Vlaamse Gewest en de EU28-lidstaten, in %.

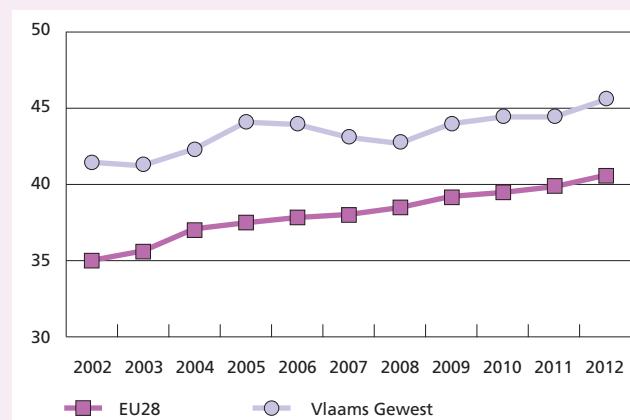
* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.
Bron: Eurostat, bewerking SVR.

Het Vlaamse Gewest dankt zijn relatieve goede score vooral aan de deelcomponent van de **technologische industrie**. Met 6,0% in 2012 scoren slechts vijf EU landen hoger. Tsjechië, Slowakije en Duitsland situeren zich in de buurt van 10%. Het EU28-gemiddelde bedraagt 5,7%. Op vijf jaar tijd daalt deze deelindicator in het Vlaamse Gewest enigszins, zoals overigens ook in de hele EU28.

De andere component, de **hoogtechnologische diensten**, komt in het Vlaamse Gewest op 3,4% van het aantal werkenden in 2012. Ook dat is hoger dan gemiddeld in de EU28 (2,8%), en ook hoger dan in Duitsland, Nederland of Frankrijk. Ierland, de Scandinavische landen, Luxemburg en Malta zijn de toppers in deze rangschikking.

2.116 Creativiteit

Evolutie van het aandeel van de creatieve beroepen in de beroepsbevolking*, van 2002 tot 2012, EU28 en het Vlaamse Gewest, in %.

* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.
Bron: Eurostat, bewerking SVR.

Ontwikkelde, Westerse economieën stuiten op de limieten van groei door efficiëntieverhoging. Zoals gezegd worden innovatie en creativiteit steeds belangrijker als drijvende kracht van economische groei. Dat is des te belangrijker daar de toenemende vergrijzing en de kosten van de sanering van de overheidsfinanciën een domper zetten op ons groeipotentieel voor de komende jaren. Creativiteit slaat op het combineren van bestaande toepassingen of procedés en de omzetting daarvan in een origineel product of proces. Dit biedt immers mogelijkheden om meerwaarde te creëren. Creativiteit is echter moeilijk te meten. Men kan gebruik maken van het aandeel van creatieve beroepen in de actieve bevolking.

In 2012 is 45,2% van de Vlaamse actieve bevolking tewerkgesteld in **creatieve beroepen**. Op tien jaar tijd neemt de waarde van deze indicator in het Vlaamse Gewest geleidelijk aan toe, maar dat is zo in vrijwel alle andere landen. De Vlaamse waarde overstijgt het EU28-gemiddelde van 40,4% en bevindt zich in de buurt van die van de buurlanden. Luxemburg is de absolute topper (57,6%) en de nieuwe lidstaten halen lagere waarden.

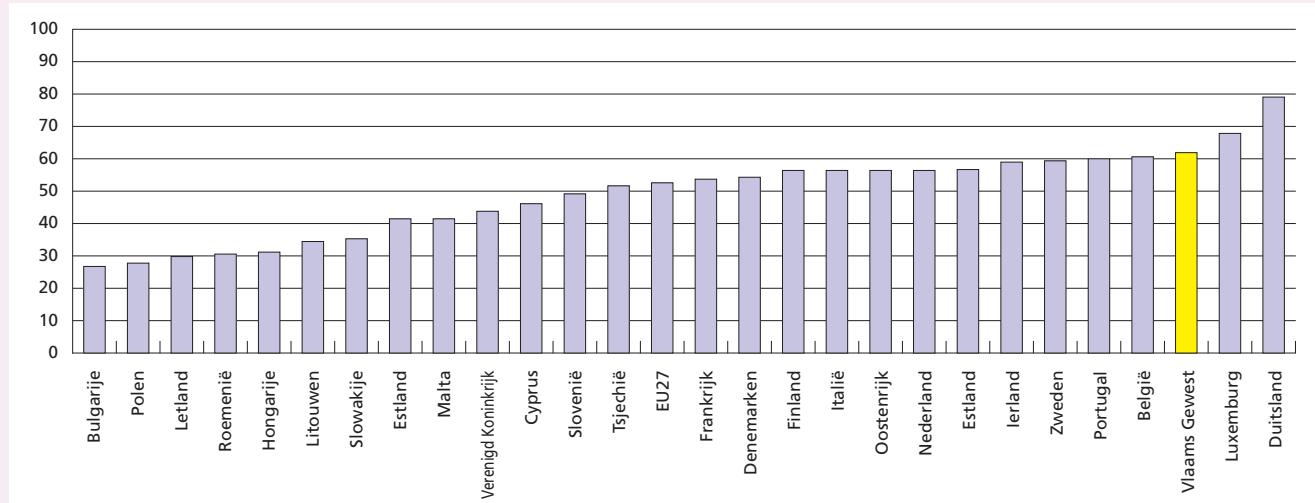
Innovatieve producten en processen

In 2012 realiseerde een gemiddeld Vlaams bedrijf 8% van zijn omzet uit **nieuwe of verbeterde producten of diensten**. Dat is ongeveer even hoog als in 2010 (7,5%), maar lager dan in 2008 (9,5%). Grote bedrijven (11%) doen het beter dan kleine en middelgrote bedrijven (8%). Naar sector is dit omzetaandeel hoger in de industrie (9%) dan in de diensten (7%). De bouwsector werd niet bevraagd.

Nog in 2012 was 56% van de Vlaamse ondernemingen **innovatief**. Daarmee wordt bedoeld dat het nieuwe of vernieuwde product- of procesinnovaties of organisatori-

2.117 Innovatieve bedrijven

Aandeel van bedrijven met product- en / of procesinnovaties of organisatorische en/of marketinginnovaties, in 2010, het Vlaamse Gewest en EU27-landen, in %.

Bron: CIS-2011, ECOOM.

sche of marketinginnovaties introduceerde. Deze Vlaamse prestatie mag gezien worden in Europees verband. Enkel Duitsland en Luxemburg halen een nog hogere score. Wederom blijken grotere bedrijven of industriële bedrijven innovatiever.

Innovatieve sectoren

Innovatieve sectoren kenmerken zich door een gemiddeld hoog aandeel O&O. Hierna komen de technologische industrietakken en de kennisintensieve marktdiensten aan bod. Telkens volgt een bespreking naar de bruto toegevoegde waarde en naar de totale werkgelegenheid.

Industrie

De industrie bekleedt vandaag een minder belangrijke plaats in het economisch weefsel dan pakweg twintig of dertig jaar geleden. Dat komt door efficiëntiewinsten in de industrie en de grotere vraag naar tertiaire diensten die eigen is aan een stijgende welvaart. Toch vormt de industrie nog steeds een kerncomponent voor de Vlaamse economie, wat onderstreept wordt in het Nieuw Industrieel Beleid. De toekomstige industrie is gebaseerd op innovatie en creëert op duurzame wijze welvaart.

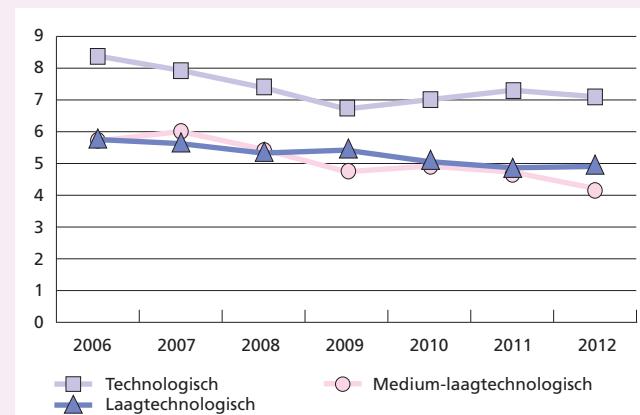
In 2012 komt het aandeel van de **technologische industrie** in de Vlaamse bruto toegevoegde waarde op 7%. Voor de medium-laagtechnologische industrie en de laagtechnologische industrie is dit 4,2% en 4,9%. Het aandeel van de hele industrie in de bruto toegevoegde waarde neemt doorheen de jaren af. Op één jaar tijd, tussen 2011 en 2012, nam vooral het gewicht van de medium-laagtechnologische industrie af (voornamelijk omwille van een daling van de bruto toegevoegde waarde in de aard-

olieraffinage). De technologische industrie daarentegen hield beter stand de laatste jaren.

De industrie komt zwakker aan bod in de bruto toegevoegde waarde van de EU28 in vergelijking met het Vlaamse Gewest. Voor de technologische industrie noteert het aandeel in de EU28 6,8% in 2011. De medium-laagtechnologische industrie en de laagtechnologische industrie komen telkens op 4,4%. De technologische industrie is relatief goed vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde van Duitsland en sommige nieuwe EU-lidstaten zoals Tsjechië, Hongarije, Slovenië en Slowakije.

2.118 Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde

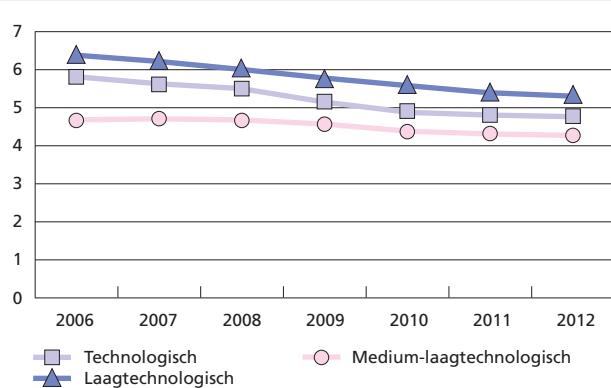
Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest, van 2006 tot 2012, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.119 Technologische industrie / Werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest, van 2006 tot 2012, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

De technologische industrie heeft in 2012 een aandeel in de totale Vlaamse werkgelegenheid van 4,7%. Voor de medium-laagtechnologische en laagtechnologische industrie is dat 4,2% en 5,3%. Er is sprake van een geleidelijke achteruitgang van deze aandelen in de totale werkgelegenheid op lange termijn, maar minder sterk de laatste jaren. De laagtechnologische industrie is de belangrijkste industrietak qua werkgelegenheid.

Het werkgelegenheidsaandeel van de technologische industrie ligt op een wat hoger niveau in de EU27 (4,9% in 2011), in tegenstelling tot de bruto toegevoegde waarde. Dat is meteen een illustratie van het hogere Vlaamse productiviteitsniveau. Doorheen de jaren is er ook voor de EU27 een daling. Binnen de EU27 scoort Tsjechië het

hoogst (9,4% in 2011). Duitsland (8,1%) en sommige nieuwe EU-lidstaten behoren opnieuw tot de top.

Marktdiensten

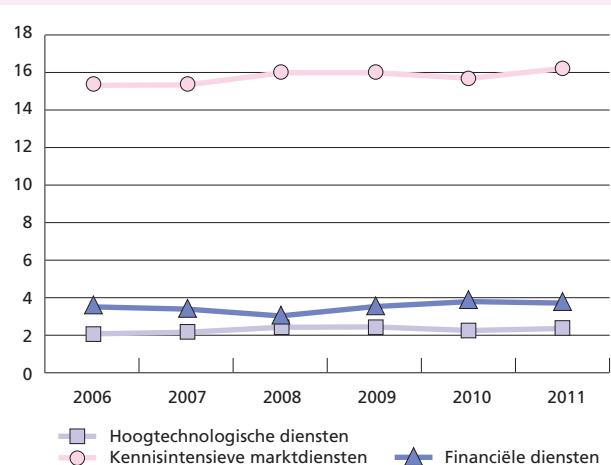
Er zijn 3 types kennisintensieve diensten: **hoogtechnologische diensten**, marktdiensten en financiële diensten.

De kennisintensieve diensten als geheel vertegenwoordigen in 2011 21,8% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Het grootste deel is afkomstig van de kennisintensieve marktdiensten (16,0%). Dat komt vooral door het belang van een reeks zakelijke diensten. De financiële en hoogtechnologische diensten (3,6% en 2,2%) vormen merkbaar kleinere categorieën. Het aandeel van de kennisintensieve diensten groeide vrijwel onafgebroken de afgelopen jaren. Het groeipatroon wordt vooral door de marktdiensten beïnvloed. De kennisintensieve diensten komen in de EU28 in 2011 op 18,9% van de bruto toegevoegde waarde, wat minder is dan in het Vlaamse Gewest. Van onze buurlanden haalde Nederland (22,3%) een hoger cijfer dan het Vlaamse Gewest.

Ten slotte zijn de kennisintensieve diensten in hun geheel goed voor 22,5% van de totale Vlaamse werkgelegenheid in 2012. Met 18,5% van de totale werkgelegenheid vormen de kennisintensieve marktdiensten opnieuw de hoofdmoot, vergeleken met de financiële diensten of de hoogtechnologische diensten (telkens circa 2%). De kennisintensieve diensten worden steeds belangrijker voor de Vlaamse werkgelegenheid. Opnieuw komt dat hoofdzakelijk door de marktdiensten. In de EU27 hadden de kennisintensieve diensten een belang van 16,3% van de totale werkgelegenheid in 2011, minder hoog dan in het Vlaamse Gewest. Nederland scoort vrij hoog (21,3% in 2011). Duitsland en Frankrijk halen lagere cijfers.

2.120 Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde

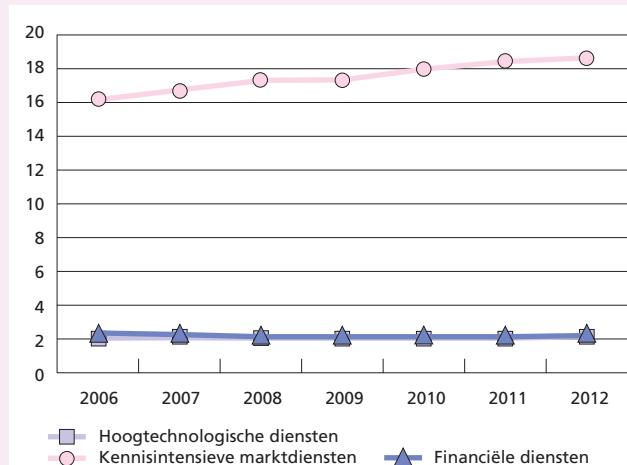
Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest, van 2006 tot 2011, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.121 Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid

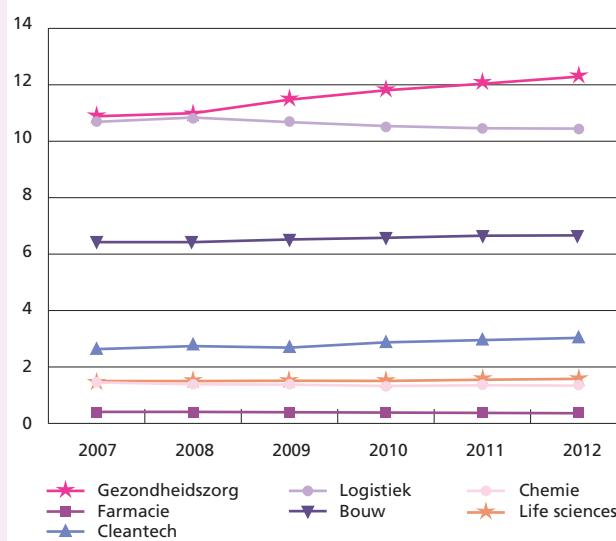
Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest, van 2006 tot 2012, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.122 Doorbraak-sectoren

Evolutie van het aandeel van de doorbraak-sectoren in de Vlaamse werkgelegenheid*, van 2007 tot 2012, in %.

* Het gaat om de werkgelegenheid aangeboden in het Vlaamse Gewest, ongeacht waar de arbeidskrachten vandaan komen.
Bron: INR, bewerking SVR.

Doorbraak-sectoren

Gezondheidszorg, logistiek, life sciences en cleantech zijn activiteiten met een groot ontwikkelingspotentieel als er aandacht is voor innovatie in deze sectoren. Ook chemie, farmacie en bouw zijn belangrijke Vlaamse bedrijfstakken. Vlaanderen in Actie (ViA) noemt dit doorbraaksectoren. Het introduceren van innovatieve toepassingen leidt ertoe dat deze bedrijven producten of processen ontwikkelen die moeilijk imiteerbaar zijn. Dat komt de concurrentiekracht ten goede en zorgt voor meer toegevoegde waarde en jobs.

Gezondheidszorg is in 2012 goed voor 7,8% van de totale bruto toegevoegde waarde en 12,3% van de totale werkgelegenheid. Deze sector doorstond beter dan andere de crisis van 2009, met een toename van beide aandelen als zichtbaar resultaat. Ook nadien nam het belang van deze sector toe. Het jaar 2012 was daarop geen uitzondering. Het is een typisch arbeidsintensieve en minder conjunctuurgevoelige sector.

Logistiek genereert in 2011 13,4% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde en 10,4% van de werkgelegenheid. Beide aandelen slonken enigszins tijdens en na de crisis van 2009.

Chemie staat in 2012 voor een bruto toegevoegde waarde-aandeel van 2,9% in 2012. Voor de werkgelegenheid is dat 1,3%. Het aandeel in de bruto toegevoegde waarde kromp aanvankelijk tot in 2009, maar is sindsdien terug aan een lichte klim bezig. Dat is niet zo voor het werkgelegenheidaandeel dat stelselmatig lichtjes achteruitgaat.

Farmacie is met een aandeel in de bruto toegevoegde waarde van 0,6% in 2012 minder belangrijk onder de doorbraak-sectoren. Hetzelfde geldt voor de werkgelegenheid (0,4%). Het belang van deze sector in de Vlaamse economie blijft ongeveer hetzelfde met de tijd.

Bouwactiviteiten vertegenwoordigen 6,8% van de bruto toegevoegde waarde en 6,6% van de Vlaamse werkgelegenheid anno 2012. Deze sector wordt doorheen de jaren gestaag belangrijker in het economisch weefsel.

Life sciences of biowetenschappen maken in 2012 1,5% van de bezoldigde tewerkstelling uit. Op vijf jaar tijd is dat een lichte toename. Er zijn circa 32.600 bezoldigden aan het werk in de life sciences. Biotechnologisch onderzoek en de ontwikkeling van specifieke geneeskundige artikelen zullen aan belang winnen naarmate de bevolking vergrijs en dus meer verzorging nodig heeft.

Cleantech gaat eerder over processen dan over activiteiten en laat zich daarom moeilijk in sectorale statistieken vatten. Het zijn wetenschappelijke, ecologische toepassingen die zorgen voor duurzame productieprocessen. Cleantech-activiteiten zijn in 2012 goed voor een bezoldigde tewerkstelling van 64.300 plaatsen of 2,9% van het totaal voor de hele economie. Doorheen de tijd groeit dat licht aan. Investeringen in milieu- en energietechnologie horen bij een modern productieproces. Vandaar dat ook deze sector toekomstkansen biedt.

Internationaal ondernemen

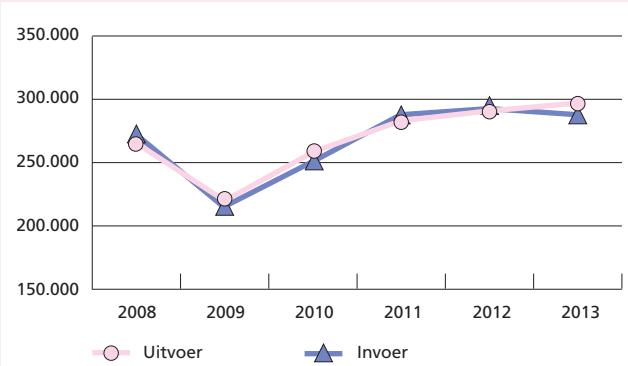
Exporteren is van cruciaal belang voor de open Vlaamse economie. Dat wordt dan ook duidelijk vertaald in Vlaanderen in Actie: bedrijven die succesvol vreemde markten aanboren staan garant voor onze welvaart. In het luik Internationalisering van het Pact 2020 is dit vertaald naar 4 subdoelstellingen.

1. Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren marktaandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationaaliseert (zowel in goederen als in diensten).
2. Het aantal buitenlandse directe investeringen in het Vlaamse Gewest neemt toe, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.
3. Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende kmo's verdubbelt (tegenover 2007).
4. Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%.

De beleidsbrief 'Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking' 2013-2014 vertrekt van deze doelstellingen, en onderstreept het belang van nieuwe sectoren (diensten, creatieve industrieën, zorgsector) in internationaal ondernemen, evenals de link met innovatie.

2.123 In- en uitvoer

Evolutie van de waarde van de Vlaamse in- en uitvoer van goederen volgens het communautaire concept (exclusief Belgische interregionale handel), van 2008 tot 2013, in miljoen euro.

Bron: INR.

Hierna komen indicatoren aan bod die de evolutie van de in- en uitvoer en de structuur ervan beschrijven, evenals de uitvoerratio, het aantal exporterende bedrijven, het belang van goederen en diensten in de buitenlandse handel, de geharmoniseerde competitiviteitsindicator en de directe buitenlandse investeringen.

Belang uit- en invoer

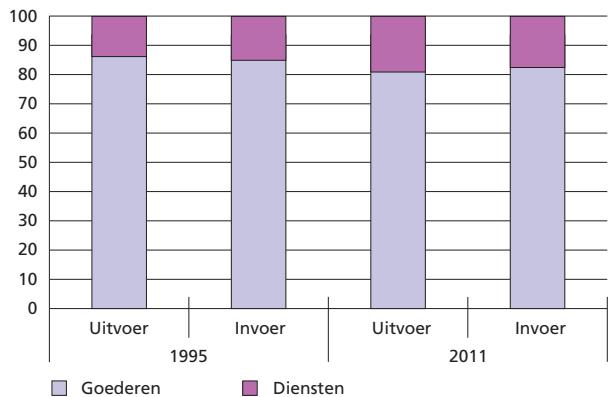
De Vlaamse export kende in 2010 en 2011 een toenamepercentage dat in twee cijfers kon geschreven worden. Het ging vooral om een herstelbeweging na de crisis van 2009. Maar in 2012 zakte het groeitempo van de Vlaamse uitvoer tot +2,4% (in werkelijke prijzen). Ook het jaar 2013 laat een zwakke uitvoergroei zien (+1,6%). Dat komt door de zwakke conjuncturele situatie. De Vlaamse **export** bedroeg in 2013 293,6 miljard euro. Maar de **buitenlandse orderpositie** in de industrie trekt duidelijk aan sedert eind 2013. Dat doet vermoeden dat de exportprestaties in 2014 beter zullen zijn. De Vlaamse **invoer** slonk met 1,0% in 2013 tot 287,7 miljard euro. Het is van 2010 geleden dat de uitvoer groter was dan de invoer.

De **uitvoerratio** komt voor 2013 op 133,6%. Dat hoge cijfer komt doordat in het bbp de netto-uitvoer (of het verschil tussen uitvoer en invoer) begrepen is. Bovendien is er veel doorvoer door niet-ingezetenen via Vlaamse wegen en havens. Toch is de uitvoerratio in 2013 lichtjes lager dan in 2012 omdat van de zwakkere groei van de uitvoer dan van het bbp in nominale termen.

De Nationale Bank van België becijferde dat er in 2013 circa 18.700 Vlaamse ondernemingen exporteerden. Dit is een toename met 5% ten opzichte van 2012. Sedert de verhoging van de exportdrempel voor registratie in 2006 is dit het beste groeicijfer. Toch moet men oppassen met deze statistiek: voor het deel EU handel worden enkel de grotere transacties geregistreerd.

2.124 Goederen en diensten

Aandeel van de goederen en de diensten in de Vlaamse buitenlandse handel, in 1995 en in 2011, in %.

Bron: NBB, BISA, IWEPS, SVR.

De **diensten** staan in 2011 voor 19,1% van de Vlaamse uitvoer en 17,7% van de Vlaamse invoer. Sedert het midden van de negentiger jaren wonnen de diensten daarmee aan belang. Toen vertegenwoordigden zij immers net geen 15% van de totale buitenlandse handel.

De industrie neemt het grootste deel (61,7%) van de goederenuitvoer voor zijn rekening in 2011. Het gaat vooral om de bedrijfstakken van de chemie, de metaalindustrie, machines en apparaten, transportmiddelen, voedingsnijverheid en aardolieraffinage. De handel heeft een exportaandeel van 32,2%. De dienstenuitvoer is dan weer vooral een zaak van de tertiaire sector waaronder vooral de bedrijfstak van het vervoer en de opslag, de horeca, de handel en de zakelijke diensten.

Aan de invoerkant is de handel de voornaamste goederenimporteur (47,1%), op de voet gevolgd door een reeks industriële bedrijfstakken (46%). De invoer van diensten is vooral bestemd voor consumptieve bestedingen, vervoer en opslag, en handel.

De Vlaamse exportprestaties kunnen niet los gezien worden van de concurrentiekracht van de Vlaamse economie. De **geharmoniseerde competitiviteitsindicator** (HCI) is een maatstaf voor de prijs- en kostencompetitiviteit. Hij moet zo gelezen worden dat een toename van de HCI wijst op een verslechtering van de competitiviteit, en een daling op een verbeterde concurrentiepositie. De HCI verbeterde in 2011 tot in de zomer van 2012 door de daling van de euro ten opzichte van de US dollar. Ook de afname van de inflatieverschillen met belangrijke handelspartners speelt een rol. Vanaf het najaar van 2012 tot in de lente van 2013 verslechterde de HCI opnieuw. Dit kwam door de appreciatie van de euro ten opzichte van de Japanse Yen, de Chinese Yuan en de US dollar. Deze verslechtering van de Vlaamse HCI zette zich door in de zomer 2013 tot in het voorjaar 2014. De voornaamste redenen zijn de depreciërende dollar en Yen. Maar toch bevindt het niveau van de Vlaamse HCI zich nog steeds

2.125 Competitiviteit

Evolutie van de Vlaamse geharmoniseerde competitiviteitsindicator* ten opzichte van de euro, januari 2008 – maart 2014.

* De HCI wordt berekend voor het Vlaamse Gewest ten opzichte van een ruime set van 56 handelspartners. Een daling van deze indicator wijst op een verbeterende concurrentiekraag. Dat kan doordat de inflatie lager is in het Vlaamse Gewest in vergelijking met de meeste van de partnerlanden, of omdat wisselkoers van de euro gunstig evolueert ten opzichte van de niet-eurolanden of omdat er zich wijzigingen voordoen in het handelspatroon (meer handel met landen die qua inflatie en wisselkoers ongunstiger evolueren). Het omgekeerde is uiteraard waar voor een stijging van de HCI. De berekeningen voor de Vlaamse HCI nemen een aanvang in januari 2004. De Vlaamse HCI is in sterke mate afgestemd op de berekeningen van de HCI's voor de eurolanden door de Europese Centrale Bank (ECB). Een exacte vergelijkbaarheid is niet mogelijk daar de ECB het basismateriaal voor de berekeningen niet vrijgeeft, en enkel de methode in een aantal papers omschrijft. Bron: SVR op basis van UNCTAD, Eurostat, INR, OESO.

onder dit van 2008-2009 (wat wil zeggen dat de competitiviteitspositie dan nog slechter was).

De mate waarin de export afkomstig is van eigen productie, dan wel berust op onderdelen die van elders ingevoerd worden en tot een (uitvoer)product samengesteld

worden is van belang voor de welvaart van een land. In België was 68% van de bruto toegevoegde waarde uit de export afkomstig uit het binnenland in 2009. Dat verschilt niet zoveel van Nederland (66,1%), maar in Duitsland (74,6%) en Frankrijk (74,3%) is de binnenlandse productie belangrijker voor de welvaartscreatie door export. Positief is dat deze indicator steeg in België tussen 2005 en 2009. De Nederlandse indicator daarentegen nam af. In Duitsland en Frankrijk bleef hij constant.

Partners en producten

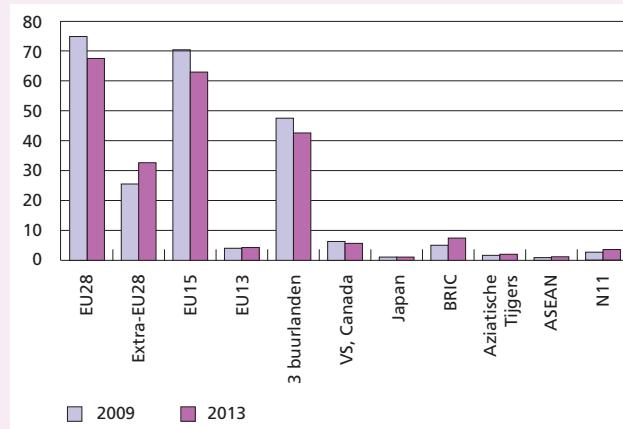
De buurlanden en meer in het algemeen de Europese Unie zijn de belangrijkste internationale handelspartners van het Vlaamse Gewest.

In 2013 is de EU28 goed voor 67,5% van de Vlaamse uitvoer. Onze 3 buurlanden alleen nemen 42,5% voor hun rekening. Sedert het uitbreken van de financieel-economische crisis worden de EU28 en de 3 buurlanden geleidelijk aan minder belangrijk in het Vlaamse exportpakket (-7 en -5,1 procentpunten tussen 2009 en 2013). Daar staat tegenover dat andere, opkomende, handelsblokken een steeds groter aandeel opeisen. Anno 2013 neemt de BRIC 7,5% van de Vlaamse uitvoer af, 2,3 procentpunten meer dan in 2009. Ook de N11 (3,8%) nemen in belang toe (waarvan de MIST 2,3%). Hetzelfde geldt voor de Aziatische Tijgers (1,8%) en de ASEAN (1,2%). Noord-Amerika komt op 5,8% en Japan blijft steken op 1,1%. De nieuwe EU13-lidstaten hebben een aandeel van 4,4% in de Vlaamse export. Dat evolueert de laatste jaren amper opwaarts.

Ook aan de invoerzijde staat de EU28 op kop (63,8%), zij het minder prominent dan bij de uitvoer. De Vlaamse goedereninvoer komt voor 42,2% van de 3 buurlanden.

2.126a Uitvoer

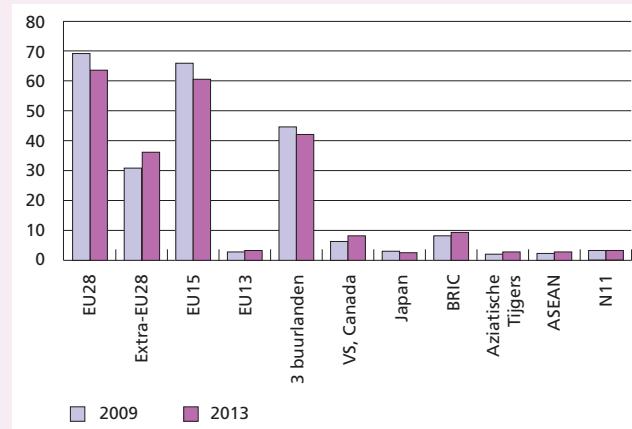
Aandeel van de EU28, de rest van de wereld en de voornaamste handelsblokken* in de Vlaamse uitvoer, 2009 en 2013, in % van de totale uitvoer.

* EU15, EU13, 3 buurlanden (DE, FR, NL), Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

2.126b Invoer

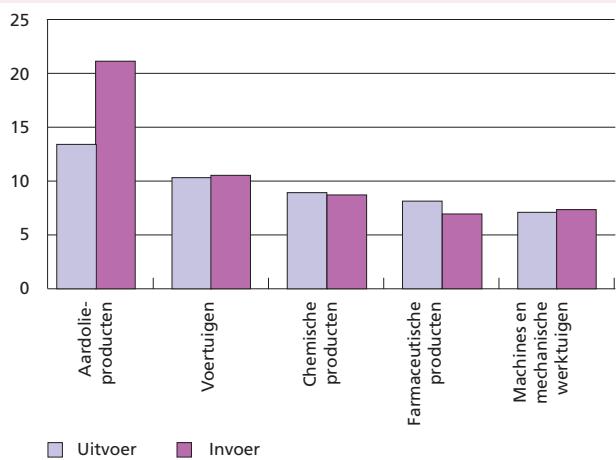
Aandeel van de EU28, de rest van de wereld en de voornaamste handelsblokken* in de Vlaamse invoer, 2009 en 2013, in % van de totale invoer.

* EU15, EU13, 3 buurlanden (DE, FR, NL), Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

2.127 Uit- en invoerpakket

Aandeel van de 5 belangrijkste uit- en invoerproducten van het Vlaamse Gewest in 2013, in %.

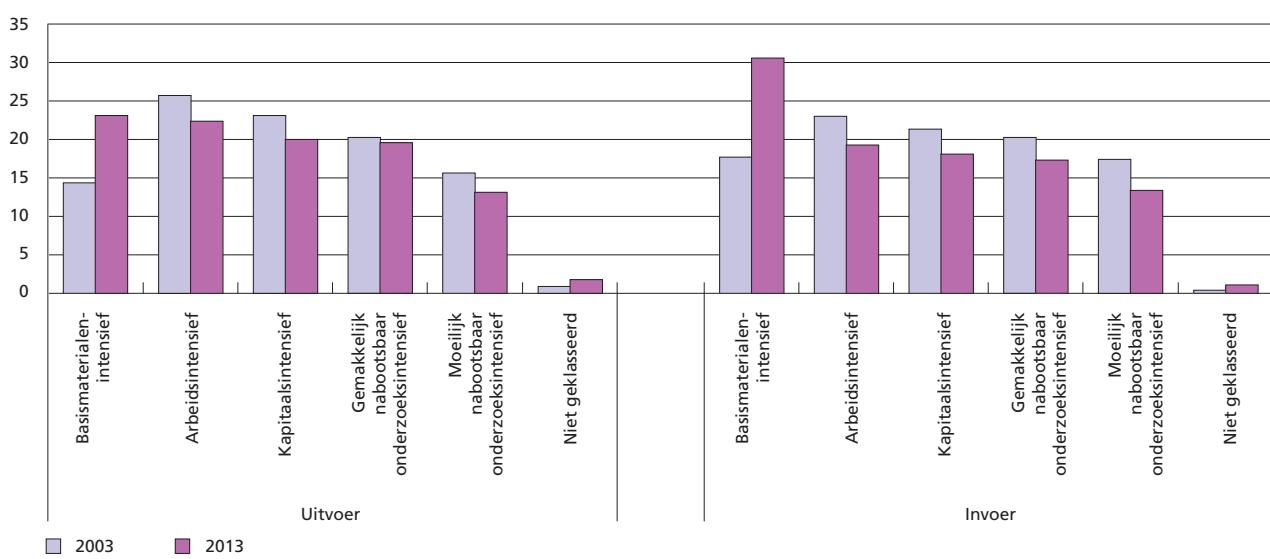

Bron: INR.

Net als bij de uitvoer is ook hier sprake van een afkalvend belang van de EU28 en de 3 buurlanden sedert de crisis van 2009. De meeste partners uit de nieuwe groeilanden bekleden een belangrijker plaats in het Vlaamse invoerpakket op een paar jaar tijd. De BRIC is goed voor 9,3% van de Vlaamse invoer in 2013. De N11 komt op 3,2% (waarvan de MIST 2,4%). De ASEAN en Aziatische Tijgers ten slotte staan in voor 2,8% en 2,6%. Noord-Amerika komt op 8,2% en wordt daarmee belangrijker sedert 2009. Het invoeraandeel van Japan kalft daarentegen wat af tot 2,4%.

2.128 Buitenlandse handel naar factorintensiteit

Aandeel van de productgroepen volgens factorintensiteit in de Vlaamse uit- en invoer van het Vlaamse Gewest, in 2003 en in 2013, in %.

Bron: I NR, bewerking SVR.

De 5 belangrijkste **producten** maken anno 2013 47,8% uit van de totale Vlaamse uitvoer. Het gaat om ‘aardolieproducten’, ‘voertuigen’, ‘chemische producten’, ‘farmaceutische producten’ en ‘kunststofproducten’. Sedert 2009 is het Vlaamse exportpakket wat geconcentreerdeerder geworden. Dat komt door het groeiende belang van ‘aardolieproducten’ (13,3% in 2013 tegenover nog 6,8% in 2009). Sedert 2011 is dat ons belangrijkste uitvoerproduct geworden.

De top-5 van de Vlaamse invoer bestaat uit ‘aardolieproducten’, ‘voertuigen’, ‘chemische producten’, ‘machines en mechanische werktuigen’ en ‘farmaceutische producten’. Samen zijn die goed voor 54% van de Vlaamse invoer in 2013. Ook hier geldt dat de productconcentratie iets is toegenomen en ook hier komt dat door het stijgende belang van ‘aardolieproducten’. Deze vormen heden al 21% van het totale Vlaamse invoerpakket.

De veelheid aan producten maakt het niet gemakkelijk om structurele ontwikkelingen te vatten. Daarvoor kan de indeling in factorintensiteit gebruikt worden. Een theorie stelt dat de export de troeven van een land weerspiegelt, met andere woorden de competitiviteitspositie aangeeft. Men gaat er dan van uit dat een land dat intensief gebruik maakt van basismaterialen of arbeid eerder goedkope input of arbeidskrachten voorradig heeft. Kapitaalsintensieve goederen vergen voldoende middelen om te investeren in het machinepark voor de vervaardiging ervan en onderzoeksintensieve goederen vergen relatief veel onderzoek en ontwikkeling. Dat laatste wordt dan als een maat gezien voor de innovatiecapaciteit van een land.

In 2013 bestaat 23,1% van de Vlaamse uitvoer uit goederen die intensief gebruik maken van basismaterialen.

Tien jaar eerder was dat nog maar goed 14%. Het grotere belang van deze categorie is te wijten aan de uitvoer van aardolieproducten die meer dan verviervoudigd is op tien jaar tijd. Arbeids- en kapitaalintensieve goederen maken om en bij 20% uit. Bij arbeidsintensieve goederen gaat het vooral om kunststofproducten en diamant. De Vlaamse kapitaalintensieve uitvoer bestaat in de eerste plaats uit voertuigen. De laatste belangrijke groep zijn de onderzoeksintensieve goederen. De gemakkelijk nabootsbare categorie daarvan staat voor 20% van de Vlaamse uitvoer (waaronder vooral chemische en farmaceutische producten), de niet-gemakkelijk nabootsbare voor 13% (vooral diverse machines en apparaten).

Aan de invoerkant zijn goederen die gebruik maken van basismaterialen (30,6%) dominanter dan bij de uitvoer. Dat is bijna een verdubbeling op tien jaar tijd. Ook hier zijn de aardolieproducten daarvoor verantwoordelijk. Voor het overige is de invoerstructuur van de goederen volgens factorintensiteit analoog aan die van de uitvoer: arbeidsintensieve, kapitaalsintensieve en gemakkelijk nabootsbare onderzoeksintensieve goederen zijn goed voor iets minder dan 20% anno 2013; de moeilijk nabootsbare categorie van onderzoeksintensieve goederen staat voor 13%.

Hoogtechnologische goederen bevatten een belangrijke technologische component en zouden daardoor moeilijker imiteerbaar zijn. Door zich meer toe te leggen op deze categorie van goederen kan Vlaanderen producten met hoge toegevoegde waarde produceren en exporteren. Dit zou het Vlaamse Gewest moeten toelaten marktposities uit te breiden of op zijn minst te behouden. Dat versterkt de competitieve positie van Vlaanderen.

Anno 2013 zijn **hoogtechnologische goederen** verantwoordelijk voor 6% van de Vlaamse uitvoer, of ongeveer evenveel als een jaar eerder. Iets meer dan de helft van deze hoogtechnologische uitvoer bestaat uit farmaceutische producten, wat op een zekere productconcentratie wijst.

Verder onderzoek toont voor 2011 dat slechts een beperkt aantal Vlaamse bedrijfstakken een stevige economische positie (in termen van belang van een bedrijfstak) combineert met een sterke competitieve positie (in termen van productiviteit). Zo staat de sterke exportspecialisatie van de Vlaamse voeding en chemie in contrast met een relatief zwakke competitieve positie. In de dienstensector scoort de belangrijke tak van de handel wel goed op beide indicatoren.

Marktaandelen

Marktaandelen worden veel gebruikt als men het concurrentievermogen van landen wil bestuderen.

Vooreerst twee aandachtspunten: de nieuwe groeilanden kennen een relatief sterke economische ontwikkeling. Dat betekent dat zij meer en meer handel voeren, zowel onderling als met andere handelsblokken. Daardoor ver-

liezen de Westerse landen automatisch marktaandeel. Zo verliest het Vlaamse Gewest in vergelijking met 2002 op elk van de handelsblokken marktaandeel, met uitzondering van de N11.

Verder worden de prestaties van het Vlaamse Gewest op de groeimarkten vergeleken met de buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Maar dat zijn grotere economieën dan de Vlaamse. Omwille van die reden alleen al hebben onze buurlanden meer kans om een groter marktaandeel te hebben in een bepaalde afzetmarkt. Zo voert Duitsland steeds de rangorde van grootste marktaandeel aan.

Het Vlaamse wereldmarktaandeel wordt geschat op 21,3% in 2012. Dat brokkelt de laatste jaren vrij stelselmatig af, maar ook in andere Europese landen. Toch is het totale Vlaamse marktaandeel nog steeds 5,4 maal hoger dan het aandeel in de wereldoutput. Daar de focus van het Vlaamse beleid ligt op groeimarkten gaat het hierna om de handelsblokken buiten de EU15.

2.129 Marktaandelen

Marktaandelen van het Vlaamse Gewest, Duitsland, Frankrijk en Nederland in een aantal handelsblokken in 2002, in 2011 en in 2012, in %.

Vlaams Gewest	2002	2011	2012	2012, Index (2002=100)	2011-12 (%)
EU12	22,5	21,7	21,6	96,1	-0,7
BRIC	17,2	10,5	9,8	57,1	-6,0
N11	7,2	8,2	7,9	109,0	-4,5
Aziatische Tijgers	5,4	4,4	4,2	77,1	-4,3
Noord-Amerika	11,7	8,1	8,6	73,6	6,7
Japan	6,2	5,0	5,2	84,7	3,3
Wereld	29,0	22,6	21,3	73,4	-6,0
Duitsland	2002	2011	2012	2012, Index (2002=100)	2011-12 (%)
EU12	261,1	220,0	215,4	82,5	-2,1
BRIC	76,4	60,8	56,6	74,0	-7,0
N11	46,6	42,0	41,3	88,6	-1,8
Aziatische Tijgers	30,3	24,9	23,5	77,5	-5,7
Noord-Amerika	49,6	41,0	43,6	87,9	6,2
Japan	36,7	24,5	24,8	67,4	1,4
Wereld	104,6	89,1	84,1	80,4	-5,6
Frankrijk	2002	2011	2012	2012, Index (2002=100)	2011-12 (%)
EU12	58,5	38,7	38,0	64,9	-1,8
BRIC	23,2	14,1	14,6	63,0	3,5
N11	22,4	17,0	14,9	66,6	-12,2
Aziatische Tijgers	14,3	13,1	13,1	91,4	0,1
Noord-Amerika	20,4	13,5	13,7	67,1	1,1
Japan	16,4	10,7	10,8	66,0	1,0
Wereld	54,8	34,9	33,0	60,2	-5,5
Nederland	2002	2011	2012	2012, Index (2002=100)	2011-12 (%)
EU12	36,6	48,1	48,5	132,2	0,8
BRIC	12,5	9,1	9,6	76,6	4,7
N11	10,6	14,8	13,0	122,9	-11,9
Aziatische Tijgers	8,6	8,8	9,2	107,0	5,0
Noord-Amerika	8,5	11,1	10,3	120,9	-7,1
Japan	7,1	5,6	5,3	74,4	-6,6
Wereld	39,6	38,8	37,9	95,6	-2,3

Bron: Eurostat, UNCTAD, INR, bewerking SVR.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de nieuwe EU12 lidstaten komt in 2012 op 2,16%. Alle buurlanden hebben een hogere waarde, vooral Duitsland (21,54%). De geografische nabijheid van de nieuwe EU lidstaten verklaart dit. Tussen 2002 en 2012 verloor het Vlaamse Gewest in geringe mate marktaandeel in de EU12. Duitsland en Frankrijk verloren sterker terrein. Nederland wist echter marktaandeel te winnen. Enkel in 2012 daalde het Vlaamse marktaandeel in de EU12 met 0,7%. Dit is minder dan in Duitsland of Nederland. Maar opnieuw deed Nederland met een winst van +0,8% beter.

Het Vlaamse Gewest heeft anno 2012 een marktaandeel van 0,98% in de BRIC. Dat is fors minder dan Duitsland (5,66%). Maar Nederland scoort nog iets lager dan het Vlaamse Gewest. Tussen 2002 en 2012 verloren zowel het Vlaamse Gewest als de buurlanden marktaandeel in de BRIC. In 2012 zakte het Vlaamse marktaandeel er met 6% in vergelijking met 2011. Dat is meer dan Duitsland (-7,0%), maar Frankrijk en Nederland wonnen in dat jaar wat terrein in de BRIC.

In de N11 kan het Vlaamse Gewest een marktaandeel van 0,79% realiseren in 2012. Hier kon Vlaanderen sedert 2002 vooruitgang boeken (+9%). Frankrijk en Duitsland verloren marktaandeel, maar Nederland wist eveneens winst te boeken (+22,9%). In het jaar 2012 alleen verloren iedereen wat terrein. In het geval van het Vlaamse Gewest was dat -4,5%.

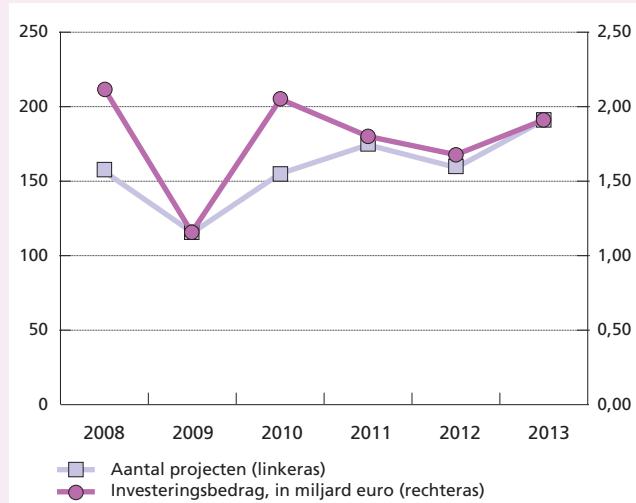
Het Vlaamse Gewest neemt in 2012 0,42% van de invoer van de **Aziatische Tijgers** voor zijn rekening. Op tien jaar tijd kromp het Vlaamse marktaandeel er met bijna één vierde, net zoals dat van Duitsland. Frankrijk verloor minder terrein en Nederland breidde zijn marktaandeel in de Aziatische Tijgers zelfs uit. In 2012 zakte het Vlaamse marktaandeel er met 4,3% ten opzichte van 2011. Duitsland boekte eveneens verlies; Nederland en in mindere mate Frankrijk wonnen aandeel tussen 2011 en 2012.

Het Vlaamse marktaandeel in **Noord-Amerika** bedraagt 0,86% in 2012. Nederland wist als enige buurland zijn marktaandeel in de VS te vergroten tussen 2002 en 2012. Maar in 2012 alleen won het Vlaamse Gewest 6,7% tegenover een verlies van 7,1% voor Nederland. Frankrijk en Duitsland wonnen ook marktaandeel, maar relatief minder dan het Vlaamse Gewest.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in **Japan**, ten slotte, komt op 0,52% in 2012. Dat is omzeggens gelijk aan het Nederlandse marktaandeel. Tussen 2002 en 2012 verloor iedereen terrein, maar Vlaanderen het minst. Tussen 2011 en 2012 won het Vlaamse Gewest 3,3%. Dat is meer dan in elk van de 3 buurlanden.

2.130 Directe buitenlandse investeringen

Evolutie van het aantal en bedrag (in miljard euro) van de buitenlandse directe investeringsprojecten, van 2008 tot 2013.

Bron: FIT.

Buitenlandse directe investeringen

Buitenlandse directe investeringen gaan dikwijls gepaard met de inplanting of uitbouw van vestigingen en jobs in een land. Daarnaast wordt ook veelal kennis in een economie geïnjecteerd.

Het Vlaamse Gewest kan in 2013 rekenen op 191 projecten van buitenlandse investeerders. Dat is het hoogste peil in tien jaar. Het investeringsbedrag situeert zich met 1,91 miljard euro boven het tienjaarsgemiddelde. Deze directe buitenlandse investeringen zouden bijna 4.100 jobs moeten opleveren. Ook dat is een record in de recentste tienjarige periode.

Greenfield investeringen zijn de belangrijkste categorie (44%). Maar de uitbreidingsinvesteringen winnen aan belang en zijn anno 2013 goed voor 28% van de projecten, even hoog als de fusies en overnames. Opvallend is verder dat de investeringen in productie-activiteiten terug aan belang winnen. Zij zijn in 2013 belangrijker dan verkoop en marketing en dan logistiek.

De belangrijkste landen die hier investeren zijn de Verenigde Staten (25%), gevolgd door Frankrijk (15%), Nederland (10%) en Duitsland (8%). De investeringen uit Azië en het Midden-Oosten zijn in opmars: 4 op de 10 belangrijkste buitenlandse investeerders komt uit deze regio. Hun aantal investeringsprojecten groeide in 2013 met zo maar even 55%.

DEFINITIES

Cleantech Een ruime groep van bedrijfstakken en toepassingen rond hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, waterzuivering en -hergebruik, sensoren en controlessystemen in industriële toepassingen, materiaalconversie en recycling, afval- en afvalwaterzuivering en -behandeling en monitoring en controle van energie-opwekking.

Communautair concept Een meetconcept voor de buitenlandse handel waarbij alle intra- en extracommunautaire in- en uitvoerbewegingen in aanmerking genomen worden. Er wordt ook rekening gehouden met in- en uitvoertransacties van niet-ingezetenen die in België BTW-plichtig zijn en waarbij geen ingezetenen betrokken zijn. Dit laatste is niet zo in het nationale concept.

Creatieve beroepen ISCO1, 2 en 3: hogere kaderleden, bedrijfsleiders en zaakvoerders, specialisten in wetenschappelijke beroepen en tussenkader en technici in wetenschappelijke beroepen.

Directe buitenlandse investeringen Directe investering in de productiecapaciteit van een land met fysische verwerving van infrastructuur of gronden tot gevolg. Indirecte buitenlandse investeringen slaan op investeringen in aandelen of obligaties.

Factorintensiteit Dit is een indeling van de producten naar de voornaamste productiefactor voor de vervaardiging ervan. Zo onderscheidt men:

- goederen die intensief gebruik maken van basismaterialen (voedingsproducten, steenkool, aardolie, aardgas, erts, ruwe minerale producten, oliën en vetten,...);
- arbeidsintensieve goederen (kunststof, papier, karton, hout, weefsels, diamant, meubelen, confectieartikelen, sanitaire artikelen,...);
- kapitaalsintensieve goederen (dranken, tabak, elektrische energie, ijzer en staal, voertuigen,...);
- gemakkelijk nabootsbare onderzoeksintensieve goederen (chemische en farmaceutische producten, kantoorapparatuur,...);
- moeilijk nabootsbare onderzoeksintensieve goederen (generatoren, motoren, gespecialiseerde machines, telecommunicatie- en elektrische apparaten, precisie-instrumenten,...);
- een restcategorie van niet geklasseerde goederen (niet-monetair goud,...).

Financiële diensten NACE rev.2 64-66: financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen.

Gazellen Aandeel van de (middel)grote ondernemingen dat de omzet op drie jaar tijd minstens verdubbeld heeft. (Middel)groot bedrijf: ofwel meer dan 100 werknemers, ofwel twee van de drie volgende criteria overschreden: jaargemiddelde personeelsbestand = 50, jaaromzet = € 7.300 mln, balanstotaal = € 3.650 mln.

Gezondheidszorg NACE rev.2 86 (menselijke gezondheidszorg) en 87-88 (maatschappelijke dienstverlening).

Hoogtechnologische diensten NACE rev.2 59-63 en 72: Audio- en videoproduktie, telecommunicatie, programmering, consultancy, diensten op het vlak van informatieverlening.

Innovatief bedrijf Een bedrijf dat a) nieuwe of verbeterde producten of diensten op de markt heeft gebracht, b) nieuwe of duidelijk verbeterde productieprocessen heeft geïntroduceerd, c) lopende of afgebroken innovatieactiviteiten heeft verricht.

Investeringsratio Investeringen van de private sector in % van het bbp.

Kennisintensieve marktdiensten NACE rev.2 50-51, 69-71, 73-74, 78 en 80: vervoer over water, luchtvaart, diverse consultancy, technische testen en dergelijke, arbeidsbemiddeling, beveiligingsdiensten.

Laagtechnologische industrie NACE rev.2 10-18, 31-32: voeding, tabak, textiel, confectie, leer, houtindustrie, papier, drukkerijen, meubelindustrie, overige industrie.

Life sciences NACE rev.2 20.590 (vervordering van andere chemische producten), 21.100 (vervordering van farmaceutische grondstoffen), 21.201 (vervordering van geneesmiddelen), 46.460 (groothandel in farmaceutische producten), 47.740 (detailhandel in medische en orthopedische artikelen), 72.110 (speuren ontwikkelingswerk op biotechnologisch gebied), 72.190 (speuren ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied).

Logistiek NACE rev.2 46 (groothandel en handelsbemiddeling), 49 (vervoer over land), 50 (vervoer over water), 51 (luchtvaart) en 52 (opslag en vervoerondersteunende activiteiten).

Marktaandeel Aandeel van de export van een land of regio in de totale invoer van een landengroep.

Medium-laagtechnologische industrie NACE rev.2 19, 22-25 en 33: aardolieraffinage, rubber en kunststofnijverheid, keramische nijverheid, vervaardiging van metaalproducten, reparatie en installatie van machines.

Netto-groeiratio Saldo tussen aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Oprichtingsratio Aantal oprichtingen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Overlevingsgraad Index van het aantal startende ondernemingen dat na 1, 2, ..., 5 jaar nog in leven is (aantal starters in basisjaar = 100).

Risicokapitaal Geld dat aan een onderneming verstrekt wordt (via aandelenparticipatie of een converteerbare obligatie) in ruil voor een bepaald belang in die onderneming. Meestal geven de risicokapitaalverstrekkers ook managementondersteuning.

Technologie-enquêtes Twee enquêtes vormen de bron: de Technologie-Organisatie-Arbeid (TOA) enquête van de SERV en de Community Innovation Survey (CIS) van de Europese Commissie. Er zijn echter verschillen tussen de TOA en CIS enquêtes:

- er zijn verschillen in vraagstelling;
- de recentste CIS dateert van 2008, terwijl de laatste TOA data op 2007 slaat;
- de CIS wordt schriftelijk afgenoem bij productieverantwoordelijken, terwijl de TOA een telefonische bevraging is bij personeelsverantwoordelijken of zaakvoerders;
- er zijn verschillen in samenstelling van de bedrijfstakken.

Technologische industrie NACE rev.2 20, 21, 26, 27-30: chemie, farmacie, productie van computers, elektronische en optische producten, productie van elektrische uitrusting, van machines, wagens en andere transportmiddelen.

Turbulentie Som van de aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uittredingsratio Aantal stopzettingen en faillissementen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uitvoerratio Verhouding van de export tot het bbp (in %).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Baert, L. & Reynaerts, J. (2014), Competitiviteit en export-performantie van de Vlaamse economie. *Beleidsrapport STORE-B-13-020*. Leuven.
- Debrulle, J. & De Ruytter, S. e.a. (2012), Determinanten van firma groei in Vlaanderen. *Beleidsrapport STORE-B-12-008*. Leuven.
- Europese Centrale Bank (2002, februari). The effective exchange rates of the euro. In: *Occasional paper series nr. 2*. Frankfurt.
- Goedhuys, M. & Sleuwaegen, L. (2013). Op zoek naar hoge groei ondernemingen in Vlaanderen: een kwantielregressie benadering. *Beleidsrapport STORE-B-13-025*. Leuven.
- Peeters, K. (2013). *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2013-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Peeters, K. (2013). *Beleidsbrief Economie 2013-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Statistical Division, 3-4 april 2013, Measuring trade in Value-added. Working document n° 9. In: *Meeting of Group of Experts on National Accounts – Interim meeting on global production, 12th session*. Geneva.

http://www.nbb.be/sdb/ReportFolders/ReportFolders.aspx?CS_ChosenLang=nl&IF_ActivePathName=P/Buitenlandse%20handel/Kruising%20hoofdstukken%20en%20landen&IF_ShowTree=0, geraadpleegd in april 2014.

<http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>, geraadpleegd in april 2014.

www.belgostat.be

www.vlaandereninactie.be

2.4

INNOVATIECENTRUM VLAANDEREN

BLIKVANGERS

- Vlaanderen engageert zich in het Pact 2020 om 3% van het bruto binnenlands product te besteden aan onderzoek en ontwikkeling. Er is in 2012 (2,42%) een significante stijging ten opzichte van 2009 (2,12%) (figuur 2.131).
- Het totaal aan O&O-personeel neemt tussen 1993 en 2012 onafgebroken toe. In 2012 zijn bijna 40.900 voltijdse equivalenten actief in de (medium-)hightech industrie en de kennisintensieve diensten (figuur 2.139).
- Ten opzichte van de Europese referentielanden, versterkt Vlaanderen zijn positie op het vlak van publicatie-output. In 2012 worden in Vlaanderen 22,9 publicaties per 10.000 inwoners geteld (figuur 2.144).
- Vlaanderen staat op Europees niveau in de subtop voor de octrooiaanvragen (figuur 2.146). Net zoals in een aantal referentielanden neemt het octrooiedrag in Vlaanderen de voorbije jaren toe. Vooral (multinationale) ondernemingen zijn actief in het aanvragen van octrooien. Daarnaast profileren kenniscentra en universiteiten zich meer en meer als octrooiaanvragers.

Het actieplan Vlaanderen in Actie (ViA) wil maatschappelijke uitdagingen aanpakken door innovatieve oplossingen. Deze zorgen voor de creatie van nieuwe jobs, stellen onze bedrijven in staat om internationaal door te groeien en moeten Vlaanderen zo bij de top van de Europese regio's brengen. Onderzoekers, bedrijven en de overheid werken hiertoe nauw samen.

In het Pact 2020 wordt dit vertaald in 4 doelstellingen.

- Vanuit een oogpunt van economische en maatschappelijke valorisatie besteedt Vlaanderen 3% van zijn bruto binnenlands product (bbp) aan onderzoek en ontwikkeling (O&O).
- Dat uit zich in een verdubbeling (vanaf 2007) van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpuntdomeinen, zoals ICT en gezondheidszorg, logistiek en een slim elektriciteitsnetwerk en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's.
- Ook het aantal patentaanvragen stijgt jaar op jaar. Innovatie wordt meer en beter verspreid over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen heen, mede met het oog op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
- De overheidssteun voor eco-innovatie staat tegen 2020 op het niveau van de top 5 van de Europese regio's.

In dit hoofdstuk gaat de aandacht naar maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie stimuleren (input) en worden de daaruit voortvloeiende resultaten in kaart gebracht (output). Deze elementen zijn immers cruciaal voor het in stand houden en verder versterken van onze kenniseconomie en welvaart.

Het eerste luik van dit hoofdstuk belicht de inputzijde, waar de O&O-intensiteit of de financiële inspanningen van zowel de private als de publieke sector aan bod komen. Daarna worden de overheidsinspanningen voor O&O gedetailleerd onder de loep genomen. Het menselijk potentieel voor het uitvoeren van de O&O-activiteiten is eveneens opgenomen in dit luik. Het tweede luik concentreert zich op de effectieve output van het onderzoek dat uitgevoerd werd. Verder is ook een deel over slimme specialisatie in Vlaanderen opgenomen.

Input

De economische ontwikkeling van landen en regio's is een dynamisch proces waarbij deze landen en regio's doorheen de tijd genoodzaakt worden om steeds op een andere manier competitief te blijven en economische groei te creëren. Dit proces verloopt in 3 fasen.

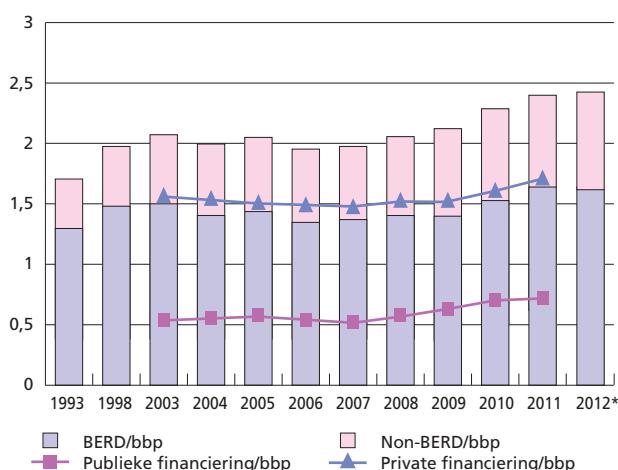
In een eerste ontwikkelingsfase kunnen landen en regio's hun economische groei vooral realiseren door een hogere inzet van (goedkope) productiefactoren. In deze **factorgedreven economieën** worden vooral gestandaardiseerde goederen en diensten geproduceerd.

In een tweede ontwikkelingsfase is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van efficiëntieverhoging in de (massa-)productie van goederen en diensten. In dergelijke **efficiëntiegedreven economieën**, die zich kenmerken door een hoge mate van industrialisatie, is het belangrijk dat de beroepsbevolking voldoende opgeleid is zodat zij technologieën efficiënt kan toepassen in het productieproces.

In een derde fase van economische ontwikkeling is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van innovatie. Regio's die zich in deze fase bevinden, worden **innovatiegedreven economieën** genoemd. Ze kunnen niet langer concurreren op basis van lage prijzen gegeven de hoge kosten van de aanwezige productiefactoren. Efficiëntieverhoging werden reeds zo goed als kan doorgevoerd. Veel meer efficiëntiewinsten vallen in dit stadium niet te verwachten. Landen en regio's die zich, zoals Vlaanderen, in deze ontwikkelingsfase bevinden, zijn verplicht 'anders' te gaan concurreren. Hierbij ligt de nadruk op innovatie en de creatie van kennis en innovatieve producten waarmee Vlaamse

2.131 O&O-intensiteit in Vlaanderen

Evolutie van de O&O-uitgaven (BERD en non-BERD) ten opzichte van het bbp in Vlaanderen en de herkomst van de financiering ervan (privé of publiek), van 1993 tot 2012, in %.

* Voor 2012 geen opdeling beschikbaar private/publieke financiering O&O intensiteit.

Bron: EWI, ECOOM, 3% nota 2014.

ondernemingen op internationaal niveau kunnen concurreren. Eén van de belangrijkste voorwaarden voor innovatie, is een voldoende hoog niveau van uitgaven voor O&O.

Innovatie op zich is echter niet voldoende om tot economische groei te komen. Innovatieve ideeën moeten effectief omgezet worden in producten die een belangrijke toegevoegde waarde kunnen creëren in onze economie. Daarom is het belangrijk dat de O&O-inspanningen gepaard gaan met voldoende ondernemerschap en creativiteit. In hoofdstuk 2.3 wordt het ondernemerschap in Vlaanderen in kaart gebracht.

O&O-intensiteit

Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, of de bruto binnenlandse uitgaven voor O&O (BUOO), worden in de internationale nomenclatuur aangeduid als de 'Gross Expenditure on Research & Development' of kortweg GERD. De GERD is de som van de O&O-uitgaven van de 4 grote sectoren waar onderzoek wordt uitgevoerd (los van de herkomst van de middelen):

1. de O&O-uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra (BERD);
2. de O&O-uitgaven in de publieke onderzoekscentra (GOVERD);
3. de O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoeksinstellingen) (HERD);
4. de O&O-uitgaven in de semi-publieke, private non-profit organisaties (PNP).

De **O&O-intensiteit** is het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (bbp). Volgens de Barcelona-doelstelling moet de O&O-intensiteit in de EU-lidstaten minimum 3% bedragen. De **3%-norm** is een Europees streefcijfer, dat dateert uit 2002. Deze doelstelling bleek al snel te ambitieus voor de meeste lidstaten. Toch blijft dit cijfer als headline indicator internationaal van groot belang en werd daarom bekragtigd in de nieuwe toekomstagenda Europa 2020 van de Europese Commissie. Voldoende hoge O&O is één van de kernvereisten opdat de EU haar plaats tussen de innovatieve economieën kan behouden, dan wel versterken. Ook nationaal en regionaal blijft dit streefcijfer enorm belangrijk. Vlaanderen engageert zich in het Pact 2020 voluit om de 3%-norm te halen. De private sector zou daarbij moeten instaan voor 2/3 van de inspanningen, de publieke sector voor 1/3.

In Vlaanderen bedraagt de O&O-intensiteit in 2012 2,42%. Daarmee is de doelstelling van het Pact 2020 om 3% van het bbp aan O&O te besteden nog niet gehaald. Wel is de O&O-intensiteit sedert 2009 (2,12%) voortdurend gestegen (2,28% in 2010 en 2,41% in 2011). De publieke sector droeg voor 0,80 procentpunt bij aan de O&O-intensiteit in Vlaanderen, de private sector voor 1,62 procentpunt. Sinds 2006 steeg vooral de O&O-intensiteit in de publieke

sector, maar voor 2010 en 2011 was er ook een zeer sterke stijging in de private sector. De cijfers voor 2012 tonen een lichte daling voor de private sector en opnieuw een stijging voor de publieke sector.

Wanneer de O&O-intensiteit van het Vlaamse Gewest voor 2011 wordt opgesplitst naar de herkomst van middelen in plaats van naar de plaats van uitvoering van het onderzoek, dan resulteert dit in 1,70 procentpunt (of ongeveer 71% van de totale O&O-intensiteit) private financiering en 0,70 procentpunt (of ongeveer 29% van de totale O&O-intensiteit) publieke financiering. Voor 2012 kan deze opdeling publieke/private financiering niet gemaakt worden. Er is een onderscheid tussen de gewest- en de gemeenschapsbenadering. De gewestbenadering heeft louter betrekking op alle inspanningen geleverd op het grondgebied van het Vlaamse Gewest. Bij de gemeenschapsbenadering worden ook de O&O-uitgaven meegenomen van de Vlaamse instellingen uit het hoger onderwijs (universiteiten en hogescholen) gelegen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Volgens de gewestbenadering bedroeg de O&O-intensiteit 2,42% in 2012. Een ruwe inschatting volgens de gemeenschapsbenadering voor 2012 zou een O&O-intensiteit van 2,47% opleveren.

Europees vergeleken scoort Vlaanderen gemiddeld ten opzichte van een aantal referentielanden: Vlaanderen doet het beter dan Nederland en Frankrijk en heeft een O&O-intensiteit die ruim boven het EU28-gemiddelde van 1,97% ligt. Toch volgt het Vlaamse Gewest nog steeds op afstand van Zweden en Finland die al geruime tijd de 3%-norm halen en enkele landen die deze doelstelling bijna halen (Denemarken en Duitsland). De Europese Unie als geheel (1,97%) blijft nog altijd een flink stuk achter op de VS (2,79%) en Japan (3,34%).

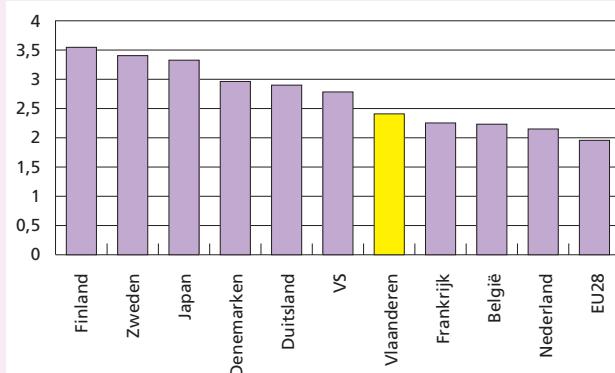
O&O private sector

In 2012 werd door private ondernemingen 3.483 miljoen euro gespendeerd aan O&O-activiteiten (in lopende of werkelijke prijzen), wat correspondeert met een O&O-intensiteit van 1,62%. Dat is een sterke stijging ten opzichte van 2009 (1,39%) en 2010 (1,53%), maar een lichte daling ten opzichte van 2011 (1,64%). Ook de absolute O&O-uitgaven liggen zowel in 2010 als 2011 een pak hoger dan in 2009, maar blijven in 2012 ongeveer status-quo. Het gros van de O&O-inspanningen in Vlaanderen is geconcentreerd bij grote ondernemingen, in het bijzonder bij multinationale bedrijven die hier actief zijn. Dit betekent echter niet dat kleinere binnenlandse ondernemingen in hun productieproces geen gebruik kunnen maken van technologie elders ontwikkeld.

De O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (HERD) kunnen, net zoals de gegevens voor andere subsectoren, opgedeeld worden naar herkomst van de financieringsbron: ondernemingen (binnenland), buitenland (Europese, internationale en buitenlandse bedrijven), non-profit organisaties, hoger onderwijs en overheden (zowel federale als gedecentraliseerde overheden). Het deel van de HERD gefi-

2.132 Internationale vergelijking

Internationale vergelijking van de totale O&O-intensiteit, in 2012, in % bbp.

Noot: Denemarken: voorlopig een nationale schatting; Zweden en Duitsland: nationale schatting; Frankrijk, Nederland en België: voorlopig cijfer; VS: voorlopig en meeste kapitaaluitgaven niet meegerekend, samengesteld volgens het systeem van de Nationale Rekeningen 2008; EU28 en Japan: schatting door EU-secretariaat.

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2014 en Main Science and Technology Indicators 2013/2.

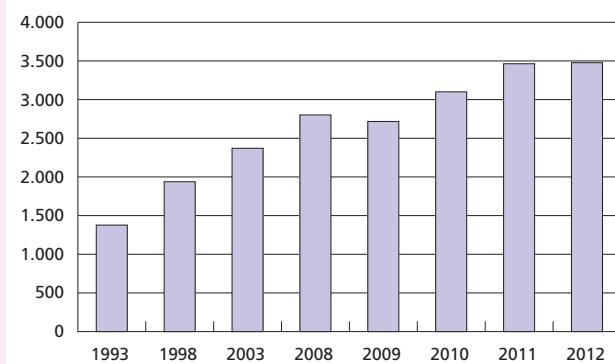
nancierd met private middelen (binnenlandse bedrijven) bedroeg in 2012 16,5%. Daarmee halen we een percentage ruim boven dat van de Scandinavische landen en dubbel zo hoog als dat in de EU28. Duitsland kent een min of meer vergelijkbaar cijfer (14%). De bedrijven zijn dus een belangrijke opdrachtgever en financieringsbron van het onderzoek aan de Vlaamse universiteiten. Wanneer ook nog de onderzoeks middelen gefinancierd door de buitenlandse bedrijven meegenomen worden bij deze vergelijking stijgt het percentage slechts weinig (naar 16,7%).

O&O publieke sector

De O&O-uitgaven in de publieke sector (non-BERD = GOVERD + HERD + PNP) bedroegen in 2012 1.721 miljoen euro volgens de gewestbenadering. Een derde van de

2.133 O&O-uitgaven – BERD

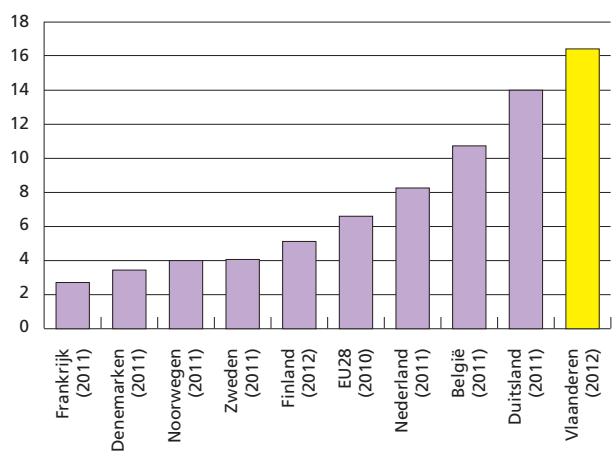
Evolutie van de Vlaamse O&O-uitgaven door de bedrijven (BERD), van 1993 tot 2012, in miljoen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2014.

2.134 Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs

Internationale vergelijking van de financiering van de HERD voor Vlaanderen door de bedrijven in 2012, in %.

Bron: EWI , ECOOM 3% nota 2014 en Main Science and Technology Indicators 2013/2.

uitgaven gebeurde door de publieke onderzoekscentra (GOVERD) en bijna 64% van de uitgaven gebeurde door het hoger onderwijs (HERD). In absolute cijfers nemen de O&O-uitgaven uit de publieke sector verder toe. De O&O-intensiteit in de publieke sector is in 2012 (0,80%) hoger dan in 2011 (0,76%), en is gedurende een langere periode gestaag aan het toenemen. Het aandeel van de O&O-uitgaven in de publieke sector binnen de totale O&O-uitgaven bedraagt ongeveer 33%, een lichte stijging ten opzichte van 2011 (ongeveer 32%).

O&O overheidskredieten

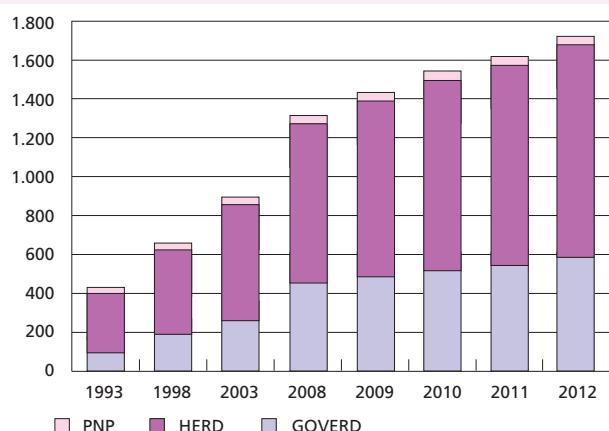
In 2014 was er bij de begrotingsopmaak een budget voor het wetenschaps- en innovatiebeleid voorzien van 2.177 miljoen euro, waarvan 1.354 miljoen euro voor O&O, 733 miljoen euro voor onderwijs en vorming (O&V) en 89 miljoen euro voor wetenschappelijke en technologische dienstverlening (W&T). De stijgende trend van de afgelopen jaren zet zich door in 2014. De verhoging ten opzichte van 2013 is het gevolg van zowel een toename van recurrente middelen als van een aantal eenmalige investeringen.

Van de 1.354 miljoen euro die in de initiële begroting van 2014 voorzien is voor wetenschappelijk onderzoek, is 646 miljoen euro gereserveerd voor niet-gericht onderzoek en 709 miljoen euro voor gericht onderzoek (of een verhouding gericht ten opzichte van niet-gericht van 52/48). Niet-gericht onderzoek wordt gedreven door wetenschappelijke ambitie en nieuwsgierigheid, terwijl gericht onderzoek uitdrukkelijk een economisch of maatschappelijk doel nastreeft.

In 1995 was de verhouding niet-gericht/gericht 60/40. Sinds 2002 is het aandeel gericht onderzoek groter dan

2.135 O&O uitgaven - non-BERD

Evolutie van de non-BERD en de opsplitsing naar de verschillende subsectoren, van 1993 tot 2012, in miljoen euro (lopende prijzen).

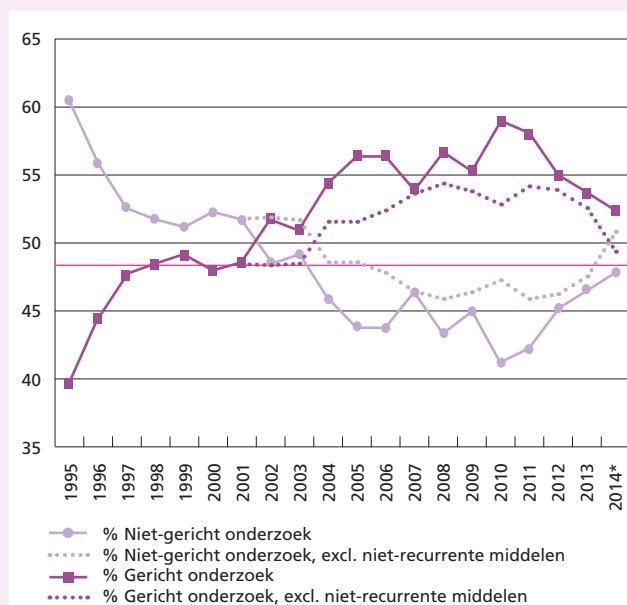

Bron: EWI , ECOOM 3% nota 2014.

het aandeel niet-gericht onderzoek. Wanneer enkel de recurrente middelen voor O&O beschouwd worden, zijn de verschillen tussen beide types onderzoek echter minder groot. In 2014 ligt het aandeel niet-gericht onderzoek (51%) voor het eerst sinds 2003 hoger dan het aandeel gericht onderzoek (49%).

2.136 Aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek

Evolutie aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek, van 1995 tot 2014, in %.

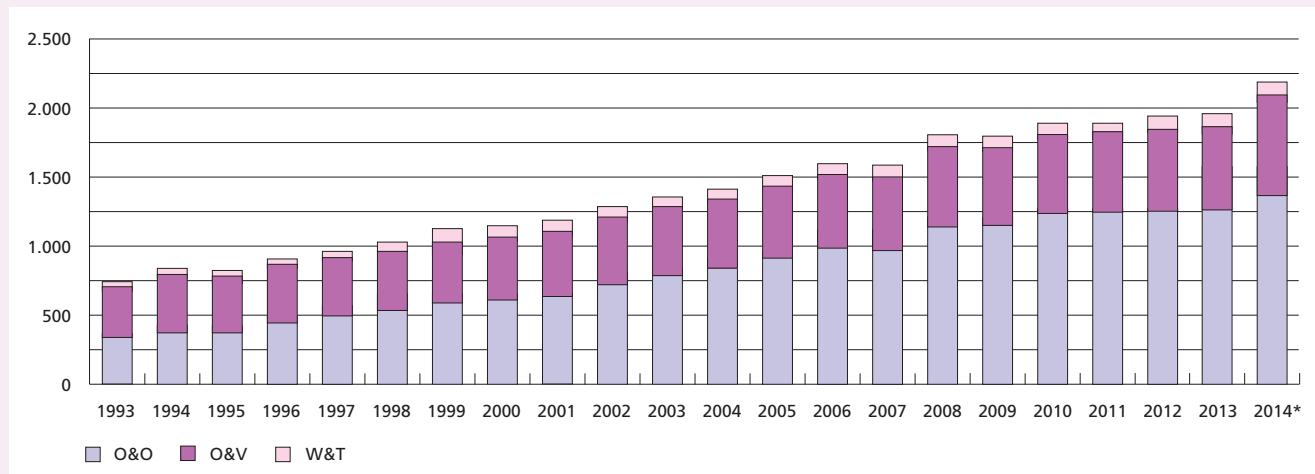

* Initiële kredieten 2014.

Bron: VRWI (1995-2008) met input EWI; update EWI (2009-2013); Speurgids Ondernemen en Innoveren 2014.

2.137 Wetenschapsbudget

Evolutie verdeling van het Vlaamse wetenschaps- en innovatiebudget voor O&O, O&V en W&T, afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid (HBPWB), van 1993 tot 2014, in miljoen euro (in lopende prijzen).

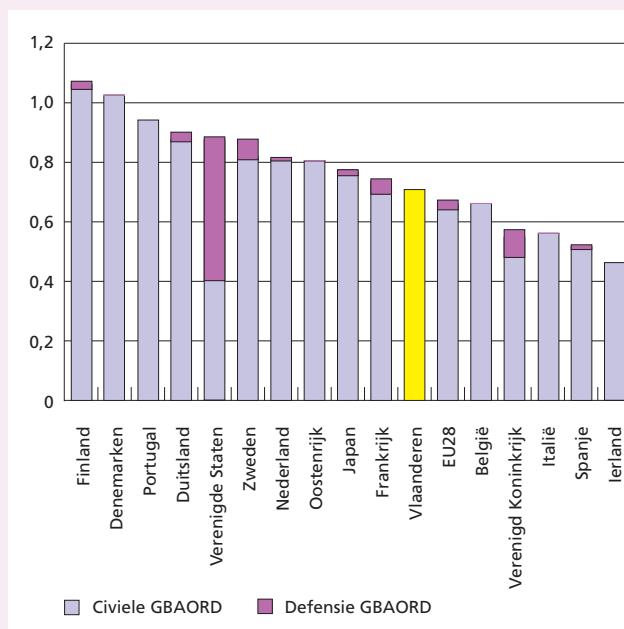
* Initiële kredieten 2014.

Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2014.

Het O&O-budget van de Vlaamse overheid in strikte zin (Vlaamse uitgavenbegroting) bedraagt voor 2014 0,60% van het bbp in Vlaanderen. Wordt hierbij het Vlaamse aandeel in de federale O&O-kredieten geteld, dan loopt het budget op tot 1,65 miljard euro of 0,73% van het bbp in het Vlaamse Gewest. Internationaal vergeleken scoort Vlaanderen gemiddeld op het vlak van O&O-overheidskredieten. In 2012 ligt het Vlaamse cijfer (0,71%) boven het EU28-gemiddelde (0,67% in 2012).

2.138 Overheidsbudget internationaal

Internationale vergelijking van de O&O-overheidsbudgetten (GBAORD), in 2012, uitgedrukt in % van het bbp.

Noot: Vlaamse O&O-overheidskredieten + Vlaams aandeel federale O&O-kredieten.

Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2014.

Menselijk potentieel

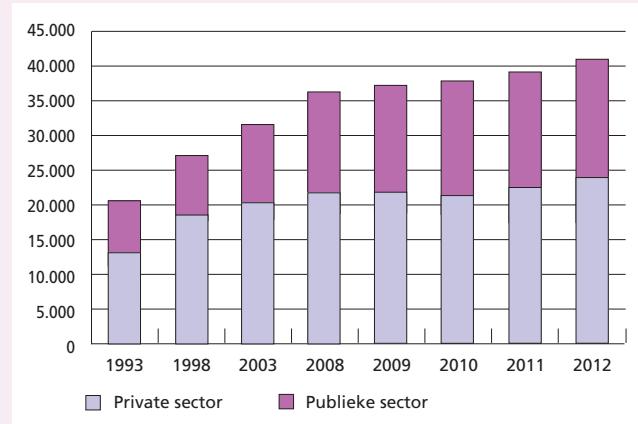
Als Vlaanderen zijn ambitie van **topkennisregio** wil waarmaken, moet het blijven investeren in voldoende, kwalitatief en mobiel O&O-personeel. Het is van belang dat Vlaanderen concurrentieel blijft op de internationale arbeidsmarkt voor onderzoekers. In dit deel komen ook de studenten en hun studiekeuze, het aantal doctoraten en de internationale mobiliteit van onderzoekers aan bod.

O&O-personeel

Het totaal **O&O-personeel** voor het Vlaamse Gewest bedraagt in 2012 40.883 voltijdse equivalenten (VTE). De personeelsinspanningen stegen de voorbije vijf jaar zowel

2.139 O&O-personeel

Evolutie van het O&O-personeel in de private en de publieke sector, van 1993 tot 2012, in voltijdse equivalenten.

Bron: ECOOM: 3% nota 2014.

voor de ondernemingen als voor de publieke sector. Het merendeel van het O&O-personeel (58,6%) is werkzaam in de private sector. Het relatieve belang van de publieke component neemt sinds 2010 licht af, na een jarenlange stijging.

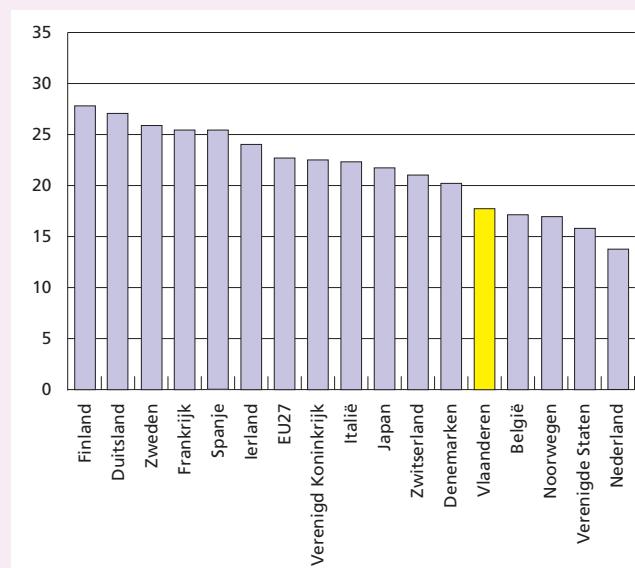
Studenten en studiekeuze

In het academiejaar 2012-2013 schrijven 45.747 studenten (of 63,1% van de Vlaamse achttienjarigen) zich voor het eerst in aan een Vlaamse hogeschool of universiteit. Ongeveer 42% van de achttienjarigen start een opleiding aan een hogeschool, tegenover ongeveer 21% die zich inschrijft aan een Vlaamse universiteit. Meer dan de helft van de generatiestudenten (54,7%) start een professioneel gerichte bacheloropleiding aan een hogeschool. De academische opleidingen aan de universiteiten en aan de hogescholen trekken respectievelijk 33,3% en 12,0% aan van het totale aantal generatiestudenten.

Ongeveer 31% van de generatiestudenten aan de universiteit kiest voor de exacte of de toegepaste wetenschappen (deze groepering bevat de studiegebieden wetenschappen, toegepaste wetenschappen, toegepaste biologische wetenschappen, farmacie en biomedische wetenschappen). Ten opzichte van het vorig academiejaar zijn er ongeveer evenveel generatiestudenten (ongeveer 4.600 studenten) voor deze richtingen ingeschreven. Vooral de biomedische wetenschappen tekenen minder generatiestudenten op, terwijl de toegepaste biologische wetenschappen aanzienlijk meer generatiestudenten aantrekken.

2.140 Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie

Internationale vergelijking van diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie in het hoger onderwijs ten opzichte van alle diploma's in het hoger onderwijs, in 2011, in %.

Bron: Eurostat en Departement Onderwijs en Vorming (cijfer Vlaamse Gemeenschap).

Bij de academisch gerichte bachelors aan de hogescholen kiest ongeveer een derde (33,8%) van de nieuwe studenten voor een opleiding in één van de volgende technologische studiegebieden: biotechniek, industriële wetenschappen en technologie, nautische wetenschappen en productontwikkeling. Bij de professioneel gerichte bachelors kiest ongeveer 16,5% voor soortgelijke studies uit deze domeinen.

Samengevat: zowel aan de universiteit als aan de hogeschool kiest ongeveer één derde van het totaal aantal studenten voor een technisch-wetenschappelijke richting.

Diploma's

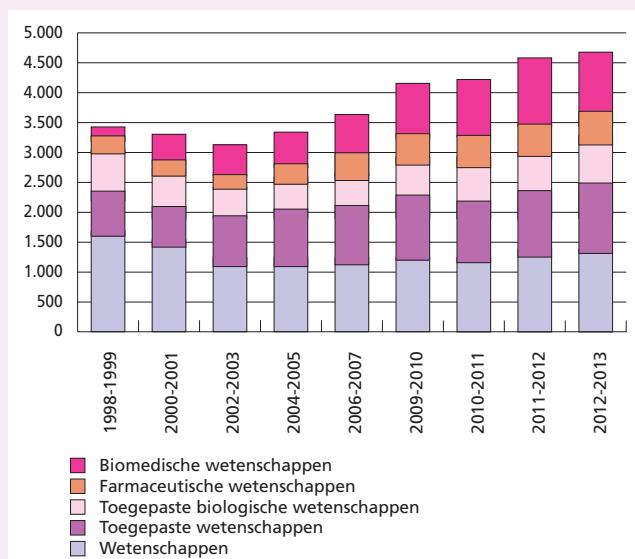
In 2011 bedraagt het aantal diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie in het Vlaamse hoger onderwijs 17,8% van het totaal aantal diploma's hoger onderwijs. Dit is een lage score in vergelijking met het Europese gemiddelde (22,6%) en ligt ook in de lijn van het cijfer uit 2010. Voor België als geheel ligt dit percentage nog lager (17,1%). Binnen de EU scoort enkel Nederland lager dan het Vlaamse Gewest.

Doctoraten

De instroom in onderzoeksfuncties van het hoger onderwijs verschilt van discipline tot discipline. De afgestudeerden binnen de technisch-wetenschappelijke richtingen, waar het grootste potentieel wordt verwacht, voorzien nog altijd de grootste doorstroming naar onderzoekscar-

2.141 Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen

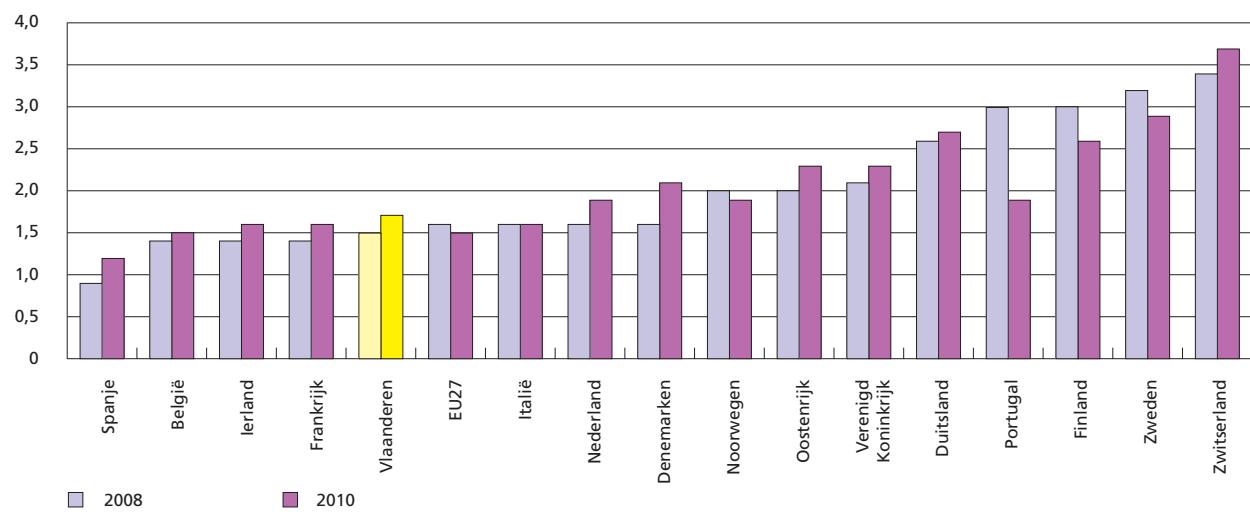
Evolutie van het aantal generatiestudenten aan Vlaamse universiteiten ingeschreven bij de exacte en toegepaste wetenschappen, van 1998-1999 tot 2012-2013, in absolute cijfers.

Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2013; Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2012-2013.

2.142 Internationale vergelijking van de doctoraten

Internationale vergelijking van het aantal nieuwe afgestudeerden met een doctoraatsdiploma, (ISCED 6) uitgedrukt per 1.000 inwoners in de leeftijdscategorie 25-34 jaar, in 2008 en 2010.

Bron: OESO/Unesco/Eurostat en VRWI advies 197.

rières. Het aantal afgeleverde doctoraten ten opzichte van het potentieel aan onderzoekers (het aantal afgestudeerden in een 2de cyclus binnen eenzelfde studiegebied) bedraagt voor de wetenschappen, toegepaste wetenschappen en de toegepaste biologische wetenschappen meer dan 25% (2011).

Het totaal aantal uitgereikte doctoraten neemt reeds geruime tijd toe. Tijdens het academiejaar 2012-2013 werden aan de Vlaamse universiteiten 1.678 doctoraten uitgereikt, een vergelijkbaar cijfer met het academiejaar 2011-2012. Tijdens het jongste decennium steeg het aantal afgestudeerden met een doctoraat met meer dan 10% ten opzichte van het totaal aantal afgestudeerden met een 2de cyclusdiploma. Het aantal doctoraatsdiploma's uitgereikt aan vrouwen is in deze periode toegenomen van 294 (academiejaar 2002-2003) naar 723 (academiejaar 2012-2013) en is dus meer dan verdubbeld.

Een internationale vergelijking van het aantal nieuw gedocoreerde toont dat Vlaanderen eerder laag scoort. De situatie is tussen 2008 en 2010 echter wel verbeterd.

Internationale mobiliteit van onderzoekers

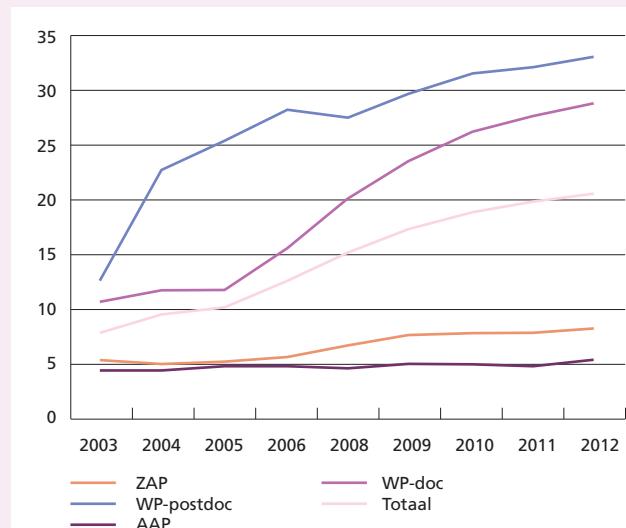
Uit de personeelsstatistieken van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR) blijkt dat onderzoek in Vlaanderen/ België steeds minder een zaak wordt van Belgen alleen. Tussen 2003 en 2013 is het aandeel Belgische onderzoekers bij het postdoctoraal wetenschappelijk personeelskader (WP-doc en WP-postdoc) teruggelopen van bijna 90% in 2003 tot minder dan 70% in 2013. Deze evolutie is minder uitgesproken bij het Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) en het Assisterend Academisch Personeel (AAP).

De Nederlanders zijn het sterkst vertegenwoordigd in de groep buitenlandse onderzoekers, gevolgd door onderzoekers uit China, Italië, Duitsland en India. Buitenlandse onderzoekers zijn voornamelijk terug te vinden bij de doctorandi en postdocs. Op het niveau van de professoren bestaat het buitenlandse korps vooral uit Nederlanders en Duitsers. Op ZAP-niveau zijn niet-Europese academici nauwelijks te vinden aan Vlaamse universiteiten.

Op basis van de mobiliteitsbestemming van Belgische doctoraathouders zijn de Verenigde Staten en de EU-

2.143 Mobiliteit van onderzoekers naar statuut

Evolutie van het aandeel buitenlandse onderzoekers aan Vlaamse universiteiten naar statuut, van 2003 tot 2013, in %.

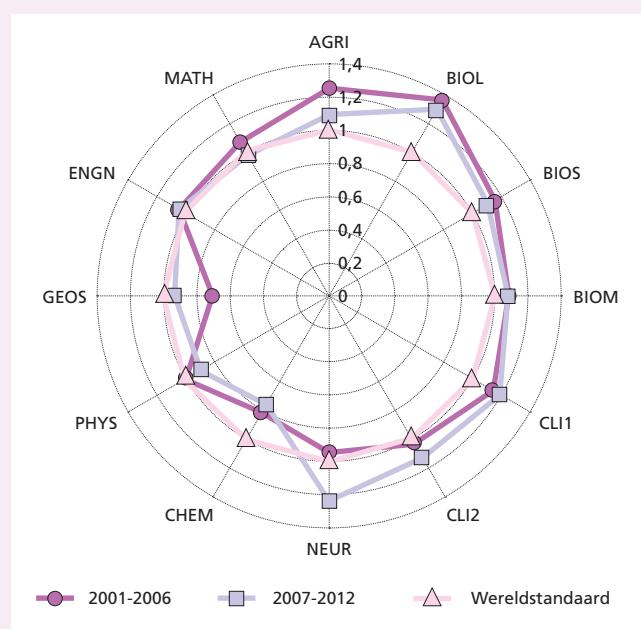
Bron: ECOOM, Vlaams Indicatorenboek WTI 2013; VLIR personeelstellingen.

landen de meest populaire bestemmingen. De aanwezigheid van befaamde onderzoekscentra trekt uiteraard veel onderzoekers aan. Medische wetenschappers verblijven vaker in een academische instelling (of ziekenhuis) in Noord-Amerika. Bij exacte, toegepaste en humane wetenschappers gaat de voorkeur vaker naar andere landen binnen de EU.

De Careers of Doctorate Holders Survey, een internationale bevraging van doctoraathouders in OESO-landen, peilt naar de arbeidsmarktsituatie van doctoraathouders. Een derde van de doctoraathouders is nog steeds tewerkgesteld aan de universiteit, gevolgd door de industrie (een kwart). Ongeveer 1 op de 10 heeft een carrière uitgebouwd bij de overheid of in de dienstensector. In vergelijking met buitenlandse deelnemers aan deze survey, bevindt het Vlaamse Gewest zich in een vergelijkbare positie als de Verenigde Staten, Denemarken en Nederland voor de verhouding van het percentage doctoraathouders tewerkgesteld in de ondernemingssector versus de universiteit of hogeschool. De cijfers voor België als geheel zijn 33,4% in de ondernemingssector en 41,7% in het hoger onderwijs. Voor Vlaanderen komen deze aandelen neer op 35,6% en 40,5%.

2.145 Publicatieprofiel (specialisatie)

Publicatieprofiel van het Vlaamse onderzoek op basis van de activiteitsindex AI, perioden 2001-2006 en 2007-2012.

Noot: AGRI= Agronomie en Omgevingswetenschappen
BIOL= Biologie (op het organisme en het supraorganismevlak)
BIOS= Biowetenschappen (algemene, celulaire en subcellulaire biologie, genetica)
BIOM= Biomedisch onderzoek
CLI1= Klinisch en experimentele geneeskunde (algemene en interne geneeskunde)
CL12= Experimentele geneeskunde II (niet-interne vlakken)
NEUR= Neuro- en Gedragswetenschappen
CHEM= Chemie
PHYS= Fysica
GEOS= Aard- en Ruimtewetenschappen
ENGN= Technische wetenschappen
MATH= Wiskunde
Bron: ECOOM (SCIE).

Output

Dit deel bespreekt de output of de resultaten van de maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie moeten stimuleren. Daarbij wordt zowel ingegaan op de wetenschappelijke publicaties als op het aantal octrooien. Finaal is er een stukje over slimme specialisatie.

Wetenschappelijke publicaties

Een belangrijke parameter voor de kwaliteit en de zichtbaarheid van het onderzoek is de publicatieoutput. Als er over impact en omvang van het Vlaamse onderzoek in de natuur-, levens- en technische wetenschappen gesproken wordt, steunt dit op twee grote bibliografische informatiebronnen afkomstig van het Amerikaanse Instituut voor Wetenschappelijke Informatie (Thomson Scientific-ISI). Enerzijds zijn er publicaties die opgenomen en verwerkt worden in de Science Citation Index en anderzijds zijn er papers voorgesteld op internationale/nationale conferenties die opgenomen zijn in de Proceedings databank.

De Vlaamse wetenschappelijke publicatieactiviteit (tijdschriften-en proceedingsliteratuur) is de voorbije jaren sterk gestegen. In 2012 bedraagt deze output 22,9 publicaties per 10.000 inwoners terwijl dit cijfer in 1998 11,7 was. In Europa klimt het Vlaamse Gewest met dit cijfer in 2012 van de vijfde naar de derde plaats, scoort het beter dan Finland en Nederland en halen enkel Denemarken en Zweden hogere cijfers. Het aandeel Vlaamse publicaties ten opzichte van het aantal Belgische publicaties vertoont ook een stijgende tendens: van 64% in 2000 tot 73,6% in 2012.

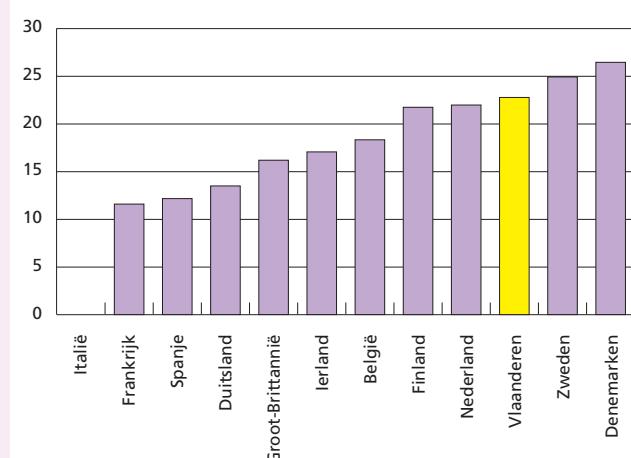
Citaten weerspiegelen de erkenning van gepubliceerde onderzoeksresultaten door de wetenschappelijke gemeenschap. Het aantal citaties van een publicatie vormt geen rechtstreekse kwaliteitsmaat, maar een groot aantal ontvangen citaties per publicatie drukt wel een bepaalde indirecte impact uit. In vergelijking met een aantal Europese referentielanden en China positioneert Vlaanderen zich op het vlak van de relatieve citatiekaart eenduidig tot de wetenschappelijke top samen met Zweden, Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Daarnaast zijn Vlaamse wetenschappelijke publicaties almaar meer het resultaat van een sterke internationale samenwerking. In 2012 had 63,7% van de opgenomen publicaties een buitenlandse co-auteur. Vlaanderen neemt op het vlak van copublicaties samen met België, Zweden en Denemarken een leidende positie in ten opzichte van een reeks referentielanden.

De specialisatie van het Vlaamse onderzoek tijdens de perioden 2001-2006 en 2007-2012 wordt in de activiteitsindex weergegeven. Deze activiteitsindex is een evenwichtsindicator die de relatieve activiteit met betrekking tot de wereldstandaard weergeeft. Als de activiteit van

2.144 Publicatieoutput

Aantal publicaties per 10.000 inwoners in Vlaanderen en Europese referentielanden, in 2012.

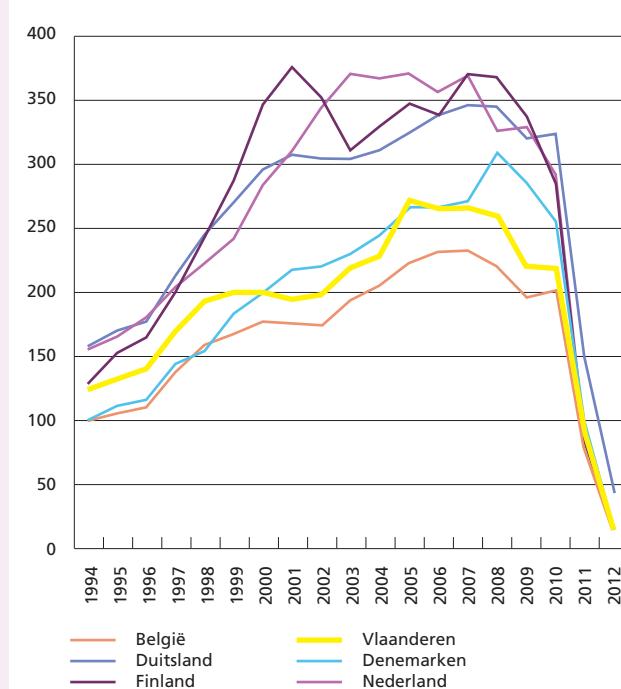

Bron: ECOOM.

een land in enkele gebieden boven de wereldstandaard ligt, moet de activiteit in andere gebieden noodzakelijkerwijs beneden de standaard liggen. Het diagram beschrijft het profiel van Vlaanderen eenduidig als type 1. Dit is het Westerse onderzoeksmodel met bio- en medische wetenschappen als overheersende gebieden. Tussen 2007 en

2.146 Octrooiaanvragen

Internationale vergelijking EPO-octrooiaanvragen naar herkomst van uitvinder of aanvrager, van 1994 tot 2012, in aantal per miljoen inwoners.

Bron: ECOOM

2012 valt de sterke groei van het onderzoek in de aard- en ruimtewetenschappen (GEOS) en de neuro- en gedragswetenschappen (NEUR) op en een daling bij de (AGRI) Agronomie en Omgevingswetenschappen. Toch blijft het globaal beeld eerder onveranderd.

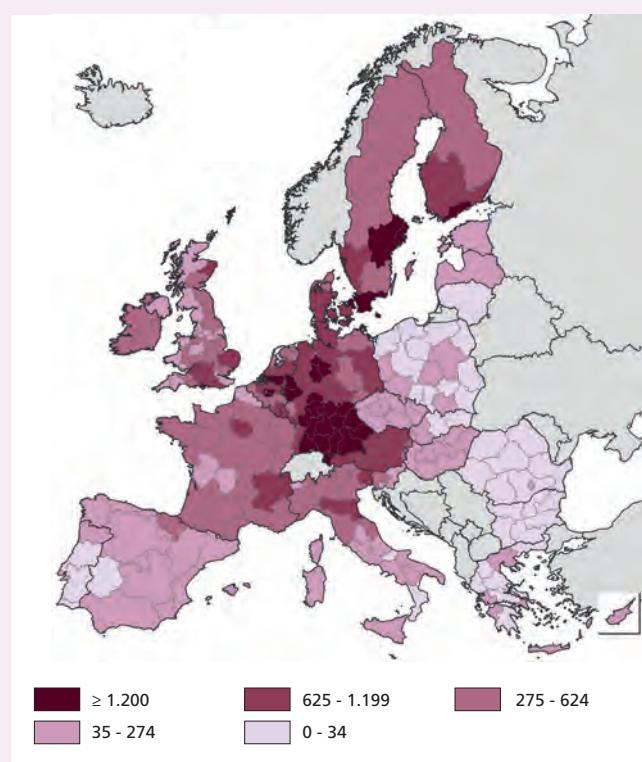
Octrooien

Octrooien hebben als doelstelling de uitvinder(s) te beschermen en hen een tijdelijk monopolie toe te kennen voor het gebruik, zodat ze voldoende return kunnen halen uit hun innovatieve inspanningen. Voor het meten van technologische vooruitgang vormen octrooien een specifieke, maar benaderende bron. Ze vormen een indicator die gebruikt wordt om een beeld te krijgen van de innovatiegraad binnen een organisatie, een regio of een innovatiesysteem.

In 2010 worden in Vlaanderen 218 octrooiaanvragen per miljoen inwoners naar herkomst van uitvinder (dit zijn degene die het intellectuele vaderschap van het octrooi kunnen opeisen) of aanvrager (dit zijn degene die de eigendomstitel van het octrooi dragen) gedaan. Een internationale vergelijking van dit aantal geeft aan dat Vlaanderen zich in de subtop bevindt. Net zoals in een aantal referentielanden neemt het octrooigedrag in Vlaanderen de voorbije jaren toe. Vooral (multinationale) ondernemingen zijn actief in het aanvragen van octrooien. Daar-

2.147 Europese octrooikaart

Aantal EPO-patenten (uitvinder), van 2008 tot 2012, per miljoen inwoners, op NUTS2 niveau.

Bron: Eurostat, ECOOM.

naast profileren kenniscentra en universiteiten zich meer en meer als octrooiaanvragers.

De terugval vanaf 2009 heeft te maken met de vertraging waarmee octrooiaanvragen bij EPO worden gepubliceerd (18 maanden na aanvraag). Dit verklaart de daling in aantallen die zich manifesteert in 2009 en vooral in 2010. Een deel van de octrooiaanvragen in 2009 zal dus maar in 2011 of in 2012 gepubliceerd worden en dus gekend zijn. De octrooitoekenningen van USPTO laten nog langer op zich wachten, door de tijdsperiode tussen aanvraag en toekenning, die tot enkele jaren kan oplopen.

De regionale octrooikaart voor Vlaanderen (versie 2014) splitst de octrooien op naar arrondissementele niveau. Op basis van informatie van de uitvinder wordt de top 5 samengesteld uit Leuven, Gent, Mechelen, Roeselare en Kortrijk. De topregio's op basis van informatie van de aanvrager zijn Leuven, Kortrijk en Gent. Daarna volgen Turnhout en Brugge.

De Europese octrooikaart (versie 2014) deelt de EPO octrooiactiviteit op naar 270 Europese regio's op NUTS2 niveau. De top vijf op basis van informatie van de aanvrager bestaat uit: Oberbayern (DE), Stuttgart (DE), Noord-Brabant (NL), Helsinki-Uusimaa (FI) en Luxemburg (LU). Vlaams-Brabant staat in deze rangschikking op plaats 35, West-Vlaanderen op 49, Antwerpen op 57, Oost-Vlaanderen op 70 en Limburg op 104. Op basis van informatie van de uitvinder is de top 5 samengesteld quasi volledig samengesteld uit Duitse regio's. De eerste Vlaamse provincie komt op de 22ste plaats (Vlaams-Brabant).

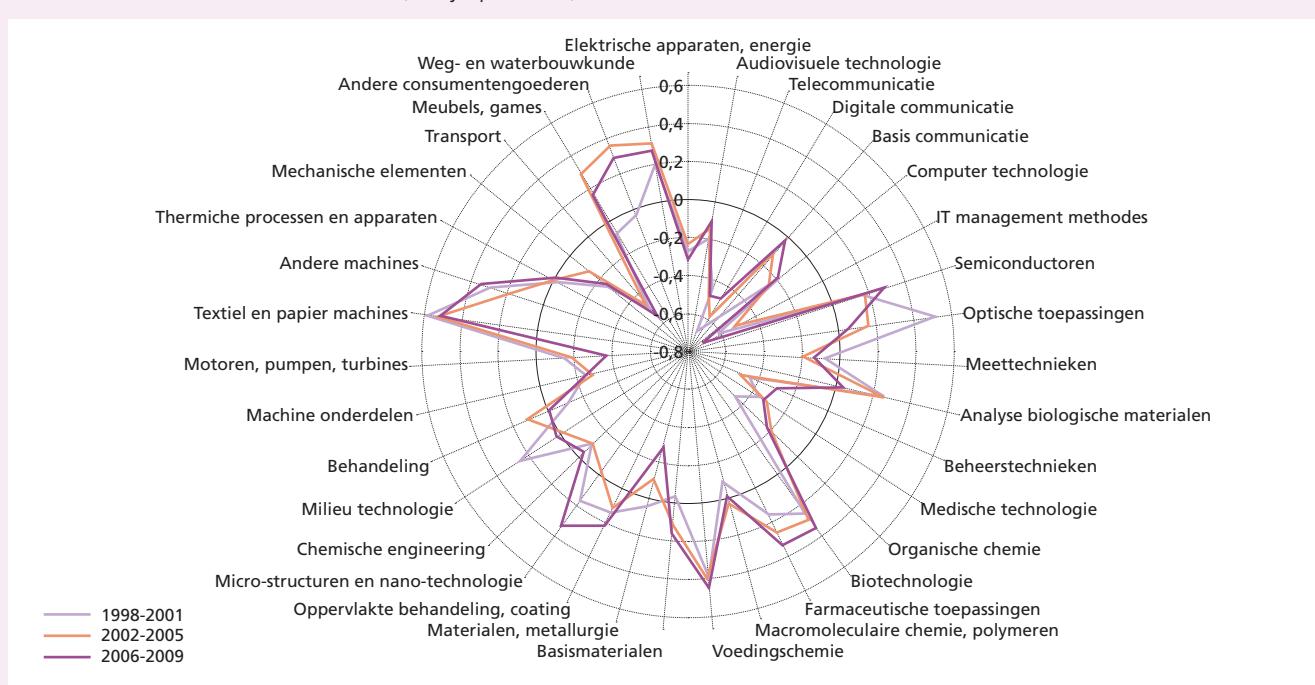
Slimme specialisatie

'Slimme specialisatie' is een nieuw Europees beleidsconcept dat staat voor een sterkere prioritering van de overheidsmiddelen voor innovatie en transformatie in regio's, voor het stimuleren van nieuwe groeipolen in tijden van structurele groeivertraging. In Vlaanderen is het nieuwe **innovatiebeleid** gericht op 'innovatieknooppunten' die moeten focussen op toekomstgerichte clusters met een internationaal onderscheidend profiel, die nieuwe internationale niches kunnen innemen met hoge maatschappelijke en toegevoegde waarde.

Slimme specialisatiestrategieën zijn erop gefocust regionale innovatiesystemen te optimaliseren, door op innovatie gerichte sterken te exploiteren en zwaktes gericht aan te pakken. Slimme specialisatie wordt beschouwd als een essentieel beleidsinstrument voor het behoud van welvaart en werkgelegenheid binnen regio's en voor een competitief en economisch slagkrachtig Europa, en maakt als dusdanig een belangrijk deel uit van de Europa 2020 strategie. Het vraagt bovendien een uitgesproken internationaal perspectief en stimuleert hechte samenwerking tussen aangrenzende regio's en regio's met vergelijkbare specialisaties. Het cluster-concept, waarbij bedrijven en kennisinstellingen nauw samenwerken, is uitermate geschikt tijdens de design- en implementatiefase van slimme specialisatie strategieën. Het in kaart brengen van clusters en benchmarking zijn derhalve waardevolle instrumenten die kunnen worden gebruikt om patronen van Slimme Specialisatie te identificeren en mogelijks bij te sturen. Hiervoor worden de unieke kenmerken en kwa-

2.148 Technologische specialisatie Vlaanderen

Evolutie van RTAN o.b.v. EPO octrooien, 3 tijdsperioden, index tussen -1 en +1.

liteiten van elk land en elke regio op een rij gezet, de concurrentievoordelen van elke regio worden onderstreept en regionale betrokkenen en de nodige middelen worden samengebracht (Hahn, 2013).

In wat volgt wordt een beknopt overzicht geboden van relevante specialisatiepatronen voor Vlaanderen. De basis-indicatoren hebben betrekking op technologische specialisatie (gemeten aan de hand van EPO-octrooigegevens), en economische specialisatie (gemeten aan de hand van tewerkstellingsgegevens). De evolutie van de specialisatiepatronen wordt voorgesteld in 3 tijdsperioden: 1998-2001, 2001-2005 en 2006-2009.

Voor technologische specialisatie wordt de RTA (Relative Technological Advantage) gebruikt. Deze relatieve index representeert de ratio van het aandeel octrooien voor een bepaald technologiedomein in Vlaanderen ten opzichte van het aandeel voor datzelfde technologiedomein wereldwijd. De index (RTAN) varieert tussen -1 (onderspecialisatie) en +1 (maximale specialisatie) met 0 als neutrale waarde. Voor de economische specialisatie wordt de RCA gebruikt (Relative Competitive Advantage). Deze index wordt op dezelfde manier berekend als bovenstaande RTA, maar met gebruik van tewerkstelling per sector in plaats van octrooivolumes per technologiedomein.

Vlaanderen toont over de ganse periode de sterkste technologische specialisatie in de domeinen Textiel & Papier; Biotechnologie; en Voedingschemie. Domeinen van onderspecialisatie voor Vlaanderen situeren zich in hoofdzaak binnen ICT (IT methodes voor management; Digitale Communicatie) en in Transport. Wat trends betreft is een

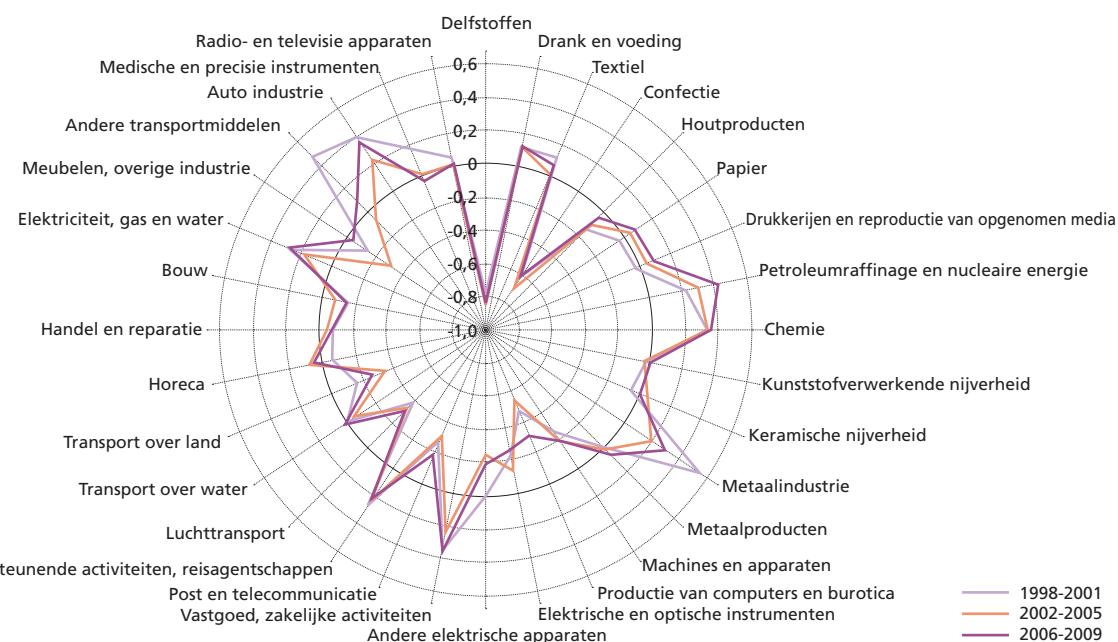
verhoging van specialisatiegraad zichtbaar voor Nanotechnologie en voor Thermische processen en apparaten. Een parallelle analyse voor België resulteert grotendeels in een overlappend profiel, al is er op nationaal niveau een specialisatie in Macromoleculaire chemie & polymeren, die binnen Vlaanderen minder uitgesproken is.

Uit figuur 2.149 blijkt dat Vlaanderen qua economische activiteiten gespecialiseerd is in sectoren als de vervaardiging van chemicaliëën en chemische producten; de vervaardiging van cokes en verfijnde petroleum alsook de vervaardiging van uitrusting voor radio, TV en communicatie. Sterke economische onderspecialisaties zijn zichtbaar voor de winning van delfstoffen. De economische specialisaties lijken iets stabieler in de tijd dan de technologische specialisatiepatronen, maar na 2001 tekent zich wel een duidelijke daling af in specialisatie binnen de sector van het luchtvaarttransport. Opnieuw kan hierbij opgemerkt worden dat het Vlaamse profiel een aanzienlijke overlap vertoont met het Belgische; maar voor België tekent zich een sterkere economische specialisatie af in de sectoren basismaterialen en post & telecommunicatie.

Een vergelijking van de technologische en economische specialisatieprofielen voor Vlaanderen (figuur 2.148 en figuur 2.149) geeft enige overlap aan. Vlaanderen is relatief gespecialiseerd in chemie-gerelateerde sectoren, en dit zowel in technologische activiteiten (hoofdzakelijk voedingschemie) als in economische activiteiten. Maar in het algemeen kan echter vastgesteld worden dat de technologische en economische specialisatiepatronen in Vlaanderen niet volledig met elkaar in lijn liggen. Zo vertaalt de technologische specialisatie in textiel- en papiervmachines

2.149 Economische specialisatie Vlaanderen

Evolutie van RCAN o.b.v. tewerkstelling, 3 tijdsperiodes, index tussen -1 en +1.

Noot: aantal tewerkgestelden per economische sector, gebaseerd op de regionale arbeidsmarktstatistieken van de OESO.
Bron: PATSTAT databank, EPO aanvragen, met allocatie aan landen/regio's via aanvragersadressen.

zich bijvoorbeeld niet naar een economische specialisatie in de gerelateerde sectoren. Rekening houdend met deze verschillen, kan het Vlaamse innovatiebeleid in een oplossing bieden om de technologische en economische texturen binnen Vlaanderen beter op elkaar af te stemmen.

Spin-offs

Jaarlijks worden door het Expertisecentrum O&O Monitoring (ECOOM) ook cijfers berekend voor het aantal nieuw gecreëerde spin-offs. Het betreft hier nieuwe ondernemingen waarvan de oprichting afhankelijk is van het gebruik van kennis en intellectuele eigendom die gecreëerd of ontwikkeld wordt aan een universiteit. In de periode 2008-2012 zijn er 76 spin-offs opgestart.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Balassa, B. (1977). 'Revealed' comparative advantage revisited: An analysis of relative export shares of the industrial countries, 1953-1971. *The Manchester School*, 45(4), 327-344.

www.ecoom.be
www.ewi-vlaanderen.be
www.vrwi.be
www.speurgids.be

DEFINITIES

O&O-intensiteit Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio uitgedrukt als % van het bruto binnenlands product (bbp).

GERD (Gross Expenditure on Research & Development) Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, ook wel bruto binnenlandse uitgaven voor O&O genoemd (BUOO).

BERD (Business Expenditure on Research & Development) Het totaal van de O&O-uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra.

NON-BERD Het totaal van de O&O-uitgaven in de publieke sector, met name de publieke onderzoekscentra (GOVERD), het hoger onderwijs (HERD) en de semi-publieke, private nonprofit organisaties (PNP).

GOVERD (Government Expenditures on R&D) De O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoekscentra).

PNP (Not for profit Organisations Expenditures on R&D) De O&O-uitgaven in de semi-publieke en private nonprofit organisatie.

GBOARD (Government Budget Appropriations or Outlays on Research & Development) Totaal van overheidskredieten voor O&O, toegepast bij internationale vergelijkingen.

Generatiestudent Een student die zich voor het eerst inschrijft in het Vlaams hoger onderwijs met een diplomacontract voor een professioneel of academisch gerichte bachelor en op 1 februari van het lopende academiejaar nog is ingeschreven.

Octrooi Een document, toegekend door een daartoe bevoegde instantie, dat voor een bepaalde duur aan de uitvinder exclusieve rechten verleent aangaande de productie of het gebruik van een bepaald toestel, instrument of procedé. Dit recht gaat gewoonlijk over naar de organisatie die de uitvinder tewerkstelde en is bovendien onder bepaalde voorwaarden verhandelbaar. De twee grote octrooisystemen in de wereld, het Amerikaanse octrooisysteem (US Patent and Trademark Office, USPTO) en het Europese octrooisysteem (European Patent Office, EPO), zijn de bronnen bij uitstek voor de aanmaak van octroistatistieken. De USPTO neemt enkel toegekende octrooien op (met tot 2000 enkel bekendmaking na toekenning), terwijl het EPO de bij haar ingediende octrooiaanvragen 18 maanden na de aanvraag openbaar maakt via publicatie in de 'European Gazette'.

3

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

TOERISME: Er zijn 23 miljoen toeristische overnachtingen per jaar

SPORT: 1 op de 2 doet aan sport

CULTUUR: 4 op de 10 participeert regelmatig aan cultuur

MEDIA: De ICT-vaardigheden blijven toenemen

ZORG: De capaciteit in de ouderenzorg neemt toe

DIVERSITEIT, INTEGRATIE EN INBURGERING:
17,5 % is van vreemde herkomst

GEZONDHEID: De vaccinatiegraad is hoog genoeg voor groepsimmunititeit

INKOMEN, ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING:
11% leeft in een gezin met een inkomen onder de armoededrempel

FIGUREN

Cultuur

3.1	Cultuurparticipatie	144	3.57	Erfgoed in de EU28	164
3.2	Publiekgroepen	144	3.58	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	164
3.3	Cultuurindex	144	3.59	Podiumkunsten in cultuurcentra	165
3.4	Actief lidmaatschap	145	3.60	Voorstellingen gesubsidieerde podiumorganisaties	165
3.5	Lidmaatschap naar opleiding	145	3.61	Internationalisering	165
3.6	Deelname activiteiten	145	3.62	Bioscoopaanbod	165
3.7	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	146	3.63	Boekenverkoop	166
3.8	Deelname sociaal-cultureel werk	146	3.64	Muziekverkoop	166
3.9	Amateurkunsten	147	3.65	Culturele erfgoedorganisaties	167
3.10	Artistieke activiteiten	147	3.66	Erkende musea en erfgoedconvenants	167
3.11	Leners	148	3.67	Cultureel erfgoed	167
3.12	Leners Brussel	148	3.68	Topstukken	168
3.13	Ontleningen	148	3.69	Immaterieel cultureel erfgoed	168
3.14	Bibliotheekbezoek	148	3.70	Cultuurbudget	168
3.15	Bibliotheekbezoek in de EU28	149	3.71	Aantal vestigingen	169
3.16	Cultuurcentra deelnemers	149	3.72	Tewerkstelling culturele sector	169
3.17	Gemeenschapscentra in Brussel	149	3.73	Uitgaven aan cultuur	169
3.18	Gemeenschapscentra vzw "deRand"	150			
3.19	Leden jeugdbewegingen	150			
3.20	Participatie aan jeugdverenigingen 14-30-jarigen	150	3.74	Sportbeoefening	173
3.21	Participatie aan jeugdverenigingen 12-13-jarigen	151	3.75	Sportbeoefening naar leeftijd	173
3.22	Deelname in Brussel	151	3.76	Sportfrequentie	173
3.23	Uitwisselingsprogramma's JINT	151	3.77	Sportdiverseiteit	173
3.24	Sociaal-cultureel werk	152	3.78	Top 10 sporten	174
3.25	Sociaal-culturele verenigingen	152	3.79	Actief lidmaatschap	174
3.26	Sociaal-cultureel aanbod in Brussel	152	3.80	Leden sportclubs	174
3.27	Aanbod sociaal-cultureel werk	152	3.81	Jeugdleden sportclubs	175
3.28	Amateurkunsten	153	3.82	Oudere leden	175
3.29	Gedrukte materialen	153	3.83	Bijgewonen sportwedstrijd	175
3.30	Audiovisuele materialen	153	3.84	Fysieke fitheid	176
3.31	Cultuurcentra	154	3.85	Schoolsportactiviteiten	176
3.32	Aanbod cultuurcentra	155	3.86	Schoolsportevenementen	176
3.33	Aanbod VGC	155	3.87	Sportclubs	177
3.34	Aanbod vzw "deRand"	155	3.88	Grootte sportclubs	177
3.35	Jeugdwerkindeks	156	3.89	Sporthallen	177
3.36	Afdelingen jeugdbewegingen	156	3.90	Overdekte zwembaden	178
3.37	Jeugdverblijfcentra	157	3.91	Voornaamste sportaccommodaties	178
3.38	Jeugdorganistries in Brussel	157	3.92	Module-organisatie	179
3.39	Deelname podiumkunsten	158	3.93	VTS-gekwalificeerden	179
3.40	Ratio hoog- over laagopgeleide deelnemer	158	3.94	Professionalisering sportclubs	179
3.41	Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra	159	3.95	Sportkampen	180
3.42	Deelnemers podiumkunsten in gemeenschapscentra	159	3.96	Sportklassen	180
3.43	Toeschouwers gesubsidieerde podiumkunst	159	3.97	Sportkampen sportfederaties	180
3.44	Theater in de EU28	160	3.98	Topsportscholen	181
3.45	Concert in de EU28	160	3.99	Trainers	182
3.46	Toeschouwers bioscopen	161	3.100	Ondersteuning topsporters (BLOSO)	182
3.47	Toeschouwersaantallen Vlaamse films	161	3.101	Tewerkstellingscontracten	182
3.48	Bioscoopbezoek	161	3.102	Medailles en finaleplaatsen - olympisch	183
3.49	Bioscoopbezoek in de EU28	161	3.103	Medailles en finaleplaatsen - paralympisch	183
3.50	Lezen	162	3.104	Topsportindex	184
3.51	Boek lezen in de EU28	162	3.105	Dopingovertreders	184
3.52	Museumbezoek naar opleiding en leeftijd	162	3.106	Dopinggebruik	185
3.53	Bezoekersaantallen	163	3.107	Vestigingen	185
3.54	Museum in de EU28	163	3.108	Tewerkstelling	186
3.55	Erfgoedactiviteiten	163	3.109	Bedrijven sportsector	186
3.56	Deelname Erfgoeddag	164			

Gezondheid			
3.110 Vaccinatiegraad jonge kinderen	189	3.163 Dagloonklasse naar herkomst	215
3.111 Vaccinatiegraad adolescenten	189	3.164 Sociale uitsluiting naar geboorteland	216
3.112 Evolutie borstkancerscreening	190	3.165 Nieuwkomers	217
3.113 Borstkancerscreening per gemeente	190	3.166 Nieuwkomers per gemeente	218
3.114 Tabak, alcohol, drugs	191	3.167 Inburgeringstrajecten	219
3.115 Europese vergelijking roken	192	Inkomen, armoede en sociale uitsluiting	
3.116 Rookgedrag	192	3.168 Beschikbaar inkomen per inwoner	223
3.117 Evolutie rookgedrag jongeren	192	3.169 Evolutie beschikbaar inkomen	223
3.118 Alcoholgebruik jongeren	192	3.170 Beschikbaar inkomen per arrondissement	223
3.119 Evolutie alcoholgebruik jongeren	193	3.171 Bevolking onder de armoededempel	224
3.120 Cannabisgebruik jongeren	193	3.172 Bevolkingsgroepen onder de armoededempel	225
3.121 Evolutie cannabisgebruik jongeren	193	3.173 Aantal personen onder de armoededempel	225
3.122 Ongevallensterfte	194	3.174 Armoede in Europa	226
3.123 Europese vergelijking ongevallensterfte	194	3.175 Langdurige armoede in Europa	227
3.124 Europese vergelijking fysieke activiteit	195	3.176 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie	227
3.125 Europese vergelijking overgewicht	195	3.177 Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie	228
3.126 Zelfdoding	196	3.178 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie in EU	228
3.127 Europese vergelijking zelfdoding	196	3.179 Afzonderlijke items deprivatiemaat	229
3.128 Suïcidepogingen	196	3.180 Armoede en sociale uitsluiting volgens EU2020-definitie	229
3.129 Diagnoses CGG	197	3.181 Inkomenongelijkheid in Europa	230
3.130 Belangrijkste doodsoorzaken	198	3.182 Achterstallige betalingen	231
3.131 Vermijdbare sterfte	198	3.183 Sociale zekerheid	232
3.132 Verloren potentiële jaren	199	3.184 Sociale bijstand: RMI en RMH	232
3.133 Foeto-infantiele sterfte	200	3.185 Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen	233
3.134 Europese vergelijking zuigelingensterfte	200	3.186 Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen	233
3.135 HIV en AIDS	200	3.187 Opleidingsniveau	234
3.136 SOI	200	3.188 Activiteitenstatus	234
3.137 TBC	201	3.189 Zeer lage werkintensiteit	234
3.138 Diabetes	201	3.190 Eigenaars en huurders	235
3.139 Maternale leeftijd	202	3.191 Woonkosten en -kwaliteit	235
3.140 Inducties, epidurales en keizersnedes	202	3.192 Energiearmoede	236
3.141 Medisch begeleide voortplanting	203	3.193 Gezondheid	236
3.142 Borstvoeding	203	3.194 Uitstel gezondheidszorg	236
3.143 Artsen en ziekenhuisbedden	203	3.195 Maatschappelijke participatie	237
3.144 Europese vergelijking ziekenhuisbedden	204	3.196 Kinderen onder de armoededempel	237
3.145 Europese vergelijking artsen	204	3.197 Deprivatie bij kinderen	238
Diversiteit, integratie en inburgering		3.198 Kansarmoede-index	238
3.146 Vreemdelingen naar gewest	207	3.199 Kansarmoedebarometer per gemeente	239
3.147 Top 10 van de vreemdelingen	207	Zorg	
3.148 60-plussers bij Belgen en vreemdelingen	207	3.200 Tele-Onthaal	242
3.149 Leeftijd Belgen, vreemdelingen en inwijkelingen	208	3.201 Geholpen cliënten CAW	242
3.150 Vreemdelingen per gemeente	208	3.202 Kenmerken cliënteel CAW	242
3.151 Vreemdelingen in West-Europa	209	3.203 Aard van de problemen CAW	243
3.152 Nationaliteitsverwervingen	209	3.204 Capaciteit kinderopvang	243
3.153 Personen van vreemde herkomst per herkomstgroep	209	3.205 Capaciteit en opgevangen kinderen	244
3.154 Vreemde herkomst per gemeente	210	3.206 Aanwezige kinderen	244
3.155 In- en uitwijking van vreemdelingen	210	3.207 Inkomengerelateerde opvang	244
3.156 Top 10 van de inwijkende vreemdelingen	211	3.208 Preventieve gezinsondersteuning	245
3.157 Asielaanvragen, erkenningen, subsidiaire bescherming en regularisaties	211	3.209 Bijzondere hulpverlening voor gezinnen	245
3.158 Asielzoekers in West-Europa	212	3.210 Leeftijd van de gemelde kinderen	246
3.159 Samenstelling van de buurt	212	3.211 Opvoedingsondersteuning	246
3.160 Intolerantie-index	213	3.212 Instroom jeugdzorg	247
3.161 Werkzaamheid naar herkomst	214		
3.162 Werkloosheid naar herkomst	214		

3.213	Capaciteit jeugdzorg	247	3.266	Buitenlandse overnachtingen	274
3.214	Profiel jongeren in begeleiding	248	3.267	Overnachtingen naar herkomstland	275
3.215	Situatie van de jongere	248	3.268	Aankomsten naar aantal inwoners	275
3.216	Centrale wachtlijst	248	3.269	Attracties	276
3.217	Langdurige aandoening en hinder	248	3.270	Vakantieparticipatie	276
3.218	Eerste aanvragen	249	3.271	Vakantieparticipatie benchmark	277
3.219	Toegekende hulpmiddelen	249	3.272	Reden niet-vakantie	277
3.220	Voorzieningen voor personen met een handicap	249	3.273	Vakantie-armoede	277
3.221	Actieve zorgvragen	250	3.274	Steunpunt Vakantieparticipatie	278
3.222	Persoonlijk assistentiebudget	250	3.275	Lange vakantiebestemming	278
3.223	Permanente opvang	251	3.276	Bestedingen lange vakantie	279
3.224	Tijdelijke opvang	251	3.277	Korte vakantiebestemming	279
3.225	Gezinszorg	252	3.278	Bestedingen korte vakantie	279
3.226	Thuiszorgvoorzieningen	252			
3.227	Zorgverzekering	252			
3.228	Leeftijd Zorgverzekering	252			
3.229	Investeringen	253			

Media

3.230	Marktaandeel radio's	256
3.231	Websitebezoek radio's	256
3.232	Marktaandeel tv-zenders	257
3.233	Websitebezoek televisie	257
3.234	Kranten	258
3.235	Nieuwsportalen	258
3.236	Mediaconcentratie	259
3.237	Inkomsten VRT	259
3.238	Vertrouwen in de media	260
3.239	Cultuuritems in het nieuws	260
3.240	Binnen- en buitenlandse nieuwsitems	261
3.241	Vlaamse identiteit op VRT	261
3.242	Eigen productie VRT	261
3.243	Doelgroepen in beeld	262
3.244	Internet huishoudens	263
3.245	Reden geen internettoegang	263
3.246	Internetgebruik	264
3.247	Computer- en internetvaardigheden	264
3.248	Breedte internetgebruik	264
3.249	Nieuwsgaring	265
3.250	ICT-aankopen	265
3.251	VRT-bereik	266
3.252	VRT-bereik naar relevante doelgroep	266
3.253	Ondertiteling VRT	267
3.254	Ondertiteling Mediaalan	267

Toerisme

3.255	Omzet en investeringen	271
3.256	Werkgelegenheid	271
3.257	Omzet horeca	271
3.258	Werkgelegenheid horeca	271
3.259	Overnachtingen	272
3.260	Groeiratio overnachtingen	272
3.261	Spreiding overnachtingen	273
3.262	Overnachtingen naar macrobestemming	273
3.263	Logiescapaciteit	273
3.264	Verblijfsmotief	274
3.265	Binnenlandse overnachtingen	274

3.1 CULTUUR

BLIKVANGERS

- Ruim 4 op de 10 Vlamingen is een regelmatig cultuurparticipant. Zij nemen aan minstens drie soorten culturele activiteiten deel (figuur 3.2). vergeleken met andere landen in de EU28 scoort de Vlaming gemiddeld inzake cultuurparticipatie (figuur 3.3).
- Meer dan de helft van de Vlamingen is in 2012 actief lid van minstens 1 vereniging. Ongeveer 1 op de 10 volwassen Vlamingen is bestuurslid (figuur 3.4).
- Een kwart van de Vlamingen is maandelijks creatief of kunstzinnig bezig (figuur 3.9). Ook in internationaal perspectief scoort Vlaanderen goed (figuur 3.10).
- Het aantal uitleningen van gedrukte materialen en van audiovisuele materialen in de openbare bibliotheken bleef in 2012 stabiel (figuur 3.13). Vlamingen staan in de EU28 in de top 10 wat het bibliotheekbezoek betreft (figuur 3.15).
- De eigen activiteiten van de cultuurcentra bereiken ongeveer 3 miljoen deelnemers in 2012 (figuur 3.16).
- Uit de JOP-monitor 3 blijkt dat ongeveer 57% van de jongeren (14- tot 30-jarigen) actief of organiserend deelnemer in het verenigingsleven is. Het aantal deelnemende jongeren aan internationale uitwisselingsprogramma's stijgt de voorbije vijf jaren sterk (figuur 3.23).
- De podiumvoorstellingen van de gesubsidieerde en erkende organisaties bereiken in 2012 bijna 3,3 miljoen toeschouwers, een duidelijke toename ten opzichte van 2011 (figuur 3.42).
- Het Cultureel Erfgoed is relatief goed gespreid over Vlaanderen (figuur 3.67). De voorbije jaren is het aantal beschermden topstukken aanzienlijk toegenomen (figuur 3.68). Vlamingen staan in de top 10 van de EU28 wat het museumbezoek betreft (figuur 3.54).
- Het groeiritme voor de cultuursector is in 2013 wat lager dan voor de totale tewerkstelling in Vlaanderen (figuur 3.72).

Participatie van alle Vlamingen aan een rijk, divers en kwaliteitsvol aanbod blijft de voornaamste doelstelling van het cultuurbeleid.

Een eerste deel beschrijft de globale participatie en het aanbod. Een tweede deel bespreekt het sociaal-cultureel werk en een derde deel gaat in op kunsten en erfgoed. Hierbij wordt aandacht geschonken aan belangrijke transversale thema's zoals interculturaliteit, digitalisering of internationaal cultuurbeleid. Een laatste deel behandelt enkele economische aspecten van cultuur.

Globale participatie en aanbod

De Vlaamse Regering stelt in het regeerakkoord dat Vlaanderen in 2020 qua levenskwaliteit aan de top moet staan. In het Pact 2020 wordt gesteld dat Vlaanderen een solidaire, open en verdraagzame samenleving moet zijn. Een verhoging van de cultuurparticipatie en een evenredige deelname van bepaalde kansengroepen zijn hierbij gewenst. Het eerste deel van deze sectie bekijkt de algemene deelname aan cultuur. Het tweede deel geeft een beeld van het aanbod.

Algemene participatiegraad

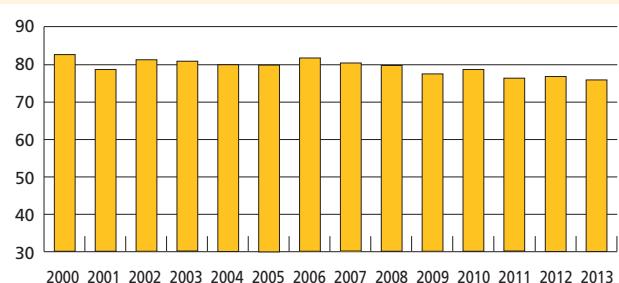
Bij de berekening van de algemene cultuurparticipatiegraad spelen 10 activiteiten een rol: bijwonen of bezoeken van een concert (4 aparte genres), van een museum, een bibliotheek, een bioscoop, een dans- of balletvoorstelling, een theater- en een operavoorstelling.

Jaarlijks neemt meer dan driekwart van de bevolking deel aan minstens één van deze culturele activiteiten. De algemene **participatiegraad** blijft de voorbije jaren redelijk stabiel. Voor bijna de helft van de participanten gaat het om een eenmalige deelname. Daarom wordt deze algemene participatiegraad verder verfijnd in vier publiekgroepen.

De opdeling in vier publiekgroepen gebeurt op basis van de frequentie en diversiteit van de participatie. Het kernpubliek participeert minstens 3 keer per jaar aan 3 van de 10 activiteiten. De belangstellende participanten nemen minstens 1 keer per jaar aan 3 verschillende soorten activiteiten deel. Ruim 4 op de 10 Vlamingen zit in één van deze twee groepen en kan als regelmatig cultuurparticipant

3.1 Cultuurparticipatie

Evolutie algemene cultuurparticipatiegraad, van 2000 tot 2013, in %.

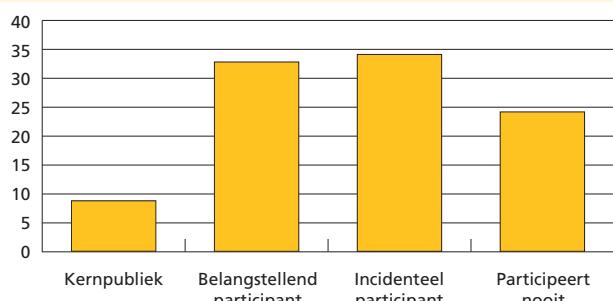
Bron: SCV-survey.

worden omschreven. Een derde groep zijn de incidentele participanten, die minder intensief en divers aan cultuur deelnemen. Deze cultuurpassanten bestrijken ongeveer een derde van de bevolking. Ten slotte is er de groep die aan geen enkele activiteit participeert. Deze groep omvat bijna een kwart van de bevolking. De verdeling van de Vlaamse bevolking over deze publiekgroepen is vrij stabiel in de tijd. Cultuurparticipatie als gedrag verandert slechts traag. Het effect van de huidige maatregelen om de cultuurparticipatie te bevorderen, is daarom zelden meteen zichtbaar.

Het beleid wil niet alleen een toename van een geregelde cultuurparticipatie, maar wil ook alle lagen van de bevolking bereiken. Een steeds terugkerende vaststelling is dat vooral laagopgeleiden weinig uithuizig aan cultuur deelnemen. Het aandeel dat helemaal niet participeert is bij de laag opgeleiden ruim het dubbele van het Vlaamse gemiddelde. Bij de hoogopgeleiden participeert slechts een klein percentage helemaal niet. Opleiding heeft het sterkst uniek effect wanneer andere variabelen zoals geslacht of

3.2 Publiekgroepen

Cultuurparticipatie in vier publiekgroepen, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

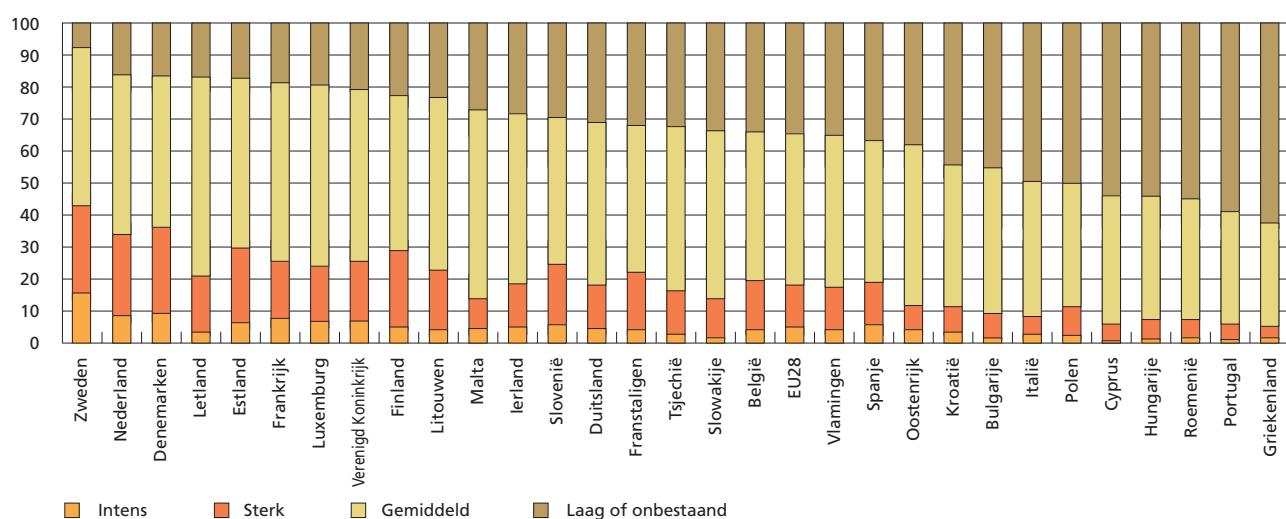
leeftijd in de analyse worden betrokken. Het effect van geslacht en leeftijd blijft beperkt, al nemen 75-plussers duidelijk minder deel aan een cultuurevenement buitenhuis.

Uit onderzoek van het steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport blijkt dat de socio-economische situatie en de **cultuur-participatie** van de ouders zeer belangrijk zijn bij het verklaren van participatieverschillen (Lievens & Waege) en het sterke effect van het opleidingsniveau deels verklaren. Daarnaast hebben iemands vrijetijdsnetwerk en de cultuureducatie op school een duidelijke invloed. Dit wijst erop dat individuele ontplooiing wel degelijk een deel van de meer structurele effecten kan opvangen. **Cultuureducatie** bijvoorbeeld heeft ongeacht opleidingsniveau, ouderlijk milieu en eigen kapitaalvormen, een gunstig effect op cultuurdeelname.

Vlaanderen scoort, Europees vergeleken, gemiddeld op vlak van cultuurparticipatie. Koplopers zijn enkele Scandinavische landen en Nederland.

3.3 Cultuurindex

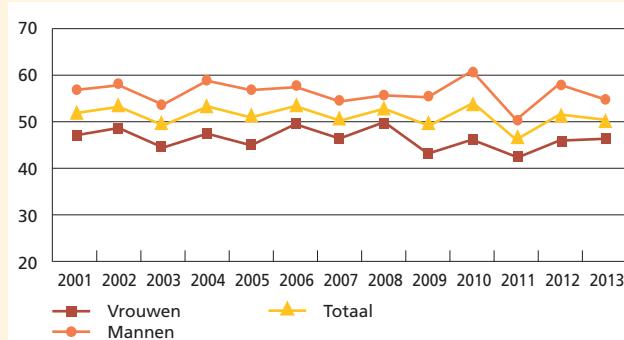
Participatie aan cultuur op basis van een samengestelde maat in de Eurobarometer, in 2013.

Noot: Deze maat werd opgesteld door de Europese Commissie op basis van antwoorden op 9 vragen naar de deelname aan cultuur.
Bron: Eurobarometer 79.2, lente 2013.

3.4 Actief lidmaatschap*

Evolutie van het actief lidmaatschap van een vereniging, naar geslacht, van 2001 tot 2013, in %.

*Actief lidmaatschap = actief lid of bestuurslid.

Bron: SCV-survey.

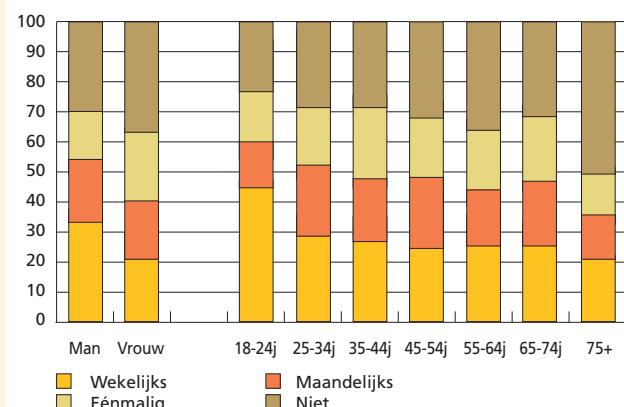
Iedereen die actief lid of bestuurslid is in minstens één vereniging wordt meegeteld in de participatiegraad aan het **verenigingsleven**. Een actief lid is iemand die aan de activiteiten van de vereniging deelneemt en een bestuurslid is iemand die binnen de vereniging een officiële functie vervult zoals voorzitter, secretaris, penningmeester. Dit lidmaatschap aan het verenigingsleven was de voorbije jaren vrij stabiel. Meer dan de helft van de bevolking is actief lid. Sportverenigingen hebben een belangrijk aan-deel in deze participatiegraad. Indien ze buiten beschouwing gelaten worden, zakt de deelname tot vier op tien.

Ongeveer 2 op de 10 van de actieve leden of 1 op de 10 volwassen Vlamingen is bestuurslid. Dit cijfer kent lichte schommelingen doorheen de tijd.

Het lidmaatschap aan het verenigingsleven verschilt over bevolkingsgroepen. Vrouwen zijn in 2013 nog steeds minder actief lid dan mannen. Dit verschil naar geslacht verkleint wanneer men de sportverenigingen buiten beschouwing laat, maar het blijft wel aanwezig.

3.6 Deelname activiteiten

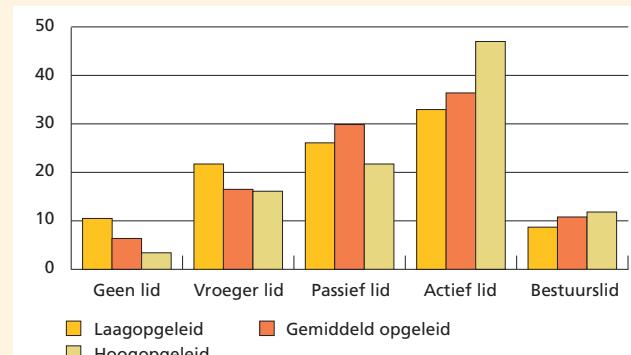
Deelname aan activiteiten van verenigingen, naar geslacht en naar leeftijd, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

3.5 Lidmaatschap naar opleiding

Lidmaatschap van een vereniging, naar opleiding, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

Leeftijd heeft minder effect op de participatie aan verenigingen, al is er vanaf 75 jaar een zekere afname. Toch is meer dan een derde van de 75-plussers nog een actief verenigingslid. De verschillen naar opleiding zijn in vergelijking met andere sectoren (bijvoorbeeld kunstenparticipatie) minder groot: ruim 4 op de 10 laagopgeleiden, bijna de helft van de groep met een gemiddeld opleidingsniveau en ongeveer 6 op de 10 hoogopgeleiden zijn actief binnen een vereniging.

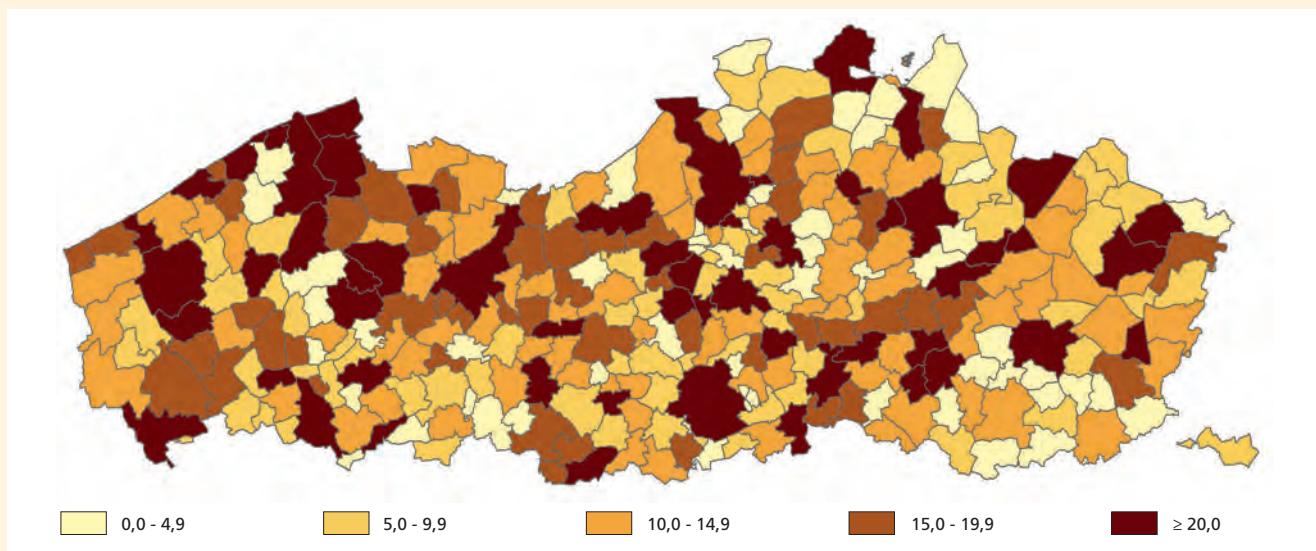
Je hoeft niet noodzakelijk lid te zijn om aan de activiteiten van verenigingen deel te nemen. Twee derde van de bevolking nam het voorbije jaar deel aan de activiteiten van minstens één vereniging. Bijna de helft van de Vlamingen doet dit minstens maandelijks en ruim een kwart neemt op wekelijkse basis deel. Naar achtergrondkenmerken is er ongeveer hetzelfde beeld als bij het actieve lidmaatschap: meer mannen dan vrouwen nemen deel aan de activiteiten van verenigingen, meer hoogopgeleiden dan laagopgeleiden en de deelname aan activiteiten vermindert globaal genomen bij toenemende leeftijd.

Algemeen aanbod

De **UiTdatabank** een opdracht van CultuurNet Vlaanderen, geeft een beeld van het globale aanbod in de culturele en vrijetijdssector in Vlaanderen en Brussel. Deze databank bevat gegevens over meer dan 120.000 culturele evenementen. De volledigheid van deze databank verbetert jaarlijks. De invoer gebeurt decentraal en activiteiten van grote gemeenten zijn vaak vollediger opgenomen dan activiteiten in middelgrote en kleine gemeenten. Hierbij is het al dan niet partner zijn van het Uit-netwerk bepalend voor de kwaliteit en volledigheid van de gegevens. Op dit moment zijn meer dan 230 gemeenten lid van het Uit-netwerk. Er is een vrij goede spreiding van de culturele en vrijetijdsevenementen over Vlaanderen. Het aanbod per 1.000 inwoners ligt duidelijk hoger in en rond de steden. Grote steden als Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest hebben een ruim aanbod. Dit geldt ook voor heel wat centrumsteden.

3.7 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Aantal ingevoerde evenementen in de UiTdatabank, in 2013, per 1.000 inwoners.

Bron: UiTdatabank.

Sociaal-cultureel werk en lokaal cultuurbeleid

De deelname aan het sociaal-cultureel werk in al zijn facetten is een belangrijk onderdeel van het cultuurbeleid. Participatie aan het sociaal-cultureel werk (verenigingsleven, vormingsinstellingen, amateurkunsten,...) bevordert immers de maatschappelijke integratie en werkt positief in op de kansen die men krijgt. Het verenigingsleven en ook de amateurkunsten hebben een rijke traditie in Vlaanderen. Ze dragen bij tot een hogere culturele competentie en hun socialiserende rol wint aan belang. Ook het cultuurbeleid binnen de lokale context van de stad of gemeente is een belangrijk element in het sociaal-cultureel werk. In dit lokale cultuurbeleid en het lokale jeugdbeleid staat een kwalitatieve en integrale aanpak voorop. Pijlers van dit lokale cultuurbeleid zijn de bibliotheken en de cultuurcentra. Ook voor jeugd ligt de focus op een inclusief en integraal beleid. Kinderen en jongeren ruimte geven is een belangrijke doelstelling van het lokale jeugdbeleid.

Een eerste deel bespreekt meer in detail de participatie, het tweede deel handelt over het aanbod.

Participatie

De participatie aan het sociaal-cultureel werk, de amateurkunsten, het bibliotheekbezoek, de activiteiten van cultuurcentra en het jeugdwerk komen hieronder achtereen volgens aan bod.

Socio-culturele verenigingen en vormingsinstellingen

De erkende verenigingen in het sociaal-cultureel volwassenenwerk (Davidsfonds, Femma, Gezinsbond, Federatie van Marokkaanse verenigingen...) tellen ongeveer 2,2 miljoen leden. Het aantal leden is de voorbije jaren licht gedaald. Een verklaring hiervoor ligt in het feit dat het concept lid-

3.8 Deelname sociaal-cultureel werk

Evolutie van het aantal deelnemers aan erkende sociaal-culturele verenigingen en vormingsinstellingen, van 2007 tot 2012.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Verenigingen						
Aantal leden erkende sociaal-culturele verenigingen	2.578.382	2.252.874	2.276.456	2.225.655	2.210.457	2.195.108
Aantal deelnemers aan publieksgerichte activiteiten	8.559.077	9.158.272	9.312.179	9.234.969	9.426.585	9.073.952
Aantal vrijwilligers	184.173	173.490	173.621	181.656	184.288	182.619
Bestuursleden	132.107	138.667	135.280	134.583	129.732	126.044
Vormingplus-centra						
Deelnames	63.317	72.274	79.497	87.970	95.657	98.719
Unieke deelnames			47.000	48.800	56.275	51.302
De landelijke vormingsinstellingen						
Deelnemers	188.104	234.990	242.027	228.127	222.130	247.803

Bron: FOV.

maatschap op verschillende manieren wordt ingevuld. Heel wat organisaties kiezen voor andere participatiemodellen met meer nadruk op actieve deelname en vrijwillige inzet. Andere zetten wel in op een actieve ledenwerking en -vervanging. Maar globaal genomen is er, wat de formele lidmaatschappen betreft, een licht dalende trend.

De verenigingen kunnen rekenen op ongeveer 180.000 vrijwilligers waarvan ongeveer 126.000 bestuursleden. Het aantal vrijwilligers kent een lichte daling ten opzichte van vorig jaar. Het aantal vrijwilligers voor bestuursfuncties, die de ruggengraat van de verenigingen vormen, daalt nog verder. Het aantal deelnemers aan de publieksgerichte activiteiten van deze verenigingen schommelt rond de 9 miljoen.

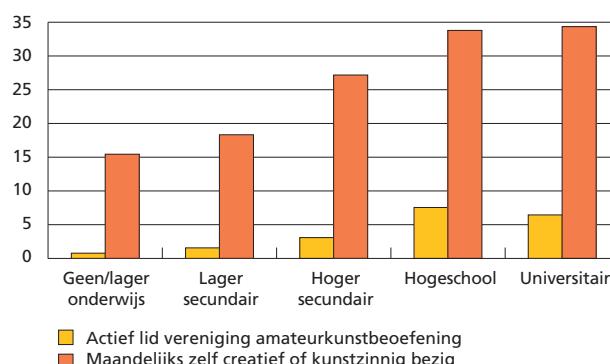
Naast de deelname aan het verenigingsleven is er een ruime deelname aan de activiteiten van vormingsinstellingen. De landelijke vormingsinstellingen (Halewynstichting, Natuurpunt Educatie,...) tellen bijna 250.000 deelnemers, wat een duidelijke toename is ten opzichte van 2011. Daarnaast zijn er meer dan 50.000 unieke deelnemers aan de activiteiten van de Vormingplus-centra en ongeveer 40% van deze deelnemers komen in 2012 voor het eerst naar een vormingsplus-activiteit. Samen met het Minderhedenforum stimuleert Vormingplus ook de participatie van etnisch-culturele minderheden aan het beleid (Boekstaven, 2013).

Amateurkunsten

Het aantal actieve leden van een vereniging voor amateurkunstbeoefening bedraagt in 2013 ongeveer 4% van de volwassen Vlamingen. Naar geslacht zijn er geen noemenswaardige verschillen. Er is een vrij goede spreiding over de leeftijdsgroepen, uitgezonderd de 75-plussers die een laag participatiecijfer kennen. Hoogopgeleiden zijn veel vaker actief lid van een amateurkunstenvereniging dan laagopgeleiden.

3.9 Amateurkunsten

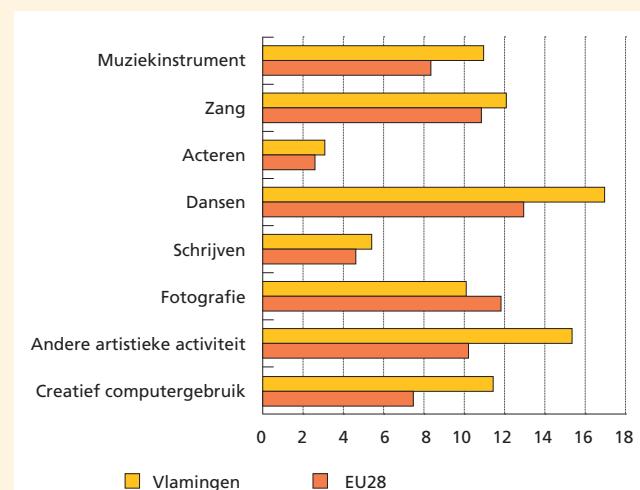
Aandeel van de bevolking dat actief lid is van een amateurkunstenvereniging en zelf creatief of kunstzinnig bezig is, naar opleiding, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

3.10 Artistieke activiteiten

Aandeel van de bevolking dat zelf een artistieke activiteit beoefent in Vlaanderen en de EU28, naar activiteit, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, Lente 2013.

Ook buiten de context van een vereniging kunnen Vlamingen creatief zijn. Ongeveer een kwart van de bevolking geeft de voorbije jaren aan maandelijks **creatief of kunstzinnig bezig** te zijn. Het percentage ligt wat hoger bij vrouwen dan bij mannen. Bij de laagopgeleiden zegt 1 op de 7 maandelijks creatief of kunstzinnig bezig te zijn, bij de hoogopgeleiden bijna een derde. Mensen jonger dan 45 jaar zijn het vaakst zelf creatief of kunstzinnig bezig.

Vergeleken met andere Europeanen beoefenen Vlamingen relatief vaak een artistieke activiteit. Voor elk type activiteit scoren ze boven het gemiddelde van de EU 28.

De Vlaamse overheid geeft sinds enkele jaren sterke impulsen aan de creatie en verspreiding van de **Vlaamse circuskunst**. In 2013 bezoekt ruim 7% van de Vlamingen een circus, een lichte daling ten opzichte van 2012. Hoogopgeleiden gaan bijna vier keer zo veel dan laagopgeleiden. Voor de 25- tot 44-jarigen ligt, waarschijnlijk door de aanwezigheid van jonge kinderen in het gezin, de participatiegraad duidelijk het hoogst (SCV, 2013).

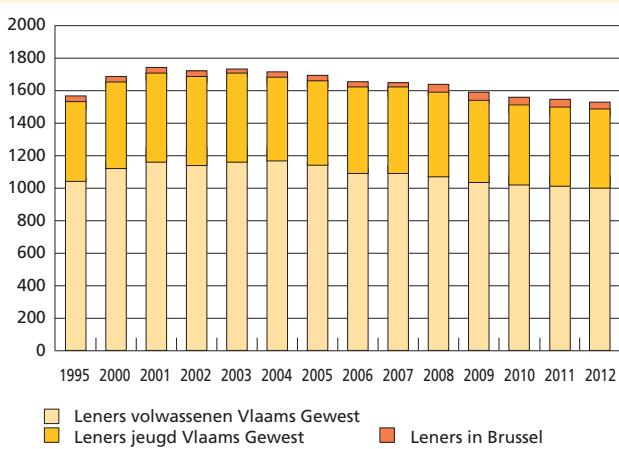
Bibliotheken

In 2012 is bijna een kwart van de bevolking geregistreerd als een lener bij een openbare bibliotheek. Dit komt neer op ruim 1,5 miljoen leners waarvan ongeveer 41.000 in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Tussen 1990 en 2000 was er een duidelijke stijging van het aantal leners, nadat stabiliseerde het aantal leners en sinds 2007 is er een lichte daling. De evolutie van het aantal leners verschilt naargelang van de gemeente. In ongeveer de helft van de gemeenten neemt in 2013 het lenersaantal toe.

Het grootste deel van de leners komt uit het eigen werkgebied van de bibliotheek. Bij de jeugd komt een vijfde

3.11 Leners

Evolutie van het lenersaantal in bibliotheken, volwassenen en jeugd, van 1990 tot 2012, in 1.000 leners.

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

van buiten het werkgebied, bij de volwassenen loopt dit op tot bijna een derde. In totaal werden er bijna 19 miljoen bezoeven geteld.

Zowel het aantal **uitleningen** van de gedrukte materialen, als van de audiovisuele materialen blijft in 2012 stabiel. De audiovisuele materialen nemen momenteel 17,4% van het totale aantal uitleningen voor hun rekening. Dit aandeel nam jaar na jaar toe, maar is bij de laatste meting vrij stabiel.

Het gemiddeld aantal uitgeleende stuks per lener bedraagt in 2012 ongeveer 35 en neemt de voorbije jaren licht toe. Gecombineerd met de lichte daling van het aantal leners wijst dit er mogelijk op dat vooral onregelmatige bezoekers afhaken. De gebruikscoefficiënt, die toont hoe vaak de items gemiddeld de deur uitgaan, blijft in 2012 zowel voor de gedrukte materialen als de audiovisuele materialen, stabiel op iets meer dan 2 keer.

Men moet niet noodzakelijk geregistreerd zijn als lener om een bibliotheek binnen te stappen. Er kan gebruik gemaakt worden van de leeszaal of de kaart van iemand

3.12 Leners Brussel

Bereik van de Brusselse Nederlandstalige bibliotheken, in 2012, in aantal leners en ontleningen.

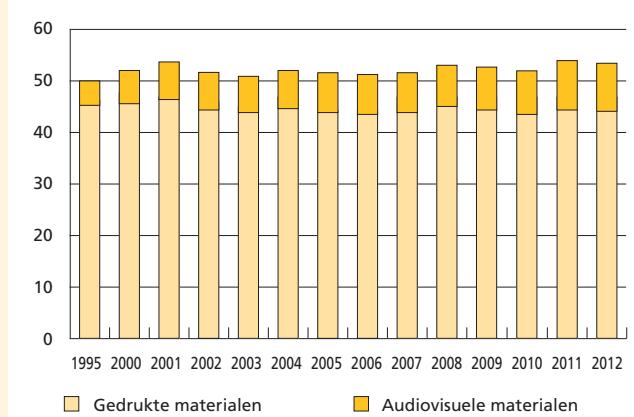
	Volwassen leners	Jeugdleners	Ontleningen
SBB* (17 gemeenten)	14.914	14.929	849.210
Muntpunt	9.538	1.840	259.551
Totaal	24.452	16.769	1.108.761

*SBB staat voor Streekgericht Bibliotheekbeleid Brussel.

Bron: Bios2, bewerking VGC.

3.13 Ontleningen

Evolutie van het aantal ontleningen van gedrukte en audiovisuele materialen, van 1990 tot 2012, in miljoen ontleningen.

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

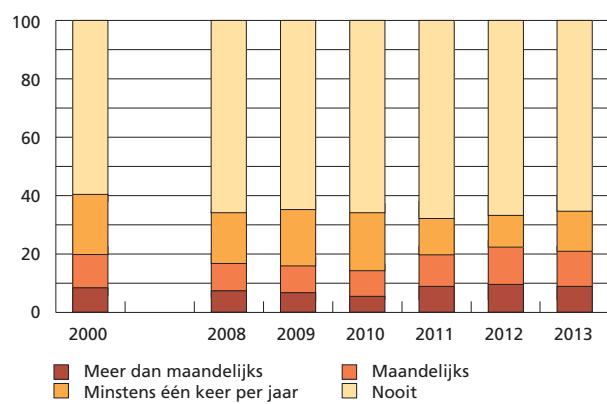
anders. De openbare bibliotheken tellen in 2012 dan ook bijna 2 miljoen gebruikers.

Naast de openbare bibliotheken kan er gebruik gemaakt worden van een bibliotheek op het werk, in de school of in een instelling. In 2013 blijkt 34,5% van de bevolking een bibliotheek bezocht te hebben. Het **bibliotheekbezoek** blijft daarmee redelijk stabiel.

Bij de vrouwen (35,4%) ligt het bibliotheekbezoek iets hoger dan bij de mannen (33,6%), daarmee is deze kloof sterk afgenomen ten opzichte van voorgaande jaren. De jongste leeftijdscategorie (18 tot 24-jarigen) scoort het best voor bibliotheekbezoek. De oudste leeftijdscategorieën kennen lage bezoekcijfers, maar dit is waarschijnlijk sterk gerelateerd met het opleidingsniveau.

3.14 Bibliotheekbezoek

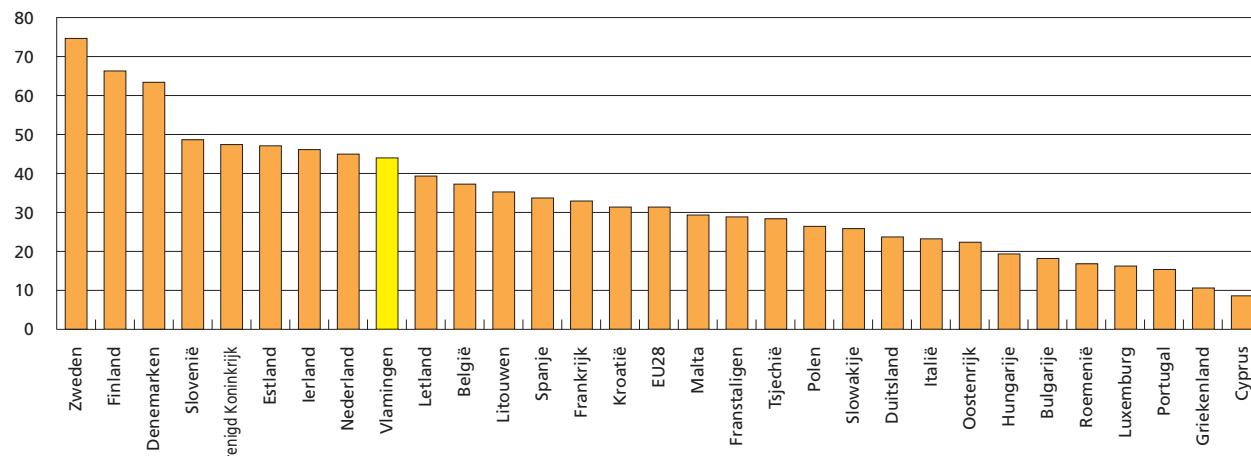
Evolutie van het aandeel van de bevolking dat een bibliotheek bezoekt, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

3.15 Bibliotheekbezoek in de EU28

Het aandeel van de bevolking dat al dan niet naar een openbare bibliotheek gaat de voorbije 12 maanden in de EU28, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, lente 2013.

Vlaanderen staat net in de top 10 wat het bibliotheekbezoek in de EU28 betreft. De Scandinavische landen scoren het best.

Cultuurcentra

In dit deel worden achtereenvolgens de door de Vlaamse Gemeenschap ondersteunde cultuurcentra, de gemeenschapscentra beheerd door vzw "de Rand" en de gemeenschapscentra in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (beheerd door de Vlaamse Gemeenschapscommissie) besproken.

De **eigen activiteiten** van de cultuurcentra, waarbij het cultuurcentrum de organisator is of een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng heeft, trekken de voorbije jaren ongeveer 3 miljoen deelnemers (exclusief omkaderingsactiviteiten). Vooral het podiumaanbod binnen de eigen activiteiten trekt veel volk, met 9 op de 10 van het totale aantal deelnemers. Het gaat hier wel niet om unieke deelnemers. Mogelijk wordt een ruim publiek bereikt, maar het kan evengoed om een kleiner, intensief participerend publiek gaan.

Om de beleving van de cultuurbezoeker waardevoller, intenser en kwaliteitsvoller te maken, organiseren heel wat cultuurcentra **omkaderingsinitiatieven**. Dit zijn flankerende activiteiten die een inhoudelijk opstapje zijn naar de geplande activiteit. Ongeveer een vijfde van de eigen activiteiten wordt voorzien van dergelijke, inhoudelijk verdiepende, omkaderingsactiviteiten, zoals een inleiding, een nabespreking, een workshop. In 2012 waren er in totaal ongeveer 212.000 deelnemers aan deze initiatieven.

Naast de door de Vlaamse Gemeenschap ondersteunde cultuurcentra (69 in 2014) zijn er ook de gemeenschapscentra beheerd door vzw "de Rand" (7) en de gemeen-

3.17 Gemeenschapscentra in Brussel

Aantal deelnemers aan activiteiten van de gemeenschapscentra in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, in 2013.

	Receptief	Eigen
Podiumactiviteiten	21.326	63.739
Totaal educatieve activiteiten (per titel)	29.809	35.712
Andere activiteiten	155.437	56.381
Totaal deelnemers activiteiten	206.572	155.832

Bron: VGC.

3.16 Cultuurcentra deelnemers

Evolutie van het aantal deelnemers* aan de eigen activiteiten van cultuurcentra, naar soort activiteit, van 2006 tot 2012.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Podiumactiviteiten	2.407.406	2.597.523	2.653.274	2.619.150	2.660.039	2.669.825	2.669.703
Totaal educatieve activiteiten (per titel)	87.155	90.838	87.769	136.434	95.949	97.998	87.130
Andere activiteiten	136.860	158.485	201.048	230.322	188.650	274.518	224.207
Totaal deelnemers activiteiten	2.631.421	2.846.846	2.942.091	2.985.906	2.944.638	3.042.341	2.981.040

* Voor tentoonstellingen worden geen deelnemers geregistreerd. 'Eigen activiteiten': activiteiten waarvan het cultuurcentrum de organisator is of toch zeker een beduidende inhoudelijke en financiële inbreng had. Exact getelde en geraamde deelnemers. Deelnemers omkaderingsactiviteiten werden niet meegeteld.
Bron: CJSW, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.18 Gemeenschapscentra vzw "de Rand"

Evolutie van het aantal deelnemers aan activiteiten in de gemeenschapscentra die beheerd worden door vzw "de Rand", van 2003 tot 2013.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sint-Genesius-Rode	2.334	2.971	2.103	2.595	1.583	2.877	5.356	6.159	6.120	6.241	6.263
Overijse	3.070	3.602	1.943	1.882	2.387	4.196	3.445	5.302	6.235	5.118	6.797
Wezembeek-Oppem	2.186	1.581	1.489	1.375	1.745	2.057	3.632	4.135	4.589	4.271	4.333
Kraainem	2.300	2.096	1.846	2.150	1.545	1.931	3.365	4.178	4.300	3.455	3.516
Linkebeek*	2.155	2.849	2.653	2.581	2.291	1.155	3.153	3.530	3.783	4.426	4.486
Wemmel	8.456	8.731	7.279	8.431	7.104	9.226	9.271	8.632	12.539	11.243	10.503
Totaal	20.501	21.830	17.313	19.014	16.655	21.442	28.222	31.936	37.566	34.754	37.911

* Inclusief de Muse in Drogenbos.

Bron: Jaarbeeld vzw "de Rand" 2013.

schapscentra (22) in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, beheerd door de VGC. De Brusselse gemeenschapscentra trekken ruim 360.000 deelnemers. De deelnemersaantallen bij de gemeenschapscentra van vzw "de Rand" zijn de voorbije jaren duidelijk gestegen.

Jeugdwerk

Bijna de helft van de bevolking is of was lid van een **jeugdbeweging**. Meer dan de helft van de 18-24-jarigen is minstens voormalig lid van een jeugdvereniging. Bij de 75-plussers is dit maar een derde. Ook naar opleidingsniveau is er een duidelijk verschil. Bijna 7 op de 10 van de laagopgeleiden was nooit lid, tegenover 4 op de 10 van de hoogopgeleiden.

Op basis van administratieve registratiegegevens kan de evolutie van de ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen worden bekeken. Deze grote jeugdbewegingen tellen in 2012 bijna 240.000 leden. Ongeveer de helft van hun leden is jonger dan twaalf jaar. De ledenaantallen bereiken in 2006 een piek. Daarna was er een kleine terugval. De jongste drie jaren is er opnieuw een vooruitgang.

Uit de **JOP-monitor 3** (Bradt, Pleysier, Put, Siongers en Spruyt, 2014) blijkt dat ongeveer 57% van de jongeren (14- tot 30-jarigen) actief of organiserend deelnemer in het verenigingsleven is. Ongeveer een derde van de verenigingsparticipanten participeert aan een of meerdere jeugdwerkverenigingen. Dit komt neer op ongeveer een vijfde van de Vlaamse jongeren. Binnen de jeugdwerkverenigingen hebben de jeugd- en jongerenbewegingen het grootste aandeel. De participatie van de 12- en 13-jarigen

3.19 Leden jeugdbewegingen

Evolutie van de ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen, van 2000 tot 2012.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Fos	6.388	5.472	6.037	6.336	7.244	7.246	9.412	8.100	8.019	7.721	7.800	8.054	8.096
Chirojeugd Vlaanderen	93.187	94.119	91.668	94.331	93.714	93.665	95.378	94.870	92.605	92.865	94.712	97.888	99.135
KSJ-KSA-VKSJ	33.414	32.026	33.079	31.803	32.753	31.845	39.855	40.648	36.403	32.338	32.368	32.756	32.989
KLJ	20.947	20.309	20.463	20.898	21.164	24.411	26.707	24.932	26.842	24.858	24.114	23.894	23.881
VNJ	1.953	1.627	1.756	1.548	1.678	1.008	1.008	1.155	1.110	1.032	1.118		102
VVKSM/Scouts en Gidsen	69.667	70.239	68.476	71.110	71.721	71.721	72.563	74.128	72.500	69.726	71.923	71.216	74.582
Totaal	225.556	223.792	221.479	226.026	228.274	229.896	244.923	243.833	237.479	228.540	232.035	233.808	238.785

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.20 Participatie aan jeugdverenigingen 14-30-jarigen

Aandeel van de 14- tot 30-jarigen dat participeert aan jeugdverenigingen, naar soort vereniging, in 2013, in %.

	Nooit deelnemer geweest	Vroeger deelnemer geweest	Nu passief deelnemer	Nu actief deelnemer	Nu organiserend deelnemer
Jeugdbeweging of jongerenbeweging	45,7	41,2	1,6	6,6	4,9
Jeugdhuis of jeugdclub	80,0	11,5	3,1	4,0	1,3
Jongerenafdeling van een mutualiteit	84,9	10,3	1,6	2,6	0,6
Speelplein, grabbelpas/Swappas, Roefel... of andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven	53,9	41,2	1,0	2,0	2,0
Tienerwerking, meisjeshuis, jeugdwelzijns- en werking of werking voor kansarme jeugd	90,9	6,3	0,8	1,3	0,7

Bron: JOP-monitor 3.

3.21 Participatie aan jeugdverenigingen 12-13-jarigen

Aandeel van de 12 en 13-jarigen dat participeert aan jeugdverenigingen, naar soort vereniging, in 2013, in %.

	Ken ik niet	Nooit gedaan	Vroeger gedaan	Doe ik nu
Jeugdbeweging of jongerenbeweging	2,8	37,4	32,8	27,0
Jeugdhuis of jeugdclub	16,4	58,9	10,5	14,2
Jongerenafdeling van een mutualiteit	5,7	34,8	46,4	13,1
Speelplein, grabbelpas/Swappas, Roefel...of andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven	11,9	79,8	4,7	3,5
Tienerwerking, meisjeshuis, jeugdwelzijnswerking of werking voor kansarme jeugd	45,2	48,3	4,0	2,4

Bron: JOP-monitor 3.

wordt apart bekeken. De verenigingsdeelname bij deze groep ligt opvallend hoger dan bij de 14- tot 30-jarigen. In totaal is meer dan vier vijfde lid van een of andere vereniging en meer dan 4 op de 10 is lid van een jeugdbeweging. Ook hier hebben de jeugd- en jongerenbewegingen het grootste aandeel.

In 2013 tellen de door VGC ondersteunde jeugdbewegingen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 1.989 leden. In 2005 waren dit nog maar 1.700 kinderen en jongeren. Jongerenbewegingen (vanaf 14 jaar, vorming staat centraal) in Brussel bereiken in 2013 768 leden, een stijging opzichte van 2010 toen dit er 646 waren. Het totaal aantal jongeren dat aan een WMKJ (werking voor maatschappelijk kwetsbare jeugd) participeert, is tussen 2008 en

2012 gestegen, van 1.705 tot 2.199 kinderen en jongeren. Naast het ondersteunen van organisaties en initiatieven, organiseert de Vlaamse Gemeenschapscommissie zelf een aanvullend vrijetijds- en vakantieaanbod en speelpleinwerkingen. Het totaal aantal kinderen dat wordt bereikt, is redelijk stabiel.

Het beleid wil contacten van jongeren met leeftijdgenoten in het buitenland stimuleren via uitwisselingsprogramma's. In 2013 nemen meer dan 2.500 jongeren deel aan de internationale uitwisselingprogramma's ondersteund door JINT. Het aantal deelnemende jongeren neemt de jongste jaren sterk toe.

Kwaliteitsvol aanbod

3.22 Deelname in Brussel

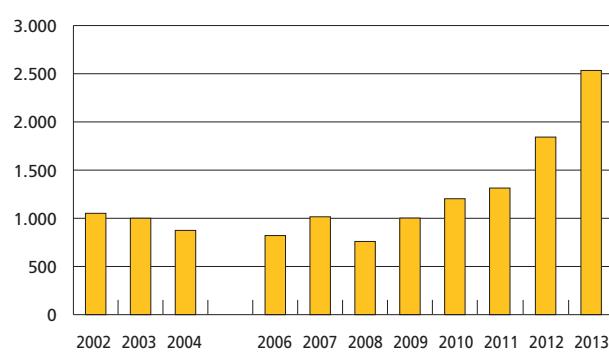
Bereik van Jeugdcentrum Aximax en VGC-speelpleinen, van 2011 tot 2013, in aantal deelnemers.

	Jaarwerking Jeugdcentrum Aximax	Vakantiewerking Jeugdcentrum Aximax	Aantal ingeschreven kinderen speelpleinwerkingen
2011	451	412	1.247
2012	427	471	1.381
2013	nb	nb	1.193

Bron: VGC.

3.23 Uitwisselingsprogramma's JINT

Aantal deelnemende jongeren aan internationale uitwisselingsprogramma's van JINT, van 2002 tot 2013.

Bron: JINT.

Een kwaliteitsvol aanbod is een belangrijke randvoorraarde voor de verhoging van de cultuurparticipatie en de opbouw van culturele competenties. Het volgende deel gaat in op het aanbod in het sociaal-cultureel werk (verenigingen, vormingsinstellingen, bewegingen,...) de amateurkunsten, het lokale cultuurbeleid en het jeugdwerkaanbod.

Aanbod door verenigingen

In 2013 subsidieerde de Vlaamse overheid 127 organisaties in het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Er worden 3 werksoorten onderscheiden: de verenigingen, de bewegingen en de vormingsinstellingen. Eerst wordt het aantal organisaties in elke vorm besproken, vervolgens hun aanbod.

In 2013 zijn 55 landelijke sociaal-culturele verenigingen erkend en gesubsidieerd (b.v. Davidsfonds, Federatie van Marokkaanse Verenigingen, VTBKultuur,...). 2 etnisch-culturele federaties, zijn voorlopig nog niet erkend en worden enkel gesubsidieerd.

In 2012 telden de gesubsidieerde sociaal-culturele verenigingen in totaal bijna 13.500 afdelingen (inclusief afdelingen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest), wat een lichte daling is ten opzichte van het voorgaande jaar. Vooral de afdelingen van de etnisch-culturele federaties kennen een sterke stijging. De afdelingen van deze

3.24 Sociaal-cultureel werk

Kerncijfers sociaal-cultureel werk voor volwassenen, in 2013.

Organisaties	Aantal
Sociaal-culturele verenigingen	57
Reguliere verenigingen	54
Startsubsidie	1
Niet erkende migrantenverenigingen	2
Sociaal-culturele bewegingen	31
Sociaal-culturele vormingsinstellingen	36
Volkshogescholen	13
Landelijke vormingsinstellingen	23
Gespecialiseerde vormingsinstellingen	17
Syndicale vormingsinstellingen	3
Vormingsinstellingen voor personen met een handicap	3
Federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap – Vijftact	1
Steunpunt SoCiS	1
Belangenorganisatie FOV	1
Totaal	127

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

13 landelijke verenigingen stegen van 782 in 2004 naar 1.631 in 2012.

In 2012 zijn er verder 37 sociaal-culturele vormingsinstellingen (de Halewynstichting, Natuurpunt Educatie...) en 31 bewegingen (Pax Christi Vlaanderen, De Wakker Burger...) erkend.

3.26 Sociaal-cultureel aanbod in Brussel

Evolutie van het aantal door de VGC erkende en gesubsidieerde lokale en bovenlokale verenigingen, volgens type, van 2008 tot 2014.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sociaal-culturele verenigingen	188	218	204	198	219	211	203
Amateurkunsten-verenigingen	87	80	83	75	95	82	74
Senioren-verenigingen	77	75	77	88	97	85	83
Zelforganisaties*	49	92	112	147	174	182	155
Totaal	401	465	476	508	585	560	515

*Zelforganisaties zijn verenigingen met mensen met een bepaalde etnisch-culturele achtergrond die sociaal-culturele activiteiten organiseren.

Bron: VGC.

3.27 Aanbod sociaal-cultureel werk

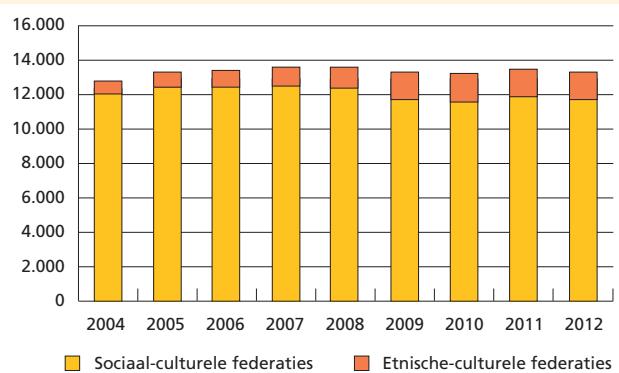
Evolutie van het aanbod van de verschillende organisaties voor sociaal-cultureel werk, van 2007 tot 2012.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Verenigingen						
antal publieksgerichte activiteiten	265.826	279.645	279.492	265.362	256.691	261.937
Vormingplus-centra						
activiteiten uren	3.910 31.012	4.324 35.023	5.289 36.739	5.805 35.237	6.048 36.354	6.360 35.460
Landelijke vormingsinstellingen						
antal educatieve activiteiten	11.869	11.981	11.805	10.454	11.406	12.915
antal uren educatieve activiteiten (formeel en niet-formeel)	117.219	111.128	109.820	103.246	108.719	109.825

Bron: Boekstaven 2012.

3.25 Sociaal-culturele verenigingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de erkende verenigingen* (inclusief Brussel), van 2004 tot 2012.

* Twee etnisch-culturele federaties zijn voorlopig enkel gesubsidieerd.

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

De voorbije jaren organiseerden de verenigingen tussen de 250.000 en 280.000 publieksgerichte activiteiten, hun aantal lijkt geleidelijk te dalen. De Vormingplus-centra organiseren in 2012 meer dan 6.000 activiteiten. Een derde van hun aanbod is gericht op belangrijke aandachtspunten van het beleid: digitale geletterdheid (11,6%), interculturaliteit (14,3%) en duurzaamheid (7,5%). De activiteiten van de landelijke vormingsinstellingen kennen een duidelijke stijging in 2012 en ook het aantal gepresteerde uren van deze instellingen gaat er wat op vooruit.

In Brussel erkende de VGC in 2014 in totaal 515 lokale en bovenlokale verenigingen. Dit aantal is wat afgenomen ten opzichte van de voorgaande jaren.

Amateurkunsten

De sector van de amateurkunsten wordt gedragen door 9 grote spelers met meer dan 20.000 aangesloten of geregistreerde groepen. Vooral het aantal geregistreerde groepen bij Poppunt en Opendoek is de voorbije jaren sterk gestegen.

3.28 Amateurkunsten

Evolutie van het aantal aangesloten groepen amateurkunsten voor de verschillende koepels, van 2003 tot 2013.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Creatief Schrijven						28	30	30	30	30	31
Centrum voor Beeldexpressie	315	333	342	335	329	328	326	333	325	319	325
Danspunt	275	300	299	339	341	355	379	368	383	370	381
Koor en Stem*	778	819	811	841	822	841	817	852	947	962	1.000
Kunstwerk(t)*	128	125	171	155	116	131	163	154	376	370	369
Muziekmozaïek	194	247	268	284	297	124	135	182	163	223	330
Opendoek*	790	786	807	801	823	839	897	904	913	2.256	2.349
Vlamo	1.016	1.128	1.645	1.681	1.180	1.189	1.202	1.210	1.208	1.208	1.208
Poppunt*	4.431	3.755	4.080	4.737	5.551	5.939	5.100	7.707	10.968	12.944	14.760
Totalen	7.927	7.493	8.423	9.173	9.459	9.774	9.049	11.740	15.313	18.682	20.753

* De som van aangesloten groepen en geregistreerde groepen (groepen die actief en regelmatig gebruik maken van de dienstverlening en dus tot het bereik van de organisatie behoren); aantal geregistreerde groepen zijn deze die zich op de website van de koepel aanmelden.

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Lokaal cultuurbeleid

In grote lijnen worden op basis van het decreet Lokaal Cultuurbeleid drie actoren ondersteund binnen het lokaal cultuurbeleid: de bibliotheek, het cultuurcentrum of gemeenschapscentrum en de cultuurbeleidscoördinator.

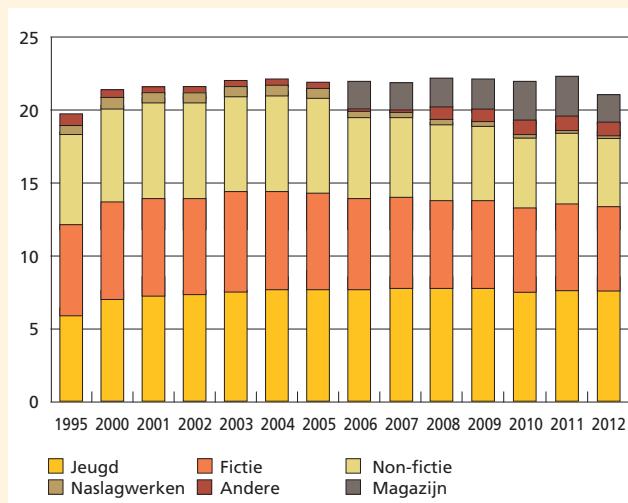
Elke gemeente in Vlaanderen is verplicht een **openbare bibliotheek** te richten en in stand te houden. Een gemeente mag deze voorwaarde vervullen door samen te werken met (een) andere gemeente(n). De Limburgse gemeente Herstappe is zo klein dat ze werd vrijgesteld van de decretale verplichting. In het Vlaamse Gewest richten 285 gemeenten en 8 intergemeentelijke verenigingen een openbare bibliotheek in. In de faciliteitengemeenten Drogenbos en Kraainem hebben de cultuurraden een Nederlandstalige privaatrechtelijke bibliotheek opgericht. Zodoende beschikken inmiddels 303 van de 308 Vlaamse gemeenten

over een bibliotheekvoorziening. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, waar geen decretale verplichting bestaat, is een Nederlandstalige bibliotheek aanwezig in 17 van de 19 gemeenten. Naast de gewone bibliotheken worden ook vier gespecialiseerde organisaties voor bibliotheekwerk (bibliotheken voor blinden, slechzienden en personen met een andere leesbeperking) ondersteund.

De totale **collectie** van de Vlaamse en Brusselse openbare bibliotheken daalt het voorbije jaar wat. In totaal omvat deze collectie in 2012 ongeveer 25 miljoen stuks. Deze daling wordt voornamelijk veroorzaakt door een forse daling van het aantal gedrukte materialen in het magazijn. Voor de materialen in open kast is de situatie stabiel. Ruim een derde van de gedrukte materialen zijn gericht op de jeugd, bij de audiovisuele materialen is dit ongeveer een tiende. De audiovisuele materialen maken inmiddels meer dan 15% van de totale collectie uit.

3.29 Gedrukte materialen

Evolutie van de gedrukte materialen in de openbare bibliotheken, van 1995 tot 2012, in miljoen exemplaren.

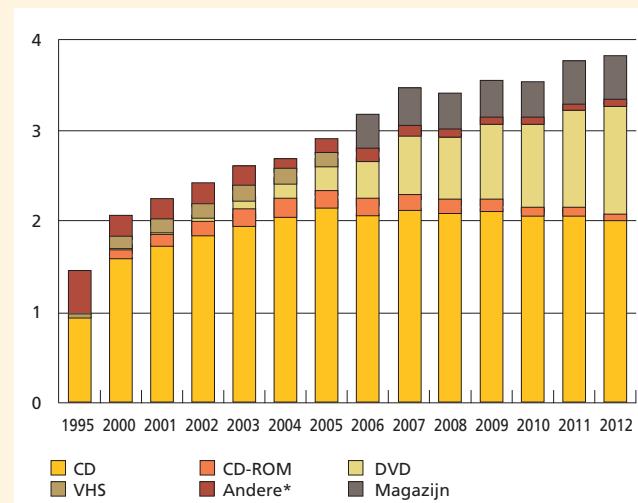

Opmerkingen: de categorie magazijn wordt sinds 2006 apart geregistreerd. Sinds 2008 vallen de tijdschriften onder de categorie andere.

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.30 Audiovisuele materialen

Evolutie van de audiovisuele materialen in de openbare bibliotheken, van 1995 tot 2012, in miljoen exemplaren.

* De VHS-cassettes worden van 2006 bij andere geteld omdat ze grotendeels uit de collectie zijn.

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Er zijn verschillende indicatoren om een idee te krijgen van de relatieve grootte en kwaliteit van de collectie van een bibliotheek. Een eerste indicator is de collectie per inwoner. In 2012 bedraagt de collectie bijna vier stuks per inwoner. Een andere indicator is de bezitscoëfficiënt of de verhouding tussen het aantal werken in de collectie en het aantal gebruikers. Het Vlaamse gemiddelde stijgt de voorbije jaren en bedraagt in 2012 bijna 18 stuks per gebruiker. Het vernieuwingsritme toont het percentage nieuwe werken in de totale collectie. Dit bedroeg 8,3% in 2012. Het vernieuwingsritme ligt hoger voor de audiovisuele materialen (10,5%) dan voor de gedrukte materialen (8,3%). Het vernieuwingsritme van de audiovisuele materialen neemt de voorbije jaren wel duidelijk af terwijl dit van de gedrukte materialen stabiel blijft.

In Vlaanderen is een openbare bibliotheek gemiddeld 36 uur per week open. Dit aantal heeft betrekking op de hoofdbibliotheken, inclusief de bedieningspunten. Ongeveer één derde van de **openingsuren** zijn 's avonds of in het weekend. Ruim een derde van de bibliotheken beschikt over een inleverbox en bijna een derde over zelfuitleenbalies. 42% van de bibliotheken heeft een aangepaste dienstverlening voor anderstaligen of personen van vreemde afkomst, 63% heeft dit voor mindermobielen en 83% heeft dit voor senioren.

Bijna elke bibliotheek beschikt inmiddels over internet. Gemiddeld zijn bijna 8 PC's per bibliotheek hierop aangesloten. Het gemiddeld aantal uren internetgebruik in een openbare bibliotheek bedraagt op jaarbasis meer dan 4.800 uur of gemiddeld een kwart van de totale openingstijd.

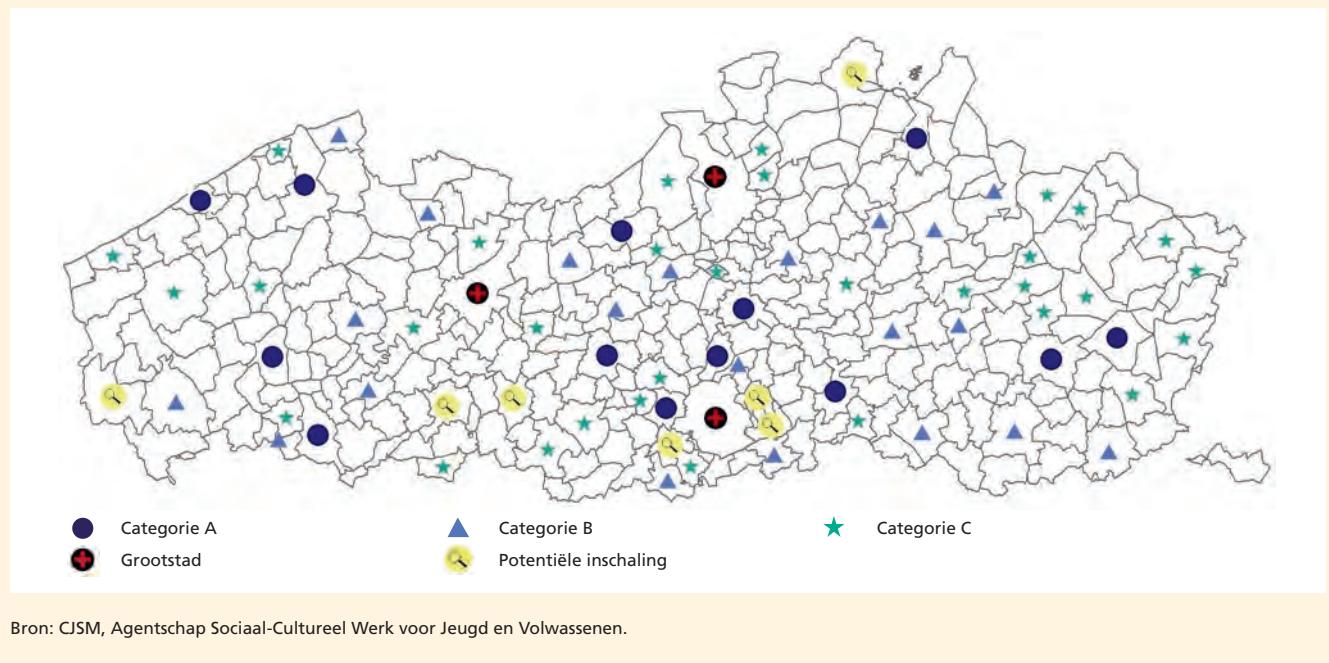
In 2014 subsidieerde de Vlaamse overheid 69 **cultuurcentra**. Er zijn drie grootstedelijke cultuurcentra: Antwerpen, Gent en Brussel. De andere cultuurcentra kennen een onderverdeling in categorie A, B of C. Cultuurcentra van categorie A, die moeten voldoen aan de hoogste infrastructuureisen, zijn er in de centrumsteden. Voor categorie B en C zijn er aangepaste infrastructuurvereisten, zowel op het vlak van grootte als uitrusting.

Met de grootsteden Antwerpen, Gent en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest werd geopteerd voor een convenant tussen de Vlaamse overheid en de steden (VGC voor Brussel). Er zijn nog 8 gemeenten die volgens het decreet subsidie kunnen krijgen voor een cultuurcentrum maar nog niet van deze mogelijkheid gebruik maken (potentiële inschaling).

De opdracht van een cultuurcentrum is drieledig: vergroting van de cultuurparticipatie, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding. Deze laatste opdracht laat zich vooral meten aan de hand van cijfers over het aantal **activiteiten** en deelnemers. Bijna een kwart daarvan zijn 'eigen activiteiten' waarbij het cultuurcentrum de organisator is of een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng heeft. Het ruime receptieve aanbod wordt georganiseerd door individuele of georganiseerde gebruikers (verenigingen, clubs...) in de infrastructuur van het cultuurcentrum. Heel vaak ondersteunen de cultuurcentra dit receptieve aanbod door het ter beschikking stellen van technische en organisatorische kennis. In het eigen aanbod is het aanbod aan podiumactiviteiten (theater, dans, muziek...) opvallend. Ruim de helft van het aantal eigen activiteiten valt onder "podium". In 2012 stijgt het totaal aantal activiteiten verder. Vooral de receptieve activiteiten nemen toe,

3.31 Cultuurcentra

Spreiding cultuurcentra, naar categorie, in 2014.

3.32 Aanbod cultuurcentra

Evolutie van het aantal activiteiten (eigen, receptief en omkadering) van de cultuurcentra en de procentuele verdeling naar soort, van 2006 tot 2012.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Eigen activiteiten	%	%	%	%	%	%	%
podium	56,9	54,4	52,4	47,2	53,5	56,5	56,4
educatieve activiteiten	25,8	27,7	23,3	33,3	17,7	24,8	25,6
tentoonstellingen	3,6	3,4	3,7	3,0	25,5	3,2	3,0
andere activiteiten	13,7	14,5	20,5	16,4	3,3	15,6	15,0
Totaal eigen activiteiten (N)	18.138	20.391	22.021	24.810	21.795	21.159	21.061
Receptieve activiteiten	%	%	%	%	%	%	%
podium	6,9	7,0	7,0	6,9	7,0	6,5	6,6
educatieve activiteiten	22,2	19,5	19,2	17,4	17,8	18,9	17,8
tentoonstellingen	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5
andere activiteiten	70,3	72,7	73,0	75,0	74,5	74,1	75,1
Totaal receptieve activiteiten (N)	64.274	65.364	66.824	65.650	66.777	70.786	73.234
Totaal eigen en receptieve activiteiten	82.412	82.412	88.845	90.460	88.572	91.945	94.295
Omkadering	%	%	%	%	%	%	%
inleiding, nabespreking, lezing, interview	23,3	22,9	23,0	28,0	21,2	20,6	19,2
atelier, workshop	36,8	38,9	41,6	37,1	42,1	45,0	44,7
rondleiding, sfeerscheppende activiteit	24,0	32,0	28,0	28,5	29,7	26,7	28,8
vernissage bij tentoonstelling	15,9	6,3	7,3	6,4	7,0	7,7	7,3
Totaal omkaderingsactiviteiten (N)	3.727	4.090	4.109	4.488	4.213	3.881	3.763

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

het eigen aanbod daalt zelfs opnieuw lichtjes. Daarnaast worden nog activiteiten opgezet door de Brusselse gemeenschapscentra en de gemeenschapscentra beheerd door vzw "deRand". De activiteiten van de Brusselse ge-

meenschapscentra zijn veel minder op de podiumkunsten gericht dan de Vlaamse cultuurcentra. De activiteiten van de gemeenschapscentra beheerd door vzw "deRand" stijgen in 2013 terug.

3.33 Aanbod VGC

Activiteiten Brusselse Gemeenschapcentra, in 2013.

Activiteiten	Receptief	Eigen
	%	%
Podiumactiviteiten	2,7	21,3
Andere activiteiten	78,0	30,0
Educatieve activiteiten	19,4	48,7
Totaal activiteiten (N)	7.519	3.200
Omkadering	%	%
Inleidingen, nabesprekingen, lezingen, interviews	43,3	11,6
Ateliers en workshops	50,0	50,0
Rondleidingen, sfeerscheppende activiteiten	3,3	18,6
Vernissages bij tentoonstelling:	3,3	19,8
Totaal omkaderingsactiviteiten(N)	30	86

Bron: VGC.

Begin 2013 hebben 248 van de 327 of drie kwart van de Vlaamse en Brusselse gemeenten en de Vlaamse Gemeenschapscommissie een gesubsidieerde **cultuurbeleidscoördinator** in dienst. Koplopers zijn de provincies Limburg, West-Vlaanderen en Antwerpen waar ten minste vier vijfde van de gemeenten een gesubsidieerde cultuurbeleidscoördinator heeft. In de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant is dit het geval voor ongeveer twee derde van de gemeenten. Vanaf 2014 worden 39 gemeenten bijkomend gesubsidieerd op basis van het nieuwe decreet Lokaal Cultuurbeleid 2012.

Jeugdwerkaanbod

Dit deel bespreekt volgende aspecten van het lokale jeugdaanbod: de ondersteunde verenigingen en experi-

3.34 Aanbod vzw "deRand"

Evolutie van de activiteiten in de gemeenschapscentra die beheerd worden door vzw "deRand", van 2003 tot 2013.

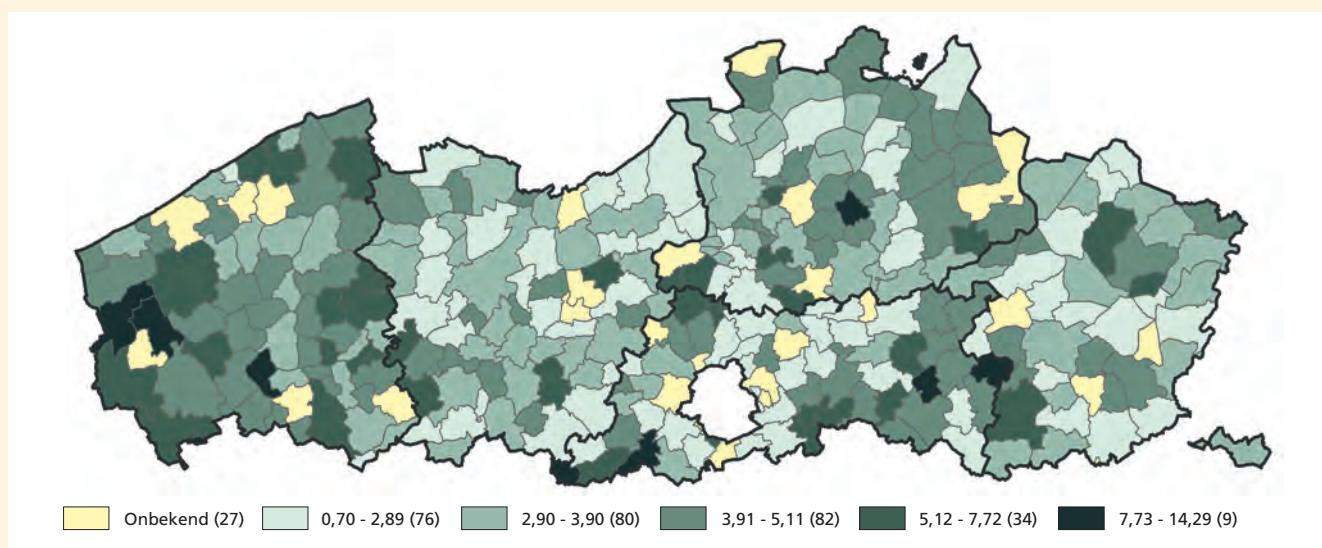
Aantal activiteiten	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sint-Genesius-Rode	18	20	15	18	15	28	37	42	46	37	45
Overijse	19	22	14	17	13	23	30	35	48	40	46
Wezembeek-Oppem	26	21	18	18	21	21	43	42	46	42	44
Kraainem	17	19	11	13	11	14	22	42	33	24	48
Linkebeek*	14	17	17	16	16	11	22	28	37	33	33
Wemmel	40	45	37	36	37	47	52	52	82	60	67
Totaal	134	144	112	118	113	144	206	241	292	236	283

* Inclusief de Muse in Drogenbos.

Bron: Jaarbeeld vzw "deRand" 2013.

3.35 Jeugdwerkindex

Spreiding van de jeugdwerkindex, in 2010.

Bron: Cijferboek lokaal jeugdwerkbeleid 2011-2013.

mentele jeugdwerkinitiatieven, de afdelingen van jeugdbewegingen, de jeugdverblijfcentra, de jongereninformatiepunten en de jeugdwerkindex.

In 2013 zijn 65 **landelijke jeugdverenigingen** gesubsidieerd. Daarnaast zijn er ook 10 cultuur educatieve verenigingen en 23 verenigingen voor participatie en informatie ondersteund. Tot slot is er overheidssteun voor 8 experimentele jeugdwerkinitiatieven, een duidelijke toename ten opzichte van 2012.

Uit de jongste editie van het Cijferboek lokaal jeugdbeleid (2012) blijkt dat er nog steeds een rijk en divers aanbod aan lokale jeugdwerkinitiatieven aanwezig is in Vlaanderen: in totaal ruim 4.600 particuliere en bijna 1.200 gemeentelijke initiatieven. Dit komt neer op een algemene jeugdwerkindex (aantal initiatieven per 1.000 jongeren) van 3,57. De particuliere jeugdwerkindex neemt op Vlaams niveau wat af, voornamelijk door een daling van de particuliere jeugd- en jongerenbewegingen. De gemeentelijke jeugdwerkindex stijgt nog.

Het aantal afdelingen van jeugdbewegingen neemt geleidelijk af. Naast fusies, speelt ook schaalvergroting en de toegenomen mobiliteit van de jeugd (en hun ouders) een rol. Dit fenomeen hangt nauw samen met schaalvergroting in andere domeinen, zoals in het onderwijs. Als kinderen niet in het eigen dorp naar school kunnen, en zich hiervoor verder moeten verplaatsen, wordt de stap kleiner om dit ook in de vrije tijd te doen. De Chiro- en scoutsverenigingen kennen nog steeds een ruime spreiding over Vlaanderen. Gemiddeld zijn er bij de grote jeugdbewegingen ongeveer 5 kinderen per begeleider.

Naast de spreiding is de kwaliteit van het aanbod van de erkende landelijke georganiseerde jeugdverenigingen een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. De huidige criteria voor het toekennen van attesten aan jeugdwerkers zijn sinds 2000 van kracht. Deze criteria zijn in de eerste plaats bedoeld om de cursussen kadervorming van de erkende landelijk georganiseerde jeugdverenigingen kwalitatief te onderbouwen. De cursisten volgen naast het theoretische programma ook een stage in het jeugdwerk. In 2013 zijn 6.624 attesten afgegeven, wat een lichte stijging is ten opzichte van de voorbije jaren.

3.36 Afdelingen Jeugdbewegingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de jeugdbewegingen, van 2000 tot 2013.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013
Chiro	1.110	1.026	995	1.002	985	985	968	961	961	949	946	938	926
FOS	53	53	55	55	55	56	56	54	52	51	50	50	50
KSA-VKSJ-KSJ	306	309	302	299	314	297	288	288	288	284	289	287	285
VVKSM / Scouts en Gidsen	603	628	654	588	583	656	575	560	565	575	566	573	550
VNJ	78	66	60	54	58	36	36	30	28	28	28	28	28
KLJ	314	307	301	298	296	295	291	285	309	281	278	275	275
Totaal	2.464	2.389	2.367	2.296	2.291	2.325	2.214	2.178	2.203	2.168	2.157	2.151	2.114

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.37 Jeugdverblijfcenra

Aantal erkende jeugdverblijfcenra naar type en erkende overnachtingscapaciteit (in bedden), van 2009 tot 2013.

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Aantal centra	Aantal erkende overnachting-capaciteit (per dag)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachting-capaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachting-capaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachting-capaciteit (per dag) (def. erkend)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachting-capaciteit (per dag) (def. erkend)
Jeugdverblijven type A	113	6.164	129	7.022	122	6.820	142	8.042	166	9.476
Jeugdverblijven type B	139	8.391	139	8.239	138	8.117	155	8.778	155	8.870
Jeugdverblijven type C	141	12.611	141	12.339	136	12.619	141	12.990	148	14.224
Hostels	13	1.229	14	1.308	20	1.987	26	2.598	30	2.919

Type C zijn de best uitgeruste jeugdverblijven, aan type A worden de minste eisen gesteld.

Bron: CJSM, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.38 Jeugdorganisaties in Brussel

Evolutie van het aantal jeugdwerkorganisaties in Brussel, van 2002 tot 2013.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Jeugdbewegingen	27	27	30	28	27	26	27	26	27	26	25	25
Jongerenbewegingen	28	26	26	26	29	25	24	19	23	21	20	21
Kinderclubs en jeugdateliers	11	13	14	17	16	18	21	22	21	22	22	20
Jeugdhuizen en -clubs	12	12	11	11	11	11	10	10	9	9	8	8
WMKJ's	10	9	9	8	9	8	9	10	9	10	11	10
Totaal	88	87	90	90	92	88	91	87	89	88	86	84

Bron: VGC.

In totaal zijn er in 2013 bijna 500 erkende jeugdverblijfcenra met een totale overnachtingcapaciteit van meer dan 35.000 bedden. Dit is een duidelijke stijging ten opzichte van 2012.

Jongereninformatiepunten (JIP) zijn laagdrempelige voorzieningen waar kinderen, tieners en jongeren met hun vragen terecht kunnen. In 2014 zijn er 62 erkende JIP's. Samen beantwoorden ze ongeveer 14.000 vragen per jaar.

Het aantal door de VGC ondersteunde jeugdorganisaties in Brussel is vrij stabiel het afgelopen decennium, maar loopt de voorbije jaren lichtjes terug.

Kunsten en Erfgoed

Het Vlaamse cultuurbeleid wil duurzaam investeren in een rijk en kwalitatief Vlaams kunstenlandschap. Cultureel erfgoed is een vrij jong beleidsveld. Vlaanderen heeft een bijzonder rijke culturele geschiedenis en traditie die nog dagelijks verricht wordt met nieuwe en waardevolle elementen. De subsidiëring van de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed is de voorbije vijftien jaar zeer geleidelijk gegroeid.

Dit deel schetst de participatie aan verschillende componenten van kunst en het cultureel erfgoed. Daarna wordt voor elk van deze componenten het aanbod in beeld gebracht.

Participatie

De participatie aan de podiumkunsten, het filmbezoek, het leesgedrag en de participatie aan het cultureel erfgoed komen aan bod.

Podiumkunsten

Grote verschuivingen in de **participatie aan podiumkunsten** zijn de voorbije jaren niet opgetreden. In 2013 is de participatie aan de diverse genres in grote mate vergelijkbaar met de andere jaren in de periode 2009-2013.

In het algemeen ligt het bijwonen van concerten wat hoger bij **mannen** (40%) dan bij **vrouwen** (35%). Hun deelname ligt hoger voor pop- of rock, jazz- of blues, wereld-

3.39 Deelname podiumkunsten

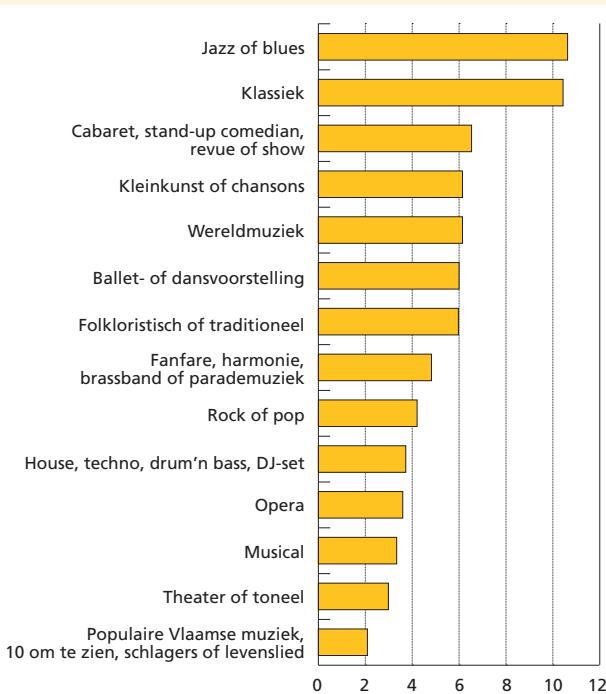
Evolutie van het aandeel van de bevolking dat deelneemt aan podiumkunsten, naar soort en frequentie, van 2009 tot 2013, in %.

	2009			2010			2011			2012			2013		
	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer	Nooit	1 of 2 keer	Meer dan 3 keer
Klassiek concert/festival	88,7	9,5	1,8	89,1	8,1	2,8	91,4	6,8	1,8	91,0	6,2	2,8	89,8	7,4	2,8
Rock- of popconcert/festival	75,8	18,1	6,1	76,7	17,2	6,1	77,4	17,6	5,0	77,5	17,2	5,3	76,0	17,7	6,3
Jazz- of bluesconcert/festival	92,5	6,1	1,4	93,1	4,8	2,1	94,4	4,6	1,0	94,5	4,5	1,0	92,7	5,6	1,7
Folkloristisch of traditioneel concert/festival	93,0	6,3	0,7	92,7	6,7	0,6	93,9	5,4	0,7	95,3	3,7	1,0	94,4	4,6	1,0
Opera	92,8	5,9	1,4	94,7	4,0	1,3	94,0	5,1	0,9	93,2	5,3	1,5	93,1	5,9	1,0
Ballet- of dansvoorstelling	82,8	14,7	2,5	84,8	13,0	2,2	87,3	11,4	1,3	85,6	12,9	1,4	85,9	11,9	2,2
Theater- of toneelvoorstelling	60,9	29,7	9,4	60,9	28,0	11,1	64,5	27,0	8,5	62,8	27,9	9,3	65,6	25,5	8,9
Cabaret, stand-up comedian, revue of show	82,0	15,6	2,3	81,3	16,6	2,1	82,1	15,0	2,9	83,9	13,7	2,5	83,6	13,9	2,5
Musical	86,1	13,2	0,7	84,5	13,9	1,6	85,0	13,6	1,4	84,0	13,9	2,1	87,0	12,0	1,0
Concert of festival met wereldmuziek	90,7	8,9	0,4	89,1	9,9	1,0	92,4	6,8	0,8	92,7	6,4	0,9	90,9	7,8	1,3
Concert met kleinkunst of chansons	90,1	9,8	0,1	92,7	6,6	0,7	93,9	5,4	0,7	94,6	5,0	0,4	94,4	4,8	0,8
Concert of festival met fanfare, harmonie, brassband of parademuziek	94,1	5,4	0,5		5,2	0,5	94,5	4,4	1,1	94,0	4,6	1,4	94,1	4,7	1,4
Concert of festival met house, techno, drum'n bass, DJ-set	96,1	2,9	1,0	93,7	4,5	1,8	93,8	4,8	1,4	92,7	5,3	1,9	93,1	4,4	2,5
Concert of festival met populaire Vlaamse muziek, 10 om te zien, schlagers of levenslied	95,5	4,2	0,3	93,9	5,5	0,6	94,5	4,6	0,9	94,8	4,9	0,3	95,0	4,0	1,0

Bron: SCV-survey.

3.40 Ratio hoog over laagopgeleide deelnemer*

Verhouding tussen het aandeel hoogopgeleide en laagopgeleide deelnemers aan podiumkunsten, in 2013.

* Hoogopgeleid = universitair + niet universitair hoger onderwijs, laag opgeleid = geen of lager onderwijs + lager secundair. Indien deze verhouding 1 is, is er geen verschil.

Bron: SCV-survey 2013.

muziek en house. Voor de rest zijn er weinig verschillen in podiumkunstenparticipatie tussen mannen en vrouwen. Bijwonen van cabaret of een stand-up comedian scoort ook beter bij mannen.

Sommigen genres zijn hoofdzakelijk populair bij de jonge leeftijdscategorieën zoals een stand-up comedian, pop- of rockconcerten en concerten met house, techno of drum'n bass. Toch schuift voor een aantal genres de leeftijdsgrens wel op. Zo is de participatiegraad bij 25-44-jarigen voor de deelname aan pop- of rockconcerten in 2013 vergelijkbaar met die van de 18-24-jarigen. Hetzelfde geldt voor het bijwonen van een voorstelling van een stand-up comedian. Daarnaast zijn er ook enkele genres die 18-24-jarigen weinig bijwonen zoals een klassiek concert of een voorstelling van een kleinkunstenaar. Jazz of blues, opera en fanfaremuziek en folkloristische concerten zijn minder leeftijdsgevoelig. Al vallen de sterke scores van de 55-64-jarigen voor deze genres op.

Theatervoorstellingen zijn ook vrij goed gespreid over de leeftijdscategorieën. 25-44-jarigen participeren minder vaak meer dan 3 keer per jaar. De 55-74-jarigen tellen het meeste regelmatige participanten.

Musical- en dansvoorstellingen worden dan weer het vaakst bijgewoond door de 25-44-jarigen. Het hebben van kinderen lijkt soms een invloed op de keuze van podiumvoorstelling te hebben.

Naar opleiding zijn er grote verschillen die de voorbije jaren zelfs nog wat lijken toe te nemen. Het verschil voor

3.41 Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra

Evolutie van het aantal toeschouwers aan podiumactiviteiten georganiseerd door een cultuurcentrum, naar uitvoerders en genre, in 2005 en van 2009 tot 2012.

	2005	2009	2010	2011	2012	2005	2009	2010	2011	2012
	Professionele uitvoerders					Amateurkunstenaars				
Theater	609.445	625.243	636.218	642.890	653.705	27.435	24.840	20.283	16.881	19.178
Dans	73.350	87.856	83.916	99.106	85.941	6.355	8.436	5.728	8.863	10.985
Populaire muziek (incl. musical)	414.739	458.954	520.985	541.201	524.789	79.331	38.048	55.396	36.069	52.146
Klassieke muziek (incl. opera)	93.833	99.716	104.633	93.833	98.932	8.241	9.263	11.255	14.741	19.396
Wereldmuziek, jazz, folk	143.077	130.441	119.658	120.084	109.265	12.510	24.688	13.868	20.815	26.392
Muziektheater	92.005	87.877	103.087	90.047	108.595	3.172	361	2.936	15.989	3.014
Literatuur	18.847	23.486	20.240	28.971	29.159	1.066	957	1.031	2.236	1.765
Amusement (incl. humor, cabaret)	232.372	379.409	351.130	321.809	345.431	25.321	94.148	120.278	121.033	85.057
Film, audiovisuele en nieuwe media	417.496	520.345	481.800	493.671	493.285	10.965	5.082	7.597	1.586	2.668
Totaal	2.095.164	2.413.327	2.421.667	2.431.612	2.449.102	174.396	205.823	238.372	238.213	220.601

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

concerten met populaire Vlaamse muziek is beperkt. Voor alle andere genres zijn er meer dan drie participerende hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide die deeltneemt. Bij theater, musical en operavoorstellingen blijft het verschil nog binnen de perken. Zeer grote participatieverschillen zijn er voor klassieke concerten en jazz- of bluesconcerten met meer dan tien participerende hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide deelnemer.

De voorbije jaren zijn er in totaal bijna 2,7 miljoen **toeschouwers** voor de podiumvoorstellingen in de erkende cultuurcentra, een duidelijke toename ten opzichte van de ongeveer 2,3 miljoen toeschouwers in 2005. Het merendeel woont voorstellingen van professionele uitvoerders bij. Theater, film, audiovisuele en nieuwe media en populaire muziek trekken de meeste toeschouwers. Elk genre bereikt een vijfde tot een kwart van de deelnemers. De Brusselse gemeenschapscentra trekken ongeveer 85.000 toeschouwers. Bij de helft van deze toeschouwers gaat het om een theatervoorstelling.

In totaal bereiken de voorstellingen van de gesubsidieerde en erkende organisaties in 2012 bijna 3,3 miljoen toeschouwers, een duidelijke toename ten opzichte van 2011. Ongeveer 60% van deze toeschouwers woont een voorstelling in Vlaanderen en Brussel bij. De overige 40% betreft toeschouwers die een internationale voorstelling van een Vlaamse podiumorganisatie hebben bijgewoond. Het aandeel van de internationale voorstellingen neemt daarmee wat toe. Ongeveer een vijfde van de toeschouwers in Vlaanderen ging daarvoor naar een cultuurcentrum. De gesubsidieerde organisaties hebben daarmee wellicht een belangrijk aandeel in de deelname aan het receptieve aanbod van de cultuurcentra. De toeschouwers betreffen geen unieke bezoekers. Dus mogelijk wordt een breed publiek bereikt maar het is ook mogelijk dat een beperkt publiek heel intensief participeert.

3.43 Toeschouwers gesubsidieerde podiumkunst

Aantal toeschouwers aan voorstellingen van de gesubsidieerde en erkende podiumorganisaties, in 2011 en 2012.

Presentatiecircuit	Aantal toeschouwers	
	2011	2012
Binnen Kunstendecreet	1.062.609	1.065.524
Cultuur- en gemeenschapscentra	421.133	394.865
Andere	352.002	340.245
Onbekend	51.754	126.552
Voorstellingen in Vlaanderen	1.887.498	1.927.186
Wallonië	42.650	38.957
Nederland	172.234	172.255
Frankrijk	281.930	278.981
Duitsland	61.666	533.132
Andere Europese landen	200.594	223.757
Noord-Amerika (+Mexico)	147.734	43032
Zuid-Amerika	18.141	19.830
Azië	23.959	28926
Afrika	4.597	6.059
Australië en Nieuw-Zeeland (+ Nieuw Caledonië)	4.991	23657
Onbekend	0	65
Voorstellingen internationaal	958.496	1.368.651
Totaal aantal toeschouwers	2.845.994	3.295.837

3.42 Deelnemers podiumkunsten in gemeenschapscentra

Aantal toeschouwers aan podiumactiviteiten georganiseerd door een Brussels gemeenschapscentrum, naar uitvoerder en genre, in 2013.

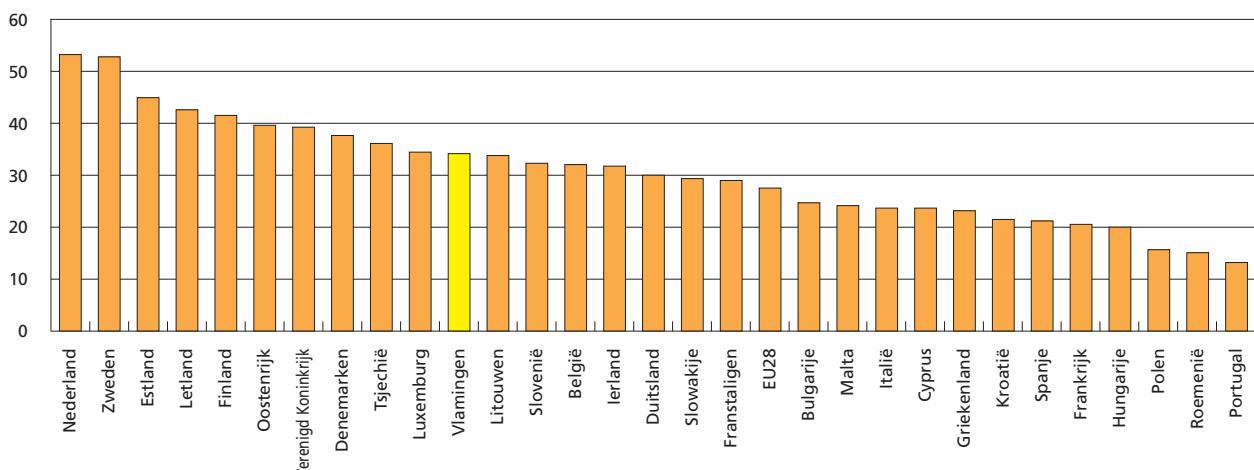
	Professionele uitvoerders		Amateur-kunstenaars	
	Receptief	Eigen	Receptief	Eigen
Theater	8.049	28.034	4.649	1.477
Dans	853	1.213	228	461
Populaire muziek	730	14.666	614	260
Klassieke muziek	870	1.793	435	276
Wereldmuziek, jazz folk	1.012	2.185	320	657
Muziektheater	0	1.192	498	320
Literatuur	150	1.111	0	25
Amusement	630	1.364	425	1.480
Film, audiovisuele en nieuwe media	1.459	7.112	404	113
Totaal	13.753	58.670	7.573	5.069

Bron: VGC.

Bron: CJS, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.44 Theater in de EU28

Het aandeel van de bevolking dat naar een theatervoorstelling gaat de voorbije 12 maanden in de EU28, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, Lente 2013.

Internationaal vergeleken zijn Vlamingen een middenmotor wat de participatie aan theater en concerten betreft. Nederland, enkele Scandinavische landen en enkele Baltische staten scoren het best voor theaterbezoek. Ook voor concertbezoek zijn het vooral de Scandinavische landen en de Baltische staten die goed scoren.

Film

Meer dan de helft van de Vlamingen bezoekt in 2013 een bioscoop. Dit cijfer is de afgelopen 10 jaar min of meer stabiel. De meerderheid van de bezoekers participeert meermaals. Naar geslacht is er geen verschil. Vooral jongeren bezoeken een bioscoop. Bijna elke 18- tot 24-jarige is participant, meer dan 8 op 10 gaat zelfs minstens 3 keer

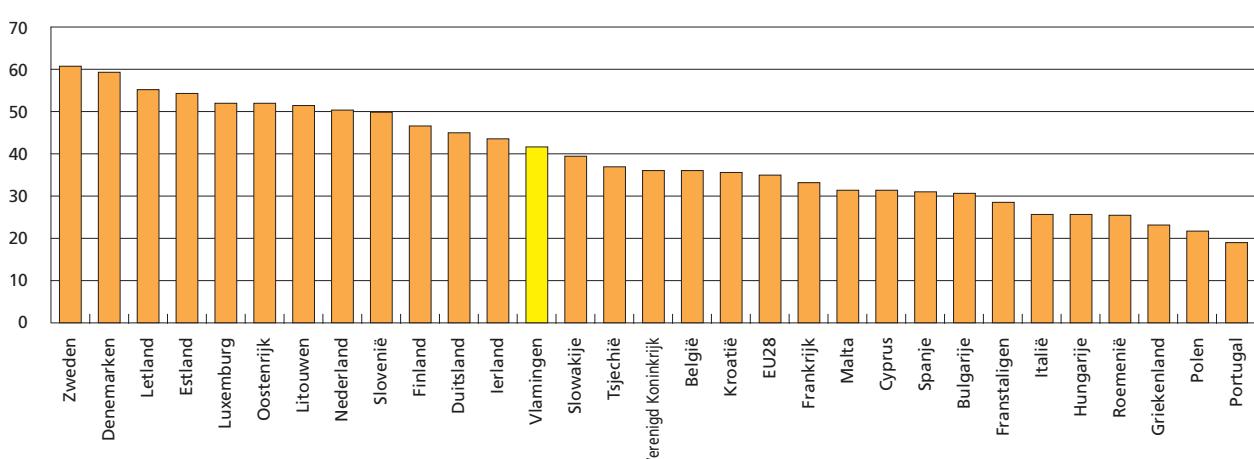
per jaar naar de bioscoop. Bij toenemende leeftijd neemt dit stelselmatig af. Naar opleidingsniveau zijn er grote verschillen. Bij de lager opgeleiden (maximaal lager secundair) is minder dan een derde participant en slecht 1 op 10 is een regelmatig bezoeker, bij de hoger opgeleiden (hogeschool + universitair) is drie kwart participant en ruim 4 op de 10 regelmatig bezoeker.

In 2011 verkochten de Vlaamse bioscopen ongeveer 10,6 miljoen tickets, een lichte stijging ten opzichte van de vorige jaren. Het Vlaamse Gewest blijft de Belgische regio met het minste aantal bioscoopbezoeken per inwoner.

In totaal gaan in 2013 meer dan 1,6 miljoen bioscoopbezoekers naar 26 Vlaamse (co)producties. De stijging van 2012 zet zich hiermee verder.

3.45 Concert in de EU28

Het aandeel van de bevolking dat een concert bijwoont de voorbije 12 maanden in de EU28, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, Lente 2013.

3.46 Toeschouwers bioscopen

Evolutie van het aantal filmtoeschouwers per jaar, in België en de gewesten, van 2004 tot 2011.

Aantal toeschouwers per jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
België	24.116.224	22.096.786	23.929.057	22.676.549	21.922.504	21.336.257	21.313.998	22.275.859
Vlaams Gewest	11.641.621	10.640.291	11.657.279	11.235.858	10.844.070	10.426.437	10.223.991	10.574.967
Brussels Gewest	4.606.013	4.084.643	4.322.277	4.023.630	3.947.458	3.720.327	3.787.573	3.752.513
Waals Gewest	7.868.590	7.371.852	7.949.501	7.417.061	7.130.976	7.189.493	7.302.434	7.948.379

Bron: ADS.

3.47 Toeschouwersaantallen Vlaamse films

Evolutie aantal toeschouwers Vlaamse films, van 2003 tot 2013.

	Totaal	Aantal films	Gemiddeld per film
2003	1.048.280	7	149.751
2004	566.763	12	47.320
2005	615.000	19	32.368
2006	920.524	12	76.710
2007	1.159.742	17	68.220
2008	1.865.814	22	84.809
2009	1.606.448	26	61.786
2010	1.720.834	23	74.849
2011	1.396.321	30	46.544
2012	1.462.158	30	48.738
2013	1.624.337	26	62.475

Bron: jaarverslag VAF 2012.

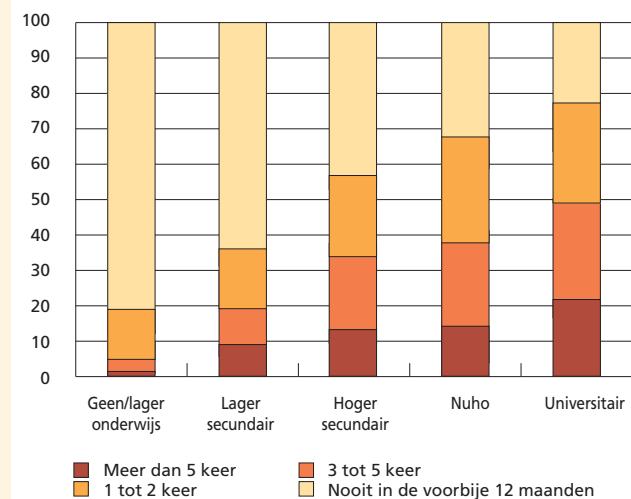
Vlamingen zijn een goede middenmotor voor het bioscoopbezoek. Denemarken, Zweden en Nederland zijn de koplopers.

Leesgedrag

Er worden de voorbije jaren meer boeken gelezen. Ruim 6 op de 10 Vlamingen leest in 2013 minstens één boek. In 1998 was dit 55%. Er is een verschil naar geslacht.

3.48 Bioscoopbezoek

Frequentie van het bioscoopbezoek, naar opleiding, in 2013, in %.

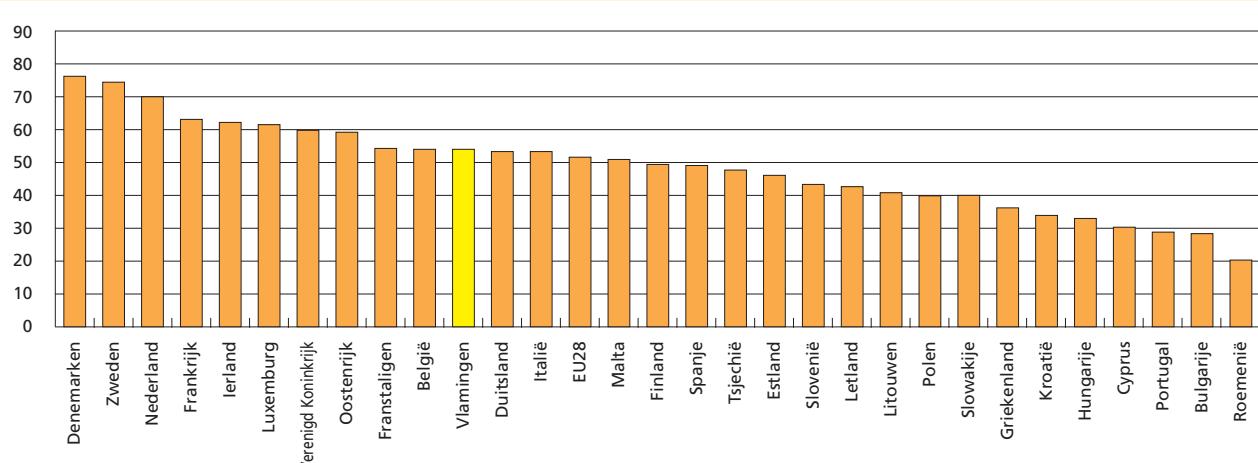

Bron: SCV-survey 2013.

Vrouwen lezen meer en frequenter een boek. Bij hoog-opgeleiden ligt het percentage lezers veel hoger dan bij laagopgeleiden. In de oudere leeftijdscategorieën zijn er minder lezers, maar het aandeel dagelijkse lezers is er wel hoog.

3.49 Bioscoopbezoek in de EU28

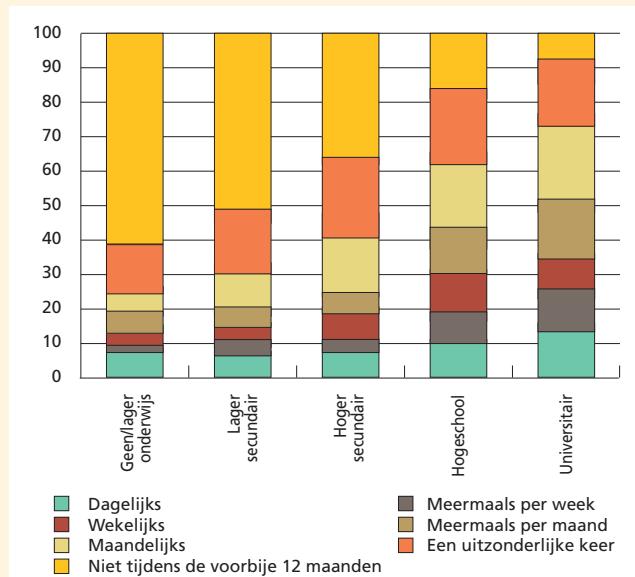
Het aandeel van de bevolking dat naar een bioscoop gaat de voorbije 12 maanden in de EU28, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, Lente 2013.

3.50 Lezen

Frequentie van het lezen van een boek naar opleiding, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

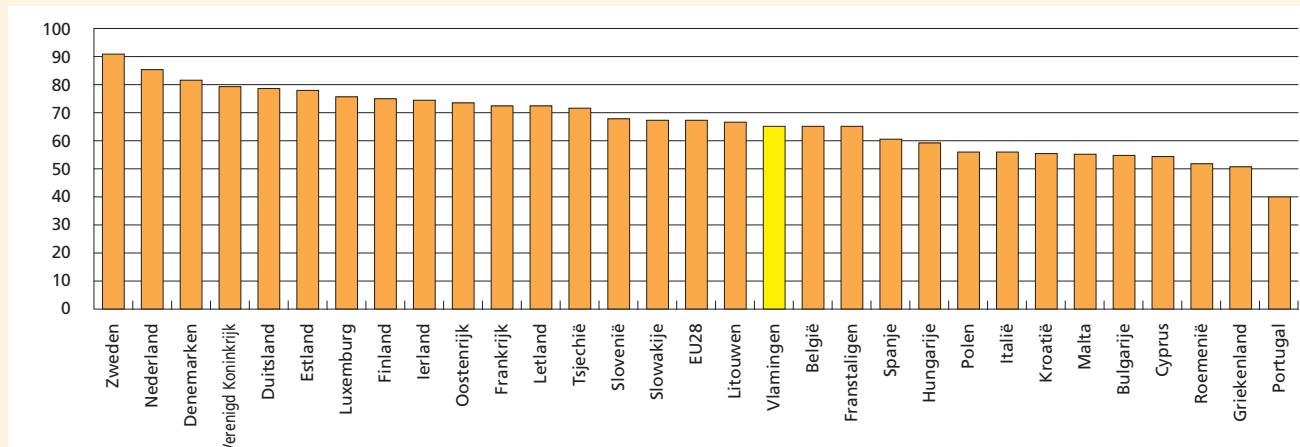
Vlamingen scoren internationaal matig wat het lezen van een boek betreft. In Nederland, Zweden, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Estland leest bijna 8 op 10 een boek gedurende het jaar. In Vlaanderen is dat zoals gezegd 6 op de 10.

Cultureel Erfgoed

Bijna de helft van de bevolking bezoekt in 2013 een museum, een tentoonstelling of een galerij. Dit cijfer is over de jaren vrij stabiel. Naar geslacht zijn er geen significante verschillen. De participatie van ouderen ligt onder het gemiddelde: iets meer dan 4 op de 10 65- tot 74-jarigen

3.51 Boek lezen in de EU28

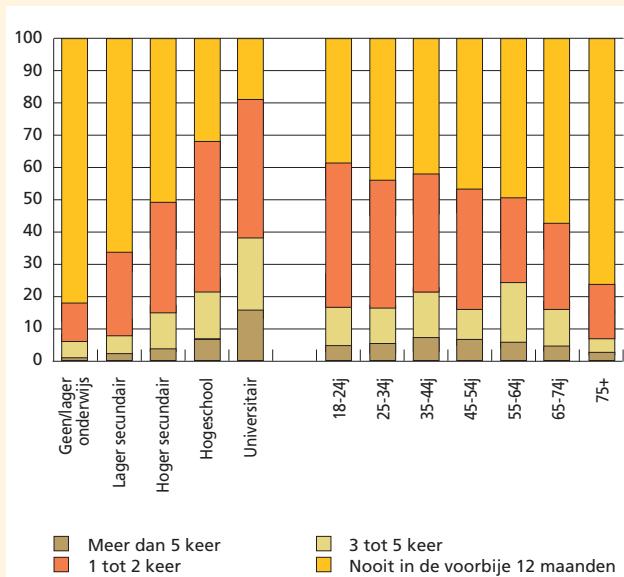
Het al dan niet lezen van een boek de voorbije 12 maanden in de EU28, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, lente 2013.

3.52 Museumbezoek naar opleiding en leeftijd

Aandeel van de bevolking dat een museum, tentoonstelling of galerij bezoekt, naar opleiding en leeftijd, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

heeft een museum, tentoonstelling of galerij bezocht, bij de 75-plussers is dit maar een kwart. Bij de jongere leeftijdsgroepen (18-24, 25-34, 35-44) wordt ongeveer 6 op de 10 bereikt. Naar opleidingsniveau is er een duidelijk onderscheid: ongeveer 8 op de 10 universitairen heeft minstens één museum bezocht het voorbije jaar. Bij de laagst geschoolden bezocht minder dan een vijfde minstens één museum. 4 op de 10 van de bevolking bezocht een museum, een tentoonstelling of een galerij in België. Ongeveer een derde van de bevolking bezocht een museum in het buitenland.

De participatiecijfers op basis van survey-onderzoek worden bevestigd door registratiegegevens. De erkende musea en de musea van de Vlaamse Gemeenschap trekken de

3.53 Bezoekersaantallen

Evolutie van de bezoekersaantallenbezoekersaantallen van musea met een Vlaamse indeling en de musea van de Vlaamse Gemeenschap, van 2009 tot 2013.

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Totaal	waarvan -26 jaar								
Musea met een Vlaamse indeling op 1/1/2009	1.904.810	490.838	1.964.856	507.315	2.009.310	469.994	2.154.640	470.198	2.094.381	513.519
Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA)	62.844	4.155	71.598	11.850	63.886	16.335	80.068	11.935	68.408	n.b.
Koninklijk museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA)	134.388	41.212	246.906	49.762	73.121*	17.443*				
Kasteel van Gaasbeek	30.245	6.339	35.206	17.783	42.972	14.187	11.263	1.078	51.817	n.b.
Totaal	2.132.287	542.544	2.318.566	586.710	2.116.168	500.516	2.234.708	483.211	2.214.606	513.519

* Sinds 1 mei 2011 is het KMSKA gesloten voor renovatie, maar is de collectie op specifieke locaties nog te bezichtigen.

Bron: CJSM, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

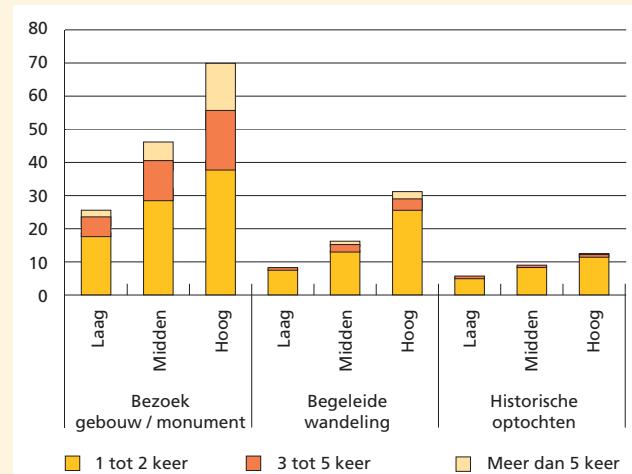
voorbije jaren alleen al jaarlijks meer dan 2 miljoen bezoekers en dit aantal neemt nog geleidelijk toe. Daarnaast trekken de regionaal ingedeelde musea ruim 0,5 miljoen bezoekers en de kleinere, lokale musea nog eens meer dan 0,8 miljoen bezoekers.

Vlamingen staan in de top 10 van de EU28 wat het museumbezoek betreft. Zweden is afgetekend koploper.

Bijna de helft van de Vlaamse bevolking zegt in 2013 een **bezienswaardig gebouw** of monument bezocht te hebben, bijna 1 op de 5 neemt deel aan een **historische wandeling** en bijna 1 op de 10 woont een **herdenkingsfeest of historische optocht** bij. Deze deelnamecijfers zijn vrij stabiel de voorbije jaren. Er zijn weinig verschillen naar geslacht voor deelname aan erfgoedactiviteiten. Mannen bezoeken wel iets vaker een bezienswaardig gebouw of monument. Voor het bezoek van een bezienswaardig gebouw of monument valt de lage participatie van de 75-plussers op. Wat het maken van een historische wandeling betreft, valt vooral een sterke en regelmatige

3.55 Erfgoedactiviteiten

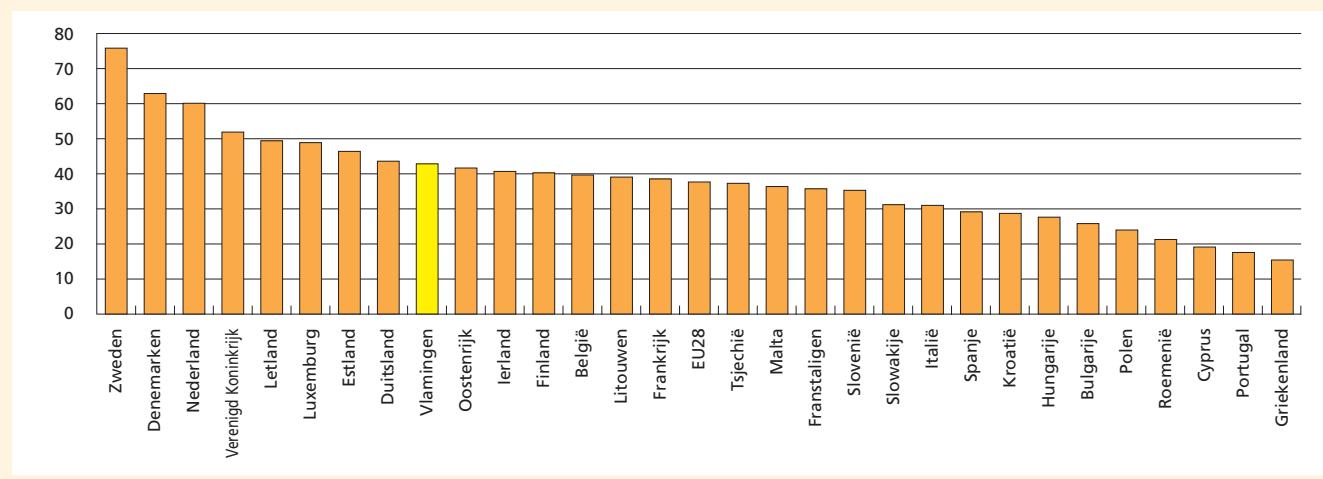
Aandeel deelnemers en frequentie deelname aan drie erfgoedactiviteiten, naar opleiding, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

3.54 Museum in de EU28

Aandeel van de bevolking dat een museum bezoekt de voorbije 12 maanden in de EU28, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, lente 2013.

3.56 Deelname Erfgoeddag

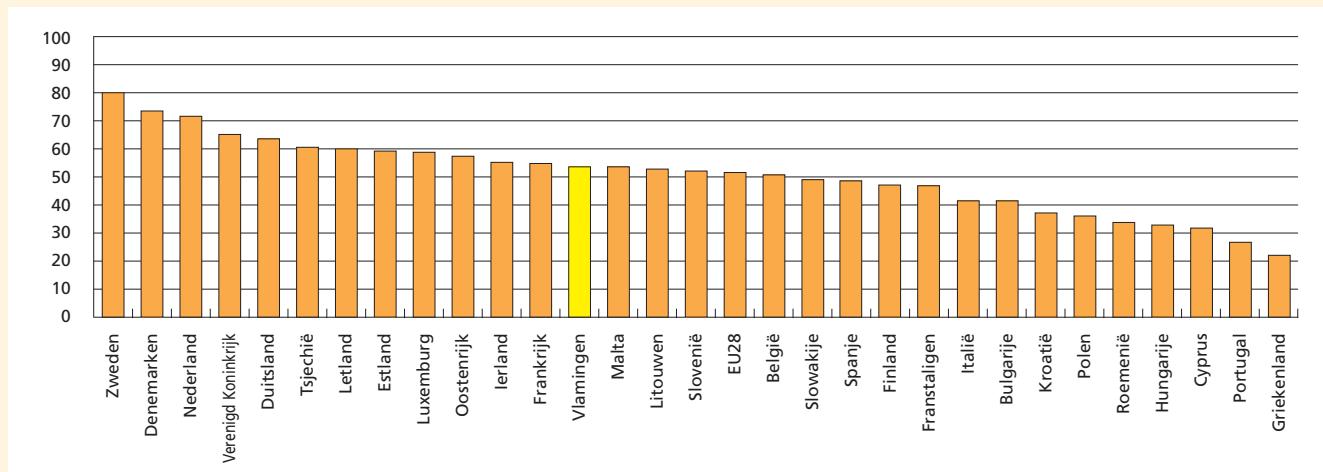
Evolutie van het aantal deelnemende organisaties, aantal activiteiten en schatting van de bezoekers aan de Erfgoeddag, van 2005 tot 2013.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Aantal deelnemende organisaties	436	507	460	400	471	400	393	517	544
Aantal activiteiten	738	814	692	600	648	600	542	800	746
Schatting aantal bezoekers	220.000	210.000	210.000	210.000	220.000	235.000	240.000	250.000	220.000

Bron: FARO, Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed.

3.57 Erfgoed in de EU28

Het aandeel van de bevolking dat een historische site bezoekt de voorbije 12 maanden in de EU28, in 2013, in %.

Bron: Eurobarometer 79.2, Lente 2013.

deelname van de 55- tot 74-jarigen op. Bij de 75-plussers ligt de participatie echter wel lager. Voor het bijkwonen van een historische optocht zijn er nauwelijks leeftijdsverschillen. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen het duidelijkst. Voor alle drie de activiteiten participeren de lager opgeleiden duidelijk minder dan de hogeropgeleiden.

De **Erfgoeddag** trekt de voorbije jaren meer dan 200.000 bezoekers. In 2012 was er een piek met een kwart miljoen bezoekers. Het aantal georganiseerde activiteiten zit sinds dan terug in stijgende lijn.

3.58 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Aantal activiteiten op basis van thema's in de UiTdatabank, van 2010 tot 2013.

	2010	2011	2012	2013
Film	13.210	13.829	9.534	11.554
Muziek	13.902	15.499	11.127	11.701
Podium	7.095	8.817	7.718	8.978
Expo	6.492	7.497	6.238	6.023
Cursussen en voordrachten	20.546	23.022	25.585	29.779
Evenementen	5.470	7.732	8.884	9.671
Sport	1.815	4.610	5.449	6.413
Uitgaan	4.582	5.409	5.388	6.155
Uitstappen	6.878	8.840	11.096	13.834

Bron: UiTdatabank.

Vlamingen zitten in de middenmoot in de EU28 wat het bezoeken van een historische site betreft. Zweden, Denemarken en Nederland voeren de ranglijst aan.

Kwaliteitsvol aanbod

Het podiumkunstenaanbod, het filmaanbod, de boekenverkoop en het cultureel erfgoed komen hieronder aan bod.

Podiumaanbod

Op basis van de UiTdatabank van Cultuurnet kan een inschatting gemaakt worden van het globale aanbod aan podiumkunsten in Vlaanderen. De invoer gebeurt decentraal en activiteiten van grote gemeenten zijn vaak vollediger opgenomen dan activiteiten in middelgrote en kleine gemeenten. Hierbij is het al dan niet partner zijn van het UiT-netwerk bepalend voor de kwaliteit en volledigheid van de gegevens. Op dit moment zijn reeds meer dan 230 gemeenten lid van het UiT-netwerk. Het **kunstenaanbod** is de meest volledig ingevulde sector in de UiTdatabank. Ongeveer de helft van de ingevoerde activiteiten heeft rechtstreeks betrekking op het kunstenaanbod.

Het **podiumaanbod** dat zich in de gesubsidieerde **cultuurcentra** afspeelt, kan zeer accuraat in kaart gebracht wor-

3.59 Podiumkunsten in cultuurcentra

Aantal podiumactiviteiten in cultuurcentra, eigen en receptieve, naar uitvoerder en genre, in 2012.

	Professionele uitvoerders		Amateurkunstenaars	
	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten
Theater	4.013	324	156	1.089
Dans	517	25	38	536
Populaire muziek (incl. musical)	1.220	232	161	560
Klassieke muziek (incl. opera)	621	137	42	350
Wereldmuziek, jazz, folk	460	82	52	48
Muziektheater	635	38	12	122
Literatuur	254	86	28	110
Amusement (incl. humor, cabaret)	1.068	156	92	192
Film, audiovisuele en nieuwe media	2.491	481	13	241
<i>Totaal</i>	<i>11.279</i>	<i>1.561</i>	<i>594</i>	<i>3.248</i>

Bron: CJS, Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

den. Jaarlijks vinden ongeveer 16.000 podiumactiviteiten plaats in de cultuurcentra (ASCW, 2012). In 2012 is er een lichte stijging tot ruim 16.500 activiteiten. Deze stijging is volledig toe te schrijven aan het receptieve aanbod.

De gesubsidieerde en erkende organisaties zorgen in 2012 voor meer dan 15.000 voorstellingen, wat een lichte toename is ten opzichte van 2011. Meer dan een kwart hiervan vinden in het buitenland plaats. Van de voorstellingen in Vlaanderen kadert ruim de helft binnen het kunstendecreet. Bijna 2.500 voorstellingen vinden binnen de cultuurcentra plaats, wat toch ongeveer de helft van het receptieve aanbod in de cultuurcentra is.

De voorbije jaren is internationalisering een belangrijk beleidsthema. Voor het professionele podiumkunstenveld (theater, dans, performance, muziektheater, opera,...) zijn een aantal indicatoren ter beschikking. De internationale dimensie van de producties is door de jaren sterk toegenomen. Het aandeel internationale producties (een Vlaamse productie die in het buitenland speelt) steeg het voorbije seizoen weer. Ook het aandeel internationale co-producties blijft verder stijgen. Het aantal bezochte buitenlandse steden en buitenlandse speelplekken stagneerde sinds het seizoen 2008-2009 wat, maar gaat er nu weer duidelijk op vooruit.

3.60 Voorstellingen gesubsidieerde podiumorganisaties

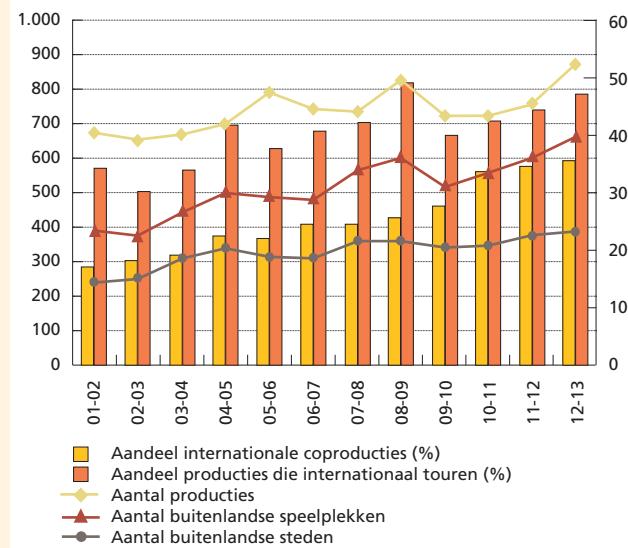
Aantal voorstellingen van de gesubsidieerde en erkende podiumorganisaties, in 2011 en 2012.

	Aantal voorstellingen	
	2011	2012
Presentatiecircuit		
Binnen Kunstendecreet	5.618	5.758
Cultuur- en gemeenschapscentra	2.273	2.477
Andere	2.114	2.292
Onbekend	274	177
Voorstellingen in Vlaanderen	10.279	10.704
Wallonië	184	197
Nederland	928	1.074
Frankrijk	892	935
Duitsland	257	522
Andere Europese landen	1.219	1.155
Noord-Amerika (+Mexico)	516	143
Zuid-Amerika	70	80
Azië	85	89
Afrika	29	33
Australië (+ Nieuw Caledonië)	21	83
Onbekend	1	
Voorstellingen internationaal	4.201	4.312
<i>Totaal aantal voorstellingen</i>	<i>14.480</i>	<i>15.016</i>

Bron: CJS, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.61 Internationalisering

Aantal (linkeras) en aandeel (rechtersas) internationale (co-)producties en aantal bezochte steden en speelplekken, van 2001-2002 tot 2012-2013.

Bron: VTI.

3.62 Bioscoopaanbod

Evolutie van het aantal bioscoopzalen, zitplaatsen en vertoningen in België en de gewesten, in 2004 en van 2009 tot 2011.

	2004			2009			2010			2011		
	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen									
Vlaams Gewest	239	51.905	285.645	254	55.487	311.669	234	50.158	293.140	227	51.716	283.830
Brussels Gewest	67	15.281	107.796	63	14.110	101.088	64	14.287	102.044	63	14.289	101.535
Waals Gewest	187	40.564	230.291	164	36.807	216.640	163	36.466	216.026	167	38.917	240.249
<i>Totaal</i>	<i>493</i>	<i>107.750</i>	<i>623.732</i>	<i>481</i>	<i>106.404</i>	<i>629.397</i>	<i>461</i>	<i>100.911</i>	<i>611.210</i>	<i>457</i>	<i>104.922</i>	<i>625.614</i>

Bron: ADS.

3.63 Boekenverkoop

Aandeel verkochte boeken en omzet naar genre, totaal aantal verkochte stuks en omzet over de genres, van 2009 tot 2013.

	% van totaal aantal stuks					% van totale waarde				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Strips	14,0	14,1	12,9	12,8	14,0	5,8	6,5	6,0	6,1	6,8
Non-Fictie Informatief	13,2	13,3	13,2	12,8	12,8	19,7	20,0	19,3	18,8	18,7
Non-Fictie Vrije Tijd	22,0	19,4	20,8	19,4	19,0	25,8	23,9	26,3	24,3	24,3
Fictie en Literaire Non-Fictie	21,8	22,3	23,3	26,5	25,6	24,8	24,2	25,1	28,2	28,0
Kinderboeken	22,0	23,8	22,4	22,1	22,9	17,7	19,0	17,3	17,1	17,5
Anderen	7,0	7,3	7,3	6,3	5,6	6,2	6,4	5,9	5,5	4,7
Absoluut aantal en waarde	16.770.000	16.217.000	16.698.000	16.399.000	15.613.000	207.400.000	205.000.000	210.550.000	207.624.000	200.619.000

Bron: boek.be, GFK-jaarrapportage.

Filmaanbod

Dat er zich voor de bioscopen een sterke concentratie heeft voltrokken blijkt uit de cijfers over het aantal **bioscoopzalen**. In 2011 worden 457 zalen in België geteld, waarvan ongeveer de helft in Vlaanderen. In de jaren 1960 was dit ongeveer het drievoudige, begin jaren 1990 werd de negatieve trend omgebogen. In 2000 was er weer een stagnatie. De voorbije jaren leek het aantal zalen opnieuw te stijgen in Vlaanderen maar sinds 2009 is er een lichte terugval. Ook het totale aantal vertoningen steeg sinds 2004 maar sinds 2009 is ook hier een daling vast te stellen. In een zaal lopen in 2011 gemiddeld 1.250 vertoningen. Het Vlaamse Gewest heeft van de drie gewesten het minst aantal zalen en minst aantal vertoningen per honderdduizend inwoners.

Boeken- en muziekverkoop

De boekenverkoop in Vlaanderen gaat in 2013 wat verder achteruit. De daling manifesteert zich bij verschillende genres. Alleen de verkoop van strips en de kinderboeken neemt toe.

Bijna alle verkoopkanalen kennen een lichte daling, maar vooral de boekhandel verliest verder terrein. Alleen de verkoop bij de internettwinkels gaat erop vooruit. Bijna 1 op de 10 boeken wordt via dit kanaal verkocht. In vergelijking met onze buurlanden is dit nog altijd laag.

3.64 Muziekverkoop

Aantal verkochte muziekeenheden en omzet, van 2011 tot 2012, in miljoenen eenheden en euro.

	Verkochte eenheden		Omzet	
	2011	2012	2011	2012
Albums	8,89	7,78	118,12	100,39
Singles	0,13	0,09	0,39	0,25
Muziekvideo (DVD/blu-ray)	0,38	0,3	5,78	4,38
Track Downloads	9,29	9,17	9,2	10,55
Albums Downloads	1,03	1,22	10,29	10,93

Bron: GFK retail & technology.

In 2012 worden in België meer dan 18,5 miljoen muziekalbums, -singles, -dvd/blu-rays en vinyls verkocht, goed voor een omzet van meer dan 126 miljoen euro. De albummarkt blijft hoofdzakelijk uit fysieke verkopen bestaan, 95% van de albums worden verkocht op CD, in tegenstelling tot individuele liedjes die bijna uitsluitend worden gedownload via online muziekplatforms. Voor fysieke verkopen kan 70% van de verkochte eenheden in **Vlaanderen** worden gelokaliseerd, voor de digitale verkoop is dit 77% (2013, GFK retail & technology). De inkomsten van de totale muziekverkoop dalen met 12% in 2012. In 2011 kwamen de eerste streamingdiensten op de Belgische online-markt. Deze diensten bieden toegang tot meer dan 20 miljoen liedjes en videoclips die consumenten zowel gratis als tegen betaling van een maandelijks forfait kunnen beluisteren of bekijken via hun PC, tablet of smartphone. Het streamen van muziek was in 2012 goed voor meer dan 3% van de omzet.

Erfgoedaanbod

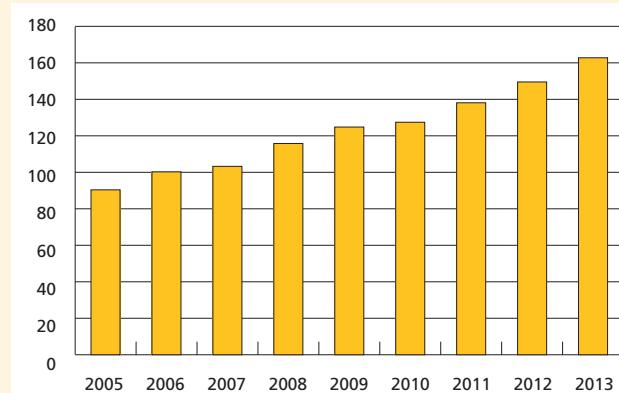
Cultureel erfgoed is een relatief jong beleidsveld. Het aantal erkende of ondersteunde organisaties maakt een sterke groei door de voorbije jaren. Het gaat hier enkel om het roerend en immaterieel erfgoed. Het onroerend erfgoed komt aan bod in hoofdstuk 4.1.

In 2013 zijn er 66 erkende musea of samenwerkingsverbanden. Daarnaast zijn er 24 cultureel-erfgoedconvenants met 130 deelnemende gemeenten gesloten.

Het aantal erkende musea is de voorbije jaren geleidelijk toegenomen. Sinds 1998 kunnen musea een erkenning aanvragen. In 1999 werden 28 musea voor het eerst erkend. Deze musea voldoen aan minimale internationale kwaliteitscriteria, die blijvend getoetst worden. Naast deze erkende musea zijn er nog de instellingen van de Vlaamse Gemeenschap: het Kasteel van Gaasbeek, het Museum van Hedendaagse Kunst (M HKA) en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten (KMSKA). Tot slot zijn er nog heel wat niet-erkende musea. Een overzicht (erkend + niet-erkend) van de belangrijkste musea is te vinden op de website van tento.be. Deze website bevat informatie over meer

3.65 Culturele erfgoedorganisaties

Evolutie van het aantal erkende of gesubsidieerde organisaties in de cultureel erfgoed sector, van 2005 tot 2013.

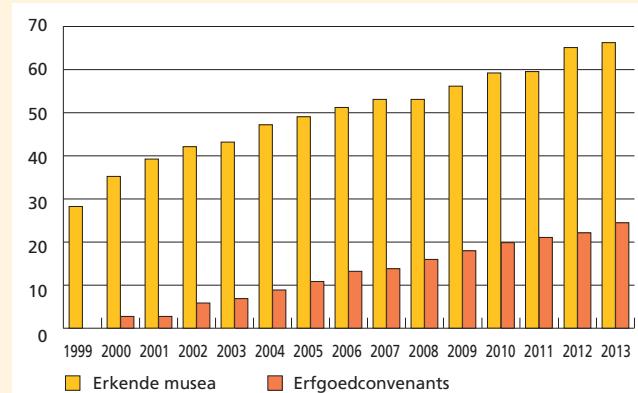
Bron: CJSM, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

dan 600 Vlaamse en Brusselse musea en daarnaast ook info over musea in de voornaamste Europese steden. Enkel de erkende musea die op Vlaams niveau zijn ingedeeld worden gesubsidieerd. In 2013 waren dit er 19.

Naast de erkenning van musea is er de formule van de cultureel-erfgoedconvenants. Elke stad of ieder samenwerkingsverband tussen gemeenten (totaal inwonersaantal minimaal 20.000) met een voldoende hoog gehalte aan cultureel erfgoed kan een cultureel-erfgoedconvenant met de Vlaamse overheid sluiten. Door deze overeenkomst met resultaatverbintenis beoogt men een duurzaam en integraal

3.66 Erkende musea en erfgoedconvenants

Evolutie van het aantal erkende musea of samenwerkingsverbanden en erfgoedconvenants, van 1999 tot 2013.

Bron: CJSK, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

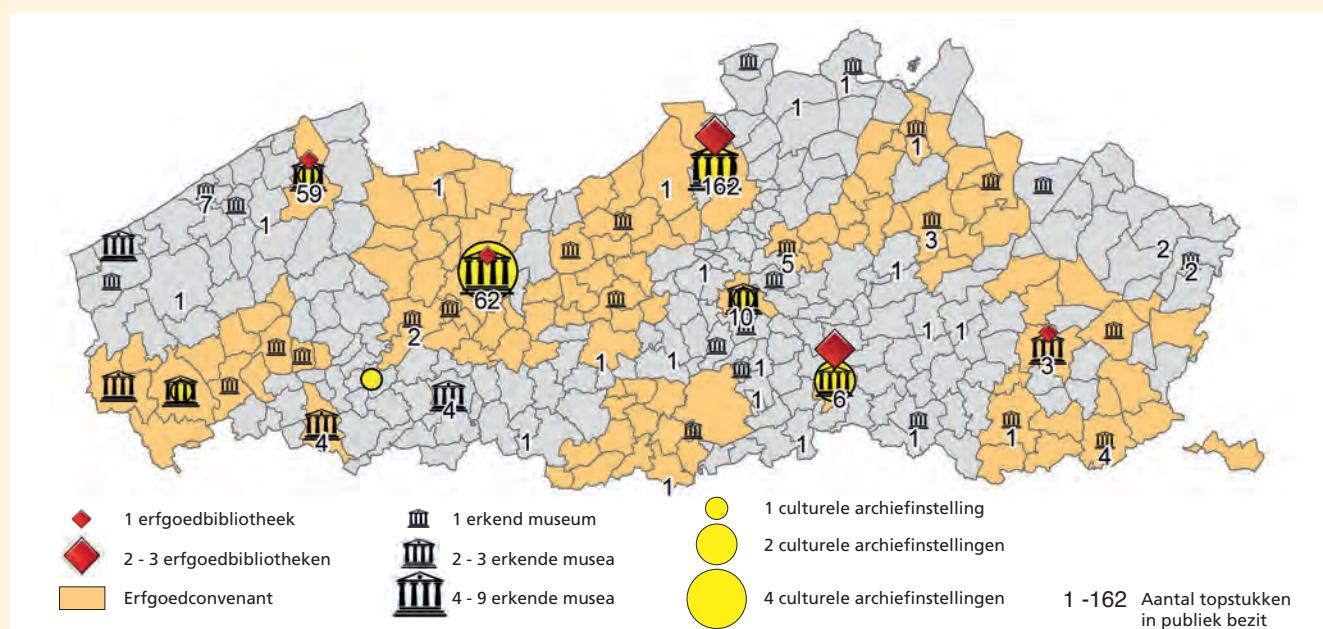
beleid met betrekking tot het culturele erfgoed op lokaal niveau. Het aantal afgesloten cultureel-erfgoedconvenants stijgt elk jaar. Ook met de vijf provincies is een cultureel-erfgoedconvenant afgesloten met het oog op de zorg voor en ontsluiting van het regionaal cultureel erfgoed.

De erkende musea en cultureel-erfgoedconvenants zijn al vrij goed verspreid over Vlaanderen.

Ook archieven, bewaarbibliotheek en documentatiecentra zijn belangrijk voor het Vlaamse erfgoedbeleid. De overheid stimuleert de archiefwerking in al haar aspecten

3.67 Cultureel erfgoed

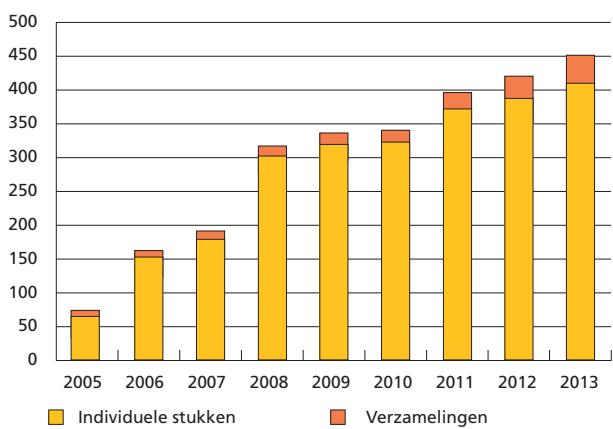
Spreidende erkende musea, deelnemende gemeenten erfgoedconvenants, erkende archiefinstellingen en topstukken in publiek bezit, in 2013.

In Brussel betreft het een erfgoedconvenant met de VGC.
Bron: CJSN, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.68 Topstukken

Evolutie van het aantal topstukken, van 2005 tot 2013.

Bron: CJS, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

en wil het publieke draagvlak voor het culturele erfgoed verhogen om de bewaring en de ontsluiting van dit erfgoed te realiseren. In totaal zijn er 12 gesubsidieerde archief- en documentatiecentra en een Nederlandstalig archief in Brussel. Er zijn inmiddels ook 8 erfgoedbibliotheeken erkend.

Het beleid wil het roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang beschermen: dit staat op een beperkte lijst van zeldzame en onmisbare topstukken. Voor deze topstukken gelden beschermingsmaatregelen met betrekking tot fysieke ingrepen en zijn er subsidies voorzien indien deze werken gerestaureerd moeten worden. Daarenboven is er een uitvoerreglementering voor deze topstukken en een aankoopverplichting door de Vlaamse overheid bij weigering van de aankoopvergunning. In totaal staan er in 2013 411 individuele stukken en 41 verzamelingen op de lijst. Het betreft 355 topstukken in publiek bezit en 97 topstukken in privébezit. De voorbije jaren is het aantal beschermde topstukken aanzienlijk toegenomen.

Vanuit de verdere professionalisering van het veld enerzijds en vanuit de groeiende aandacht voor cultureel erfgoed anderzijds stijgt de vraag naar begeleiding en exper-

3.69 Immaterieel cultureel erfgoed

Evolutie van het aantal beschermd elementen immaterieel cultureel erfgoed, van 2007 tot 2013.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Aantal op inventaris Vlaanderen	0	8	18	19	26	33	38
Aantal op Representatieve Lijst UNESCO	0	0	2	6	6	6	6
Aantal in het Register van voorbeeldpraktijken UNESCO					1	1	1

Bron: CJS, Agentschap Kunsten en Erfgoed.

tise. Landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed zijn organisaties die ondersteuning geven en kennis genereren over een specifiek erfgoedaspect. Landelijke organisaties voor volkscultuur geven dienstverlening aan hun netwerk van voornamelijk vrijwilligers of focussen op bepaalde historische praktijken zoals de heemkunde. De voorbije jaren zijn er 19 landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed en landelijke organisaties voor volkscultuur.

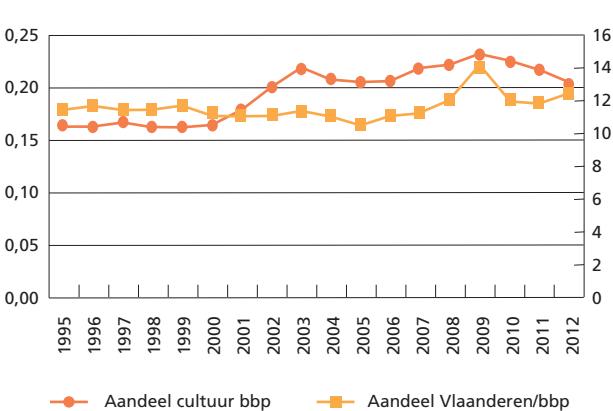
Wat het **immaterieel cultureel erfgoed** betreft, is het aantal beschermde elementen op de inventaris immaterieel cultureel erfgoed Vlaanderen in 2013 gestegen tot 38. Elementen die opgenomen zijn in deze inventaris kunnen voorgedragen worden voor opname in de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van Unesco. Sinds 2010 staan 6 beschermde elementen van de Vlaamse inventaris op deze lijst en sinds 2011 staat één element (ludodiversiteit van vzw Sportimonium) in het Register van voorbeeldpraktijken van de UNESCO.

Economische cijfers

De voorbije jaren is er een toegenomen aandacht voor de culturele en creatieve sectoren en voor de economische impact van cultuur. De afgelopen periode werd er vanuit het Vlaamse beleid gewerkt aan een omvattende strategische visie op de culturele en creatieve sectoren. Hierbij werden zowel economische als culturele uitgangspunten gehanteerd. Deze bijdrage behandelt het budget voor cultuur in relatie tot het Vlaamse bruto binnenlands product (bbp), de werkgelegenheid in de culturele sector en de bestedingen van de huishoudens aan cultuur en sport en de resultaten van CultuurInvest.

3.70 Cultuurbudget

Aandeel van het budget cultuur in het Vlaamse bbp (linkeras) en aandeel van het globale Vlaamse budget in het Vlaamse bbp (rechters), van 1995 tot 2012.

Bron: Instituut voor beeldende, audiovisuele en mediakunst + SVR-update.

3.71 Aantal vestigingen

Evolutie van het aantal vestigingen in de culturele sector, van 2005 tot 2013.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Drukkerijen	961	885	852	818	787	752	712
Uitgeverijen	301	306	307	287	273	265	262
Films, Video, Geluidsopnamen	213	222	226	213	210	220	232
Radio	57	52	49	50	51	49	46
Architecten	593	698	740	744	729	733	748
Educatie	287	346	334	389	398	393	413
Creatieve activiteiten, kunst en amusement	683	734	710	814	802	815	793
Bibliotheken, archieven, musea	456	487	519	689	681	692	684
Ontspanning en recreatie	399	402	376	381	380	361	372
Verenigingen	1.011	1.214	1.242	1.229	1.195	1.178	1.191
<i>Totaal cultuur</i>	<i>4.961</i>	<i>5.346</i>	<i>5.355</i>	<i>5.614</i>	<i>5.506</i>	<i>5.458</i>	<i>5.453</i>
Alle sectoren	151.660	156.696	157.628	159.653	159.612	158.935	158.512
Groei-index cultuur	100	107,8	107,9	113,2	111,0	110,0	109,9
Groei-index alle bedrijven	100	103,3	103,9	105,3	105,2	104,8	104,5

Bron: RSZ.

Budget cultuur

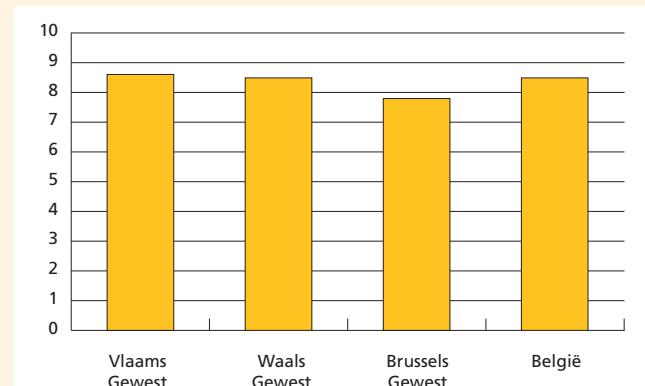
Het aandeel van het cultuurbudget ten opzichte van het bbp steeg sterk tussen 2000 en 2004, waarna het min of meer constant blijft. Het cultuurbudget kende een aanzienlijke toename in tegenstelling tot het globale Vlaamse budget dat vrij stabiel bleef. De jongste 3 jaren neemt het aandeel van cultuur echter lichtjes af.

Werkgelegenheid

Meer dan vijfduizend RSZ-plichtige vestigingen tellen begin 2013 bijna 51.000 werknemers in de cultuursector. Ten opzichte van de voorbije jaren is dit een lichte terugval, maar nog wel steeds beter dan in 2005. De groei-index voor cultuur is in 2013 wat minder goed dan die voor de totale werkgelegenheid in Vlaanderen. De lichte terugval is niet in alle sectoren aanwezig. In sommige

3.73 Uitgaven aan cultuur

Aandeel van het totale huishoudbudget dat aan de cultuur en vrije tijd uitgegeven wordt, in 2012, in %.

Noot: Door een grondige wijziging van de gehanteerde categorieën in de huishoudbudgetenquête 2012 ten opzichte van eerdere edities is een vergelijking in de tijd momenteel niet mogelijk.
Bron: ADS, huishoudbudgetenquête 2012.

3.72 Tewerkstelling cultuursector

Evolutie van het aantal VTE's in de cultuursector, van 2005 tot 2013.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Drukkerijen	11.467	10.811	11.073	10.262	9.852	9.603	9.304
Uitgeverijen	6.017	6.260	6.035	5.918	5.624	5.437	5.440
Films, Video, Geluidsopnamen	2.423	2.350	2.387	2.428	2.497	2.479	2.435
Radio	1.076	1.135	1.280	1.244	1.239	1.156	1.095
Architecten	1.474	1.843	1.978	1.925	1.974	1.949	2.019
Educatie	6.794	7.073	7.463	8.050	8.386	8.166	8.304
Creatieve activiteiten, kunst en amusement	5.226	5.760	5.643	6.138	6.299	6.629	6.036
Bibliotheken, archieven, musea	7.500	6.500	6.802	7.262	7.426	7.149	7.215
Ontspanning en recreatie	1.535	1.872	1.945	2.176	2.059	1.801	1.911
Verenigingen	4.489	6.215	6.352	6.585	6.962	6.891	6.956
<i>Totaal cultuur</i>	<i>48.001</i>	<i>49.819</i>	<i>50.958</i>	<i>51.988</i>	<i>52.318</i>	<i>51.260</i>	<i>50.715</i>
Alle sectoren	2.013.754	2.139.878	2.160.072	2.146.956	2.170.097	2.183.163	2.186.590
Groei-index cultuur	100,0	103,8	106,2	108,3	109,0	106,8	105,7
Groei-index totale tewerkstelling	100,0	106,3	107,3	106,6	107,8	108,4	108,6

Bron: RSZ.

sectoren is er zelfs sprake van een lichte stijging. Het aantal vestigingen blijft stabiel.

Huishoudbudget

Een Vlaams gezin besteedt in 2012 bijna 9% van het totale huishoudbudget aan cultuur en vrije tijd. In het Waalse Gewest besteedt men een vergelijkbaar aandeel aan cultuur en vrije tijd. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is dit minder dan 8%. Naargelang van het inkomen zit hier wel variatie op. Het kwartiel met de laagste inkomens besteedt minder dan 7% aan cultuur en vrije tijd, het kwartiel met de hoogste inkomens bijna 10%.

CultuurInvest

Met CultuurInvest wil de Vlaamse overheid nieuwe perspectieven bieden aan beloftevolle cultuur- en creatieve ondernemers. De keuze om CultuurInvest operationeel onder te brengen bij de ParticipatieMaatschappij Vlaanderen (PMV) moest de markt duidelijk maken dat het instrument verschilt van het gebruikelijke subsidie-instrumentarium. CultuurInvest investeert en verstrekt geen subsidies. Investeringen vereisen een financieel rendement en terugbetaling op de eventuele vervaldag.

De marktdynamiek van CultuurInvest omvat zowel de middelen die CultuurInvest zelf investeert als de middelen die andere partijen samen met CultuurInvest besteden, zowel in aandelen als in leningen. De totale impact van de investeringen van CultuurInvest op de Vlaamse markt zit in stijgende lijn en bedraagt eind 2013 reeds 22,3 miljoen euro. CultuurInvest staat in voor 10,4 miljoen euro en de overige 11,9 miljoen euro wordt ingevuld door banken, andere investeerders of de ondernemers zelf.

CultuurInvest kreeg al 731 dossiers aangemeld en investeerde in 56 ondernemingen. De dossiers zitten mooi gespreid over de verschillende cultuursectoren. Ondertussen zijn ook de eerste terugbetalingen van de leningen een feit. Het fonds is dus aan het “rollen”.

VOOR MEER INFORMATIE

- Lieve Bradt, Stefaan Pleysier, Johan Put, Jessy Siongers en Bram Spruyt (2014). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-Monitor 3 en de JOP-Schoolmonitor 2013*. Leuven/Den Haag: Acco.
- CJSM (2012). *Cijferboek lokaal jeugdbeleid 2011-2013*. Brussel: Departement CJSM i.s.m. de VVJ.
- FOV (2013). *Boekstaven 2013*. Grafische editie. Brussel: FOV.
- Janssens, Joris (2011). *De ‘ins & outs’ van podiumland. Een veldanalyse*. Brussel: Vlaams Theater Instituut vzw.
- Vzw “de Rand” (2014). *Jaarbeeld 2013*. Wemmel: Vzw “de Rand”.
- BAM (2011). *Frisse lucht-lange adem. Historiek, cijfers en scenario’s v/h beeldende kunstveld in Vlaanderen*. Gent: BAM.
- BAM (2011). *Voorbij de vertoning. Analyse van het Vlaams audiovisueel vertoning- en distributieveld*. Gent: BAM.
- VAF (2014). *Jaarverslag 2013 Vlaams Audiovisueel Fonds vzw*. Brussel: VAF.
- Schaauwliege, J. (2010). *Beleidsnota cultuur, 2010-2014*. Brussel: Vlaamse Regering.
- John Lievens, Hans Waege (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 1. Basisgegevens van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Den Haag: Acco.
- John Lievens, Hans Waege (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyse van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Den Haag: Acco.

- www.vlaanderen.be/cultuur
www.re-creatiefvlaanderen.be/srv/
www.vub.ac.be/TOR
www.cultuurnet.be
www.cultuurlokaal.be
www.ambrassade.be
www.muziekcentrum.be
www.vti.be
www.vca.be
www.socius.be
www.vcob.be
www.cultureelerfgoed.be
www.vcv.be
www.iak.be
www.stichtinglezen.be
www.ibknet.be
www.poppunt.be
www.vai.be
www.tento.be
www.vaf.be
www.bibliotheekstatistieken.be
<http://www.cultuurnet.be/uitdatabank>

DEFINITIES

UiTdatabank De UiTdatabank, een opdracht van CultuurNet Vlaanderen, verzamelt alle gegevens over vrije tijd en cultuur in Vlaanderen en Brussel. Sinds haar lancering in 2005 is het platform uitgegroeid tot het meest volledige en kwalitatieve agendasysteem met meer dan 6.000 personen en organisaties die activiteiten invoeren. De UiTdatabank is dé bron voor de vrijetijdsagenda's van UitInVlaanderen.be, lokale besturen en de meeste Vlaamse dagbladen, magazines en (sites van) televisiezenders.

Erfgoedconvenant Een cultureel-erfgoedconvenant is een onderhandelde overeenkomst met resultaatverbintenis tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of een provincie. Door het sluiten van een cultureel-erfgoedconvenant neemt het lokale of regionale bestuur de verantwoordelijkheid op zich voor de ontwikkeling van een lokaal of regionaal cultureel-erfgoedbeleid en ligt de uitvoering van dat beleid bij haar. De open formule van dit instrument zorgt ervoor dat de afsprakenregeling op maat van elke partner kan worden gesloten, zodat de gemeente, het intergemeentelijk samenwerkingsverband of de provincie zelf haar cultureel-erfgoedbeleid kan invullen binnen de kijntlijnen opgesteld door de Vlaamse Gemeenschap.

Immaterieel cultureel erfgoed Het immaterieel cultureel erfgoed betekent zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, wordt altijd herschapen door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis, en geeft hen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit. In deze conventie wordt uitsluitend rekening gehouden met het immaterieel cultureel erfgoed dat zowel compatibel is met bestaande internationale instrumenten voor mensenrechten als met de vereiste van wederzijds respect tussen de gemeenschappen, groepen en individuen, en met duurzame ontwikkeling.

Definitie culturele tewerkstelling NACE-codes 2008:

18.120, 18.130, 18.140, 18.200, 58.110, 58.130, 58.140, 58.190, 58.210, 59.111, 59.112, 59.113, 59.114, 59.120, 59.130, 59.140, 59.201, 59.202, 59.203, 59.209, 60.100, 60.200, 71.111, 71.112, 71.113, 85.520, 85.593, 90.011, 90.012, 90.021, 90.022, 90.023, 90.029, 90.031, 90.032, 90.041, 90.042, 91.011, 91.012, 91.020, 91.030, 91.041, 91.042, 93.211, 93.212, 93.291, 93.292, 93.299, 94.991, 94.992, 94.933, 94.994, 94.995, 94.999.

Categorie-indeling cultuurcentra

Categorie C

- a) een schouwburg met ten minste 300 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 300 zitplaatsen waarvan ten minste 150 op een uitschuifbare tribune of op vaste gradinien;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 150 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 150 m²;
- d) vier lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie B

- a) een schouwburg met ten minste 350 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 350 zitplaatsen waarvan ten minste 200 op een uitschuifbare tribune;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 200 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 200 m²;
- d) vijf lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie A

- a) een schouwburg met ten minste 400 zitplaatsen en een toneeltoren;
- b) een polyvalente ruimte van ten minste 250 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 300 m²;
- d) zes lokalen voor cultureel gebruik.

3.2 SPORT

BLIKVANGERS

- In 2013 zegt meer dan de helft van de Vlamingen aan sport te doen. Sport wordt hierbij ruim opgevat, ook recreatief wandelen en fietsen worden meegeteld (figuur 3.74). De jongste jaren is er opnieuw een lichte groei.
- Voor de jongste leeftijdscategorie (<12 jaar) is er een duidelijke toename van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties. Vooral bij de 16-18 jarigen is er een daling (figuur 3.81).
- Momenteel telt de Sportdatabank Vlaanderen gegevens over meer dan 22.000 sportclubs die aangesloten zijn bij een erkende Vlaamse sportfederatie (figuur 3.87).
- Vlaanderen telt in 2012 meer dan 21.000 sportaccommodaties (figuur 3.91). Vergelijkt met 2005 is er een duidelijke stijging van sporthallen en van openlucht sportvelden. Het aantal zwembaden daalt.
- Daarnaast wint ook de zogenaamde 'lichte sportinfrastructuur' aan belang. Er wordt ook meer individueel en in niet of lichtgeorganiseerd verband gesport. Vlaanderen telt momenteel 140 mountainbikeroutes en 15 mountainbikenetwerken, samen goed voor meer dan 6.700 km. Daarnaast zijn er 165 Finse pistes, 77 fit-o-meterparcours en 32 loopomlopen.
- De Vlaamse toptrainers begeleiden in 2013 meer dan 1900 topsporters of topsporttalenten (figuur 3.99).
- In 2013 bedraagt het aantal vastgestelde dopingpraktijken bij sporters binnen wedstrijdverband 3,6% (figuur 3.105).

Naast breedtesport is topsport nadrukkelijk een beleids-thema. De voorbije legislatuur werd gekozen voor een continuering en versterking van deze piste.

In de beleidsnota sport 2009-2014 worden een aantal belangrijke pijlers voor het huidige sportbeleid naar voor geschoven. Een verhoging en verruiming van de sport-participatie staat hierbij centraal. Een optimale afstemming van het beleid op de gewijzigde maatschappelijke behoeften aan actieve vrijetijdsbesteding moet dit mogelijk maken. Een kwaliteitsvolle begeleiding en de beschikbaarheid van goed onderhouden, duurzame en functionele sportaccommodaties zijn belangrijke voorwaarden. Daarbij moet aandacht uitgaan naar een gezonde sportbeoefening en het vrijwaren van de integriteit op alle niveaus. Vlaanderen wil ook verder bouwen aan een succesvol topsportbeleid en een optimaal topsportklimaat creëren.

De economische relevantie van sport neemt toe. Sport is steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid.

Dit hoofdstuk is opgebouwd rond volgende invalshoeken: de sportparticipatie, de kwaliteit van het aanbod en de begeleiding, het topsportbeleid, het medisch verantwoord sporten of gezond sporten en het economisch belang van sport.

Sportparticipatie

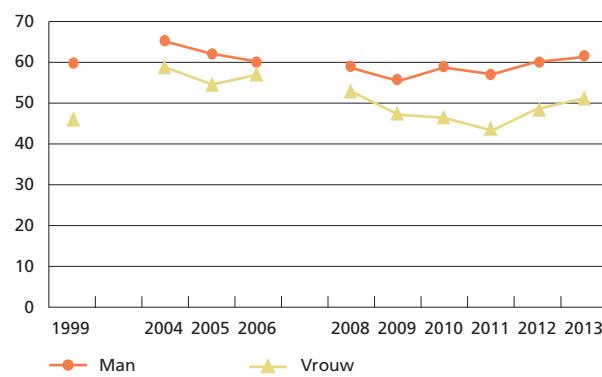
Om de sportparticipatie structureel te verhogen, is het van belang voldoende aandacht te hebben voor de kwaliteit van de sportbeoefening. Achtereenvolgens komen de algemene sportparticipatie, het sporten in clubverband, de passieve deelname en de jeugdsport aan bod.

Algemene sportdeelname

Tussen 1969 en 2009 is het actief sportcontact (d.i. jaarlijks minimum 2 keer gesport hebben) verviervoudigd (Scheerder, 2013). De grootste stap voorwaarts vond plaats in de jaren 1970. In de jaren 1990 en begin 2000 nam de participatie geleidelijk verder toe.

3.74 Sportbeoefening

Evolutie aandeel sportbeoefenaars, naar geslacht, in 1999 en van 2004 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

In de SCV-survey zegt ongeveer 56% van de Vlamingen in 2013 aan sport te doen (inclusief wandelen en fietsen). Er is de jongste jaren opnieuw een lichte groei. Deze positieve trend is er voor beide geslachten.

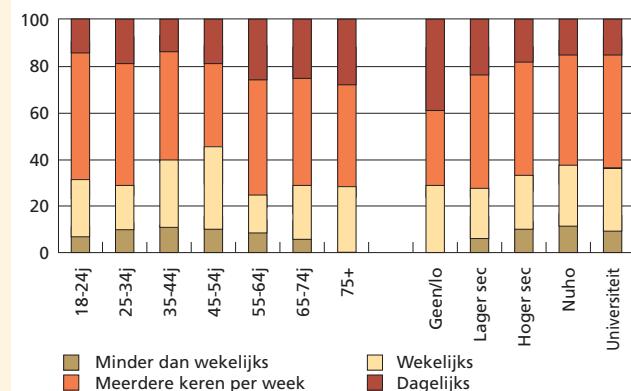
De participatie ligt het hoogst bij de jongste leeftijds-groep. Daarna daalt de participatie licht maar blijft ze lange tijd stabiel. Pas bij de 65- tot 74-jarigen zien we een verdere daling die zich wel sterk doorzet bij de 75-plus-sers. Ook de studie van Scheerder (2013) toont aan dat hoe ouder men wordt, hoe minder men sport. De daling van de participatiegraad zet zich echter wel steeds op latere leeftijd in.

Naar opleidingsniveau blijven er duidelijke verschillen. Er zijn bijna dubbel zoveel sporters bij de hogopgeleiden dan bij de laagopgeleiden.

Het overgrote deel van de sporters beoefent zijn **sport regelmatig**. Ruim 9 op de 10 mannelijke en vrouwelijke sporters zegt wekelijks aan sport te doen. Wie sport, doet het dus meestal regelmatig, onafgezien de leeftijd of het

3.76 Sportfrequentie

Frequentie van de sportbeoefening bij sporters, naar leeftijd en opleidingsniveau, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

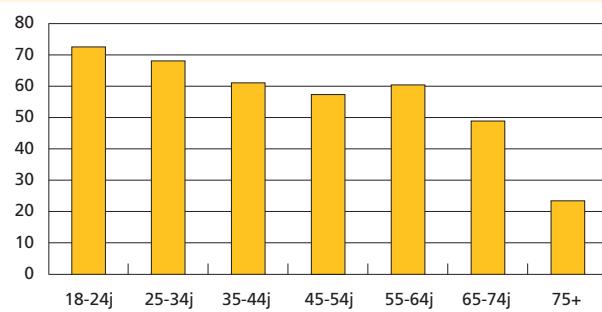
opleidingsniveau. De 65-plussers die wel sporten, zijn zelfs de grootste groep dagelijkse sporters.

Bijna de helft van de sporters beperkt zich tot het beoefenen van 1 sport. Een derde doet 2 sporten en ongeveer 1 op de 6 doet 3 of meer sporten. Hoger opgeleiden beoefenen het vaakst meerdere sporten. Naar leeftijd en geslacht zijn er slechts beperkte verschillen. Het aantal mensen die minstens 3 sporten beoefenen lijkt toe te nemen.

Wat sportvoorkleur betreft zijn er beperkte verschillingen tussen 2004 en 2013. Lopen is een paar plaatsen opgeschoven in de ranglijst. Daarnaast wisselden zwemmen en fitness soms van plaats, maar de voorbije jaren ziet de top 7 er steeds hetzelfde uit. Dansen lijkt min of meer een vaste waarde te worden in de top 10 (uitgezonderd in 2010). Turnen en paardrijden staan, voor het eerst sinds respectievelijk 2009 en 2010, terug in de top 10. Volleybal valt net als in 2012 naast de top 10, waardoor voetbal opnieuw de enige teamsport in de ranglijst blijft.

3.75 Sportbeoefening naar leeftijd

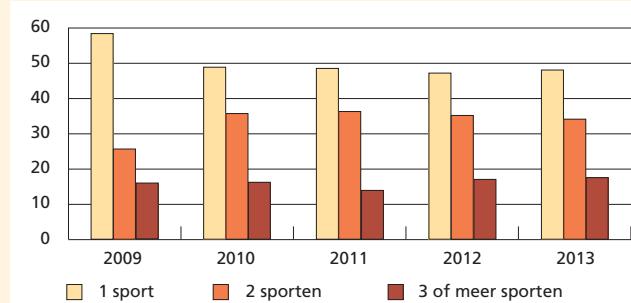
Percentage sportbeoefenaars, naar leeftijd, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

3.77 Sportdiversiteit

Evolutie van het aandeel sporters in functie van het aantal beoefende sporten, van 2009 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

3.78 Top 10 sporten

Evolutie van de rangschikking van de meest beoefende sporten, van 2004 tot 2013, in % van de bevolking.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	fietsen									
2	wandelen									
3	zwemmen	zwemmen	fitness	lopen/joggen						
4	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	fitness	fitness
5	joggen/lopen	joggen/lopen	joggen/lopen	zwemmen	zwemmen	fitness	zwemmen	zwemmen	zwemmen	zwemmen
6	voetbal									
7	tennis									
8	squash	squash	turnen	dansen	dansen	dansen	gevechtsport	dansen	dansen	turnen
9	turnen	skieën	skieën	turnen	volleybal	turnen	skieën	badminton	badminton	dansen
10	badminton	dansen	dansen	badminton	turnen	squash	paardrijden	volleybal	skieën	paardrijden

Bron: SCV-survey, ISSP 2007.

1 op de 7 sporters beoefent een sport in competitieverband, bijna 4 op de 10 beoefent minstens 1 sport in een sportclub en nog eens 1 op de 7 doet dit in een sociale of culturele vereniging. Daarnaast sport ongeveer de helft met zijn partner en kinderen, 6 op de 10 met vrienden. Ruim 7 op de 10 doet aan sport op individuele basis. Deze cijfers zijn vrij stabiel in de voorbije jaren.

Sporten in clubverband

De voorbije jaren gaf een vijfde van de bevolking aan **actief lid** te zijn van een sportvereniging. Het percentage bestuursleden lijkt in 2013 wat te stijgen, maar is al bij al vrij stabiel de voorbije jaren. Mannen zijn vaker actief lid en bestuurslid van een sportvereniging dan vrouwen. Deze genderkloof is nog steeds vrij duidelijk aanwezig.

Het actieve lidmaatschap bij hoogopgeleiden ligt 2 keer zo hoog dan bij laagopgeleiden. Voor het bestuurslidmaatschap is het verschil naar opleidingsniveau beperkt in 2013. Slechts 1 op de 7 personen met een functiebeperking is actief lid, dit is wel een verbetering ten opzichte van 2012. Het lidmaatschap ligt ook duidelijk lager bij de ouderen. Vanaf 55 jaar daalt het actieve lidmaatschap onder het Vlaamse gemiddelde. Van de 55- tot 64-jarigen is nog 19% actief lid, van de 65- tot 74-jarigen nog 11%, bij de 75-plussers daalt dit tot 9%.

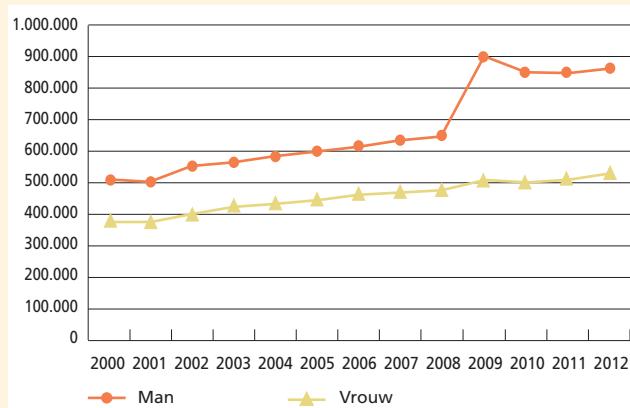
In 2012 doen bijna 1,5 miljoen leden aan sport bij een door Blosco erkende sportfederatie. Een belangrijke opmerking

hierbij is dat het niet altijd om unieke leden gaat. Sommige leden zijn immers lid van meer dan één vereniging.

Het aantal leden van de door Blosco gesubsidieerde **sportfederaties** steeg in 2012 met 2%. Procentueel is de stijging bij de vrouwen (3,3%) groter dan bij de mannen, zodat de genderkloof iets kleiner werd. Het aandeel vrouwelijke leden blijft echter met 37,8% van het totaal beduidend lager dan het aandeel mannelijke leden.

3.80 Leden sportclubs

Evolutie van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, naar geslacht, van 2000 tot 2012.

* De grote stijging van het aantal leden en jeugdleden in 2009 is het gevolg van de subsidiering van de Voetbalfederatie Vlaanderen.
Bron: Blosco.

3.79 Actief lidmaatschap

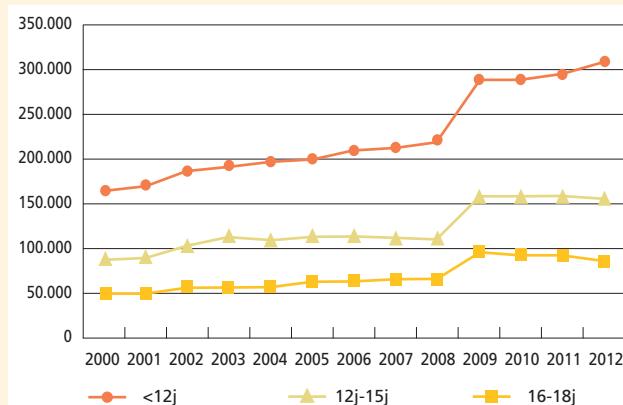
Evolutie van het actieve lidmaatschap in een sportvereniging, naar geslacht, van 2001 tot 2013, in %.

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Actief lid	Man	22,9	23,3	21,0	25,1	23,9	24,7	25,5	22,6	21,2	25,9	22,4	26,1	23,4
	Vrouw	14,9	15,2	14,9	15,5	15,4	19,0	16,1	20,0	12,6	16,8	16,5	16,3	17,0
	Totaal	18,8	19,2	18,0	20,2	19,6	21,8	20,7	21,2	16,8	21,2	19,4	21,1	20,1
Bestuurslid	Man	4,4	4,7	4,3	3,9	5,4	5,2	4,8	4,6	4,8	3,7	4,8	2,6	4,0
	Vrouw	0,1	0,8	1,0	0,8	0,5	0,8	0,1	0,7	0,3	0,6	0,5	1,0	0,6
	Totaal	2,2	2,7	2,7	2,3	2,9	2,9	2,4	2,6	2,5	2,1	2,6	1,8	2,3

Bron: SCV-survey.

3.81 Jeugdleden sportclubs

Evolutie van het aantal aangesloten kinderen en jongeren tot 18 jaar in de sportclubs van de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, van 2000 tot 2012.

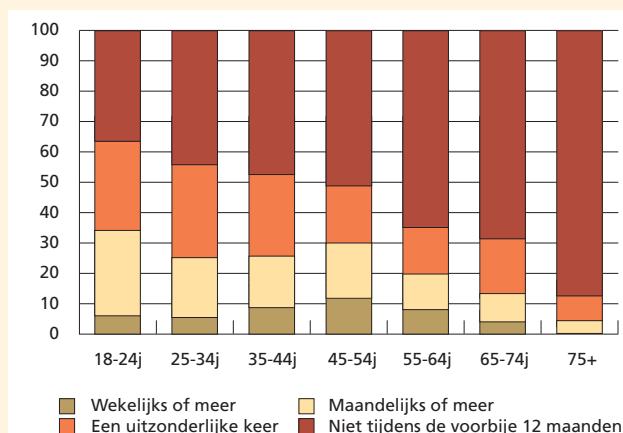
* De grote stijging van het aantal leden en jeugdleden in 2009 is het gevolg van de subsidiëring van de Voetbalfederatie Vlaanderen.
Bron: Blos.

Ook het aantal jeugdleden steeg in 2012. De stijging is volledig toe te schrijven aan de -12 jarigen (bijna 5%). De ledenaantallen bij de 12-15 jarigen (-0,9%) en de 16-18 jarigen (-3,9%) daalden.

De voorbije jaren werd binnen het beleid de nadruk gelegd op het activeren van senioren met onder andere de Sportelcampagne. De ledenaantallen van de 55-plussers stegen in de periode van 2010 tot en met 2012 met 11,7%. De stijging bij de vrouwelijke 55-plussers is procentueel het grootst (17,2%). De genderkloof is bij de 55-plussers minder groot dan voor de sport in het algemeen.

3.83 Bijwonen sportwedstrijd

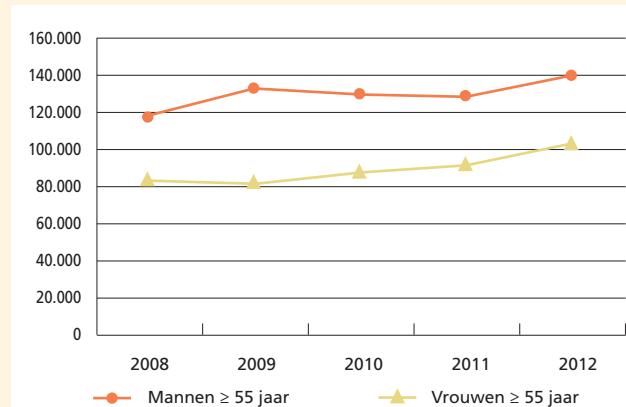
Het bijwonen van een sportwedstrijd, naar leeftijd, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

3.82 Oudere leden

Evolutie van het aantal aangesloten leden uit de leeftijdscategorie 55 jaar en ouder (senioren) in de sportclubs van de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, naar geslacht, van 2008 tot 2012.

Bron: Blos.

Passieve deelname

Meer dan 4 op de 10 volwassen Vlamingen heeft in 2013 een **sportevenement** bijgewoond. Deze passieve betrokkenheid bij sport hangt vrij sterk samen met de eigen sportbeoefening. Meer dan de helft van de mannen ging naar een sportwedstrijd. Bij de vrouwen ruim een derde. De -35-jarigen kennen de grootste groep die minstens één maal naar een sportwedstrijd is gaan kijken de afgelopen 12 maanden. De frequentste bezoekers zijn echter wel terug te vinden bij de leeftijdscategorieën van 35 tot 64 jaar. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen vrij duidelijk: bij de laagopgeleiden heeft minder dan een derde een sportwedstrijd bijgewoond, bij hoogopgeleiden meer dan de helft.

Jeugdsport

De **fysieke fitheid** van de jeugd is al geruime tijd een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Begin jaren 1990 werd daarom een 'barometer van de fysieke fitheid' afgenomen bij de schoolgaande jeugd van 6 tot 18 jaar. Tussen 1993 en 2009 kwamen er verschillende vervolgonderzoeken voor het secundair onderwijs. In 2011 werd er, voor het eerst in 20 jaar, een nieuwe barometer uitgevoerd bij leerlingen van het basisonderwijs (6 tot 11 jaar).

De meest uitgesproken vaststelling bij de 6- tot 11-jarigen is het lichaamsgewicht: voor alle leeftijdscategorieën is er een stijging van het lichaamsgewicht bij de mediaanwaarden. Ook voor het hoogste percentiel (P90) is er een duidelijke stijging. Dit wil zeggen dat de 10% zwaarste jongens en meisjes zwaarder worden in 2011 ten opzichte van 1990. Dit wordt bevestigd door de resultaten voor de vetpercentages die ook hoger liggen bij deze groep. Opvallend is dat de groep met de laagste scores (P10) in 2011

3.84 Fysieke fitheid

Evolutie van de lichaamsmetingen en motorische tests van de Vlaamse jongens en meisjes van 6 tot en met 11 jaar, 2011 ten opzichte van 1990.

Jongens	P10	P50	P90
Lichaamslengte	(dalend)	status-quo	stijgend
Lichaamsgewicht	status-quo	stijgend	stijgend
Som huidplooien	dalend	status-quo	stijgend
Evenwicht	status quo	status quo	status quo
Snelheid ledematen	stijgend	Stijgend	stijgend
Lenigheid	status quo	Stijgend	stijgend
Explosieve kracht	dalend	dalend	dalend
Statische kracht	dalend	dalend	dalend
Rompkracht	dalend	dalend	dalend
Functionele kracht	(dalend)	dalend	(dalend)
Loopsnelheid	status quo	status quo	status quo
Uithoudingsvermogen	status quo	stijgend	stijgend
Meisjes	P10	P50	P90
Lichaamslengte	(dalend)	status-quo	(stijgend)
Lichaamsgewicht	status-quo	stijgend	stijgend
Som huidplooien	dalend	status-quo	stijgend
Evenwicht	status quo	status quo	status quo
Snelheid ledematen	stijgend	stijgend	stijgend
Lenigheid	stijgend	stijgend	stijgend
Explosieve kracht	dalend	dalend	dalend
Statische kracht	dalend	dalend	dalend
Rompkracht	status quo	status quo	status quo
Functionele kracht	status quo	status quo	status quo
Loopsnelheid	status quo	status quo	status quo
Uithoudingsvermogen	status quo	stijgend	stijgend

Bron: Bioso /Steunpunt CJS.

minder onderhuids vet heeft dan in 1990. Dus de extreme waarden nemen toe.

Wat de motorische tests betreft is er een vooruitgang in de snelheid van de bovenste ledematen en van het uithoudingsvermogen voor zowel jongens als meisjes. Voor meisjes gaat de lenigheid ook globaal vooruit. Bij jongens gaat de lenigheid er ook op vooruit behalve bij de zwakste groep. Voor kracht is er in het algemeen een achteruitgang. Voor rompkracht en functionele kracht is dit bij meisjes minder duidelijk. Voor de evenwichtstest en de loopsnelheid worden er geen verschillen tussen 1990 en 2011 vastgesteld.

Voor de 10- en 11-jarigen werd ook de mate van fysieke activiteit en sporten nagegaan: jongens blijken meer aan sport te doen dan meisjes.

3.86 Schoolsportevenementen

Evolutie van het aantal deelnemers aan grote schoolsportevenementen, in 2000 en van 2004 tot 2013.

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vlaamse Veldloopweek	136.783	163.001	181.335	188.886	177.487	203.304	210.883	207.556	217.122	219.866	229.982
Gordel voor Scholen	29.952	32.612	32.252	29.703	25.588	25.588	26.073	27.807	25.108	22.137	18.596
Avonturentropy voor scholen	1.248	1.434	1.290	1.068	1.064	1.116	1.026	990	1.014	1.086	894
100 sportkriebels / sportprikkels	4.846	4.611	4.458	4.480	4.435	5.216	5.516	5.506	6.657	5.877	4.960

Bron: Boso.

3.85 Schoolsportactiviteiten

Evolutie van deelnemende scholen aan schoolsportactiviteiten, in 2000-2001, 2004-2005 en 2008-2009 tot 2012-2013.

	2000 -2001	2004 -2005	2008 -2009	2009 -2010	2010 -2011	2011 -2012	2012 -2013
Basisonderwijs	2.156	2.245	2.325	2.342	2.431	2.431	2.434
BLO	170	179	185	198	210	210	211
Secundair	662	669	694	712	803	809	816
BUSO	103	92	106	107	122	121	121
Aantal scholen	3.091	3.185	3.310	3.359	3.566	3.571	3.582

Bron: Boso.

Jaarlijks ligt het aantal deelnames aan de diverse **school-sportinitiatieven** boven het miljoen. In het schooljaar 2012-2013 werd, ondanks dat het aantal deelnemende scholen nagenoeg status quo bleef, een lichte stijging van het aantal deelnames genoteerd (+2%). De grootste stijging is te vinden bij de deelnames uit het secundair onderwijs (+2,7%).

Ook in 2013 bereikte het aantal jongeren dat deelnam aan de Vlaamse Veldloopweek voor scholen met 229.982 een nieuw record. Dit evenement, een initiatief van Boso en de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS), waaraan ISB, de Vlaamse Atletiekliga en tal van Vlaamse gemeentebesturen hun medewerking verlenen, blijft het meest succesvolle **schoolsportevenement**.

In 2013 werd het aantal organisatiedagen van de Gordel voor Scholen teruggebracht van 4 naar 3. Dit verklaart de daling van het aantal deelnemers met 16%.

Het aantal deelnemers aan de 'Avonturentropy's voor scholen' en 'Sportprikkels' daalden in 2013.

Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding

Om de participatie structureel te verhogen, wil het beleid inwerken op alle facetten die de kwaliteit van het sportaanbod bepalen: de sportclubs, de infrastructuur, de begeleiding, het materiaal en de organisatie. Bij de realisatie van deze kwaliteitsverhoging worden alle actoren betrokken: de gemeentelijke en provinciale sportdiensten, de plaatselijke sportclubs, de sportfederaties, de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS) en Boso.

3.87 Sportclubs

Aantal sportclubs op basis van de Sportdatabank Vlaanderen, in 2014.

Sportclubs aangesloten bij	Aantal	%
Erkende sportfederaties	18.074	80,8
Niet erkende sportfederaties	267	1,2
Nergens aangesloten	4.018	18,0
Totaal	22.359	100,0

Bron: Blos.

3.88 Grootte sportclubs

Evolutie van de omvang van sportclubs, tussen 2003-2004 en 2012.

Omvang	2003-2004*	2012**
% kleine sportclub <60 leden	51,0%	67,2%
% gemiddelde sportclub 60-200 leden	29,5%	22,1%
% grote sportclubs > 200 leden	19,5%	10,7%

* 2003-2004 = Hoe goed zit je bij de Vlaamse sportclubs? Blos.

** 2012 = De Grote Sportclubbenquête, Blos.

Bron: Blos.

Sportclubs

Sportclubs vervullen nog steeds een prominente positie in de sport. Ze hebben echter niet langer een monopolie en moeten opereren naast tal van commerciële sportaanbieders en initiatieven van de overheid.

De **Sportdatabank Vlaanderen** telt vandaag (april 2014) gegevens over meer dan 22.000 clubs. De overgrote meerderheid van de sportclubs zijn bij een sportfederatie aangesloten (82%), slechts een fractie hiervan (1,2%) bij een niet erkende sportfederatie. Toch zijn nog meer dan 4.000 clubs nergens aangesloten.

Uit twee grote bevragingen van de sportclubs blijkt dat op 8 jaar tijd het aantal kleine clubs (< 60 leden) met 16,2% is gestegen. Het aantal gemiddelde sportclubs (20-200 leden) en de grote sportclubs (> 200 leden) daalden met respectievelijk met 7,4 en 8,8%. Het gemiddeld

aantal leden in de sportclub daalde bijgevolg ook van 125 in de periode 2003-2004 tot 82 in 2012.

Sportinfrastructuur

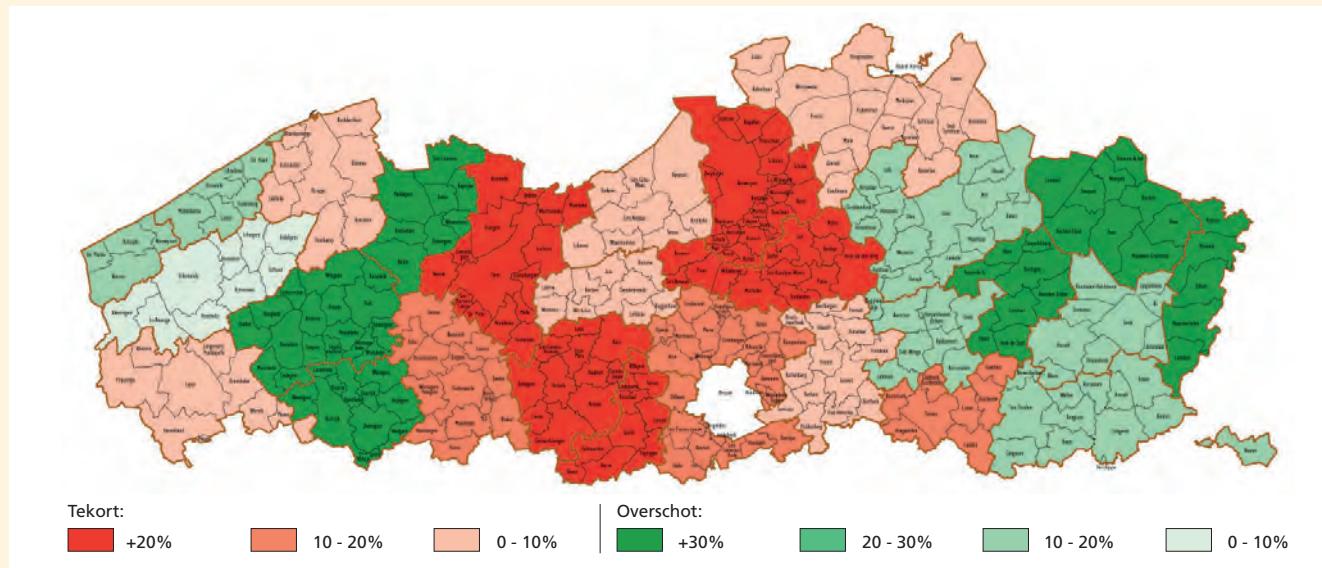
Een kwaliteitsvolle en goede infrastructuur is essentieel voor een goede sportclubwerking. Hierbij is een belangrijke taak weggelegd voor de lokale besturen, de provincies en wat bovenlokale en topsportinfrastructuur betreft voor de Vlaamse overheid.

De inventaris van Blos. geeft een totaalbeeld van de voornaamste **sportaccommodaties**. Vlaanderen telt meer dan 21.000 sportaccommodaties.

In 2013 blijft het aantal sportlokalen en openlucht sportvelden verder toenemen. Het aantal sporthallen en het aantal overdekte zwembaden vertonen na een daling de vorige jaren opnieuw een stijgende tendens. Het aantal

3.89 Sporthallen

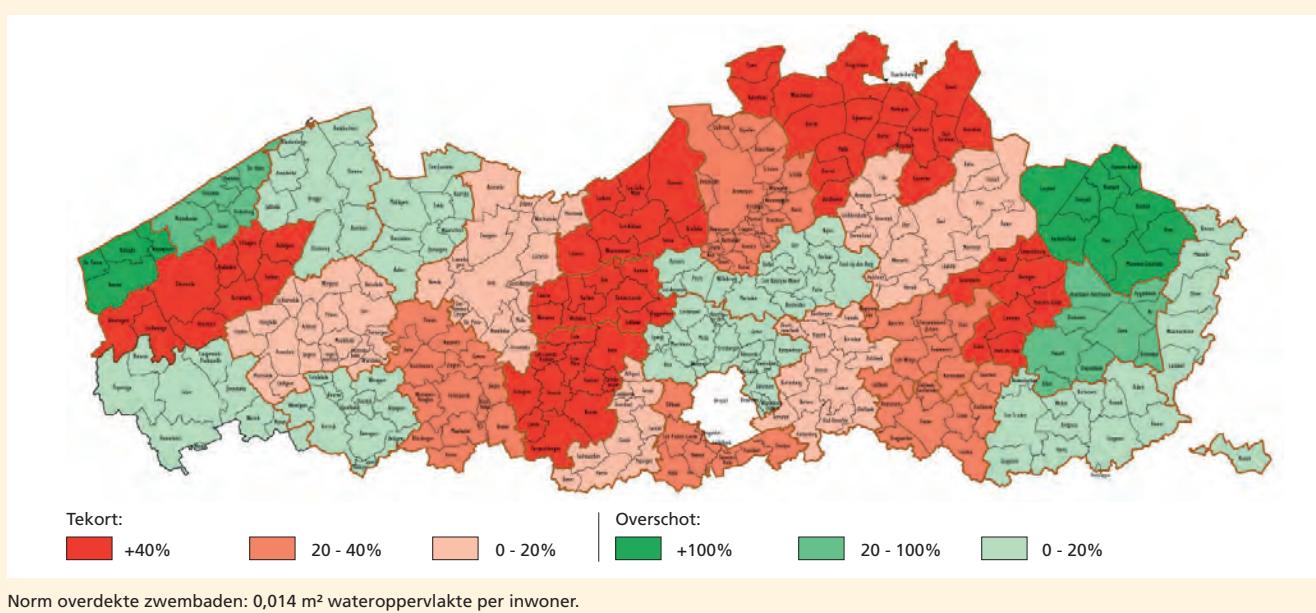
Tekorten/overschotten aan netto-sportzaalloppervlakte (sporthallen) in Vlaanderen, 1/1/2014.

Bron: Blos.

3.90 Overdekte zwembaden

Tekorten/overschotten aan netto-overdekte wateroppervlakte (overdekte zwembaden) in Vlaanderen, 1/1/2014.

openlucht zwembaden nam verder af, maar bleef de voorbije jaren stabiel.

Over een langere periode (vergeleken met 2005) is er een duidelijke stijging merkbaar van sporthallen (+6,9%) en van openlucht sportvelden (+11,5%), terwijl het aantal sportlokalen slechts een lichte stijging kent (+0,9%). Opmerkelijk is de daling van zowel het aantal overdekte (-11,3%) als het aantal openlucht zwembaden (-28,1%).

Op basis van de behoeftenormen (2008) voldoen vooral de provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant niet aan de behoeftenorm voor sporthallen. Naast Antwerpen, Oost-Vlaanderen en in mindere mate Vlaams-Brabant, scoren ook midden West-Vlaanderen en het westen van Limburg slecht op de aanwezigheid van overdekte zwembaden.

De algemene maatschappelijke ontwikkelingen en toenemende individualisering laat zich ook in de sportsector voelen: er wordt meer individueel en in niet of **lichtgeorganiseerd** verband gesport, waarbij sporten niet afhankelijk is van de deelname van anderen, van een vast

3.91 Voornaamste sportaccommodaties

Evolutie van de voornaamste sportaccommodaties op basis van de inventaris van Blosco, naar soort, in 2005 en van 2010 tot 2013.

Type sportfederatie	2005	2010	2011	2012	2013
Sporthallen	1.247	1.337	1.342	1.322	1.333
Sportlokalen	4.629	4.580	4.500	4.561	4.670
Overdekte zwembaden	275	249	247	241	244
Openlucht zwembaden	96	70	70	70	69
Openlucht sportvelden	11.204	11.948	12.157	12.449	12.497

Bron: Blosco.

engagement, van vaste tijdstippen. De belangrijkste randvoorwaarde bij het faciliteren van deze sportvormen is uitnodigende en laagdrempelige sportvoorzieningen. Vlaanderen telt momenteel (eind 2013) 140 mountainbikeroutes en 15 mountainbikenetwerken, samen goed voor meer dan 6.700 km. Daarnaast zijn er 165 Finse pistes, 77 fit-o-meterparcours en 2 loopomlopen. Onderzoek over het aanbod en gebruik van Finse pistes in Vlaanderen (Scheerder 2014) leert dat 86,1% van de gebruikers geen lid is van een loop- of atletiekclub. Meer dan 67% loopt individueel of per twee en 22,5% zowel individueel als in groep. Een minderheid van de gebruikers loopt in een losse loopgroep (5%) of in clubverband (4,8%).

Kwalitatieve begeleiding

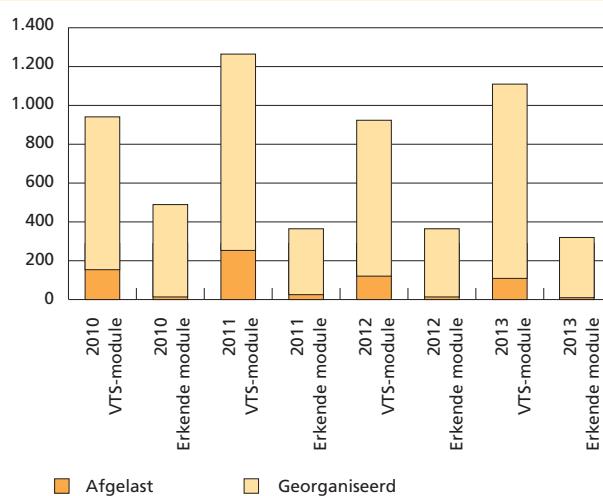
Om de kwaliteit van het aanbod te verbeteren, dringt zich een verdere professionalisering en een verhoging van het aantal gekwalificeerde begeleiders op. De **Vlaamse Trainerschool** (VTS) is hierbij een belangrijke actor. De VTS is een samenwerkingsverband tussen het Blosco, de universiteiten en hogescholen met een opleiding lichamelijke opvoeding en de erkende Vlaamse sportfederaties.

De Vlaamse Trainerschool (VTS) richt zich in de eerste plaats tot de vele vrijwilligers die in de sportclubs actief zijn. De sportclubs moeten over goed gevormde lesgevers, trainers en begeleiders beschikken. Zo zal de dienstverlening aan de competitief en aan de recreatief gerichte sporters verbeteren en zal de kwaliteit van de sportbeoefening er op vooruit gaan.

Vanaf 2010 worden alle opleidingen modulair georganiseerd. In 2013 werden in totaal meer dan 1.300 modules

3.92 Module-organisaties

Evolutie van het aantal module-organisaties door de Vlaamse Trainersschool, van 2010 tot 2013.

Bron: Blosco.

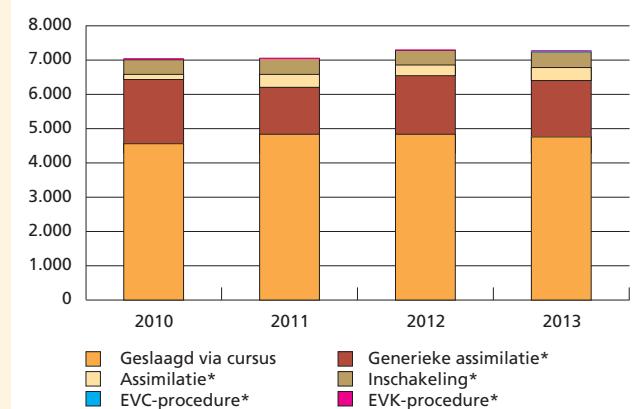
(opleidingsonderdelen) georganiseerd. In de oneven jaren vinden er telkens meer module-organisaties plaats, doordat er in deze jaren steeds heel wat opleidingen Voetbal doorgaan. Het totaal aantal door de Vlaamse Trainerschool (VTS) georganiseerde module-organisaties stegde de voorbije jaren, maar kende in 2012 een kleine terugval.

Jaarlijks behaalden tussen 2010 en 2013 meer dan 7.000 personen een **VTS-kwalificatie**. De meerderheid (66%) behaalde een VTS-kwalificatie via een cursusorganisatie. Ongeveer één derde (34%) behaalde een VTS-kwalificatie op basis van inschaling, (generieke) assimilatie of via een EVC- of EVK-procedure (Erkenning van Verworven Competenties of Eerder Verworven Kwalificatie).

Het aantal **actieve trainers** in de clubs bij de gesubsidieerde sportfederaties stegde in 2012 met 2,8% tot ruim 61.000. Ten opzichte van 2011 stegde het aantal niet gediplomeerde

3.93 VTS-gekwallificeerden

Evolutie van het aantal gekwallificeerden via de Vlaamse Trainersschool, van 2010 tot 2013.

Opmerking: In 2011 werden extra 10.041 gediplomeerden van de KBVB geassimileerd met een VTS-kwalificatie Voetbal en in 2013 werden extra 852 gediplomeerden van Nelsos geassimileerd met een VTS-kwalificatie Duiken.

* Zie de definitielijst achteraan het hoofdstuk voor extra toelichting bij deze begrippen.

Bron: Blosco.

trainers (+7,1%), terwijl het aantal gediplomeerde trainers een kleine daling kende (-1,4%). De kwalificatiegraad van de trainers is daardoor licht gezakt tot 48,5%. Bij de interpretatie van de cijfers is wel enige voorzichtigheid geboden want deze evolutie is deels het gevolg van een verbeterde registratie van actieve trainers in de club. Van alle gekwalfificeerde trainers heeft meer dan de helft een VTS-initiator diploma of hiermee gelijkgestelde kwalificatie.

Sportkampen en klassen

De **Blosco-sportkampen** worden georganiseerd tijdens de schoolvakanties. Het aantal georganiseerde sportkampen en deelnemers situeert zich de laatste jaren respectievelijk rond 1.000 kampen en 9.500 deelnemers. Het bezettingspercentage bedraagt ongeveer 94%.

3.94 Professionalisering sportclubs

Evolutie van de professionalisering in de sportclubs, van 2000 tot 2012, in %, van categorie 0 (geen opleiding) tot categorie V (licentiaat L.O.).

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Procentueel aantal lesgevers/trainers naar categorie van sportdiploma													
Categorie 0	46,8	49,8	46,4	53,5	46,6	44,1	48,0	47,9	47,8	52,5	48,7	49,4	51,5
Categorie I-V	53,2	50,2	53,6	46,5	53,4	55,9	52,0	52,1	52,2	47,5	51,3	50,6	48,5
Verdeling binnen Categorie I-V*													
Categorie I	55,5	52,1	57,4	57,3	55,9	53,4	56,1	57,2	57,6	55,1	56,2	55,7	56,1
Categorie II	31,2	31,8	29,0	28,4	29,4	32,5	27,9	28,0	27,5	29,4	30,3	30,6	30,5
Categorie III	11,3	14,3	12,4	11,8	12,8	12,4	13,2	12,1	12,4	11,2	10,0	9,6	9,4
Categorie IV	0,8	0,9	0,5	1,1	0,9	0,8	1,9	1,5	1,5	3,4	2,6	3,3	3,2
Categorie V	1,2	0,8	0,6	1,3	0,9	0,9	0,9	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7	0,8

* Toelichting bij de verschillende categorieën vind je achteraan het hoofdstuk bij de definitielijst
Bron: Blosco.

3.95 Sportkampen

Evolutie van het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers aan sportkampen van Bloso, van 2002 tot 2013.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Aantal ingerichte sportkampen	761	865	792	816	859	872	924	908	864	856	954	1.016
Totaal aantal deelnemers sportkampen	8.500	9.476	9.500	9.470	9.716	10.201	10.172	9.786	9.365	9.074	9.475	9.492
waarvan deelnemers uit gezinnen met een laag inkomen								122	175	186	246	210
waarvan deelnemers uit gezinnen met steun OCMW								52	25	23	22	21

Bron: Bloso.

3.96 Sportklassen

Evolutie van het aantal sportklassen en het aantal deelnemers, van 2000-2001 tot 2012-2013.

	00-'01	01-'02	02-'03	03-'04	04-'05	05-'06	06-'07	07-'08	08-'09	09-'10	10-'11	11-'12	12-'13
Aantal sportklassen	302	310	334	351	370	373	377	375	389	396	387	392	405
Aantal deelnemers sportklassen	15.312	15.776	17.026	17.156	17.847	17.190	17.325	17.429	18.065	17.839	17.543	17.724	19.238
waarvan aantal deelnemende leerlingen met studietoelage										722	992	932	955

Bron: Bloso.

Vanaf 2009 wordt een gedifferentieerde prijzenpolitiek toegepast voor kansarmen. Zo werd een korting van 50% toegekend aan gezinnen met een laag inkomen en aan leden van een gezin dat steun genoot via een OCMW. Het aantal deelnemers met korting steeg van 174 naar 268 in 2012, maar kende in 2013 een lichte terugval.

Het Bloso organiseert ook **sportklassen**. De klas verhuist dan van maandag tot vrijdag naar de internataafdeling van een Bloso-centrum en krijgt naast de gewone vakken van de eigen leraar minstens twee uur sport per dag van Bloso-lesgevers. 2013 was een recordjaar met 19.238 leerlingen en 405 sportklassen.

Vanaf het schooljaar 2009-2010 wordt een korting van 50% toegekend aan leerlingen die een studietoelage genieten. Het aantal leerlingen die hiervan genoten steeg

van 722 in het schooljaar 2009-2010 tot 955 in het schooljaar 2012-2013.

Zowel in de sportkampen en sportklassen van Bloso als in de hieronder vermelde sportkampen van de Vlaamse sportfederaties is begeleiding door sportgekwalificeerde lesgevers gegarandeerd.

De **Vlaamse sportfederaties** kunnen aanvullend gesubsidieerd worden voor de organisatie van sportkampen in internaatsverband van minimaal vijf dagen, waarbij iedere deelnemer minstens vier uur begeleide sportactiviteiten per dag krijgt door gekwalificeerde lesgevers.

Binnen dit kader worden er door de Vlaamse sportfederaties jaarlijks rond de 400 sportkampen georganiseerd met in totaal circa. 10.000 deelnemers. De licht dalende trend

3.97 Sportkampen sportfederaties

Evolutie van het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers aan sportkampen van de Vlaamse sportfederaties, van 2002 tot 2012.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal Vlaamse sportfederaties die worden gesubsidieerd voor het organiseren van sportkampen	21	18	18	18	17	17	17	18	17	16	14
Aantal ingerichte sportkampen	549	444	552	526	437	450	451	408	386	361	374
Aantal deelnemers	12.957	11.164	10.250	10.657	11.075	11.156	11.257	11.009	10.299	10.373	10.080
waarvan aanwezige deelnemers uit kansengroepen (personen in armoede en personen met een handicap)								334	389	247	346
waarvan aanwezige deelnemers (personen in armoede)								181	243	122	195
waarvan aanwezige deelnemers (personen met een handicap)								153	146	125	151

Bron: Bloso.

van de laatste jaren zet zich door: het aantal organiserende sportfederaties daalde met een vijfde ten opzichte van 2009, het aantal ingericht sportkampen en deelnemers met bijna 8,5%.

Sinds 2009 worden de sportfederaties gestimuleerd om ook mensen uit kansengroepen (personen in armoede en mensen met een handicap) toe te leiden naar hun sportkampen.

In 2012 organiseerden ruim een derde van de sportfederaties samen bijna 100 sportkampen waar mensen uit **kansengroepen** aan deelnamen. In totaal namen 346 jongeren uit kansengroepen deel. Dit is een opvallende stijging van het aantal deelnemers uit kansengroepen.

Lokaal sportbeleid

De **sportbeleidsplannen** zijn een belangrijk instrument voor de gemeenten om een integraal en kwaliteitsvol sportbeleid te voeren. In 2012 heeft 92% van alle Vlaamse gemeenten een lokaal sportbeleidsplan, 4% heeft een verenigingssportbeleidsplan en slechts 4% heeft geen sportbeleidsplan. Daarnaast beschikken ook de provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie over een sportbeleidsplan.

Topsport

De Vlaamse Regering wil het topsportbeleid continueren en waar nodig krachtdadig heroriënteren. Een integraal topsportbeleid moet maximale ontplooiingskansen geven aan talentvolle sporters om topprestaties te leveren op internationaal niveau. Een succesvol topsportbeleid veronderstelt onder meer het tijdig detecteren van talent en vervolgens een goede begeleiding.

Topsportscholen

Vlaanderen telt 6 **topsportscholen** met de specifieke studierichting Topsport, zowel op ASO-, TSO- als BSO-niveau. In deze studierichting krijgen de leerlingen bin-

nen het uurrooster wekelijks 4, 6 of 10 uren training in hun sport en 2 uren lichamelijke opvoeding, aangepast aan hun sport. Het aantal leerlingen nam tot 2011 toe. Vanaf dan daalt het aantal leerlingen ten opzichte van de voorgaande jaren. In het schooljaar 2013-2014 zet deze evolutie zich door. De sportieve opleiding en begeleiding gebeurt door trainers aangesteld door de sportfederaties, die een bijzonder convenant met de topsportschool en de Vlaamse minister van Onderwijs ondertekend hebben. In het schooljaar 2013-2014 participeren 17 sportfederaties in de verschillende topsportscholen, waarvan 15 sportfederaties topsportsubsidies ontvangen.

Om in een studierichting topsport te kunnen inschrijven dienen de leerlingen over een topsportstatuut te beschikken dat wordt uitgereikt door de gemengde selectiecommissie van het topsportconvenant op basis van strenge selectiecriteria. De verhouding tussen het aantal leerlingen in een topsportschool en het aantal uitgereikte topsportstatuten was in 2008 geëvolueerd tot een percentage boven 90%. De voorbije jaren daalde dit percentage echter tot 75% in 2011, maar in 2013 werd opnieuw een percentage boven 90% behaald. De topsportscholen zijn een belangrijk instrument in het topsportbeleid, maar zeker niet het enige. Via bijvoorbeeld de Pool van jeugdtrainers Topsport zijn ook alternatieve trajecten naast de topsportscholen mogelijk.

Topsporters

De stuurgroep Topsport heeft in 2004 vastgesteld dat er in een groot aantal sporttakken in Vlaanderen te weinig expertise en **competentie van toptrainers** aanwezig is en/of ingeschakeld wordt. Vanuit de afdeling Topsport van Bioso worden daarom toptrainers en jeugdtrainers Topsport ad hoc gefinancierd om beloftevolle jongeren en elitesporters optimaal te omkaderen en voor te bereiden op topsportprestaties. Daarnaast zijn er nog de trainers verbonden aan de topsportscholen en de trainers in het 'Be Gold-project'. Het in 2004 opgerichte 'Be Gold-project' biedt ondersteuning over de gemeenschappen heen. Talentvolle jonge sporters worden zo voorbereid op de Olympische Spelen op middellange en lange termijn.

3.98 Topsportscholen

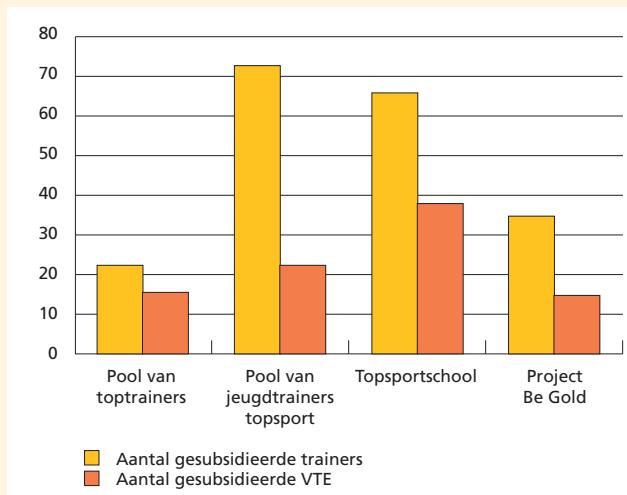
Evolutie van de kerncijfers topsportscholen, van schooljaar 2004-2005 tot 2013-2014.

	04-'05	05-'06	06-'07	07-'08	08-'09	09-'10	10-'11	11-'12	12-'13	13-'14
Aantal参入する sportfederaties in topsportscholen	17	16	16	17	17	17	17	17	17	17
Sportfederatie										
Voor topsport erkend en gesubsidieerd	14	13	13	14	15	16	17	17	17	15
Niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	3	3	3	2	1	0	0	0	2
Leerlingen in Topsportschool	426	507	513	561	723	687	725	688	662	622
Man	314	341	355	398	512	508	530	493	475	433
Vrouw	112	166	158	163	211	179	195	195	187	189
Uitgereikte topsportstatuten	514	578	568	622	779	759	874	929	839	690
Man	357	378	389	434	534	547	625	618	580	475
Vrouw	157	200	179	188	245	212	249	311	259	215

Bron: Bioso.

3.99 Trainers

Aantal gesubsidieerde trainers, aantal gesubsidieerde VTE, in 2013.

Bron: Bioso.

Het gaat in dit project dus uitsluitend over Olympische en Paralympische disciplines. In totaal zijn er in 2013 zo'n 196 ondersteunde topsporttrainers, goed voor 90,7 VTE. Het aantal VTE ligt hiermee iets lager dan in 2012.

In totaal worden door deze trainers meer dan 1.900 **topsporters of topsporttalenten** begeleid. In ruim twee derde van de gevallen gaat het om geïdentificeerde topsporttalenten en nog eens 15% zijn beloftevolle jongeren. Ongeveer 1 op 6 zijn elitesporters (17%).

Om de doorstroming vanuit het secundair naar het hoger onderwijs mogelijk te maken en de combinatie topsport en studies te optimaliseren, werd in 2003 het Boso Topsportstudentenproject Hoger Onderwijs opgestart voor de categorie Elitesporters en een jaar later voor de categorie Beloftevolle Jongeren.

Eenmaal de studies achter de rug, blijkt vaak dat topsport moeilijk te combineren is met werk. Daarom werd het

3.101 Tewerkstellingscontracten

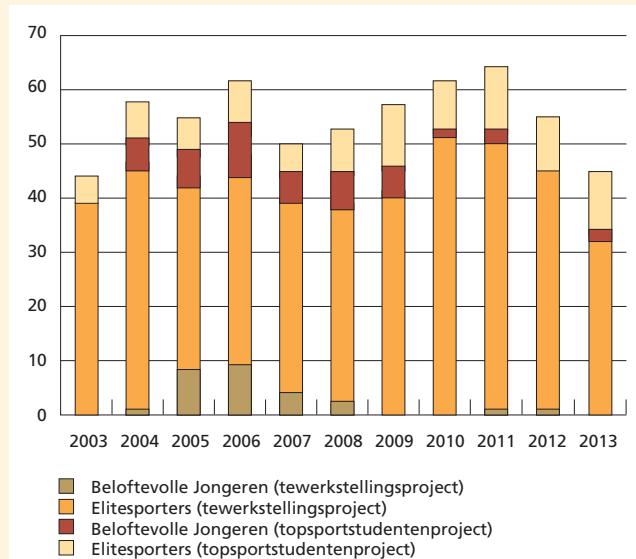
Evolutie van de tewerkstellingscontracten door andere actoren dan Boso, van 2003 tot 2014.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Koninklijke Belgische Wielrijdersbond	22	22	23	23	23	23	22	20	21	23	25	25
Wielerclub Eddy Merckxvrienden	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9
Ladies Sprint	12	12,5	12,5	13	13	9	7	8	12	10	11	9
Wielerpromotie Cycli Prom (Jong Vlaanderen)	1	5	6	7	7	8	6	2	2	3	0	0
Beloftevolle renners						5	7	4	0	0	0	0
Atletiek Vlaanderen	13,5	15	15	12	12,5	19	16	7	6	11	12	12
Basket	5	5	5	5	3	3	3	0	0	0	0	0
Departement CJS (beach, eventing, jumping,...)					10	12	8	0	0	0	0	0
Administratieve ondersteuning						1	1	1	1	1	1	1
Totaal	61,5	67,5	69,5	68	76,5	70	53	53	54	56	58	56

Bron: departement CJS.

3.100 Ondersteuning topsporters (BLOSO).

Evolutie van het aantal atleten opgenomen in het Tewerkstellingsproject en Topsportstudentenproject van Boso, van 2003 tot 2013.

Bron: Boso.

Boso Tewerkstellingsproject Topsport in 1995 in het leven geroepen, waarbij topsporters zich aan hun discipline kunnen wijden zonder financiële beslommeringen. De voorbije Olympiade steeg het aantal door Boso ondersteunde sporters in deze tewerkstellingsprojecten. In 2012 en vooral in 2013 is er een terugval.

Sinds 2007 worden beloftevolle jongeren en elitesporters begeleid voor de combinatie topsport en studie, topsport en werk en de nacarrière. De Vlaamse topsporter kan beroep doen op een variëteit aan ondersteuningsmogelijkheden en bij specifieke noden worden projecten opgestart. Vlaamse atleten krijgen dan niet alleen een tewerkstellingscontract maar worden ook begeleid om tijdens en na hun sportcarrière optimaal te functioneren in de maatschappij.

3.102 Medailles en finaleplaatsen - olympisch

Behaalde medailles en top-8plaatsen op Olympische Spelen, Wereldkampioenschappen en Europese Kampioenschappen in olympische disciplines door en met Vlaamse topsporters, voor de periode 2000-2013.

Olympische Spelen				
	Goud	Zilver	Brons	Top 8
2000	0	2	3	5
2002	0	0	0	3
2004	0	0	2	12
2006	0	0	0	1
2008	1	1	0	10
2010	0	0	0	0
2012	0	0	1	9
Totaal	1	3	6	40

Wereldkampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 8
2000	0	2	2	6
2001	2	2	2	13
2002	1	1	3	7
2003	4	4	4	7
2004	1	1	0	4
2005	2	0	2	9
2006	1	0	4	9
2007	0	2	2	6
2008	0	0	0	5
2009	1	1	3	6
2010	2	0	3	15
2011	2	1	1	9
2012	0	0	1	1
2013	0	0	2	7
Totaal	16	14	29	104

Europese Kampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 8
2000	3	2	3	10
2001	3	4	2	9
2002	1	3	2	12
2003	0	2	6	12
2004	1	2	1	8
2005	1	0	2	16
2006	4	2	2	9
2007	1	1	3	11
2008	1	2	2	14
2009	2	1	5	15
2010	1	0	5	15
2011	1	0	0	14
2012	1	0	0	17
2013	0	1	4	14
Totaal	20	20	37	176

Bron: Blosco.

Naast Blosco zijn er diverse andere actoren zoals het departement CJSM en het ministerie van Defensie die topsporters ondersteunen. Het aantal ondersteunde sporters via deze contracten ligt sinds 2009 duidelijk lager.

Medailles

Medailles op grote internationale wedstrijden vormen een graadmeter voor het succes van het topsportbeleid. Deze graadmeter blijft natuurlijk beperkt tot sporten waarvoor in die jaren Europese Kampioenschappen, Wereldkampioenschappen en Olympische Spelen worden georganiseerd. Prestaties op deze kampioenschappen in olympische en paralympische disciplines kunnen gemeten worden aan de hand van een internationale Topsportindex.

3.103 Medailles en finaleplaatsen - paralympisch

Behaalde medailles en top-8plaatsen op Olympische Spelen, Wereldkampioenschappen en Europese Kampioenschappen in paralympische disciplines door en met Vlaamse topsporters, voor de periode 2000-2013.

Paralympische Spelen				
	Goud	Zilver	Brons	Top 5
2004	2	1	2	3
2006	0	0	0	4
2008	0	0	1	5
2010	0	0	0	2
2012	1	1	3	6
Totaal	1	1	3	6

Wereldkampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 5
2006	1	2	2	2
2007	2	0	0	5
2008	0	0	0	0
2009	0	0	1	5
2010	0	1	5	2
2011	2	2	1	8
2012	0	0	1	0
2013	0	0	0	3
Totaal	5	5	10	25

Europese Kampioenschap				
	Goud	Zilver	Brons	Top 5
2005	1	3	1	3
2006	0	0	0	0
2007	1	0	0	2
2008	0	0	0	0
2009	1	2	0	6
2010	0	0	0	0
2011	1	0	4	3
2012	0	0	1	1
2013	0	0	1	4
Totaal	4	5	7	19

Bron: Blosco.

De Vlaamse Topsportindex wordt berekend op basis van alle behaalde medailles en finaleplaatsen (top 8) op Olympische of Paralympische Spelen of Wereldspelen, Wereldkampioenschappen en Europese kampioenschappen. Het totale aantal toe te kennen indexpunten bedroeg zowel in de Olympiade Londen (2009-2012) als in de Olympiade Beijing (2005-2008) ongeveer 125.000 in de olympische disciplines en ongeveer 50.000 punten in de paralympische disciplines. Het aantal sporters en landen kan variëren, het aantal medailles en top 8-plaatsen blijft echter zo goed als constant.

België scoorde 619 punten in de Olympiade Beijing en 629 punten in de Olympiade Londen, respectievelijk de 39ste en 42ste plaats in de wereldrangschikking. Vlaanderen scoorde 565 punten in de Olympiade Beijing; in de Olympiade Londen scoorde Vlaanderen 488 punten. Het marktaandeel van Vlaanderen (0,09% van de wereldbevolking) is 0,44% in Beijing en 0,37% in Londen.

België scoorde 155 punten in de Paralympiade Beijing en 281 punten in de Paralympiade Londen, respectievelijk de 37ste en 34ste plaats in de wereldrangschikking. Vlaanderen scoorde 122 punten in de Paralympiade Beijing; in de Paralympiade Londen scoorde Vlaanderen 223 punten. Het marktaandeel van Vlaanderen is 0,42% in Beijing en 0,61% in Londen.

3.104 Topsportindex

Behaalde indexpunten door Vlaamse topsporters in olympische disciplines en in paralympische disciplines, laatste 4 olympiades.

	Europese Kampioenschap	Wereldkampioenschap	Olympische Spelen	Totaal
Behaalde indexpunten door Vlaamse topsporters in olympische disciplines				
Olympiade Athene (2000-2004)	200	208	188	597
Olympiade Beijing (2004-2008)	209	180	176	565
Olympiade Londen (2008-2012)	205	163	120	488
Olympiade Rio (2012-2016)	79 *	34 *	28 *	141 *
Behaalde indexpunten door Vlaamse topsporters in paralympische disciplines				
Olympiade Beijing (2004-2008)	31	59	32	122
Olympiade Londen (2008-2012)	43	102	77	223
Olympiade Rio (2012-2016)	40 *	29 *	0 *	69 *

* Voorlopig totaal.

Bron: Blos.

Gezond sporten

Het uitgangspunt van het sportbeleid is om zo veel mogelijk mensen levenslang en duurzaam te laten sporten. Een kwaliteitsvolle sportmedische keuring en begeleiding, letselpreventie en een transparant dopingbeleid zijn hierbij belangrijke factoren.

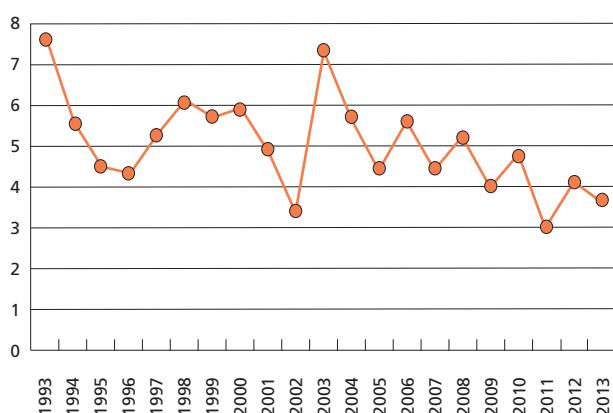
In 2013 erkende de minister 8 keuringscentra. Deze keuringscentra ontvangen een toelage voor de sportmedische keuring en begeleiding van getalenteerde sporters. In 2013 kwamen 1.545 sporters hiervoor in aanmerking. 739 van hen maakten gebruik van het gesubsidieerde aanbod van de erkende keuringscentra. Nog 4.300 andere sporters, zowel recreatieve als competitieve, maakten in 2013 gebruik van de diensten van één van de 8 erkende keuringscentra. Een ander deel van deze sporters deed voor zijn sportmedisch onderzoek een beroep op een erkend keuringsarts. Eind 2013 telden we 230 erkende keuringsartsen. In 2013 lanceerde de Vereniging voor

Sport- en Keuringsartsen een online platform voor sportmedische onderzoeken volgens de Vlaamse Aanbeveling Sportmedisch Onderzoek (VASO). Tijdens dit opstartjaar werden 708 sporters onderzocht en geregistreerd volgens deze aanbeveling.

In 2013 voerde de Vlaamse Gemeenschap 2.333 **doping-controles** uit, waarvan 1.543 binnen wedstrijdverband, 640 buiten wedstrijdverband en 150 in fitnesscentra. Het aandeel sporters dat positief test, daalt in 2013 tot 3,6%. Voor de controles binnen wedstrijdverband daalt het percentage van 4,1% naar 3,6%. Buiten wedstrijdverband begin slechts 1 sporter een dopingpraktijk. In de fitnesscentra neemt het percentage overtredingen ook af van 28,6% naar 19,3%. Het totaal aantal gecontroleerde in overtreding, blijft met dit percentage echter verontrustend hoog. Het percentage is waarschijnlijk hoger dan het algemene gemiddelde in fitnesscentra omdat de tests vooral gericht zijn uitgevoerd in die fitnesscentra waarvan ernstig vermoed wordt dat er doping gebruikt wordt. Toch is het aantal afwijkende resultaten zorgwekkend vanwege het massale gebruik van anabolen en de grote bedreiging die deze stoffen vormen voor de fysieke en psychische gezondheid van de sporter.

3.105 Dopingovertreders

Evolutie van het aandeel dopingovertreders ten opzichte van het totaal aantal controles, van 1993 tot 2013, in %.

Bron: NADO Vlaanderen.

Het hoogste aantal overtredingen binnen wedstrijdverband hebben betrekking op stimulantia (helpen om de maximale pijngrens te verleggen en alerter te reageren). Bijna 3 op de 10 overtredingen vallen onder deze categorie, wat een duidelijke stijging is. Ongeveer een vijfde van de overtredingen in 2013 slaat op het gebruik van anabolica en testosterone (spierversterkend en bevorderen recuperatievermogen), daarmee is er voor deze substanties wel een duidelijke daling ten opzichte van 2012 toen dit nog 4 op de 10 was. De overtredingen op het gebruik van cannabis dalen in 2013 tot 16% van de overtredingen terwijl dit nog een kwart van de overtredingen was in 2012.

In het kader van het Actieplan Gezond Sporten is de sensibiliseringscampagne 'Ik sport slim' gelanceerd die sporters van alle niveaus bewust wil maken van het belang van onder meer opwarmen, stretching en aangepast sportmateriaal om **sportletsets** te voorkomen. De cam-

3.106 Dopinggebruik

Evolutie van het aantal geteste en aandeel positief bevonden personen bij de meest gecontroleerde sporttakken, van 2009 tot 2013.

	Controles												Positief					% Positief										
	In wedstrijd verband					Buiten wedstrijdverband							2009				2010				2011				2012			
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013			
Bodybuilding	63	38	33	24	36	6	0	0	0	0	39	16	10	8	6	56,5	42,1	30,3	33,3	16,7								
Kickboksen	78	48	60	72	66	0	0	0	0	0	10	6	4	10	10	12,8	12,5	6,7	13,9	15,2								
Atletiek	164	138	142	161	141	64	81	102	72	49	0	3	2	3	1	0,0	1,4	0,8	1,3	0,5								
Wielrennen	449	488	448	421	478	228	324	434	295	317	16	24	9	17	15	2,4	3,0	1,0	2,4	1,9								
Basketbal	60	36	46	36	48	24	42	30	18	24	0	1	0	0	0	0,0	1,3	0,0	0,0	0,0								
Boksen	47	77	66	59	83	3	0	1	6	3	1	7	7	4	8	2,0	9,1	10,4	6,2	9,3								
Tennis	44	66	18	24	26	14	17	12	10	8	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0								
Powerlifting	66	24	24	48	42	0	0	0	0	0	3	0	1	1	0	4,5	0,0	4,2	2,1	0,0								
Triatlon	48	36	36	42	36	33	32	37	35	24	1	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0								
Zwemmen	24	42	30	18	24	14	22	33	25	30	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0								
Volleybal	12	44	42	36	36	42	66	54	56	30	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0								
Voetbal	174	102	192	108	156	80	97	77	72	60	1	3	1	1	1	0,4	1,5	0,4	0,6	0,5								
Judo	18	30	54	24	18	8	12	14	9	11	1	3	0	1	0	3,8	7,1	0,0	3,0	0,0								

Bron: NADO Vlaanderen.

pagnewebsite ‘www.iksportslim.be’ die in april 2013 is opgestart, kreeg 96.686 bezoekers. De website ‘www.gezondsporten.be’ is volledig vernieuwd. 287.514 sporters/surfers vonden de weg naar deze website.

Economische aspecten

Naast een zinvolle vrijetijdsbesteding is sport steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid. De economische relevantie van sport is groot en neemt nog toe.

In ongeveer 1.900 RSZ-plichtige **vestigingen** worden ruim 14.000 mensen tewerkgesteld. Deze aantallen dalen lichtjes de voorbije jaren.

Ongeveer 2 op de 3 vestigingen leveren kernproducten (fitnesscentra, exploitatie sportaccommodaties). Het overige derde van de vestigingen betreft toeleverde producten (vervaardiging sportartikelen). Het aantal

3.107 Vestigingen

Evolutie van het aantal vestigingen in de sportsector, van 2005 tot 2013.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kernproducten	1.383	1.305	1.244	1.466	1.425	1.362	1.357
Sport- en recreatieonderwijs	24	24	23	22	22	24	27
Exploitatie van sportaccommodaties	736	742	687	877	852	835	840
Activiteiten van voetbalclubs	288	151	129	153	137	112	103
Fitnesscentra	217	253	273	277	274	263	261
Overige sportactiviteiten, n.e.g.	73	96	103	107	108	103	103
Exploitatie van snooker- en biljartzalen	45	39	29	30	32	25	23
Toeleverde producten	671	672	658	625	638	592	578
Vervaardiging van andere kleding en toebehoren, n.e.g.	33	30	28	26	25	23	21
Vervaardiging van sportartikelen	6	6	6	4	4	4	5
Reparatie en onderhoud van schepen	78	73	70	63	64	57	56
Groothandel in sport- en kampeerartikelen, met uitzondering van fietsen	222	221	218	204	202	185	180
Detailhandel in sport- en kampeerartikelen in gespecialiseerde winkels	316	325	318	311	325	305	299
Verhuur en lease van sport- en recreatiartikelen	16	17	18	17	18	18	17
Totaal sport	2.054	1.977	1.902	2.091	2.063	1.954	1.935
Alle sectoren	151.660	156.696	157.628	159.653	159.612	158.935	158.512
Groei sport (index)	100,0	96,3	92,6	101,8	100,4	95,1	94,2
Groei alle sectoren (index)	100,0	103,3	103,9	105,3	105,2	104,8	104,5

Bron: RSZ.

3.108 Tewerkstelling

Evolutie van de tewerkstelling in de sportsector, van 2005 tot 2013.

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kernproducten	10.604	10.181	10.252	10.057	10.013	9.682	9.742
Sport- en recreatieonderwijs	153	131	151	159	167	136	170
Exploitatie van sportaccommodaties	6.741	6.751	6.912	6.457	6.315	6.144	6.116
Activiteiten van voetbalclubs	2.385	1.556	1.546	1.818	1.722	1.660	1.700
Fitnesscentra	983	1.284	1.139	1.134	1.243	1.185	1.188
Overige sportactiviteiten, n.e.g.	241	373	424	426	506	505	512
Exploitatie van snooker- en biljartzalen	101	86	80	63	60	52	56
Toegeleverde producten	4.228	4.576	4.610	4.660	4.632	4.482	4.422
Vervaardiging van andere kleding en toebehoren, n.e.g.	315	309	259	247	232	204	206
Vervaardiging van sportartikelen	60	52	46	35	33	33	36
Reparatie en onderhoud van schepen	1.184	990	999	968	854	809	762
Groothandel in sport- en kampeerartikelen, met uitzondering van fietsen	1.194	1.031	1.023	1.051	919	812	788
Detailhandel in sport- en kampeerartikelen in gespecialiseerde winkels	1.398	2.091	2.174	2.244	2.477	2.516	2.515
Verhuur en lease van sport- en recreatieartikelen	77	103	109	115	117	108	115
Totaal sport	14.832	14.757	14.862	14.717	14.645	14.164	14.164
Alle sectoren	2.013.754	2.139.878	2.160.072	2.146.956	2.170.097	2.183.163	2.186.590
Groeí sport (index)	100,0	99,5	100,2	99,2	98,7	95,5	95,5
Groeí alle sectoren (index)	100,0	106,3	107,3	106,6	107,8	108,4	108,6

Bron: RSZ.

personen tewerkgesteld in de sportsector daalt wat ten opzichte van 2005, maar is stabiel ten opzichte van begin 2012. De daling van de **tewerkstelling** ten opzichte van 2005 is volledig te wijten aan een daling van de tewerkstelling in de sector van de kernproducten.

De jaarrekeningen van bedrijven laten toe om een aantal kerncijfers van bedrijven in de sportsector te schetsen. Er kan wel enkel een uitspraak gedaan worden over jaarrekeningplichtige bedrijven. De kleinere zelfstandige en eenpersoonsbedrijven komen er niet in voor, evenmin als de VZW's of de overheidsinstellingen.

De toegevoegde waarde is de afgelopen jaren duidelijk toegenomen, in 2011 is er wel voor het eerst een kleine terugval. De schuldgraad verbetert in 2011 sterk ten opzichte van de voorgaande jaren. De rendabiliteit op het eigen vermogen blijft wel op een laag niveau liggen.

3.109 Bedrijven sportsector

Evolutie van enkele economische kerncijfers voor de sportsector, van 2006 tot 2011. De ratio's zijn gebaseerd op gemiddelden.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kernproducten sport						
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	201,0	282,5	312,8	332,0	368,5	375,3
Algemene schuldgraad (%)	71,1	72,0	69,9	70,9	71,3	71,4
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	6,6	6,0	2,2	-0,8	-2,9	1,3
Toegeleverde producten sport						
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	391,1	423,4	441,3	449,6	470,5	436,4
Algemene schuldgraad (%)	61,7	66,1	62,2	64,4	65,9	56,6
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	9,8	32,2	8,4	4,5	5,1	2,6
Totaal sport						
Bruto toegevoegde waarde (€ mln)	587,2	701,7	748,9	776,1	807,7	834,4
Algemene schuldgraad (%)	65,4	68,4	65,4	67,0	62,5	68,0
Netto-rendabiliteit van het eigen vermogen, na belastingen (%)	8,7	23,1	6,0	2,7	2,3	2,2

Bron: Bureau Van Dijk.

DEFINITIES

Assimilatie Is een gelijkstelling met een VTS-kwalificatie op basis van een buiten- of binnenlandse kwalificatie, vermeld op de assimilatietafel van de VTS. De persoon die geassimileerd wordt, ontvangt hiervoor van de VTS een schriftelijk bewijs van zijn kwalificatie doch geen VTS-diploma.

Generieke assimilatie Sinds het academiejaar 2010-2011 worden alle afgestudeerde Masters Lichamelijke Opvoeding van UGent, VUB en KU Leuven nominatief geassimileerd voor 8 kwalificaties Initiator. Het verschil met een gewone assimilatie is dat dit generiek voor 8 kwalificaties gebeurt, waar een gewone assimilatie slechts individueel voor 1 kwalificatie en op vraag van de betrokkenen wordt toegekend.

Inschaling Is een gelijkstelling met een VTS-kwalificatie op basis van het succesvol beëindigen van een opleidingstraject aan een universiteit of hogeschool met een opleiding Lichamelijke Opvoeding. De persoon die wordt ingeschaald, ontvangt hiervoor een VTS-diploma.

EVC-procedure EVC staat voor Erkenning van Verworven Competenties, een systeem met als doel het onderscheiden en waarderen van de zichtbare en onzichtbare competenties waarover men beschikt en dat kan resulteren in het toekennen van een gelijkstelling met een VTS-kwalificatie of vrijstelling(en) voor delen van een VTS-opleiding.

EVK-procedure EVK staat voor Eerder Verworven Kwalificatie. Deze eerder verworven kwalificaties behaald via andere opleidingsverstrekkers (bijvoorbeeld in het buitenland), kunnen door de VTS worden erkend indien deze voldoen aan bepaalde inhoudelijke voorwaarden.

Categorie 0 Niet sporttechnisch gediplomeerd

Categorie I VTS-initiator, 2de jaar bachelor LO geslaagd of hiermee geassimileerd

Categorie II VTS-instructeur B/trainer B, bachelor LO of hiermee geassimileerd

Categorie III VTS trainer A, bachelor LO + instructeur B/trainer B, master LO of hiermee geassimileerd

Categorie IV Bachelor LO + trainer A, master LO + instructeur B/trainer B of hiermee geassimileerd

Categorie V Master LO + trainer A, master LO + sporttechnisch postgraduaat of hiermee geassimileerd

Tewerkstelling, vestigingen en bedrijven sportsector

Omvat voor kernproducten (NACE-classificatie 2008): 85.510, 93.110, 93.121, 93.130, 93.199, 93.291. Voor toegeleverde producten (NACE-classificatie 2008): 14.199, 32.300, 33.150, 46.496, 47.640, 77.210.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Scheerder, J., Borgers, J., Vanreusel, B., Vos, S. (2014). *Geen loopcultuur zonder lichte loopinfrastructuur? Een studie naar het aanbod en gebruik van Finse pistes in Vlaanderen*. Beleid & Management in Sport, 20. Leuven: KU Leuven/OnderzoeksGroep Sport- & Bewegingsbeleid.
- Scheerder, J., Vandermeerschen, H., Borgers, J., Thibaut, E., Vos, S. (2013). *Vlaanderen sport! Vier decennia sportbeleid en sportparticipatie*. Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar Bewegen & Sport, 5. Gent: Academia Press.
- Galle, C (2012). *De Grote Sportclubenquête. De Resultaten-14 september 2012*. Antwerpen: Blosco.
- Lefevre, J., Phillipaerts, R., De Martelaer, K., Van der Aerschot, H. (2011). *Fysieke fitheid en fysieke activiteit van de Vlaamse Jeugd, 6-11 jaar, anno 2011*. Brussel: Blosco en CJS.
- Muyters, P. (2010). *Beleidsnota sport, 2010-2014*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Van Lierde, A. en Willems, T. (2004) *Hoe goed zit het met de Vlaamse sportclubs?* Blosco: Brussel.

www.blosco.be

www.dopinglijn.be

www.cjsm.be/gezondsporten

www.topsportvlaanderen.be

3.3 GEZONDHEID

BLIKVANGERS

- De vaccinatiegraad bij jonge kinderen is hoog genoeg om groepsimmunitet te verkrijgen (figuur 3.110). Bij adolescenten wordt voor de meeste vaccins een vaccinatiegraad van ongeveer 90% gehaald. Bij hen stijgt de vaccinatiegraad tegen mazelen, bof en rode hond met bijna 2% tot 92,5%, net onder de WHO-doelstelling van 95% voor de eliminatie van mazelen.
- In de periode 2012-2013 laat 51% van de vrouwen in de doelgroep (50 tot 69 jaar) zich screenen in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker (figuur 3.112). De deelnamegraad neemt toe over de verschillende periodes, maar de jongste jaren is de stijging minder sterk.
- Het aandeel volwassen rokers vertoont de voorbije 20 jaar een dalende trend. In 2011 rookt 18,5% van de Vlamingen van 18 jaar en ouder. Dit lijkt een goede stap op weg naar de gezondheidsdoelstelling die stelt dat er tegen 2015 maximaal 20% volwassen rokers mogen zijn. Ook het tabaks- en alcoholgebruik bij jongeren loopt terug (figuren 3.114 en 3.115).
- Bij mannen ligt de sterfte door vervoersongevallen in 2011 50% lager dan in 1998, het aantal vrouwelijke verkeersslachtoffers krimpt met 58% (figuur 3.123).
- 44% van de Vlamingen is te zwaar, een cijfer dat toeneemt doorheen de tijd. Overgewicht komt vaker voor bij mannen en lager opgeleiden (figuur 3.125).
- Iedere dag sterven bijna 3 Vlamingen door zelfdoding, bijna 3 op de 4 zijn mannen (figuur 3.126). Binnen de EU15 bevinden we ons bij de landen met hogere zelfdodingscijfers. Toch is er een dalende trend sinds 2000.

Het Vlaamse gezondheidsbeleid wil het fysiek, psychisch en sociaal welbevinden versterken door gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken. Preventie speelt een centrale rol.

Het eerste deel gaat dan ook dieper in op de in dit kader geformuleerde gezondheidsdoelstellingen. Het tweede deel bevat een aantal omgevingsindicatoren rond sterfte en ziekten. In een derde deel komen zwangerschap en geboorte aan bod. Deel vier beschrijft kort het aanbod aan gezondheidsvoorzieningen.

Gezondheidsdoelstellingen

In navolging van de Wereldgezondheidsorganisatie (WGO) is de Vlaamse overheid in 1998 gestart met het formuleren van Vlaamse gezondheidsdoelstellingen. Door het stellen van specifieke, meetbare en algemeen aanvaarde doelstellingen die men in een bepaalde periode wil realiseren, worden accenten gelegd binnen het preventieve gezondheidsbeleid. Het preventieve gezondheidsbeleid is decretaal verankerd (21/11/2003). Een gezondheidsconferentie formuleert de voorstellen voor gezondheidsdoelstellingen. De Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement nemen beslissingen over de doelstelling en de aan te wenden strategieën. Op deze wijze wordt gezocht naar een breed maatschappelijk draagvlak voor de doelstelling in kwestie.

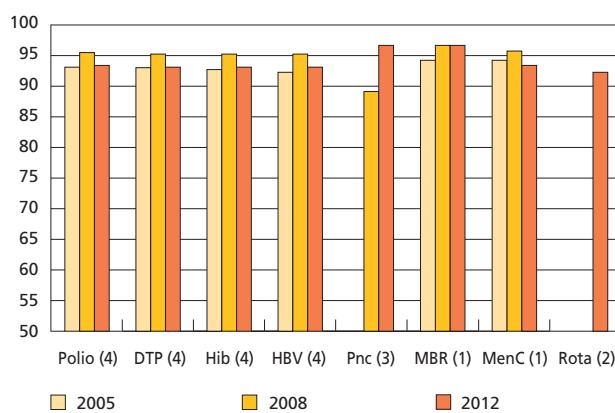
In dit deel komen de gezondheidsdoelstellingen rond vaccinaties, bevolkingsonderzoeken naar kanker, tabak, alcohol en drugs, ongevallen, voeding en beweging en depressie en zelfdoding aan bod.

Vaccinaties

De vernieuwde gezondheidsdoelstelling rond vaccinatie luidt als volgt: ‘Tegen 2020 moet een kwaliteitsvol vaccinatiebeleid in Vlaanderen erop gericht zijn de bevolking gedurende het hele leven doeltreffend te beschermen tegen vaccineerbare infectieziekten die een ernstige impact kunnen hebben op de levenskwaliteit.’

3.110 Vaccinatiegraad jonge kinderen

Evolutie van de vaccinatiegraad bij kinderen tussen de 18 en 24 maanden, in 2005, 2008 en 2012, in %.

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (4) is vaccin tegen polio, vierde dosis.
DTP: Difterie-Tetanus-Kinkhoest; Hib: H. influenzae type b; HBV: Hepatitis B;
Pnc: Pneumokokken; MBR: Mazelen-Bof-Rode hond; MenC: Meningokokken van serogroep C; Rota: Rotavirus.

Bron: Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013).

Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere dient tegen 2020:

- voor kinderen en jongeren voor elk van de vaccinatiemomenten de vaccinatiegraad bereikt die nodig is voor het garanderen van groepsimmunitet;
- minstens 50% van de risicogroepen voor complicaties van griep jonger dan 65 jaar gevaccineerd tegen seizoengriep;
- minstens 75% van de 65-plussers gevaccineerd tegen seizoengriep.

De vaccinatiegraadstudie 2012 onderzocht hoeveel jonge kinderen (18-24 maanden) en adolescenten (geboren in 1998) gevaccineerd zijn met de in Vlaanderen aanbevolen vaccins.

Alleen het vaccin tegen polio is wettelijk verplicht. Het vaccin wordt meestal gegeven in een zesvoudig vaccin, samen met difterie, tetanus, kinkhoest, Haemophilus influenzae type b en hepatitis B. De vaccinatiegraad voor volledige vaccinatie (4 dosissen) met dit zesvoudige vaccin blijft stabiel op 93%.

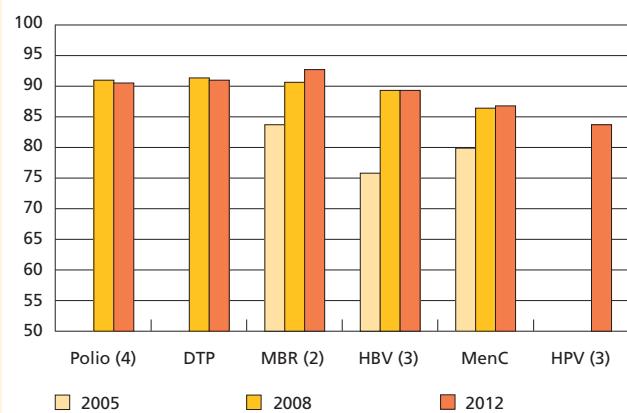
Voor de eliminatie van mazelen is een vaccinatiegraad van minimaal 95% nodig (WHO-doelstelling). Voor jonge kinderen is dat percentage bereikt.

Ook voor de andere gratis vaccins is de vaccinatiegraad bij jonge kinderen hoog genoeg om groepsimmunitet te verkrijgen en de circulatie van de ziekte te doorbreken. Het vaccin tegen het rotavirus werd in 2008 aanbevolen door de Hoge Gezondheidsraad. Hoewel het nog niet gratis is, is de vaccinatiegraad toch al heel sterk gestegen tot een niveau dat dicht tegen de andere vaccins aanleunt.

Bij adolescenten wordt voor de meeste vaccins een vaccinatiegraad van ongeveer 90% gehaald. De vaccinatiegraad tegen mazelen, bof en rode hond stijgt met bijna 2% tot 92,5%, net onder de WHO-doelstelling van 95% voor de eliminatie van mazelen.

3.111 Vaccinatiegraad adolescenten

Evolutie van de vaccinatiegraad bij adolescenten (geboren in 1998), in 2005, 2008 en 2012, in %.

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (4) is vaccin tegen polio, vierde dosis.
DTP: Difterie-Tetanus-Kinkhoest; MBR: Mazelen-Bof-Rode hond; HBV: Hepatitis B; MenC: Meningokokken van serogroep C; HPV: Humaan papillomavirus.

Bron: Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013).

Het vaccin tegen het humaan papillomavirus, het virus dat baarmoederhalskanker veroorzaakt, haalt bij zijn introductie al een vaccinatiegraad van 83,5% (alle 3 de dosissen) bij de meisjes in het eerste jaar secundair. Dit bewijst de positieve houding van de Vlaming ten opzichte van vaccinatie en de doeltreffende organisatie van het vaccinatiebeleid.

Ouders van kinderen die niet volledig zijn gevaccineerd, zijn zich daar in 8 op de 10 gevallen niet van bewust. Die onwetendheid lijkt dan ook de belangrijkste reden voor niet-vaccinatie.

De meeste jonge kinderen worden gevaccineerd via Kind en Gezin (84%). Andere belangrijke vaccinatoren zijn de kinderarts (12%) en de huisarts (4%).

Bij de adolescenten zijn de centra voor leerlingenbegeleiding de belangrijkste hoofdvaccinatoren (87%). De huisartsen zijn de hoofdvaccinatoren voor 10% van de adolescenten.

Bij de volwassenen was in 2008 30% van de doelpopulatie tussen 15 en 64 jaar gevaccineerd tegen griep in de loop van het laatste vaccinatieseizoen. Bij de 65-plussers liep dit aandeel op tot 64%. De gezondheidsdoelstelling stelt tegen 2020 vaccinatiegraden van respectievelijk 50% en 75% voorop.

Er was omzeggens geen verschil tussen mannen en vrouwen en ook opleidingsniveau speelde geen rol van betekenis. De vaccinatiegraden nemen toe doorheen de tijd.

Borstkankeropsporing

Een nieuw voorstel tot gezondheidsdoelstelling voor de bevolkingsonderzoeken naar kanker (geformuleerd op een gezondheidsconferentie in december 2013) luidt: 'Tegen 2020 zijn de Vlaamse bevolkingsonderzoeken naar

kanker van de baarmoederhals, borst en dikke darm efficiënt georganiseerd, rekening houdend met kosteneffectiviteit en met maatschappelijke en wetenschappelijke evoluties op vlak van bevolkingsonderzoek, en dragen ze bij tot gezondheidswinst voor de bevolking van Vlaanderen.'

Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere: het bevolkingsonderzoek naar borstkanker realiseert voor de deelnemers maximale voordelen en minimale nadelen, d.w.z. bij zo veel mogelijk vrouwen uit de doelgroep wordt borstkanker in een vroeger stadium ontdekt, er gebeuren zo weinig mogelijk overbodige medische interventies, het resultaat wordt tijdig meegedeeld en er vindt passend vervolgonderzoek plaats in geval van afwijkend resultaat.

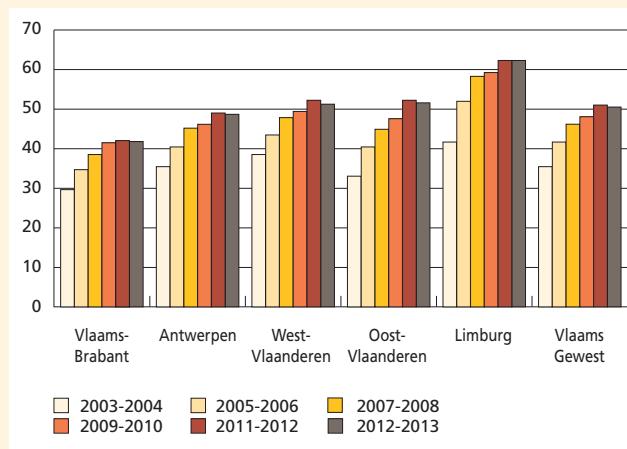
Uit de gegevens van het Centrum voor Kankeropsporing blijkt dat in de periode 2012-2013 51% van de vrouwen in de doelgroep (50 tot 69 jaar) zich liet screenen in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker. De deelnamegraad neemt toe over de verschillende periodes, maar de jongste jaren is de stijging minder sterk.

Deze cijfers zijn een onderschatting van het totale aantal vrouwen dat een mammografie ondergaat. Het gaat hier enkel om vrouwen die hebben deelgenomen aan het bevolkingsonderzoek. Een deel van de vrouwen uit de doelgroep wordt echter door hun arts voor een diagnostische mammografie doorverwezen buiten het bevolkingsonderzoek.

Dit verklaart voor een deel het verschil tussen de cijfers aangeleverd door het Centrum voor Kankeropsporing en de cijfers uit de gezondheidsenquête of die van het Inter-mutualistisch Agentschap. Hierin verklaarde in 2008 71% van de Vlaamse vrouwen uit de doelgroep (50 tot 69 jaar) dat zij een mammografie lieten uitvoeren in de afgelopen

3.112 Evolutie borstkakerscreening

Evolutie van de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkakerscreeningsprogramma, van 2003-2004 tot 2012-2013, in %.

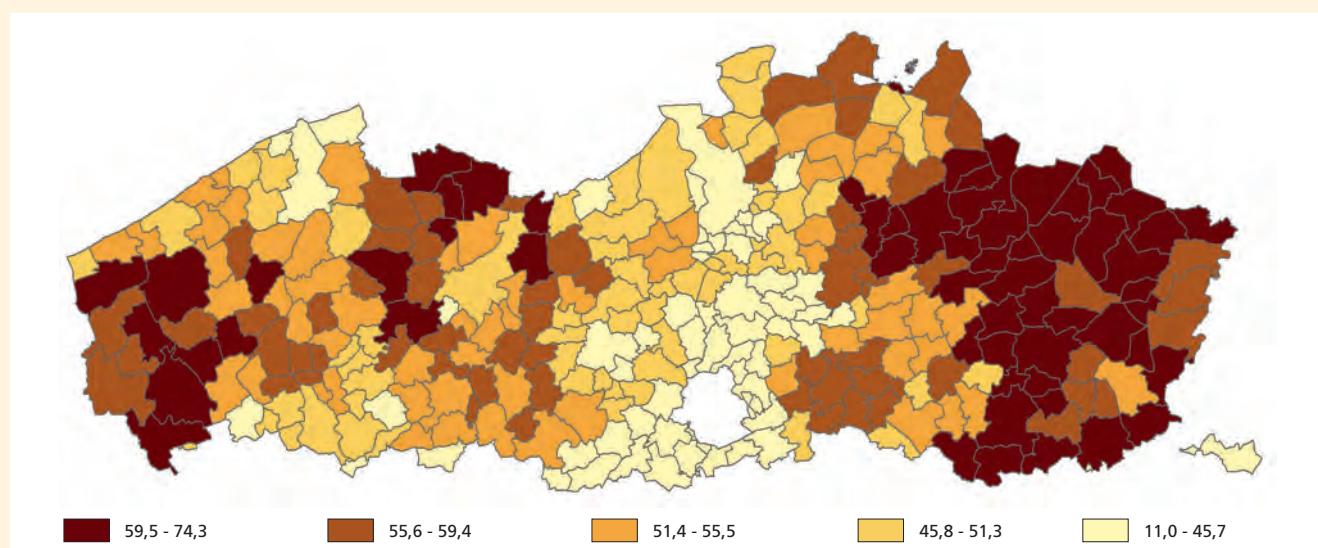
Opmerking: licht gewijzigde berekeningsmethode vanaf 2011-2012.
Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

twee jaar. Dit aandeel vertoont een significante stijging over de tijd, van 46% in 1997 tot 71% in 2008.

Binnen Vlaanderen verschilt de spreiding naar provincie. In Limburg is de deelname aan het bevolkingsonderzoek het meest succesvol, met een participatie van 62,6% in de periode 2012-2013. In Vlaams-Brabant wordt maar 42% van de vrouwen uit de doelgroep gemobiliseerd, mede door de lage deelnamegraad in het gebied rond Brussel. De streek van Leuven kent een hoge deelnamegraad.

3.113 Borstkakerscreening per gemeente

Indeling van de gemeenten in kwintielen naar gelang de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkakerscreeningsprogramma in de periode 2012-2013, in %.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Tabak, alcohol, drugs

Een derde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst op bevolkingsniveau realiseren door tegen het jaar 2015 het gebruik van tabak, alcohol en illegale drugs terug te dringen.

Deze doelstelling wordt verder specifiek omschreven per middel.

Tabak:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage rokers niet hoger dan 11%;
- bij personen van 16 jaar en ouder is het percentage rokers niet hoger dan 20%.

Alcohol:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage dat meer dan 1 keer per maand drinkt niet hoger dan 20%;
- bij mannen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 21 eenheden per week drinkt niet hoger dan 10%;
- bij vrouwen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 14 eenheden per week drinkt niet hoger dan 4%.

Illegale drugs:

- bij personen van 17 jaar en jonger is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 7%;
- bij 18- tot 35-jarigen is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 8%.

De gezondheidsdoelstelling over roken stelt dat tegen 2015 bij personen van 15 jaar en jonger het percentage rokers niet hoger dan 11% mag zijn. Bij de basismeting in 2004-2005 bedroeg het percentage laatstejaarsgebruikers van tabak 14,4%. Sindsdien bleven de resultaten rond dit percentage schommelen. Van een duidelijke daling is momenteel geen sprake. Toch is er voor de afgelopen 2 schooljaren een lichte daling merkbaar tot 12,6% in 2011-2012. Volgende bevragingsjaren zullen moeten duidelijk maken of dit het begin is van een verandering.

Het percentage rokers vanaf de leeftijd van 16 jaar moet

tegen 2015 minder dan 20% bedragen. De Gezondheidssenquête 2008 telde nog 23% rokers in Vlaanderen, een daling tegenover 2004.

Wat alcohol betreft zou tegen 2015 bij personen van 15 jaar en jonger het percentage dat meer dan 1 keer per maand drinkt niet hoger mogen zijn dan 20%. Bij de basismeting dronk 26,8% van de leerlingen jonger dan 16 vaker dan 1 keer per maand alcohol. Dit percentage kende de afgelopen jaren een geleidelijke daling. Tijdens de schooljaren 2009-2010 en 2010-2011 werd de doelstelling nipt bereikt en in 2011-2012 ligt het resultaat duidelijk onder de doelstelling.

Het percentage volwassen mannen dat wekelijks meer dan 21 eenheden drinkt zou in 2015 nog maximaal 10% mogen bedragen, in 2008 was dit 10%. Het percentage volwassen vrouwen dat wekelijks meer dan 14 eenheden drinkt moet terug naar 4% en bedroeg 6% in 2008.

Rond illegale drugs is het doel tegen 2015 dat bij personen van 17 jaar en jonger het percentage dat ooit cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 14% is, het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een illegale drug heeft gebruikt, mag niet hoger zijn dan 7%. Hoewel het ooit-gebruik in het laatste schooljaar gedaald is naar 15,7%, kan men nog niet spreken van een neerwaartse trend. Ook het laatstejaarsgebruik blijft schommelen rond hetzelfde niveau. De huidige prevalentie van 9,4% ligt nog niet dicht bij de doelstelling van 7%.

11,5% van de 18-35-jarigen gebruikte in 2008 het jaar voor de bevraging cannabis, het doel in 2015 bedraagt maximaal 8%.

Europees vergeleken bevindt Vlaanderen zich tussen de landen met een lager aandeel rokers. Bij de mannen positioneert het zich tussen Nederland en Denemarken, bij de vrouwen doet Vlaanderen het beter en bevindt het zich op het niveau van Zweden.

Tijdens het schooljaar 2011-2012 heeft 33% van alle middelbare scholieren ooit tabak gerookt, 8% rookt dagelijks. Twee derde van deze dagelijkse rokers, rookt minder dan 10 sigaretten per dag, een derde rookt meer. De gemid-

3.114 Tabak, alcohol, drugs

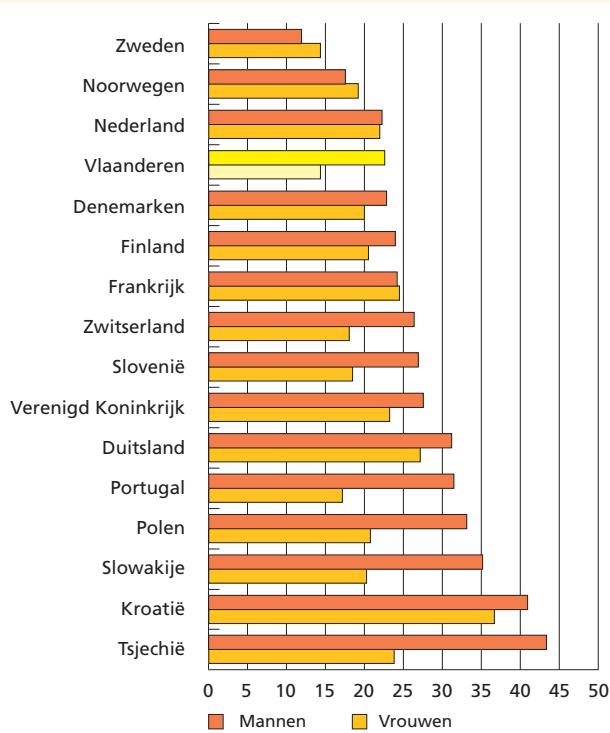
Aandelen per middel en doelstelling 2015, naar geslacht en leeftijd, in %.

Jongeren	Schooljaar 2004-2005	Schooljaar 2011-2012	Doel 2015
percentage rokers tot 15 jaar	14,4	12,6	max 11
percentage dat meer dan 1 keer per maand alcohol drinkt tot 15 jaar	26,8	17,2	max 20
percentage dat ooit cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt tot 17 jaar	19,0	15,7	max 14
percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt tot 17 jaar	9,9	9,4	max 7
Volwassenen	2004	2008	Doel 2015
percentage rokers vanaf 16 jaar	26,8	22,8	max 20
percentage mannen vanaf 16 dat meer dan 21 eenheden per week drinkt	12,8	9,7	max 10
percentage vrouwen vanaf 16 dat meer dan 14 eenheden per week drinkt	5,4	6,1	max 4
percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt bij de 18-35 jarigen	10,7	11,5	max 8

Bron: Leerlingenbevraging VAD, Gezondheidssenquête WIV.

3.115 Europese vergelijking roken

Aandeel rokers (18 jaar en ouder), in 2011, naar geslacht, Europese vergelijking, in %.

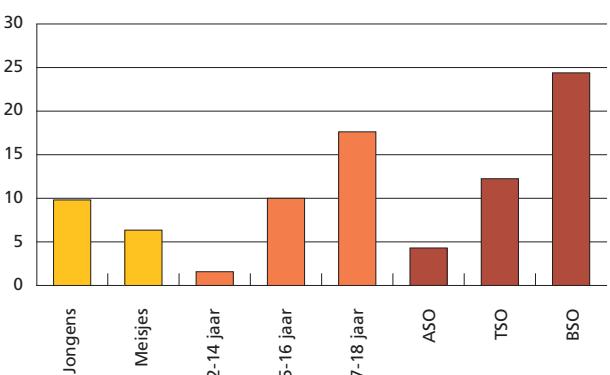
Bron: ISSP (2011).

delde leeftijd waarop jongeren hun eerste sigaret hebben opgestoken, was 14,4 jaar.

Tussen jongens en meisjes is er maar weinig verschil meer. Het dagelijks roken neemt sterk toe met de leeftijd, bij de 17- tot 18-jarigen rookt 17,5% dagelijks. Leerlingen in het TSO en vooral BSO roken beduidend meer dan leerlingen in het ASO.

3.116 Rookgedrag jongeren

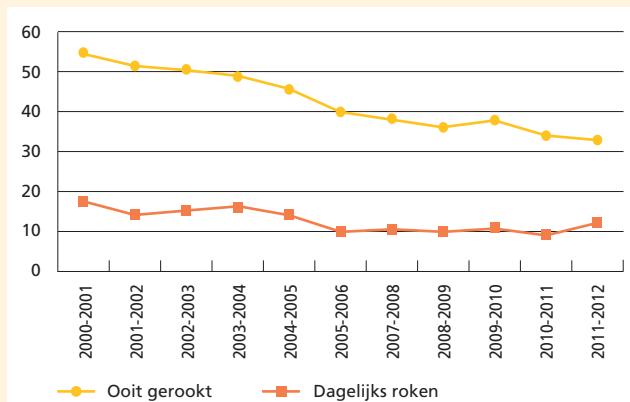
Dagelijkse rokers bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2011-2012, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

3.117 Evolutie rookgedrag jongeren

Evolutie in tabaksgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2011-2012, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

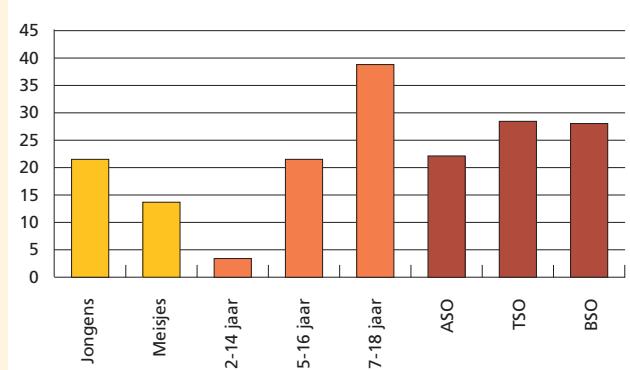
Tussen schooljaar 2000-2001 en 2011-2012 is een sterke daling te merken in het tabaksgebruik bij jongeren. De grootste daling doet zich voor in het ‘ooit gebruikt’ met een daling van om en bij de 20%. Toch is er blijvende aandacht nodig voor de jongeren die wel experimenteren en verder evolueren naar regelmatig gebruik: 1 op 10 leerlingen is namelijk een regelmatige roker. Tijdens het schooljaar 2011-2012 is er een lichte stijging van het aantal regelmatige gebruikers.

Aan het einde van het secundair onderwijs gebruikten bijna alle leerlingen ooit alcohol: onder de 17- tot 18-jarigen heeft 89% ooit alcohol gedronken. De gemiddelde leeftijd waarop men een eerste glas drinkt, is 14 jaar.

Van alle leerlingen in het secundair onderwijs in het schooljaar 2010-2011 drinkt 18% regelmatig alcohol, meer jongens dan meisjes. Met de leeftijd neemt de frequentie

3.118 Alcoholgebruik jongeren

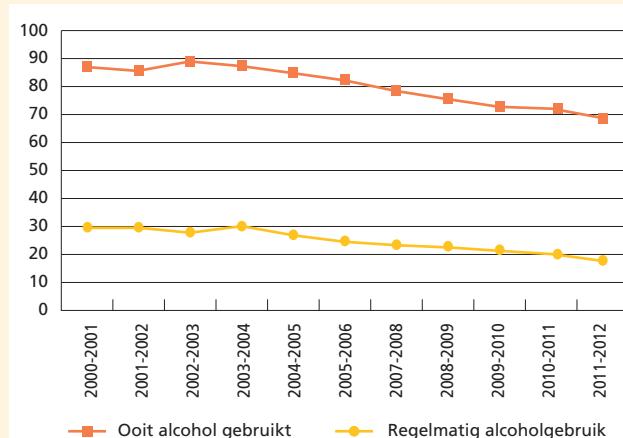
Regelmatig alcoholgebruik bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2011-2012, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

3.119 Evolutie alcoholgebruik jongeren

Evolutie in alcoholgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2011-2012, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

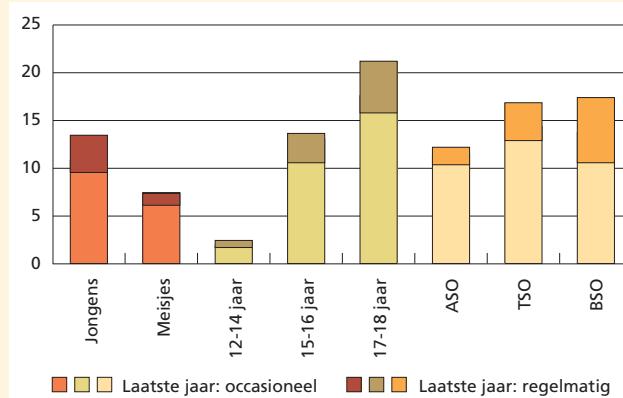
van alcoholgebruik snel toe: 21,5% van de 15 tot 16-jarigen en 39% van de 17 tot 18-jarigen drinkt regelmatig alcohol. Het TSO en BSO tellen iets meer leerlingen die regelmatig alcohol drinken dan het ASO, maar de verschillen zijn klein.

De voorbije 10 jaar daalde zowel het 'ooit gebruik' als het regelmatig gebruik. De 17,6% regelmatige gebruikers tijdens schooljaar 2011-2012 betekenen bijna een halvering tegenover de 29% regelmatige gebruikers tijdens schooljaar 2000-2001. Deze daling is echter grotendeels toe te schrijven aan een sterke daling in het 'ooit gebruik' bij de 12- tot 14-jarigen.

Cannabis blijft de meest populaire onder de illegale drugs bij jongeren: in het schooljaar 2011-2012 had 17,3% van alle leerlingen ooit cannabis geprobeerd tegenover 3,9%

3.120 Cannabisgebruik jongeren

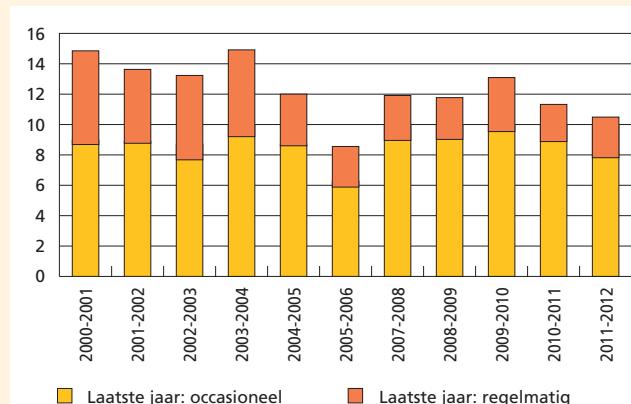
Laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2011-2012, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

3.121 Evolutie cannabisgebruik jongeren

Evolutie in laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2011-2012, in %.

Bron: Leerlingenbevraging VAD.

die ooit een andere illegale drug hadden geprobeerd. De gemiddelde leeftijd waarop een eerste keer cannabis werd gebruikt, was 15,4 jaar.

In het schooljaar 2011-2012 heeft 10,4% van alle leerlingen het jaar voor de bevraging cannabis gebruikt: 7,8% occasioneel, 2,6% regelmatig. Cannabis is populairder bij jongens dan bij meisjes en het gebruik neemt gradueel toe met de leeftijd. In de groep 17- tot 18-jarigen heeft 21% het voorbije jaar cannabis gebruikt, 5% deed dit regelmatig. De verschillen in laatstejaarsgebruik tussen de onderwijsvormen waren beperkt, wel gebruikten in het TSO en het BSO 2 tot 3 maal zoveel leerlingen regelmatig cannabis dan in het ASO.

Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, en dit in alle leeftijds categorieën, in de 3 onderwijsvormen en zowel bij jongens als meisjes.

Tussen het schooljaar 2000-2001 en 2011-2012 schommelt de laatstejaarsprevalentie van cannabisgebruik rond de 12%. Wel is er een daling in het regelmatig gebruik van cannabis, sinds 2004-2005 is er een stabilisering rond de 3%.

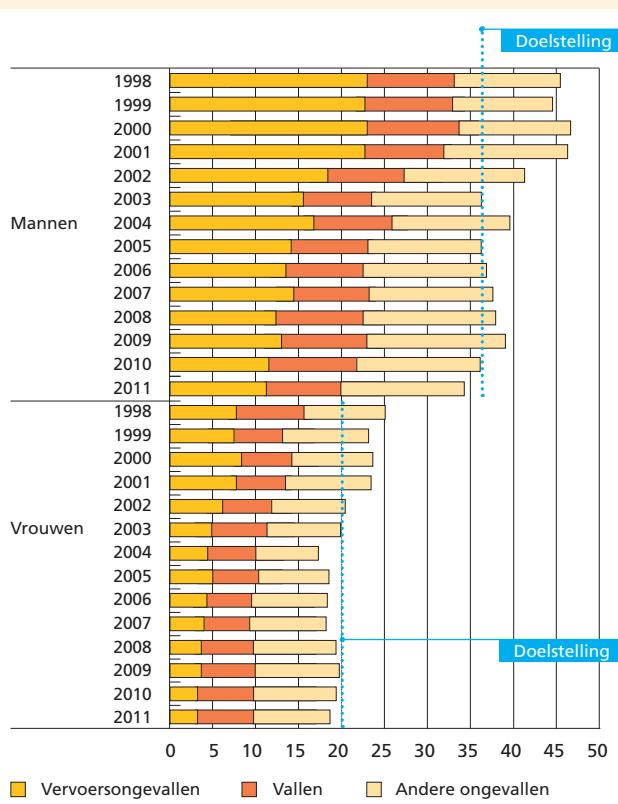
Ongevallensterfte

Een vierde gezondheidsdoelstelling stelt dat het aantal dodelijke ongevallen in de privésfeer en het verkeer moet afnemen met 20% (ten opzichte van 1998).

Sinds 1998 is de sterfte door ongevallen bij mannen gedaald met 24%. Daarmee is voor mannen de doelstelling bereikt. Voor vervoersongevallen is de doelstelling duidelijk bereikt. De sterfte bij mannen door vervoersongevallen daalt met 50%. De sterfte door vallen bleef ongeveer gelijk, de sterfte door andere niet-vervoersongevallen stijgt daarentegen met 17%.

3.122 Ongevallensterfte

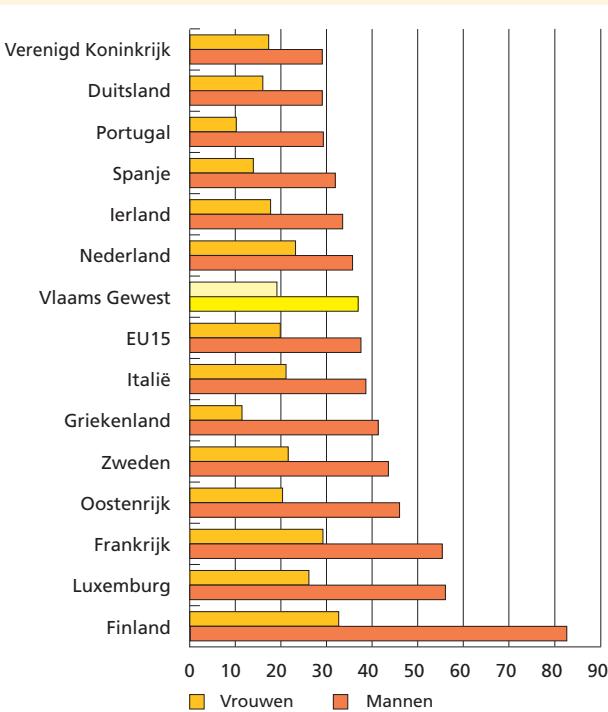
Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, naar geslacht, van 1998 tot 2011, per 100.000 inwoners.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.123 Europese vergelijking ongevallensterfte

Gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, Europese vergelijking, naar geslacht, in 2010, per 100.000 inwoners.

Bron: Eurostat, Agentschap Zorg en Gezondheid.

Over dezelfde periode is de sterfte door ongevallen bij vrouwen gedaald met 26%. Daarmee blijft de doelstelling voor vrouwen bereikt. Het aantal vrouwelijke vervoersslachtoffers krimpt met 58% en het aantal sterfgevallen door een ongelukkige val neemt af met 17%. De sterfte bij vrouwen door andere ongevallen blijft gelijk ten opzichte van 1998. Tussen 1998 en 2002 daalde de sterfte, maar sinds 2002 is er eerder een stijgende trend vast te stellen.

Vergeleken met de andere EU15-landen bevindt Vlaanderen zich eerder in de middenmoet, met cijfers vergelijkbaar met Nederland en het EU15-gemiddelde.

Bij thuiswonende ouderen valt ongeveer 1 op de 3 minstens 1 maal per jaar; één derde onder hen valt zelfs meerdere keren per jaar. Het risico om te vallen neemt toe met de leeftijd: 32 tot 42% van de 75-plussers valt jaarlijks minstens 1 maal. Nieuwe cijfers uit de gezondheidsenquête van 2008 bevestigen die gegevens: bijna een op de vier 65-plussers zegt in het jaar voorafgaand aan het interview te zijn gevallen. Gemiddeld vallen 65-plussers 3 keer per jaar, maar hoe ouder men wordt, hoe meer men valt. In de groep 65-75 jarigen is de prevalentie ongeveer 15%, terwijl die vanaf 75 jaar toeneemt tot ongeveer 37% op 85 jaar. Dit is waarschijnlijk een onderschatting van de problematiek. Heel wat valincidenten zonder letsel worden niet gemeld, voornamelijk uit vrees voor een opname in een woonzorgcentrum.

In de residentiële zorg ligt de valincidentie nog hoger: ongeveer 50 tot 70% van de bewoners valt minstens 1 keer per jaar. Bij ouderen met dementie kan het percentage vallers zelfs oplopen tot 66%.

Beweging, voeding en gewicht

De gezondheidsdoelstelling voeding en beweging wil gezondheidswinst realiseren op bevolkingsniveau door een stijging van het aantal mensen dat voldoende fysiek actief is, evenwichtig eet en een gezond gewicht nastreeft.

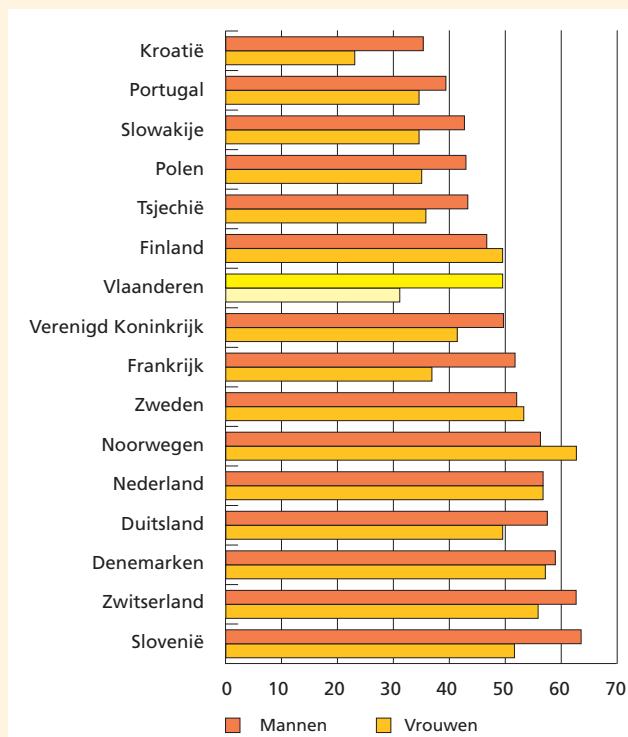
Deze doelstelling is opgesplitst in een aantal concrete subdoelstellingen, onder andere dient tegen 2015:

- het percentage personen dat voldoende fysiek actief is om gezondheidswinst te behalen met 10 procentpunten te stijgen;
- meer mensen evenwichtig te eten overeenkomstig de aanbevelingen van de actieve voedingsdriehoek;
- het percentage personen met een gezond gewicht minstens behouden te blijven.

In 2008 besteedt 45% van de Vlamingen minstens 30 minuten per dag aan matige of intensieve lichaamsbeweging. Dit geldt voor 56% van de mannen en 35% van de vrouwen. Het aandeel daalt bij mannen met de leeftijd terwijl het bij vrouwen van jongsaaf tamelijk laag is. Het hebben van voldoende lichaamsbeweging neemt duidelijk toe met het opleidingsniveau. Tegenover 2004 (41%) is er een lichte toename van het aandeel mensen met minstens 30 minuten lichaamsbeweging per dag.

3.124 Europese vergelijking fysieke activiteit

Aandeel van de bevolking (18 jaar en ouder) dat minstens enkele keren per week minstens 20 minuten lichamelijke oefeningen doet die doen zweten of zwaarder ademen dan gewoonlijk in 2011, naar geslacht, Europese vergelijking, in %.

Bron: ISSP 2011.

Europees vergeleken blijkt hetzelfde patroon: 40% van de Vlamingen besteedt minstens enkele keren per week op zijn minst 20 minuten aan lichamelijke oefeningen die doen zweten of zwaarder ademen dan gewoonlijk. Mannen (50%) doen dit vaker dan vrouwen (31%).

Hiermee bevindt Vlaanderen zich voor wat de mannen betreft in de middenmoet. Opvallend is het tamelijk grote verschil tussen mannen en vrouwen in vergelijking met de andere landen.

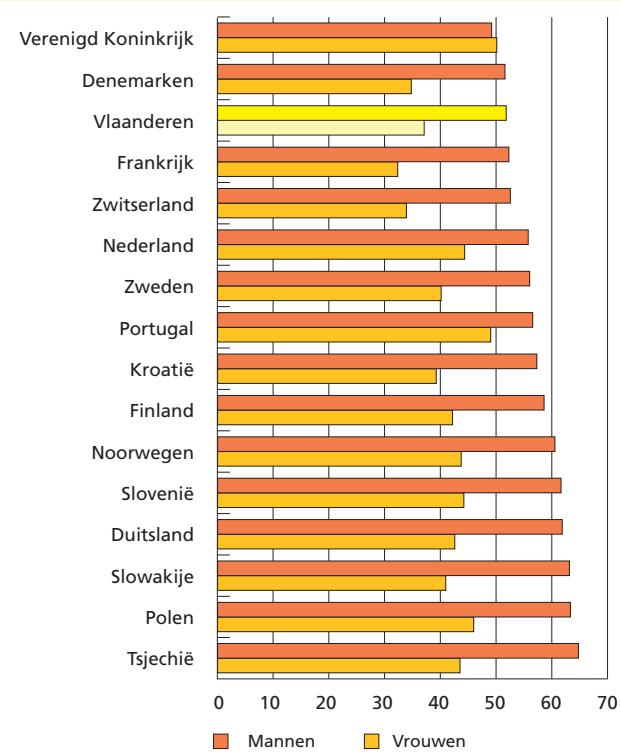
In 2008 eet 39% van de Vlamingen minstens 2 porties fruit per dag. Vooral vrouwen en hoger opgeleiden consumenten dagelijks voldoende fruit.

In 2008 eet 66% van de Vlamingen minstens 200 gram groenten per dag. Er is nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen. De geconsumeerde hoeveelheid groenten per dag varieert weinig in functie van het opleidingsniveau.

In 2008 heeft 50% van de Vlaamse volwassenen een gezond gewicht (BMI tussen 18,5 en 25). Maar 47% is te zwaar en 3% is te mager. Het percentage overgewicht is veel hoger bij mannen dan bij vrouwen. Het overgewicht neemt toe met de leeftijd en vanaf de leeftijdsgroep 45 tot 64 jaar lijdt meer dan de helft van de volwassen bevolking aan overgewicht. Hoe lager het opleidingsniveau is, hoe hoger de prevalentie van overgewicht. Doorheen de tijd is er een stijgende trend waar te nemen.

3.125 Europese vergelijking overgewicht

Aandeel van de volwassen bevolking (18 jaar en ouder) met overgewicht ($BMI \geq 25$) in 2011, naar geslacht, Europese vergelijking, in %.

Bron: ISSP 2011.

In 2011 was 44% van de Vlaamse volwassenen te zwaar (BMI hoger dan 25). Het percentage overgewicht is veel hoger bij mannen (52%) dan bij vrouwen (37%). Europees vergeleken zit Vlaanderen zowel bij mannen als bij vrouwen eerder bij de betere landen.

Geestelijke gezondheid en zelfdoding

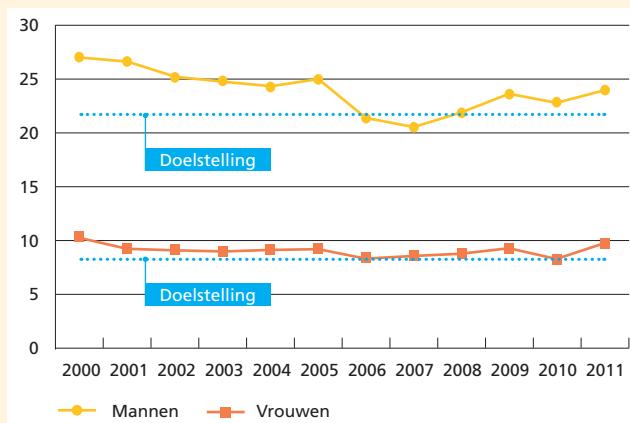
Een laatste gezondheidsdoelstelling geeft aan dat het aantal zelfdodingen tegen 2020 met 20% moet dalen ten opzichte van 2000.

In 2011 stierven 1.152 Vlamingen door zelfdoding. Bijna 3 op de 4 van hen zijn mannen: 820 mannen tegenover 332 vrouwen. Zelfdoding is een van de meest voorkomende doodsoorzaken bij jonge volwassenen tussen 20 en 49 jaar. De gemiddelde leeftijd van mannen en vrouwen die zelfdoding plegen is 51 jaar. De belangrijkste methode is verhanging. De helft van de zelfdodingen gebeurt bij mannen en vrouwen jonger dan 50. Dit grote aantal overlijdens op relatief jonge leeftijd zorgt ervoor dat zelfdoding voor bijna evenveel verloren jaren verantwoordelijk is als longkanker of ischemische hartziekten.

De nieuwe gezondheidsdoelstelling bepaalt dat het aantal zelfdodingen in 2020 met 20% moet dalen t.o.v. 2000. Deze doelstelling is nog niet gehaald, noch bij mannen noch bij

3.126 Zelfdoding

Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterftecijfers door zelfdoding, naar geslacht, van 2000 tot 2011, per 100.000 inwoners.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

vrouwen. In 2011 overleden er meer mensen door suïcide dan in 2010.

Wanneer we ook rekening houden met de veranderende leeftijdsverdeling, waren er in 2011 wel minder overlijdens dan in 2000 (gestandaardiseerd aantal o.b.v. de Europese standaardbevolking).

Voor mannen is er een daling van 12% tussen het gestandaardiseerde aantal overlijdens in 2000 en dat in 2011.

Dat is nog niet de vooropgestelde 20% maar wel al een statistisch significant verschil. Voor vrouwen daalde het gestandaardiseerde aantal overlijdens in 2011 met 6% ten opzichte van 2000. Het verschil is bovendien niet significant.

Tijdens de hele periode zijn de sterftecijfers voor vrouwen beduidend lager dan deze voor mannen.

Binnen de EU15 bevindt Vlaanderen zich in 2010 in het gezelschap van landen met hoge suïcidecijfers: enkel Oostenrijk, Frankrijk en Finland hebben hogere zelfdodingscijfers.

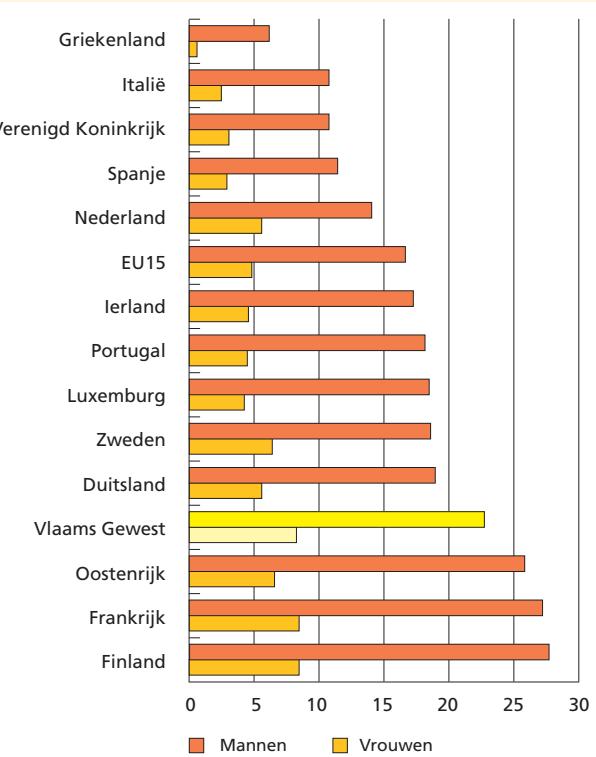
In 2012 registreerden 29 spoeddiensten van Vlaamse ziekenhuizen in het totaal 1.998 suïcidepogingen ondernomen door 1.931 personen. Dat komt neer op 159 pogers per 100.000 inwoners van 10 jaar of ouder, een daling van 11% ten opzichte van 2011.

Deze cijfers tonen vooral aan dat er veel meer suïcidepogingen dan zelfdodingen zijn.

Meer vrouwen dan mannen ondernemen een suïcidepoging, 6 op de 10 pogingen wordt door een vrouw ondernomen. Bijna de helft van de aangemelde suïcidepogers (45%) heeft reeds één of meerdere suïcidepogingen ondernomen in het verleden. Iets minder dan de helft van hen ondernam een poging gedurende het afgelopen jaar. Het hoogste absolute aantal suïcidepogers is tussen de 45 en 49 jaar oud, de gemiddelde leeftijd is 40 jaar. Ongeveer een derde van de suïcidepogers is tussen de 15 en 29 jaar. Bijna vier op vijf suïcidepogingen (79%) gebeuren aan de

3.127 Europese vergelijking zelfdoding

Gestandaardiseerde sterfte door zelfdoding, Europese vergelijking, naar geslacht, in 2010, per 100.000 inwoners.

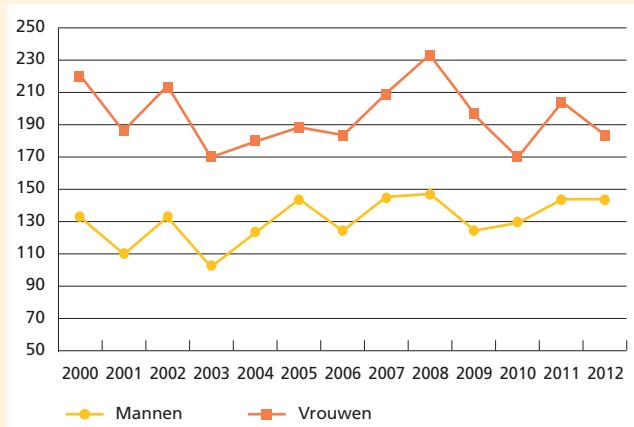

Bron: Eurostat, Agentschap Zorg en Gezondheid.

hand van zelfvergiftiging (voornamelijk door middel van benzodiazepines of andere sedatieve), 17% van de suïcidepogingen gebeurt door middel van zelfverwonding (voornamelijk door middel van een scherp voorwerp of verhanging), en 4% door een combinatie van zelfverwonding en zelfvergiftiging. Tijdens

3.128 Suïcidepogingen

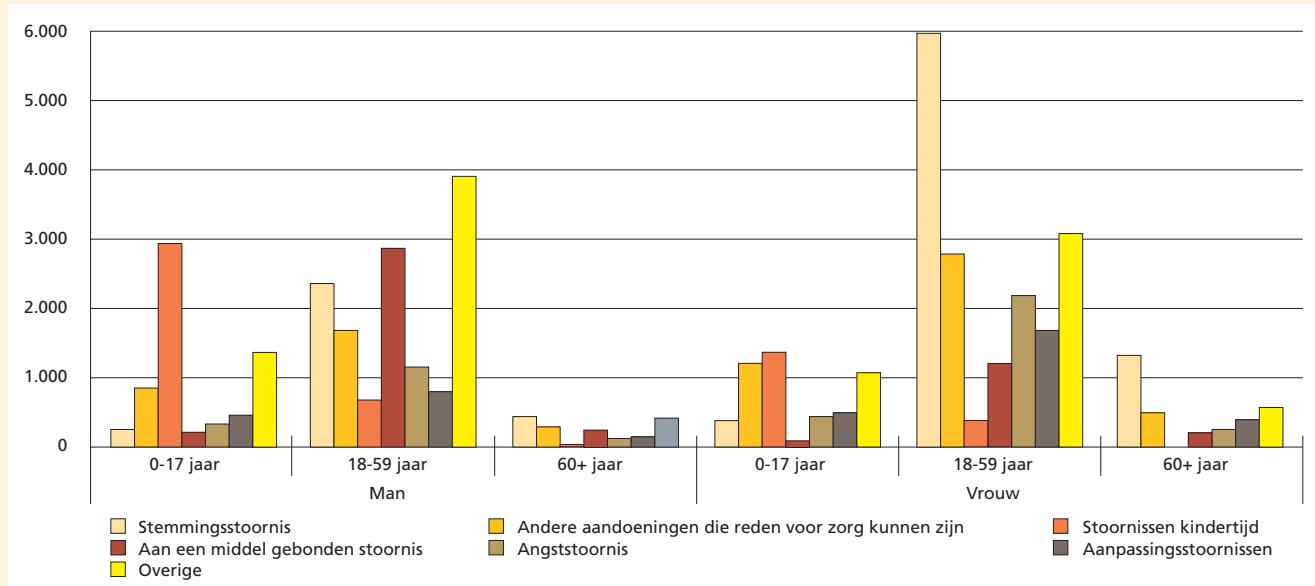
Evolutie van het gestandaardiseerd aantal personen dat een suïcidepoging ondernam, van 2000 tot 2012, per 100.000 inwoners.

Bron: Eenheid voor Zelfmoordonderzoek, UGent.

3.129 Diagnoses CGG

Belangrijkste diagnoses bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg in 2012, naar leeftijd en geslacht, aantal zorgperiodes in behandelingsfase.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

ongeveer één derde (29%) van de suïcidepogingen is er alcohol ingenomen.

De grootste subgroep van de suïcidepogers is ongehuwd (39%). Significant meer mannen (43%) dan vrouwen (36%).

In 2012 kregen 55.246 personen hulp in een Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG), een stijging voor het vijfde jaar op rij. In 2008 ging het nog om 49.832 personen.

De grootste groep cliënten van een CGG is tussen 18 en 59 jaar (67%), gevolgd door jongeren tot 17 jaar (24%). Ouderen zijn met 10% minimaal vertegenwoordigd. Enkel bij jongeren zijn er meer jongens dan meisjes: 13 tegenover 10. In de andere leeftijdsgroepen is er steeds een overwicht van vrouwen. In de leeftijdscategorie 18-59 jaar zijn er 10 mannen tegenover 13 vrouwen, bij de 60-plussers 1 man tegenover 2 vrouwen.

Jongeren komen vooral vanuit de gezondheidszorg (27%) en via onderwijsactoren (27%) terecht bij een CGG. 24% komt zonder gespecialiseerde verwijzing.

Bij volwassenen wordt de grootste groep (41%) doorverwezen door gezondheidswerkers. Een bijna even grote groep (36%) komt zonder een gespecialiseerde verwijzing, uit eigen beweging of op aanraden van familie of vrienden. 10% wordt doorverwezen door de justitieel sector. 37% van de 60-plussers wordt doorverwezen vanuit de gezondheidszorg, 29% komt zonder gespecialiseerde verwijzing en dan vooral uit eigen beweging. Daarnaast wordt nog 20% vanuit de ouderenzorg doorverwezen.

In 2012 heeft 65% van de cliënten binnen de maand een eerste intakegesprek. Dit is een achteruitgang tegenover vorige jaren, in 2004 was dit nog 74%. 16% van de cliënten die in 2012 zijn eerste intakegesprek kreeg, moest daar

langer dan 2 maanden op wachten, in 2004 was dit 13%. In de kinder- en jeugdzorg moeten cliënten gemiddeld het langste wachten op een eerste gesprek, de ouderenzorg kent de kortste wachttijden.

Bij volwassen vrouwen zijn stemmingsstoornissen de belangrijkste diagnose, bij mannen stoornissen gebonden aan middelengebruik. Bij jongeren maken stoornissen uit de kinderjaren het leeuwendeel uit. Deze verhoudingen blijven quasi constant doorheen de tijd.

Mortaliteit en morbiditeit

Dit deel gaat in op een aantal cijfers rond algemene sterfte, vermindbare sterfte, verloren potentiële jaren en foeto-infantile sterfte. Daarnaast komen ook seksueel overdraagbare aandoeningen en tbc aan bod.

Algemene sterfte

In 2011 stierven 57.666 inwoners van het Vlaamse Gewest. Dat zijn er 340 minder dan in 2010.

Wanneer wordt rekening gehouden met de vergrijzing van de bevolking, de gestandaardiseerde sterfte, dan vertonen de sterftecijfers de voorbij 15 jaar een continue, geleidelijke daling, vooral bij de mannen maar ook bij de vrouwen. De daling van de gestandaardiseerde sterftecijfers is voor een groot deel toe te schrijven aan de daling van de sterfte door kanker (bij mannen) en door hart- en vaataandoeningen (bij mannen en vrouwen).

In de wintermaanden overlijden meer mensen dan in de zomer. Dit is voornamelijk te wijten aan de winterse

3.130 Belangrijkste doodsoorzaken

Belangrijkste doodsoorzaken per leeftijdsgroep in 2011, naar geslacht, absoluut aantal en relatief belang in de leeftijdsgroep.

	Mannen	Vrouwen
0 jaar	Aangeboren afwijkingen (38 / 27%)	Aangeboren afwijkingen (33 / 32%)
1-4 jaar	Aangeboren afwijkingen (4 / 10%)	Niet-vervoersongevallen (4 / 22%)
5-9 jaar	Vervoersongevallen (3 / 29%)	Vervoersongevallen (4 / 36%)
10-14 jaar	Vervoersongevallen (4 / 35%)	Verschillende doodsoorzaken (2 / 13%)
15-19 jaar	Suïcide (24 / 36%)	Suïcide (11 / 39%)
20-24 jaar	Vervoersongevallen (43 / 36%)	Suïcide (17 / 32%)
25-29 jaar	Vervoersongevallen (45 / 31%)	Suïcide (11 / 24%)
30-34 jaar	Suïcide (49 / 32%)	Suïcide (16 / 21%)
35-39 jaar	Suïcide (64 / 32%)	Borstkanker (22 / 23%)
40-44 jaar	Suïcide (91 / 26%)	Borstkanker (32 / 18%)
45-49 jaar	Suïcide (83 / 16%)	Borstkanker (58 / 15%)
50-54 jaar	Longkanker (115 / 13%)	Longkanker (78 / 13%)
55-59 jaar	Longkanker (223 / 16%)	Longkanker (126 / 14%)
60-64 jaar	Longkanker (310 / 16%)	Borstkanker (142 / 13%)
65-69 jaar	Longkanker (418 / 18%)	Borstkanker (128 / 10%)
70-74 jaar	Longkanker (504 / 16%)	Borstkanker (166 / 9%)
75-79 jaar	Longkanker (565 / 12%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (286 / 9%)
80-84 jaar	Ischemische hartziekten (536 / 10%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (571 / 10%)
85+ jaar	Hartdecompensatie (916 / 12%)	Hartdecompensatie (1.899 / 15%)

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

kwalen zoals longontstekingen en griep. Januari kent de jongste 10 jaar gemiddeld het hoogste aantal sterfgevallen, september het laagste.

Het ziekenhuis is zowel voor mannen als voor vrouwen de meest voorkomende plaats van overlijden. In 2011 vinden respectievelijk 53% (mannen) en 45% (vrouwen) van alle overlijdens daar plaats. Omdat mannen vaker op jongere leeftijd overlijden, sterven zij meer in het eigen huis dan vrouwen: 27% van alle overlijdens bij mannen tegenover 19% bij vrouwen. Vrouwen sterven dan weer vaker in een woonzorgcentrum dan mannen: 33% bij vrouwen tegenover 16% bij mannen.

Op de openbare weg en op het werk overlijden voornamelijk jonge mensen.

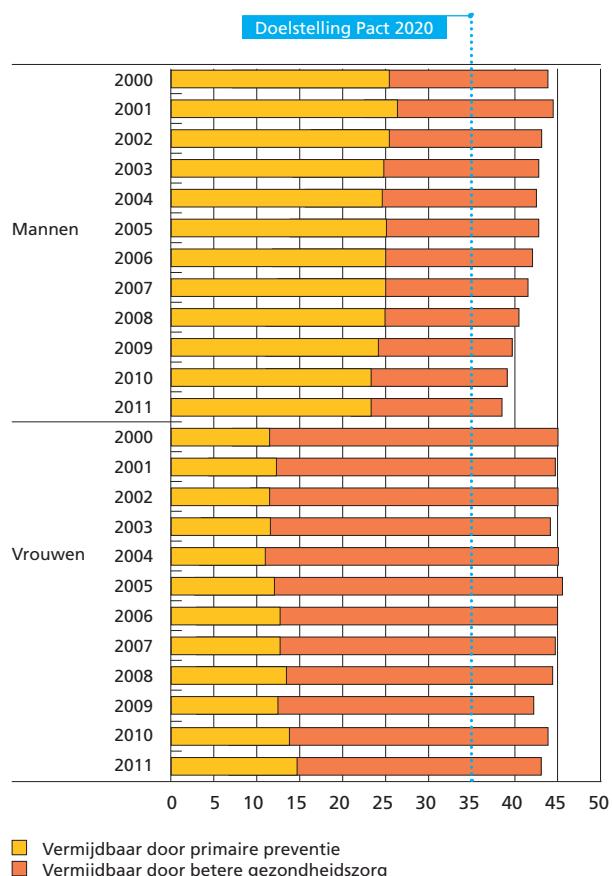
Het sterfsterisico, de kans dat iemand sterft op een bepaalde leeftijd, is vooral hoog in het eerste levensjaar en vanaf 50 jaar. Vanaf 25 jaar voor vrouwen en 30 jaar voor mannen stijgen de sterftekansen exponentieel. Bij jonge mannen (15-29 jaar) is er een relatieve oversterfte. De belangrijkste doodsoorzaken in deze leeftijdscategorie zijn vervoersongevallen en suïcide.

Tot de leeftijd van 34 jaar sterven mannen en vrouwen in grote lijnen door gelijkaardige oorzaak: aangeboren afwijkingen, ongevallen en zelfdoding. Vanaf de leeftijd van 35 tot en met 49 jaar sterven vrouwen in de eerste plaats aan borstkanker, ook bij 60-74-jarigen is borstkanker de belangrijkste oorzaak. In 2011 stierven er echter vaker 50-59-jarige vrouwen door longkanker dan door borstkanker.

Mannen vanaf 30 jaar stierven in de eerste plaats door suïcide (30 tot 49 jaar) en longkanker (50 tot 79 jaar). Daarna volgen voor zowel mannen als vrouwen hart- en vaatziekten. Vele van deze doodsoorzaken zijn gedeeltelijk vermindbaar, zoals (vervoers)ongevallen en longkanker.

3.131 Vermijdbare sterfte

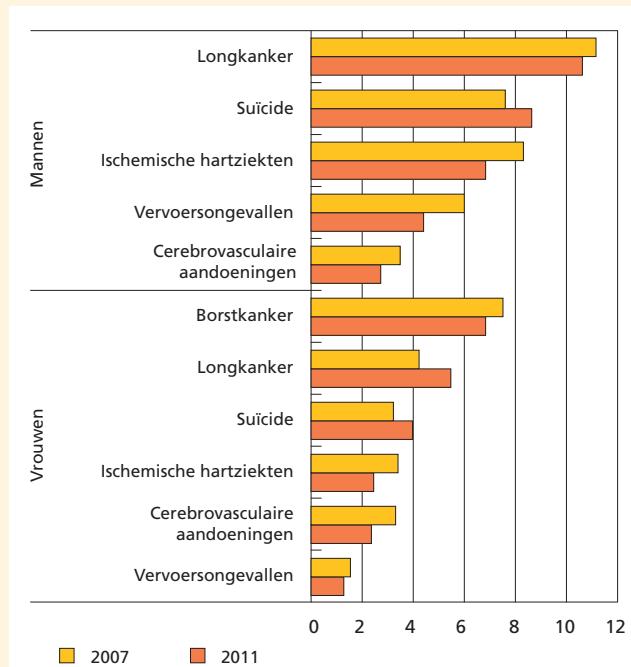
Evolutie van het percentage vermijdbare sterfte door primaire preventie en door een betere gezondheidszorg, leeftijdsgroep 0 tot 74 jaar, naar geslacht, van 2000 tot 2011.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.132 Verloren potentiële jaren

Verloren potentiële jaren voor enkele belangrijke doodsoorzaken in 2007 en 2011, leeftijdsgroep 1 tot 74 jaar, berekend ten opzichte van de levensverwachting, naar geslacht, per 1.000 persoonsjaren.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Vermijdbare sterfte

Vermijdbare sterfte betreft enerzijds doodsoorzaken die door primaire preventie zouden kunnen vermeden worden (door de bevolking goed in te lichten en te sensibiliseren voor de gevolgen van ongezonde voedings- en leefstijlfactoren) en anderzijds doodsoorzaken die zich bij een perfect georganiseerde gezondheidszorg nog amper zouden mogen voordoen (door vaccinatie, vroegtijdige opsporing of gepaste behandeling).

Ongeveer 40% van de overlijdens voor de leeftijd van 75 jaar zou theoretisch op één of andere manier te vermijden zijn. Bij mannen is er in 2011 38% vermijdbare sterfte. Het grootste deel hiervan is vermijdbaar door primaire preventie, met name de sterfte door ongezonde leefgewoonten (longkanker en ischemische hartziekten) of verkeersongevallen. Bij vrouwen is er 43% vermijdbare sterfte, waarvan het grootste deel te wijten was aan doodsoorzaken die sterk samenhangen met de kwaliteit van de gezondheidszorg. Hierin heeft borstkanker, verantwoordelijk voor 39% van de medisch vermijdbare sterfgevallen, een belangrijk aandeel.

Het voorbije decennium is er bij mannen een dalende trend vast te stellen zowel in de evolutie van sterfte vermijdbaar door primaire preventie als in de sterfte vermijdbaar door een optimale gezondheidszorg. Bij de vrouwen is er enkel een dalende trend voor de sterfte vermijdbaar door een optimale gezondheidszorg.

Verloren potentiële jaren

Er is sprake van verloren potentiële jaren (VPJ) als iemand sterft voor zijn 75ste verjaardag. Hoeveel jaren er verloren gaan, hangt af van zijn of haar levensverwachting.

In 2011 veroorzaakten 3 doodsoorzaken bij mannen een derde van de verloren potentiële jaren: longkanker, zelfdoding en ischemische hartziekten. Het totale aantal verloren potentiële jaren is bij mannen 1,5 maal groter dan bij vrouwen.

Bij vrouwen bestaat de top 3 uit borstkanker (11% van het totale VPJ-cijfer), longkanker en zelfdoding. Een kwart van de verloren potentiële jaren bij vrouwen is te wijten aan deze 3 doodsoorzaken. Bij vrouwen is na borstkanker, longkanker de tweede oorzaak van verloren jaren geworden. Het VPJ-cijfer voor longkanker is de laatste jaren namelijk sterk gestegen, en het cijfer voor ischemische hartziekten is sterk gedaald.

Sommige doodsoorzaken hebben veel impact wegens sterfte op jonge leeftijd, waarbij er bij elk overlijden vele jaren verloren gaan. Andere doodsoorzaken hebben veel impact wegens het grote aantal overlijdens op latere leeftijd. Hier gaan minder jaren per overlijden verloren, maar het grote aantal overlijdens geeft de doorslag.

Zo spelen vervoersongevallen en suïcide een belangrijke rol door de sterfte op relatief jonge leeftijd en zijn kankers en (ischemische) hartziekten belangrijk omwille van het grote aantal overlijdens dat zij veroorzaken op latere leeftijd.

Tussen 2007 en 2011 daalt het totale VPJ-cijfer wel bij mannen, maar nauwelijks bij vrouwen. Het totale VPJ-cijfer bij mannen daalt van 89,4 in 2007 naar 86,3 per 1.000 persoonsjaren in 2011. De daling is vooral te danken aan de daling van de sterfte door vervoersongevallen, door ischemische hartziekten, door long- en andere kankers en door beroertes.

Het totale VPJ-cijfer bij vrouwen daalt in de periode 2007-2011 licht van 60,6 naar 59,4 per 1.000 persoonsjaren. Er is wel een daling van de sterfte door beroertes, door ischemische hartziekten en door vervoersongevallen. Maar deze daling wordt teniet gedaan door de verhoging van de VPJ-cijfers voor longkanker en suïcide.

Foeto-infantile sterfte

In 2011 stierven 581 kinderen voor hun geboorte of tijdens hun eerste levensjaar.

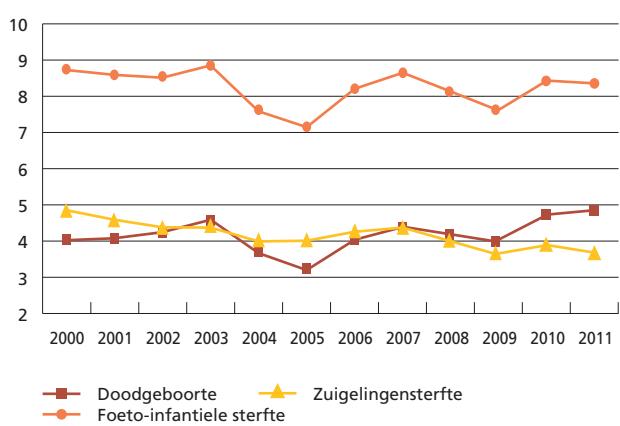
Het aantal foeto-infantile overlijdens blijft hiermee schommelen rond de 8 per 1.000 geboortes.

Het cijfer voor doodgeboorte stijgt opmerkelijk, vooral omdat vanaf 2010 ook de in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest niet-officieel aangegeven doodgeboren kinderen zijn opgenomen. In Vlaanderen gebeurt dit al vanaf 2007. De zuigelingensterfte vertoont de voorbije 10 jaar een licht dalende trend en bedraagt 3,6 per 1.000 geboortes in 2011.

In de meeste EU15-landen ligt de zuigelingensterfte lager dan 4 per 1.000. Alleen in Luxemburg en het Verenigd

3.133 Foeto-infantiele sterfte

Evolutie van de foeto-infantiele sterftecijfers per 1.000 geboortes, van 2000 tot 2011.

Noot.: Vanaf 2007 ook met niet officieel aangegeven doodgeboortes bij SPE, vanaf 2010 ook met niet officieel aangegeven doodgeboortes bij CEPIP.
Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Koninkrijk ligt het hoger. Finland en Zweden kennen de laagste sterfte beneden de leeftijd van 1 jaar. In 2011 bekleedt Vlaanderen een gemiddelde positie.

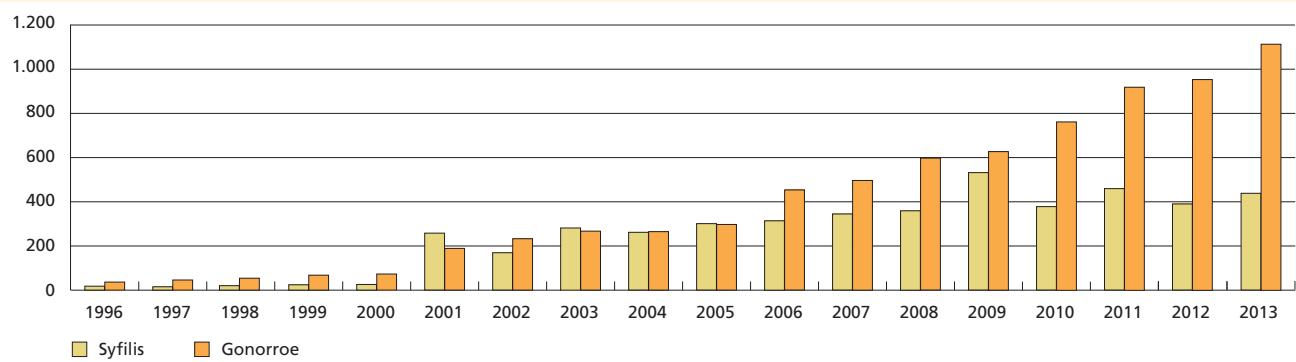
HIV en andere SOI

In 2012 werden er 1.227 nieuwe gediagnosticeerde gevallen van HIV-infectie vastgesteld. Dit zijn 3,4 gevallen per dag, meteen de hoogste piek ooit. Tussen 1997 en 2012 stijgt het jaarlijks aantal nieuwe gevallen met 75%. Deze toename is vooral uitgesproken tussen 1997 en 2000, daarna is de stijging meer gematigd. Deze toename doet zich ook voor in andere Europese landen.

Bij 45% van de nieuwe gevallen in 2012 ging het om personen met de Belgische nationaliteit. Bij hen zijn bijna 10 keer meer mannen dan vrouwen. De gemiddelde leeftijd voor seropositieve personen stijgt licht met de tijd. Tij-

3.136 SOI

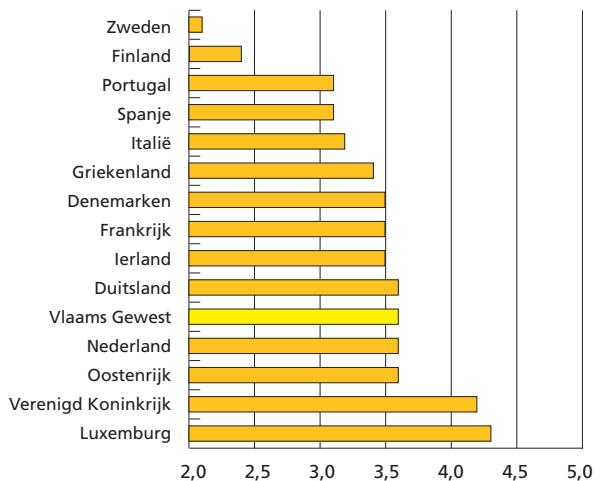
Evolutie van het aantal meldingen van syfilis en gonorroe, van 1996 tot 2013.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.134 Europese vergelijking zuigelingensterfte

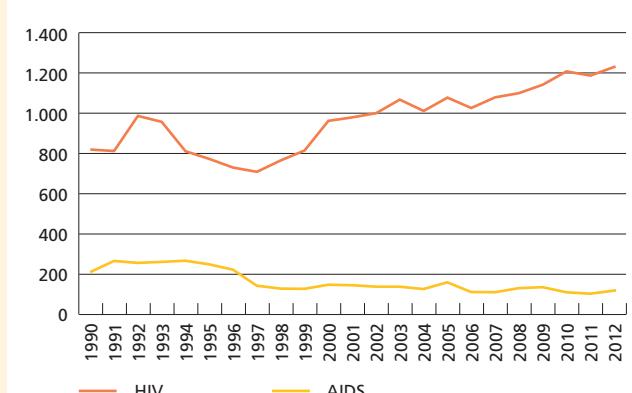
Aantal sterfgevallen van kinderen beneden de leeftijd van 1 jaar, Europese vergelijking, in 2011, per 1.000 levendgeborenen.

Bron: Kind en Gezin.

3.135 HIV en AIDS

Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en AIDS-gevallen, België, van 1990 tot 2012.

Bron: WIV.

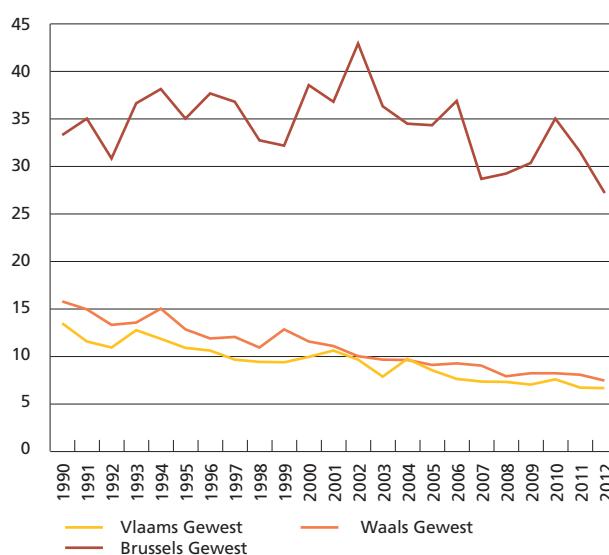
dens de periode 1992-1996 bedroeg dit gemiddelde 37 jaar, in de periode 2010-2012 is dit 39 jaar. 78,5% van de Belgische mannen vermelden homo- of biseksuele contacten als waarschijnlijke overdrachtswijze. Na een forse toename in de loop van de jaren 2000 lijkt het aandeel van de homo- en biseksuele overdrachtswijze te stabiliseren. Bij vrouwen gaat het in 95% van de gevallen om heteroseksuele overdracht.

55% van de nieuwe geïnfecteerden hebben een andere nationaliteit. Aangezien de virusoverdracht bij hen vooral via heteroseksuele weg gebeurt, zijn er hier ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke geïnfecteerden. Toch wordt ook in deze groep een toename van de homo- en biseksuele overdrachtswijze vastgesteld (van ongeveer 10% in 2000 tot 23% in 2012). 62% van de niet-Belgische geïnfecteerden in de periode 2010-2012 komt uit Subsaharisch Afrika.

In 2012 werden er 103 nieuwe AIDS-diagnoses gerapporteerd. Sinds 1983 gaat het om een totaal van 4.361 gediagnosticeerden waarvan er 2.020 overleden zijn. Het aantal nieuwe AIDS-patiënten stabiliseert tussen 1991 en 1995 tot gemiddeld 250 gevallen per jaar. De incidentie daalt sterk in 1996 en 1997 dankzij het gebruik van nieuwe AIDS-remmers. Sindsdien is een nieuwe stabilisatie opgetreden. Dit kan deels verklaard worden doordat een belangrijk deel van de AIDS-patiënten de diagnose van een HIV-infectie pas krijgt op het ogenblik dat AIDS doorbreekt en dus een behandeling met AIDS-remmers minder efficiënt is. In 1995 was deze late diagnose het geval bij 20% van de HIV-diagnoses, in 2012 bedraagt dit 42%. Deze verschuiving is te merken bij zowel homo- en biseksuele als heteroseksuele patiënten.

3.137 TBC

Evolutie van de tuberculose-incidentie in de 3 Belgische gewesten, van 1990 tot 2012, per 100.000 inwoners.

Bron: VRGT.

Het aantal sterfgevallen ten gevolge van de ziekte is sterk gedaald. In de periode 1992-1995 waren er jaarlijks gemiddeld 176 sterfgevallen. In 2012 zijn 27 sterfgevallen gemeld. Deze daling is het gevolg van de nieuwe therapieën bij seropositieve sinds 1996. Het gevolg is dat het aantal personen dat nog in leven is met de infectie toeneemt.

De voorbije jaren neemt het aantal gevallen van syfilis en vooral gonorroe fors toe, al lijkt er bij syfilis stilaan een stabilisatie op te treden. De oorzaak is meer onveilig vrijedrag, zowel bij holebi's als bij hetero's. Dit heeft uiteraard ook mogelijke repercussies bij de verspreiding van HIV.

TBC

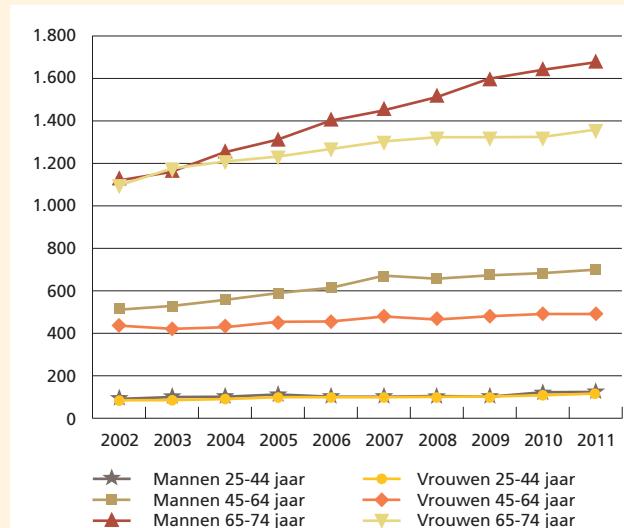
In alle gewesten is er een daling van de tuberculose-incidentie en elk gewest bereikt daarmee de laagste incidentie ooit. De daling is het sterkst in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest waar de incidentie uitkomt op 27,4/100.000 inwoners in 2012. In het Vlaamse Gewest wordt een incidentie gezien van 6,5/100.000 en in het Waalse Gewest van 7,3/100.000, wat zeer vergelijkbaar is.

Zoals in andere Europese landen worden ook in ons land de hoogste incidenties gezien in de grootste steden: Brussel, Luik, Antwerpen en Charleroi. In Brussel schommelt de incidentie al 25 jaar rond de grens van 30. In Antwerpen bleef de incidentie de laatste jaren relatief stabiel maar toch beduidend hoger dan het nationale of Vlaamse gemiddelde. In 2012 was deze 20,7/100.000.

Een verhoogd risico voor tuberculose is sterk afhankelijk van armoede en armoedige levensomstandigheden. In

3.138 Diabetes

Evolutie van het aantal diabetespatiënten onder medicatie per 10.000 rechthebbenden, naar geslacht en leeftijdscategorie, in het Vlaamse Gewest, van 2002 tot 2011.

Bron: Intermutualistisch Agentschap.

2012 gaat het in België in 10,5% van de gemelde gevallen om asielzoekers en 6,7% zijn mensen zonder papieren. Verder zijn er 3,1% gedetineerden, 2,9% dak- of thuislozen en 1,1% intraveneuze druggebruikers.

Diabetes

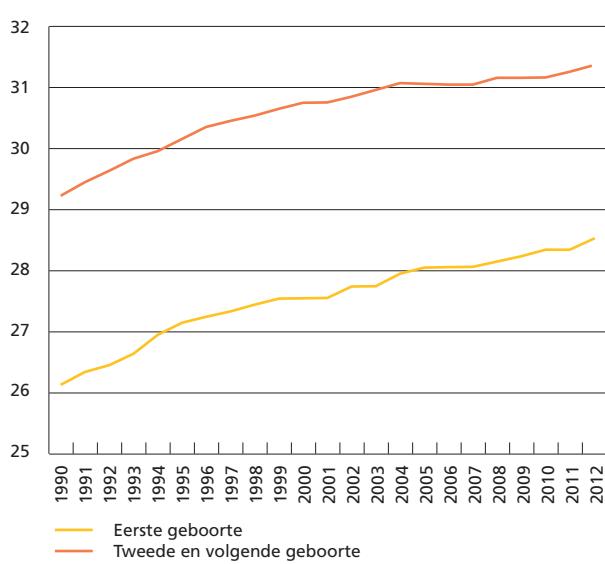
De Belgische diabetescijfers zijn onvolledig door het ontbreken van een eenduidige registratie maar de stijgende trend is ontegenspekelijk. De prevalentie van diabetes wordt door de Internationale Diabetes Federatie geschat op 8% van de volwassen Belgische bevolking. Dit zal verder oplopen tot 10% in 2030. Deze cijfers omvatten zowel gekende als onbekende diabetes. Naar schatting 1 op de 3 van de mensen met diabetes weet niet dat hij of zij de aandoening heeft en wordt er dus ook niet voor behandeld. De prevalentie van type 2 diabetes kan erg verschillen naargelang de socio-economische en etnische samenstelling, met bijvoorbeeld een grotere toename bij personen van Turkse/Marokkaanse origine.

Zwangerschap en geboorte

In 2012 daalt het aantal geboortes voor het tweede jaar op rij. Het aantal pasgeborenen daalt in Limburg, Oost- en West-Vlaanderen, de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant kennen een lichte stijging in 2012. Antwerpen is de provincie met de meeste geboortes (34% van alle geboortes in Vlaanderen) en Limburg die met de minste (12%), tussenin bevinden zich Oost-Vlaanderen (23%), West-Vlaanderen (17%) en Vlaams-Brabant (14%).

3.139 Maternale leeftijd

Evolutie van de gemiddelde maternale leeftijd bij een eerste, een tweede en volgende geboorte, van 1990 tot 2012, in jaren.

Bron: SPE.

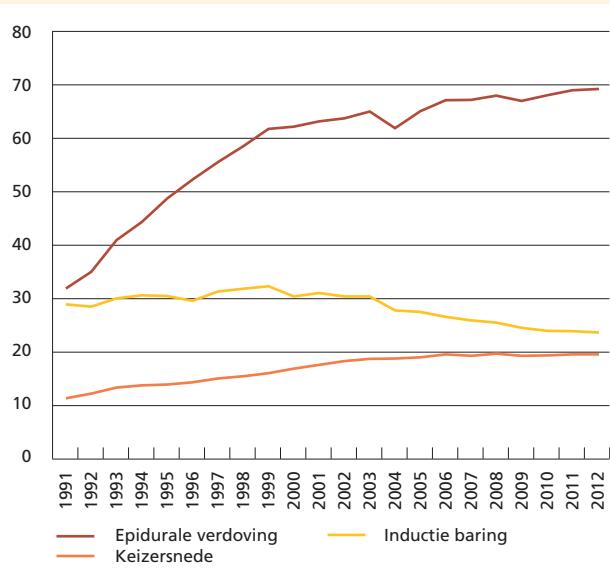
De gemiddelde leeftijd van zowel de eerst- als meerbarende vrouw is een fractie gestegen en bedraagt nu respectievelijk 28,5 jaar en 31,3 jaar. Nooit waren vrouwen in Vlaanderen gemiddeld zo oud ten tijde van de bevalling. Het aantal moeders van boven de 40 jaar neemt opnieuw toe en het aantal onder de 20 jaar neemt opnieuw af: 2,4% is veertig of meer en 1,6% is geen twintig op het moment van de bevalling.

Mee als gevolg van deze hogere maternale leeftijd wordt de medisch begeleide bevruchting alsmaar belangrijker (de vruchtbaarheid neemt immers af met de leeftijd). In 2012 komt 6,2% van de zwangerschappen tot stand na gebruik van vruchtbaarheidsbevorderende technieken, een toename met 50% op 10 jaar. Daarmee is Vlaanderen Europees recordhouder. Dat leidde bij 432 vrouwen (10,3% uit deze groep) tot de geboorte van een meerling: 36% van de meerlingen is een gevolg van artificiële productietechnieken.

Het aandeel keizersnedes komt in 2012 op 19,7%, identiek aan 2011. Voorlopig lukt het om onder de 20% te blijven, de voorbije 7 jaar lijkt een stabilisatie ingetreden. Dat is goed nieuws want in de ons omringende landen stijgt de frequentie van keizersnedes nog steeds. Vlaanderen zit samen met Nederland, Zweden, Noorwegen, Finland, IJsland en Slovenië in het selecte groepje van Europese landen die geen 20% halen. Aan het andere einde van het Europese spectrum bevinden zich Italië, Portugal en Roemenië waar meer dan 35% van de vrouwen per keizersnede bevallen. Bij 23,5% van de zwangerschappen wordt de baring ingeleid. Het laagste percentage sinds de start van de registratie. De epidurale verdoving is populairder dan ooit. Vanaf

3.140 Inducties, epidurales en keizersnedes

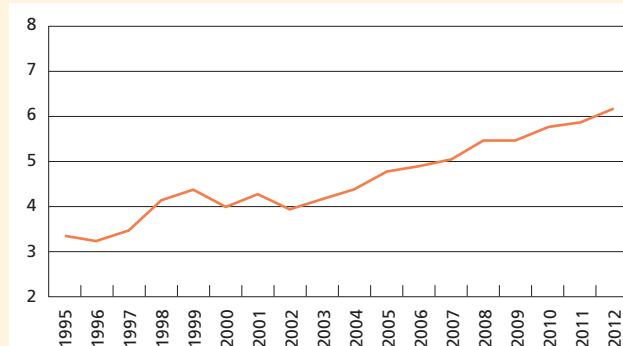
Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersnedes bij bevallingen, van 1991 tot 2012, in %.

Bron: SPE.

3.141 Medisch begeleide voortplanting

Evolutie van de medisch begeleide voortplanting, van 1995 tot 2012, in %.

Bron: SPE.

begin jaren 90 kent de epidurale pijnstilling een opmars van 32% in 1991 naar 69% in 2012.

Zowel het aantal geboortes met een laag geboortegewicht (<2,5 kg) als vroeggeboortes (<37 weken) zijn sinds 2000 bijna ongewijzigd gebleven en hun aandelen bedragen 6,8% en 7,6% in 2012.

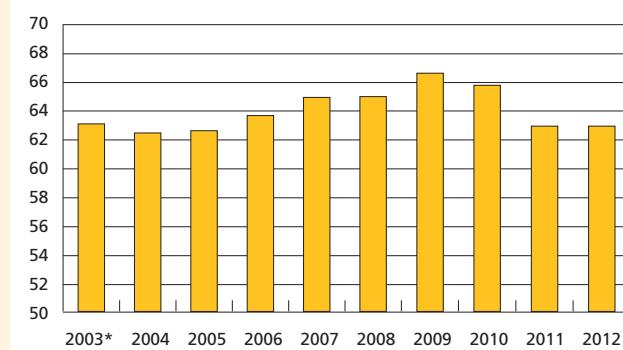
In 2012 lieten 2 vrouwen het leven in het kraambed. Over het algemeen is de moedersterfte laag en bedraagt doorheen de jaren ongeveer 1 op 19.000 bevallingen.

In 2012 krijgt bijna 63% van de pasgeboren kinderen als startvoeding uitsluitend borstvoeding. Tegenover 2011 blijft dit cijfer nagenoeg gelijk. De daling van het aandeel borstgevoede kinderen vanaf 2010 kan gedeeltelijk verklaard worden door technische problemen bij de overschakeling naar het nieuwe registratiesysteem van Kind en Gezin.

Borstvoeding heeft niet alleen een grotere biologische

3.142 Borstvoeding

Evolutie van het percentage kinderen dat op dag 6 als startvoeding uitsluitend borstvoeding krijgt, van 2003 tot 2012.

* April-december 2003.

Bron: Kind en Gezin.

waarde, het versteert ook beter, het beschermt tegen infecties en draagt bij tot het voorkomen van koemelkeiwitallergie.

Kinderen met een moeder van niet-Belgische origine krijgen veel vaker borstvoeding (ruim 70%) dan kinderen met een moeder van Belgische origine, en dit ongeacht of het gezin leeft in kansarmoede (35% borstvoeding) of niet (61% borstvoeding).

Vlaanderen is in Europa zeker geen koploper op het vlak van borstvoeding. De percentages liggen duidelijk lager dan in de Scandinavische en de mediterrane landen, die vaak aandelen boven de 90% halen.

Gezondheidsvoorzieningen

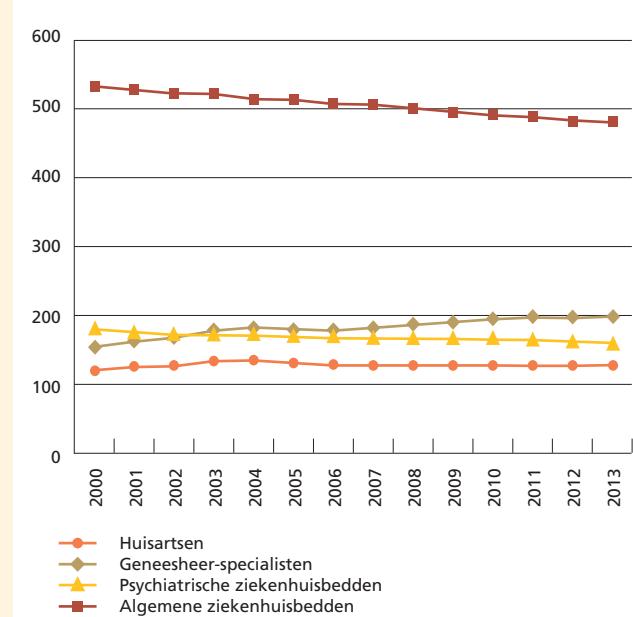
Eind 2013 telt Vlaanderen 30.689 erkende bedden in algemene ziekenhuizen. Sinds 2000 daalt het aantal algemene ziekenhuisbedden van 530 tot 481 per 100.000 inwoners. Ook het aantal psychiatrische ziekenhuisbedden neemt licht af van 178 tot 160 per 100.000 inwoners.

Met een totaal van 650 ziekenhuisbedden per 100.000 inwoners staat Vlaanderen in 2011 vooraan binnen de EU15, enkel voorafgegaan door Duitsland en Oostenrijk.

Sinds 2000 blijft het aantal huisartsen redelijk constant op 120 à 130 per 100.000 inwoners. Het aantal geneesheer-specialisten neemt toe van 153 tot 195 per 100.000 inwoners. Wat artsendichtheid betreft, bevindt het Vlaamse Gewest zich in de EU15 in de middengroep.

3.143 Artsen en ziekenhuisbedden

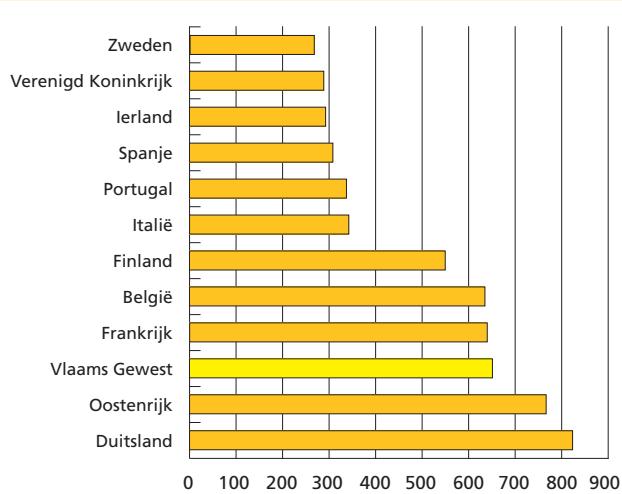
Evolutie van het aantal actieve huisartsen en geneesheer-specialisten en het aantal algemene en psychiatrische ziekenhuisbedden, van 2000 tot 2013, per 100.000 inwoners.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.144 Europese vergelijking ziekenhuisbedden

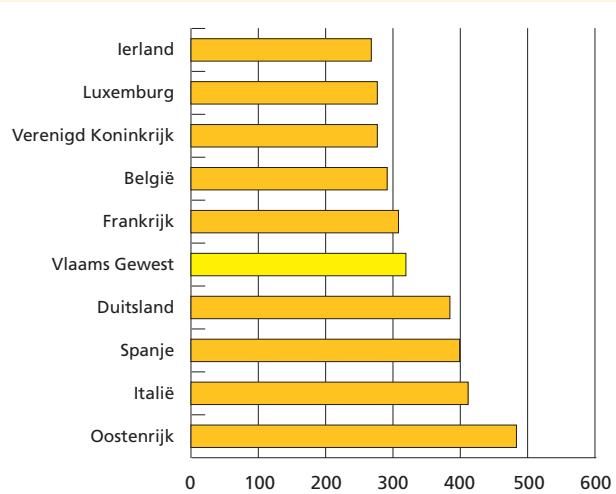
Totaal aantal ziekenhuisbedden (algemeen + psychiatrisch), Europese vergelijking, in 2011, per 100.000 inwoners.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid, Eurostat.

3.145 Europese vergelijking artsen

Totaal aantal actieve artsen (huisartsen + geneesheer-specialisten), Europese vergelijking, in 2011, per 100.000 inwoners.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid, Eurostat.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Cammu, H., Martens, E., Van Mol, C. & Jacquemyn, Y. (2013). *Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2012*. Brussel: Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie.
- Kind & Gezin (2013). *Het kind in Vlaanderen 2012*. Brussel.
- Sasse, A., Deblonde, J. & Van Beckhoven, D. (2013). *Epidemiologie van AIDS en HIV-infectie in België - Toestand op 31 december 2012*. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Hoppenbrouwers, K. & Van Damme, P. (2013). *Studie van de vaccinatiegraad bij jonge kinderen en adolescenten in Vlaanderen in 2012*. Brussel: Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.
- Melis, S., Bernaert, I., Rosiers, J. & Geirnaert, M. (2013). *VAD-leerlingenbevraging in het kader van een drug beleid op school. Syntheserapport schooljaar 2011-2012*. Brussel: VAD.
- VRGT (2014). *Tuberculoseregister België 2012*. Brussel.

Agentschap Zorg en gezondheid:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/Cijfers/>

Gezondheidsenquête door middel van interview, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid - Afdeling Epidemiologie: <https://his.wiv-isp.be/nl/SitePages/Introductiepagina.aspx>

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

MVG, Welzijn, Volksgezondheid en Gezin: <http://www.vlaanderen.be/welzijnengezondheid>

Vlaams Infectieziektebulletin: <http://www.infectieziektebulletin.be>

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen: <http://www.vad.be/>

Vlaamse Vereniging voor Respiratoire Gezondheidszorg en Tuberculosebestrijding: <http://www.vrgt.be/>

Intermutualisch agentschap: <http://www.nic-ima.be/nl/imaweb/home/index.html>

DEFINITIES

Direkte standaardisatie Gezondheidsparameters hangen sterk samen met de leeftijd van de individuen. Daarom is het voor vergelijkingen in de tijd en in de ruimte belangrijk rekening te houden met de leeftijdssamenstelling van de bevolking. Het effect van een verschillende leeftijdsverdeling wordt uitgeschakeld door voor een populatie de sterfte te berekenen die zou bestaan indien deze leeftijdsverdeling overal gelijk zou zijn. Een direct gestandaardiseerd sterftecijfer is in die zin een theoretisch cijfer dat alleen nut heeft bij vergelijkingen in de tijd of tussen verschillende populaties. Men kan hiervoor verschillende standaardpopulaties gebruiken: van een welbepaalde bestaande populatie tot een volledig theoretische populatie (bijvoorbeeld de Europese Standaardbevolking).

Verloren Potentiële Jaren Het totaal aantal jaren dat in de bevolking verloren is gegaan door voortijdige sterfte, dit is sterfte voor een bepaalde leeftijd, bijvoorbeeld voor de leeftijd van 75 jaar.

Vermijdbare sterfte Onder vermijdbare doodsoorzaken worden die doodsoorzaken verstaan die hetzij door preventieve maatregelen, hetzij door medische interventies theoretisch zouden kunnen voorkomen worden. Vermijdbaar door primaire preventie: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die te voorkomen zijn indien de volledige bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden en alle voertuigen, wegen en bestuurders 100% betrouwbaar zouden zijn. Vermijdbaar door meer volkomen gezondheidszorg: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die theoretisch te voorkomen zijn door vaccinatie, vroegtijdige opsporing en/of een gepaste behandeling.

Ischemische hartziekten Ischemische hartklachten zijn klachten van het hart die ontstaan doordat de bloedtoevoer naar de hartspier zelf onvoldoende is, meestal door vernauwingen of verstoppingen van de kransslagaders.

Foeto-infantile sterfte Foeto-infantile sterfte betreft elk sterfgeval van een kind tijdens het eerste levensjaar, levend- of doodgeboren, en is dus in feite de som van doodgeboorte (het aantal kinderen dat als doodgeboren wordt aangegeven met een geboortegewicht van minstens 500 gram of, als het gewicht niet gekend is, een zwangerschapsduur van minstens 22 weken) en infantile sterfte (sterfte die zich voordeut tussen de geboorte en het bereiken van de leeftijd van 1 jaar).

Internationaal Sociaal Survey Programma (ISSP)

Sinds 1996 houdt de Studiedienst van de Vlaamse Regering jaarlijks een survey naar de Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV) onder de volwassen bevolking van het Vlaamse Gewest, alsook onder de volwassen Nederlandstaligen van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Het is de gewoonte om aan die survey ook een module toe te voegen met een set van vragen van het International Social Survey Program (ISSP). In 2011 was dit al voor de 9de keer het geval, nu met een module met vragen over de gezondheid en de gezondheidszorg.

Rechthebbende Iedereen die recht heeft op terugbetaaling van geneeskundige verzorging; iedereen die wettelijk verzekerd is.

3.4

DIVERSITEIT, INBURGERING EN INTEGRATIE

BLIKVANGERS

- Het aantal vreemdelingen in het Vlaamse Gewest is de voorbije 20 jaar bijna onafgebroken gestegen. Vooral tijdens de meest recente jaren is de stijging van het aantal vreemdelingen telkens behoorlijk groot. Begin 2013 ging het om 467.882 personen of 7,3% van de totale bevolking (figuur 3.146). Goed 6 op de 10 vreemdelingen zijn EU-burgers (figuur 3.151).
- Het aantal vreemdelingen dat jaarlijks vanuit het buitenland Vlaanderen binnenkomt om zich hier langdurig te vestigen, is tussen 2000 en 2012 verdubbeld, maar is tussen 2011 en 2012 duidelijk afgangenomen (figuur 3.155).
- Als niet enkel gekeken wordt naar het aantal personen met een huidige vreemde nationaliteit maar ook naar de Belgen geboren met een vreemde nationaliteit en naar de Belgen geboren als Belg maar met een vader of moeder geboren met een vreemde nationaliteit, dan komt men in 2012 in totaal aan 1,1 miljoen personen van vreemde herkomst (17,5% van de Vlaamse bevolking). Bij de jongste groep Vlamingen (0 tot 5 jaar) ligt dat aandeel het hoogst: daar heeft 1 op de 3 een vreemde herkomst (32%).
- De houding van de Vlamingen tegenover vreemdelingen is sinds de eerste meting in 1998 nauwelijks gewijzigd. De intolerantie neemt toe met de leeftijd en neemt af naarmate men hoger opgeleid is (figuur 3.160).
- De sociaal-economische positie van personen afkomstig van buiten de EU is nog steeds een pak slechter dan de positie van personen van Belgische of EU-herkomst. Hoopgevend is wel dat de werkzaamheidsgraad bij de meeste vreemde herkomstgroepen tussen 2009 en 2012 beperkt is gestegen (figuur 3.161) en dat de werkloosheidsgraad na een stijging tussen 2009 en 2010 in de jaren daarna bij alle groepen licht is gedaald (figuur 3.162).
- In 2013 zijn 31.048 meerderjarige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest ingestroomd. Dat aantal ligt duidelijk lager dan in de periode 2010-2011 (figuur 3.165). Ook het aantal aanmeldingen in een onthaalbureau en het aantal afgesloten inburgeringscontracten ligt in 2013 lager dan in 2010 en 2011 (figuur 3.167). Het aantal afgeleverde inburgeringsattesten is min of meer constant gebleven.

De Vlaamse samenleving is de voorbije decennia grondig veranderd. Diversiteit is een dagelijkse realiteit geworden. De Vlaamse Regering kiest voor een maatschappijmodel waarin mensen samenleven op grond van gelijkwaardigheid, binnen een kader van normen en waarden eigen aan de Vlaamse samenleving en met respect voor ieders eigenheid. Het einddoel is een actieve participatie van allen en de creatie van voldoende sociale samenhang.

Dit hoofdstuk beschrijft achtereenvolgens de omvang van de vreemde bevolking, de wijze waarop wordt samengeleefd, het Vlaamse inburgeringsbeleid en de bijzondere groep van de woonwagenbewoners.

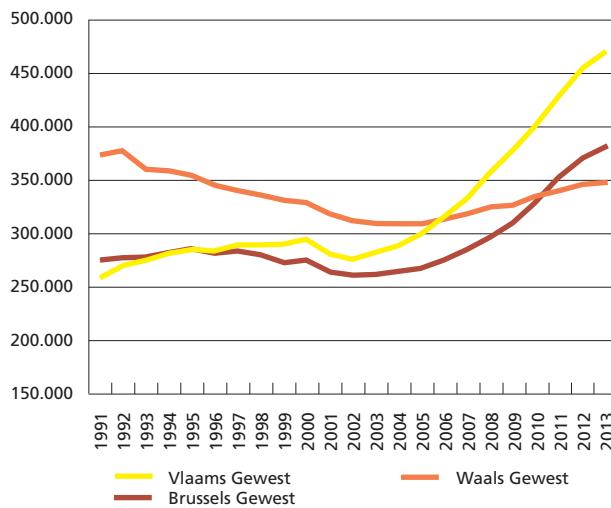
Aanwezigheid en instroom

De huidige diversiteit van de Vlaamse samenleving is een gevolg van de verschillende migratiegolven van de voorbije decennia. In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog ging het vooral om Italianen en Polen die kwamen werken in de steenkoolmijnen. Vanaf halverwege de jaren 1950 werden die groepen aangevuld met personen uit Spanje, Griekenland, Marokko en Turkije. In 1974 werd een immigratiestop ingesteld die officieel nog steeds van kracht is. Deze immigratiestop is echter niet van toepassing op een aantal groepen. Zo genieten EU-burgers vrij verkeer binnen de Europese Unie. Daarnaast is nog migratie mogelijk vanuit landen van buiten de EU in het kader van gezinsherening of gezinsvorming. De immigratiestop is ook niet van toepassing op asielzoekers die op basis van de bepalingen van het Verdrag van Genève als vluchteling erkend worden. Ten slotte kunnen buitenlandse studenten en arbeidsmigranten via een systeem van specifieke verblijfs- en arbeidsvergunningen tijdelijk in ons land verblijven.

De instroom van al deze groepen en hun nakomelingen zorgen voor een toenemende verkleuring van de Vlaamse samenleving. Hierna wordt eerst ingegaan op het aantal personen met een huidige vreemde nationaliteit. Daarna komt het aantal personen van vreemde herkomst aan bod. Ten slotte wordt ingegaan op de jaarlijkse instroom van vreemdelingen in Vlaanderen.

3.146 Vreemdelingen naar gewest

Evolutie van het aantal personen met een vreemde nationaliteit in de gewesten, van 1991 tot 2013, telkens op 1 januari.

Bron: ADS, bewerking SVR.

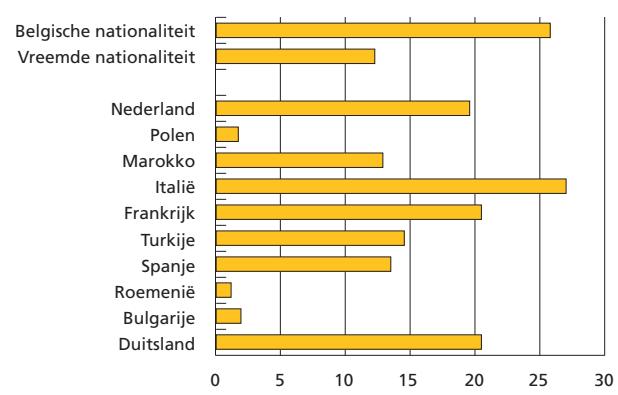
Personen met een vreemde nationaliteit

Begin 2013 woonden er in het Vlaamse Gewest 467.882 **vreemdelingen** (= personen met een huidige vreemde nationaliteit), goed voor 7,3% van de bevolking. Het aantal vreemdelingen is de voorbije 20 jaar bijna onafgebroken gestegen. Enkel begin jaren 2000 daalde dat aantal in beperkte mate. Vooral de jongste jaren is de stijging van het aantal vreemdelingen behoorlijk groot.

Het Vlaamse Gewest is vandaag het gewest met het hoogste aantal vreemdelingen. Het relatieve aandeel vreemdelingen ligt in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (33,1%)

3.148 60-pluskers bij Belgen en vreemdelingen

Aandeel personen van 60 jaar en ouder in de Belgische en totale vreemde bevolking en bij de 10 talrijkste vreemde nationaliteiten, op 1 januari 2013, in %.

Bron: ADS, bewerking SVR.

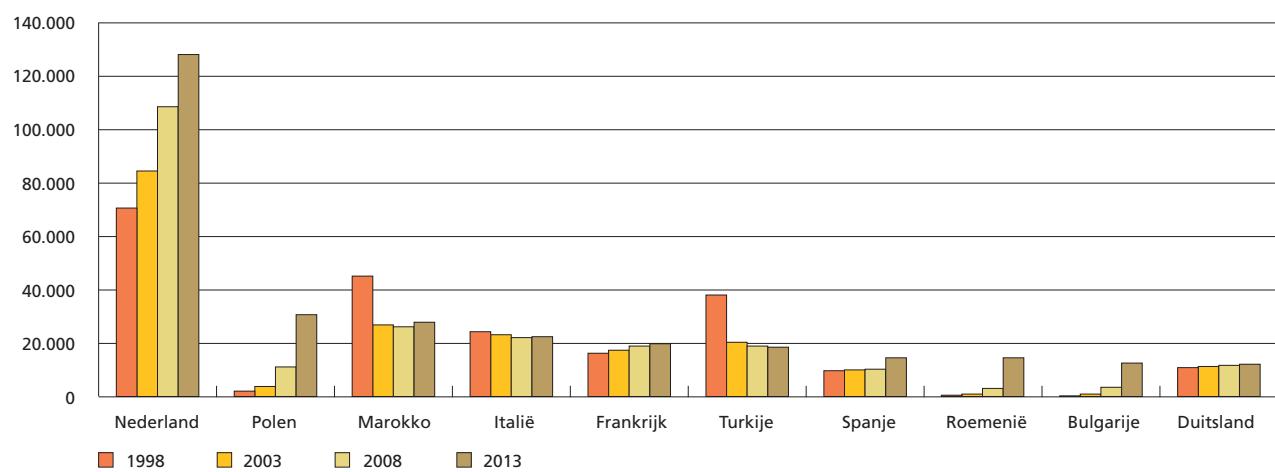
en het Waalse Gewest (9,7%) wel nog duidelijk hoger. Alles samen woonden er begin 2013 in België 1.195.112 vreemdelingen wat overeenkomt met 10,8% van de totale bevolking.

Bijna 3 op de 10 vreemdelingen in het Vlaamse Gewest zijn Nederlanders (27%). Daarna volgen de Polen (7%), de Marokkanen (6%), de Italianen (5%), de Fransen en de Turken (elk 4%). Goed 6 op de 10 vreemdelingen hebben de nationaliteit van een lidstaat van de Europese Unie (64%).

De algemene toename van het aantal vreemdelingen tijdens de voorbije decennia heeft zich niet gelijkmatig voorgedaan bij alle nationaliteiten. Het aantal Nederlanders is sinds 1998 bijna verdubbeld. Ook het aantal Polen, Roemenen en Bulgaren is sterk gestegen, maar in

3.147 Top 10 van de vreemdelingen

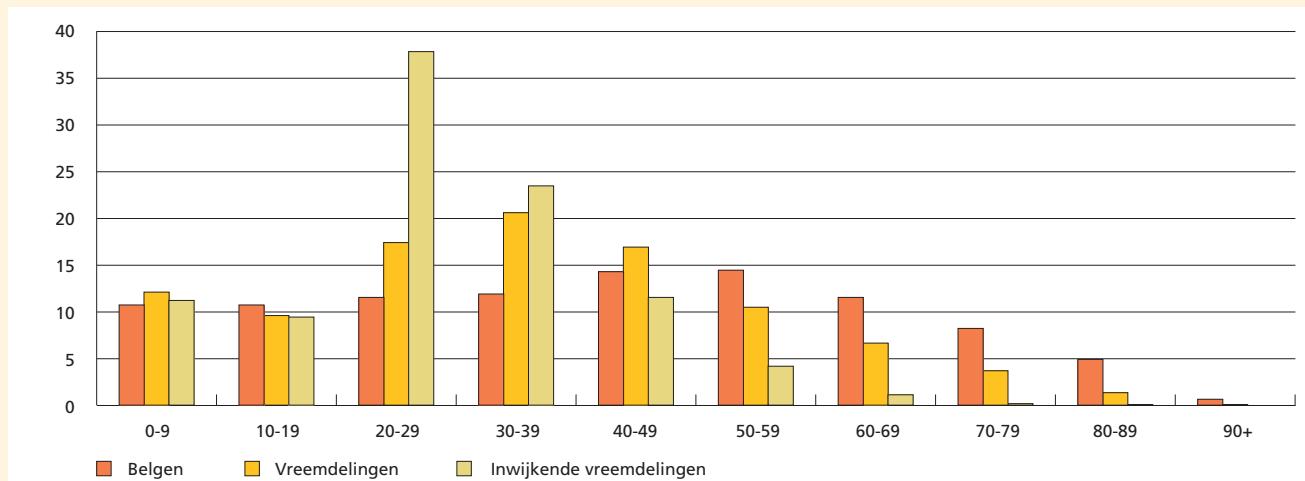
Aantal personen van de 10 talrijkste vreemde nationaliteiten in 2013 en het aantal personen met deze nationaliteiten in 1998, 2003 en 2008, telkens op 1 januari.

Bron: ADS, bewerking SVR.

3.149 Leeftijd Belgen, vreemdelingen en inwijkelingen

Aandeel van elke leeftijds groep in de bevolking met Belgische nationaliteit (Belgen), in de bevolking met vreemde nationaliteit (vreemdelingen) en in de vanuit het buitenland inwijkende personen met vreemde nationaliteit (inwijkende vreemdelingen), in %. Bij Belgen en vreemdelingen gaat het om cijfers op 1 januari 2013, bij inwijkende vreemdelingen om cijfers over de loop van 2012.

Bron: ADS, bewerking SVR.

tegenstelling tot de Nederlanders situeert de toename van deze groepen zich vooral tijdens de meest recente jaren. Daar staat tegenover dat het aantal Marokkanen en Turken aanzienlijk is gedaald doordat een groot deel van hen sinds de versoepeling van de nationaliteitswetgeving in 2000 Belg is geworden.

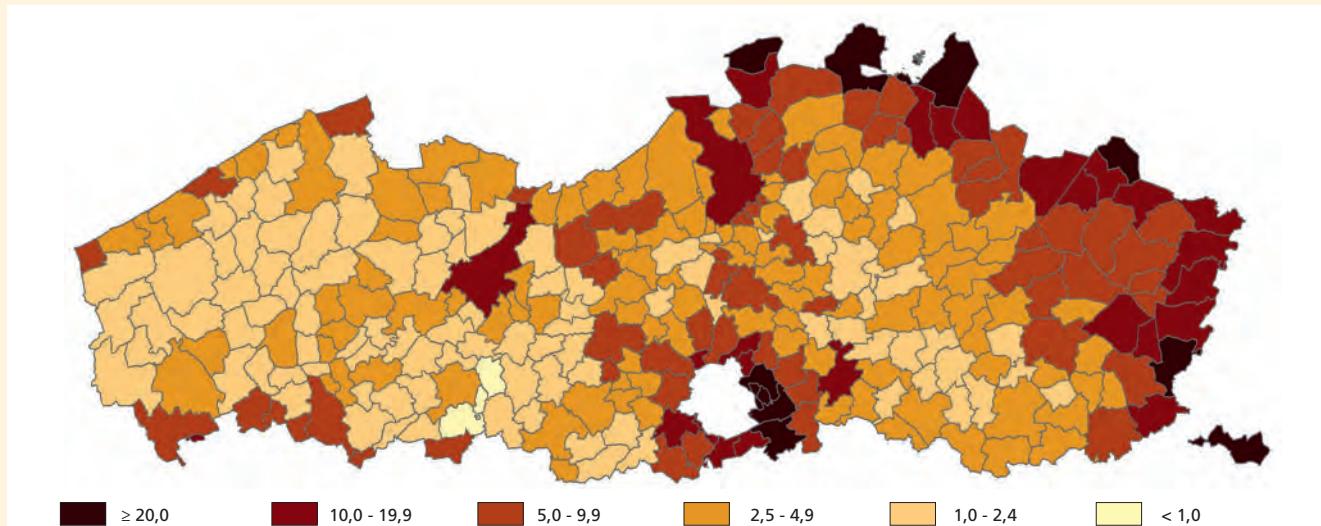
Het profiel van de vreemdelingen verschilt duidelijk van dat van de Belgen. Bij de vreemde bevolking zijn de mannen in de meerderheid (52%), bij de Belgen lichtjes in de minderheid (49%). Vooral naar leeftijd is het verschil opvallend. Bij de Belgen zijn de leeftijds groepen van 40 tot 59 jaar relatief gezien het grootst, bij de vreemdelingen

is dat de groep van 30 tot 39 jaar. Bovendien ligt het aandeel van de oudere leeftijds groepen opvallend lager bij de vreemdelingen dan bij de Belgen. Het aandeel 60-plussers is bij de Belgen (26%) meer dan dubbel zo hoog als bij de vreemdelingen (12%). Maar ook bij de vreemdelingen verschilt het aandeel ouderen sterk naar nationaliteit. Bij de Italianen (27%) ligt dat aandeel op een gelijkaardig niveau als bij de Belgen. Bij de Polen, Roemenen en Bulgaren gaat het om niet meer dan 2%.

Het aandeel vreemdelingen ligt het hoogst in de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg, in de rand rond Brussel, in de grootsteden

3.150 Vreemdelingen per gemeente

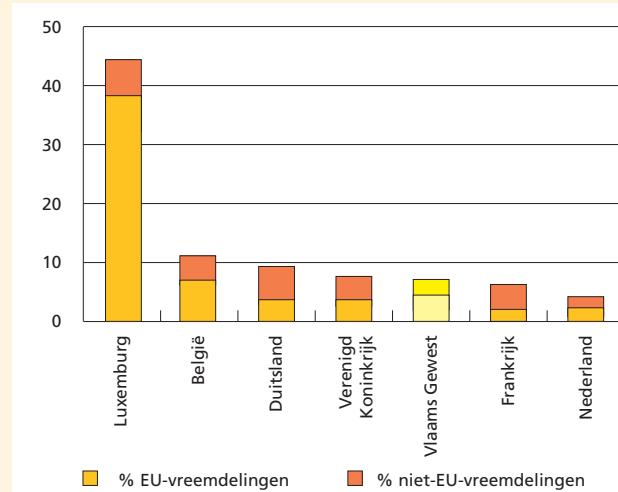
Aandeel van de bevolking met een vreemde nationaliteit per gemeente, op 1 januari 2013, in %.

Bron: ADS, bewerking SVR.

3.151 Vreemdelingen in West-Europa

Aandeel vreemdelingen met EU-nationaliteit en aandeel vreemdelingen met nationaliteit van buiten de EU, telkens in de totale bevolking op 1 januari 2013, in %.

Bron: Eurostat, ADS, bewerking SVR.

Antwerpen en Gent en in Midden-Limburg. Ook sommige centrumsteden scoren vrij hoog. De nationaliteit van de vreemdelingen verschilt van regio tot regio. Aan de grens met Nederland gaat het vooral om Nederlanders, in de rand rond Brussel om EU-burgers. De niet-Europese vreemdelingen wonen hoofdzakelijk in Antwerpen, Gent en de centrumsteden.

Vergeleken met de buurlanden ligt het aandeel vreemdelingen in Vlaanderen ongeveer op het niveau van het Verenigd Koninkrijk, iets boven dat van Frankrijk en Nederland en onder dat van Duitsland en Luxemburg. In Luxemburg hebben meer dan 4 op de 10 inwoners een vreemde nationaliteit. Het opvallend Europese karakter van de vreemde bevolking in Vlaanderen en België wordt in de buurlanden enkel overtroffen in Luxemburg.

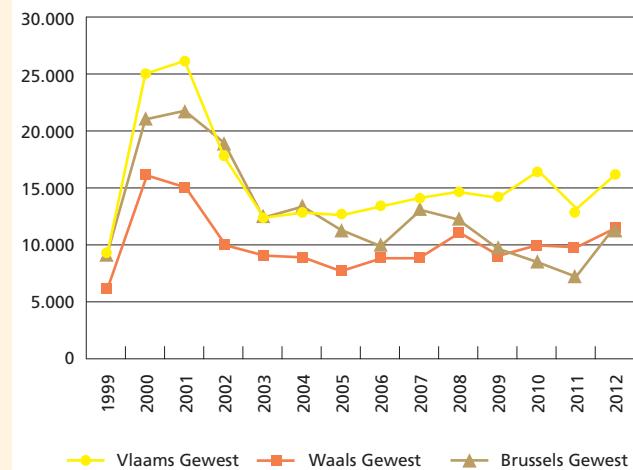
Personen van vreemde herkomst

Bovenstaande cijfers slaan enkel op de personen met een huidige vreemde nationaliteit en dus niet op alle **personen van vreemde herkomst**. Zo hebben heel wat vreemdelingen in de loop der jaren de Belgische nationaliteit verworven. Het aantal nationaliteitswijzigingen kende door de versoepeling van de procedure om de Belgische nationaliteit te verwerven begin 2000 een piek in 2000 en 2001. Tussen 2005 en 2008 is het aantal **nationaliteitsverwervingen** in het Vlaamse Gewest weer licht gestegen, met een nog iets sterkere stijging in 2010. In 2011 is dat aantal weer gedaald tot het niveau van de periode 2003-2004 en in 2012 weer gestegen.

Als bij het aandeel vreemdelingen (personen met een huidige vreemde nationaliteit) ook de personen worden geteld die de Belgische nationaliteit hebben verworven,

3.152 Nationaliteitsverwervingen

Evolutie van het aantal vreemdelingen dat de Belgische nationaliteit heeft verworven, naar gewest, telkens in de loop van het jaar, van 1999 tot 2012.

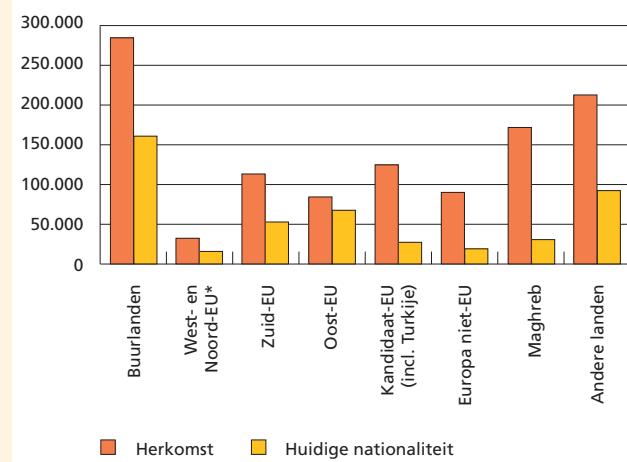

Bron: ADS.

komt men tot het aandeel personen dat geboren is met een andere dan de Belgische nationaliteit. Begin 2012 ging het samen om 12,5% van de Vlaamse bevolking. Telt men daarbij ook de personen die Belg zijn vanaf hun geboorte maar een vader of moeder hebben die zelf bij hun geboorte een niet-Belgische nationaliteit hadden, dan komt men in 2012 in totaal aan 1,1 miljoen personen van vreemde herkomst. Dat komt overeen met 17,5% van de Vlaamse bevolking. Bij de jongste groep Vlamingen (0 tot 5 jaar) ligt dat percentage het hoogst: daar is 1 op de 3 van vreemde herkomst (32%).

3.153 Personen van vreemde herkomst per herkomstgroep

Aantal personen van vreemde herkomst per herkomstgroep en aantal personen met een huidige nationaliteit van deze landengroepen, op 1 januari 2012.

* Zonder buurlanden.
Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

3.154 Vreemde herkomst per gemeente

Top 10 van gemeenten met hoogste aandeel personen van vreemde herkomst (totaal), aandeel personen van vreemde herkomst zonder Nederlandse herkomst en aandeel personen met een niet-EU-herkomst, telkens in % van de totale bevolking, op 1 januari 2012.

	Totaal vreemde herkomst	%	Vreemde herkomst zonder Nederlanders	%	Niet-EU-herkomst	%
1	Baarle-Hertog	66	Genk	51	Antwerpen	30
2	Maasmechelen	54	Maasmechelen	44	Machelen	29
3	Genk	54	Kraainem	43	Vilvoorde	29
4	Hamont-Achel	47	Vilvoorde	41	Genk	26
5	Kraainem	45	Machelen	41	Heusden-Zolder	25
6	Voeren	43	Drogenbos	39	Mechelen	23
7	Vilvoorde	43	Zaventem	39	Zaventem	21
8	Machelen	42	Houthalen-Helchteren	38	Beringen	20
9	Antwerpen	42	Antwerpen	38	Maasmechelen	20
10	Ravels	42	Wezembeek-Oppem	35	Boom	20

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

Bijna 1 op de 5 personen van vreemde herkomst is afkomstig uit Nederland (18%). Daarna volgen de personen afkomstig uit de Maghrebijnse landen (15%), de personen afkomstig uit Turkije en andere kandidaat-EU-lidstaten (11%) en de personen afkomstig uit de Zuid-EU-landen (10%). In totaal is net iets minder dan de helft van de personen van vreemde herkomst in Vlaanderen afkomstig van binnen de Europese Unie (46%).

Het aandeel personen van vreemde herkomst ligt 2,5 keer hoger dan het aandeel personen met een huidige vreemde nationaliteit. Dat verschil varieert echter sterk naar herkomstgroep. Vooral het grote verschil bij personen afkomstig uit de Europese landen buiten de EU, uit de Maghrebijnse landen en uit de kandidaat-EU-landen (incl. Turkije) valt hierbij op. Het aantal personen met herkomst uit deze landen ligt 5 keer hoger dan het aantal personen met een huidige nationaliteit van deze landen.

Het aandeel personen van vreemde herkomst varieert sterk van gemeente tot gemeente. In Baarle-Hertog, Maasmechelen en Genk ligt dat boven de 50%, in Horebeke gaat het om minder dan 3% van de totale bevolking. Als geen rekening gehouden wordt met de personen van Nederlandse herkomst, springt Genk als enige gemeente over de 50%-drempel. Antwerpen scoort dan weer het hoogst als het gaat over het aandeel personen afkomstig van buiten de EU.

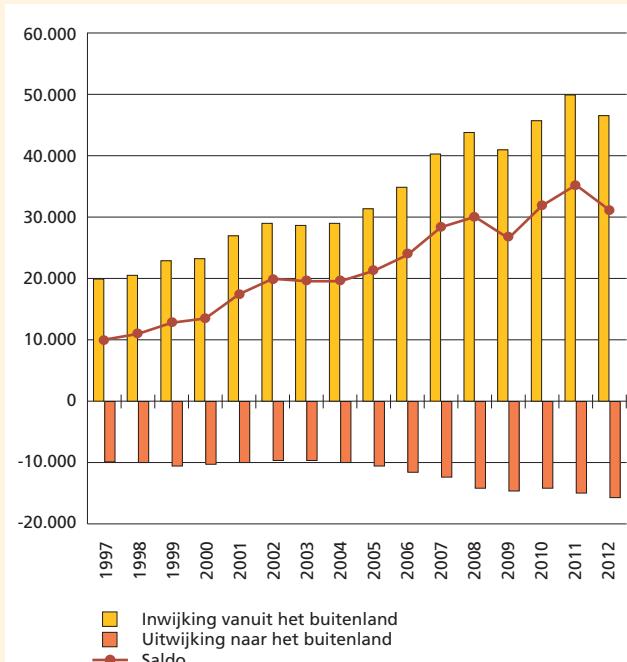
In de vermelde cijfers over personen met een vreemde nationaliteit wordt enkel rekening gehouden met diegenen die langdurig en legaal in het land verblijven. Daardoor blijven asielzoekers waarvan de procedure loopt en personen die onwettig in ons land verblijven buiten beeld. Begin 2013 lag het aantal asielzoekers in de procedure met woonplaats in het Vlaamse Gewest op bijna 23.000. Zij zijn wel opgenomen in de cijfers over personen van vreemde herkomst. Over de personen zonder wettige verblijfsvergunning (de zogenaamde 'illegalen') zijn geen Vlaamse cijfers beschikbaar. Schattingen voor geheel België spreken over 100.000 tot 110.000 personen (Van Meeteren e.a., 2007).

Instroom van vreemdelingen

Vreemdelingen komen om verschillende redenen naar België: om een gezin te vormen of er zich mee te herenigen, om te studeren, om te werken of om als vluchteling asiel aan te vragen.

3.155 In- en uitwijking van vreemdelingen

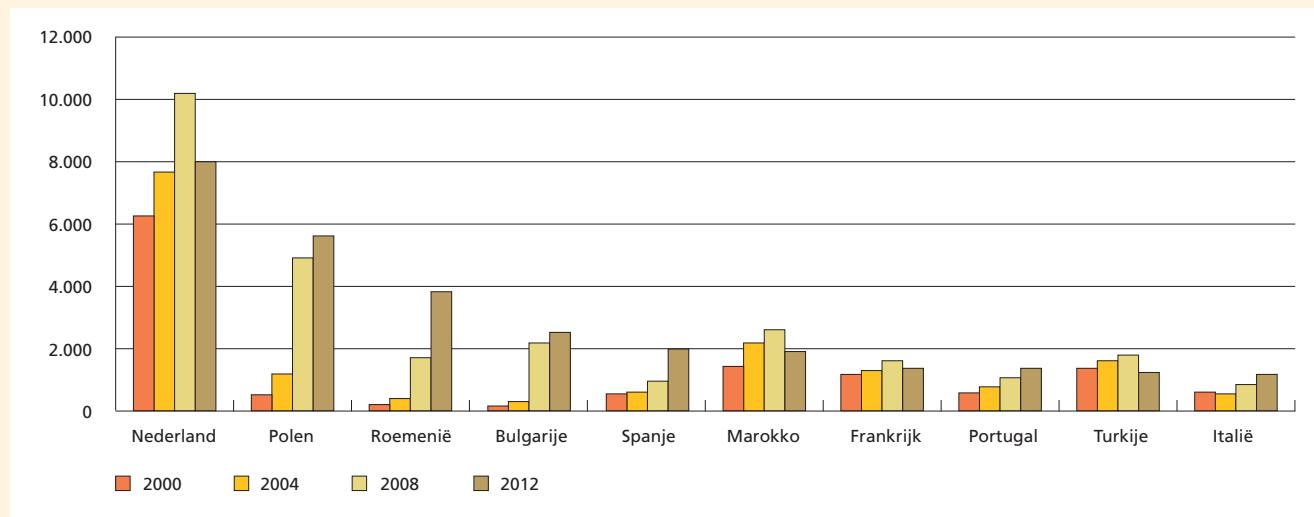
Evolutie van het aantal personen met vreemde nationaliteit dat zich vanuit het buitenland in het Vlaamse Gewest is komen vestigen (exclusief asielzoekers, erkende vluchtelingen/registerwijzigingen en herinschrijvingen na schrappingen), aantal personen met een vreemde nationaliteit dat vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland is vertrokken (exclusief schrappingen en registerwijzigingen) en saldo van beide bewegingen, telkens in de loop van het jaar, van 1997 tot 2012.

Bron: ADS, bewerking SVR.

3.156 Top 10 van de inwijkende vreemdelingen

Aantal vanuit het buitenland inwijkende personen met vreemde nationaliteit van de 10 talrijkste inwijkende nationaliteiten in de loop van 2012 en het aantal inwijkelingen met deze nationaliteiten in de loop van 2000, 2004 en 2008.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

In de loop van 2012 kwamen 46.490 vreemdelingen (personen met een huidige vreemde nationaliteit) zich vanuit het buitenland langdurig (meer dan 3 maanden) in het Vlaamse Gewest vestigen. De **externe inwinking** is tegenover 2000 verdubbeld, maar is tussen 2011 en 2012 duidelijk afgenomen. Het aantal vreemdelingen dat jaarlijks vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland vertrekt, is in dezelfde periode veel minder sterk gestegen en blijft sinds 2008 min of meer stabiel. Het ging in 2012 om 15.608 personen.

Het aantal inwijkelingen is sinds 2000 bijna alle nationaliteiten gestegen maar niet bij alle groepen in dezelfde mate en op hetzelfde moment. Bij de Nederlanders is er sprake van een grote stijging tijdens bijna de hele periode, behalve tijdens de meest recente jaren. Daartegenover staat dat het aantal inwijkelingen uit Polen, Roemenië, Bulgarije en Spanje juist tijdens de meest recente jaren zeer sterk is toegenomen. Bij de Marokkanen en Turken nam het aantal inwijkelingen vanaf 2011 opvallend af.

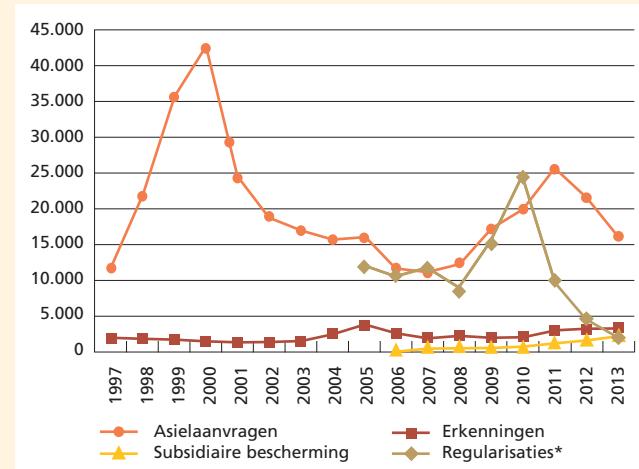
Het profiel van de inwijkende vreemdelingen verschilt van de totale vreemde bevolking in Vlaanderen. Weliswaar zijn net als bij de totale groep vreemdelingen ook bij de inwijkelingen de mannen licht in de meerderheid (51%). Maar inzake leeftijd is er sprake van een duidelijk verschil (zie figuur 3.149). De groep inwijkende vreemdelingen is opvallend jonger dan de totale vreemde bevolking. Bij de vreemdelingen is de leeftijdsgroep tussen 30 en 39 jaar relatief gezien het grootst, bij de inwijkelingen is dat de groep tussen 20 en 29 jaar. Het aandeel 60-plussers bedraagt bij de inwijkelingen amper 2% tegenover 12% bij de totale groep vreemdelingen.

Bovenstaande cijfers over inwinking van vreemdelingen houden geen rekening met **asielzoekers** en erkende vluchtelingen. In 2013 werden in België 15.840 asielaanvragen ingediend. Daarmee werd de daling van het aantal

asielaanvragen die was ingezet in 2012 ook in 2013 verder gezet. Aangezien slechts één aanvraag per gezin wordt ingediend, ligt het aantal betrokken personen wel hoger. Eenzelfde persoon kan ook meerdere keren na elkaar een aanvraag indienen. Als enkel rekening wordt gehouden met nieuwe aanvragen, daalt het aantal tot 10.193 asielaanvragen. De nationaliteit van de betrokken personen is zeer divers. In 2013 werden vooral aanvragen ingediend door personen uit Afghanistan (8%), Guinee en Congo (telkens 8%), Rusland (7%) en Syrië (6%).

3.157 Asielaanvragen, erkenningen, subsidiaire bescherming en regularisaties

Evolutie van het aantal dossiers asielaanvragen, erkenningen als vluchteling, toekenning van het subsidiaire beschermingsstatuut en het aantal geregulariseerde personen, België, van 1997 tot 2013.

* Geen jaarcijfers vóór 2005 beschikbaar. Van 2000 (start procedure) tot 2005 gaat het in totaal om 40.000 tot 45.000 geregulariseerde personen.
Bron: CGVS, DVZ.

Een bijzondere groep vormen de 468 niet-begeleide minderjarige asielzoekers. Deze groep is in 2013 in omvang gehalveerd tegenover het voorgaande jaar. Goed een derde is jonger dan 16 jaar (35%). Het gaat vooral om jongeren uit Afghanistan (26%), Guinee (18%) en Congo (11%).

In 2013 vroegen in België relatief gezien meer personen asiel aan dan in de buurlanden, Luxemburg uitgezonderd. In absolute aantallen haalt België ongeveer hetzelfde niveau als Nederland. Behalve in Luxemburg en België is het aantal asielaanvragen in alle West-Europese landen tegenover 2012 duidelijk toegenomen waardoor het relatieve verschil tussen België en de buurlanden recent is gedaald.

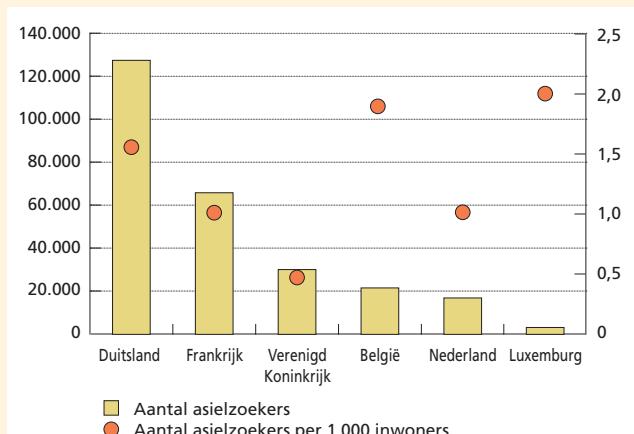
Slechts een minderheid van de asielzoekers wordt uiteindelijk ook als **vluchteling** erkend. In 2013 werden in België 2.986 dossiers positief beoordeeld. Het gaat vooral om dossiers van personen die afkomstig zijn uit Afghanistan (16%), Guinee (12%), Congo (9%), China (6%), Iran (6%) en Syrië (5%).

In 1.951 asieldossiers werd het **subsidiaire beschermingsstatuut** toegekend. Het gaat om personen die geen beroep kunnen doen op de gewone asielprocedure, maar waarvan gedacht wordt dat zij bij terugkeer naar hun eigen land gevaar lopen. Zij krijgen slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in ons land omgezet in een verblijfsrecht van onbeperkte duur. Bij de personen die in 2013 dergelijk subsidiair beschermingsstatuut kregen, vormen de Syriërs (52%) en de Afghanen (38%) de grootste groep.

In 2013 werden ten slotte 1.901 personen geregulariseerd. Een **regularisatie** geeft de betrokkenen een tijdelijk of definitief verblijfsrecht omwille van een onredelijk langdurige asielprocedure of om medische of andere humanitaire redenen. Na een opvallende stijging in de periode 2009-2010 omwille van de regularisatiecampagne van personen met 'een duurzame lokale verankering' eind 2009, is het aantal betrokken personen in de meest recente jaren weer sterk gedaald.

3.158 Asielzoekers in West-Europa

Absoluut aantal asielzoekers (linkse as) en aantal asielzoekers per 1.000 inwoners (rechtse as), in 2013.

Bron: Eurostat.

Samenleven in diversiteit

De Vlaamse Regering wil tot één samenleving komen, waarbij iedereen – autochtone en 'nieuwe' Vlamingen – met elkaar samenleeft en het burgerschap deelt. Een belangrijke voorwaarde om te komen tot een gedeeld en actief burgerschap is de aanwezigheid van contacten tussen personen van verschillende herkomst.

Bijna 6 op de 10 Vlamingen woont in een buurt met bijna alleen mensen van Belgische herkomst. Nog eens 3 op de 10 Vlamingen woont in een buurt met meer personen van Belgische herkomst dan van vreemde herkomst. 1 op de 10 Vlamingen woont in een buurt waar er evenveel of meer personen van vreemde als/dan personen van Belgische herkomst wonen. Als gevraagd wordt naar de ideale buurt scoren de 'gemengde' buurten iets hoger, de 'witte' en 'gekleurde' buurten iets lager.

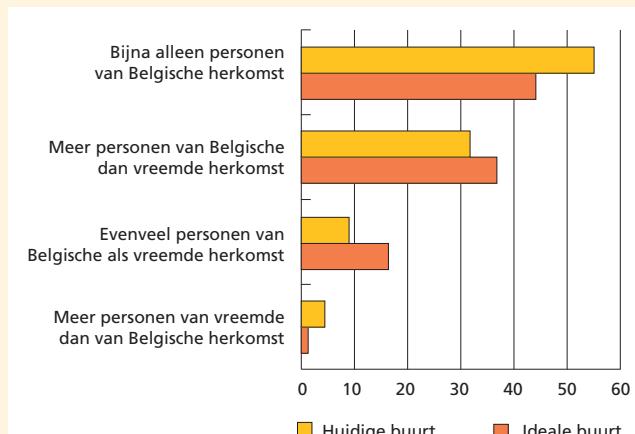
Het aandeel personen dat zijn huidige en ideale buurt omschrijft als een 'witte' buurt is de jongste jaren telkens licht afgenomen.

In het Pact 2020 engageert de Vlaamse Regering er zich toe om discriminatie tegen 2020 uit te bannen. Aangezien attitudes aan de basis liggen van discriminerend gedrag is het belangrijk om de aanwezigheid van vooroordelen en negatieve gevoelens ten aanzien van kansengroepen na te gaan en te zien of deze gevoelens toe- of afnemen. Uit de resultaten van de SCV-survey van 2013 blijkt dat de helft van de bevolking de aanwezigheid van andere culturen een verrijking vindt voor onze samenleving. Een kwart is het daar niet mee eens. Nog een kwart vertrouwt migranten niet. Ongeveer 4 op de 10 Vlamingen is van oordeel dat migranten profiteren van de sociale zekerheid en vindt dat moslims een bedreiging zijn voor onze cultuur en gebruiken.

De **houding tegenover vreemdelingen** is sinds de eerste meting in 1998 nauwelijks gewijzigd. Dat blijkt als verschillende stellingen uit de SCV-module over de houding tegen-

3.159 Samenstelling van de buurt

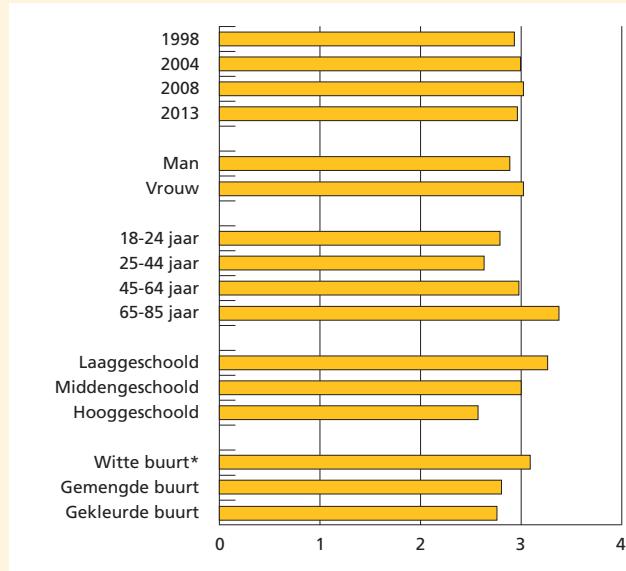
Samenstelling van de huidige buurt en van de ideale buurt, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

3.160 Intolerantie-index

Houding tegenover vreemdelingen en migratie van 1998 tot 2013 en naar geslacht, leeftijd, opleiding en samenstelling van de buurt in 2013, samengestelde variabele (gemiddelde score van 4 stellingen) met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger de score, hoe negatiever de houding).

* Witte buurt: buurt met bijna alleen mensen van Belgische herkomst; gemengde buurt: buurt met meer of evenveel mensen van Belgische herkomst als van vreemde herkomst; gekleurde buurt: buurt met meer of bijna alleen mensen van vreemde herkomst.

Bron: SCV-survey.

over vreemdelingen en migratie worden samengebracht tot één samengestelde intolerantie-index. Hoe hoger de score op deze index, hoe negatiever de houding. De intolerantie neemt toe met de leeftijd en neemt af naarmate men hoger opgeleid is. De houding tegenover vreemdelingen verschilt ook naargelang de samenstelling van de buurt. Mensen die wonen in een ‘gemengde’ of ‘gekleurde’ buurt, zijn toleranter dan mensen in ‘witte’ buurten.

Discriminatie is nog niet uitgebannen. Dat blijkt uit het aantal racismeklachten ingediend bij het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding en de 13 Vlaamse Meldpunten Discriminatie. In 2012 kwamen bij het CGKR en de Vlaamse Meldpunten Discriminatie in totaal 1.552 Nederlandstalige meldingen binnen over discriminatie op basis van ‘raciale’ discriminatiegronden of geloof/levensbeschouwing. Het aantal meldingen is daarmee tegenover 2011 (1.904 meldingen) duidelijk afgangen, maar ligt nog iets hoger dan in 2010 (1.425 meldingen). De piek in 2011 hangt samen met de vele meldingen die dat jaar binnenvlogen over Sharia4Belgium. In alle jaren hebben de meeste meldingen betrekking op media en internet. Het gaat vooral over racistische en islamofobe uitlatingen op het internet.

Met elkaar samenleven impliceert ook dat iedereen actief en volwaardig aan de Vlaamse samenleving kan participeren. Nog steeds blijkt de maatschappelijke positie van vreemdelingen en personen van vreemde herkomst op

een aantal belangrijke levensdomeinen minder gunstig. En ook binnen deze groepen bestaan duidelijke verschillen: personen van buiten de EU zijn veelal nog duidelijk slechter af dan personen van binnen de EU.

Nationaliteit speelt nog steeds een belangrijke rol op de arbeidsmarkt, vooral dan voor mensen van buiten de Europese Unie. Uit de gegevens van de EAK-survey blijkt dat in 2013 46% van de niet-EU-burgers tussen 20 en 64 jaar aan het werk was. Daarmee lag de **werkzaamheidsgraad** van niet-EU-burgers 26 procentpunten lager dan bij Belgen en 23 procentpunten lager dan bij personen met een nationaliteit van binnen de Europese Unie (exclusief Belgen). Zowel in de buurlanden als in de meeste andere EU-landen ligt de arbeidsdeelname van de niet-EU-burgers veel hoger.

Door te kijken naar het geboorteland in plaats van de huidige nationaliteit kan een deel van de groep personen die in de loop der jaren Belg is geworden, mee in rekening worden gebracht. De werkzaamheidsgraad van personen geboren buiten de Europese Unie (55%) ligt bijna 10 procentpunten hoger dan de werkzaamheidsgraad van personen met een nationaliteit van buiten de EU. Maar ook bij deze groep blijft er nog steeds een kloof van respectievelijk 18 en 15 procentpunten bestaan met de werkzaamheidsgraad van personen geboren in België en personen geboren binnen de Europese Unie (buiten België).

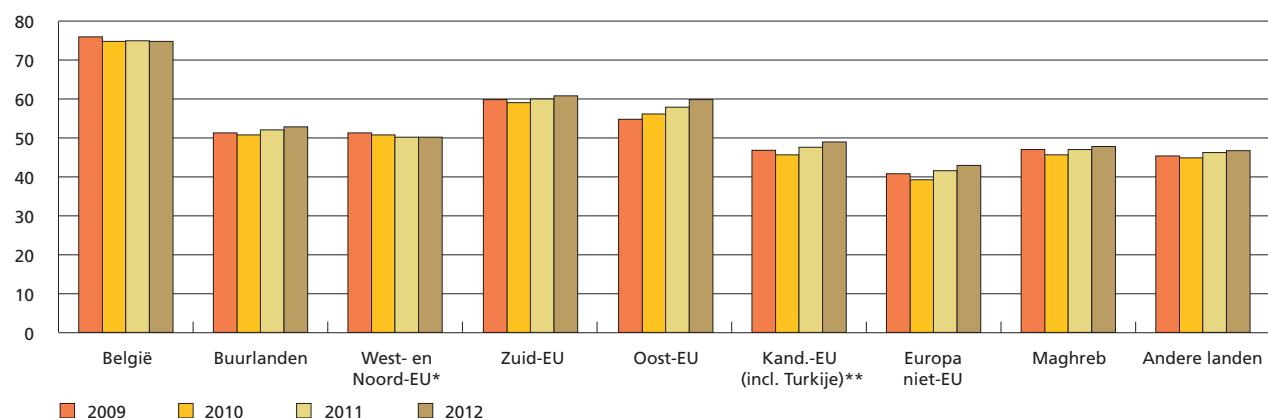
De precaire positie op de arbeidsmarkt van personen van buiten de EU blijkt ook uit de werkloosheidscijfers. De **werkloosheidsgraad** op basis van de EAK-survey ligt bij niet-EU-burgers 5 keer hoger dan bij Belgen en bijna 2,5 keer hoger dan bij personen met een EU-nationaliteit. De werkloosheidsgraad van personen geboren buiten de EU ligt bijna 4 keer hoger dan bij de personen geboren in België en goed dubbel zo hoog als bij personen geboren binnen de EU (buiten België).

Bovenstaande EAK-surveygegevens worden bevestigd door de administratieve gegevens uit het Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming (DWH AM&SB) van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ). Sinds kort worden de sociaal-economische gegevens van de KSZ gekoppeld aan de Rijksregistergegevens over de nationaliteitshistoriek van de persoon en diens ouders. Dat maakt het mogelijk om op basis van gegevens van de gehele bevolking de tewerkstellingspositie van de verschillende herkomstgroepen in beeld te brengen en door de tijd heen op te volgen. In de KSZ-gegevens wordt iemand als een persoon van vreemde herkomst beschouwd als zijn of haar huidige of geboorte-nationaliteit een niet-Belgische nationaliteit is of als de geboorte-nationaliteit van minstens 1 van de ouders een niet-Belgische nationaliteit is. Op deze manier kan niet alleen de positie van personen met een huidige vreemde nationaliteit en van Belgen met een vreemde geboorte-nationaliteit opgevolgd worden, maar ook van personen die als Belg geboren zijn maar met ouders met een vreemde geboorte-nationaliteit.

De KSZ-gegevens geven een duidelijk verschil aan tussen de werkzaamheidsgraad (18-64 jaar) van personen van

3.161 Werkzaamheid naar herkomst

Werkzaamheidsgraad naar herkomst van personen van 18 tot 64 jaar, van 2009 tot 2012, in %.

* Zonder buurlanden.

** Kandidaat-EU-landen.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

Belgische herkomst en personen van vreemde herkomst. Bij de personen van Belgische herkomst ligt de werkzaamheidsgraad het hoogst (75% in 2012). Op behoorlijke afstand volgen de personen afkomstig uit de Zuid-EU-landen en Oost-EU-landen (respectievelijk 61% en 60%). De werkzaamheidsgraad van de groepen afkomstig van buiten de EU ligt telkens onder de 50%. Bij de relatief lage werkzaamheidsgraden van de personen met een EU-herkomst dient opgemerkt te worden dat een deel van deze groep tewerkgesteld is als Europees of internationaal ambtenaar of werkt voor een organisatie of onderneming die geen bijdragen verschuldigd is aan de Belgische sociale zekerheid en daardoor door de KSZ niet beschouwd wordt als werkend.

Terwijl de werkzaamheidsgraad bij de personen van Belgische herkomst tussen 2009 en 2012 licht is gedaald, is

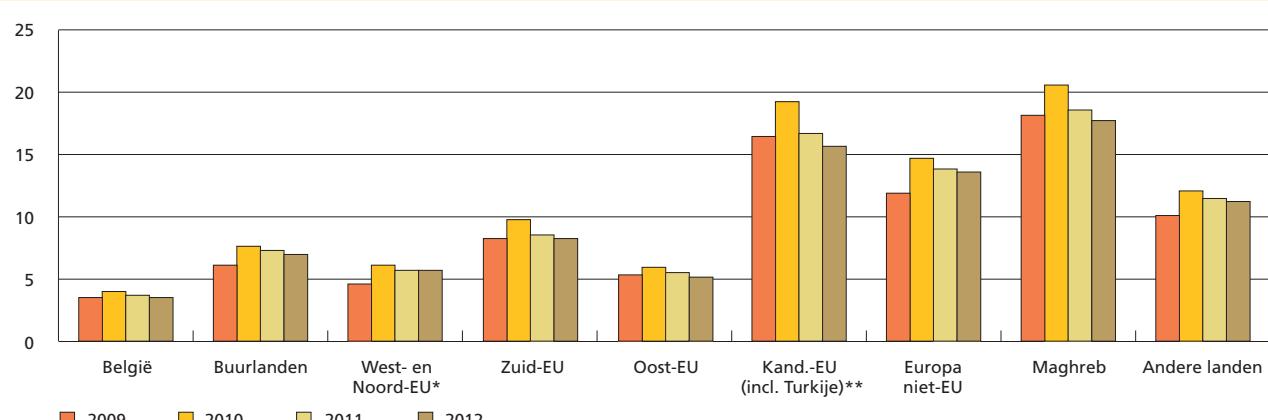
die bij de meeste vreemde herkomstgroepen in dezelfde periode (licht) gestegen, de personen met een West- of Noord-EU-herkomst uitgezonderd.

De werkzaamheidsgraad van vrouwen ligt bij alle herkomstgroepen lager dan die van mannen. Bij de meeste groepen varieert dat verschil tussen de 7 en 10 procentpunten. Enkel bij de personen afkomstig uit Turkije en andere kandidaat-EU-landen en de personen afkomstig uit de Maghreb-landen loopt dat verschil verder op (respectievelijk 27 en 22 procentpunten). Bij beide groepen blijft de werkzaamheidsgraad van vrouwen steken rond de 35%. Dat is slechts de helft van de werkzaamheidsgraad van vrouwen van Belgische herkomst (71%).

Naar leeftijd zijn de grootste verschillen te vinden bij de oudste leeftijdsgroep. Bij de personen van 50 tot 64 jaar

3.162 Werkloosheid naar herkomst

Werkloosheidsgraad naar herkomst van personen van 18 tot 64 jaar, van 2009 tot 2012, in %.

* Zonder buurlanden.

** Kandidaat-EU-landen.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

ligt de werkzaamheidsgraad van personen van Belgische herkomst op 64%. Dat is 3 keer hoger dan bij de personen afkomstig uit Turkije en andere kandidaat-EU-landen en meer dan dubbel zo hoog als bij de personen van Maghrebijnse herkomst. Daar ligt de werkzaamheidsgraad respectievelijk slechts op 20% en 28%.

En net zoals bij de EAK-surveygegevens ligt ook de KSZ-werkloosheidsgraad (18-64 jaar) van personen van vreemde herkomst duidelijk hoger dan bij de personen van Belgische herkomst, zeker bij de groepen afkomstig van buiten de EU. De werkloosheidsgraad ligt in 2012 bij personen met een Maghrebijnse herkomst en bij de personen afkomstig van een kandidaat-EU-land (inclusief Turkije) minstens 4 keer hoger dan bij de personen van Belgische herkomst.

De werkloosheidsgraad is bij alle herkomstgroepen na een stijging tussen 2009 en 2010 in de jaren daarna licht gedaald. Die afname is relatief gezien het grootst bij de groepen met de hoogste werkloosheidsgraad: de personen afkomstig uit de Maghreb-landen en de kandidaat-EU-landen (inclusief Turkije).

Bij de werkloosheidsgraad van jongeren (18-24 jaar) zijn gelijkaardige verschillen te zien als bij de totale bevolking. De werkloosheidsgraad ligt bij de jongeren van Maghrebijnse herkomst 4 keer hoger dan bij de jongeren van Belgische herkomst (20% tegenover 5%). De werkloosheidsgraad bij jongeren afkomstig uit Turkije en de andere kandidaat-EU-landen en uit de Europese landen

buiten de EU (telkens 17%) ligt meer dan 3 keer hoger dan de werkloosheidsgraad van Belgische jongeren. Bij de jongeren afkomstig uit een Zuid-EU-land en de ‘andere landen’ (telkens 10%) ligt de werkloosheidsgraad dubbel zo hoog als bij jongeren van Belgische herkomst.

De KSZ-gegevens geven ook informatie over de sector van tewerkstelling, het arbeidsregime en de dagloonklasse van de personen van vreemde herkomst. Daaruit blijkt onder meer dat het aandeel loontrekenden te werkgesteld in de **uitzendsector** duidelijk verschilt naar herkomstgroep. Bij de personen van Belgische herkomst gaat het om 2%, bij de personen afkomstig van de kandidaat-EU-landen (inclusief Turkije) en de Maghreb-landen loopt dat aandeel telkens op tot 9%. Bij de niet-Europese en niet-Maghrebijnse landen gaat het om 8%, bij de Oost-EU-landen en Europese landen van buiten de EU telkens om 6%.

Naar arbeidsregime blijven de verschillen relatief beperkt: er zijn bijvoorbeeld geen opvallende verschillen tussen de herkomstgroepen voor wat betreft het aandeel personen die deeltijds werken.

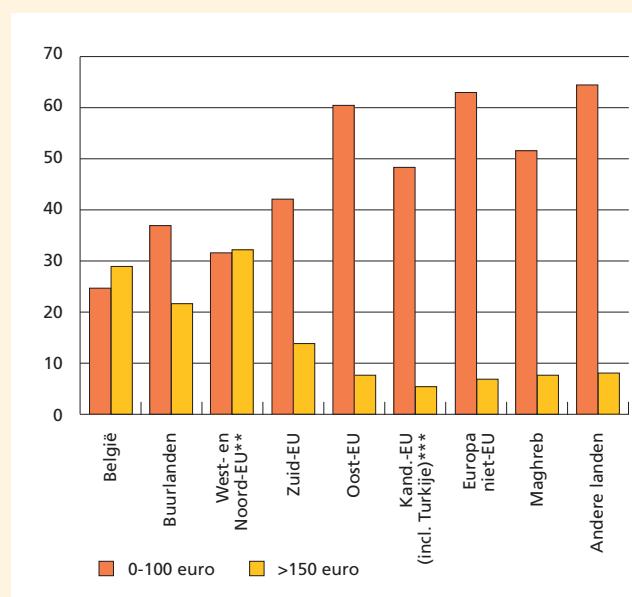
Maar de gegevens over de **dagloonklasse** wijzen wel op grote verschillen. Er is sprake van een duidelijke tweedeling tussen de groepen met een Belgische herkomst, de buurlanden of de andere West- en Noord-EU-landen enerzijds en de groepen met een Oost-EU-herkomst of een niet-EU-herkomst anderzijds. De personen afkomstig van de Zuid-EU-landen nemen een middenpositie in. Het aandeel van de laagste dagloonklasse (minder dan 100 euro) ligt het hoogst bij de Oost-EU- en niet-EU-groepen. Bij een aantal van deze groepen loopt dat aandeel op tot meer dan 60% van de loontrekenden. Bij de personen van Belgische herkomst gaat het slechts om 25% van de loontrekenden. Daartegenover staat dat het aandeel van de hoogste dagloonklasse (meer dan 150 euro) duidelijk hoger ligt bij de personen met Belgische herkomst, de personen afkomstig uit de buurlanden en de andere West- en Noord-EU-landen. Bij de groepen van buiten de EU ligt dat aandeel telkens slechts tussen 6% en 8%.

De algemene cijfers over de **onderwijsdeelname** van vreemdelingen wijzen niet direct op achterstelling. Het aandeel leerlingen met een vreemde nationaliteit in het kleuter, lager en secundair onderwijs lag in het schooljaar 2012-2013 tussen de 7% en 9%, wat min of meer overeenkomt met het aandeel vreemdelingen in de totale bevolking. In het buitengewoon kleuter, lager en secundair onderwijs liggen die percentages echter telkens 3 tot 4 procentpunten hoger. In het secundair onderwijs blijken er daarnaast duidelijk verschillen naar studierichting. In de 2de en 3de graad van het ASO en TSO ligt het aandeel vreemdelingen telkens tussen 4% en 5%. In het BSO ligt dat aandeel op 10%. In het deeltijds beroepssecundair onderwijs stijgt het aandeel vreemdelingen tot 21%.

Meer nog dan nationaliteit bepaalt de aan- of afwezigheid van een taalachterstand iemands slaagkansen in het onderwijs. Daarom is het zinvol om ook te kijken naar de voertaal van het gezin waarin de leerlingen opgroeien. Het gewoon kleuter- en lager onderwijs telde in 2012

3.163 Dagloonklasse naar herkomst

Aandeel personen (18 tot 64 jaar) in laagste en hoogste dagloonklasse* naar herkomst, van 2009 tot 2012, in %.

* Het gaat hier niet om het werkelijke loon, maar om het loon dat de werknemer zou ontvangen wanneer hij of zij de job in kwestie één dag voltijs zou uitvoeren.

** Zonder buurlanden.

*** Kandidaat-EU-landen.

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

respectievelijk 18% en 16% leerlingen met een niet-Nederlandse **thuistaal**. In het secundair onderwijs gaat het om 10% van de leerlingen. In het ASO en TSO gaat het slechts om 8% van de leerlingen. In het BSO stijgt dat aandeel tot 15%, in het deeltijds beroepssecundair onderwijs tot 24%.

De Vlaamse resultaten van het PISA-onderzoek over de onderwijsprestaties van 15-jarigen geven aan dat leerlingen van Belgische herkomst veel beter scoren dan leerlingen van vreemde herkomst (zelf of met ouders geboren in het buitenland). De resultaten van 2012 op de wiskundige geletterdheidsschaal wijzen op een verschil van bijna 100 punten: het grootste verschil van alle geteste OESO-landen. Ook als rekening gehouden wordt met de verschillen in sociaal-economische achtergrond van beide groepen, blijven de leerlingen van Belgische herkomst beduidend beter scoren. Van de leerlingen van Belgische herkomst haalt 12% het basisvaardigheidsniveau niet, bij de leerlingen van vreemde herkomst loopt dat op tot 41%.

Ook andere indicatoren die dieper ingaan op de schoolloopbaan van leerlingen wijzen op achterstand bij personen met een niet-Nederlandse thuistaal. In 2012 had voor eerst 36% van de leerlingen met een niet-Nederlandse thuistaal in het laatste jaar van het gewoon lager onderwijs al één of meerdere jaren vertraging opgelopen. Bij de leerlingen met Nederlands als thuistaal is dat slechts 12%. In het secundair onderwijs loopt de **schoole achterstand** verder op. 65% van de leerlingen in het 2de leerjaar van de 3de graad van het gewoon secundair onderwijs met een vreemde thuistaal heeft één of meerdere jaren vertraging opgelopen. Bij de leerlingen met Nederlands als thuistaal gaat het om 33%.

Daarnaast blijkt dat jongeren met een andere moedertaal dan het Nederlands veel vaker het secundair onderwijs vroegtijdig verlaten. Bij de jongens gaat het om 35% van de leerlingen, bij de meisjes om 26%. Dat aandeel ligt bij de jongens en meisjes die het Nederlands hebben als moedertaal respectievelijk slechts op 12% en 7%.

Ook wat het **hoger onderwijs** betreft, lijkt het aandeel personen met een vreemde nationaliteit (9% in 2012-2013) niet direct te wijzen op achterstand. Maar een aanzienlijk deel van de vreemdelingen ingeschreven in het Vlaamse hoger onderwijs komt hier enkel om te studeren en vertrekt daarna weer. Als enkel gekken wordt naar de deelname aan het hoger onderwijs van de personen die in Vlaanderen secundair onderwijs hebben gevolgd, blijkt een ander beeld. Zo volgde 7 op de 10 leerlingen met een Belgische nationaliteit die in Vlaanderen in 2010 een diploma secundair onderwijs hebben gehaald in het daaropvolgende academiejaar een professionele of academische bachelor opleiding. Bij de niet-Belgen gaat het om iets minder dan de helft van de leerlingen.

Als ten slotte naar de volledige volwassen bevolking wordt gekeken, blijkt een duidelijke opleidingsachterstand van personen van buiten de EU. In 2012 was 49% van de niet-EU-burgers tussen 25 en 64 jaar laag opgeleid. Bij de Belgen en de EU-burgers gaat het respectieve-

lijk om 25% en 29%. Een vergelijkbare kloof naar geboorteland: bij de personen geboren buiten de EU bedraagt het aandeel laagopgeleiden 45%, bij de personen geboren in België 24% en bij de personen geboren in een ander EU-land 30%.

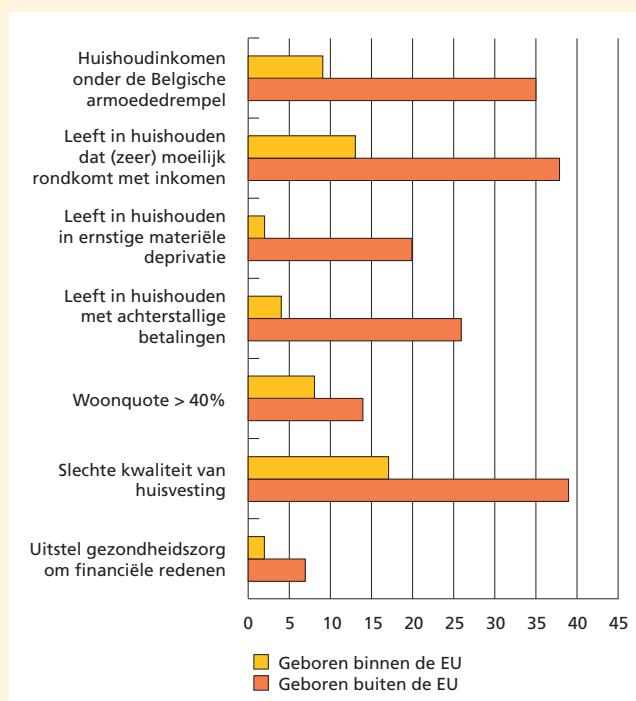
Personen geboren buiten de EU moeten ook vaker rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel, geven vaker zelf aan **financiële problemen** te hebben, leven vaker in een materieel gedeprimeerd huishouden en hebben vaker problemen met de betaling van rekeningen. Ook het aandeel van het inkomen dat aan **huisvesting** wordt besteed, ligt bij personen van buiten de EU beduidend vaker boven de kritische drempel van 40%. Bovendien zijn de huizen waarin zij wonen doorgaans van mindere kwaliteit.

Opvallend is ook dat terwijl Vlaanderen algemeen genomen bij de meeste armoede-indicatoren de top 5 haalt van de best scorende EU-landen, bij de personen geboren buiten de EU ver terug zakt in de EU-rangschikking en minder goed scoort dan het EU-gemiddelde.

Nadere analyse bij de personen van vreemde herkomst (personen met een niet-Belgische nationaliteit of geboren buiten België) voor de periode 2007-2009 en voor geheel België geeft aan dat het **armoederisico** het hoogst ligt bij personen van Marokkaanse herkomst (54%). Ook personen van Turkse herkomst (33%), Oost-Europese herkomst

3.164 Sociale uitsluiting naar geboorteland

Positie van personen geboren in een EU-land (incl. België) en personen geboren buiten de EU op vlak van inkomen, huisvesting en gezondheid, in 2012, in %.

Zie hoofdstuk 3.5 voor meer informatie over de verschillende indicatoren.
Bron: ADS EU-SILC, bewerking SVR.

(36%) en niet-Europese herkomst (37%) scoren opvallend minder goed dan personen van Belgische herkomst (12%) (Van Haarlem e.a., 2011).

De KSZ-herkomstgegevens geven ook aan dat het aan-deel personen dat een (equivalent) **leefloon** ontvangt sterk verschilt naar herkomstgroep. Bij de personen van Belgische herkomst en de meeste EU-herkomstgroepen blijft dat aandeel in 2012 beperkt tot maximaal 0,5%. Bij de personen afkomstig van de Oost-EU-landen ligt dat aandeel duidelijk hoger (1,8%). Dat is ook het geval bij de personen afkomstig uit Turkije en de andere kandidaat EU-landen en de personen afkomstig uit de Maghreblanden (respectievelijk 1,6% en 2,2%). Maar het zijn de personen afkomstig uit de Europese landen buiten de EU en de niet-Europese en niet-Maghrebijnse landen die veruit de hoogste percentages kennen (respectievelijk 10,7% en 6,5%).

De zwakkere socio-economische positie van personen van vreemde herkomst blijkt ten slotte ook uit de cijfers van Kind en Gezin over geboorten in kansarme gezinnen. Aan de hand van een aantal criteria, wordt bij elke geboorte nagegaan of het gezin kansarm is (zie hoofdstuk 3.8). Op basis daarvan wordt een **kansarmoede-index** berekend die aangeeft hoeveel kinderen in de afgelopen 3 jaar geboren werden in een kansarm gezin. Deze index lag in 2013 bij kinderen met een moeder van Belgische herkomst (5%) beduidend lager dan bij kinderen met een moeder die bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had (30%). Dat zorgt ervoor dat bijna 2 op de 3 kinderen die in kansarmoede worden geboren, een moeder hebben van vreemde herkomst.

Inburgering als opstap naar integratie

Ook de ‘nieuwe’ Vlaming zelf wordt door de Vlaamse overheid aangesproken op zijn of haar individuele verantwoordelijkheid. Er wordt van hem of haar gevraagd actief deel te nemen aan de samenleving door onder meer de taal en de omgangsvormen te leren kennen en te respecteren.

Het primaire **inburgeringstraject** is een eerste, belangrijke opstap naar volwaardige deelname aan de samenleving. Dergelijk traject bestaat uit een vormingsprogramma ondersteund door individuele begeleiding vanuit het onthaalbureau (trajectbegeleiding). Het vormingsprogramma omvat lessen Nederlands (NT2), een cursus maatschappelijke oriëntatie en loopbaanoriëntatie. De concrete invulling van deze onderdelen is afhankelijk van het specifieke profiel van de inburgeraar.

Afhankelijk van het scholingsniveau varieert de omvang van het NT2-project. Begin 2014 bestaat een standaardcursus Nederlands uit 240 lesuren voor laaggeschoolden, 120 lesuren voor middengeschoolden en maximaal 90 uur voor hooggeschoolden. Voor niet gealfabetiseerde of zeer laaggeschoolden is er een langere versie van 600 lesuren. Vanaf september 2014 wordt het vereiste taalniveau NT2 opgetrokken en wordt dus ook het aantal lesuren verhoogd.

Bij inburgeraars met een ‘professioneel perspectief’ is de loopbaanoriëntatie gericht op werk of zelfstandig ondernemerschap (via de VDAB). Anderen worden begeleid naar verdere studie of naar deelname aan het sociaalculturele aanbod, vrijwilligerswerk of andere vrijetijdsbesteding. Welk traject een inburgeraar precies volgt, wordt vastgelegd in een inburgeringscontract.

Het Vlaamse inburgeringsbeleid richt zich op vreemdelingen van 18 jaar en ouder die zich langdurig (meer dan 3 maanden) of definitief in Vlaanderen of Brussel komen vestigen. Ook Belgen die in het buitenland geboren zijn

3.165 Nieuwkomers

Evolutie van het aantal meerderjarige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest, van 2009 tot 2013.

	2009	2010	2011	2012	2013**
Totaal	30.579	41.102	41.116	36.945	31.048
Profiel nieuwkomers (in %)					
Man	50,2	52,1	53,8	54,4	53,7
Vrouw	49,8	47,9	46,2	45,6	46,3
18-64 jaar	97,8	98,1	98,3	98,9	98,7
65 jaar en ouder	2,2	1,9	1,7	1,1	1,3
Nederlanders	15,6	14,6	13,8	13,8	14,8
Rest EU+-landen*	32,1	36,2	40,8	46,2	48,7
Van buiten de EU+	51,3	48,5	44,6	38,8	35,4
Onbekend/staatloos	1,0	0,7	0,9	1,3	1,1
Verplichte doelgroep	23,1	34,7	33,0	21,2	21,3
Rechthebbende doelgroep	49,4	54,9	61,9	73,9	73,2
Onbepaald	27,5	10,4	5,1	4,9	5,4

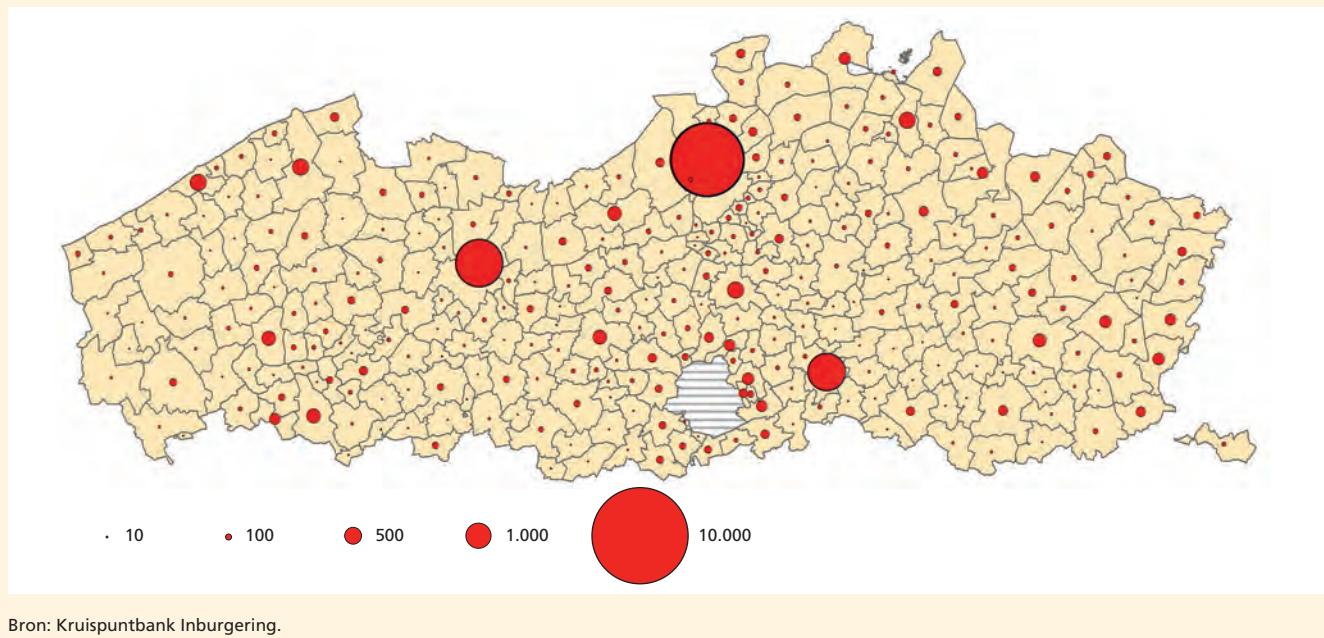
* EU+-landen zijn de landen van de Europese Unie, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein en Zwitserland.

** Cijfers profiel nieuwkomers gebaseerd op periode tot 30 november.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

3.166 Nieuwkomers per gemeente

Aantal meerderjarige nieuwkomers per gemeente, in 2013.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

en minstens één ouder hebben die in het buitenland geboren is, behoren tot de doelgroep van het inburgeringsbeleid. Iedereen die tot de doelgroep behoort, heeft recht op een inburgeringstraject. Een aantal groepen zijn echter verplicht om dergelijk traject te volgen. Het gaat vooreerst om de zogenaamde '**nieuwkomers**': personen met een vreemde nationaliteit die voor het eerst meer dan 3 maanden in Vlaanderen verblijven en Belgen die hoogstens een jaar in België wonen. Ook asielzoekers die meer dan 4 maanden geleden hun asielaanvraag hebben ingediend worden als nieuwkomers beschouwd. Hun verplichting om een inburgeringstraject te volgen, gaat echter pas in van zodra zij als vluchteling erkend worden. Naast de nieuwkomers zijn ook bedienaars van de erkende erediensten verplicht om een inburgeringstraject te volgen.

Een aantal groepen is vrijgesteld van de plicht tot het volgen van een inburgeringstraject. Het gaat om de niet-Belgische staatsburgers van een EU-lidstaat, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein of Zwitserland (de zogenaamde 'EU+-landen') en hun familieleden, om inburgeraars die al een inburgeringsattest hebben gehaald en om arbeidsmigranten die een tijdelijk verblijfsstatuut hebben dat kan leiden tot een definitief verblijf. Ook nieuwkomers van 65 jaar en ouder of nieuwkomers die ernstig ziek zijn of een handicap hebben, zijn niet verplicht een inburgeringstraject te volgen, net zomin als diegenen die een diploma kunnen voorleggen van het Belgische of Nederlandse onderwijs of die een volledig schooljaar hebben gevolgd in het onthaalonderwijs. De inburgeringsplicht geldt niet voor nieuwkomers in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Ook minderjarige nieuwkomers behoren tot de doelgroep van inburgering. Bij hen wordt erop toegezien dat ze effectief worden toegeleid naar een onderwijsinstelling.

Wie inburgeringsplichtig is, moet zich binnen de 3 maanden aanmelden bij een onthaalbureau en moet met regelmaat deelnemen aan de verschillende onderdelen van het inburgeringstraject (minstens 80% van de lessen). Verplichte inburgeraars die hun plicht niet nakomen en rechthebbende inburgeraars die hun inburgeringscontract niet naleven, kunnen een administratieve geldboete krijgen.

In 2013 stroomden 31.048 meerderjarige nieuwkomers in. Daarmee wordt de daling die was ingezet in 2012 ook in 2013 doorgezet. Naar geslacht gaat het om iets meer mannen dan vrouwen. Slechts 1% van de meerderjarige nieuwkomers is 65 jaar of ouder. 6 op de 10 meerderjarige nieuwkomers zijn afkomstig uit een EU+-land. Dit aandeel is tegenover de periode tot 2011 duidelijk gestegen. De grootste nationaliteitsgroep zijn de Nederlanders. In 2013 waren zij goed voor 15% van het aantal nieuwkomers. Iets meer dan 1 op de 5 meerderjarige nieuwkomers is verplicht een inburgeringstraject te volgen.

Deze cijfers slaan niet op het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar vanuit het buitenland in Vlaanderen komt vestigen (zie daarvoor de cijfers over de externe inwijking van vreemdelingen), maar op de personen die voor het eerst behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid. Deze groepen komen niet helemaal overeen. Zo worden bijvoorbeeld asielzoekers niet meegenomen in de cijfers over de externe inwijking van vreemdelingen, maar wel bij de nieuwkomers (vanaf 4 maanden na hun asielaanvraag). Arbeidsmigranten met een buitenlandse werkgever worden dan weer niet meegeteld bij de nieuwkomers, maar wel bij de externe inwijking.

26% van de meerderjarige nieuwkomers zijn arbeidsmigranten, 25% zijn gezinsherenigers en 7% van de nieuw-

komers hebben een asielaanvraag ingediend. Daarnaast zijn 30% van de nieuwkomers Europese onderdanen waarover voorlopig geen verdere informatie beschikbaar is.

De nieuwkomers wonen vooral in de steden, op de eerste plaats in Antwerpen en Gent. Ook Leuven scoort behoorlijk hoog. Daarna volgen de andere centrumsteden, de rand rond Brussel, Midden-Limburg en de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg.

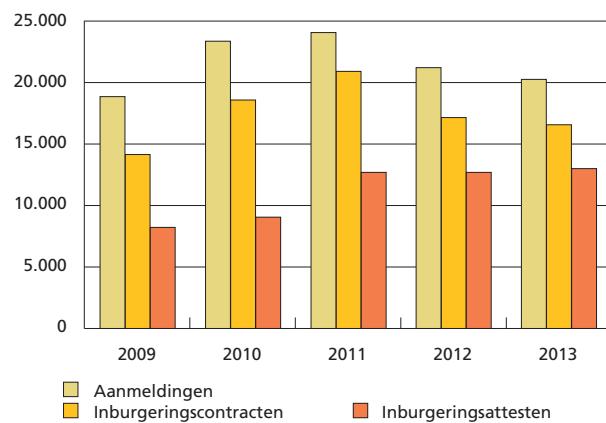
In 2013 hebben 20.078 inburgeraars zich voor het eerst aangemeld in een onthaalbureau in Vlaanderen of Brussel. 33% daarvan behoorde tot de verplichte doelgroep. Er werden 16.940 inburgeringscontracten afgesloten, waarvan 39% met verplichte inburgeraars. In de loop van 2013 werden 12.818 inburgeringsattesten afgeleverd.

Het aantal aanmeldingen en contracten lag in 2012 en 2013 duidelijk lager dan in de 2 voorgaande jaren. Het aantal afgeleverde attesten is tegenover 2011 min of meer constant gebleven.

Naast de 31.048 meerderjarige nieuwkomers kwamen in 2013 ook 8.556 minderjarige nieuwkomers toe in het Vlaamse Gewest. De inburgering van minderjarige anderstalige nieuwkomers gebeurt vooral door school te lopen. In het secundair onderwijs krijgen de anderstalige minderjarige nieuwkomers een jaar lang een Nederlands taalbad om daarna over te stappen naar het regulier onderwijs. In het schooljaar 2012-2013 zaten 2.704 leerlingen in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers in het secundair onderwijs. In het basisonderwijs worden de anderstalige nieuwkomers deels afzonderlijk onderwezen.

3.167 Inburgeringstrajecten

Evolutie van het aantal inburgeraars dat zich op een onthaalbureau heeft aangemeld, een inburgeringscontract heeft getekend en een inburgeringsattest heeft behaald, in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2009 tot 2013.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

Woonwagenbewoners

Binnen het Vlaamse integratiebeleid is er ook aandacht voor **woonwagenbewoners**: mensen met een eigen, nomadische cultuur die traditioneel in een woonwagen wonen of gewoond hebben. Zij kunnen zowel in een woonwagen wonen als in een huis of appartement. In die zin mag de term 'woonwagenbewoners' niet strikt geïnterpreteerd worden. Deze groep is zeer heterogeen. Volgens de meest recente ramingen van 2003, leven er in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 8.000 Voyageurs, 1.200 Manoesjen en 800 Roms. De Manoesjen arriveerden in de 15de eeuw in onze streken en spreken naast het Nederlands hun eigen Manoesj-taal. De Roms zijn afkomstig uit Oost-Europa. Zij zijn sinds het einde van de 19de eeuw in verschillende golven naar West-Europa gekomen, leven sterk nomadisch en spreken Romanés met als tweede taal Frans. De Roma spreken ook Romanés zoals de Roms, maar ze zijn recent vanuit Oost-Europa geïmmigreerd waar ze in huizen of appartementen woonden, niet in woonwagens. Zij behoren daardoor niet tot de groep woonwagenbewoners zoals bepaald in het Vlaamse Integratiedecreet. Het aantal Roma in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt geraamd op zowat 20.000.

De meeste woonwagenbewoners die permanent in het Vlaamse of Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wonen, hebben de Belgische nationaliteit. De woonwagenbevolking is opvallend jong, met bijna de helft jonger dan 19 jaar.

In 2011 leefden in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest naar schatting 967 gezinnen of ongeveer 2.600 personen effectief in een woonwagen. Bij iets minder dan een kwart van deze gezinnen gaat het om Roms. De andere gezinnen zijn Voyageurs en Manoesjen. Tegenover 2003 is het aantal gezinnen dat leeft in een woonwagen met 15% gestegen.

Woonwagenbewoners leven in familieverband op **woonwagenterreinen**. Begin 2014 zijn er 486 standplaatsen op 31 residentiële woonwagenterreinen (ingericht voor permanente bewoning) in Vlaanderen en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Slechts de helft van de permanente woonwagengezinnen kan dus terecht op een openbaar gemeentelijk woonwagenterrein. De andere gezinnen zijn aangewezen op privéterreinen die ze huren of kopen. Voor de ongeveer 1.000 doortrekkende gezinnen die in Vlaanderen jaarlijks halt houden, zijn er momenteel 5 doortrekkersterreinen (4 in het Vlaamse Gewest, 1 in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest) met 102 standplaatsen. Daarnaast hebben enkele gemeenten een regeling voor de opvang van doortrekkers op pleisterplaatsen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatslozen (CGVS) (2014). *Asielstatistieken: overzicht 2013*. Brussel: CGVS.
- Dienst Vreemdelingenzaken (2014). *Asielaanvragen: maandelijkse statistieken 2013*. Brussel: IBZ – Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken.
- De Meyer, I., Warlop, N. & Van Cmap, S. (2014). *Wiskundige geletterdheid bij 15-jarigen: Vlaamse resultaten van PISA 2012*. Gent: UGent.
- Departement Onderwijs en Vorming (OND) (2014). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs. Schooljaar 2012-2013*. Brussel: OND.
- Kind en Gezin (2014). *Het Kind in Vlaanderen 2013*. Brussel: Kind en Gezin.
- Vanduynslager, L., Wets, J., Noppe, J. & Doyen, G. (2013). *Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor 2013*. Brussel: Steunpunt Inburgering en Integratie/Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Van Haarlem, A., Coene, J. & Lusyne, P. (2011). De superdiverseit van armoede en sociale uitsluiting. In: Dierckx, D., Vranken, J., Coene, J. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en Sociale Uitsluiting: Jaarboek 2011*. Leuven: Acco.
- Van Meeteren, M., Van San, M. & Engbersen, G. (2007). *Irreguliere immigranten in België: inbedding, uitsluiting en criminaliteit*. Rotterdam: Risbo.

Agentschap voor Binnenlands Bestuur (ABB): <http://www.integratiebeleid.be/> en <http://www.inburgering.be>

Algemene Directie Statistiek (ADS):
<http://statbel.fgov.be/nl>

Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatslozen (CGVS): <http://www.belgium.be/cgvs>
Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ): <http://dofi.ibz.be>
Departement Onderwijs en Vorming (OND):
<http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Lokale Inburgerings- en Integratiemonitor:
<http://www.lokalestatistieken.be>

Steunpunt Werk en Sociale Economie (WSE):
<http://www.steunpuntwse.be>

Kruispunt Migratie-Integratie: <http://www.kruispuntmi.be>

Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be>

DEFINITIES

Armoededrempel Om zicht te krijgen op de armoede-situatie van een land of regio wordt onder impuls van de Europese actieplannen vaak gewerkt met het armoederisicopercentage. Het gaat om het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de nationale armoedadrempeel. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbare nationaal gestandaardiseerde huishoudinkomen.

Ernstige materiële deprivatie Een ernstig materieel gedepreiveerd huishouden mist minstens 4 van volgende 9 items omwille van financiële redenen: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees, kip of vegetarisch alternatief om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave van 900 euro kunnen doen.

Nieuwkomer Een persoon is een nieuwkomer als hij een vreemde nationaliteit heeft en voor het eerst meer dan 3 maanden in België verblijft, als hij de Belgische nationaliteit heeft en hoogstens een jaar in België woont of als hij een asielzoeker is die meer dan 4 maanden geleden zijn asielaanvraag heeft ingediend. Elke nieuwkomer is in principe verplicht een inburgeringstraject te volgen, al zijn verschillende groepen van deze verplichting vrijgesteld. Het gaat dus niet om het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar in Vlaanderen komt vestigen, maar om diegenen die voor het eerst behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid.

Thuistaal Volgens het Ministerie van Onderwijs en Vorming is de thuistaal niet het Nederlands als de leerling in het gezin met niemand of in een gezin met 3 gezinsleden (zonder de leerling) met maximum 1 gezinslid Nederlands spreekt. Broers en zussen worden als 1 gezinslid beschouwd.

Vreemdeling Persoon met een huidige vreemde (= niet-Belgische) nationaliteit.

Vreemde herkomst De afbakening van het begrip ‘vreemde herkomst’ is niet eenduidig. Verschillende definities en operationaliseringen van herkomst worden in dit verband gebruikt naargelang het thema of de dienst die de gegevens verzamelt. Het Vlaamse Integratiecreet (2009) heeft het in artikel 3 over “personen die bij hun geboorte niet de Belgische nationaliteit bezaten of van wie minstens één van de ouders bij geboorte niet de Belgische nationaliteit bezat”. Deze definitie wordt ook gehanteerd bij de KSZ-cijfers over vreemde herkomst.

Vluchteling/asielzoeker/subsidiaire bescherming Een asielzoeker is een vreemdeling die in België een aanvraag indient om erkend te worden als vluchteling die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag van 1951. Een vluchteling wordt daarin gedefinieerd als “de persoon die een gegronde vrees heeft voor vervolging om reden van zijn of haar ras, religie, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep, die zich buiten zijn of haar land van herkomst bevindt en die omwille van die vrees de bescherming van dat land niet kan of wil inroepen.” Om als vluchteling erkend te worden moet een asielaanvraag worden ingediend bij de Dienst Vreemdelingenzaken. Het is het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen dat de vluchtelingenstatus toekent of weigert.

Indien een asielzoeker geen vluchteling is die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag maar toch een reëel risico op ‘ernstige schade’ loopt in geval van terugkeer naar zijn land, wordt hem het subsidiaire beschermingsstatuut toegekend. In tegenstelling tot bij erkende vluchtelingen omvat het subsidiaire beschermingsstatuut slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in België omgezet in een verblijfsrecht van onbeperkte duur.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd.

Werkenden Volgens de ILO-definitie zijn werkenden personen die in de referentieweek van de bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht. Dat verschilt van de definitie van werkenden zoals gebruikt door de KSZ. Daar gaat het om personen die werken in loondienst (zowel in de privésector als in de overheidssector), personen die tewerkgesteld zijn als zelfstandige, personen die tewerkgesteld zijn als helper bij een werkgever die het statuut van zelfstandige heeft en personen die tegelijk werken in loondienst en als zelfstandige of helper bij een zelfstandige.

Werkloosheidsgraad Aandeel werklozen in de beroepsbevolking (= werkenden en werklozen).

Werklozen Volgens de ILO-definitie zijn werklozen personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste 4 weken en bovendien binnen de 2 weken kunnen beginnen met werken en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de 3 maanden begint. Dat verschilt van de definitie van werklozen zoals gebruikt door de KSZ. Daar gaat het om werkzoekenden na voltijdse tewerkstelling met werkloosheidssuitkering, werkzoekenden na een vrijwillig deeltijdse job met werkloosheidssuitkering, werkzoekenden na studies, met wachttuitkering of overbruggingsuitkering en werkzoekenden met begeleidingsuitkering. Het gaat bij de KSZ dus enkel om uitkeringsgerechtigde werkzoekenden.

Woonquote Aandeel van het inkomen dat aan huisvestingskosten wordt besteed.

BLIKVANGERS

- Vlaanderen haalt inzake beschikbaar inkomen per inwoner de top 5 van de best presterende EU-landen (figuur 3.168). Wel heeft de daling van het beschikbaar inkomen die in 2010 werd ingezet zich in 2011 verder doorgeset (figuur 3.169).
- Iets meer dan 1 op de 10 Vlamingen of 680.000 personen leeft in een huishouden met een inkomen onder de armoederisicodempel (figuur 3.171). Daarmee haalt Vlaanderen een 3de plaats in de rangschikking van EU-landen na Tsjechië en Nederland (figuur 3.174). Het aandeel personen onder de armoederisicodempel is de afgelopen jaren vrij stabiel gebleven. Bij ouderen, leden van eenoudergezinnen, werklozen en niet-actieve, leden van gezinnen waar niet of weinig wordt gewerkt, laagopgeleiden, huurders en personen geboren buiten de EU ligt het risico op armoede beduidend hoger dan gemiddeld (figuur 3.172).
- De helft van het totaal aantal personen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodempel leeft in langdurige armoede (figuur 3.175).
- 90.000 Vlamingen die werken, hebben toch een huishoudinkomen onder de armoederisicodempel (figuur 3.173). Werk vormt dus een belangrijke maar geen sluitende bescherming tegen armoede.
- 15% van de Vlamingen of 960.000 personen leven in een huishouden dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen (figuur 3.176). Deze cijfers liggen de jongste jaren duidelijk hoger dan in de periode 2006-2007.
- Zonder sociale uitkeringen zou 38% van de bevolking onder de armoederisicodempel terecht komen. Bijna 1 op de 3 volwassen Vlamingen ontvangt een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering (figuur 3.186).
- Het aantal gezinnen dat problemen heeft om de energiefactuur te betalen en dat door de netbeheerders van elektriciteit en gas wordt voorzien (figuur 3.192), is sinds 2012 voor het eerst in lange tijd weer afgangen.
- In 2012 leefde 11% van de Vlaamse kinderen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodempel. Dat komt overeen met ongeveer 140.000 kinderen (figuur 3.196). Goed 1 op de 10 geboorten vindt plaats in een kansarm gezin. Het aandeel kansarme geboorten neemt jaar na jaar toe (figuur 3.198).

De Vlaamse Regering heeft van de strijd tegen armoede een topprioriteit gemaakt. Zij wil de inkomenssituatie van de armste gezinnen verbeteren en ervoor zorgen dat alle Vlamingen volwaardig aan alle domeinen van de samenleving kunnen participeren. In het *Pact 2020* verbindt zij er zich toe om de armoede en sociale uitsluiting tegen 2020 sterk te verminderen. Deze doelstellingen werden verfijnd en in acties vertaald in het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014. In het kader van de *Europa 2020-strategie* heeft de Vlaamse Regering zich als doel gesteld om de armoede en sociale uitsluiting tegen 2020 met 30% te verminderen en de kinderarmoede te halveren.

Armoede is meer dan een tekort aan inkomen. Het verwijst naar een geheel van onderling verbonden vormen van uitsluiting op verschillende domeinen van het individuele en sociale leven. Financiële moeilijkheden zijn tegelijk vaak oorzaak en gevolg van achterstelling op het vlak van onder meer tewerkstelling, onderwijs, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

In een eerste deel komen de financiële aspecten van armoede aan bod en de wijze waarop het beschikbare inkomen over de bevolking is verdeeld. De precaire positie van mensen met een laag inkomen op het vlak van onderwijs, arbeidsdeelname, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie komt aan bod in deel 2. In deel 3 wordt ten slotte ingegaan op de specifieke situatie van kinderen.

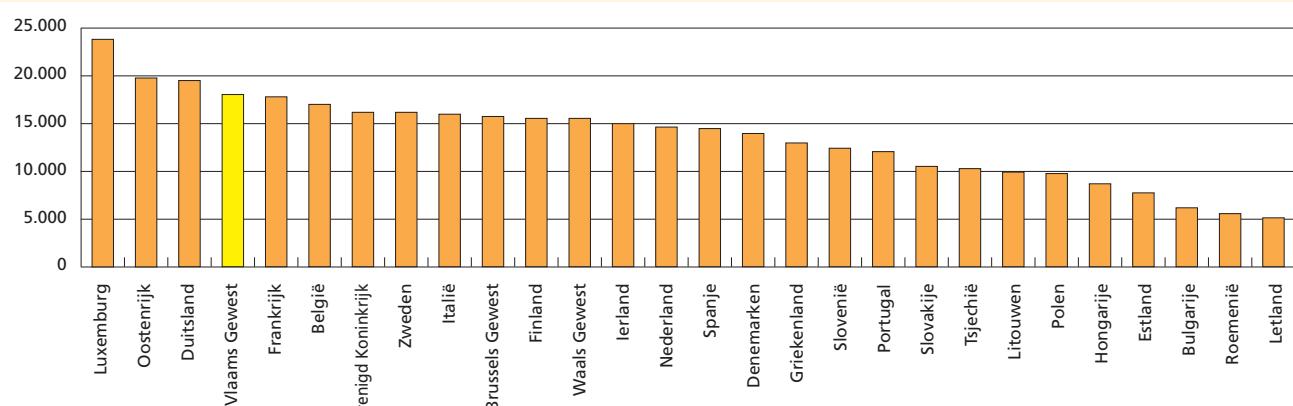
Welvaartsverdeling en armoede

Beschikbaar inkomen

Het bruto binnenlands product (bbp) wordt vaak gebruikt om de geproduceerde welvaart in een land of regio te meten (zie hoofdstuk 1.2). Het geeft inzicht in de totale waarde van goederen en diensten die worden geproduceerd, maar is geen goede indicator voor het inkomen dat de inwoners daadwerkelijk in handen hebben. Daarvoor kijkt men best naar het **beschikbaar inkomen**. Dat bekomt men door van het geheel aan inkomsten van de inwoners (inkomsten uit economische activiteit, uit vermogen en uit sociale transfers) de door hen verschuldigde belastingen en sociale bijdragen af te trekken. Door dat inkomen uit te drukken in koopkrachtpariteiten wordt het mogelijk internationaal te vergelijken.

3.168 Beschikbaar inkomen per inwoner

Beschikbaar inkomen per inwoner in euro koopkrachtpariteiten gebaseerd op de finale consumptie, in de Belgische gewesten en de EU27-landen (geen cijfers voor Cyprus), in 2011.

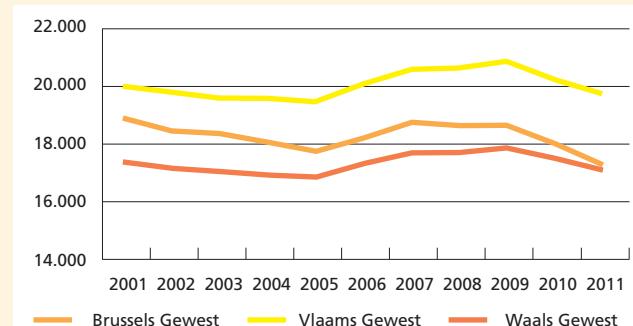
Bron: Eurostat.

Het Vlaamse Gewest scoort inzake beschikbaar inkomen behoorlijk hoog in Europa. De EU-lidstaten uit Oost-Europa bereiken duidelijk niet het welvaartsniveau van de EU15-lidstaten. Het gemiddelde beschikbare inkomen ligt in Vlaanderen hoger dan in Brussel en Wallonië. Opvallend is dat de daling van het beschikbaar inkomen in de 3 gewesten die in 2010 werd ingezet zich in 2011 verder heeft doorgedragen.

Maar ook binnen Vlaanderen bestaan er opvallende regionale verschillen. Het beschikbare inkomen ligt het hoogst in Vlaams-Brabant. De Oost-Vlaamse arrondissementen scoren allen rond het Vlaamse gemiddelde. Enkel het arrondissement Aalst scoort iets beter. In de provincie Antwerpen scoort het arrondissement Antwerpen iets

3.169 Evolutie beschikbaar inkomen

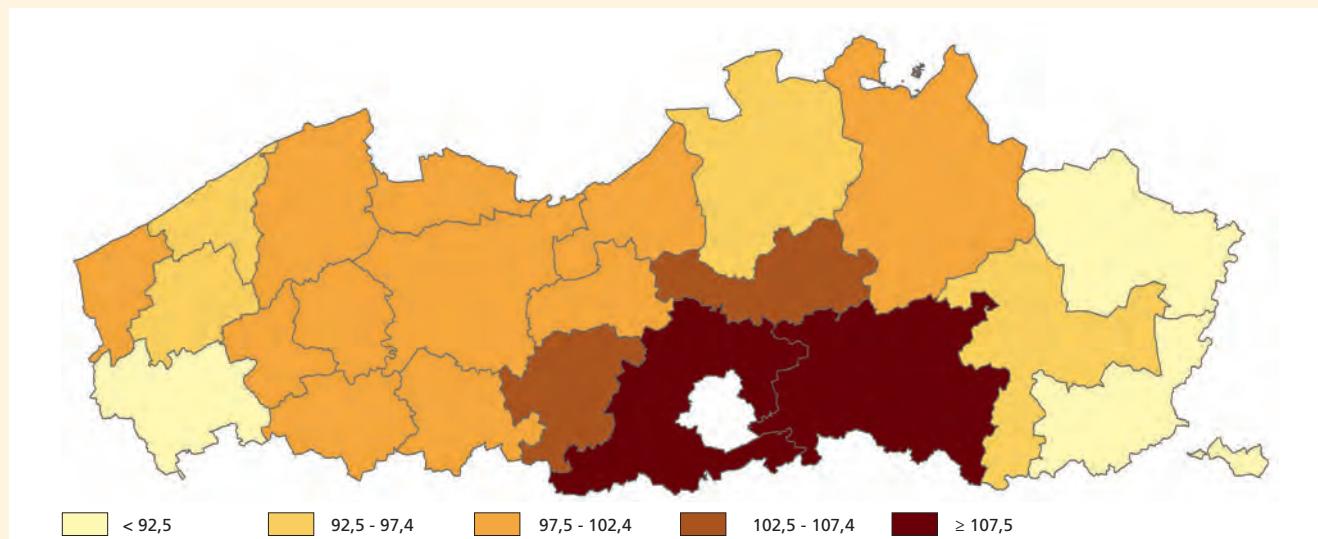
Evolutie van het beschikbaar inkomen per inwoner, in de gewesten, van 2001 tot 2011, in euro en prijzen van 2011.

Bron: INR, bewerking SVR.

3.170 Beschikbaar inkomen per arrondissement

Vergelijking van het beschikbaar inkomen per inwoner per arrondissement met het Vlaamse gemiddelde, in 2011 (Vlaams Gewest = 100).

Bron: INR, bewerking SVR.

onder het gemiddelde, het arrondissement Mechelen iets boven het gemiddelde. West-Vlaanderen geeft een diffus beeld: in de meeste arrondissementen ligt het beschikbaar inkomen ongeveer op hetzelfde niveau als het Vlaamse gemiddelde, enkel in Diksmuide, Oostende en Ieper ligt het duidelijk lager. In Limburg ligt het beschikbare inkomen in alle arrondissementen beduidend onder het Vlaamse gemiddelde.

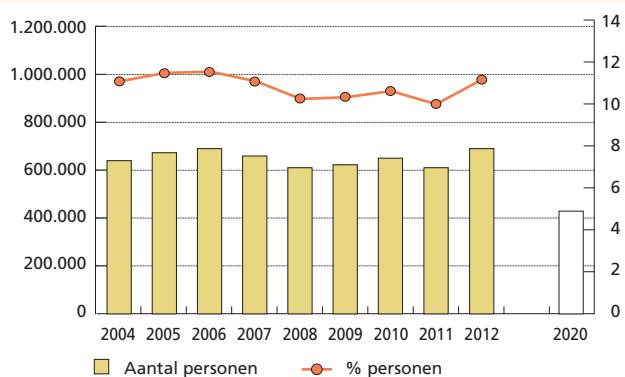
Bevolking onder de armoededrempel

Om zicht te krijgen op de armoedesituatie van een land of regio wordt traditioneel aangegeven hoeveel mensen moeten rondkomen met een inkomen onder de **armoederisicodrempel**. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbare gestandaardiseerde huishoudinkomen in het land. Er wordt vanuit gegaan dat personen die leven in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel een verhoogd risico op armoede lopen. Door het huishoudinkomen te standaardiseren wordt rekening gehouden met de grootte en samenstelling van het huishouden.

De Belgische armoederisicodrempel lag volgens de EU-SILC-survey van 2012 voor een alleenstaande op 12.025 euro per jaar of 1.002 euro per maand. Omgerund is dat voor een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen 2.104 euro per maand. Iets meer dan 1 op de 10 Vlamingen moest in 2012 rondkomen met een inkomen onder deze armoederisicodrempel. Dat komt overeen met ongeveer 680.000 personen. Deze indicator wordt berekend op basis van het beschikbare huishoudinkomen in het jaar voor de survey. De cijfers van de survey van 2012 hebben dus eigenlijk betrekking op het huishoudinkomen van 2011. Bij deze cijfers dient te worden opgemerkt dat bepaalde kwetsbare bevolkingsgroepen zoals personen in collectieve huishoudens, personen zonder wettige verblijfsvergunning of dak- en thuislozen in surveyonderzoek niet

3.171 Bevolking onder de armoededrempel

Evolutie van de bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, van 2004 tot 2012 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

of nauwelijks vertegenwoordigd zijn. De hier vermelde armoederisicofactoren zijn dus eerder een onderschatting van de werkelijkheid.

Het **armoederisicopercentage** (= het aandeel personen onder de armoederisicodrempel) is de afgelopen jaren vrij stabiel gebleven, al lijkt er na een beperkte daling tussen 2010 en 2011 weer sprake van een stijging tussen 2011 en 2012. Deze schommelingen zijn echter statistisch niet significant. Een vergelijking met de periode vóór 2004 is moeilijk wegens een wijziging in de databron.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de Europa 2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel gedaald moet zijn tot maximaal 430.000 personen.

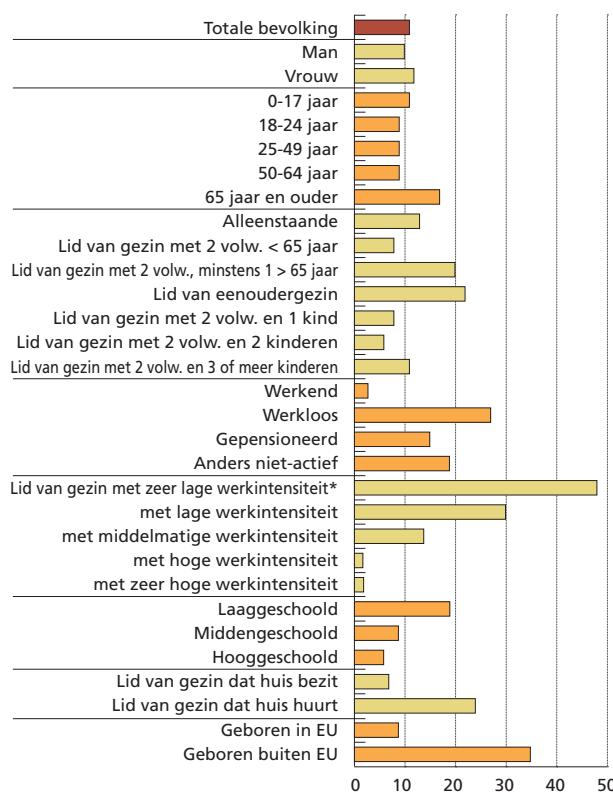
Het verschil in armoederisico tussen vrouwen en mannen blijft beperkt. Naar leeftijd scoren de leeftijdsgroepen tussen 18 en 64 jaar het best. Vooral personen ouder dan 65 jaar scoren opvallend minder goed dan het gemiddelde. De minder goede positie van de Vlaamse ouderen blijkt tegelijk uit het feit dat bijna 1 op de 3 van het totaal aantal personen onder de armoederisicodrempel 65 jaar of ouder is. Dit kan deels verklaard worden door het feit dat het armoederisicopercentage enkel rekening houdt met het ontvangen inkomen uit arbeid, vermogen, eigendom en sociale transfers, niet met de volledige waarde van eventueel beschikbare spaartegoeden of eigendommen of met de eventuele afwezigheid van woonuitgaven doordat de eigen woning al is afbetaald. Maar ook in Europees opzicht scoren de Vlaamse ouderen niet goed. Terwijl Vlaanderen bij de leeftijdsgroepen tot 50 jaar telkens de top haalt van de Europese rangschikking, zakt ze bij de personen van 65 jaar en ouder naar een 19de plaats in de ranglijst. Personen in eenoudergezinnen en oudere koppels lopen een hoger risico op armoede dan gemiddeld. Bij beide groepen moet ongeveer een vijfde zien rond te komen met een inkomen onder de armoederisicodrempel. Naar aantal vormen de oudere koppels de grootste groep bij de personen onder de armoederisicodrempel, kort gevolgd door de alleenstaanden.

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het armoederisicopercentage ligt bij werkenden een pak lager dan bij werklozen, gepensioneerden en andere niet-actieven. Naar aantal vormen de gepensioneerden de grootste groep onder de armoederisicodrempel, kort gevolgd door de andere niet-actieven. Als gekeken wordt naar de werkintensiteit op gezinsniveau blijkt het risico op armoede het hoogst te liggen bij leden van gezinnen waar niet of slechts zeer beperkt wordt gewerkt (werkintensiteit < 0,2). Bijna de helft van de personen in deze gezinnen loopt een verhoogd risico op armoede.

Een job vormt echter geen sluitende bescherming tegen armoede. Dat blijkt uit het feit dat 90.000 Vlamingen die werken toch moeten rondkomen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel. Het armoederis-

3.172 Bevolkingsgroepen onder de armoededrempel

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitenstatus, werkintensiteit* van het huishouden, opleiding, woonsituatie en geboorteland, in 2012, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwas- sen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

copercentage ligt duidelijk hoger bij laaggeschoold wer- kenden, bij deeltijds werkenden (minder dan 30 uur per week), bij zelfstandigen en bij werkenden met een tijdelijk contract.

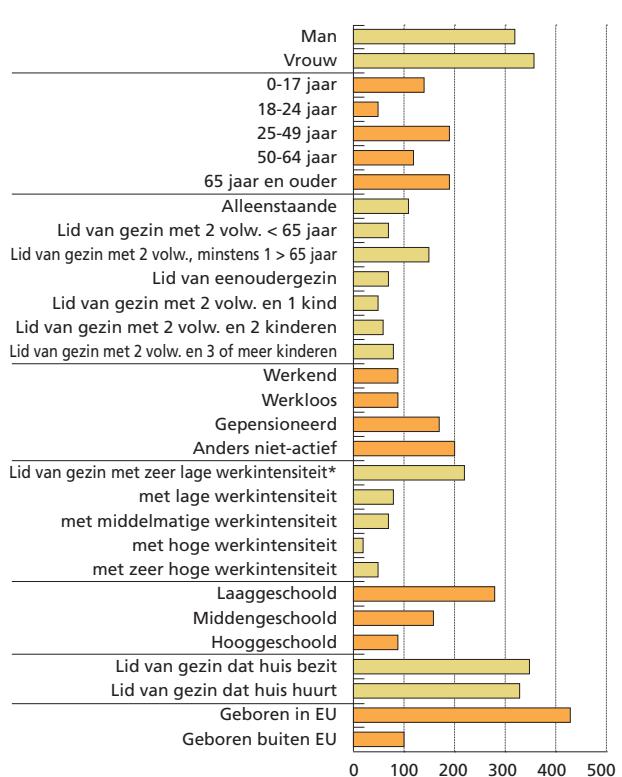
Naast tewerkstelling beperkt ook scholing het armoederi- sico. Het armoederisicopercentage van personen met een diploma hoger onderwijs ligt bijna 3 keer lager dan dat van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs.

Het armoederisicopercentage ligt bij huurders goed 3 keer hoger dan bij eigenaars.

Daarnaast scoren ook personen geboren buiten de Euro- pese Unie duidelijk minder goed. Het armoederisicoper- centage ligt bij deze groep 4 keer hoger dan bij personen geboren binnen de EU (inclusief België). Nadere analyse bij de personen van vreemde herkomst (personen met een niet-Belgische nationaliteit of geboren buiten België) voor de periode 2007-2009 en voor geheel België geeft aan dat het armoederisico het hoogst ligt bij personen van Marokkaanse herkomst (54%). Ook personen van Turkse herkomst (33%), Oost-Europese herkomst (36%) en niet-

3.173 Personen onder de armoededrempel

Aantal personen met een gestandaardiseerd netto beschik- baar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisico- drempel na sociale transfers, naar geslacht, leeftijd, huishoud- type, activiteitenstatus, werkintensiteit* van het huishouden, opleiding, woonsituatie en geboorteland, in 2012, x 1.000.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwas- sen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Europese herkomst (37%) scoren opvallend minder goed dan personen van Belgische herkomst (12%) (Van Haar- lem e.a., 2011).

Het armoederisicopercentage ligt ook duidelijk hoger bij personen die hinder ondervinden in hun dagelijkse bezig- heden door een langdurige ziekte, aandoening of handi- cap. Het armoederisicopercentage ligt bij deze groep (19%) dubbel zo hoog als bij personen zonder hinder (9%).

Ten slotte kan Vlaanderen op basis van de EU-SILC- survey opgedeeld worden in stedelijke en niet-stedelijke gebieden. Het stedelijke gebied omvat de steden met minstens 50.000 inwoners en een bevolkingsdichtheid van meer dan 500 inwoners per km². Het armoederisicoper- centage ligt iets hoger in de stedelijke gebieden (12%) dan in de niet-stedelijke gebieden (9%). Onderzoek op basis van administratieve gegevens bevestigt dat de hoogste percentages van armoede en sociale achterstelling geme- ten worden in de meest dichtbevolkte stedelijke gebie- den, zeker als ook andere dan financiële aspecten in reke- ning worden gebracht (Marissal e.a., 2012). Op basis van

dese administratieve gegevens kan ook het niet-stedelijke gebied verder worden opgesplitst. Daaruit blijkt dat de armoede en sociale achterstelling op het platteland hoger ligt dan in de meer bevolkte niet-stedelijke gebieden.

Het Vlaamse armoederisicopercentage (11%) lag in 2012 duidelijk lager dan het EU28-gemiddelde (17%). Vlaanderen haalde daarmee een derde plaats in de EU-rangschikking na Tsjechië en Nederland.

Het Pact 2020 stelt voorop dat het aandeel inwoners in Vlaanderen dat leeft in armoede in 2020 laag moet liggen in vergelijking met de best presterende EU-landen. Die doelstelling is vandaag al gehaald.

Het is opvallend dat verschillende Oost- en Centraal-Europese landen (Tsjechië, Slovakije, Slovenië en Hongarije) niet beduidend slechter scoren dan de West- en Noord-Europese landen, terwijl de levensstandaard in die eerste groep landen toch lager ligt. Dat heeft te maken met het feit dat het hier gaat om een relatieve armoedemaat, berekend op basis van het mediaaninkomen in elk land afzonderlijk. Dat gebeurt vanuit de redenering dat een minimaal aanvaardbare levensstandaard - en dus ook de armoederisicodrempel - afhankelijk is van de specifieke sociaal-economische situatie van het land in kwestie.

Als Vlaanderen niet met de EU-landen maar met andere regio's (NUTS 1-niveau) uit de EU15-landen wordt vergeleken, haalt Vlaanderen een 25ste plaats op 150 regio's waarvoor in de periode 2010-2012 EU-SILC-gegevens beschikbaar zijn. De Nederlandse regio Zeeland, de Finse hoofdstad Helsinki en de Noord-Italiaanse regio's Valle D'Aosta en Emilia-Romagna scoren met een armoederisicopercentage van 8% het best.

Als de inkomenssituatie van de bevolkingsgroepen die in het Vlaamse Gewest een duidelijk hoger risico lopen op armoede vergeleken wordt met de situatie van deze groe-

pen in de 28 EU-lidstaten, komt een diffuus beeld te voorschijn. Bij de meeste groepen haalt Vlaanderen telkens een plaats binnen de top 5 van de EU-rangschikking. Bij de oudere bevolkingsgroepen (65-plussers en leden van koppels waarvan minstens 1 partner ouder is dan 65 jaar) zakt Vlaanderen met een score onder het EU-gemiddelde weg naar de (lagere) middenmoet. Ook bij de personen geboren buiten de EU valt Vlaanderen met een 23ste plaats ver terug in de Europese rangschikking.

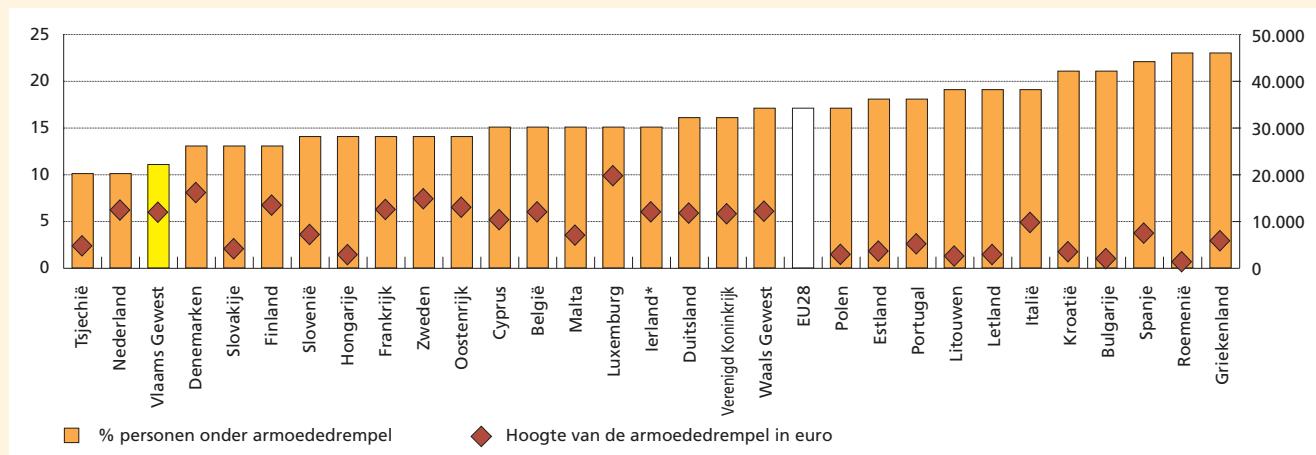
Bij de berekening van het armoederisicopercentage wordt traditioneel gebruik gemaakt van een armoederisicodrempel van 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbare huishoudinkomen. Dat is een arbitrale keuze. Wie net boven deze 60%-drempel zit, komt hierdoor niet in beeld. Tegelijk is het zo dat wie beschikt over een inkomen dat maar net onder de armoederisicodrempel ligt, zich in een andere positie bevindt dan zij die moeten rondkomen met een inkomen dat een pak lager ligt dan de 60%-drempel.

Om zicht te krijgen op de spreiding van de inkomens rond de armoederisicodrempel kan men daarom de hoogte van de drempel laten variëren. In 2012 bleek 19% van de Vlamingen te beschikken over een inkomen lager dan 70% van het nationaal mediaaninkomen, 6% over een inkomen lager dan 50% van het mediaaninkomen en 3% over een inkomen lager dan 40% van het mediaaninkomen. Die aandelen bleven de laatste jaren vrij stabiel. In Europees opzicht scoort Vlaanderen steeds op het niveau van de best presterende EU-lidstaten.

Doordat de EU-SILC-survey werkt met een roterend panel – gezinnen worden verschillende jaren na elkaar gevraagd –, is het mogelijk om de inkomenssituatie van gezinnen over een aantal jaren heen te volgen. In 2011 leefde 5% van de Vlamingen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel in 2011 en in minstens 2 van de

3.174 Armoede in EU

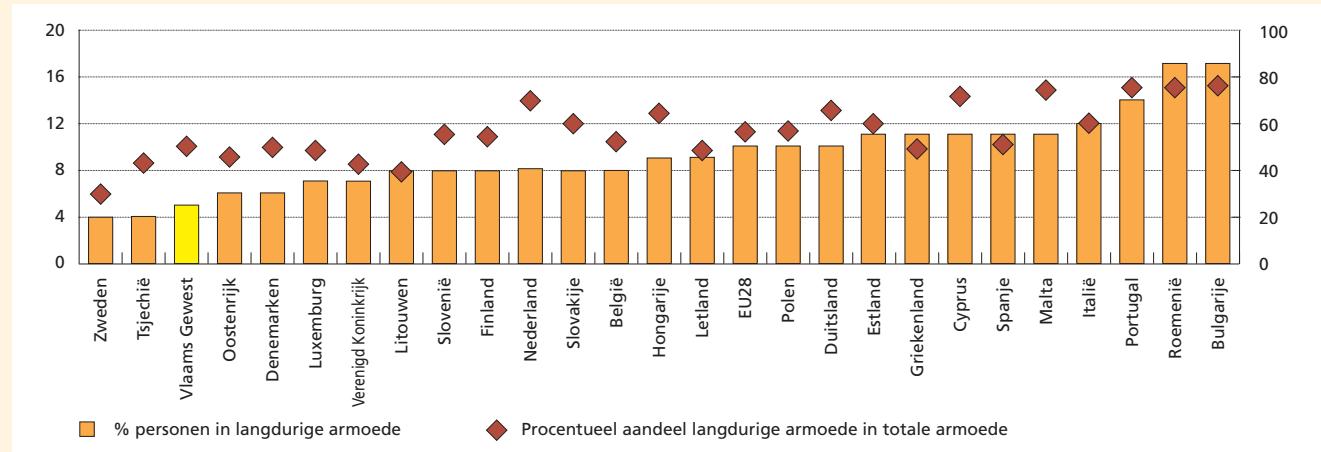
Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoederisicodrempel in % (linkse as) en hoogte van de armoederisicodrempel voor een alleenstaande per jaar in euro (rechtse as), in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2012.

* Cijfers voor 2011.
Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

3.175 Langdurige armoede in EU

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoederisicodrempel in 2011 en in minstens 2 van de 3 voorgaande jaren (*langdurige armoede*) in % (linkse as) en het procentueel aandeel personen in langdurige armoede in het totaal aantal personen onder de armoederisicodrempel (rechtse as), in het Vlaamse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie (geen cijfers voor Frankrijk en Ierland), in 2011.

Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

3 voorgaande jaren. Dat komt overeen met goed 310.000 personen. Als dat vergeleken wordt met het totale aandeel personen onder de armoederisicodrempel in 2011 dan blijkt dat de helft van de personen onder de armoederisicodrempel in Vlaanderen zich in een positie van **langdurige armoede** bevindt. Ook op vlak van de langdurige armoede haalt Vlaanderen een plaats in de top 5 van de best presterende EU-lidstaten. Het procentueel aandeel van de langdurige armoede in de totale armoede ligt in Vlaanderen wel iets hoger dan in de andere landen met een relatief lage score op het aandeel personen in langdurige armoede.

Subjectieve armoede

In bovenstaande cijfers wordt op een objectieve manier nagegaan of het inkomen waarover mensen beschikken al dan niet boven een bepaalde drempel ligt. Maar de inkomensgerelateerde verwachtingen en behoeften verschillen van mens tot mens. De objectieve vergelijking van het beschikbare inkomen met de armoederisicodrempel wordt daarom best aangevuld met een subjectieve inschatting van het inkomen door de betrokkenen zelf.

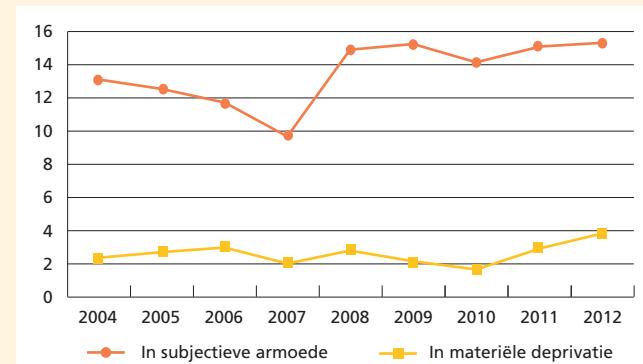
In 2012 leefde 15% van de Vlamingen in een huishouden dat zelf aangeeft (zeer) moeilyk rond te komen met het beschikbare inkomen. Dat komt overeen met ongeveer 960.000 personen. Deze cijfers liggen de jongste jaren duidelijk hoger dan in de periode 2006-2007. De evolutie op het vlak van **subjectieve armoede** wijkt dus enigszins af van de evolutie van het percentage personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat in tegenstelling tot het percentage personen onder de armoederisicodrempel dat berekend wordt op basis van het totale huishoudinkomen in het jaar voorafgaand aan de survey, deze subjectieve

armoedemaat betrekking heeft op de situatie op het moment zelf waarop de survey wordt afgenoem (de EU-SILC-survey van 2012 werd afgenoemd medio 2012).

In tegenstelling tot de objectieve armoederisicopercentages zijn de verschillen tussen de leeftijdsgroepen bij deze indicator niet zo groot. En terwijl het bij de armoederisicopercentages vooral de ouderen zijn die minder goed

3.176 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie

Evolutie van de bevolking in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilyk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking in een huishouden dat minstens 4 van 9 items* mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), van 2004 tot 2012, in %.

* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie buitenhuis per jaar, een maaltijd met vis, vlees, kip of vegetarisch alternatief om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, het huis degelijk kunnen verwarmen, een onverwachte financiële uitgave van 900 euro kunnen doen, de rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling kunnen betalen.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.177 Bevolkingsgroepen in subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie

Bevolking in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt (subjectieve armoede) en in een huishouden dat minstens 4 van 9 items*** mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), bevolkingsgroepen waarvan het percentage minstens 1,5 keer hoger ligt dan het gemiddelde, in 2012, in %.

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

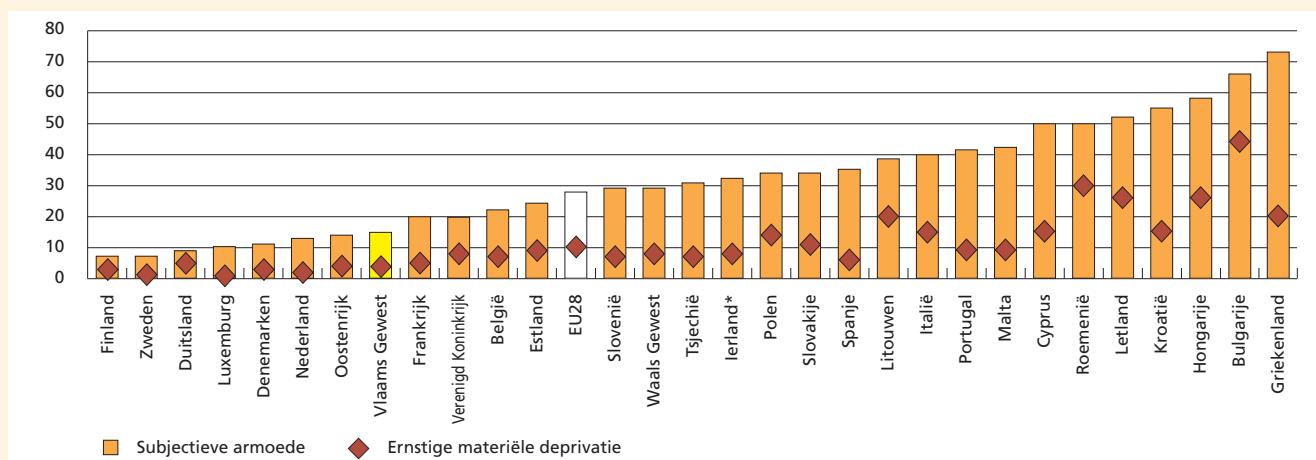
** Kwintiel: opdeling van bevolking in 5 gelijke groepen, gerangschikt van 20% laagste inkomen naar 20% hoogste inkomen.

*** Zie figuur 3.176.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.178 Subjectieve armoede en ernstige materiële deprivatie in EU

Bevolking in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking in een huishouden dat minstens 4 van 9 items** mist/niet kan omwille van financiële redenen (ernstige materiële deprivatie), in het Vlaamse en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2012, in %.

* Cijfers voor 2011.

** Zie figuur 3.176.

Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

scoren, zijn het hier eerder de jongere leeftijdsgroepen. Ook alleenstaanden en zeker leden van eenoudergezinnen geven vaker dan andere huishoudtypes aan moeilijk rond te komen.

Wat socio-economische positie, opleiding en geboorte-land betreft, lopen de resultaten van deze indicator grotendeels gelijk met de resultaten van de objectieve armoederisicopercentages. Personen die niet werken (zonder gepensioneerden) en leden van gezinnen waar niet of beperkt wordt gewerkt, hebben het moeilijker om rond te komen, net als laagopgeleiden, huurders en personen geboren buiten de EU.

Het is weinig verwonderlijk dat het aandeel personen in subjectieve armoede afneemt naarmate het inkomensniveau stijgt. Tegelijk geven de scores per inkomenskwintiel aan dat subjectieve armoede niet beperkt blijft tot de personen onder de armoederisicodempel (die allen in het laagste inkomenskwintiel zitten). Ook in het 2de kwintiel geeft een relatief grote groep aan moeilijk rond te komen (22%).

Er zijn in Vlaanderen relatief gezien minder personen die hun inkomenssituatie negatief beoordelen dan in de meeste EU-landen. Het Vlaamse Gewest haalt in de Europese rangschikking een 8ste plaats na de Scandinavische landen, Duitsland, Luxemburg, Nederland en Oostenrijk. De verschillen tussen de lidstaten zijn opvallend groter dan bij de objectieve armoederisicopercentages. In Zweden en Finland leeft maar 7% van de inwoners in een huishouden dat moeite heeft om financieel rond te komen. In Griekenland en Bulgarije loopt dat op tot meer dan 65%. De Zuid-, Centraal- en Oost-Europese landen scoren op deze indicator, in tegenstelling tot bij de objectieve armoederisicopercentages, wel duidelijk minder goed dan de West- en Noord-Europese landen.

Ernstige materiële deprivatie

Op Europees niveau werd enkele jaren geleden een armoede-indicator ontwikkeld die niet zozeer focus op het inkomen zelf, maar op het feit of men mede dankzij dit inkomen kan genieten van een minimale levensstandaard. Dat gebeurt door na te gaan hoeveel items uit een lijst van 9 basisitems elk gezin moet missen omwille van financiële redenen. Vervolgens wordt per land of regio het percentage individuen berekend dat leeft in een gezin dat niet beschikt over minstens 4 van deze 9 items.

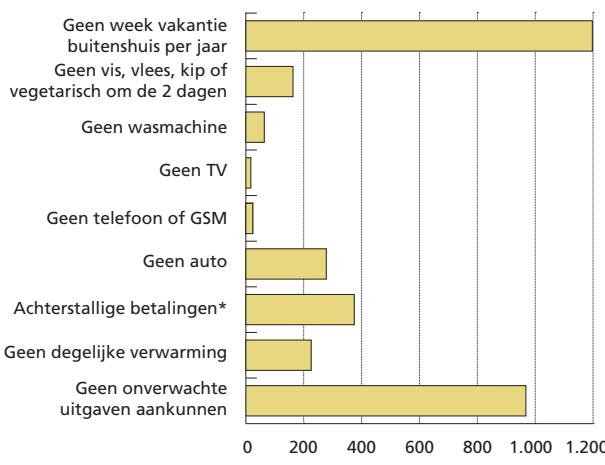
Volgens de EU-SILC-survey van 2012 leefde 4% van de Vlamingen in een ernstig materieel gedeprimeerd gezin (miss minstens 4 van 9 basisitems om financiële redenen). Dat komt overeen met ongeveer 240.000 personen. Het aandeel ernstig gedeprimeerde is tegenover 2010 duidelijk gestegen.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen in een ernstig materieel gedeprimeerd gezin tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen dat leeft in een ernstig materieel gedeprimeerd gezin moet dalen tot maximaal 120.000 personen.

Als wordt gekeken naar de afzonderlijke items van de deprivatiemaat dan blijken op vakantie gaan en onverwachte uitgaven aankunnen voor de meeste problemen te zorgen. 1,2 miljoen Vlamingen kunnen zich omwille van financiële redenen geen week vakantie buitenhuis per jaar veroorloven. Bijna 1 miljoen Vlamingen leeft in een gezin dat een onverwachte uitgave van 900 euro niet aankan.

3.179 Afzonderlijke items deprivatiemaat

Aantal personen in een huishouden dat genoemd item moet missen/niet kan omwille van financiële redenen, in 2012, x 1.000.

* Op rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Groepen die minder goed scoren bij de objectieve armoederisicopercentages en de subjectieve armoede, doen dat ook op vlak van ernstige materiële deprivatie. Het gaat om leden van eenoudergezinnen, werklozen, gezinnen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt, huurders, de laagste inkomensgroepen en personen geboren buiten de EU.

In Europees opzicht scoort Vlaanderen op het vlak van ernstige materiële deprivatie behoorlijk goed. Het haalt een 6de plaats na Luxemburg, Nederland en de Scandinavische landen. De hoogste deprivatiescores worden opgetekend in de EU-lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa.

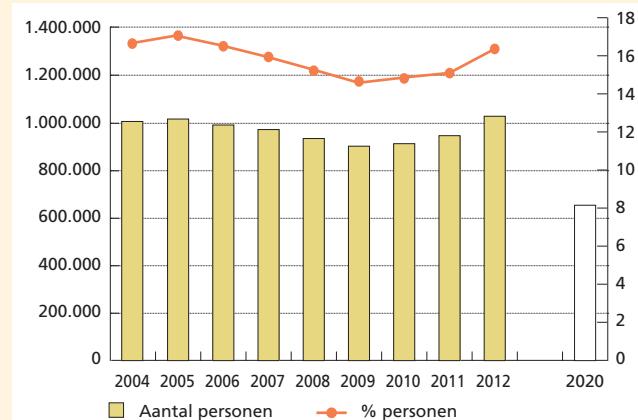
Armoede volgens de Europa 2020-definitie

In 2010 werd door de Europese Unie een plan opgesteld om van de Unie tegen 2020 een slimme, duurzame en inclusieve economie te maken: de zogenaamde **Europa 2020-strategie** (EU2020-strategie). Eén van de doelstellingen van deze strategie heeft betrekking op armoede en sociale uitsluiting. Bedoeling is om tegen 2020 het aantal armen of sociaal uitgeslotenen in de hele Unie met 20 miljoen te verminderen. Daarvoor werd ook een nieuwe armoede-indicator uitgewerkt die verschillende bestaande armoede-indicatoren samenvoegt. Deze samengestelde indicator beschouwt iemand als arm of sociaal uitgesloten als hij of zij voldoet aan minstens 1 van volgende voorwaarden:

- leeft in een gezin met een inkomen onder de nationale armoederisicodrempel;

3.180 Armoede en sociale uitsluiting volgens EU2020-definitie

Evolutie van de bevolking die voldoet aan minstens 1 van volgende voorwaarden: leeft in een gezin met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempel, leeft in een huishouden in ernstige materiële deprivatie (zie figuur 3.176), is jonger dan 60 jaar en leeft in een huishouden met werkintensiteit* lager dan 0,2, van 2004 tot 2012 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

- leeft in een ernstig materieel gedeprimeerd gezin;
- is jonger dan 60 jaar en leeft in een gezin met een zeer lage werkintensiteit.

Gemeten aan de hand van deze samengestelde EU2020-indicator leefde in 2012 16% van de Vlaamse bevolking in armoede of sociale uitsluiting. Dat komt neer op ongeveer 1 miljoen personen. Daarmee haalt Vlaanderen een 3de plaats in de Europese rangschikking.

Een deel van de personen in armoede of sociale uitsluiting voldoet tegelijk aan 2 of 3 van de genoemde voorwaarden. Goed 1% van de Vlamingen (80.000 personen) scoort negatief op alle 3 de criteria. Dat wil zeggen dat ze leven in een huishouden met een inkomen onder de armoeddrempel, dat ernstig materieel gedeprimeerd is en waar sprake is van een zeer lage werkintensiteit.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen in armoede of sociale uitsluiting volgens de EU2020-definitie tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 het aantal personen in armoede of sociale uitsluiting in Vlaanderen moet gedaald zijn tot maximaal 650.000 personen.

Inkomensverdeling

Bovenstaande gegevens hebben vooral betrekking op de situatie van de minst gegoede groepen maar zeggen weinig over de wijze waarop het beschikbare inkomen verdeeld is over de gehele bevolking. Een vaak gebruikte maat om de inkomensverdeling in een land of regio in kaart te brengen, is de **inkomenskwintielverhouding** die het aandeel van het inkomen van de 20% rijksten in

het totale inkomen vergelijkt met dat van de 20% armsten. Deze verhouding lag in Vlaanderen in 2012 op 3,6. Dat betekent dat het totale inkomen van de 20% rijksten 3,6 keer hoger ligt dan het totale inkomen van de 20% armsten. Dat cijfer is nauwelijks gewijzigd sinds 2004.

Een andere maat voor de inkomensongelijkheid is de gini-coëfficiënt. Deze coëfficiënt kijkt niet alleen naar de inkomens van de 20% rijksten en armsten, maar brengt de inkomens van de gehele bevolking in rekening. De maat geeft een waarde tussen 0 en 100 waarbij 0 staat voor een samenleving waar iedereen een gelijk inkomen heeft en 100 voor een samenleving waar al het inkomen toekomt aan 1 persoon. Vlaanderen haalde in 2012 een waarde van 25. Ook dit cijfer is tussen 2004 en 2012 niet significant gestegen of gedaald.

In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich als doel gesteld dat de inkomensongelijkheid tegen 2020 merkbaar moet dalen.

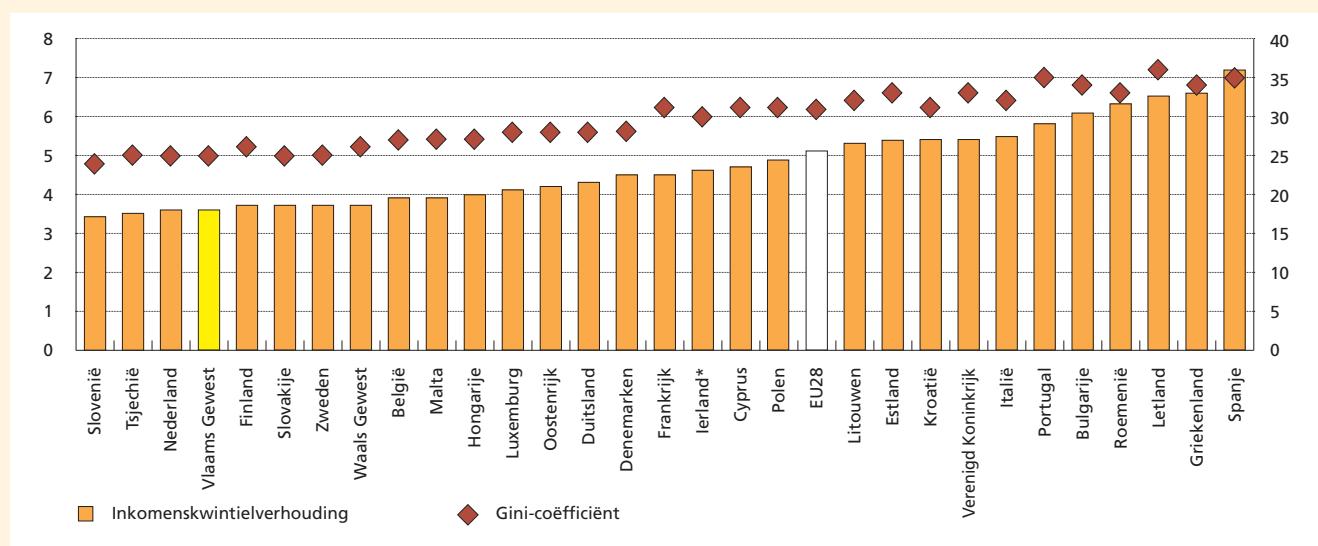
In Europees perspectief blijft de Vlaamse inkomensongelijkheid beperkt. Vlaanderen haalt zowel op basis van de inkomenskwintielverhouding als op basis van de gini-coëfficiënt een plaats in de top 5 van best presterende EU-landen.

Betalingsproblemen en schulden

Betalingsproblemen en schulddoverlast vormen vaak een belangrijk probleem voor mensen met een laag inkomen. Eind 2013 stonden 130.848 Vlamingen met afbetalingsmoeilijkheden geregistreerd bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren van de Nationale Bank van België. Deze Centrale registreert alle kredieten die door natuurlijke personen worden afgesloten en de eventuele wanbetalingen met

3.181 Inkomensongelijkheid in EU

Inkomenskwintielverhouding (linkse as) en gini-coëfficiënt (rechtse as), in het Vlaams en Waalse Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2012.

* Cijfers voor 2011.
Bron: EU-SILC ADS, Eurostat.

betrekking tot deze kredieten. Het aantal geregistreerde personen met betalingsachterstand is de afgelopen jaren duidelijk gestegen. In deze cijfers wordt enkel rekening gehouden met kredieten (voor consumptie of hypotheek) en niet met schulden voor huur, energiefacturen, gezondheidskosten, telefoon/internet of fiscale schulden.

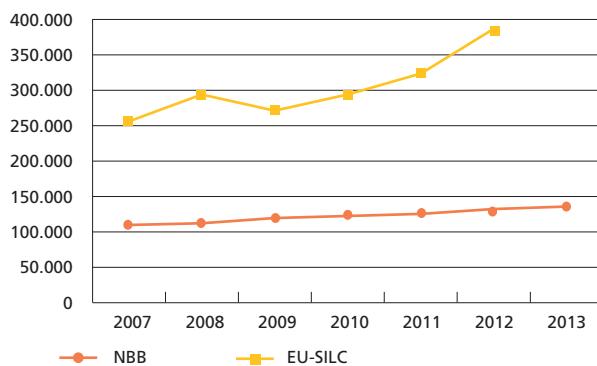
In de EU-SILC-survey wordt jaarlijks gevraagd naar achterstallige betalingen voor huur of hypotheek, elektriciteit, water of gas of aankopen op afbetaling of een andere lening. In 2012 leefde 6% van de Vlamingen in een gezin met minstens 1 achterstallige betaling in het afgelopen jaar. Dat komt overeen met ongeveer 380.000 personen. In tegenstelling tot de bovenstaande cijfers van de Nationale Bank wordt hier niet alleen rekening gehouden met kredieten maar ook met andere mogelijke schulden. Het percentage personen in een gezin met achterstallen gaat de jongste jaren in stijgende lijn.

Het aandeel personen met achterstallige betalingen verschilt beperkt naar geslacht. Er is wel een opvallende afname naarmate de leeftijd stijgt. Grote gezinnen hebben vaker achterstallige betalingen dan personen uit andere huishoudgroepen. Werklozen en niet-actieven (exclusief gepensioneerden) hebben vaker achterstallen dan gepensioneerden. Personen in gezinnen waar niet of beperkt wordt gewerkt, hebben vaker achterstallen dan personen in andere gezinnen, laagopgeleiden vaker dan hoogopgeleiden, huurders vaker dan eigenaars, de lagere inkomensgroepen vaker dan de hogere inkomensgroepen, personen geboren in de EU vaker dan personen geboren buiten de EU.

In vergelijking met de andere Europese landen blijft het aandeel personen met betalingsproblemen in Vlaanderen eerder beperkt. Luxemburg, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Nederland scoren nog iets beter dan Vlaanderen.

3.182 Achterstallige betalingen

Aantal met betalingsmoeilijkheden geregistreerde personen bij de Kredietcentrale van de Nationale Bank van België (NBB) en aantal personen in een huishouden met minstens 1 achterstallige betaling inzake hypotheek/huur, nutsvoorzieningen (gas, elektriciteit, water) en leningen (aankopen op afbetaling of andere leningen) tijdens het afgelopen jaar (EU-SILC), van 2007 tot 2013.

Bron: NBB, EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Wie geconfronteerd wordt met overmatige schuldenlast of ernstige financiële moeilijkheden kan een beroep doen op budget- en schuldhulpverlening bij één van de 332 erkende instellingen voor **schuldbemiddeling** in Vlaanderen. In totaal werden door deze instellingen in de loop van 2013 65.894 gezinnen begeleid via budgethulpverlening (zonder schulden) en/of schuldhulpverlening. Dat aantal ligt nagenoeg op hetzelfde niveau als in 2012.

Sinds 1999 bestaat de juridische procedure van **collectieve schuldenregeling**. Deze procedure werd in het leven geroepen om mensen die hun schulden niet meer de baas kunnen, de kans te geven om in de mate van het mogelijke hun schulden te betalen en tegelijk een menswaardig leven te leiden. Eind 2013 stonden er in Vlaanderen (inclusief het gerechtelijke arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde) in totaal 62.434 ‘berichten van toelaatbaarheid van collectieve schuldenregeling’ uit. Dat aantal is de voorbije jaren telkens met ongeveer 3.000 tot 5.000 eenheden toegenomen. De cijfers kunnen gezien worden als een aanwijzing van de meest extreme vorm van overmatige schuldenlast.

Sociale zekerheid en bijstand

Sociale transfers spelen een belangrijke rol bij de bestrijding van armoede. Zonder sociale uitkeringen zou 38% van de bevolking onder de armoederisicodrempel terecht komen. Als de pensioenen gezien worden als primaire inkomens en niet als transfers, gaat het nog steeds om 22% van de bevolking. Die aandelen blijven de laatste jaren min of meer stabiel.

De sociale zekerheid zorgt vooreerst voor een vervangingsinkomen bij loonverlies door pensionering, werkloosheid of arbeidsongeschiktheid. Begin 2013 ontvingen goed 1,1 miljoen Vlamingen een pensioenuitkering. Het is gezien de vergrijzing van de bevolking weinig verwonderlijk dat dit aantal jaarlijks gestaag toeneemt. De daling van het totale aantal RVA-uitkeringen die werd ingezet in 2011 zette zich ook in 2013 verder door. Deze daling is te wijten aan de daling van het aantal door de RVA vergoede **werklozen** en het aantal door de RVA ondersteunde werknemers bij tijdelijke werkloosheid, opleiding of deeltijdse tewerkstelling met behoud van rechten. Het aantal werknemers dat met steun van de RVA de werktijd aanpast via loopbaanonderbreking of tijdskrediet bleef min of meer stabiel.

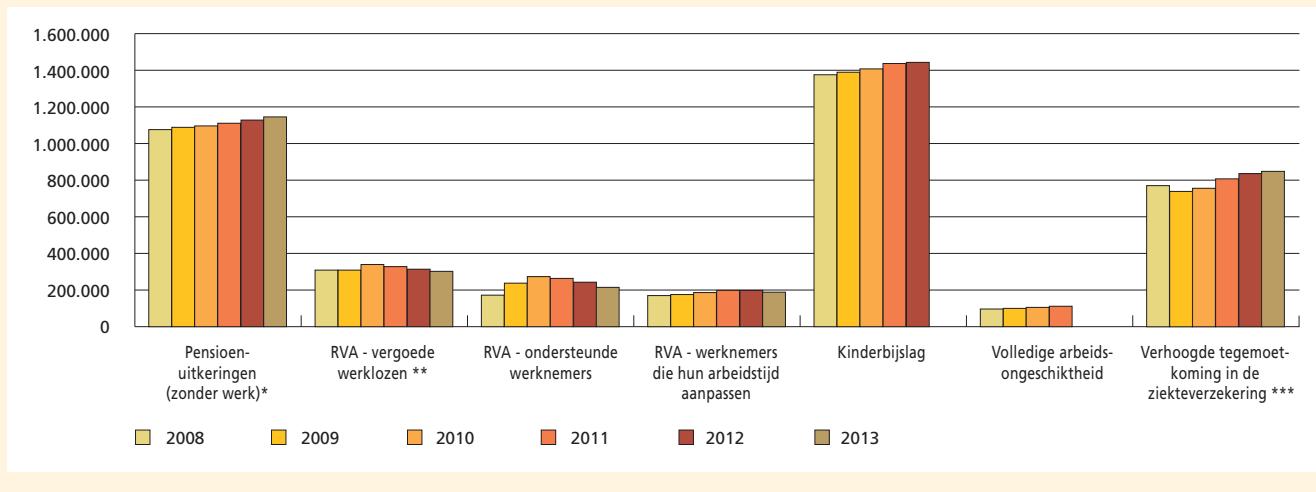
Begin 2012 ontvingen bijna 108.000 Vlamingen een ziekte- of invaliditeitsuitkering wegens volledige arbeidsongeschiktheid.

Daarnaast biedt de sociale zekerheid een aanvulling op het inkomen als men bepaalde ‘sociale lasten’, zoals het opvoeden van kinderen of ziektekosten moet dragen. Voor goed 1,4 miljoen kinderen werd begin 2013 kinderbijslag uitgekeerd. Dat aantal is de laatste jaren duidelijk gestegen.

Om de toegang tot de gezondheidszorg te verzekeren, bestaat er voor bepaalde groepen een **verhoogde tege-**

3.183 Sociale zekerheid

Evolutie van het aantal begunstigden van een aantal sociale zekerheidsuitkeringen bij begin van het jaar, van 2008 tot 2013.

* Inclusief IGO/GIB.

** Inclusief voltijs brugpensioen.

*** Titularissen en personen ten laste.

Bron: KSZ, RVA.

moetkoming in de ziekteverzekering. Het geeft recht op een hogere terugbetaling voor sommige geneesmiddelen en geneeskundige verzorging (bezoek aan zorgverstrekkers en hospitalisatie), derdebetalersregeling bij artsen die daarmee instemmen en een lagere maximumfactuur. Begin 2013 genoten bijna 850.000 personen van dit recht. Dit statuut wordt toegekend aan personen die een bepaald sociaal voordeel ontvangen (leefloon of gelijkaardige OCMW-hulp, IGO of GIB, uitkering voor personen met een handicap,...), personen met een specifieke hoedanigheid van wie het gezinsinkomen een bepaalde grens niet overschrijdt (wezen, gepensioneerden, invaliden, weduwen/weduwnaars, personen met erkende handicap die geen uitkering ontvangen, ...) en sinds midden 2007 ook aan personen uit gezinnen met een bescheiden inkomen (**OMNIO-statuut**). Vanaf juli 2010 komen ook personen die minstens 1 jaar werkloos zijn en leden van eenoudergezinnen in aanmerking, vanaf maart 2011 ook de rechthebbenden op een verwarmingstoelage toegekend door het OCMW.

Enkel bij diegenen die een recht op verhoogde tegemoetkoming krijgen op basis van een bepaald sociaal voordeel gebeurt de toekenning automatisch. De andere personen, die denken recht te hebben op de verhoogde tegemoetkoming, moeten dit statuut zelf aanvragen. Een bepaald deel van de doelgroep heeft dit nog niet gedaan.

Naast de klassieke sociale uitkeringen probeert de overheid via de **sociale bijstandsuitkeringen** de inkomenssituatie van de minst gegodeerde groepen te verbeteren.

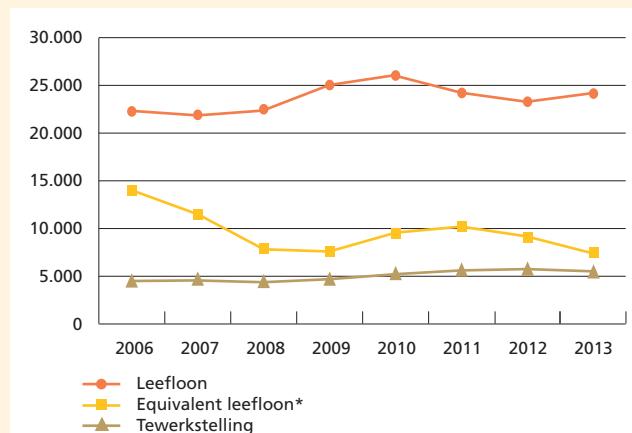
Het gaat in eerste instantie om het leefloon dat men ontvangt in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Integratie** (RMI) en het equivalent leefloon in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Hulp** (RMH). Het RMH is er voor mensen die niet in aanmerking komen voor het RMI omdat ze niet voldoen aan bepaalde voorwaarden

betreffende leeftijd, nationaliteit en arbeidsbereidheid. In de praktijk gaat het vooral om kandidaat-vluchtelingen en vreemdelingen met een verblijfsvergunning die niet ingeschreven zijn in het bevolkingsregister.

In 2013 ontvingen in Vlaanderen per maand gemiddeld 23.940 personen een **leefloon**. Dat aantal is na een duidelijke stijging in 2009 en 2010 en een daling in 2011 en 2012, in 2013 weer iets gestegen. Nog eens gemiddeld 7.150 personen per maand ontvingen in 2013 een equivalent leefloon. Tegenover 2011 is dat aantal duidelijk gedaald.

3.184 Sociale bijstand: RMI en RMH

Evolutie van het gemiddeld maandelijks aantal begunstigen van het (equivalent) leefloon en/of een tewerkstellingsmaatregel in het kader van het Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI) of het Recht op Maatschappelijke Hulp (RMH), van 2006 tot 2013.

* Cijfers van equivalent leefloon in 2013 gebaseerd op eerste 10 maanden van het jaar.

Bron: POD MI.

Het RMI en het RMH kan ook ingevuld worden via een tewerkstellingsmaatregel met tussenkomst van het OCMW. Het aantal tewerkstellingsmaatregelen is de voorbije jaren gestaag gestegen tot gemiddeld 5.470 per maand in 2013.

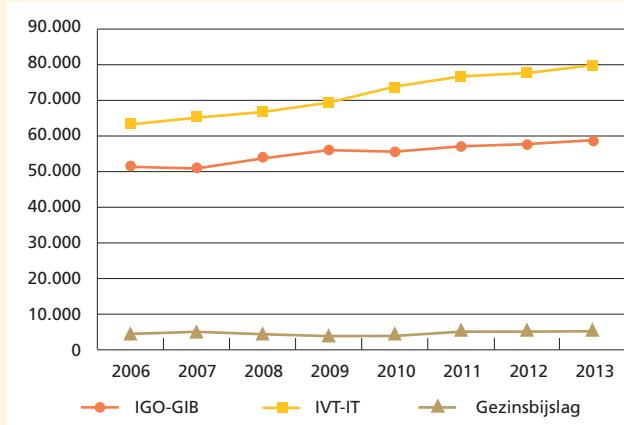
Slechts een beperkt aantal 65-plussers ontvangt een leefloon omdat zij aparte regelingen kennen: het **Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden** (GIB) dat sinds 2002 geleidelijk vervangen wordt door de **Inkomensgarantie voor Ouderen** (IGO). Meestal gaat het om een toeslag bovenop het pensioen, zodat men een bedrag bekomt dat vergelijkbaar is met het leefloon. Het wordt toegekend aan personen die de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt maar die door omstandigheden geen of geen voldoende loopbaan hebben kunnen opbouwen. Begin 2013 ging het samen om 58.906 ouderen.

Personen met een handicap kunnen een beroep doen op een **Inkomensvervangende Tegemoetkoming** (IVT) indien zij geen arbeid kunnen verrichten en/of een **Integratietegemoetkoming** (IT) indien zij bijkomende kosten te dragen hebben vanwege een vermindering van hun zelfredzaamheid. Begin 2013 werd in Vlaanderen aan 79.102 personen een IVT en/of een IT uitgekeerd. Het aantal personen met een IVT en/of IT neemt de jongste jaren opvallend toe. Factoren die hierin mogelijk een rol spelen zijn de vergrijzing van de bevolking, een betere bekendheid van het stelsel en een snellere behandeling van de aanvragen.

De **gewaarborgde gezinsbijslag** ten slotte is bedoeld voor gezinnen die op basis van hun beroepsactiviteit geen enkel recht kunnen doen gelden op kinderbijslag, of slechts een recht genieten op een bedrag dat lager ligt dan de gewaarborgde gezinsbijslag. Begin 2013 ging het om 4.838 rechtgevende kinderen.

3.185 Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen

Evolutie van het aantal begunstigden van de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) en het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB), de Inkomensvervangende Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap (IVT) en/of Integratietegemoetkoming (IT) en het aantal rechtgevende kinderen op gewaarborgde gezinsbijslag, bij het begin van het jaar, van 2006 tot 2013.

Bron: RVP, FOD SZ, RKW.

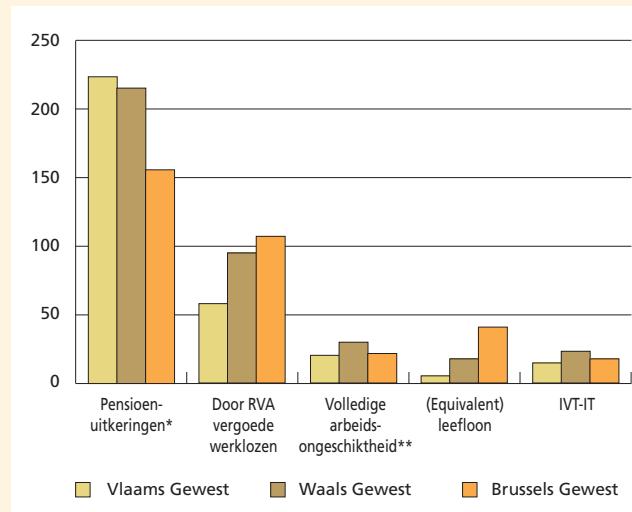
Als het aantal begunstigden van de belangrijkste sociale uitkeringen gerelateerd wordt aan het bevolkingsaantal en deze cijfers vergeleken worden tussen de gewesten, blijkt het aantal pensioenuitkeringen het hoogst te liggen in het Vlaamse Gewest, kort gevolgd door het Waalse Gewest. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt dat aantal opvallend lager. Het relatieve aantal personen met een werkloosheidssuitkering ligt het hoogst in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, net als het aantal personen dat een (equivalent) leefloon trekt. Het relatieve aantal personen met een uitkering voor arbeidsongeschiktheid en een tegemoetkoming voor personen met een handicap (IVT-IT) ligt dan weer iets hoger in het Waalse Gewest dan in de andere gewesten.

In het Vlaamse Gewest kregen begin 2013 325 op de 1.000 volwassenen personen een vervangingsinkomen (werkloosheidssuitkering, pensioenuitkering of uitkering voor volledige arbeidsongeschiktheid) of een bijstandsuitkering (leefloon, equivalent leefloon, IGO/GIB of IVT-IT). In het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest gaat het respectievelijk om 384 en 345 personen per 1.000 inwoners van 18 jaar en ouder.

Het relatieve aantal personen dat leeft van een vervangingsinkomen of bijstandsuitkering is in het Vlaamse Gewest tegenover 2006 met 4 op 1.000 personen afgenomen. In het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest gaat het om een afname van respectievelijk 8 en 31 op 1.000 personen. In alle 3 de gewesten is de afname voornamelijk een gevolg van een daling van het aantal door de RVA vergoede werklozen. In het Vlaamse Gewest is er daarnaast ook sprake van een daling van het aantal (equivalent) leefloontrekkers, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest van het aantal personen met een pensioenuitkering.

3.186 Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen

Het aantal begunstigden van een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering, per 1.000 personen van 18 jaar en ouder, in 2013.

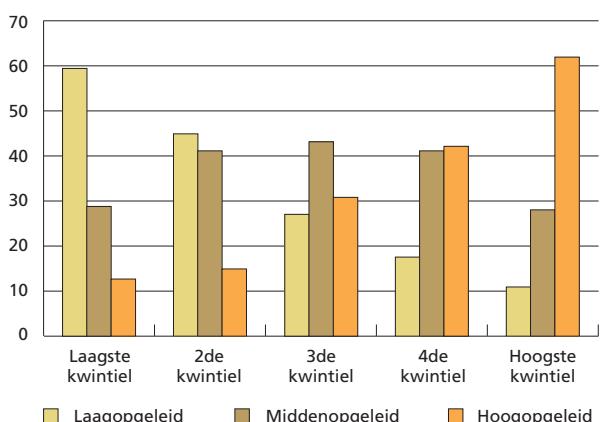
* Inclusief IGO/GIB.

** Cijfers voor 2012.

Bron: KSZ, RVA, POD MI, FOD SZ, bewerking SVR.

3.187 Opleidingsniveau

Bevolking van 18 jaar en ouder naar opleidingsniveau, per inkomensgroep, in 2012, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Sociale uitsluiting

Armoede uit zich niet alleen op financieel vlak maar gaat veelal gepaard met uitsluiting en achterstelling op heel wat andere domeinen. Hierna wordt ingegaan op de mindere positie van personen met een laag inkomen op vlak van onderwijs, tewerkstelling, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

Onderwijs

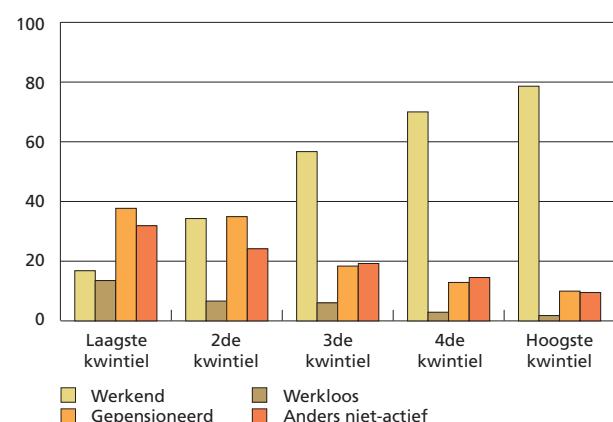
Wie laag geschoold is, loopt meer kans op een mindere inkomenspositie dan wie hoger geschoold is. Dat bleek al uit de uiteenlopende scores van hoog- en laagopgeleiden op de verschillende armoede-indicatoren. Dat blijkt ook duidelijk uit het opleidingsniveau van de bevolking per inkomensgroep. Van de personen in de laagste inkomensgroep is bijna 60% laagopgeleid (hoogstens een diploma lager secundair onderwijs), bij de hoogste inkomensgroep ligt dat aandeel net iets boven de 10%. Omgekeerd is slechts iets meer dan 10% van de laagste inkomensgroep hoogopgeleid (diploma hoger onderwijs) tegenover meer dan 60% van de personen in de hoogste inkomensgroep.

Tewerkstelling

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het risico om in armoede terecht te komen ligt bij personen met een job beduidend lager (zie hoger). Ook de activiteitenstatus van de bevolking per inkomensgroep wijst duidelijk op het sterk positieve effect van tewerkstelling op de inkomenssituatie. Van de personen in de laagste inkomensgroep is minder dan 20% aan het werk, bij de hoogste inkomensgroep ligt dat aandeel op bijna 80%. Omgekeerd ligt het aandeel werklozen, gepensioneerden

3.188 Activiteitenstatus

Bevolking van 18 jaar en ouder naar activiteitenstatus, per inkomensgroep, in 2012, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

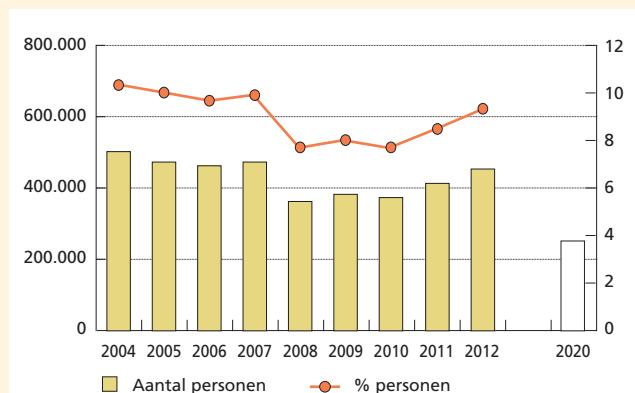
en anders niet-actieveen beduidend hoger bij de laagste inkomensgroepen.

Uit de verschillende armoede-indicatoren bleek ook de precaire positie van personen in een huishouden waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt (= zeer lage werkintensiteit). In 2012 leefde 9% van de Vlamingen tot 60 jaar in een dergelijk gezin. Dat komt overeen met ongeveer 450.000 personen. Dat aandeel lijkt tussen 2004 en 2008 gedaald maar tussen 2010 en 2012 weer iets gestegen. Deze schommelingen zijn echter statistisch niet significant.

Bij het percentage personen in gezinnen met een **zeer lage werkintensiteit** bezet Vlaanderen in de Europese rangschikking een plaats in de betere middenmoot.

3.189 Zeer lage werkintensiteit

Evolutie van de bevolking in een huishouden met werkintensiteit* lager dan 0,2, van 2004 tot 2012 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

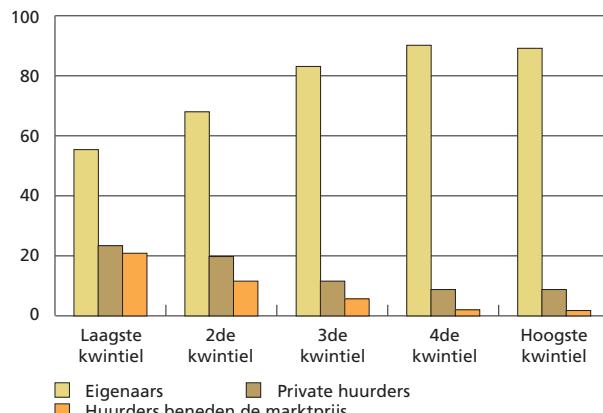

* Werkintensiteit: het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.190 Eigenaars en huurders

Bevolking naar bewonerstitel, per inkomensgroep, in 2012, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-strategie heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal personen in een gezin met zeer lage werkintensiteit tussen 2008 en 2020 met 30% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 dat aantal gedaald moet zijn tot maximaal 250.000 personen.

Huisvesting

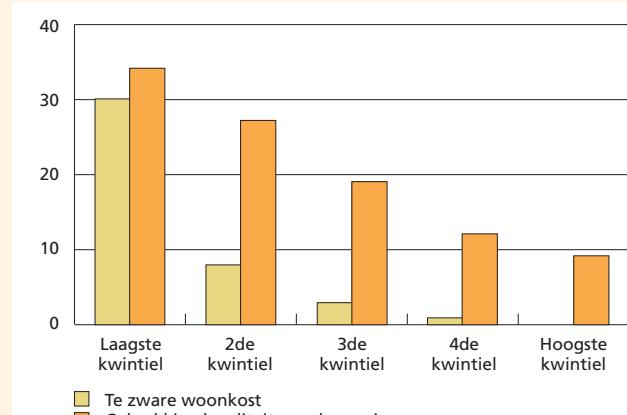
Wie over een laag inkomen beschikt, kan moeilijker een eigen woning aankopen en is daardoor vaker aangewezen op de (private) huurmarkt. Het is bekend dat op de private huurmarkt de situatie op het vlak van betaalbaarheid en kwaliteit minder goed is dan op de eigendomsmarkt en de sociale huurmarkt (Winters & De Decker, 2009). Uiteraard ligt het aandeel sociale huurders (huurders beneden de marktprijs) wel duidelijk hoger in de laagste inkomensgroepen.

In 2012 leefde 8% van de Vlamingen - ongeveer 510.000 personen - in een huishouden met te zware woonkosten in verhouding tot het huishoudbudget. Door het Europees statistiekbureau Eurostat wordt de grens voor te zware woonkosten gelegd op 40% van het beschikbare huishoudinkomen. Het aandeel personen met te zware woonkosten is sinds 2010 jaarlijks licht gestegen. Bij gezinnen met een laag inkomen gaat een relatief groter aandeel van het budget op aan woonkosten. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat bij deze gezinnen de **woonkosten** vaker boven de grens van 40% liggen dan bij de andere gezinnen.

Dat de woonkosten behoorlijk kunnen doorwegen op het gezinsbudget blijkt ook uit het feit dat een aanzienlijke groep gezinnen problemen heeft met het betalen van de elektriciteits- of gasfactuur. Een klant die zijn energiekosten niet tijdig betaalt, krijgt een herinneringsbrief in de bus. Wie daarop binnen een bepaalde termijn niet

3.191 Woonkosten en -kwaliteit

Bevolking met te zware woonkosten (leeft in een huishouden waar de totale woonkosten (huur of aflossing van de lening, verzekering, taksen, onderhoud en nutsvoorzieningen) meer dan 40% bedragen van het beschikbare huishoudinkomen) en met een gebrekkige kwaliteit van de woning (gebrek aan elementair comfort of ruimte en/of één of meer zware huisvestingsgebreken), per inkomensgroep, in 2012, in %.

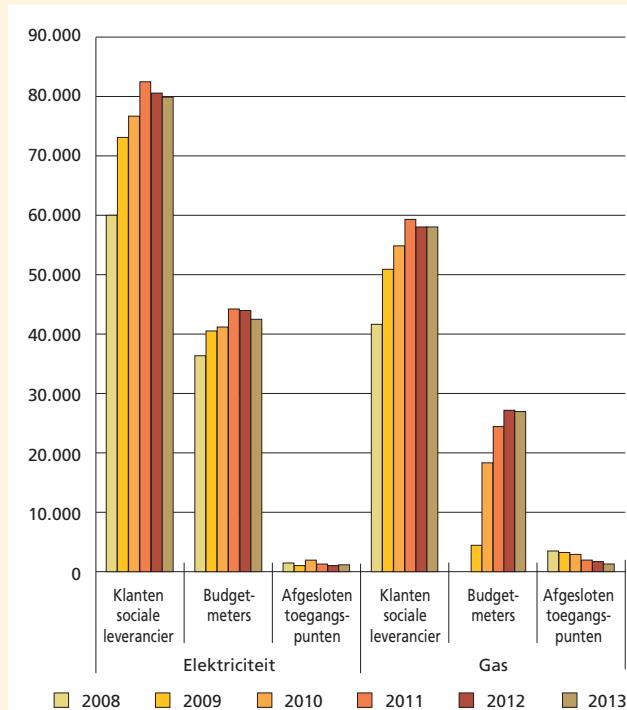
Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

reageert, krijgt een aangetekende ingebrekestelling. Reageert de klant ook hier niet op of komt hij de in een afbetalingsplan gemaakte afspraken niet na, dan mag de commerciële leverancier het contract met zijn klant opzeggen. Als de klant geen nieuwe commerciële leverancier vindt, dan neemt de netbeheerder in zijn rol van sociale leverancier de levering van elektriciteit en/of gas over. Eind 2013 ging het om 80.295 huishoudens voor elektriciteit en 58.421 voor gas. Het aantal door de netbeheerders van elektriciteit en gas voorziene huishoudens neemt sinds 2012 voor het eerst in lange tijd weer af. Bij wanbetaling bij de sociale leverancier plaatst de netbeheerder een **budgetmeter** die de klant verplicht om vooraf te betalen voor de levering van elektriciteit en/of gas. Indien de klant niet vooraf betaalt, valt de stroomlevering terug op een minimale levering van 10 ampère. Het wordt dan moeilijk om meerdere toestellen tegelijk te gebruiken. Bij gas wordt in het geval van niet-betaling via de budgetmeter de levering helemaal afgesloten. Het aantal budgetmeters voor elektriciteit lag in 2013 iets lager dan in 2012. Eind 2013 verbruikten 42.891 huishoudens stroom via een budgetmeter. In de loop van 2009 werden ook de eerste budgetmeters geplaatst voor de levering van gas. Eind 2013 ging het om 27.554 huishoudens. Dat aantal lag ongeveer op hetzelfde niveau als in 2012.

Bij blijvende wanbetaling kan een vraag tot volledige afsluiting voorgelegd worden aan de Lokale Adviescommissie (LAC) van de gemeente. In de wintermaanden worden in dergelijke situatie elektriciteit en gas niet afgesloten. In de loop van 2013 werden na LAC-advies 1.150 afnemers volledig afgesloten van de elektriciteitsvoorzieningen en 1.695 afnemers van aardgastoevoer. Het aantal afgesloten afnemers voor elektriciteit en gas lag in 2013 respectievelijk beperkt hoger en ongeveer op hetzelfde niveau als in 2012.

3.192 Energiearmoede

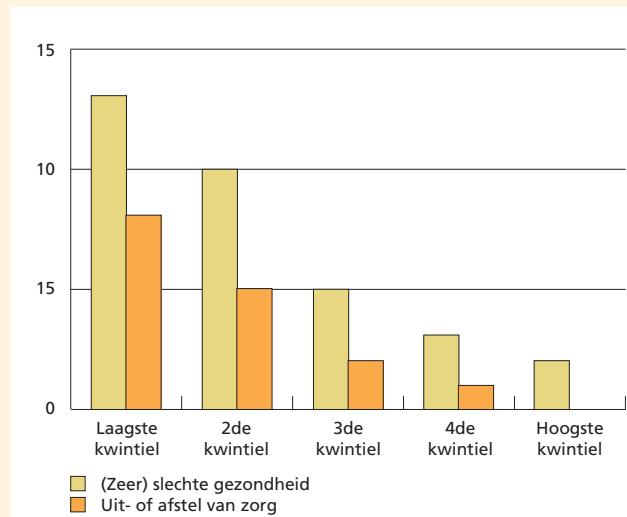
Evolutie van het aantal klanten van de netbeheerders als sociale leverancier en het aantal geplaatste budgetmeters op het einde van het jaar en van het aantal wegens wanbetaling na LAC-advies afgesloten afnemers in de loop van het jaar, van 2008 tot 2013.

Bron: VREG.

3.193 Gezondheid

Bevolking van 16 jaar en ouder die de eigen gezondheidstoestand als (zeer) slecht omschrijft en die leeft in een huishouden waar 1 van de leden het voorbije jaar een bezoek aan de (tand)arts heeft moeten uit- of afstellen om financiële redenen, per inkomensgroep, in 2012, in %.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Het aantal gezinnen waarvan de watertoevoer werd afgesloten, steeg de afgelopen jaren sterk. In 2012 ging het om 5.074 gezinnen. Dat aantal ligt iets hoger dan in 2011, maar is bijna verdubbeld ten opzichte van 2010. Bij 4.202 gezinnen gebeurde de afsluiting na LAC-advies omwille van wanbetaling.

Huishoudens met een laag inkomen wonen ten slotte opvallend vaker in huizen van mindere kwaliteit. Het gaat om huizen zonder elementair comfort, met kwalitatieve gebreken en/of met een gebrek aan ruimte. Bij het laagste inkomenskwintiel gaat om 34%, bij het hoogste inkomenskwintiel om 9%.

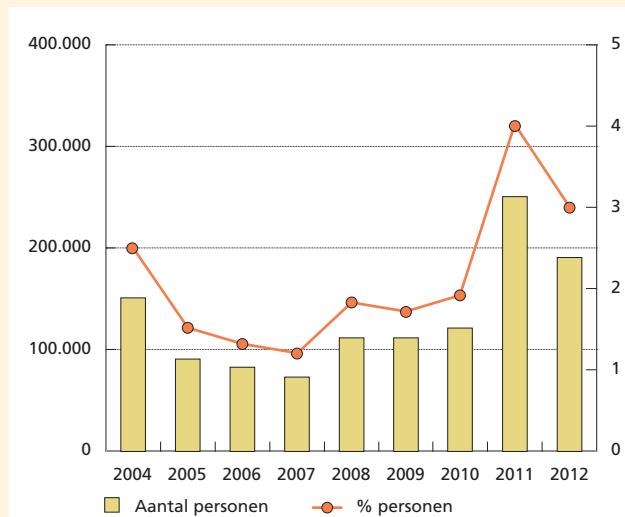
Gezondheid

Ook op vlak van gezondheid bestaan er nog steeds opvallende sociale ongelijkheden. Mensen met een laag inkomen zeggen beduidend vaker over een (zeer) slechte **gezondheid** te beschikken. Het geeft aan dat de gezondheidssituatie van een individu samenhangt met diens sociaal-economische situatie.

Daarbij komt dat er voor een beperkt deel van de bevolking nog steeds sprake is van een probleem van toegang tot de **gezondheidszorg**. In 2012 leefde 3% van de Vlaamingen in een gezin dat in het voorgaande jaar minstens 1 keer een bezoek aan de arts of tandarts heeft moeten uitstellen omwille van financiële redenen. Dat komt overeen met ongeveer 190.000 personen. Dat aantal is tegenover 2011 weer licht gedaald. Ook hier scoren de personen uit de laagste inkomensgroep opvallend minder goed.

3.194 Uitstel gezondheidszorg

Evolutie van de bevolking in een huishouden waar 1 van de leden het voorbije jaar een bezoek aan de (tand)arts heeft moeten uit- of afstellen om financiële redenen, van 2004 tot 2012, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

Maatschappelijke participatie

Armoede en bestaanszekerheid gaan ook gepaard met achterstelling op het vlak van maatschappelijke integratie en **participatie**. Lagere inkomensgroepen participeren duidelijk minder aan cultuur, doen minder aan sport, nemen minder actief deel aan het verenigingsleven en maken minder gebruik van het internet (zie ook hoofdstukken 3.1 Cultuur, 3.2 Sport en 3.7 Media). De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn minder uitgesproken als het gaat om de intensiteit van de **sociale contacten** met buren, familie en vrienden.

Armoede bij kinderen

Aangezien kinderen een belangrijke aandachtsgroep vormen voor het Vlaamse armoedebeleid, worden hier ten slotte nog enkele indicatoren opgenomen die focussen op de specifieke situatie van deze groep.

Als het huishoudinkomen afgezet wordt ten opzichte van de Belgische armoederisicodrempe, blijkt de situatie van de Vlaamse kinderen niet opvallend af te wijken van de situatie van de totale bevolking. In 2012 leefde 11% van de Vlamingen van 0 tot 17 jaar in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempe. Dat komt overeen met ongeveer 140.000 kinderen. Dat aandeel schommelt de voorbije jaren tussen 10% en 11%. In de EU-rangschikking haalt Vlaanderen op dit vlak een tweede plaats na Denemarken.

In het Vlaamse Hervormingsprogramma voor de EU2020-

strategie heeft de Vlaamse Regering er zich toe verbonden om de kinderarmoede te halveren. Dat betekent het aantal kinderen in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempe tussen 2008 en 2020 gedaald moet zijn tot maximaal 60.000 kinderen.

Op het vlak van armoederisico blijken er bij de Vlaamse kinderen geen duidelijke verschillen te bestaan naar geslacht en leeftijd. Naar huishoudtype zijn vooral de kinderen in eenoudergezinnen er minder goed aan toe. Dat geldt zeker ook voor kinderen in gezinnen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt. Ook kinderen die leven in een gezin dat de eigen woning huurt, kinderen in een gezin waarvan minstens 1 volwassen lid geboren is buiten de Europese Unie en kinderen in een gezin waar geen van de volwassenen minstens een diploma hoger secundair onderwijs heeft, scoren minder goed.

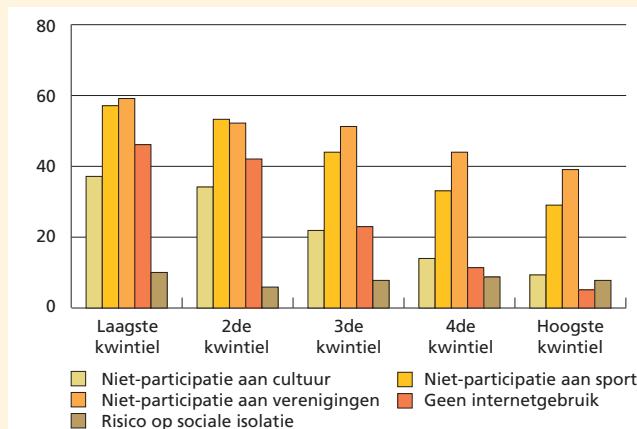
Het aandeel kinderen dat leeft in een gezin dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen (18%), ligt iets hoger dan het aandeel in de totale bevolking (15%).

5% van de Vlaamse kinderen leeft in een ernstig materieel gedeprimeerd gezin. Dat komt overeen met ongeveer 70.000 kinderen. De totaalscore op de samengestelde ernstige materiële deprivatiemaat mag dan wel relatief laag liggen, toch leven 280.000 Vlaamse kinderen in een gezin dat zich geen week vakantie buitenhuis kan veroorloven of dat een onverwachte uitgave van 900 euro niet aankan.

Een alternatieve indicator die verschillende aspecten van de armoedesituatie bij kinderen tegelijk in rekening brengt, werd begin jaren 1990 ontwikkeld door Kind

3.195 Maatschappelijke participatie

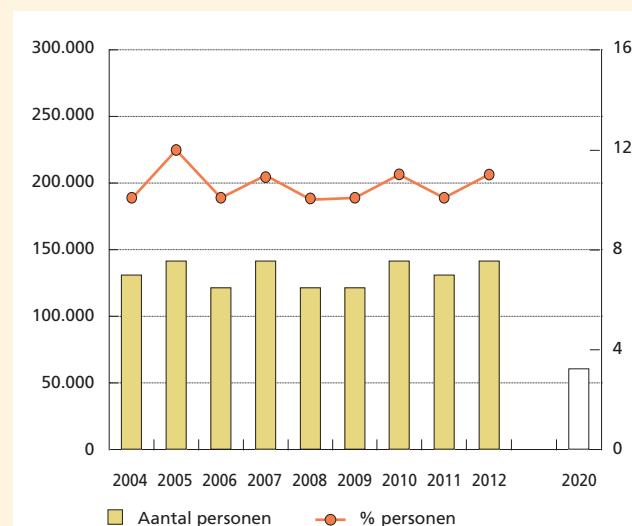
Bevolking van 18 tot 85 jaar die het afgelopen jaar niet geactiveerd heeft aan cultuur (niet minstens 1 keer per jaar deelgenomen aan minstens 1 van lijst van 9 cultuuractiviteiten), die niet aan sport doet (inclusief wandelen of fietsen), die van geen enkele vereniging actief lid is, die minder dan wekelijks contact heeft met buren, niet-inwonende familie of vrienden of kennissen, die tijdens de laatste 3 maanden geen internet heeft gebruikt, per inkomensgroep, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

3.196 Kinderen onder de armoededrempe

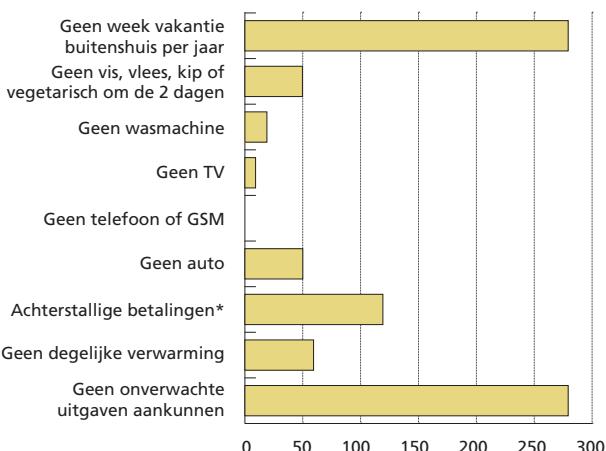
Evolutie van de bevolking van 0 tot 17 jaar met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Belgische armoederisicodrempe na sociale transfers, van 2004 tot 2012 en doelstelling 2020, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

3.197 Deprivatie bij kinderen

Aantal kinderen (0 tot 17 jaar) in een huishouden dat genoemd item moet missen/niet kan omwille van financiële redenen, in 2012, x 1.000.

* Op rekeningen voor huur/hypotheek, nutsvoorzieningen of leningen/aankopen op afbetaling.

Bron: EU-SILC ADS, bewerking SVR.

en Gezin. Aan de hand van het maandinkomen van het gezin, de opleiding en de arbeidssituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheidssituatie van het gezin, wordt nagegaan hoeveel kinderen geboren worden in een kansarm gezin. Een gezin wordt als kansarm beschouwd als het op minstens 3 van de voorgenomen criteria zwak scoort. Sinds 2010 wordt niet meer gewerkt met jaarcijfers maar met het gemiddelde van het jaar en de 2 voorgaande jaren. Dat zorgt voor robuustere resultaten. Om de verandering in de berekening te accentueren, spreekt Kind en Gezin nu van een **kansarmoede-index**. In 2013 haalde de index een score van 11,2. Dat betekent dat 11,2% van de geboorten in de periode 2011-2013 plaatsvond in een kansarm gezin. Ook voor de voorgaande jaren werd een indexscore berekend volgens de nieuwe formule. Daaruit blijkt dat de kansarmoede-index sinds 2005 behoorlijk sterk is toegenomen.

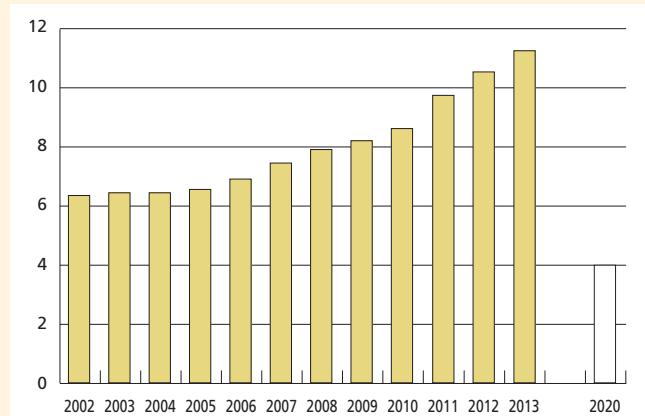
In het Pact 2020 heeft de Vlaamse Regering zich ertoe verbonden om het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin tussen 2008 en 2020 met 50% te verminderen. Dat betekent dat in 2020 de kansarmoede-index van Kind en Gezin gedaald moet zijn tot maximaal 4%.

De kansarmoede-index ligt bij kinderen met een moeder van Belgische herkomst (5%) beduidend lager dan bij kinderen met een moeder die bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had (30%). Dat zorgt ervoor dat bijna 2 op de 3 kinderen die in kansarmoede geboren worden (64%), een moeder hebben van niet-Belgische herkomst.

De kinderarmoede verschilt sterk van gemeente tot gemeente. De Vlaamse Regering maakt sinds kort bij de verdeling van de middelen om op lokaal niveau de kinder-

3.198 Kansarmoede-index

Evolutie van aantal kinderen geboren in een kansarm gezin in jaar X en de jaren X-1 en X-2 en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december van jaar X, gedeeld door het totaal aantal kinderen geboren in die 3 jaar en dat woont in het Vlaamse Gewest op 31 december van jaar X * 100, van 2002 tot 2013 en doelstelling 2020.

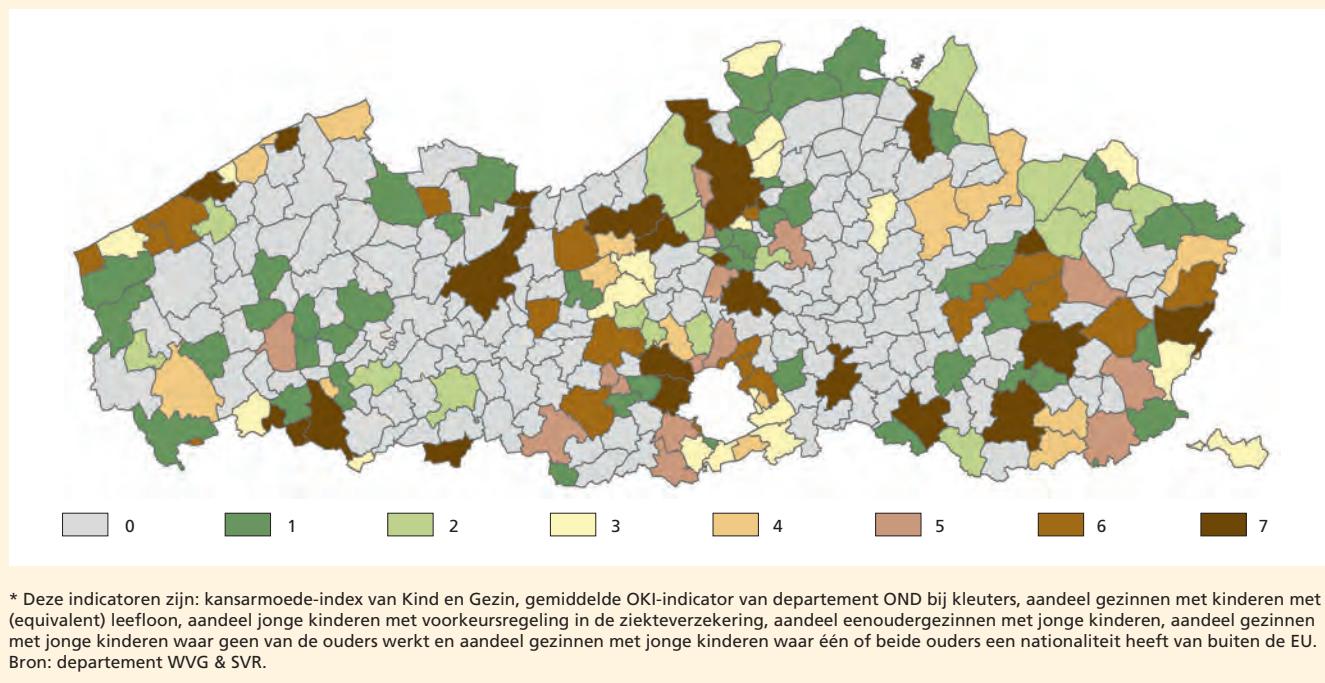
Bron: Kind en Gezin.

armoede te bestrijden gebruik van een kinderarmoedebarometer gebaseerd op 7 bestaande indicatoren. Naast de bovenvermelde kansarmoede-index van Kind en Gezin gaat het om het aandeel jonge kinderen dat recht heeft op een verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekerings, het aandeel gezinnen met kinderen dat geniet van een (equivalent) leefloon en de mate waarin de kleuters in de gemeente voldoen aan de OKI-criteria van het departement Onderwijs (lage opleiding moeder, thuistaal niet-Nederlands, schooltoelage, in buurt met hoge mate van schoolse achterstand). Deze 4 indicatoren worden aangevuld met 3 indicatoren die inzicht geven in de aanwezigheid van een aantal groepen waarvan geweten is dat zij een hoger risico lopen op kinderarmoede: eenoudergezinnen, gezinnen waar geen van ouders werkt en gezinnen waar één of beide ouders een nationaliteit heeft van buiten de EU.

Gemeenten die zich voor een indicator in de groep van 25% slechtst scorende Vlaamse gemeenten bevinden, krijgen een risicoscore 1 op de indicator in kwestie. De som van risicoscores voor de 7 indicatoren vormt de kinderarmoedebarometer van een gemeente. Gemeenten met een kinderarmoedebarometer van 4 of meer komen in aanmerking voor een subsidie voor lokale kinderarmoeudebestrijding. In 2014 gaat het om 70 van de 308 Vlaamse steden en gemeenten.

3.199 Kinderarmoedebarometer per gemeente

Aantal keer dat een gemeente zich bij de 25% slechtst scorende gemeenten bevindt op de 7 indicatoren* van de kinderarmoedebarometer, gebaseerd op meest recente beschikbare gegevens op 15 januari 2014.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Kind en Gezin (2014). *Het Kind in Vlaanderen 2013*. Brussel.
- Marissal, P., May, X. & Mesa-Lombillo, D. (2012). *Stedelijke en plattelandsarmoede*. Brussel: Federaal Wetenschapsbeleid.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2014). *Vlaamse Armoedemonitor 2014*. Brussel.
- Van Haarlem, A., Coene, J. & Lusyne, P. (2011). De superdiverseit van armoede en sociale uitsluiting. In: Dierckx, D., Vranken, J., Coene, J. & Van Haarlem, A. (red.). *Armoede en Sociale Uitsluiting: Jaarboek 2011*. Leuven: Acco.
- Vlaams Centrum Schuldenlast (2014). *Cijfer- en profielgegevens van de Vlaamse huishoudens in budget- en/of schuldhulpverlening anno 2013*. Brussel.
- VREG (2014). *Statistieken 2013 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de sociale openbare dienstverplichtingen*. Brussel.
- Winters, S. en De Decker, P. (2009). Wonen in Vlaanderen: over kwaliteit, betaalbaarheid en woonzekerheid. In: Vanderleyden, L., Callens, M. & Noppe, J. (red.). *De Sociale Staat van Vlaanderen 2009*. Brussel.

Algemene Directie Statistiek (ADS) - Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC): <http://statbel.fgov.be/silc>

Eurostat: <http://www.ec.europa.eu/eurostat>

Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid (FOD SZ): <http://www.socialsecurity.fgov.be/>

Instituut voor Nationale Rekeningen (INR): <http://inr-icn.fgov.be/>

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ): <http://ksz-bcss.fgov.be>

Nationale Bank van België (NBB): <http://www.nbb.be>

POD Maatschappelijke Integratie (POD MI): <http://www.mi-is.be/be-nl/start>

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.be>

Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers (RKW): <http://www.rkw.be/nl/index.php>

Rijksdienst voor Pensioenen (RVP): <http://www.onprvp.fgov.be>

Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteit- en Gasmarkt (VREG): <http://www.vreg.be>

DEFINITIES

Armoederisicodrempl De armoederisicodrempl wordt bepaald op 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbaar huishoudinkomen van een land.

Armoederisicopercentage Het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de armoederisicodrempl.

EU-SILC-survey De ‘European Union Statistics on Income and Living Conditions’ (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC-survey is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADS) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden (gezinshoofd) wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2012 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.201 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.636 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 2.114 personen. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze VRIND geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Gestandaardiseerd huishoudinkomen Om het mogelijk te maken het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling met elkaar te vergelijken, wordt het totale huishoudinkomen gestandaardiseerd. Dat gebeurt door het totale huishoudinkomen te delen door een equivalentiefactor. Het eerste huishoudlid krijgt een gewicht van 1. Voor elke bijkomende persoon van 14 jaar en ouder in het huishouden wordt die factor verhoogd met 0,5, voor elk kind jonger dan 14 jaar met een factor 0,3. Vervolgens wordt aan elk lid van het gezin een gelijk deel van het huishoudinkomen toegewezen, met name het totale huishoudinkomen gedeeld door de equivalentiefactor.

Inkomenskwintielverhouding De verhouding van het aandeel van de 20% van de bevolking met het hoogste inkomen in het totale inkomen, tot het aandeel van de 20% van de bevolking met het laagste inkomen in het totale inkomen. Het gaat telkens om het gestandaardiseerde netto beschikbare huishoudinkomen.

Koopkrachtpariteiten Wisselkoers gecorrigeerd voor het verschil in prijsniveau tussen 2 landen. Wordt berekend op basis van de kostprijs van een korf van gelijkaardige producten en diensten in beide landen.

Kwintiel Wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt, kunnen zij worden opgedeeld in 5 gelijke groepen of kwintielen. Het laagste kwintiel omvat dan de 20% laagste inkomens, het hoogste kwintiel de 20% hoogste inkomens.

Mediaan inkomen Het middelste inkomen wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt.

Werkintensiteit van het huishouden Het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden tijdens het referentiejaar.

3.6 ZORG

BLIKVANGERS

- Het aantal hulpvragen dat terecht komt bij het algemeen welzijnswerk is al jaren hoog. In 2013 gaat het om ongeveer 120.000 contacten met Tele-Onthaal en 150.000 hulpvragen of begeleidingen bij de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (figuur 3.201).
- De helft van de jonge kinderen (0-3 jaar) maakt gebruik van een opvangvoorziening die erkend of geattesteerd wordt door Kind en Gezin (figuur 3.205).
- Het aandeel inkomensgerelateerde opvangplaatsen voor baby's en peuters stagniert rond de 70% (figuur 3.207).
- Het bereik van de preventieve gezinsondersteuning neemt toe wat een indicatie is voor een grotere toegankelijkheid van de zorgverlening voor jonge gezinnen (figuur 3.208).
- De overgrote meerderheid van de jongeren in de jeugdzorg zit in een problematische opvoedingssituatie. Diegenen die een als misdrijf omschreven feit pleegden, vormen een kleine minderheid (figuur 3.215).
- Het aantal geregistreerde personen met een handicap met een actieve zorgvraag is voor het eerst gedaald. Een efficiëntere dossieropvolging, eerder dan een daling van de zorgvragen heeft hier voor gezorgd (figuur 3.221).
- In de ouderenzorg neemt de capaciteit van woonzorgcentra en assistentiewoningen toe, net als de capaciteit van dagverzorgingscentra en centra voor kortverblijf. Ook het aanbod aan thuiszorgvoorzieningen breidt uit (figuren 3.223, 3.224 en 3.225).
- Het aantal begunstigden van de zorgverzekering neemt toe. De helft van de uitkeringen gaat naar 80-plussers (figuur 3.227).

De Vlaamse Regering pleit voor een warme, solidaire samenleving. Voor een samenleving die oog heeft voor de zorg voor zwakkeren en voor de toekomst van jongeren. De zorgbehoevenden mogen niet aan hun lot overgelaten worden. Het Pact 2020 voorziet daarom dat Vlaanderen tegen 2020 een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening uitbouwt, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaal-demografische ontwikkelingen.

De hulp- en zorgverlening die Vlaanderen organiseert, komt in dit hoofdstuk aan bod. Als eerste wordt het algemeen welzijnswerk besproken. Dat is het aanbod dat voor iedereen toegankelijk is. Nadien volgt de hulp- en zorgverlening voor specifieke doelgroepen, zoals kleine kinderen, jongeren met problemen, personen met een handicap en hulpbehoefende ouderen.

Algemeen welzijnswerk

Het algemeen welzijnswerk (AWW) onderscheidt zich van de andere welzijnssectoren door de laagdrempeligheid: iedereen kan met een zorgvraag bij het AWW aankloppen. Het AWW heeft dan ook tot taak in te staan voor het onthaal van alle hulpvragers en heeft een belangrijke preventieve opdracht, namelijk de instroom van hulpvragen naar de zwaardere zorgsectoren filteren en kanaliseren.

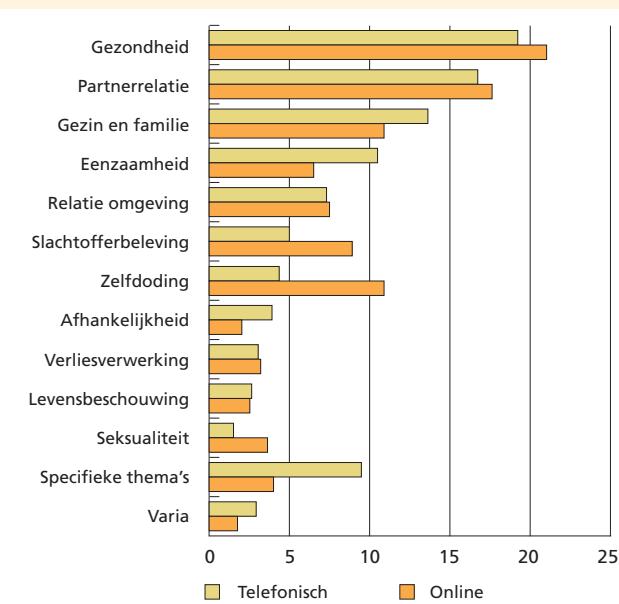
Tele-Onthaal

Onder het motto 'praten is de eerste stap' biedt **Tele-Onthaal** de mogelijkheid om telefonisch of via chat over problemen te praten. De telefonische hulp is 24 uur op 24 uur bereikbaar. De chat is in uitbouw, maar nog niet permanent beschikbaar.

Hoewel het aantal telefonische oproepen voor een derde jaar op rij daalt, blijven er veel personen naar Tele-Onthaal bellen. In 2013 kreeg Tele-Onthaal 109.590 oproepen, dat zijn meer dan 300 oproepen per dag, maar wel ongeveer 6.500 oproepen minder dan in 2012. Vrouwen blijven beter de weg vinden naar Tele-Onthaal. De grootste groep oproepers is tussen de 50 tot 59 jaar. Het aantal jongeren dat contact zoekt, blijft gering. In 6 gesprekken op 10 is de oproeper alleenwonend. De thema's die tijdens een telefonisch contact het meest besproken worden zijn 'gezondheid', 'partnerrelatie', 'gezin en familie' en 'eenzaamheid'.

3.200 Tele-Onthaal

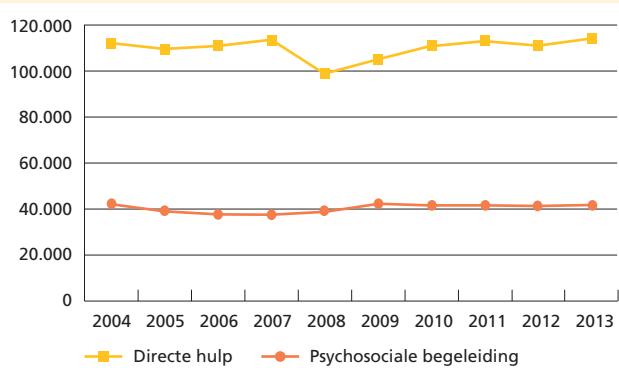
Aandeel van de gespreksonderwerpen van de telefonische en online-contacten bij Tele-Onthaal, in 2013, in %.

Bron: Federatie van Tele-Onthaaldiensten.

3.201 Geholpen cliënten CAW

Evolutie van het aantal direct geholpen cliënten en cliënten in psychosociale begeleiding bij de CAW's, van 2004 tot 2013*.

* In 2008 wijzigde de registratiemethode.

Bron: Tellus 2013.

3.202 Kenmerken cliënteel CAW

Kenmerken van cliënten in begeleiding van de CAW's naar cluster van geboden hulp, in 2013, in %.

	Directe hulp aan onthaal	Ambulante hulp	Financiële hulp	Thuislozen-zorg	Justitieel welzijnswerk	Slachtofferhulp	Begeleiding daders seksueel geweld	Totaal in begeleiding
Geslacht								
Mannen	49,1							
Vrouwen	50,9							
Leeftijd								
0-11 jaar	1,7	5,7	0,1	12,7	0,7	8,5	0,1	6,6
12-17 jaar	3,2	3,3	0,5	2,0	0,3	4,8	0,0	2,6
18-25 jaar	16,9	10,6	16,8	20,9	11,2	9,3	24,7	14,1
25-59 jaar	54,2	72,4	74,0	56,2	82,0	60,2	69,2	68,3
60 + jaar	4,7	5,6	7,2	5,8	4,7	11,1	5,9	6,2
Onbekend	19,4	2,3	1,5	2,4	1,1	6,1	0,1	2,3
Allochtonen*	26,9	15,4	18,4	28,5	15,4	8,8	3,3	18,3
N	113.180	21.249	4.277	9.262	1.582	2.577	1.307	40.251

* Etnisch-culturele minderheden volgens de definitie van het Minderhedencreet.

Bron: Tellus 2013.

Sinds 2002 is Tele-Onthaal ook bereikbaar via internet-chat. Het aantal online-contacten blijft stijgen (+ 1.200 contacten in 2013). Dit compenseert de daling van de telefonische contacten echter niet volledig. In 2013 waren er 7.209 online-gesprekken. Het online-publiek is duidelijk jonger dan het publiek dat telefonisch contact zoekt. Meer dan de helft van de online-oproepers is jonger dan 25 jaar. Oproepers boven de 60 jaar zijn uitzonderlijk. Het is duidelijk een complementaire dienstverlening. De online aangehaalde problematieken lopen grotendeels gelijk aan de telefonische. Opvallend is het relatief grote aantal online-oproepen waarin slachtofferbeleving centraal staat. Waar slechts in 5% van de telefoonoproepen slachtofferbeleving expliciet aan de orde is, verdubbelt dit percentage bij online-contacten. Over traumatische ervaringen communiceren mensen blijkbaar gemakkelijker online dan telefonisch. Ook over zelfdoding wordt veel frequenter gesproken online dan via de telefoon.

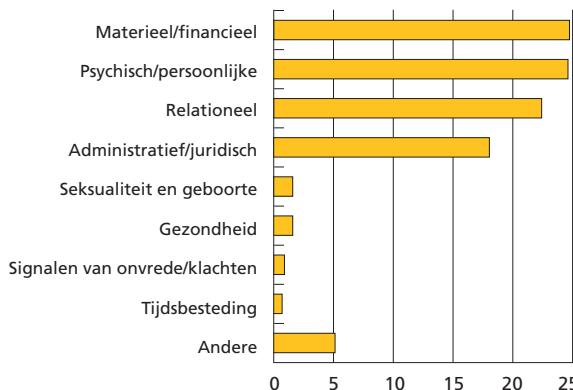
Autonome Centra Algemeen Welzijnswerk

Het aantal mensen dat hulp zoekt bij de **Centra voor Algemeen Welzijnswerk** (CAW) is al jaren hoog. In 2013 gaat het om meer dan 150.000 Vlamingen. De centra bieden professionele hulp voor iedereen die dat wenst, waarbij extra aandacht gaat naar personen, gezinnen en bevolkingsgroepen met een verhoogd risico op verminderde welzijnskansen. De hulpverlening van de CAW's is opgesplitst in enerzijds directe hulp en anderzijds psychosociale begeleiding. De directe hulpverlening is kortdurend: cliënten krijgen aan het onthaal antwoord op hun vraag. Wanneer hulpverlening via begeleiding plaatsvindt, is de hulpverlening systematisch, doelgericht en meestal van langere duur. Jaarlijks staan de centra in voor directe ondersteuning van iets meer dan 110.000 cliënten en zorgen ze daarnaast voor psychosociale begeleiding van 40.000 cliënten.

Het totale cliënteel van de CAW's bestaat uit evenveel mannen als vrouwen. Maar naar geboden hulp zijn er grote verschillen. Vrouwen zijn vooral te vinden in de ambulante en de slachtofferhulp, terwijl het justitieel welzijns-

3.203 Aard van de problemen CAW

Aandeel van de hulpvragen aan het onthaal van de CAW's naar problematiek, in 2013, in %.

Bron: Tellus 2013.

werk en de hulpverlening aan daders van seksueel geweld vrijwel uitsluitend mannen begeleiden. Ook naar leeftijd zijn er grote verschillen. Bij iets minder dan 7 op de 10 hulpvragen of begeleidingen gaat het om personen tussen 26 en 59 jaar, bij een kwart om minderjarigen en jongvolwassenen. Het aandeel ouderen dat een beroep doet op een CAW is beperkt. Enkel binnen de slachtofferhulp bedraagt hun aandeel meer dan 10%. 1 op de 4 directe hulpvragen aan het loket worden gesteld door personen van vreemde herkomst. Bij de begeleidingen is hun aandeel het hoogst in de residentiële thuislozenzorg.

De CAW's bieden een waaier aan hulpverlening voor uit- eenlopende problemen. De belangrijkste problematieken van de cliënten zijn 'materiële/financiële problemen' en 'psychische en persoonlijke problemen', gevolgd door 'relatieele problemen' en 'administratief/juridische problemen'.

Kinderen en gezinnen

Het beleid heeft een aantal speerpunten geformuleerd ten aanzien van kinderen en gezinnen. De kinderopvang moet haar sociale, economische en pedagogische functie maximaal waar maken. Ook de preventie op vlak van gezondheid bij kleine kinderen dient verder uitgebouwd te worden. Verder wil het beleid snel de gepaste hulp inzetten bij opvoedingsvragen en -problemen. Deze doelstellingen moeten gerealiseerd worden door een aanbod dat toegankelijk, betaalbaar en toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaaldemografische ontwikkelingen.

Kinderopvang

In wat volgt komt zowel het aanbod van formele kinderopvangplaatsen met een erkenning (en subsidiëring) of met een attest van toezicht van Kind en Gezin aan bod als het gebruik van de kinderopvang.

Het totaal aantal **kinderopvangplaatsen**, zowel voor baby's en peuters als voor diegene die reeds naar de kleuterschool gaan, blijft toenemen. Eind 2013 zijn er in totaal 128.296 plaatsen in opvangvoorzieningen met een erkenning of met een attest van toezicht van Kind en Gezin. Dit is een toename met 34% tegenover eind 2005. Vooral het aantal plaatsen in zelfstandige kinderdagverblijven neemt fors toe.

Het aantal beschikbare opvangplaatsen voor baby's en peuters in verhouding tot het totaal aantal kinderen jonger dan 3 jaar gaat al jaren in stijgende lijn: van 344 plaatsen per 1.000 kinderen onder de 3 jaar in 2005 tot 399 plaatsen in 2013. De lichte daling in 2006 was te wijten aan het feit dat de toename van de capaciteit minder groot was dan de plotse stijging van het aantal geboorten. Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 voor minstens de helft van de kinderen

3.204 Capaciteit kinderopvang

Evolutie van het aantal opvangplaatsen, in de erkende en gesubsidieerde kinderopvang en in de opvang met een attest van toezicht van Kind en Gezin, Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, van 2005 tot 2013.

	2005	2010	2011	2012	2013
Kinderdagverblijven	14.815	17.251	17.944	18.624	18.929
Diensten voor onthaalouders *	30.560	31.757	31.841	31.532	31.309
Buitenschoolse opvang in aparte lokalen van kinderdagverblijven	1.009	1.167	1.212	1.259	1.236
Initiatieven voor buitenschoolse opvang	23.592	28.039	29.503	30.617	31.290
Lokale diensten voor buurtgerichte opvang		649	655	682	682
Zelfstandige kinderdagverblijven	18.709	30.393	31.938	33.409	34.606
Zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen **		4.266	4.015	3.424	3.536
Zelfstandige onthaalouders *	6.853	6.631	6.222	5.743	5.286
Vakantieopvang ***				1.211	1.422
Totaal	95.538	120.153	123.330	126.501	128.296

* Eigen kinderen onder de 6 jaar inbegrepen.

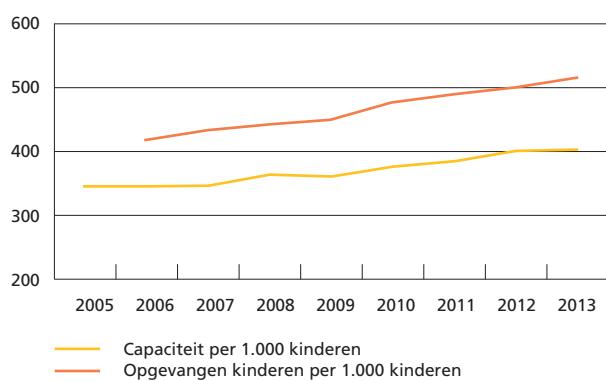
** Tot en met 2008 zitten de zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen vervat bij de zelfstandige kinderdagverblijven.

*** Sinds 2012 kan een organiserend bestuur erkend door, met een attest van toezicht of een toestemming van Kind en Gezin, een attest van toezicht krijgen om opvang te verzorgen tijdens vakantieperiodes ofwel in een apart gebouw ofwel in een lokaal waarvan de werking volledig afgescheiden is van andere lokalen in een gebouw waarvoor reeds een attest/ erkennings/ toestemming werd verkregen ofwel op een vestigingsplaats met een erkenning/ attest/ toestemming waarvan de werking tijdens de vakantieperiodes wordt stopgezet.

Bron: Kind en Gezin.

3.205 Capaciteit en opgevangen kinderen

Evolutie van het aantal aanwezige kinderen en van het aantal plaatsen* voor kinderen jonger dan 3 jaar in erkende (en gesubsidieerde) opvangvoorzieningen en in opvangvoorzieningen met attest van toezicht, per 1.000 kinderen van 0 tot 3 jaar, van 2005 tot 2013.

* Deze cijfers zijn enigszins een overschatting omdat ook kinderen boven de 3 jaar worden opgevangen in vermelde voorzieningen. Het is niet mogelijk om het aantal plaatsen dat voor buitenschoolse opvang gebruikt wordt, te ramen. Het aantal plaatsen in voorzieningen die enkel buitenschoolse opvang aanbieden, wordt wel in mindering gebracht.

Bron: Kind en Gezin.

jonger dan 3 jaar kwaliteitsvolle en formele kinderopvang aangeboden wordt. Om deze doelstelling te halen, zal het huidige uitbreidingsbeleid volgehouden moeten worden. Niet alleen het aantal plaatsen per 1.000 kinderen maar ook het aandeel opgevangen kinderen neemt jaar na jaar toe. Meer dan de helft van de jonge kinderen maakt nu gebruik van een opvangvoorziening die erkend of geattesteerd wordt door Kind en Gezin.

3.206 Aanwezige kinderen

Evolutie aantal aanwezige kinderen in opvang voor baby's en peuters en in buitenschoolse opvang, volgens soort opvang, Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, in de week van 1 februari, van 2005 tot 2013.

		2005	2010	2011	2012	2013
Opvang voor baby's en peuters*	Kinderdagverblijven	18.543	21.719	22.400	23.139	24.063
	Diensten voor onthaalouders	30.281	34.644	34.469	34.139	32.991
	Zelfstandige onthaalouders	7.083	7.346	6.718	6.417	5.875
	Zelfstandige kinderdagverblijven	18.760	32.684	36.978	39.257	39.968
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang	NB	389	536	506	706
	Opvang in voorzieningen voor buitenschoolse opvang**	95	143	138	309	1.073
<i>Totaal</i>		74.762	96.925	101.239	103.767	104.676
Buitenschoolse opvang	Kinderdagverblijven	2.511	3.062	3.257	3.216	3.433
	Diensten voor onthaalouders	6.708	6.443	6.520	6.895	7.735
	Initiatieven voor buitenschoolse opvang	47.984	63.639	64.784	67.941	68.863
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang (buitenschools)	NB	386	490	534	555
	Zelfstandige onthaalouders	1.152	885	866	778	633
	Zelfstandige kinderdagverblijven	2.532	1.386	1.203	1.385	1.148
<i>Totaal</i>		60.887	80.184	81.145	84.318	87.015
Algemeen totaal		135.649	177.109	182.384	188.085	191.691

* Het gaat over opvang van kinderen die nog niet naar de kleuterschool gaan of van kinderen die slechts deeltijds naar de kleuterschool gaan.

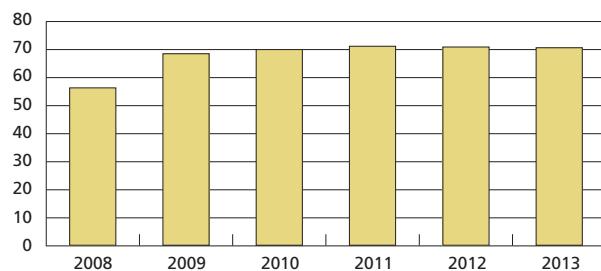
** Het gaat om kinderen die slechts deeltijds naar de kleuterschool gaan en gedurende een bepaald dagdeel tijdens de schooluren in de opvangvoorziening worden opgevangen.

*** Tot en met 2008 zitten de zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen vervat bij de zelfstandige kinderdagverblijven.

Bron: Kind en Gezin

3.207 Inkomensgerelateerde kinderopvang

Aandeel plaatsen met erkenning of attest van toezicht voor baby's en peuters met een inkomensgerelateerde bijdrage van de ouders op het totaal aantal plaatsen met erkenning of attest van toezicht voor baby's en peuters, van 2008* tot 2013, in %.

* In 2008 was er nog geen IKG in de voorzieningen met een attest van toezicht (introduction in februari 2009).

Bron: Kind en Gezin.

Het aantal opgevangen kinderen ligt hoger dan het aantal beschikbare plaatsen doordat heel wat kinderen deeltijds opgevangen worden. Begin 2013 waren meer dan 104.000 baby's en peuters in de opvang aanwezig en meer dan 87.000 kinderen in de buitenschoolse opvang. Dat is een toename van 41% ten opzichte van de situatie in 2005.

Het aandeel inkomensgerelateerde opvangplaatsen (IKG) voor baby's en peuters waar voor de berekening van de bijdrage rekening wordt gehouden met het inkomen van het gezin van het opgevangen kind, het aantal kinderen ten laste en de duur van de kinderopvang, is gestegen tot boven de 70%, maar lijkt op dat niveau te stagneren.

Preventieve gezinsondersteuning

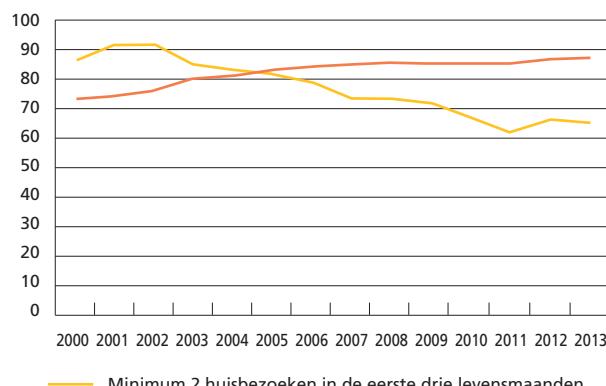
De **preventieve gezinsondersteuning** bereikt veel gezinnen. De gezinsondersteuning start met een bezoek door Kind en Gezin aan elke bevallen vrouw in de kraamkliniek en wordt daarna opgevolgd door een 2-tal huisbezoeken. Deze **huisbezoeken** worden zoveel mogelijk gebracht in de eerste weken na de geboorte. De taken van de verpleegkundige en de gezinsondersteuner tijdens deze bezoeken zijn gericht op het ondersteunen van de ouders op alle domeinen van de opvoeding en verzorging van het kind, het informeren over het zorgaanbod en het voorbereiden op het consult in het consultatiebureau. 2 op de 3 pasgeboren kinderen krijgen gedurende de eerste 3 levensmaanden minimaal 2 huisbezoeken. Na een jaren-lange daling stagniert het aandeel kinderen dat minimum 2 huisbezoeken krijgt op 65%.

Naast de huisbezoeken nemen de consulten op het **consultatiebureau** een centrale plaats in binnen de preventieve gezinsondersteuning. Ouders kunnen op het consultatiebureau terecht voor 10 leeftijdsgebonden consulten. Een consult bestaat uit een medisch-preventief consult bij een arts en een sociaal-verpleegkundig consult bij een regioverpleegkundige van Kind en Gezin. 6 consulten vinden plaats in het eerste levensjaar, 2 in het tweede en 2 in het derde levensjaar. De minimale vooropgestelde frequentie is ten minste 3 consulten tijdens het eerste levensjaar. Meer dan 85% van de kinderen gaat tijdens het eerste levensjaar minimaal 3 keer op consultatie, een lichte stijging na jaren van stagnatie.

De preventieve gezinsondersteuning is als indicator opgenomen in het Pact 2020. De evolutie van het bereik ervan is een indicatie van de toegankelijkheid van de zorgverlening voor gezinnen met pasgeboren kinderen. Door de

3.208 Preventieve gezinsondersteuning

Evolutie van het aandeel kinderen met minimum 2 huisbezoeken in de eerste 3 levensmaanden en het aandeel kinderen met minstens 3 consulten in het eerste levensjaar, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: Kind en Gezin.

3.209 Bijzondere hulpverlening voor gezinnen

Aantal gezinnen in begeleiding en aantal plaatsen van de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG) (op 31 december) en het aantal beschikbare pleeggezinnen (op jaarrbasis) en van het aantal begeleide gezinnen door de Diensten Gezinsondersteunende Pleegzorg (DGOP) (eerste werkdag van februari), Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2013.

	2013
Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning	
Aantal gezinnen mobiele begeleiding	2.060
Aantal gezinnen ambulante training	1.430
Aantal plaatsen ambulante opvang	93
Aantal plaatsen residentiële opvang	448
Diensten Gezinsondersteunende Pleegzorg	
Aantal kinderen	131
Aantal pleeggezinnen	209

Bron: Kind en Gezin.

recente lichte toename van het bereik van de preventieve gezinsondersteuning kunnen we zeggen dat de toegankelijkheid ervan gestegen is. Daarbij dient wel de kanttekening geplaatst te worden dat door de toename van het aantal geboorten tussen 2004 en 2010 de preventieve gezinsondersteuning onder druk kwam te staan. Omwille van onder meer de vaccinaties en de steun bij opvoedingsvragen is het belangrijk dat ook voor oudere kinderen een hoog bereik gehaald wordt.

Bijzondere hulpverlening voor kinderen

Bij problemen of crisissituaties met jonge kinderen kunnen ouders een beroep doen op de **Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning** (CKG). Deze centra focussen zich op risicosituaties voor een problematische opvoedingssituatie, een afgelijnde opvoedingscrisis en/of een acute crisis en dit voor kinderen van 0 tot 12 jaar. Het aanbod vertrekt van een vrijwillig engagement en is tijdelijk van aard. Bedoeling is dat ouders na de intensieve ondersteuning op eigen kracht verder kunnen. Naast het aanbod van de CKG's is er voor dezelfde doelgroep ook kortstondige opvang mogelijk in pleeggezinnen verbonden aan de **Diensten voor Gezinsondersteunende Pleegzorg** (DGOP). Bij deze diensten worden kinderen tot 12 jaar in een probleem- of crisissituatie in een pleeggezin opgevangen om de bestaande zwakke draagkracht van de ouders te versterken. In 2013 werd voor 4.867 kinderen ckg-hulp ingezet, hetzij mobiele begeleiding, ambulante training, hetzij opvang (residentieel of ambulant), of een combinatie van deze aanbodsvormen (waarbij bij de gezinsmodules slechts 1 kind geteld wordt per gezin en waarbij een kind dat van meerdere modules gebruik maakte in de loop van dat jaar ook slechts 1 maal geteld wordt binnen dat CKG).

Kindermishandeling

De **Vertrouwenscentra Kindermishandeling** (VK's) zijn een aanspreekpunt voor alle mogelijke situaties van geweld

op kinderen. Iedereen, zowel hulpverleners als de kinderen zelf en ook mensen uit de omgeving van een kind, die een vermoeden of een ongerustheid hebben over de veiligheid van een kind, kan contact opnemen met een VK voor advies of een concrete hulpvraag. In 2013 noteerden de vertrouwenscentra meldingen over 10.017 kinderen. 1 op de 3 aangemelde kinderen is tussen 6 en 12 jaar.

De meeste meldingen (64%) komen uit de hoek van de hulpverleners, de scholen of de opvang. Bijna een derde van de meldingen komt uit de primaire omgeving van het kind. Het gaat daarbij meestal om meldingen door de biologische moeder, de grootouders of de buren. Slechts een zeer beperkt aantal meldingen komt uit de omgeving van de dader of gebeuren anoniem.

Uit analyse van het voorkomen van de belangrijkste gemelde problematiek blijkt dat meer dan de helft van de meldingen slaan op (vermoedens van) lichamelijke mishandeling (31%) of verwaarlozing (27%) en 16% omwille van (een vermoeden van) overwegend intrafamiliaal sekseel misbruik.

Opvoedingsondersteuning

Opvoedingsondersteuning is uitgebouwd om opvoedings- en gedragsproblemen preventief aan te pakken. Enerzijds zijn er de opvoedingswinkels en anderzijds de opvoedingslijn. De **opvoedingswinkels** helpen ouders aan algemene informatie over opvoeding en ontwikkeling. Ouders kunnen hier ook terecht voor een gesprek over de opvoedingssituatie. Verder organiseren ze allerlei activiteiten over opvoeding. 14 opvoedingswinkels in de centrumsteden worden door Kind en Gezin erkend en gesubsidieerd. Aan de **opvoedingslijn** kunnen ouders, grootouders, stief- of meeouders telefonische vragen stel-

3.211 Opvoedingsondersteuning

Aantal bereikte gezinnen en aandeel van de gestelde vragen aan de opvoedingswinkels en aan de opvoedingslijn, naar aard van de vraag, Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, van 2009 tot 2013, in %.

	2009	2010	2011	2012	2013
	Opvoedings-winkel	Opvoedings-telefoon	Opvoedings-winkel	Opvoedings-telefoon	Opvoedings-winkel
Totaal aantal bereikte gezinnen *	3.360	1.861	5.849	1.608	12.300
Aard **:					
Lichamelijke ontwikkeling	8,6	4,5	6,9	1,7	6,6
Verstandelijke ontwikkeling	2,2	5,4	3,3	2,9	3,3
Sociale ontwikkeling	5,4	29,5	6,2	14,6	7,9
Emotionele ontwikkeling	14,7		13,6	14,9	16,6
Spel en vrije tijd	1,8	2,0	3,9	1,4	2,5
Opvang en school	6,4		7,6	9,4	7,4
Opvallend gedrag	17,9		18,4	9,1	18,4
Aanpak opvoeding	33,2	48,1	31,0	44,0	31,3
Overige	9,8	10,6	5,2	2,0	6,1

* Bij de opvoedingswinkels zijn dit niet noodzakelijk unieke gezinnen, ze registreren immers geen persoonsgegevens. Bij de opvoedingstelefoon gaat het om het aantal contacten, het aantal gezinnen is er niet gekend.

** Het cijfer voor de opvoedingswinkels is de som van het aantal keer dat basisinformatie werd gegeven en het totaal aantal adviesgesprekken.

Bron: Kind en Gezin.

3.210 Leeftijd van de gemelde kinderen

Aandeel van de leeftijd van de kinderen gemeld bij de vertrouwenscentra kindermishandeling, in 2012 en 2013, in %.

	2012	2013
Ongeboren	0,4	0,4
Jonger dan 3 jaar	15,7	14,5
Tussen 3 en 6 jaar	18,6	18,7
Tussen 6 en 12 jaar	35,7	35,9
Tussen 12 en 18 jaar	27,3	27,6
Verlengd minderjarig	0,1	0
Onbekend	2,2	2,8
Totaal	100 (N=9 954)	100 (N=10 017)

Bron: Kind en Gezin.

len over de opvoeding van kinderen, tijdens de kantooruren en aan zonaal tarief. In 2013 behandelden ze samen 11.461 oproepen en vragen. De meeste vragen handelen over de 'aanpak van de opvoeding' en 'opvallend gedrag'. Aan de spectaculaire toename van het aantal bereikte gezinnen tussen 2009 en 2012 is in 2013 een einde gekomen.

Adoptie

In de loop van 2013 hebben de door Kind en Gezin erkennde adoptiediensten in totaal 99 kinderen geplaatst voor **adoptie**. Dit zijn er 53 minder dan in 2012. Van de geadopteerde kinderen komt bijna de helft uit Ethiopië, een kwart van de geadopteerde kinderen is geboren in België. Op het moment van de plaatsing in het gezin is 40% van de kinderen jonger dan 1 jaar en 77% is jonger dan 3 jaar, 15% van de kinderen is 5 jaar of ouder. Van de 99 kinderen die door bemiddeling van een adoptiedienst in Vlaanderen geadopteerd werden, kwamen er 3 terecht bij een alleenstaande ouder. 96 kinderen werden geadopteerd

door koppels, waarvan 87 door heteroparen. 8 kinderen werden via binnenlandse adoptie geplaatst bij mannenparen, 1 kind kwam terecht bij een vrouwenpaar.

Jeugdzorg

Een toegankelijk en kwaliteitsvol hulpverleningsaanbod is nodig om de jongere de hulp te bieden die aansluit bij zijn noden. In dit kader bouwt de overheid de integrale jeugdhulp uit, waarbij een intersectorale toegangspoort wordt voorzien voor alle niet rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp. Dit deel gaat dieper in op de evolutie van de vraag naar jeugdzorg, van het aanbod en van de kenmerken van de geholpen jongeren.

Zorgbehoefte

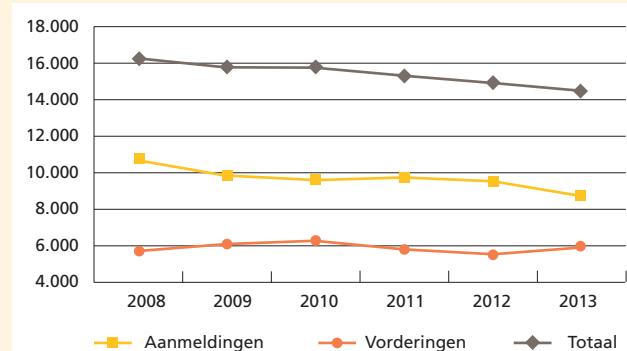
Om een zicht te krijgen op het aantal jongeren dat zich in een situatie bevindt waardoor ze in contact kunnen komen met de jeugdzorg, kijken we naar het jaarlijks aantal binnengekomen aanmeldingen en vorderingen. Aanmeldingen gebeuren bij de Comités Bijzondere Jeugdbijstand (CBJ's). De minderjarige en zijn/haar ouders moeten akkoord gaan met de hulpverlening, daarom wordt de hulpverlening via de CBJ's ook 'vrijwillige hulpverlening' genoemd. Indien hulp op vrijwillige basis niet mogelijk maar wel nodig is kan er hulpverlening gevorderd worden bij en opgelegd worden door de jeugdrechtbank, ook 'gedwongen hulpverlening' genoemd. Het aantal vorderingen bij de jeugdrechtbanken nam, na jaren van afname, weer toe, terwijl het aantal aanmeldingen verder afneemt. Het totale aantal meldingen en vorderingen binnen de jeugdzorg neemt verder af.

Zorgaanbod

De totale **capaciteit** van de instellingen van jeugdzorg neemt toe. Sinds 2005 is deze met 1.571 plaatsen toegenomen, wat neerkomt op een stijging van 28%. In de tabel merken we de grote weerslag van de invoering van het

3.212 Instroom jeugdzorg

Evolutie van het aantal binnengekomen aanmeldingen bij de Comités Bijzondere Jeugdbijstand en vorderingen bij de sociale dienst van de jeugdrechtbank, tijdens begeleidingsjaar, van 2008 tot 2013*.

* voor 2013 zijn de cijfers licht vertekend, omdat voor de Comités van Oost-Vlaanderen (aanmeldingen) de registraties betrekking hebben op de periode tot 16 september 2013 (start piloot Integrale Jeugdhulp).

Bron: WVG, Agentschap Jongerenwelzijn.

experimenteel modulair kader (EMK) in 2013, waarbij een groot aantal voorzieningen niet langer erkend worden in de oorspronkelijke erkenningscategorieën, maar als 'organisaties voor bijzondere jeugdzorg', erkend volgens modules. De stijging ten opzichte van 2012 is volledig toe te schrijven aan bijkomende plaatsen in het kader van de opstart van dit experimenteel modulair kader. De daling voor wat de meeste andere voorzieningen betreft, wordt dus verklaard door de wijziging van erkenning naar organisaties voor bijzondere jeugdzorg. De multifunctionele centra, die reeds de overstap maakten van een erkenning in categorieën naar een erkenning volgens modules, zijn volledig geïntegreerd in de organisaties voor bijzondere jeugdzorg.

Zorggebruik

Jongeren kunnen in aanraking komen met de jeugdzorg wanneer ze in een 'problematische opvoedingssituatie'

3.213 Capaciteit jeugdzorg

Evolutie van de erkende capaciteit van voorzieningen van Jongerenwelzijn (inclusief gemeenschapsinstellingen), op 31 december van het begeleidingsjaar, van 2005 tot 2013, in aantal plaatsen.

	2005	2010	2011	2012	2013
Thuisbegeleidingsdiensten	1.060	1.466	1.442	1.624	736
Multifunctionele centra	0	727	880	880	0
Organisaties voor Bijzondere Jeugdzorg (EMK)					4392
Onthaal en oriëntatie	297	351	351	351	351
Gezinstehuizen	50	15	5	5	5
Diensten begeleid zelfstandig wonen	352	384	400	464	208
Dagcentra	651	536	528	523	234
Begeleidingstehuizen	2.901	2.800	2.810	2.783	910
Gemeenschapsinstellingen (incl. Everberg en Tongeren)	246	290	300	292	292
<i>Totaal erkende capaciteit</i>	5.557	6.569	6.716	6.922	7.128

Bron: WVG, Agentschap Jongerenwelzijn.

3.214 Profiel jongeren in begeleiding

Kenmerken van jongeren met een maatregel in een begeleidingsjaar, naar geslacht en leeftijd, in 2013*, in %.

		%
Geslacht	Man	54,8
	Vrouw	45,2
Leeftijd	0-4	10,7
	5-9	20,9
	10-14	27,6
	15-19	39,3
	20-21	1,6

* voor 2013 zijn de cijfers licht vertekend, omdat voor de Comités van Oost-Vlaanderen (aanmeldingen) de registraties betrekking hebben op de periode tot 16 september 2013 (start piloot Integrale Jeugdhulp).
Bron: WVG, Agentschap Jongerenwelzijn.

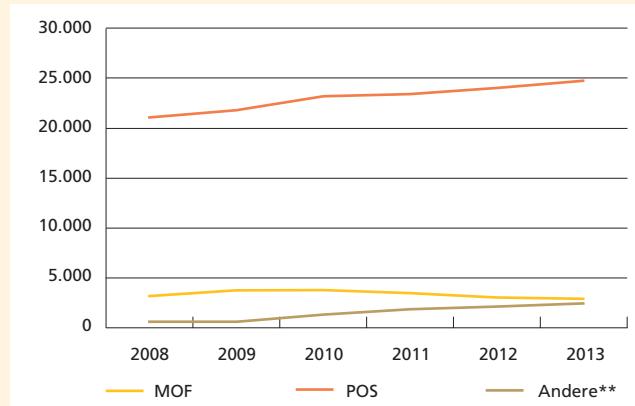
(POS) verkeren of doordat ze een als ‘misdrijf omschreven feit’ (MOF) hebben gepleegd. Het leeuwendeel van de jongeren komt in de jeugdzorg terecht omwille van een problematische opvoedingssituatie. Hun aantal gaat in licht stijgende lijn, het aantal jongeren dat een als misdrijf omschreven feit heeft gepleegd blijft dalen. Het totaal aantal jongeren met een maatregel (POS, MOF of andere) neemt jaar na jaar toe.

Jongeren tussen 15 en 19 jaar vormen de grootste groep. 32% van de jongeren in de jeugdhulpverlening is jonger dan 10 jaar. Het gaat om iets meer jongens dan meisjes.

Een deel van de minderjarigen in de bijzondere jeugdzorg wordt begeleid buiten de bijzondere jeugdzorg, door voorzieningen erkend door Kind en Gezin of het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap, door schoolin-

3.215 Situatie van de jongere

Evolutie van het aantal jongeren* met een maatregel in het begeleidingsjaar, naar situatie waarvoor de jongeren begeleid wordt, van 2008 tot 2013.

* Een jongere kan gedurende een begeleidingsjaar zowel omwille van een MOF-situatie als omwille van een POS-situatie begeleid worden. Per categorie wordt hij slechts één keer geteld.

** De categorie ‘andere’ behelst maatregelen zoals berisping, klasseren of coördinatie van bestaande hulpverlening.

Bron: WVG, Agentschap Jongerenwelzijn.

3.216 Centrale wachtlijst

Evolutie van het aantal jongeren op de centrale wachtlijst van het Agentschap Jongerenwelzijn, op 31 december van het begeleidingsjaar, per provincie, van 2010 tot 2013*.

	2010	2011	2012	2013
Antwerpen	1.288	1.593	1.350	1.319
Limburg	590	554	521	592
Oost-Vlaanderen	676	714	845	898
Vlaams-Brabant en Brussel-Hoofdstad	524	578	525	560
West-Vlaanderen	816	839	832	855
Totaal	3.894	4.278	4.073	4.224

* voor 2013 zijn de cijfers licht vertekend, omdat voor de Comités van Oost-Vlaanderen (aanmeldingen) de registraties betrekking hebben op de periode tot 16 september 2013 (start piloot Integrale Jeugdhulp).
Bron: WVG, Agentschap Jongerenwelzijn.

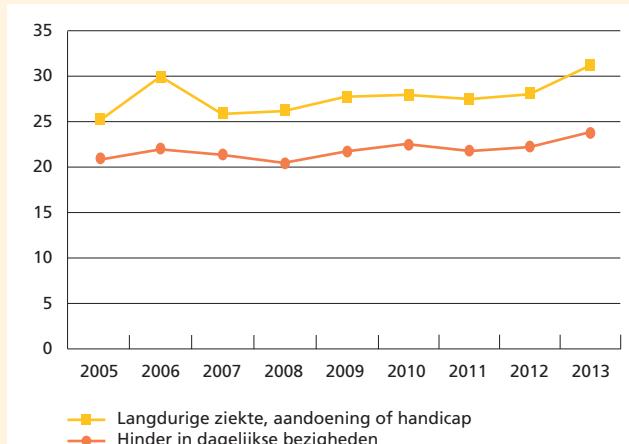
ternaten of psychiatrische ziekenhuizen. Dit wijst erop dat de jeugdhulpverlening ondanks de capaciteitsuitbreiding onder druk blijft staan. Sedert 2010 wordt het aantal jongeren dat wacht op begeleiding binnen Jongerenwelzijn in heel Vlaanderen geregistreerd. Na de daling van het aantal jongeren op de wachtlijst in 2012, is er in 2013 terug een stijging. Eind 2013 stonden er 4.224 jongeren op de centrale wachtlijst, 151 meer dan het jaar voordien. De provincie Antwerpen telt het grootste aantal wachtenden.

Personen met een handicap

De overheid wil de maatschappelijke integratie, participatie en autonomie van personen met een handicap bevorderen en de levenskwaliteit optimaliseren door passende ondersteuning te verlenen. Dit deel behandelt het aantal

3.217 Langdurige aandoening en hinder

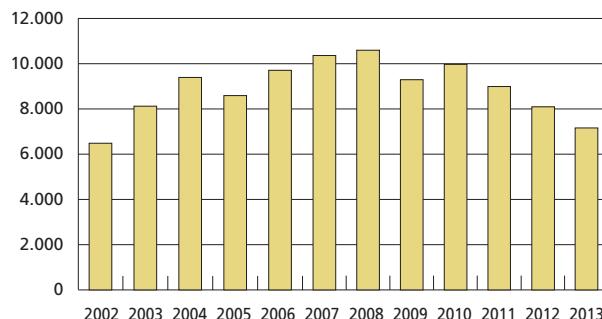
Evolutie aandeel respondenten dat aangeeft last te hebben van langdurige ziekte, aandoening of handicap en aandeel dat aangeeft door die aandoening hinder te ondervinden in de dagelijkse bezigheden, van 2005 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

3.218 Eerste aanvragen

Aantal eerste aanvragen bij het VAPH, van 2002 tot 2013.

Bron: VAPH.

personen met beperkingen, de materiële hulpverlening, het persoonlijke assistentiebudget en de voorzieningen voor personen met een handicap.

Een derde van de meerderjarige bevolking lijdt aan een langdurige ziekte, aandoening of handicap. En een kwart van de bevolking geeft aan dat deze **aandoening** er voor zorgt dat ze in hun dagelijkse bezigheden af en toe of voortdurend **hinder** ondervinden. De overige groep (5%) bestaat uit mensen die weliswaar een langdurige aandoening hebben, maar die erdoor niet beperkt zijn in hun dagelijkse leven. Een vergelijking over de jaren maakt duidelijk dat zowel het voorkomen van langdurige aandoeningen als het ondervinden van hinder door die aandoeningen tot voor kort vrij stabiel was. De afgelopen 2 jaren is een stijging merkbaar. Volgende jaren zullen moeten duidelijk maken of dit het begin is van een verandering.

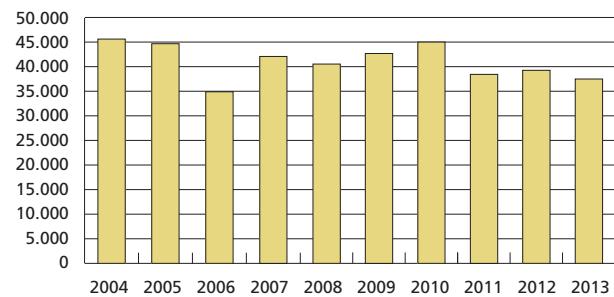
Personen met een handicap die in Vlaanderen wonen, jonger zijn dan 65 jaar en behoefte hebben aan bepaalde zorgen of hulp kunnen zich laten inschrijven bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH). In 2013 deden 21.841 personen een **aanvraag** voor ondersteuning. Daarvan dienden 7.231 voor het eerst een aanvraag in. De andere hulpvragen zijn afkomstig van personen die reeds vroeger aanvragen indienden bij het VAPH. Het aantal eerste aanvragers blijft dalen.

Hulpmiddelen

Een belangrijke pijler van de werking van het VAPH is de rechtstreekse ondersteuning van personen met een handicap. Er wordt tussengekomen in de kosten van **hulpmiddelen** zoals aanpassingen aan de woning of de auto, of de kosten voor bijstand zoals de assistentie van een doventolk. Van de 21.841 personen die in 2013 een aanvraag voor ondersteuning bij het VAPH indienden, waren er 13.873 personen met een vraag voor tussenkomst in de kosten van hulpmiddelen. Dat zijn er 1.510 meer dan in 2012.

3.219 Toegekende hulpmiddelen

Evolutie van het aantal goedgekeurde aanvragen voor tussenkomsten voor hulpmiddelen, van 2004 tot 2013.

Bron: VAPH.

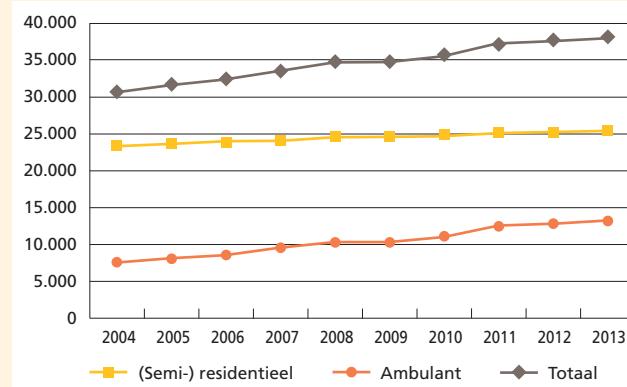
Een vraag van een persoon met een handicap kan over meerdere hulpmiddelen handelen. Concreet werden er 37.562 hulpmiddelen toegekend. Dit aantal schommelt al enkele jaren rond de 40.000. Het vaakst worden hulpmiddelen voor aanpassing van de woning toegekend, gevolgd door hulpmiddelen voor mobiliteit en communicatiemateriaal.

Voorzieningen

Een tweede belangrijke pijler van de werking van het VAPH zijn de voorzieningen. Het VAPH programmeert, vergunt en erkent voorzieningen voor personen met een handicap en tracht personen met een handicap die daarom verzoeken op te vangen of te begeleiden. Van de 21.841 personen die in 2013 een aanvraag voor onder-

3.220 Voorzieningen voor personen met een handicap

Evolutie van de erkende capaciteit van de ambulante* en de (semi-)residentiële** voorzieningen voor personen met een handicap, van 2004 tot 2013.

*Plaatsen in de thuisbegeleiding, begeleid wonen, zelfstandig wonen, beschermd wonen en geïntegreerd wonen.

** Internaten, observatiecentra, semi-internaten, tehuizen werkenden, tehuizen niet-werkenden, tehuizen voor kortverblijf, dagcentra en plaatsing in gezinnen/wonen onder begeleiding van een particulier (WOP).

Bron: VAPH.

steuning bij het VAPH indienden, waren er 6.707 personen met een vraag naar opvang of begeleiding. Dat is een daling van 195 tegenover 2012.

Het aantal plaatsen die ter beschikking staan voor personen met een handicap voor **opvang, behandeling of begeleiding** op residentiële basis (dag en nachtopvang), semi-residentiële basis (dagopvang) of op ambulante basis, blijft stijgen. Eind 2013 zijn er 37.738 erkende reguliere plaatsen voor opvang, begeleiding en behandeling van personen met een handicap. Veruit het grootste deel daarvan is te vinden in residentiële of semi-residentiële opvangvormen. De tehuizen voor niet-werkenden en de internaten hebben de grootste capaciteit. Daarnaast zijn er ook 12.841 plaatsen in de ambulante sector. Veruit de meeste mensen worden ambulant begeleid door de diensten voor thuisbegeleiding.

Elke vraag naar een voorziening wordt genoteerd in de **Centrale Registratie Zorg**. Op 31 december 2013 waren in totaal 15.958 personen met een actieve zorgvraag geregistreerd. In dit totaal wordt geen rekening gehouden met de vragen naar het persoonlijke assistentiebudget en met de vragen van de minderjarigen in Oost-Vlaanderen, daar startte immers op 16 september de Intersectorale Toegangspoort. Toch lijkt het aantal dringende vragen niet langer toe te nemen. Het VAPH geeft zelf aan dat de oorzaak van deze stagnatie niet zozeer bij het afnemen van de vraag naar zorg ligt, maar wel bij een betere opvolging van hun kant. Zo werden zorgvragers van vóór 2009 gecontacteerd om te controleren of hun vraag nog steeds actief of hoogdringend was, op die manier verdwenen meer dan 1.300 zorgvragen uit de lijst. Er is voorlopig echter nog geen reden om aan te nemen dat een keerpunt bereikt is. Ondanks de toename van middelen, de onder-

steuning van meer personen en een toename van het aantal afgesloten zorgvragen, blijft het aantal geregistreerde actieve zorgvragen hoog.

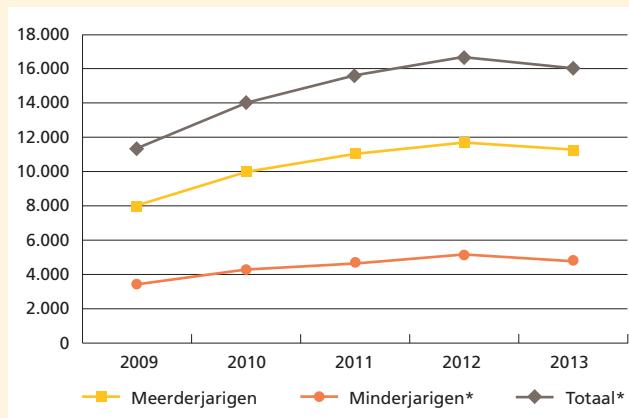
Het is niet omdat personen met een actieve zorgvraag geregistreerd staan dat ze geen enkele vorm van ondersteuning krijgen. Ongeveer 2 op de 5 zorgvragen zijn afkomstig van personen die al een of andere vorm van ondersteuning krijgen. Hiervoor zijn diverse verklaringen mogelijk. Het kan gaan om een migratievraag. Daarbij wenst een persoon ondersteuning binnen dezelfde zorgvorm, maar door een andere dienst, eventueel in een andere regio. Het kan ook gaan om een vraag naar meer intensieve ondersteuning, bijvoorbeeld van deeltijds naar voltijd. Het betekent echter ook dat 3 op de 5 personen met een zorgvraag nog geen ondersteuning van het VAPH krijgen. Zij kunnen sinds vorig jaar een beroep doen op de kortdurende laagdrempelige rechtstreeks toegankelijke hulp. In 2013 maakten 1.480 personen hiervan effectief gebruik.

Persoonlijk assistentiebudget

Met een **persoonlijke-assistentiebudget** (PAB) kan een persoon met een handicap iemand in dienst nemen die hem of haar thuis, op school of op het werk praktisch en organisatorisch helpt. Eind 2013 hebben 2.248 personen met een handicap effectief een PAB opgestart. Hun aantal neemt jaar na jaar toe. De vraag naar een PAB blijft evenwel groot. In 2013 vroegen bijna 1.000 personen met een handicap een PAB aan, waardoor op 31 december 3.292 actieve PAB-vragen geregistreerd waren bij de Centrale Registratie Zorg (exclusief de Oost-Vlaamse minderjarigen), een stijging van 682 tegenover het jaar voordien.

3.221 Actieve zorgvragen

Evolutie van het aantal in de Centrale Registratie Zorg opgenomen actieve zorgvragen** van meerderjarigen en minderjarigen met een handicap, van 2009 tot 2013.

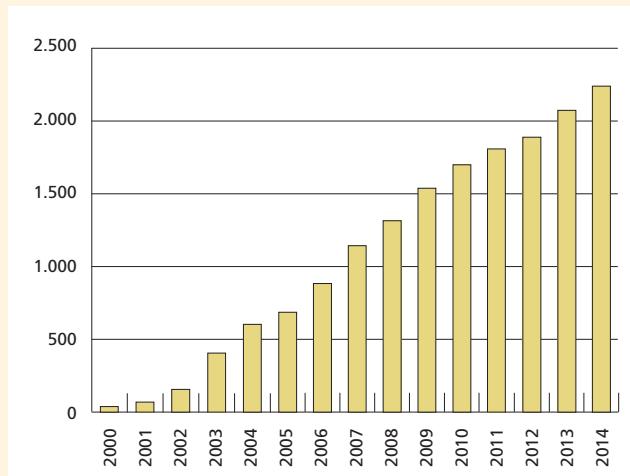
* Vragen van Oost-Vlaamse minderjarigen werden voor alle jaren buitenbeschouwing gelaten, omdat die vanaf 16 september overgeheveld werden naar de Intersectorale Toegangspoort.

** Totalen zijn telkens exclusief PAB-vragen, opdat de evolutie van het totaal aanvragen voor zorgvoorzieningen duidelijk zou zijn.

Bron: VAPH.

3.222 Persoonlijk assistentiebudget

Aantal effectieve PAB-gebruikers, telkens situatie op 1 januari, van 2000 tot 2014.

Bron: VAPH.

Ouderen

De georganiseerde zorg voor ouderen wordt decretaal geregeld onder de noemer ‘woonzorg’. Hoofddoelstellingen van het woonzorgdecreet zijn zorg op maat en een kwaliteitsvol zorgcontinuüm creëren door zelfzorg, mantelzorg en professionele zorg correct aangepast in te zetten. Ouderenvoorzieningen richten zich exclusief tot personen van 65 jaar en ouder, terwijl thuiszorgvoorzieningen hulp verlenen aan elke zorggebruiker met een bepaald profiel, ongeacht de leeftijd.

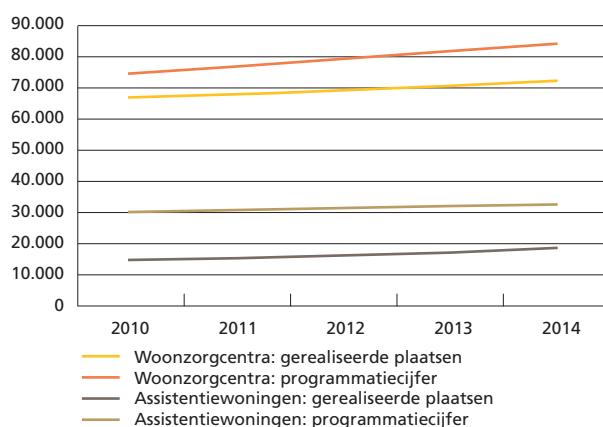
Permanente opvang

Een **woonzorgcentrum** is een voorziening waar aan gebruikers van 65 jaar of ouder, die er permanent verblijven, huisvesting en zorg wordt aangeboden. Het aantal gerealiseerde plaatsen in woonzorgcentra (erkende en erkenning in onderzoek) neemt jaar na jaar toe. Tussen 2010 en 2014 kwamen er 5.174 plaatsen bij. Met het oog op een evenredige spreiding, wordt aan de hand van bevolkingsprojecties en gebruiksrisico’s een programmatie opgemaakt. Omwille van de toenemende vergrijzing nam de programmatie in dezelfde periode met meer dan 9.000 plaatsen toe. De voorziene programmatie werd vorig jaar voor 86% gerealiseerd, maar de kloof tussen realisatie en programmatie neemt toe.

Het verhaal bij de **assistentiewoningen** is gelijkaardig. Assistentiewoningen zijn de opvolger van de serviceflats. Het is een voorziening waar de oudere permanent verblijft met hulp- en zorgomkadering, maar deze is minder intensief dan in een woonzorgcentrum. De programmatie met beno-

3.223 Permanente opvang

Evolutie van het aantal gerealiseerde en aantal geprogrammeerde* plaatsen in woonzorgcentra** en assistentiewoningen***, situatie op 1 januari, van 2010 tot 2014.

* Voor de programmatie wordt rekening gehouden met een realisatieduur van 5 jaar, het gaat om cijfers die 5 jaar voordien gepubliceerd werden.

** Vroegere rusthuizen en rust- en verzorgingstehuizen.

*** Vroegere serviceflats en woningen met dienstverlening.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.224 Tijdelijke opvang

Evolutie van het aantal gerealiseerde en het aantal geprogrammeerde** plaatsen in centra voor kortverblijf en het aantal dagverzorgingscentra*, van 2011 tot 2014.

	2011	2012	2013	2014
Centra voor kortverblijf				
Gerealiseerde plaatsen	1.271	1.450	1.640	1.815
Programmaticijfers	2.596	2.679	2.728	2.779
Dagverzorgingscentra				
Aantal voorzieningen	117	131	157	170

* Voor de Dagverzorgingscentra zijn vanaf 2013 enkel gegevens over het aantal Dagverzorgingscentra beschikbaar en niet meer over het aantal gerealiseerde plaatsen. Daardoor zijn ook geen programmaticijfers meer beschikbaar.

**Voor de programmatie wordt rekening gehouden met een realisatieduur van 5 jaar, het gaat om cijfers die 5 jaar voordien gepubliceerd werden.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

digde plaatsen neemt toe (+ 2.156 tussen 2010 en 2014). Het aanbod aan gerealiseerde plaatsen (erkende en erkenning in onderzoek) neemt nog iets meer toe (+3.596 in dezelfde periode), zodat de realisatiegraad in 2014 stijgt tot 56%.

Tijdelijke opvang

Het aantal plaatsen in de tijdelijke opvangvoorzieningen voor ouderen breidt jaar na jaar uit. Om de informele zorg te ondersteunen zijn 2 zogenoamde ‘transmurale’ voorzieningen in het leven geroepen die gebruikers hetzelfde overdag, hetzelfde voor een korte aansluitende periode opvangen. Een **dagverzorgingscentrum** biedt de 65-plusser buitenshuis en enkel overdag verzorging, persoonsverzorging en huishoudelijke hulp. Vorig jaar kwamen er 13 dagverzorgingscentra bij. In een **centrum voor kortverblijf** kan een 65-plusser ofwel gedurende een beperkte periode dag en nacht ofwel alleen ’s nachts huisvesting en zorg krijgen. Vorig jaar werden er 1.175 extra plaatsen gecreëerd, waardoor begin dit jaar 68% van de voorziene programmatie gerealiseerd was.

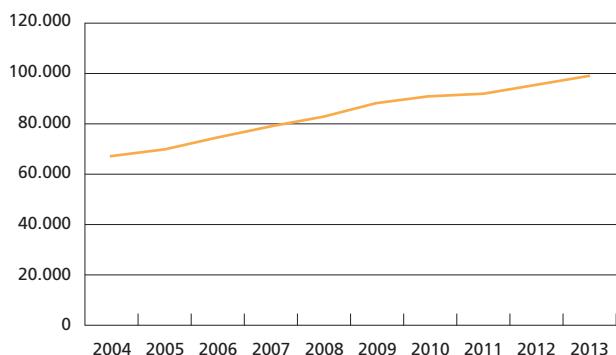
Thuiszorgvoorzieningen

De **thuiszorg** verwijst naar de zorg aan huis of de zorg die er specifiek op gericht is de gebruiker te handhaven in of te laten terugkeren naar zijn natuurlijke thuisomgeving. Deze voorzieningen en diensten staan open voor alle leeftijdsgroepen. Het merendeel van de gebruikers zijn ouderen. Wan- neer de zelfzorg en de informele zorg de noden niet meer kunnen ledigen, is thuiszorg de eerste schakel in de formele hulpverlening aan ouderen. Er is een brede waaier aan diensten en voorzieningen ontstaan. Deze worden hoofdzakelijk georganiseerd door private non-profitorganisaties, ziekenfondsen, OCMW's en andere openbare besturen.

Het aanbod van diensten voor **ge gezinszorg en aanvullende thuiszorg** neemt toe, alsook het aantal geholpen gezinnen. Deze diensten bieden aan gebruikers met een verminderd zelfzorgvermogen persoonsverzorging, huishoudelijke hulp en aanvullende thuiszorg. In 2013 werden door alle diensten samen meer dan 16 miljoen uren gepresteerd en kregen

3.225 Gezinszorg

Evolutie van het aantal gezinnen dat minimaal 4 uur gezinszorg of aanvullende thuiszorg kreeg, van 2004 tot 2013.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

bijna 100.000 gezinnen minimaal 4 uur hulp. Dat laatste is een toename van bijna 50% ten opzichte van 2004.

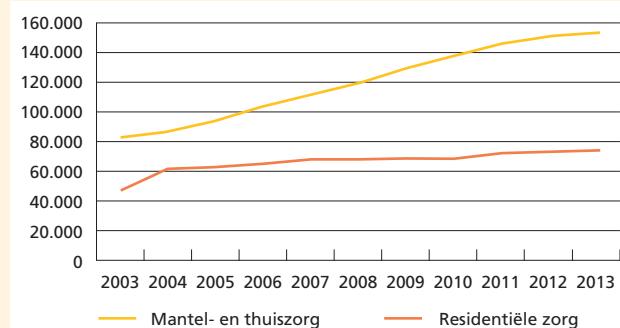
Naast de gezins- en aanvullende thuiszorg zijn er nog heel wat diensten die ondersteuning bieden voor thuisverblijvende zorgbehoevenden. In tegenstelling tot de gezinszorg zijn er geen gegevens beschikbaar over het aantal personen of gezinnen dat bereikt wordt. Enkel de evolutie van het aantal erkende of gesubsidieerde diensten kan weergegeven worden. Er is een ruim verspreid en gevareerd aanbod aan diensten. Vooral het aantal lokale dienstencentra is de afgelopen jaren toegenomen.

Zorgverzekering

Het aantal gerechtigden op de **zorgverzekering** blijft stijgen. De zorgverzekering biedt een tegemoetkoming in de kosten voor niet-medische zorg. Iedereen ouder dan 25 jaar betaalt een verplichte bijdrage van 25 euro per jaar, personen die recht hebben op een verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering 10 euro. Bewoners van een woonzorgcentrum, een rust- en verzorgingstehuis of een psychiatrisch verzorgingstehuis ontvangen een maandelijkse uitkering van 130 euro. Zwaar zorgbehoevenden die thuis wonen, krijgen na erkenning eveneens een uitkering van 130 euro per maand. De rechthebbende mag zelf beslissen waaraan het bedrag gespendeerd wordt (maaltijden, mantelzorg, woningaanpassing, poets-

3.227 Zorgverzekering

Evolutie van het aantal personen dat een uitkering krijgt in het kader van de zorgverzekering, naar aard van de tussenkomst, van 2003 tot 2013.

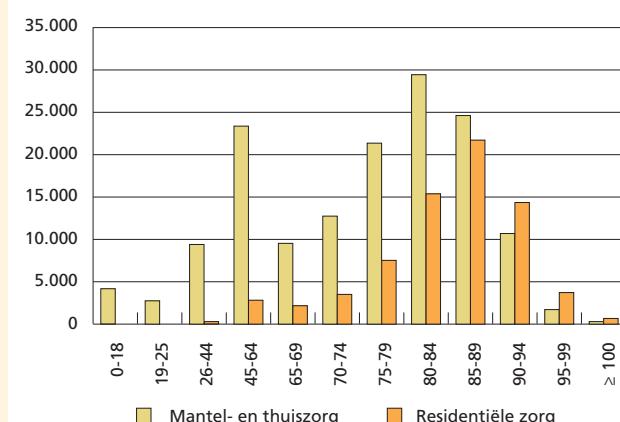

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

hulp, ...), als het maar niet gaat om medische kosten. Het aantal personen dat een uitkering krijgt van de zorgverzekering is toegenomen van 128.303 in 2003 tot 222.798 in 2012. De grootste stijging doet zich voor bij de thuiswonende zorgbehoevenden. 2 zorguitkeringen op de 3 gaan naar iemand die nog thuis woont, het resterende derde gaat naar bewoners van woonzorgvoorzieningen.

3.228 Leeftijd Zorgverzekering

Aantal personen dat een uitkering krijgt in het kader van de zorgverzekering, naar aard van de tussenkomst en naar leeftijd, in 2012.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.226 Thuiszorgvoorzieningen

Evolutie van het aantal erkende en/of gesubsidieerde thuiszorgvoorzieningen, van 2008 tot 2014.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Regionale dienstencentra	59	59	59	59	59	60	61
Lokale dienstencentra	172	182	182	188	188	204	212
Vereniging van gebruikers en mantelzorgers	5	5	6	6	6	6	6
Diensten voor oppashulp	49	49	49	47	46	47	50

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Bekijken we de rechthebbenden op de zorgverzekering naar leeftijd, dan merken we dat het vooral de ouderen zijn die er recht op hebben. 80% van de uitkeringen wordt verstrekt aan 65-plussers en meer dan de helft van de uitkeringen gaat naar 80-plussers. Niet onverwacht ligt de leeftijd van de rechthebbenden op basis van residentiële zorg hoger dan de rechthebbenden die nog thuis wonen.

Investeringen

Financiële ondersteuning van **infrastructuurwerken** in de zorgsector is nodig om de capaciteit te verhogen en de kwaliteit te verbeteren, wat leidt tot meer differentiatie van het zorgaanbod. Het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden (VIPA) geeft financiële steun aan zorg- en gezondheidsvoorzieningen die infrastructuurwerken willen uitvoeren. Sinds jaren nemen

de vragen voor capaciteitsuitbreiding toe. Analoog met de vorige jaren is er in alle sectoren van de gezondheidszorg en de welzijnszorg een capaciteitstoename. De renovaties uitgevoerd met de hulp van VIPA-subsidies kunnen gezien worden als een maat voor comfortverbetering van het reeds bestaande aanbod.

Projecten in de woonzorgsector gerealiseerd met overheidssubsidenies van het VIPA zijn gemiddeld 24% duurder dan niet-gesubsidieerde projecten (Pacolet e.a., 2012). Het verschil blijkt vooral te wijten aan verschillen in manier van bouwen. Zo besteden de gesubsidieerde projecten opvallend meer aan de technische installaties en domotica tot op kamerniveau, wat zorgt voor een optimalere personeelsinzet dankzij een betere ondersteuning van de zorgtaken. Door de VIPA-subsidies worden deze meerkosten gecompenseerd en betaalt de bewoner niet extra voor het kwaliteitsverschil.

3.229 Investeringen

Capaciteit in de verschillende zorgvoorzieningen die onder het toepassingsgebied van het VIPA vallen en het aandeel nieuwbouw en renovatie van de effectief gesubsidieerde capaciteit, per zorgvorm, in 2013.

Sector	Soort voorziening	Totale capaciteiten per voorzieningstype en volgens bouwtypologie					
		Totale erkende capaciteit van voorzieningen die een VIPA-subsidie aanvragen			Totale capaciteit die effectief gesubsidieerd wordt door VIPA, per bouwtypologie		
		Voor realisatie project	Na realisatie project	Verschil voor en na (extra capaciteit)	Totaal	% nieuwbouw	% renovatie
Algemeen welzijnswerk							
	Autonom centrum - VTE	190	190	0	190	96	4
	Autonom centrum - resid. plaatsen	315	315	0	315	100	0
	<i>Totaal</i>	<i>505</i>	<i>505</i>	<i>0</i>	<i>505</i>	<i>98</i>	<i>2</i>
Algemene ziekenhuizen							
	Acuut	1.015	942	-73	942	88	10
	Dagziekenhuis	72	135	63	135	93	15
	Sp	70	48	-22	48	100	0
	<i>Totaal</i>	<i>1.157</i>	<i>1.125</i>	<i>-32</i>	<i>1.125</i>	<i>89</i>	<i>10</i>
Gezinnen met kinderen							
	Crèche	468	578	110	578	63	37
	CKG	35	35	0	35	0	100
	<i>Totaal</i>	<i>468</i>	<i>578</i>	<i>110</i>	<i>578</i>	<i>63</i>	<i>37</i>
Ouder- en thuiszorgvoorzieningen							
	Woonzorgcentrum	763	1.371	608	1.371	61	39
	Kortverblijf	6	47	41	47	81	19
	Dagverzorgingscentrum	29	65	36	65	100	0
	Lokaal dienstencentrum	2	8	6	8	75	25
	<i>Totaal</i>	<i>798</i>	<i>1.483</i>	<i>685</i>	<i>1.483</i>	<i>64</i>	<i>36</i>
Preventieve en ambulante gezondheidszorg							
	Centrum geestelijke gezondheidszorg - VTE	23	23	0	23	100	0
	Wijkgezondheidscentrum - centrum	2	2	0	2	50	50
	Aanloopadres beschut wonen	77	77	0	77	0	100
	<i>Totaal</i>	<i>25</i>	<i>25</i>	<i>0</i>	<i>25</i>	<i>24</i>	<i>76</i>
Voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand							
	Begeleidingsstehuis	13	13	0	13	0	100
	Dagcentrum	10	10	0	10	100	0
	Dienst gezinsbegeleiding	27	27	0	27	100	0
	OOOC	12	16	4	16	0	100
	<i>Totaal</i>	<i>62</i>	<i>66</i>	<i>4</i>	<i>66</i>	<i>56</i>	<i>44</i>
Voorzieningen voor personen met een handicap							
	Internaat	73	101	28	101	42	58
	Semi-internaat	8	8	0	8	100	0
	Tehuis niet-werkenden	102	129	27	129	28	72
	Tehuis werkenden	6	6	0	6	0	100
	Tehuis kortverblijf	0	0	0	0	0	0
	Dagcentrum	38	43	5	43	58	42
	Observatiecentrum en revalidatiecentrum	16	16	0	16	0	100
	<i>Totaal</i>	<i>227</i>	<i>287</i>	<i>60</i>	<i>287</i>	<i>39</i>	<i>61</i>
	Totaal	3.241	4.068	827	4.068		

Bron: VIPA.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Mostinkx, J. & Deven, F. (red.). (2009). *Welzijn en zorg in Vlaanderen 2009-2010*. Mechelen: Wolters Kluwer.
- Federatie van Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen (2014). *Jaarverslag 2013*. Gent.
- Pacolet, J., De Troyer, F., Boeykens, S., De Coninck, A., Vastmans, F. & Buyst, E. (2012). *Een vergelijkende studie naar bouwkost en dagprijs in door VIPA gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde woonzorgcentra*. Leuven.
- Vlaamse Regering (2009). *Regeerakkoord 2009-2014*. Brussel.
- Van Deurzen, J. (2013). *Beleidsbrief Welzijn, Volksgezondheid en Gezin*. Brussel.

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

Vlaams Agentschap Personen met een Handicap: <http://www.vaph.be>

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: <http://www.steunpunt.be>

Agentschap Jongerenwelzijn: <http://www.wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/>

Agentschap Zorg en Gezondheid: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/>

Thuiszorg: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/thuiszorg/>

Tele-onthaal: <http://www.teleonthaal.be/>

VIPA: <http://www.vipa.be>

DEFINITIES

Ambulante hulpverlening Hulpverlening waarbij de cliënt in de eigen woon- of werkomgeving blijft.

Intersectorale Toegangspoort Om de toegang tot de niet-rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp in één paar handen te brengen, is een intersectorale toegangspoort opgericht. Deze vervangt de vroegere aparte toegangspoorten van Bijzondere Jeugdzorg, Algemeen Welzijnswerk, Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap, Geestelijke Gezondheidszorg, Kind en Gezin en Onderwijs.

Mantelzorg Zorg die vrijwillig en niet-professioneel geboden wordt aan langdurig hulpbehoefende familieleden, vrienden of buren.

Residentiële hulpverlening Hulpverlening aan mensen die niet meer thuis kunnen wonen en daarom dag en nacht hulp/verzorging krijgen in een instelling.

Semi-residentiële hulpverlening Ondersteuning van cliënten gedurende een deel van de dag. Een cliënt heeft gedurende de dag (of de nacht) hulp nodig maar gaat daarna weer naar huis.

Tellus Het cliëntregistratiesysteem voor de autonome centra Algemeen Welzijnswerk.

Transmurale voorziening (ouderen) Hulpverlening door een keten van verschillende hulpverleners. Hier gebruikt in het kader van de tijdelijke ondersteuning van de hulpverlening die geboden wordt door mantelzorgers.

Traumatische ervaring Is het psychische letsel dat wordt opgelopen na een afschuwelijke gebeurtenis.

3.7 MEDIA

BLIKVANGERS

- De jongste jaren doen zich in de mediasector heel wat concentratiebewegingen voor. De VRM waarschuwt voor een mogelijke verschraling van het media-aanbod (figuur 3.236).
- Het jongste decennium zorgde het gewijzigde radio-landschap voor een herverdeling van de marktaandelen. Private landelijke radiozenders verwerven een steeds groter marktaandeel. De radiowebsites volgen deze ontwikkeling niet (figuren 3.230 en 3.231).
- De VRT-TV-zenders houden beter stand en hebben hun positie ten opzichte van 10 jaar terug zelfs versterkt en dit vooral ten koste van het vtm-aandeel. (figuur 3.232). Ondertussen neemt het websitebezoek van de TV-zenders verder toe (figuur 3.233).
- Vlamingen hebben Europees vergeleken relatief meer vertrouwen in pers, radio en televisie. Het vertrouwen in internet ligt heel wat lager (figuur 3.238).
- De jongste jaren is de aandacht tijdens de nieuwsuitzendingen voor buitenlandse nieuwsitems gestegen. Het cultuurnieuws herpakt zich enigszins na een forse dip en dit meer bij vtm dan bij VRT (figuren 3.239 en 3.240).
- De VRT zit in 2013 met 64,3% van de Vlaamse (co-)producties juist onder de vooropgestelde norm van 65% (figuur 3.242).
- Steeds meer huishoudens beschikken over een waaier aan mediatoepassingen. De ICT-vaardigheden bij de bevolking blijven toenemen (figuur 3.247). Leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en inkomen blijven voor grote verschillen zorgen (figuur 3.248).
- Bijna 2 op de 3 Vlamingen heeft in 2013 via internet contact gehad met de overheid. De helft van de bevolking heeft het voorbije jaar via internet goederen of diensten besteld en gekocht (figuur 3.250). In beide gevallen meer dan het Europese gemiddelde maar niet echt een topper.

De 3 kerndoelstellingen van het mediabeleid zijn volgens de beleidsnota Media 2009-2014: onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking; toegang voor elke Vlaming tot een divers, kwalitatief en innovatief media-aanbod, en media stimuleren als partners in een vooruitstrevende informatiemaatschappij.

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de 2 eerste strategische doelstellingen. In het eerste luik komen naast de traditionele media, waaronder de televisie, de radio en de krant de technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen aan bod. Het tweede luik focust op de mediaparticipatie.

Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit

De eerste strategische doelstelling veronderstelt twee aandachtspunten, die hierna meer in detail aan bod zullen komen: de onafhankelijkheid, de pluriformiteit en de leefbaarheid van de Vlaamse mediasector en een kwaliteitsvol media-aanbod.

Leefbaarheid en pluriformiteit

De digitalisering heeft het media-aanbod sterk gewijzigd. Een pluriform, divers en kwaliteitsvol medialandschap veronderstelt een voldoende groot aantal verschillende spelers zonder dat de leefbaarheid van de sector in het gedrang komt. Het media-aanbod en de mediaconcentratie geven een beeld van de diversiteit aan spelers. De leefbaarheid wordt in kaart gebracht via de beschikbare middelen voor mediaproductie.

Diversiteit aan spelers

De diversiteit aan spelers wordt vooreerst onderzocht via het aantal spelers voor de deelsectoren. Hierbij wordt rekening gehouden met de technologische ontwikkelingen die een alternatief of verbeterd media-aanbod mogelijk maken. Een divers aanbod veronderstelt echter ook een aantal spelers die een deel van de markt bedienen. In dit kader worden waar mogelijk de marktaandelen beschreven. Tenslotte veronderstelt een divers media-aanbod dat verschillende mediagroepen deze markt bedienen.

Radio

De VRT heeft 5 publieke landelijke radio's die uitzenden via FM: Radio 1, Radio 2, Klara, MNM en Studio Brussel. Radio 2 wordt dagelijks op diverse tijdstippen ontkoppeld per provincie. Naast de traditionele zenders heeft de VRT nog een extra digitaal radio-aanbod. Verder biedt de VRT-radiospeler de mogelijkheid om uitgezonden radioprogramma's via het internet op te vragen en te beluisteren.

De **erkende radio's** die in 2009 actief waren, kregen hun erkenning voor het nieuwe mediadecreet van 27 maart 2009 in werking trad. De landelijke radio's Q-music en JOE fm, actief sinds 2001, zijn momenteel in handen van Mediaalan, sinds begin februari 2014 de nieuwe roepnaam van de voormalige VMMa. De erkende regionale radio's werkten sinds 2010 allen samen onder de naam Nostalgie, opgericht door Corelio en Concentra in samenwerking met de internationale NRJ-radiogroep. Op 11 september 2012 droegen de licentiehouders hun zendvergunningen over aan de landelijke radio-organisatie Nostalgie – Vlaanderen Één. Het aantal erkende lokale radio-omroepen bleef vrij stabiel tussen 2009 en 2013: van 289 naar 294 radio's. In 2013 werden 8 nieuwe lokale radiozenders erkend. Het aandeel lokale radio's die tot een samenwerkingsverband behoren, neemt toe van 61% in 2009, over 67% in 2010 tot 70% in 2012. Ongeacht de grootte van het zendgebied van deze samenwerkingsinitiatieven, blijven de samenstellende radio's decretaal erkend als lokale omroepen. Verder zijn er nog 4 erkende omroepen die uitsluitend via de kabel worden doorgegeven.

Niet-lineaire radio-omroeporganisaties bieden de gebruiker de mogelijkheid om auditieve programma's te beluisteren op zijn verzoek en op het door hem gekozen moment op basis van een door de omroeporganisatie geselecteerde programmacatalogus. De erkende landelijke private radio-omroeporganisaties bieden aan de hand van podcasts en audioverslagen niet-lineaire radiodiensten aan.

Het gewijzigde **radiolandschap** resulteert in herverdelingen van de **marktaandelen** voor het traditionele radio-aanbod. De daling van het marktaandeel van de VRT van 85% in 2002 naar 62% in 2013 kan quasi volledig verklaard worden door de stijgende populariteit van de private radio's met landelijke dekking en het dalend marktaandeel van Radio Donna dat begin 2009 werd vervangen door MNM. Binnen de VRT is Studio Brussel de enige radio met een stijgend marktaandeel tussen 2002 en 2013. Radio 2 verliest marktaandeel over deze periode, al heeft deze zender eind 2013 nog een aandeel vergelijkbaar met de 3 particuliere radio's met landelijke dekking samen. Het marktaandeel van de 3 private radio's met landelijke dekking gezamenlijk is lichtjes gedaald over het voorbije jaar. Na een sterke stijging van het gezamenlijk marktaandeel van de VMM-radio's, Q-music en JOE fm, van 2002 tot 2007, daalde het wat bij de opkomst van Nostalgie om in de voorbije 4 jaren vrij stabiel te blijven. Het marktaandeel van Nostalgie, dat toeneemt sinds 2008, krimpt in 2013 voor het eerst.

De populariteit van de radiowebsites ligt niet in het verlengde van de marktposities van de zenders in het traditionele radiolandschap. De websites van Klara en Studio Brussel zijn volgens het gemiddeld aantal unieke online-

3.231 Websitebezoek radio's

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor de radiowebsites, van 2010 tot 2013, naar radio-omroep, in %.

	2010	2011	2012	2013
Radio1.be	9.327	10.166	9.412	13.077
Radio2.be	11.683	8.546	8.829	10.426
Klara.be	3.250	3.449	3.539	4.277
StuBru.be	25.896	26.851	24.113	31.378
Mnm.be	10.313	9.458	11.212	15.351
Rvi.be	161	169	NB	NB
Internetradiospeler	22.960	23.524	22.574	NB
Q-music.be	11.948	12.964	15.134	16.368
Joe.be	3.234	3.143	3.122	2.964

Toelichting: geen cijfers beschikbaar voor nostalgie.be.
Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

3.230 Marktaandeel radio's

Evolutie van het gemiddelde jaarlijkse marktaandeel, van 2002 tot 2013, naar radio-omroep, in %.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Publieke RO												
VRT	84,8	82,7	76,8	68,5	65,2	62,5	64,5	62,1	61,2	61,0	60,9	61,8
Radio 1	11,5	12,1	11,8	9,1	7,4	8,4	9,1	8,7	8,6	8,8	7,9	7,7
Radio 2	35,2	33,2	33,0	33,0	31,9	31,0	30,5	30,8	30,4	29,0	28,7	29,4
MNM (/Radio Donna)	29,4	27,6	21,7	17,1	17,0	12,8	13,4	10,6	9,6	8,9	9,7	9,6
Studio Brussel	6,2	7,5	7,9	6,8	7,1	8,2	9,8	9,5	10,7	11,8	12,2	13,0
Klara	2,5	2,5	2,5	2,5	1,9	2,2	1,8	2,6	1,9	2,2	2,1	2,0
Particuliere RO												
Landelijke dekking	4,8	8,3	13,6	19,6	21,9	23,2	24,9	25,8	27,3	27,5	28,2	27,4
Q-music	3,6	5,6	8,9	14,4	17,1	17,6	17,1	16,0	14,8	14,9	14,3	13,6
JOE fm (/4FM)	1,2	2,7	4,7	5,2	4,8	5,6	6,1	6,3	6,8	6,8	7,2	7,9
Nostalgie							1,8	3,6	5,7*	5,8	6,7	5,9
Andere RO	9,4	8,4	9,0	10,2	11,7	12,0	10,8	12,2	11,5	11,5	10,9	10,8

Toelichting: cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag-zondag, 5-5u; RO staat voor radio-omroeporganisatie.

* Toevoeging FM-Limburg in 2010.

Bron: VRT-studiedienst, CIM Radio onderzoek.

bezoekers per dag heel wat succesvoller dan op basis van hun traditionele marktaandeel verwacht wordt. Stubru.be is de populairste website van de VRT-radionetten met 31.378 unieke bezoekers per dag in 2013.

Televisie

In 2013 waren er 85 televisiediensten erkend/aangemeld, waarvan er 65 operationeel waren. Bij de televisiediensten horen zowel de lineaire televisiediensten van de (traditioneel gekende) televisieomroepen die voor iedereen dezelfde programma's op hetzelfde tijdstip uitzenden, als de niet-lineaire televisiediensten waarbij de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's (series, films, documentaires, sportevenementen, kinderprogramma's, entertainment...) kan kiezen uit een programmacatalogus.

Het **marktaandeel** van de VRT is van 42% in 2012 gezakt naar 40% in 2013. Zowel Eén als Canvas/Ketnet/tv2 verliezen terrein. OP12, dat voorlopig een zeer klein marktaandeel heeft omwille van het beperkt aanbod en zijn specifieke doelgroepen, ziet zijn aandeel verdubbelen. De Mediaan-zenders vtm, 2BE en Vitaya hebben samen een marktaandeel van 28% en de zenders van De Vijver Mediaholding VIER en VIJF hebben samen een marktaandeel van 11%.

In de periode 2002-2013 was er een verschuiving in de marktaandelen van de lineaire televisieomroepen. Het aandeel van de VRT steeg door de toenemende populariteit van Eén. Eind 2010 werd Vitaya overgenomen door VMMA, nu Mediaan. Het marktaandeel van de 3 Mediaan-zenders vtm, 2BE en Vitaya samen schommelde sinds 2003 rond 30%, maar zakt in 2012-2013 naar het laagste marktaandeel sinds jaren (28%). Hiernaast heeft deze televisiemaatschappij nog de zenders JIM, vtmKzoom en de digitale zender Anne. De VMMA-zender Vitaliteit werd op 31 maart 2012 stopgezet. VIER en VIJF samen behouden een marktaandeel tussen 10% en 11% sinds 2006. Het marktaandeel voor de groep 'andere' is, na een dieptepunt in 2008, lichtjes aan het groeien.

Hoe geliefder de traditionele volwassenenomroep, hoe populairder zijn website. Terwijl de populariteit voor de

3.233 Websitebezoek televisie

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor de televisiewebshops, van 2010 tot 2013, naar televisiezender, in %.

	2010	2011	2012	2013
Een.be	56.013	66.528	72.709	95.703
Canvas.be	9.768	11.343	10.256	10.575
Vtm.be	34.178	38.460	52.452	78.778
2be.be	6.359	5.040	2.798	6.703
Vier.be	10.778	12.664	12.894	20.688
Ketnet.be	14.620	18.213	26.151	31.161
Studio100.be	12.828	10.841	8.057	7.096
Nickelodeon.be	5.763	4.644	4.833	5.044
VtmKzoom.be	1.048	1.114	1.052	1.832

Toelichting: geen cijfers beschikbaar voor Vif.be.

Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

Individuele omroepen kan verschillen naargelang het medium, komt het succes van de websites van de mediagroepen VRT (één en canvas) en VIER qua proporties overeen met de marktaandelen van deze mediagroepen in het traditionele tv-landschap. Bij Mediaan is dat iets minder het geval. Ketnet.be bereikt in 2013 dagelijks meer dan 31.000 Ketnettertjes, wat heel wat meer is dan de websites van andere gelijkaardige televisieomroepen en zelfs meer dan de meeste volwassenenomroepen.

Geschreven pers

Belangrijkste ontwikkeling in 2013 bij de dagbladen is de oprichting van Mediahuis, een bundeling van de mediagroepen Concentra en Corelio. De samenwerking ging van start op 1 november 2013. Door de samenwerking wordt Mediahuis de uitgever van De Standaard en Het Nieuwsblad (Concentra) en Gazet van Antwerpen en Het Belang van Limburg (Corelio). Over de ganse lijn is er een terugval van de verspreiding van de kranten, die veroorzaakt wordt door een daling bij de kranten van Mediahuis.

Op de markt van de **periodieke bladen** is er een grote variatie in het aanbod van vele honderden periodieke bladen, uitgebracht door een grote hoeveelheid uitgeve-

3.232 Marktaandeel tv-zenders

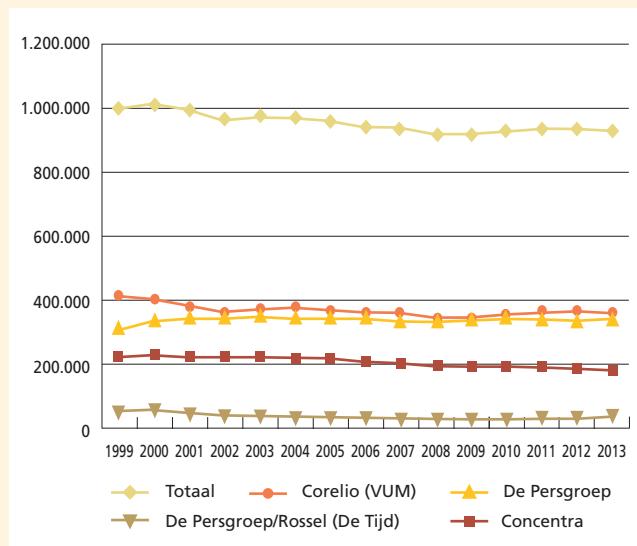
Evolutie van de marktaandelen van de tv-zenders, van 2002 tot 2013, op de totale populatie (4 jaar en ouder), over de hele dag, in %.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Eén	28	28	28	27	29	30	32	32	33	34	32	31
Canvas/Ketnet/tv2	10	10	9	9	9	9	8	9	9	8	9	8
OP12											1	2
Vtm	27	24	23	22	21	21	21	21	20	20	19	18
2BE/KA2	7	6	5	6	7	6	6	6	5	5	5	5
Vitaya	1	1	2	2	3	4	4	4	4	4	4	5
VIER/VT4	7	7	7	6	7	6	7	6	6	7	7	7
VIJF/VijfTV				0	3	4	4	5	4	4	3	4
Andere	20	24	23	25	20	20	17	18	18	18	19	21

Bron: CIM TV – Noord, VRT.

3.234 Kranten

Evolutie van de betaalde verspreiding van de krantengroepen, inclusief 'digitale betaalde' verspreiding, van 1999 tot 2013.

Toelichting: De Persgroep: Het Laatste Nieuws + Nieuwe Gazet en De Morgen; Concentra: Gazet Van Antwerpen en het Belang Van Limburg; Corelio: De Standaard, Het Nieuwsblad + De Gentenaar en tot 2007 Het Volk.
Bron: CIM, Echtverklaringen verspreiding pers.

rijen. Het grootste deel van het aanbod wordt verzorgd door Sanoma, Roularta Media Group en De Persgroep Publishing. Bij het uitgebreide aanbod van **gratis bladen** zijn de bekendste voorbeelden Metro, Passe-Partout, De Streekrant, Vacature en de Zondag. In oktober 2013 kondigde Sanoma een omvangrijke reorganisatie aan. De reorganisatie heeft vooral repercussies in Nederland. Ook in België zette Sanoma activiteiten in de etalage. Maar in tegenstelling tot in Nederland, leidde die aankondiging zelf niet tot banenverlies. Sanoma Media België geeft onder meer Feeling, Flair, Libelle en Story uit. De terugval in verspreiding van de periodieke pers zet zich verder door.

3.235 Nieuwsportalen

Evolutie van het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag voor enkele nieuwsportalen, van 2010 tot 2013, naar portaal, in %.

	2010	2011	2012	2013
Standaard.be	214.453	244.715	275.440	338.105
Demorgen.be	83.136	101.312	106.598	141.251
Nieuwsblad.be	299.636	356.507	465.904	645.547
Hln.be	426.124	478.821	524.415	690.499
Gva.be	108.864	114.521	123.367	
Hbvl.be	90.964	101.418	107.914	
VRT-themasites	245.421	277.647	309.105	388.412
Deredactie.be	145.250	161.481	175.466	219.605
Sporza.be	144.192	162.530	184.233	213.070
Cobra.be	4.174	4.357	6.328	8.838

Toelichting: Geen cijfers voor tijd.be beschikbaar.
Bron: Metriweb via VRT-studiedienst.

Nieuwsportalen

Ruim de helft van de volwassen Vlamingen gebruikte volgens de SCV-survey van 2013 **het internet om het nieuws te volgen**: 21% doet dit dagelijks, 43% minstens wekelijks (inclusief dagelijks gebruik).

Het gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag neemt voor elk van de nieuwsportalen nog sterk toe in 2013. Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad zijn zowel online als offline de meest gevraagde kranten. Het zijn tevens de meest populaire nieuwsportalen. Het Laatste Nieuws bereikt dagelijks meer dan 690.000 bezoekers. Na deze populaire kranten volgen de VRT-themasites (samen goed voor ruim 388.000 bezoekers) en De Standaard.

Mediagroepen

In haar rapport over de mediaconcentratie in 2013 stelt de Vlaamse Regulator voor de Media (VRM), de onafhankelijke toezichthouder voor de Vlaamse audiovisuele media, heel wat (concentratie)bewegingen vast binnen de Vlaamse mediasector. Deze hadden zowel betrekking op horizontale, verticale als crossmediale integratie. Dit maakt een verhoogde waakzaamheid door het beleid voor voldoende diversiteit in berichtgeving noodzakelijk. Vooral het samengaan van Corelio en Concentra in Mediahuis zorgt voor een 'uiteermate sterke concentratie'. De VRM stelt dat er zich een risico stelt van verschraling van het nieuwsaanbod. Er dient volgens hen dan ook verhoogde waakzaamheid te zijn voor voldoende diversiteit in de berichtgeving.

Op het vlak van radio is de intrede van Vlaamse mediagroepen in het radiolandschap het belangrijkste nieuwe feit. In 2012 werd reeds de positie van Radio Nostalgie (samenvoeging tussen Concentra en Corelio) als derde landelijke radio bekragtigd. Doordat radio Nostalgie officieel als landelijke radio kan worden beschouwd, is de concentratie in de radiomarkt sinds vorig jaar afgenomen. In 2013 timmerde Story FM (Sanoma) verder aan de weg als lokale radioketen.

In 2013 werd een beperkte erkenningsronde voor lokale radio georganiseerd, 8 nieuwe lokale radio-omroepen werden erkend. De sterke tendens naar groepering van lokale radio's bleef in 2013 bestendigd. De radio's die deel uitmaken van een samenwerkingsverband vertegenwoordigen inmiddels 71% van het totale aantal lokale radio's. Hieruit blijkt duidelijk dat de radiomakers het bestaande kader in praktijk anders inkleuren dan dat het oorspronkelijk door de beleidsmakers was voorzien.

Binnen het Vlaamse televisielandschap worden de bestaande inkomstenmodellen gewijzigd door toedoen van nieuwe technologieën. Hierdoor ontstaan spanningen maar ook nieuwe allianties rond de verdeling van de inkomsten tussen de opeenvolgende schakels in de keten. Contentproducenten, aggregatoren en dienstenverdelers willen elk een deel van de inkomsten opeisen. Zo ontwik-

3.236 Mediaconcentratie

Media-aanbod van de belangrijkste mediabedrijven in Vlaanderen in 2013.

	Radio content + aggregatie	Televisie content	Televisie omroep	Dagblad	Periodiek blad	Internet website	Radio - en tv- distributie	Internet service provider	Regie
Belgacom		X	X			X	X	X	X
Concentra / Mediahuis	X	X	X	X	X	X			X
Corelio / Mediahuis	X	X	X	X	X	X			X
De Persgroep	X	X	X	X	X	X			X
De Vijver Media			X	X		X	X		X
Mobistar	X	X	X		X	X			X
Roularta Media Group	X	X	X		X	X			X
Sanoma			X		X	X	X	X	X
Telenet				X	X	X			X
Think Media	X	X	X			X	X		X
VMMA / Mediaalan	X	X	X			X			X
VRT									

Toelichting: ondertussen vormen Concentra en Corelia Mediahuis (sinds oktober 2013), zette Mobistar zijn televisie-aanbod stop en werd VMMA omgedoopt tot Mediaalan.

Bron: VRM, 2013.

kelden verschillende televisieomroeporganisaties samen de app Stievie, een gezamenlijk initiatief voor de distributie van hun signalen. Daarmee begeven de omroepen zich in een andere schakel van de waardeketen (distributie). Verschillende regionale televisieomroepen kennen een slechte financiële situatie.

Beschikbare middelen

Een divers en kwalitatief aanbod via al deze kanalen en aanbieders veronderstelt de beschikbaarheid van de nodige financiële middelen. De middelen voor de traditionele media komen onder druk te staan door de economische crisis en door de digitalisering. De VRT wordt door en-

kele maatregelen uit de beheersovereenkomst gedeeltelijk gevrijwaard tegen deze marktmechanismen. Vooralsnog zijn er geen nieuwe cijfers over het commercieel aanbod beschikbaar (zie VRIND 2013, p. 254-255). Enkel de leefbaarheid van de VRT komt hier aan bod.

De VRT is via zijn dotatie en de compensatieprocedure minder kwetsbaar voor het verlies van advertentie-inkomsten. Wanneer de reclame-inkomsten voor radio of voor televisie onder een bepaald minimumbedrag vallen, treedt de compensatieprocedure in werking en compenseert de overheid dit tekort. Anderzijds werden ook enkele normen in de beheersovereenkomst 2012-2016 ingeschreven om de commerciële sector te beschermen of te stimuleren. Zo worden de inkomsten uit reclame en sponsoring aan banden gelegd en moet de VRT minstens 25% van haar televisieproductiebudget aan bestellingen bij externe productiehuizen besteden.

Van 2011 tot 2013 vergroot de VRT zijn **bedrijfsinkomen** van 420 tot 449 miljoen euro. Dit volgt uit de stijging van de overheidsfinanciering, de distributie-inkomsten, de inkomsten uit commerciële communicatie, de andere inkomsten en opbrengsten uit ruilen.

3.237 Inkomsten VRT

Evolutie van de opbrengsten van de VRT, van 2011 tot 2013, in miljoen euro.

Opbrengsten uit:	2011	2012	2013
1. Overheidsfinanciering	280,9	291,8	294,4
2. Distributie-inkomsten	22,4	27,2	26,3
3. Boodschappen van algemeen nut	10,1	9,4	9,8
4. Commerciële Communicatie	54,9	61,0	61,4
*Radioreclame	38,0	39,7	40,5
*Sponsoring radio	2,1	2,0	1,8
*Sponsoring tv	9,7	14,8	14,2
*Sponsoring niet-uitgezonden evenementen	3,5	2,5	2,7
*Reclame op internet en mobiele platformen	1,4	1,5	1,7
*Productplaatsing	0,2	0,5	0,5
5. Exploitatie van afgeleiden	7,6	7,6	6,9
6. Andere commerciële exploitatie	2,2	1,8	1,7
7. Andere inkomsten	7,7	13,8	10
8. Ruilen	34,3	33,5	38,4
Totaal	420,1	446,1	448,9

Bron: VRT-studiedienst.

Kwaliteitsvol medialandschap

Vooreerst wordt onderzocht hoe de Vlaming het media-aanbod beoordeelt. Vervolgens komen een aantal kwaliteitscriteria aan bod voor het nieuws en de nieuwsmedia, de identiteit en de diversiteit van de Vlaamse cultuur.

Beoordeling van de media door de Vlaming

De Vlaming wordt steeds meer overspoeld door informatie van een groeiend aantal aanbieders. Via weblogs of blogs kan zowat iedereen wereldwijd publiceren. In dit kluwen groeit de nood aan geloofwaardige en betrouw-

3.238 Vertrouwen in de media

Evolutie van het aandeel burgers dat 'eerder vertrouwen' heeft in de media, 2013, Europese vergelijking, per medium, in % burgers van 15 jaar en ouder.

	Pers	Radio	Televisie	Internet
Vlaams Gewest	57,8	71,3	66,0	37,7
Waals Gewest	58,2	60,8	58,5	34,1
EU28	39,2	51,0	45,9	33,4
Topper EU28	67,9	81,4	76,6	54,4
Land met meeste vertrouwen	Finland	Finland	Finland	Tsjechië

Buurlanden

Nederland	61,0	66,3	61,4	41,7
Frankrijk	52,0	57,3	36,8	30,3
Duitsland	45,6	63,7	56,1	26,7
Luxemburg	57,7	63,0	51,9	33,3
Verenigd Koninkrijk	19,1	55,1	47,6	27,8

Bron: Eurobarometer 80.1, najaar 2013.

bare informatiebronnen. Eerst wordt het vertrouwen van de Vlaming in de media onderzocht. Vervolgens komen zijn klachten aan bod en tot slot de waardering van het openbaar televisieaanbod.

In vergelijking met de andere EU28-landen heeft een groot deel van de Vlamingen **vertrouwen in de media**. Zowel voor het vertrouwen in de pers, de radio als de televisie haalt Vlaanderen betere scores. Dit is niet het geval voor internet.

Het monitoren van de kwaliteit van de berichtgeving gebeurt via de **klachten** bij de Raad voor de Journalistiek en bij de Vlaamse Regulator voor de Media. In het decennium dat de Raad actief is, werden 486 klachtendossiers ontvangen. De meeste gingen over 'onzorgvuldige berichtgeving' en 'privacy'. Vooral het aantal klachten over de privacy neemt de jongste jaren toe. In 2013 betroffen deze klachten al meer dan de helft van het totaal (38). De Vlaamse Regulator voor de Media nam in de 8 jaren van zijn bestaan al 467 beslissingen. De hoofdmoet van de beslissingen betreft de naleving van reclameregels en andere mediaregelgeving (63%) en ambtshalve onderzoeken en storingen van radio-omroepen (27%).

De waarderingscijfers voor de VRT zijn gemiddeld het best voor VRT-television. Zowel één als Canvas krijgen in 2013 eenzelfde waardering als in 2012: 8,3 op 10. OP12 kreeg in 2013 een waardering van 8,2 (tegenover 8,1 in 2012). De gemiddelde waarderingen voor de categorieën duiding en informatie, ontspanning, fictie, cultuur, en educatie op de VRT-television ligt in 2013 tussen 82 en 84 punten op 100. De waardering voor de VRT-radiozenders ligt tussen 7,8 voor Klara, 7,9 voor Radio 1 en MNM, 8,0 voor Studio Brussel en 8,3 voor Radio 2. De waarderingen voor de VRT-websites schommelen tussen 7,7 (voor stubru.be) en 8,1 (voor radio2.be, klara.be, deredactie.be en cobra.be). In de middenmoot bevinden zich radio1.be

en mnmm.be (7,9) samen met een.be, canvas.be en sporza.be met elk een waardering van 8,0.

Kwaliteit nieuws(media)

'Pers en journalistiek staan onder druk van commercialisering en concurrentie. In het slechtste geval zou daardoor de focus van kranten en andere media kunnen verschuiven naar een entertainmentfunctie of het risico vergroten op een verstengeling tussen redactionele en commerciële inhoud.' (beleidsbrief 2011-2012)

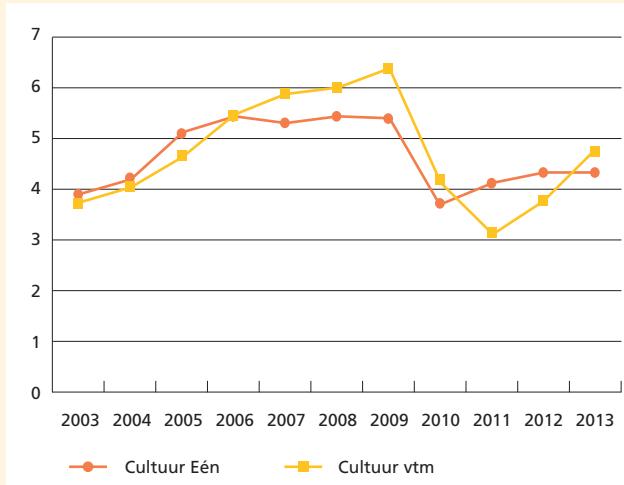
Het media beleid wil dat de VRT extra inspanningen levert inzake buitenlandberichtgeving, onderzoeksjournalistiek en cultuur. In de nieuwe beheersovereenkomst 2012-2016 worden nieuwe doelstellingen in dat kader uitgewerkt.

De kwaliteit van het nieuws wordt aan de hand van de nieuwsitems van de 19-uur journaals op Eén en vtm uit de periode 2003 tot en met 2013 onderzocht door het Steunpunt Media. De aandacht voor **cultuur** nam toe tot 2009. Na een daling in 2010 is er een heropflakkerig. De stijging heeft zich eerst ingezet bij de VRT en met een jaar vertraging bij vtm dat in 2013 hoger scoort dan de VRT.

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet het VRT-nieuws een relevant gedeelte van haar aanbod aan **buitenlandse en Europese berichtgeving** besteden. De buitenlandberichtgeving kan onder de vorm van een zuivere buitenlandberichtgeving of in de vorm van gemengd nieuws gebeuren. In 2013 werd bijna een derde van de tijd tijdens het VRT-19 uur journaal besteed aan exclusieve buitenlandse items. Bovendien ging nog een kwart van de tijd naar gemengde items. Dit zorgt voor een terugval van de binnenlandse berichtgeving. In 2013 was deze nog goed voor 42%.

3.239 Cultuuritems in het nieuws

Evolutie van het aandeel cultuurnieuws in de zendtijd van de 19 uur journaals op Eén en vtm, van 2003 tot en met 2013, in %.

Bron: Steunpunt Media.

In het 19 uur journaal van vtm wordt in 2013 ook bijna de helft van de tijd aan buitenlandse berichtgeving (exclusief en gemengd) besteed.

Identiteit en diversiteit van de Vlaamse cultuur

De explosie van het media-aanbod en de toenemende concentratie in de media en tussen de mediaspelers verhoogt de zorg voor het behoud van de eigen culturele identiteit. De VRT is voor het beleid een belangrijke partner in het bewaken van deze culturele identiteit via de inhoudelijke diversiteit en de Vlaamse verankering van zijn aanbod. De culturele identiteit mag echter niet te eng geïnterpreteerd worden: iedere bevolkingsgroep moet in en door de media vertegenwoordigd worden. De media moeten hierbij een spiegel zijn van onze culturele diversiteit.

Vlaamse identiteit

In de beheersovereenkomst 2012-2016 is de Vlaamse identiteit een belangrijk aandachtspunt voor de VRT. De normen zijn in deze beheersovereenkomst nog strenger dan in de vorige.

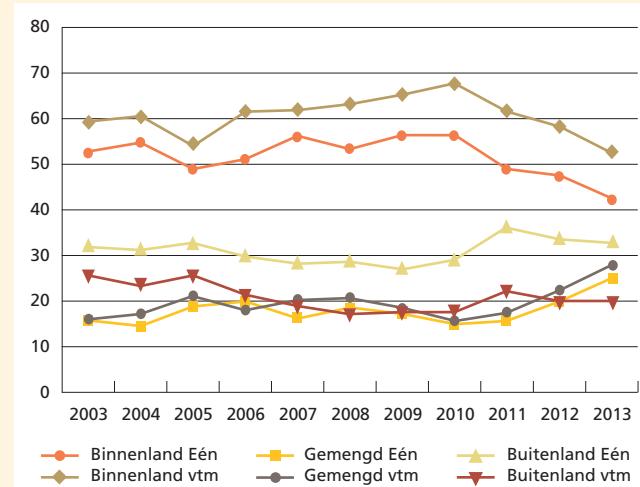
In 2013 is 25,5% van de muziek op alle **VRT-radio's** een Vlaamse muziekproductie, waarmee de norm van 25% is gehaald.

Het aandeel van de Vlaamse (co-)producties moet volgens de nieuwe beheersovereenkomst minstens 65% van de totale output op de **VRT-television**kanalen één en Canvas, uitgezonden tussen 18 en 23 uur bedragen. Dit aandeel bedraagt 64,3% in 2013, waardoor de norm nipt niet gehaald wordt.

De VRT is al jaren een belangrijke hefboom voor nieuwe **audiovisuele creaties**. In 2013 is 4.124 uren zendtijd ingenomen door nieuwe tv-programma's die door de VRT werden geproduceerd. In 2012 was dat nog 4.286 uur. Hierin zitten coproducties en producties in opdracht ver- vat. Nieuws en duiding en programma's die strategisch

3.240 Binnen- en buitenlandse nieuwsitems

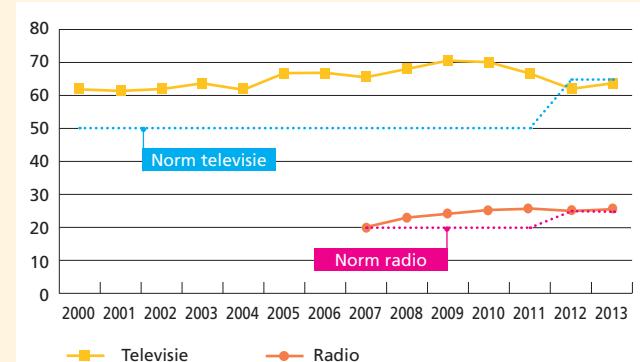
Evolutie van het aandeel binnenlands, buitenlands en gemengd nieuws in de zendtijd van de 19 uur journaals op Eén en vtm, van 2003 tot en met 2013, in %.

Bron: Steunpunt Media.

3.241 Vlaamse identiteit op VRT

Evolutie van het aandeel Vlaamse producties in de muziektijd van de VRT-radio en van het aandeel Vlaamse (co)-producties van de VRT in de uitgezonden tv-programma's tussen 18 en 23 uur, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

3.242 Eigen productie VRT

Aandeel in de zendtijd van elke inhoudscategorie voor televisieprogramma's in eigen productie (eerste uitzendingen) en in de totale uitzendingen van de VRT-television, van 2008 tot 2013.

	Eerste uitzending/ eigen productie						Totaal					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Fictie - eigen	6	8	9	8	6	6	10	11	11	11	12	10
Fictie - aankoop	0	0	0	0	0	0	32	32	29	33	33	32
Ontspanning en vrije tijd	19	18	19	26	25	19	13	14	15	15	14	14
Muziek	4	4	2	2	4	5	2	2	2	2	3	4
Sport	16	14	15	11	12	18	13	10	12	9	9	6
Nieuws	20	20	20	20	15	16	7	7	7	7	6	5
Informatieve programma's	35	36	36	32	38	37	23	24	24	23	24	30
Totaal aantal uren	3.202	3.138	3.279	3.249	4.286	4.124	9.864	9.772	9.968	10.033	13.365	15.261

Bron: VRT-studiedienst.

belangrijk zijn, behoren in principe tot de interne productie. Het aandeel van de sport-, nieuws- en informatieprogramma's in de totale zendtijd van de eigen producties is zeer hoog tegenover dit aandeel in de totale programmatie: 71% tegenover 41% in 2013. Ook ontspanning en vrijetijd en de categorie muziek zijn goed vertegenwoordigd in de eigen producties (24% tegen 18% in 2013).

Culturele diversiteit

De media moeten een afspiegeling zijn van de maatschappij en zorgen voor een genuanceerde beeldvorming over de verschillende groepen in de maatschappij. Onze maatschappij is veelkleurig en veelzijdig. Toch 'verkleuren' de mediabedrijven en de berichtgeving maar met mondjesmaat en de opleidingen die tewerkstelling in een professionele mediaomgeving beogen, bereiken nog onvoldoende een divers publiek. Kwaliteit en diversiteit op de Vlaamse mediamarkt veronderstellen dat alle spelers binnen de sector bijzondere aandacht hebben voor diversiteit. Dit houdt naast de aandacht voor etnisch-culturele minderheden ook aandacht in voor gender, seksuele identiteit, handicap, leeftijd en sociaal-economische status (armoede). Een doeltreffend diversiteitsbeleid impliceert meer gelijkheid op het vlak van programmatie, personeelsbeleid, bereik en beeldvorming.

In de beheersovereenkomst 2012-2016 worden streefcijfers voor de diversiteit van het **personeelsbestand** van de **VRT** opgenomen: tegen eind 2012 1% en tegen eind 2014 1,5% personen met een handicap en respectievelijk 2,5% en 4% nieuwe Vlamingen; 40% vrouwen binnen het totaal personeelsbestand tegen eind 2014 en 33% vrouwen in het management. Het aantal vrouwelijke medewerkers steeg in 2013 tot 39,2%. Het 40%-streefcijfer kan tegen eind 2014 gehaald worden. Vooral bij de directie Technologie werkten er nog relatief weinig vrouwen. Aangezien er daar weinig aanwervingen waren, was de mogelijke instroom van vrouwen ook zeer klein. In het management (functieklassen A, B en C) was 25,0% een vrouw. Dit is een achteruitgang ten opzichte van 2012 (31%). Het aandeel van vrouwelijke leidinggevenden (functieklassen A, B, C en 7) was 35,2%. In het VRT-directiecollege waren drie van de vijf leden een vrouw. In 2013 was 0,9% van het personeel een persoon met een arbeids-handicap (streefcijfer: 1%).

De VRT ontwikkelt sinds het ingaan van de nieuwe beheersovereenkomst in 2012 jaarlijks een actieplan met betrekking tot de vertegenwoordiging van **specifieke doelgroepen**, vertaald in streefcijfers voor deze groepen. Hiervoor wordt een jaarlijkse monitoring georganiseerd met betrekking tot de evenwichtige vertegenwoordiging en genuanceerde beeldvorming van de doelgroepen vrouwen, nieuwe Vlamingen, personen met een handicap en senioren in de Vlaamse prime-time programma's. De VRT haalt in 2013 de streefcijfers: 6,8% van de sprekende actoren in de niet-aangekochte programma's van één, Canvas en Ketnet zijn nieuwe Vlamingen en 36% zijn vrouwen. De normen voor het gehele intern en extern geprodu-

3.243 Doelgroepen in beeld

Vertegenwoordiging van de doelgroepen binnen de interne producties/Vlaamse VRT-programma's, in 2012 en 2013, naar doelgroep, in %.

	Nieuwe Vlamingen		Vrouwen		Personen met een handicap	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
VRT totaal	6,2	6,8	33,8	36,0	1,0	1,0
VRT non-fictie	6,7	7,7	31,9	35,1	NB	NB
VRT fictie	4,7	4,5	41,5	41,5	NB	NB

NB: niet bekend.

Bron: VRT-studiedienst.

ceerde tv-aanbod, uitgezonderd programma-aankoop, zijn respectievelijk 5% voor nieuwe Vlamingen en 33% voor vrouwen.

Wat het bereik van **nieuwe Vlamingen** betreft, werden 401 Turkse, Marokkaanse en Poolse Vlamingen bevraagd in 2012. De drie groepen tonen een uiteenlopend mediagebruik. Nieuwe Vlamingen combineren de Vlaamse media veelal met de media uit het land van herkomst. 2 op de 3 kijkt dagelijks televisie, vooral naar programma's met een informatief karakter, films en ontspanningsprogramma's. De nieuwe Vlaming kent de Vlaamse zenders ook vrij goed (vooral Eén en vtm): 78% van de Marokkanen, 49% van de Turken en 43% van de Polen kijkt frequent (minimum 5 dagen per week) naar Vlaamse zenders. De radio is minder populair bij de nieuwe Vlamingen: slechts 30% luistert dagelijks tegenover 78% dagelijkse luisteraars in de totale Vlaamse bevolking. 36% van de Marokkanen, 42% van de Turken en 65% van de Polen luistert frequent naar Vlaamse zenders. Dit verschil is te verklaren door een andere muziek voorkeur bij Turken en Marokkanen.

Sinds september 2012 biedt Fans of Flanders via een onlineplatform en een wekelijks televisieprogramma op het derde net OP12, een aanbod in het Engels voor expats, buitenlandse studenten en anderstaligen die Vlaanderen willen leren kennen. Verder is in het najaar 2012 gestart met een beperkt televisieaanbod voor jongeren.

Mediaparticipatie

Mediawijsheid is volgens de conceptnota Mediawijsheid 'het geheel van kennis, vaardigheden en attitudes waarmee burgers zich bewust en kritisch kunnen bewegen in een complexe, veranderende en gemediatiseerde wereld. Het is het vermogen tot een actief en creatief mediagebruik dat gericht is op maatschappelijke participatie' (Lieften & Smet, 2012, p. 10). Om mediawijsheid te stimuleren worden 4 strategische doelstellingen geformuleerd. Deze hebben betrekking op het creëren van een duurzaam en strategisch kader voor mediawijsheid, het verhogen en stimuleren van competenties in dit domein, het creëren van een e-inclusieve samenleving waarbij de toegang tot de media en de verdeling van de mediawijsheid beter

gegarandeerd zijn en het zorgen voor een veilige en verantwoorde mediaomgeving.

We bespreken hierbij de mediatoegang en het mediagebruik, alsook de mediavaardigheden en een veilig en verantwoord mediagebruik. Doorheen deze bespreking hebben we oog voor de verschillen over bevolkingsgroepen, met een bijzondere aandacht voor de toegankelijkheid van de media voor mensen met een functiebeperking.

Mediatoegang

Het is de ambitie van de Vlaamse Regering dat elke Vlaming toegang heeft tot een divers en kwalitatief hoogstaand media-aanbod waarin technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen zijn geïntegreerd.

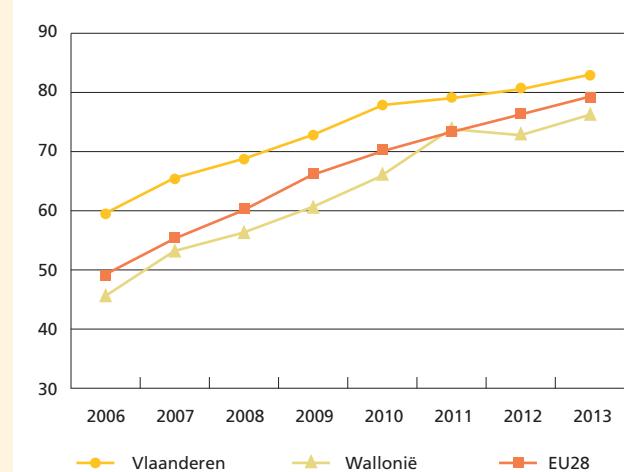
Volgens de SCV-survey van 2013 heeft 79% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar een computer in huis. Een laptop of een notebook is in 66% van de gezinnen aanwezig, een bureaucomputer in 45%. 24% van de Vlaamse gezinnen heeft een tablet, wat een verdubbeling is ten opzichte van 2012, en 8% een netbook. Een smartphone is te vinden in bijna 4 op de 10 gezinnen wat een duidelijke toename is ten opzichte van 2012, een spelconsole in ruim een derde. 98% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar heeft een televisietoestel en 97% heeft een radiotoestel in huis. Volgens de SCV-survey van 2013 las driekwart van de bevolking gedurende de laatste 3 maanden een papieren dagblad en 15% een aangekocht digitaal dagblad.

Een Europese vergelijking geeft aan dat 83% van de Vlaamse gezinnen in 2013 over een internetverbinding beschikken. Vlaanderen hoort daarmee niet echt tot de top. In Scandinavische landen en onze buurlanden (op Frankrijk na) is de grens van 90% en meer reeds enkele jaren overschreden.

De belangrijkste reden waarom mensen geen toegang tot het internet hebben, blijft het gebrek aan interesse.

3.244 Internet huishoudens

Evolutie van de toegang tot internet in huishoudens, van 2006 tot 2013, in % van de huishoudens.

Bron: ADS, Eurostat.

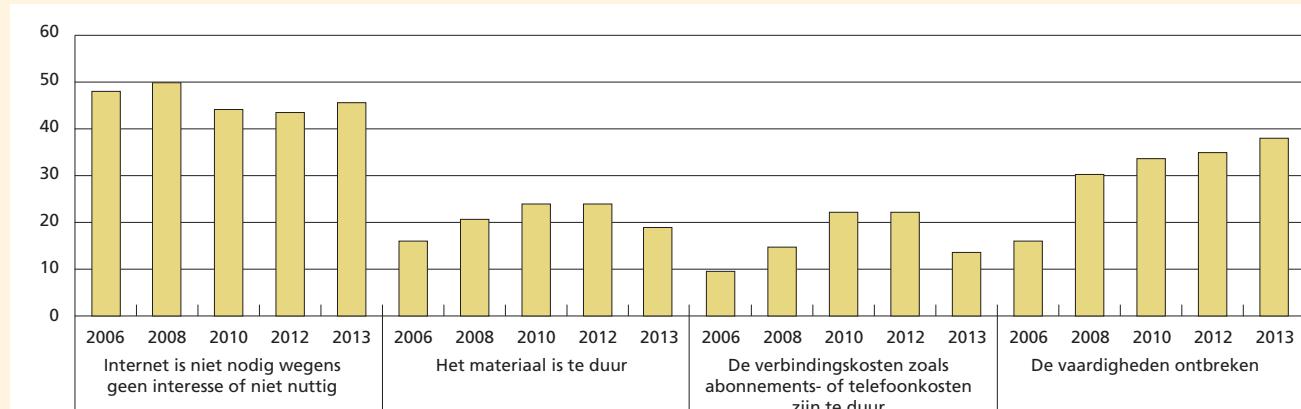
De kostprijs van het materiaal of van de verbindingss kosten, zoals abonnements- of telefoonkosten (respectievelijk 19% en 13% in 2013) is een lagere drempel dan in 2012. Het gebrek aan vaardigheden (38%) wordt daarentegen meer als reden opgegeven om internet niet te gebruiken. De kostprijs weegt in het Vlaamse Gewest minder door dan in de andere gewesten, de vaardigheden des te meer.

Mediagebruik

Na de bespreking van het algemeen mediagebruik en de mediavaardigheden, komen de mediatoepassingen aan bod. In een laatste deel komt het bereik van de VRT aan bod.

3.245 Reden geen internettoegang

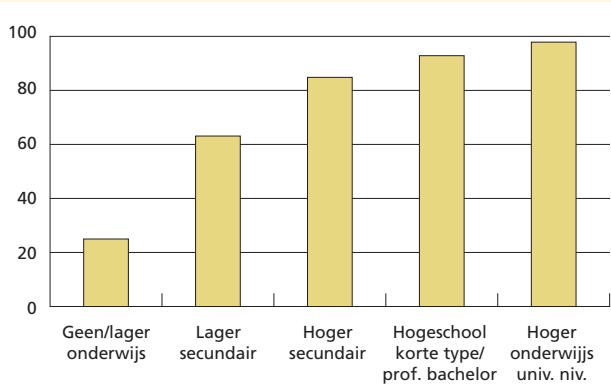
Evolutie van het belang van de redenen om geen internet in huis te hebben, van 2006 tot 2013, in %.

Bron: ADS.

3.246 Internetgebruik

Aandeel Vlamingen die het internet gebruikten in het voorbije kwartaal, naar opleidingsniveau, 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

Het aandeel van de Vlamingen ouder dan 18 jaar, dat de computer of het internet nog nooit gebruikt heeft, is van 2007 tot 2013 gedaald van respectievelijk 30% en 32% tot respectievelijk 26% en 24%. In 2013 heeft 72% van de volwassen Vlamingen in de voorbije drie maanden een computer gebruikt en 74% gebruikt het internet. 59% gebruikt het internet (bijna) dagelijks. 37% maakten ook op een andere plaats dan thuis of op het werk connectie met het internet en dit via een mobiel toestel zoals de gsm, smartphone, laptop, tablet, en dergelijke meer. 1 op de 6 maakt hier (bijna) dagelijks gebruik van, meer dan een kwart wekelijks.

De kans dat men in het voorbije kwartaal de computer of het internet in het algemeen gebruikte, is groter naarmate men jonger is, als men man is, als men een zekere schooling heeft gehad en als men een gezinsinkomen boven de 2.000 euro heeft. Hetzelfde geldt voor het gebruik van een smartphone of een spelconsole.

Het aandeel van de Vlamingen met matig of veel **ICT-vaardigheden** is recentelijk sterk toegenomen. Toch zal het Vlaamse Gewest een hele inhaalbeweging moeten maken om het niveau van de Europese toppers Denemarken (computer) en Letland (internet) te bereiken.

Een goede mediageletterdheid veronderstelt het efficiënte gebruik van een medium. Dit wordt vooreerst onderzocht via de breedte van de gebruikte toepassingen, aangezien men kan verwachten dat mensen die een breder gebruik maken van de media deze ook beter kunnen inzetten om hun doelstellingen te bereiken. Vervolgens zoomen we in op enkele toepassingen die een beeld geven van het mediagebruik in het kader van de maatschappelijke participatie, waaronder de nieuwsgaring, e-government, e-commerce en e-media. Vanuit de beleidsaandacht voor een maatschappij waar alle bevolkingsgroepen hier voordeel uit kunnen putten, wordt ook het bereik over de verschillende bevolkingsgroepen onderzocht.

3.247 Computer- en internetvaardigheden

Aandeel van de burgers (16-74-jarigen) dat weinig (1-2), matig (3-4) of veel (5-6) ICT-activiteiten heeft uitgevoerd, in 2006 en in 2011 of 2012, Europese vergelijking, in %.

	Computer 2006			Computer 2012		
	Veel	Matig	Weinig	Veel	Matig	Weinig
EU27	21	23	13	26	25	16
Vlaams Gewest	21	24	16	27	27	19
Maximaal	38	32	14	42	30	12
<i>Topland</i>	<i>Denemarken</i>			<i>Denemarken</i>		
	Internet 2006			Internet 2011		
	Veel	Matig	Weinig	Veel	Matig	Weinig
EU27	6	19	30	11	32	30
Vlaams Gewest	4	19	43	12	34	36
Maximaal	21	24	17	31	30	12
<i>Topland</i>	<i>Estland</i>			<i>Letland</i>		

Bron: ADS, Eurostat, ICT-survey burgers 2006, 2011, 2012, bewerking SVR.

Een eerste indicator voor de mediageletterdheid is de **breedte van de gebruikte onlinetoepassingen**. Het aandeel internetgebruikers dat gebruik maakt van 9 tot 13 internettoepassingen van een reeks van 13 voorgestelde toepassingen is gestegen van 9% in 2007 tot 18% in 2013. Het aandeel internetgebruikers dat 0 tot 4 van de opgegeven toepassingen gebruikt, daalt van 41% in 2007 naar 37% in 2013. De Vlaming maakt een steeds breder gebruik van de mogelijkheden van het internet. Zoals hierboven aangegeven zorgen ook hier leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en inkomen voor verschillen. De internetters met een lage opleiding hebben het minst toepassingen gebruikt. Er is voor deze groep ook weinig vooruitgang van 2007 tot 2013.

3.248 Breedte internetgebruik

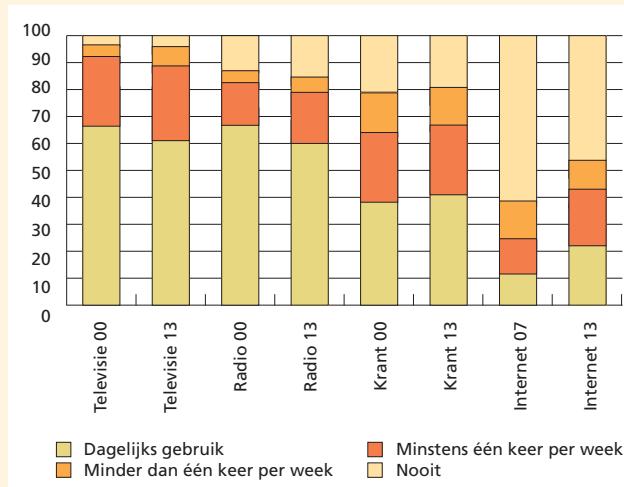
Evolutie van het gemiddeld aantal gebruikte internettoepassingen, in 2007 en in 2013, naar bevolkingsgroep (18-plusers).

	2007	2013
Leeftijdsklasse		
18-30	6,1	7,6
31-45	5,3	6,8
46-60	4,4	5,1
60+	3,3	4,2
Geslacht		
Man	5,6	6,5
Vrouw	4,6	5,6
Opleiding		
Laag	4,7	4,8
Midden	5,1	5,9
Hoog	5,6	6,9
Gezinsinkomen		
<=2.000 euro	4,5	5,2
> 2.000 euro	5,3	6,2

Bron: SCV-survey 2007, 2013.

3.249 Nieuwsgaring

Evolutie van de nieuwsconsumptie naar frequentie van nieuwsgaring, in 2000 en 2013, naar medium, in %.

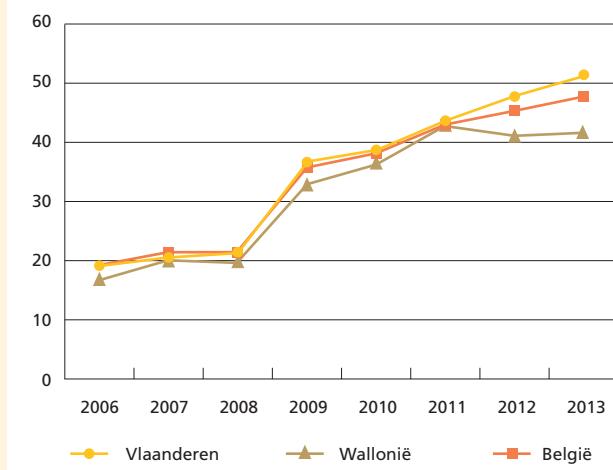
Voor internet wordt 2007 afgezet tegen 2013.

Bron: SCV-survey 2000, 2007, 2013.

Eén van de mediatoepassingen die het beleid belangrijk acht is de **nieuwsgaring**. Televisie is veruit het meest populaire medium om op de hoogte te blijven van de actualiteit. In 2013 is het aandeel volwassenen dat nooit naar een tv-journaal kijkt en naar een radiojournaal luistert wat toegenomen tegenover 2000. De gemiddelde Vlaming blijft de traditionele media gebruiken om zich op de hoogte te stellen van de actualiteit. Hij gaat nochtans minder frequent naar het televisienieuws kijken of naar het radionieuws luisteren, wat tot uiting komt

3.250 ICT-aankopen

Evolutie van het aandeel van de bevolking dat op jaarbasis via internet goederen of diensten bestelt of aankoopt, van 2006 tot 2013, in %.

Bron: ADS.

door een afname van het aandeel Vlamingen dat dagelijks deze media voor het nieuws gebruikt en door een toename voor het minder frequente gebruik. Dit is niet het geval voor de gedrukte krant waar het aandeel van de Vlamingen dat dagelijks de krant leest ongeveer hetzelfde is gebleven. Internet is anno 2013 nog het minst populair, maar het aandeel van de bevolking dat online de actualiteit opvolgt, is sterk gestegen tussen 2007 en 2013. Meer mannen dan vrouwen, meer hoger dan lager opgeleiden, meer mensen onder de 45 jaar en meer mensen met een gezinsinkomen hoger dan 2.000 euro volgen de actualiteit wekelijks via de radio en het internet. Meer 45-plussers, lager opgeleiden en mensen met een inkomen onder de 2.000 euro kijken wekelijks naar het televisienieuws. De krant wordt vaker wekelijks gelezen door de 45-plussers en de mannen. De Vlamingen jonger dan 45 jaar lezen de krant minder frequent. De vrouwen, de 45-plussers, de laaggeschoolden en de mensen met een inkomen onder de 2.000 euro nemen vaker nooit een krant vast.

Bijna 2 op de 3 Vlamingen heeft in 2013 via internet contact gehad met de overheid. De helft van de bevolking heeft het voorbije jaar via internet goederen of diensten besteld en gekocht. In beide gevallen ligt het percentage boven het Europese gemiddelde maar wordt er in onze buurlanden en in de Scandinavische landen nog veel meer gebruik van gemaakt.

Bereik van de VRT

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet de VRT zowel het brede publiek als specifieke doelgroepen bereiken met zijn aanbod.

Televisie (exclusief het online kijken) bereikt in 2013 op weekbasis 93,6% van de totale bevolking, de VRT bereikt daarvan 83,1%. Hierdoor bereikt de **VRT-television** per week gemiddeld 89% van de televisiekijkers. De totaliteit van de journaals en de informatiemagazines van de VRT-television bereiken in 2012 en 2013 gemiddeld per dag 72,3% van de VRT-televisionkijkers, wat het tweede hoogste cijfer is sinds 2007 toen deze doelstelling werd geformuleerd. Het weekbereik van de educatieve programma's is sinds 2003 nooit groter geweest dan in 2013.

Niet elke maatschappelijke groep kijkt in dezelfde mate televisie. VRT-television bereikt het best de groepen die algemeen ook het best door de televisie in het algemeen bereikt worden. Dit zijn de sociale groepen met het laagste professionele en opleidingsniveau. De beheersovereenkomst 2012-2016 legt volgende maatstaven op: de VRT bereikt op weekbasis minstens 75% van de Vlaamse televisiekijkers en minstens 65% binnen elke relevante doelgroep. In 2013 bereikt de VRT op weekbasis 89% van de Vlaamse televisiekijkers en 77% tot 97% van de televisiekijkers binnen elke relevante doelgroep. Het laagste relatieve weekbereik bevindt zich bij de jongeren van 12 tot 24 jaar, waarvoor de VRT in de volgende jaren zijn aanbod verder zal uitbouwen.

3.251 VRT-bereik

Evolutie van het bereik van het totale VRT-aanbod en van de prioritair domeinen, van 2003 tot 2013, voor televisie, radio en de websites, in %.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Norm
Over alle media												
Maandbereik							98,3	97,2	96,8	96,6	97,4	90
VRT-television												
Weekbereik bevolking totaal tv ^a	85,3	89,2	91,1	90,0	90,7	89,3	88,1	89,7	88,3	89,9	93,6	
Weekbereik bevolking VRT ^a	76,2	82,1	82,4	81,1	81,7	79,4	77,8	80,0	78,8	80,3	83,1	
Relatief weekbereik	89,3	92,0	90,5	90,1	90,1	89,3	88,9	89,9	89,2	89,2	88,8	75
Weekbereik 4-12 jarigen totaal tv ^a	80,8	90,1	89,7	87,8	87,4	85,7	86,4	89,7	85,5	88,6	94,8	
Weekbereik 4-12 jarigen VRT ^b	88,1	92,3	91,2	89,4	89,1	87,5	87,8	87,6	85,8	83,6	84,3	
Gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's (* 1.000) ^c	1.684	1.861	1.810	1.710	1.890	1.853	1.925	2.031	2.026	2.065	2.096	
Relatief nieuwsbereik						67,4	69,3	71,9	71,4	73,1	72,3	72,3
Weekbereik cultuurprogramma's ^d	25,2	27,3	22,1	27,8	28,8	33,7	37,5	35,9	39,3	36,1	43,4	25
Weekbereik educatieve programma's ^d	30,2	29,8	25,6	30,5	28,3	31,5	36,1	36,1	37,6	37,2	38,4	25
VRT-radio												
Relatief weekbereik ^e	96,2	94,5	87,6	84,7	83,0	82,3	81,2	80,5	79,8	79,8	80,0	70
Nieuwsbereik ^f	92,7	95,2	94,8	95,3	94,5	94,3	95,6	94,6	94,9	95,2	95,6	80
VRT-websites												
Gemiddeld aantal unieke bezoekers per dag (* 1.000)					235,6	251,5	287,4	358,3	400,5	442,8	540,3	
Relatief maandbereik ^g								51,5	54,3	58,1		40

Toelichting: a. gemiddeld cumulatief weekbereik, 15 minuten consecutief gekeken; b. gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij televisiekijkende 4-12 jarigen, 15 minuten niet-consecutief kijken, c. gemiddeld cumulatief dagbereik van de VRT-nieuws-, informatie- & duidingsprogramma's (norm= 25% niet-consecutief bekijken), d. cumulatief weekbereik (norm = 15 minuten consecutief kijken), e. relatief weekbereik: hoeveel % van alle Vlamingen die tijdens een gemiddelde week naar de radio luistert, stemt af op een VRT-net, f. % van alle VRT-luisteraars dat men met de nieuwsbulletins bereikt, g. aandeel van de Vlaamse surfers die de VRT met zijn websites bereikt (2010 en 2011: van mei tot okt, 2012 van nov 2011 tot april 2012).

Bron: VRT-studiedienst.

Door de opkomst van de commerciële landelijke radio's is het relatieve bereik van de **VRT-radio** het jongste decennium afgangen, maar in 2013 is er voor het eerst sinds jaren een zeer lichte vooruitgang. VRT-radio bereikt dan op weekbasis 80% van de Vlaamse radioluisteraars. De VRT-radio bereikt per dag met zijn nieuwsbulletins 95,6% van de VRT-luisteraars. Dit nieuwsbereik is sinds 2004 vrij stabiel.

Voor de VRT-radio's stijgt het dagbereik naarmate het professioneel en opleidingsniveau toeneemt. Het dalend dagbereik van 2005 tot 2013 komt voor in alle vermelde sociale groepen, maar is minder sterk in de groep met het hoogste professionele en opleidingsniveau. Dit is tevens de groep die de VRT-radio het best bereikt. Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet de VRT-radio op weekbasis minstens 70% van de Vlaamse radioluisteraars en minstens 60% binnen elke relevante doelgroep bereiken. Het relatief weekbereik is 80,2% voor de Vlamingen ouder dan 12 jaar, en ligt tussen 75% en 87% binnen elke beoogde doelgroep.

Globaal bereikt de VRT in 2013 met haar **webaanbod** gemiddeld 540.256 unieke bezoekers per dag, in 2010 waren dat er 358.344.

Voor de VRT-websites stijgt het maandbereik naarmate het professioneel en opleidingsniveau toeneemt, wat overeenkomt met de grotere internetpenetratie bij de hoog opgeleiden. De nieuwe beheersovereenkomst 2012-2016 stelt dat de VRT-websites 40% van de Vlaamse surfers en minstens 30% van de surfers binnen elke relevante

doelgroep op maandbasis moeten bereiken. In 2012 bereiken de VRT-websites maandelijks 58% van de Vlaamse surfers en 45% tot 66% van de surfers binnen elke relevante doelgroep.

3.252 VRT-bereik naar relevante doelgroep

Relatief maandbereik bij internetgebruikers en relatief weekbereik bij radioluisteraars en televisiekijkers, bij de Vlaamse bevolking boven de 12 jaar en bij de doelgroepen van de beheersovereenkomst 2012-2016, naar medium, 2013**, in %.

	Relatief maandbereik%	Relatief weekbereik %	Relatief weekbereik %
	Internet (2012**)	Televisie (2013)	Radio (2013)
Alle 12+	58,1	88,8	80,2
Mannen	56,7	88,7	81,4
Vrouwen	59,6	88,9	79,3
4-12		83,0	
12-24*	65,9	77,4	75,0
25-44	60,9	85,2	78,1
45-64	51,2	93,2	80,8
65+	45,9	97,7	87,5
LSO	49,5	90,1	77,0
HSO	56,3	87,3	78,0
HO	63,3	91,8	87,0

* Bij radio: 12-24 is 13-24, LSO: maximaal lager secundair onderwijs, HSO: hoger secundair onderwijs, HO: hoger onderwijs.

** Geen metrioprofielen aangeleverd in 2013; cijfers 2012.

Bron: internet: Metriprofil golf 12 (november 2011-april 2012); televisie: CIM / GfK-Audimetre, Noord universum 4+, Total screen, Live+6, 15 minuten consecutief; radio: CIM-radio-onderzoek, 12+, maandag-zondag, 05-05 uur.

Toegankelijkheid

De toegankelijkheid van het media-aanbod kan verstoord worden door een functiebeperking bij de persoon zelf. De technologie biedt oplossingen om de toegankelijkheid van de media te verhogen. De doelstelling vanuit het Media-decreet bestaat er in dat de VRT en de private televisie-omroeporganisaties een aanzienlijk deel van hun omroepprogramma toegankelijk maken voor personen met een visuele of auditieve handicap. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van ondertiteling, audiobeschrijving, Vlaamse gebarentaal en auditieve ondertiteling (Mediadecreet, art. 151). Vanuit de doelstelling van e-inclusie wordt hieraan de toegankelijkheid van de websites toegevoegd.

Volgens de beheersovereenkomst 2012-2016 moet de VRT het aandeel **ondertitelde Nederlandstalige programma's** via teletekstpagina 888 (T888) tegen 2014 uitbreiden tot 100% van alle nieuws- en duidingsprogramma's en 95% van alle andere programma's. In 2013 was 94,7% van alle Nederlandstalige programma's te volgen met T888, waardoor de doelstelling uit de beheersovereenkomst voor 2014 nog net niet gehaald is. Voor de nieuws- en duidingsprogramma's was in 2013 97,1% ondertiteld via 888.

In 2013 wordt door vtm 83% van de programma's volledig ondertiteld van 13 uur tot 24 uur, waarbij er 38% buitenlandse programma's zijn die op het open net ondertiteld worden. Bij 2BE is 84% van de programma's van 15 uur tot 24 uur volledig ondertiteld en bij Vitaya 94,24% van de programma's van 13 uur tot 24 uur. Voor 2BE en Vitaya bestaat het ondertitelde aanbod bijna uitsluitend uit buitenlandse programma's. Bij VtmKzoom was in 2012 1% van de programma's ondertiteld wat gegeven de doelgroep tot 8 jaar ook weinig zinvol zou zijn.

In 2013 steeg op VIER de ondertitelingsgraad van de verplicht te ondertitelen uitzendingen tot iets meer dan 80%. Dit komt neer op een stijging van zowat 14%, ten opzichte van 2012. De niet ondertitelde programma's zijn vooral animatie reeksen met Nederlandstalige dubbing. Op VIJF werden in 2013 94% van de programma's ondertiteld, een stijging van 6% ten opzichte van 2012.

De regionale televisieomroepen ontvangen subsidies om op weekdagen hun journaals vanaf 20 uur te ondertitelen.

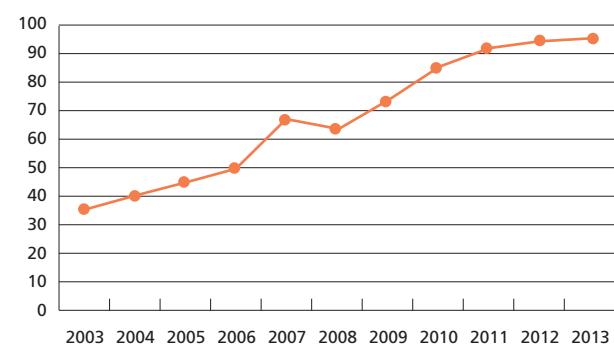
Bij **gesproken ondertiteling** worden de ondertitels voorgelezen. De VRT levert bij het ingaan van de nieuwe beheersovereenkomst ondertitelinformatie bij alle programma's en programmaonderdelen in een andere taal dan het Nederlands, met uitzondering van een aantal programma's van de nieuwsdienst. Tegen eind 2012 moeten ook deze voorzien zijn van ondertitelinformatie. Alleen voor de programma's met ingebrachte ondertitels biedt de VRT nog geen gesproken ondertiteling aan via teletekstpagina 889. Ook vtm en 2BE bieden een signaal voor gesproken ondertiteling aan.

Via **audiobeschrijving** kunnen blinden en slechtzienden beter meegenieten van televisieprogramma's. Tijdens stiltemomenten wordt de visuele informatie beschreven, waardoor blinden beter het programma kunnen volgen. De VRT moet elk jaar 1 fictiereeks met audiobeschrijving uitzenden.

In 2012 werd Karrewiet (Ketnet) dagelijks met **gebarentaal** aangeboden op ketnet.be en via (gratis) aanbod-op-

3.253 Ondertiteling VRT

Evolutie van het aandeel ondertitelde Nederlandstalige programma's via teletekst op de openbare omroep, van 2003 tot 2013, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

3.254 Ondertiteling Mediaalaan

Aandeel ondertitelde programma's bij de Mediaalaan-zenders in het kader van het Besluit van de Vlaamse Regering van 14/12/2012, in 2013, in %.

	vtm	2BE	Vitaya	vtmKzoom < 8jaar
	13u-24u	15.30u-24u	13u-24u	13u-19.30u
% programma's volledig ondertiteld	83,0	84,0	94,0	7,0
Nieuws via txt	15,0	0,0	0,0	0,0
BIN (fictie & entertainment) via txt	15,0	0,0	0,0	0,0
BUI volledig ot op het open net	38,0	83,0	93,0	7,0
NL gesproken volledig ot op het open net	9,0	1,0	1,49	0,0
NL gesproken combinatie ot via teletekst / ot open net	7,0	0,0	0,0	0,0

Toelichting: % programma's volledig ondertiteld (ot) betreft zowel Nederlandstalige als anderstalige programma's; BUI= buitenlandse programma's; BIN=binnenlandse programma's; txt=teletekst.
Bron: vtm.

aanvraag voor digitale kijkers. Het journaal van 19 uur (één) werd live met Vlaamse gebarentaal uitgezonden via deredactie.be. Na de uitzending bleef het gratis te herbekeijken op deredactie.be en via aanbod-op-aanvraag voor digitale kijkers. De week van Karrewiet werd elke week uitgezonden op Ketnet met Vlaamse Gebarentaal. Het bestaande aanbod werd in 2013 uitgebreid. Karrewiet Plus werd met Vlaamse gebarentaal uitgezonden op Ketnet en was beschikbaar op ketnet.be en via aanbod-op-aanvraag voor digitale kijkers. Een aantal evenementen werden ook met Vlaamse gebarentaal uitgezonden: de troonswisseling, de intrede van de Sint (Ketnet) en de kerstboodschap van de koning.

DEFINITIES

Android Een besturingssysteem op mobiele telefoons.

Bereik Het aandeel van de betreffende bevolkingsgroep dat men over de betreffende periode (dag, week, maand, ...) bereikt.

Betaalde verspreiding kranten De betaalde verkoop is de som van de losse verkoop en de abonnementen. Bij de betaalde verspreiding kan al dan niet rekening gehouden worden met de digitale exemplaren.

Blog Is een persoonlijk online logboek van informatie dat de blogger wil meedelen aan zijn publiek. Meestal gaat het om tekst, maar soms ook foto's, video of audio.

DSL Een digitale datacommunicatietechniek waarbij meestal een normale telefoonkabel gebruikt wordt. DSL laat een relatief hoge datasnelheid toe. Er zijn verschillende vormen waaronder ADSL, SDSL, VDSL, VDSL2.

Instant messaging Is een vorm van chatten waarbij korte berichten verzonden worden tussen twee partijen. De berichten worden real time overgebracht. Een bekend voorbeeld is Twitter.

Life +6 Het geheel van live kijken naar televisie en uitgesteld kijken tot zes dagen na uitzending.

Lineaire radio- of televisiedienst Betreft de (traditioneel gekende) radio's / televisiezenders die voor iedereen dezelfde programma's op hetzelfde tijdstip uitzenden.

Marktaandeel radio Het aantal kwartieren dat op een gemiddelde dag naar een welbepaald radiostation is geluisterd, gedeeld door het aantal kwartieren dat naar alle radio's samen is geluisterd.

De **toegankelijkheid van de websites** voor doven, slechtingen en blinden en motorisch gehandicapten is een ander heikel punt. De Toegankelijkheidsmonitor brengt de toegankelijkheid van de Belgische websites jaarlijks in kaart. In 2011-2012 controleerden 738 studenten Belgische websites op een vlotte toegankelijkheid, waaruit blijkt dat slechts 12,6% van de onderzochte websites de drempelwaarde voor een behoorlijk toegankelijke website behaalt. Hiermee ontzeggen de meeste Belgische websites veel mensen de toegang tot informatie op basis van hun handicap, leeftijd of gebruikte technologie. De resultaten voor de websites van de Vlaamse overheid waar sinds 2007 heel wat inspanningen worden geleverd, zijn met 63,7% toegankelijke sites opmerkelijk beter (Anysurfer, 2012).

Marktaandeel tv-zenders Is het aandeel in het bereik (gewogen naar tijd) dat de zender haalt ten opzichte van de totale tv-consumptie.

Niet-lineaire radio- of televisiedienst Via deze dienst kan de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's en andere audiovisuele content (films, hoorspelen, ...) beluisteren/bekijken uit een programmacatalogus.

Operationele televisiediensten Hebben reeds een concreet programma-aanbod. Dit is niet voor al de erkende of aangemelde televisiediensten het geval. Deze zenden soms nog niet uit.

Relatief bereik Het aandeel radioluisteraars, televisiekijkers of internetgebruikers van de betreffende bevolkingsgroep die over de betreffende periode (dag, week, maand, ...) bereikt worden.

Televisiediensten Een audiovisuele omroepdienst, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen lineaire en niet-lineaire televisiediensten (zie aldaar).

Terrestriële televisie Digitale televisie via de ether.

Total screen Som van 'Total TV' (alle zenders en satelliettelevisie) en ander schermgebruik (onder andere dvd, camera, pc, spelconsole, decoder betaaltelevisie, ...).

Unieke bezoekers websites Mensen die verschillende keren per dag de website bezoeken worden maar één keer meegeteld.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Anysurfer (2012). *Toegankelijkheidsmonitor 2012*. Brussel: Anysurfer. www.toegankelijkheidsmonitor.be, geraadpleegd op 31 juli 2013.
- Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap 2007-2011. Brussel, 2006.
- Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en de VRT 2012-2016. Brussel, 2011.
- Dalemans, I. (2011). *Reclame in het digitale tv-tijdperk. Houding van de commerciële televisiezenders in Vlaanderen*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Drijvers, J.; Dequinnemaere, O. (2011) *National Newspublishers Survey 2011: Measuring cross-platform reach of Print & Internet*. Brussel: TNS Belgium.
- EU Media Futures Forum (2012). Report for European Commission Vice President Neelie Kroes. Executive summary. *Fast forward Europe 8 solutions to thrive in the digital world*. Brussels: EU Media Futures Forum. http://ec.europa.eu/information_society/media_task-force/doc/pluralism/forum/exec_sum.pdf, geraadpleegd op 1 augustus 2013.
- Interactive Advertising Bureau Belgium (2012). *Digital advertising in Europe: 24 billion euro*. Brussel: IAB. <http://www.iab-community.be/digital-advertising-in-europe-24-billion-euro/>, geraadpleegd op 1 augustus 2013.
- Lieten, I. (2009). *Beleidsnota Media 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. (2011). *Beleidsbrief Media Beleidsprioriteiten 2011-2012*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. (2012). *Beleidsbrief Media Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. (2013). *Beleidsbrief Media Beleidsprioriteiten 2013-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. en Smet, P. (2012), Vlaams minister van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel. *Conceptnota Mediawijsheid*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Steunpunt Media (2012). Continuïteit of trendbreuk? Nieuwsjaar 2011: terugkeer naar buitenlands nieuws. *Nieuwsmonitor 10: Nieuwsbrief steunpunt Media*, Mei 2012, Antwerpen: Steunpunt Media.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2012). *Mediaconcentratie in Vlaanderen, rapport 2012*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2013). *Toezicht op de naleving door de openbare omroep van de beheersovereenkomst met de Vlaamse Gemeenschap: rapport 2012*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Van Der Velden, Erik o.l.v. Martijn Bal en Paul Rutten (2011). *De Vlaamse Media Maatschappij, het business-model van een omroeporganisatie onder druk door digitalisering en internationalisering*. Scriptie tot het bekomen van het diploma Master in het Cultuurmanagement. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- VRT (2013). *Jaarverslag 2012*. Brussel: VRT.
- VRT (2013). *Nieuwe Vlamingen zijn vertrouwd met de Vlaamse media. Bereikstudie bij nieuwe Vlamingen*. Brussel: VRT. http://www.cjsm.vlaanderen.be/media_downloads/bereikstudie-diversiteit-vrt.pdf, geraadpleegd op 1 augustus 2013.
- Algemene Directie Statistiek (ADS): statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp
- Audimetrie: www.audimetrie.be
- Centrum voor informatie over de media: www.cim.be
- Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, beleidsveld Media: www.cjsm.vlaanderen.be/media/
- Digitale agenda Europese Commissie: ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/
- EU Kids Online II: <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/WebsitesInNationalLanguage/belgium.aspx>
- IAB Europe, Belgium: www.iabeurope.eu/news/, www.iab-belgium.be
- Media Innovatie Centrum (MIX): <http://www.iminds.be/nl/develop-test/mix>
- MediaXim: www.mediaxim.com
- Steunpunt Media: www.steunpuntmedia.be
- European Broadcasting Union: www.ebu.ch, tech.ebu.ch
- Eurostat: epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/
- Fonds Pascal Decroos: www.fondspascaldecroos.org/, www.wobbing.eu, www.efij.eu, www.mediakritiek.be
- iMinds: www.iminds.be/nl
- MediaXim: adex.mediaxim.be/adstat/
- Raad voor de Journalistiek: www.rvdj.be
- Survey Studiedienst Vlaamse Regering: www4.vlaanderen.be/dar/srv/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx
- Vlaamse Radio- en Televisieomroep: www.vrt.be
- Vlaamse Regulator voor de Media: www.vlaamsregulatormedia.be
- Vlaams Audiovisueel Fonds: www.vaf.be/mediafonds/

3.8 TOERISME

BLIKVANGERS

- De toeristisch-recreatieve sector is in het Vlaamse Gewest goed voor 4,8 van de bruto toegevoegde waarde, 2,9% van de totale omzet, 5,4% van alle investeringen en 6,2% van de tewerkstelling (figuren 3.255 en 3.256).
- Het aantal overnachtingen daalde in het Vlaamse Gewest in 2013 met 1% (figuur 3.259). Vooral aan de kust liep het aantal overnachtingen terug, terwijl in de kunststeden meer overnachtingen werden geregistreerd. Vanuit onze buurlanden werden minder overnachtingen geregistreerd vanuit Nederland en Duitsland, terwijl Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, net zoals de meeste andere landen, een groei vertoonden.
- Het aantal tweede verblijven aan de kust blijft stijgen.
- De vakantieparticipatie steeg naar 76,3% (figuur 3.270). Een gebrek aan financiële middelen is de meest vermelde reden om niet op vakantie te gaan. Het Steunpunt vakantieparticipatie hielp nog nooit zoveel Vlamingen aan een vakantie of dagje uit.

Het toeristisch beleid wil met een verbeterde marketingwerking het Vlaams toeristisch product nog beter verkopen en zo het rendement van de sector, het aantal overnachtingen en de tewerkstellingsgraad verhogen. In het eerste deel van dit hoofdstuk ligt de focus dan ook op Vlaanderen als toeristisch product.

Verder wil het beleid de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk maken. Het tweede deel neemt daarom de Vlaming en zijn vakantie(gedrag) onder de loep.

Vlaanderen als bestemming

Dit eerste deel beschrijft het toeristisch product Vlaanderen. Daarbij gaat specifiek aandacht naar het belang van de toeristische sector voor de Vlaamse economie en de werkgelegenheid. Een beschrijving van de omvang van het verblijfs- en dagtoerisme vervolledigt het eerste deel.

Economisch belang

Toerisme levert een belangrijke directe bijdrage aan de Vlaamse economie en de tewerkstelling. De sector is goed voor 2,9% van de omzet van alle bedrijven, 5,4% van de investeringen en 6,2% van de tewerkstelling.

Een gedetailleerde studie over het belang van de economische sector, op basis van de methode van de satellietrekening Toerisme of TSA (Tourism Satellite Account), brengt aan het licht dat de toeristische sector goed is voor 4,8% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest. Dit aandeel meet de sector op zich, zonder rekening te houden met de afnemers van de sector. Als we enkel kijken naar wat toeristen consumeren, zowel binnen als buiten de toeristische sector, dan zien we dat de rechtstreekse bestedingen door en voor toeristen goed zijn voor 2,3% van de bruto toegevoegde waarde en ook 2,3% van het bruto binnenvlands product. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt het aandeel van de toeristische sector op 5,6%, het aandeel van het toeristisch verbruik op 4,2% van de bruto toegevoegde waarde en 3,9% van het bruto binnenvlands product.

De omzet van de toeristisch-recreatieve sector was in 2011 goed voor 18,3 miljard euro. De investeringen kwa-

3.255 Omzet en investeringen

Omzet en investeringen in de toeristisch-recreatieve sector volgens gewest, in 2002 en 2011, in miljoen euro.

	2002	2011	Aandeel 2011
Omzet			
Vlaams Gewest	9.746	18.322	64,1%
Brussels Gewest	3.418	4.712	16,5%
Waals Gewest	2.850	3.567	12,5%
Niet toewijgbaar aan gewest	538	2.004	7,0%
België	16.552	28.605	100,0%
Investeringen			
Vlaams Gewest	708	1.142	56,8%
Brussels Gewest	138	150	7,5%
Waals Gewest	234	333	16,6%
Niet toewijgbaar aan gewest	55	385	19,2%
België	1.135	2.010	100,0%

Noot: De som van de gewesten ligt lager dan het Belgische cijfer. Om vertrouwelijkheidsredenen worden gegevens in subsectoren met weinig bedrijven niet vrijgegeven (= niet toewijgbaar aan gewest). Dat komt vaker voor op gewestelijk niveau.

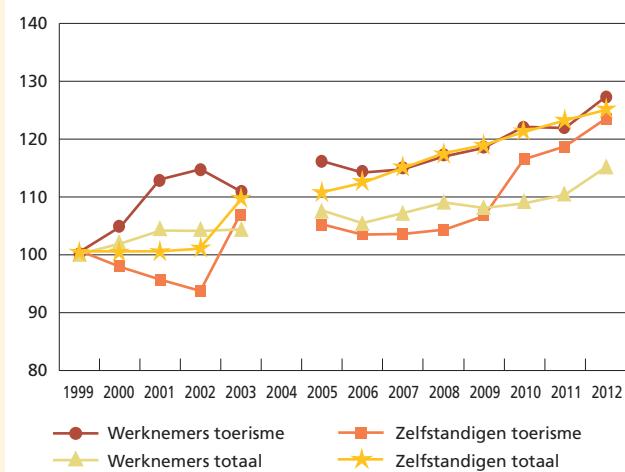
Bron: ADS.

men uit op 1,1 miljard euro. De toeristisch-recreatieve sector was daarmee in 2011 goed voor 2,9% van de omzet van alle bedrijven en 5,4 % van alle investeringen. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedroeg de omzet 4,7 miljard euro en werd er voor 150 miljoen euro geïnvesteerd.

De directe werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector bedroeg in 2012 bijna 128.000 werknemers en ruim 47.000 zelfstandigen, goed voor 6% van de totale tewerkstelling. Het aantal werknemers in de toeristisch-recreatieve sector steeg in de periode 1999-2012 sterker dan het Vlaamse gemiddelde. Bij de zelfstandigen lag de groei dan weer net onder het gemiddelde. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest was de sector in 2012 goed voor ruim 51.000 werknemers en 5.900 zelfstandigen.

3.256 Werkgelegenheid

Index van de werkgelegenheid in de toeristisch recreatieve sector, van 1999 tot 2012, index 1999 = 100.

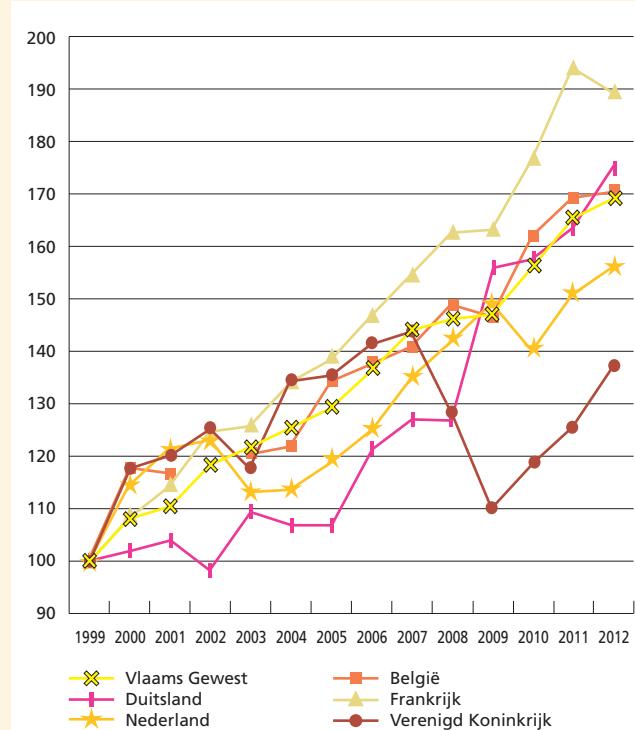

* Geen gegevens voor juni 2004.

Bron: RSZ, RSVZ.

3.257 Omzet horeca

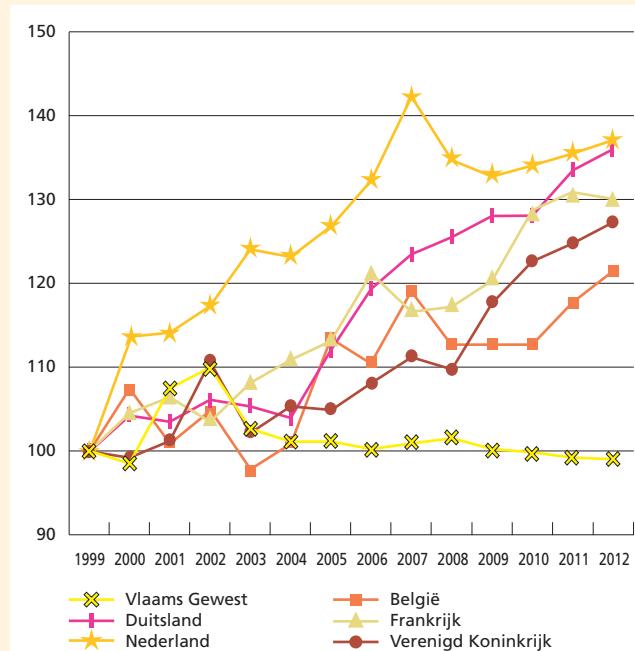
Index omzet in nominale prijzen in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2012, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, ADS.

3.258 Werkgelegenheid horeca

Index van het aantal werknemers in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2012, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, RSZ.

3.259 Overnachtingen

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2013.

	1999	2009	2010	2011	2012*	2013*	99-'13
Vlaams Gewest	23.539.400	22.412.539	23.087.944	23.466.371	23.029.399	22.722.776	-3,5%
Brussels Gewest	4.268.734	5.197.256	5.556.308	5.971.663	5.988.106	6.271.037	+46,9%
Waals Gewest	6.687.296	6.570.930	6.551.212	6.428.695	6.502.657	6.411.713	-4,1%
België	34.495.430	34.180.725	35.195.464	35.866.729	35.520.162	35.405.526	+2,6%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gasterkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Sinds 2010 is het nieuwe logiesdecreet van toepassing. Dankzij dit decreet kunnen aangemelde en vergunde gasterkamers, die voordien niet geregistreerd werden, vanaf 2012 mee opgenomen worden in de aankomst- en overnachtingscijfers. Voor 2012 waren sommige grote gasterkamers als hotel vergund en in die categorie mee opgenomen in de cijfers. Door deze veranderingen treedt er een trendbreuk op tussen 2011 en 2012.

Bron: ADS, bewerking VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

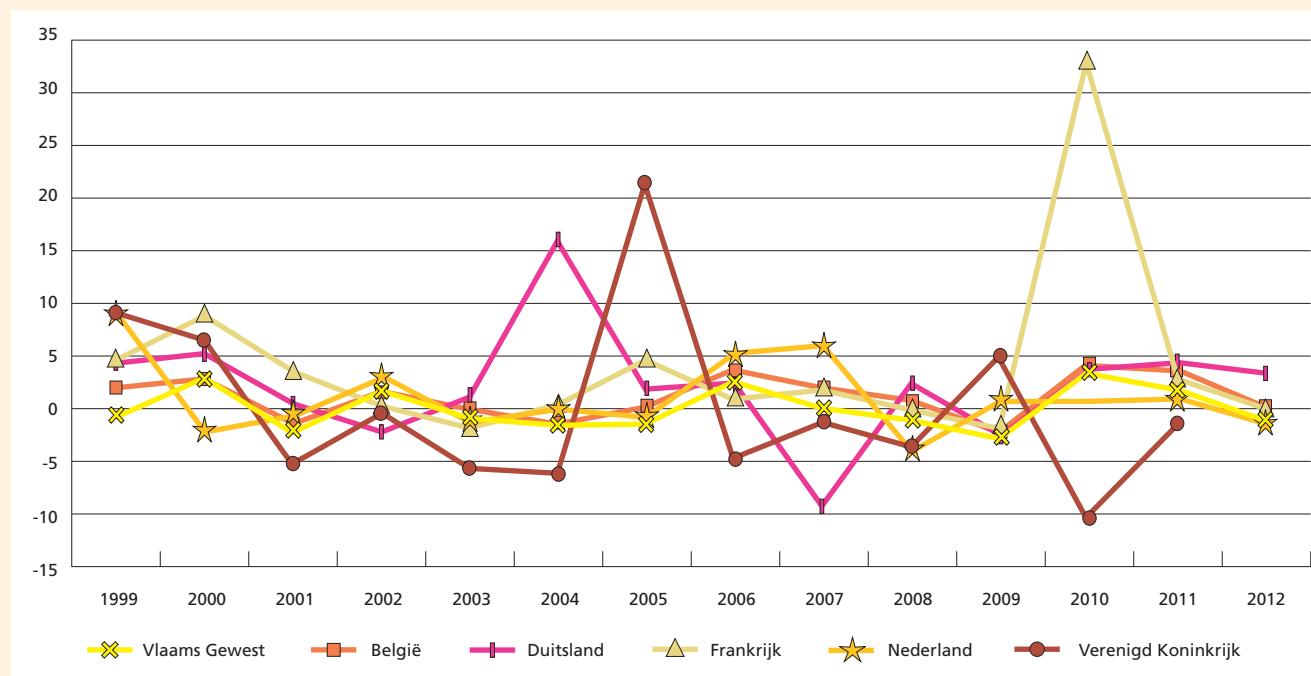
De horeca-sector vormt een zeer belangrijk onderdeel binnen de toeristisch-recreatieve sector, en is internationaal vergelijkbaar. De omzet van de horeca-sector groeide tussen 1999 en 2012 met 69%. Het Vlaamse groeicijfer is vergelijkbaar met dat van de buurlanden. De groei in werkgelegenheid in de horecasector lag lager dan in de buurlanden. Op 13 jaar tijd was er nauwelijks groei van de Vlaamse werkgelegenheid in de horecasector.

Verblijfstoerisme

Dit onderdeel focust op de evolutie en de spreiding van het aantal toeristische overnachtingen. Een eerste deel beschrijft de totale markt, met extra aandacht voor de recreatieve verblijfstoerist. Daarna worden achtereenvolgens de binnen- en buitenlandse markt beschreven.

3.260 Groeiratio overnachtingen

Evolutie van de jaarlijkse groeivoet van het aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2012, in %.

Bron: Eurostat.

Totale markt

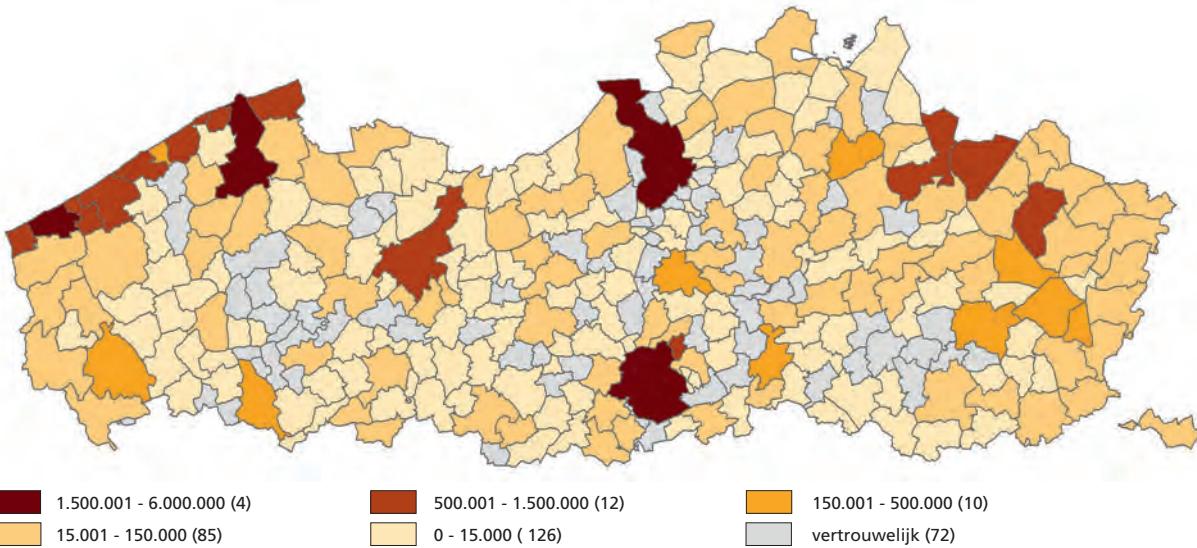
Het aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest ging in 2013 met 1% achteruit. De Brusselse regio doet het een pak beter met een stijging van 5%.

Het aantal aankomsten in het Vlaamse Gewest steeg wel nog in 2013. Dit bevestigt de trend naar meer, maar korte verblijven. De gemiddelde verblijfsduur in het Vlaamse Gewest daalde sinds 1999 van 3,8 naar 2,7 nachten per verblijf.

Het aantal overnachtingen evolueert in het Vlaamse Gewest op een vrij gelijkaardige wijze als bij de buurlanden. Het aantal overnachtingen in het Verenigd Koninkrijk vertoont een iets instabieler patroon, te wijten aan de evolutie van de wisselkoers van het Britse Pond.

3.261 Spreiding overnachtingen

Spreiding aantal overnachtingen in 2013.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust). Wit = gemeenten met minder dan 3 commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weergehouden omwille van vertrouwelijkheid.
Bron: ADS, bewerking VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

De meeste commerciële overnachtingen vinden plaats in de kunststeden en de populariteit van deze bestemming neemt nog verder toe. De kunststeden ontvangen veel zakenlui. Brussel, Brugge, Antwerpen en Gent ontvingen de meeste gasten. De kust ziet het aantal commerciële overnachtingen verder dalen. Ook de Vlaamse regio's noteren in 2013 een beperkte terugval van het aantal overnachtingen. Meest populaire bestemmingen hier zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen en de groene gordel. Ook andere delen van Limburg en de Westhoek zijn frequent bezochte vakantieoord.

De officiële logiescapaciteit in het Vlaamse Gewest bedraagt 378.000 slaapplaatsen, waarvan 202.000 toeristische slaapplaatsen in verschillende logiesvormen en 176.000 residentiële slaapplaatsen op campings. In dit cijfer worden de tweede verblijven niet meegeteld. Hierdoor wordt de betekenis van de kust als toeristische bestemming aanzienlijk onderschat. Want het is vooral aan de kust dat zich de meeste tweede verblijven bevinden. Bovendien nemen deze in aantal nog toe. In 2012 vertegenwoordigen deze tweede verblijven aan de kust een capaciteit van nog eens 429.000 slaapplaatsen.

Het aantal overnachtingen aan de kust in 2012 wordt door Westtoer geschat op 31 miljoen. Slechts 9 miljoen van deze overnachtingen zitten in de hiervoor vermelde officiële cijfers (toeristische slaapplaatsen + verhuur via immobiliënketens), de overige 22 miljoen zou gebeuren in tweede verblijven.

3.263 Logiescapaciteit

Evolutie van de logiescapaciteit per type logiesvorm in het Vlaamse Gewest, uitgedrukt in aantal slaapplaatsen, in 2007 en 2013, exclusief huurlogies aan de kust.

	2007	2013
Hotels	65.712	63.594
Gastenkamers	4.044	9.683
Campings: toeristische plaatsen	47.071	56.671
Campings: residentiële plaatsen	194.581	176.055
Vakantieparken	13.885	13.320
Logies voor doelgroepen	45.808	47.979
Vakantiewoningen (excl. Kust)	4.581	8.523
Vakantielogies	-	2.538
Totaal	375.682	378.363

Bron: VISITFLANDERS.

3.262 Overnachtingen naar macrobestemming

Evolutie van het aantal overnachtingen naar macrobestemming, van 1999 tot 2013.

	1999	2009	2010	2011	2012*	2013*	'99-'13
Kust	12.531.603	9.821.266	9.802.922	9.552.660	9.064.456	8.712.206	-30,5%
Kunststeden	7.592.847	9.207.902	9.907.179	10.664.542	11.002.406	11.415.999	+50,4%
Vlaamse regio's	7.683.684	8.580.627	8.934.151	9.220.832	8.950.643	8.865.608	+15,4%

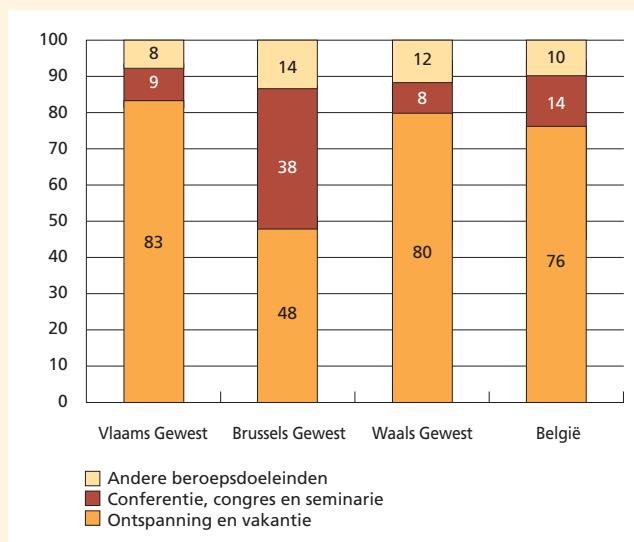
Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).

Bron: ADS, bewerking VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

3.264 Verblijfsmotief

Verdeling van het aantal overnachtingen naar verblijfsmotief en volgens gewest, in 2013, in %.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

Bron: ADS, bewerking VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

De verdeling van het aantal overnachtingen naar verblijfsmotief is relatief stabiel. Ruim acht op tien overnachtingen in het Vlaamse Gewest heeft recreatieve doeleinden. Dat geldt ook voor het Waalse maar niet voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Als zaken- en congrescentrum en met zijn sterk internationaal karakter trekt Brussel meer zakelijke reizigers aan. Vier op tien van de Brusselse overnachtingen is te situeren in het zogenoemde MICE-segment (Meetings, Incentive, Conference en

Events of Exhibitions), één op zeven zijn overnachtingen van individuele zakentoeristen.

Het Vlaamse zakentoerisme herstelde zich na de scherpe daling in 2009 als gevolg van de economische crisis, en herwon sindsdien enkele procentpunten.

Binnenlandse markt

Drie op de vijf overnachtingen in het Vlaamse Gewest zijn overnachtingen door Belgen, of binnenlandse overnachtingen. Het aandeel overnachtingen door Belgen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is aanzienlijk lager, maar nog steeds goed voor een groot aantal overnachtingen. De binnenlandse markt situeert zich vooral aan de kust. In tweede instantie zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen en enkele gemeenten in Limburg en de Westhoek erg populair.

Het aantal binnenlandse overnachtingen kende in 2013 een lichte terugval. Sinds 1999 tekent zich een daling van 5% af, voornamelijk te wijten aan het tanende succes van huurlogies aan de kust. De kunststeden kunnen daarentegen rekenen op stijgende binnenlandse belangstelling.

Buitenlandse markt

De buitenlandse overnachtingen zijn, meer dan de binnenlandse, geconcentreerd in de kunststeden. Dat komt deels door het zakentoerisme en deels door recreatieve citytrips. Brussel staat op kop, gevolgd door Brugge, Antwerpen en Gent. Daarnaast oefenen zowel de kust als enkele gemeenten in de Kempen een grote aantrekkracht uit op buitenlanders. De buitenlandse toeristen komen vooral uit de buurlanden en verblijven hier in hoofdzaak voor recreatieve doeleinden.

3.265 Binnenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal binnenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2013.

	1999	2009	2010	2011	2012*	2013*	'99-'13
Vlaams Gewest	14.174.560	13.548.754	13.650.409	13.774.015	13.619.189	13.462.523	-5,0%
Brussels Gewest	333.222	867.330	1.059.095	1.193.396	1.164.351	1.217.678	+265,4%
Waals Gewest	3.840.691	3.586.654	3.591.127	3.541.559	3.687.385	3.642.719	-5,2%
België	18.348.473	18.002.738	18.300.631	18.508.970	18.470.925	18.322.920	-0,1%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).

Bron: ADS, bewerking VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

3.266 Buitenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal buitenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2013.

	1999	2009	2010	2011	2012*	2013*	'99-'13
Vlaams Gewest	9.364.840	8.863.785	9.437.535	9.692.356	9.410.210	9.260.253	-1,1%
Brussels Gewest	3.935.512	4.329.926	4.497.213	4.778.267	4.823.755	5.053.359	+28,4%
Waals Gewest	2.846.605	2.984.276	2.960.085	2.887.136	2.815.272	2.768.994	-2,7%
België	16.146.957	16.177.987	16.894.833	17.357.759	17.049.237	17.082.606	+5,8%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).

Bron: ADS, bewerking VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

3.267 Overnachtingen naar herkomstland

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens herkomstland, van 1999 tot 2013.

	1999	2009	2010	2011	2012*	2013*	'99-'13
Nederland	2.838.026	3.302.058	3.559.739	3.496.598	3.052.812	2.797.760	-1,4%
Duitsland	2.354.990	1.482.902	1.603.886	1.638.399	1.565.293	1.489.292	-36,8%
Verenigd Koninkrijk	1.486.630	1.099.471	1.095.911	1.119.535	1.196.912	1.265.428	-14,9%
Frankrijk	1.003.250	1.059.192	1.132.212	1.162.349	1.130.620	1.185.019	+18,1%
U.S.A.	296.028	225.383	243.347	276.608	292.179	303.872	+2,6%
Spanje	93.037	191.995	213.066	236.512	232.219	238.223	+156,1%
Italië	168.719	167.050	163.657	177.450	188.020	190.644	+13,0%
Rusland	33.658	54.019	64.182	83.529	90.296	100.932	+199,9%
China	23.152	39.542	46.014	53.253	68.694	85.733	+270,3%
Japan	122.729	55.797	56.150	63.343	70.341	73.434	-40,2%
India	20.399	39.417	54.248	67.040	56.991	60.262	+195,4%
Zweden	57.673	42.421	54.277	51.719	62.279	55.940	-3,0%
Denemarken	38.312	38.601	41.623	42.447	42.907	53.666	+40,1%
Oostenrijk	31.278	33.095	30.448	31.822	38.466	38.329	+22,5%
Brazilië	9.734	17.565	25.032	33.625	35.250	35.544	+265,2%
Overig buitenland	787.225	1.015.277	1.053.743	1.158.127	1.286.931	1.286.175	+63,4%
Totaal	9.364.840	8.863.785	9.437.535	9.692.356	9.410.210	9.260.253	-1,1%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen, gastenkamers en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).

* Trendbreuk tussen 2011 en 2012 door nieuwe logiesdecreet (zie eerder).

Bron: ADS, bewerking VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

Nederland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland zijn met voorsprong de belangrijkste marktlanden voor Vlaanderen. In het Vlaamse Gewest zijn ze goed voor bijna drie kwart van de buitenlandse overnachtingen en 30% van het totaal aantal overnachtingen. In Brussel liggen deze aandelen op 41% en 33%. Dit geeft aan dat het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ook veel buitenlanders van buiten onze buurlanden aantrekt.

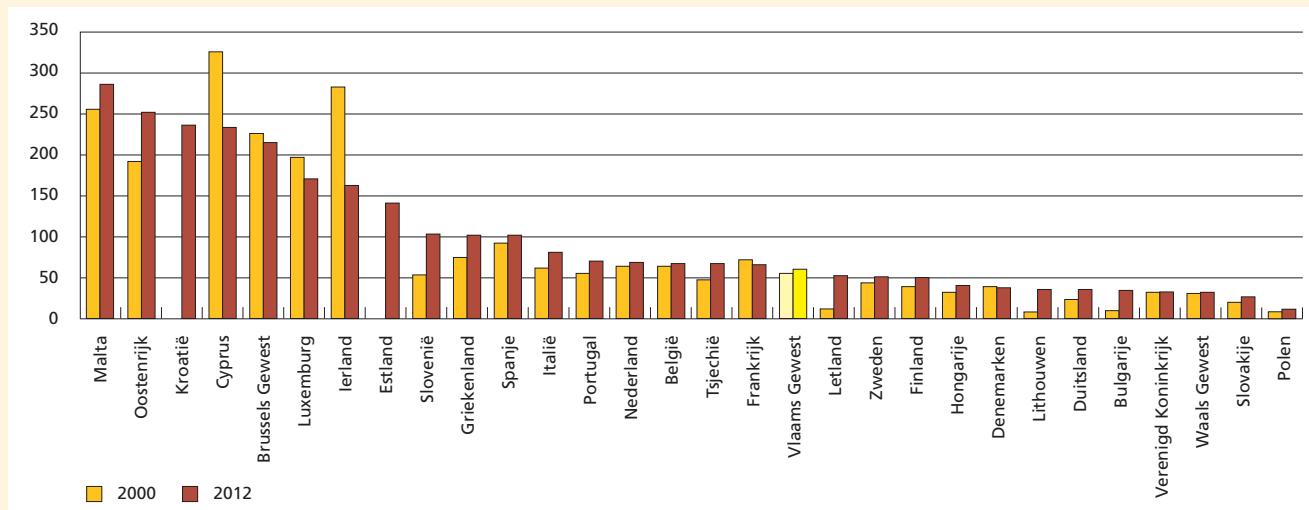
Het aantal buitenlandse overnachtingen daalde in 2013 met 2%. Die terugval is vooral een gevolg van een daling van het aantal overnachtingen door Nederlanders en Duitsers, en net dat zijn de twee belangrijkste marktlan-

den voor het Vlaamse Gewest. Bij bijna alle andere marktlanden wordt een groei van het aantal overnachtingen genoteerd, maar deze groei is dus niet groot genoeg om het verlies aan Nederlanders en Duitsers te compenseren. De herkomst van de buitenlandse toerist wordt steeds diverser.

In 2012 telde het Vlaamse Gewest 61 buitenlandse aankomsten per 100 inwoners. Op Europees vlak is dat een matige score, deels te verklaren door onze hoge bevolkingsdichtheid. In bijna alle Europese landen (behalve in Griekenland) steeg het aantal aankomsten ten opzichte van 2011.

3.268 Aankomsten naar aantal inwoners

Europese vergelijking van het aantal buitenlandse aankomsten per 100 inwoners, in 2000 en 2012.

Noot: een vergelijking van de gewesten met andere landen moet met de nodige omzichtigheid gebeuren: elk land zal regio's hebben die beter scoren dan het gemiddelde van het land.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

3.269 Attracties

Bezoekersaantallen van de deelnemende toeristische attracties aan de attractiebarometer, naar type attractie, in 2013.

	Aantal deelnemende attracties	Totaal aantal bezoekers	Gemiddeld aantal bezoekers
Toeristisch-recreatieve attracties	95	10.649.054	112.095
dieren-, pret- en themaparken	11	4.365.624	396.875
recreatieparken en waterplezier	27	3.264.097	120.892
wetenschap en natuur	34	1.248.389	36.717
sightseeing	23	1.770.944	76.998
Culturele attracties	209	9.555.516	45.720
erfgoedmusea	128	4.473.282	34.948
kunstmusea	35	1.953.738	55.821
niet-museale erfgoedattracties	46	3.128.496	68.011
Totaal	304	20.204.570	66.462

Bron: VISITFLANDERS, Kennisbeheer.

Dagtoerisme

Dagtoerisme is een vorm van toerisme waarbij dezelfde dag weer naar de eigen woonplaats wordt teruggereisd.

Een deel van het dagtoerisme vindt plaats in attracties. De attracties in het Vlaamse Gewest, die deelnemen aan de attractiebarometer, konden in 2013 rekenen op het bezoek van 20 miljoen dagtoeristen (Belgen en buitenlanders). Dit is een stijging van 6% ten opzichte van een jaar voordien. Het dagtoerisme aan de kust schommelde de voorbije 10 jaar steeds tussen de 16 en 19 miljoen dagtoeristen per jaar. In 2012 ging het om 17 miljoen dagtoeristen. Schommelingen hebben hier vooral te maken met de weersomstandigheden.

De Vlaming op vakantie

Vakantieparticipatie

In 2012 ging ruim driekwart van de Vlamingen minstens eenmaal op vakantie. Daarmee neemt de vakantieparticipatie verder toe na de daling in 2008. Ook het gemiddeld aantal vakanties per reizende Vlaming steeg in 2012 naar 2,2. Er gaan dus niet enkel meer mensen op vakantie, maar diegenen die reizen doen dat ook frequenter dan in 2010. Het aantal zomervakanties liep met 100.000 terug, terwijl het aantal wintervakanties met een half miljoen steeg. De toename van het totaal aantal vakanties situeert zich zowel in het binnen- als buitenland.

De Vlaamse participatiegraad benadert die van onze buurlanden, en ligt een 4-tal procentpunten hoger dan het Europese gemiddelde.

Redenen om niet op vakantie te gaan zijn divers, maar vaak is de oorzaak van financiële aard.

Voor veel mensen met een beperkt inkomen is met vakantie gaan een uitgave die niet binnen hun budget past. In 2012 beweerden 19% van de Vlamingen dat ze zich geen vakantie konden veroorloven. Dat is een daling met 0,5 procentpunt ten opzichte van 2011. Bij (armoede-) risicogroepen ligt dat percentage aanzienlijk hoger.

Omdat vakantie een basisrecht is, ijvert Toerisme Vlaanderen via haar Steunpunt Vakantieparticipatie voor een betaalbaar vakantieaanbod. Het aanbod is bedoeld voor

3.270 Vakantieparticipatie

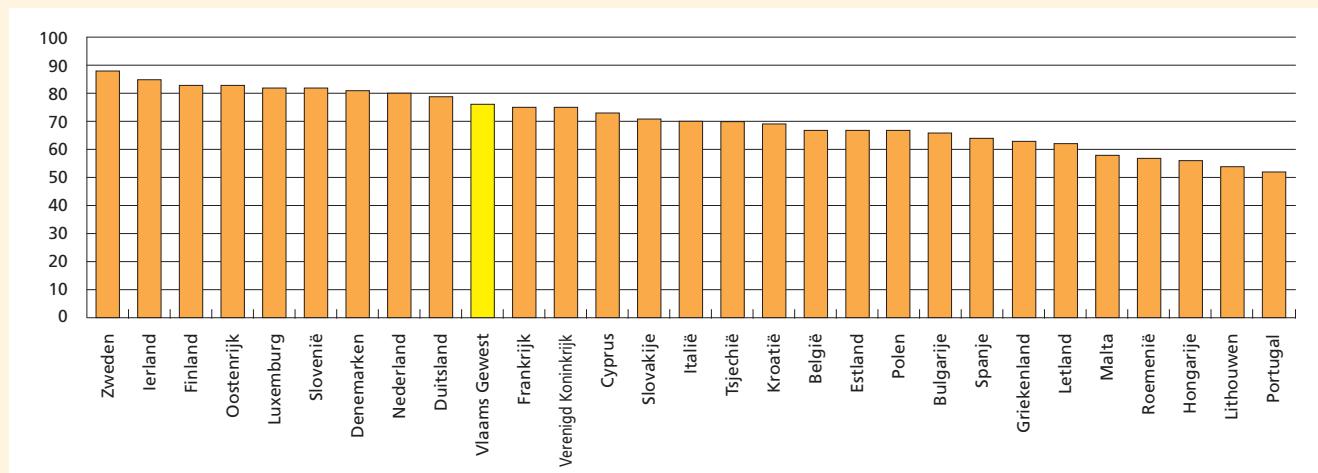
Evolutie van de vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2012.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Totale vakantieparticipatie	75,3%	78,1%	74,1%	75,4%	76,6%	73,7%	74,2%	76,3%
Frequentie per jaar	2,3	2,3	2,3	2,4	2,2	2,2	2,1	2,2
Lange vakantieparticipatie	65,9%	68,7%	64,3%	64,8%	67,1%	63,3%	63,2%	64,8%
Lange vakantiefrequentie	1,65	1,67	1,75	1,74	1,65	1,69	1,64	1,66
Korte vakantieparticipatie	38,9%	41,7%	38,5%	41,3%	38,8%	36,6%	37,5%	40,5%
Korte vakantiefrequentie	1,54	1,62	1,60	1,60	1,56	1,51	1,46	1,53

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

3.271 Vakantieparticipatie benchmark

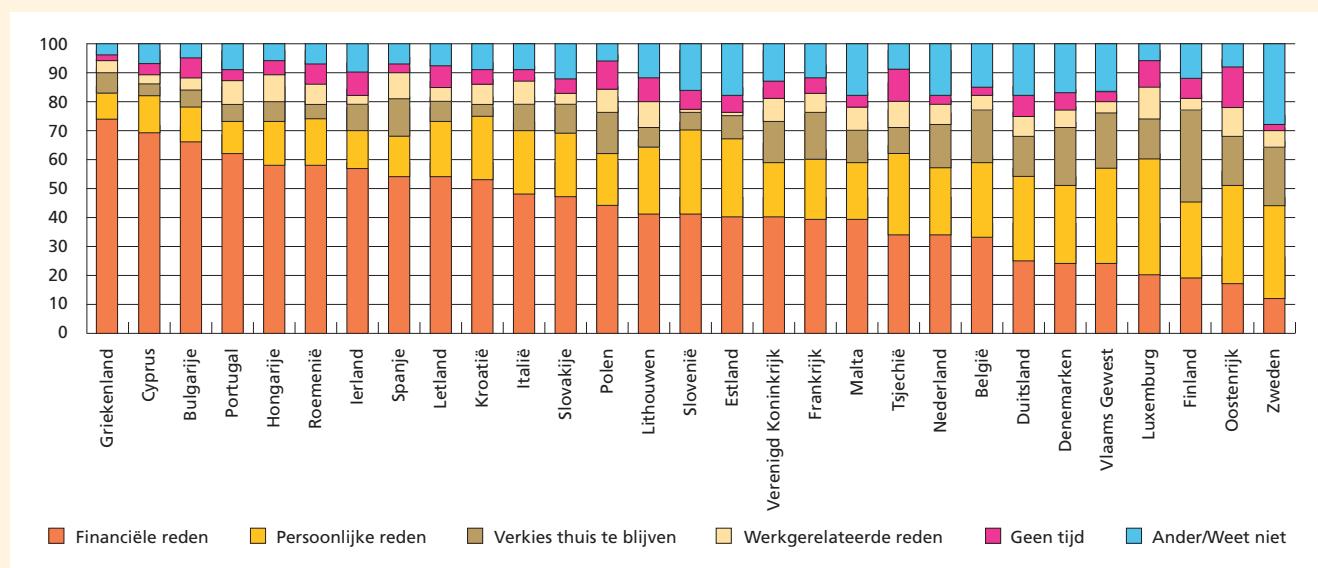
Europese vergelijking van de vakantieparticipatiegraad, in 2012, in %.

Bron: Eurostat, WES Onderzoek & Advies.

3.272 Reden niet-vakantie

Europese vergelijking van de hoofdredenen waarom men niet op vakantie is geweest, in 2013, in %.

Bron: Eurostat.

3.273 Vakantie-armoede

Evolutie van het aandeel personen dat zich geen week vakantie kan veroorloven, naar risicogroep, van 2004 tot 2012, in %.

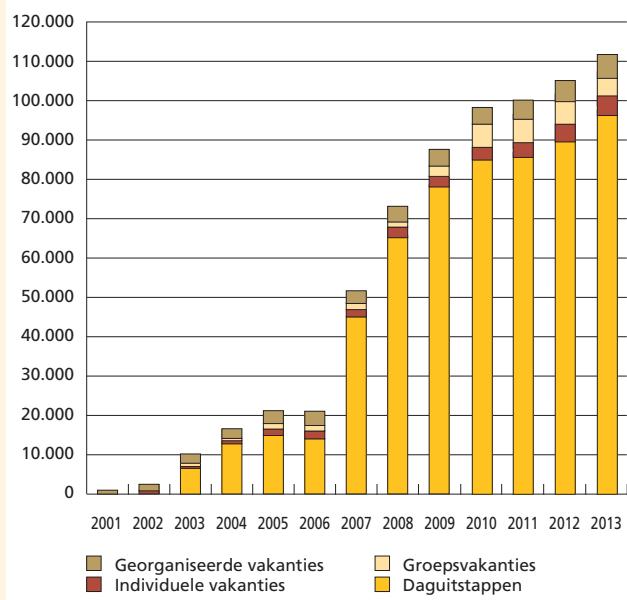
	Laagste inkomen-quintiel	65+	1-oudergezin	Alleenstaanden	Werklozen	Zieken & invaliden	Niet-EU-burgers	Laag geschoolden	Totaal
2004	36	21	53	27	34	37	38	26	18,3
2005	40	21	46	27	25	37	37	24	16,0
2006	36	18	50	25	25	36	42	22	14,5
2007	33	17	37	24	23	36	30	20	13,3
2008	44	20	47	27	25	43	33	25	17,8
2009	45	22	43	29	31	43	44	27	17,4
2010	49	23	40	31	35	45	44	30	18,2
2011	45	24	49	31	38	50	49	32	19,6
2012	44	21	53	28	35	47	48	31	19,1

Noot: de betrouwbaarheidsintervallen bij de kansengroepen liggen vrij hoog door het vrij kleine aantal respondenten in deze groepen. De schommelingen binnen deze groepen zijn daardoor niet noodzakelijk echte schommelingen.

Bron: SILC.

3.274 Steunpunt Vakantieparticipatie

Evolutie van het aantal toeristen dat gebruik maakte van het Steunpunt Vakantieparticipatie, van 2001 tot 2013 (opgestart in mei 2001).

Bron: VISITFLANDERS, Steunpunt Vakantieparticipatie.

alle mensen die omwille van financiële beperkingen niet op vakantie of daguitstap kunnen gaan.

Het steunpunt werkt daarvoor samen met tal van organisaties, toeristische attracties en vakantiehuizen, die bereid zijn een sociaal tarief te hanteren voor deze doelgroep. In 2012 konden zo ruim 111.000 mensen genieten van een vakantie of een dagje uit.

3.275 Lange vakantiebestemming

Evolutie van het aandeel van de lange vakantiebestemmingen van de Vlamingen, van 2000 tot 2012.

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Vlaamse kust	13,2	12,8	12,7	13,3	12,8	13,7	12,8
Wallonië	6,0	7,0	6,4	7,7	5,4	5,4	4,9
Vlaamse regio's	4,5	4,8	4,5	5,0	4,5	4,9	4,9
Kunststeden	0,3	0,3	0,1	0,2	0,3	0,2	0,4
Binnenland	24,0	24,9	23,7	26,2	23,1	24,2	23,0
Frankrijk	17,8	18,0	17,1	19,0	19,0	20,5	18,3
Spanje	15,9	14,7	13,5	11,8	11,4	11,2	12,0
Italië	6,3	7,5	6,4	6,2	6,8	6,9	7,2
Turkije	3,7	4,2	4,9	3,7	5,6	4,2	5,0
Oostenrijk	5,1	4,7	5,1	4,9	5,3	4,5	4,6
Duitsland	3,8	3,1	3,7	4,1	3,0	3,7	4,4
Griekenland	3,5	3,3	2,9	3,7	3,6	2,3	4,1
Nederland	2,6	3,3	3,6	3,5	3,1	3,7	2,2
Zwitserland	1,8	1,8	2,1	2,0	1,5	1,6	1,2
Britse Eilanden	1,4	2,0	1,5	1,0	1,1	1,3	1,2
Oost-Europa	1,4	2,0	2,6	2,1	2,4	2,1	2,9
Overig buitenland	12,7	10,5	12,9	11,9	14,1	13,8	13,9
Buitenland	76,0	75,1	76,3	73,9	76,9	75,8	77,0
Totaal (x 1.000)	7.069	6.859	6.866	6.656	6.723	6.694	6.773

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

Lange vakanties

Het aandeel Vlamingen dat minstens eenmaal een vakantie van minstens 4 nachten heeft genomen bedroeg in 2012 65%. De lange vakantieparticipatie kende een toename met 2 procentpunten. Er nemen dus meer Vlamingen een lange vakantie, en ze doen dat ook iets frequenter. Daardoor groeide het totale aantal lange vakanties licht. Het aantal lange zomervakanties daalde, terwijl de lange wintersportvakanties in aantal stegen.

De Vlaamse kust is de populairste binnenlandse bestemming voor lange vakanties. Als ook de buitenlandse bestemmingen mee in rekening worden gebracht, komt de kust op de tweede plaats met een aandeel van bijna 13% in het totaal aantal lange vakanties. Het aantal lange vakanties in de Vlaamse regio's bleef stabiel. In Wallonië daalt het aantal Vlaamse vakanties licht.

Frankrijk is en blijft de bestemming nummer één voor de Vlaming met ruim 1,2 miljoen vakanties. Spanje komt traditioneel op de tweede plaats bij de buitenlandse bestemmingen, en is terug iets populairder bij de Vlamingen. Italië blijft de nummer drie. Turkije, Oostenrijk, Duitsland en Griekenland, konden in 2012 meer Vlamingen verleiden dan in 2010. Enkel buurlanden Nederland en het Verenigd Koninkrijk ontvingen wat minder Vlamingen voor een lange vakantie.

Een Vlaamse lange vakantie duurde gemiddeld 9,8 nachten. Tijdens die periode gaf de Vlaming gemiddeld 647 euro uit. De bestedingen voor het totale verblijf bleven - na correctie voor de index - nagenoeg stabiel in vergelijking met 2010. De gemiddelde uitgave per nacht ging met 2 euro de hoogte in.

3.276 Bestedingen lange vakantie

Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de lange vakanties van de Vlamingen, van 2000 tot 2012, in euro en prijzen 2012.

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Per persoon en per lange vakantie	680	667	690	633	644	647	647
Per persoon en per nacht	65	64	67	62	63	65	67

Bron: WES, Onderzoek & Advies, bewerking SVR.

Korte vakanties

Vier op de tien Vlamingen heeft in 2012 minstens één korte vakantie genomen, een stijging van drie procentpunten ten opzichte van 2010. Het gemiddeld aantal korte vakanties per persoon steeg licht. Bijgevolg steeg ook het totaal aantal korte vakanties. Die stijging was merkbaar bij zowel de korte zomer- als wintervakanties. In tegenstelling tot de lange vakanties zijn de binnenlandse korte vakanties populairder dan de buitenlandse. Het binnenland is goed voor 57% van de korte vakanties. De kust is opnieuw de populairste bestemming. Voor de buitenlandse bestemmingen scoren vooral de buurlanden erg goed. De niet-buurlanden scoren als groep ook behoorlijk. Het succes van citytrips met goedkope luchtvaartmaatschappijen speelt hierbij een belangrijke rol.

De gemiddelde uitgaven voor een kort verblijf daalden in 2012 - na correctie voor de index - met 21 euro in vergelijking met 2010. Het gemiddelde per nacht daalde met 9 euro.

3.277 Korte vakantiebestemming

Evolutie van het aandeel van de korte vakantiebestemmingen van de Vlamingen, van 2000 tot 2012.

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Vlaamse kust	19,1	18,7	20,5	18,5	17,9	17,9	19,2
Vlaamse regio's	12,8	14,1	13,9	13,8	14,0	16,2	17,5
Wallonië	21,7	22,7	22,0	20,4	19,4	16,4	15,5
Kunststeden	2,5	1,8	2,4	2,5	2,7	3,7	4,6
Binnenland	56,1	57,3	58,8	55,2	54,0	54,2	56,8
Nederland	8,4	9,8	9,3	11,1	11,8	12,2	13,0
Frankrijk	16,1	15,9	14,0	13,4	13,5	13,1	11,6
Duitsland	8,8	7,6	8,4	8,9	9,5	9,1	8,5
Britse eilanden	3,2	2,6	3,2	1,8	3,1	3,4	2,6
G.H.-Luxemburg	2,8	2,5	1,7	1,9	1,2	1,6	1,4
Overig buitenland	4,6	4,3	4,6	7,0	6,9	6,4	6,1
Buitenland	43,9	42,7	41,2	44,1	46,0	45,8	43,2
Totaal (x 1.000)	4.172	3.733	4.022	3.655	3.435	3.554	3.904

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

3.278 Bestedingen korte vakantie

Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de korte vakantie van de Vlaming, van 2000 tot 2012, in euro en prijzen 2012.

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Per persoon en per korte vakantie	195	188	192	185	196	204	183
Per persoon en per nacht	93	88	90	85	89	98	89

Bron: WES, Onderzoek & Advies, bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Toerisme Vlaanderen (2013). *Toerisme in Cijfers 1999-2013*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.
- Pieter De Maesschalck, Karolien Weekers (2014). *TSA Vlaams Gewest 2012*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 2014.
- Flash Eurobarometer 392, Preferences of Europeans towards tourism, 2014.

VISITFLANDERS:

- Steunpunt vakantieparticipatie:
www.vakantieparticipatie.be
- Onderzoek en Cijfers:
www.toerismevlaanderen.be/cijfers
- United Nations World Tourism Organisation (UNWTO):
www.unwto.org
- WES Onderzoek & Advies:
www.wes.be
- Westtoer:
www.westtoer.be

DEFINITIES

Binnenlandse overnachtingen Overnachtingen in commercieel logies door Belgen.

Buitenlandse overnachtingen Overnachtingen in commercieel logies door niet-Belgen.

Kunststeden Antwerpen, Brugge (exclusief Zeebrugge), Brussel (Gewest), Gent, Leuven en Mechelen.

Kust Alle kustgemeenten inclusief Zeebrugge.

Vlaamse Regio's Alle andere gebieden in Vlaanderen, buiten de kust en de kunststeden.

Lange vakantie Elk verblijf buitenhuis van minstens vier opeenvolgende nachten, met recreatieve doeleinden.

Korte vakantie Elk verblijf buitenhuis met één tot drie overnachtingen, met recreatieve doeleinden. In tegenstelling tot de lange vakanties worden bij de korte vakanties de verblijven bij familie of kennissen en in tweede verblijven buiten beschouwing gelaten. Het betreft dus enkel de commerciële korte vakanties waarbij betaald wordt voor het logies.

Aankomsten en overnachtingen De FOD Economie ontvangt maandelijks van alle hotels, gastenkamers, campings, vakantieparken, doelgroepen (jeugdlogies en sociaal volwassenenlogies) het aantal aankomsten en overnachtingen. Het aantal aankomsten komt grosso modo overeen met het aantal verblijfstoeristen, met dat verschil dat elke toerist als 'aankomst' wordt geteld telkens hij of zij een nieuwe logiesaccomodatie benut. Het volume van overnachtingen is de optelsom van alle verblijfsnachten die met de geregistreerde aankomsten gepaard gaan.

4

GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

WONEN: Er worden jaarlijks 35.000 vergunningen voor nieuwe woningen uitgereikt

ENERGIE: 10,5% van het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik komt uit groene stroom

NATUUR EN MILIEU:
De ecologische voetafdruk bedraagt 9gha per persoon

RUIMTE: 27% van Vlaanderen is bebouwd

LANDBOUW: De Vlaamse land- en tuinbouw (ook de biologische) kent een voortdurende schaalvergrooting

**SMART
CITY**

STAD EN PLATTELAND:
25% woont in één van de 13 centrumsteden, 12% in Antwerpen of Gent

FIGUREN

Ruimtelijke ontwikkelingen

4.1	Bodembezetting	284
4.2	Onbebouwde oppervlakte	284
4.3	Woondichtheid	285
4.4	Indeling gemeenten	285
4.5	Ruimteboekhouding RSV	286
4.6	Potentieel woonaanbod	287
4.7	Register onbebauwde percelen (ROP)	287
4.8	Grootte en prijs bouwpercelen	288
4.9	Evolutie bouwvergunningen nieuwbouw	288
4.10	Economisch aanbod bedrijventerreinen	289
4.11	Beschermingen en aanduidingen	290
4.12	Evolutie beschermingen en aanduidingen	291
4.13	Beschermingen WO I	291
4.14	Beheersplannen landschappen	292
4.15	Herwaarderingsplannen stads- en dorpsgezichten	292
4.16	Monumentenwacht Vlaanderen	292

Wonen

4.17	Woningtype	295
4.18	Bouwvergunningen nieuwbouw en renovatie	295
4.19	Verkoop vastgoed	295
4.20	Vastgoedprijs	296
4.21	Prijs woonhuis	296
4.22	Hypotheaire kredieten	297
4.23	Private huurmarkt	297
4.24	Mediaan woonquote	298
4.25	Sociale leningen	299
4.26	Begunstigd Vlaams huisvestingsbeleid	299
4.27	Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid	300
4.28	Nieuwbouw VMSW	301
4.29	Huurpatrimonium VMSW	301
4.30	Wachtlijsten	302
4.31	Evolutie SVK-woningen	302
4.32	SVK-woningen	303
4.33	Energieprestatiepeil	305
4.34	Isolatie	305
4.35	K-waarde	305
4.36	Leegstand en verkrotting	306
4.37	Evolutie leegstand en verkrotting	306
4.38	Geverbaliseerde woonentiteiten	308
4.39	Lokaal woonbeleid	309

Stad en platteland

4.40	Indeling gemeenten	313
4.41	Gebiedsindeling RSV + SPRE	313
4.42	Bevolkingsevolutie	314
4.43	Migratiesaldo en natuurlijke groei	314
4.44	Demografische balansvergelijking	315
4.45	Verhuismotieven	315
4.46	Diversiteit	316
4.47	Huishoudens	316
4.48	Huishoudengrootte	317
4.49	Huishoudens met kinderen	317
4.50	Demografische indices	318
4.51	Bebouwd versus onbebouwd	318
4.52	Onbebouwd	319
4.53	Bebouwde oppervlakte	319
4.54	Onbebouwde oppervlakte	319
4.55	Stedebouwkundige vergunningen	320
4.56	Stedebouwkundige vergunningen naar type	320
4.57	Bouwgrondprijs	321
4.58	Woningprijzen	321
4.59	Evolutie woningprijzen	321
4.60	Prijs woonhuis	322
4.61	Evolutie woningprijzen	322
4.62	Price to income' ratio	323
4.63	Woonquote	323
4.64	Tevredenheid woning, buurt	323
4.65	Tevredenheid buurt	324
4.66	Buurtproblemen	324
4.67	Verkeersveiligheid	325
4.68	Demografie ondernemingen	325
4.69	Jobratio	326
4.70	Vestigingen	326
4.71	Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad	326
4.72	Niet-werkende werkzoekenden	327
4.73	Modale verdeling personenvervoer	327
4.74	Voorzieningen	328
4.75	Sociale woningen	328
4.76	Fiscaliteit	329
4.77	Kansarmoede-index	329
4.78	Leeftloon	330
4.79	Schoolse vertraging	330
4.80	Sociale contacten en engagement	331
4.81	Actieve deelname	331
4.82	Veiligheid in buurt en stad	331

4.83	Slachtoffer misdrijf	332
4.84	Criminele feiten	332
4.85	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	333
4.86	Cultuur- en sportparticipatie	333
4.87	Vertrouwen in de lokale overheid	334
4.88	Klantgerichtheid en stedelijkheid	334
4.89	Tevredenheid beleid	334
4.90	Tevredenheid voorzieningen	335

Milieu en natuur

4.91	Ecologische voetafdruk	336
4.92	Opgeloste zuurstof	337
4.93	Biologische waterkwaliteit	337
4.94	Waterzuivering	338
4.95	Waterproductiviteit	338
4.96	Verontreinigde gronden	339
4.97	Kwaliteit waterbodems	339
4.98	Erosiemaatregelen	339
4.99	Verzurende emissies	340
4.100	NO _x -concentratie	341
4.101	Luchtkwaliteitsindex	341
4.102	Emissie van broeikasgassen	341
4.103	Staat van instandhouding	342
4.104	Broedvogelindex	343
4.105	Verzuring en vermeting	343
4.106	VEN en NVWG	343
4.107	Effectief natuurbeheer	344
4.108	Extra planologisch groengebied	344
4.109	Bosvitaliteit	344
4.110	Bezoek aan bossen en natuurgebieden	345
4.111	Aanbod huishoudelijk afval	345
4.112	Restafval	346
4.113	Verwerking huishoudelijk afval	346
4.114	Primair bedrijfsafval	346
4.115	Afval tweede leven	347
4.116	Mestbalans	347
4.117	Mestverwerking en -export	347
4.118	Nitraat in oppervlaktewater	348
4.119	Nitraat in grondwater	348
4.120	Nitraatresidu	349
4.121	Ozon	349
4.122	PM ₁₀	349
4.123	PM _{2,5}	350
4.124	Bezorgdheid over het milieu	351
4.125	Financiële bereidheid	351
4.126	Duurzaam consumptiegedrag	351
4.127	Milieuvriendelijke aankopen	351
4.128	Milieuhinder	351

Landbouw

4.129	Landbouwareaal	355
4.130	Veestapel	355
4.131	Land- en tuinbouwbedrijven	356
4.132	Gemiddelde veebezetting	356
4.133	Waardecreatie land- en tuinbouw	357
4.134	Aandeel landbouw in economie	357
4.135	Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht	357
4.136	Landbouwconjunctuurindex	358
4.137	Agrarische handel	358
4.138	Handelspartners	359
4.139	Tewerkstelling	359
4.140	Tewerkstelling naar productierichting	359
4.141	Arbeidsinkomen	360
4.142	Leeftijd bedrijfshoofd	360
4.143	Opvolging	360
4.144	Opleiding starters	361
4.145	Eco-efficiëntie	361
4.146	Rechtstreekse inkomenssteun	362
4.147	Investeringssteun	364
4.148	Agromilieumaatregelen	364
4.149	Bijdrage steun in bedrijfsinkomen	365
4.150	Biologische landbouw	365
4.151	Vissersvloot	366
4.152	Aanvoer vissersvloot	367
4.153	Aanvoerwaarde vissersvloot	367

Energie

4.154	Energie-productiviteit	371
4.155	Energie-intensiteit	371
4.156	Energieverbruik per sector	372
4.157	Importafhankelijkheid	373
4.158	Elektriciteitsproductie	373
4.159	Warmtekrachtkoppeling	374
4.160	Groene stroom	374
4.161	Aandeel hernieuwbare energie	375
4.162	Eco-efficiëntie energiesector	376
4.163	Energiearmoede	377
4.164	Marktaandelen	378
4.165	Marktwerking	378
4.166	Stroom- en gasonderbrekingen	379

4.1

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

BLIKVANGERS

- Vlaanderen heeft een hoge bebouwingsgraad: 27% is bebouwd. 11,7% van de oppervlakte in Vlaanderen wordt gebruikt voor het wonen (figuur 4.1). Sinds 2000 is de bebouwde oppervlakte met 2 procentpunt gestegen. Het is hierbij vooral het woongebied dat steeds meer ruimte in gebruik neemt. 67% van de toename aan bebouwde oppervlakte is hieraan te wijten.
- Planmatig neemt in 2013 de oppervlakte die bestemd is voor industrie, recreatie en de groene categorieën samen (natuur, bos, groen) verder toe, en neemt de categorie landbouw verder af; wat in overeenstemming is met de beleidsmatige doelstellingen (figuur 4.5).
- In 2013 werden 20.372 bouwvergunningen toegekend voor nieuwe gebouwen, dat is 2% minder dan het jaar voordien. De daling in de residentiële nieuwbouw was nog sterker (-4%) (figuur 4.9). Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe flats dan voor nieuwe woonhuizen. Vanaf dat jaar daalde de gemiddelde bewoonbare oppervlakte per woning.
- Uit de gemeentelijke registers van onbebouwde percelen blijkt dat nog 292.107 onbebouwde percelen beschikbaar zijn (figuur 4.6).
- Eind 2013 telt het Vlaamse Gewest in totaal 11.117 definitief beschermd monumenten. Dat zijn er 141 meer dan het jaar voordien (figuur 4.11).
- In 2013 groeide de totale oppervlakte aan beheersplannen binnen beschermd landschappen met 295 hectare tot 3.207 hectare. Zo beschikt 7% van de oppervlakte van de beschermden landschappen over een goedgekeurd landschapsbeheersplan (figuur 4.14).

Het eerste deel van dit hoofdstuk gaat dieper in op het ruimtegebruik. Het tweede luik besteedt aandacht aan de ruimteboekhouding en het register van de onbebouwde percelen als instrument in de ruimtelijke planning.

In het derde deel komen indicatoren aan bod die verband houden met het vrijwaren en versterken van het onroerend erfgoed als historische en structurerende component van de leefomgeving.

Ruimtegebruik

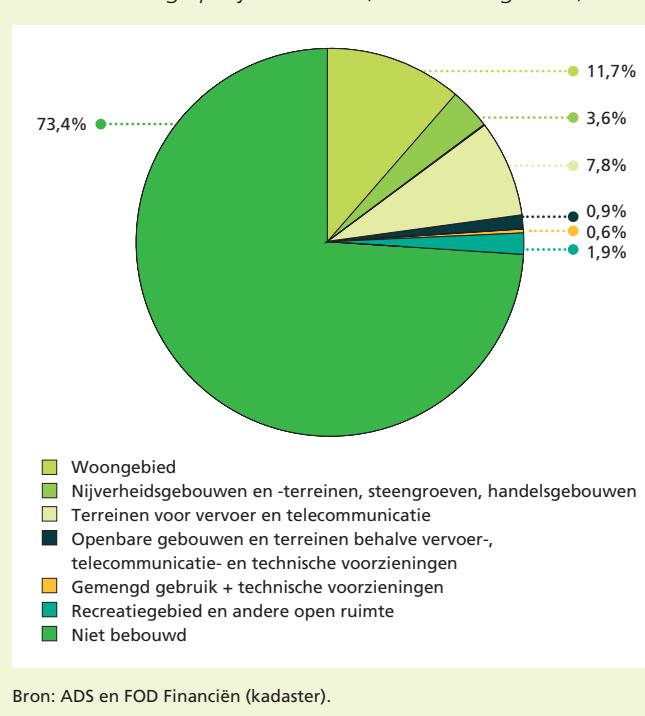
Als de bebouwde oppervlakte – op basis van kadastergevens – wordt bekeken ten opzichte van de totale oppervlakte, dan blijkt dat het Vlaamse Gewest in 2011 een **bebouwingsgraad** van 27% heeft. In Wallonië is dat 14,3%; in Brussel bijna 79%. Vergelijkt met andere regio's in Europa, is de bebouwingsgraad in Vlaanderen hoog. Het is vooral de woonfunctie die een grote oppervlakte inneemt. 67% van de toename aan bebouwde oppervlakte is hieraan te wijten.

In 30 gemeenten worden bebouwingsgraden van meer dan 50% genoteerd. Dit is het geval in de grootsteden Antwerpen en Gent, in sommige van hun randgemeenten en in enkele gemeenten in de noordoostrand rond Brussel. Ook enkele centrumsteden hebben een hogere bebouwingsgraad. Dit is bijvoorbeeld het geval in Leuven, Oostende, Genk en Brugge. De regio rond Kortrijk is opvallend dichter bebouwd dan de Westhoek waar de bebouwingsgraad duidelijk lager ligt.

Bijna drie kwart van de bebouwde oppervlakte is ingeraden voor wonen en vervoer (+ telecommunicatie). Daarbij is de **woondichtheid**, uitgedrukt in aantal woningen per ha niet overal hetzelfde. De hoogste woondichthesen (meer dan 10 woningen per ha) worden genoteerd in Antwerpen en enkele van haar randgemeenten, een aantal kustgemeenten en in Leuven. Dit heeft te maken met de relatief grote aanwezigheid van appartementsgebouwen in deze steden en aan de kust.

4.1 Bodembezetting

Bodembezetting op 1 januari 2011, naar ruimtegebruik, in %.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV, zie verder) bepaalt in het kader van het duurzaam ruimtegebruik minimale woondichthesen voor nieuwe woongebieden. De minimale dichtheid verschilt: gemiddeld 25 woningen per ha voor het stedelijk gebied en gemiddeld 15 woningen per ha voor het buitengebied. Exakte data om de uitvoering van deze richtcijfers te evalueren, ontbreken, bijvoorbeeld over de grondoppervlakte van nieuwe woonprojec-

ten. Daarbij blijkt het kadaster geen nauwkeurige bron te zijn voor het exacte aantal woningen.

Volgens een evaluerend onderzoek uitgevoerd in 2010, zijn er aanwijzingen dat er door de komst van het RSV vandaag kleiner wordt verkaveld en er gedeeltelijk wordt overgeschakeld naar compactere woontypologieën. Daarnaast neemt het aandeel appartementen binnen de nieuwe woningen steeds verder toe, wat eveneens leidt tot een hogere woondichtheid.

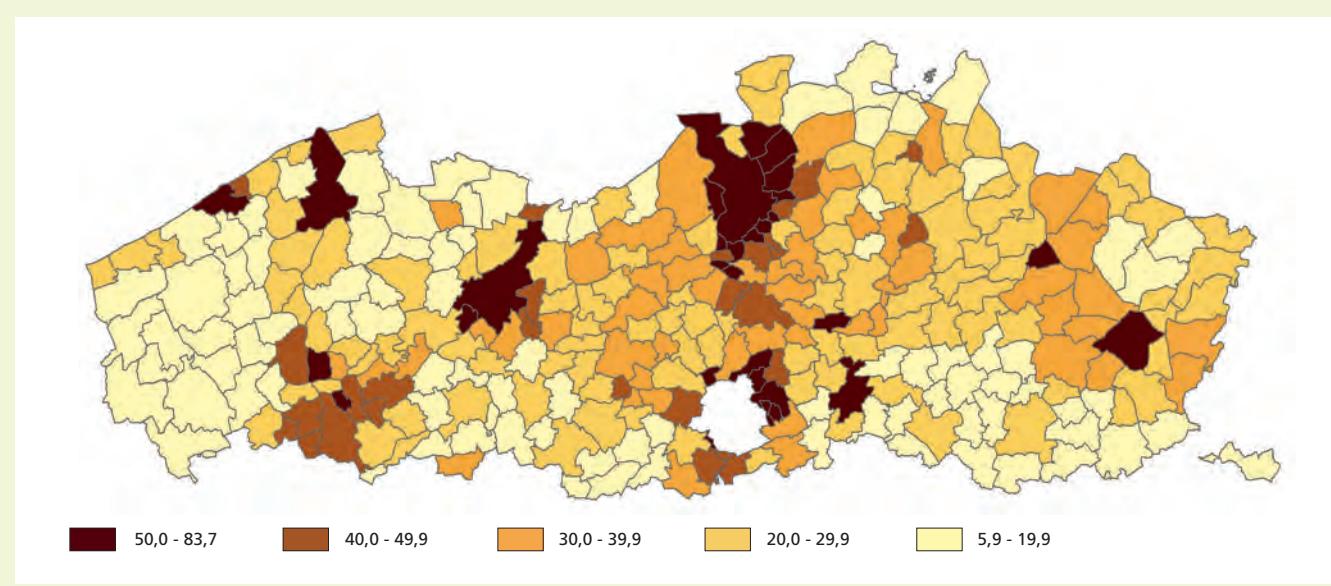
Naast de oppervlakte voor wonen zijn terreinen voor telecommunicatie en voor het vervullen van de vervoersfunctie de tweede grootste ruimtegebruiker. Ook deze oppervlakte neemt nog jaarlijks lichtjes toe (+2,8% sinds begin 2000). De dichtheid van de wegeninfrastructuur hangt nauw samen met de spreiding van de bewoning.

Bebouwing uit zich in een toename van het aandeel water ondoorlatend oppervlak (bijvoorbeeld gebouwen, wegen en andere constructies van antropogene oorsprong), waardoor een grotere hoeveelheid water niet meer kan infiltreren, maar afstroomt via het verharde oppervlak. Men spreekt in dit geval over **bodemafdichting**. Afdichting zorgt voor een verlies aan ecosysteemfuncties zoals de opslag van koolstof en waterberging in de bodem, en heeft een negatieve invloed op de (bodem)biodiversiteit.

In 2009 was 12,9% van de Vlaamse bodem afdicht. Reeds in 2006 had België, op Malta na, de hoogste graad van bodemafdichting in Europa, namelijk 7,4%. In Europa is gemiddeld 1,8% van de bodem afdicht. Er zijn 38 Europese landen opgenomen in deze analyse (MIRA 2012). In Vlaanderen bestaan er nog een aantal regio's met gemeenten waar het afdichtingspercentage lager is dan 10%. Deze gemeenten situeren zich hoofdzakelijk

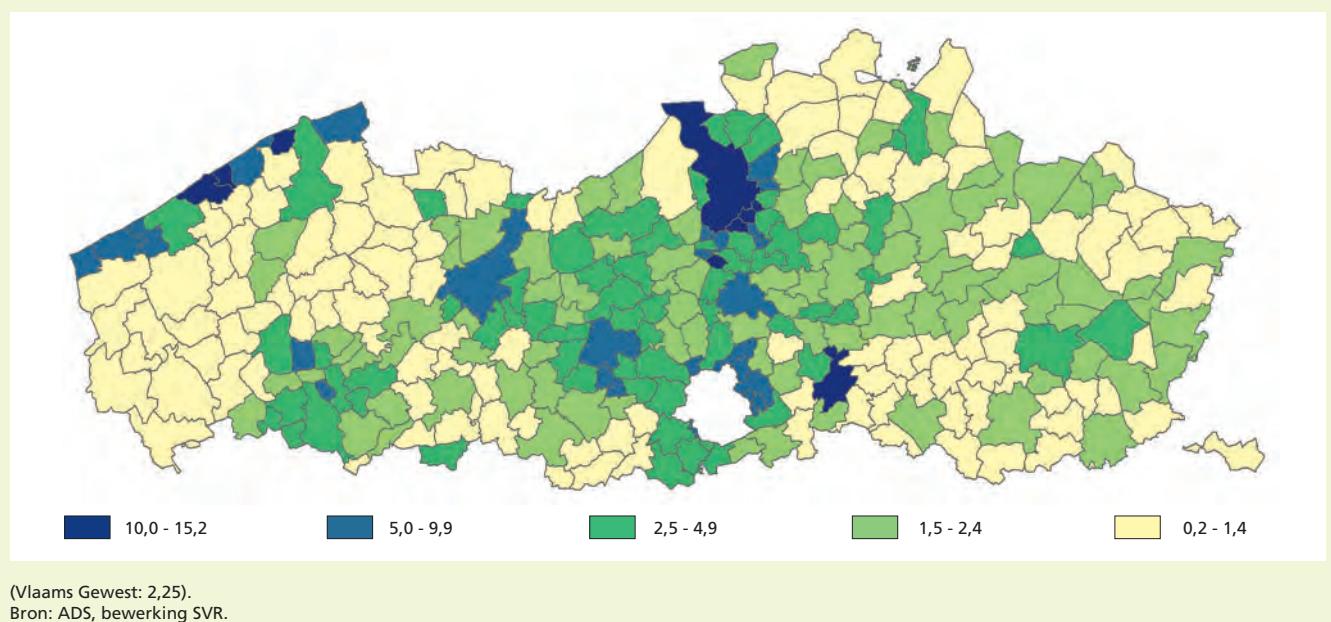
4.2 Onbebouwde oppervlakte

Totale oppervlakte onbebouwde percelen in verhouding tot de totale oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2011, in %.

4.3 Woondichtheid

Aantal woningen per hectare oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2013.

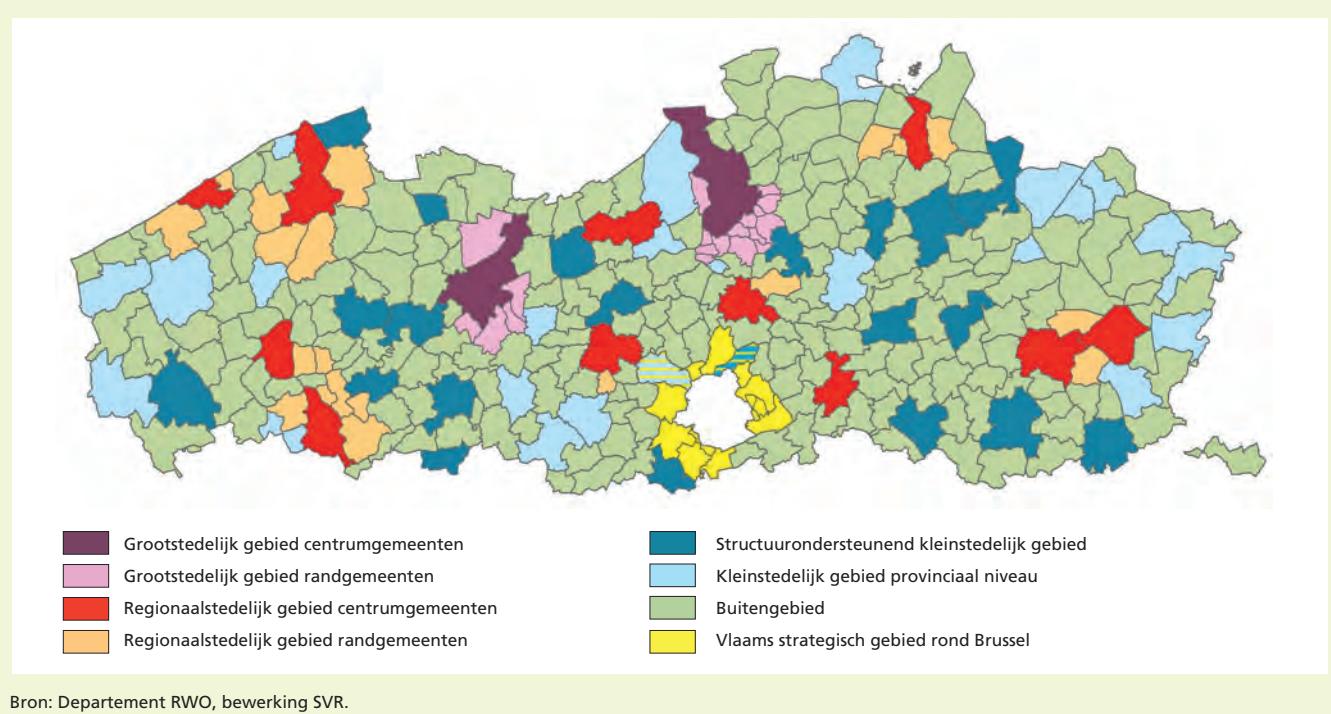
in de Westhoek, Zuid-Limburg, Zuid-Oost-Vlaanderen en het Meetjesland. De meeste gemeenten gelegen in de Vlaamse Ruit (Gent, Antwerpen, Leuven, Brussel) zijn meer dan 10% afgedicht. In Brugge, Roeselare, Kortrijk, Gent, Aalst, Antwerpen, Mechelen en Leuven zijn de bodems gemiddeld voor meer dan 20% afgedicht.

Ruimtelijke planning

De Vlaamse Regering heeft op 4 mei 2012 het Groenboek van het Beleidsplan Ruimte goedgekeurd. In afwachting van een nieuw strategisch beleidsplan blijft het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) een belangrijk fundament van het ruimtelijk beleid. De Vlaamse Regering heeft op 17 december 2010 een tweede herziening van

4.4 Indeling gemeenten

Indeling van de gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV).

het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen definitief vastgesteld. De bindende bepalingen werden op 16 februari 2011 bekrachtigd door het Vlaams Parlement. Het gaat voornamelijk om een actualisering van het cijfermateriaal. Er worden ook enkele knelpunten aangepakt.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen wil de open ruimte vrijwaren. Dit door de stedelijke structuur te versterken en het buitengebied open te houden. In wat volgt wordt aandacht besteed aan de manier waarop de herbestemming van het ruimtegebruik gemeten wordt, met name de ruimteboekhouding. Daarna wordt nader ingegaan op de indicatoren die hiermee verband houden: ruimte voor wonen en ruimte voor werken. Voor bestemmingswijzigingen voor natuur en bos, wordt verwezen naar hoofdstuk 4.4 Milieu en natuur verder in deze cluster.

Ruimteboekhouding

Eén van de beleidsbepalingen uit het RSV is dat er kwantitatieve keuzes worden gemaakt met betrekking tot de door het beleid voorziene oppervlakten voor wonen, werken, recreatie, natuur, bos en landbouw. Uit de bestemmingscategorieën die voor de betrokken functie momenteel van toepassing zijn, vloeit een begroting van te bestemmen ruimte voort. De ruimteboekhouding RSV is het instrument waarmee de opvolging van deze streefcijfers met betrekking tot bestemmingscategorieën berekend wordt.

Bestemmingen komen niet noodzakelijk overeen met het effectieve ruimtegebruik. Het gaat om het geplande ruimtegebruik zoals vastgelegd in ruimtelijk verordenende plannen (gewestplan, APA, BPA, RUP). Daarbij worden enkel herbestemmingen ten gevolge van volledig afgeronde planningsprocessen (definitief goedgekeurde plannen) opgenomen.

Daarnaast zegt de ruimteboekhouding RSV ook niets over de beleidsmatige bedoeling achter de herbestemming. Zo kan het gaan om bijkomend aanbod maar ook om regularisatie van een bestaande toestand.

Het RSV vertrekt van de toestand in 1994 als nulmeting. Deze is gebaseerd op een schatting van de oppervlaktes. Sindsdien zijn er door de digitalisering van de meeste plannen, correctere cijfers beschikbaar die aantonen dat de totale oppervlakte van de plannen van het Vlaamse Gewest bij de opmaak van het originele RSV werd onderschat (1.352.000 ha in plaats van 1.358.600 ha). De uitbreiding op zee van de zeehaven van Zeebrugge en Oostende heeft daarnaast ook geleid tot een toename van de oppervlakte die op de ruimtelijk verordenende plannen van Vlaanderen voorkomen met ongeveer 1.000 ha ten opzichte van het referentiejaar 1994. De streefcijfers werden gedeeltelijk bijgesteld door de tweede herziening van het RSV, die goedgekeurd werd eind 2010, waarbij er meer beleidsmatige ruimte werd voorzien voor de categorieën industrie en recreatie. In het kader van de afstemming met de specifieke ruimtebalans voor bedrijventerreinen, gebeurt er binnen de categorie 'industrie' een opdeling naargelang de gebieden binnen of buiten de poorten (zeehavens) liggen.

De foutenmarge op de berekening, omwille van schaal- en nauwkeurigheidsverschillen tussen de verschillende plannen, wordt opgevangen door de totaalcijfers af te ronden tot op honderdtallen.

In 2013 neemt de oppervlakte bestemd voor industrie, recreatie en de groene categorieën samen (natuur, bos, groen) verder toe, en neemt de categorie landbouw verder af, wat in overeenstemming is met de beleidsmatige doelstellingen. De evolutie voor de groene categorieën is daarbij minder uitgesproken dan voor de categorieën industrie en recreatie, zeker als we de in 2010 opwaarts bijgestelde streefcijfers van deze laatste categorieën in acht nemen.

Ruimte voor wonen

Het RSV wil de open ruimte vrijwaren. De woonfunctie blijft evenwel een grote ruimtegebruiker. De nood aan nieuwbouwwoningen is afhankelijk van de toekomstige

4.5 Ruimteboekhouding RSV

Evolutie van de ruimteboekhouding RSV, gebaseerd op volledig afgeronde planningsprocessen, 1 januari 1994 en 2014, in ha.

Bestemmingscategorie	Streefcijfers RSV	Totaal op 1/1/1994	Totaal op 1/1/2014	1/1/1994-1/1/2014	Saldo doelstelling
Wonen	227.500	227.500	227.700	200	n.v.t.
Recreatie	21.000	18.300	20.300	2.000	74%
Reservaat en Natuur	150.000	111.100	127.500	16.400	42%
Overig groen	34.000	35.300	33.800	-1.500	n.v.t.
Bosbouw	53.000	42.300	44.800	2.500	23%
Landbouw	750.000	807.600	786.700	-20.900	36%
Industrie - buiten poorten - binnen poorten	66.000	39.100 17.200	45.200 17.300	6.100 100	63%
Overige bestemmingen	58.000	60.200	56.300	-3.900	n.v.t.
<i>Totaal</i>		<i>1.358.600</i>	<i>1.359.600</i>	<i>1.000</i>	<i>n.v.t.</i>

n.v.t.: niet van toepassing

Afronding tot op honderdtallen om de foutmarge op te vangen.

Saldo doelstelling : bereikt % van de na te streven evolutie.

Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring.

demografische evolutie, de gezinssamenstelling en de mate waarin bestaande en leegstaande woningen verder zullen worden gerenoveerd en/of vervangen door (meergezins)woningen. In dit perspectief kan onderliggend worden dat de gezinsverdunning zich verder doorzet. Dit leidt tot een specifieke en bijkomende vraag naar woongelegenheden, al dan niet nieuwbouw. Ook de vergrijzing speelt een rol. De groei van de seniorenpopulatie zal bijdragen tot het potentieel vrijkomen van private woningen, maar roept ook een nieuwe vraag op naar extra individuele of collectieve (zorg)woongelegenheden afgestemd op de behoeften van ouderen.

De ruimte voor wonen wordt meer in detail besproken aan de hand van de volgende indicatoren: de beschikbaarheid van bouwpercelen, de grootte van de bouwpercelen en de afgeleverde nieuwbouwvergunningen.

Beschikbaarheid van onbebouwde percelen

Volgens een actualisering van de gegevens in april 2014, zijn er nog 292.107 onbebouwde percelen beschikbaar met een bestemming die bebouwing toelaat. Het gaat hierbij om een totale oppervlakte van 42.266 ha. In deze cijfers zijn de woonuitbreidingsgebieden inbegrepen. De voorwaarden om deze reservegebieden aan te snijden, zijn strenger dan die voor andere woongebieden. Deze gegevens worden jaarlijks geactualiseerd en alsmaar verfijnd, in die zin dat steeds meer gemeenten zelf een register aanleveren of actualiseren, zodat steeds minder ‘simulatieoefeningen’ moeten worden gedaan om gebiedsdekkende gegevens te bekomen.

Ook speelt het effect van het verkavelen van gronden

4.6 Potentieel woonaanbod

Aanbod aan onbebouwde percelen, per provincie, april 2014.

Provincie	Aantal percelen	Oppervlakte (ha)
Antwerpen	70.059	10.547
Limburg	66.622	9.257
Oost-Vlaanderen	64.473	10.027
Vlaams-Brabant	57.741	7.672
West-Vlaanderen	33.212	4.763
Vlaams Gewest	292.107	42.266

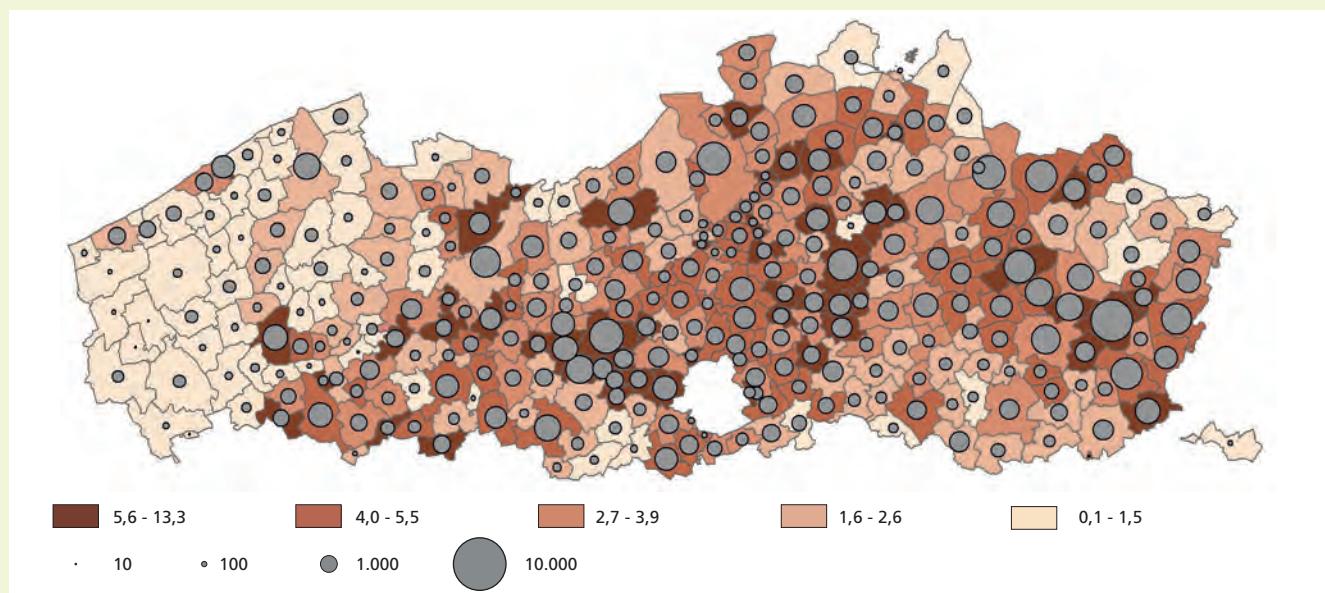
Bron: Departement Ruimte Vlaanderen, afdeling Onderzoek en Monitoring.

(namelijk de oppervlakte neemt niet toe of kan zelfs afnemen, maar het aantal percelen neemt wel toe). Verder zijn er ook de effecten van de RUP's die extra woongebied (en dus percelen / oppervlakte) genereren. De oppervlakte wonen die er hierdoor netto bijkomt, is wel eerder beperkt.

In het hierboven omschreven potentiële woonaanbod gaat het om de voorraad aan onbebouwde percelen; ze staan namelijk niet allemaal te koop. Eerdere tellingen wezen uit dat het overgrote deel van de gronden in het bezit is van particulieren (84%). Uit een eerste analyse van de databank blijkt dat vele eigenaars slechts één perceel bezitten (77%). Waarschijnlijk wordt het aantal eigenaars dat meerdere onbebouwde percelen bezit hierbij wel wat onderschat. Dit omdat alleen rekening is gehouden met de eigenaar die als eerste in de leggers van het kadastrale vermeld staat. In de praktijk zijn veel eigendommen gezamenlijk bezit (broer, zus, echtgenoten...).

4.7 Register onbebouwde percelen (ROP)

Voorraad onbebouwde percelen opgenomen in het ROP, per gemeente, april 2014, in aantal percelen en in % ten opzichte van de totale oppervlakte.

Het toekomstig ruimtegebruik voor wonen is ook afhankelijk van de keuze en de typologie van de woongebouwen (eengezinswoningen, meergezinswoningen, zorgwoningen, seniorenflats,...) die gebouwd worden op de beschikbare kavels.

Uit de simulatie van de sturingsmodellen blijkt dat de hoeveelheid tot 2030 aan te snijden onbebouwde percelen in Vlaanderen, rekening houdend met de te verwachten bevolkingsevolutie, beperkt kan blijven tot 5 à 10% van de theoretisch beschikbare bouwgrond indien er ingezet wordt op het bouwen aan hoge dichtheden en het verdichten van de bestaande woongebieden. Wanneer echter geen verdichting zou plaatsvinden en enkel onbebouwde percelen aangesneden worden aan dichtheden van 15 tot 25 woningen per hectare, dan loopt dat percentage op tot 25 à 30 %.

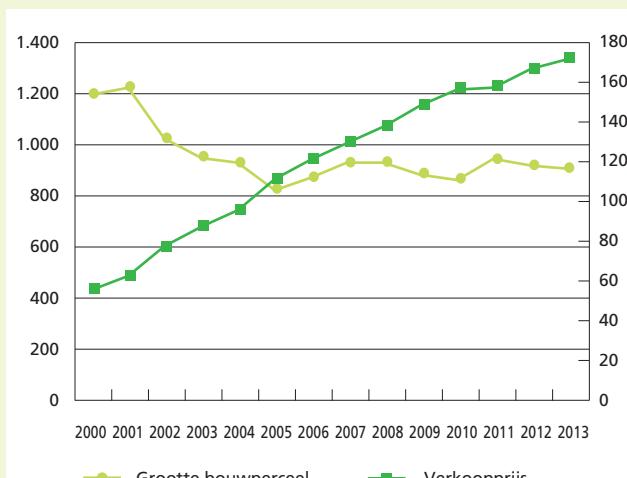
Grootte bouwperceel

De prijs van 1 m² bouwgrond blijft gestadig stijgen. De prijsstijging in 2013 van 3% ten opzichte van 2012 is hoger dan de stijging van de andere vastgoedprijzen. Gemiddeld diende in 2013 171 euro per m² betaald te worden (zie ook hoofdstuk 4.2 Wonen).

Met de stijgende prijzen, worden bouwpercelen steeds kleiner. De verkleining van het bouwperceel deed zich vooral voor in de periode 2001-2005. Sindsdien stagnert de grootte van het verkocht bouwperceel enigszins. In 2013 is de gemiddelde grootte 903 m².

4.8 Grootte en prijs bouwpercelen

Evolutie van de gemiddelde oppervlakte van een bouwperceel, in m² (linkeras) en de gemiddelde verkoopprijs in euro per m² (rechters), van 2000 tot 2013.

Bron: ADS.

Bouwvergunningen

In 2013 werden 20.372 bouwvergunningen toegekend voor nieuwe gebouwen, dat is 2% minder dan het jaar voordien. De daling in de residentiële nieuwbouw was nog sterker (-4%).

In totaal werd in 2013 de nieuwbouw van 35.399 woningen vergund, wat 5% meer is dan het jaar voordien. In 2005 en 2006 werden nog meer dan 42.000 nieuwe woningen per jaar vergund.

In de residentiële nieuwbouw neemt de appartementsbouw een steeds prominentere plaats in (zie ook hoofdstuk Wonen, hierna). Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe flats dan voor nieuwe woonhuizen. Vanaf dat jaar daalde de gemiddelde bewoonbare oppervlakte per woning. In 2013 is dit nog 103 m² per woning. Tien jaar geleden lag dat nog boven de 110 m², vijftien jaar terug 140 m².

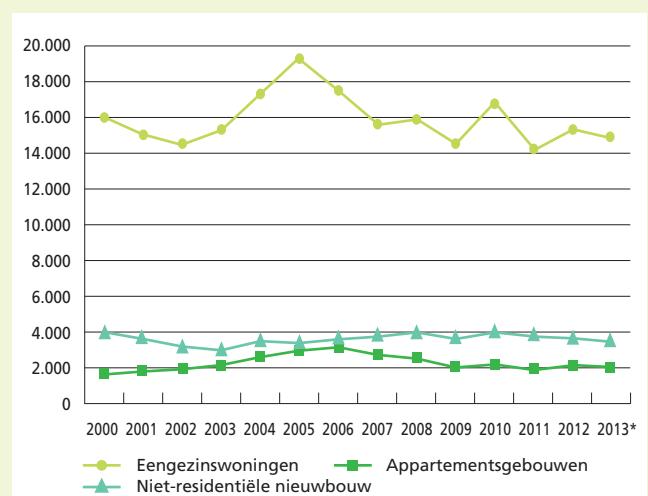
Ruimte voor werken

Hoewel het zeker geen voldoende voorwaarde is, heeft het ondernemerschap baat bij kwaliteitsvolle ruimte. In juni 2014 telt het Vlaamse Gewest 49.769 ha bedrijventerreinen (exclusief havenzone). Van deze oppervlakte is 82,3% bezet of reeds ingenomen door een bedrijf of projectontwikkelaar. De provincie Limburg heeft nog de grootste oppervlakte beschikbaar.

Het RSV wil nieuwe economische activiteiten laten aansluiten bij de reeds bestaande economische infrastructuur. Men zoekt daarom actief naar geschikte locaties voor bedrijven in de stedelijke gebieden, de poorten (zeehavens, luchthavens), de strook langs het Albertkanaal en in een beperkt aantal economisch sterk ontwikkelde gemeenten.

4.9 Evolutie bouwvergunningen nieuwbouw

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw, van 2000 tot 2013.

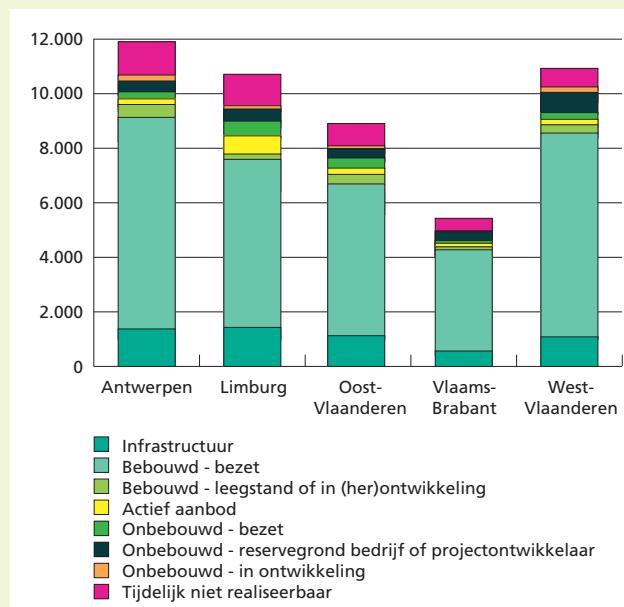

* 2013: voorlopige cijfers.

Bron: ADS, juni 2013.

4.10 Economisch aanbod bedrijventerreinen

Oppervlakte van de Vlaamse bedrijventerreinen (exclusief haventerreinen), per provincie, juni 2014, in ha.

Bron: Agentschap Ondernemen, bewerking SVR.

Op Vlaams niveau gebeurt dat in eerste instantie binnen de afbakeningsprocessen van groot- en regionaalstedelijke gebieden en via de uitwerking van het Economisch Netwerk Albertkanaal (ENA). De focus ligt zowel op het beter benutten van bestaande bedrijventerreinen als op het zoeken naar nieuwe geschikte terreinen.

Voor de bestemmingscategorie 'industrie' werd in de tweede herziening van het RSV een nieuw, hoger streefcijfer van in totaal 66.000 ha (inclusief de poorten) vooropgesteld. Het saldo (ten opzichte van 1994) binnen de poorten blijft nagenoeg in evenwicht. Buiten de poorten bestaat een positief saldo. Dit is een nettoresultaat waarbij zowel bijkomende bestemming als herbestemming naar andere categorieën in rekening werd gebracht.

Op 1 januari 2014 was 63% van het vooropgestelde streefcijfer bestemd voor bijkomende bedrijventerreinen definitief vastgesteld.

Onroerend erfgoed

De Vlaming heeft belangstelling voor zijn erfgoed. Onder het onroerend erfgoed vallen de monumenten, landschappen en archeologische vindplaatsen. Uit de cijfers in het deel cultuurparticipatie (zie hoofdstuk 3.1.) blijkt dat de jongste jaren bijna de helft van de Vlamingen aangeeft een monument te hebben bezocht. De Open Monumentendag trekt jaarlijks ongeveer een half miljoen bezoekers. In 2013 namen 470.000 bezoekers in 195 steden en gemeenten aan de 25-jarige jubileumeditie van dit eendags-evenement deel.

Tijdens de voorbije jaren werd vanuit de Vlaamse overheid een geïntegreerd onroerenderfgoedbeleid nagestreefd, waarbij onderzoek, inventarisatie, bescherming en beheer op elkaar werden afgestemd. Ook de aanvankelijk apart benaderde disciplines monumentenzorg, landschapszorg of archeologie worden vaker op een integrale manier als onroerenderfgoedzorg benaderd. Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 maakt deze integrale benadering concreet. Op 1 januari 2015 zal dit nieuw regelgevend kader in werking treden.

Inventariseren

Verschillende vormen van erfgoed worden geïnventariseerd. Er bestaan inventarissen voor het bouwkundig erfgoed, de landschappen, het archeologisch erfgoed en het varend erfgoed.

Bouwkundig erfgoed

Sinds 2009 wordt jaarlijks de inventaris bouwkundig erfgoed juridisch vastgesteld. Opname in de vastgestelde **inventaris van het bouwkundig erfgoed** betekent voor elk van de erfgoedobjecten dat zij een vorm van vrijwaring voor de toekomst genieten.

De online Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed is in 2013 verder uitgebouwd. Naast het constante proces van administratieve aanpassingen en tekstrevisies, werd de inventaris ook aangevuld met nieuwe relicten en gehelelen op basis van herinventarisaties, zoals in de Vlaamse Rand rond Brussel. Volgende gemeenten in de Vlaamse Rand kwamen van 2009 tot 2013 aan bod: Asse, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Kraainem, Linkebeek, Machelen, Sint-Genesius-Rode, Sint-Pieters-Leeuw, Vilvoorde, Wemmel en Wezembeek-Oppem. Voorts is de inventaris van het bouwkundig erfgoed voor Gent verder aangevuld met nieuwe gegevens over de Rijsenbergwijk en informatie over betegelde gevels. Voor Antwerpen werd deze inventaris aangevuld met nieuwe gegevens over de Leien omheen de 16de-eeuwse binnenstad, de stations- en diamantwijk, parochiekerken na de Tweede Wereldoorlog, de wijk Zurenborg en de wijk Nieuw Park. Hierdoor komt het aantal opgenomen relicten eind 2013 op ruim 81.128, het aantal opgenomen bouwkundige gehelelen op 175.

In 2013 is de inventarisatie van het varend erfgoed langs het waterwegennet voortgezet, met nadruk op het westen van Vlaanderen. Deze inventaris omvatte eind 2013 869 vaartuigen.

Landschapsinventaris

Van de landschapsinventarissen (Landschapsatlas, inventaris van tuinen en parken en van houtige beplantingen met erfgoedwaarden) was oorspronkelijk enkel de Landschapsatlas ontsloten via de website van het agentschap Onroerend Erfgoed. Op termijn zal de Landschapsatlas, samen met alle andere inventarissen betreffende onroerend erfgoed, via het inventarisloket van het agentschap Onroerend Erfgoed worden ontsloten. Een ander deel van de landschapsinventaris behandelt tuinen en parken. De inventarisdatabase werd in 2013 ook uitgebreid met de dataset 'Tuinen en Parken' en is nu ook online raadpleegbaar.

In 2001 is de Landschapsatlas voorgesteld, de eerste inventaris van waardevolle landschappen in Vlaanderen. De atlas bevatte toen 515 relictzones en 381 gebieden met een hoge concentratie aan erfgoedwaarden, die ankerplaatsen worden genoemd. Ankerplaatsen vormen steeds een geheel van landschappelijke, bouwkundige en archeologische waarden en kenmerken. De ankerplaatsen beslaan ruim 16% van het grondgebied, de relictzones bijna 39%. De wetenschappelijk afgebakende ankerplaatsen uit de Landschapsatlas vormen tevens de basis voor het juridisch aanduiden van ankerplaatsen. Het zijn de juridisch aangeduide ankerplaatsen (zie verder), die de inbreng van onroerend erfgoed bij de ruimtelijke planningsprocessen vormen.

Archeologisch erfgoed

De gekende archeologische vindplaatsen zijn opgenomen in de **Centrale Archeologische Inventaris** (CAI). De vondstlocaties in de CAI geven aan waar ze zich situeren, van welke periode de overblijfselen zijn, over welke type van vindplaats het gaat en op welke manier ze aan het licht zijn gekomen. Eind 2013 telt de databank van de CAI 33.636 vindplaatsen. Dit is ten opzichte van 2012 een toename van 851 vondstlocaties.

De CAI wordt voortdurend aangevuld en geactualiseerd. Belangrijke gegevensbronnen zijn de vergunde archeologische onderzoeken, zoals prospecties met ingreep in de bodem of archeologische opgravingen, waarvoor in 2013 1.095 vergunningen zijn uitgereikt (opgraving: 208; prospectie met ingreep in de bodem: 341; metaaldetectie: 546). Deze onderzoeken hebben als doel archeologisch erfgoed te evalueren, met andere woorden aan deze locaties een archeologische waarde toe te kennen. Daarnaast leveren ook de toevalsvondsten, die conform het archeologiedecreet moeten worden gemeld, gegevens op. In 2013 zijn 22 van dergelijke vondstmeldingen geregistreerd, 2 minder dan 2012.

Beschermen

Door beschermingsmaatregelen uit te vaardigen, verklaart de Vlaamse overheid uitdrukkelijk dat het behoud van bepaalde onroerende goederen van algemeen belang is. Op dit moment kunnen goederen worden **beschermd als monument, als landschap, als stads- of dorpsgezicht, als archeologische zone of als varend erfgoed**. Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid om het behoud van erfgoedwaarden van een landschap te verzekeren via het instrumentarium van de ruimtelijke ordening. In dit geval spreekt men van erfgoedlandschappen.

Eind 2013 telt het Vlaamse Gewest in totaal 11.117 definitief beschermde monumenten. Dat zijn er 141 meer dan het jaar voordien. Het aantal definitief beschermde stads- en dorpsgezichten bedroeg op 31 december 2013 1.521. Beschermingsprocedures worden in de mate van het mogelijke afgestemd op afgeronde en lopende onderzoeksprojecten, zoals het (her)inventarisatieproces en het project Groote Oorlog. Voor het laatstgenoemde beleidsdomeinoverschrijdend plan rond '100 jaar Groote Oorlog' zijn er eind 2013 518 definitief beschermde items.

Als antwoord op het door België geratificeerde Europese Landschapsverdrag, wordt sinds enkele jaren ingezet op een nieuw spoor voor het beschermen van landschappelijke gehelen. Door het aanduiden van **ankerplaatsen** – de meest waardevolle landschappelijke plaatsen in Vlaanderen - en de latere vertaling tot erfgoedlandschappen in de ruimtelijke uitvoeringsplannen, wordt nu resolut gekozen voor een geïntegreerde benadering. In 2013 zijn in het kader van dit spoor 9 ankerplaatsen aangeduid. Ten zuiden van Ieper werden drie ankerplaatsen, die kaderen binnen de herdenking van de Groote Oorlog, definitief aangeduid. Ook in andere gebieden werden ankerplaatsen definitief aangeduid, zoals het 'Hallerbos, Lembeekbos en Maasdalbos' of de 'Vallei van de Coethembeek met omringende kouters'. Hierdoor telt Vlaanderen eind 2013 53 definitief aangeduide ankerplaatsen.

In de loop van 2013 zijn enkele delen van aangeduide ankerplaatsen via een ruimtelijk uitvoeringsplan (RUP)

4.11 Beschermingen en aanduidingen

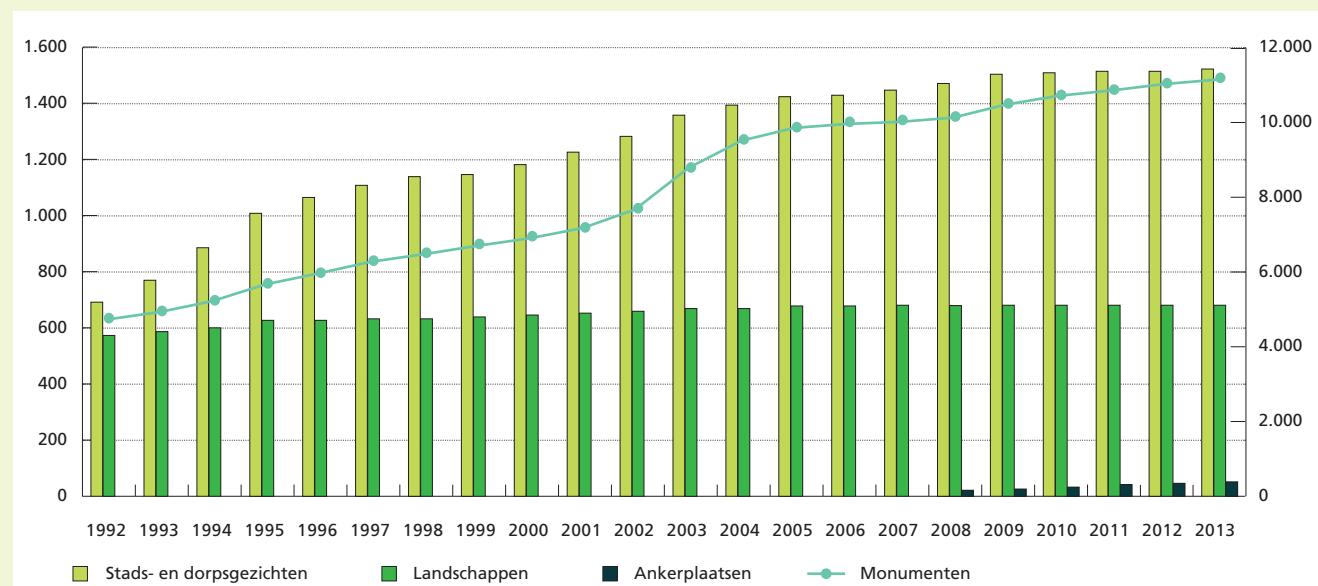
Totaal aantal definitief beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, archeologische monumenten, varend erfgoed, aangeduide ankerplaatsen en erfgoedlandschappen, 31 december 2013.

	Definitief beschermd
Monumenten	11.117
Stads- en dorpsgezichten	1.521
Landschappen	680
Archeologische zones	15
Varend erfgoed	16
Aangeduide ankerplaatsen	53
Erfgoedlandschappen	11
Totaal	13.413

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

4.12 Evolutie beschermingen en aanduidingen

Evolutie van het aantal definitief beschermd monumenten (rechters), stads- en dorpsgezichten, landschappen en aangeduide ankerplaatsen (linkers), van 1992 tot 2013.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

omgezet in een erfgoedlandschap, wat het totaal aantal erfgoedlandschappen in Vlaanderen op 11 brengt. Bij de omzetting naar een **erfgoedlandschap** in een RUP worden de erfgoedwaarden en -kenmerken doorvertaald naar stedenbouwkundige voorschriften.

Het voorbije jaar zijn het finaal-paleolithisch en mesolithisch sitecomplex in het Landschap 'De Liereman' (Oud-Turnhout) en de Kolverenschans (Zonhoven) als archeologische zones beschermd. Deze twee bijkomende definitieve beschermingen brengt het totaal beschermd archeologische zones in het Vlaamse Gewest op 15. In 2013 zijn de twee sleepspitsen "Mon Désir" en Bon Crédit" definitief beschermd. De teller van het totaal aantal beschermd vaartuigen staat eind 2013 op 21. 5 definitief als monument beschermd vaartuigen, zoals onder meer het zeilschip "De Mercator" (Oostende), en 16 definitief als varend erfgoed beschermd vaartuigen.

Beheren

Voor het beheer van het beschermd onroerend erfgoed in Vlaanderen voorziet de wetgeving in beheers- en herwaarderingsplannen. Beheer is vaak een zeer complex gegeven en heeft betrekking op alle werken, maatregelen en handelingen die de waarden en kenmerken van het onroerend erfgoed in stand houden, verbeteren of herstellen. De ambities van dit beheer op langere termijn worden voor landschappen in een beheersplan geconcretiseerd. Voor stads- en dorpsgezichten worden deze plannen herwaarderingsplannen genoemd. Het zijn officiële documenten, die vastleggen welke werkzaamheden waar en wanneer nodig zijn.

Het eerste **beheersplan** voor een beschermd landschap werd in 2003 goedgekeurd. Sindsdien is de oppervlakte

4.13 Beschermingen WO I

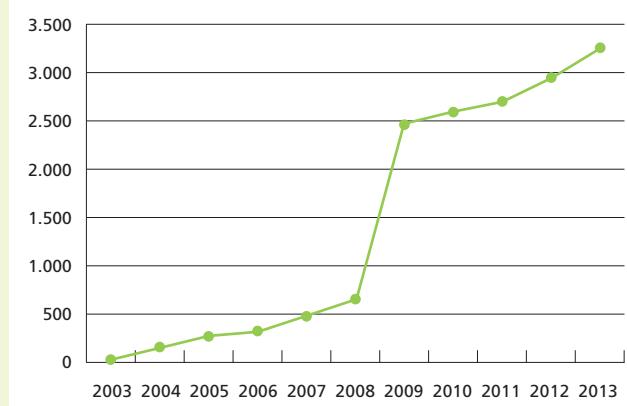
Totaal aantal in het kader van WO I definitief beschermd monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, 31 december 2013.

Provincie	Monumenten	Dorpsgezichten	Stadsgezichten	Landschappen	Totaal
Antwerpen	38	0	1	1	40
Limburg	8	1	0	0	9
Oost-Vlaanderen	87	0	0	3	90
Vlaams-Brabant	29	0	0	0	29
West-Vlaanderen	342	3	1	4	350
Totaal	504	4	2	8	518

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

4.14 Beheersplannen landschappen

Cumulatieve aangroei van beheersplannen in beschermde landschappen, van 2003 tot 2013, in ha.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

beheersplannen voor beschermde landschappen gestaag gegroeid. In 2013 groeide de totale oppervlakte aan beheersplannen binnen beschermde landschappen met 295 hectare tot 3.207 hectare. Concreet betekent dit, dat door deze 40 goedgekeurde landschapsbeheersplannen 7% van de oppervlakte van de beschermde landschappen over een goedgekeurd landschapsbeheersplan beschikt.

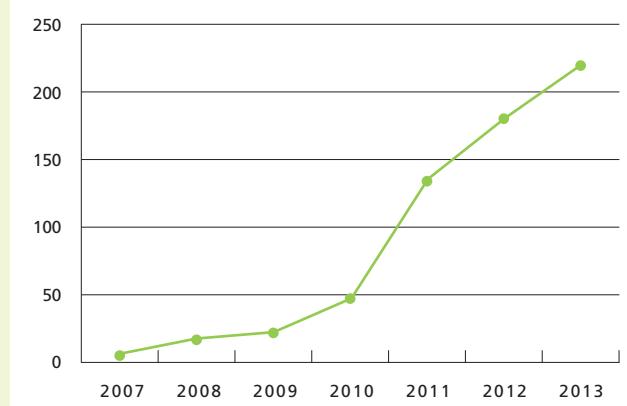
Het eerste **herwaarderingsplan** voor een beschermd stads-en dorpsgezicht werd in 2007 goedgekeurd. Sindsdien is de oppervlakte aan herwaarderingsplannen voor beschermde stads- en dorpsgezichten stelselmatig toeegenomen. In 2013 werden 23 herwaarderingsplannen met een totale oppervlakte van 40,6 hectare goedgekeurd. De totale oppervlakte van alle herwaarderingsplannen voor beschermde stads- en dorpsgezichten bedroeg op 31 december 2013 218 hectare of 2,4% van de oppervlakte van de beschermde stads- en dorpsgezichten.

Ook in 2013 subsidieerde het agentschap Onroerend Erfgoed 17 regionale landschappen. In een regionaal landschap slaan openbare besturen en verenigingen de handen in elkaar om een draagvlak voor natuur- en landschapszorg te ontwikkelen. In dat jaar werden tevens 7 intergemeentelijke archeologische diensten en 2 intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten ondersteund.

De Vlaamse overheid ondersteunt en faciliteert het beheer van onroerenderfgoedobjecten en -sites. Ze biedt deskundige adviezen, toelatingen en begeleidt planning en uitvoering van beheer en restauratie van onroerend erfgoed. Voor het beheer van het onroerend erfgoed wordt onder meer samengewerkt met de lokale besturen en **Monumentenwacht** vzw. Deze laatste werd in 1991 opgericht. De provinciaal georganiseerde monumentenwacherverenigingen voeren, op vraag van de eigenaars van historisch waardevolle gebouwen, inspecties uit aan zowel het exterieur als het interieur van deze gebouwen. Op basis van hun bevindingen maken zij een toestandsrapport op met

4.15 Herwaarderingsplannen stads- en dorpsgezichten

Cumulatieve aangroei van herwaarderingsplannen in beschermde stads- en dorpsgezichten, van 2007 tot 2013, in ha.

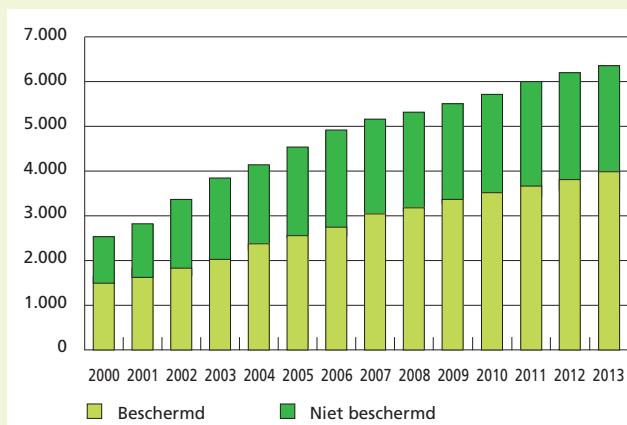
Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed.

concrete aanbevelingen over het onderhoud (en restauratie) op zeer korte, middellange en lange termijn. Sindsdien werd de dienstverlening naar het archeologisch en varend erfgoed uitgebreid.

Op 31 december 2013 telt het bestand van de vzw Monumentenwacht 6.313 objecten. Eén object wordt in bepaalde gevallen opgesplitst in enkele inspecteerbare gehelen die als deelobjecten worden aangeduid. Zo worden bijvoorbeeld de gebouwen van een kasteeldomein onderverdeeld in één hoofdobject (het volledige domein) en meerdere deelobjecten (het kasteel, de hoeve, de bijgebouwen, een molen, ...). In 2013 was er een aangroei van netto 249 objecten, in 2012 waren dat er nog 206. Het aandeel niet-beschermde waardevolle objecten bedraagt 37% van het totale bestand. Dat is 2% minder dan het jaar 2012.

4.16 Monumentenwacht Vlaanderen

Evolutie van het aantal beschermde (gedeeltelijk of volledig) en niet beschermde objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, van 2000 tot 2013, op 31 december.

Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Arts P., Boussauw K. & Loris I. (2014, nr. 4). Scenario's voor woonlocatiebeleid in Vlaanderen: criteria en doorrekening. In: *Ruimte & Maatschappij*, 8-31.
- Bourgeois, G. (2009), *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Instituut voor de Overheid (K.U.Leuven), SumResearch, Departement Architectuur Sint-Lucas (Hogeschool W&K), Nijmegen School of Management (Radboud Universiteit Nijmegen) (2010). *Evaluerend onderzoek naar de effectiviteit van de uitvoering van het ruimtelijk beleid in Vlaanderen*. Brussel: Departement RWO.
- Loris L., (2009). Particulier bezit meeste bouwgrond. In: *Ruimte*, 50-53.
- Muyters, P. (2009). *Beleidsnota Ruimtelijke ordening 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- RWO (2012). *Beleidsplan Ruimte – Bijlage bij het groenboek: “Trends en uitdagingen”*, 2012. Brussel: Departement RWO.
- Van Steertegem, M. (eindred.)(2013). *MIRA Indicatorrapport 2012*. Brussel: Vlaamse Milieumaatschappij.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>

Ruimtelijke Ordening Vlaanderen:
<http://www.ruimtelijkeordenning.be/>

Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen:
<http://rsv.vlaanderen.be/>

Register van onbebouwde percelen: <http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk/wugatlas/index.html>

Inventaris onroerend erfgoed:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>

Beschermde erfgoed: <http://www.onroerenderfgoed.be/>
Databank voorlopig en definitief beschermde onroerend erfgoed: <http://onroerenderfgoed.ruimte-erfgoed.be/Default.aspx?tabid=14603&language=nl-NL>

DEFINITIES

Ruimtelijk Uitvoeringsplan (RUP) Een ruimtelijk uitvoeringsplan is een plan waarmee de overheid in een bepaald gebied de bodembestemming vastlegt. Ruimtelijke uitvoeringsplannen of 'RUP's' vervangen de huidige gewestplannen. Voor alle percelen in een bepaald gebied wordt zo heel duidelijk wat er kan en wat niet. Op basis van de stedenbouwkundige voorschriften die zijn opgenomen in het RUP, kunnen - eens het RUP is goedgekeurd - stedenbouwkundige vergunningen afgeleverd worden.

Register onbebouwde percelen (ROP) Het Register lijst op hoeveel onbebouwde percelen in woongebied in aanmerking komen voor bebouwing, geeft aan waar die percelen zich situeren en welke van die kavels eigendom zijn van Vlaamse besturen of Vlaamse semipublieke rechtspersonen. De inventarisatie voor het ROP wordt verricht op het niveau van (onbebouwde) kadastrale percelen, alsook op het niveau van alle loten in een goedgekeurde niet-vervallen verkaveling, zelfs als deze nog geen apart kadastraal nummer toegekend kregen. Onbebouwd zijn alle kadastrale percelen waarop geen gebouw aanwezig is of in het geval van de aanwezigheid van kleinere gebouwen (garage,loods) een discontinuïteit in de bebouwing ontstaat. Het dient opgemerkt te worden dat een onbebouwd perceel volgens het kadaster niet noodzakelijk een onbebouwd perceel in het ROP is (of vice versa).

4.2 WONEN

BLIKVANGERS

- In 2013 werden ruim 35.600 vergunningen voor nieuwe woningen uitgereikt (+5,4% t.o.v. het voorgaande jaar; in 2012 was er nog een toename van ruim 11%). Daarmee bereikt de residentiële nieuwbouwmarkt terug het niveau van groeiritme van 35.000 woningen sinds 2008 (figuur 4.18).
- Sinds 2002 worden meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe appartementen dan voor woonhuizen. 58% van de vergunde nieuwbouwwoningen is in 2013 een appartement (figuur 4.18).
- In 2013 kende de vastgoedmarkt voor het tweede opvolgende jaar een dalende verkoop. De daling was wel minder uitgesproken dan in 2012. Met minder dan 10.000 bouwpercelen bereikt de verkoop van bouwgronden opnieuw een historisch dieptepunt (figuur 4.19). Toch waren er weer lichte prijsstijgingen in de vastgoedsector.
- Er werden in België in 2013 204.000 nieuwe hypothecaire kredieten verstrekt voor een totaalbedrag van bijna 22 miljard euro; één miljard minder dan in 2012. Met dit totaalbedrag staat 2013 het laagst sinds 2005, maar op een niveau dat toch ruim hoger ligt dan vóór 2005 (figuur 4.22).
- In 2013 werden er door de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen 2.865 sociale leningen verstrekt, dit is nog eens de helft meer dan in het vorige (record)jaar 2012 (figuur 4.25).
- Sinds 1996 worden jaarlijks gemiddeld 2.200 sociale woningen opgeleverd, waarvan één vierde koopwoningen. In 2013 ging het om 1.535 huurwoningen en 555 koopwoningen (figuur 4.28).
- De Vlaamse huurpremie werd ingevoerd vanaf 1 augustus 2012. In de periode 2012-2013 werd in totaal aan 5.155 begunstigden een huurpremie uitbetaald voor een totaalbedrag van 7,7 miljoen euro (figuur 4.27).

Bouwen, renoveren of kopen vergt heel wat investeringen. Uit het eerste deel van dit hoofdstuk, waarin de evolutie van de nieuwbouw en de vastgoedmarkt wordt beschreven, blijkt dat in 2013 heel wat Vlamingen zich hieraan hebben gewaagd. Ondanks de financiële crisis blijkt de vastgoedmarkt in Vlaanderen redelijk stabiel. Niet alleen op het vlak van de woningprijzen, maar ook wat betreft de huurprijzen scoort Vlaanderen internationaal redelijk goed. De huurmarkt wordt in deel twee beschreven.

De betaalbaarheid van het wonen bevorderen staat hoog op de agenda in het woonbeleid. Dit aspect komt in het derde deel aan bod.

Het vierde deel behandelt de ondersteuning van de eigendomsverwerving. Door het stelsel van sociale leningen en het aanbod aan sociale koopwoningen en kavels, kan door bepaalde doelgroepen voordelig aangekocht en gebouwd worden. Daarnaast worden er ook premies verleend om renovatie en verbeteringswerken te stimuleren.

Ondersteuning van de huurmarkt komt aan bod in het vijfde deel door in te zoomen op het aanbod aan sociale huurwoningen en woningen verhuurd via sociale verhuurkantoren en de huursubsidie. Het Pact 2020 voorziet dat tegen 2020 minstens 43.000 bijkomende sociale huurwoningen worden gerealiseerd.

De Vlaamse overheid hecht veel belang aan duurzaam en kwaliteitsvol (ver)bouwen en de woonkwaliteit. Het beleidskader voor woningkwaliteitsbewaking wordt geoptimaliseerd via een integrale aanpak van stimulerende en sanctionerende maatregelen. Aspecten met betrekking tot de kwaliteit van de woning en de woningkwaliteitsbewaking komen aan bod in deel zes van dit hoofdstuk.

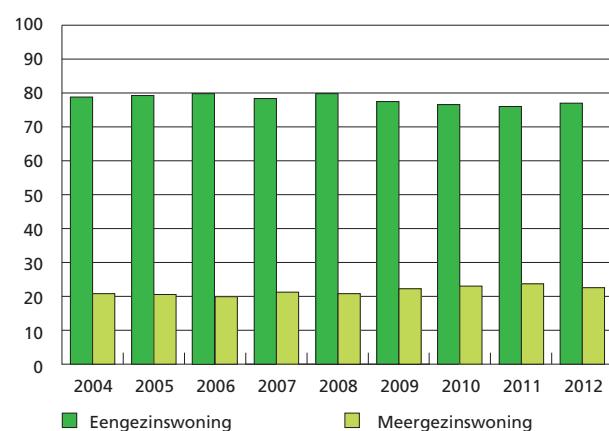
Krachtens de Vlaamse Wooncode zijn de gemeenten de regisseurs van het lokale woonbeleid. Zij zijn verantwoordelijk voor het woonbeleid op hun grondgebied. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een korte toelichting bij de versterking van de lokale woonregie.

Nieuwbouw en vastgoedmarkt

Het aandeel eengezinswoningen in de verdeling van het woningpatrimonium naar **woningtype** bleef min of meer stabiel tussen 2004 en 2008. Het aandeel schommelde rond 79%. Tussen 2008 en 2012 zakt dit aandeel naar 77%. Er is vooral een daling van eengezinswoningen in

4.17 Woningtype

Evolutie van het type woning, van 2004 tot 2012, in %.

Bron: SICL..

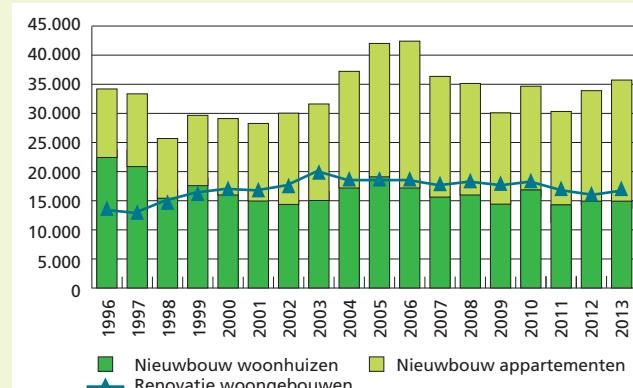
de huursector (Heylen, 2012). Het aandeel appartementsbewoners is laag in Europees verband. In 2010 woonde 42% van de bevolking van de EU27 in een flat. Het deel van de bevolking dat in een flat woonde was het grootst in Letland (65,4 %), Estland en Spanje (beide 64,5 %).

In 2013 werden 35.626 vergunningen voor nieuwe woningen uitgereikt (+5,4% t.o.v. 2012); in dat jaar was er een toename van ruim 11%). Hiermee bereikt de residentiële **nieuwbouwmarkt** terug haar jaarlijks groeiritme van 35.000 woningen. In de topjaren 2005 en 2006 werden bouwvergunningen verstrekkt voor iets meer dan 42.000 nieuwe woningen.

De nieuwbouwmarkt heroriënteert zich ook. Sinds 2002 worden meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe appartementen dan voor woonhuizen. 58% van de ver-

4.18 Bouwvergunningen nieuwbouw en renovatie

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouwwoningen en voor renovatie van woongebouwen, van 1996 tot 2013.

Noot: niet elke bouwvergunning leidt tot een nieuwe woning.

Bron: ADS.

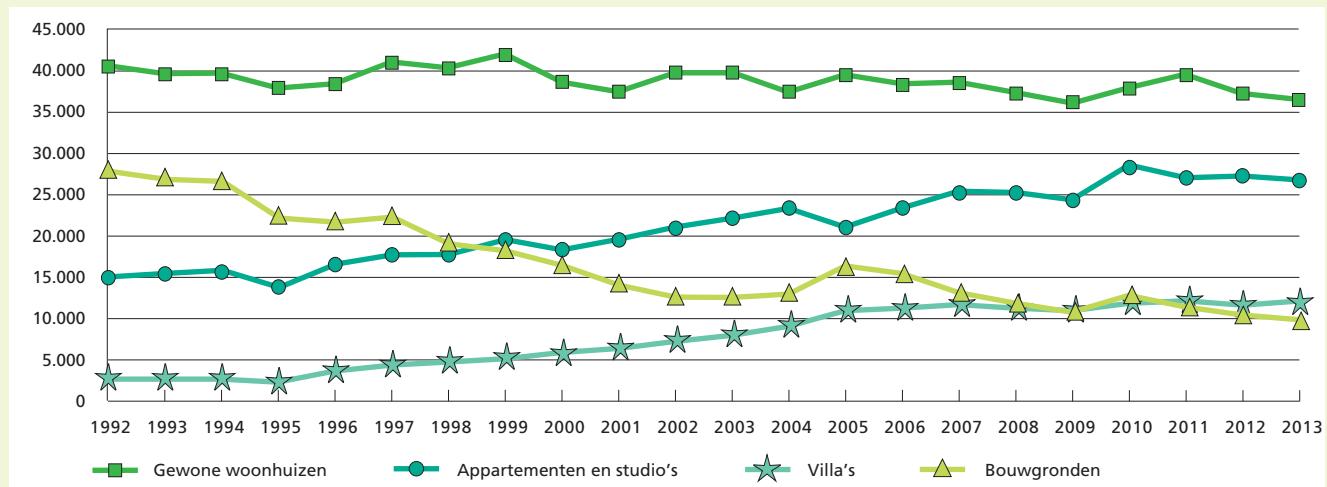
gunde nieuwbouwwoningen is in 2013 een appartement. Ook wordt er sindsdien voor jaarlijks 17.000 à 18.000 woongebouwen een **renovatievergunning** afgeleverd. De voorbije 3 jaar schommelt het aantal renovatievergunningen rond 16.000.

In 2013 kende de **vastgoedmarkt** voor het tweede opeenvolgende jaar een dalende verkoop. De huidige daling van 2% is wel minder uitgesproken dan in 2012 toen 7% minder woonhuizen (de sterkst dalende woonmarkt) werden verkocht.

Met minder dan 10.000 bouwpercelen bereikt de verkoop van bouwgronden opnieuw een historisch dieptepunt in 2013. In 1992 werden nog rond de 27.000 bouwgronden verkocht.

4.19 Verkoop vastgoed

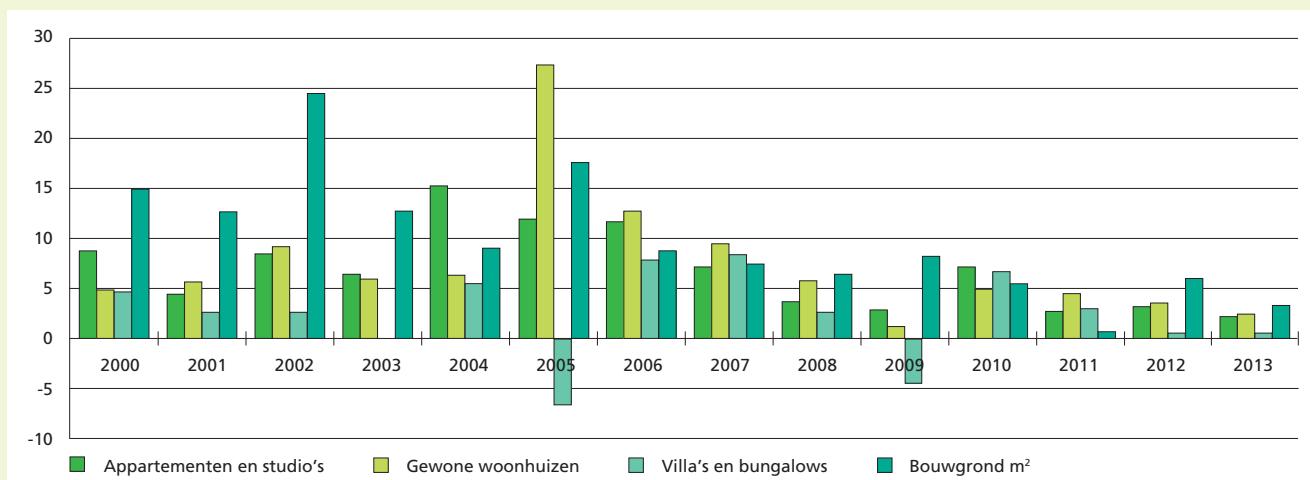
Evolutie van het aantal verkochte percelen bouwgrond, woonhuizen, villa's en appartementen, van 1992 tot 2013.

Bron: ADS.

4.20 Vastgoedprijs

Evolutie van de jaarlijkse stijging (ten opzichte van het jaar voordien) van de gemiddelde vastgoedprijzen, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: ADS.

2013 liet naast een dalende verkoop prijsstijgingen in de vastgoedsector zien die boven het peil van de inflatie liggen. Dit laatste wel met uitzondering van de verkoop van villa's, waarvan er meer werden verkocht en de prijzen zich stabiliseerden. De prijs van bouwgrond per m² steeg verder tot 170,6 euro (+3%). In het Vlaamse Gewest werd in 2013 voor een woonhuis gemiddeld 212.265 euro betaald en voor een appartement 211.138 euro. De goedkoopste provincie is Limburg, waar gemiddeld 183.251 euro werd betaald voor een woonhuis. Vlaams-Brabant is dan weer de duurste provincie waar een woonhuis gemiddeld 245.569 euro kost.

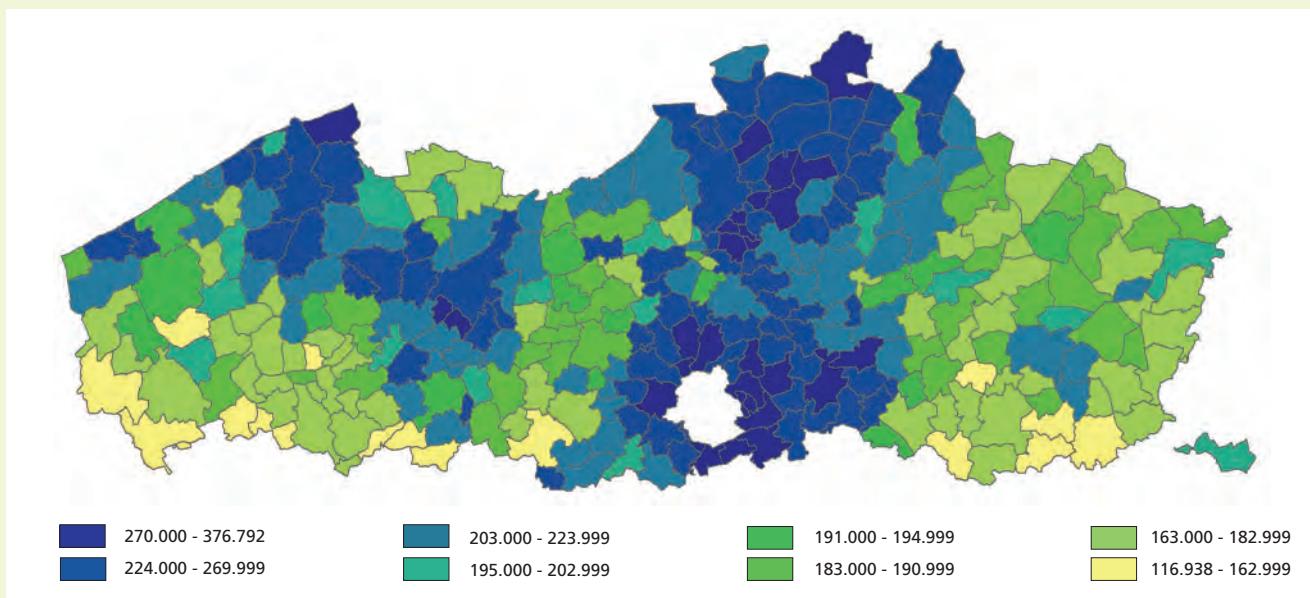
Er werden in België in 2013 204.000 nieuwe **hypothecaire kredieten** verstrekt voor een totaalbedrag van bijna 22 miljard euro; 1 miljard minder dan in 2012. Met dit totaalbedrag staat 2013 het laagst sinds 2005, maar op een niveau dat toch ruim hoger ligt dan vóór 2005.

Vanaf 2005 werden aanzienlijk meer kredieten verstrekt en hierbij waren 2010 en 2011 twee uitzonderlijke jaren voor de Belgische hypothecaire kredietmarkt onder andere omwille van de kredietaanvragen voor aankoop en voor verbouwing.

Het aantal bouwkredieten (24.100) stabiliseerde in 2013 t.o.v. 2012 terwijl het aantal kredieten voor de aankoop

4.21 Prijs woonhuis

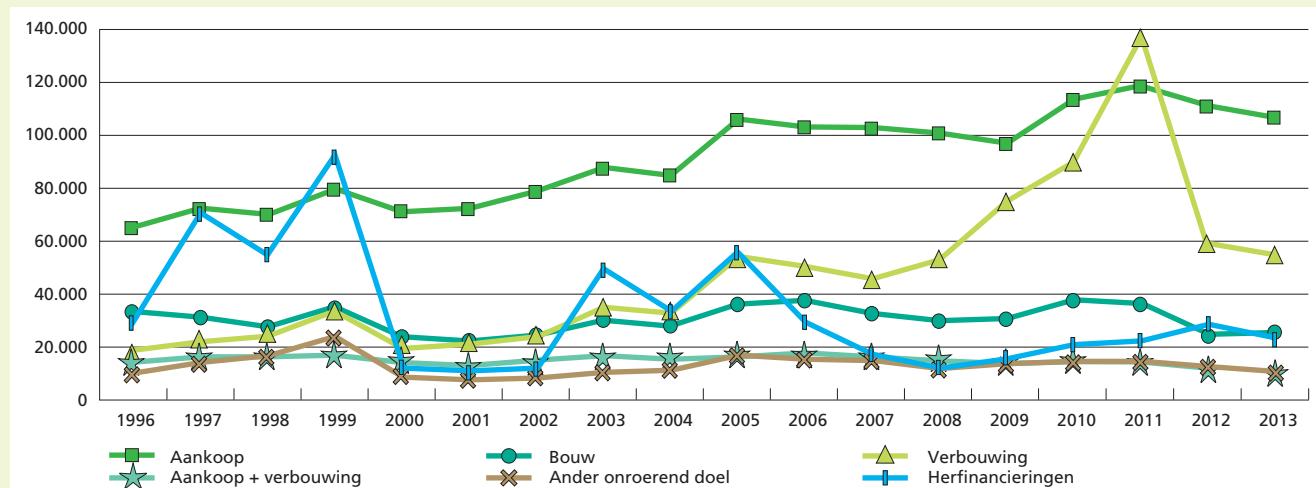
Gemiddelde verkoopprijs voor een gewoon woonhuis per gemeente, in 2013, in euro.

Bron: ADS.

4.22 Hypothecaire kredieten

Evolutie van het aantal verleende hypothecaire kredieten in België naar bestemming, van 1996 tot 2013.

Bron: Nationale Bank België.

van een woning (ongeveer 106.000) 4,5% verminderde; ook het aantal kredieten voor verbouwing daalde.

Het gemiddeld ontleende bedrag voor de aankoop van een woning daalt in vergelijking met 2012 lichtjes tot 132.000 euro. Het gemiddeld ontleende bedrag voor een bouwkrediet is met 5% verder gestegen tot 136.000 euro. Voor een aankoop met verbouwing wordt gemiddeld 161.000 euro geleend.

8 op 10 kredietnemers kozen in 2013 (net als in 2012) voor een vaste rentevoet of een veranderlijke rentevoet met een oorspronkelijke periode van vastheid van minimum 10 jaar.

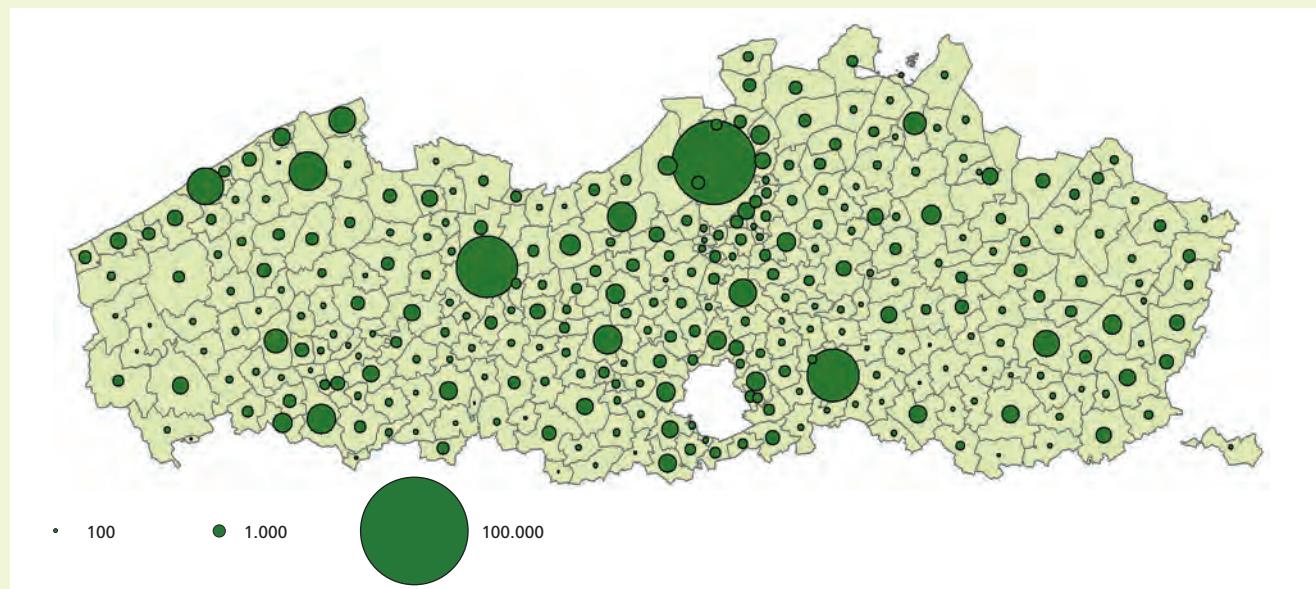
Huurmarkt

Daar waar volgens de Woonsurvey 2005 nog 74% eigenaar was van de woning, is dit in 2013 nog maar 71%. Het aandeel huurders stijgt van 24% in 2005 naar 27% in 2013 (de rest woont gratis).

Ruim de helft van de **geregistreerde huurcontracten** is afgesloten in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Het aanbod aan geregistreerde contracten verdeelt zich ruimtelijk op een gelijkaardige manier over de provincies zoals de huishoudens. De provincie Ant-

4.23 Private huurmarkt

Totaal aantal geregistreerde huurcontracten per gemeente, 2010.

Bron: AAPD, bewerking data Steunpunt Ruimte en Wonen; kaartbeeld SVR.

werpen beschikt in verhouding tot het aantal gezinnen over meer contracten op het grondgebied en Limburg beschikt verhoudingsgewijs over minder contracten (Tratsaert, 2012).

Betaalbaarheid van het wonen

Om na te gaan of het wonen ‘betaalbaar’ is, hanteert Eurostat een **woonquote** van 40% als maximum. De woonquote is de verhouding tussen de totale woonuitgaven (na aftrek van tegemoetkomingen voor wonen) en het totaal beschikbare huishoudinkomen (na aftrek van tegemoetkomingen voor wonen). Bij de woonuitgaven worden de bijkomende uitgaven zoals verwarming, elektriciteit, onderhoud van gezamenlijke delen mee in rekening genomen.

Volgens deze definitie leeft in het Vlaamse Gewest 8% van de bevolking in 2012 in een huishouden waarvoor wonen onbetaalbaar wordt geacht, wat lager is dan het cijfer voor België (11%). Binnen Europa is dit een relatief laag aandeel. Het gemiddelde voor alle EU-landen bedraagt 11%. Uitschieters in negatieve zin zijn Denemarken (18%) en vooral Griekenland (33%). Cyprus en Malta hebben het laagste cijfer (3%). (Armoedemonitor 2014).

Toch stelden ook 17% van de Vlamingen in 2012 dat de woonkost een zware last vormt op het huishoudbudget. Zware woonkosten blijken relatief vaker voor te komen bij alleenstaanden, eenoudergezinnen, werklozen en niet-actieven, gezinnen met lage werkintensiteit, laaggeschoolden, huurders, de laagste inkomensgroepen en niet-EU-burgers.

De mediaan woonquote was in 2012 in het Vlaamse Gewest 15,6%. Dit aandeel ligt lager voor eigenaars (13%), huurders kijken aan tegen een mediaan woonquote van 30%.

4.24 Mediaan woonquote

Mediaan woonquote, gegevens voor personen*, België, in het Vlaamse en Waalse Gewest, in 2012, in %.

	Vlaams Gewest	Waals Gewest	België
Totaal	15,6	20,0	17,6
Eigenaars	13,1	16,5	14,2
Zonder afbetaling	12,1	15,0	12,9
Met afbetaling	14,1	17,8	15,0
Huurders	29,8	32,0	32,2
Private huurders	32,8	36,6	34,9
Sociale huurders	26,7	28,4	28,3
N	7.194	4.633	13.923

* Woonquote berekend voor het huishouden en vervolgens toegekend aan elk lid van het huishouden.

Bron: ADS – EU-SILC, bewerking SVR.

Ondersteuning eigendomsverwerving

De overheid stimuleert het bezit van een eigen woning. De ondersteunende maatregelen bij eigendomsverwerving vanwege de Vlaamse overheid die hierna achtereenvolgens worden besproken zijn de sociale leningen, de premies en het aanbod in de sector van de sociale huisvesting.

Sociale leningen

Indien wordt voldaan aan bepaalde criteria inzake inkomen en/of waarde van de woning, kan een lening worden afgesloten aan een goedkoper tarief dan wat op de private markt gehanteerd wordt. Er zijn verschillende soorten sociale leningen. Het Vlaams Woningfonds (VWF) en de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) zorgen voor goedkope leningen en ontvangen voor de uitvoering van hun opdracht subsidies van de overheid. Daarenboven kunnen erkende kredietmaatschappijen leningen verstrekken aan gezinnen of alleenstaanden zonder startkapitaal, dankzij de gewestwaarborg die op een gedeelte van de lening wordt verleend.

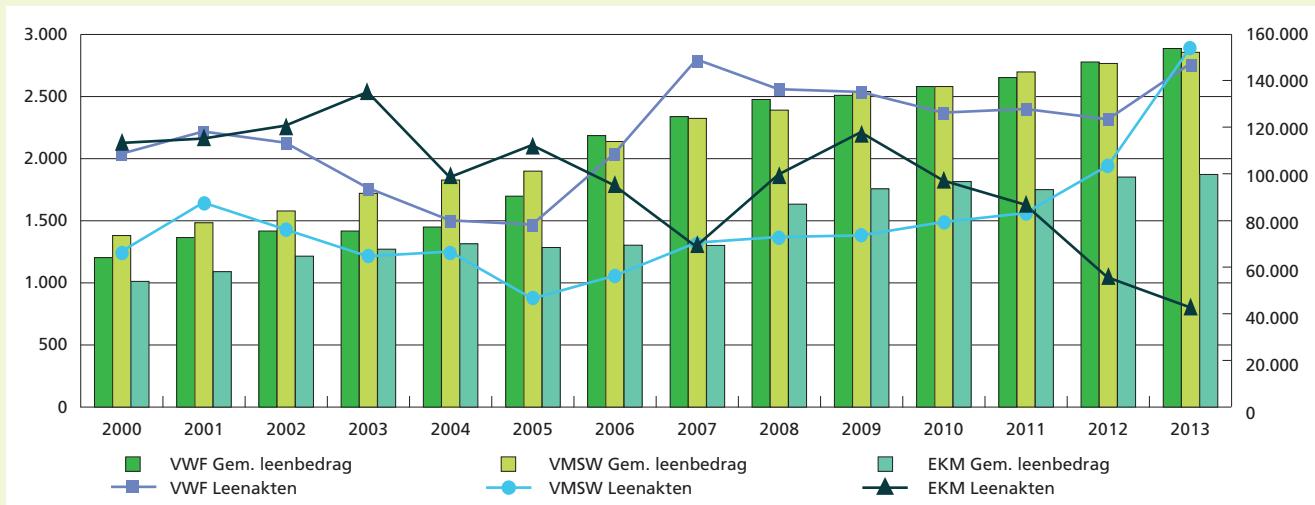
In 2013 daalt het aantal door de **Erkende Kredietmaatschappijen** (EKM) verstrekte kredieten verder. Het aantal verstrekte sociale leningen door de erkende kredietmaatschappijen is teruggevallen tot 789. Dit is minder dan 1/3 van het aantal van 10 jaar geleden. Deze dalende trend zet zich in vanaf 2010 en is voornamelijk te wijten aan het feit dat de hypothecaire rentevoeten van de private banken op een historisch dieptepunt stonden, wat de vraag naar sociaal woonkrediet verder deed afnemen.

In 2013 werden er door de **Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen** (VMSW) 2.865 sociale leningen verstrekt, dit is de helft meer dan in het vorige (record)jaar 2012. De gemiddelde aangerekende rentevoet bedroeg 1,67%. Dat is 38 basispunten lager dan in 2012. Gemiddeld werd 152.387 euro ontleend voor een duurtijd van ongeveer 26 jaar. Op jaarbasis steeg in 2013 de portefeuille hypothecaire leningen weer door een opmerkelijk hoog aantal nieuwe leningen: er zijn er nu 23.165 in omloop. Aankoop met renovatie was de meest verstrekte lening: 68% was voor aankoop met renovatie, wat 6% meer is dan in 2012.

De hoofdactiviteit van het **Vlaams Woningfonds** (VWF) omvat het toekennen van sociale hypothecaire leningen aan gezinnen met minstens één kind en een bescheiden inkomen. Tot december 2005 konden enkel gezinnen met minimum 2 kinderen een beroep doen op het Vlaams Woningfonds. De uitbreiding van de doelgroep resulteerde in een verhoging van het aantal leningaanvragen in de daarop volgende jaren. Het VWF sloot in 2013 2.747 bijzondere sociale leningen af voor een totaal bedrag van ruim 426 miljoen euro. Ten opzichte van 2012 is dit een stijging van bijna 20% van het aantal leningen. Gemiddeld werd 154.269 euro ontleend, dit is een toename met 4% tegenover 2012.

4.25 Sociale leningen

Evolutie van het aantal sociale leningen (linkeras) en het gemiddelde leenbedrag (rechtersas) van het Vlaams Woningfonds, de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en de Erkende Kredietmaatschappijen, van 2000 tot 2013.

Bron: RWO, afdeling Financiële instrumenten.

Vanaf 1 januari 2014 komen ook alleenstaanden en gezinnen zonder kinderen in aanmerking voor een lening.

Bij het Vlaams Woningfonds bedroeg het aandeel van alle leningen toegekend voor een aankoop al dan niet gecombineerd met het financieren van werken 89,3% in 2013 ten opzichte van 87,6% in 2012. Het aandeel van de belangrijkste verrichting “aankoop van een woning” is hierbij licht gedaald, namelijk van 65,5% in 2012 naar 63,8% in 2013. Het aandeel van het aantal leningen voor het financieren van de verrichting “aankoop gecombineerd met weinig belangrijke werken” is vrij sterk gestegen, namelijk van 20,7 % in 2012 naar 24,6 % in 2013. In de categorie “aankoop gecombineerd met belangrijke werken” werden 21 leningen genoteerd (0,8%).

In de private sector (zie hoger, figuur 4.22) ging de helft van het aantal in 2013 verstrekte hypothecaire kredieten (onder herfinancieringen) naar de aankoop, 5% naar aankoop met renovatie, terwijl 12% bestemd was voor nieuwbouw en 26% enkel renovatie tot doel had.

Premies

Wie wil kopen, bouwen of verbouwen en aan de gestelde voorwaarden voldoet, kan bij de Vlaamse overheid een beroep doen op een verbeterings- en aanpassingspremie, een renovatiepremie en/of een verzekering gewaarborgd wonen bij een hypothecaire lening.

De **verbeterings- en aanpassingspremie** (VAP) geeft premies voor enerzijds verbeteringswerken aan de woning voor personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en gehandicapten. De premie varieert naargelang van het type van de uitgevoerde wer-

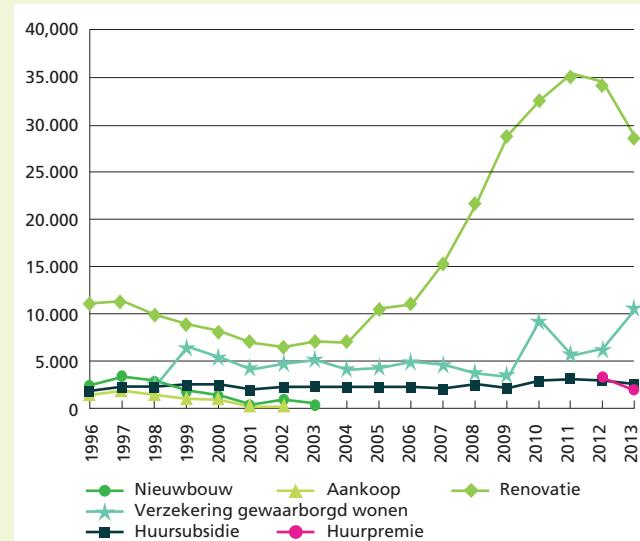
ken. In 2013 ontvingen 10.352 personen een tegemoetkoming voor een totaalbedrag van 11.848.270 euro.

Gemiddeld werd in 2013 per aanvraag een premie van 1.145 euro uitgekeerd.

In maart 2007 werd een nieuwe **renovatiepremie** ingevoerd. De premie dient voor structurele of bouwfysische werken die de toestand van de woning fundamenteel kunnen verbeteren. De premie moedigt een grondige renovatie en algemene opwaardering van de woning aan. Eind 2009 werden de toekenningsovervaarden bijgestuurd

4.26 Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid

Evolutie van het aantal begunstigden dat geniet van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1996 tot 2013.

Noot: nieuwbouw en aankoop zijn afgelopen stelsels.
Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

4.27 Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid

Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen in het Vlaamse huisvestingsbeleid, in euro, van 1996 tot 2013.

Jaar	Huursubsidie	Huurpremie	Nieuwbouw	Aankoop	Renovatie	Verzekering gewaarborgd wonen	Totaal
1996	2.873.935		5.507.254	2.263.458	24.216.658		34.861.305
1997	4.140.957		10.577.911	3.949.449	28.418.440		47.086.757
1998	5.375.798		11.338.861	3.793.788	28.871.842	416.720	49.797.009
1999	6.754.542		7.486.035	3.111.955	19.017.264	1.408.393	37.778.189
2000	7.671.120		4.816.776	2.048.185	15.584.464	1.149.032	31.269.577
2001	7.163.373		4.432.934	1.757.445	17.152.683	873.543	31.379.978
2002	7.959.788		7.587.729	695.031	14.146.093	1.004.314	31.392.955
2003	8.731.367		3.985.509	390.241	11.256.681	1.104.789	25.468.587
2004	8.941.274		11.476	2.678	9.101.195	868.967	18.925.590
2005	9.102.258		0	0	14.639.437	891.851	24.633.546
2006	8.892.048		0	0	15.840.300	1.046.814	25.779.162
2007	9.142.905		0	0	58.804.980	981.211	68.929.096
2008	15.397.761		0	0	92.376.380	767.620	108.541.761
2009	14.751.581		0	0	135.933.628	2.769.779	153.454.988
2010	18.381.915		0	0	137.255.030	8.073.791	163.710.736
2011	21.947.006		0	0	129.728.800	4.787.332	156.463.138
2012	23.676.858	1.607.372	0	0	126.868.420	5.707.229	157.859.879
2013	25.633.847	6.063.173	0	0	114.699.590	9.527.175	155.923.785
<i>Totaal 1996-2013</i>	<i>206.538.333</i>	<i>7.670.545</i>	<i>55.744.485</i>	<i>18.012.230</i>	<i>993.911.885</i>	<i>41.378.560</i>	<i>1.323.256.038</i>

Noot: nieuwbouw en aankoop zijn afgelopen stelsels.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

om de premie doelmatiger in te zetten. Enerzijds werd de premie sterker gericht op werken aan de basiskwaliteit en werden afwerkingswerkzaamheden geschrapt, anderzijds werd de hoogte van de premie afhankelijk gemaakt van de hoogte van het inkomen. In 2013 ontvingen 18.243 personen een renovatiepremie voor een totaalbedrag van 102.851.320 euro. De renovatiepremie bedraagt gemiddeld 5.638 euro.

In de periode 1996-2013 kregen 293.032 personen een tegemoetkoming voor renovatie en aanpassing van de woning, goed voor 993.911.885 euro.

Wie een woning bouwt, koopt of renoveert, kan zich onder bepaalde voorwaarden gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste 10 jaar na het afsluiten van een hypothecaire lening onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. De tegemoetkoming wordt maximaal 3 jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 600 euro per maand. De in 1998 ingevoerde "verzekering tegen inkomensverlies" werd eind 2003 herwerkt tot de "verzekering gewaarborgd wonen".

In 2008 werd de regelgeving van de verzekering gewaarborgd wonen opnieuw aangepast. In de periode april 2009-december 2013 werden in totaal 34.242 polissen afgesloten. In deze periode werd voor een totaalbedrag van 30.865.306 euro aan verzekeringspremies gefinancierd door de Vlaamse overheid. In 2013 werden 10.391 polissen afgesloten voor een bedrag van 9.527.175 euro. In de periode 1998-2013 werden in totaal 82.479 polissen afgesloten en werd voor een totaalbedrag van 41.378.560 euro aan verzekeringspremies gefinancierd door de Vlaamse overheid.

Sociale woningbouw

De sociale huisvestingsmaatschappijen verhuren niet alleen, maar bieden ook **sociale woningen en kavels** te koop aan. Om deze te kunnen kopen moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan met betrekking tot inkomen en eigendom. Het aantal verkopen blijft stabiel met 202 verkochte huurwoningen en 538 verkochte koopwoningen in 2013. Ingevolge kooprecht van de zittende huurder werden 84 huurwoningen verkocht aan een gemiddelde verkoopprijs van 161.220 euro.

In 2013 werden 53 sociale kavels verkocht. Een kavel kost gemiddeld 56.000 euro, een sociale koopwoning 170.500 euro. De gemiddelde verkoopprijzen variëren evenwel van 152.500 euro in de provincie Antwerpen tot 190.000 euro per koopwoning in Vlaams-Brabant. In bovenstaande bedragen is de prijs van de grond inbegrepen. Bij de verkoop van appartementen (Antwerpen, Gent, ...) weegt die veel minder door.

Eind 2013 hadden de VMSW en de sociale huisvestingsmaatschappijen (SHM's) nog 1.546 ha bouwgrond beschikbaar. De oppervlakte is toegenomen door de activiteiten van een nieuwe SHM en door verwervingen door de VMSW in het kader van het grond- en pandenbeleid en van het rollend grondfonds. Deze bouwgronden zijn gelegen in zowel woongebieden als woonuitbreidingsgebieden.

De oppervlakten aan grondreserves blijken niet gelijkmatig verdeeld te zijn over de SHM's. Terwijl sommige SHM's over een voldoende ruime grondreserve beschikken om daarop op middellange en zelfs lange termijn projecten te realiseren, hebben andere SHM's geen

(noemenswaardige) grondreserve ter beschikking. De grondreserves zijn gelijkmatig verdeeld over de Vlaamse provincies.

Op deze gronden wordt **nieuwbouw** gerealiseerd. Sinds 1996 worden jaarlijks gemiddeld ongeveer 2.200 woningen opgeleverd, waarvan één vierde koopwoningen. In 2013 ging het om 1.535 huurwoningen en 555 koopwoningen.

Ondersteuning huurmarkt

In het Vlaamse Gewest is 71% van de woningen in eigen-dom. 27% is een huurwoning. Het aandeel sociale huur-markt in deze laatste categorie is bijna 7%.

Om de huurmarkt in beeld te brengen wordt eerst ingegaan op het sociaal huurpatrimonium. De besprekking concentreert zich op het patrimonium van de SHM's en de SVK's. Het patrimonium van de VWF omvat 964 woongelegenheden en bestaat voor 83 % uit eengezinswoningen. Nadien wordt ingegaan op de ondersteuning van huurders onder de vorm van het toeekennen van een huursubsidie en een huur premie.

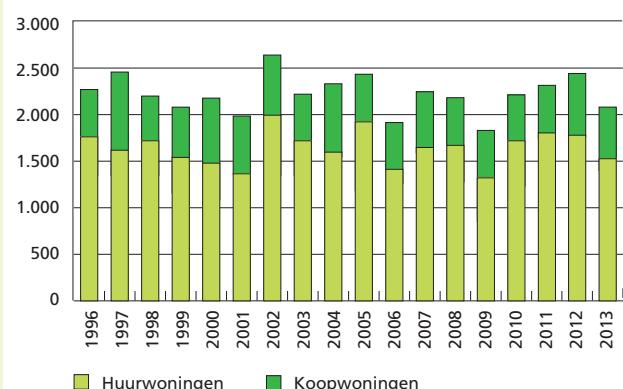
Sociaal huurpatrimonium

VMSW en SHM's

Eind 2013 zijn 148.069 sociale woongelegenheden verhuurd (of in renovatie) door de VMSW en 90 SHM's. Ongeveer de helft is een appartement, voor het overige gaat het grotendeels om woonhuizen. Duowoningen maken circa 3% van het patrimonium uit. Duowoningen bestaan uit een benedenwoning met doorgaans een kleine gelijk-

4.28 Nieuwbouw VMSW

Evolutie van het totale aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen (huur- en koopwoningen), van 1996 tot 2013.

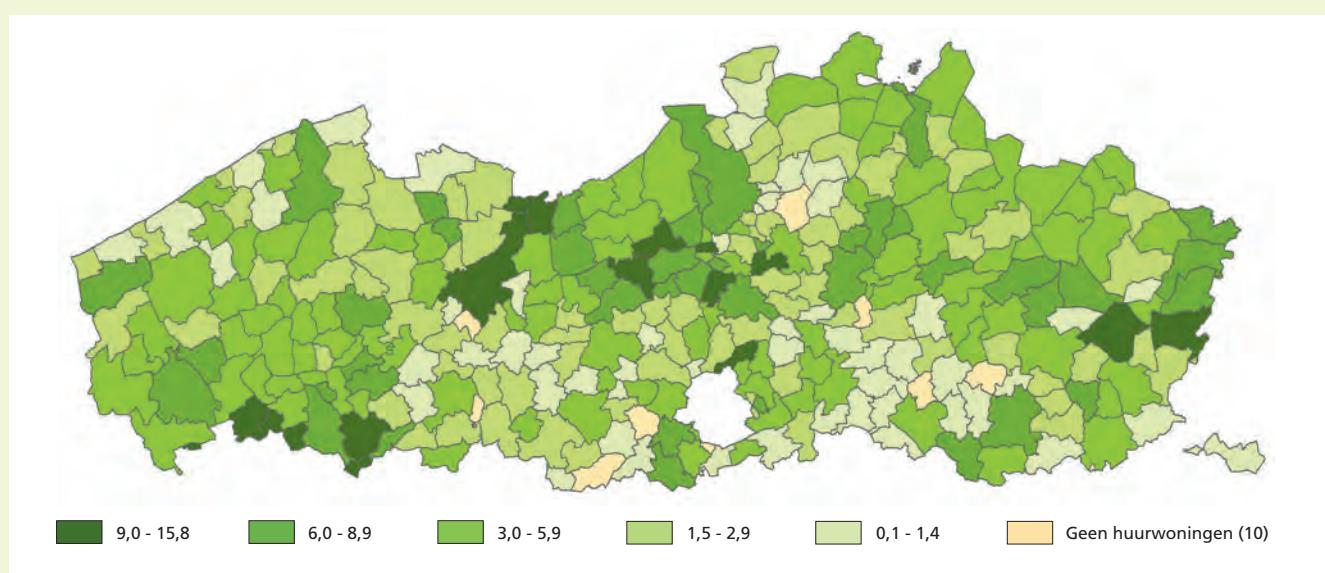
Bron: VMSW

vloerse woning met 1 slaapkamer en een bovenwoning die een gezinswoning is met 2 of meer slaapkamers.

Hoewel er sinds 1996 jaarlijks gemiddeld 2.200 nieuwe woningen worden opgeleverd, waarvan drie vierde huurwoningen, voldoet het aanbod niet aan de vraag. Eind 2013 waren er 104.976 unieke kandidaat-huurders ingeschreven op de wachtlijsten van de sociale huisvestingsmaatschappijen in Vlaanderen. In dat cijfer zijn wel 13.920 interne mutaties inbegrepen. Elke twee jaar wordt een controle op de wachtlijsten doorgevoerd zodat mensen die niet meer aan de voorwaarden voldoen of die geen interesse meer hebben, geschrapt kunnen worden. Het cijfer wordt daarom best vergeleken met de toestand van eind 2011 met 91.926 unieke kandidaat-huurders,

4.29 Huurpatrimonium VMSW

Aandeel sociale huurwoningen VMSW ten opzichte van het totaal aantal woningen, per gemeente, 2013, in %.

Bron: VMSW (toestand 31/12/2013), ADS (kadaster toestand 1/1/2013), bewerking SVR.

een stijging met 14%. De laatste actualisering gebeurde in 2013 en hield rekening met de verhoging van de inkomensgrens die in dat jaar door de Vlaamse Regering werd ingevoerd. In totaal voldeden 3.407 unieke kandidaat-huurders aan de nieuw verhoogde grens en niet aan de oude inkomensgrens.

Uit de analyse van de wachtlijsten blijkt dat een relatief jongere groep zich inschrijft om in aanmerking te komen voor een sociale woning. Daar waar midden 2007 de leeftijdsgroep van 40 tot 49 jaar nog de grootste groep kandidaat-huurders vormde, is dit eind 2009 de groep van 30- tot 39-jarigen geworden (eind 2013: 23,5%). Het aandeel kandidaat-huurders van 55 jaar of meer blijft stabiel en schommelt rond de 28% eind 2013. Verder blijkt ook 45% alleenstaand te zijn. Als men kijkt naar de provincie van oorsprong, is 34% van de potentiële huurders woonachtig in Antwerpen. Onderaan de lijst staat Vlaams-Brabant met 10%.

Kandidaat-huurders zijn in aantal - maar ook relatief ten opzichte van bevolkingsomvang van de gemeente - vooral aanwezig in de groot- en centrumsteden en de gemeenten van de vroegere mijnstreek in Limburg.

Per 100 woningen die eind 2013 werden verhuurd door al de sociale huisvestingsmaatschappijen samen, stonden zo'n 71 kandidaten op de wachtlijst. Er moet in dit cijfer rekening worden gehouden met het feit dat een aantal kandidaat-huurders op de wachtlijst staan voor een andere sociale woning dan deze die zij op dat ogenblik huren. Als voor de wachtlijst VMSW het aantal **unieke kandidaat-huurders** wordt geteld dat nog geen sociale huurder is en waarbij tevens dossiers ouder dan 10 jaar worden geëlimineerd omwille van de specifieke voorkeur van de kandidaat-huurder, komt men op een sociale wo-

4.30 Wachtlijsten

Aantal personen dat zich bij een sociale huisvestingsmaatschappij als kandidaat heeft ingeschreven voor een sociale huurwoning, volgens provincie van oorsprong, en de verhouding van het aantal kandidaat huurders tot het aantal sociale huurwoningen, per provincie, situatie eind 2013.

	Kandidaat-huurders	Aantal kandidaat-huurders per sociale woning
Provincie Antwerpen	35.666	0,77
Provincie Limburg	13.660	0,71
Provincie Oost-Vlaanderen	25.466	0,68
Provincie Vlaams-Brabant	10.566	0,66
Provincie West-Vlaanderen	17.005	0,59
Totaal Vlaams Gewest	102.363	0,71
Totaal Brussels Gewest	1.106	
Totaal Waals Gewest	287	
Onbekend	1.226	
Totaal*	104.976	

* Noot: aantal unieke kandidaten: Wie meerdere keren is ingeschreven wordt slechts één keer meegeteld.
Bron: VMSW.

ningbehoefte in Vlaanderen van 78.540 aanvragen; wat een stijging is van 6,5% op 2 jaar tijd.

Om het sociaal woonaanbod te verhogen werd het decreet over het Grond- en Pandenbeleid in 2009 goed-gekeurd. Het trad in werking op 1 september 2009 en bevat 2 grote luiken. Enerzijds zijn er maatregelen die het aanbod aan sociale woningen sterk moet laten stijgen (+43.000 sociale huurwoningen, +21.000 sociale koopwoningen en +1.000 sociale kavels). Het decreet voorziet in een sociaal objectief per gemeente. Dit objectief legt een aantal te realiseren sociale woningen op per gemeente voor de periode 2009-2020. Anderzijds worden er verschillende fiscale stimuli uitgewerkt die het aantal verwaarloosde en verkrotte woningen moet doen dalen.

Sociale verhuurkantoren

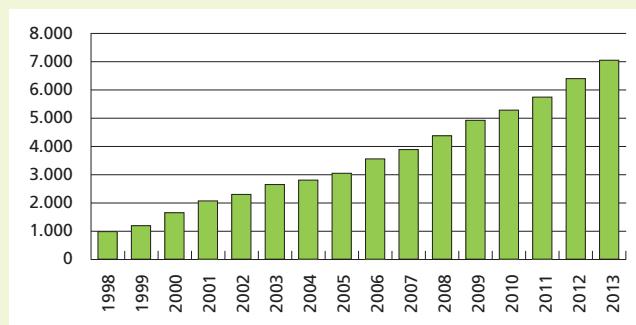
De sociale verhuurkantoren (SVK) huren zelf woningen en verhuren deze door aan kansarmen en kwetsbare bewoners. De erkende SVK beheerden eind 2013 samen 7.025 woningen, wat 10% meer is dan eind 2012. Dit aantal is het voorbije decennium jaarlijks sterk gestegen. De door het Vlaamse Gewest gesubsidieerde SVK zijn ofwel privatrechtelijke (vzw's) of publiekrechtelijke (OCMW-verenigingen) organisaties.

Vanaf 1 juli 2012 staat de VMSW in voor de algemene ondersteuning van de SVK, het agentschap Wonen-Vlaanderen begeleidt de SVK op het vlak van woningkwaliteit en de vzw HUURpunt (de federatie van SVK) vertegenwoordigt hen.

Het Grond- en Pandendecreet en het sociaal objectief gaan ervan uit dat er in Vlaanderen ten opzichte van 2007 43.000 sociale huurwoningen zullen bijkomen tegen 2020. De groei van het aantal huurwoningen bij de SVK wordt voor maximum 6.000 woningen in rekening gebracht voor de berekening van dit resultaat. Op datum 31/12/2007 (nulmeting) telde de SVK-sector 3.868 woningen. Tegen 2020 moeten er dit bijgevolg 9.868 zijn.

4.31 Evolutie SVK-woningen

Evolutie van het aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, van 1998 tot 2013.

Bron: VMSW.

4.32 SVK-woningen

Aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, per provincie, in 2013.

Provincie	Privémarkt - ingehuurd	Privémarkt - maar eigendom SVK	OCMW / Gemeente	SHM woningfonds	Provincie	Totaal
Antwerpen	1.538	0	22	0	10	1.570
Limburg	1.177	0	10	1	0	1.188
Oost-Vlaanderen	1.155	0	22	21	0	1.198
Vlaams-Brabant	804	0	27	0	0	831
West-Vlaanderen	2.038	76	120	4	0	2.238
Totaal	6.712	76	201	26	10	7.025

Bron: VMSW.

Eind 2012 zijn er 50 erkende SVK actief in 271 gemeenten, wat staat voor een gebiedsdekking van 88% van de gemeenten in Vlaanderen. Het grootste aandeel SVK-woningen bevindt zich in de provincie West-Vlaanderen (32% van het totale SVK-woningeaanbod). Vlaams-Brabant (12%) kent het laagste aanbod.

Het percentage woningen dat de SVK in eigendom hebben of huren van een SHM, een lokaal bestuur of de provincie, daalt jaar na jaar. In 2008 waren nog bijna 10% van de woningen op deze manier in beheer, in 2013 is dit verder gedaald tot 3,7%. De SVK richten zich meer en meer op de private huurmarkt.

In de loop van 2013 werden bij de erkende SVK 13.001 nieuwe woningzoekenden ingeschreven (alleenstaanden of gezinnen). Dit zijn er 1.111 meer dan in 2012.

In totaal staan er bij de 50 SVK zo'n 25.310 kandidaat-huurders op de wachtlijsten. Gemiddeld zijn er bijna 3,6 wachtenden per SVK-woning, in de provincie Antwerpen 4,76 wachtenden en in Oost-Vlaanderen 4,47. Dat de druk hoog blijft, kan worden afgeleid uit het gemiddeld aantal nieuwe inschrijvingen per SVK: 250 in 2013 t.o.v. 228 in 2012.

Van de nieuwe huurders in 2013 waren – op het moment van toewijzing – 84% alleenstaand of alleenstaand met kinderen. Verder heeft bijna 75% een vervangingsinkomen (leefloon, werkloosheids- of invaliditeitsuitkering). In tegenstelling tot de SHM wijzen de SVK hun woningen niet toe volgens de chronologie van de wachtlijst maar volgens een puntensysteem in functie van woonnood. Bijgevolg is het profiel van de SVK-huurder zeer zwak.

Huursubsidie en huurpremie

Een **huursubsidie** wordt toegekend op de private huurmarkt aan huurders met een laag inkomen en met een specifieke woonbehoefte. Het betreft hier bejaarden en gehandicapten die verhuizen van een woning die niet is aangepast aan hun fysieke gesteldheid naar een private huurwoning die hiervoor wel geschikt is.

Ook kunnen personen die verhuizen van een ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning of van een overbewoonde woning naar een volwaardig gezonde woning

met een minimumoppervlakte, een huursubsidie ontvangen. Voor de verhuiskosten wordt een eenmalige installatiepremie uitgekeerd. Het huursubsidiestelsel bestaat sinds 1992 en werd in mei 2007 geactualiseerd (stelsel getiteld “tegemoetkoming in de huurprijs voor woonbehoefte huurders”). Sindsdien wordt eveneens een huursubsidie toegekend aan huurders van een woning die verhuurd wordt door een sociaal verhuurkantoor.

In 2013 werd aan 2.462 nieuwe begunstigen een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend. In totaal werd in 2013 aan 10.771 begunstigen een huursubsidie betaald (726 begunstigen in het uitdovende stelsel van 1991 en 10.045 in het geactualiseerde stelsel van 2007), voor een totaalbedrag van 25.633.847 euro (640.194 euro in het stelsel van 1991 en 24.993.653 euro in het stelsel van 2007). In het geactualiseerde huursubsidiestelsel (2007) bedraagt de huursubsidie in 2013 gemiddeld 205 euro per maand. In de periode 1996-2013 kregen 40.446 nieuwe begunstigen met een laag inkomen een huursubsidie en/ of installatiepremie toegekend, voor een totaalbedrag van 206.538.333 euro.

In de periode 2007-2013 zijn van de nieuwe begunstigen 48% huurders van een SVK-woning, 26% zijn daklozen die naar een private huurwoning trokken, 15% zijn bejaarden of gehandicapten die verhuisd zijn naar een aangepaste private huurwoning, 8% zijn huurders die verhuisd zijn van een te kleine of overbewoond woning naar een voldoende ruime en conforme private huurwoning en 7% zijn huurders van een ongeschikte of onbewoonbare woning die verhuisd zijn naar een conforme private huurwoning. In deze gegevens is er een lichte overlap tussen de verschillende doelgroepen.

De Vlaamse **huurpremie** werd ingevoerd vanaf augustus 2012. De Vlaamse huurpremie is een tegemoetkoming voor zittende huurders op de private huurmarkt met een zeer laag inkomen, die al 5 jaar of langer wachten op een sociale huurwoning (stelsel getiteld “tegemoetkoming voor kandidaat-huurders”). Een sociale woning biedt de beste woonzekerheid voor mensen met een zeer laag inkomen. Daarom zet de Vlaamse overheid in op een inhaalbeweging van sociale woningbouw via het decreet Grond- en Pandenbeleid. Op dit moment wachten er nog veel mensen op een sociale woning. Zij hebben tijdelijke

ondersteuning nodig van de overheid in afwachting van een definitieve woonoplossing. Met de huurpremie krijgen zij een tijdelijke overbrugging tot ze een sociale woning toegewezen krijgen.

Om in aanmerking te komen voor de huurpremie moet de kandidaat-huurder ingeschreven zijn bij een domicilieSHM, dit is een sociale huisvestingsmaatschappij werkzaam in zijn/haar gemeente. De huurpremie wordt afgestemd op de huurprijs en de gezinsgrootte en bedraagt 120 euro per gezin per maand. De huurpremie bedraagt maximum een derde van de huurprijs. Daarbovenop komt 20 euro per persoon ten laste. Bovendien worden alle rechthebbenden een maand voor ze de wachttijd van 5 jaar bereikt hebben automatisch aangeschreven, en ontvangen ze de premie van zodra ze een eenvoudig invulformulier en een kopie van het huurcontract aan het agentschap Wonen-Vlaanderen bezorgd hebben.

In 2013 werd aan 1.952 nieuwe begunstigden een huurpremie toegekend voor een totaalbedrag van 6.063.173 euro. Een aantal begunstigden genoten gedurende een heel jaar van de huurpremie, anderen slechts gedurende een beperkt aantal maanden. Elke maand werd een huurpremie uitbetaald aan 3.466 begunstigden (laagste aantal – in april 2013) tot 3.866 begunstigden (hoogste aantal - in februari 2013). In december 2013 waren er 3.689 rechthebbenden op de huurpremie. Het gemiddelde bedrag aan huurpremie was 141 euro. In de periode 2012-2013 werd in totaal aan 5.155 begunstigden een huurpremie uitbetaald voor een totaalbedrag van 7.670.545 euro.

Woningkwaliteit

De kwaliteit van de woning behelst verschillende aspecten: de bouwfysische kwaliteit, het comfort, de bezettingsgraad van de woning en de duurzaamheid van de woning. In wat volgt wordt dieper ingegaan op deze kwaliteitsaspecten.

Om de woningkwaliteit te bevorderen werd de renovatiepremie ingevoerd. Daarnaast heeft de Vlaamse overheid kwaliteitsnormen vastgelegd waaraan iedere woning moet voldoen. De Vlaamse Wooncode voorziet instrumenten om effectief over deze woningkwaliteit te waken. Het tweede deel handelt over de controle op de woningkwaliteit.

Kwaliteitsaspecten

Bouwtechnisch zijn ruim 9 op de 10 woningen van matige tot goede kwaliteit (uitwendige woningschouwing 2005). Voor bijna 6% van de woningen is een lichte renovatie vereist en 1% van de woningen vraagt een zware renovatie of is rijp voor de sloop. Het gaat hierbij om cijfers van domiciliewoningen; leegstaande woningen en tweede verblijven zijn niet inbegrepen (zie figuur 4.36 in VRIND 2012).

De gegevens van de SILC-enquête 2012 wijzen niettemin op een probleem voor wat betreft de **inwendige staat van de woning**. Uit deze gegevens blijkt dat 17% van de Vlamingen leeft in een woning met een lekkend dak, een vochtige muur of vloer (schimmel, huiszwam), eventueel rottend raamwerk of zonder adequate verwarming. Ook blijken volgens deze SILC-enquête 2012 3% van de woningen in Vlaanderen nog niet te beschikken over een minimum **comfortniveau**. Dit wil zeggen dat de woning geen bad, douche, warm stromend water, of toilet met waterspoeling in de woning zelf heeft.

De **bezettingsgraad** van een woning refereert naar de verhouding tussen de woninggrootte en de grootte van het huishouden. In de SILC-enquête 2012 gaven 2,4% van de bevraagden aan te leven in een huis met gebrek aan ruimte, waarbij onder gebrek aan ruimte wordt verstaan dat het aantal beschikbare kamers (onder badkamers, toilet, gang...) gedeeld door het aantal leden van het huishouden kleiner is dan 1. Dit cijfer lag de laatste jaren tussen 4% en 5%.

Naast mogelijke overbewoning geven een aantal onderzoeksresultaten toch ook aan dat een aanzienlijk aandeel Vlamingen objectief of subjectief (volgens eigen aangeven) over een te grote woning beschikt.

Uit eerder onderzoek (De Witte e.a., 2012) kwam naar voor dat het aandeel ouderen dat vindt dat ze in een te grote woning leven, stijgt met de leeftijd. 15,5% ouderen tussen de 60 en 69 jaar is van oordeel dat hun woning te groot is, bij 70-79-jarigen is dat 18,6% en bij 80-plussers is dit toegenomen tot 21,8%. Uit dit onderzoek blijkt verder dat slechts 14,4% van de ouderen (60-plus) woont in een woning aangepast aan de leeftijd. Er zijn hoge percentages voor matige en ernstige onaangepastheid van de woning aan de ouderdom. Met betrekking tot de leeftijd zien we dat 80-plussers koploper zijn bij woningen met ernstige onaangepastheid. 43,9% 80-plussers woont in een ernstig onaangepaste woning, tegenover 38,7% 60-69-jarigen en 40,0% 70-79-jarigen.

De meest aangehaalde aspecten met betrekking tot onaangepastheid van de woning gaan over trappen in de woning, gevolgd door de woning te groot achten en trappen moeten doen om de woning te betreden. Toch blijkt verder ook dat 6 op de 10 ouderen de woning wil laten zoals ze is. Dat is erg veel gelet op de woonomstandigheden.

Duurzaam wonen en bouwen is een begrip dat verschillende deelaspecten omvat en waarbij het **gebruik van energie** een belangrijke rol speelt.

Het aandeel woningen dat hoofdzakelijk met aardgas wordt verwarmd, blijft toenemen (69%). In 2013 worden minder dan 2 op 10 woningen voornamelijk verwarmd met stookolie (9% minder t.o.v. 2011) en minder dan 1 op 10 (7%) met elektriciteit. In de meest recente woningen wordt bijna uitsluitend met aardgas verwarmd. In woningen ouder dan 15 jaar treffen we meer stookolietanks en elektrische verwarming aan (samen bijna 30%).

In Vlaanderen is sinds 1 januari 2006 de **energieprestatieregelgeving** van kracht. In 2010 werden in de Vlaamse Wooncode minimale energetische prestaties toegevoegd aan de eisen waaraan een woning moet voldoen.

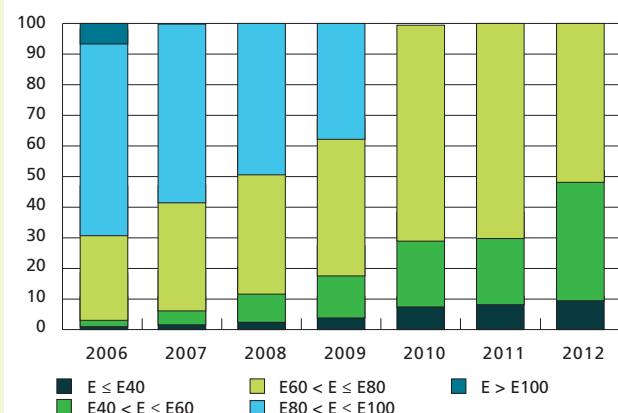
Cijfers van het Vlaams Energieagentschap (VEA) tonen aan dat het gemiddelde **energieprestatiepeil** (uitgedrukt in E-peil) van een nieuwbouwwoning de voorbije jaren sterk is verbeterd. De E-waarde is een indicator voor de totale energieprestatie van de woning. De waarde wordt berekend door onder meer rekening te houden met de compactheid van de woning, de thermische isolatie, de luchtdichtheid, de ventilatie, de verwarmingsinstallatie en de oriëntatie van de woning. Hoe lager het E-peil, hoe energieuwiger de woning.

De verstrenging van het E-peil van E100 naar E80 voor vergunningsaanvragen vanaf 1 januari 2010 heeft duidelijk tot een versnelling geleid in het energieuwiger bouwen. De nieuwe woongebouwen waarvoor in 2012 een bouvergunning werd aangevraagd, halen een gemiddeld E-peil van E58 (tegenover een gemiddelde van E88 in 2006). De groep bouwers die een lage-energiewoning bouwen, met een E-peil lager dan E60, neemt overigens jaar na jaar toe. Pas vanaf 2014 is E60 de maximumnorm, maar van de vergunningsaanvragen in 2012 voldoet al 48% van de nieuwe woongebouwen aan deze norm. Naast die positieve trend is ook de groep van de voorlopers groot. Dat is de groep die veel energieuwiger bouwt dan de gestelde eis ($\leq E40$). Voor het aanvraagjaar 2006 waren er quasi geen voorlopers. Voor het aanvraagjaar 2012 bedraagt het aandeel voorlopers bijna 10%.

Om het energieverbruik terug te dringen is een goede **isolatie** van de woning van essentieel belang. 80% van de woningen in Vlaanderen beschikt over dak- en/of zoldervloerisolatie, 45% over muurisolatie, 31% over vloerisolatie en 15% over kelderisolatie. 94% van de woningen

4.33 Energieprestatiepeil

Evolutie E-peil in Energie Prestatie en Binnenklimaat (EPB)-aangiften van de nieuwe eengezinswoningen en appartementen samen, van 2006 tot 2012, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

Bron: Vlaams Energieagentschap.

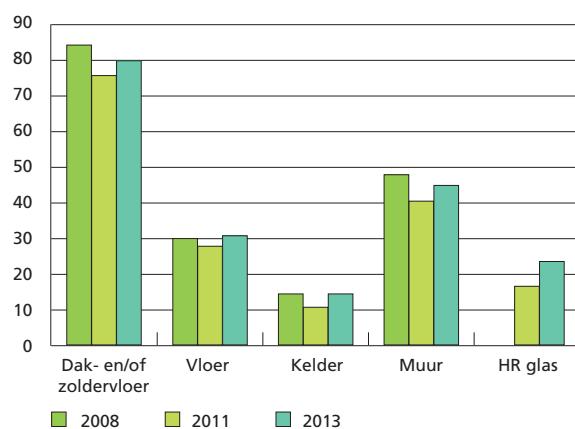
heeft dubbel glas, waarvan 1 op 4 al HR-glas bezit. In 2013 heeft 48% van de woningen een geïsoleerd dak (geheel of gedeeltelijk), dubbel glas en een zuinige CV-ketel.

De meest populaire investeringen in de komende 5 jaar zijn het plaatsen van een energieuwige verwarmingsketel (13%), het aanbrengen van dakisolatie (13%) en het plaatsen van dubbel/HR glas (11%).

De **K-waarde** drukt in één cijfer uit hoe goed of slecht een gebouw in zijn geheel geïsoleerd is. Hoe lager dit getal, hoe beter de isolatie. De K-waarde is het vertrekpunt

4.34 Isolatie

Evolutie van het aandeel woningen die geïsoleerd zijn, naar vorm van isolatie, in 2008, 2011 en 2013, in %.

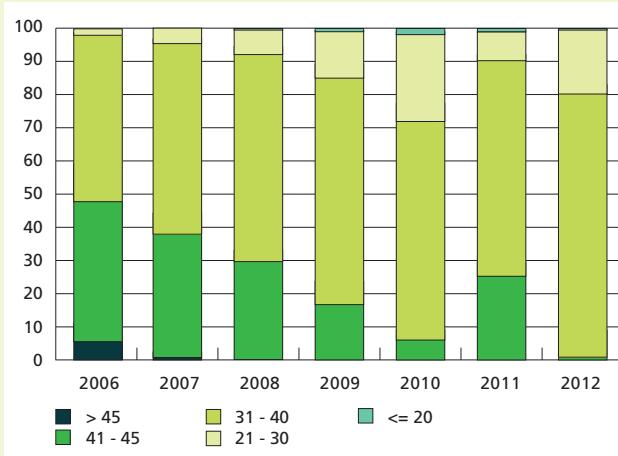

Bron: Vlaams Energieagentschap, TNS-enquête.

* Noot: vanaf 2013 richt de bevraging zich op de gezinshoofden van de woning (voordien individuen > 18 jaar).

4.35 K-waarde

Evolutie K-waarde in EPB-aangiften van de nieuwe eengezinswoningen en appartementen samen, van 2006 tot 2012, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

Bron: Vlaams Energieagentschap.

van een gezonde energiezuinige woning. Het K-peil wordt berekend door rekening te houden met het warmteverlies van de verschillende verliesoppervlakten en de compactheid van de woning. De wettelijke vereisten inzake K-peil voor nieuwbouwwoningen zijn doorheen de jaren steeds verstrengd. Sinds januari 2006 geldt een wettelijke maximumnorm van K45. Het aantal EPB-aangiften met een K-peil hoger dan de maximale K45-eis was in de overgangsperiode van 2006 nog ruim 8%. Dat aantal daalde sterk vanaf 2007 en is voor de ingediende EPB-aangiften van aanvraagjaar 2010 nihil. Vanaf 1 januari 2012 kwam er een verstrenging van het globale isolatiepeil K, van K45 naar K40. Het gemiddelde K-peil voor een woning (een-gezinswoningen en appartementen samen) is voor het aanvraagjaar 2012 gedaald tot 34.

Woningkwaliteitsbewaking

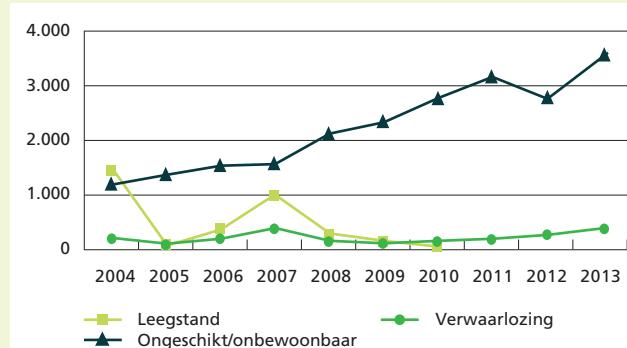
De woningkwaliteitsbewaking stoelt voornamelijk op de administratieve procedure tot ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring van woningen enerzijds en de strafrechtelijke handhaving anderzijds. Beide procedures zijn erop gericht om alle woningen in het Vlaamse Gewest op een minimaal kwaliteitsniveau te brengen. De focus ligt op het verhogen van de algemene woningkwaliteit.

Leegstand en verkrotting

Door het Vlaamse Gewest werd in 1996 de heffing op leegstand en verkrotting ingevoerd. Deze heffing is gericht op het tegengaan van de verkrotting van woningen en de verloedering van buurten. De heffing wordt door het Vlaamse Gewest momenteel geheven op 2 soorten probleempanden: ongeschikt en/of onbewoonbaar verklaarde woningen en verwaarloosde woningen. Op leegstaande woningen was tot 2010 een Vlaamse heffing van toepassing, maar het registreren en bestrijden van leegstand werd sindsdien volledig aan de gemeenten toevertrouwd.

4.36 Leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal nieuw door het Vlaamse Gewest geïnventariseerde panden per jaar, van 2004 tot 2013, toestand februari 2014.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

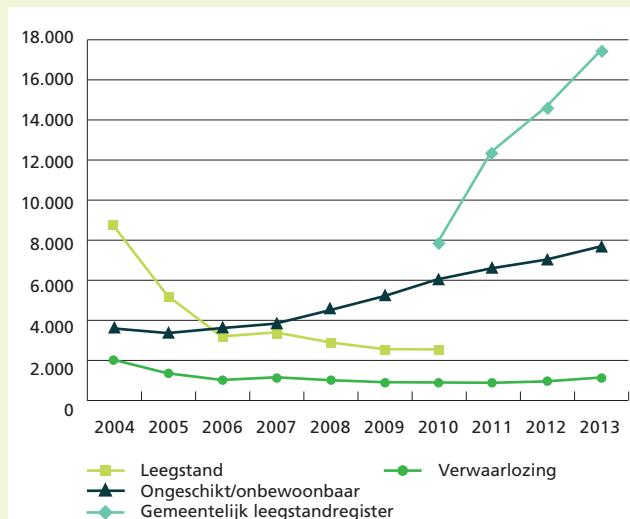
Ongeschikt en/of onbewoonbare woningen

Indien een woning niet aan de minimum kwaliteits-normen voldoet, kan ze ongeschikt verklaard worden. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan ze onbewoonbaar worden verklaard. De procedure tot ongeschikt- en onbewoonbaarverklaring is een gedeelde bevoegdheid van de gemeente en het Vlaamse Gewest. De procedure wordt meestal opgestart na een klacht van een bewoner, maar ook de burgemeester, bevoegde ambtenaren van het Agentschap Wonen-Vlaanderen en de Vlaamse Wooninspectie of andere belanghebbenden kunnen het initiatief nemen. Als de burgemeester de klacht ontvankelijk verklaart, vraagt hij aan Wonen-Vlaanderen om een advies over de woningkwaliteit. Een onderzoeker van Wonen-Vlaanderen voert dan een inwendig onderzoek van de woning uit en stelt een technisch verslag op over de vaststellingen. Als de woning 15 strafpunten of meer behaalt op het technisch verslag, wordt ze ongeschikt bevonden. Op basis van dat verslag krijgt de burgemeester een advies over de woningkwaliteit. De burgemeester moet vervolgens alle betrokkenen informeren over het resultaat van het woningonderzoek en hen de kans geven om te reageren. Daarna kan hij een besluit tot ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring nemen.

Alle woningen die ongeschikt en/of onbewoonbaar worden verklaard, worden opgenomen in de gewestelijke inventarislijst van ongeschikte en onbewoonbare woningen. Aan de opname in de inventarislijst is een heffingsplicht verbonden. Het beheer van de inventaris kan worden uitgevoerd door Wonen-Vlaanderen, de gemeente of een

4.37 Evolutie leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal panden dat op de gewestelijke inventaris en de gemeentelijke leegstandsregisters staan op het einde van het jaar, van 2004 tot 2013, toestand mei 2014.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

intergemeentelijke administratieve entiteit. Op 1 januari 2014 beheerden 5 gemeenten zelf de gewestelijke inventaris (voor wat betreft de woningen en gebouwen gelegen in hun gemeente): Aalter, Diepenbeek, Drogenbos, Sint-Lievens-Houtem en Zwalm. Wonen-Vlaanderen beheert de gewestelijke inventaris voor de 303 andere Vlaamse gemeenten.

Het aantal woningen dat ooit op de inventaris werd geplaatst, komt eind 2013 op 25.162. De schrappingsgraad bedraagt 70%. Eind 2013 stonden er in totaal 7.648 woningen op de inventaris ongeschikt/onbewoonbaar.

Het aantal nieuw geïnventariseerde woningen is sinds 2003 in stijgende lijn. Dat is het gevolg van enerzijds de oprichting van de Vlaamse Wooninspectie en anderzijds een stijging van het aantal onderzoeken uitgevoerd door Wonen-Vlaanderen. In 2013 werden er 3.625 nieuwe woningen geïnventariseerd. Er konden ook 2.449 woningen geschrapt worden uit de lijst. Deze woningen stonden gemiddeld 1,8 jaar op de inventaris.

Verwaarloosde woningen

Een woning of gebouw is verwaarloosd indien de buitenkant ernstige gebreken vertoont. De verwaarlozing wordt aan de hand van een uitwendig onderzoek van de woning vastgesteld.

De gemeenten dienen de inventarisbeheerders minstens één keer per jaar een overzicht te bezorgen van panden waarvoor een vermoeden van verwaarlozing bestaat. Op basis van die vermoedenslijst gaat de inventarisbeheerder op onderzoek. Hij beoordeelt de gebreken en tekenen van verval van het pand aan de hand van een technisch verslag. Als blijkt dat het pand minstens 18 strafpunten behaalt op dit technisch verslag, is er sprake van verwaarlozing. De gewestelijke inventarisbeheerder start dan een procedure op om het pand op te nemen op de gewestelijke inventarislijst van verwaarloosde woningen en gebouwen. Voor deze panden stelt de inventarisbeheerder een administratieve akte op, waartegen de eigenaars bezwaar kunnen antekennen. Als er geen bezwaar wordt ingediend of het bezwaar niet wordt ingewilligd, wordt het verwaarloosde pand opgenomen in de gewestelijke inventaris, waaraan eveneens een heffingsplicht is verbonden.

In totaal werden van 1996 tot eind 2013 8.466 panden geïnventariseerd. 71% is ondertussen geschrapt. Eind 2013 staan er nog 961 woningen op de inventaris.

In 2013 werd voor 401 nieuwe panden verwaarlozing vastgesteld en werden er 223 geschrapt. Deze panden stonden gemiddeld 3,4 jaar op de inventaris.

Leegstaande woningen

Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer ze meer dan een jaar niet meer effectief is gebruikt.

Tot 31 december 2009 bestond er een gewestelijke inventarislijst van leegstaande panden, maar sinds 1 januari 2010 wordt het registreren en bestrijden van leegstand volledig toevertrouwd aan de gemeenten. Overeenkom-

stig het decreet Grond- en Pandenbeleid nemen de gemeenten de leegstaande woningen en gebouwen op in een gemeentelijk leegstandsregister waaraan ze een gemeentelijke heffing kunnen koppelen.

De gemeenten moeten hun leegstandsregister minstens één keer per jaar actualiseren. Bij die actualisatie moeten alle woningen en gebouwen waarvoor een vermoeden van leegstand bestaat, gecontroleerd worden. Het geactualiseerde leegstandsregister moet vervolgens aan Wonen-Vlaanderen worden bezorgd. In 2010 stonden er in totaal 7.835 panden op de gemeentelijke leegstandsregisters. In 2013 is dit gestegen tot 17.404.

Strafrechtelijke handhaving

Op 29 maart 2013 werd het Integratiedecreet afgekondigd. Dit decreet is de integratie van het Kamerdecreet in de Vlaamse Wooncode. Hiermee wordt de Vlaamse regelgeving inzake woningkwaliteitsbewaking vereenvoudigd en gestroomlijnd. Tegelijk werden nog een aantal aanpassingen aan de instrumenten doorgevoerd.

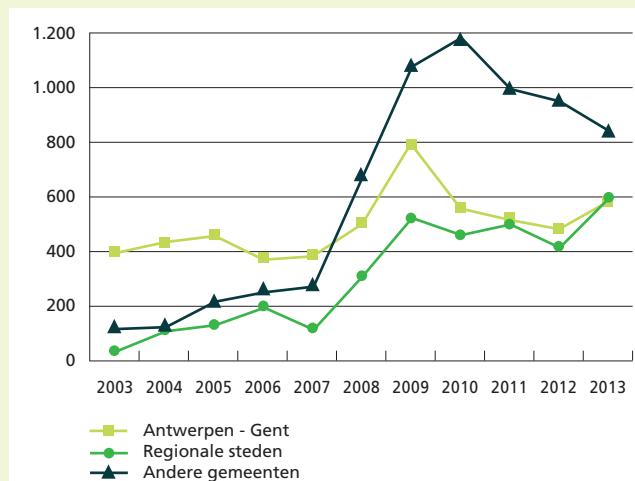
Het strafrechtelijk optreden van de wooninspecteurs ondersteunt de administratieve procedure: ofwel is de administratieve procedure reeds volledig doorlopen en werd geen bevredigend resultaat bereikt (bijvoorbeeld verderzetting van verhuur ondanks een ongeschiktheids- of onbewoonbaarheidsbesluit), ofwel is de administratieve procedure niet geschikt om het concrete geval van krotverhuur aan te pakken (bijvoorbeeld wonen in constructies die in het geheel niet bestemd zijn voor bewoning).

Het initiatief van de actie geeft eveneens een beeld waarom de wooninspecteur ter plaatse gaat. Bij de aanvankelijke acties ligt het initiatief voornamelijk bij de gemeente (37%), de politie (27%) en het parket (12%). De bewoner van de verkrotte woning ligt in 0,6% van de gevallen aan het initiatief van de actie. In principe treedt de Vlaamse Wooninspectie niet op naar aanleiding van klachten van burgers, die zich in eerste instantie tot de gemeente of het Agentschap Wonen-Vlaanderen moeten wenden. Enkel indien er onbetwistbare indicaties zijn van zeer slechte woningkwaliteit, zal op een vraag van een burger worden ingegaan. In 10% van de gevallen ligt het initiatief van de actie bij de wooninspecteur. Hierbij gaat het voornamelijk over georganiseerde samenwerkingsverbanden met steden en gemeenten (bijvoorbeeld Antwerpen en Gent). Bij navolgende acties worden de meeste acties uitgevoerd op vraag van de eigenaar (91%), die melding van herstel doet na het opstellen van een herstelvordering. In 4% van de gevallen gaat de wooninspecteur op eigen initiatief terug ter plaatse.

In 2013 werden 791 panden geverbaliseerd, goed voor 2.013 woonentiteiten (kamers, studio's, appartementen, eengezinswoningen). Dit totaal aan woonentiteiten is onderverdeeld in 264 eengezinswoningen (13,1%), 1.040 appartementen of studio's (51,7%), 680 kamers (33,8%), 4 constructies niet voor bewoning bestemd (0,2%) en 25 lokalen met niet-woonfunctie (1,2%).

4.38 Geverbaliseerde woonentiteiten

Evolutie van het aantal geverbaliseerde woonentiteiten per werkingsjaar naar regionale spreiding, naar werkingsjaar, van 2003 tot 2013.

Bron: Wooninspectie.

* Jaarverslag 2010 rapporteerde over de periode 1/10/2008 tot 31/12/2009 waardoor het werkingsjaar met 3 maanden werd verlengd.

** De regionale steden zijn Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Sint-Niklaas en Turnhout.

Dat brengt het totaal aantal geverbaliseerde panden op 5.306 en het totaal aantal geverbaliseerde woonentiteiten op 15.518. Na een daling in 2012 is het aantal geverbaliseerde panden en woonentiteiten terug licht gestegen.

Van de 791 geverbaliseerde panden werden 300 panden aanvankelijk en 491 panden navolgend onderzocht. Het aandeel hercontroles bedroeg dus 62,07%. Dit steeg opnieuw ten opzichte van 2012. Het hoge aandeel hercontroles hangt uiteraard samen met het hoge aantal opgestelde herstelvorderingen. Voor elke opgestelde herstelvordering dient er minstens één hercontrole uitgevoerd te worden.

De traditionele top 3 van gebreken bij aanvankelijke vaststellingen bleef in 2013 quasi ongewijzigd: in 73,6% van de gevallen werd een probleem met de elektrische installatie vastgesteld, waardoor er een risico voor elektrocutie of brand aanwezig was. Vervolgens werden in 50,6% van de gevallen vochtproblemen vastgesteld en in 49,4% van de gevallen een probleem met de gas- of stookolieinstallatie, met een risico voor ontsteking of brand tot gevolg. Gebrekig sanitair komt in 46,1% van de gevallen voor.

Sinds 2011 worden ook gegevens bijgehouden over de bewoners. In de door de wooninspecteurs in 2013 geverbaliseerde panden werden 2.595 bewoners aangetroffen. Gemiddeld werd een woonentiteit bewoond door 1,83 bewoners (tegenover 1,93 in 2012). Bij de berekening van de gemiddelden wordt geen rekening gehouden met leegstaande entiteiten. Uiteraard verschillen deze gemiddelden ook per woningtype. De verdeling op basis van

nationaliteit levert volgend resultaat op: er werden 997 Belgen aangetroffen, 825 EU-burgers (niet-Belgen) en 732 niet-EU-burgers. Deze verhouding is nagenoeg identiek aan vorige jaren.

In 2013 werd voor 247 panden een herstelvordering opgesteld, goed voor 812 woonentiteiten. Het aantal opgestelde herstelvorderingen is gedaald ten opzichte van 2012, wat te wijten is aan het kleinere aantal aanvankelijke controles. Sinds de inwerkingtreding van de herstelvordering op 9 september 2007 werden 1.698 herstelvorderingen opgesteld, die in totaal 5.421 woonentiteiten vertegenwoordigen.

In 2013 werd het herstel vastgesteld van 257 panden. Dat komt neer op 435 woonentiteiten (eengezinswoning, appartement/studio of een (studenten)kamer). Er zijn in 2013 39% meer panden hersteld ten opzichte van het jaar voordien.

Lokaal woonbeleid

De gemeentebesturen krijgen in de Vlaamse Wooncode een belangrijke rol toebedeeld. De gemeente is – als regisseur van het lokaal woonbeleid – verantwoordelijk voor het uitwerken van haar woonbeleid waarbij aandacht dient te gaan naar het stimuleren van sociale woonprojecten, het ondersteunen van woonbehoefte gezinnen en alleenstaanden en het bewaken van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

De Vlaamse Regering wil de gemeenten stimuleren, begeleiden en ondersteunen om de taak als regisseur van het lokaal woonbeleid op te nemen met alle publieke en private woonactoren. Daarbij wordt prioriteit gegeven aan het stimuleren van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

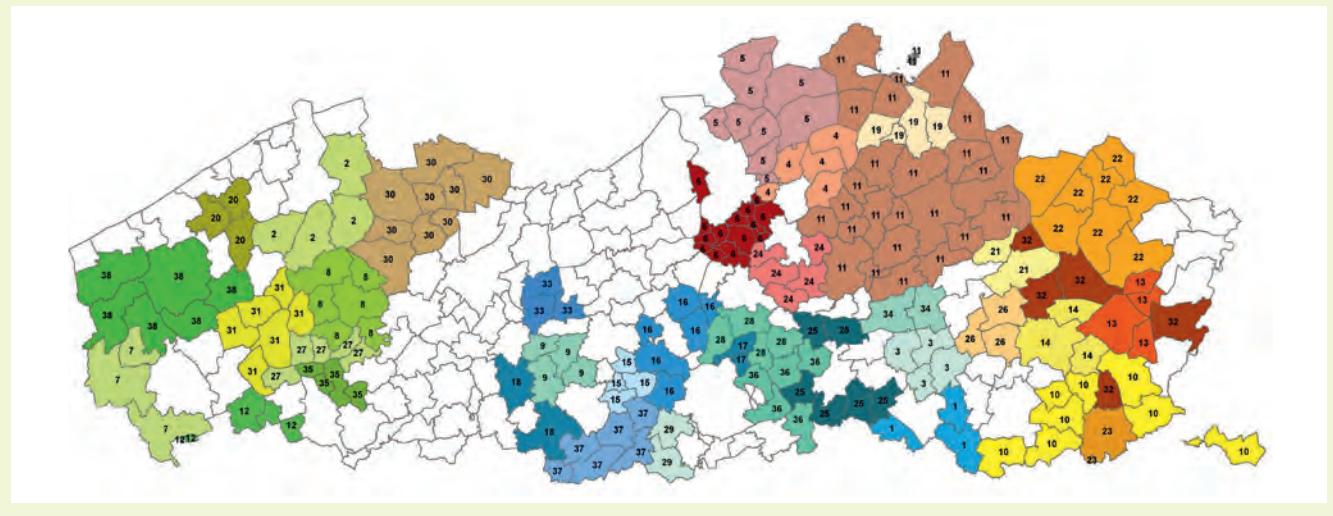
Om in aanmerking te komen voor een subsidie moeten de projecten uitgevoerd worden met het oog op de realisatie van elk van de volgende doelstellingen:

1. het ontwikkelen van een gemeentelijke beleidsvisie op het vlak van wonen;
2. het organiseren van het lokaal woonoverleg;
3. het uitbouwen van een klantgerichte dienstverlening aan de burger;
4. het verbeteren van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

Eind 2013 zijn er 38 gesubsidieerde intergemeentelijke projecten lokaal woonbeleid. Hieraan participeren in totaal 199 gemeenten.

4.39 Lokaal woonbeleid

Goedgekeurde subsidieaanvragen projecten lokaal woonbeleid, situatie december 2013.

Noot: elk kleur en cijfer staat voor een apart woonproject.

Bron: Agentschap Wonen-Vlaanderen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Wonen 2009-2014*, Brussel: Vlaams Parlement.
- De Witte N. e.a. (2012). *Een huis? Een thuis! Over ouderen en wonen*. Brugge: Vanden Broele.
- Heylen K. e.a. (2007). *Wonen in Vlaanderen. De resultaten van de Woonsurvey 2005 en de Uitwendige Woning-schouwing 2005*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement RWO, Afdeling Woonbeleid.
- Heylen K. (2012). *De evolutie van de woonsituatie in Vlaanderen. SILC-gegevens voor de periode 2004-2009*. Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Heylen K. & Winters S. (2009). *Woningbezit in Vlaanderen: een cohortebevordering*. Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2014). *Vlaamse armoedemonitor 2014*.
- Tratsaert K. (2012). *Huurprijzen en richthuurprijzen. Deel II: De registratie van huurcontracten als informatiebron van de private huurmmarkt*. Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Winters S. & De Decker P. (2009). *Wonen in Vlaanderen. Over kwaliteit, betaalbaarheid en woonzekerheid*. In: Vanderleyden L. e.a. (red.). *De sociale staat van Vlaanderen 2009*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 199-234.
- Winters S. & Elsinga M. (2011). *Wonen in Vlaanderen in internationaal perspectief*. In: Noppe J. e.a. (red.). *De sociale staat van Vlaanderen 2011*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 217-256.
- Vanneste, D. e.a.. (2007). *Woning en woonomgeving in België. Sociaal-Economische Enquête 2001. Monografieën nr. 2*. Brussel: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.
- Vlaamse Energieagentschap (2014). *TNS-enquête. Het energiebewustzijn en -gedrag van de Vlaamse huis-houdens 2013*.
- Vlaamse Wooninspectie. *Jaarverslag 2013*.
- Vlaams Woningfonds. *Activiteitenverslag 2013*.
- Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (2014). *Statistisch bulletin kandidaat-huurders. Editie 2013. Versie 1.0*.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>
Eurostat, huisvestingsstatistieken: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Housing_statistics/nl

Agentschap Wonen Vlaanderen: <http://www.wonenvlaanderen.be/>

Steunpunt Wonen: <http://steunpuntwonen.be>

Vlaams Energieagentschap. Vlaamse energiestatistieken: <http://www.energiesparen.be/node/384>

Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen: <http://www.vmsw.be>

Vlaams Woningfonds: <http://www.vlaamswoningfonds.be>

Sociale woonkredieten: <http://www.sociaal-woonkrediet.be>

DEFINITIES

EU-SILC-survey De ‘European Union Statistics on Income and Living Conditions’ (EU-SILC) is een enquête naar inkomen en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC-survey is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADS) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden (gezinshoofd) wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens. In de EU-SILC-survey van 2012 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.194 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.633 personen. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze VRIND geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Leegstaande woning Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer zij gedurende tenminste twaalf opeenvolgende maanden niet effectief gebruikt wordt in overeenstemming met de woonfunctie.

Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning

Een woning wordt ongeschikt verklaard indien aan bepaalde technische eisen en comfortvereisten niet wordt voldaan. Van het bouwgedeelte wordt de stabilitet en de bouwfysica van dak, muren en draagvloeren beoordeeld. Voor het woongedeelte wordt gekeken naar de comfortvereisten inzake elektriciteit, water en verwarming, de veiligheids- en gezondheidsvereisten (trappen, overlopen, balustrades, verluchtingsmogelijkheid), de afwerking (eventuele sleet aan dekvloer, plafond, ramen en deuren) en vochtproblemen. Indien de woning ook nog door een aantal zware gebreken een aantoonbaar risico inhoudt voor de veiligheid of gezondheid van de bewoners, is zij onbewoonbaar.

Verwaarloosde woning Een woning is verwaarloosd wanneer het ernstige zichtbare en storende gebreken of tekenen van verval vertoont aan buitenmuren, voegwerk, schoorstenen, dakbedekking, dakgebinte, buitenschijnwerk, kroonlijst of dakgooten.

Verzekering Gewaarborgd Wonen De verzekering gewaarborgd wonen wil het grote financiële risico beperken bij het aangaan van een hypothecaire lening. De verzekering loopt over een periode van 10 jaar. Als men tijdens deze verzekeringsperiode onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, kan men na een wachttijd van 3 maanden gedurende maximaal 3 jaar een tegemoetkoming ontvangen in de aflossing van de hypothecaire lening.

Vlaamse Wooncode Decreet van 15 juli 1997, zoals gewijzigd; geeft het kader aan voor het woonbeleid in Vlaanderen. Het centrale uitgangspunt van de Vlaamse Wooncode is het recht op een behoorlijke huisvesting voor iedere burger. Het uiteindelijke doel is de verwezenlijking van dit recht door het bevorderen van de beschikbaarheid van aangepaste woningen, van goede kwaliteit, in een behoorlijke woonomgeving, tegen een betaalbare prijs en met woonzekerheid.

4.3 STAD EN PLATTELAND

BLIKVANGERS

- Het Vlaamse Gewest wordt gekenmerkt door een aanhoudend overschot op de migratiebalans. Niettegenstaande een afnemend extern migratiesaldo sinds 2010 weegt in de groot- en centrumsteden het migratiesaldo nog steeds het zwaarste door op de groei van de bevolking. De grootste bevolkingsaangroei doet zich voor op amper een tiende van de Vlaamse oppervlakte (figuur 4.44). In de grootsteden is bijna 1 op de 4 inwoners jonger dan 20 jaar, in de centrumsteden is dit gemiddeld 1 op de 5. Daarnaast speelt gezinsverdunning eveneens een rol (figuren 4.46, 4.47, 4.48, 4.49, 4.50).
- In de steden is bijna de helft van de totale oppervlakte bebouwd. Op het platteland en in het overgangsgebied is dit een vijfde van de totale oppervlakte. Wonen neemt in alle gebieden een fors deel in van de bebouwde oppervlakte: van bijna 83% op het platteland tot 64% in de centrumsteden en 54% in de grootsteden. Bijna 1 op de 3 woongelegenheden bevinden zich in de groot- en centrumsteden, terwijl deze slechts 9% van de grondoppervlakte van het Vlaamse Gewest innemen (figuren 4.51, 4.52, 4.53, 4.54).
- Dit vertaalt zich ook in de woningprijs. Uitschieters inzake woningprijs zijn de grootsteden, de grootstedelijke rand, het strategisch gebied rond Brussel en Brussel zelf, waar men een pak meer betaalt voor de aankoop van een woonhuis (figuren 4.57, 4.58, 4.59, 4.60, 4.61).
- De groot -en centrumsteden oefenen een centrumfunctie uit op de ruimere omgeving op vrijwel alle domeinen van economie tot cultuur (figuren 4.70, 4.74, 4.85).
- Steden zorgen voor contrasterende beelden en werkelijkheden. Het zijn plekken waar mensen en activiteiten geconcentreerd voorkomen en zorgen voor dynamiek en leven. In steden komt ook armoede en achterstelling samen. De cijfers geven aan dat dit duale karakter vooral een grootstedelijk fenomeen is (figuren 4.76, 4.77, 4.78, 4.79).
- De tevredenheid over het stads- of gemeentebeleid is sinds de gemeenteraadsverkiezingen vooral in de grootsteden afgangen (figuur 4.89). Dit neemt niet weg dat inwoners van steden een betere indruk hebben van de klantvriendelijkheid van hun overheid (figuur 4.88).

Voor de Vlaamse overheid is verstedelijking zowel een uitdaging als een opportuniteit. Dit komt sterk tot uitdrukking in de beleidsnota's en beleidsbrieven waarin aandacht gaat naar plattelands- en stedelijke ontwikkelingen. Daarin wordt een pleidooi gehouden voor een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten. Het is zoeken naar een duurzaam evenwicht, zowel sociaaleconomisch, ecologisch als sociaal.

Het Vlaams plattelandsbeleid focust op het stimuleren van de lokale economie en de streekidentiteit, het versterken van de woon- en werkomgeving, het inzetten op de eigen sociaal-culturele waarden en noden en het verbeteren van landschap, milieu en natuur. Kortom, investeren in de omgevingskwaliteit van het platteland.

Het Vlaams stedenbeleid ondersteunt de steden als motor voor sociale, economische en maatschappelijke vernieuwing. Steden inspireren, het zijn ook voelspieren voor nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen en veranderingen. De gelijktijdige vergroening, verkleuring en verzilvering zullen zich bijvoorbeeld scherper en sneller laten voelen in steden dan elders. Enerzijds heeft Vlaanderen de sterke vergroening in de steden nodig om een antwoord te bieden op de economische en sociale noden van de toekomst. Anderzijds nopen de demografische vooruitzichten tot creatieve oplossingen op het vlak van betaalbaar wonen, leefbare wijken, slimme mobiliteit, duurzame energie, kinderopvang, onderwijs, zorg en dienstenvoorzieningen.

De leefbaarheids- of duurzaamheidsaspecten vormen dan ook de leidraad van de indicatorenset. Eerst komen een aantal demografische ontwikkelingen aan bod. Een tweede luik bespreekt de ruimtelijke ontwikkeling, waarna aandacht gaat naar het wonen en werken in een kwaliteitsvolle omgeving. Ruimtelijke concentraties van economische activiteit worden dan gekoppeld aan arbeidsmarktgegevens. Voor het sociale luik wordt gekeken naar aspecten van sociale samenhang, cultuur en vrije tijd, armoede en achterstelling en sociale voorzieningen. Tot slot komen enkele institutionele aspecten met het accent op de relatie tussen de bevolking en het bestuur aan bod.

De verstedelijking wordt in beeld gebracht aan de hand van een classificatie van gemeenten en steden. Deze is gebaseerd op de indeling van het Ruimtelijke Structuurplan Vlaanderen (RSV) waarbij de gemeenten die in het

Demografische ontwikkelingen

buitengebied liggen werden opgesplitst naar plattelandsgemeenten en overgangsgemeenten op basis van het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (RSVE). Naast het cijfer voor het Vlaamse Gewest wordt waar mogelijk ook de positie van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest meegegeven.

Vlaanderen telt in 2013 6,38 miljoen inwoners. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest heeft 1,15 miljoen inwoners. In wat volgt worden een aantal demografische ontwikkelingen volgens verstedelijgingsraad geschatst, die relevant zijn voor het begrijpen van enkele maatschappelijke ontwikkelingen. Vooreerst worden de componenten van de bevolkingsgroei onder de loep genomen. Vervolgens wordt dieper ingegaan op enkele belangrijke sociaal demografische parameters.

4.40 Indeling gemeenten

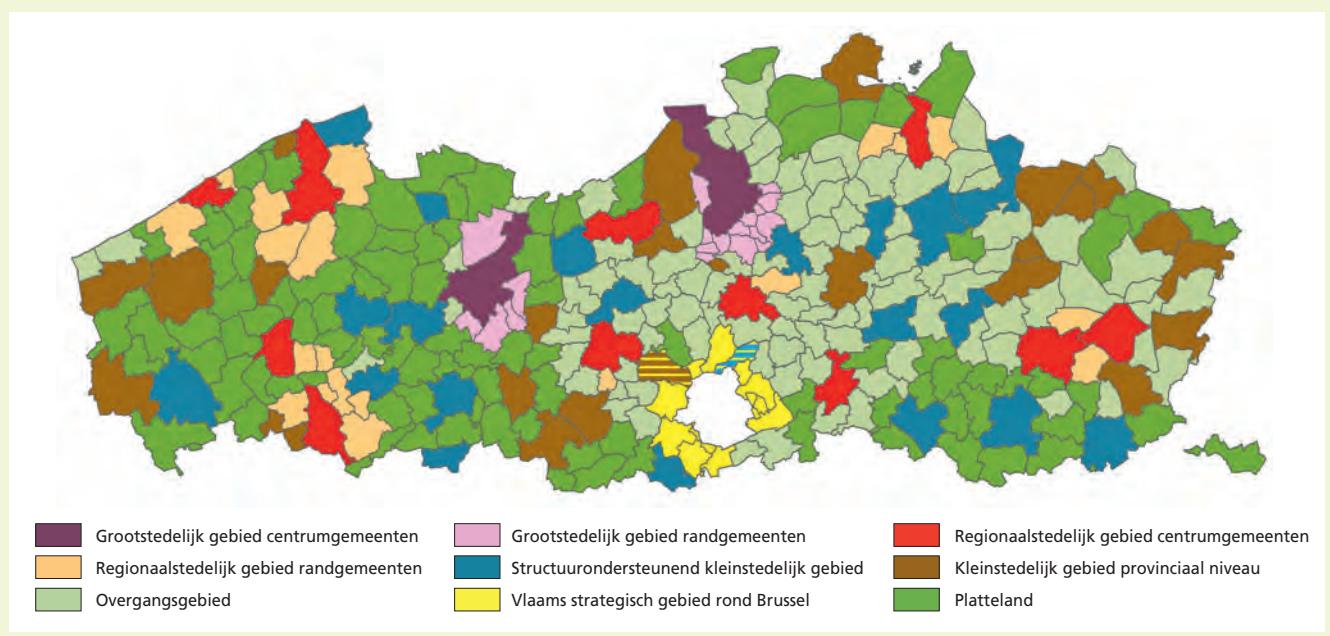
Gebiedsindeling van de gemeenten, aantal inwoners op 1 januari 2013 en oppervlakte in km².

RSV	SPRE	Aantal gemeenten	Aantal Inwoners	%	Oppervlakte (km ²)	%
Grootsteden		2	756.724	11,9	360,7	2,7
Centrumsteden		11	840.978	13,2	845,8	6,3
Grootstedelijke rand		19	286.884	4,5	315,8	2,3
Regionaal stedelijk gebied		20	371.201	5,8	790,1	5,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel		13	271.916	4,3	273,1	2,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied		21	685.917	10,7	1406,4	10,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied		25	659.956	10,3	1726,1	12,8
Buitengebied	Overgangsgebied	96	1.503.045	23,6	3.439,9	25,4
	Platteland	101	1.005.238	15,8	4.364,2	32,3
Vlaams Gewest		308	6.381.859	100,0	13522,3	100,0
Brussels Gewest		19	1.154.625		161	

Bron: ADS, bewerking SVR.

4.41 Gebiedsindeling RSV + SPRE

Gebiedsindeling van de gemeenten op basis van de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) en het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE).

Bron: RSV, SPRE, bewerking SVR.

Bevolking

Bevolkingsevolutie

Vandaag woont bijna 12% van de Vlamingen in één van de grootsteden Antwerpen of Gent. Een kwart van de Vlaamse bevolking of bijna 1,6 miljoen mensen woont in één van de 13 centrumsteden. 4 op de 10 inwoners wonen op het platteland of in het overgangsgebied. Binnen Vlaanderen is de bevolkingsdichtheid het hoogst in de zogenoemde Vlaamse Ruit, het kerngebied tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent. Naarmate de graad van verstedelijking afneemt, wonen er minder inwoners per km².

In de grootsteden, het strategisch gebied rond Brussel of de Vlaamse rand en in de provinciesteden is de bevolkingsomvang de afgelopen jaren het sterkst toegenomen. De afgelopen 10 jaar is de bevolking in de grootsteden met meer dan 10% gestegen. In de Vlaamse Rand en in de provinciesteden bedraagt de stijging bijna 7%. Voor Vlaanderen bedraagt de stijging 6%, een groot contrast met een toename van de bevolking in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest met meer dan 15%.

Componenten bevolkingsevolutie

De bevolkingsgroei is het resultaat van twee deelprocessen. Aan de ene kant is er de **natuurlijke groei**. Dit is het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal overlijdens. Aan de andere kant is er de invloed van de in- en uitgaande verhuisbewegingen, die weerspiegeld worden in het totale **migratiesaldo**.

4.42 Bevolkingsevolutie

Bevolkingsaantallen 2013, toename van 2003 tot 2013 (in %), bevolkingsdichtheid (inw/km²).

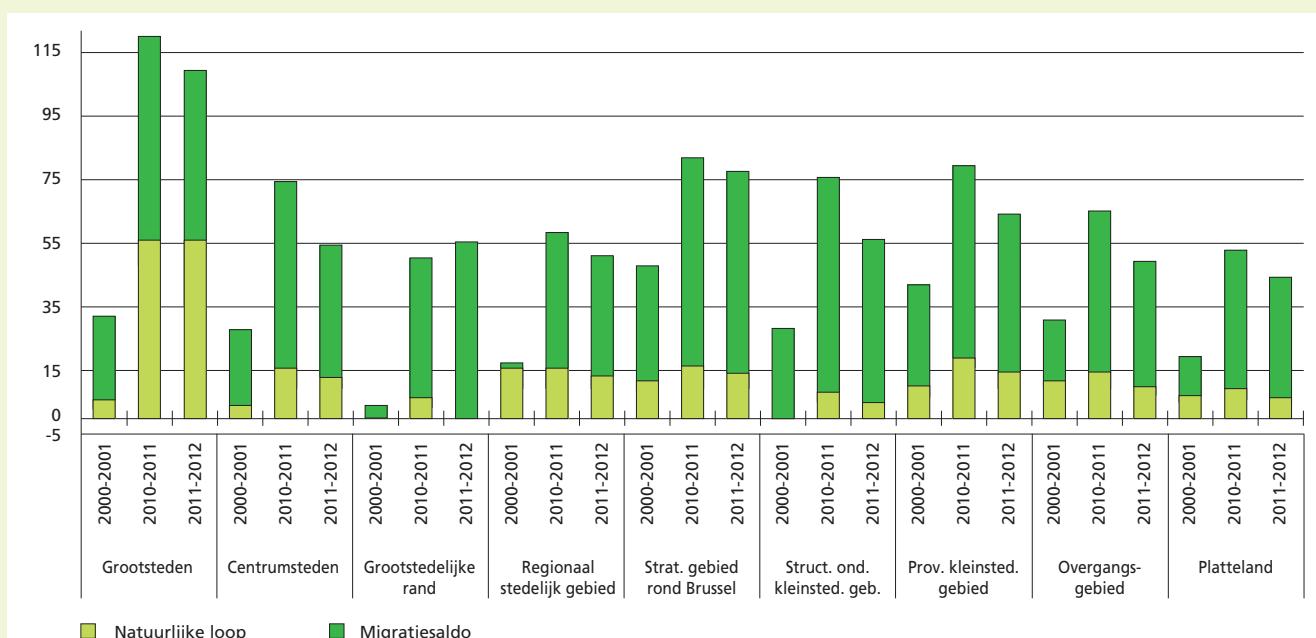
	2013	Evolutie 2003-2013	Inwoners/km ²
Grootsteden	756.724	11,2	2.098
Centrumsteden	840.978	5,4	994
Grootstedelijke rand	286.884	4,4	908
Regionaal stedelijk gebied	371.201	5,1	470
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	271.916	7,2	996
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	685.917	6,1	488
Provinciaal kleinstedelijk gebied	659.956	7,0	382
Overgangsgebied	1.503.045	5,9	437
Platteland	1.005.238	5,6	230
Vlaams Gewest	6.381.859	6,4	472
Brussels Gewest	1.154.625	16,4	7.172

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

Het effect van het migratiesaldo op de totale groei van de bevolking in Vlaanderen is groter dan het effect van de natuurlijke aangroei. Mede dankzij een sterk positief migratiesaldo zijn er sinds 2000 bijna 140.000 inwoners in de groot- en centrumsteden bijgekomen. Dit positieve migratiesaldo is voornamelijk het resultaat van een grotere inwijking uit het buitenland (extern migratiesaldo). Dit nam sinds 2000 jaar na jaar toe, met een piek in 2010. Vanaf 2010 wordt er een daling van het extern migratiesaldo opgetekend. Per 10.000 grootstedelingen kwamen er anno 2012 meer dan 54 bij door migratie. In de centrumsteden kwamen er gemiddeld 41 inwoners bij door migratie.

4.43 Migratiesaldo en natuurlijke groei

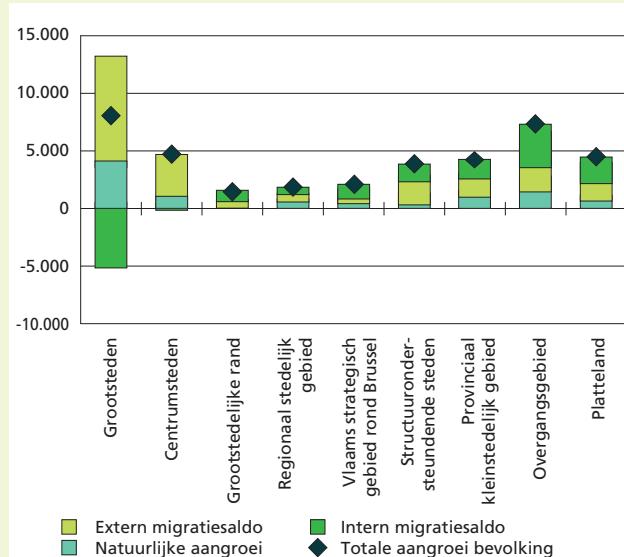
Migratiesaldo en natuurlijke groei, gemiddelde 2000-2001, 2010-2011 en 2011-2012 per 10.000 inwoners.

Bron: ADS, bewerking SVR.

4.44 Demografische balansvergelijking

Extern, intern migratiesaldo, natuurlijke aangroei en totale aangroei bevolking 2011-2012, in volumes.

Bron: ADS, bewerking SVR.

De natuurlijke aangroei speelt in de grootsteden eveneens een belangrijke rol. Per 10.000 inwoners kwamen er 55 borelingen bij. In de centrumsteden gaf dit een toename van 13 borelingen.

In figuur 4.44 wordt de dynamiek van de bevolking samengevat in een demografische balansvergelijking voor de periode 2011-2012. De balansvergelijking geeft de totale aangroei van de bevolking weer in volumes, opgesplitst in de verschillende demografische componenten. Kenmerkend voor de groot- en centrumsteden is een intern negatief migratievolume dat gecompenseerd wordt met een positief extern migratievolume: in de grootsteden wijken ongeveer 5.000 inwoners uit naar een andere Belgische gemeente en stromen er meer dan 9.000 inwoners in uit het buitenland. Bovendien zorgt de natuurlijke

aangroei van meer dan 4.000 inwoners voor een totale bevolkingsaangroei van meer dan 8.000 inwoners. In de centrumsteden wijken er ongeveer een 200-tal inwoners uit en stromen er ongeveer 3.600 in uit het buitenland. In combinatie met een natuurlijke aangroei van 1.000 inwoners, zorgt dit voor een totale toename van meer dan 4.500 inwoners. De grootste bevolkingsaangroei in Vlaanderen doet zich voor op amper een tiende van de Vlaamse oppervlakte. Het platteland en het overgangsgebied zijn goed voor een aangroei van bijna 12.000 inwoners. Hier voor zorgt een natuurlijke aangroei van 2.000 borelingen, in combinatie met een positief intern migratiesaldo van 6.000 inwoners en een positief extern migratiesaldo van 3.600 inwoners.

Stadsvlucht

Naast natuurlijke aangroei, die in de groot- en centrumsteden een groter gewicht heeft dan elders, zorgt de aangroei door buitenlandse migratie nog steeds voor het grootste deel van de bevolkingsaangroei, ook al lijkt dit saldo sinds 2010 af te nemen. Het intern migratiesaldo blijft veelal negatief, de groot- en centrumsteden worden nog steeds geconfronteerd met een uitstroom richting suburbane woonmilieus. Stadsvlucht blijft dus zeker een aandachtspunt op de politieke agenda.

Verhuisintenties

1 op de 5 volwassen Vlamingen heeft de intentie om de komende vijf jaar te verhuizen. Naarmate de verstedelijgingsgraad toeneemt, stijgt het aandeel inwoners met een verhuisplan. In de grootsteden bedraagt dit aandeel 34% en in de centrumsteden, in de kleinere steden, in de stedelijke rand en in het overgangsgebied gaat het om 1 op de 5 inwoners en op het platteland wil 17% van de inwoners verhuizen. Bijna 4 op de 10 verhuisgeneigde inwoners wil verhuizen naar een andere stad of gemeente. Dit betekent ook dat 6 op de 10 potentiële verhuizers in hun huidige stad of gemeente wil blijven wonen. Dit sluit aan bij de officiële cijfers, die aangeven dat verhuisbewegingen hoofdzakelijk binnen een straal van maximum 20 km plaats vinden.

4.45 Verhuismotieven

Verhuismotieven, in 2013, in %.

	Percentage belangrijkste motief
Wijziging gezinssituatie	26,7
De wens om eigenaar te worden	19,8
Ontevredenheid met huidige woning	15,1
Afstand woon/werkverkeer	7,2
Ontevredenheid met huidige buurt/wijk	5,7
Verandering in financiële situatie	5
Gezondheid/behoefte aan zorg	5
Goedkopere woning	5
Dichter bij familie/vrienden wonen	4,7
Ander	5,7
Totaal	100

Bron: SCV-survey 2013.

Niettegenstaande de samenhang tussen verstedelijgingsgraad en verhuisplannen, blijkt de urbanisatiegraad op zich geen goede voorspeller te zijn voor de verhuisintensie. Er spelen duidelijk andere factoren dan de verstedelijgingsgraad. Verhuisintenties lopen voor een groot deel parallel met de levensfase waar iemand zich in bevindt, los van de stad of de plaats waar men woont. Inwoners jonger dan 35 jaar, thuiswonenden bij hun ouders, huurders, hoger opgeleiden, bewoners van een appartement of woning zonder tuin, of een woning in mindere staat, maken meer kans om te verhuizen. Dit blijkt ook uit de bijhorende motieven.

De meeste respondenten geven meer dan twee motieven op. Hierbij dient te worden opgemerkt dat verschillende motieven samen gaan. Het ene motief sluit het andere niet uit. Figuur 4.45 geeft een overzicht van de belangrijkste motieven.

De wijziging van de gezinssituatie als meest genoemde motief is niet verwonderlijk daar socio-demografische factoren een grote verklaringskracht hebben voor de verhuisintentie. Naast demografische motieven die dominant zijn, is de wens om eigenaar te worden een belangrijke drijfveer, gestoeld op historische processen die maken dat eigenaar worden de intrinsieke meerwaarde van een verhuis wordt. Daarnaast spelen subjectieve factoren zoals tevredenheid over de woning, de buurt en de stad een belangrijke rol. De motivatie verschilt niet naargelang de verstedelijkingsgraad, al speelt de afstand woon-werkverkeer een minder grote rol in de centrumsteden. Pendel is dan ook voornamelijk een zaak van niet-stadsbewoners.

Niet iedereen die wil verhuizen, keert de stad de rug toe. Bijna 2 op de 3 stedelingen verhuist binnen de stad en blijft in de stad wonen. Niettegenstaande het merendeel van de verhuisgeneigde stedelingen er voor kiest om in de stad te blijven wonen, tonen de analyses aan dat de emigratie van veelal sterkere socio-economische profielen (hogere inkomens, hogere opleiding) nog steeds een feit is, ongeacht in welke centrumstad ze wonen.

Demografische uitdagingen

Samen met de toename van het aantal inwoners duiken verschillende maatschappelijke fenomenen tegelijkertijd en meer uitgesproken op in de steden: niet alleen vergrijsing en verzilvering, maar vooral verkleuring en vergroening zetten zich sterker door in de (groot)steden dan elders in Vlaanderen. In de grootsteden is bijna 1 op de 4 inwoners jonger dan 20 jaar, in de centrumsteden is dit gemiddeld 1 op de 5. Daarnaast speelt gezinsverdunning een rol.

Verschillende migratiegolven zorgen voor een toegenomen diversiteit in onze samenleving. 17,5% van de Vlaamse bevolking is van vreemde herkomst (zie ook hoofdstuk 3.4).

In de grootsteden en het strategisch gebied rond Brussel is 1 op de 3 inwoners een persoon van vreemde herkomst.

4.46 Diversiteit

Aantal en aandeel inwoners naar nationaliteit en herkomst, in 2012 en 2013, in %.

	Nationaliteit 1/1/2013		Herkomst 1/1/2012	
	Aantal niet-Belgen	% niet-Belgen	Aantal personen van vreemde herkomst	% personen van vreemde herkomst
Grootsteden	128.607	17,0	282.844	37,5
Centrumsteden	67.790	8,1	174.777	20,8
Grootstedelijke rand	10.928	3,8	30.720	10,7
Regionaal stedelijk gebied	11.762	3,2	31.037	8,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	40.066	14,7	85.918	31,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	36.038	5,3	97.970	14,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	49.584	7,5	122.411	18,6
Overgangsgebied	80.857	5,4	198.355	13,2
Platteland	42.250	4,2	90.804	9,1
Vlaams Gewest	467.882	7,3	1.114.836	17,5
Brussels Gewest	381.761	33,1	nb	nb

Bron: DWH AM&SB KSZ, bewerking SVR.

4.47 Huishoudens

Aantal huishoudens en gemiddeld aantal personen per huishouden, op 1 januari 2012.

	Aantal huishoudens	Gemiddeld aantal personen
Grootsteden	351.377	2,1
Centrumsteden	375.430	2,2
Grootstedelijke rand	118.536	2,4
Regionaal stedelijk gebied	153.030	2,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	109.115	2,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	293.335	2,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	274.038	2,4
Overgangsgebied	610.930	2,4
Platteland	405.528	2,4
Vlaams Gewest	2.691.319	2,3
Brussels Gewest	541.688	2,1

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

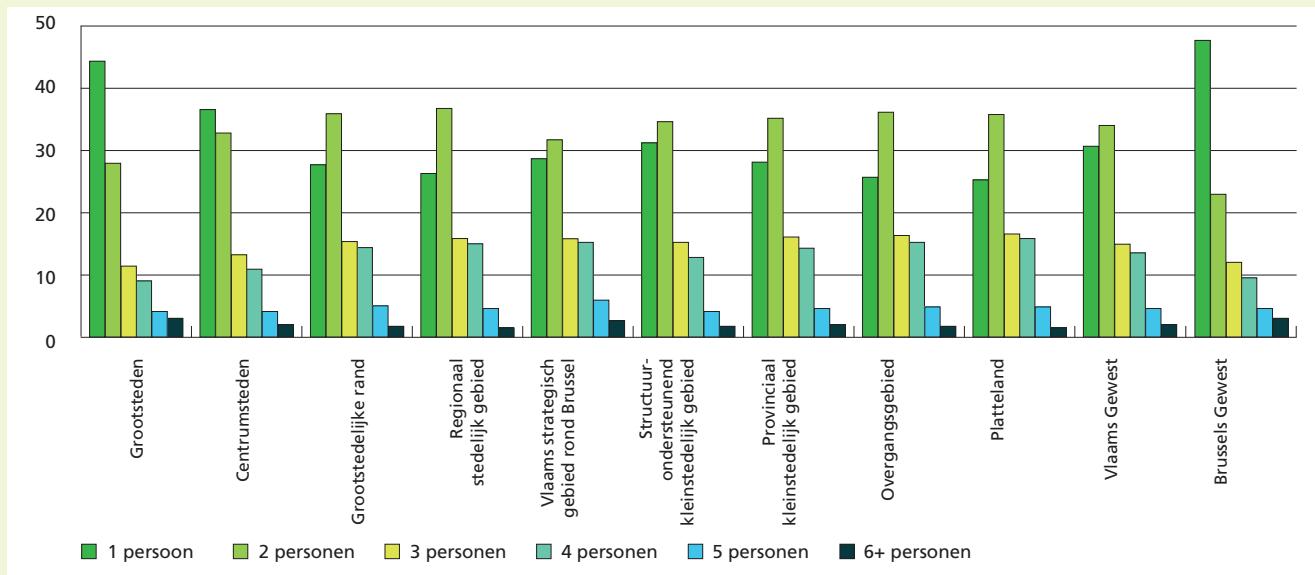
In de centrumsteden gaat het om 1 op de 5 inwoners. Het platteland en de regionaal stedelijke rand kennen een kleiner aandeel.

Gezinsverdunning neemt jaar na jaar toe. In 2010 bestond een huishouden in Vlaanderen gemiddeld uit 2,4 personen. In 2012 bedraagt dit gemiddeld 2,3 personen. De gemiddelde omvang van een huishouden is in de 13 groot- en centrumsteden kleiner dan gemiddeld in Vlaanderen. Op het platteland en in het overgangsgebied bestaat een huishouden gemiddeld uit 2,4 personen.

Op het platteland en in het overgangsgebied wonen in verhouding minder **alleenstaande huishoudens** dan in de rest van Vlaanderen. Vooral in de grootsteden en in de centrumsteden wonen veel alleenstaanden. In de grootsteden (Antwerpen, Gent) en Brussel gaat het om bijna 1 op de 2 huishoudens, in de centrumsteden is 1 op de 3 huishoudens alleenstaand.

4.48 Huishoudengrootte

Aandeel huishoudens naar grootte, in 2013, in %.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

In de groot- en centrumsteden wonen in verhouding meer huishoudens zonder kinderen. In de grootsteden worden ook meer huishoudens geregistreerd met jonge kinderen, dit zowel bij de min 3-jarigen als bij de min 6-jarigen. Het aandeel huishoudens met kinderen jonger dan 18 jaar ligt lager in de groot- en centrumsteden dan gemiddeld.

Kenmerkend voor de leeftijdsopbouw in Vlaanderen, is de steeds smallere basis van jongeren in combinatie met een steeds breder wordende bovenlaag van oudere leeftijds-groepen. Vlaanderen vergrijst verder aan een snel tempo. Het aandeel -20-jarigen (**ontgroening**) is de afgelopen jaren enkel in de grootsteden, het strategisch gebied rond Brussel en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest groter geworden. In de grootstedelijke en regionaal stedelijke rand en op het platteland is de daling van het aandeel -

20-jarigen het sterkst.

Het aandeel 65-plussers daarentegen neemt overal sterk toe, met uitzondering van de grootsteden en Brussel. De ‘veroudering binnen de veroudering’ of de **interne vergrijzing** (80+/65+) is een indicatie van de mate van zorgbehoefte van de oude bevolking, vermits de vraag naar zorgvoorzieningen toeneemt met de leeftijd. De interne vergrijzing is momenteel het sterkst aanwezig in de Vlaamse groot- en centrumsteden en in Brussel.

De **doorstromingsratio** geeft de verhouding weer tussen de leeftijdsgroep van 15-24-jarigen en de 55-64-jarigen. De jongste leeftijdsgroep staat aan het begin van een loopbaan op de arbeidsmarkt, de oudste leeftijdsgroep aan het afsluiten ervan. De verhouding tussen beide geeft zicht op de balans tussen de potentiële in- en uitstroom op

4.49 Huishoudens met kinderen

Aandeel huishoudens met kinderen < 3 jaar, met kinderen < 6 jaar met kinderen jonger <18 jaar en aandeel huishoudens zonder kinderen, op 1 januari 2013, in %.

	Huishoudens met kinderen <3 jaar	Huishoudens met kinderen <6 jaar	Huishoudens met kinderen <18 jaar	Huishoudens zonder kinderen
Grootsteden	7,7	12,1	23,0	68,3
Centrumsteden	6,3	10,3	22,6	65,5
Grootstedelijke rand	6,4	10,9	26,2	59,8
Regionaal stedelijk gebied	6,4	10,9	26,2	59,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	7,0	12,4	29,6	56,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6,3	10,6	24,5	61,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	6,6	11,1	25,8	59,6
Overgangsgebied	6,4	11,0	26,5	58,3
Platteland	6,6	11,3	27,1	57,9
Vlaams Gewest	6,6	11,1	25,4	61,1
Brussels Gewest	8,5	13,7	25,5	65,8

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

4.50 Demografische indices

Ontgroening, vergrijzing, interne vergrijzing, familiale zorgindex en doorstromingsratio, op 1 januari 2013, in %.

	Ontgroening	Vergrijzing	Interne vergrijzing	Verzilvering	Doorstromingsratio
Grootsteden	22,9	17,1	32,7	5,6	0,9
Centrumsteden	20,7	19,8	30,8	6,1	0,9
Grootstedelijke rand	21,8	19,6	29,7	5,8	1,1
Regionaal stedelijk gebied	21,5	19,4	27,2	5,3	0,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	24,4	18,2	31,0	5,6	0,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	21,0	19,8	29,3	5,8	0,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	21,6	18,7	27,8	5,2	0,9
Overgangsgebied	21,6	18,7	27,3	5,1	1,0
Platteland	21,9	18,7	29,5	5,5	0,9
Vlaams Gewest	21,8	18,8	29,2	5,5	0,9
Brussels Gewest	24,7	13,4	32,9	4,4	1,3

Ontgroening: aandeel -20-jarigen in de totale bevolking, in %.

Vergrijzing: aandeel +65-jarigen in de totale bevolking, in %.

Interne vergrijzing: verhouding tussen het aantal +80-jarigen en het aantal +65-jarigen.

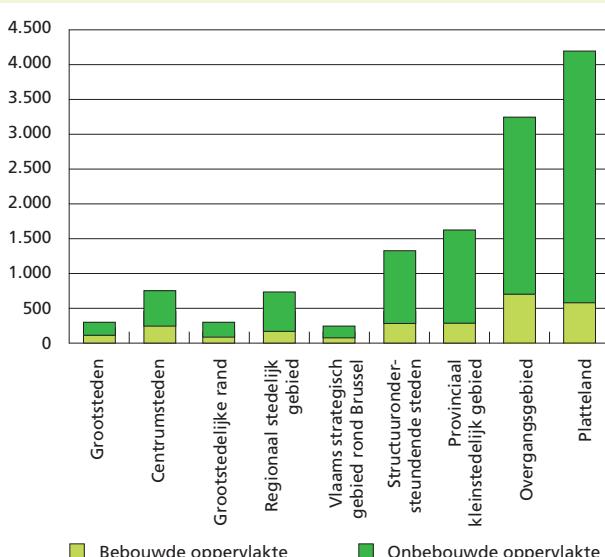
Doorstromingsratio: verhouding tussen het aantal 15-24 jarigen en het aantal 55-64-jarigen.

Bron: Rijksregister, bewerking SVR.

de arbeidsmarkt. Het spreekt voor zich dat hierbij enkel de demografische aspecten in beeld komen, los van de reële participatie aan de arbeidsmarkt. In Vlaanderen gaat de ratio al geruime tijd bergaf (zie ook 1.3). De demografische spanning op de Vlaamse arbeidsmarkt is de afgelopen jaren flink toenemen als gevolg van de forse aangroei van het aantal 55-64-jarigen en de gelijktijdige terugloop van het aantal 15-24-jarigen. De grootstedelijke rand en Brussel, waar de jongste leeftijds groep nog steeds in de meerderheid is, vormen hierop de uitzondering.

4.51 Bebouwd versus onbebouwd

Bebouwde en onbebouwde oppervlakte in 2013, in km² (enkel gekadastreerde oppervlakte).

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

Ruimtelijke ontwikkelingen

Vlaanderen kent een aanhoudende suburbanisatiedruk met een toenemende verstedelijking van het platteland als gevolg. Dit uit zich in een steeds kleiner wordende open ruimte.

Het valt op dat de geconcentreerde bebouwing in grote steden gecompenseerd wordt met meer deconcentratie in de randgemeenten (suburbaan wonen). Lintbebouwing en verkavelingen zijn de voornaamste oorzaken van de versnippering van het buitengebied.

Het Vlaamse regeerakkoord stelt dat de resterende open ruimte dient beschermd en versterkt te worden. De landbouw is de grootste gebruiker van de open ruimte en speelt een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer van de open ruimte. Het plattelandsbeleid beoogt dan ook een duurzame ontwikkeling van de landelijke gebieden in Vlaanderen.

In wat volgt wordt het ruimtegebruik en de ruimtelijke ontwikkelingen volgens verstedelijkingsgraad onder de loep genomen: eerst komt de onbebouwde en bebouwde oppervlakte aan bod, daarna is er aandacht voor ruimte voor wonen en economie.

Onbebouwde en bebouwde oppervlakte

De verstedelijking neemt jaar na jaar toe, dit uit zich in een toegenomen bebouwing en verharding van het oppervlakte. Deze bebouwing gaat voornamelijk ten koste van de landbouwgronden. Zonder bijsturing zou tegen 2050 een derde tot de helft van Vlaanderen bebouwd zijn. Momenteel wordt 27% van de Vlaamse oppervlakte ingenomen door bebouwde oppervlakte.

In de groot- en centrumsteden is gemiddeld de helft van de totale oppervlakte bebouwd, terwijl zij slechts 9% van het totale grondoppervlak innemen. Dit vertaalt zich in

4.52 Onbebouwd

Evolutie onbebouwde oppervlakte, van 2003 tot 2013, in % en km².

	Evolutie 2003-2013		Evolutie 2012-2013
	in %	in km ²	in km ²
Grootsteden	-3,0	-4,9	-0,5
Centrumsteden	-3,6	-18,6	-1,5
Grootstedelijke rand	-4,0	-8,0	-0,9
Regionaal stedelijk gebied	-2,3	-13,5	-1,5
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	-3,9	-6,8	-0,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	-2,7	-28,3	-2,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	-2,7	-36,5	-2,9
Overgangsgebied	-2,5	-65,2	-6,1
Platteland	-2,0	-71,7	-7,3
Vlaams Gewest	-2,5	-253,6	-24,1

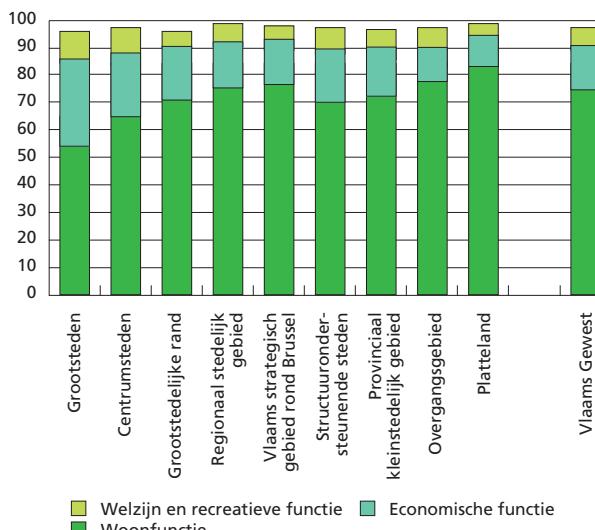
Bron: Kadaster, bewerking SVR.

een compacte bebouwing, tegenover meer verspreide bebouwing in meer landelijke gebieden.

De afname van de **onbebouwde oppervlakte** is het grootst in de landelijke gebieden. Hoe dichter bij de stedelijke centra, hoe kleiner de toename van bebouwde oppervlakte is, deels omdat er daar reeds heel wat bebouwing is. Niettegenstaande deze ontwikkeling is de landbouw nog steeds de grootste gebruiker van de open ruimte. Landbouw speelt dus een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer ervan. Een derde van de totale onbebouwde ruimte bevindt zich op het platteland, een kwart in het overgangsgebied.

4.53 Bebouwde oppervlakte

Aandeel bebouwde oppervlakte voor woonfunctie, economische functie en welzijn en recreatieve functie, in 2013, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

Oppervlakte voor wonen, economie, welzijn en recreatie

In de steden is bijna de helft van de totale oppervlakte bebouwd. Op het platteland en in het overgangsgebied is dit een vijfde van de totale oppervlakte.

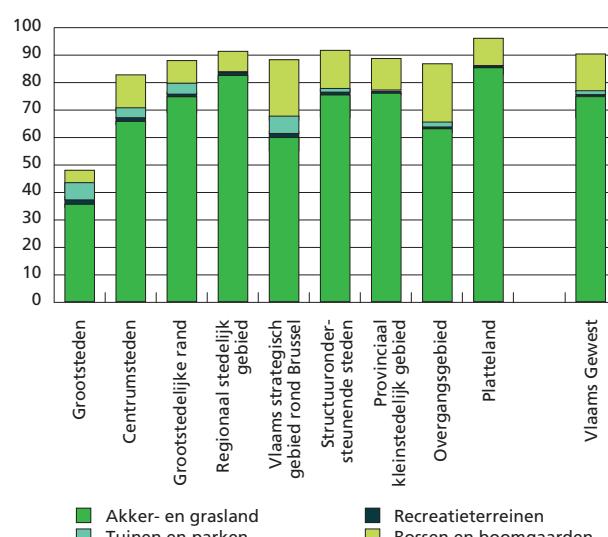
De woonfunctie gebruikt een aanzienlijk deel van de beschikbare ruimte in Vlaanderen. Wonen neemt in alle gebieden een fors deel in van de bebouwde oppervlakte: van 83% op het platteland tot 64% in de centrumsteden en 54% in de grootsteden. Het aandeel gebruikt voor economische functies is het grootst in de grootsteden (31%), gevolgd door de centrumsteden (23%). De bebouwde oppervlakte voor welzijn en recreatieve functies bedraagt in de groot- en centrumsteden respectievelijk 10% en 9,6%.

1,5% van de onbebouwde oppervlakte in de groot- en centrumsteden zijn recreatieterreinen. Het grootste aandeel bossen en boomgaarden is terug te vinden in het overgangsgebied en het strategisch gebied rond Brussel met 20% van de onbebouwde oppervlakte. Wat tuinen en parken betreft scoren de grootsteden en het strategisch gebied rond Brussel best, met een aandeel van meer dan 6%. De grootstedelijke rand en de centrumsteden volgen met een aandeel van respectievelijk 4,3% en 3,5%. Meer dan 80% van de onbebouwde oppervlakte op het platteland is akker- en grasland.

In de grootsteden is akker- en grasland ook nog goed voor een aandeel van 36%.

4.54 Onbebouwde oppervlakte

Aandeel onbebouwde oppervlakte: akker- en grasland, bossen en boomgaarden, tuinen en parken, recreatie terreinen, in 2013, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

4.55 Stedenbouwkundige vergunningen

Aandeel vergunningen: residentieel, niet-residentieel, in 2013, in absolute aantallen en in %.

	Residentieel		Niet-residentieel	
	Aantal	%	Aantal	%
Grootsteden	2.240	81,6	505	18,4
Centrumsteden	3.997	83,9	767	16,1
Grootstedelijke rand	1.461	86,3	232	13,7
Regionaal stedelijk gebied	2.622	85,2	456	14,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1.075	90,0	120	10,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	3.772	82,9	776	17,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	3.553	81,6	799	18,4
Overgangsgebied	7.938	86,4	1.254	13,6
Platteland	6.601	79,1	1.747	20,9
Vlaams Gewest	33.259	83,3	6.656	16,7
Brussels Gewest	2.115	92,6	170	7,4

Bron: ADS, bewerking SVR.

Wonen

Wonen is een wezenlijk onderdeel van het Stedenbeleid en het Plattelandsbeleid. Voor de centrumsteden zijn kwaliteitsvolle en betaalbare woningen, een (verkeers-)veilige en aangename woonomgeving beleidsprioriteiten en een belangrijke graadmeter voor de leefbaarheid en duurzaamheid van de stad. Voor de plattelandsgemeenten ligt de nadruk op de combinatie van een kwalitatieve woon- en leefruimte.

In wat volgt komt het woningaanbod, de tevredenheid over woning en buurt, vastgoedprijzen en betaalbaarheid aan bod (zie ook hoofdstuk 4.2).

Oppervlakte voor wonen

In de steden is de helft van de totale oppervlakte bebouwd. 27% van de woongelegenheden bevinden zich in de groot- en centrumsteden terwijl deze slechts 9% van het grondoppervlak van het Vlaamse Gewest innemen. Dit vertaalt zich in een compacte bebouwing, voorname-

lijk appartementen en gesloten woningen. In Vlaanderen zijn bijna de helft van de woningen een appartement of een gesloten bebouwing. In het Brusselse loopt dit aandeel op tot 88% en in de grootsteden tot 85%, de centrumsteden volgen met een aandeel van 65%. In Brussel en in de grootsteden is 1 op de 2 woongelegenheden een appartement, in de centrumsteden is 1 op de 3 woongelegenheden een appartement.

Dit staat in sterk contrast met de meer landelijke gebieden waar de verspreide bebouwing de overhand heeft. 7 op de 10 woningen zijn open of half open.

De bebouwde grondoppervlakte per gebouw is omgekeerd evenredig met het aantal bouwlagen. In de centrumsteden hebben 50% van de gebouwen een bebouwde grondoppervlakte van minder dan 1 are, in de grootsteden maar liefst 70%. Op het platteland en in het overgangsgebied loopt dit aandeel terug naar iets meer dan 20%. De typische verschillen volgens verstedelijkingsgraad zijn daarom niet uitgesproken op gemeentelijk niveau. Binnen elke gemeente zijn er verschillen tussen compacte en verspreide bebouwing die mogelijk veel meer uitgesproken zijn.

4.56 Stedenbouwkundige vergunningen naar type

Aandeel vergunningen naar type, in 2013, in %.

	Residentiële vergunningen	Residentiële nieuwbouw	Residentiële renovatie	Nieuwbouw flats	Nieuwbouw eengezins-woningen	Niet-residentiële vergunningen
Grootsteden	81,6	22,7	77,3	90,3	9,7	18,4
Centrumsteden	83,9	44,6	55,4	64,8	35,2	16,1
Grootstedelijke rand	86,3	46,5	53,5	64,7	35,3	13,7
Regionaal stedelijk gebied	85,2	48,5	51,5	56,8	43,2	14,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	90,0	39,7	60,3	60,0	40,0	10,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	82,9	55,0	45,0	66,4	33,6	17,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	81,6	56,9	43,1	50,9	49,1	18,4
Overgangsgebied	86,4	57,3	42,7	48,7	51,3	13,6
Platteland	79,1	55,4	44,6	40,9	59,1	20,9
Vlaams Gewest	83,3	51,0	49,0	57,9	42,1	16,7
Brussels Gewest	92,6	12,3	87,7	94,2	5,8	7,4

Bron: ADS, bewerking SVR.

Woningbouw

In 2013 werden in totaal 33.259 bouwvergunningen verleend in het Vlaamse Gewest. Gemiddeld waren iets meer dan 4 op de 5 bouwvergunningen van residentiële aard. Dit aantal neemt toe terwijl dat van de niet-residentiële afneemt.

Residentiële nieuwbouw is het minst uitgesproken in de grootsteden en komt het meest voor in de landelijke gemeenten. Renovatie komt dan weer meer voor in de stedelijke gebieden.

De verhouding binnen de residentiële nieuwbouw tussen het aantal flats en het aantal eengezinswoningen vertoont grote verschillen naargelang de verstedelijgingsgraad. In de grootsteden, in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied, in de centrumsteden en in de grootstedelijke rand domineren de nieuwbouwflats. Op het platteland slaan nieuwbouwvergunningen voor meer dan de helft op nieuwbouw van eengezinswoningen.

Vastgoedprijzen & woonquote

In wat volgt worden de vastgoedprijzen en de betaalbaarheid van het wonen besproken. Hierbij hoort een belangrijke kanttekening. De interpretatie van de prijsverschillen volgens gebiedsindeling reflecteren ongetwijfeld een verschil in woningtype, -grootte, -kwaliteit en -comfort.

De gemiddelde prijs van een bouwgrond bedraagt in Vlaanderen 170,6 euro/m². Wie op zoek is naar minder dure bouwgronden kan terecht in het provinciaal kleinstedelijk gebied. De duurste bouwgronden worden aangevonden in het Vlaams strategisch gebied rond Brussel, in de grootsteden en in Brussel.

Uit de evolutie van de bouwgrondprijzen blijkt dat de groei zich in het overgangsgebied en in de regionaal stedelijke rand het sterkst heeft doorgedreven.

4.57 Bouwgrondprijs

Bouwgrondprijs per m² in 2013 (in euro) en toename bouwgrondprijs van 2003 tot 2013 (in %).

	Bouwgrondprijs 2013	% toename 2003-2013
Grootsteden	258,4	192,4
Centrumsteden	174,4	186,9
Grootstedelijke rand	245,5	196,2
Regionaal stedelijk gebied	177,1	202,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	225,2	163,1
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	173,0	215,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	145,1	196,1
Overgangsgebied	174,6	205,5
Platteland	145,9	195,0
Vlaams Gewest	170,6	196,7
Brussels Gewest	574,9	249,7

Bron: ADS, bewerking SVR.

4.58 Woningprijzen

Gemiddelde prijs voor woonhuizen, appartementen en villa's, in 2013, in euro.

	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Grootsteden	235.450	438.420	180.459
Centrumsteden	214.626	356.718	204.810
Grootstedelijke rand	242.288	385.612	225.354
Regionaal stedelijk gebied	194.952	320.441	189.404
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	273.056	480.718	229.246
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	193.441	391.325	277.030
Provinciaal kleinstedelijk gebied	181.886	295.520	196.640
Overgangsgebied	218.700	359.835	219.874
Platteland	195.191	310.854	212.828
Vlaams Gewest	212.238	354.002	210.577
Brussels Gewest	368.941	877.286	225.895

Bron: ADS, bewerking SVR.

4.59 Evolutie woningprijzen

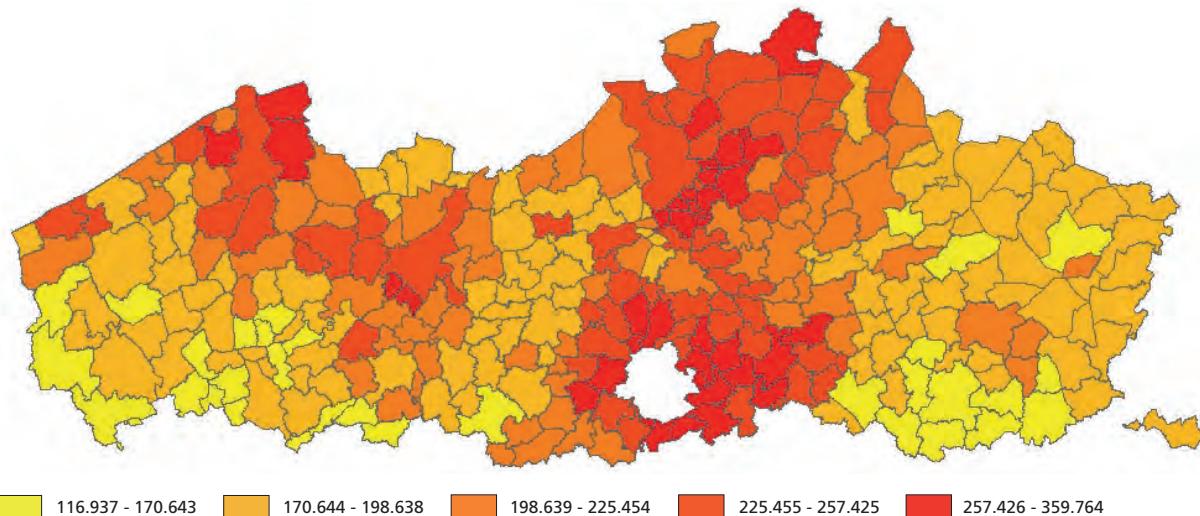
Evolutie van de woningprijzen, van 2003 tot 2013, in %.

	Evolutie 2003-2013 (in %)			Evolutie 2012-2013 (in %)		
	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Grootsteden	145,2	37,4	92,2	4,4	8,6	4,3
Centrumsteden	114,4	29,6	86,5	3,1	0,5	-0,3
Grootstedelijke rand	117,4	44,0	110,5	2,4	2,6	5,2
Regionaal stedelijk gebied	90,5	19,0	97,0	1,2	-1,2	1,2
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	105,8	48,3	96,9	1,1	-1,2	5,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	97,3	14,7	84,6	2,4	-1,2	1,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	86,9	15,2	87,9	0,5	2,3	0,9
Overgangsgebied	94,8	25,2	85,5	1,5	-0,3	3,4
Platteland	92,6	31,9	98,0	0,8	0,0	2,9
Vlaams Gewest	105,5	25,7	89,8	2,1	0,3	2,2
Brussels Gewest	161,6	77,3	92,4	4,2	5,3	3,8

Bron: ADS, bewerking SVR.

4.60 Prijs woonhuis

Gemiddelde verkoopprijs voor een gewoon woonhuis per gemeente, in 2013, in euro.

Bron: ADS, bewerking SVR.

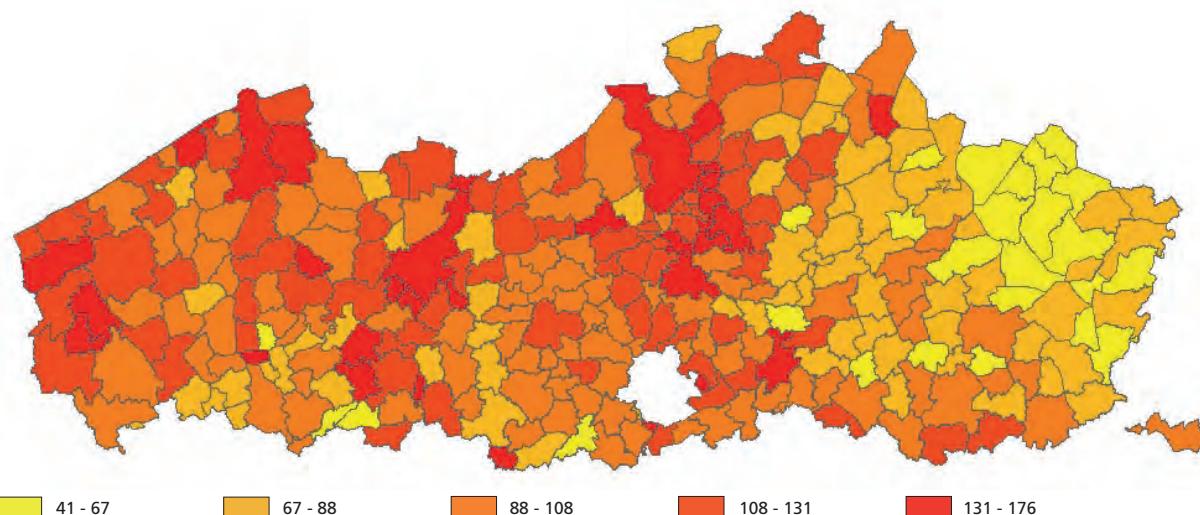
Wonen in het kleinstedelijk, regionaalstedelijk gebied en op het platteland blijft minder duur dan elders in Vlaanderen. Zo ligt de prijs van woonhuizen er het laagst en is de prijs er bovendien de afgelopen 10 jaar minder sterk toegenomen dan elders in Vlaanderen. Uitschieter zijn de grootsteden, de grootstedelijke rand, het strategisch gebied rond Brussel en Brussel zelf, waar men een pak meer betaalt voor de aankoop van een woonhuis. Figuur 4.60 geeft aan dat de vastgoedprijzen hoger liggen in de Vlaamse Ruit en de gordel tussen Gent en Brugge. De prijzen van appartementen liggen het hoogst in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. In de grootsteden is de aankoop minder duur. Wie op zoek is naar een

villa, betaalt het minst in het provinciaal kleinstedelijk gebied en op het platteland.

Door gebruik te maken van de 'price to income'-ratio, uitgedrukt als de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van vastgoed tot het gemiddeld jaarlijks netto inkomen per aangifte, kunnen de woningprijzen in verband gebracht worden met het inkomenspeil van de inwoners. Deze ratio wordt gebruikt als een benaderende indicatie voor betaalbaarheid, maar dient met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. De ratio is interessant om cross-sectioneel toe te passen, op eenzelfde tijdstip voor verschillende gebieden, gezien het inkomen de be-

4.61 Evolutie woningprijs

Procentuele toename van de woningprijs, van 2003 tot 2013, in %.

Bron: ADS, bewerking SVR.

langrijkste parameter is om de woningprijsverschillen te verklaren.

Uit de cijfers blijkt dat de grootsteden en het stedelijk gebied rond Brussel nog steeds een minder gunstige ratio hebben in vergelijking met de minder verstedelijkte gebieden. De prijs van een woonhuis bedraagt 8 keer het gemiddelde inkomen. In het gehele Vlaamse Gewest is de gemiddelde ratio 6,6. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedraagt deze meer dan het dubbele.

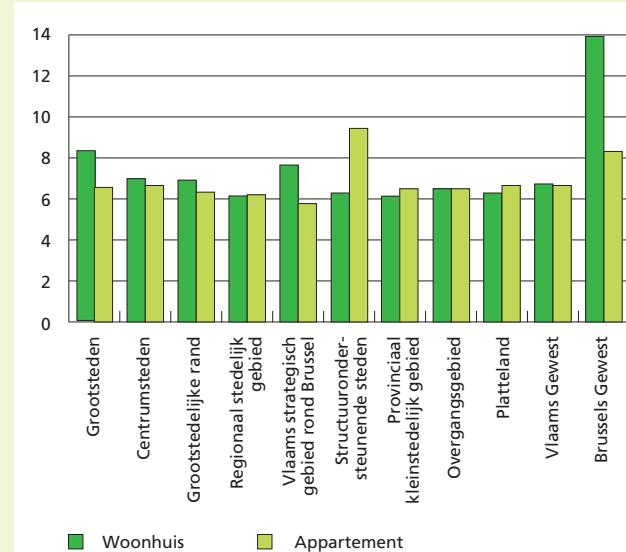
Ook de 'price to income'-ratio van appartementen bedraagt gemiddeld 6,6. Er zijn slechts kleine schommelingen naar verstedelijkingsgraad met uitzondering van het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. Daar bedraagt de prijs van een appartement meer dan 9 maal het gemiddelde jaarinkomen per inwoner.

Om te bepalen of een woning al dan niet betaalbaar is voor een huishouden, wordt vaak de woonquote berekend of de totale uitgave van een gezin voor wonen ten opzichte van het gezinsinkomen. 30% wordt als kritische grens gebruikt om betaalbaarheid van het wonen te duiden. De gemiddelde woonquote voor Vlaanderen bedraagt in 2012 13. In de grootsteden ligt de woonquote een pak hoger dan op het platteland. Opmerkelijk is dat het betaalbaarheidsprobleem - uitgedrukt in woonquota - veel groter is voor gezinnen die huren dan voor eigenaars: 37% van de huurders heeft een woonquote boven 30%, tegenover 9% van de eigenaars. Niettegenstaande de opmerkelijke verschillen tussen de gebieden, verklaart het eigenaarschap meer dan de woonplaats.

Bijna 3% van de Vlamingen geeft aan in 2013 problemen te hebben gekend bij de betalingen van een lening of de huur. De meeste betalingsmoeilijkheden komen voor bij inwoners in de grootsteden.

4.62 'Price to income'- ratio

De 'price to income'-ratio, naar verstedelijkingsgraad, in 2011.

* 'Price to income'-ratio: de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van vastgoed tot het gemiddeld jaarlijks netto inkomen per aangifte.
Bron: ADS, bewerking SVR.

Tevredenheid woning, buurt en stad of gemeente

Gemiddeld 9 op de 10 inwoners zijn tevreden over hun **woning**. Er zijn geen significante verschillen volgens verstedelijkingsgraad.

Op het platteland is zo goed als iedereen tevreden over de **buurt**, in de grootsteden is het aandeel tevreden inwoners minder groot. De groot- en centrumsteden en kleinere steden scoren iets minder goed dan de overige gebieden.

Meer dan 8 op de 10 inwoners vindt dat er voldoende groen is in de buurt. Hoe minder stedelijk, hoe groter het aandeel inwoners dat hierover tevreden is.

Drie kwart van de Vlamingen vindt de straten en voetpaden in zijn buurt proper. In de grootsteden ligt dit percent-

4.63 Woonquote

Gemiddelde woonquote*, aandeel huishoudens naar bewonerstitel met woonquote > 30% en aandeel inwoners met betalingsmoeilijkheden, in 2013, in %.

	Gemiddelde woonquote	Aandeel huishoudens met woonquote > 30%	Aandeel eigenaars met woonquote > 30%	Aandeel huurders met woonquote > 30%	Betalingsmoeilijkheden
Grootsteden	17,4	22,1	11,3	41,1	6,3
Centrumsteden	16,7	17,7	11,8	42,9	2,1
Stedelijke rand	13,1	13,2	7,9	38,2	1,4
Kleinere steden	10,9	12,5	8,2	26,2	2
Overgangsgebied	10,6	12,6	9,4	34,1	1,4
Platteland	12,1	12,7	8	39,4	2,4
Vlaanderen	12,9	14,5	9,2	37,3	2,4

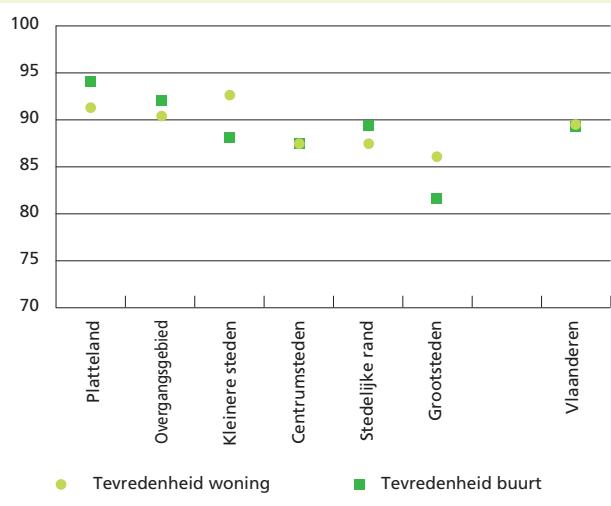
Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend

* Woonquote: verhouding van de maandelijkse afbetalingslast of huur voor de woning (zonder verbruikerskosten of onderhoudskosten) ten opzichte van het beschikbare netto inkomen per maand van het gezin.

Bron: SCV-survey 2013.

4.64 Tevredenheid woning, buurt

Aandeel inwoners dat tevreden is over woning, buurt, in 2013, in %.

Bemerking: bij gebruik van SCV-survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

Bron: SCV-survey 2013.

tage iets lager dan gemiddeld, terwijl op het platteland en in het overgangsgebied dit percentage iets hoger ligt. De perceptie over de uitstraling van de gebouwen in de buurt is positiever naarmate de verstedelijgingsgraad afneemt.

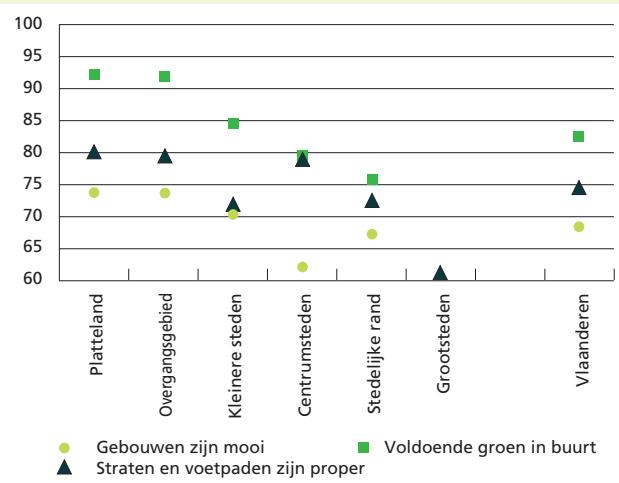
Buurtproblemen en verkeersveiligheid

Een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten staat voorop in de beleidsnota's steden en platteland. Een klimaat van integrale (verkeers)veiligheid is hierbij onontbeerlijk.

Van 13 voorgelegde buurtproblemen worden verkeersgerelateerde situaties als meest problematisch ervaren: 1 op de 3 Vlamingen ervaart onaangepaste snelheid in het verkeer als een buurtprobleem, agressief verkeersgedrag en lawaai van verkeer volgen op de tweede en derde

4.65 Tevredenheid buurt

Aandeel inwoners dat tevreden is over de gebouwen in de buurt, de netheid van straten en voetpaden en de tevredenheid over het aanbod groen in de buurt, in 2013, in %.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

Bron: SCV survey 2013.

plaats. Het aandeel inwoners dat onaangepaste snelheid van het verkeer als buurtprobleem ervaart, is overal in Vlaanderen, ongeacht de verstedelijgingsgraad, ongeveer even groot. Op het platteland en in het overgangsgebied komen last van agressief verkeersgedrag en van verkeerslawaai minder voor. Last van sluijkstorten en hondenpoep vormen een groter buurtprobleem in de grootsteden.

Op buurtniveau zijn de stedelingen vooral tevreden over het aanbod aan haltes openbaar vervoer en bussen en trams. Het aandeel inwoners dat gemakkelijk het centrum van de stad kan bereiken ligt dan ook hoogst in de groot- en centrumsteden.

Een heikel punt is de aanwezigheid van voldoende parkeerplaatsen en fietspaden. Het aandeel inwoners dat hierover tevreden is, ligt een pak lager in de grootsteden. Inzake veilige fietspaden en veilige schoolomgevingen zijn inwoners in de landelijke gemeenten positiever dan elders.

4.66 Buurtproblemen

Aandeel inwoners dat afgelopen maand vaak last heeft gehad van onderstaande buurtproblemen, in 2013, in %.

	Onaangepaste snelheid van het verkeer	Agressief verkeersgedrag	Lawaai van verkeer	Sluijkstorten	Hondenpoep
Grootsteden	40,8	21,1	34,6	23,0	26,7
Centrumsteden	28,3	13,1	12,5	13,5	12,6
Stedelijke rand	30,7	14,4	12,6	9,8	13,0
Kleinere steden	35,6	14,2	19,8	15,8	11,2
Overgangsgebied	34,3	12,3	13,4	11,0	13,9
Platteland	31,6	9,3	15,0	11,0	4,0
Vlaanderen	33,7	13,7	17,4	13,6	13,1

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

Bron: SCV-survey 2013.

4.67 Verkeersveiligheid

Aandeel inwoners dat het (helemaal) eens is met volgende stellingen, in 2013, in %.

	Voldoende haltes openbaar vervoer	Voldoende bussen/trams	Centrum bereikbaar	Veilige schoolomgeving	Voldoende parkeerplaatsen	Voldoende fietspaden	Veilige fietspaden
Grootsteden	88,9	81,9	91,6	53,4	47,1	45,5	44,9
Centrumsteden	84,3	75,9	95,3	64,6	68,3	51,4	45,4
Stedelijke rand	72,4	64,4	86,1	67,6	64,7	47,6	43,8
Kleinere steden	80,4	68,3	95,4	55,7	61,0	50,3	41,1
Overgangsgebied	72,2	64,3	81,7	71,8	72,4	58,0	52,7
Platteland	68,6	50,2	79,7	71,9	75,3	51,4	46,3
Vlaanderen	77,0	66,5	87,7	64,8	65,8	51,5	46,2

Bemerk: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

Bron: SCV-survey 2013.

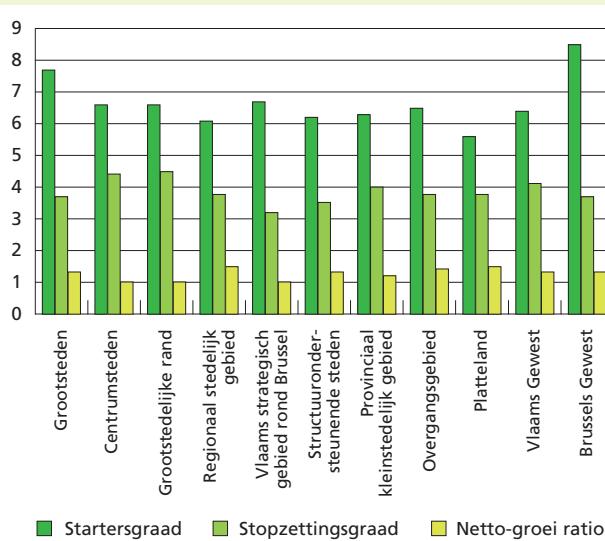
Economie en tewerkstelling

De grootsteden en de centrumsteden onderscheiden zich niet alleen op het vlak van demografie en woningbouw van andere steden en gemeenten, maar oefenen ook een centrumfunctie uit op de ruimere omgeving op het vlak van economische bedrijvigheid en tewerkstelling. De economische bedrijvigheid en tewerkstelling is echter geen exclusief stedelijk gegeven. Ook elders in Vlaanderen is er sprake van economische ontwikkeling en ondernemerschap (zie ook hoofdstukken 2.2 en 2.3).

De demografie van de ondernemingen vormt hiervoor een belangrijke graadmeter en wordt hieronder toegelicht. Daarnaast wordt de jobratio en vestigingsratio in beeld gebracht. Tot slot komt ook de arbeidsmarktsituatie aan bod.

4.68 Demografie ondernemingen

Startersgraad, stopzettingsgraad, netto-groeiratio in 2012, in %.

Bron: Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen, bewerking SVR.

Demografie van de ondernemingen

De startersgraad die het aantal gestarte ondernemingen weergeeft in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen, is het grootst in de grootsteden, de grootstedelijke rand en de centrumsteden, namelijk bijna 8%. Het platteland kent de kleinste startersgraad met 6%.

Het aantal opgerichte ondernemingen geeft een indicatie van het ondernemingsklimaat, maar misschien is de overlevingsgraad van starters nog interessanter. Gemiddeld in Vlaanderen is 75% van de in 2007 opgestarte bedrijven 5 jaar later nog steeds actief. Er zijn geen noemenswaarde verschillen volgens verstedelijgingsgraad.

De stopzettingsgraad geeft het aantal stopzettingen en faillissementen weer in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen. Ook hier dezelfde tendens als bij de startersgraad. De hoogste score in de groot- en centrumsteden en een lagere score in de plattelandsgemeenten.

De netto-groeiratio, die gedefinieerd wordt als het saldo tussen de starters- en stopzettingsgraad, is het hoogst in de grootstedelijke rand, de groot- en centrumsteden en in het overgangsgebied. Op het platteland ligt de netto-groei onder het Vlaamse gemiddelde.

Jobratio, vestigingen & bezoldigde tewerkstelling

Met de **jobratio**, dit is het aantal jobs ten opzichte van het aantal inwoners op arbeidsleeftijd, onderscheiden de grootsteden en de centrumsteden zich het sterkst van de overige gebieden. De hoeveelheid jobs loopt op tot meer dan een derde van het totaal aantal jobs in Vlaanderen. De jobratio bedraagt in de grootsteden 93 jobs en voor de centrumsteden 96 jobs per 100 inwoners op arbeidsleeftijd. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kent een jobratio van 93. In het Vlaamse Gewest daarentegen tellen we slechts 68 jobs per 100 Vlamingen op arbeidsleeftijd.

4.69 Jobratio

Aantal jobs t.o.v. aantal inwoners op arbeidsleeftijd, in 2012, in %.

	2012
Grootsteden	92,9
Centrumsteden	96,0
Grootstedelijke rand	68,9
Regionaal stedelijk gebied	57,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	81,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	79,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	59,7
Overgangsgebied	50,0
Platteland	48,1
Vlaams Gewest	67,7
Brussels Gewest	93,0

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening Steunpunt WSE/Departement WSE.

Eind 2012 hadden bijna 2,2 miljoen personen een bezoldigde job in Vlaanderen. De tertiaire sector blijft met 42% van alle bezoldigden de grootste sector, gevolgd door de quartaire (34%). De grootsteden (36%) en de centrumsteden (43%) kennen een groter aandeel in de quartaire sector dan gemiddeld.

Vlaanderen telde anno 2013 158.000 vestigingen. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is goed voor bijna 35.000 vestigingen. Over de groot- en centrumsteden heen zijn er meer dan 47.000 vestigingen. Het platteland en het overgangsgebied tellen samen bijna 54.000 vestigingen. De grootsteden en de centrumsteden vertegenwoordigen zo'n 30% van het totaal aantal vestigingen.

Op het platteland zijn 7% van de vestigingen goed voor vertegenwoordiging in de primaire sector. 1 op vier vestigingen op het platteland en in de regionaal stedelijke rand staan garant voor tewerkstelling in de secundaire sector. De tertiaire sector is naar aandeel vestigingen het grootst in de grootsteden, de grootstedelijke rand en in de centrumsteden. Ook in het Brussels gewest is deze sector de grootste. De quartaire sector is naar aandeel vestigingen best vertegenwoordigd in de centrumsteden en de grootsteden.

4.70 Vestigingen

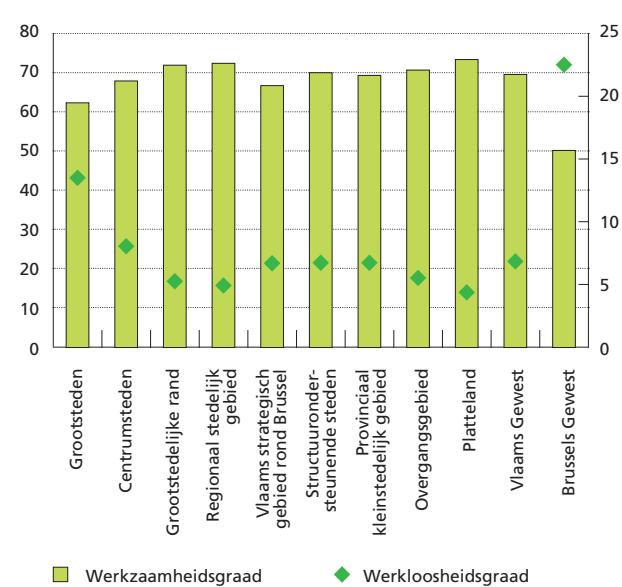
Aantal en aandeel vestigingen naar sector, in 2013, in absolute cijfers en in %.

	Aantal vestigingen met personeel	Aandeel vestigingen	Primaire sector	Secundaire sector	Tertiaire sector	Quartaire sector
Grootsteden	21.878	13,8	0,2	10,0	69,9	19,9
Centrumsteden	25.599	16,2	0,5	13,5	65,0	21,0
Grootstedelijke rand	6.760	4,3	1,6	17,9	65,7	14,8
Regionaal stedelijk gebied	8.831	5,6	2,7	27,4	56,2	13,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	5.936	3,8	0,5	12,4	72,6	14,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	19.294	12,2	2,2	18,4	62,3	17,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	15.922	10,1	2,6	22,4	58,3	16,7
Overgangsgebied	31.373	19,9	2,0	22,9	59,5	15,6
Platteland	22.434	14,2	6,7	26,1	52,1	15,1
Vlaams Gewest	158.027	100,0	2,2	19,1	61,6	17,1
Brussels Gewest	34.821	100,0	0,1	8,1	66,7	25,2

Bron: Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen, bewerking SVR.

4.71 Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad

Werkloosheidsgraad (rechtersas) en werkzaamheidsgraad (linkeas), 18-64 jaar, in 2012, in %.

Bron: RSZ, Vlaamse Arbeidsrekening Steunpunt WSE/Departement WSE, bewerking SVR.

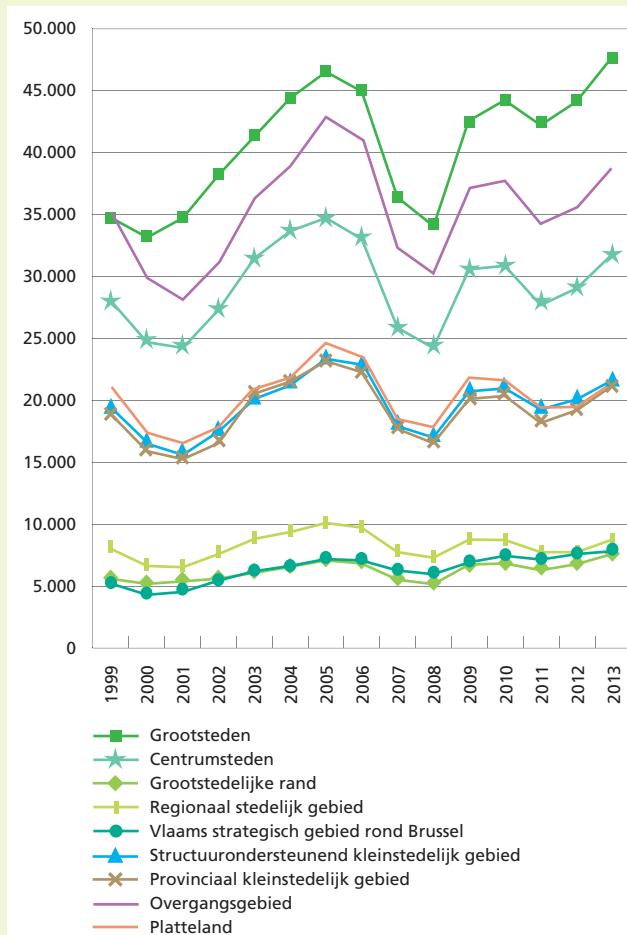
Arbeidsmarktsituatie

Het platteland combineert een hoge werkzaamheid met een lage werkloosheid. Voor beide arbeidsmarktindicatoren behoren de scores van de plattelandsgemeenten tot de betere van het Vlaamse Gewest. 73% van de inwoners op beroepsactieve leeftijd (18-64 jaar) is er werkzaam als loontrekkende, zelfstandige of helper. De werkloosheidsgraad (18-64 jaar) op het platteland bedraagt 4,4% en ligt meer dan 2 procentpunt onder het Vlaamse cijfer.

In de grootsteden en de centrumsteden bedraagt de werkzaamheidsgraad respectievelijk gemiddeld 62% en 68%. Een lagere werkzaamheidsgraad gaat doorgaans

4.72 Niet-werkende werkzoekenden

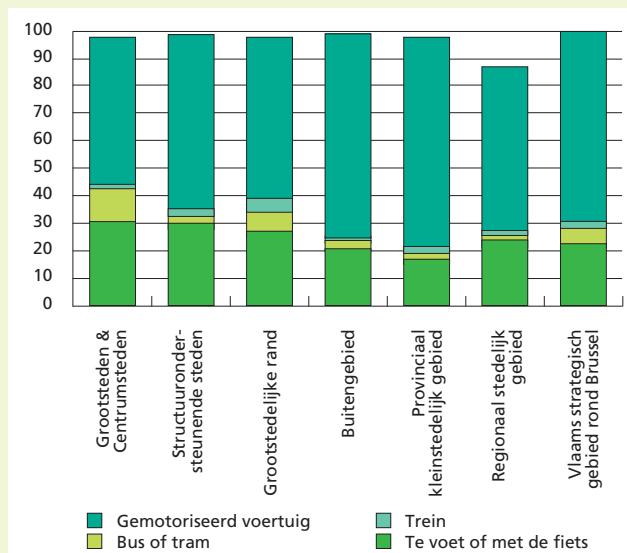
Aantal NWWZ, jaargemiddelde van 1999 tot 2013, in absolute aantallen.

Bron: VDAB Arvastat.

4.73 Modale verdeling personenvervoer.

Aandeel van het gemiddeld aantal verplaatsingen per dag per persoon, naar hoofdvervoerswijze, in 2012, in %.

Bron: OVG 4.4.

samen met een hogere werkloosheidsgraad. Zo worden in de grootsteden de hoogste werkloosheidsgraden genoteerd (13,6%). Ook de centrumsteden kennen een hoge werkloosheidsgraad (8,1%).

In 2013 telde Vlaanderen zo'n 206.000 niet-werkende werkzoekenden (NWWZ). Dit is een stijging t.o.v. vorig jaar met meer dan 17.000 eenheden.

Op het platteland en in het overgangsgebied is de toename van NWWZ minder fors.

De combinatie van een hogere werkloosheidsgraad en een hogere jobratio, vooral in meer stedelijke gebieden, wijst op de minder optimale afstemming van vraag en aanbod op de lokale arbeidsmarkt.

Mobiliteit

De Vlaming verplaatst zich gemiddeld 2,7 keer per dag. Verstedelijgingsgraad blijkt een verklarende factor te zijn voor het gemiddeld aantal verplaatsingen per dag. Personen die in de regionaal stedelijke randgemeenten wonen, maken meer verplaatsingen (3,3) dan personen die in de andere gebieden wonen.

Globaal gesproken gebeurt 1 op de 4 verplaatsingen te voet of per fiets en 2 op de 3 verplaatsingen met de auto. Het restpercentage is voor rekening van het openbaar vervoer en voor andere modi (bv. vliegtuig, taxi). De modale verdeling verschilt volgens verstedelijgingsgraad. Naarmate de verstedelijking toeneemt, zijn de modi duurzamer.

Sociale en maatschappelijke aspecten

Ook de sociale en maatschappelijke aspecten van stedelijkheid krijgen in dit hoofdstuk de nodige aandacht. Achtereenvolgens komen sociale voorzieningen, armoede en achterstelling, sociale samenhang, cultuur en vrije tijd en overheidsaspecten aan bod.

Voorzieningen

Steden hebben een centrumfunctie. Dit veronderstelt onder meer dat een aantal **voorzieningen** beter zijn uitgebouwd in de steden dan in de omliggende regio. Daarbij gaat de aandacht naar voorzieningen die op oudere bevolkingsgroepen zijn gericht zoals de residentiële voorzieningen, de gezinszorg en de zorgverzekering. Ook de gezondheidsvoorzieningen worden in beeld gebracht door te kijken naar de spreiding van ziekenhuisbedden. Ten slotte komen de kinderopvang en de spreiding van de sociale huisvesting aan bod.

De zorgvoorzieningen zijn niet gelijkmatig over de Vlaamse gemeenten verspreid. Proportioneel zijn de meeste rusthuisbedden in woonzorgcentra te vinden in en rond Antwerpen en Gent en in de grootstedelijke randgemeen-

4.74 Voorzieningen

Proportionele aanwezigheid van sociale voorzieningen.

	Woonzorg-centra	Serviceflats	Ziekenhuis-bedden	Gezinszorg	Zorgverzekering	Kinderopvang	Buitenschoolse opvang
Eenheid	% 65+	% 65+	Per 1.000 inwoners		% 65+	% 0-2 jaar	% 3-11 jaar
Jaar	2012	2012	2013	2012	2011	2013	2013
Grootsteden	6,6	1,61	9,6	2.398,6	15,2	31,7	1,5
Centrumsteden	5,9	1,65	13,9	2.569,9	18,8	44,1	5,1
Grootstedelijke rand	6,76	1,23	7,1	2.147,9	16,1	49,8	5,2
Regionaal stedelijk gebied	5,08	1,26	1,3	2.460,2	18,1	45,8	6,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	4,86	0,78	2,4	1.062,4	11,1	34,5	1,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	5,66	1,1	12,3	2.926,0	20,1	39,6	5,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	5,27	1,03	4,6	2.409,4	20,9	34,4	6,7
Overgangsgebied	5,09	1,22	4,1	2.321,6	18,9	40,7	6,9
Platteland	6,39	1,22	0,7	2.917,3	20,4	44,1	8,0
Vlaams Gewest	5,72	1,27	6,4	2.478,2	18,5	39,9	5,7

Bron: www.lokalestatistieken.be.

ten. Ook plattelandsgemeenten zijn iets beter voorzien dan gemiddeld. Serviceflats zijn iets meer geconcentreerd in de grotere steden. Wat het aandeel ziekenhuisbedden betreft, zijn de centrumsteden en de grotere provinciale structuurondersteunende steden beter voorzien dan de grootsteden. Het aanbod aan voor- of buitenschoolse kinderopvang is het laagst in de grootsteden. Zowel voor voor- als naschoolse kinderopvang is het aanbod in de stedelijke rand en op het platteland beter uitgebouwd. Uitzondering hierop vormt de Brusselse rand, die trouwens ook voor de andere zorg- en gezondheidsvoorzieningen - op het aanbod aan huisartsen specialisten na - duidelijk minder uitgerust is dan andere gebieden.

De sociale huisvesting is het best uitgebouwd in de grootsteden en dit zowel naar aandeel als naar beschikbare woningen per 1.000 inwoners. De grootstedelijke rand rekent duidelijk op de stedelijke voorzieningen. Ook in plattelandsgemeenten, het overgangsgebied en het gebied rond Brussel is het relatieve aanbod aan sociale woningen laag. In de rand rond Antwerpen en Gent, in de plattelandsgemeenten en in het overgangsgebied is het jongste

decennium wel een inhaalbeweging op gang gekomen. Dit is niet het geval in de rand rond Brussel.

Armoede en sociale achterstelling

Armoede en sociale achterstelling in Vlaanderen komt uitvoerig aan bod in hoofdstuk 3.8. Hier wordt nagegaan in welke mate verstedelijking al dan niet armoede en achterstelling mee kleurt. De cijfers geven aan dat armoede en achterstelling overwegend grootstedelijke fenomenen zijn. In de centrumsteden speelt dit iets minder, al maskert het gemiddelde voor de centrumsteden grote onderlinge verschillen.

Het gemiddelde fiscaal inkomen per aangifte ligt in de grootsteden Antwerpen en Gent beduidend lager dan in de rest van Vlaanderen. Het zijn ook de grootsteden die het hoogste percentage lage fiscale aangiften tellen. De situatie in deze steden contrasteert fel met deze in de grootstedelijke rand. Daar ligt het gemiddelde inkomen meer dan een kwart hoger en telt men heel wat minder

4.75 Sociale woningen

Aantal en aandeel sociale woningen in 2013 en procentuele toename van het aantal sociale woningen tussen 2004 en 2013.

	Aandeel bevolking	Aantal sociale woningen	Aandeel sociale woningen	Aantal per 1.000 huishoudens	Toename 2004-2013 %
Grootsteden	11,9	36.903	11,9	48,8	7,1
Centrumsteden	13,2	25.728	13,2	30,6	4,4
Grootstedelijke rand	4,5	3.692	4,5	12,9	21,7
Regionaal stedelijk gebied	5,8	6.486	5,8	17,5	12,6
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	4,3	4.196	4,3	15,4	3,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	10,5	17.870	10,7	26,6	7,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	9,2	15.189	10,3	25,9	1,3
Overgangsgebied	24,2	23.771	23,6	15,4	17,4
Platteland	16,5	14.234	15,8	13,5	25,6
Vlaams Gewest	100	148.069	100,0	23,2	9,6

Bron: VMSW.

4.76 Fiscaliteit

Gemiddeld fiscaal inkomen per aangifte en per persoon in euro in 2012 (inkomens 2011), aandeel lage (<10.000 euro) en hoge (>50.000 euro) aangiftes in % en vergelijking met het Vlaamse gemiddelde (Vlaams Gewest=100).

	Inkommen per aangifte	VG=100	Inkommen per persoon	VG=100	%<10.000	VG=100	% >50.000	VG=100
Grootsteden	26.667	89	15.459	90	16,4	117,1	10,4	70,8
Centrumsteden	28.641	95	16.843	98	14,4	103,0	13,5	91,5
Grootstedelijke rand	33.530	112	19.161	112	14,0	99,5	18,5	125,6
Regionaal stedelijk gebied	30.232	101	17.040	99	13,5	96,3	15,1	102,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	35.274	117	18.631	109	15,7	112,3	19,3	130,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	29.332	98	17.110	100	13,4	95,8	14,0	95,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	28.469	95	16.323	95	13,4	95,6	13,5	91,3
Overgangsgebied	32.229	107	18.170	106	13,3	95,0	16,9	114,5
Platteland	29.799	99	16.705	97	13,6	96,9	14,8	100,0
Vlaams Gewest	30.058	100	17.146	100	14,0	100,0	14,8	100,0
Brussels Gewest	25.094	83	12.885	75	20,6	146,5	9,5	64,4

Bron: ADS, bewerking SVR.

lage inkomens en heel wat meer hoge inkomens. Ten opzichte van het gemiddelde in het Vlaamse Gewest gaan de grootsteden er de voorbije jaren nog lichtjes op achteruit. Naast de grootstedelijke rand rond Antwerpen en Gent liggen ook de inkomens in het overgangsgebied maar vooral deze in de rand rond Brussel merkelijk boven het Vlaamse gemiddelde. In de rand rond Brussel valt wel het relatief hoge aandeel lage inkomens op. Dit contrasteert met het aandeel hoge inkomens, het hoogste in Vlaanderen. Dit geeft aan dat de rand rond Brussel allesbehalve een homogeen gebied is wat onder meer blijkt uit de grote verschillen tussen de gemeenten van de rand onderling. Bij de centrumsteden zijn er ook verschillen tussen de stad en de rand maar minder uitgesproken. De contrasten met het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest blijven er uit springen: een laag gemiddeld inkomen, meer lage inkomens en heel wat minder hoge inkomens.

Lage fiscale aangiftes en kansarmoede gaan vaak hand in hand. Het verwondert dan ook niet dat het aantal kinderen dat geboren wordt in een **kansarm gezin** volgens

de criteria van Kind & Gezin, in de grootsteden merkelijk hoger ligt dan in de andere steden en gemeenten. 1 op de 5 kinderen wordt daar geboren in een kansarm gezin, in Antwerpen zelfs een kwart van de pas geboren kinderen. Zowel in de stedelijke rand als in kleinere gemeenten ligt het aandeel geboorten in kansarme gezinnen merkelijk lager. Het jongste decennium is de kansarmoede-index fors toegenomen.

Hoe stedelijker, hoe meer inwoners een beroep doen op het **leefloon**. Opmerkelijk zijn de verschillen tussen de stad en de stadsrand. Plattelandsgemeenten tellen het laagste aandeel leefloontrekkers. Het aantal leefloners is na een duidelijke stijging in 2009 en 2010 de jongste jaren weer iets gedaald. In de grotere steden maken in verhouding ook meer mensen gebruik van de **voorkeursregeling in de ziekteverzekering** en hebben meer mensen **recht op een Inkomensgarantie** voor Ouderen. In de grootstedelijke rand en de rand rond Brussel wordt minder beroep gedaan op deze tegemoetkomingen. In vergelijking met Antwerpen en Gent ligt het relatief aantal leefloontrekkers in Brussel meer dan dubbel zo

4.77 Kansarmoede-index

Driejaarlijks voortschrijdend gemiddelde van kinderen die geboren worden in een kansarm gezin, van 2001-2013, in %.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Grootsteden	17,9	18,7	19,9	20,9	20,9	20,5	20,5	22,2	23,7	25,1
Centrumsteden	7,4	7,3	7,8	8,4	9,3	10,0	11,0	12,8	13,8	14,7
Grootstedelijke rand	2,7	2,7	2,7	2,8	3,1	3,2	3,7	4,4	5,5	6,1
Regionaal stedelijk gebied	3,0	2,7	2,6	3,0	3,4	3,5	4,1	5,3	5,9	6,1
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	2,2	2,2	2,6	3,1	3,9	4,5	4,8	5,4	5,0	5,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6,1	6,2	6,7	7,4	7,5	7,5	7,1	8,3	8,8	10,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	5,9	5,8	5,7	6,2	7,1	7,8	8,6	9,7	10,9	11,7
Overgangsgebied	3,5	3,6	3,8	4,2	4,8	4,9	5,2	5,9	5,9	6,1
Platteland	2,8	2,7	2,9	3,1	3,3	3,6	4,1	4,7	5,1	5,5
Vlaams Gewest	6,4	6,5	6,9	7,4	7,9	8,2	8,6	9,7	10,5	11,2

Bron: Kind & Gezin.

4.78 Leefloon

Leefloontrekkers, van 2008 tot 2013, per 1.000 inwoners.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Grootsteden	19,5	21,1	21,3	18,9	17,0	17,1
Centrumsteden	10,8	11,9	11,8	11,2	10,9	11,5
Grootstedelijke rand	4,7	5,2	5,4	5,3	5,2	5,4
Regionaal stedelijk gebied	4,0	4,6	4,7	4,5	4,5	4,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	2,2	2,3	2,3	5,6	5,5	5,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	14,5	15,9	16,2	6,1	6,1	6,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied	3,2	3,5	3,6	6,0	6,0	6,5
Overgangsgebied	8,2	9,0	9,2	3,8	3,8	3,9
Platteland	2,3	2,6	2,6	3,5	3,4	3,5
Vlaams Gewest	6,9	7,5	7,6	7,1	6,9	7,1
Brussels Gewest	33,7	35,9	36,7	35,5	35,8	36,9

Bron: POD Maatschappelijke integratie.

hoog. Dit geeft andermaal aan dat de armoedeproblematiek in het hoofdstedelijk gewest heel wat nijpender is.

Schoolse vertraging op zich is geen vorm van achterstelling. Het geeft een beeld van hoeveel achterstand een leerling in zijn schoolloopbaan heeft opgelopen. Het wijst wel op een hoger risico om de schoolcarrière niet te voltooien en om een lagere eindkwalificatie en bijgevolg een maatschappelijk zwakkere positie als volwassene te bereiken. De indicator geeft aan dat onderwijskansen niet gelijk verdeeld zijn.

De jongste jaren schommelt de schoolse vertraging op het einde van het lager onderwijs rond 15% van de leerlingen, in het secundair onderwijs gaat het om iets meer dan een derde van de leerlingen. In de grootsteden heeft een kwart van de leerlingen achterstand opgelopen in het lager onderwijs en bijna de helft van de leerlingen in het secundair onderwijs.

De verschillen tussen de onderwijsvormen zijn zeer groot: in het beroepsonderwijs bedraagt de schoolse vertraging meer dan het viervoudige van het ASO. Niet enkel de on-

derwijsvorm speelt een rol, stedelijkheid laat zich hier ook gelden: in de grootsteden en het Brusselse Nederlandstalige onderwijs zit 3 op de 4 BSO-leerlingen minstens een jaar achterop. Deze cijfers contrasteren sterk met deze op het platteland, de regionale stadsrand en kleinere provinciale steden.

Sociale samenhang

Zowel in de beleidsnota Stedenbeleid als in deze voor Landbouw en Plattelandsbeleid is er aandacht voor de sociale samenhang of sociale cohesie. Op het platteland wordt sociale cohesie gekoppeld aan het bevorderen van het samenhorigheidsgevoel dat er leeft. In de steden wordt vooral ingezet op het versterken van de maatschappelijke integratie van burgers.

Om de **sociale samenhang** te meten wordt in de SCV-survey gekeken naar verschillende aspecten van sociaal kapitaal: in welke mate hebben mensen vertrouwen in elkaar, hoe intens zijn de sociale contacten met buren,

4.79 Schoolse vertraging

Aandeel leerlingen met minstens 1 jaar schoolse vertraging op het einde van het lager en het secundair onderwijs, in 2012-2013, in %.

	Lager onderwijs	Secundair totaal	Secundair 2012-2013			
	2012-2013	2012-2013	ASO	BSO	KSO	TSO
Grootsteden	26,2	47,1	22,9	76,2	50,3	58,2
Centrumsteden	17,1	36,9	14,7	62,6	42,1	44,3
Grootstedelijke rand	14,1	30,3	12,0	67,7	66,7	41,5
Regionaal stedelijk gebied	11,8	22,3	9,7	50,7	0	24,5
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	17,4	39,3	18,4	67,6	0	51,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	13,3	30,2	11,0	54,7	32,1	33,4
Provinciaal kleinstedelijk gebied	11,9	29,9	11,0	54,1	41,2	36,4
Overgangsgebied	14,9	31,8	12,2	56,8	36,8	37,3
Platteland	11,7	20,6	6,8	49,9	0	25,7
Vlaams Gewest	15,3	34,6	14,5	60,7	46,2	40,8
Brussels Gewest	24,8	49,0	30,1	78,7	56,0	74,7

* Enkel voor Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Bron: O&V.

4.80 Sociale contacten en engagement

Aandeel sociale contacten en engagement, in 2012, in %.

	Buren*	Vrienden*	Familie*	Informele zorg**	Actief lid	Vrijwilligerswerk
Grootsteden	62,3	55,5	70,3	16,8	46,9	17,8
Centrumsteden	73,4	65,4	63,0	18,8	42,7	13,6
Stedelijke rand	74,4	58,1	74,5	26,4	51,4	23,1
Kleinere steden	68,3	61,7	70,0	23,4	51,3	20,1
Overgangsgebied	67,5	54,2	73,2	17,5	52,2	19,9
Platteland	75,7	60,1	72,9	15,7	54,3	24,3
Vlaanderen	70,1	58,8	71,0	19,7	50,4	20,1

* Minstens wekelijks contact.

** Minstens eenmaal per maand een zieke, gehandicapte of bejaarde persoon geholpen of verzorgd.

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'; bewoners van de rand rond Brussel worden bij de stedelijke rand gerekend.

Bron: SCV-survey 2013.

familie en vrienden, hoe actief zijn ze in het verenigingsleven, doen ze aan vrijwilligerswerk of informele zorg en zetten ze zich in voor hun buurt, gemeente of stad.

Uit de SCV-survey 2013 blijkt dat verstedelijking niet voor duidelijke verschillen in intensiteit van sociale contacten zorgt. In de grootsteden heeft men wel iets minder wekelijks contact met buren en vrienden. Wel is er een effect op de maatschappelijke inzet, zeker in de centrumsteden. Vorig jaar werd dit verschil niet vastgesteld. Het is daarom voorbarig om hier conclusies aan te verbinden. Op het platteland en in de stedelijke rand liggen de scores merkelijk hoger.

Buurtintegratie

In de sociaal-culturele context (hoofdstuk 1.1) is aangegeven dat toenemende stedelijkheid samen gaat met lagere buurtbetrokkenheid. Een lagere buurttensiteit in de stad gaat in de jongste meting samen met een lagere actieve betrokkenheid in de buurt. Inwoners van plattelandsgemeenten nemen zelf meer initiatief en participeren meer aan buurtactiviteiten dan stedelingen.

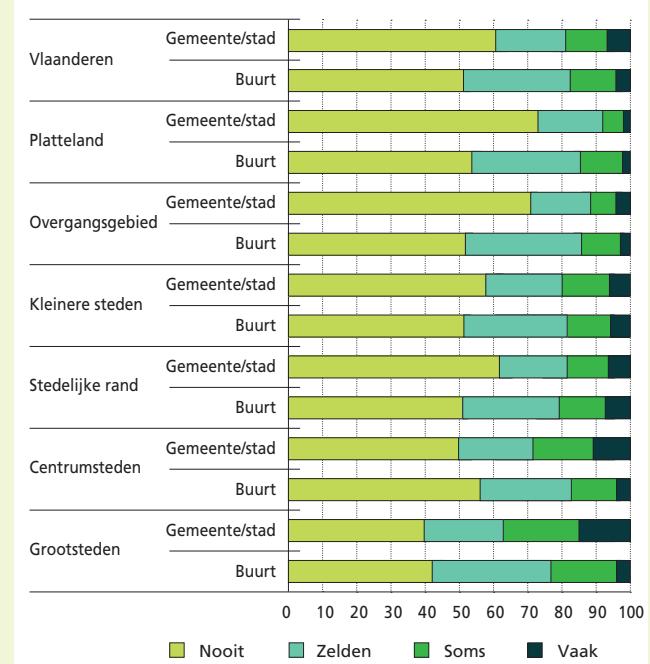
Veiligheid

Sociale samenhang wordt dikwijls gekoppeld aan gevoelens van (on)veiligheid. 6 op de 10 Vlamingen geeft aan zich nooit onveilig te voelen, noch in zijn eigen buurt, noch in zijn gemeente of stad. Een vijfde geeft aan zich soms tot vaak onveilig te voelen. In de groot- en centrum-

steden ligt het onveiligheidsgevoelen hoger dan in de kleinere steden en op het platteland. In meer landelijke gemeenten wordt de buurt als onveiliger ervaren dan de gemeente, in de steden en zeker in de grootsteden, is het juist andersom. Meer dan 1 op de 3 geeft aan zich soms tot vaak onveilig in zijn eigen stad te voelen.

4.82 Veiligheid in buurt en stad

Mate van onveiligheidsgevoelens in buurt en stad, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

4.81 Actieve deelname

Aandeel van de bevolking dat het voorbije jaar actief iets gedaan heeft in de eigen buurt of stad en deelgenomen heeft aan een buurtactiviteit, in 2013, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Vlaanderen
Initiatief genomen in eigen buurt	11,5	8,9	13,4	16,5	17,2	19,0	15,1
Deelgenomen aan buurtactiviteit	26,6	24,5	26,9	30,1	31,1	32,5	29,1

Bron: SCV-survey 2013.

4.83 Slachtoffer misdrijf

Aandeel van de bevolking dat slachtoffer werd van een misdrijf, in 2013, in %.

	Grootsteden	Centrum-steden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Vlaanderen
Bedreiging met slaan, schoppen, een mes of pistool	8,9	10,5	5,6	6,3	5,5	4,4	6,5
Inbraak in de woning	8,3	7,8	7,9	5,0	6,0	6,1	6,6
Diefstal van een fiets	20,4	18,2	13,4	12,5	11,2	8,5	13,4
Inbraak in een auto	9,4	2,6	6,9	5,0	4,9	2,8	5,1
Diefstal van een auto	3,1	1,0	0,9	0,7	1,6	2,0	1,5
Diefstal van handtas, portefeuille of andere waardevolle voorwerpen	13,6	12,5	5,1	6,6	9,0	5,6	8,4
Minstens 1 van bovenstaande feiten	38,7	40,1	25,9	22,4	25,1	20,2	27,5

Bron: SCV-survey 2013.

De mate waarmee mensen zelf of in hun buurt, gemeente of stad met criminaliteit geconfronteerd worden, heeft een impact op het veiligheidsgevoel en op de sociale samenhang in een buurt, gemeente of stad. Circa 3 op de 10 Vlamingen wordt op jaarrbasis geconfronteerd met een vorm van criminaliteit zoals inbraak of diefstal. In de grootsteden loopt men heel wat meer kans daarmee geconfronteerd te worden dan op het platteland. Deze globale uitspraak dient wel genuanceerd: inbraken in woningen komen op het platteland bijna evenveel voor als in de grootstad.

De geregistreerde criminale feiten met betrekking tot diefstal en afpersing, gewelddadige misdrijven tegen eigendom (diefstal, vernieling, vandalisme) en tegen de lichamelijke integriteit (opzettelijke slagen en verwondingen, lichte gewelddadigen, ...) geven aan dat de criminaliteit telkens fors hoger ligt in de grootsteden dan in de rest van Vlaanderen. Het jongste decennium zijn de diefstallen en afpersingen in Vlaanderen licht gedaald. De misdrijven tegen eigendom schommelen over de jaren maar wel met een globaal licht dalende trend. De misdrijven tegen de lichamelijke integriteit vertonen een lichte stijging.

Cultuur en vrije tijd

Alhoewel het stimuleren van de participatie aan het culturele en vrijetijdsleven voor gans Vlaanderen geldt, verwacht de Vlaamse overheid in eerste instantie dat vooral de steden hiervoor een uitgebreid aanbod uitbouwen. Steden zijn altijd plaatsen en aantrekkingspolen geweest van bruisende activiteit en creativiteit.

Het **culturele en vrijetijdsaanbod** is de jongste jaren verder toegenomen. De Uit-databank, een landelijk netwerk van gemeenten, steden, regio's en provincies, in samenwerking met tal van media- en andere partners, registreerde in 2013 in het Vlaamse Gewest meer dan 100.000 activiteiten of iets meer dan 16 activiteiten per 1.000 inwoners. Uitgaande van de Brusselnorm, die stelt dat Vlaanderen in Brussel circa 300.000 inwoners wil bereiken, blijkt Brussel de stad om cultureel te participeren. Het aanbod ligt er – op basis van deze norm – merkelijk hoger dan in grote Vlaamse steden. Het aanbod in deze steden ligt dan weer meer dan dubbel zo hoog dan in de andere gemeenten. In de stedelijke rand is het aanbod vergelijkbaar met plattelandsgemeenten. Het aanbod ligt het laagst in de Brusselse rand.

4.84 Criminele feiten

Aantal en evolutie van geregistreerde criminale feiten, van 2000 tot 2012, in aantal per 1.000 inwoners en in %.

	2012			Evolutie tussen 2000 en 2012		
	Diefstal en afpersing	Misdrijven tegen eigendom	Misdrijven tegen lichamelijke integriteit	Diefstal en afpersing	Misdrijven tegen eigendom	Misdrijven tegen lichamelijke integriteit
Grootsteden	77	14,4	12,5	-6,2	1,2	3,6
Centrumsteden	50,1	12,7	9,2	-4,1	-1	1,8
Grootstedelijke rand	29,5	7,6	4,4	-3,1	0	0,8
Regionaal stedelijk gebied	20,8	8	4,9	-2,9	-0,3	1
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	32,5	7,5	4	-3,3	0,2	-0,2
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	31,6	9,6	6,9	-6,7	0	1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	25	9,2	5,9	-6	-0,8	0,8
Overgangsgebied	20,7	6,9	4,2	-4,7	-0,7	0,6
Platteland	16	6,3	4	-1,7	-0,5	0,7
Vlaams Gewest	33	9,1	6,3	-4,2	-0,3	1,2
Brussels Gewest	84,2	11,3	9,2	-9,9	-0,5	0,4

Bron: Federale politie, directie van de operationele politie-informatie.

4.85 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Cultuur- en vrijetijdsaanbod, van 2010 tot 2013, per 1.000 inwoners.

	2010		2011		2012		2013	
	Aanbod	Per 1.000 inwoners	Aanbod	Per 1.000 inwoners	Aanbod	Per 1.000 inwoners	Aanbod	Per 1.000 inwoners
Grootsteden	14.108	19,4	17.192	23,2	18.628	24,8	20.248	26,8
Centrumsteden	17.533	21,3	17.627	21,2	18.656	22,3	21.874	26,0
Grootstedelijke rand	1.879	6,7	2.419	8,5	3.120	10,9	3.448	12,0
Regionaal stedelijk gebied	2.705	7,4	3.090	8,4	3.579	9,7	4.139	11,2
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1.555	5,9	1.751	6,5	2.071	7,7	2.218	8,2
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	8.129	12,1	8.186	12,1	10.398	15,2	10.817	16,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	5.717	8,8	6.559	10,1	8.962	13,7	9.310	15,9
Overgangsgebied	9.426	6,4	11.991	8,1	15.958	10,7	19.425	12,6
Platteland	5.378	5,4	6.736	6,8	9.647	9,6	12.629	12,0
Vlaams Gewest	66.430	10,6	75.551	12,0	91.019	14,3	104.108	16,3
Brussels Gewest*	20.317	67,7	17.966	59,9	18.289	61,0	18.343	61,1

* volgens Brusselnorm: relatieve aandelen berekend ten opzichte van 300.000 Brusselaars.
Bron: UiTdatabank.

Het culturele en vrijetijdsaanbod concentreert zich in de steden maar richt zich uiteraard niet alleen tot stedelingen. Het wonen in de stad zorgt er wel voor dat actiever kan worden ingespeeld op het ruime culturele aanbod. Vooral in de grootsteden ligt de cultuurparticipatie hoger dan in andere gemeenten. Grootstedelingen gaan propotioneel meer naar dansvoorstellingen, musea en concerten. Hun bibliotheekbezoek ligt ook hoger. Niet alle grootstedelingen zijn echter fervente cultuurgebruikers; een vijfde geeft aan op jaarrbasis geen enkele cultureel evenement te hebben bijgewoond. Buiten de grootsteden loopt dit op tot een kwart van de bevolking.

Grootstedelingen zijn ook merkelijk sportiever. 2 op de 3 zegt een sport te beoefenen. In de centrumsteden en de stedelijke rand ligt dit heel wat lager.

Stedelijkheid en overheid

Het belang van **vertrouwen** in instellingen wordt als belangrijk ervaren, niet alleen voor het in stand houden en creëren van economische welvaart maar ook voor het maatschappelijk functioneren van de overheid. Van bur-

gers wordt verwacht dat ze niet alleen maatschappelijk participeren maar ook dat ze interesse hebben voor de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen en zelf actief politiek participeren.

Bijna de helft van de bevolking spreekt zich niet duidelijk uit als gepeild wordt naar het vertrouwen in de overheid. In 2013 is het vertrouwen in de overheid gestegen (zie hoofdstuk 1.1). Over de ganse lijn ligt het vertrouwen op gemeentelijk niveau merkelijk hoger. De gemeentelijke administratie (47%) scoort hoger dan de lokale politie (44%), het college van burgemeester en schepenen (42%) en de gemeenteraad (37%). Hoogste vertrouwensscores zijn er in het overgangsgebied of de kleinere gemeenten. De centrum- en grootsteden scoren over de ganse lijn het laagst. Echt wantrouwig is minder dan 1 op de 5.

De helft van de bevolking is tevreden tot zeer tevreden over het beleid van het college van burgemeester en schepenen. In 2011, het jaar voor de gemeenteradsverkiezingen, piekte de tevredenheid. In het eerste jaar van de legislatuur, op het moment dat het beleid wordt uitgetekend, is er een terugval. Deze doet zich vooral voor in de steden en meer bepaald in de grootsteden.

4.86 Cultuur en sportparticipatie

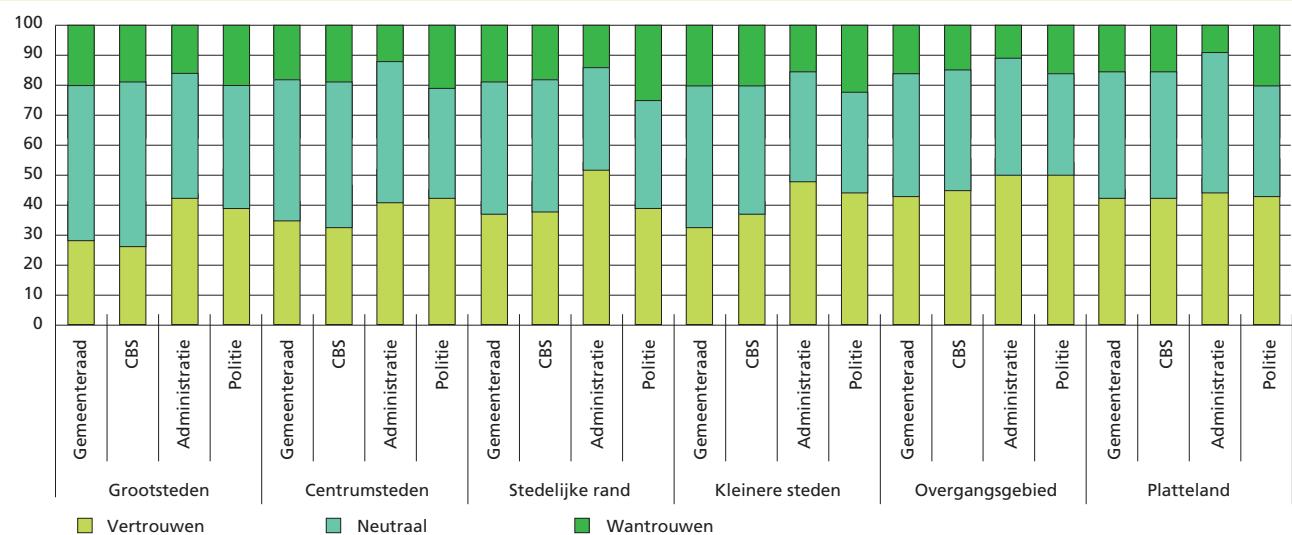
Aandeel van de bevolking dat participeert aan cultuur en sport, in 2013, in %.

	Cultuurparticipatie*				Sportparticipatie
	Niet-participant	Incidenteel	Belangstellend	Kernpubliek	Doet aan sport
Grootsteden	19	30	34	18	66
Centrumsteden	23	35	36	6	51
Stedelijke rand	26	30	32	11	49
Kleinere steden	27	34	34	6	55
Overgangsgebied	25	34	32	9	58
Platteland	22	42	30	6	53
Vlaanderen	24	34	33	9	56

* Voor meer info zie hoofdstuk 3.1, figuur 3.1.
Bron: SCV-survey 2013.

4.87 Vertrouwen in de lokale overheid

Aandeel van de bevolking dat al dan niet vertrouwen heeft in de overheid, in 2013, in %.

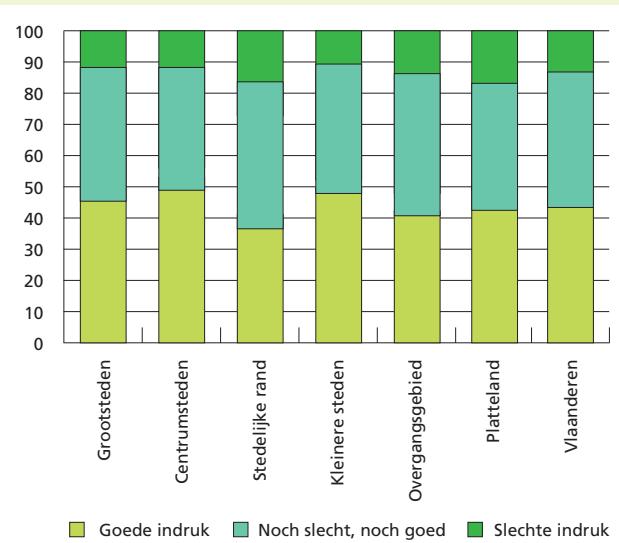

CBS: college van burgemeester en schepenen.

Bron: SCV-survey 2013.

4.88 Klantgerichtheid en stedelijkheid

Aandeel van de bevolking dat al dan niet tevreden is over de klantgerichtheid van overheden, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey 2013.

Globaal is de tevredenheid over de voorzieningen toegenomen en dit voor alle types van gemeenten of steden. Alhoewel het voorzieningenaanbod in de grootsteden proportioneel beter is uitgebouwd, weerspiegelt zich dat niet in de tevredenheid van de bevolking. Niettegenstaande het grotere aanbod zijn grootstedelingen globaal minder tevreden over het voorzieningenaanbod. Hoogste gemiddelde score is er in de centrumsteden, in de kleinere gemeenten en in plattelandsgemeenten. Een merkwaardige vaststelling, vermits er van uit gegaan wordt dat het voorzieningenniveau daar lager is. Grootsteden scoren enkel hoger voor openbaar vervoer en opvang van werklozen.

In de sociaal-culturele context (hoofdstuk 1.1) is reeds aangegeven dat 4 op de 10 Vlamingen tevreden tot zeer tevreden zijn over de klantgerichtheid van de overheden. In de groot- en centrumsteden is men opmerkelijk meer tevreden over deze klantvriendelijkheid dan bijvoorbeeld in de stedelijke rand. In die stedelijke rand maar ook in plattelandsgemeenten zijn iets meer inwoners niet, tot helemaal niet te spreken over de klantvriendelijkheid.

4.89 Tevredenheid beleid

Aandeel van de bevolking dat tevreden tot zeer tevreden is over het beleid van het college van Burgemeester en Schepenen, van 2007 tot 2013, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Vlaanderen
2007	56	59	54	48	56	69	57
2010	40	52	44	42	45	61	47
2011	42	49	63	50	57	61	54
2012	48	54	51	52	50	59	52
2013	35	48	47	48	57	58	50

Bron: SCV-survey.

4.90 Tevredenheid voorzieningen

Aandeel van de bevolking dat tevreden tot zeer tevreden is over de voorzieningen, in 2013, in % en tevredenheidsindices van 2007 tot 2013, in gemiddelde score van 1 tot 5.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Vlaanderen
Huisvuilvoorzieningen	87,9	89,1	90,3	93	92,1	91,9	91,1
Culturele voorzieningen	79,5	86,9	86,7	86,3	81,6	87,7	84,7
Openbaar groen	76,6	85,3	80,6	80,9	84	86,6	82,5
Sportvoorzieningen	76,4	76,5	75,8	78,9	80,7	81,2	78,7
Gezondheidsvoorzieningen	78,1	81,3	78,6	77,2	75,1	80,2	78
Onderwijsvoorzieningen	69,3	75,9	73,8	75,1	77,5	76,5	75,1
Bejaardenvoorzieningen	48,8	62,7	58	62,5	60,3	67,8	60,6
voorzieningen voor jongeren	50,8	62,3	55,7	52,9	62,3	67,7	58,9
Openbaar vervoer met tram en bus	62,4	64	57,7	53,5	53,3	54,6	56,7
Kinderopvang	45,5	46,7	51,6	51,2	61	65,2	54,7
Staat van fiets- en voetpaden	40,3	42	43,5	40,7	50,6	50,4	45,2
Staat van de wegen	26,8	34,4	35,8	32,5	45,3	46,5	37,8
Begeleiding van werklozen	35	33,7	32,2	32,1	31,6	25,4	31,5
Opvang en begeleiding van armen en sociaal zwakkeren	23,9	25,8	28,4	32,7	27,4	31,2	28,6
Opvang en begeleiding van vreemdelingen	25,3	29,8	25,6	28,2	26,7	27	27,1
Tevredenheidsindex 2013*	3,45	3,53	3,49	3,46	3,54	3,54	3,5
Tevredenheidsindex 2012*	3,41	3,51	3,44	3,49	3,43	3,47	3,46
Tevredenheidsindex 2011*	3,44	3,55	3,48	3,51	3,51	3,62	3,52
Tevredenheids-index 2010*	3,29	3,48	3,3	3,34	3,33	3,38	3,35
Tevredenheids-index 2007*	3,39	3,55	3,46	3,48	3,4	3,56	3,47

*Tevredenheidsindex: gemiddelde score (minimum 1, maximum 5) op de 15 voorzieningen.
Bron: SCV-survey.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Peeters, K. (2009). *Beleidsnota Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Peeters, K. (2012). *Beleidsbrief Landbouw, Visserij en Plattelandsbeleid Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Steden 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Van den Bossche, F. (2013). *Beleidsbrief Steden. Beleidsprioriteiten 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement
- Bral, L., Jacques, A., Schelfaut, H., Stuyck, K. & Vanderhasselt, A. (2011). *Stadsmonitor 2011*. Brussel: Agentschap Binnenlands Bestuur.
- Bral, L., Schelfaut, H. (2013). SVR Studie 2013/1 Steden Binnenstebuiten! Analyses op de stadsmonitor 2011. Brussel: Studiedienst Vlaamse Regering.

4.4 MILIEU EN NATUUR

BLIKVANGERS

- De ecologische voetafdruk van de Vlaming bedroeg tussen 2004 en 2009 gemiddeld 9 globale hectares (gha) per persoon (figuur 4.91). De beschikbare mondiale biocapaciteit voor 7 miljard mensen wordt geraamd op 1,8 gha per persoon. Als iedereen op Aarde zou leven als de gemiddelde Vlaming, zouden we dus meer dan 5 Aardes nodig hebben.
- Uit een vergelijking van waterbodem, die zowel in de periode 2000-2003, 2004-2007 als in 2008-2013 werden bemonsterd, blijkt een positieve evolutie van minder sterke verontreiniging naar meer lichte verontreiniging (figuur 4.97). Desondanks is er nog veel verbetering nodig, voor enkele stoffen worden in meer dan 40% van de meetplaatsen de normen overschreden.
- In 2012 is de totale broeikasgasuitstoot verder gedaald (figuur 4.102). De emissies in 2012 liggen in lijn met de dalende trend die is ingezet sinds 2005. Vlaanderen lijkt de Kyotodoelstelling (82.463 kton) te halen met een gemiddelde van 80.142 kton over de periode 2008-2012.
- Het aandeel van het totaal primair bedrijfsafval dat na twee verwerkingsstappen een nieuw leven kreeg via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof bedroeg in 2012 74% (figuur 4.115). Dat is een stijging met 4% ten opzichte van 2010.
- Sinds 2007 is het aantal overschrijdingendagen voor ozon onder 25 gebleven. Om de langetermijndoelstelling van 0 overschrijdingendagen te kunnen halen, moeten de emissies van ozonprecursoren (vooral van NO_x) verder dalen (figuur 4.121).
- De jaargemiddelde PM₁₀-concentratie bedroeg in 2013 27 µg/m³ (figuur 4.122). Op geen enkel meetpunt is de norm overschreden. Slechts 0,03% van de bevolking werd in 2013 meer dan 35 dagen blootgesteld aan de daggrenswaarde. Volgens het MINA-plan 4 mag er tegen 2015 niemand nog meer dan 35 dagen blootgesteld worden aan een daggrenswaarde van meer dan 50 µg/m³. In 2013 werd deze doelstelling zo goed als behaald.
- In 2013 ondervond de Vlaming het meeste hinder van zwerfvuil (28,6%), lawaai van het wegverkeer (25,4%) en stank van het wegverkeer (13%) (figuur 4.128).

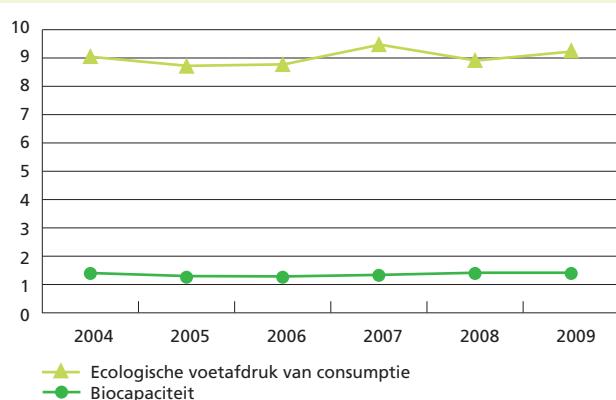
Vlaanderen wil tegen 2020 op het vlak van water- en luchtkwaliteit, bodembescherming, geluidshinder en biodiversiteit even goed scoren als andere economische topregio's. Bovendien streeft men naar een groenere economie. Daartoe wilt men tegen 2020 belangrijke stappen zetten naar een kringloopeconomie met een zo laag mogelijk grondstof-, energie-, materiaal- en ruimtegebruik en een zo beperkt mogelijke impact op milieu en natuur.

De **ecologische voetafdruk** van de Vlaming bedroeg tussen 2004 en 2009 gemiddeld 9 globale hectares (gha) per persoon. Bijna de helft van de totale consumptievoetafdruk is gerelateerd aan CO₂-emissies door binnenlands gebruik van fossiele brandstoffen. Daarnaast levert ook de productie van hernieuwbare materialen (voeding, houtproducten...) een belangrijke bijdrage. De beschikbare mondiale biocapaciteit voor 7 miljard mensen wordt geraamd op 1,8 gha per persoon. De beschikbare biocapaciteit in Vlaanderen ligt nog lager (1,3 gha per persoon). Als iedereen op Aarde zou leven als de gemiddelde Vlaming, zouden we dus meer dan 5 Aardes nodig hebben.

Vlaanderen en België scoren slechter dan onze buurlanden. Naast methodologische verschillen is dit ook te wijten aan een hoger huishoudelijk energieverbruik voor verwarming en aan het wegtransport met personenwagens (lage bezettingsgraad, dicht wegennet en lage brandstofbelastingen).

4.91 Ecologische voetafdruk

Evolutie van de ecologische voetafdruk en de biocapaciteit, in gha per persoon, van 2004 tot 2009.

Bron: VMM-MIRA.

Water

Een watersysteem is een samenhangend geheel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems en oevers. Ook de daarin voorkomende levensgemeenschappen, alle bijhorende fysische, chemische en biologische processen en de eraan gekoppelde technische infrastructuur maken deel uit van het watersysteem. Een watersysteem vervult verschillende functies. Zo zorgt het voor wateraanvoer, -afvoer en -berging en vormt het een habitat voor heel wat planten en dieren. Naast een recreatieve waarde heeft het ook belangrijke economische functies (transport, drinkwater, koelwater...). Daarom is een goede toestand van het watersysteem van belang. Maar de draagkracht van het watersysteem heeft zijn grenzen.

De Europese kaderrichtlijn Water vraagt tegen eind 2015, met uitstelmogelijkheden tot 2021 of 2027, een ‘goede toestand’ van het oppervlaktewater en grondwater. Een goede toestand impliceert dat het oppervlaktewater zowel ecologisch als voor chemische parameters goed scoort.

Voor grondwater zijn de chemische en kwantitatieve aspecten bepalend.

Naast de grondwaterstand komen hier de waterkwaliteit, de waterzuivering en het waterverbruik aan bod.

Grondwaterstand

De grondwaterstand wordt in kaart gebracht via het ‘grondwatermeetnet’ van de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM). In de periode 2000-2011 daalde in 44% van de meetpunten de **grondwaterstand**. Dit toont aan dat er op bepaalde plaatsen nog te veel grondwater wordt opgepompt. Ongeveer 37% van de meetpunten vertoonde geen significante trend en 20% kende een stijging van het grondwaterpeil (VMM-MIRA). Het MINA-plan 4 stelt dat er in de periode 2010-2015 een toename moet zijn van het aandeel grondwaterlichamen met een goede kwantitatieve toestand.

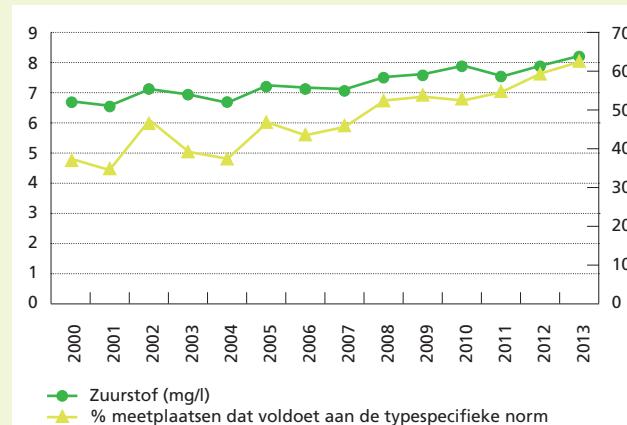
Waterkwaliteit

De **kwaliteit van het oppervlaktewater** verbeterde vooral in de eerste helft van de jaren negentig. Over de periode 2000-2013 bekeken, vertonen de gemiddelde concentraties zuurstof, fosfaat en nitraat een geleidelijke verbetering. De ammoniumconcentraties vertonen sinds 2003 eveneens een verbetering. De oppervlaktewaterkwaliteit wordt in kaart gebracht via het ‘meetnet oppervlaktewater’ van de VMM. Dit meetnet onderzoekt zowel de fysisch-chemische als de biologische waterkwaliteit.

Opgeloste zuurstof is van groot belang voor het leven in het water en speelt een rol in de zelfzuiverende processen van een waterloop. Over de periode 2000-2013 vertoont de gemiddelde concentratie zuurstof een geleidelijke verbetering. In 2013 voldoet 62% van de meetplaatsen aan de norm. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 79% van de oppervlaktewaterlichamen, dit zijn de grote waterlopen, moet voldoen aan de norm voor opgeloste zuurstof. In

4.92 Opgeloste zuurstof

Evolutie van de gemiddelde concentratie aan opgeloste zuurstof in oppervlaktewater, in mg/l (linkeras) en aandeel oppervlaktewaterlichamen dat voldoet aan de norm voor opgeloste zuurstof, in % (rechters), van 2000 tot 2013.

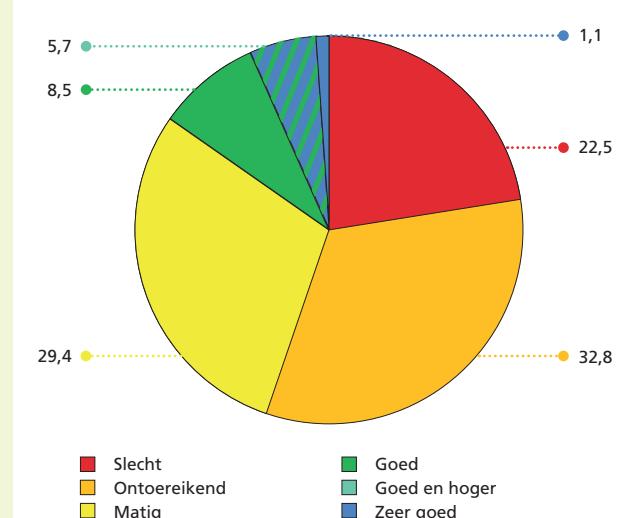
Bron: VMM-MIRA.

de periode 2010-2012 voldeed 64% van de oppervlakte-waterlichamen aan de norm voor zuurstofverzadiging. Weerkundige factoren kunnen de waterkwaliteitsproblemen mee versterken. Zuurstoftekorten komen vooral voor tijdens warme zomers met weinig regen.

Bij de beoordeling van de **biologische waterkwaliteit** wordt gebruik gemaakt van de Multimetrische Macro-invertebratenindex (MMIF), een index die steunt op de aan- of afwezigheid van aquatische ongewervelde dieren en hun gevoeligheid voor vervuiling. Slechts 15,3% van de meetpunten scoort ‘goed’ of beter volgens de beoordeling

4.93 Biologische waterkwaliteit

Biologische kwaliteit van oppervlaktewater, op basis van de MMIF, 2010-2012, in %.

Bron: VMM-MIRA.

conform de Europese kaderrichtlijn Water in de periode 2010-2012. Het overgrote deel (62,2%) van de meetpunten bevindt zich in de klasse 'ontoereikend' of 'matig' en 22,5% van de locaties scoort nog steeds 'slecht'. Sinds de start van de metingen in 1989 is de biologische kwaliteit van de Vlaamse oppervlaktewateren duidelijk verbeterd. Het percentage meetplaatsen met een slechte kwaliteit nam sterk af en het percentage met een matige, goede of zeer goede kwaliteit nam sterk toe.

Het Pact 2020 stelt dat de meeste waterlopen tegen 2020 een goede ecologische toestand bereikt moeten hebben zodat de kwaliteitsvereisten van de kaderrichtlijn Water in 2021 effectief voldaan zijn. Het MINA-plan 4 neemt dit engagement over. In de periode 2005-2007 verkeerde geen enkel van de 202 Vlaamse waterlichamen in een goede ecologische toestand of potentieel (voor sterk veranderde en kunstmatige waterlichamen wordt een goed 'potentieel' gevraagd). In 15,9% van de waterlichamen van het Scheldebekken en de helft van de waterlichamen van het Maasbekken heerst een gematigde ecologische toestand. Er was in 2007 een goede chemische toestand in 24,7% van de waterlichamen van de Schelde en in 20% van de waterlichamen van de Maas.

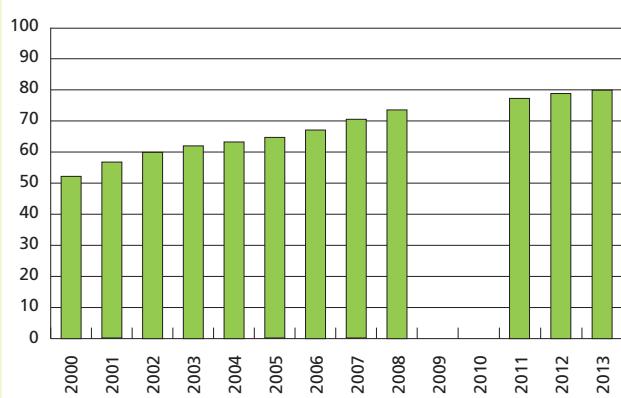
Waterzuivering

Voor huishoudelijk afvalwater streeft de Vlaamse overheid naar een maximale zuivering via openbare rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI). Waar dat niet mogelijk is, dient er gebruik gemaakt te worden van individuele behandelingsinstallaties.

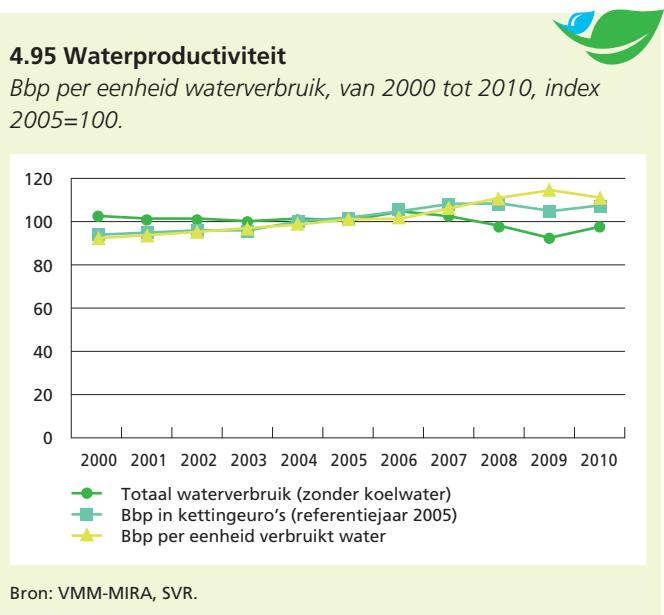
De **zuiveringsgraad** is het percentage inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een RWZI. In 2013 bedraagt de zuiveringsgraad 80%, tegenover 52% in 2000.

4.94 Waterzuivering

Evolutie van de zuiveringsgraad van huishoudens, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: VMM-MIRA.

Waterverbruik

Tussen 2000 en 2005 was het waterverbruik vrij stabiel. In de periode 2006-2009 daalde het totale waterverbruik maar deze trend zette zich niet door in 2010. Het bbp vertoont een gestage groei tussen 2000 en 2010, behalve in het crisisjaar 2009. Daardoor is de waterproductiviteit (bbp/waterverbruik) in diezelfde periode gestegen. Er is dus een ontkoppeling tussen de economische groei en het waterverbruik. In 2010 steeg het bbp minder snel dan het waterverbruik en is de productiviteit dan ook terug gezakt.

Bodem

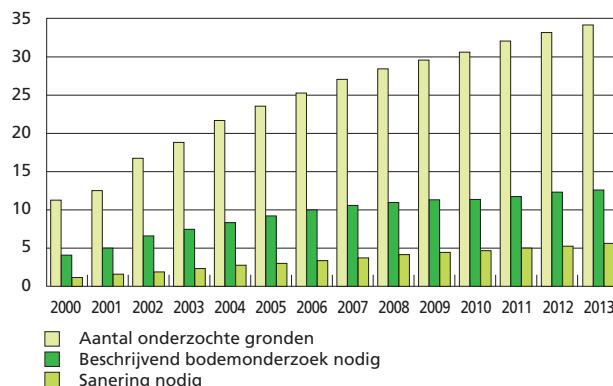
De bodem wordt door allerlei menselijke activiteiten verontreinigd met milieugevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische polluenten en pesticiden. De bodemkwaliteit wordt ook bedreigd door andere aantastingsprocessen zoals erosie, grondverschuivingen, verlies aan organische stof, afdichting en verdichting. Daarnaast wordt de bodem geëxploiteerd voor het ontginnen van oppervlaktedelfstoffen. In wat volgt worden de inventarisatie en sanering van verontreinigde gronden, de problematiek rond waterbodem en erosie besproken.

Bodemverontreiniging

Op naar schatting 85.000 gronden werden of worden activiteiten uitgevoerd die mogelijk bodemverontreiniging kunnen veroorzaken, de zogenaamde **risicogronden**. Voor 40% van deze risicogronden (34.176) beschikt de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) eind 2013 over een oriënterend bodemonderzoek. Het Bodemdecreet omschrijft bodemverontreiniging als de aanwezigheid van stoffen of organismen, veroorzaakt door menselijke activiteiten, op of in de bodem, die de kwaliteit van de bodem nadelig beïnvloedt of kan beïnvloeden. In het kader van het bodemdecreet maakt de OVAM een inventaris op met alle

4.96 Verontreinigde gronden

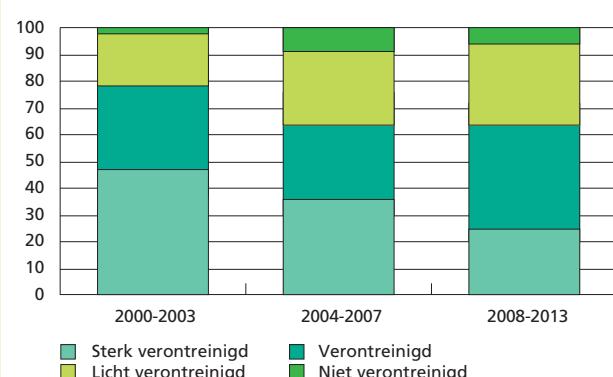
Evolutie van het aantal onderzochte gronden en het aantal gronden waar sanering nodig is, x 1.000, van 2000 tot 2013.

Bron: OVAM.

4.97 Kwaliteit waterbodems

Evolutie van de triadekwaliteitsbeoordeling van waterbodems, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: VMM-MIRA.

gekende gegevens over een grond, de verontreiniging en de saneringsfasen. Op 1 januari 2014 bevat het **grondeninformatieregister** informatie over 65.547 gronden.

Op basis van het oriënterend bodemonderzoek diende voor 36,7% van de onderzochte gronden (12.548) een beschrijvend bodemonderzoek uitgevoerd te worden. Een beschrijvend bodemonderzoek onderzoekt de risico's van de bodemverontreiniging en bepaalt de saneringsnoodzaak. Voor 10.403 gronden werd reeds een beschrijvend bodemonderzoek uitgevoerd. In 47% van de gevallen waren geen verdere maatregelen noodzakelijk. Dit betekent dat de overige 53% gronden te saneren zijn. Deze gronden zijn voornamelijk gelokaliseerd in historische industriezones, havenregio's, rond de as Antwerpen-Brussel, langs het Albertkanaal en de E313.

Sanering

Eind 2013 is de **bodemsanering** opgestart van 4.494 gronden, ongeveer een derde van het aantal saneringen dat verwacht wordt. Het MINA-plan 4 vraagt een opstart van de saneringsprocedure voor 40% van de gronden met potentieel bodembedreigende inrichtingen of activiteiten tegen 2015 en voor alle gronden tegen 2036. Een bodemsanering start wanneer een bodemsaneringsproject conform wordt verklaard door OVAM. Na goedkeuring kunnen de saneringswerken uitgevoerd worden. Eind 2013 is voor 2.783 gronden de sanering volledig afgerond.

Waterbodems

Bij de kwaliteitsbeoordeling van een **waterbodem** wordt simultaan de chemische, de ecotoxicologische en de biologische toestand bekeken. In de periode 2008-2013 is 24,4% van alle onderzochte waterbodems sterk verontreinigd en 68,6% is licht verontreinigd tot verontreinigd. Slechts 7% van de waterbodems is niet verontreinigd. Uit een vergelijking van waterbodems, die zowel in de

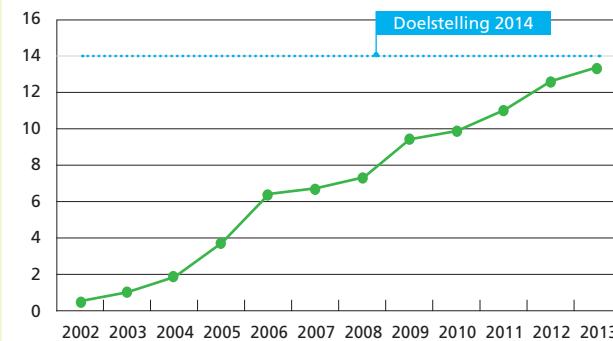
periode 2000-2003, 2004-2007 als in 2008-2013 werden bemonsterd, blijkt een positieve evolutie van minder sterke verontreiniging naar meer lichte verontreiniging. Desondanks is er nog veel verbetering nodig, voor enkele stoffen worden in meer dan 40% van de meetplaatsen de normen overschreden.

Erosie

Jaarlijks gaat ongeveer 2 miljoen ton bodemmateriaal verloren door watererosie. Daarvan komt ongeveer 0,4 miljoen ton terecht in de waterlopen. In de strijd tegen **bodemerosie** kent het Vlaamse Gewest subsidies toe aan gemeenten die een erosiebestrijdingsplan opmaken en voor de aanleg van kleinschalige erosiebestrijdingswerken in uitvoering van dat plan. Daarnaast kunnen landbouwers een beheersovereenkomst erosiebestrijding afsluiten. In 2013 zijn 13,2% van de belangrijkste bodemerosieproblemen opgelost. Het doel is 14% in 2014.

4.98 Erosiemaatregelen

Uitvoering van erosiebestrijdingsmaatregelen, van 2002 tot 2013, in %.

Bron: LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen.

Lucht

Luchtverontreiniging heeft een belangrijke impact op de volksgezondheid en de natuur. De Europese richtlijn Luchtkwaliteit vormt de basis voor het luchtkwaliteitsbeleid. De Europese richtlijn inzake nationale emissieplafonds legt belangrijke emissiereducties op. Aan de hand van de emissies van een aantal verontreinigende stoffen wordt een inzicht gegeven in de druk die ze veroorzaken op het leefmilieu. De indicatoren die aan bod komen zijn: potentieel verzurende emissies en NO_x-concentratie. Finaal wordt aan de hand van de luchtkwaliteitsindex een beeld van de luchtkwaliteit gegeven.

Verzuring

Tussen 1990 en 2011 verminderden de totale **potentieel verzurende emissies** met 64%. Verzuring wordt veroorzaakt door zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxiden (NO_x, uitgedrukt als NO₂) en ammoniak (NH₃) en heeft een invloed op ecosystemen, materialen, monumenten en de economie. De emissies van de verzurende stoffen worden opgeteld en uitgedrukt in zuurequivalanten (Zeq), waarbij er rekening wordt gehouden met het zuurvormende vermogen van elke stof.

Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een verdere afname van de uitstoot van verzurende stoffen, in het bijzonder van de NO_x-emissie van het verkeer met 34% t.o.v. 2007. Tegen 2015 moet de SO₂-emissie met 43% gedaald zijn t.o.v. 2007 en mag de NH₃-emissie nog maximaal 45 kton bedragen. De doelstellingen voor SO₂ en NH₃ werden respectievelijk in 2010 en 2005 al gehaald. De belangrijkste bron van verzurende emissies in 2011 was de landbouw, goed voor 42%. Ook transport (26%), industrie (16%) en energieproductie (10%) hebben een belangrijk aandeel. De daling van de verzurende emissie is vooral te danken aan de daling van de SO₂-emissie. In 1990 had SO₂ ver-

uit het grootste aandeel in de verzurende emissie (42%) maar sinds 2000 is NO_x de belangrijkste component (een aandeel van 45% in 2011). Transport was in 2011 verantwoordelijk voor meer dan de helft van de NO_x-emissies. Aangezien dieselwagens meer NO_x uistoten dan benzine-wagens streeft Vlaanderen naar een beheersing van het aandeel dieselvoertuigen. Het Vlaamse **luchtkwaliteitsplan** streeft daarom tegen 2015 naar een aandeel van 61,1% dieselwagens en 35,6% benzinewagens in het totale personenwagenpark. In 2013 bedraagt het aandeel diesels in het totale personenwagenpark 62,7%.

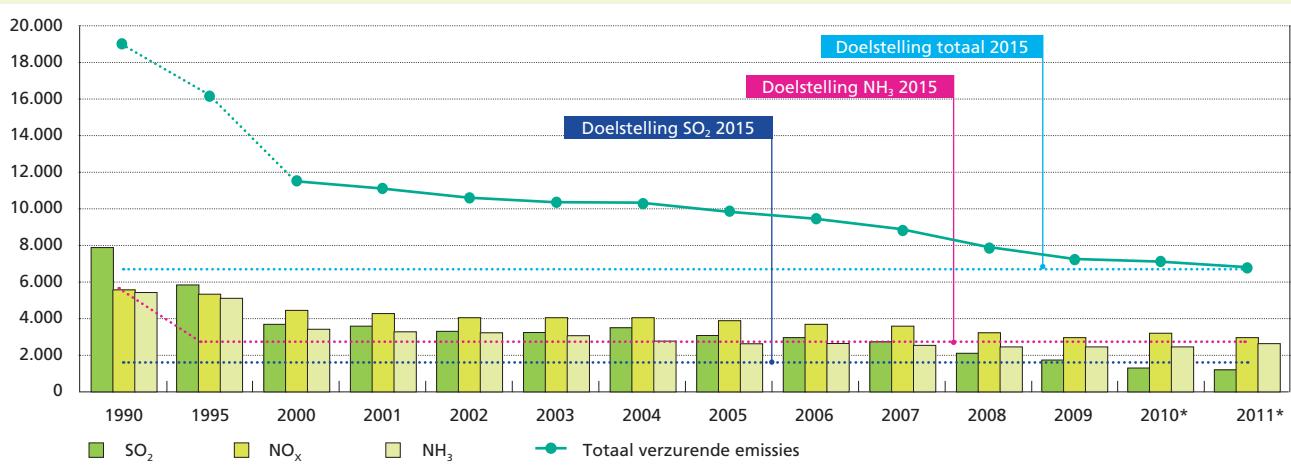
NO₂ is schadelijk voor de mens en de ecosystemen. Korte episodes van hoge concentraties, maar ook langdurige blootstelling aan lage concentraties, zijn schadelijk. De Europese richtlijn Luchtkwaliteit legt een jaargrenswaarde op van 40 µg/m³. In 2012 werd in 4 meetstations in de Antwerpse agglomeratie en de Antwerpse haven de jaargrenswaarde overschreden. Het luchtkwaliteitsplan voor NO₂ bevat nieuwe maatregelen om zo snel mogelijk de jaargrenswaarde te behalen. De Europese Commissie verleent uitstel tot 2015 voor het bereiken van de jaargrenswaarde in de 2 Antwerpse zones. Gemiddeld over Vlaanderen is na 2003 een licht dalende trend vast te stellen. In de stedelijke meetstations liggen de concentraties gemiddeld het hoogst. Er is immers een directe relatie met intens wegverkeer.

Luchtkwaliteitsindex

Tot 2000 was er een dalende trend in het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteitsindex. Daarna volgde een periode met wisselende luchtkwaliteit, waarbij vooral de pieken in 2003 en 2006 opvallen. Tussen 2007 en 2009 nam het aantal dagen met ondermaatse kwaliteit af. Tussen 2009 en 2011 nam de luchtkwaliteitsindex weer toe. Vanaf 2011 is de luchtkwaliteit weer verbeterd. De **luchtkwaliteitsindex** combineert de gehalten van vier veront-

4.99 Verzurende emissies

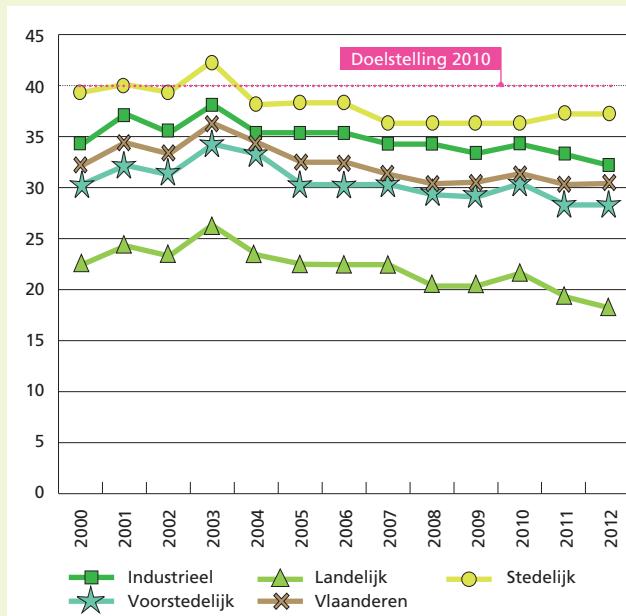
Evolutie van de potentieel verzurende emissies, per polluent, van 1990 tot 2011, in miljoen Zeq.

* Voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

4.100 NO₂-concentratie

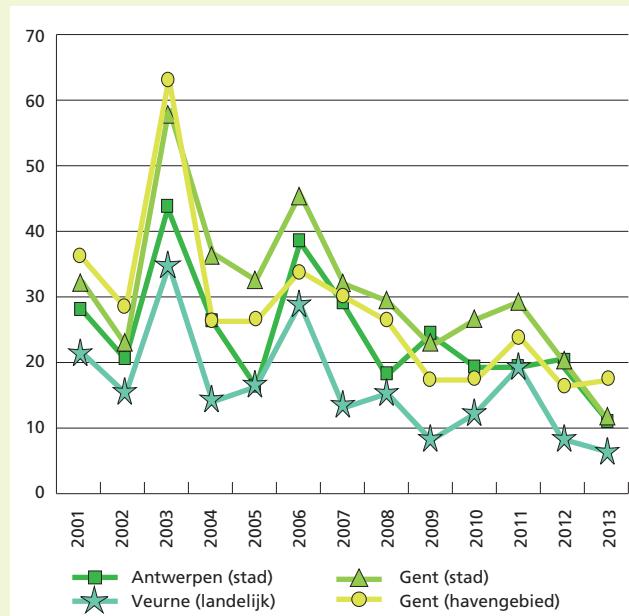
Evolutie van de jaargemiddelde NO₂-concentratie in lucht, van 2000 tot 2012, in µg/m³.

Bron: VMM-MIRA.

4.101 Luchtkwaliteitsindex

Evolutie van het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteit (≥ 7), in Antwerpen, Gent en Veurne, van 2001 tot 2013.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

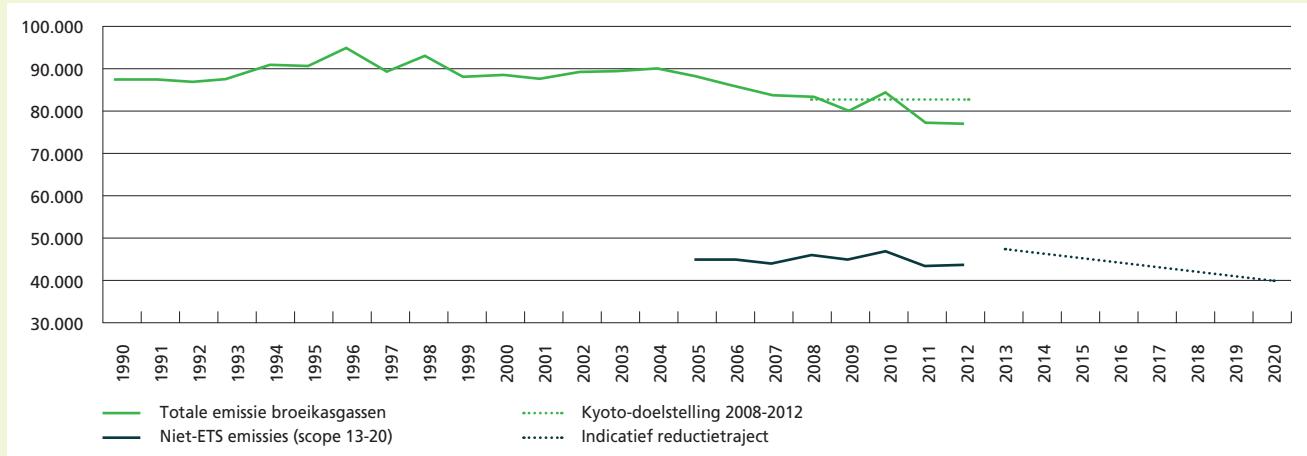
reinigende stoffen (zwaveldioxide, stikstofdioxide, ozon en fijn stof) in de omgevingslucht tot een indexwaarde tussen 1 en 10, waarbij 1 een zeer goede kwaliteit voorstelt en 10 een zeer slechte kwaliteit. Het verloop van de luchtkwaliteitsindex wordt gedomineerd door het verloop van de subindex voor PM₁₀ (stofdeeltjes). De slechte luchtkwaliteit in 2003 en 2006 was het gevolg van het warme en droge weer. Hierdoor werden hogere ozonconcentraties en ook hogere PM₁₀-concentraties gemeten.

Klimaatverandering

In 2012 is de totale **broeikasgasuitstoot** verder gedaald. De emissies in 2012 liggen in lijn met de dalende trend die is ingezet sinds 2005. Bij de verdeling van de Belgische **Kyotodoelstelling** werd afgesproken dat Vlaanderen zijn jaarlijkse emissie in de periode 2008-2012 met 5,2% moet terugdringen ten opzichte van het basisjaar. Het basisjaar is 1990 voor CO₂, CH₄ en N₂O, en 1995 voor de F-gassen (HFK's, PFK's en SF₆). Vlaanderen lijkt (de cijfers zijn nog voorlopig) de Kyotodoelstelling (82.463 kton) te halen met

4.102 Emissie van broeikasgassen

Evolutie van de totale emissie en de niet-ETS emissie van broeikasgassen, van 1990 tot 2012, in kiloton CO₂-equivalenteren.

Bron: LNE, afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu en Gezondheid.

een gemiddelde van 80.142 kton over de periode 2008-2012.

Tot nu toe waren de emissiereducties bijna uitsluitend het resultaat van belangrijke maatregelen inzake PFK's en SF₆ (installatie fluoriderecupératie-eenheid in één chemisch bedrijf), N₂O (ingebruikname katalysatoren in de chemische industrie; daling veestapel) en CH₄ (valorisatie stortgas en beperking op storten van afval; daling veestapel). De emissies van CO₂, die voornamelijk het gevolg zijn van de verbranding van fossiele brandstoffen, bleven steeds hoger dan in 1990. De verbeteringen inzake energie-efficiëntie die in alle sectoren werden doorgevoerd, werden in de meeste gevallen gecompenseerd door een verhoogde activiteit. In 2011 zijn de CO₂-emissies echter voor het eerst onder het niveau van 1990 gedaald (VMM-MIRA).

De aanpak van de mondiale klimaatverandering vereist meer doorgedreven emissiereducties na 2012. Daartoe keurden het Europese Parlement en de Raad eind 2008 het **EU klimaat- en energiepakket** goed. Daarin verbindt de EU zich er onder andere toe om haar totale uitstoot van broeikasgassen met minstens 20% te verminderen in de periode 1990-2020.

Sinds 2005 wordt het gros van de CO₂-uitstoot in de industrie en energiesector gereguleerd via een systeem van Europese emissiehandel (ETS). Op die manier reguleert de Europese emissiehandel circa 40% van de Vlaamse broeikasgasuitstoot. In de EU moeten de ETS broeikasgasemissies tegen 2020 21% lager liggen dan in 2005. De doelstelling die Europa aan de lidstaten oplegt tegen 2020 heeft enkel nog betrekking op het niet-ETS gedeelte (met name de niet-ETS industrie, transport, gebouwen en landbouw).

Europa bepaalt dat de Europese lidstaten hun emissies in de niet-ETS-sectoren tussen 2013 en 2020 moeten reduceren volgens een lineair afnemend pad met jaarlijkse reductiedoelstellingen. België moet een lineair afnemend emissiereductietraject volgen dat in 2020 een uitstootreductie realiseert van 15% in vergelijking met de niet-ETS-uitstoot in 2005 (scope 13-20).

Op 28 juni 2013 keurde de Vlaamse Regering het **Vlaams Klimaatbeleidsplan 2013-2020** definitief goed. Het Vlaams mitigatieplan dat hiervan onderdeel is, wil de uitstoot van niet-ETS broeikasgassen in Vlaanderen tussen 2013 en 2020 verminderen in uitvoering van deze Europese beslissing. De niet-ETS broeikasgasuitstoot in 2012 gecorrigeerd volgens ETS scope 13-20 is ten opzichte van het referentiejaar 2005 gedaald met 2,8%.

Biodiversiteit

Biodiversiteit staat voor de biologische verscheidenheid van alle levensvormen: van soorten tot ecosystemen. Biodiversiteit levert ons een brede waaier aan producten (voedsel, energiebronnen, geneesmiddelen...) en diensten (zuiveren van water, aanmaken van zuurstof, beperken van overstromingen...). Bijna alle landen ter wereld ondertekenden het Biodiversiteitsverdrag. Dit verdrag beoogt het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de bestanddelen en de eerlijke verdeling van de

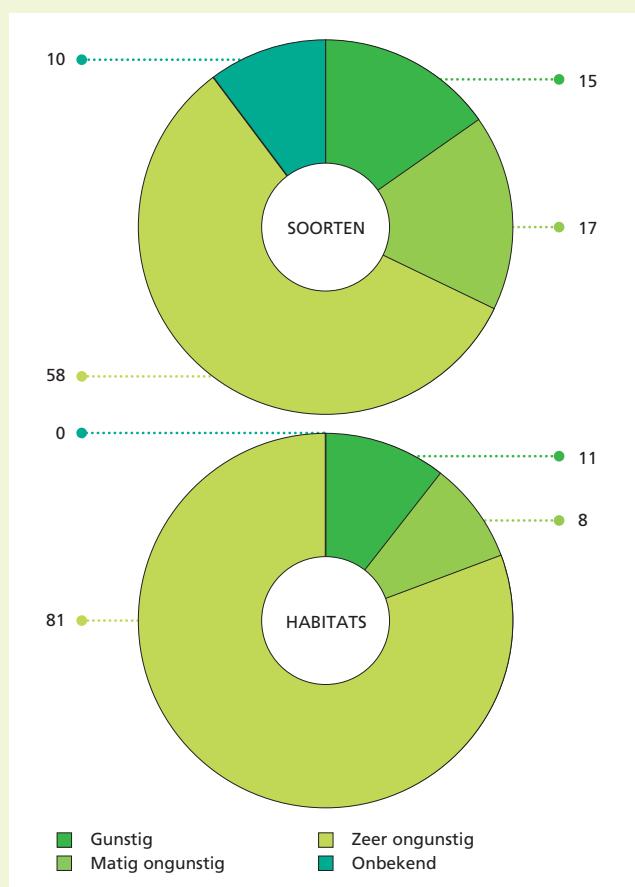
opbrengsten ervan. Op pan-Europees niveau werd overeengekomen om tegen 2010 het verlies van biodiversiteit te stoppen. De nieuwe biodiversiteitsdoelstelling beoogt om tegen 2020 het verlies aan biodiversiteit en de achteruitgang van ecosysteemdiensten stop te zetten en waar mogelijk te herstellen. Het Vlaamse regeerakkoord (2009-2014) pleit eveneens voor het behoud, het herstel en de versterking van de biologische diversiteit. Tegen 2020 wil Vlaanderen op het vlak van biodiversiteit de vergelijking met andere economische topregio's kunnen doorstaan. We bespreken achtereenvolgens soorten, milieudruk op natuur, natuurverwerving en -beheer, bosgezondheid en natuurbeleving.

Soorten

Om het verlies van biodiversiteit tegen 2020 te stoppen, moeten alle soorten stabiel blijven of een positieve trend vertonen. In uitvoering van de Europese Habitatrichtlijn moet 6-jaarlijks de staat van de soorten en de habitats gerapporteerd worden. 9 soorten (15%) worden gunstig geëvalueerd in Vlaanderen. Voor 10 soorten (17%) is de score matig ongunstig en voor 34 soorten (58%) is die zeer ongunstig. Voor 6 soorten zijn er onvoldoende

4.103 Staat van instandhouding

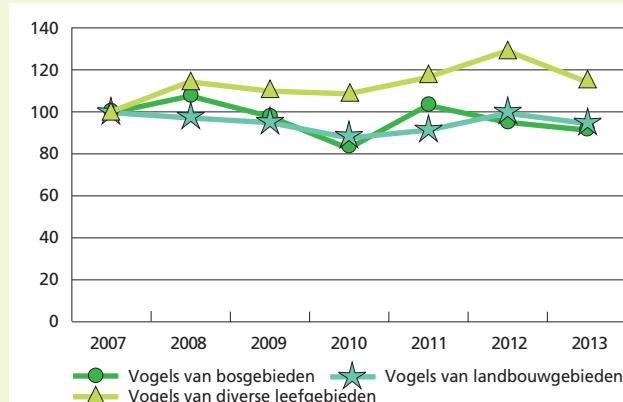
Staat van instandhouding van soorten en habitats van de Habitatrichtlijn, 2007-2012, in %.

Bron: INBO-NARA.

4.104 Broedvogelindex

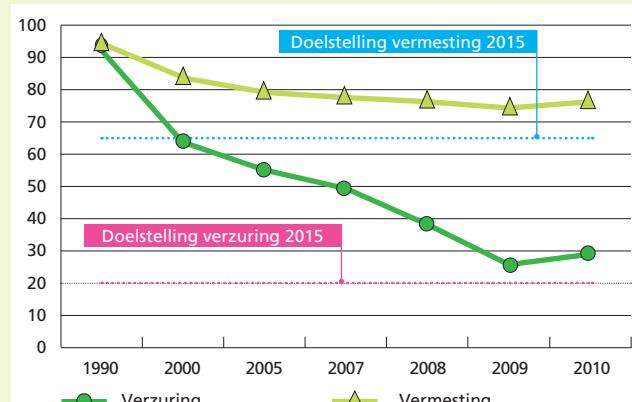
Evolutie van de populatie-index voor vogels van landbouwgebieden, bosgebieden en diverse leefgebieden, van 2007 tot 2013, index 2007=100.

Bron: INBO-NARA.

4.105 Verzuring en vermeting

Evolutie van de oppervlakte natuur met overschrijding van de kritische last voor verzuring en vermeting, van 1990 tot 2010, in % t.o.v. de totale oppervlakte natuur.

Bron: VMM-MIRA.

gegevens om tot een globale evaluatie te komen. In vergelijking met 2007 verbetert van 14 soorten de staat van instandhouding, maar tegelijk verslechtert de toestand van 17 soorten. 81% (38) van de habitats krijgt een zeer ongunstige score omdat minstens één van de criteria (oppervlakte, areaal, kwaliteit en toekomstverwachting) zeer ongunstig scoort. Daarnaast zijn er nog 4 habitats (8%) die matig ongunstig scoren. Dit betekent dat er slechts 5 habitats zijn die over de ganse lijn een gunstige score halen.

Het MINA-plan 4 wil tegen 2015 een toename van de **broedvogelindex** met 10% ten opzichte van 2007-2008. Tussen 2007 en 2013 zijn de trends van aan bos- en landbouwgebieden gebonden soorten fluctuerend, zonder duidelijke toe- of afname. Van enig herstel bij de landbouwsoorten is voorlopig geen sprake. De vogels uit diverse leefgebieden nemen in aantal flink toe in de periode 2007-2013.

Milieudruk

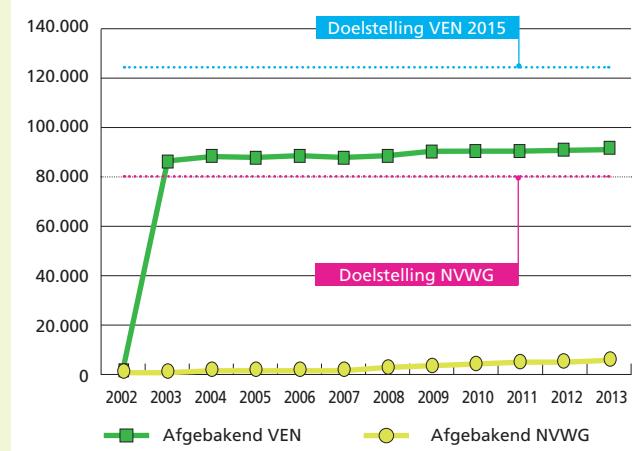
Bepaalde ecosystemen zijn zeer gevoelig voor **verzuring** en **vermeting**. De kritische last is de maximaal toelaatbare depositie waarbij geen schadelijke effecten in het ecosysteem optreden op lange termijn. In 2010 werd op 75% van het areaal kwetsbare natuur de kritische last voor vermeting overschreden. Tegen 2015 mag nog slechts 65% van het areaal kwetsbare natuur de kritische last voor vermeting overschrijden. De huidige depositiewaarden vormen een hindernis voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden. Voor verzuring was in 2010 bij 28,2% van de oppervlakte kwetsbare natuur de kritische last overschreden. Dit is een positieve evolutie. Tegen 2015 mag dit nog slechts 20% zijn. Er wordt meer vooruitgang geboekt voor verzuring dan voor vermeting.

Natuurverwerving en -beheer

Het gebiedsgericht beleid wil ecologisch waardevolle gebieden planologisch beschermen en duurzaam beheren. Een van de belangrijkste gebiedsgerichte maatregelen is de ontwikkeling van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN) en de natuurverwevingsgebieden (NVWG) van het Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk (IVON). Het MINA-plan 4 stelt dat tegen eind 2015 125.000 ha VEN moet afgebakend zijn. Volgens het Natuurdecreet en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) had dit al tegen 2003, respectievelijk 2007 gebeurd moeten zijn. In 2009 was er een merkbare toename van het VEN met 1.159 ha en in 2011, 2012 en 2013 was er telkens een netto toename met ca.300-400 ha. Eind 2013

4.106 VEN en NVWG

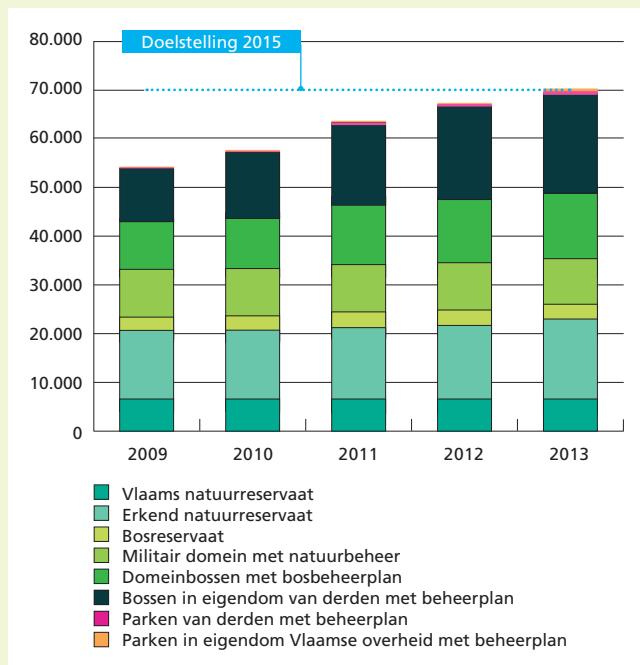
Evolutie van de oppervlakte VEN en NVWG dat afgebakend is, van 2002 tot 2013, in ha.

Bron: INBO.

4.107 Effectief natuurbeheer

Evolutie van de oppervlakte met effectief natuurbeheer, van 2009 tot 2013, in ha.

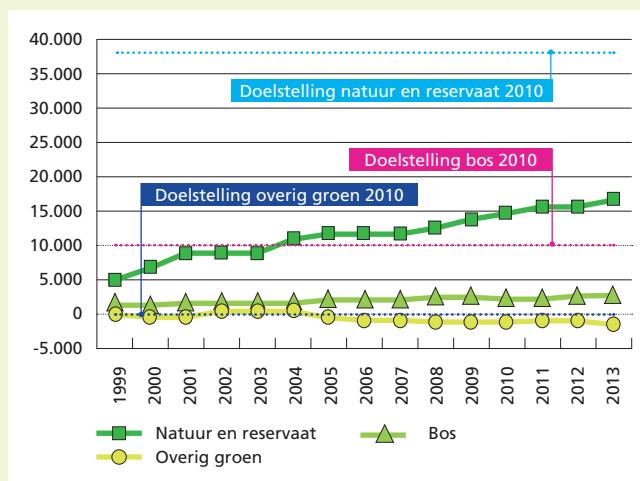
Bron: ANB, INBO.

is de doelstelling voor afbakening van het VEN voor 72% gehaald. De doelstelling voor natuurverwevingsgebieden (NVWG) in de tweede herziening van het RSV (80.000 ha) is slechts voor 5% gehaald.

Het MINA-plan 4 vraagt 60.000 ha onder effectief natuurbeheer tegen 2015. Deze doelstelling is opgetrokken tot 70.000 ha. Met 69.897 ha onder effectief beheer is de doel-

4.108 Extra planologisch groengebied

Evolutie van de oppervlakte natuur, bos en overig groen op gewestplannen en ruimtelijke uitvoeringsplannen ten opzichte van 1994, van 1999 tot 2013, in ha.

Bron: INBO.

stellering eind 2013 zo goed als gehaald. Behalve voor de jaren 2009 en 2013 is de doelstelling van 3.000 ha extra per jaar gehaald. In 2009 werd een verhoogde inzet opgezet voor de opmaak van beheerplannen voor de verschillende categorieën. Het resultaat hiervan werd pas zichtbaar in de volgende jaren.

Volgens het MINA-plan 3+ moest er tegen 2010 38.000 ha natuur en reservaat en 10.000 ha bos extra afgebakend zijn ten opzichte van 1994. De oppervlakte overig groen mocht niet gewijzigd zijn. In 2013 is de doelstelling voor natuur en reservaat voor 43% bereikt, de doelstelling voor bos is voor 25% bereikt en er moet nog 1.500 ha overig groen afgebakend worden.

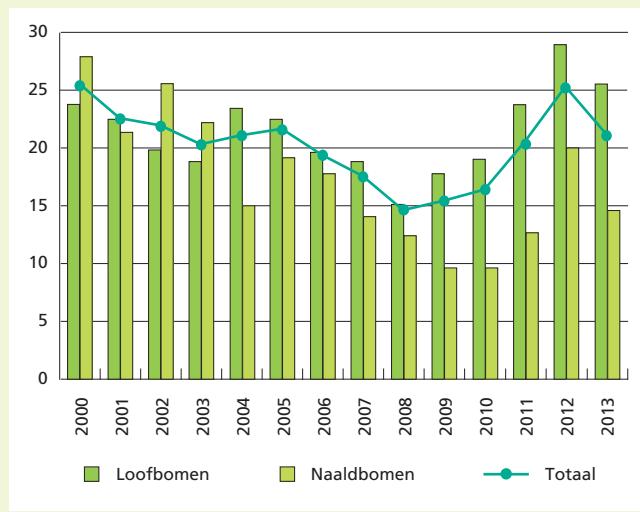
Bosgezondheid

De bosvitaliteit wordt beïnvloed door zowel biotische (zoals schimmels en insecten) als abiotische (zoals weersomstandigheden en luchtverontreiniging) factoren. Luchtverontreiniging kan de gezondheidstoestand van bossen negatief beïnvloeden door direct contact met de bladeren of door verstoring van het bodemevenwicht. Het belangrijkste criterium bij het meten van de bosgezondheid is het **bladverlies**. Bomen met meer dan een kwart bladverlies worden als beschadigd beschouwd.

Het aandeel beschadigde bomen neemt tussen 2008 en 2012 geleidelijk toe. Deze trend zien we vooral bij loofbomen, bij naaldbomen is er pas de laatste 2 jaren een verslechtering van de bosgezondheid waar te nemen. In 2013 is de kroontoestand gunstig geëvolueerd. Het aandeel beschadigde bomen bedroeg 20,8% in 2013, en was groter bij de loofbomen (25,5%) dan bij de naaldbomen (14,7%). Slechts 8,5% van de bomen wordt als gezond beschouwd. In Europa bedroeg het aandeel beschadigde bomen 22,9% in 2012.

4.109 Bosvitaliteit

Evolutie van het aandeel matig tot zwaar beschadigde of dode bomen, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: INBO.

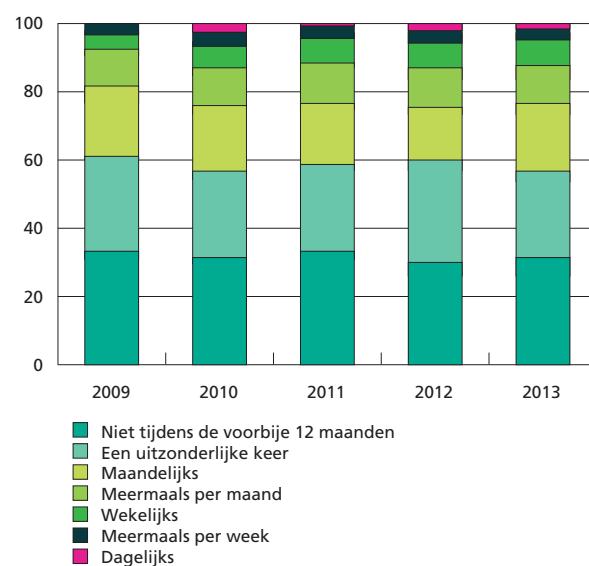
Natuurbeleving

De frequentie van bezoeken aan bossen en natuurgebieden is één van de draagvlakindicatoren voor natuur. De Vlaamse overheid mikt op het verhogen van de natuur- en landschapsbeleving. 12% van de Vlamingen bezocht minstens wekelijks een bos of natuurgebied in 2013. Bijna 32% van de Vlamingen bezocht tijdens de voorbije 12 maanden geen bos of natuurgebied. In 2010, 2012 en 2013 zijn er significant meer bezoeken dan in 2009. Bekijken we het aandeel Vlamingen dat minstens meerdere keren per maand een bos of natuurgebied bezoekt tegenover zij die dat minder frequent doen, dan zien we dat in alle jaren dit aandeel hoger ligt dan in 2009.

Het regeerakkoord 2009-2014 stelt dat alle Vlamingen moeten kunnen beschikken over een basisnatuurkwaliteit in hun directe omgeving. Op 5 december 2008 werd een besluit goedgekeurd dat uitvoering geeft aan de **toegankelijkheidsregelingen** voor de Vlaamse bossen en natuurreservaten. De toegankelijkheidsregeling ‘nieuwe stijl’ moet bezoekers duidelijk maken wat wel en niet toegelaten is in bossen en natuurreservaten. Tegen 2015 zou 60% van de toegankelijke bossen en natuurreservaten over een toegankelijkheidsregeling ‘nieuwe stijl’ moeten beschikken. In mei 2014 beschikt Vlaanderen over 130 dergelijke toegankelijkheidsregelingen, goed voor 17.466 ha natuur- en bosgebied. Daarmee heeft momenteel slechts 9,1% van de bossen en natuurreservaten een toegankelijkheidsregeling ‘nieuwe stijl’. Er is een duidelijke opwaartse trend maar de doelstelling zal niet gehaald worden. Dit heeft te maken met het lange inspraaktraject dat nodig is bij de opmaak en de goedkeuring van een toegankelijkheidsregeling.

4.110 Bezoek aan bossen en natuurgebieden

Evolutie van het bezoek aan bossen en natuurgebieden, van 2009 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey.

Afval- en materialenbeleid

Afvalstoffen en de verwerking ervan kunnen emissies van verontreinigende stoffen naar lucht, bodem en water veroorzaken, evenals een verlies van grondstoffen, energie en ruimte. De hoeveelheid, de eigenschappen, het transport, de verwerkingsprocessen en het beheer van afvalstoffen bepalen samen de omvang van de milieuproblemen die ze kunnen veroorzaken.

Volgens de zogenaamde Ladder van Lansink moet afval bij voorkeur voorkomen worden, met daarna in dalende volgorde van voorkeur: hergebruik, recyclage en composteren, verbranden met energierecuperatie, verbranden zonder energierecuperatie en storten als allerlaatste uitweg. Het terugdringen van de totale hoeveelheid afval en het restafval in het bijzonder blijft één van de doelstellingen van het afvalbeleid. Hierna volgt een besprekking van de indicatoren huishoudelijk afval en bedrijfsafval.

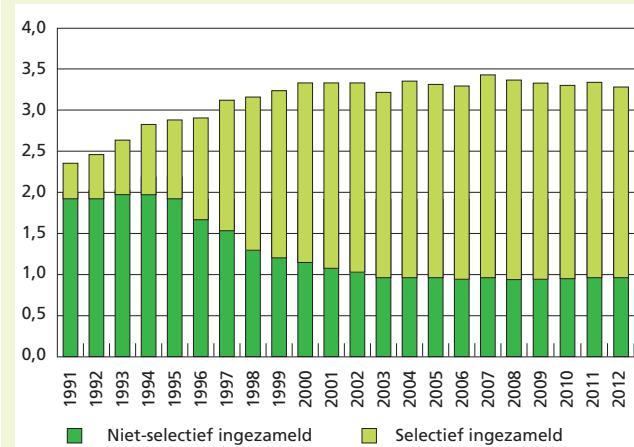
Huishoudelijk afval

De huishoudens zorgen voor een tiende van alle afval. In 2012 werd er 1,3% minder afval ingezameld dan in 2011 (uitgedrukt in ton). De afname doet zich zowel voor bij het selectief ingezameld afval als bij het restafval. Er werd in totaal 513 kg per inwoner ingezameld (restafval + selectief ingezameld afval). Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 de totale hoeveelheid huishoudelijk afval (in kg/inw) minstens gelijk moet blijven of moet verminderen t.o.v. 2000. Sinds 2000 werd deze doelstelling elk jaar gehaald. Tussen 2000 en 2012 is er een ontkoppeling tussen de groei van de bevolking en het bbp enerzijds en de totale hoeveelheid huishoudelijk afval anderzijds.

Van het huishoudelijk afval werd in 2012 71% **selectief ingezameld** met het oog op hergebruik, recyclage of

4.111 Aanbod huishoudelijk afval

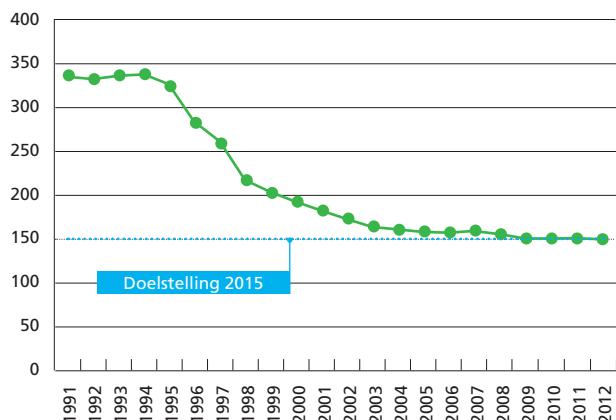
Evolutie van het aanbod huishoudelijk afval, volgens inzamelingswijze, van 1991 tot 2012, in miljoen ton.

Bron: OVAM.

4.112 Restafval

Evolutie van de hoeveelheid ingezameld restafval, van 1991 tot 2012, in kg/persoon.

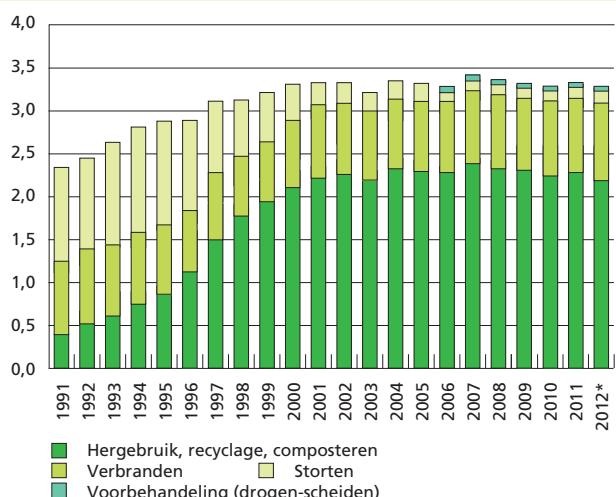
Bron: OVAM.

composteren. In het uitvoeringsplan ‘milieuverantwoord beheer van huishoudelijke afvalstoffen’ staat dat tegen 2010 75% van het huishoudelijk afval selectief ingezameld moet worden. De drie grootste selectief ingezamelde fracties zijn organisch-biologisch afval, papier- en kartonafval en bouw- en sloopafval. Deze afvalstromen worden grotendeels gerecupereerd.

In 2012 werd er 149 kg **restafval** per inwoner ingezameld. In de periode 2000-2012 daalde de hoeveelheid restafval met 42 kg per inwoner. In het MINA-plan 4 wordt tegen 2015 een doelstelling van 150 kg restafval per inwoner

4.113 Verwerking huishoudelijk afval

Evolutie van de verwerking van het huishoudelijk afval, volgens type verwerking, van 1991 tot 2012, in miljoen ton.

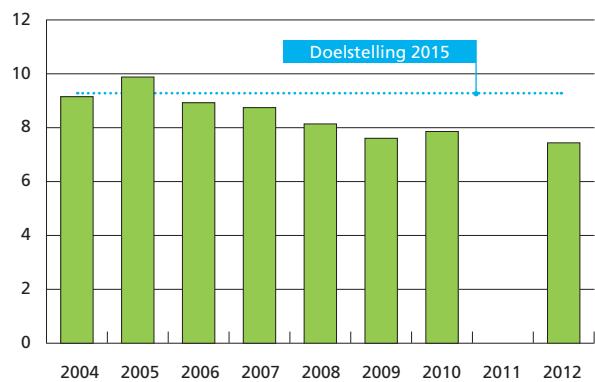

Opmerking: deze cijfers bevatten niet de verwerking van Klein Gevaarlijk Afval (KGA) tot 2000. *: Voorlopige cijfers.

Bron: OVAM.

4.114 Primair bedrijfsafval

Evolutie van de hoeveelheid primair bedrijfsafval, van 2004 tot 2012, in miljoen ton.

Opmerking: primaire bedrijfsafvalstoffen exclusief bouw- en sloopafval, slib en grond en exclusief secundaire grondstoffen en nieuwe grondstoffen.

Bron: OVAM.

gehanteerd. In 2012 behaalden al 231 gemeenten deze streefnorm (na toepassing van de correctiefactor voor steden met een bepaalde functie: studentenstad, centrumstad, kuststeden, toerisme...).

In 2012 ging 68% van het huishoudelijk afval naar een of andere vorm van materiaalrecuperatie. Verbranding van restafval gebeurde voor 86,6% in verbrandingsinstallaties met energierecuperatie. Sinds 2006 geldt er een absoluut stortverbod voor brandbaar huishoudelijk restafval. Hierdoor is de gestorte hoeveelheid restafval zeer sterk afgenomen tot 2% van de totale hoeveelheid ingezameld restafval in 2012. Het gaat voornamelijk over niet-brandbaar grofvuil dat nog gestort wordt. In vergelijking met andere lidstaten behoort Vlaanderen op het vlak van selectieveinzameling en reductie van restafval tot de beste van Europa.

Bedrijfsafval

De grootste afvalstroom in Vlaanderen is afkomstig van bedrijven. **Primair bedrijfsafval** is afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt (bij de eerste producent dus). Vanaf 2012 is de nieuwe grondstoffenregeling in voege, waarbij bepaalde materialen als ze aan welbepaalde voorwaarden voldoen hun afvalstatus verliezen bij hun productie en als nieuwe grondstof gemeld worden.

Ongeveer de helft van het primair bedrijfsafval bestaat uit bouw- en sloopafval, slib en grond. Tussen 2004 en 2012 daalde de hoeveelheid primair bedrijfsafval (excl. bouw- en sloopafval, slib en grond en exclusief nieuwe en secundaire grondstoffen) met bijna een vijfde. Het MINA-plan 4 stelt dat de hoeveelheid primair bedrijfsafval tegen 2015 moet verminderen t.o.v. 2005-2007. Op basis van de beschikbare cijfers wordt deze doelstelling voorlopig dus gehaald.

De hoeveelheid niet-selectief aangeboden primair bedrijfsafval bedroeg in 2012 meer dan 1 miljoen ton. Dat is

meer dan de totale hoeveelheid restafval van alle burgers. Er zullen specifieke maatregelen genomen worden met betrekking tot selectieve inzameling van afvalstoffen bij bedrijven.

Het aandeel van het totaal primair bedrijfsafval dat na twee verwerkingsstappen een nieuw leven kreeg via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof bedroeg in 2012 74%. Dat is een stijging met 4% ten opzichte van 2010. De sterke stijging in 2012 heeft te maken met de nieuwe grondstoffen die vroeger niet of minder gemeld werden en de materialen die beter in kaart gebracht zijn.

Vermesting

Vermesting is de ophoping en verspreiding van nutriënten in het milieu, als gevolg van menselijke activiteiten in landbouw, huishoudens, transport en industrie. De belangrijkste nutriënten bij verusting zijn stikstof (N) en fosfor (P). Eerst wordt de mestbalans behandeld gevolgd door de nitraatconcentraties in het oppervlakte- en grondwater. Als laatste komt het nitraatresidu aan bod.

Mestbalans

Vlaanderen is sinds 2007 volledig aangeduid als kwetsbare zone water. Hierdoor geldt een maximale bemestingsnorm van 170 kg stikstof uit dierlijke mest per ha en per jaar. Op deze norm is een afwijking (de zogenaamde derogatie) toegestaan voor bepaalde gewassen met een lange groeiperiode en een hoge stikstofopname. Onder strikte voorwaarden kan meer dierlijke mest toegediend worden. De Europese Commissie verleende deze derogatie aan Vlaanderen gedurende de periodes 2007-2010 en 2011-2014.

Het aanbod van dierlijke mest bedroeg 40,8 miljoen kg P₂O₅ (fosfaat) en 91,1 miljoen kg N (stikstof) in 2012. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 nog maximaal 40 miljoen kg P₂O₅ op de landbouwgrond opgebracht mag worden. Er kan 46,9 miljoen kg P₂O₅ en 105,1 miljoen kg N op een oordeelkundige manier afgezet worden, rekening houdend met de bemestingsnorm van 170 kg stikstof per ha en per jaar, het bemestingsgedrag van de landbouwers en de derogatie. In 2012 was de Vlaamse **mestbalans**, net zoals de voorgaande 4 jaren, in evenwicht.

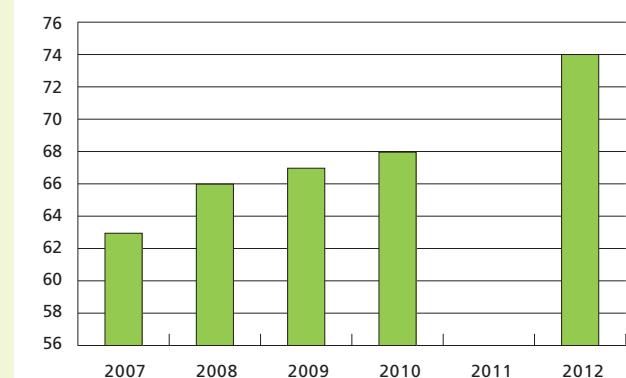
De mest die niet kan afgezet worden op de Vlaamse landbouwgronden moet verwerkt of geëxporteerd worden. Mestverwerking blijft een essentiële schakel in het behoud van het evenwicht in de Vlaamse mestbalans. In 2012 werd er 24,4 miljoen kg fosfaat en 42,1 miljoen kg stikstof verwerkt en/of geëxporteerd.

Nitraat in oppervlakte- en grondwater

De finale toetssteen voor een geslaagd mestbeleid is de waterkwaliteit. Ondanks de mestbalans in evenwicht is, blijkt de waterkwaliteit nog niet voldoende verbeterd. De

4.115 Afval tweede leven

Aandeel van het primair bedrijfsafval dat via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof een tweede leven krijgt, van 2007 tot 2012, in %.

Bron: OVAM.

4.116 Mestbalans

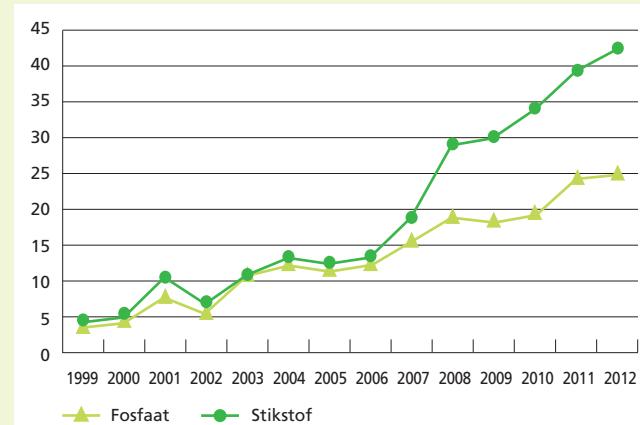
Evolutie van de mestbalans, van 2006 tot 2012, in miljoen kg.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mestaanbod stikstof	120,6	107,5	100,0	99,7	100,3	96,3	91,1
Mestafzetruijme stikstof	110,6	110,0	104,6	105,0	105,2	104,6	105,1
Mestbalans stikstof	10,0	-2,5	-4,6	-5,3	-4,9	-8,3	-14
Mestaanbod fosfaat	48,6	49,0	44,6	44,7	45,4	41,9	40,8
Mestafzetruijme fosfaat	48,0	48,0	49,0	48,5	48,6	45,3	46,9
Mestbalans fosfaat	0,6	1,0	-4,4	-3,8	-3,2	-3,4	-6,1

Bron: Mestbank, VLM.

4.117 Mestverwerking en -export

Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde nutriënten, van 1999 tot 2012, in miljoen kg.

Opmerking: vanaf 2003 wordt ook de mest meegeteld waarvoor geen transportdocumenten beschikbaar waren.

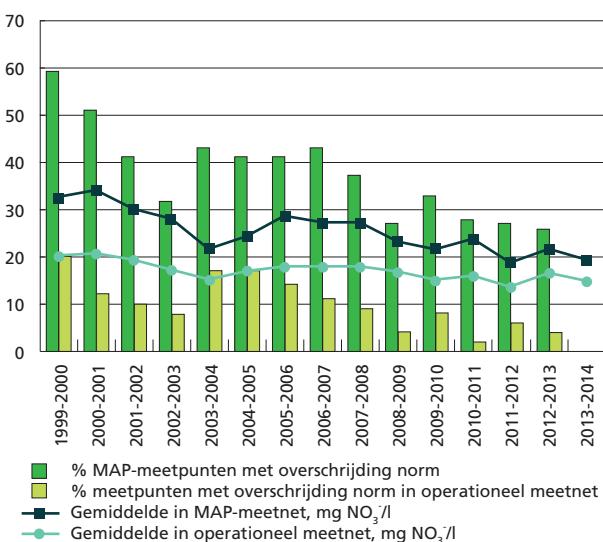
Bron: Mestbank, VLM.

Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) meet de kwaliteit van het oppervlaktewater in het operationeel meetnet en het specifiek naar de landbouw gericht mestactieplan- of MAP-meetnet. Globaal genomen is er sprake van een verbetering van de toestand van het oppervlaktewater in landbouwgebied. De kwaliteit van het oppervlaktewater hangt onder andere nauw samen met de nitraatconcentratie. De gemiddelde **nitraatconcentratie** in landbouwgebied (18,9 mg NO₃⁻/l) ligt hoger dan deze in geheel Vlaanderen (14,3 mg NO₃⁻/l) in 2013. De laatste jaren schommelt de gemiddelde nitraatconcentratie rond 20 mg nitraat per liter. Het 4e mestactieplan (MAP4) stelt dat tegen 2014 maximaal 16% van de MAP-meetpunten de nitraatnorm van 50 mg nitraat per liter mag overschrijden en dat dit aandeel tegen 2018 verder moet afnemen tot maximaal 5%. In winterjaar 2012-2013 overschrijdt 26% van de meetplaatsen de norm. Opvallend is dat het percentage meetplaatsen zonder overschrijdingen ten opzichte van 10 jaar geleden gestegen is van 58% naar 74%. Uit een trendanalyse blijkt dat er meer meetpunten zijn met een dalende trend dan met een stijgende trend. Het mestbeleid heeft dus een gunstig effect op de waterkwaliteit. De gemiddelde fosfaatconcentratie in het MAP-meetnet vertoont over de periode 1999-2013 weinig of geen verbetering. In 2012-2013 voldoet 68% van de meetpunten niet aan de milieukwaliteitsnorm voor fosfaat.

De kwaliteit van het grondwater wordt sinds 2004 opgevolgd door het grondwatermeetnet van de VMM. Het monitoringprogramma in het kader van het Mestdecreet maakt gebruik van ongeveer 2.100 putten van dit meetnet

4.118 Nitraat in oppervlaktewater

Evolutie van de jaargemiddelde nitraatconcentratie in het MAP-meetnet en het operationeel meetnet oppervlaktewater, in mg NO₃⁻/l en aandeel MAP-meetpunten en operationele meetpunten met minstens 1 overschrijding van de nitraatnorm, in %, van 1999 tot 2013.

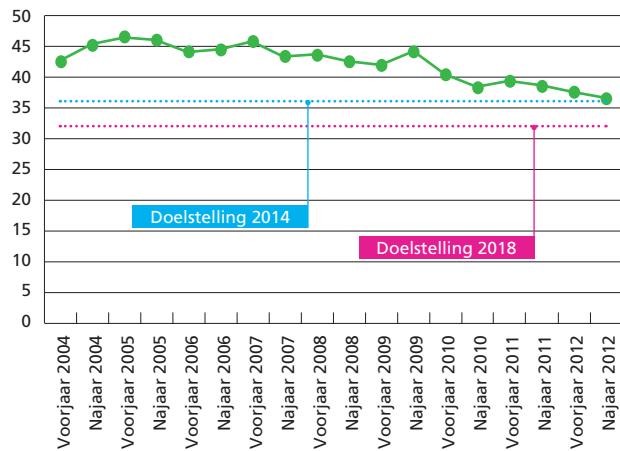

Opmerking: voor de gemiddelde concentratie wordt niet het 'winterjaar' genomen maar het 'kalenderjaar'.

Bron: VMM-MIRA.

4.119 Nitraat in grondwater

Evolutie van de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie in grondwater op filterniveau 1, van 2004 tot 2012, in mg NO₃⁻/l.

Bron: VMM-MIRA.

die uitsluitend in landbouwgebieden gelegen zijn. Tijdens de najaarscampagne van 2012 werd op 34,1% van de meetlocaties een overschrijding van de nitraatnorm voor grondwater vastgesteld. De laatste 4 jaar is een daling van het overschrijdingspercentage zichtbaar. In het najaar van 2012 werd zelfs het laagste overschrijdingspercentage sinds de start van de meetcampagnes opgetekend. Het 4e Mestactieplan (MAP4) en het MINA-plan 4 bepalen dat de gewogen gemiddelde nitraatconcentratie in het grondwater op filterniveau 1 tegen eind 2014 nog maximaal 36 mg NO₃⁻/l en tegen eind 2018 nog maximaal 32 mg NO₃⁻/l mag bedragen. In het najaar 2012 bedroeg de gemiddelde nitraatconcentratie op het eerste en bovenste filterniveau 36,5 mg NO₃⁻/l.

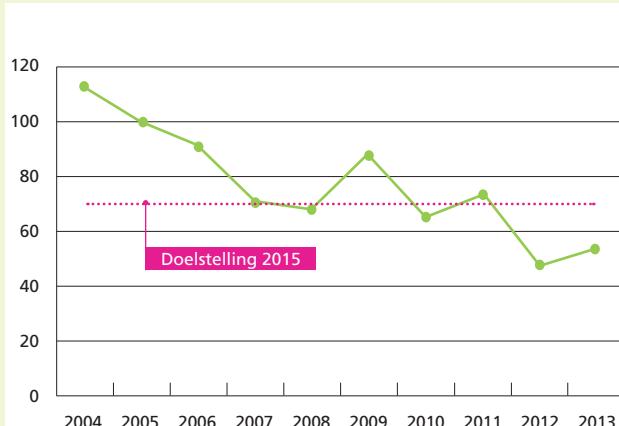
Nitraatresidu

Het **nitraatresidu** is de hoeveelheid reststikstof die in het najaar onder de vorm van nitraat achterblijft in de bodem. Het is een geschikte indicator om de bemestingsstrategie op een perceel te beoordelen. Hoe lager het nitraatresidu, hoe kleiner het risico is op uitspoeling van nitraten naar oppervlakte- en grondwater. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu, gewogen naar de arealen van de gewassen in Vlaanderen, brengt het nitraatresidu van ongeveer 80% van het landbouwareaal in beeld. Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een gewogen gemiddeld nitraatresidu van maximum 70 kg N/ha. Om in landbouwgebied tot een goede waterkwaliteit te komen, dient het nitraatresidu op elk perceel lager te zijn dan 90 kg N/ha of nog lager, naargelang bodemsoort en gewas. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu is gedaald van 111 kg N/ha in 2004 tot 53 kg N/ha in 2013. In tegenstelling tot de verbetering die werd vastgesteld sinds 2004, werd in 2009 en 2011 een minder goed nitraatresidu gemeten. Dat was voornamelijk toe te schrijven aan de weersomstandigheden.

4.120 Nitraatresidu

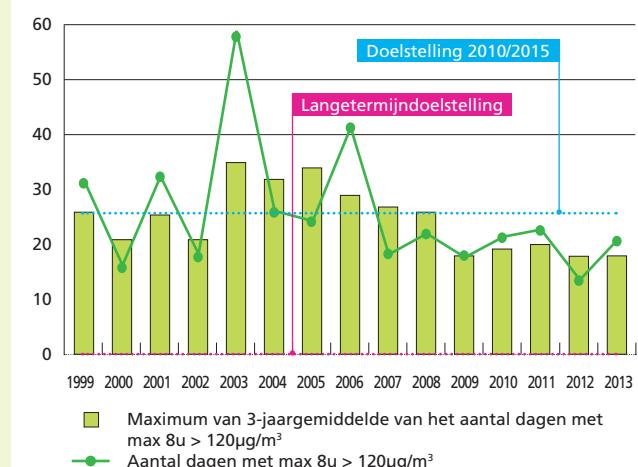
Evolutie van het gewogen gemiddelde nitraatresidu, van 2004 tot 2012, in kg/ha nitraatstikstof.

Bron: VLM.

4.121 Ozon

Evolutie van de (gemodelleerde) overschrijdingsindicator (het maximum aantal dagen waarop het hoogste 8-uursgemiddelde groter is dan $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$), van 1999 tot 2013.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

Gezondheid

Activiteiten die afval, geluid, straling en verontreiniging van lucht, water en bodem veroorzaken, oefenen een grote druk uit op het milieu. De gevolgen op de gezondheid zijn niet altijd direct zichtbaar omdat de gezondheidstoestand ook samenhangt met erfelijke factoren, voeding, levensstijl en sociaaleconomische status. Toch eist de milieudruk zijn tol. Fijn stof blijft een van de belangrijkste schadelijke stoffen voor de volksgezondheid. Ook is er een duidelijk verband tussen de ozonconcentraties en het sterftecijfer. In wat volgt worden de parameters ozon en fijn stof (zowel PM_{10} als $\text{PM}_{2,5}$) uitvoerig besproken.

Ozon in de omgevingslucht

Ozon (O_3) is een gas in de omgevingslucht dat, indien het te geconcentreerd aanwezig is, ernstige risico's inhoudt voor de gezondheid. Vooral mensen met ademhalingsmoeilijkheden, bejaarden en jonge kinderen ondervinden hinder van hoge **ozonconcentraties**. De Europese richtlijn luchtkwaliteit legt als norm voor de bescherming van de volksgezondheid een maximaal 8-uursgemiddelde concentratie op van maximum $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$. De streefwaarde voor 2010 was een maximum van 25 overschrijdingsdagen per kalenderjaar, uitgemiddeld over de kalenderjaren 2010, 2011 en 2012. In het MINA-plan 4 wordt de doelstelling doorgetrokken tot 2015. Op lange termijn mag de maximale 8-uursgemiddelde concentratie op geen enkele dag overschreden worden.

Het aantal overschrijdingsdagen schommelt van jaar tot jaar en volgt vooral de jaarlijkse variatie in zonnestraling en temperatuur. 2012 was een gunstig ozonjaar met maximum 13 overschrijdingsdagen. Sinds 2007 is het aantal overschrijdingsdagen telkens onder 25 gebleven. Om de

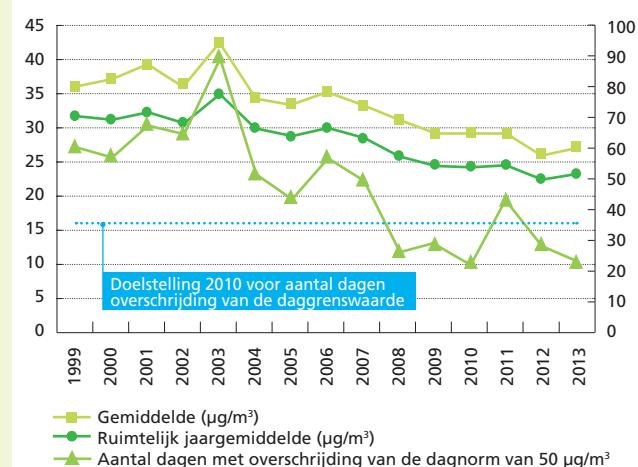
langtermijndoelstelling van 0 overschrijdingsdagen te kunnen halen, moeten de emissies van ozonprecursoren (vooral van NO_x) verder dalen.

Fijn stof

Zwervend stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10} . Deze deeltjes zijn kleiner dan

4.122 PM_{10}

Evolutie van de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie (linkeras, in $\mu\text{g}/\text{m}^3$) en het aantal dagen waarop de daggemiddelde PM_{10} -concentratie groter is dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (rechtersas), van 1999 tot 2013.

Bron: VMM, IRCEL.

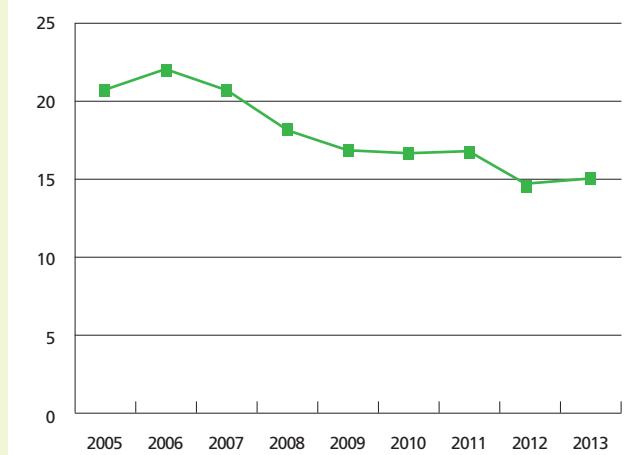
$10\text{ }\mu\text{m}$ (micrometer). $\text{PM}_{2,5}$ is een deelverzameling van PM_{10} en bestaat uit deeltjes kleiner dan $2,5\text{ }\mu\text{m}$. Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op longkanker en hart- en luchtwegaandoeningen. De jaargemiddelen van de PM_{10} -concentraties geven een beeld van de langdurige blootstelling aan PM_{10} .

Volgens de Europese richtlijn Luchtkwaliteit mogen er vanaf 2005 geen overschrijdingen meer voorkomen van de jaargemiddelde concentratie van $40\text{ }\mu\text{g}/\text{m}^3$. Deze doelstelling is gehaald voor de jaargemiddelde waarde voor Vlaanderen. De jaargemiddelde PM_{10} -concentratie bedroeg in 2013 $27\text{ }\mu\text{g}/\text{m}^3$. Op geen enkel meetpunt is de norm overschreden. Het Pact 2020 stelt dat de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie tegen 2020 met 25% moet verminderen t.o.v. 2007.

De Europese dagnorm voor fijn stof houdt in dat de daggemiddelde waarde van $50\text{ }\mu\text{g}/\text{m}^3$ niet meer dan 35 keer per jaar mag overschreden worden sinds 2005. In 2013 werd in 3 meetpunten de daggrenswaarde overschreden. Slechts 0,03% van de bevolking werd in 2013 meer dan 35 dagen blootgesteld aan de daggrenswaarde. Volgens het MINA-plan 4 mag er tegen 2015 niemand nog meer dan 35 dagen blootgesteld worden aan een daggrenswaarde van meer dan $50\text{ }\mu\text{g}/\text{m}^3$. In 2013 werd deze doelstelling zo goed als behaald.

In de Europese richtlijn Luchtkwaliteit is eveneens een normering voor $\text{PM}_{2,5}$ opgenomen. Vanaf 1 januari 2010 geldt als streefwaarde een jaargemiddelde concentratie van $25\text{ }\mu\text{g}/\text{m}^3$, die vanaf 1 januari 2015 ook geldt als grenswaarde. In 2013 was de ruimtelijk jaargemiddelde $\text{PM}_{2,5}$ -concentratie $15\text{ }\mu\text{g}/\text{m}^3$. In geen enkel meetpunt is de streefwaarde overschreden. Volgens het MINA-plan 4 mag er vanaf 2015 niemand meer blootgesteld worden aan een jaargemiddelde concentratie van meer dan $25\text{ }\mu\text{g}/\text{m}^3$.

4.123 $\text{PM}_{2,5}$ Evolutie van de ruimtelijk jaargemiddelde $\text{PM}_{2,5}$ -concentratie, van 2005 tot 2013, in $\mu\text{g}/\text{m}^3$.

Bron: IRCEL.

Houdingen en gedragingen met betrekking tot het milieu

In 2013 is 16% van de Vlamingen bezorgd en 38% onbezorgd over het milieu. De algemene trend tussen 2000 en 2010 is die van een afnemende **bezorgdheid** over het milieu. In 2013 lijkt die trend terug te keren in het voordeel van een grotere bezorgdheid over het milieu.

In 2013 is 32,3% van de Vlamingen bereid om de 3 financiële offers voor het milieu te leveren (milieutaks betalen op vervuilende producten, extra milieubelasting betalen, milieuvriendelijke producten kopen zelfs al zijn die duurder dan milieuvervuilende producten). Dit is het hoogste aandeel sinds 1996.

Met betrekking tot **milieuvriendelijk gedrag** kunnen verschillende types gedrag onderscheiden worden. Wat betreft duurzame consumptie houden Vlamingen vooral rekening met de verwachte levensduur en de herstelbaarheid van producten. Ze houden veel minder rekening met de verpakking, bijvoorbeeld geen overbodige verpakking kopen of letten op labels die de bestemming na gebruik aangeven. Slechts 11% van de Vlamingen houdt rekening met al deze aspecten.

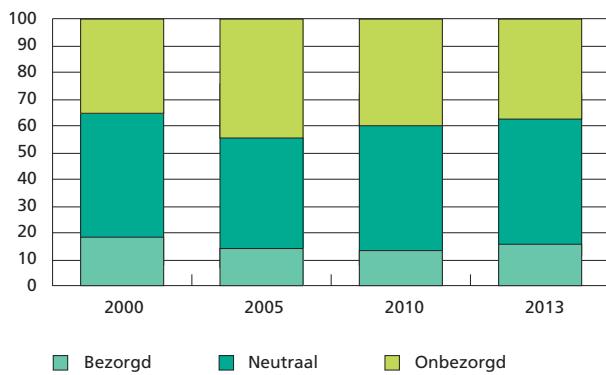
Ongeveer een kwart van de Vlamingen koopt milieuvriendelijke schoonmaak- en huishoudproducten. 28,3% koopt milieuvriendelijke afwerkingsmaterialen voor de inrichting van zijn huis.

Een ander belangrijk aspect is **milieuhinder**. In 2013 ondervindt de Vlaming het meeste hinder van zwerfvuil (28,6%), lawaai van het wegverkeer (25,4%) en stank van het wegverkeer (13%). Bijna alle vormen van milieuhinder nemen af ten opzichte van 1996. Enkel de hinder door smog neemt toe: in 2010 en 2013 waren er meer Vlamingen ernstig gehinderd door smog dan in 1996. In 2013 was 56,5% van de Vlamingen zeer veel of veel gehinderd door tenminste een van de genoemde vormen van milieuhinder. Dat is significant meer dan in 2005 (50,6%).

4.124 Bezorgdheid over het milieu

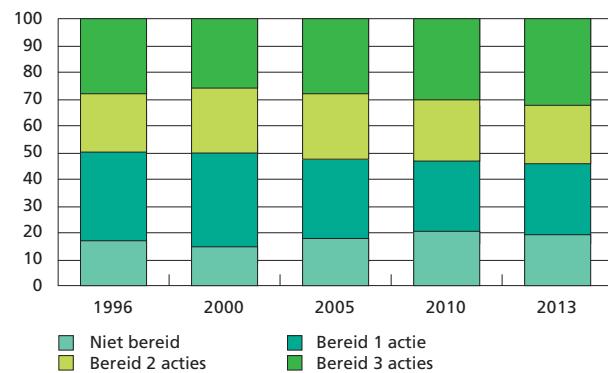
Verdeling van de Vlamingen naargelang bezorgdheid over het milieu, van 2000 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey, SVR.

4.125 Financiële bereidheid

Aandeel Vlamingen dat bereid is om financiële offers te leveren voor het milieu, van 1996 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey, SVR.

4.126 Duurzaam consumptiegedrag

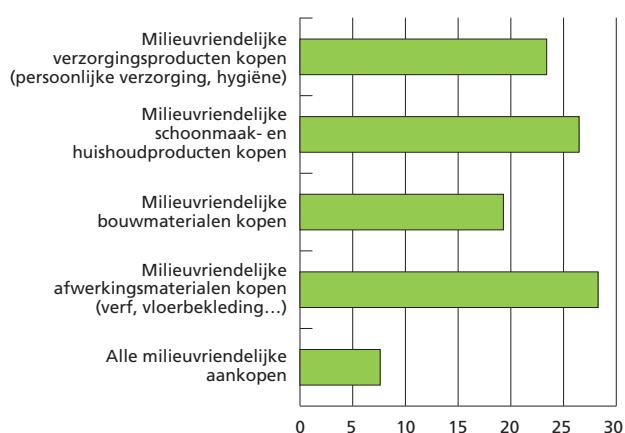
Aandeel Vlamingen dat zegt (bijna) altijd of dikwijls duurzaam consumptiegedrag uit te voeren, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey, SVR.

4.127 Milieuviriendelijke aankopen

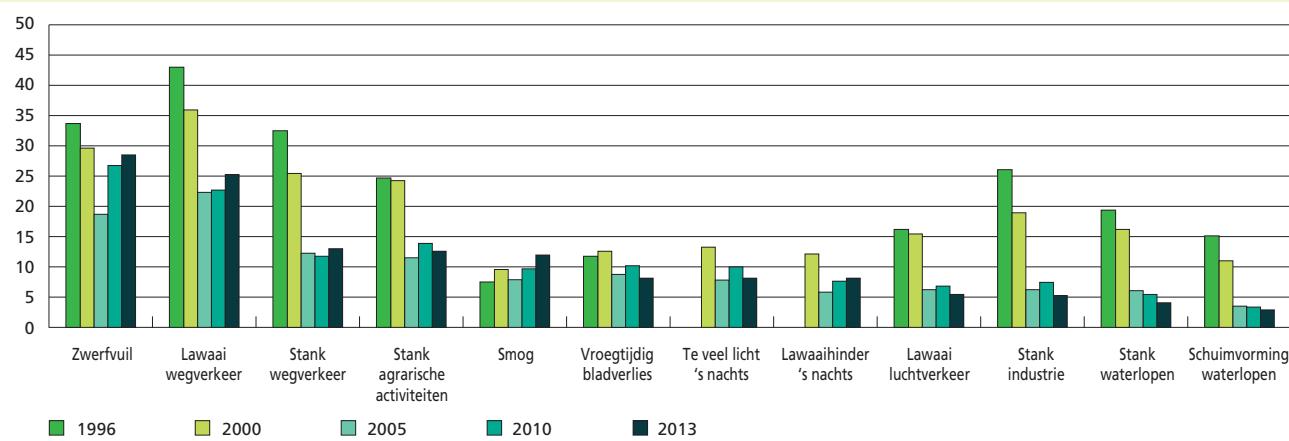
Aandeel Vlamingen dat zegt (bijna) altijd of dikwijls milieuvriendelijke aankopen te doen, in 2013, in %.

Bron: SCV-survey, SVR.

4.128 Milieuhinder

Confrontatie met verschillende vormen van milieuhinder, van 1996 tot 2013, in %.

Bron: SCV-survey, SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Bruers, S. & Vandenberghe, K. (2013). *Actualisatie van de ecologische voetafdruk van Vlaanderen*. De jaren 2004-2009 volgens NFA editie 2010, studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, MIRA/2014/01, Ecolife. Consulteerbaar op www.milieurapport.be
- Bruers, S. & Vandenberghe, K. (2014). *Structurele verklaringen voor de hoge voetafdruk van België*. Vergelijking van voetafdrukindicatoren voor België en buurlanden, studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, MIRA/2014/02, Ecolife. Consulteerbaar op www.milieurapport.be
- De Groot, M. (2013). *Inventarisatie huishoudelijke afvalstoffen 2012*, OVAM, Mechelen. D/2013/2024.
- Demolder, H. & Peymen, J. (2013). *Natuurindicatoren 2013. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid*. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M. 2013.1, Brussel.
- Louette, G., Adriaens, D., De Knijf, G. & Paelinckx, D. (2013). *Staat van instandhouding (status en trends) habitattypen en soorten van de Habitatrichtlijn (rapportageperiode 2007-2012)*. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2013 (INBO.R.2013.23). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Lozingen in de lucht 2000-2012, VMM, 2014.
- Luchtkwaliteit in het Vlaamse Gewest – 2012, VMM, 2013.
- Michel, A. et al (eds) (2014). *Forest condition in Europe: 2013 Technical Report of ICP Forests*. Eberswalde; Hamburg: Johann Heinrich von Thünen-Institut, 134 p, Thünen Working Paper 19.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Definitief ontwerp MINA-plan 4*.
- Schauvliege, J. (2009). *Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2009-2014*, Vlaams Parlement.
- Sioen, G., Roskams, P. (2014). *Bosvitaliteitsinventaris 2013. Resultaten uit het bosvitaliteitsmeetnet (Level 1)*. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2014 (1469356). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2014). *Pact 2020. Kernindicatoren Meting 2014*.
- Vervaet, M., Huygh, K., Rossi, E., Van Hasselt, D., Smeets, K. (2014). *Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2004-2012 (uitgave 2014)*. OVAM.
- VLM (2013), *Nitraatresidurrapport 2013*.
- VLM (2014), *Nitraatresidurrapport 2014*.
- VLM (2014). *Voortgangsrapport mestbank 2013, over de mestproblematiek in Vlaanderen*, Vlaamse Landmaatschappij.
- Milieurapport Vlaanderen (MIRA):
<http://www.milieurapport.be>
- Natuurindicatoren (INBO/NARA):
<http://www.natuurindicatoren.be>
- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): <http://www.vmm.be>
- Milieu- en Natuurverkenning 2030:
<http://www.milieuverkenning.be>
- Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM):
<http://www.ovam.be>
- Instituut voor natuur- en bosonderzoek (INBO):
<http://www.inbo.be>
- Intergewestelijke cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE):
<http://www.irceline.be>
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM): <http://www.vlm.be>
- Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- European Environment Agency (EEA):
<http://www.eea.europa.eu/>

DEFINITIES

Ecologische voetafdruk Een geïntegreerde maat voor het gebruik van schaarse hulpbronnen en de vervuiling die het gevolg zijn van de consumptie in een land of regio.

Biocapaciteit De beschikbare productieve oppervlakte voor een duurzame en eerlijke consumptie.

Globale hectare Een virtuele hectare die dezelfde biologische productiviteit heeft als een wereldgemiddelde hectare vruchtbare grond.

Biotisch Uit levende organismen bestaand.

Abiotische factor Factor die te maken heeft met de niet-levende natuur.

Depositie Hoeveelheid van een stof of een groep van stoffen die uit de atmosfeer neerkomen in een gebied.

Ecosysteem Dynamisch (veranderend) complex van levensgemeenschappen van planten, dieren en micro-organismen en hun niet-levende omgeving, die in een onderlinge wisselwerking een functionele eenheid vormen, zoals bossen, heides en soortenrijke graslanden.

Graaddagen Eenheid gebruikt om de verwarmingsbehoefte in een jaar te bepalen. Elke gemiddelde etmaaltemperatuur wordt vergeleken met een constant etmaalgemiddelde van 15 °C, dat wil zeggen elke graad die de gemiddelde etmaaltemperatuur beneden de 15 °C ligt, wordt een graaddag genoemd. Alle etmalen van het jaar opgeteld, leveren het aantal graaddagen per jaar op. Hoe meer graaddagen een jaar heeft, hoe kouder het geweest is en hoe meer brandstof voor verwarming nodig geweest zal zijn. Een gemiddeld/normaal jaar telt 1.946 graaddagen (gemiddelde opgetekend in de periode 1983-2007 te Ukkel).

Grenswaarde Norm waarvoor een resultaatverplichting geldt om eraan te voldoen; waarde van een parameter die niet overschreden mag worden.

Streefwaarde Waarde van een parameter die nagestreefd wordt; hiervoor geldt meestal een inspanningsverplichting.

Natuurverwevingsgebieden Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op de handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (zoals landbouw, bosbouw, militair domein en drinkwaterwinning) nevenschikt zijn.

Habitat Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, die zowel natuurlijk als halfnatuurlijk kan zijn, waarin een bepaalde soort leeft.

Kritische last Maximaal toelaatbare depositie per eenheid van oppervlakte voor een bepaald ecosysteem zonder dat er op lange termijn schadelijke effecten optreden.

Effectief natuurbeheer De erkende, Vlaamse of bosreservaten en de natuurgebieden met een goedgekeurd beheerplan.

IVON Natuurverwevingsgebieden (NVWG) en natuurverbindingen

Winterjaar Jaarperiode van 1 juli tot 30 juni

Ruimtelijk jaargemiddelde Jaargemiddelde concentratie berekend met een interpolatiemodel waardoor het lokale karakter van luchtvervuiling in kaart kan worden gebracht.

4.5 LANDBOUW

BLIKVANGERS

- Het aantal landbouwbedrijven is tussen 2000 en 2013 met 39% afgenomen. Vooral de kleinere bedrijven stoppen, wat leidt tot een voortdurende schaalvergrooting. Ten opzichte van 2000 neemt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met meer dan de helft toe tot 25 ha (figuur 4.131).
- De stijgende trend binnen de Vlaamse biologische landbouw zet zich ook in 2013 voort. Het biologisch areaal bedraagt 5.065 hectare en er zijn 319 biologische landbouwbedrijven. De totale bestedingen aan bio-producten in België groeien in 2013 met 8% tot 403 miljoen euro (figuur 4.150).
- Vanaf 2009 is er een stijging van een aantal milieudruk-indicatoren (energiegebruik, broeikasgassen en fijn stof), gedreven door een groeiende veestapel en het toenemende aantal warmtekrachtkoppelingen in de glastuinbouw (figuur 4.145).
- De dalende visprijs en de hoge energiekosten maken dat de commerciële visserij in een negatieve context moet opereren. De globale aanvoerwaarde daalt in 2013 met 4% en komt uit op 73 miljoen euro (figuur 4.153).

Dankzij het zachte klimaat, rijke bodems en een lang groeiseizoen is Vlaanderen binnen Europa een ideale regio voor landbouwproductie. De professionalisering, verduurzaming en schaalvergroting in de land- en tuinbouw zetten zich in Vlaanderen, net zoals in de rest van Europa, in snel tempo door. De Vlaamse land- en tuinbouw is uitermate exportgericht. Op wereldvlak is België zelfs de zesde grootste exporthandelaar van landbouwproducten. Vlaanderen neemt 82% van de nationale landbouwexport voor zijn rekening.

Het is deze toppositie die Vlaanderen wil handhaven en waar mogelijk verbeteren. Een performante landbouw heeft daarbij niet alleen aandacht voor de economische aspecten maar ook voor sociale en milieuspecten. Dat alles gekaderd binnen het Europese landbouwbeleid, dat het gemeenschappelijk kader vormt waarbinnen lidstaten hun eigen accenten kunnen leggen.

Het eerste deel van dit hoofdstuk schetst de structuur van de Vlaamse landbouw en zijn bedrijven. Vervolgens worden de economische, sociale en milieuspecten besproken. Een volgend deel biedt een inzicht in een aantal instrumenten die voorhanden zijn om het landbouwbeleid uit te werken. Tot slot komt de visserijsector aan bod die lokaal een belangrijke rol speelt, maar die het economisch moeilijk heeft.

Landbouwstructuur

In dit deel komen het landbouwareaal, de veestapel en de landbouwbedrijven aan bod.

Landbouwareaal

Landbouw beslaat 46% van de totale Vlaamse grondoppervlakte. Volgens de jaarlijkse landbouwenquête telt Vlaanderen in 2013 622.738 ha landbouwareaal, een toename voor het tweede jaar op rij. Ten opzichte van 2000 neemt de oppervlakte cultuurgrond wel nog af met 2,2%. Deze recente toename van het areaal komt volledig op het conto van de uitbreiding van de oppervlakte grasland, terwijl de daling op langere termijn (sinds 2000) eerder toe te schrijven is aan een afname van het aandeel weiden, grasland en voedergewassen. Ook de oppervlakte braakland is sterk teruggelopen.

4.129 Landbouwareaal

Evolutie van het landbouwareaal, in 2000 en van 2006 tot 2013, in ha en %.

		2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totale oppervlakte cultuurgrond	ha	636.876	625.207	623.786	623.698	620.161	616.866	613.860	618.183	622.738
Weiden, grasland en voedergewassen	ha	361.375	337.908	336.418	342.466	342.667	338.852	338.620	345.847	351.544
Akkerbouw waarvan	ha	219.736	229.568	231.124	228.562	224.653	224.872	224.428	221.472	218.955
granen voor de korrel *	%	59,0	63,5	63,7	70,2	67,5	66,4	63,4	68,4	65,4
aardappelen	%	19,3	17,7	17,8	16,1	18,2	20,0	20,8	16,1	19,1
suikerbieten	%	15,4	13,5	13,5	9,7	9,7	9,2	9,5	9,3	9,6
Tuinbouw waarvan	ha	47.901	50.255	49.599	49.154	49.657	49.989	50.110	49.211	50.539
groenten	%	54,0	56,3	56,1	55,6	55,7	55,6	55,6	53,5	54,5
fruit	%	33,4	31,4	31,6	32,3	32,2	32,2	32,1	34,0	33,5
andere	%	12,6	12,3	12,4	12,1	12,1	12,1	12,2	12,5	12,0
Overige **	ha	7.864	7.475	6.644	3.516	3.184	3.153	702	1.652	1.700

* Met inbegrip van de droog en vochtig geoogste korrelmaïs.

** Bijna uitsluitend braakland.

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

Weiden, grasland en voedergewassen nemen 56% van het landbouwareaal in. Dit illustreert het grote belang van de rundveehouderij: op ongeveer de helft van de Vlaamse landbouwbedrijven worden runderen gehouden.

De akkerbouw is goed voor 35% van het landbouwareaal. In de akkerbouw is de graanteelt de grootste activiteit, het telen van aardappelen en suikerbieten komt op respectievelijk de tweede en derde plaats. Het akkerbouwareaal is tussen 2000 en 2007 licht toegenomen als gevolg van een meer dan verdrievoudiging van het areaal droog geoogste korrelmaïs. De toename van het akkerbouwareaal wordt vanaf 2008 ongedaan gemaakt door de sterke terugloop van de suikerbietenteelt als gevolg van het inleveren van Belgisch suikerquotum in het kader van de Europese herstructurering van de suikersector.

De tuinbouw neemt ten slotte slechts 8% in van het areaal, maar staat wel in voor ruim een kwart van de Vlaamse landbouwomzet. Ruim de helft van dat areaal wordt gebruikt voor de groenteteelt, de fruitteelt neemt een derde in en de resterende oppervlakte wordt gebruikt voor de sierteelt.

Veestapel

Het aantal runderen ligt in 2013 19% lager dan in 2000. Door een combinatie van de Europese melkquota en de

toename van de melkgift per koe was er een daling van het aantal melkkoeien. Door een verruiming van het quantum is deze daling ondertussen gestopt. Het aantal koeien voor de vleesproductie breidde tot 2007 uit om daarna, ondanks premies van de overheid, opnieuw te dalen. De laatste jaren kampt de rundvleessector dan ook met lage rentabiliteitscijfers.

Het aantal varkens ligt 13% lager dan in 2000. De afbouw van de varkensstapel voltrok zich tussen 1999 en 2004 als gevolg van een prijsdaling, de dioxinecrisis, het strengere mestbeleid en de opkoopregeling waarbij landbouwers die vrijwillig stopten met de productie van varkensmest op een vergoeding konden rekenen. Sinds 2008 is er opnieuw een toename. De introductie van MAP 3 zorgt voor nieuwe expansiemogelijkheden want varkensbedrijven mogen sindsdien groeien als ze kunnen aantonen dat ze mest verwerken. De groei is toe te schrijven aan de kweek van mestvarkens want het aantal zeugen is blijven dalen. De slechte rentabiliteitscijfers van de afgelopen jaren en de verplichte omschakeling naar groepshuisvesting voor zeugen (waarbij zeugen niet meer in individuele hokken mogen zitten als ze minstens 4 weken drachting zijn) in 2013 zijn daar zeker niet vreemd aan.

De pluimveestapel is 16% kleiner dan in 2000. De afname is een gevolg van de dioxinecrisis, de vogelpest en het

4.130 Veestapel

Evolutie van de veestapel, in 2000 en van 2006 tot 2013, in aantal dieren en %.

		2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Runderen waarvan	N	1.558.075	1.332.923	1.318.654	1.295.449	1.296.510	1.303.865	1.302.248	1.269.405*	1.255.400
melkkoeien	%	21,0	21,3	21,3	21,4	22,0	21,9	21,4	22,0	22,7
zoogkoeien	%	11,7	13,2	13,5	13,5	13,5	13,4	13,4	13,8	13,4
Varkens waarvan	N	7.051.094	5.924.171	5.897.632	5.884.555	5.933.238	6.037.133	6.151.167	6.227.520	6.154.350
biggen	%	28,7	26,9	26,9	26,8	27,1	26,8	26,4	26,5	26,5
mestvarkens (vanaf 50 kg)	%	37,1	43,2	43,2	43,6	43,4	44,0	44,4	45,2	46,3
zeugen	%	9,8	9,4	9,3	8,8	8,7	8,4	8,1	7,6	7,7
Pluimvee waarvan	N	36.663.318	28.144.820	27.529.203	27.193.472	27.941.404	29.125.264	31.628.280	30.151.029	30.759.774
vleeskippen	%	59,0	59,0	60,3	60,7	60,8	62,9	62,4	63,0	65,8
hennen	%	38,7	38,7	37,4	36,3	36,7	34,2	34,4	34,4	32,1

Bron: ADS.

mestbeleid en treft zowel de leg- als de vleessector. Maar ook hier is er sinds 2008 opnieuw een toename, vooral dan bij de vleeskippen. Deze toename houdt eveneens verband met de introductie van MAP 3.

Sinds 2008 groeit de veestapel dus opnieuw door de uitbreidingsmogelijkheden in het mestbeleid. Dat leidt voor al tot een aangroei van de varkens- en pluimveestapel. De toegenomen veestapel is een drijvende kracht achter de stijgende emissies van verzurende stoffen, fijn stof en broeikasgassen sinds 2008.

Landbouwbedrijven

Het aantal landbouwbedrijven is tussen 2000 en 2013 met 39% teruggelopen. Vooral de kleinere bedrijven stoppen, wat leidt tot een voortdurende schaalvergroting. Ten opzichte van 2000 neemt de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met meer dan de helft toe tot 25 ha.

Deze schaalvergroting is een normale evolutie die ook speelt in de andere takken van de economie. Investeringen om te voldoen aan milieu-, voedselveiligheids- en dierenwelzijnseisen gaan meestal gepaard met een schaalvergroting. Op die manier kunnen de extra kosten

waarmee deze investeringen gepaard gaan opgevangen worden. De continue verbetering van de techniek en de technologische ontwikkelingen maken het mogelijk om meer te produceren per ondernemer. Schaalvergroting in de land- en tuinbouw wordt ook beïnvloed door de bedrijven waarmee in de keten wordt samengewerkt, zowel toeleverende bedrijven als dienstverlenende bedrijven en afnemers van de productie. Bedrijfsleiders kunnen ook reageren op een dalende tendens van de verkoopprijzen door meer eenheden van hetzelfde product te produceren om zo hun inkomsten veilig te stellen en de kostprijs te drukken.

Samenhangend met deze schaalvergroting is er een continue toename van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd veebedrijf. Ook worden er steeds meer vennootschappen opgericht. In 2012 heeft 14% van alle landbouwbedrijven een rechtspersoon als bedrijfshoofd. In 2000 was dat 4%.

Economische aspecten

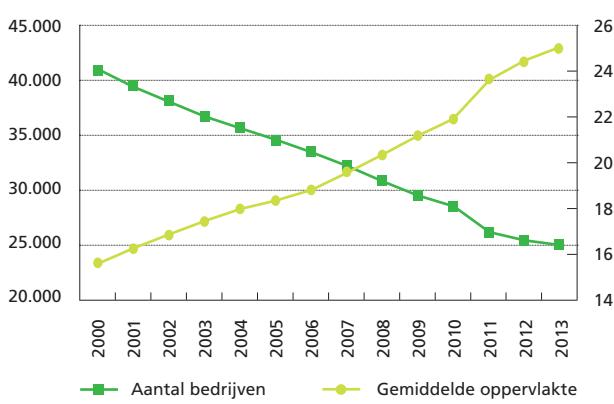
De economische aspecten van de landbouwsector worden besproken aan de hand van de omzet en de toegevoegde waarde, de evolutie van de landbouwconjunctuurindex en de buitenlandse handel in landbouwproducten.

Omzet en toegevoegde waarde

De land- en tuinbouwsector realiseert in 2013 een eindproductiewaarde van 5,8 miljard euro. Daarvan is veruit het grootste deel (62%) afkomstig van de veeteelt. Tuinbouw en akkerbouw zijn goed voor respectievelijk 26% en 12%. De vijf belangrijkste producten qua productiewaarde zijn varkensvlees (1,6 miljard euro), melk en melkderivaten (799 miljoen euro), rundvlees (679 miljoen euro), groenten (632 miljoen euro) en niet-eetbare tuinbouwproducten (517 miljoen euro). Zij vertegenwoordigen samen bijna drie kwart van de totale eindproductiewaarde. Het jaar 2013 wordt gekenmerkt door een lichte stijging van de productiewaarde (+1,7%) ten opzichte van 2012. De toename is te danken aan de veeteelt, die vooruitgaat met 4,6%. Meer specifiek was het vooral de uitzonderlijk hoge waarde van de zuivelsector die het resultaat positief beïnvloedde. De tuinbouw daalt in waarde met bijna 4% en de akkerbouw tekent een status quo op.

4.131 Land- en tuinbouwbedrijven

Evolutie van het aantal bedrijven (linkeras) en de gemiddelde oppervlakte in ha van de bedrijven (rechters), van 2000 tot 2013.

Opm.: Vanaf 2011 is er een wijziging in de bevragingsmethode van ADS waardoor er minder bedrijven zijn opgenomen in hun register. Tussen 2010 en 2011 is er dan ook een trendbreuk in de grafiek.

Bron: ADS.

4.132 Gemiddelde veebezetting

Evolutie van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd rundvee-, varkens- en pluimveebedrijf op basis van standaard output, van 2005 tot 2012.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal runderen per rundveebedrijf	87	90	93	94	100	106	111	116
Aantal varkens per varkensbedrijf	1.311	1.340	1.386	1.451	1.533	1.604	1.695	1.771
Aantal kippen per pluimveebedrijf	32.171	33.582	34.403	34.912	36.272	37.728	42.551	42.143

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

4.133 Waardecreatie land- en tuinbouw

Evolutie van de eindproductiewaarde, het intermediair verbruik en de netto toegevoegde waarde in lopende prijzen, in 2000 en van 2006 tot 2013, in miljoen euro.

	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Totale eindproductiewaarde	4.689	4.682	4.951	4.945	4.560	5.153	5.055	5.723	5.818
waarvan akkerbouw	386	432	505	437	385	591	488	705	698
waarvan tuinbouw	1.389	1.532	1.571	1.510	1.455	1.612	1.372	1.569	1.510
waarvan veeteelt	2.913	2.718	2.875	2.998	2.720	2.950	3.195	3.449	3.609
Intermediair verbruik (veervoeders, meststoffen, energie, ...)	2.945	3.050	3.322	3.779	3.395	3.611	4.001	4.210	4.288
Netto toegevoegde waarde	1.518	1.464	1.454	991	973	1.345	855	1.295	1.296

* Voorlopige cijfers.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

De landbouwsector heeft de laatste jaren te kampen met hoge kosten. Ook in 2013 zet deze stijgende trend zich verder, maar wel in mindere mate dan de voorgaande jaren. Het intermediair verbruik stijgt in 2013 met 1,9% ten opzichte van 2012, terwijl de gemiddelde stijging van 2009 tot 2012 7,5% bedraagt. Opvallend in 2013 is de stijging van de veevoederkosten, die deels gecompenseerd wordt door een daling van de kosten voor energie en meststoffen. De veevoeders maken in 2013 54% uit van het intermediair verbruik, energie 11% en meststoffen 4%.

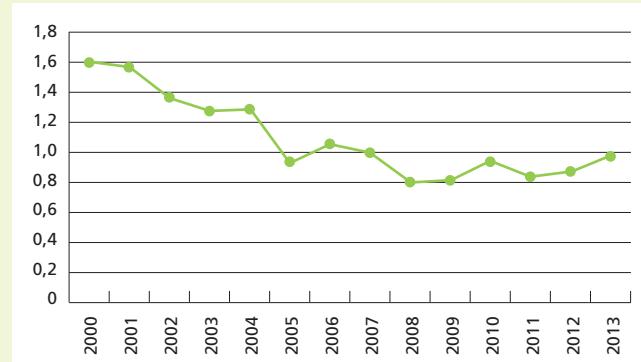
Rekening houdend met de afschrijvingen en de netto subsidies wordt de netto toegevoegde waarde, als indicator voor het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit, geraamd op 1,3 miljard euro of een status quo ten opzichte van 2012. Met uitzondering van 2010, blijft de totale netto toegevoegde waarde sinds 2008 lager dan de waardes genoteerd in de periode 2003-2007.

Het aandeel van de landbouw in de totale bruto toegevoegde waarde van de Vlaamse economie schommelt de voorbije jaren tussen 0,8 en 1%.

De intensieve productie van de Vlaamse landbouw leidt tot hoge opbrengsten per voltijdse arbeidskracht. De netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht

4.134 Aandeel landbouw in economie

Evolutie van het aandeel van de landbouw in de totale bruto toegevoegde waarde van de economie, van 2000 tot 2013, in %.

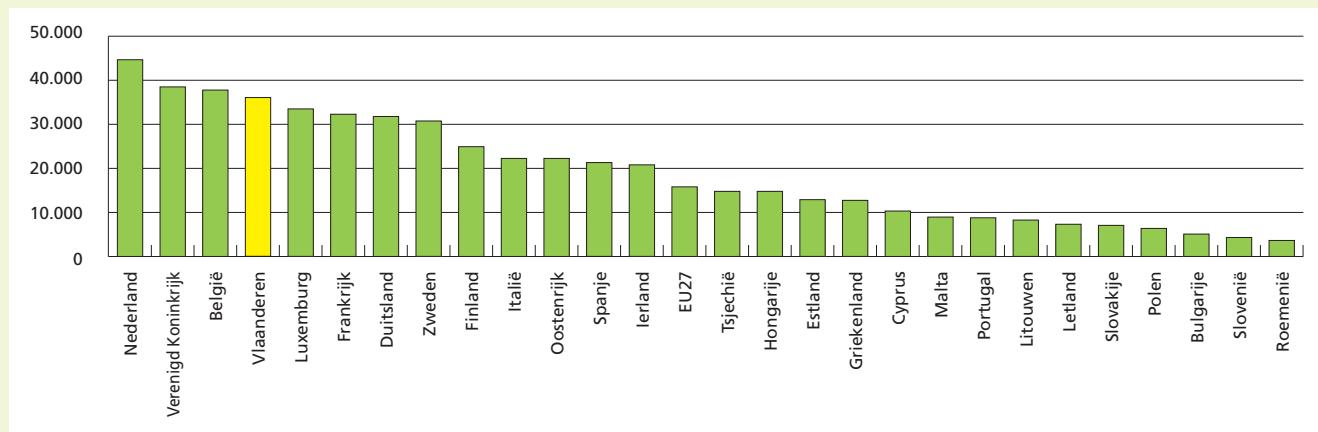

Bron: Hermreg.

geeft een idee over het inkomen in de landbouwsector. Over de periode 2007-2011 prijkt Vlaanderen met een gemiddelde waarde van 35.989 euro/VAK op de derde plaats binnen de EU27, na Nederland, het Verenigd Koninkrijk en België. Verder in de rij komen Luxemburg, Frankrijk, Duitsland en Zweden. Andere lidstaten blijven ruim beneden een gemiddelde van 25.000 euro/VAK.

4.135 Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht

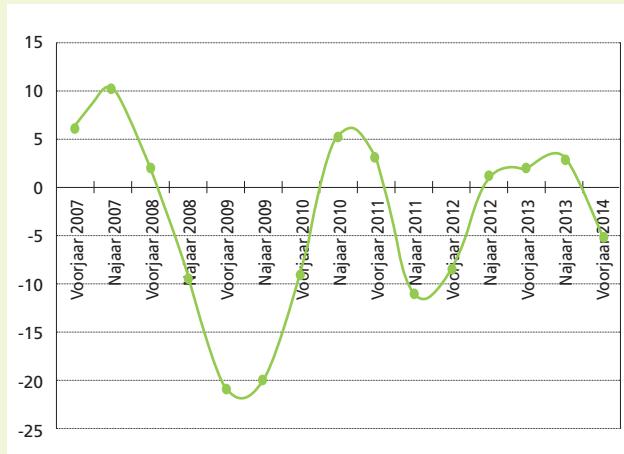
Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht, gemiddeld over de periode 2007-2011, in euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FADN-database.

4.136 Landbouwconjunctuurindex

De evolutie van de Vlaamse landbouwconjunctuurindex, van het voorjaar 2007 tot het voorjaar 2014.

De berekening gebeurt op basis van vragen over omzet, productie, personeel en prijzen. De antwoorden worden geëxtrapoleerd naar de totale Vlaamse landbouwpopulatie. De index varieert tussen -100 (landbouwers unaniem negatief) tot +100 (landbouwers unaniem positief).

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

Landbouwconjunctuurindex

De halfjaarlijkse landbouwconjunctuurbarometer werd ontwikkeld om inzicht te krijgen in de economische schommelingen, het ondernemersvertrouwen en de geplande investeringen in de land- en tuinbouwsector. De bevraging gebeurt bij de 750 bedrijven die deel uitmaken van het Vlaams Landbouwmonitoringsnetwerk.

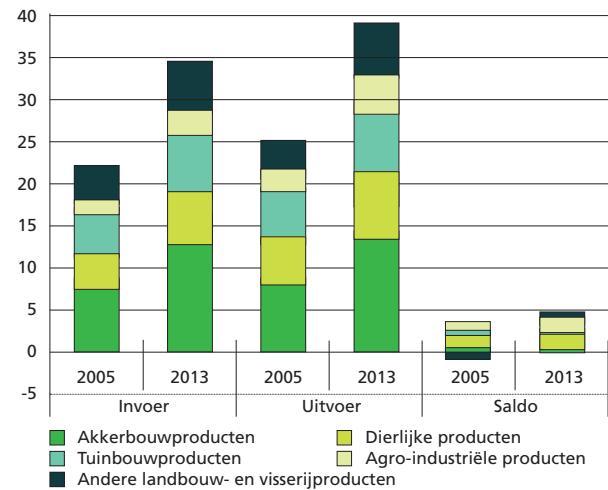
De landbouwconjunctuurindex daalt in het voorjaar van 2014, na drie positieve rondes, van +3 naar -5. De drie deelaspecten van de index zijn negatief. Land- en tuinbouwers zijn het minst tevreden over de voorbije zes maanden (-10). De economische evolutie (-2), maar ook de toekomstverwachtingen (-5) duiken opnieuw onder de nullijn. De meeste deelsectoren gaan erop achteruit.

Per sector bekeken zakt melkvee van +22 naar +13, maar het blijft de meest optimistische deelsector. De hoge melkprijs is tot december 2013 verder blijven stijgen. Vleesvee daalt van +5 naar -5. De verkoopprijs verbeterde lichtjes, maar de dure krachtvoeders zijn na oktober 2013 niet veel goedkoper geworden. De varkensteelt duikt van +12 naar -12. De varkensprijs is na augustus snel gedaald naar een nieuw dieptepunt eind februari. De akkerbouw blijft hangen op -15. Akkerbouwers zijn over de hele lijn erg pessimistisch.

De index van groenten in openlucht gaat verder bergaf en is nu met -29 de meest negatieve deelsector. De sector groenten onder glas blijft steiken op -9. Sierteelt onder glas klautert van -21 naar -14. Alle deelaspecten verbeteren, maar blijven ver onder de nullijn. Zelfs fruitteelt duikt met -4 opnieuw onder de nullijn.

4.137 Agrarische handel

Opsplitsing van de agrarische handel in diverse productcategorieën in 2005 en 2013, België, in miljard euro.

Agro-industriële producten: meststoffen, bestrijdingsmiddelen en landbouwmaterieel; Andere landbouw- en visserijproducten: vis en andere zeeproducten, dranken en veevoeders.

Bron: Eurostat, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

Buitenlandse handel

De agrarische handel in België beleefde een goed jaar in 2013. De invoer is goed voor 34,5 miljard euro (2,7% meer dan in 2012), de uitvoer voor 39,3 miljard euro (+2,3%). Het agrarische handeloverschot bedraagt 4,9 miljard euro. Landbouwproducten hebben een aandeel van 10% in alles wat in ons land ingevoerd wordt en 11% in alles wat uitgevoerd wordt. Dat wijst op het belang van de agrosector voor de Belgische handel. Het Vlaamse aandeel in de totale agrarische handel wordt geraamd op ongeveer 82% voor zowel invoer als uitvoer.

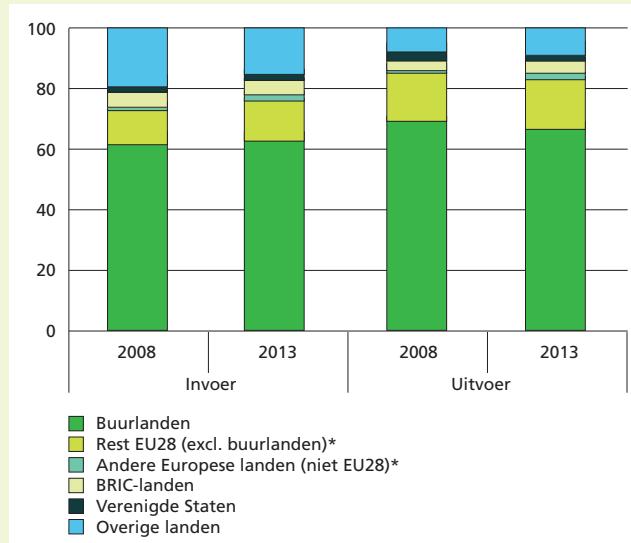
Akkerbouwproducten vertegenwoordigen in 2013 veruit de hoogste in- en uitvoerwaarde. België voert voor 12,9 miljard euro aan akkerbouwproducten in en voor 13,3 miljard euro uit. Dat resulteert in een klein handeloverschot van 0,4 miljard euro. Producten als koolzaad, soja, koffie, cacao en oliehoudende bijproducten worden massaal ingevoerd uit niet-EU-landen. Graanproducten zijn een belangrijk exportproduct.

België boekt vooral een handeloverschot bij de dierlijke producten (2 miljard euro) en de agro-industriële producten (1,9 miljard euro). Bij de dierlijke producten bestaat 41% van de uitvoerwaarde uit zuivelproducten en 38% uit vers vlees, vooral vers varkensvlees. De helft van de invoerwaarde bestaat uit zuivelproducten. Meststoffen hebben het grootste aandeel (ongeveer 40%) in zowel in- als uitvoer van agro-industriële producten.

Bij de tuinbouwproducten worden diepvriesgroenten, bananen en sinaasappelsap in grote hoeveelheden uitgevoerd. Deze 3 producten vertegenwoordigen 42% van de totale export. Het zijn ook vaak producten die massaal

4.138 Handelspartners

Aandeel van de verschillende landengroepen in de totale agrarische in- en uitvoerwaarde, in 2008 en 2013, in %.

* 2008: EU27.

Bron: Eurostat, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

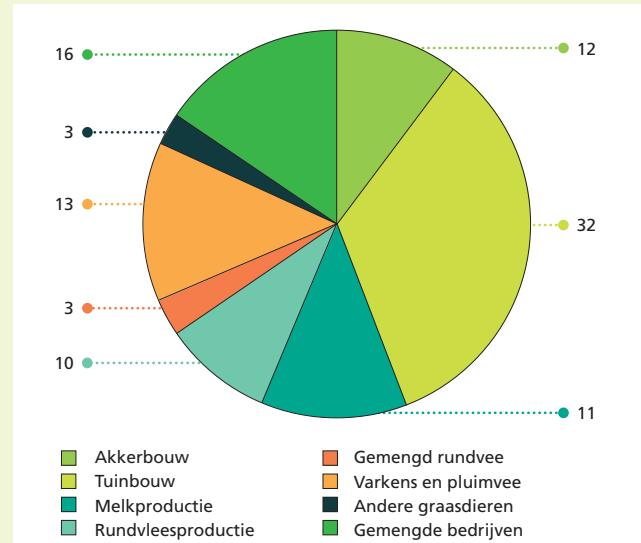
ingevoerd worden, waardoor de buitenlandse handel van tuinbouwproducten deels doorvoer is naar heel Europa.

Bij de andere landbouw- en visserijproducten heeft 43% van de invoer en 39% van de uitvoer betrekking op dranken. België voert vooral wijn in uit Frankrijk en exporteert bier overal ter wereld. Vooral Nederland, Frankrijk en de Verenigde Staten kunnen Belgische bieren wel smaken.

De agrarische handel vindt vooral plaats met de buurlanden. De invoer uit de buurlanden blijft stabiel rond een aandeel van 60% in de totale importwaarde over de periode 2008-2013, de export naar de buurlanden haalt een aandeel van bijna 70%. De tweede belangrijkste landengroep voor de invoer zijn de overige landen, waaruit grote hoeveelheden rijst, koffie, chocolade en palmolie worden ingevoerd. Deze landen zijn goed voor 15% van de invoerwaarde. Voor de uitvoer komen de landen van de EU (zonder de buurlanden) op de tweede plaats, met een aandeel van 17% in de totale uitvoerwaarde. De agrohandel met de BRIC-landen gebeurt op kleine schaal en vertoont een handelstekort van 526 miljoen euro, als gevolg van de import van oliehoudende zaden en koffie. De

4.140 Tewerkstelling naar productierichting

Indeling van de voltijdse arbeidskrachten naar productierichting op basis van standaard output, in 2012, in %

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

handel met de Verenigde Staten en de Europese niet-EU-landen blijft beperkt.

Het is belangrijk te vermelden dat België een doorvoerland van betekenis is. Veel producten worden door andere Europese landen in- en uitgevoerd via onze havens.

Sociale aspecten van de landbouw

In dit deel komt de tewerkstelling en het inkomen in de landbouwsector aan bod en wordt binnen de sector gekeken naar de leeftijd van de bedrijfshoofden, het al dan niet hebben van opvolgers en de opleiding van de starters.

Tewerkstelling

Het aantal regelmatig tewerkgestelde personen in de landbouwsector is sinds 2001 met 28% afgenomen. In 2013 zijn dat nog 51.583 personen. Een derde van hen zijn vrouwen, een aandeel dat constant blijft in de tijd. Omgerekend naar voltijdse arbeidskrachten en rekening

4.139 Tewerkstelling

Evolutie van de tewerkstelling in de landbouwsector, in 2001 en van 2006 tot 2013, in aantal personen en voltijdse arbeidskrachten.

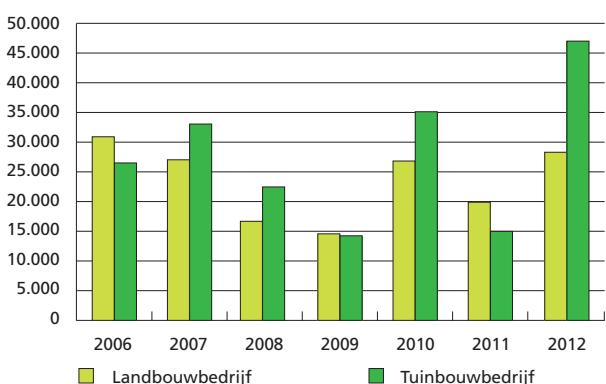
		2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Regelmatig tewerkgestelde personen	N	72.066	64.983	62.511	60.563	58.635	56.575	51.530	52.302	51.583
mannen	%	65,5	64,6	64,6	64,6	64,7	65,0	65,7	65,3	65,4
vrouwen	%	34,5	35,4	35,4	35,3	35,3	35,0	34,3	34,7	34,6
Voltijdse arbeidskrachten *	N	53.107	48.114	46.783	46.000	44.590	44.058	40.828	41.249	41.141

* Minstens 38 uur per week of 20 dagen per maand.

Bron: ADS.

4.141 Arbeidsinkomen

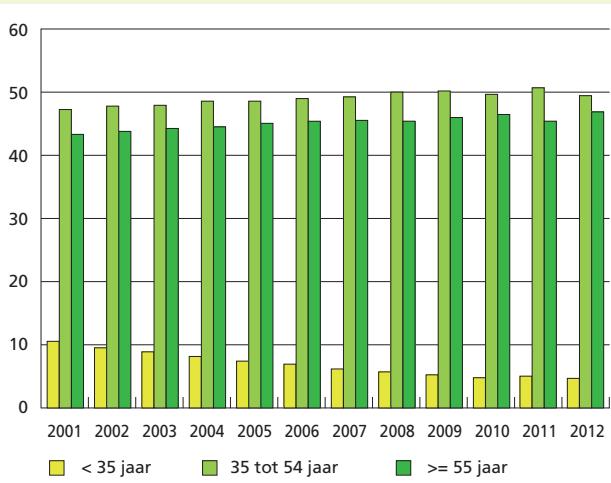
Evolutie van het familiale arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht voor land- en tuinbouwbedrijven, in euro, van 2006 tot 2012.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

4.142 Leeftijd bedrijfshoofd

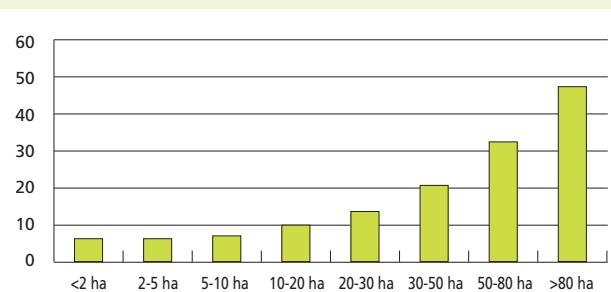
Evolutie van het aandeel van de bedrijfshoofden van landbouwbedrijven volgens leeftijdsklasse, van 2001 tot 2012, in %.

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

4.143 Ovolgeling

Aandeel bedrijfshoofden ouder dan 50 met vermoedelijke opvolger volgens bedrijfsoppervlakte in 2012, in %.

Bron: ADS, bewerking Departement Landbouw en Visserij.

houdend met de niet-regelmatig tewerkgestelden komt dat neer op 41.141 voltijdse arbeidskrachten. Bijna een derde daarvan (32%) is in 2012 tewerkgesteld op gespecialiseerde tuinbouwbedrijven.

Met 76% van de regelmatig tewerkgestelde arbeidskrachten die tot de eigen familie behoren, behoudt de landbouw zijn uitgesproken familiale karakter. Toch daalt ook dat percentage, in 2001 bedroeg dat aandeel nog 86%.

Inkomen

Uit de boekhoudgegevens van 750 land- en tuinbouwbedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk, blijkt dat het inkomen sterk schommelt over de jaren heen. Het inkomen in de tuinbouw herstelt in 2012 na de problemen met de EHEC-bacterie in 2011. Het globale inkomen maskeert echter een grote variatie tussen de subsectoren en tussen de bedrijven onderling.

Binnen de landbouwsector komen de melkvee- en de vleesveesector in 2012 als minst rendabele specialisatie naar voren, terwijl de akkerbouw zeer goed scoorde. Bij de tuinbouw behaalt het fruit in openlucht het hoogste arbeidsinkomen. De sierplanten onder glas behaalt de minst goede resultaten.

Leeftijd bedrijfshoofd

De gemiddelde leeftijd van een bedrijfshoofd van een landbouwbedrijf (exclusief vennootschappen) bedraagt 55 jaar en is de laatste jaren in stijgende lijn. In 2012 heeft slechts 4% van de bedrijven een bedrijfshoofd jonger dan 35 jaar, terwijl 47% ouder is dan 55 jaar.

Het aandeel bedrijfshoofden ouder dan 55 jaar neemt het afgelopen decennium lichtjes toe. Tegelijk is het aandeel jonger dan 35 jaar meer dan gehalveerd sinds 2001.

Ovolgeling

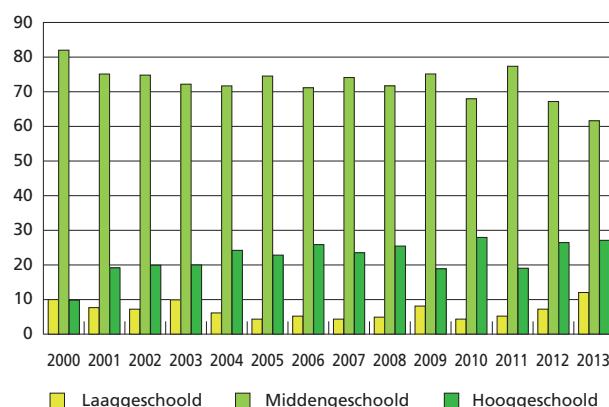
Gemiddeld beschikt slechts 13% van de bedrijfshoofden ouder dan 50 over een vermoedelijke opvolger. Steeds kapitaalintensievere productiesystemen, in combinatie met de huidige crisissituatie in de landbouw, zorgen voor een grote mate van onzekerheid. De opvolging stelt vooral problemen bij de bedrijven met een kleinere oppervlakte. Hoe groter de bedrijven, hoe groter het aandeel dat beschikt over een vermoedelijke opvolger.

Opleiding starters

Van diegenen die een land- of tuinbouwbedrijf beginnen en in 2013 steun ontvangen van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, is twee derde middengeschoold. Het aandeel met een hoger niet-universitaire of universitaire opleiding schommelt het voorbije decennium tussen de 20 en 30%. In 2013 is 12% van de starters laaggeschoold.

4.144 Opleiding starters

Evolutie van de opleiding van starters in de land- en tuinbouw die steun gekregen hebben van het Vlaams Landbouwinvesteringfonds, naar opleidingsniveau, van 2000 tot 2013, in %.

Laaggeschoold: maximaal lager secundair onderwijs; middengeschoold: hoger secundair onderwijs en de groep die een installatieattest behaalde; hooggeschoold: niet-universitair of universitair hoger onderwijs.
Bron: VLIF.

Landbouw en milieu

De vergelijking van de milieudruk van de landbouw met de omvang van de landbouwactiviteiten (eindproductiewaarde) geeft een aanduiding voor de eco-efficiëntie van de sector. Wanneer het niveau van de milieudruk onder het niveau van de activiteit blijft, is er sprake van ontkoppeling. Als de milieudruk daarbij ook daalt, dan is er sprake van absolute ontkoppeling.

Zowel de milieudruk van de landbouw als de eindproductiewaarde nemen af tussen 2000 en 2008. De eco-efficiëntie neemt toe door de sterkere daling van de milieudruk ten opzichte van de eindproductiewaarde. Schaalvergrooting, milieugrerichte maatregelen en de dalende veestapel bepalen de dalende trend van de emissies.

Na 2008 stijgt de milieudruk weer voor energiegebruik, broeikasgassen en overschat op de bodembalans. De verzurende emissie en de fosforbelasting van het oppervlaktewater stagneren. De druk op het waterleven door pesticiden neemt sterk af sinds 2008 en de uitstoot fijn stof neemt ook verder af. De ver mestingsdruk van de landbouw in absolute waarden blijft echter op een hoog niveau.

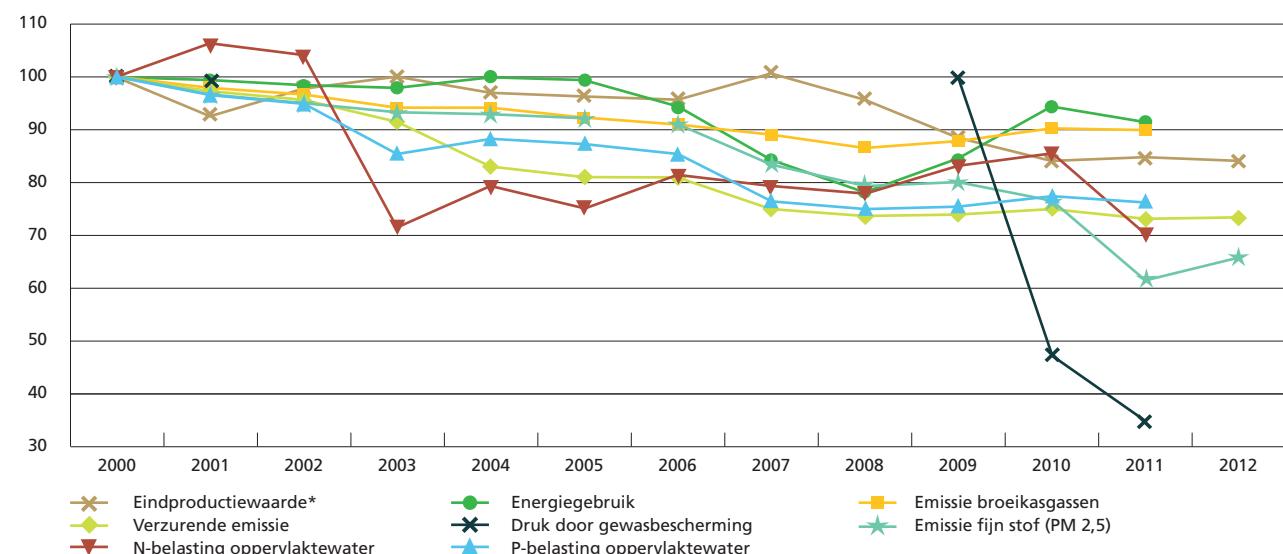
In de periode 2000-2008 daalt de verzurende emissie met 26% en de belasting van het oppervlaktewater met fosfor met 25%. Drijvende krachten achter deze dalingen zijn het gevoerde mestbeleid en de conjunctuur. Dit uit zich in een afbouw van de veestapel, een lagere stikstofinhoud van het veevoeder, een dalend kunstmestgebruik, de emissiearme aanwendung van dierlijke mest op akkers en weiden, de bouw van emissiearme stallen en een toenemende mestverwerking.

Na 2008 stagneert de emissie, omdat de licht stijgende veestapel enerzijds en de mestverwerking en de uitbreiding van emissiearme stallen anderzijds, elkaar in evenwicht houden.

De landbouw is de belangrijkste bron van verzurende emissies in Vlaanderen, met een aandeel van 42% in 2011. Dit aandeel stijgt door de grotere daling van de emissies bij andere sectoren. Dat is hoofdzakelijk te wijten aan de ammoniakemissie van de veestapel. Zo is 93% van de Vlaamse ammoniakemissie afkomstig van de landbouw.

4.145 Eco-efficiëntie

Index van de eco-efficiëntie van de landbouw, van 2000 tot 2012, index 2000 (of oudste jaar) = 100.

* Eindproductiewaarde in constante prijzen van 2005.
Bron: VMM-MIRA.

De krimpende veestapel in het begin van deze eeuw verklaart eveneens de afname van de broeikasgasemissie (-10% sinds 2000). Toch neemt de uitstoot sinds 2008 weer toe. De toename van de veestapel vanaf 2008 en de sterke toename van de WKK's (warmte-krachtkoppelingen) in de glastuinbouw leiden tot stijgende emissies. De elektriciteitsproductie in deze WKK's wordt vooral op het openbare net gezet. Sinds 2010 is de landbouw een netto producent van elektriciteit. Dit levert in principe op het Vlaamse niveau een efficiëntiewinst op, maar de energie die de WKK's verbruiken, komt op conto van de landbouw. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedraagt 12% in 2011. Dat relatief grote aandeel is te wijten aan het feit dat 56% van de Vlaamse lachgasemissie (N_2O) en 77% van de Vlaamse methaanemissie (CH_4) uit de landbouw komt. Aangezien lachgas (uit de bodem) en methaan (van de veeteelt) een veel zwaarder broeikaseffect hebben dan CO_2 , komt de landbouw aan een groter aandeel in de totale broeikasgasemissie dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doen vermoeden.

Zeer fijn stof, $PM_{2,5}$, wordt vooral geproduceerd bij de verbranding van diesel en stookolie en is bijgevolg een resultaat van serreverwarming en landbouwmotoren. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse $PM_{2,5}$ -emissie bedraagt 19%. De landbouwuitstoot is sinds 2000 gedaald met 35%. Deze daling hangt samen met het dalende energiegebruik in de landbouw en met de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw. Aangezien de veeteelt een aandeel van 63% heeft in de productie van $PM_{2,5}$, speelde ook hier de krimpende veestapel een rol tot 2008.

De druk op het waterleven door gewasbescherming komt in 2011 uit op 35% van het niveau in 2009. De sterke afname is het gevolg van het verbod van de meest toxische stoffen en verschuivingen in het productgebruik, gecombineerd met van jaar tot jaar wisselende weersomstandigheden die het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen beïnvloeden.

Ondanks de verbeterde eco-efficiëntie en de dalende milieudruk zijn de doelstellingen van het integraal waterbeleid en het natuurbeleid uit het MINA-plan 4 (2011-2015) nog niet bereikt. Bijkomende inspanningen in mest- en gewasbeschermingsmiddelenbeleid zijn nodig.

Landbouw- en plattelandsontwikkelingsbeleid

Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie. Momenteel kunnen binnen het GLB twee pijlers onderscheiden worden. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun (waaronder de bedrijfstoeslag) vormen de eerste pijler. Gemeenschappelijke marktordeningen, zoals die voor groenten en fruit, vallen er ook onder. Het plattelandsbeleid vormt de tweede pijler.

Het GLB vloeide voort uit het Verdrag van Rome van 1957. De klemtoon van het GLB lag de eerste dertig jaar bijna uitsluitend op markt- en prijssteun. Rechtstreekse steun bestond van in het begin, maar was ondergeschikt aan marktsteun. Door de MacSharryhervorming in 1992 en Agenda 2000 in 1999 veranderde de balans ten voordele van rechtstreekse steun en zag het plattelandsbeleid in 1999 als tweede pijler het levenslicht.

Het GLB onderging in 2003 een nieuwe hervorming, ook bekend als de MidTerm Review (MTR). Door de introductie van de bedrijfstoeslag in 2005 leidde de MTR (grotendeels) tot de ontbinding van de rechtstreekse steun met de productie. De lossere band tussen productie en premies maakt dat de landbouwers in de EU meer kunnen concurreren en marktgerichter handelen. De MTR leidde eveneens tot een grotere aandacht voor het plattelandsbeleid. In 2013 bereikte de EU een akkoord over een nieuwe hervorming van het GLB, die deels in 2014 en deels in 2015 in werking treedt. Het beleid moet beter inspelen op de diverse uitdagingen op het vlak van de voedselproductie, de omgang met het leefmilieu en de natuurlijke hulpbronnen en de evenwichtige territoriale ontwikkeling. Het GLB staat minder op zich, maar is volledig geïntegreerd in de EU 2020-strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei. De steun wordt rechtvaardiger herverdeeld, zowel tussen als binnen de lidstaten, de coherentie en complementariteit van de twee pijlers wordt vergroot en er komt meer flexibiliteit voor het halen van de GLB-doelstellingen.

De sectorale marktordeningen die sinds 1957 voor naargenoeg alle belangrijke agrarische producten opgesteld

4.146 Rechtstreekse inkomenssteun

Evolutie van de rechtstreekse steun aan landbouwbedrijven per type steun, van 2007 tot 2013, in miljoen euro.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bedrijfstoeslag	222,2	227,5	233,2	230,1	229,4	233,8	227,6
Zoogkoeienpremie	29,6	29,5	29,1	29,7	28,6	28,1	26,3
Slachtpremie kalveren	5,7	5,9	5,7	5,7	5,7	-	-
Overige plantaardige premies	0,7	0,8	0,8	0,0	0,0	-	-
Kwaliteitspremie	-	-	-	1,9	1,9	-	-
Groenbedekking	-	-	-	-	-	3,3	-
Extra betaling na modulatie	4,4	4,4	-	-	-	-	-
Totaal	262,6	268,1	268,9	267,3	265,6	265,2	253,9

Bron: Agentschap voor Landbouw en Visserij.

werden, maakten in 2007 plaats voor een uniforme gemeenschappelijke marktordening. Producten of productgroepen zijn daardoor onderworpen aan een speciale regeling om de productie en handel volgens de grondbeginselen van het GLB en op basis van gemeenschappelijke voorschriften en geschikte mechanismen te regelen.

Naast de rechtstreekse inkomenssteun worden in dit deel ook de gemeenschappelijke marktordening groenten en fruit, de plattelandsontwikkeling, de subsidieafhankelijkheid en de biolandbouw nader bekeken.

Rechtstreekse inkomenssteun

Sleutelement in het Europese landbouwbeleid in de periode 2007-2013 was de ontkoppeling van de rechtstreekse steun. Ontkoppelen betekent dat de steun niet langer gerelateerd is aan het productieniveau (per hectare of per dier) maar wel in de vorm van een bedrijfstoeslag wordt uitgekeerd. Op die manier is er geen aansporing meer om te veel te produceren en worden landbouwers ertoe aangezet hun productie af te stemmen op de markt.

In het nieuwe GLB wordt de inkomenssteun gelijker, eenvoudiger en gerichter ingezet. Ook zullen enkel actieve landbouwers nog inkomensondersteuning ontvangen. Tegelijk wordt de toeënking van inkomenssteun voor 30% gekoppeld aan het respecteren van drie vergroeningspraktijken: gewasdiversificatie, het behoud van blijvend grasland en het aanhouden van ecologisch aandachtsgebied. Om het probleem van opvolging in de sector aan te pakken, komt er een bijkomende inkomensondersteuning voor jonge landbouwers. In Vlaanderen worden de bestaande toeslagrechten in 2015 vervangen door betalingsrechten, waarvoor ook tuinbouwers in aanmerking komen. Door het lager beschikbaar budget voor directe steun zal de gemiddelde steun per landbouwer bij ongewijzigde bedrijfs grootte tussen 2015 en 2019 aanzienlijk dalen.

In 2013 wordt in Vlaanderen 254 miljoen euro aan rechtstreekse steun uitgekeerd aan de landbouwers. De bedrijfstoeslag (dus ontkoppelde steun) heeft daarin het grootste aandeel (90%). Nog wel gekoppeld is de zoogkoeien premie, goed voor 10% van het totaal.

Gemeenschappelijke marktordening groenten en fruit

De Europese Gemeenschappelijke Marktordening voor groenten en fruit (GMO) is gericht op een marktgerichte, kwaliteitsvolle en duurzame productie, een concentratie van het aanbod en een optimalisatie van de productiekosten. De erkende producentenorganisaties dienen een operationeel programma in waarin zij acties opnemen die bijdragen tot de realisatie van de doelstellingen van de GMO. Hiervoor kan er Europese steun worden uitgekeerd volgens het cofinancieringsprincipe: voor elke euro Europese steun moet de producentenorganisatie zelf een

euro bijleggen.

In de lopende periode ontvangt de Vlaamse groente- en fruitsector een jaarlijkse Europese steun van ongeveer 55 miljoen euro. Het grootste deel van het budget gaat naar de clusters productkwaliteit en milieu, gevolgd door productieplanning, crisispreventie en -beheer, onderzoek en opleiding/advies.

Concentratie van het aanbod is belangrijk in Vlaanderen. In vergelijking met de andere lidstaten blijft de organisatiegraad in Vlaanderen zeer hoog: bijna 90% van alle groenten en fruit wordt via een producentenorganisatie op de markt gebracht.

Plattelandsontwikkeling

Het programma voor plattelandsontwikkeling kadert binnen de tweede pijler van het GLB van de EU. Terwijl de eerste pijler inkomenssteun verleent aan landbouwers, is de tweede pijler meer gericht op het multifunctionele karakter van de landbouw en de bredere maatschappelijke context waarbinnen de sector functioneert. Naast de verdere professionalisering van de landbouw, gaat het over de omschakeling naar duurzame landbouw, het gebruik van hernieuwbare grondstoffen, een maximale instandhouding van het milieu en de biodiversiteit en de leefbaarheid en samenhang op het platteland.

Het Vlaamse programma voor plattelandsontwikkeling voor de periode 2007-2013 (PDPO II) steunde op de vier assen die in het Europese kader zijn gedefinieerd:

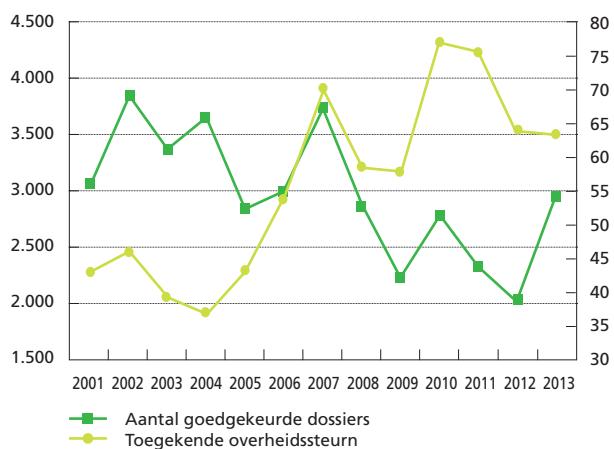
- as 1: verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector;
- as 2: verbetering van het milieu en het platteland;
- as 3: de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie;
- as 4: methodologische as gewijd aan de Leaderbenadering.

In het nieuwe plattelandsontwikkelingsbeleid is de structuur van drie assen plus Leader verlaten en worden er zes prioriteiten vooropgesteld: kennistransfer en innovatie, competitiviteit van de landbouw, voedselketen en risicobeheer, ecosystemen, natuurlijke hulpbronnen en klimaat, en sociale inclusie, armoedebestrijding en economische ontwikkeling van het platteland. Daarnaast zijn innovatie, milieu en klimaat drie horizontale doelstellingen die in elk plattelandsontwikkelingsprogramma aangepakt moeten worden. De lidstaten moeten hun programma zo uitwerken dat ingezet wordt op de doelstellingen en prioriteiten die in hun regio's belangrijk zijn, via een waaier aan maatregelen die kunnen inspelen op een of meerdere prioriteiten. Voor Vlaanderen geldt het nieuwe programma voor plattelandsontwikkeling PDPO III voor de periode 2014-2020.

De totale overheidssteun voor het PDPO II bedraagt 759 miljoen euro. Daarvan wordt 66% gedragen door Vlaanderen, de rest door Europa. De verdeling van dat budget

4.147 Investeringssteun

Aantal goedgekeurde dossiers (linkeras) en toegekende overheidssteun in miljoen euro (rechters) voor investeringssteun via de maatregel 'investeringen in landbouwbedrijven', van 2001 tot 2013.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

over de verschillende assen is als volgt: 67% gaat naar as 1, 20% naar as 2, 9% naar as 3 en 4% naar as 4.

Een van de onderdelen van het PDPO betreft de investeringen in de landbouwbedrijven. Een hele reeks investeringen komen in aanmerking voor subsidie waarbij de meeste steun wordt toegekend aan innovatieve, duurzame of minder milieubelastende investeringen. Voorbeelden hiervan zijn WKK-installaties op biobrandstof of gas, ammoniakmissiearme stallen, energieschermen in de glas-

tuinbouw, nieuwe machines en materieel, ...

De investeringssteun heeft de vorm van een kapitaalpremie en/of rentesubsidie en wordt verleend door het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF).

In 2013 werden 2.933 dossiers goedgekeurd, goed voor een toegekende steun van 63 miljoen euro.

Een kwart van het Europese PDPO-budget gaat naar areaalgebonden milieudoelen, waarvan de agromilieu-maatregelen het grootste deel voor hun rekening nemen. Deze hebben als doel de landbouwproductie te verzoenen met bepaalde milieu- en natuurdoelstellingen. Sommige maatregelen spelen in op de vermindering van het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen, andere zorgen voor de bescherming van de flora en de fauna op percelen in landbouwgebruik. Er zijn ook maatregelen die focussen op de bestrijding van erosie. De agromilieu-maatregelen worden aangegaan voor een periode van 5 jaar.

In 2013 bedraagt het totale areaal waarvoor agromilieu-maatregelen gelden 47.944 ha, slechts een derde van het areaal in 2007. Dat is voornamelijk te wijten aan de uitdovende maatregelen (groenbedekking, geïntegreerd pitfruit, biozeugenhouderijen en de beheerovereenkomsten botanisch beheer en natuur). Uitdovend betekent dat er tijdens de huidige programmaperiode (2007-2013) geen nieuwe contracten meer afgesloten kunnen worden. De PDPO I-contracten (2000-2006) die maximaal 5 jaar mochten lopen, zijn immers allemaal afgelopen.

Na de uitgedoofde maatregel groenbedekking is de beheerovereenkomst water altijd goed geweest voor het leeuwendeel van het totale areaal. De laatste jaren is de oppervlakte gedaald, wat voornamelijk te wijten is aan de verstrekking van de voorwaarden ten gevolge van het MAP 4. De arealen van de maatregelen hectaresteun

4.148 Agromilieu-maatregelen

Evolutie van het areaal agromilieu-maatregelen in het kader van het programma voor plattelandsontwikkeling, van 2007 tot 2013, in ha.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Mechanische onkruidbestrijding	6.191	5.969	4.616	3.931	3.877	3.485	3.170
Verwarringstechniek	0	0	0	7.485	7.866	8.006	8.145
Hoogstamboomgaarden	482	567	649	646	677	1.278	1.068
Vlinderbloemigen	5.751	6.472	5.902	5.364	5.057	4.660	4.462
Milieuvriendelijke sierteelt	920	965	1.133	1.232	1.192	1.264	1.331
Hectaresteun biolandbouw	2.704	2.674	2.795	3.270	3.569	3.943	4.099
BO perceelsrandenbeheer	1.204	1.280	1.395	1.266	653	1.192	1.245
BO soortenbescherming	732	728	774	601	953	1.213	1.293
BO erosiebestrijding	2.091	2.469	3.241	3.427	3.455	4.797	5.051
BO water	29.384	28.385	28.135	28.013	22.847	16.875	17.900
BO kleine landschapselementen*	4.634	118	129	124	120	163	180
Groenbedekking (uitdovend)	75.958	71.339	16.096	5.323	0	0	0
Hectaresteun geïntegreerd pitfruit (uitdovend)	396	0	0	0	0	0	0
BO botanisch beheer (uitdovend)	201	197	197	156	0	0	0
BO natuur (uitdovend)	1.403	1.216	987	869	0	0	0
Steun biovarkens (uitdovend)	6	0	0	0	0	0	0
Totaal areaal	132.057	122.379	66.049	61.707	50.266	46.876	47.944

Opmerking: Cijfers gebaseerd op verzamelaanvraag. Vanaf 2011 zijn er geen PDPO I-contracten meer in de verzamelaanvraag.

* tot 2007 de oppervlakte van het volledige landbouwperceel dat bij dit kleine landschapselement hoort, vanaf 2008 de oppervlakte van het kleine landschapselement zelf.

Bron: Departement Landbouw en Visserij en VLM.

biolandbouw, beheerovereenkomst erosiebestrijding en beheerovereenkomst soortenbescherming kennen een groeiend succes in de loop van de programmaperiode. De maatregel verwarringstechniek in de pitfruitteelt, die pas in 2010 werd ingevoerd, neemt meteen een vliegende start en wordt in 2013 op meer dan 8.000 hectare uitgevoerd.

Een deel van het PDPO-budget gaat naar gebiedsgerichte projecten die de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie ondersteunen. Deze gebiedsgerichte aanpak wordt ondersteund door de provincies en gedeeltelijk vormgegeven via de zogenaamde Leadermethodiek. Vlaanderen telt tien Leadergebieden (onder andere Westhoek, Vlaamse Ardennen, Pajottenland, Haspengouw, ...) waarin lokale besturen en andere lokale actoren samen instaan voor het opstellen en uitwerken van een integrale ontwikkelingsvisie. Zowel de provincies als de Leadergebieden kunnen projecten subsidiëren binnen volgende vijf thema's: toerisme, ruurale erfgoed, basisvoorzieningen voor de plattelandsbevolking, dorpskernvernieuwing en rurale ondernemerschap.

Subsidieafhankelijkheid

Voor de totale land- en tuinbouwsector bedraagt het aandeel van de rechtstreekse steun uit Pijler I in het bedrijfsinkomen gemiddeld 24%. Pijler II is goed voor gemiddeld 9% van het bedrijfsinkomen.

Het percentage van de rechtstreekse steun in het bedrijfsinkomen is in het algemeen hoog voor bedrijfstypes met rundvee (melkvee en vleesvee) en akkerbouw. In het bijzonder de bedrijfstypes vleesvee en akkerbouw-rundvee zijn erg afhankelijk van rechtstreekse steun. Een belangrijk deel daarvan is afkomstig van de zoogkoeien premie. Het zeer hoge steunpercentage voor het bedrijfstype

4.149 Bijdrage steun in bedrijfsinkomen

Bijdrage van de rechtstreekse steun Pijler I en Pijler II in het bedrijfsinkomen per bedrijfstype over de periode 2010-2012, in %.

	Aandeel Pijler I-steun	Aandeel Pijler II-steun
Akkerbouw	34%	10%
Melkvee	33%	7%
Rundvee	96%	13%
Gemengd rundvee	43%	7%
Akkerbouw melkvee	32%	12%
Akkerbouw rundvee	61%	15%
Intensieve veehouderij	14%	10%
Veeteelt combinaties	28%	7%
Gewascombinaties	23%	7%
Groenten openlucht	6%	4%
Boomkwekerij en sierteelt openlucht	0%	3%
Teelt onder glas	0%	15%
Fruit	2%	7%
Totaal	24%	9%

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Agentschap Landbouw en Visserij.

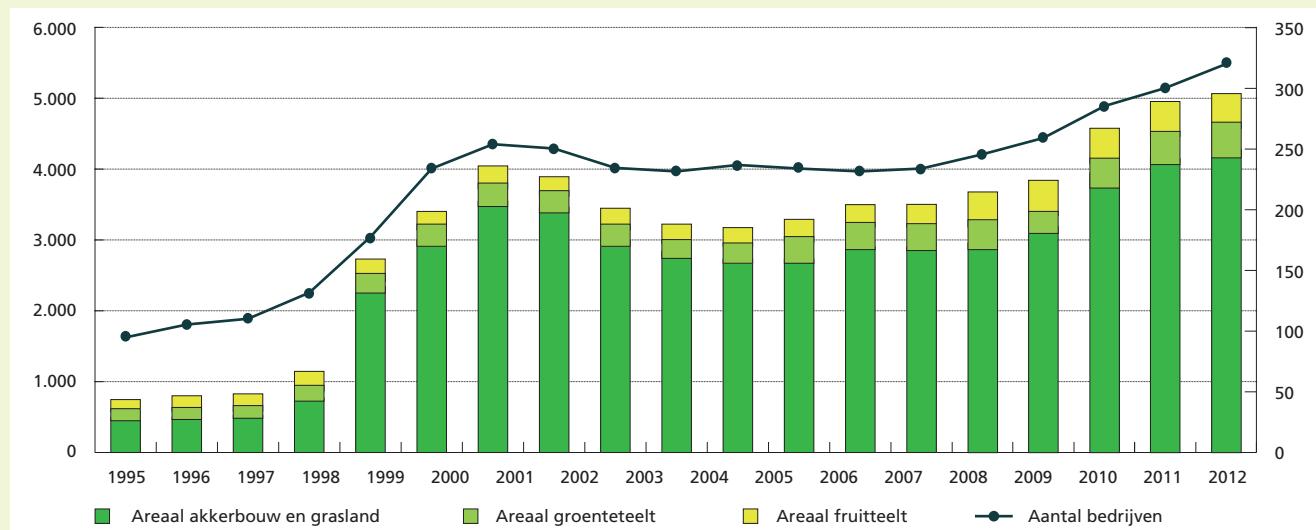
vleesvee (96% van het bedrijfsinkomen) is het gevolg van veel steun enerzijds en van een zeer laag bedrijfsinkomen anderzijds. De afhankelijkheid van de steun is zeer laag bij de varkenshouderij, groenten, fruit en sierteelt. Pijler II-steun daarentegen is er voor alle bedrijfstypes, ook voor de varkenshouderij en tuinbouw.

Biologische landbouw

De stijgende trend binnen de Vlaamse biologische landbouw zet zich ook in 2013 voort. Eind 2013 bedraagt het biologisch areaal 5.065 hectare, waarvan 771 hectare in omschakeling. Het aandeel bio in de totale landbouwop-

4.150 Biologische landbouw

Evolutie van het aantal bedrijven (rechteras) en areaal in ha (linkeras) met biologische landbouw, van 1995 tot 2013.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Integra en Certisys.

pervlakte bedraagt daarmee 0,8%, in de EU27 bedroeg dat aandeel 5,7% in 2012. Het biologisch areaal bestaat voor de helft uit grasland en natuurareaal, voor 17% uit bodembedekkers, voor 15% uit akkerbouwgewassen, voor 10% uit aardappelen, groenten en kruiden en 8% wordt aangewend voor de productie van fruit.

Er zijn 319 biologische landbouwbedrijven: 15 producenten staakten hun activiteiten en er waren 35 nieuwkomers, wat een nettowinst van 20 bedrijven betekent. Bijna de helft van het bio-areaal is in handen van 10% van de bedrijven die elk meer dan 50 hectare biologische landbouwgrond hebben.

41 van de 319 producenten verkopen biologische producten op hun bedrijf en 50 biolandbouwers verwerken zelf hun eigen producten op het bedrijf.

126 biolandbouwers, dat is 39% van alle biolandbouwers, houden dieren op hun bedrijf. De Vlaamse biologische veestapel is 2% gestegen tegenover 2012. De meest voorkomende specialisaties zijn pluimvee (33 bedrijven) en rundvee (28 bedrijven). Deze bedrijven hebben enkel en alleen deze productietak op het bedrijf.

De totale bestedingen aan bioproducten in België groeien in 2013 met 8% tot 403 miljoen euro. Ruim 88% van de Belgische gezinnen kocht vorig jaar een bioproduct. Het marktaandeel van bio bedraagt 1,6% (voeding + niet-voeding).

Biologische verse producten zijn gemiddeld een derde duurder dan gangbare producten en dat prijsverschil blijft stabiel over de jaren heen. De klassieke supermarkt blijft het belangrijkste distributiekanaal met 44% van de markt. De buurtsupermarkten en hard discounters zijn in opmars, met respectievelijk aandelen van 13,5% en 2,7% in de totale bestedingen aan bioproducten.

In 2013 geeft de Vlaamse overheid 3,57 miljoen euro uit voor de biosector, 3% minder dan in 2012. 38% van de

middelen komt rechtstreeks bij de bioboer terecht in de vorm van hectaresteun, investeringssteun, bijdrage in de controlekosten, opmaak van bedrijfsomschakelingsplannen en aangepaste bedrijfsbegeleiding. 25% gaat naar onderzoek en kennisontwikkeling. 21% gaat naar keten- en markontwikkeling en de resterende 16% omvat de promotie voor bioproducten vanuit VLAM en de vorming voor biolandbouwers.

Visserij

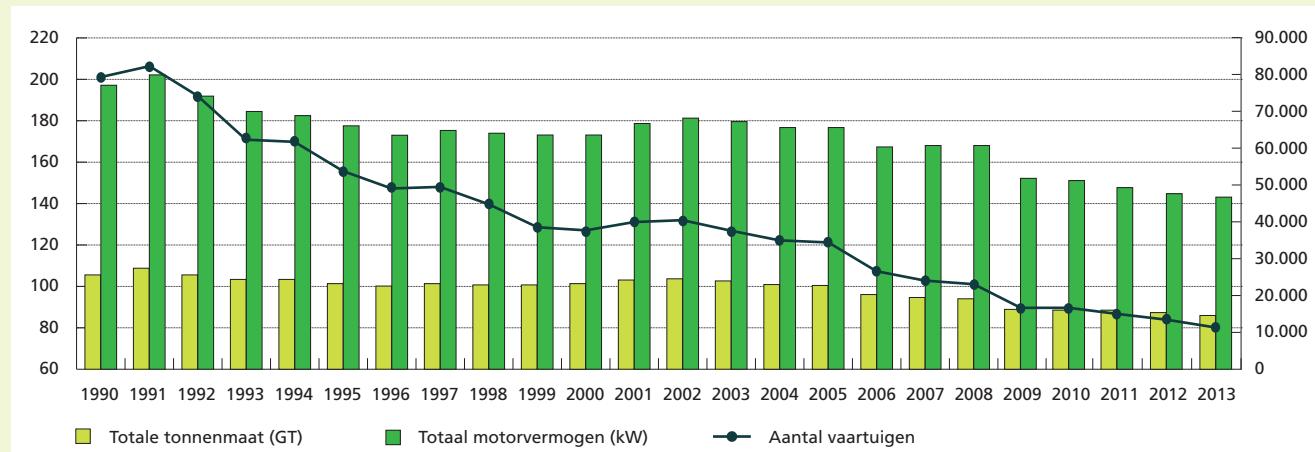
Het economische en ecologische aspect van de visserij zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Gezonde visbestanden zijn immers een absolute voorwaarde voor de rentabiliteit van de visserijsector. Op het Europese niveau ontstond de voorbije decennia een geïntegreerd maritiem beleid. Het voorlopige sluitstuk daarvan is de mariene strategie: lidstaten die een maritieme regio delen, leggen gezamenlijk hun normen voor een goede milieustatus vast en nemen maatregelen om tegen 2020 de visserijsector verder te verduurzamen.

Het nieuwe gemeenschappelijke visserijbeleid, dat in 2014 in werking is getreden, legt veel nadruk op een ecosysteemgerichte benadering en streeft naar een duurzame exploitatie van de levende biologische rijkdommen van de zee, zodat de populaties van de vissoorten boven een niveau worden gebracht en behouden dat de maximale duurzame opbrengst kan opleveren. Dit niveau zal indien mogelijk tegen 2015, en geleidelijk toenemend voor alle bestanden uiterlijk tegen 2020 worden verwesenlijkt. Voor de Vlaamse vloot, die gespecialiseerd is in de gemengde visserij, vormt de invoering van de aanlandingsplicht de grootste uitdaging. Vissers moeten voortaan selectiever vissen, zodat er zo weinig mogelijk ongewenste vangsten zijn.

De Vlaamse vloot bestaat voornamelijk uit boomkorvaartuigen, waarbij met een viskotter twee sleepnetten over

4.151 Vissersvloot

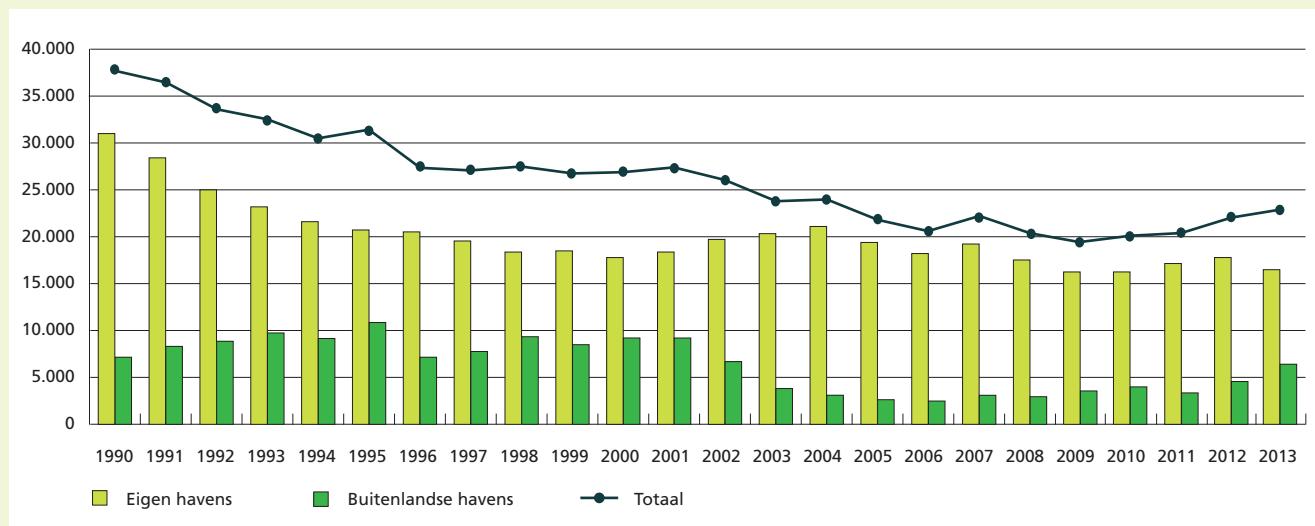
Evolutie van het aantal vissersvaartuigen (linkeras) en de totale capaciteit van de vloot in GT en kW (rechters), van 1990 tot 2013.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

4.152 Aanvoer vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoer in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2013, in ton.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

de zeebodem worden getrokken. Om de impact op het mariene milieu te verminderen, is het merendeel van de vaartuigen de laatste jaren overgeschakeld op milieuvriendelijkere vistechnieken met minder bodemberoering en een hogere energie-efficiëntie. Voor die continue innovatie kan de sector een beroep doen op het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij, de opvolger van het Europees Visserijfonds, en het Financieringsinstrument voor de Vlaamse Visserij- en Aquacultuursector.

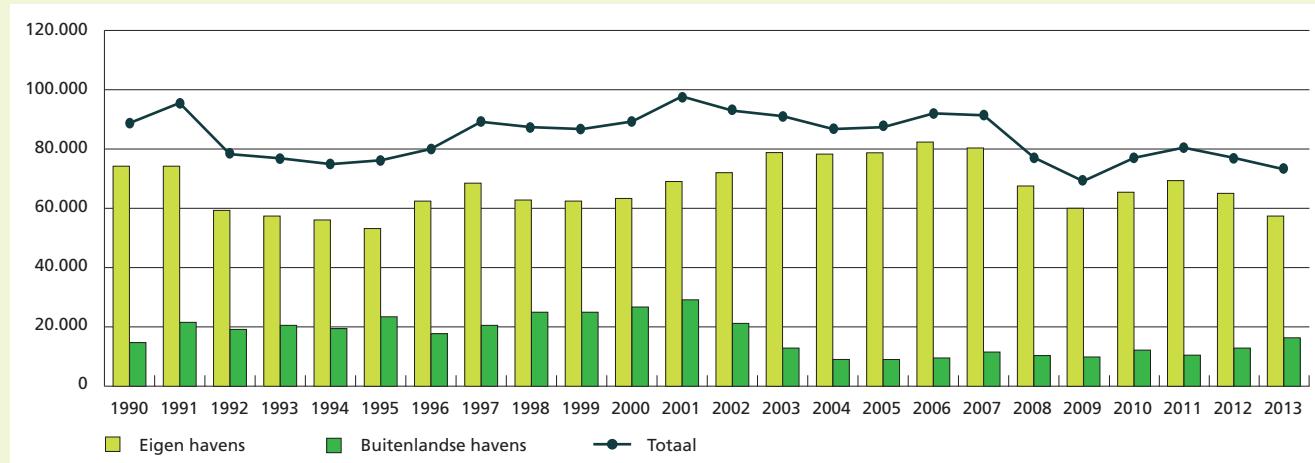
Binnen de Europese vloot mag dan al sprake zijn van overcapaciteit, de Vlaamse vissersvloot is de voorbije jaren al zwaar afgebouwd. In 1950 bedroeg de vloot nog 457 vaartuigen, in 2000 waren dat er nog 127, terwijl er eind 2013 nog maar 80 vissersvaartuigen zijn. Een verdere

inkrimping van de vloot zou kunnen leiden tot het volledig verdwijnen van de visserijsector. Men spreekt daarom wel vaker over het kritisch minimum dat de vloot heeft bereikt. België ijvert daarom op Europees niveau sterk voor het behoud van zijn kleine, nationale vloot die op de rand van de economische leefbaarheid balanceert. De belangrijke reductie van de laatste jaren is vooral het gevolg van de sloopronde die de overheid in 2009 organiseerde.

Eind 2013 behoren 37 vaartuigen tot het grote vlootsegment (motorvermogen boven de 221 kW) en 43 tot het kleine vlootsegment. Economisch gaat het grote vlootsegment er sinds de brandstofcrisis van 2008 op vooruit. Het kleine vlootsegment lijdt daarentegen sterker onder de hoge kosten voor lonen, brandstof en afschrijvingen en

4.153 Aanvoerwaarde vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoerwaarde in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2013, in 1.000 euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

de lagere prijsvorming van de visserijproducten. Zeebrugge is de thuishaven voor 42 vaartuigen, Oostende voor 23, terwijl Nieuwpoort 9 en Blankenberge 4 vaartuigen telden. Daarnaast zijn er ook nog 2 Schelde-estuariumvissersvaartuigen.

Een andere belangrijke uitdaging voor de sectorontwikkeling is de ouderdom van de Belgische vloot. Zo loopt de gemiddelde leeftijd ondertussen op tot 25 jaar. Vooral de romp van de vaartuigen is verouderd. Tot voor enkele jaren werd er nog wel aan motorvernieuwing gedaan, maar die tendens is nagenoeg stilgevallen.

De aanvoer van vis daalt sinds het begin van de jaren negentig en bedraagt in 2013 nog ongeveer de helft van 20 jaar terug. In 2013 is er wat meer aanvoer door de toename van de afzet in vreemde havens. Zo neemt de totale aanvoer toe met 4% tot bijna 23 kton, een stijging voor het vierde jaar op rij na het absolute dieptepunt in 2009. In Zeebrugge wordt 63% van de aanvoer in de eigen

havens afgezet, in Oostende 35% en in Nieuwpoort 2%. De verkoop van vis gebeurt voornamelijk in de Vlaamse Visveiling, een fusie van de stedelijke vismijn in Oostende en de private Zeebrugse Visveiling, die het daglicht zag in november 2010.

Het aandeel van de aanvoer in vreemde havens bedraagt 28%, en bereikt daarmee het hoogste volume van de laatste 12 jaar. Het overgrote deel van de aanvoer in buitenlandse havens (96%) vindt plaats in Nederland.

De omzet in eigen havens daalt met 11% ten opzichte van 2012, die in buitenlandse havens stijgt met 32%. De globale aanvoerwaarde daalt met 4% en komt uit op 73 miljoen euro.

In 2013 zijn de belangrijkste aangevoerde soorten schol (7.787 ton), tong (2.768 ton) en rog (1.366 ton). De omzet laat een ander beeld zien. Tong neemt met 25,8 miljoen euro maar liefst 35% van de waardecreatie in en laat schol (9,6 miljoen euro) en zeeduivel (5,4 miljoen euro) ver achter zich.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Platteau, J., Van Gijseghem, D., Van Bogaert, T. & Maertens, E. (red.) (2012). Landbouwrapport 2012. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Roegiers, B., Platteau, J. & Van Bogaert, T. (red.) (2012). Visserijrapport 2012. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Lenders, S. (2014). De Vlaamse Landbouwconjunctuur-index - Resultaten enquête voorjaar 2014. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Bernaerts, E. & Demuynck, E. (2014). Productierekening van de Vlaamse land- en tuinbouw 2013. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Samborski, V., Van Bellegem, L. & Platteau, J. (2014). De biologische landbouw in Vlaanderen – Stand van zaken 2013. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Dumez, L. (2014). Programma voor Plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2007-2013, Jaarverslag 2013. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Landbouw- en Visserijbeleid (2014). De Belgische Zeevisserij - Aanvoer en Besomming 2013. Brussel.

Beleidsdomein Landbouw & Visserij:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw>

ADS - Landbouw: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/economie/landbouw/index.jsp>

Milieu- en natuurrapport (VMM-MIRA):

www.milieurapport.be

DEFINITIES

Familiale arbeidsinkomen Het familiale arbeidsinkomen wordt verkregen door van de totale opbrengsten alle kosten, behalve het toegerekend loon van de familiale arbeidskrachten, in mindering te brengen. Het is de vergoeding van alle familiale arbeid vermeerderd met het netto bedrijfsresultaat. Het wordt uitgedrukt per aantal niet-betaalde (meestal familiale) volwaardige arbeidskrachten.

Familiale arbeidskrachten Het aantal niet-betaalde regelmatig en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten.

Verwarringstechniek Een groot aandeel van de gebruikte insecticiden in de fruitteelt gaat voornamelijk naar de bestrijding van de fruitmot. Door de biologische bestrijding van de fruitmot, kan het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen aanzienlijk dalen. In de verwarringstechniek worden dispensers met feromonen van de vrouwelijke fruitmot verspreid over het gehele perceel. De mannelijke fruitmot is hierdoor niet in staat om de vrouwelijke fruitmotten te lokaliseren. Deze bestrijdingstechniek is bovendien erg specifiek: andere insecten worden niet geschaad door het gebruik van deze techniek.

4.6 ENERGIE

BLIKVANGERS

- In 2013 stijgt het bruto binnenlands energieverbruik met 2,1% tegenover 2012. In sectoren waar het buitenklimaat een rol speelt (huishoudens, tertiair en landbouwsector) is er een stijging door het kouder dan gemiddeld jaar (figuur 4.154).
- Het totaal aandeel hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik neemt toe van 5,6% in 2012 tot 5,9% in 2013 (figuur 4.161).
- In 2013 haalt groene stroom een aandeel van 10,5% in het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik, elektriciteit uit warmtekrachtkoppeling bereikt een aandeel van 19,6% (figuur 4.161).
- In 2013 heeft hernieuwbare energie een aandeel van 5% bij verwarming en koeling en 4,8% in het transport (figuur 4.161).
- Eind 2013 werden ongeveer 85.500 gezinnen voor elektriciteit en/of aardgas beleverd door de netbeheerders in hun rol van sociale leverancier, tegenover bijna 88.000 eind 2011 (figuur 4.163).
- Onder invloed van ingrijpende wijzigingen van de marktaandelen van de leveranciers van elektriciteit en aardgas, is er de voorbije 2 jaar een opvallend gunstige evolutie van de concentratiegraad in de energiemarkt (figuur 4.165).

Het Vlaamse energiebeleid was de voorbije jaren gericht op het bevorderen van een efficiënt energiegebruik, het stimuleren van een milieuvriendelijke energieopwekking, het bestrijden van de energiearmoede, het verbeteren van de werking van de elektriciteits- en aardgasmarkt en het verzekeren van een performant en modern elektriciteits- en aardgasnet.

Efficiënt energiegebruik

Vlaanderen streeft, in overeenstemming met Europees aangegane verbintenis, naar een verhoogde energie-efficiëntie tegen 2020 (doelstelling Pact 2020). België heeft in juni 2013 bij de Europese Commissie een **primaire energiebesparing** tegen 2020 van 18% ten opzichte van business-as-usual als indicatieve doelstelling aangemeld. Deze 18% is een optelsom van besparingen door beleidsmaatregelen van de gewesten en de federale overheid. Daarnaast verplicht de Europese Richtlijn Energie-efficiëntie van 2006 de lidstaten om het **finale energiegebruik** van activiteiten die niet onder het Europees Emissie-handelssysteem (ETS) vallen te beperken. Conform de indicatieve doelstelling in de richtlijn, streefde het eerste Vlaamse Actieplan Energie-efficiëntie ernaar om eind 2016 een absolute hoeveelheid energie te besparen die overeenkomt met 9% van het gemiddelde finale binnenlandse energiegebruik over de periode 2001-2005. In 2014 bleek uit berekeningen voor het derde Vlaamse Actieplan Energie-efficiëntie dat eind 2016 een energiebesparing van 14% mogelijk is, beter dus dan de vooropgestelde streefwaarde van 9%. Ondertussen heeft de EU in oktober 2012 een nieuwe Richtlijn Energie-efficiëntie goedgekeurd waarbij tegen 2020 voor de EU gestreefd wordt naar 20% primaire energiebesparing ten opzichte van een basisscenario. Deze richtlijn moet tegen midden 2014 worden omgezet in nationale/regionale regelgeving.

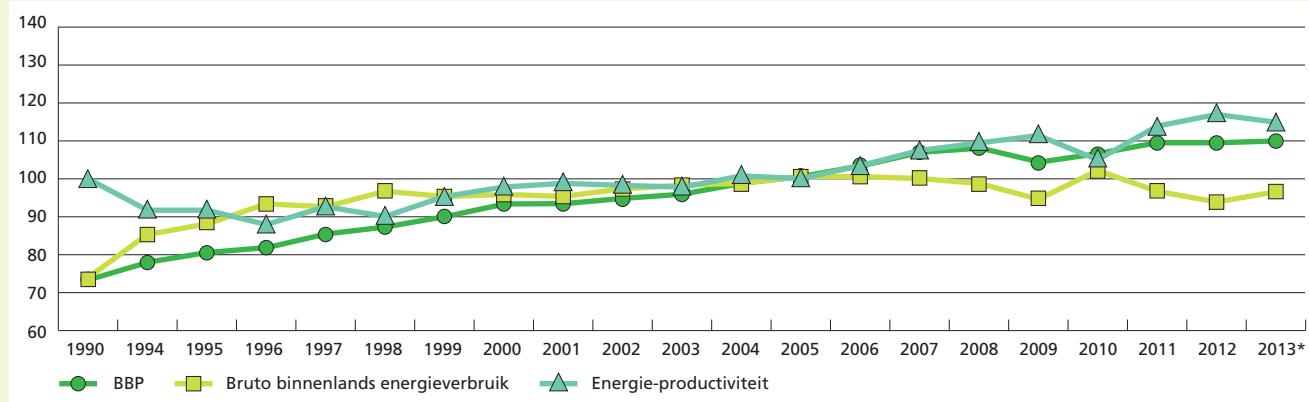
De volgende indicatoren gaan in op de energie-productiviteit, de energie-intensiteit per capita en het energieverbruik per sector.

De **energie-productiviteit** geeft een goed beeld van de energieafhankelijkheid van de economie. De energieproductiviteit vergelijkt het bruto binnenlands product (BBP) met het bruto binnenlands energiegebruik (BBE). Met uitzondering van 2010 (heropleving van de economie

4.154 Energie-productiviteit

Evolutie van het bruto binnenlands energieverbruik, het bruto binnenlands product en de energie-productiviteit van de economie, van 1990 tot 2013, index 2005 = 100.

* Voorlopige cijfers voor 2013.

Noot: bbp in kettingeuros, referentiejaar 2005.

Bron: Energiebalans VITO, bewerking SVR.

na het crisisjaar 2009 en bovendien een zeer koud jaar) is er sinds 2003 een ontbinding tussen de economische groei en het energiegebruik. In 2013 ligt de energieproductiviteit 14,5% hoger dan in 2005. Dit is zowel het gevolg van structurele effecten (verschuivingen van het belang van sectoren in de Vlaamse economie) als van een toegenomen energie-efficiëntie (verminderd energiegebruik per eenheid product of dienst). Vooral in een aantal industriële sectoren en de elektriciteitssector nam de energie-efficiëntie de voorbije jaren toe.

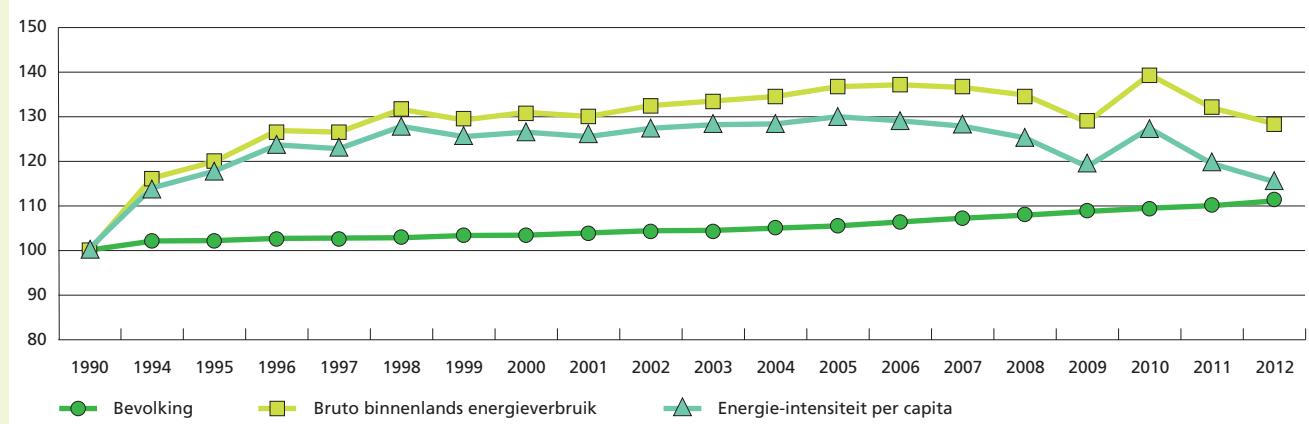
Toch blijft de energie-productiviteit van Vlaanderen relatief laag ten opzichte van de meeste andere EU-lidstaten. In 2012 heeft Vlaanderen na Finland de laagste energieproductiviteit van de West-Europese lidstaten (EU15).

Een belangrijke oorzaak voor dit lage cijfer is de Vlaamse energie-intensieve industrie zoals de chemie, de ijzer- en staalsector en de voedingssector. Een belangrijk deel van haar productie wordt geëxporteerd, het energiegebruik en de samenhangende uitstoot worden echter toegerekend aan het Vlaamse Gewest. Vlaanderen heeft er alle belang bij de **energie-productiviteit** verder te verhogen, aangezien dat ook een belangrijke bijdrage levert voor de realisatie van de doelstellingen rond hernieuwbare energie, bevoorradingssekerheid en voor het terugdringen van de broekasgasemissies (VMM-MIRA).

Vanaf 2005 (met uitzondering van het jaar 2010) is er ook een absolute ontbinding tussen de bevolkingsgroei en het energiegebruik.

4.155 Energie-intensiteit

Evolutie van het bruto binnenlands energieverbruik, de bevolking en de energie-intensiteit per capita, van 1990 tot 2012, index 1990 = 100.

Bron: Energiebalans VITO, bewerking SVR.

Het bruto binnenlands **energieverbruik** bedraagt in 2013 volgens een voorlopige schatting 1.566 PetaJoule. Dit is 30,6% meer dan in 1990 en 2,1% meer dan in 2012. In sectoren waarbij het buitenklimaat een rol speelt (voornamelijk de huishoudens, de tertiaire en de landbouwsector) is er een stijging van het energieverbruik omwille van het koudere weer in 2013 tegenover 2012. De verwarmingsbehoefte, uitgedrukt in aantal graaddagen, ligt in 2013 12% hoger dan in 2012. Daardoor stijgt het energieverbruik van de huishoudens en de dienstensector, die vooral energie gebruiken om gebouwen te verwarmen, met 8,5% (huishoudens) en 6,7% (dienstensector) ten opzichte van 2012.

In de landbouw- en visserijsector is er een stijging met 6% te noteren. Hier valt de voorbije jaren vooral een toename op van het aardgasverbruik: ten opzichte van 2005 is het aardgasverbruik meer dan verdubbeld. Dit doordat er steeds meer WKK-eenheden in eigen productie worden opgestart. Dit geeft een verschuiving van het aardgasverbruik van de elektriciteits- en warmtesector naar de landbouwsector. Ook het biomassaverbruik stijgt met 26% in 2013 ten opzichte van 2012. In 2005 was het gebruik van biomassa nog verwaarloosbaar, terwijl dit de laatste jaren een enorme opmars heeft gekend, deels te verklaren door inzet van groene WKK's. Sinds 2010 produceert de landbouwsector meer elektriciteit dan ze zelf verbruikt.

Het energetische verbruik in de industrie stijgt met 3,3% ten opzichte van 2012, terwijl het niet-energetische verbruik als grondstof, solvent of smeermiddel - voorname-

lijk in de chemische industrie - daalt met 2,1%. Het totale industriële verbruik kent hierdoor een lichte toename van 1%. Bijna driekwart van het energieverbruik in de industrie komt op rekening van de sectoren ijzer- en staal, chemie en voeding.

Het energieverbruik in de transformatiesector (elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabriek) ligt 0,5% lager dan in 2012. In de elektriciteitsproductie is er na een sterke daling van het energieverbruik in 2012, terug een stijging. Dit komt door het heropstarten van Doel 3 midden 2013 (ondertussen is in maart 2014 Doel 3 opnieuw stilgelegd). Anderzijds is er na de reeds sterke daling in 2011 en 2012 een verdere daling van het gebruik van aardgas omdat gasgestookte centrales niet meer op volle capaciteit worden gebruikt wegens te onrendabel. Bij de raffinaderijen ligt de productie en dus het energieverbruik dan weer lager in 2013 dan in 2012.

In de sector transport (+1,1%) is vooral de evolutie van het wegtransport van belang.

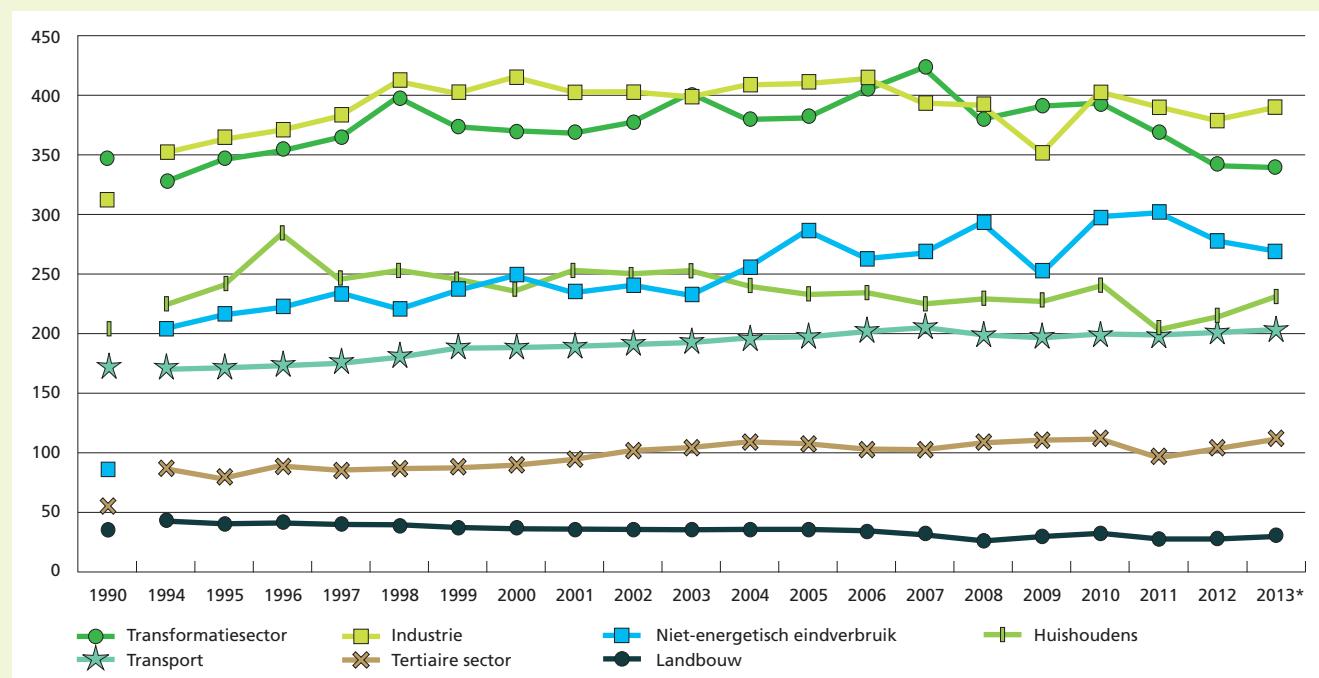
Energieopwekking

Een volgende doelstelling van het beleid is het verhogen van de milieuvriendelijke energieopwekking door de toepassing van warmtekrachtkoppeling en het gebruik van hernieuwbare energiebronnen.

In dit deel komen eerst de importafhankelijkheid en elektriciteitsproductie aan bod. Dan volgen indicatoren over

4.156 Energieverbruik per sector

Evolutie van het energieverbruik per sector, van 1990 tot 2013, in PJ.

* Voorlopige cijfers voor 2013.
Bron: Energiebalans VITO.

4.157 Importafhankelijkheid

Hoeveelheid (in PJ) en aandeel van de ingevoerde energie in het primair energieverbruik, naar energiebron, van 1995 tot 2013.

	Netto invoer van						Totaal netto invoer (PJ)	Primair verbruik (PJ)	Aandeel invoer (%)
	Kolen (PJ)	Petroleum- producten (PJ)	Gas (PJ)	Elektriciteit (PJ)	Splijtstoffen (PJ)	Biomassa (PJ)			
1995	217,4	855,8	275,6	22,1	207,5	2,7	1.581,1	1.648,2	95,9
2000	189,0	920,6	365,3	19,9	242,4	3,1	1.740,3	1.840,1	94,6
2005	173,9	1.043,1	412,6	22,2	239,4	9,0	1.900,2	2.012,1	94,4
2006	163,9	1.074,8	414,0	31,6	235,8	10,7	1.930,7	2.044,4	94,4
2007	152,4	1.110,0	420,6	23,9	246,3	12,1	1.965,3	2.081,7	94,4
2008	139,0	1.103,8	433,4	32,7	222,2	14,0	1.945,1	2.072,2	93,9
2009	122,9	937,1	441,9	8,0	228,6	17,0	1.755,5	1.884,4	93,2
2010	130,9	993,5	487,5	17,8	234,6	19,1	1.883,4	2.031,1	92,7
2011	122,1	944,9	414,5	20,2	243,8	18,1	1.763,6	1.908,9	92,4
2012	122,6	887,0	421,1	35,4	195,3	22,3	1.683,7	1.833,6	91,8
2013*	128,1	887,5	410,0	38,5	221,3	22,4	1.707,8	1.865,8	91,5

* Voorlopige cijfers voor 2013.

Bron: Energiebalans VITO.

het operationeel vermogen en de elektriciteitsproductie in WKK's, groene stroom en het totaal aandeel hernieuwbare energie. Tot slot komt de eco-efficiëntie van de energiesector aan bod.

Vlaanderen heeft geen gekende reserves van uranium, aardolie of aardgas en door de goedkopere prijzen op de wereldmarkt werd de ontginding van steenkool stopgezet. Daarom wordt het gros van de benodigde primaire energiebronnen ingevoerd: 91,5% in 2013. Dit cijfer vertoont de jongste jaren wel een dalende trend.

Voor uranium zijn geen specifieke importcijfers voor Vlaanderen beschikbaar, maar wereldwijd zijn Kazachstan, Canada en Australië de grootste leveranciers. Voor aardgas en petroleumproducten rekent Vlaanderen vooral op aanvoer uit andere Europese landen (Nederland en Noorwegen voor aardgas, Rusland en Noorwegen voor aardolie), aangevuld met leveringen uit het Nabije- en Midden-Oosten.

Vlaanderen beschikt in het Kempens bekken nog over zo'n 39 miljard ton steenkool. Circa 8 miljard ton daarvan zou technisch winbaar zijn. Inmiddels voert Vlaanderen alle steenkool in, vooral uit Zuid-Afrika, de Verenigde Staten, Australië en Rusland.

De Kempense steenkoolreserves bevatten ook methaangas. VITO heeft deze reserves ingeschat op 50 à 127 miljard m³. Voorlopig wordt geschat dat 7 à 31 miljard m³ daarvan zich in de best winbare zones bevinden. Onder de naam Limburg Gas werd begin 2013 een opsporingsvergunning aangevraagd bij de Vlaamse overheid (VMM-MIRA).

De netto **elektriciteitsproductie** (inclusief zelfproductie, zon, wind en water) daalt met 1,4% ten opzichte van 2012 (een toename met 14% bij de nucleaire productie en een afname met 11% bij de niet-nucleaire productie).

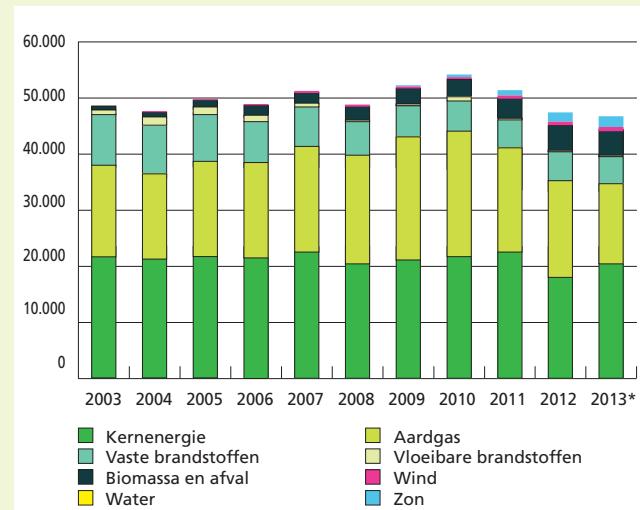
Kernenergie blijft met een aandeel van 44% de belangrijkste energiebron bij de netto elektriciteitsproductie, gevolgd door aardgas met een aandeel van 30%. Steenkool

heeft een aandeel van 10%. Het aandeel van hernieuwbare energiebronnen en afval kent sinds 2003 een forse stijging en komt in 2013 uit op 15%.

Warmtekrachtkoppeling of WKK is de gelijktijdige omzetting van energie in nuttige warmte en kracht (meestal gebruikt om stroom op te wekken). WKK-installaties benutten de primaire energiebronnen beter en verlagen de emissies in vergelijking met de gescheiden opwekking van elektriciteit en warmte. Wanneer minder brandstof wordt gebruikt dan bij de best beschikbare technologie voor gescheiden opwekking van dezelfde hoeveelheden elektriciteit en warmte, dan beschouwt men de installatie

4.158 Elektriciteitsproductie

Aandeel van de energiedragers in de netto elektriciteitsproductie (centrale productie + zelfproducenten), van 2003 tot 2013, in GWh.

* Voorlopige cijfers voor 2013.
Bron: VITO.

als een ‘kwalitatieve WKK’. Installaties groter dan 1 MWe dienen een primaire energiebesparing van ten minste 10% te realiseren om te voldoen aan de definitie van een kwalitatieve WKK.

In uitvoering van het Europese Energie- en Klimaatpakket 2020 dient het aandeel elektriciteit geproduceerd uit hernieuwbare energiebronnen en kwalitatieve WKK verder opgetrokken te worden naar 2020 toe.

Eind 2013 bedraagt het totaal elektrisch en mechanisch vermogen aan WKK-installaties in Vlaanderen 2.144 MW, 1% minder dan in 2012. De laatste jaren is er een stabilisatie opgetreden in het operationeel vermogen van WKK’s met turbines. Het vermogen van WKK’s met motoren nam verder toe waarbij vooral de kleinschalige toepassingen (tot 50 kW) aan aandeel winnen (30% van het aantal motorinstallaties in 2013).

Alle WKK-installaties samen produceren in 2013 voor 11,1 TWh elektriciteit (19,6% van het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik), een daling met 11% ten opzichte van 2012. Door de ongunstige evolutie van de rendabiliteit van gasgestookte installaties hebben WKK’s met gasturbines in 2013 gemiddeld 1.000 uren minder gedraaid dan in 2012.

Aardgas blijft de dominante brandstof voor WKK’s in Vlaanderen, met een aandeel van 67%. 20% van de totale brandstofinput is afkomstig van recuperatiestoom. Andere brandstoffen (olie en vetten, slib, hout, raffinaderijgas, afval en kolen) staan in voor 9,7% van de totale brand-

stofinput. Het aandeel van biogas en stortgas komt uit op 3,3%, het aandeel van vloeibare brandstoffen (zowel fosfiel als hernieuwbaar) is marginaal.

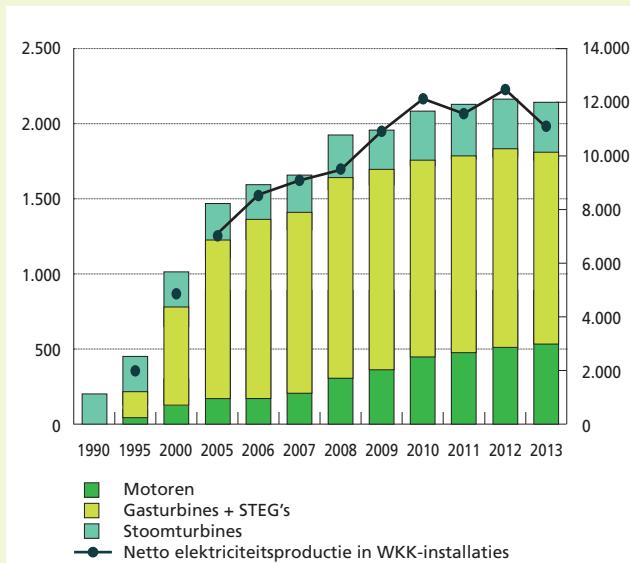
Sinds 2005 wordt de WKK-elektriciteitsproductie ondersteund door een certificatensysteem en een quotumverplichting dat de Vlaamse overheid oplegt aan de elektriciteitsleveranciers. Dat zorgde voor een toename van het operationeel vermogen aan WKK-installaties met 45% tussen 2005 en 2013. Bovendien ondersteunt het certificatensysteem enkel kwalitatieve WKK-installaties. Samen met het degressieve karakter waarmee installaties certificaten kunnen opbrengen, zorgde die kwaliteitseis ervoor dat er niet alleen nieuwe WKK’s geïnstalleerd werden, maar ook dat bestaande (minder kwalitatieve) installaties versneld werden vervangen.

De impuls van het certificatensysteem was zo groot dat er een overschat is aan WKK-certificaten ten opzichte van de quotumverplichting. Net als het systeem voor groenes-troomcertificaten werd de regeling voor WKK-certificaten grondig aangepast met ingang van 2013 en wordt in het Vlaamse regeerakkoord 2014-2019 een nieuwe hervorming aangekondigd om het certificatenoverschat verder af te bouwen.

De Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie van 2009 legt België op om tegen 2020 13% van het bruto finaal energiegebruik te halen uit hernieuwbare energiebronnen. België heeft deze doelstelling nog niet vertaald naar doelstellingen voor de gewesten en de federale overheid. Het kan zelf bepalen hoe deze doelstelling verder wordt gespecificeerd naar groene stroom, groene warmte en

4.159 Warmtekrachtkoppeling

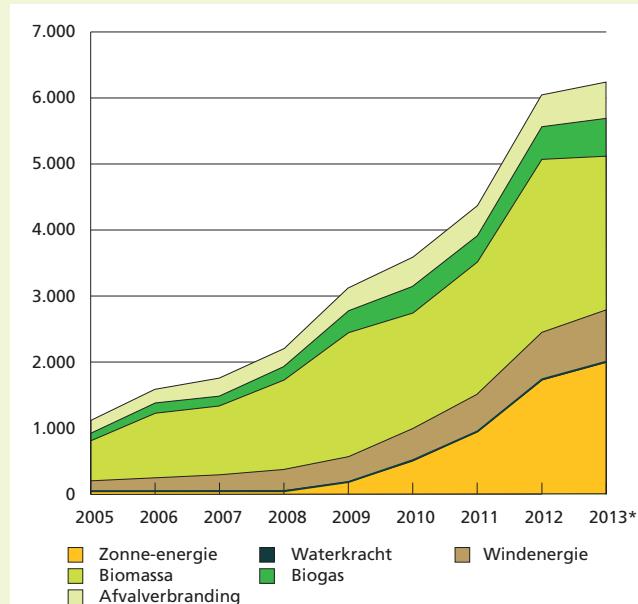
Evolutie van het operationeel elektrisch en mechanisch vermogen in MWe+m (linkeras) en elektriciteitsproductie in GWh (rechters) in WKK’s, van 1990 tot 2013.

Bron: VITO, VMM-MIRA.

4.160 Groene stroom

Evolutie van de productie van groene stroom, naar bron, van 2005 tot 2013, in GWh.

* Voorlopige cijfers voor 2013.

Bron: VITO.

4.161 Aandeel hernieuwbare energie

Evolutie van het totale aandeel hernieuwbare energie (groene stroom, groene warmte en hernieuwbare energie in transport) in het bruto finale energieverbruik, van 2005 tot 2013, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Elektriciteit									
Bruto groene stroom productie (GWh)	1.089	1.573	1.739	2.190	3.102	3.584	4.366	6.046	6.223
Bruto finaal elektriciteitsverbruik (GWh)	58.524	60.181	60.383	60.247	56.826	61.628	59.236	59.505	59.447
% groene stroom	1,9%	2,6%	2,9%	3,6%	5,5%	5,8%	7,4%	10,2%	10,5%
Verwarming en koeling									
Bruto finaal verbruik van hernieuwbare energie voor verwarming en koeling (PJ)	16,0	16,8	17,9	19,3	20,8	25,7	20,7	24,5	28,4
Bruto finaal energieverbruik voor verwarming en koeling (PJ)	588	585	551	556	528	581	518	523	563
% groene warmte	2,7%	2,9%	3,3%	3,5%	3,9%	4,4%	4,0%	4,7%	5,0%
Vervoer									
Eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (PJ)	0,0	0,0	2,1	2,3	5,7	7,9	7,3	8,8	9,3
Finaal energieverbruik van vervoer (PJ)	186,2	190,1	194,4	188,2	185,1	187,7	188,1	190,0	192,3
% groen transport	0,0%	0,0%	1,1%	1,2%	3,1%	4,2%	3,9%	4,6%	4,8%
Hernieuwbare energie doelstelling									
Totaal hernieuwbare energie (PJ)	19,9	22,5	26,3	29,5	37,7	46,5	43,7	55,0	60,1
Totaal bruto finaal energieverbruik (PJ)	1.033	1.040	1.014	1.014	964	1.038	970	976	1.016
% hernieuwbare energie / totaal bruto finaal energieverbruik	1,9%	2,2%	2,6%	2,9%	3,9%	4,5%	4,5%	5,6%	5,9%

* Voorlopige cijfers voor 2013.

Bron: VITO.

koeling en hernieuwbare energie in transport (zowel biobrandstoffen als groene stroom voor elektrische voertuigen), mits tegemoet wordt gekomen aan een minimum doelstelling van 10% hernieuwbare energie in transport.

De elektriciteitsleveranciers dienen het aandeel groene stroom in de leveringen in het Vlaamse Gewest te verhogen van 6% in 2010 naar 13% in 2020 (decreet van 8 mei 2009). Bij de hervorming van de steunmechanismen voor milieuvriendelijke energie in 2012 heeft Vlaanderen beslist om het aandeel groene stroom in de certificaatplichtige elektriciteitsleveringen op te trekken tot 20,5% in 2020.

In 2013 bedraagt de totale bruto productie van **groene stroom** 6.223 GWh, een toename met 3% ten opzichte van 2012. Dit betekent een aandeel van 10,5% in het Vlaamse bruto elektriciteitsverbruik. Ten opzichte van 2005 is de groene stroomproductie verzesvoudigd. Productie op basis van biologisch materiaal – biomassa, biogas en de organische fractie van het huisvuil – blijft met een aandeel van 55% de productie van groene stroom domineren. Dit grote aandeel is vooral toe te schrijven aan de co-verbranding van biomassa in klassieke elektriciteitscentrales. Toch kwam hierin in 2013 een lichte kentering aangezien de elektriciteitscentrale van Ruien in de loop van het jaar buiten werking werd gesteld. Ondertussen doet de installatie van nieuwe zonnepanelen en windturbines het aandeel zonne-, wind-, en waterenergie oplopen van 16% in 2005 tot 45% in 2013. Vooral de toename in de productie van zonne-energie valt op (x14 tussen 2009 en 2013). Hierbij speelde het gunstige ondersteuningsmechanisme voor zonnepanelen een belangrijke rol.

Het bruto finaal verbruik van hernieuwbare energie voor verwarming en koeling bedraagt in 2013 28,4 PJ, een

stijging met 16% ten opzichte van 2012. Dit is 5% van het bruto finaal energieverbruik voor verwarming en koeling.

Warmtepompen, warmtepompboilers en zonneboilers die warmte onttrekken aan bodem, water, lucht of zonnestraling leveren in 2013 slechts 4,2% van de groene warmte maar hun productie is wel gestegen met 26% ten opzichte van 2012, sinds 2005 gaat het om een verviervoudiging. De grootste bijdrage in de groene warmte is afkomstig van de inzet van biomassa (95,8%). Zo is 72% van de groene warmte afkomstig van gewone verbrandingsinstallaties die werken op biomassa. Dit zijn installaties die uitsluitend warmte produceren, voornamelijk uit verschillende vormen van hout (pellets, stukhout, houtafval, houtkrullen, houtstof, houtzaagsel) in de industrie en voor het verwarmen van gebouwen, voornamelijk in de huishoudens. 23% van de groene warmte komt uit WKK-installaties die werken op biomassa, biogas of biobrandstoffen en die naast groene warmte ook groene stroom produceren. Hierbij hoort ook de warmterecuperatie uit de hernieuwbare fractie van afval in verbrandingsovens. Voor groene warmte zijn er momenteel geen specifieke Europese of Vlaamse doelstellingen geformuleerd.

De Richtlijn Hernieuwbare Energie van 2009 legt elke EU-lidstaat op om tegen 2020 minstens 10% hernieuwbare energie in te zetten in het weg- en spoorvervoer. Het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in het vervoer (biobrandstoffen en groene stroom) ten opzichte van het finale energieverbruik in het vervoer bedraagt 4,8% in 2013.

Momenteel gaat het hierbij vooral om biobrandstoffen. Voor Vlaanderen wordt het eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in het vervoer in 2013 op 9,3 PJ geschat. Dit eindverbruik omvat enerzijds het verbruik aan bio-ethanol en biodiesel (9,1 PJ) en anderzijds de

hernieuwbare fractie van de aangewende elektriciteit voor elektrische vormen van transport (0,2 PJ). Het verbruik van biobrandstoffen in transport is in Vlaanderen toegenomen met 5,4% ten opzichte van 2012 (+0,4% voor biodiesel en +36% voor bio-ethanol).

Biobrandstoffen worden gewonnen uit natuurlijke hernieuwbare bronnen. Bij biobrandstoffen van de eerste generatie gaat het dan meestal om voedselgewassen zoals koolzaad, maïs, graan en suikerbiet. Biobrandstoffen die niet aan voedsel gerelateerd zijn, worden meestal de tweede generatie genoemd. Deze worden gemaakt uit speciaal daarvoor geteelde energiegewassen, oneetbare gedeelten van voedselgewassen, houtsnippers, stro of afval.

Met aandelen van 10,5% groene stroom, 5,0% groene warmte en koeling en 4,8% hernieuwbare energie in transport heeft Vlaanderen in 2013 een aandeel van 5,9% hernieuwbare energie in het totaal bruto finaal energiegebruik zoals gedefinieerd in de Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie. De doelstelling die België voor 2020 kreeg opgelegd, bedraagt 13%. De onderhandelingen over de verdeling van deze doelstelling tussen de gewesten en de federale overheid lopen nog.

De **eco-efficiëntie** van de energiesector vergelijkt de milieudruk van de energiesector met de hoeveelheid geproduceerde energie bruikbaar voor de eindgebruikers. Ontkoppeling treedt op wanneer de groeisnelheid van een drukindicator lager is dan de groeisnelheid van de activiteitsindicator. De ontkoppeling is absoluut als de groei van de drukindicator nul of negatief is.

De energetische output van de energiesector – de som van de energieinhoud van zijn eindproducten zoals motorbrandstoffen of elektriciteit – vertoont na 2002 een daling. Inmiddels ligt de output van de energiesector al 19% lager dan in 2000.

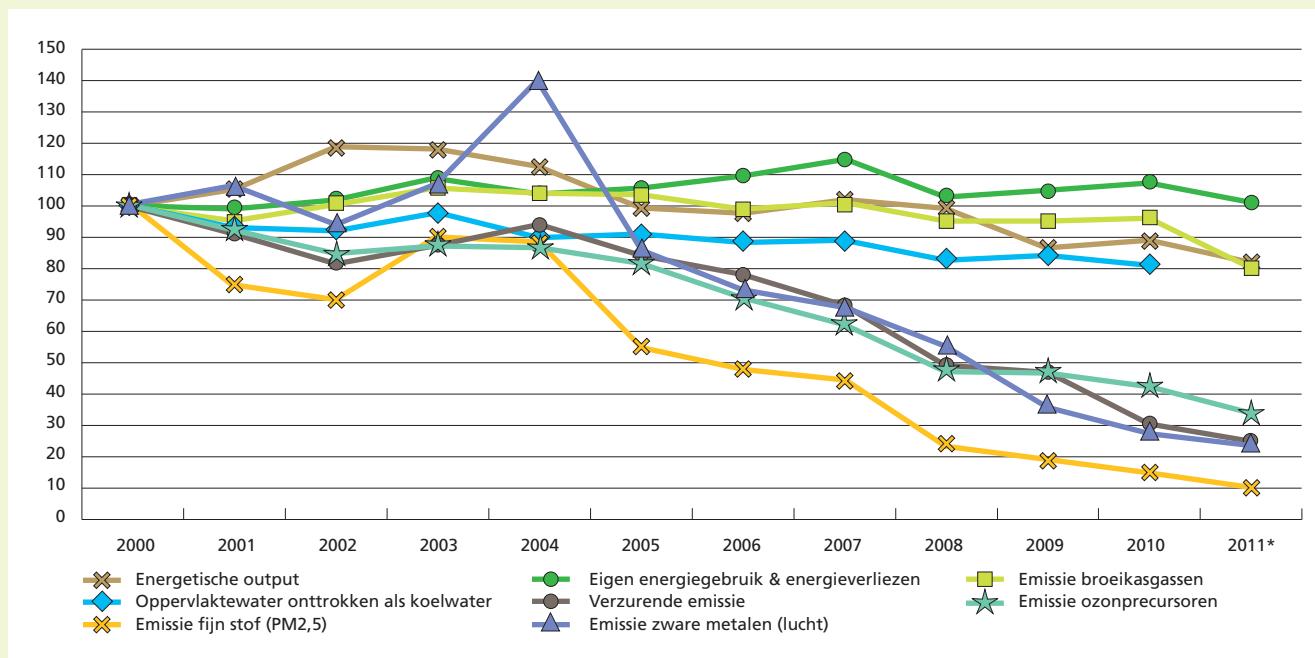
Het eigen energiegebruik en de energieverliezen bij de transformatie, het transport en de distributie van energie vertonen daarentegen nog geen dalend patroon. Het energiegebruik en de -verliezen zijn voor circa 70% toe te schrijven aan de transformatieverliezen bij de opwekking van elektriciteit en warmte. Bij deze laatste zijn belangrijke rendementswinsten mogelijk, onder andere door nuttig gebruik van restwarmte en de inzet van efficiëntere conversietechnieken en hernieuwbare energiebronnen als wind en zon.

Ten opzichte van 2000 is er een duidelijke en aanhoudende absolute ontkoppeling voor de emissies van ozonprecursoren (-66%), verzurende stoffen (-75%), zware metalen (-76%) en fijn stof (-89%). Deze emissies zijn sterk afhankelijk van het steenkoolgebruik in elektriciteitscentrales. Voor de emissie van broeikasgassen is de daling pas in 2008 ingezet (-20%).

Aangestuurd door het lagere activiteitsniveau van de energiesector, daalt de bijkomende milieudruk verder in 2011. Maar daar waar het activiteitsniveau in 2011 met 7,6% terugviel, dalen op de eigen energieverbruiken en -verliezen na alle milieudrukfactoren nog sterker. Het bijkomend effect van milieugereerde maatregelen is het grootst bij de emissies van ozonprecursoren en fijn stof met een afname van respectievelijk 28% en 21% op één jaar tijd.

4.162 Eco-efficiëntie energiesector

Evolutie van de eco-efficiëntie van de energiesector, van 2000 tot 2011, index 2000 = 100.

* Voorlopige cijfers voor 2011.
Bron: VMM-MIRA.

4.163 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van de sociale leverancier, het aantal actieve budgetmeters en stroombegrenzers en het aantal afsluitingen na advies LAC, van 2005 tot 2013.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Klanten sociale leverancier elektriciteit (31/12)	35.994	53.645	52.170	60.026	72.978	77.324	82.287	80.571	80.295
Actieve budgetmeters elektriciteit (31/12)	15.901	25.405	34.300	36.059	40.341	41.200	43.999	44.039	42.891
Actieve stroombegrenzers (31/12)	3.292	3.743	3.424	2.728	2.509	2.790	1.661	2.081	2.175
Aantal afgesloten toegangspunten elektriciteit na advies LAC	1.070	749	1.445	1.429	923	1.857	1.169	981	1.150
Klanten sociale leverancier aardgas (31/12)	24.702	37.948	36.127	41.521	50.721	54.701	59.069	58.028	58.421
Actieve budgetmeters aardgas (31/12)	0	0	0	0	4.488	18.190	24.220	27.232	27.554
Aantal afgesloten toegangspunten aardgas na advies LAC	1.199	1.222	3.335	3.387	3.122	2.836	1.865	1.809	1.695

Bron: VREG.

Energiearmoede

Het Vlaamse regeerakkoord uit 2009 en de beleidsnota Energie 2009-2014 stellen dat energie een basisbehoefte en een basisrecht is. Armoede mag geen aanleiding geven tot mensewaardige levensomstandigheden door een gebrek aan warm water, verwarming of elektriciteit. Daarom mogen zonder sociaal onderzoek geen gezinnen afgesloten worden van elektriciteit of aardgas.

Nadat de commerciële leverancier het leveringscontract met een klant heeft opgezegd wegens wanbetaling, is het de netbeheerder die deze klanten zoals wettelijk bepaald verder belieft in zijn rol van sociale leverancier. Tussen 2005 en 2011 steeg het aantal huishoudelijke klanten van de netbeheerders fors. In 2012 daalde dit cijfer voor zowel elektriciteit als aardgas met ongeveer 2%. In 2013 is de beweging minder eenduidig:

- een minieme daling voor elektriciteit: van 80.571 (2,99% van alle huishoudelijke klanten) tot 80.295 klanten (2,97%)
- een minieme stijging in absolute cijfers, maar wel een daling in relatieve cijfers voor aardgas: van 58.028 (3,45% van alle aardgasafnemers) tot 58.421 klanten (3,40%).

Eind 2013 werden ongeveer 85.500 gezinnen beleverd door de netbeheerder voor elektriciteit en/of gas, tegenover bijna 88.000 eind 2011 en 86.000 eind 2012.

Mogelijke verklaringen voor de afname de jongste 2 jaar zijn een betere sensibilisering van gedropte klanten om terug te keren naar de commerciële markt en het principiële verbod dat werd ingevoerd voor leveranciers om gedropte klanten die schuldenvrij zijn te weigeren als nieuwe klant. De marktdynamiek speelt ook hier een rol. Daarnaast werden ook de ontradende tarieven bij de netbeheerder voor niet-beschermde afnemers in de kijker gezet.

Het aantal actieve budgetmeters voor elektriciteit daalt met 2,6% in 2013. Iets meer dan de helft van de door de sociale leverancier van elektriciteit beleverde huishoudens (53%) wordt beleverd via een budgetmeter. De andere worden nog beleverd via een gewone meter. Tot 2006 vereiste de regelgeving dat bij elektriciteitsklanten van

de sociale leverancier dadelijk een budgetmeter werd geïnstalleerd. Sinds 2007 krijgen enkel afnemers die hun facturen ook bij de sociale leverancier niet correct betalen een budgetmeter. Eind 2013 verbruikt 1,6% van alle huishoudelijke elektriciteitsafnemers stroom via een budgetmeter, hetzelfde percentage als in 2012.

Het aantal actieve aardgasbudgetmeters steeg licht, eind 2013 nemen 27.554 gezinnen aardgas af via een budgetmeter (of 1,6% van de huishoudelijke gasafnemers). Relatief gezien zijn er intussen dus evenveel gezinnen met een budgetmeter voor elektriciteit als voor aardgas, namelijk 1,6%.

Eind 2013 verbruiken 2.175 gezinnen elektriciteit via een stroombegrenzer. Het verbruik wordt daardoor begrensd tot een vermogen van 10 ampère. Enkel waar technisch niet mogelijk, bijvoorbeeld door plaatsgebrek, worden nog stroombegrenzers geplaatst. In 2012 en 2013 werden terug meer klassieke stroombegrenzers geplaatst. De stijging is volledig toe te schrijven aan het feit dat in bepaalde appartementsgebouwen de meterconfiguratie niet toelaat om op een veilige manier budgetmeters te plaatsen. Intussen werd een technische oplossing gevonden voor deze situaties, waardoor het aantal stroombegrenzers de volgende jaren terug moet dalen.

Vooraleer de sociale leverancier een gezin mag afsluiten wegens wanbetaling, moet hij het dossier voorleggen aan de lokale adviescommissie (LAC) van de gemeente. In geval van fraude, bij onveiligheid, bij leegstand of wanneer de klant weigert om een contract te tekenen na verhuis is geen LAC-advies nodig. In de loop van 2013 werden 1.150 toegangspunten afgesloten van stroom na LAC-advies, een stijging met 169 of 17% die volledig toe te schrijven is aan netbeheerder Eandis, onder meer omdat in 2013 een achterstand in LAC-dossiers in de stad Antwerpen weggewerkt werd. Voor aardgas werden 1.695 toegangspunten afgesloten na LAC-advies, een daling met 6%. Het aantal afsluitingen ligt het hoogst in de stad Antwerpen. Er wordt gesproken over afgesloten toegangspunten en niet over huishoudens omdat niet geweten is of de toegangspunten ook effectief bewoond zijn.

Het aantal afgesloten toegangspunten na advies van de LAC voor aardgas (1.695) ligt veel hoger dan voor elek-

triciteit (1.150). De schulden bij aardgasafnemers lopen vaak sneller op omdat het aandeel van de aardgaskost in het gezinsbudget meestal hoger is dan de elektriciteitskost. De netbeheerders hebben de indruk dat afnemers ook eerder hun elektriciteitsrekening betalen omdat voor verwarming op aardgas alternatieven mogelijk zijn, wat voor elektriciteit niet het geval is.

Elektriciteits- en aardgasmarkt

De Vlaamse overheid wil een goed werkende elektriciteits- en aardgasmarkt met een goede dienstverlening en concurrentiële prijzen. Concurrentiële prijzen zijn enkel mogelijk mits een onafhankelijk netbeheer, een niet-discriminatoire toegang tot het net en een gelijk speelveld tussen de energieleveranciers.

In 2012 werd de elektriciteits- en aardgasmarkt flink door elkaar geschud. De grote media-aandacht voor energie, onder andere onder invloed van de federale maatregelen zoals de prijsplafonnering voor variabele contracten en de afschaffing van de verbrekingsvergoedingen, droeg bij tot een sterk verhoogd bewustzijn bij de elektriciteits- en aardgasafnemers. Dit leidde tot een ongezien hoog niveau van leverancierswissels. De sensibilisering door federale, Vlaamse en lokale overheden onder andere voor groepsaankopen heeft hier zeker een impact gehad.

Het aantal gezinnen en bedrijven dat van energieleverancier wisselde in Vlaanderen blijft opvallend hoog in 2013. De evoluties van de marktaandelen in 2013 liggen logischerwijze in lijn met deze hoge activiteitsgraad. De marktaandelen tonen aan dat reële concurrentie op de

Belgische energiemarkt een feit is. De marktaandelen van de uitdagers volgen in 2013 verder het ingezette pad en stijgen tot het hoogste niveau ooit. Niet alleen de versmalende kloof tussen het prijsniveau van de standaardleveranciers en de laagste prijs in de markt, maar ook de gunstige evolutie van de concentratie-indexen geven aan dat de energiemarkt evolueert naar een concurrentiële toestand.

Iets meer dan 50% van alle elektriciteitsleveringen via het distributienet staat nog op naam van de GDF-Suez groep (Electrabel). In 2004, het eerste jaar van de vrijmaking van de markt, bedroeg dit nog 76%. De drie grootste elektriciteitsleveranciers (GDF-Suez, EDF-Luminus en Eni) leveren samen 80% van alle elektriciteit aan eindafnemers op het distributienet in Vlaanderen.

Ook voor aardgas neemt GDF-Suez nog steeds het grootste deel van de leveringen op het distributienet voor haar rekening, maar de dominantie is sterk afgangen de voorbije jaren. Voor aardgas zijn de drie grootste leveranciers GDF-Suez, Eni en EDF-Luminus. Samen leveren ze 74% van het totale volume aardgas aan de eindafnemers. In 2004 bedroeg dit nog bijna 99%.

De Herfindahl-Hirschman index (HHI) is een vaak gebruikte maatstaf voor de concentratiegraad in een sector. De berekening is gebaseerd op de verdeling van de markt onder verschillende aanbieders. De uitkomst van de berekening ligt steeds tussen 0 (volledige mededeling) en 10.000 (monopolie). In het algemeen is een HHI onder de 1.800 aangewezen. Een HHI boven de 2.500 wijst op zware risico's voor de marktwerking.

4.164 Marktaandelen

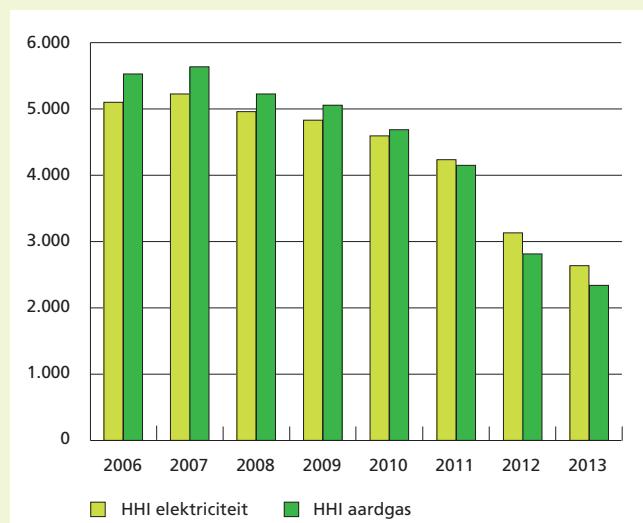
Marktaandelen van leveranciers, uitgedrukt in geleverde elektriciteit en geleverd aardgas aan afnemers op het distributienet, van 2004 tot 2013, in %.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Elektriciteitslevering										
GDF-Suez	75,8	69,8	68,6	70,6	70,1	68,9	66,4	62,1	55,9	50,3
EDF-Luminus	16,5	19,3	19,0	15,2	13,9	15,2	17,2	19,8	20,5	20,5
Eni	3,9	5,4	5,9	5,5	5,4	5,7	6,9	7,2	9,2	8,9
Essent	1,3	2,0	2,3	2,2	2,2	1,8	1,7	2,0	3,3	4,8
E.ON	0,7	1,1	1,9	2,3	2,9	3,1	3,7	4,7	4,4	4,0
Lampiris					0,1	0,5	0,9	2,3	3,6	
Eneco	0,0	0,0	0,5	1,5	2,5	2,7	1,9	1,5	1,8	2,7
Overige	1,8	2,4	1,7	2,7	3,0	2,6	1,8	1,8	2,7	5,2
Gaslevering										
GDF-Suez	77,8	73,3	69,4	66,3	65,6	62,8	60,9	56,8	49,9	39,4
Eni	7,9	11,3	12,9	14,7	13,7	12,7	13,2	15,3	15,4	17,8
EDF-Luminus	13,0	12,3	14,8	13,9	14,5	16,0	16,2	16,7	16,7	16,7
Lampiris					0,4	1,3	2,9	5,0	7,2	
Essent						1,3	1,2	1,8	4,6	6,7
Eneco						1,9	1,1	1,5	2,6	4,5
Wingas						1,9	1,8	1,7	2,3	2,1
Overige	1,4	3,2	2,8	5,1	6,2	3,1	4,4	3,3	3,6	5,6

Bron: VREG.

4.165 Marktwerking

Evolutie van de Herfindahl-Hirschman Index voor de elektriciteits- en aardgasmarkt op basis van marktaandelen in termen van toegangspunten, van 2006 tot 2013, index tussen 0 (volledige mededeling) en 10.000 (monopolie).

Bron: VREG.

4.166 Stroom- en gasonderbrekingen

Evolutie van de frequentie en de duur van de stroom- en gasonderbrekingen op het distributienet, van 2005 tot 2013.

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Laagspanningsnet	Frequentie onderbrekingen				0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,05
	Duur onbeschikbaarheid				0:06:23	0:05:35	0:07:04	0:07:36	0:06:24	0:07:15
Middenspanningsnet	Frequentie onderbrekingen	0,69	0,68	0,56	0,55	0,51	0,51	0,48	0,52	0,47
	Duur onbeschikbaarheid	0:36:19	0:28:22	0:22:19	0:22:07	0:21:30	0:20:06	0:17:55	0:19:39	0:19:24
Aardgasnet	Duur onbeschikbaarheid		0:06:00	0:06:00	0:05:00	0:05:00	0:05:30	0:7:12	0:06:24	0:06:54

Bron: VREG.

Net zoals de voorgaande jaren is er een gunstige evolutie wat de concentratiegraad betreft, zowel voor de levering van elektriciteit als van aardgas. Onder invloed van ingrijpende wijzigingen van de marktaandelen in 2012 was de evolutie van de HHI-index toen bijzonder opvallend. In 2013 zet deze evolutie zich door, zij het iets minder uitgesproken. De aardgasmarkt is ook in 2013 minder sterk geconcentreerd dan de elektriciteitsmarkt.

Hoewel de indexen ook in 2013 nog niet op het niveau zijn dat aanzien wordt als een volledig concurrentiële markt, betekent 2013 (net als 2011 en 2012) opnieuw een sterke verbetering op dit vlak en benaderen we voor bepaalde markten al de streefwaarde van 1.800 die over het algemeen vooropgezet wordt als voorwaarde voor een competitieve markt.

Hoewel de Vlaamse energiemarkt veel concurrentieler geworden is, kent deze nog altijd een relatieve concentratie. Dit is enerzijds te wijten aan het snel verminderende, maar nog altijd belangrijke marktaandeel van de historische leveranciers, anderzijds aan het effect van fusies en participaties tussen de verschillende spelers, die soms voor een (tijdelijke) stijging van de concentratiegraad zorgen.

Elektriciteits- en aardgasnetwerk

Uit internationale vergelijkingen blijkt dat de betrouwbaarheid van de elektriciteits- en aardgasvoorziening in het Vlaamse Gewest zeer hoog is. Het aantal en de duur van de stroom- en aardgasonderbrekingen zijn beperkt. De Vlaamse overheid wil dit zo houden.

In 2013 werd de stroomvoorziening van een Vlaamse afnemer gemiddeld 0,48 keer accidenteel onderbroken door incidenten op het middenspanningsnet en 0,05 keer door een onderbreking op het laagspanningsnet.

Een gebruiker op het middenspanningsnet had daardoor in 2013 gemiddeld 19 minuten en 24 seconden geen elektriciteit als gevolg van incidenten, een lichte daling ten opzichte van 2012. Sinds 2005 is er een positieve trend waarneembaar.

De netbeheerders ontwikkelden op vraag van de VREG een methodiek die toeliet de onderbrekingen op het laagspanningsnet te kwantificeren. Deze onderbrekingsduur bedroeg in 2013 7 minuten en 15 seconden.

Incidenten op laagspannings- en middenspanningsnet sa-

men veroorzaken bij de laagspanningsnet-gebruiker een gemiddelde spanningsonderbreking van 26 minuten en 39 seconden, iets hoger dan vorig jaar.

De onbeschikbaarheid is voornamelijk het gevolg van defecten op middenspannings- en hoogspanningskabels. Deze kunnen al dan niet veroorzaakt zijn door derden. De netbeheerders kunnen hier invloed op uitoefenen, enerzijds via hun investeringspolitiek en anderzijds via het verstrekken van de liggingsgegevens. Om kabelbreuken door derden in de toekomst zoveel mogelijk te vermijden hebben de netbeheerders de liggingsgegevens van hun kabels samengebracht in het Kabel en Leiding Informatie Portaal. Zo wordt graafschade aan kabels voorkomen. Dit gebeurt onder andere door nauw overleg met de bouwsector. Het blijft echter een groeiproces en continu aandachtspunt. Enerzijds is er controle op de betrouwbaarheid van de plannen en het ter beschikking stellen en anderzijds naar het effectief gebruik van de plannen door de aannemers. Pas op lange termijn zal dit zijn effect hebben.

In het algemeen blijft de betrouwbaarheid van de middenspanningsdistributienetten op een hoog peil gehandhaafd. Uit cijfers van de Council of European Energy Regulators (CEER) blijkt dat de Vlaamse onderbrekingscijfers vergelijkbaar zijn met die van Nederland en Duitsland die in Europa tot de laagst vermelde behoren.

De gemiddelde onbeschikbaarheid van de toegang tot het aardgasnet werd per afnemer geschat op 6 minuten en 54 seconden in 2013. Deze onbeschikbaarheid is nagenoeg volledig toe te schrijven aan geplande werken. Dit heeft meestal geen al te grote impact op het gebruikerscomfort aangezien geplande werken op voorhand moeten aangekondigd worden of in overleg gebeuren met de getroffen eindafnemers.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jespers, K. & Wetzels, W. (2014). *Energiebalans Vlaanderen 2013*. Mol: VITO.
- Jespers, K., Aernouts, K. & Wetzels, W. (2014). *Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2013 – Deel I : Hernieuwbare energie*. Mol: VITO.
- Wetzels, W., Aernouts, K. & Jespers, K. (2014). *Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2013 – Deel II : WKK*. Mol: VITO.
- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Energie 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- VREG (2014). *Marktrapport 2013*. Brussel.
- VREG (2014). *Statistieken 2013 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbaredienstverplichtingen*. Brussel.
- VREG (2014). *De kwaliteit van de dienstverlening van de elektriciteitsdistributienetbeheerders en de beheerder van het plaatselijk vervoernet in het Vlaamse Gewest in 2013*. Brussel.
- VREG (2014). *De kwaliteit van de dienstverlening van de aardgasnetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2013*. Brussel.
- Van Steertegem, M. (eindred.) (2013). *MIRA Indicatorrapport 2012*. Mechelen: Vlaamse Milieumaatschappij.

- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): <http://www.vmm.be>
- Milieu- en natuurrapport (MIRA):
<http://www.milieurapport.be>
- Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>
- Het energie- en milieu-informatiesysteem van het Vlaamse Gewest (EMIS): <http://www.emis.vito.be>
- Vlaams Energieagentschap: <http://www.energiesparen.be>
- Vlaamse Reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt: <http://www.vreg.be>
- Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO):
<http://www.vito.be>
- Pact 2020, Kernindicatoren Meting 2013: <http://www4.vlaanderen.be/sites/svr/Pages/2013-06-28-pact2020-meting2013.aspx>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

DEFINITIES

Bruto binnenlands energieverbruik Primair energieverbruik, verminderd met de internationale scheepvaart- en luchtaartbunkers (geleverde hoeveelheden energiedragers (hoofdzakelijk brandstof) aan zeeschepen of vliegtuigen die naar buitenlandse havens varen of op buitenlandse luchthavens vliegen).

Primair energieverbruik Hoeveelheid energie die een geografische entiteit nodig heeft om gedurende de bestudeerde periode aan de vraag naar energie te kunnen voldoen. Het primair energieverbruik is gelijk aan de som van de primaire energieproductie en de netto invoer van energie.

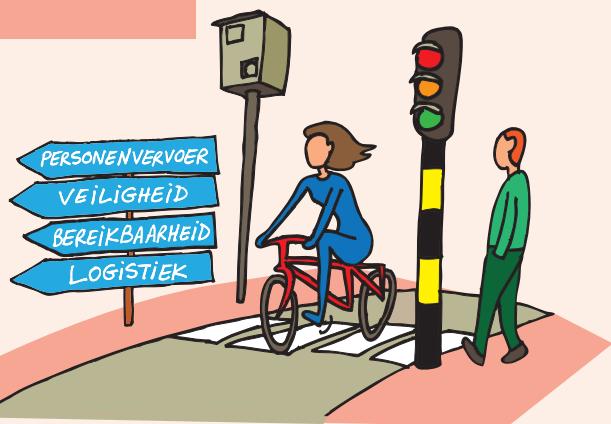
Bruto elektriciteitsverbruik Verbruik inclusief zelfproductie verbruikt on site + netverliezen + eigenverbruik centrales.

Energie-productiviteit Het bruto binnenlands product (in 1.000 euro, kettingeuro's met als referentiejaar 2005) gedeeld door het bruto binnenlands energieverbruik (in kilogram olie-equivalenten).

Graaddagen Eenheid gebruikt om de verwarmingsbehoefte in een jaar te bepalen. Elke gemiddelde etmaaltemperatuur wordt vergeleken met een constant etmaalgemiddelde van 15°C, dat wil zeggen elke graad die de gemiddelde etmaaltemperatuur beneden de 15°C ligt, wordt een graaddag genoemd. Alle etmalen van het jaar opgeteld, leveren het aantal graaddagen per jaar op. Hoe meer graaddagen een jaar heeft, hoe kouder het geweest is en hoe meer brandstof voor verwarming nodig geweest zal zijn.

5

SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA

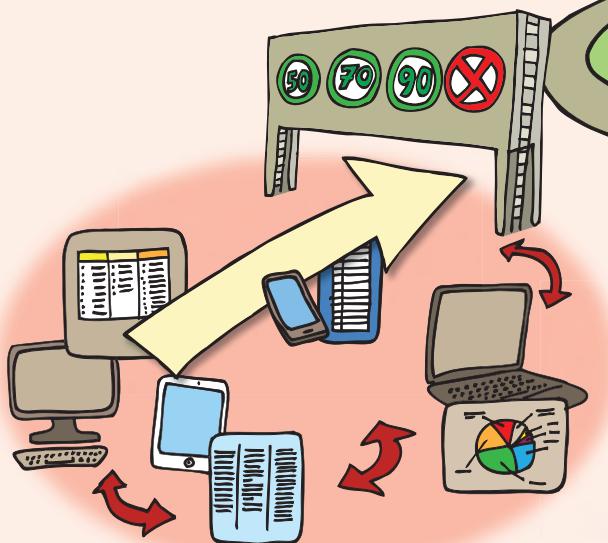

VEILIG VERKEER:

Het aantal letselongevallen en het aantal gewonden in het verkeer neemt af

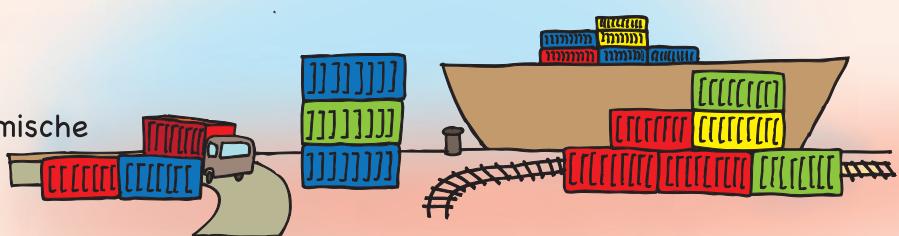
PERSONENVERVOER EN MILIEU-IMPACT:

De verdieselijking van het personenwagenpark stagneert op 63% dieselvoertuigen

VLOT VERKEER: Het aantal dynamische verkeersmanagementsystemen neemt met 50% toe tussen 2011 en 2013

LOGISTIEK: De overslag in de Vlaamse zeehavens bedraagt 262 miljoen ton

FIGUREN

5.1	Personenkilometer personenwagens	384
5.2	Personenkilometer autobussen en –cars	384
5.3	De Lijn	384
5.4	Personenkilometer NMBS	385
5.5	Luchthavens passagiers EU	385
5.6	Vliegbewegingen	386
5.7	Luchthavens passagiers	386
5.8	Modale verdeling personenvervoer	387
5.9	Modale verdeling van het woon-werkverkeer	387
5.10	Modale verdeling van het woon-schoolverkeer	387
5.11	Motief van de verplaatsing	388
5.12	Motief van de afgelegde afstand	388
5.13	Motief van niet-verplaatsers	388
5.14	Modale verdeling naar afstand	389
5.15	Tonkilometers vrachtwagens	390
5.16	Goederenvervoer over de weg	390
5.17	Tonkilometer NMBS	390
5.18	Binnenvaart	390
5.19	Haventrafiek Le Havre – Hamburg	391
5.20	Goederentrafiek zeehaven	392
5.21	Goederentrafiek naar soort	392
5.22	Vrachtluchthavens EU	393
5.23	Luchthavens vracht	393
5.24	Oliepijpleidingen	394
5.25	Modale verdeling goederenvervoer	394
5.26	Logistiek – toegevoegde waarde	395
5.27	Logistiek – werkgelegenheid	395
5.28	Voertuigenpark	396
5.29	Wegverkeer	396
5.30	Filezwaarte	397
5.31	Missing links wegennet	397
5.32	Missing links waterwegen	398
5.33	Fietroutenetwerk	398
5.34	Staat fietspaden	398
5.35	Evolutie verkeersveiligheid	399
5.36	Ongevallen naar wegtype	399
5.37	Zwakke weggebruikers	399
5.38	Doelstellingen verkeersveiligheid	400
5.39	Verkeersveiligheid regio's	400
5.40	Verkeersveiligheid lidstaten	400
5.41	Personenwagenpark	401
5.42	Roetfilters	401
5.43	Voertuigeigenaar	401
5.44	Energieverbruik	402
5.45	Brandstofprijzen	402
5.46	CO ₂ -uitstoot	403
5.47	Broeikasgasemissies	403
5.48	Strooizout	403
5.49	Hernieuwbare energie	403
5.50	Eco-efficiëntie personenvervoer	404
5.51	Eco-efficiëntie goederenvervoer	404
5.52	Ontsnippering	405
5.53	Geluidsbelasting	405
5.54	Milieu-impact transport	405
5.55	Alternatieven voor de auto	406

BLIKVANGERS

- Er zijn nieuwe recordcijfers voor het aantal personenkilometer met personenwagens (67 miljard pkm) en met de trein (6,5 miljard pkm). Er zijn ook groeicijfers, maar geen nieuwe records voor het aantal personenkilometer met autobussen en –cars (9 miljard pkm) en voor de passagiersluchtvaart.
- Bij het vrachtvervoer lijkt er sprake van een "double dip". Onmiddellijk na het begin van de financieel-economische crisis werd een daling genoteerd van de vervoerde vracht bij alle modi. De voorbije jaren stonden in het teken van voorzichtig herstel maar sinds 2012 liep de vervoerde vracht opnieuw terug. Enkel de zeevaart lijkt stand te kunnen houden. Bij het vrachtvervoer over de weg, per spoor, binnenvaart en vrachtluchtvaart daalde de trafiek.
- Er vielen in 2013 1.011 dode en zwaargewonde fiets-slaachtoffers. Dat is een stijging met 4% t.o.v. 2012. Het totaal aantal doden en zwaargewonden nam in 2013 af met 4,7%. 26,4% van de dode en zwaargewonde verkeersslaachtoffers zijn fietsers, bijna 10% zijn voetgangers. Bij de voetgangers vielen er in 2013 373 doden en zwaargewonden. Dat is bijna 22% minder dan in 2012.
- De broeikasgasemissies, uitgestoten door de totale transportsector, bedroegen in 2012 15.350 kton CO₂-equivalenten. De transportsector staat in voor 20% van de broeikasgasemissies in Vlaanderen. De broeikasgas-emissies van de transportsector vertonen een stijgende trend tussen 2000 en 2011. Dit is in belangrijke mate te wijten aan de toegenomen emissies van het goederenverkeer (13% in die periode). Tussen 2011 en 2012 zijn de emissies van de transportsector met 7% gedaald. Bij alle subsectoren werd er een daling vastgesteld.
- De verdieselijking van het personenwagenpark stagneert met 63% dieselvoertuigen in het wagenpark in 2013 en in 2012. Bij de nieuw ingeschreven personenwagens is eveneens 63% uitgerust met een dieselmotor. Dit aandeel van diesel bij de nieuw ingeschreven voertuigen neemt al 2 jaren af.

Het Vlaamse mobiliteitsbeleid streeft naar een verkeers- en vervoerssysteem dat tot de performantste van Europa behoort. Hiervoor wordt co-modaliteit, ondersteund door een gericht locatiebeleid en door het STOP-principe (Stappen, Trappen, Openbaar en Privé vervoer) als hoeksteen van het Vlaamse mobiliteitsbeleid toegepast. Dat betekent dat de meest optimale modus vanuit economisch, ecologisch en logistiek oogpunt wordt ingezet. Daarbij streeft de overheid naar een kwaliteitsvol, volledig, (kosten)efficiënt en geïntegreerd openbaar vervoeraanbod en naar een uitgebreid fietspadennetwerk.

In het toekomstproject Vlaanderen in Actie en het bijhorend Pact 2020 wordt de "slimme draaischijf van Europa" als doorbraak geformuleerd met bijhorende doelstellingen. Als logistiek Vlaanderen zijn rol als slimme draaischijf van Europa verder wil uitspelen, moeten de economische poorten vlot bereikbaar zijn via de verschillende transportmodi. Om de logistieke activiteiten maximaal te valoriseren wil men logistieke spelers aantrekken die ten volle toegevoegde waarde en werkgelegenheid creëren. Vlot verkeer voor alle transportmodi is daarbij uiterst belangrijk. Het bestaande transportnetwerk moet daarom ten volle benut worden en de ontbrekende schakels in het netwerk moeten worden weggewerkt. De overheid legt zichzelf bij de uitbouw van het performante vervoerssysteem strenge verkeersveiligheidsnormen op. De gehele vervoerssector mag bovendien maar een beperkte impact hebben op mens en milieu. Daarbij gaat specifiek aandacht naar de Europese milieudoelstellingen.

Dit hoofdstuk wil de mobiliteit in al haar aspecten bespreken. Een eerste deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Daarna volgt een beschrijving van de logistieke sector. Een derde deel behandelt de mate waarin het verkeer zich vlot kan bewegen. Het vierde deel focust op verkeersveiligheid. Het laatste deel behandelt ten slotte de milieueffecten van mobiliteit.

Personenvervoer

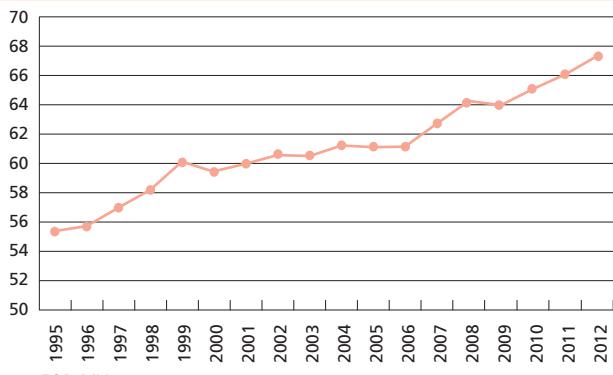
Dit deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Een eerste focus ligt op de veranderingen per modus. Een tweede deel beschrijft het verplaatsingsgedrag van de Vlaming. De keuze van vervoerswijze voor bepaalde soorten verplaatsingen staat hierbij centraal.

Transportmodus

Hieronder komen de veranderingen in het personenvervoer naar modus aan bod. Het individueel en collectief vervoer over de weg, het spoorvervoer, de luchtvaart en de zeevaart worden daarbij onder de loep genomen.

5.1 Personenkilometer personenwagens

Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met personenwagens en bestelwagens met passagier, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2012, in miljard personenkilometer.

Bron: FOD MV.

Personenwagen

Het aantal personenkilometer met personenwagens kende een neerwaartse knik in 2009. De economische crisis die begon op het einde van 2008 is hier een verklarende factor. De knik bleek echter een tijdelijk fenomeen te zijn want in de daaropvolgende jaren ging het aantal personenkilometer terug omhoog. Het aantal personenkilometer steeg tussen 1995 en 2012 met 22%.

Collectief vervoer via de weg

Het aantal personenkilometer met autobussen en -cars stagneert sinds het in 2007 een recordhoogte bereikte. Dit collectief vervoer over de weg steeg tussen 1995 en 2012 met bijna een derde. De toename is vooral te danken aan de uitbreiding van het aanbod en voordelige abonnementen bij De Lijn in de jaren na de eeuwwisseling.

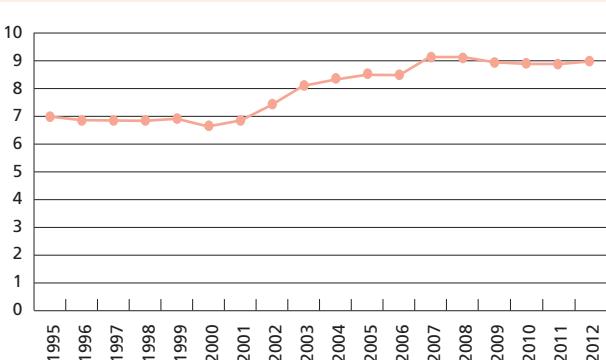
In 2013 zag De Lijn voor het derde jaar op rij een lichte terugval van het aantal vervoerde passagiers. De vervoersmaatschappij noteerde 540 miljoen **reizigersritten**. De beperkte terugval (-0,8%) is het gevolg van het gedeeltelijk inkrimpen van het aanbod (-2,9%) van De Lijn. Deze inkrimping was één van de maatregelen die De Lijn nam om te beantwoorden aan de vraag naar bezuinigingen. De reizigersgroei in de voorgaande jaren was vooral te danken aan de toename van de voordelige netabonnementen. Daarnaast zorgde de uitwerking van de basismobiliteit en het netmanagement voor nieuwe lijnen, nieuwe haltes en verhoogde frequenties.

Het aantal afgelegde voertuigmeter daalde voor het vierde jaar op rij. Voorheen verliep de groei ook al trager dan de groei van het aantal reizigersritten, wat wijst op een betere benutting van de capaciteit van de bussen en trams van De Lijn.

De financiering van de openbare vervoersmaatschappij bestaat deels uit eigen inkomsten en deels uit subsidies en

5.2 Personenkilometer autobussen en -cars

Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met autobussen en -cars, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2012, in miljard personenkilometer.

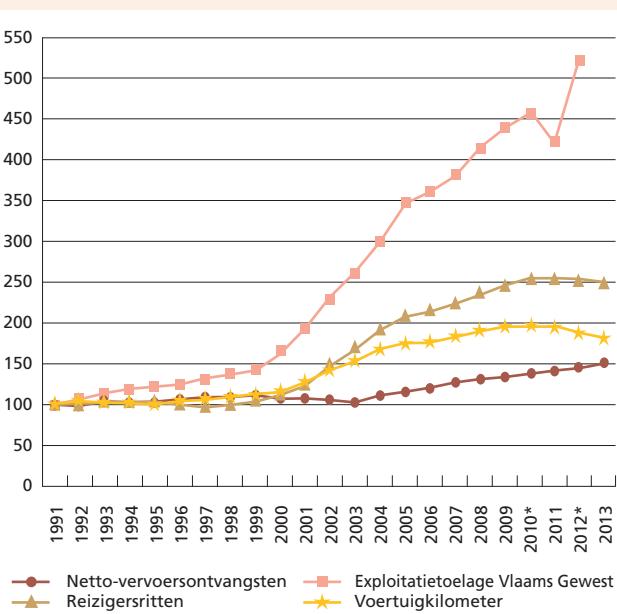

Bron: FOD MV.

toelagen. De overheid koos rond de eeuwwisseling voor een beleid van lage tarieven en een verhoogd aanbod. Dat weerspiegelt zich in een sterke toename van de exploitatietoelage. De eigen inkomsten stegen de laatste jaren ook, maar niet in dezelfde mate als de subsidies en de financieringen. In 2010 en 2011 is er een aanzienlijke daling van de exploitatietoelage en een stijging van de nettovervoersinkomsten.

5.3 De Lijn

Index van het aantal reizigersritten en voertuigmeter De Lijn, netto-vervoersontvangsten De Lijn en exploitatietoelage Vlaams Gewest De Lijn, van 1991 tot 2013, index 1991 = 100.

* 2010: Gedurende een korte periode in 2004/2005 was de exploitatiedotatie gesplitst krediet. 62,9 miljoen ordonnantiekrediet werd uiteindelijk uitbetaald in 2010.

* 2012: in 2012 werd de overflowdotatie ten belope van 138,6 miljoen uitbetaald.

Bron: VVM De Lijn via Dataroom MOW.

Spoor

De NMBS boekte in 2013 voor het zeventiende opeenvolgende jaar een groei van het aantal reizigersritten. In totaal maakten 233 miljoen reizigers gebruik van de NMBS voor nationaal en internationaal vervoer. Binnen België werd in 2013 223 miljoen keer de trein genomen. Dat is een stagnering in vergelijking met 2012, mede het gevolg van een boekhoudkundige verhuis van de Benelux-trein uit het binnenlandaanbod naar het buitenlandaanbod. In vergelijking met 1990 noteren we wel een stijging met 67%. Ook het aantal personenkilometer blijft stijgen. In 2013 werden in Vlaanderen 6,5 miljard personenkilometer afgelegd per trein, goed voor een nieuw record.

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een kort overzicht van de evolutie van de Europese luchtvaart. Daarna volgt een beschrijving van de situatie op de luchthavens in Vlaanderen.

In 2013 steeg het aantal passagiers op Europese luchthavens met 3% ten opzichte van 2012. De luchtvaart kende in 2001 en 2002 moeilijke tijden. De toenmalige economische crisis, de aanslagen van 11 september 2001, de SARS-epidemie... lieten hun sporen na. In beide jaren ging de passagiersluchtvaart in de EU25 licht achteruit. Sinds 2003 was er opnieuw groei, tot de economische crisis eind 2008 toesloeg. Sinds 2010 loopt het passagiersaantal weer op.

2013 was een jaar van gematigde groei voor de Vlaamse luchtvaart. Het aantal **vliegbewegingen** ging met 4% achteruit, maar het aantal **passagiers** steeg wel met 1%.

Zaventem – Brussel Nationaal

Zaventem is goed voor twee derde van de vliegtuigbewegingen en zelfs 98% van het aantal passagiers binnen het Vlaamse Gewest. In de Europese Unie was Zaventem in 2012 de achttiende passagiersluchthaven.

In 2013 steeg het passagiersaantal met 1% tot ruim 19 miljoen reizigers. Het aantal bewegingen daalde met 3%. De bezettingsgraad van de vliegtuigen ging licht vooruit. In 2013 verwelkomde de luchthaven twee nieuwe luchtvaartmaatschappijen, voegde twee nieuwe bestemmingen toe aan het aanbod, maar zag ook twee maatschappijen haar activiteiten stopzetten op de luchthaven en vijf bestemmingen verdwijnen.

Het aantal lokale passagiers, die hun vliegreis beginnen of eindigen in Brussel, bleef stabiel op 16 miljoen. Het aantal transferpassagiers daalde met 3%, en hinkt met slechts 3 miljoen passagiers achterop in vergelijking met andere grote luchthavens.

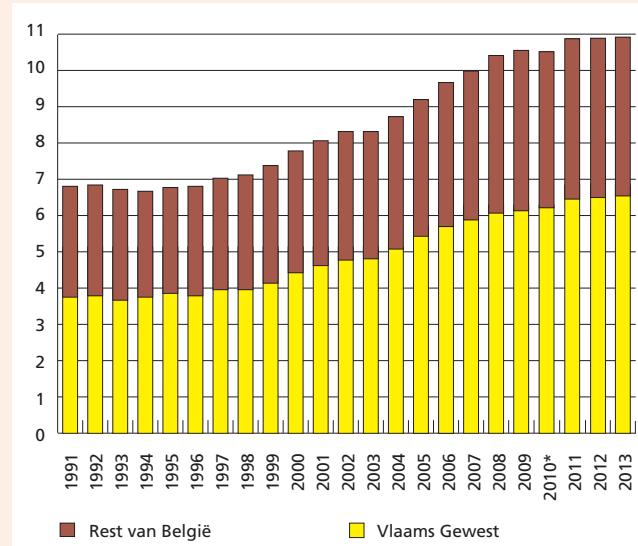
Als passagiersluchthaven is Zaventem vooral intra-Europees gericht.

Oostende – Brugge

De trafiek in de regionale luchthaven van Oostende kende het voorbije decennium bijna een verdub-

5.4 Personenkilometer NMBS

Evolutie van het aantal personenkilometer, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2013, in miljard personenkilometer.

* : Cijfer Vlaanderen 2010-13 schatting o.b.v. Belgisch totaal en evolutie Vlaams aandeel in dit totaal. Sinds september 2010 exclusief Eurostar-verkeer, dat sindsdien een volledig zelfstandige onderneming is.
Bron: NMBS.

beling. Het merendeel bestaat uit ad-hoc vluchten met de hele wereld als bestemming. Het belang van Oostende ligt vooral in het vrachtverkeer en chartervluchten voor passagiers.

Het aantal vliegbewegingen daalde in 2013 met 11%. Het aantal passagiers steeg met 6% tot 248.000.

5.5 Luchthavens passagiers EU

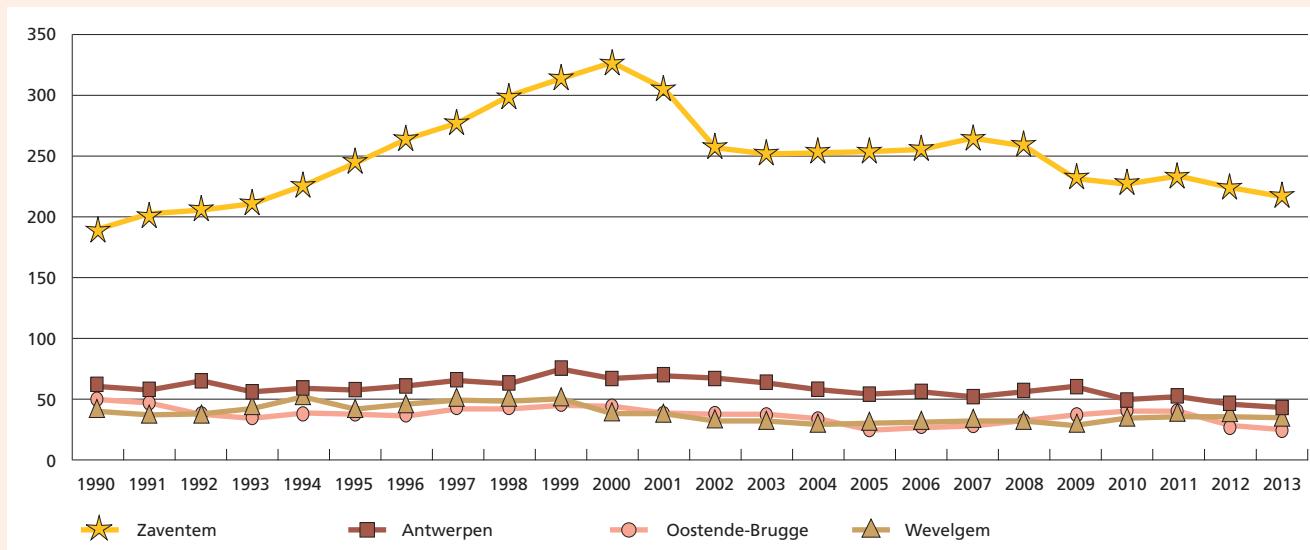
Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste luchthavens van EU27 in 2000 en 2012, in miljoen passagiers.

Luchthavens	2000	2012
Londen Heathrow	64,3	70,0
Parijs Ch. de Gaulle	49,7	61,4
Frankfurt Rhein-Main	49,0	57,3
Amsterdam Schiphol	39,3	51,0
Madrid Barajas	32,7	45,1
München	22,9	38,2
Rome Fiumicino	25,9	36,7
Barcelona	19,4	35,1
Londen Gatwick	32,0	34,2
Parijs Orly	25,4	27,2
Kopenhagen Kastrup	18,1	23,2
Palma de Mallorca	19,3	22,6
Wenen	11,9	22,2
Düsseldorf	15,9	20,8
Stockholm Arlanda	18,6	19,7
Manchester	18,3	19,7
Dublin	13,7	19,1
Zaventem	21,6	19,0
Milaan Malpensa	20,6	18,3
Berlijn Tegel	10,2	18,2

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit.
Bron: EC DG Mobility & Transport.

5.6 Vliegbewegingen

Evolutie van de bewegingen op de luchthavens, van 1990 tot 2013, in duizend vliegbewegingen.

Bron: luchthavenautoriteiten.

Antwerpen

Antwerpen profileert zich als intra-Europese regionale zakenluchthaven. In 2013 verwerkte de luchthaven 137.000 passagiers, een daling van 2%. De daling situert zich vooral bij de privé-zakenvluchten en de trainingsvluchten. Het aantal passagiers op de lijnvluchten steeg licht. Het aantal vliegbewegingen daalde met 8%.

Kortrijk – Wevelgem

De luchthaven Kortrijk-Wevelgem wordt uitgebaat door de West-Vlaamse Intercommunale Vliegveld Wevelgem-Bissegem. Wevelgem speelt op dit moment

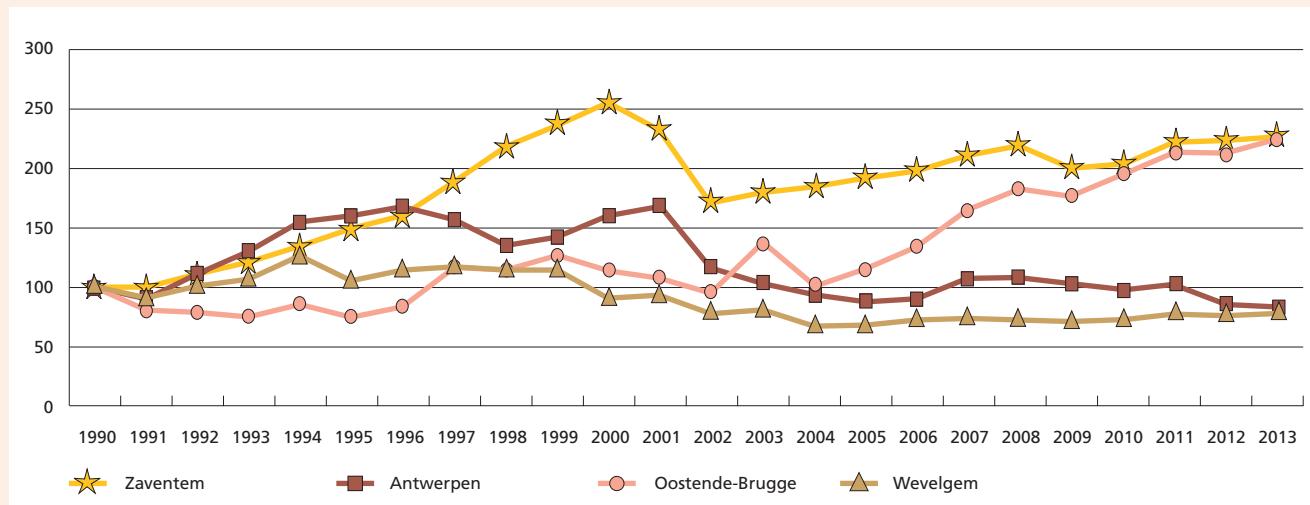
vooral een rol in de ‘general aviation’, de kleinere privé-luchtvaart en scholingsvluchten. Het tracht zich te ontwikkelen als regionale zakenluchthaven. Het aantal vliegbewegingen ging in 2013 met 2% vooruit, en het aantal passagiers steeg met 3% tot 71.000.

Zeevervoer

Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehaven steeg in 2013 met 4% tot 846.726. Zeebrugge is de belangrijkste zeehaven voor het vervoer

5.7 Luchthavens passagiers

Index van het aantal passagiers op de luchthavens, van 1990 tot 2013, index 1990 = 100.

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit
Bron: luchthavenautoriteiten.

van passagiers. Het aantal passagiers steeg met 15%, goed voor 816.755 personen. In Oostende zakte het aantal passagiers met 70% naar 27.709 personen, een gevolg van het wegvalLEN van de verbinding naar Ramsgate. De zeehavenS van Antwerpen en Gent behandelen zeer weinig passagiers.

Verplaatsingsgedrag

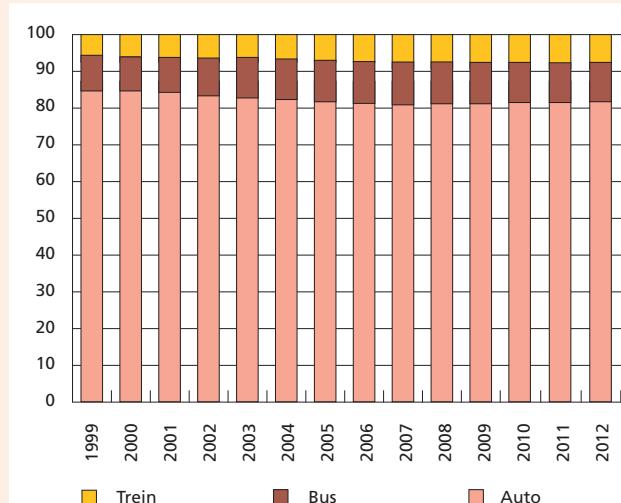
De auto blijft het meest populaire vervoermiddel. Een verschuiving naar andere transportmiddelen biedt nochtans interessante perspectieven. Het kan het aantal files op de weg verminderen, de milieuschade beperken en de kans op verkeersongevallen doen dalen. De overheid houdt vast aan het STOP-principe (Mobiliteitsdecreet, 2009): ze geeft in het beleid voorrang aan Stappers, dan Trappers, Openbaar vervoer en tenslotte Privé vervoer.

Bij het **personenvervoer** treedt een status quo op bij de modale verdeling. De aandelen van personenwagens, het collectieve vervoer per bus en trein blijven sinds 2005 min of meer stabiel. Het aantal personenkilometer steeg voor elk van de drie modi in gelijke mate.

In 2012 nam binnen het personenvervoer de wagen 81,4% van de personenkilometer voor zijn rekening. Dit Vlaamse

5.8 Modale verdeling personenvervoer

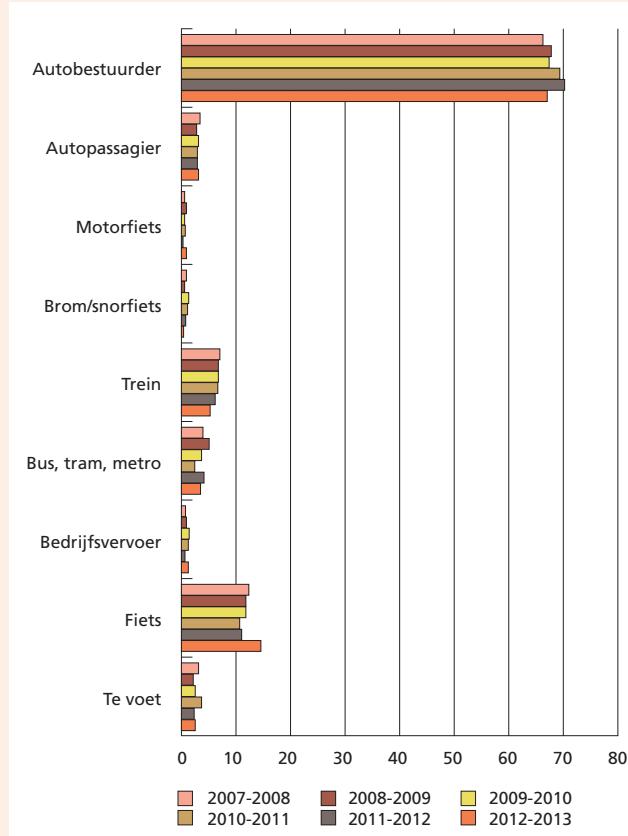
Evolutie van de modale verdeling van het personenvervoer volgens personenkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (personenwagens, bussen-autocars, treinen), ongeacht het land van registratie, van 1999 tot 2012, in %.

Bron: FOD MV, ADS, NMBS.

5.9 Modale verdeling van het woon-werkverkeer

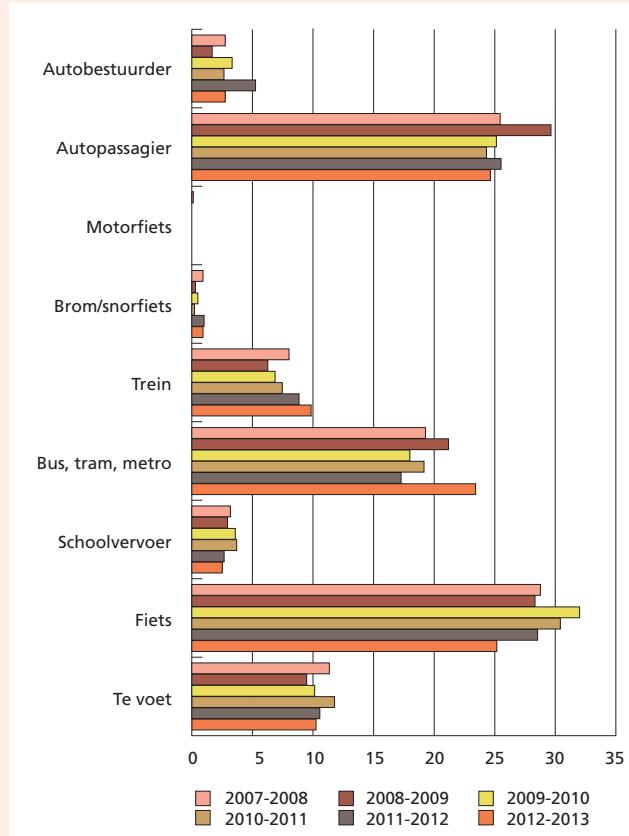
Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-werkverkeer, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.10 Modale verdeling van het woon-schoolverkeer

Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-schoolverkeer, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

cijfer zit daarmee 1,6 procentpunten onder het EU28-gemiddelde en zelfs 2,3 procentpunten onder het EU15-gemiddelde. Het aandeel vervoer per trein benadert het EU-gemiddelde. Het aandeel busvervoer ligt dan weer boven dat gemiddelde.

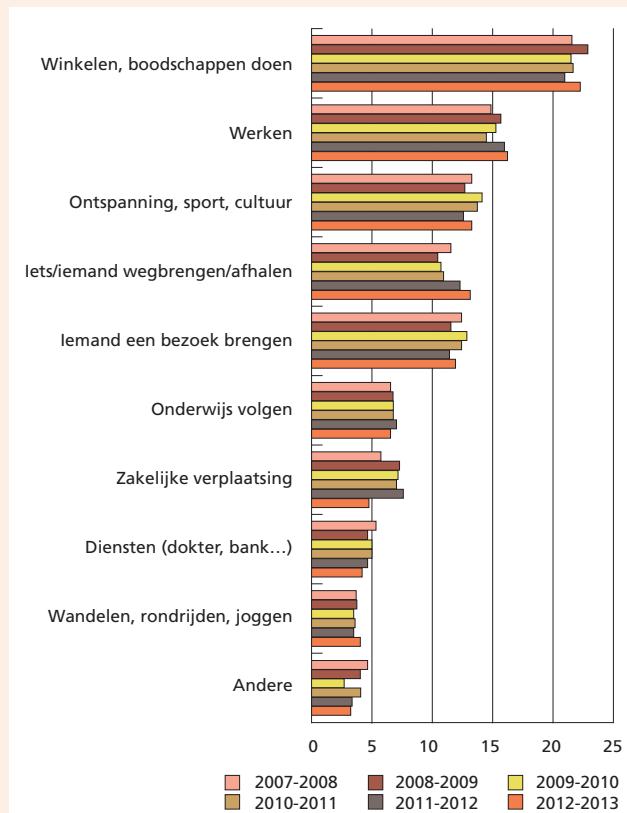
In het Pact 2020 wordt gevijverd om meer woon-werkverplaatsingen met het openbaar vervoer en de fiets te laten verlopen. De belangrijkste hoofdvervoerswijze voor het woon-werkverkeer is nog steeds de auto met een aandeel van 70,6% (bestuurder en passagier) in 2012-2013. 14,7% van de woon-werkverplaatsingen gebeurde met de fiets en 9% met het openbaar vervoer. De gemiddelde woon-werkafstand bedraagt 17,2 km en 47% van de beroepsactieve woont op maximum 10 km van de werkplaats.

Voor het woon-schoolverkeer wordt het openbaar vervoer als hoofdvervoerswijze (33,4%) het meest gebruikt, gevolgd door de auto (27,6%) en de fiets (25,3%).

In 2013 maakten de Vlamingen gemiddeld 2,76 verplaatsingen per persoon per dag. Het grootste aandeel van de verplaatsingen (22,3%) gebeurt voor winkelen, direct gevolgd door werk gerelateerde (werken en zakelijk verkeer) verplaatsingen (21,1%). Functionele verplaatsingen

5.11 Motief van de verplaatsing

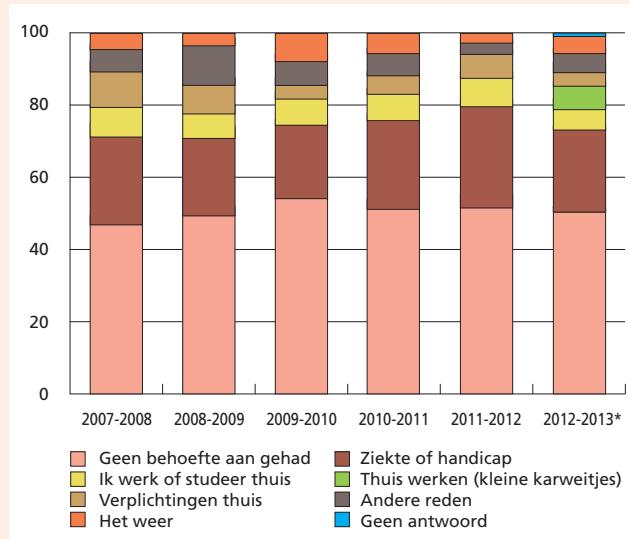
Evolutie van de verdeling van het gemiddeld aantal verplaatsingen per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.13 Motief van niet-verplaatsers

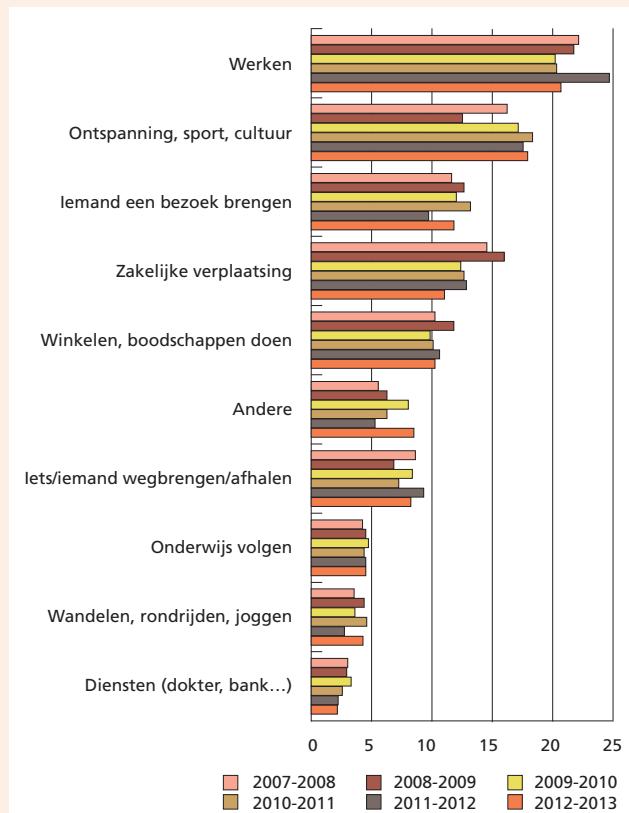
Evolutie van de verdeling van niet-verplaatsers volgens motief, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

* Vanaf 2012-2013 is de categorie 'thuis werken/studeren' opgeplitst in 'thuis professioneel werken/studeren' en 'thuis karweitjes opknappen'.
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.12 Motief van de afgelegde afstand

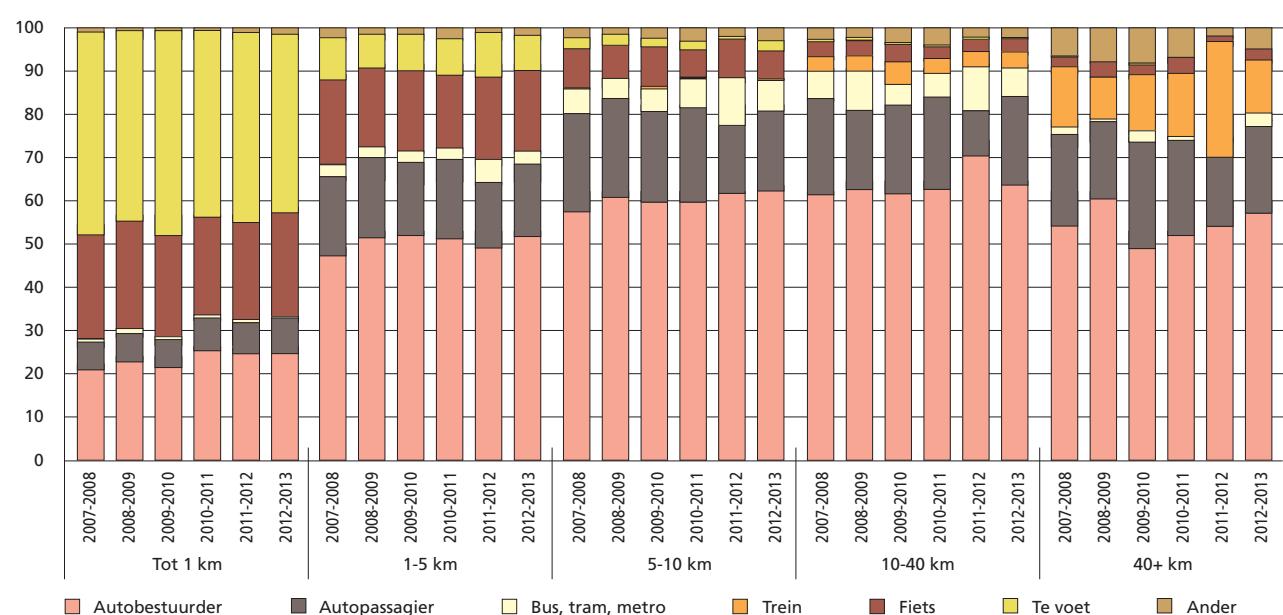
Evolutie van de verdeling van de gemiddelde afgelegde afstand per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.14 Modale verdeling naar afstand

Modale verdeling (hoofdvervoerswijze) naar afgelegde afstand, van 2007-2008 tot 2012-2013, in %.

Opmerking: andere omvat onder andere bromfiets en motor.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Veiligheid.

(werken, school en zakelijke verplaatsingen) maakten 27,6% uit, recreatieve verplaatsingen (bezoekje brengen, wandelen/rondrijden/joggen, ontspanning/sport/cultuur) 29,3%. Als we kijken naar de afgelegde afstand per persoon per dag, dan zijn de recreatieve verplaatsingen het belangrijkst met een aandeel van 34,2%, gevolgd door de werk gerelateerde verplaatsingen (31,8%).

Niet iedereen kan of hoeft zich te verplaatsen. Bijna 24% gaf aan geen verplaatsing te maken op een welbepaalde dag. 50,4% van de niet-verplaatsers zegt daar geen behoefte toe gehad te hebben. 23% van de niet-verplaatsers geeft als reden 'ziekte of handicap' op. 1,5% doet aan telewerk en 1,7% oefent zijn beroep thuis uit.

17% van alle verplaatsingen heeft een afstand korter dan 1 kilometer. Deze verplaatsingen gebeuren voornamelijk te voet of per fiets, maar de wagen heeft hier toch nog een aandeel van 33%. Bij verplaatsingen tussen 1 en 5 kilometer (goed voor ruim een derde van alle verplaatsingen) heeft de auto een aandeel van bijna 69%. Het aandeel van te voet en per fiets neemt snel af naarmate de afstand toeneemt. Tram, bus en metro hebben een aanzienlijk aandeel bij de middellange verplaatsingen, de trein vooral bij de lange afstanden. De verplaatsingen van meer dan 40 kilometer zijn goed voor 6,5% van alle verplaatsingen.

Logistiek

Vlaanderen heeft een centrale ligging binnen Europa. Het heeft ook een zeer dicht netwerk van transportinfrastructuur. Zowel voor wegen, spoorwegen als binnenvaart bekleedt het een toppositie binnen Europa. Hiermee heeft

het Vlaams Gewest sterke troeven in handen en is het op logistiek vlak een topregio in Europa. Het beleid wil deze positie verder verbeteren door te blijven inzetten op slimme, duurzame en hoogwaardige logistieke activiteiten met een hoge toegevoegde waarde en werkgelegenheid.

Dit deel focust op het goederenvervoer. In een eerste deel volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Een tweede deel bekijkt de modale verdeling van het vrachtvervoer. Het laatste deel gaat dieper in op het economisch belang van de logistieke sector, met aandacht voor de tewerkstelling en de toegevoegde waarde.

Transportmodus

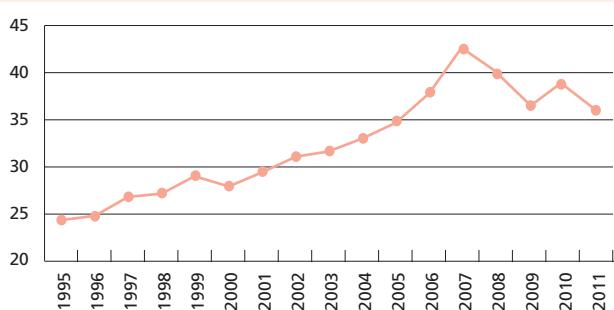
Hieronder volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Daarbij gaat achtereenvolgens aandacht naar vervoer via vrachtwagens, spoor, binnenvaart, zeevaart, luchtvaart en ten slotte pijpleidingen.

Vrachtwagen

Het vrachtverkeer over de weg kent sinds de economische crisis – na een jarenlange groei – een wisselend verloop. Na een scherpe daling in 2008 en 2009, leek het herstel ingezet met opnieuw een stijging van de hoeveelheid vervoerde vracht over de weg. Maar in 2011 daalt het aantal door vrachtwagens gepresteerde tonkilometer opnieuw onder de 36 miljard.

5.15 Tonkilometer vrachtwagens

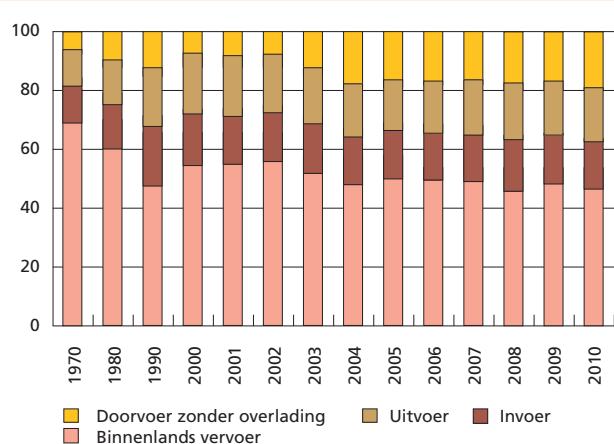
Evolutie van het aantal afgelegde tonkilometer met vrachtwagens, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2011, in miljard tonkilometer.

Bron: FOD MV.

5.16 Goederenvervoer over de weg

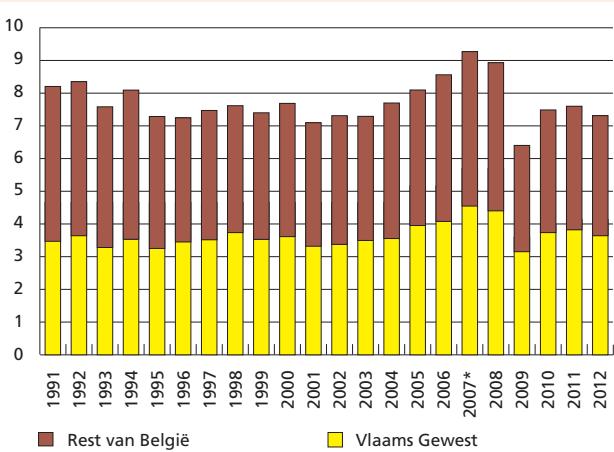
Evolutie van het goederenvervoer over de weg naar bestemmingstype, in België, 1970-2010, in %.

Bron: Pauwels, Tom, 'modellering van het goederenvervoer in België', 2007; ADS.

5.17 Tonkilometer NMBS

Evolutie van het goederenvervoer per spoor, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2012, in miljard tonkm.

* Vlaams aandeel vanaf 2007 geschat op basis van trend 1991-2006.
Bron: NMBS, Eurostat.

Het vrachtvervoer kan in 4 categorieën worden ingedeeld volgens laad- en lospunt: binnenlands vervoer, invoer, uitvoer en doorvoer. Bij het vrachtvervoer over de weg valt op dat het aandeel binnenlands vervoer afneemt in de loop der jaren. Sinds 2004 is minder dan de helft van de door vrachtwagens gereden tonkilometer voor transport binnen België. In 2009 verminderde door de economische crisis het aantal gereden tonkilometer voor vrachtvervoer over de weg. Een jaar later veerde het aantal tonkilometer opnieuw op. Het internationale transport dat zwaarder te lijden had, groeide nu sterker dan het nationale. Vooral het transit-verkeer, waarbij België enkel dient als doorvoerland en er dus geen goederen worden geladen of gelost, kende een forse toename. Daardoor steeg het relatieve aandeel van dit transitverkeer, terwijl alle andere aandelen daalden.

Spoor

Het Vlaamse **spoorwegennetwerk** is het dichtste van de Europese Unie. Enkel Tsjechië komt in de buurt.

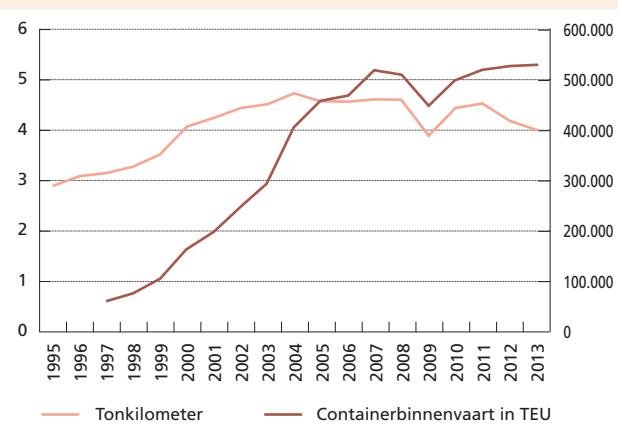
In 2012 kende het **goederenvervoer** per spoor een lichte terugval. Het aantal tonkilometer afgelegd in het Vlaamse Gewest daalde met 4% tot 3,7 miljard. Sinds de gedeeltelijke vrijmaking van het spoorverkeer zijn er voor het goederenvervoer naast NMBS-dochter B-Cargo ook enkele kleinere private operatoren op Belgisch grondgebied actief.

Binnenvaart

Het Vlaamse **binnenwatersnetwerk** is, na het vlakke en waterrijke Nederland, het dichtste van de Europese Unie. Het effect van de economische crisis leek zich bij de binnenvaart te beperken tot één jaar. De stevige daling van het binnenvaartvervoer in 2009 werd teruggedraaid in de twee daaropvolgende jaren. Maar de crisis blijft

5.18 Binnenvaart

Evolutie van de goederentrafiek in de binnenvaart, van 1995 tot 2013, in miljard tonkilometer (linkeras) en containerbinnenvaart in de Vlaamse containerterminals in TEU (rechtersas).

Bron: PBV, Waterwegen en Zeekanaal NV & NV De Scheepvaart via Dataroom MOW.

aanhouden en dat uit zich opnieuw in dalende trafiekcijfers. In 2013 presteerde de binnenvaart 4% minder ton-kilometer dan het jaar voordien. De tonkilometers zijn in realiteit ietwat hoger dan de hier gerapporteerde cijfers, aangezien er een onderregistratie is op de Zeeschelde en de tijgebonden waterwegen.

Langs Vlaamse waterwegen werd in 2013 evenveel ton gelost dan het jaar voordien. Het aantal geladen ton steg met 1%. In de Vlaamse havens nam het binnenvaartvervoer met 5% toe in 2013, tot een overslag van 117 miljoen ton.

De binnenvaart kent een toenemende containerisatie: de elf containerterminals langs de binnenwateren kwamen uit op een trafiek van 528.000 TEU (Twenty-foot Equivalent Unit). Dat is nagenoeg hetzelfde resultaat als in 2012.

Sinds 1995 nemen de binnenschepen in aantal af. Het zijn vooral de kleinere schepen die uit de vaart verdwijnen en worden vervangen door schepen met een groter laadvermogen.

Zeevaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Le Havre-Hamburg range, daarna komt de situatie in de vier Vlaamse zeehavens meer uitgebreid aan bod.

De Le Havre-Hamburg range omvat de belangrijkste zeehavens tussen deze twee steden. Hierbinnen vallen de havens van Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre.

Deze havens realiseerden in 2013 een overslag van 1.109 miljoen ton, en dat is 1% meer dan in 2012. Hiermee wordt het record uit 2008 net niet gebroken. Het aandeel van de Vlaamse trafiek steeg met 0,3 procentpunt naar 23,6%.

In de Vlaamse zeehavens kende de **goederentrafiek** in 2013 een lichte groei. Ze klokte af op een hoogte van 262 miljoen verscheepte ton, een toename van 2% ten overstaan van 2012. De binnenvaarttrafiek binnen de zeehavens ging met 5% vooruit. In de kusthavens Oostende en Zeebrugge is de binnenvaart minimaal. De shortseatrafiek steeg met 2% naar 137 miljoen ton.

De Vlaamse zeehavens zijn ook belangrijke economische spelers. Samen waren ze in 2012 goed voor een directe **toegevoegde waarde** van 14,7 miljard euro (7,6% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest wordt gerealiseerd op de terreinen van de Vlaamse zeehavens), 103.331 directe banen en 3 miljard euro directe investeringen. De **werkgelegenheid** steeg in 2012 met 2% en de toegevoegde waarde met 1%, terwijl de investeringen terugliepen met 5%. Daarnaast staan de Vlaamse havens ook nog in voor een indirecte toegevoegde waarde van 12,2 miljard euro en een indirecte werkgelegenheid van 126.244 voltijdse equivalenten.

In 2013 investeerde het Vlaamse Gewest 387 miljoen euro in de vier zeehavens en hun maritieme toegankelijkheid.

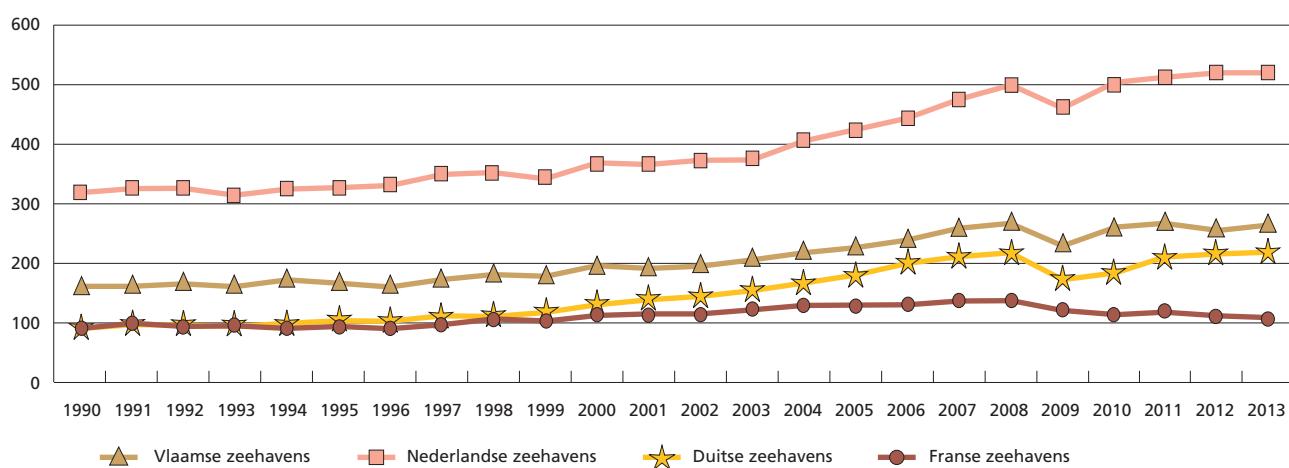
Antwerpen

In 2013 was Antwerpen de Europese nummer twee voor goederentrafiek, na de afgescheiden koploper Rotterdam. Antwerpen beheert 73% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van 17% in de Le Havre-Hamburg range. Voor het containerverkeer komt Antwerpen wereldwijd op de zeventiende plaats. In Europa behandelen alleen Rotterdam en Hamburg meer containers.

De goederen die in de haven van Antwerpen aankomen zijn voor 42% uit Europa afkomstig. Daarna volgen Azië, Noord-Amerika, Zuid-Amerika en Afrika. Ruim een derde van de goederen die de Antwerpse haven per zeeschip verlaten varen naar Azië. Daarna

5.19 Haventraffic Le Havre – Hamburg

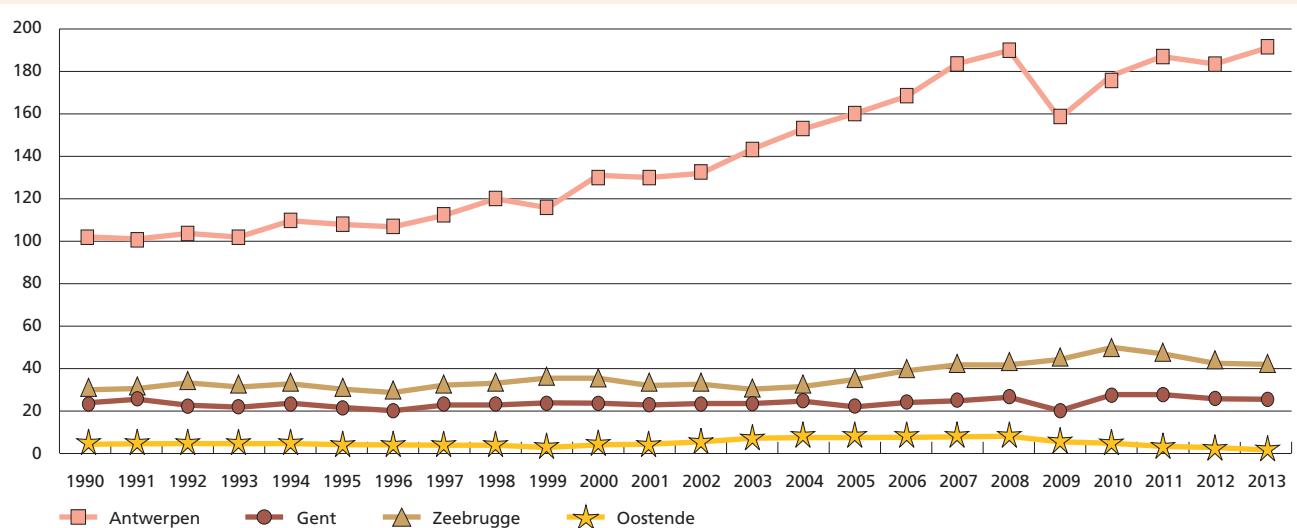
Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre – Hamburg range, van 1990 tot 2013, in miljoen ton.

Bron: VHC.

5.20 Goederentrafiek zeehavens

Evolutie van de goederentrafiek in de zeehavens, van 1990 tot 2013, in miljoen ton.

Bron: VHC.

volgen Europa, Afrika en Noord-Amerika.

In 2013 realiseerde Antwerpen een goederenoverslag van bijna 191 miljoen ton, een toename met 4%. Het containerverkeer zakte met 2% naar 102 miljoen ton en vormt het grootste pakket binnen het Antwerpse goederenverkeer. De overslag van vloeibare massagoederen nam toe met 32% en het roll-on-roll-off-verkeer daalde met 5%. Het aantal auto's dat in 2013 werd behandeld bedraagt ruim 1,3 miljoen, een toename van 5%. De droge massagoederen (-24%) en het niet-containereerd stukgoed (-7%) noteerden negatieve groeicijfers.

Het aantal zeeschepen dat in Antwerpen voor anker ging daalde met 2%. Het aantal aanlopen van

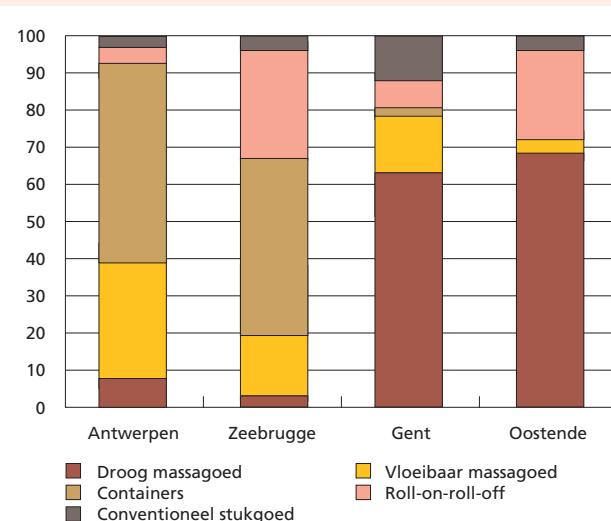
+10.000 TEU containerschepen steeg wel van 167 naar 197, wat aantoont dat de Antwerpse haven de vruchten plukt van de Scheldeverdieping.

Ook de binnenvaart van en naar de Antwerpse haven is in 2013 gestegen met 7% tot 94 miljoen ton. De shortsea-trafiek ging met 3% omhoog. Het aandeel van de shortsea-trafiek op de totale trafiek in de Antwerpse haven lag iets onder de 50%.

De toegevoegde waarde van de Antwerpse haven steeg in 2012 met 3% tot 10 miljard euro. Dat is goed voor een aandeel van twee derde binnen het Vlaamse havenlandschap. De investeringen gingen met 4% achteruit tot 2,2 miljard euro. De werkgelegenheid steeg licht (+2%) tot 60.873 voltijdse equivalenten.

5.21 Goederentrafiek naar soort

Goederentrafiek in de zeehavens in 2013, naar soort, in %.

Bron: VHC.

Zeebrugge

Zeebrugge richt zich vooral op Europese trafiek. Het is één van de belangrijkste Europese havens voor het rollend vrachtverkeer en het transport van nieuwe personenwagens. Voor Zeebrugge zelf maakt niettemin het containerverkeer het grootste deel van de trafiek uit.

Zeebrugge realiseerde in 2013 een overslag van bijna 43 miljoen ton, een daling van 2% ten opzichte van het jaar voordien. Het totale containervolume en het roll-on-roll-off-verkeer bleef min of meer stabiel. Het transport van nieuwe personenwagens steeg met 11% naar 1,9 miljoen stuks. De vloeibare bulk daalde met 10%, terwijl de vaste bulk met 21% terugliep.

Zeebrugge neemt een zesde van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening.

De shortsea-trafiek steeg in 2013 met 3%. Twee derde van de totale trafiek bereikte op deze manier de haven.

Zeebrugge heeft een kleiner aandeel in de toegevoegde waarde, werkgelegenheid en investeringen dan de

trafiekcijfers laten vermoeden. De haven was in 2012 goed voor 10.073 voltijdse equivalenten, een toename van 1%. Het investeringsbedrag zakte met 12% tot 238 miljoen euro. De toegevoegde waarde daalde met 2% naar 956 miljoen euro.

Gent

Gent zorgt voor 10% van de Vlaamse tonoverslag. Drie kwart van de behandelde tonnage bestaat uit aanvoer. Die aanvoer komt uit de hele wereld, met Europa en Noord-Amerika als voornaamste herkomstgebieden. De afvoer gaat voor 80% naar Europa. Droge massagoederen, vooral van en naar het staalbedrijf ArcelorMittal Gent (voorheen Sidmar), maken bijna twee derde uit van de maritieme trafiek.

De goederenoverslag via zeevaart in de Gentse haven daalde in 2013 met 1% en klokte af op 26 miljoen ton. Het roll-on-roll-off-verkeer steeg met 16%. De trafiek van droge en vloeibare bulk, containers en het overig stukgoed liep dan weer iets terug. De binnenvaart ging met 4% achteruit en klokte af op 22 miljoen ton. De shortsea-trafiek kende een lichte stijging. Deze trafiek neemt in de haven twee derde van de overslag via zeevaart op zich.

In verhouding tot haar trafiek creëert de haven van Gent een belangrijke toegevoegde waarde, die in 2012 goed was voor 3,2 miljard euro, wat een daling van 5% betekent. De werkgelegenheid steg met 2% tot 27.200 voltijdse equivalenten. De investeringen zakten met 4%.

Oostende

Oostende is de kleinste van de vier Vlaamse zeehavens, met een marktaandeel van 0,7%. 2013 was op maritiem vlak een zeer moeilijk jaar voor de haven van Oostende. In april 2013 viel de verbinding tussen Oostende en Ramsgate weg. Hierdoor daalde het roll-on-roll-off-verkeer met 75%. En net dat roro-verkeer was goed voor de hoofdmoet van de overslag in de Oostendse haven. Bijna de volledige trafiek is intra-Europees, vooral van en naar Groot-Brittannië.

De Oostendse haven kende voor het vijfde opeenvolgende jaar een sterke terugval. In 2013 was er een trafiekdaling van 43% ten opzichte van 2012, zoals hierboven reeds vermeld, een gevolg van het wegvallen van de roro-verbinding naar Ramsgate. De volledige trafiek in de Oostendse haven bestaat uit shortsea-trafiek.

De toegevoegde waarde in de haven van Oostende bedroeg in 2012 483 miljoen euro. Dat is een stijging van 3%. De werkgelegenheid in de haven ging met 5.185 voltijdse equivalenten 8% vooruit. De investeringen stegen tot 94 miljoen euro (+3%). Deze positieve economische cijfers staan in schril contrast met de hierboven vermelde trafiekcijfers, maar dat komt omdat die eerste nog van een jaar eerder dateren.

5.22 Vrachtluchthavens EU

Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste luchthavens van de EU27 in 2000 en 2012, hoeveelheid vervoerde vracht, in duizend ton.

Luchthavens	2000	2012
Frankfurt Rhein/Main	1.703	2.066
Londen Heathrow	1.307	1.556
Parijs Ch. de Gaulle	1.067	1.514
Amsterdam	1.223	1.511
Leipzig	14	846
Keulen/Bonn	438	730
Luxemburg	501	615
Luik	270	577
Zaventem	667	459
Milaan Malpensa	296	414
Madrid	305	385
East Midlands	179	300
Munchen	148	290
Londen Stansted	168	241
Wenen Schwechat	66	191
Helsinki	96	189
Frankfurt Hahn	75	176
Kopenhagen Kastrup	419	152
Rome Fiumicino	153	143
Bergamo	99	117

Bron: EC DG Mobility & Transport.

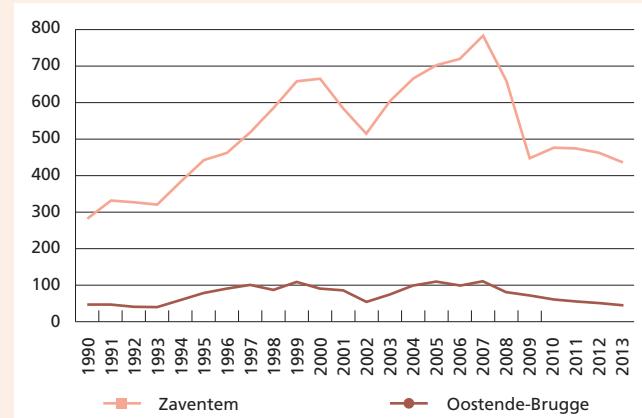
Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Europese luchthavens, daarna komt de situatie in de Vlaamse luchthavens aan bod.

In de vrachtluchtvaart zien we min of meer hetzelfde fenomeen als bij de passagiersluchtvaart: een scherpe daling in 2001 en een herneming vanaf 2003. In 2009 sloeg de economische crisis hard toe, om al een jaar later te herstellen van de klap. In 2013 nam de trafiek op de Europese luchthavens met 1% toe.

5.23 Luchthavens vracht

Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthavens van Zaventem en Oostende-Brugge, van 1990 tot 2013, in duizend ton.

Bron: luchthavenautoriteiten.

De **goederenvervoer** op de Vlaamse luchthavens liep met 7% terug tot 476.000 ton.

In 2013 liep het vrachtvervoer op de nationale luchthaven met 7% terug. Voor vrachtvervoer bekleedde Zaventem in 2012 de negende positie onder de Europese luchthavens. Europa is het belangrijkste eind- of vertrekpunt, gevolgd door Noord-Amerika, het verre Oosten, Afrika en het Midden-Oosten.

De luchthaven van Oostende-Brugge kende een minder succesvol jaar met een daling van 13% voor het vervoerde tonnage.

Op de andere twee Vlaamse luchthavens (Antwerpen en Kortrijk-Wevelgem) is het vrachtvervoer heel beperkt.

Pijpleiding

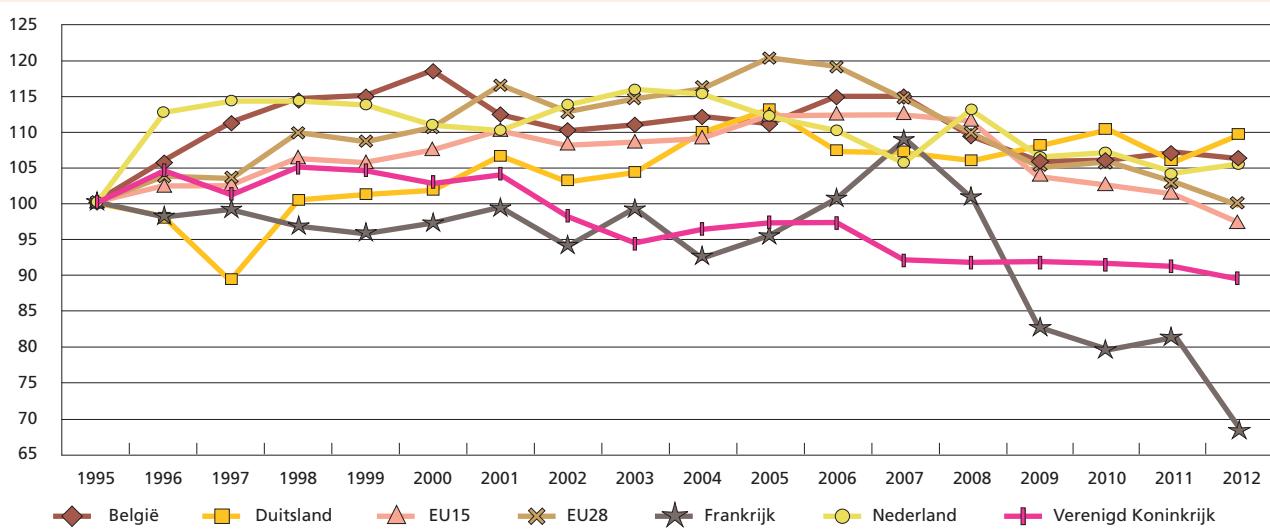
Een overzicht van de kerncijfers over het goederenvervoer is onvolledig zonder een blik op het transport via **pijpleidingen**. Er zijn pijpleidingen voor het transport van aardgas en voor het transport van olie.

Het pijpleidingennetwerk voor aardgastransport is in België het vierde dichtste van de hele Europese Unie met 129 kilometer per 1.000 km².

Het Belgische netwerk voor olie is met 294 kilometer een stuk beperkter, al scoren we met een dichtheid van 9,7 kilometer per 1.000 km² boven het Europese gemiddelde. In 2012 werd in België 1,5 miljard tonkilometer aardolie vervoerd, in de Europese Unie (EU28) 114,8 miljard.

5.24 Oliepijpleidingen

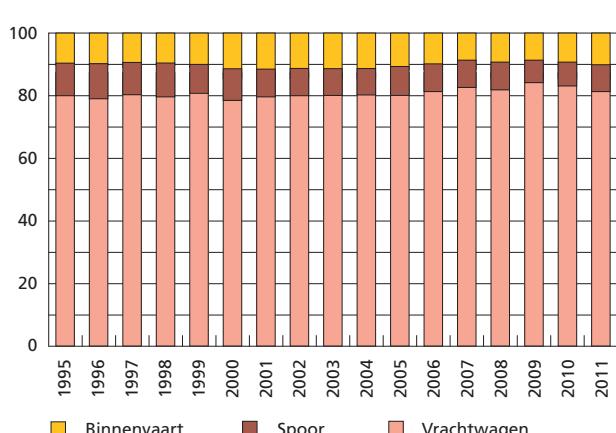
Index van het aantal tonkilometer, afgelegd via oliepijpleidingen, België, buurlanden, EU15 en EU28, van 1995 tot 2012, index 1995 = 100.

Bron: EC DG Mobility & Transport.

5.25 Modale verdeling goederenvervoer

Evolutie van de modale verdeling goederenvervoer volgens tonkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), van 1995 tot 2011, in %.

Bron: FOD MV, NMBS, Eurostat, Waterwegen & Zeekanaal nv, nv De Scheepvaart.

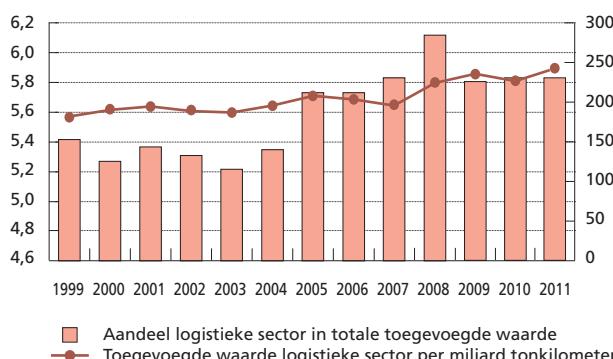
Modale verdeling

Vlaanderen wil zich verder ontwikkelen als slimme draaischijf van Europa. Daartoe moeten de logistieke ketens geoptimaliseerd worden en moeten de logistieke stromen gebundeld worden tot grotere stromen, die beter in aanmerking komen voor vervoer via de alternatieve modi (binnenvaart, spoor).

Bij het **goederenvervoer** was er in 2011 een lichte groei van het aantal tonkilometer bij het spoorvervoer en de binnenvaart. Het vrachtvervoer over de weg kende echter

5.26 Logistiek - toegevoegde waarde

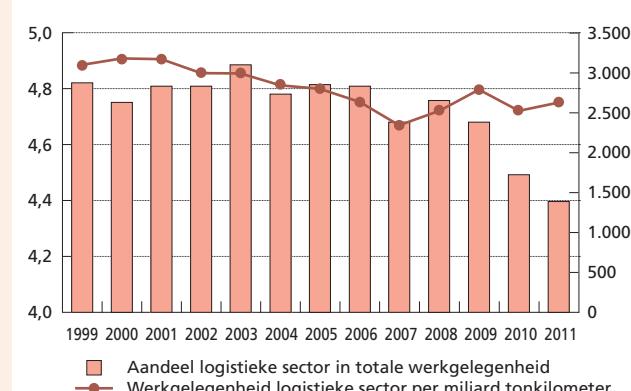
Evolutie van het aandeel van de logistieke sector binnen de totale (directe) toegevoegde waarde, in % (linkeras) en evolutie van de toegevoegde waarde van de logistieke sector, in miljoen euro per miljard tonkilometer (rechters), van 1999 tot 2011.

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

5.27 Logistiek – werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid, in % (linkeras) en evolutie van de werkgelegenheid in de logistieke sector, per miljard tonkilometer (rechters), van 1999 tot 2011.

Bron: raming SVR op basis van INR en studie NBB.

een nieuwe dip. Het gevolg is dat de binnenvaart en het spoorvervoer binnen de modale verdeling wat aandeel winnen ten opzichte van het vrachtvervoer over de weg. Zoals eerder opgemerkt, zijn de cijfers voor de binnenvaart ietwat lager dan de reële activiteit, door onderregistratie op de Zeeschelde en tijgebonden waterwegen.

Europees vergelijken is niet zo eenvoudig wegens definitieverzillen. Bij de Europese meting wordt bij het vrachtvervoer over de weg namelijk geen rekening gehouden met de tonkilometer gereden door buitenlandse vrachtwagens. In Vlaanderen is er echter een trend dat steeds meer buitenlandse vrachtwagens er goederen vervoeren. Om deze reden wordt een benchmark niet langer opgenomen in dit hoofdstuk. Wel kan gezegd worden dat in Vlaanderen aanzienlijk meer dan in de Europese Unie gebruik wordt gemaakt van vrachtvervoer via binnenvaart en minder van vrachtvervoer via het spoor.

Economisch belang

Het aandeel van de logistiek in de bruto toegevoegde waarde bedroeg in 2011 5,8%. Dat is evenveel als een jaar voordien, maar minder dan de piek uit 2008. De logistieke sector werd hard getroffen door de economische crisis, waardoor haar aandeel in de bruto toegevoegde waarde terugliep. Het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid ligt iets lager en haalt 4,4% in 2011. Ook hier noteren we een daling sinds 2008.

Het afzetten van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid op het aantal tonkilometer door vrachtvervoer geeft een soort verhouding tussen de lusten en de lasten van logistiek. Het beleid streeft hierbij naar meer toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de logistieke sector.

In 2008 en 2009 werd de continue groei van het aantal tonkilometer wegens de economische crisis doorbroken. De toegevoegde waarde en werkgelegenheid daalden minder snel dan het aantal tonkilometer, met als gevolg een sterke toename van de toegevoegde waarde per tonkilometer en een breuk in de dalende trend voor werkgelegenheid per miljard tonkilometer. In 2010 nam het aantal tonkilometer opnieuw toe, maar blijft de werkgelegenheid teruglopen. Het gevolg was dat de verhouding werkgelegenheid op tonkilometer opnieuw begon te dalen. 2011 kende dan weer een lichte daling van de werkgelegenheid en een iets sterkere daling van het aantal tonkilometer.

Vlot verkeer

Vlaanderen beschikt over een dicht wegennet. Toch ontstaan geregelde files ten gevolge van piekbelastingen, ongevallen en wegenwerken. Deze files zorgen voor verliesuren met economische schade en bijkomende emissies tot gevolg. Het is dus belangrijk het wegennet zo optimaal mogelijk te benutten en het verkeer zo vlot mogelijk te laten verlopen.

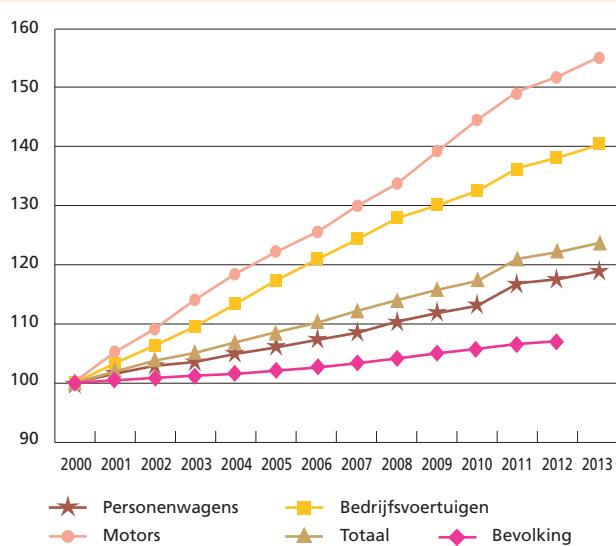
In een eerste deel ligt de focus op de evolutie van het verkeersvolume in Vlaanderen. Filewaarde krijgt de aandacht in het tweede deel. Ten slotte volgt een deel over de aanpak van ontbrekende stukken in het infrastructuur-netwerk, opdat het verkeer ook in de toekomst vlot kan verlopen.

Verkeersvolume

Het Vlaamse **autosnelwegennetwerk** is, na het Nederlandse, het dichtste van de Europese Unie.

5.28 Voertuigenpark

Index van het voertuigenpark, naar type voertuig, van 2000 tot 2013, index 2000=100.

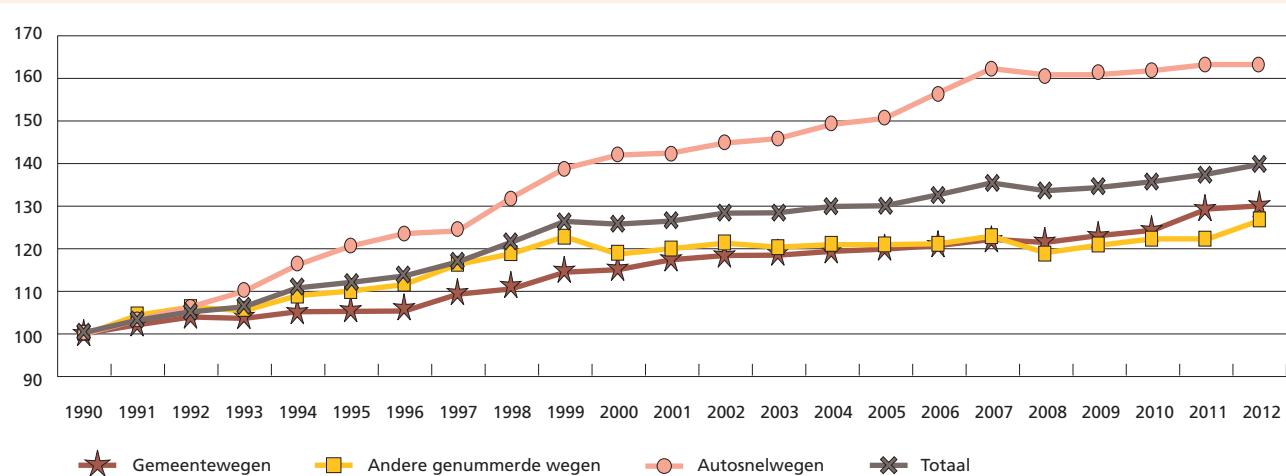

De categorie bedrijfsvoertuigen bestaat uit vrachtwagens, vrachtwagen-trekkers, landbouwvoertuigen en speciale voertuigen.
Bron: ADS, SVR.

In 2013 waren bijna 4,2 miljoen **motorvoertuigen** ingeschreven, waaronder bijna 3,3 miljoen personenwagens (78,5%). In 2013 werden 269.876 nieuwe personenwagens ingeschreven, 1% minder dan het jaar voordien. Sinds 2000 steeg het aantal personenwagens met 18,7%. Het bedrijfsvoertuigenpark is in die periode met 40% toegenomen. Het vrachtwagenpark bestaat voor 86% uit lichte vrachtwagens (<3,5 ton). In 2012 waren er 509 personenwagens per 1.000 inwoners en dat is meer dan het Europees gemiddelde van 487.

5.29 Wegverkeer

Index van het wegverkeer in voertuigmeter, naar type weg, van 1990 tot 2012, index 1990 = 100.

Bron: ADS.

Het aantal motoren (zonder bromfietsen) steeg met 54,7% sinds 2000. Het totale voertuigenpark steeg sneller (23,3%) dan de bevolking (7,1%).

Het **wegverkeer** op de Vlaamse wegen nam in 2012 verder toe na de daling in 2008. Met 58 miljard voertuigmeter werd een nieuw record gezet. Sinds 1990 nam de hoeveelheid verkeer met bijna 40 procent toe. Vooral de verkeersintensiteit op de autosnelwegen kende de voorbije decennia een sterke groei.

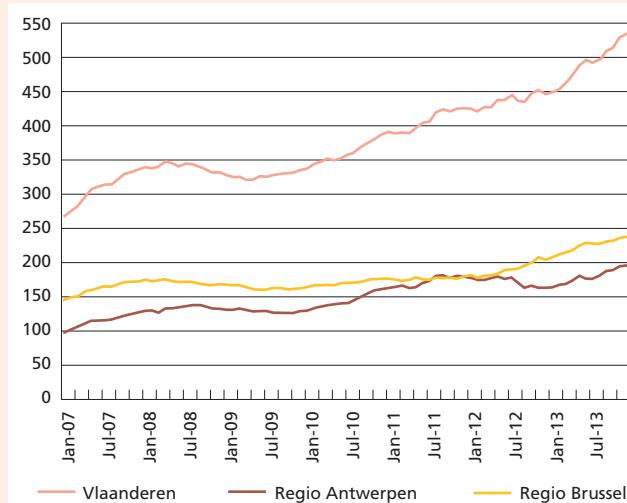
De bezettingsgraad van personenwagens bepaalt in grote mate het verkeersvolume. Minder personen per wagen betekent meer wagens op de weg. De bezettingsgraad daalde vrij sterk voor de eeuwwisseling, maar blijft sindsdien vrij stabiel, met in 2012 een gemiddelde bezettingsgraad van 1,39 personen per personenwagen.

Files

De indicator **filezwaarte** houdt rekening met de lengte en de duur van de file maar niet met de snelheid tijdens de file of met het aantal voertuigen betrokken in de file. De filezwaarte vertoonde een stijgende trend in 2007. Van midden 2008 tot midden 2009 is er sprake van een daling die wellicht kan toegeschreven worden aan de economische crisis. In 2010 en 2011 vertoonde de filezwaarte weer een stijgende trend. In 2012 was er een stijgende trend in regio Brussel en een dalende trend in regio Antwerpen. In 2013 was er een sterk stijgende trend in heel Vlaanderen. Ten opzichte van 2007 is de filezwaarte met 48 à 71% toegenomen in 2013, afhankelijk van het dagdeel. De evolutie in 2011, 2012 en 2013 werd in sterke mate verstoord door talrijke ingrijpende wegenwerken in de periode 2010-2013 waardoor de autonome trend nog nauwelijks te onderscheiden valt.

5.30 Filezwaarte

Evolutie van de filezwaarte op het hoofdwegennet, van 2007 tot 2013, in kilometeruren per dag (voortschrijdend jaargemiddelde).

Bron: MOW, afdeling Vlaams Verkeerscentrum via Dataroom MOW.

Dynamisch verkeersmanagement

Het optimaliseren van de capaciteit van het bestaande hoofdwegennet aan de hand van **dynamische verkeersmanagementsystemen** (DVM) moet meer auto's een vlotte rit garanderen zonder dure investeringen te maken in extra rijvakken en infrastructuur. DVM bestaat enerzijds uit dynamische verkeerssignalisatie en anderzijds uit instrumenten om het verkeer te monitoren (camera's en meetlussen). Het aantal geïnstalleerde DVM-systemen

op de Vlaamse hoofdwegen neemt snel toe, met een groei van bijna 50% tussen 2011 en 2013.

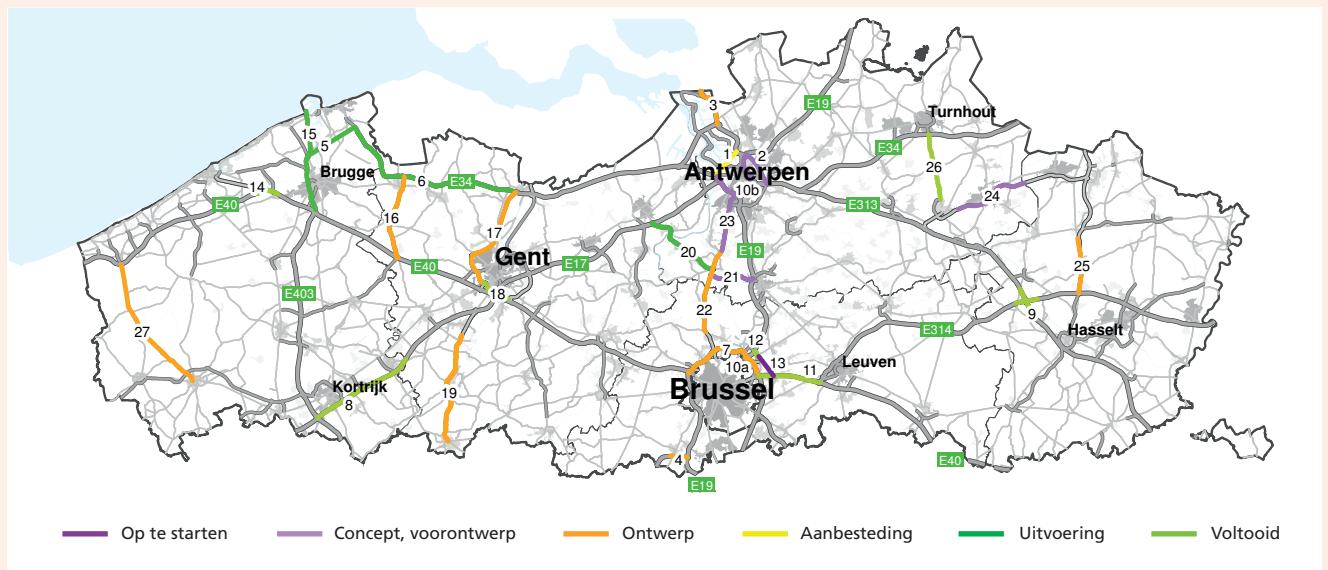
Ook bij de binnenvaartroutes wordt technologie ingezet om de veiligheid en efficiëntie te verhogen. De Rivier Informatie Diensten (beter gekend onder zijn Engelse afkorting RIS) zijn een pakket van uiteenlopende diensten die het verkeers- en vervoersproces moeten optimaliseren. RIS stroomlijnt de informatie-uitwisseling tussen de beheerders en de gebruikers van de waterweg. Vlaanderen speelt op Europees niveau een trekkersrol op vlak van de uitbouw van RIS en kan een status en service voorleggen die verder gaan dan de Europese verplichtingen. 95% van de Belgische vloot is voorzien van een Inland AIS-transponder (automatisch identificatie systeem) wat tracking en tracing toepassingen toelaat.

Missing links

Het beter inschakelen van het bestaande wegennet zal niet volstaan om het verkeer vlot de economische knooppunten te laten bereiken. Omwille van ontbrekende schakels in het wegennet is de bereikbaarheid van een aantal regio's niet optimaal. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en het Mobiliteitsplan Vlaanderen worden 25 missing links gedefinieerd. Daarnaast zijn er nog 2 belangrijke bottlenecks. In de Beleidsnota MOW 2009-2014 werd prioriteit gegeven aan 6 missing links die via PPS gebeuren. Dit zijn de projecten 5, 12, 18, 19, 25 en 26. Hiervan zijn 3 projecten voltooid: de noordelijke wegontsluiting van de luchthaven van Zaventem, de Noord-Zuid verbinding Kempen (N19) en het vervolledigen van de zuidelijke tak van de R4 te Gent. De overige projecten zitten in de fase van de uitvoering of in ontwerp. De andere

5.31 Missing links wegennet

Stand van zaken van de aanpak van de missing links uit het RSV en het Mobiliteitsplan Vlaanderen, voorjaar 2014.

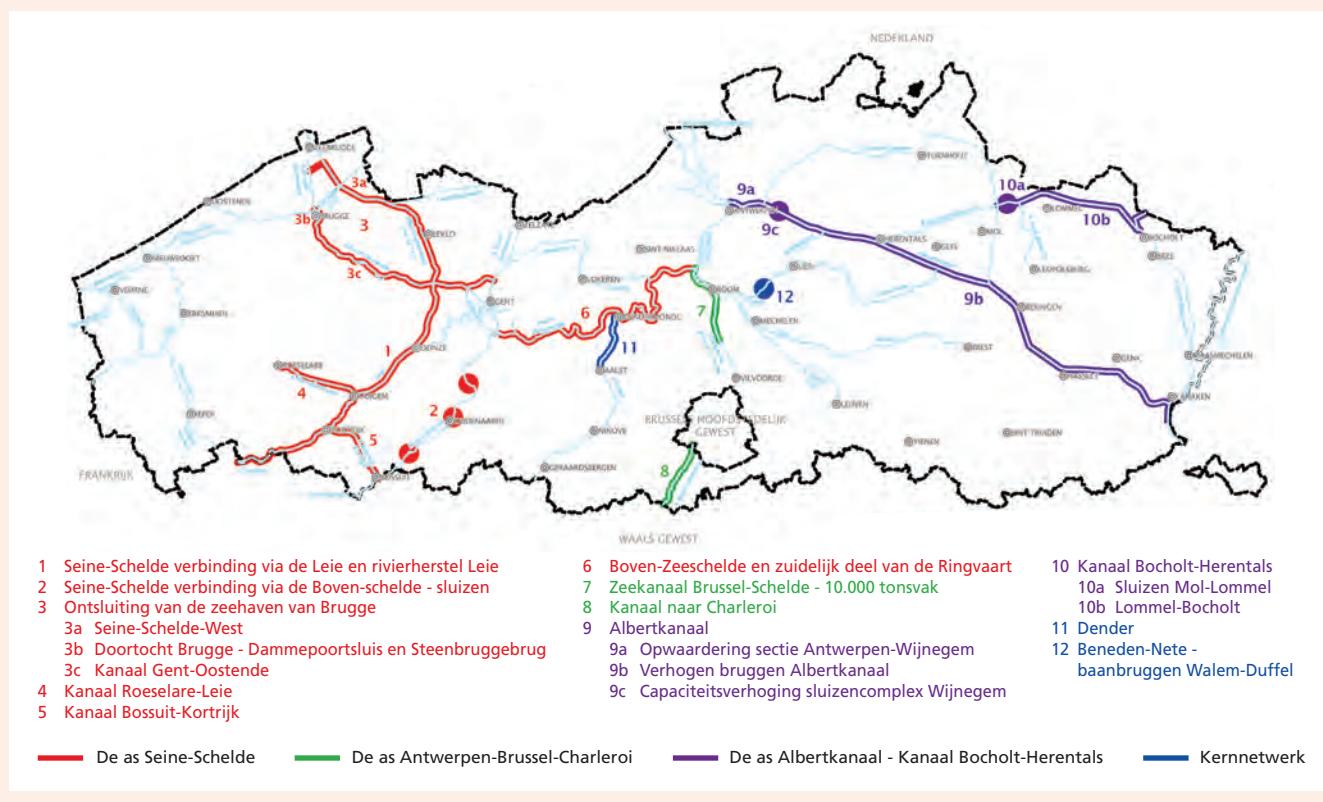

Opmerking: voor een correcte interpretatie van de kaart wordt verwezen naar bijkomende legende en uitleg op <http://www.wegenenverkeer.be/stand-van-zaken.html>.

Bron: MOW, Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

5.32 Missing links waterwegen

Stand van zaken van de aanpak van de missing links voor de Vlaamse waterwegen, maart 2014.

Bron: Waterwegen en Zeekanaal NV, NV De Scheepvaart via Dataroom MOW.

missing links worden met reguliere investeringsbudgetten aangepakt.

Het Infrastructuurmasterplan Horizon 2020 van de Vlaamse waterwegbeheerders vormt het uitgangspunt om missing links, bottlenecks en tekortkomingen in het waterwegennet weg te werken. In maart 2014 zijn 3 projecten volledig uitgevoerd: de tweede Scheldebrug in Temse, de sluis in Evergem en de doortocht van de Leie in Kortrijk op klasse V-b. Verschillende andere projecten kregen in 2013 verder vorm. Dit is in het bijzonder het geval voor de Seine-Scheldeverbinding, de afwerking van het 10.000 tonsvak op het Zeekanaal Brussel-Schelde, de verruiming van het Albertkanaal tussen Wijnegem en Antwerpen en de verhoging van de bruggen over het Albertkanaal.

5.33 Fietsroutenetwerk

Evolutie van het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk, van 2005 tot 2012.

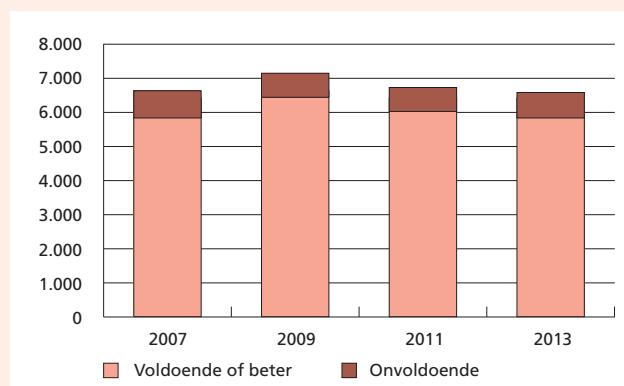
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Lengte (km)	11.733			11.793	11.898	11.928	12.017	12.086
Aandeel dat voldoet aan vademeicum fietsvoorzieningen (%)	19			23	26	28	30	32

Bron: MOW, afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

Het **Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk** is een van de instrumenten om meer en veiliger fietsgebruik te realiseren. Het is in de eerste plaats bedoeld voor de afwikkeling van woon-werk, woon-school en woon-winkelverkeer. In 2012 was het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk 12.086 km lang. 32% daarvan voldeed aan de normen uit het Vademeicum Fietsvoorzieningen. Tweejaarlijks gebeurt er een visuele inspectie van de staat van de fietspaden langs gewestwegen. 88% van de fietspaden scoorde voldoende of beter in 2013.

5.34 Staat fietspaden

Evolutie van de staat van de fietspaden, van 2007 tot 2013, in km.

Bron: MOW, Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

Veilig verkeer

Belangrijke stappen dienen gezet te worden om de vooropgestelde ambities inzake verkeersveiligheid te realiseren.

Op 14 november 2007 werd het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan goedgekeurd. Daarmee werden de doelstellingen van het eerdere Mobiliteitsplan verder verscherpt. Tegen 2015 mogen er nog maximaal 250 doden en dodelijk gewonden en 2.000 zwaargewonde slachtoffers vallen op de Vlaamse wegen. Volgens het Pact 2020 dient het jaarlijks aantal doden op minder dan 200 en het aantal zwaargewonden op minder dan 1.500 gebracht te worden tegen 2020. Tijdens de voorbije legislatuur werden middelen vrijgemaakt om de resterende gevraarlijke punten weg te werken. Eind 2013 was 87% van de projecten in uitvoering of uitgevoerd.

In een eerste deel ligt de focus op de verkeersveiligheidscijfers in het Vlaamse Gewest. Dan volgt een vergelijking met andere Europese lidstaten en regio's.

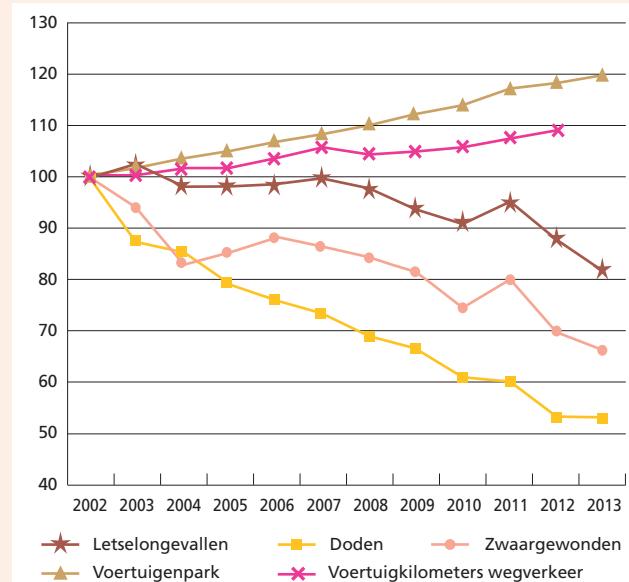
Vlaams Gewest

In 2013 is het aantal **letselongevallen** terug gedaald tot 26.163. Er vielen zowel minder lichtgewonden (-6,2%) als zwaargewonden (-5,2%) en evenveel doden ten opzichte van 2012. In 2013 vielen er 384 verkeersdoden te betreuren op de Vlaamse wegen. Sinds 2002 is het aantal doden met 56% afgenomen en het aantal zwaargewonden met 46%. Het aantal doden is sterker gedaald dan het aantal ongevallen waardoor dus ook de ongevalsnrast afneemt.

Sinds 2002 neemt het aantal letselongevallen stilaan af, hoewel het aantal voertuigmeters en het voertuigenpark alsmaar toenemen. Slechts 6,2% van de ongevallen gebeurt op autosnelwegen. Bijna de helft van de ongevallen vindt plaats binnen de bebouwde kom, maar gemiddeld zijn deze ongevallen minder ernstig dan deze buiten de

5.35 Evolutie verkeersveiligheid

Index van het aantal letselongevallen, het aantal doden en zwaargewonden, het totale voertuigenpark en de afgelegde voertuigmeters van het wegverkeer (excl. (brom)fietsen), van 2002 tot 2013, index 2002=100.

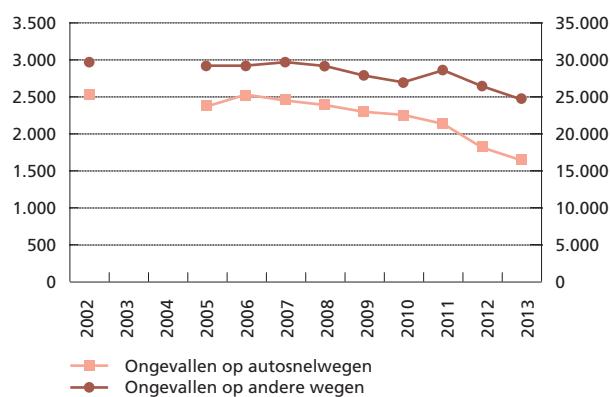
Bron: ADS, FOD MV.

bebouwde kom. 20% van de verkeersdoden en 39% van de zwaargewonden valt binnen de bebouwde kom. 67% van de dodelijke slachtoffers valt buiten de bebouwde kom. Van een aantal slachtoffers is de exacte locatie niet gekend.

Uit onderzoek blijkt dat het risico op een dodelijk ongeval voor fietsers 4 keer hoger is dan voor automobilisten. Het promoten van deze modus moet dan ook gepaard gaan met het verbeteren van de verkeersveiligheid en de infrastructuur. Er vielen in 2013 1.011 dode en zwaargewonde fietsslachtoffers. Dat is een stijging met 4% t.o.v. 2012.

5.36 Ongevallen naar wegtype

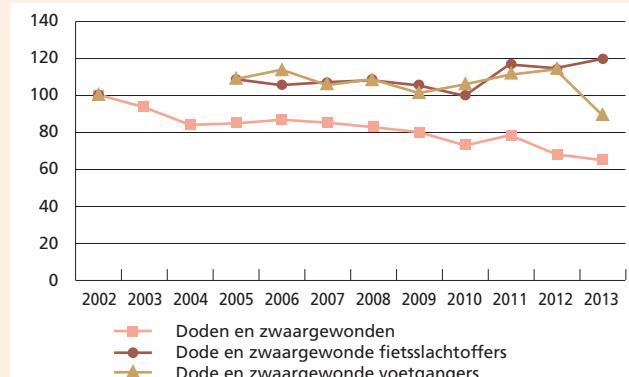
Evolutie van het aantal ongevallen op autosnelwegen (linkers) en andere wegen (rechters), van 2002 tot 2013.

Bron: ADS.

5.37 Zwakke weggebruikers

Index van het aantal dode en zwaargewonde fietsslachtoffers en voetgangers en het totaal aantal doden en zwaargewonden, van 2002 tot 2013, index 2002=100.

Bron: ADS.

5.38 Doelstellingen verkeersveiligheid

Evolutie in het bereiken van de Vlaamse verkeersveiligheidsdoelstellingen, van 1999 tot 2013.

	1999	2013		2015	% doelstelling bereikt in 2013	2020	% doelstelling bereikt in 2013
	Vertrekgetal	Aantal	Evolutie in %	Streefgetal		Doelstelling Pact	
Doden en dodelijk gewonden	806	384	-52,4	250	75,9%	200	69,6
Zwaar gewonden	6.714	3.442	-48,7	2.000	69,4%	1.500	62,8

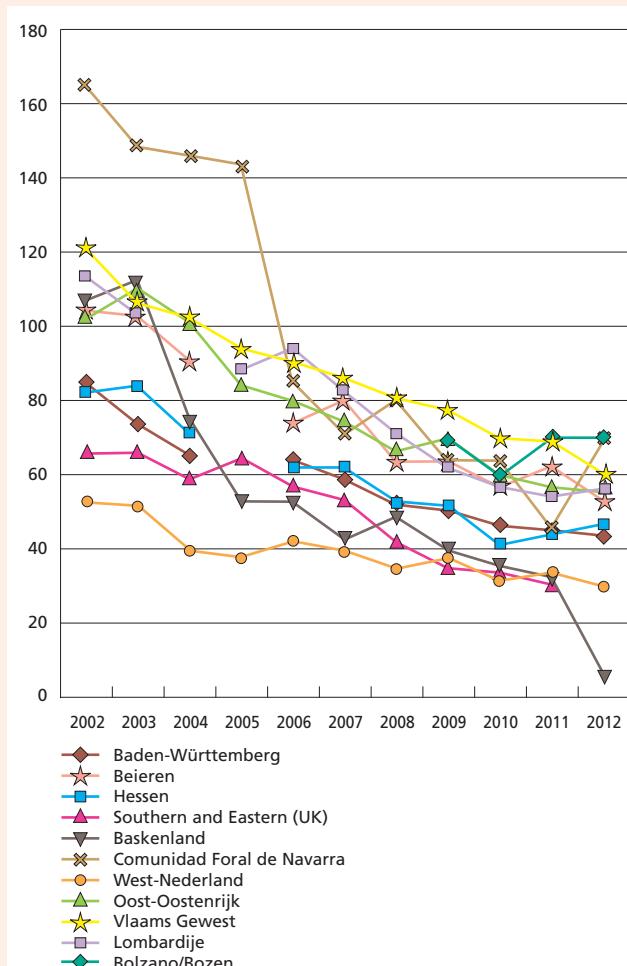
Bron: ADS, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid, SVR.

Het totaal aantal doden en zwaargewonden nam in 2013 af met 4,7%. 26,4% van de dode en zwaargewonde verkeersslachtoffers zijn fietsers, bijna 10% zijn voetgangers. Bij de voetgangers vielen er in 2013 373 doden en zwaargewonden. Dat is bijna 22% minder dan in 2012.

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen, het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan en het Pact 2020 beschrijven **verkeersveiligheidsdoelstellingen** tegen 2010, 2015 en 2020. De doelstellingen voor 2010 uit het Mobiliteitsplan Vlaanderen werden niet gehaald. Een nieuw mobiliteitsplan is momenteel in opmaak.

5.39 Verkeersveiligheid regio's

Evolutie van het aantal verkeersdoden per miljoen inwoners, van 2002 tot 2012.

Bron: Eurostat, ADS, bewerking SVR.

Europese Unie

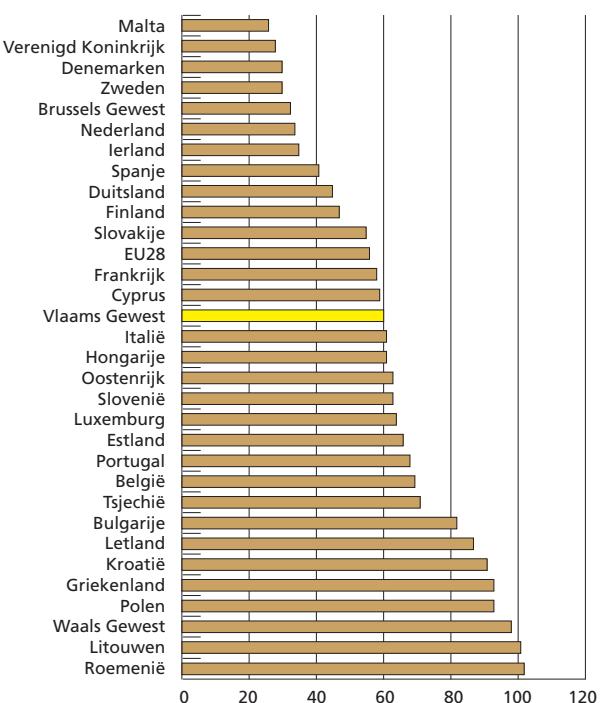
Tegen 2020 wil Vlaanderen één van de beste Europese regio's zijn op het gebied van verkeersveiligheid, zowel uitgedrukt in functie van het aantal dode en zwaargewonde verkeersslachtoffers als per miljoen afgelegde kilometers en per miljoen inwoners.

In vergelijking met een aantal Europese economische topregio's scoort Vlaanderen slecht met het derde hoogste aantal verkeersdoden per miljoen inwoners in 2012. Wat de evolutie van het aantal dodelijke slachtoffers per miljoen inwoners betreft, doet Vlaanderen het beter met een daling van 50% tussen 2002 en 2012.

In de EU28 vielen 56 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2012. Vlaanderen bevindt zich met een score van 60,3 niet ver van het EU-gemiddelde. Ook in verhouding tot het aantal personenwagens scoort het Vlaamse Gewest rond het EU-gemiddelde.

5.40 Verkeersveiligheid lidstaten

Aantal verkeersdoden per miljoen inwoners in Europese lidstaten, in 2012.

Bron: EC DG Mobility & Transport, ADS, bewerking SVR.

Milieuvriendelijke mobiliteit

De overheid wil de impact van het verkeer op mens en milieu beperken. Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoermiddelen zetten de leefkwaliteit onder druk. Luchtverontreiniging en gezondheidseffecten, geluid en trillingen, geurhinder en gebrekige belevingswaarde komen over het hele grondgebied voor. Ook moeilijk oversteekbare plaatsen, parkeeroverlast en het gebrek aan ruimte voor voetgangers komen in mindere of meerdere mate voor.

De steeds groeiende vraag naar mobiliteit moet gecombineerd worden met aandacht voor het leefmilieu, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen. In deze context zijn de huidige transportsystemen niet duurzaam genoeg: de emissies liggen te hoog en de fossiele brandstoffen zijn niet onuitputtelijk.

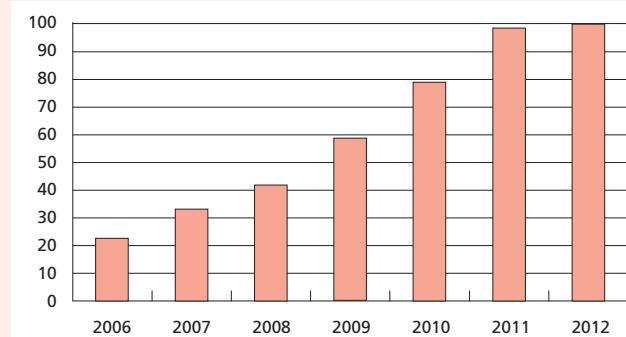
In het eerste deel ligt de focus op de beschrijving van het personenwagenpark. In het tweede deel ligt de nadruk op de milieu-impact van mobiliteit, met aandacht voor het energieverbruik, de aan het verkeer gelinkte emissies en de eco-efficiëntie van transport.

Beschrijving van het personenwagenpark

De **verdieselijking** van het personenwagenpark stagneert met 63% dieselvoertuigen in het wagenpark in 2013 en in 2012. Bij de nieuw ingeschreven personenwagens is eveneens 63% uitgerust met een dieselmotor. Dit aandeel van diesel bij de nieuw ingeschreven voertuigen neemt al 2 jaren af. Het Vlaams luchtkwaliteitsplan streeft tegen 2015 naar 61,1% dieselvoertuigen in het totale personenwagenpark en naar 57% voor de nieuw ingeschreven personenwagens. In 2013 ligt het aantal elektrische voertuigen ruim 44 keer hoger dan in 2000. In absolute aantallen

5.42 Roetfilters

Evolutie van het aandeel nieuw-ingeschreven dieselvoertuigen met een roetfilter, van 2006 tot 2012, in %.

Opmerking: Er wordt vanuit gegaan dat een voertuig over een roetfilter beschikt wanneer het voertuig minder dan 11 mg fijn stof per kilometer uitstoot. Vanaf 2008 is de grens verlaagd naar 5 mg.
Bron: VUB.

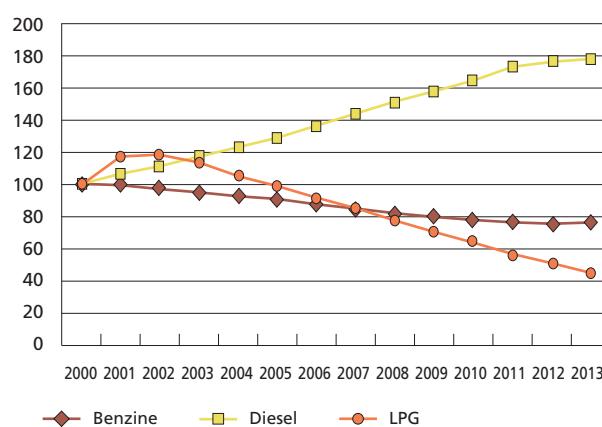
gaat het maar om 501 voertuigen. Er zijn momenteel 440 laadpunten voor elektrische voertuigen in België (ASBE). De hybride voertuigen zijn aan een opmars bezig. In 2009 waren er 25 exemplaren in het personenwagenpark, in 2013 is dat al opgelopen tot 10.769 (benzine + elektriciteit of diesel + elektriciteit).

Het aandeel nieuwe dieselvoertuigen met een **roetfilter** is de laatste jaren sterk toegenomen. Een grotere stijging is merkbaar vanaf 2009, ten gevolge van de introductie van de Euro 5 standaard in 2009. Alle nieuw verkochte dieselvoertuigen hebben sindsdien een roetfilter nodig om te voldoen aan de strenge uitstootnormen voor fijn stof.

16,4% van het Vlaamse personenwagenpark bestond in 2012 uit **bedrijfswagens**. Van de nieuw ingeschreven personenwagens was zelfs 49% een bedrijfswagen. Deze bedrijfswagens onderscheiden zich van de privéwagens

5.41 Personenwagenpark

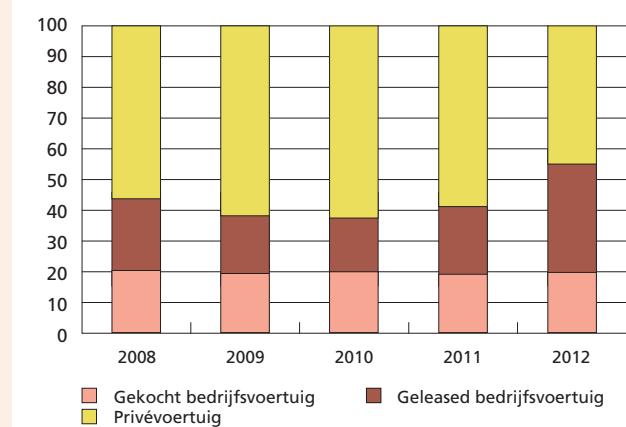
Index van het aantal personenwagens naar brandstoftype, van 2000 tot 2013, index 2000=100.

Bron: ADS.

5.43 Voertuigeigenaar

Verdeling van de nieuw ingeschreven personenwagens naar eigenaar, van 2008 tot 2012, in %.

Bron: VUB.

door een nog groter aandeel dieselvoertuigen, een grotere cilinderinhoud, gewicht en vermogen. De bedrijfswagens hebben wel een hogere Euro standaard en een lagere CO₂-uitstoot dan privewagens en een groter aandeel voertuigen met roetfilter.

De **ecoscore** laat toe om de milieuprestaties van een personenwagen in te schatten door rekening te houden met de belangrijkste milieu-impacts (emissies van broeikasgassen, fijn stof, stikstofoxiden, SO₂, CO, koolwaterstoffen en geluidsproductie) die het voertuig veroorzaakt. De ecoscore gaat van 0 tot 100. Een voertuig met een ecoscore lager dan 50 kan als zeer milieuonvriendelijk worden beschouwd. Voertuigen met een ecoscore van meer dan 70 zijn dan weer milieuvriendelijke wagens.

In 2012 bedroeg de gemiddelde ecoscore voor het personenwagenpark op benzine 62,3. Voor het personenwagenpark op diesel bedroeg de ecoscore 50,8. De gemiddelde ecoscore voor het totale personenwagenpark bedroeg 54,9. De nieuw ingeschreven personenwagens op benzine behaalden in 2012 een gemiddelde ecoscore van 68,8, dieselvoertuigen realiseerden een gemiddelde ecoscore van 59,2. De elektrische voertuigen hadden een ecoscore van 85,8.

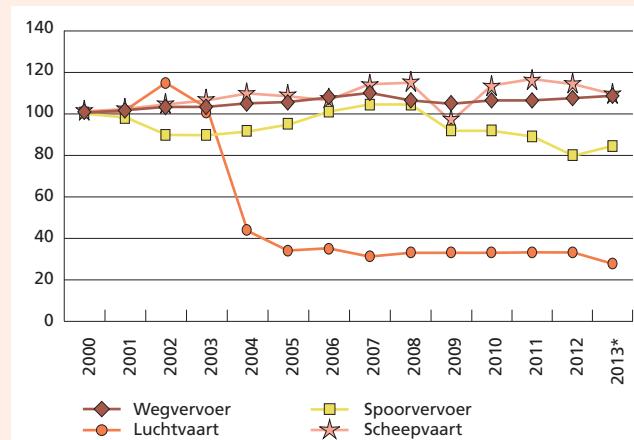
Milieu-impact

Het verkeer verbruikte in 2013 198,6 PJ **energie** of 12,7% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik. Het energieverbruik steeg met 1% ten opzichte van 2012. Zowel bij het wegvervoer als het spoorvervoer neemt het energieverbruik toe, bij de scheepvaart neemt het af. Het wegvervoer is goed voor 95% van het totale energieverbruik voor verkeer.

De prijs van de brandstoffen bepaalt gedeeltelijk het gedrag en de keuzes van de consument. Benzine is altijd duurder geweest dan diesel maar het prijsverschil tussen beide wordt kleiner. De taksen op diesel zijn tussen 2003 en 2013 gestegen met ruim 45%, de taksen op benzine

5.44 Energieverbruik

Index van het energieverbruik door het verkeer, van 2000 tot 2013, index 2000 = 100.

* Voorlopig cijfer.
Bron: Energiebalans, VITO.

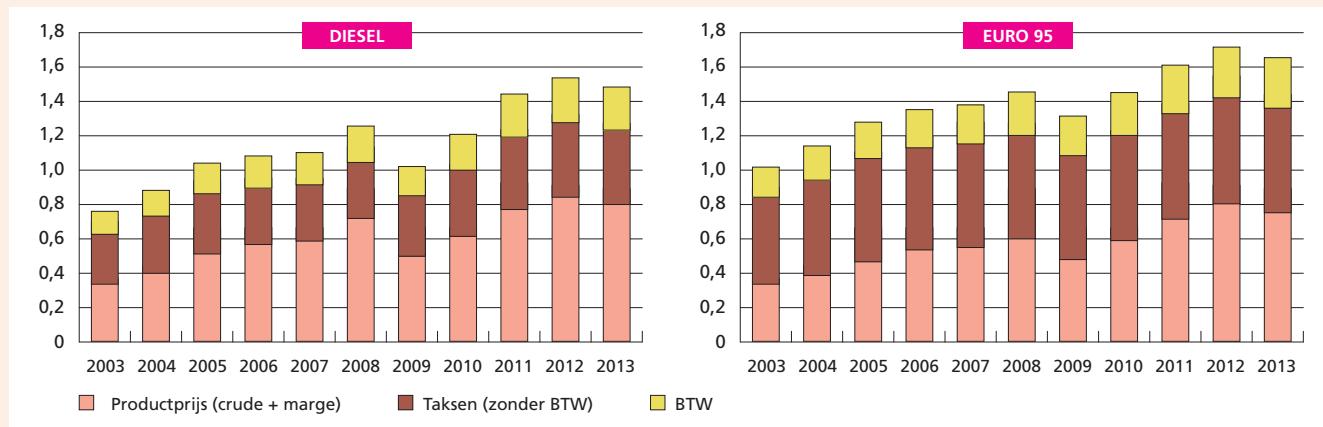
met 21%. De productprijs stijgt echter het sterkst. Dit is de prijs van het basisproduct (1 liter brandstof) en de prijs voor raffineren, transporteren, opslaan, verdelen en de verkoop aan de eindgebruiker.

De **CO₂-emissies** van het wegverkeer zijn tussen 1990 en 2012 met 11% gestegen. De Europese Commissie heeft een voorstel tot verordening aangenomen om de CO₂-emissies door nieuwe personenwagens te verlagen tot gemiddeld 130 g/km in 2015 en 95 g/km in 2020. In 2012 bedroeg de gemiddelde CO₂-uitstoot van alle nieuw verkochte personenwagens 130 g/km.

De **broeikasgasemissies**, uitgestoten door de totale transportsector, bedroegen 15.350 kton CO₂-equivalenten in 2012. De transportsector staat in voor 20% van de broeikasgasemissies in Vlaanderen. Het wegverkeer is verantwoordelijk voor 95,6% van de broeikasgasemissies

5.45 Brandstofprijzen

Evolutie van de diesel- en benzineprijs, van 2003 tot 2013, in euro.

Bron: EWI, OESO.

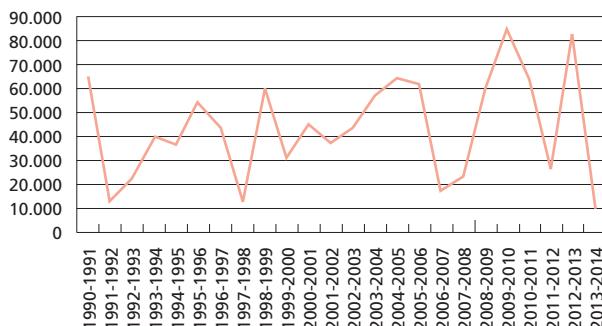
van transport en levert aldus een belangrijke bijdrage aan de totale broeikasgasemissies. De broeikasgasemissies van de transportsector vertonen een stijgende trend tussen 2000 en 2011. Dit is in belangrijke mate te wijten aan de toegenomen emissies van het goederenverkeer (13% in die periode). Tussen 2011 en 2012 zijn de emissies van de transportsector met 7% gedaald. Bij alle subsectoren werd er een daling vastgesteld.

Naast het ontwikkelen en ondersteunen van zuinige en milieuvriendelijke voertuigen kan ook ingezet worden op milieuvriendelijke brandstoffen. Het aandeel **energie uit hernieuwbare bronnen** ten opzichte van de totale hoeveelheid transportbrandstoffen voor vervoer in Vlaanderen bedroeg 4,8% in 2013. In absolute cijfers uitgedrukt betekent dit dat er in Vlaanderen 9.100 TJ biobrandstof is verbruikt in 2013 en 183 TJ elektriciteit uit hernieuwbare bronnen. Er is een duidelijk effect merkbaar van de invoering van accijnsvrije productiequota (eind 2006) en van de verplichting om 4% biobrandstoffen bij te mengen in benzine en diesel (sinds juli 2009). Volgens het klimaatplan van de Europese Commissie moet het aandeel hernieuwbare energie voor het verbruik in de transportsector in België tegen 2020 10% bedragen. Onder hernieuwbare energie vallen naast biobrandstof ook elektrische energie en waterstofgas, voor zover deze uit hernieuwbare bronnen gewonnen worden.

Tijdens de winter worden er regelmatig **smeltmiddelen** gestrooid op het wegennet. Deze smeltmiddelen kunnen schadelijk zijn voor het milieu. Tegenwoordig wordt het agressieve calciumchloride nog zelden gebruikt en wordt

5.48 Strooizout

Evolutie van de hoeveelheid gebruikt strooizout, van 1990 tot 2014, in ton.

Bron: Agentschap Wegen en Verkeer via Dataroom MOW.

5.49 Hernieuwbare energie

Evolutie van het hernieuwbare energieverbruik in vervoer ten opzichte van het finale energieverbruik van vervoer, van 2005 tot 2013, in %.

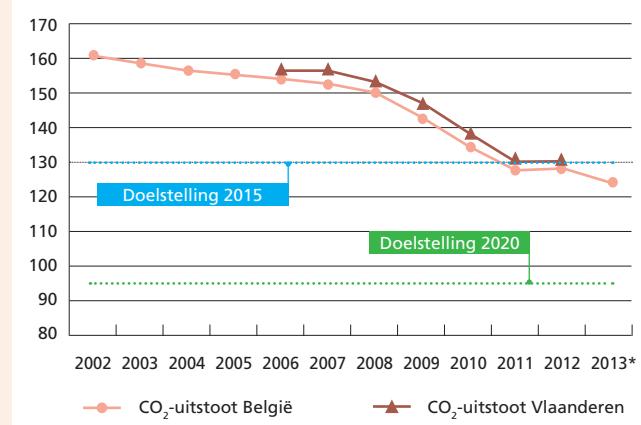
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (PJ)	0	0	2	2,3	5,7	7,9	7,3	8,8	9,3
Finaal energieverbruik van vervoer (PJ)	186,0	190,0	194,0	188,0	185,0	188,0	188,1	190	192,3
% groen transport	0,0%	0,0%	1,1%	1,2%	3,1%	4,2%	3,9%	4,6%	4,8%

* Voorlopige cijfers.

Bron: Inventaris duurzame energie, VITO.

5.46 CO₂-uitstoot

Evolutie van de gemiddelde CO₂-uitstoot van nieuw verkochte wagens, van 2002 tot 2013, in g/km.

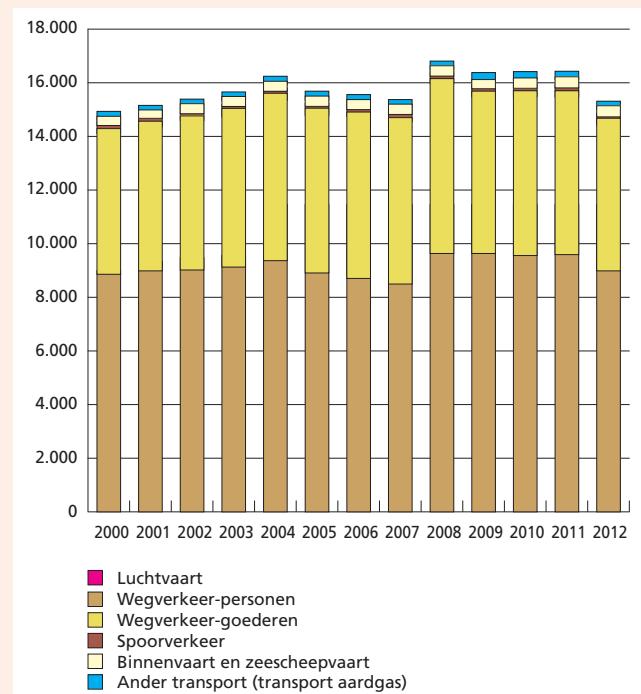
Opmerking: vanaf 2008 wordt een nieuwe methodologie toegepast.

*: voorlopige cijfers.

Bron: VMM-MIRA, VUB, Eurostat.

5.47 Broeikasgasemissies

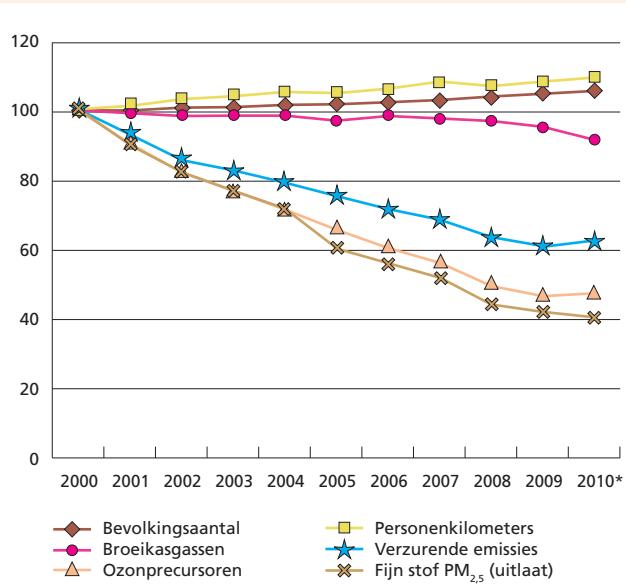
Evolutie van de broeikasgasemissies van de transportsector, naar deelssector, van 2000 tot 2012, in kton CO₂-equivalanten.

Bron: LNE, afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu & Gezondheid.

5.50 Eco-efficiëntie personenvervoer

Index van de eco-efficiëntie van het personenvervoer, van 2000 tot 2010, index 2000=100.

* Voorlopige cijfers.

Bron: VMM-MIRA.

meer gebruik gemaakt van het milieuvriendelijker pekelstrooien (vloeibaar zout). Tijdens de winterperiode 2013-2014 is slechts 9.056 ton zout gestrooid.

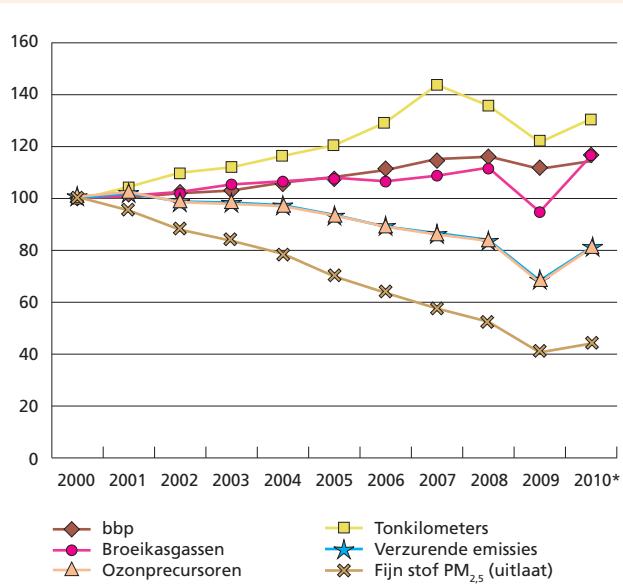
De **eco-efficiëntie** van de transportsector vergelijkt de activiteiten van de sector (personen- en tonkilometers) met de milieudruk (emissies en brongebruik). Er is een absolute ontkoppeling als de milieudruk daalt terwijl de activiteiten toenemen. Relatieve ontkoppeling treedt op als de milieudruk minder sterk stijgt dan de activiteiten.

Sinds 2000 is het aantal personenkilometers (wegverkeer en spoor) sneller gestegen dan het bevolkingsaantal. In 2008 daalde het personenvervoer met 1,2%, een gevolg van de financieel-economische crisis. Daarna zette de stijging zich verder. In de periode 2000-2010 is er een absolute ontkoppeling tussen de emissies van het personenvervoer en de personenkilometers. Het stijgende gebruik van energieuwige wagens en van biobrandstoffen voor wegverkeer heeft een gunstige invloed op de emissie van broeikasgassen in 2010. De emissies van ozonprecursoren, verzurende componenten en PM_{2,5} door het personenvervoer dalen verder door het verstrekken van de Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen en brandstoffen. De emissies van ozonprecursoren en verzurende componenten zijn in 2010 wel hoger dan in 2009.

De laatste 10 jaar stijgt het aantal tonkilometers van het goederenvervoer sneller dan het bbp. De crisis had een groter effect op het goederenvervoer dan op het personenvervoer. Hoewel ook vrachtwagens energieuwiger worden, ligt de emissie van broeikasgassen door het goederenvervoer hoger in 2010 dan in 2000 door een

5.51 Eco-efficiëntie goederenvervoer

Index van de eco-efficiëntie van het goederenvervoer, van 2000 tot 2010, index 2000=100.

* Voorlopige cijfers.

Bron: VMM-MIRA.

toegenomen activiteit maar ook door wijzigingen aan de berekeningsmethode. De emissie stijgt echter minder snel dan de tonkilometers. Er is een relatieve ontkoppeling. Voor de andere emissies is er een absolute ontkoppeling met de tonkilometers. In 2010 lagen de emissies hoger dan in 2009 door een hogere inschatting van het aantal kilometers gereden door het vrachtvervoer.

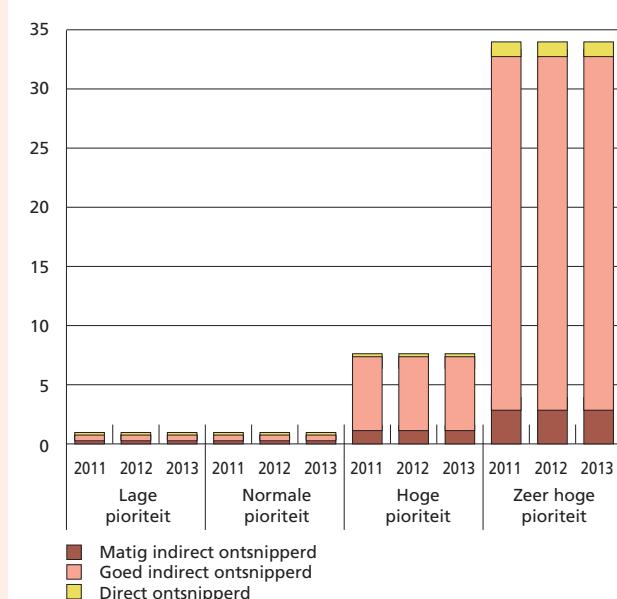
De vele transportwegen in Vlaanderen verdelen het landschap in steeds kleinere versnipperde stukken en veroorzaken daardoor allerlei problemen voor de natuur. Door deze versnippering is er bij veel diersoorten een potentieel probleem om een duurzame populatie in stand te houden. Bovendien kunnen dieren direct getroffen worden als ze het slachtoffer worden van aanrijdingen. Het aantal kilometer ontsnippering langs Vlaamse wegen – plaatsen waar aan die versnippering iets gedaan werd door faunapassages – is nog zeer beperkt. Momenteel heeft ongeveer 3,6% van 1.200 km transportwegen met lage tot zeer hoge prioriteit voor ontsnippering, een matige tot goede ontsnippering voor een bepaalde diergroep.

Uit het laatste Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek van 2013 blijkt dat 9,7% van de Vlamingen ernstig of extreem gehinderd wordt door geluid van verkeer. Dit is het laagste aandeel sinds de start van het onderzoek in 2001. 16,6% voelt zich tamelijk gehinderd door geluid van verkeer. Van het straatverkeer wordt de meeste hinder ondervonden. 8,5% van de Vlamingen wordt hierdoor ernstig of extreem gehinderd.

De Europese Richtlijn inzake de evaluatie en de beheersing van omgevingslawaai voert in heel de Europese Unie een gemeenschappelijke aanpak in voor de strijd tegen

5.52 Ontsnippering

Aandeel transportwegen met ontsnippering, naar type ontsnippering, van 2011 tot 2013, in %.

Bron: INBO.

het omgevingslawaai. De richtlijn richt zich daarbij op het geluid van autowegen, spoorwegen en luchthavens en (binnen grote agglomeraties van meer dan 100.000 inwoners) belangrijke industriële activiteiten. Overheidsinstanties moeten hiertoe geluidsbelastingkaarten maken en actieplannen opstellen. Een geluidsbelastingkaart toont de actuele geluidsbelasting in de omgeving van belangrijke geluidsbronnen. In 2011 werden 408.000 Vlamingen door wegverkeer (wegen met meer dan 3 miljoen voertuigpassages) blootgesteld aan geluidswaarden >65 dB(A) gedurende de dag en de nacht. Door spoorverkeer met meer dan 30.000 treinpassages werden 63.500 Vlamingen blootgesteld aan geluidswaarden > 65 dB(A).

5.53 Geluidsbelostelling

Aantal inwoners binnen verschillende geluidsbelostellingsklassen (L_{den} in dB(A)), voor wegverkeer en spoorverkeer, in 2011.

Wegen met meer dan 3 miljoen voertuigpassages		
Geluidsbelostellingsklassen	Aantal inwoners	Aantal inwoners buiten de agglomeraties Brugge, Antwerpen en Gent
55-60	313.500	263.800
60-65	160.300	128.500
65-70	205.700	172.100
70-75	167.300	131.700
>75	35.000	25.300

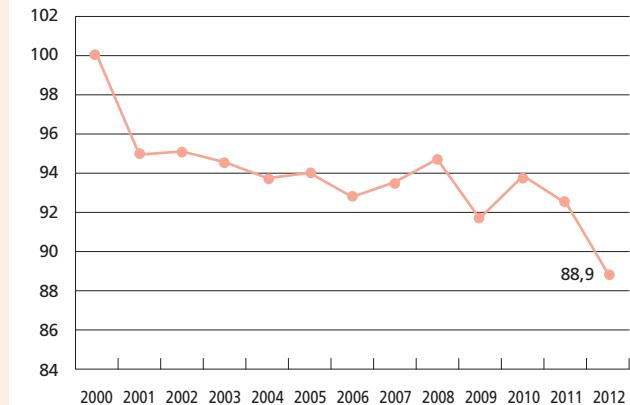

Spoorwegen met meer dan 30.000 treinpassages		
Geluidsbelostellingsklassen	Aantal inwoners	Aantal inwoners buiten de agglomeraties Brugge, Antwerpen en Gent
55-60	105.400	78.000
60-65	52.200	38.800
65-70	32.900	25.200
70-75	23.600	17.800
>75	7.000	5.800

Bron: LNE.

5.54 Milieu-impact transport

Totale milieu-impact van transport (MITRANS), van 2000 tot 2012, index 2000=100.

Bron: LNE, Transport & Mobility Leuven.

De MITRANS-indicator is een geaggregeerde indicator die de totale milieu-impact van transport weergeeft. De indicator is opgebouwd uit 5 hoofdeffecten en 11 subindicatoren. De indicator is gelijk aan 100 voor het jaar 2000. Een waarde groter dan 100 betekent een verslechtering ten opzichte van het jaar 2000, een waarde kleiner dan 100 betekent een verbetering van de milieu-impact t.o.v. 2000. In het algemeen zien we voor de periode 2000-2012 een daling van de totale milieu-impact van transport en zijn infrastructuur op het milieu en de natuur. De sterkste daling doet zich voor tussen 2000-2001 en 2010-2012. De daling tussen 2008 en 2009 komt voornamelijk door de daling van de indicatoren voor materiaalgebruik en de daling van de luchtvervuiling en de broeikasgasemissies. Dit is het gevolg van de financieel-economische crisis. In 2010 was er een stijging van de indicatoren voor materiaalgebruik en een toename van de broeikasgasemissies. In 2011 was er een sterke afname van het gebruik van strooizout en een daling van de luchtemissies. Ook in 2012

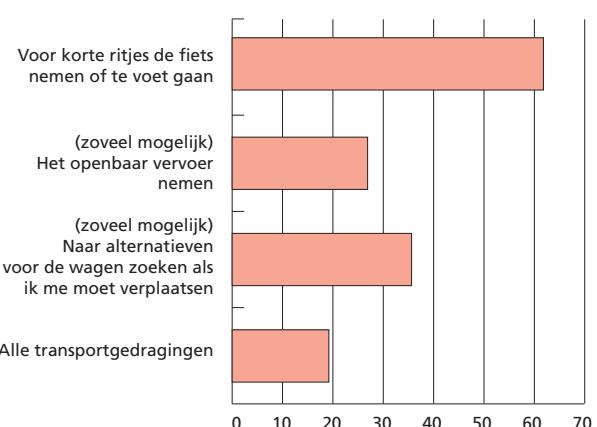
zit de luchtvervuiling in dalende lijn, het materiaalgebruik is verder afgenomen en de geluid-, geur- en lichthinder is gedaald.

Gedrag

Het waarmaken van een milieuvriendelijke mobiliteit hangt af van de keuzes en de gedragingen van de consumenten. Het kiezen van een alternatief voor de auto is een vorm van milieuvriendelijk gedrag. Bijna 63% van de Vlamingen zegt voor korte ritjes de fiets te nemen of te voet te gaan. 35% zoekt zoveel mogelijk naar alternatieven voor de wagen als men zich moet verplaatsen. 26,5% zegt zoveel mogelijk het openbaar vervoer te nemen. Bijna een vijfde van de Vlamingen zegt alle 3 genoemde gedragingen uit te voeren.

5.55 Alternatieven voor de auto

Aandeel Vlamingen dat zegt (bijna) altijd of dikwijls alternatieven te zoeken voor het autoverkeer, 2013, in %.

Bron: SCV-survey, SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jespers, K., Wetzels, W., Dams, Y. (2014). *Energiebalans Vlaanderen 2012 (uitgebreid)*, juli 2014, VITO.
- Aernouts, K., Jespers, K., Wetzels, W. (2014). *Energiebalans Vlaanderen 2013 (beknopt)*, juli 2014, VITO.
- Beckx, C., Denys, T., Michiels, H. (2013). *Analysis of the Belgian car fleet 2012*, Study accomplished under the authority of the Flemish, Walloon and Brussels Capital Region, 2013/TEM/R/, VITO.
- Carpentier A., Nuyttens, N., Schoeters, A., Populer, M., Declercq, K., Hermans, E. (2014). *Verkeersveiligheid van voetgangers in Vlaanderen: pijnpunten en oplossingen*. Steunpunt Verkeersveiligheid & Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid.
- Crevits, H. (2012). *Beleidsbrief Mobiliteit en Openbare Werken 2012-2013*, Vlaams Parlement.
- Crevits, H. (2009). *Beleidsnota Mobiliteit en Openbare Werken 2009-2014*, Vlaams Parlement.
- European Commission, DG Mobility and Transport (2014). *Statistical pocketbook 2014*.
- Heyvaert, S., Messagie, M., Van Mierlo, J. (2013). *Indicators of the new and second hand vehicle fleet in Belgium and the different regions*, Study accomplished under the authority of the Flemish, Walloon and Brussels Capital Region, VUB.
- Hoornaert, S. (2014). *Verkeersindicatoren hoofdwegennet Vlaanderen 2013*, Vlaams Verkeerscentrum.
- Janssens, D., Declercq, K., Wets, G. (2013). *Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen 4.4 (2011-2012)*. Analyserapport, Instituut voor Mobiliteit, Universiteit Hasselt.
- Janssens, D., Declercq, K., Wets, G. (2014). *Onderzoek verplaatsingsgedrag Vlaanderen 4.5 (2012-2013)*. Analyserapport. Instituut voor Mobiliteit, Universiteit Hasselt.
- Jespers, K., Aernouts, K., Wetzels, W. (2014). *Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2013 Deel 1: hernieuwbare energie*, juli 2014, VITO.
- Langneaux, F. (2008). *Economic importance of Belgian Transport Logistics*, working paper 125, Nationale Bank van België.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Definitief ontwerp MINA-plan 4*.
- Pauwels, T. (2007). *Modellering van het goederenvervoer in België*.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2014). *Pact 2020. Kernindicatoren 2014*.
- Vlaamse Overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (2013). *Uitvoeren van een uitgebreide schriftelijke enquête en een beperkte CAWI-enquête ter bepaling van het percentage gehinderden door geur, geluid en licht in Vlaanderen – SLO-3. M.A.S.*, september 2013.
- Vlaamse Overheid, Departement Mobiliteit en Openbare Werken (2008). *Verkeersveiligheidsplan Vlaanderen. De Vlaamse Regering 2009-2014. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving*.
- Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>
- ASBE: <http://www.asbe.be/nl/laadpunten>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid (BIVV): <http://bivv.be/nl>
- Europese Commissie, themasite "Transport": http://ec.europa.eu/transport/index_en.htm
- Mobiel Vlaanderen: <http://www.mobielvlaanderen.be/index.php>
- Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer: <http://www.mobilit.belgium.be/nl/>
- Vlaams Verkeerscentrum: <http://www.verkeerscentrum.be/verkeersinfo/startpagina>
- Febiac: <http://www.febiac.be/public/home.aspx>
- Milieurapport Vlaanderen (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Agentschap Wegen en Verkeer (AWV): <http://www.wegenenverkeer.be>
- De Lijn: <http://www.delijn.be>
- EUROGAS: <http://www.eurogas.org>
- Haven Antwerpen: <http://www.portofantwerp.be>
- Haven Gent: <http://www.havengent.be>
- Haven Oostende: <http://www.portofoostende.be>
- Haven Zeebrugge: <http://www.zeebruggeport.be>
- Luchthaven Antwerpen: <http://www.antwerpareport.be>
- Luchthaven Oostende-Brugge: <http://www.ost.aero>
- Luchthaven Zaventem: <http://www.brusselsairport.be>
- Luchthaven Wevelgem: <http://www.kortrijkairport.be>
- NMBS: <http://www.b-rail.be/corp/N>
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen: <http://www.binnenvaart.be>
- SERV - Vlaamse Havencommissie: <http://www.vlaamsehavencommissie.be/>
- SERV – Luchthavencommissie: <http://www.luchthavencommissie.be/>
- BIVV, Observatorium voor de verkeersveiligheid: http://bivvweb.ipower.be/observ/observatorium_nl.htm
- EMIS, Energie- en milieu-informatiesysteem voor het Vlaams Gewest: <http://www.emis.vito.be/>
- nv De Scheepvaart: <http://www.descheepvaart.be>
- Waterwegen en Zeekanaal nv: <http://www.wenz.be>

DEFINITIES

Beweging op de luchthaven Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.

Economische knooppunten Een economisch knooppunt is een gebied met een hoog aandeel aan werkgelegenheid. De economische knooppunten vormen samen met de poorten de bestaande ruimtelijk-economische structuur van Vlaanderen. Het zijn de plaatsen waar het wenselijk is economische activiteiten te concentreren. Economisch knooppunt is aldus een beleidsmatig begrip.

Verkeersslachtoffers

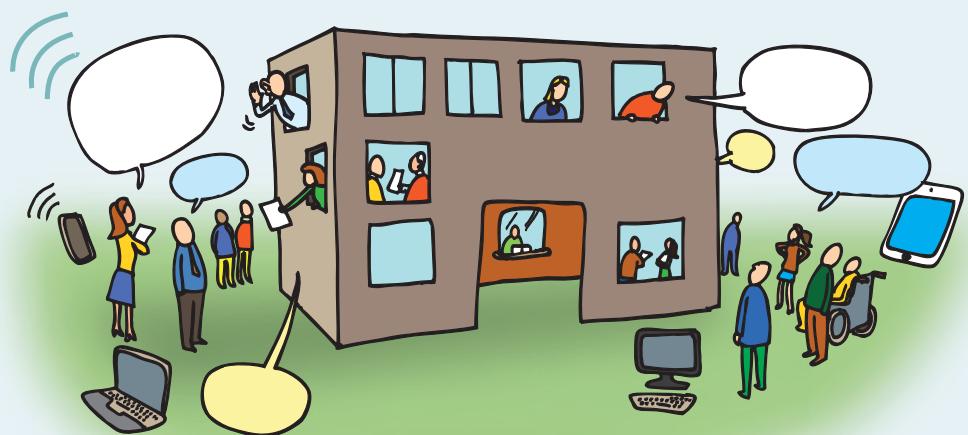
- **Doden** Elke persoon die overlijdt binnen de dertig dagen na het ongeval.
- **Zwaargewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en waarbij een opname van meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
- **Lichtgewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.

Ozonprecursor Voorloperstof, stof waaruit ozon ontstaat door inwerking van zonlicht. Stikstofoxiden en niet-methaan vluchtige organische stoffen (NMVOS) zijn de belangrijkste ozonprecursoren.

6

EEN SLAGKRACHTIGE
OVERHEID**VLAAMSE OVERHEID:**

Er zijn 1,75 miljoen contacten met de Vlaamse Infolijn

PLANNING

J-1	≡	J-4	=
J-2	≡	J-5	=
J-3	=		

LOKALE OVERHEID:

De gemeenteontvangsten dalen met 7%, de uitgaven met 1% en de investeringen met 19%

INTERNATIONAAL VLAANDEREN:

6 op de 10 is optimistisch gestemd over de toekomst van de Europese Unie

FIGUREN

Vlaamse overheid

6.1	Transparante werking	412
6.2	Planlast	412
6.3	Kwaliteitsvolle regelgeving	413
6.4	Administratieve lasten	413
6.5	Ontvangsten	414
6.6	Ontvangsten gezamenlijke overheid	414
6.7	Gewestbelastingen	415
6.8	Uitgaven	416
6.9	Uitgaven naar functie	417
6.10	Overheidsuitgaven volgens deelstaat	418
6.11	Uitgaven deelstaten	418
6.12	Uitgaven gezamenlijke overheid	418
6.13	Vorderingsaldo regionale overheden	419
6.14	Schuld regionale overheden	420
6.15	Aantal en beschikbaarheid	420
6.16	Gerealiseerde personeelsbesparing	421
6.17	Personeelsprofiel	421
6.18	Ziekteafwezigheid	422
6.19	Ziektebeeld	422
6.20	Diversiteit	422
6.21	Overheidscampagnes	423
6.22	Spreiding media-aankoop	423
6.23	Vlaamse Infolijn	423
6.24	Ontvankelijke eerstelijnsklachten	424
6.25	Behandelde verzoeken	425
6.26	Geschonden ombudsnorm	425
6.27	Online overheid	426
6.28	E-government: burgers	426
6.29	E-government: bedrijven	427
6.30	Tevredenheid administratie	427
6.31	Appreciatie	428

Lokale en provinciale besturen

6.32	Structuur van de gemeenteontvangsten	432
6.33	Ontvangsten	433
6.34	Exploitatieontvangsten	434
6.35	Exploitatieontvangsten volgens verstedelijgingsgraad	434
6.36	Belastingen	435
6.37	Tarieven OOV en APB	435
6.38	Investeringsontvangsten	437
6.39	Investeringsontvangsten volgens verstedelijgingsgraad	437
6.40	Gemeentelijke uitgaven	437
6.41	Exploitatie-uitgaven	438
6.42	Exploitatie-uitgaven volgens verstedelijgingsgraad	438
6.43a	Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden	439
6.43b	Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden	440
6.44	Investeringsuitgaven	440
6.45	Investeringsuitgaven volgens verstedelijgingsgraad	441
6.46	Investeringsuitgaven volgens groepen beleidsvelden	441
6.47	Financiële toestand	441
6.48	Financiële toestand volgens verstedelijgingsgraad	442
6.49	Ontvangsten OCMW's	442
6.50	Uitgaven OCMW's	443
6.51	Financiële schuld OCMW's	443
6.52	Ontvangsten politiezones	443

6.53	Uitgaven politiezones	444
6.54	Personnel bij de lokale overheid	444
6.55	Personnel naar gemeentetype	445
6.56	Personnel naar functieniveau	445
Internationaal Vlaanderen		
6.57	Economisch aspect globalisering	448
6.58	Aankunnen globalisering	448
6.59	Rol EU bij aanpak globalisering	449
6.60	Imago EU	449
6.61	Betekenis EU	450
6.62	Richting EU	450
6.63	Toekomst EU	451
6.64	Omzetting Europese regelgeving	451
6.65	Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling	452
6.66	Hulpafhankelijkheid	452
6.67	Vlaamse ODA partnerlanden	453
6.68	ODA	453
6.69	Belang ontwikkelingshulp	454
6.70	Rol individu armoedebestrijding ontwikkelingslanden	454
6.71	Persoonlijk engagement ontwikkeling	455
6.72	Kennis Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling	455

6.1 VLAAMSE OVERHEID

BLIKVANGERS

- Burgers beoordeelden de Vlaamse administratie in 2013 transparanter dan in 2011 (figuur 6.1).
- Tijdens de voorbije legislatuur realiseerde de Vlaamse overheid een lastendaling van 197 miljoen euro voor burgers, bedrijven en organisaties (figuur 6.4).
- De ontvangsten zijn in 2013 sterker gestegen dan in welk jaar ook sinds het begin van de economische crisis (figuur 6.5). De toename bedraagt 8%. Een stijging is er niet voor de ontvangsten uit de personenbelasting en de BTW, maar wel voor de opbrengsten uit de gewestbelastingen (figuur 6.7). De 3 belangrijkste gewestbelastingen (registratierechten, successierechten en verkeersbelasting) kenden elk een stijging.
- De uitgaven kennen in 2013 evenwel een nulgroei. Opmerkelijk voor de uitgaven is het grote overwicht van de lopende uitgaven, ten koste van de investeringsuitgaven (kapitaaluitgaven). De lopende uitgaven zijn in 2013 goed voor 87% van het totaal (figuur 6.8).
- Sinds 2011 sluit Vlaanderen zijn begroting met een klein positief saldo (234 miljoen euro in 2013). De overige regionale overheden, behalve het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, boeken nog een tekort in 2013 (figuur 6.13). De Vlaamse schuld is in 2012 en 2013 gezakt. In 2013 bedraagt de daling 26%, vooral als gevolg van een gedeeltelijke terugbetaling van de Vlaamse steun aan de KBC (figuur 6.14).
- De opgelegde personeelsbesparing van de Vlaamse administratie is volledig gerealiseerd (figuur 6.16).
- De opgelegde streefcijfers lijken haalbaar voor personen met migrantenachtergrond en vrouwen in het middenkader. Voor personen met een arbeidshandicap en vrouwen in topfuncties dringen extra maatregelen zich op, als tegen 2015 de doelstellingen gehaald moeten worden (figuur 6.20).
- Het aantal contacten van de Vlaamse Infolijn loopt voor het tweede jaar op rij licht terug, maar het aantal bezoekers van het Vlaanderen.be-portaal stijgt wel sterk. (figuur 6.23).
- Vlaanderen is een middenmotor inzake E-gov gebruik door burgers en bedrijven (figuren 6.28, 6.29).

Een slagkrachtige overheid wordt als een cruciale factor gezien om Vlaanderen tegen 2020 naar de top 5 van de Europese regio's te leiden. ‘Slagkrachtige overheid’ werd één van de zeven doorbraken in ‘Vlaanderen in Actie’ (ViA). De Commissie Efficiënte en Effectieve Overheid (CEEO), in 2008 opgericht door de Vlaamse Regering als denktank en visiegroep over het overheidsoptreden in het perspectief van 2020, verwoordde het als volgt: ‘Het realiseren van efficiënt- en effectiviteitswinsten door de overheden in Vlaanderen wordt een centrale opdracht voor de komende jaren. Niet alleen dwingt de economische toestand de overheid om meer te doen met minder, het wordt ook een plicht om de resultaten van het beheer en het beleid op een hoger peil te tillen. Als Vlaanderen een topregio in Europa wil worden, mag de overheid in haar werking niet de zwakste schakel worden in het scheppen van toegevoegde economische en maatschappelijke waarde. Integendeel, de overheid moet een hefboom worden door haar werking voor de samenleving.’

Ook het Pact 2020, gesloten tussen de Vlaamse Regering, de sociale partners, het georganiseerde middenveld en de lokale besturen, legt hoge eisen op aan de overheden: ‘De overheden, elk op hun niveau, realiseren in 2020 substantiële efficiëntiewinsten vergelijkbaar met de topregio’s die een vergelijkbaar overheidsaanbod realiseren wat hen toelaat de kwaliteit van dienstverlening aan burgers en ondernehmen sterkt te verbeteren’.

De huidige economische context geeft het debat een extra dimensie: in een situatie waarin de overheidsinkomsten dalen en de uitgaven stijgen is de ‘sense of urgency’ voor efficiëntie verhogende maatregelen voor de werking van de overheid drastisch toegenomen. In een maatschappelijke context waarin iedereen opgeroepen wordt tot verantwoordelijkheid, is het ook aan de Vlaamse overheid om inspanningen te leveren.

Gezien de vele raakvlakken worden zowel de initiatieven gericht op efficiëntiewinst als de projecten gericht op het realiseren van de ViA-doorbraak ‘Slagkrachtige overheid’ gebundeld in het Meerjarenprogramma Slagkrachtige Overheid.

Het meerjarenprogramma steunt op 4 strategische doelstellingen. Deze vormen het kader waarin het verdere hoofdstuk vorm wordt gegeven. De 4 strategische doelstellingen zijn: “Minder bestuurlijke drukte en vereenvoudiging”, “Meer doen met minder”, “Verbetering dienstverlening” en “Vertrouwen en tevredenheid”.

Minder bestuurlijke drukte en vereenvoudiging

Door een interne staatshervorming en partnerschappen op alle niveaus zorgt de Vlaamse overheid voor minder bestuurlijke drukte en voor vereenvoudiging met creatie van meerwaarde voor alle betrokken actoren in de samenleving (lokale besturen, bedrijven, organisaties, burgers, ...).

Met deze strategische doelstelling haakt het meerjarenprogramma in op een prioriteit in het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014: de bestuurlijke verrommeling aanpakken. Op dit ogenblik is er een gebrek aan efficiëntie door versnippering, een gebrekkige afstemming, dubbel werk op verschillende bestuursniveaus, verkokering, een te bureaucratische verantwoordingsstructuur en een kluwen van overleg- en beslissingsstructuren op het intermediaire niveau. De tevredenheid van burgers, bedrijven en lokale besturen over de transparante werking van de verschillende bestuurslagen en de tevredenheid van de lokale besturen over de planlasten die door de Vlaamse administratie worden opgelegd, komen hierbij aan bod.

Verder wordt ingegaan op de administratieve vereenvoudiging en de kwaliteit van de regelgeving.

Tevredenheid transparante werking

Zowel het Pact 2020 als het Actieprogramma Slagkrachtige Overheid zijn gericht op een verbetering van de dienstverlening aan de doelgroepen, met name de lokale besturen, burgers en bedrijven/organisaties. In 2011 en 2012 liep een tevredenheidsmeting (nulmeting) over de werking van de Vlaamse administratie. In 2013 volgde de eerste opvolgingsenquête bij de burgers. Burgers vinden doorgaans de overheden op de verschillende niveaus transparanter dan de bedrijven en de lokale overheden. Hoe meer lokaal het bestuursniveau, hoe transparanter het wordt ervaren. Het OCMW scoort bij gemeenten het hoogst, maar bij burgers komt het OCMW in 2013 op de tweede plaats. Het Vlaamse overheidsniveau wordt als transparanter ervaren dan het federale. Opmerkelijk

6.1 Transparante werking

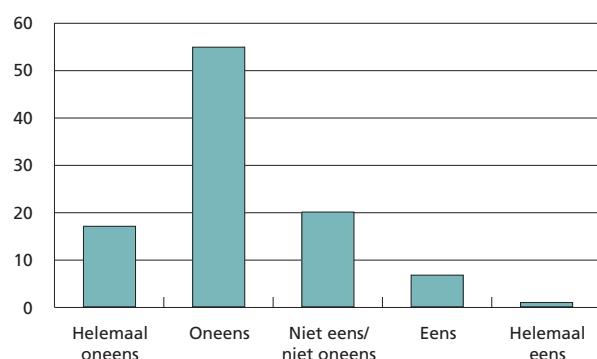
Tevredenheid van lokale besturen (2011), burgers (2011 en 2013) en bedrijven (2012) over transparantie van werking van verschillende bestuurslagen. Gemiddelde score op een schaal van 1 tot 5.

Administratie	Lokale besturen	Burgers		Bedrijven
		2011	2013	
Nationale	2,73	2,87	2,96	2,72
Vlaamse	2,89	2,90	3,00	2,91
Provinciale	3,12	3,12	3,19	2,95
Gemeentelijke	3,32	3,39	3,36	3,22
OCMW	3,39	3,45	3,33	3,22

Bron: SVR, Tevredenheidsbarometer lokale besturen, burgers en bedrijven, 2011-12 en 2013.

6.2 Planlast

Uitspraak over daling van planverplichtingen sinds vorig jaar, in 2011, in % .

Bron: SVR, Tevredenheidsbarometer lokale besturen, 2011.

is de evolutie bij de burgers. De niveaus die een hoge score krijgen voor hun transparantie krijgen een iets lagere score in de opvolgingenquête en omgekeerd, maar de lokale besturen krijgen nog altijd de hoogste scores, gevolgd door de Vlaamse en federale administratie. De burgers beoordeelden de Vlaamse administratie in 2013 als meer transparant dan in 2011, wat toch 1 van de doelstellingen was.

Tevredenheid over planlast

Met het meerjarenprogramma wil men de tevredenheid van lokale besturen over planlasten die door de Vlaamse administratie worden opgelegd, verhogen ten opzichte van de nulmeting (2011). De overgrote meerderheid van de lokale besturen (72%) is het in 2011 (helemaal) niet eens dat de planlasten in vergelijking met het jaar voor-dien daalden. Een volgende meting is voorzien eind 2014.

Reguleringsmanagement

De Vlaamse overheid plaatst kwaliteitsvolle regelgeving hoog op de agenda. In samenwerking met de dienst Wetsmatiging streeft ze naar goede regels, eenvoudige procedures en minder administratieve lasten.

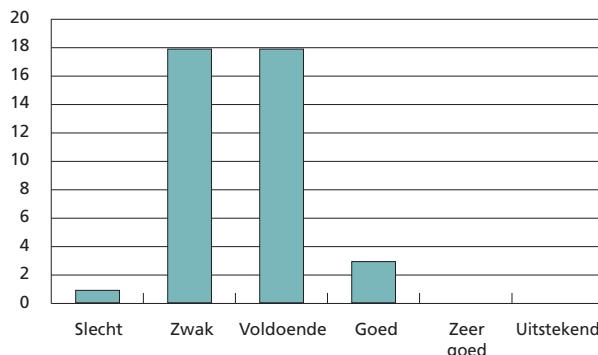
Onnodige administratieve lasten zetten een rem op de economische groei. Ze vormen een aantasting van de rechtszekerheid en het vertrouwen in de overheid. Een optimaal reguleringsklimaat daarentegen biedt ruimte voor initiatief aan zowel burgers, ondernemingen als organisaties.

De dienst Wetsmatiging hanteert 8 kenmerken van goede regelgeving:

- deze is noodzakelijk en doeltreffend voor het bereiken van het beoogde doel;
- draagt bij tot maatschappelijke welvaart en welzijn;

6.3 Kwaliteitsvolle regelgeving

Aantal regelgevingsdossiers naar kwalitatieve beoordeling, van maart tot en met december 2013.

Bron: Dienst Wetsmatiging.

- houdt waarborgen in dat er in de praktijk gevolg aan wordt gegeven;
- respecteert de eisen en grenzen die het recht aan de wetgeving stelt en komt tegemoet aan democratische bekommernissen;
- is samenhangend;
- is goed begrijpbaar, concreet en vlot toegankelijk voor iedereen voor wie ze van belang kan zijn;
- is zorgvuldig voorbereid;
- verzekert dat de beoogde doelen blijvend doelmatig en doeltreffend worden bereikt.

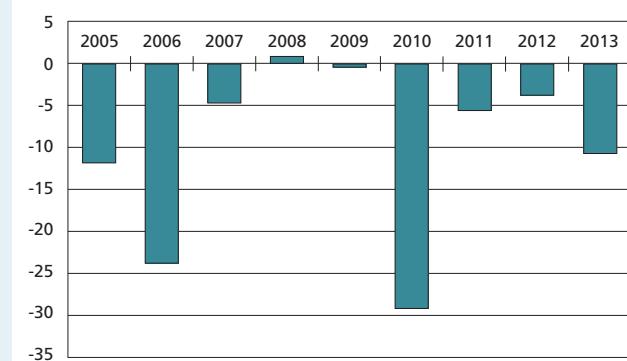
Verschillende instrumenten worden ingezet bij het streven naar kwaliteitsvolle regelgeving en administratieve lastenverlaging. De regulieringsimpactanalyse (RIA) analyseert doelstellingen en verwachte impact van een voorgenomen regelgeving in vergelijking met de alternatieven. De regelgevingsagenda biedt een overzicht van geplande nieuwe regelgeving of aanpassingen aan bestaande regelgeving en wordt regelmatig geactualiseerd. Binnen elk beleidsdomein is er tevens een cel Wetskwaliteit actief die de regelgevingskwaliteit binnen de eigen administratie bewaakt. In 2013 kreeg slechts iets meer dan de helft van de regelgevingsdossiers het label voldoende of beter. De compensatieregel ten slotte stelt dat elke lastenstijging door nieuwe of wijzigende regelgeving gecompenseerd moet worden door een daling van de bestaande administratieve lasten. Via de compensatieregel werd in 2013 een daling van de administratieve lasten met bijna 11 miljoen euro gerealiseerd.

Tijdens regeerperiode 2009-2014 werd bij de Vlaamse overheid een lastendaling van 197 miljoen euro gerealiseerd voor de externe doelgroepen (burgers, bedrijven en organisaties), door middel van 538 vereenvoudigingsprojecten die vertaald werden in actieplannen voor administratieve vereenvoudiging.

Een overzichtelijk aanbod van vlot te interpreteren overheidsformulieren vermindert ook de opzoek- en invullas-

6.4 Administratieve lasten

Evolutie van het saldo van de administratieve lasten, van 2005 tot 2013, in miljoen euro.

Bron: Dienst Wetsmatiging.

ten van burgers en bedrijven. Sinds oktober 2006 staat de Vlaamse formulierensite www.vlaanderen.be/formulieren online. Via deze website zijn de formulieren vlot toegankelijk. Ze zijn gecategoriseerd volgens thema's en doelgroepen en kunnen ook door middel van zoektermen opgezocht worden. De kwaliteit van formulieren wordt verbeterd aan de hand van de formulierenleidraad, de checklist formulieren en het formulierensjabloon. Aan kwaliteitsvolle formulieren wordt het kwaliteitslabel 'eenvoudig formulier' toegekend. Eind 2013 voldeden 1.157 van de 1.397 aangeboden formulieren aan deze kwaliteitseisen.

Meer doen met minder

De Vlaamse overheid verhoogt haar aanpassingsvermogen om meer te doen met minder en om zodoende meer beleidsruimte te creëren voor nieuwe activiteiten en diensten.

Met deze strategische doelstelling wordt het efficiëntievraagstuk aangepakt. Een slagkrachtige overheid is een performante overheid waarbij de dienstverlening versus de ingezette middelen, de verhouding input/output, een maatschappelijke optimum bereikt.

Deze sectie behandelt achtereenvolgens de ontvangsten, de uitgaven, het vorderingssaldo (verschil van beide) en de schuld van de Vlaamse overheid. Aan het einde van dit deel wordt het overheidspersoneel belicht. Daarbij komen het aantal personeelsleden, de opgelegde besparingen, het welzijn en de diversiteit en gelijke kansen aan bod.

Financiën en begroting

Het akkoord over de zesde staatshervorming zal belangrijke gevolgen hebben voor de financiën van de staatshervorming. De nieuw over te dragen bevoegdheden zullen 16 miljard euro nieuwe middelen voor de Vlaamse overheid genereren (vooral voor kinderbijslag, gezondheids-

zorg en arbeidsmarkt). Maar ook de Financieringswet die de overdrachten van personenbelasting en btw van de federale overheid naar de regio's regelt, zal ingrijpend worden hervormd. Tot deze aangelegenheden van kracht worden, blijven de oude regelingen van kracht. Deze zullen vooralsnog hier besproken worden.

Zoals in de voorgaande VRIND-editie vermeldt deze uitgave de werkelijke ontvangsten of realisaties in plaats van de begrotingscijfers.

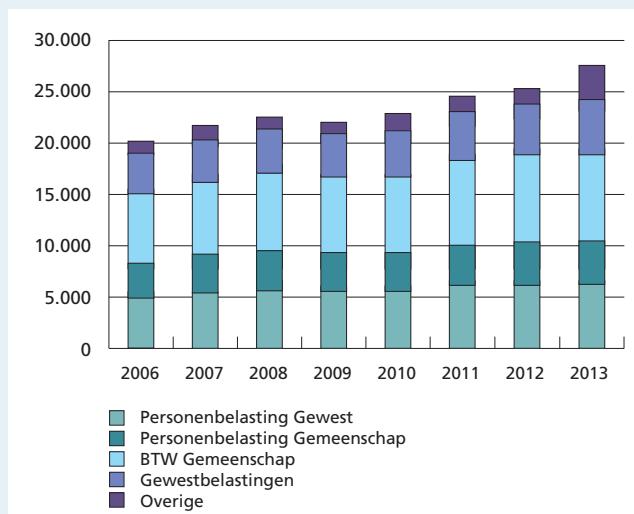
Ontvangsten

De **ontvangsten** zijn in 2013 sterker gestegen dan in welk jaar ook sinds het begin van de economische crisis. De toename bedraagt 8%. In 2009 daalden de ontvangsten, maar daarna konden de ontvangsten zich langzaam herstellen. De inkomsten van de regionale overheden zijn sinds 2006 belangrijker dan die van de federale overheid, maar is de jongste jaren als aandeel in de gezamenlijke overheidsinkomsten stabiel. Ook het aandeel van de federale ontvangsten is de laatste jaren weinig veranderd. Het federale aandeel, zowel als het aandeel van de regionale overheden, blijft echter de jongste jaren eerder stabiel. In 2013 bedraagt het aandeel van de gewesten en gemeenschappen 25%, dat van de federale overheid 18%. Binnen de regionale ontvangsten overheersen de door het federale niveau vastgestelde personenbelasting en BTW, die in 2013 samen 69% uitmaken van de Vlaamse inkomsten. De gewestbelastingen, waarvoor de gewesten vrijwel volledig bevoegd zijn, hebben een aandeel van 19%.

De Vlaamse ontvangsten bedragen in 2013 27,5 miljard euro of 4.300 euro per inwoner van het Vlaamse Gewest.

6.5 Ontvangsten

Evolutie van de algemene middelen, naar oorsprong, in realisaties, van 2006 tot 2013, in miljoen euro.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

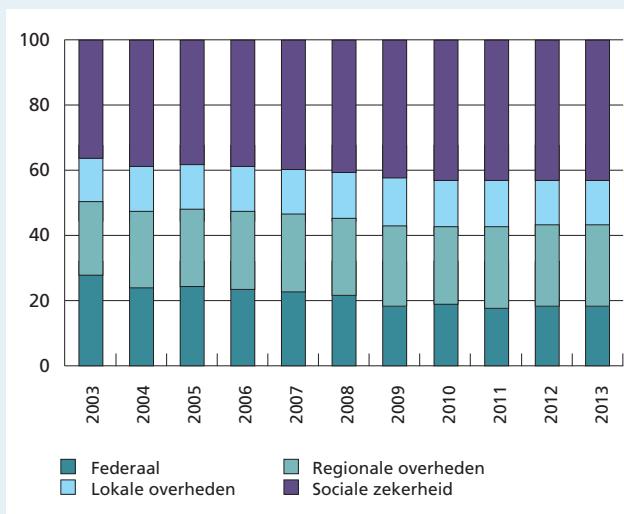
Dit bedrag per inwoner is nominaal 8% meer dan in 2012, de sterkste stijging sinds het begin van de crisis. In 2009 daalden de ontvangsten als gevolg van de crisis met 3%. In 2010-2012 stegen ze met 3%, 7% en 2%.

De regionale overheden zijn minder gevoelig voor conjuncturbewegingen dan het federale niveau. Eerstgenoemden ontvingen in het crisisjaar 2009 per inwoner 1% minder dan in 2008, de federale overheid lieft 18% minder. Sindsdien stijgen de regionale ontvangsten ieder jaar. De federale ontvangsten daarentegen krompen ook in 2011, weliswaar heel licht (-0,2%). In 2013 stijgen de regionale en federale ontvangsten met 2%. Voor de deelstaten is dit het laagste groeicijfer sinds 2009. Vlaanderen kende echter een sterke stijging. De regionale ontvangsten zijn grotendeels vastgelegd in de Financieringswet (zie verder), die in beperkte mate rekening houdt met de conjunctuur bij de verdeling van de middelen. Vandaar dat het federale niveau minder overhoudt bij het doorstorten van het veel stabielere deel van de regio's. De hier vermelde cijfers bevatten niet de ontvangsten die het overheidsniveau in kwestie doorstort aan een ander niveau. Deze doorstortingen worden toegerekend aan de finale begunstigde.

Het aandeel van de lokale overheden in de gezamenlijke overheidsontvangsten is vrij stabiel, maar dat van de sociale zekerheid vertoont een stijgende trend, al is ook hier sinds de crisis sprake van een stabilisering. Alle overheden samen moeten hun bijdrage tot de gezondmaking van de openbare financiën leveren. In het totaal van de overheidsontvangsten neemt de sociale zekerheid de belangrijkste plaats in. Haar aandeel bedraagt in 2013 43%. De lokale overheden hebben een aandeel van 14%.

6.6 Ontvangsten gezamenlijke overheid

Evolutie van de ontvangsten van de Belgische overheden, naar niveau, van 2003 tot 2013, in % van het totaal.

Bron: INR.

Gedeelde en samengevoegde belastingen (personenbelasting en BTW)

De doorgestorte **personenbelasting (PB)** en **BTW** (door de federale diensten) maken het gros uit van de regionale ontvangsten. Ze zijn in 2013 goed voor 69% van de ontvangsten of 19 miljard euro. Hun aandeel is fors gedaald (-5 procentpunten) tegenover 2012 en heeft zo het laagste peil sinds 2003 bereikt. Deze belastingen (in euro) daalden in 2009 en 2010, maar stegen opnieuw in 2011 en 2012. In 2013 werd een nulgroei genoteerd. De PB en BTW zijn de zogenaamde **gedeelde en samengevoegde belastingen**. Het federale niveau int deze belastingen en stort ze gedeeltelijk door aan de gewesten (PB) en de gemeenschappen (PB en BTW). De Financieringswet geeft de gewesten slechts een beperkte beslissingsbevoegdheid over deze belastingen, dit zal in de zesde staatshervorming worden vergroot. De Financieringswet verdeelt de personenbelasting volgens het opbrengstaandeel in elke regio. Daarnaast ontvangen de gewesten aanvullende middelen voor de aan hen overgedragen bevoegdheden. Sinds 2002 komen deze in mindering van de toegewezen personenbelasting. Dit is de zogenaamde gewestafstrek of negatieve term, die gebaseerd is op de gemiddelde opbrengst van deze belastingen in het verleden.

De verdeling van de BTW onder de gemeenschappen is in hoofdzaak gebaseerd op de verhouding van het aantal leerlingen van 6 tot en met 17 jaar in de Vlaamse en Franse Gemeenschap. De door het Lambermontakkoord toegekende aanvullende middelen worden sinds 2012 verdeeld volgens de verdeelsleutel van de opbrengst van de personenbelasting.

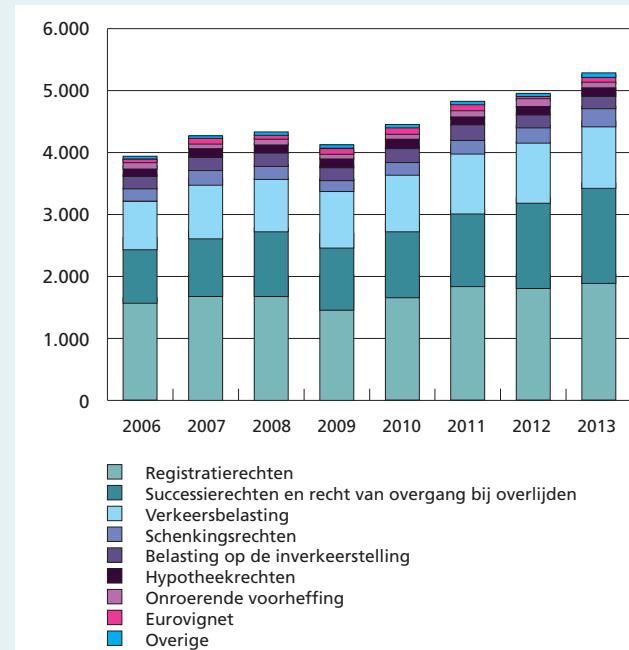
Gewestbelastingen

In 2013 stijgt de opbrengst van de **gewestbelastingen** met 6% in vergelijking met 2012. Na een daling met 4,5% in 2009, konden ze ondanks de crisis jaar na jaar behoorlijke groeicijfers voorleggen. In 2010 en 2011 bedroeg de toename 8% en in 2012 3%. Voor de gewestbelastingen zijn de gewesten vrijwel volledig bevoegd, al worden sommige nog door de federale fiscus geïnd. Het Vlaamse Gewest int zelf de **onroerende voorheffing** en sinds 2011 de **verkeersbelasting**, de **belasting op de inverkeerstelling** en het **eurovignet**. De Vlaamse Regering heeft beslist in de toekomst ook de registratie-, schenkings- en successierechten zelf te innen. De gewestbelastingen nemen 19% van de ontvangsten voor hun rekening. In 2013 bedragen de opbrengsten van de gewestbelastingen 5,3 miljard euro of 830 euro per inwoner. Hierin zijn het gemeente- en provincieaandeel van de onroerende voorheffing niet ingepreken (zie hoofdstuk 6.2 Lokale en provinciale besturen), ofschoon die wel door de Vlaamse overheid worden geïnd.

In principe zijn de gewesten bevoegd om de tarieven, de grondslagen waarop de belastingen worden berekend en de vrijstellingen van gewestbelastingen te bepalen. Toch legt de Financieringswet een aantal uitzonderingen op. Zo bepaalt het federale niveau het kadastraal inkomen, de

6.7 Gewestbelastingen

Evolutie van de gewestbelastingen, van 2006 tot 2013, realisaties, in miljoen euro.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

basis van de **onroerende voorheffing**. De **verkeersbelasting** op vennootschappen kan alleen gewijzigd worden na akkoord van de andere gewesten.

Een drietal gewestbelastingen nemen het leeuwendeel van de ontvangsten voor hun rekening: de **registratierechten** (36% in 2013), de **successierechten** (29%) en de **verkeersbelasting** (19%). De **onroerende voorheffing (OV)** gaat grotendeels naar de gemeenten en de provincies, die zelf beslissen welk tarief (de **opcentiemen** op de OV) ze voor hun aandeel toepassen. Die opcentiemen zijn in feite een percentage op de OV (gewestaandeel). Dit gewestaandeel zelf is minder belangrijk (slechts 2% van de gewestbelastingen). De gemeenten krijgen tevens een wettelijk vastgesteld gedeelte van de verkeersbelasting, namelijk een tiende van het gewestaandeel ("opdeciem") en kunnen ook op sommige andere gewestbelastingen opcentiemen heffen.

De **registratierechten** blijven met 36% van de opbrengsten de belangrijkste gewestbelasting. In 2013 is de opbrengst 4% gestegen na een lichte daling het jaar voordien (-1%). De stijging in 2013 blijft echter onder het gemiddelde van de gewestbelastingen. Na een daling van 12% in 2009 was ze in 2010 en 2011 met 13,5% en 11% fors gestegen. Ze zijn dus duidelijk conjunctuurgevoeliger dan het geheel van de gewestbelastingen, wat gezien hun band met de verkoop van onroerende goederen niet hoeft te verbazen.

De **successierechten** zijn goed voor 29% van de gewestbelastingen en daarmee de tweede in omvang. De

opbrengst daalt met 6% in 2009 om in de daaropvolgende jaren fors te stijgen, in 2013 met 13%.

De **verkeersbelasting** bekleedt de derde plaats onder de gewestbelastingen (19%). Zoals de registratierechten, veren ze op met een groei van 3% in 2013, na een daling van 2% in 2012. De **kilometerheffing voor vrachtwagens**, voorzien in het regeerakkoord 2009-2014, is in een vergevorderd stadium. Hiervoor werkt het Vlaamse Gewest samen met de overige gewesten in een intergewestelijk agentschap. Een private partner zal op basis van een DBFMO-contract het tolsysteem ontwerpen, bouwen, financieren, onderhouden en exploiteren. Het systeem zou vanaf 2016 operationeel moeten zijn. Ook is er een proef-project over de invoering van een **kilometerheffing voor personenwagens**, eveneens in samenwerking met de overige gewesten. Hierover is de besluitvorming nog niet afgerond. Het regeerakkoord 2009-2014 stelt een vergroeiing van de autofiscaliteit voor, die rekening zal houden met de milieukeurenmerken van de auto's. De **belasting op de inverkeerstelling (BIV)** voor personenwagens is als eerste 'vergroend'. Bij aankoop van een milieuvriendelijke auto (nieuw of tweedehands) betaalt de bezitter minder BIV dan bij aankoop van een meer vervuilende wagen. Voorheen werd de BIV alleen op het vermogen (PK) van de wagen berekend.

Voor de **onroerende voorheffing** (OV) wordt voor de jaren 2014-2016 een dubbele vrijstelling van de nieuwe investeringen in "materieel en outillage" toegekend. Dat wil zeggen dat in aanvulling op de reeds bestaande vrijstelling, van het nog belastbare kadastraal inkomen, het KI van de nieuwe bedrijfsinvesteringen gedurende 2014-2016 "een tweede maal" kan worden afgetrokken. Net als in de huidige regeling worden de lokale en provinciale overheden voor die vrijstelling volledig gecompenseerd. Het sociaal tarief (1,6%) van de OV wordt uitgebreid tot de woningen die door de sociale verhuurkantoren worden gehuurd om ze als sociale woning door te verhuren. Het sociaal tarief wordt ook toegekend aan vennootschappen met sociaal oogmerk en aan vzw's die wooninfrastructuur aan personen met een handicap ter beschikking stellen.

Overige middelen

De overige middelen zijn in 2013 goed voor 3,3 miljard euro of 12% van de totale ontvangsten. Deze middelen stijgen in 2013 met 110%.

Ter compensatie van de overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gewesten ontvangen de gemeenschappen sinds 2002 een speciale **dotatie** vanwege de federale overheid. Er is tevens een belangrijke federale dotatie voor tewerkstellingsprogramma's.

Naast de bovenvermelde gewestbelastingen (krachtens de Financieringswet) beschikt de regionale overheid over een fiscale bevoegdheid die rechtstreeks is ingesteld door de grondwet. Ze kan binnen haar bevoegdheidsdomeinen autonoom belastingen heffen, voor zover de federale

overheid op deze materies geen belastingen vordert. Deze bevoegdheid wordt vooral door de verzelfstandigde agentschappen van de Vlaamse overheid uitgeoefend. Voorbeelden zijn de **milieuheffingen** (waterheffingen, afvalheffing en de mestheffing), de **leegstandsheffing** op bedrijfsruimten en de **heffing op ongeschikte en/of onbewoonbare woningen**. Nieuw vanaf eind 2011 is de inning van de **planbatenheffing**. Een vrijstelling werd verleend voor de percelen die deel uitmaken van een brownfieldconvenant.

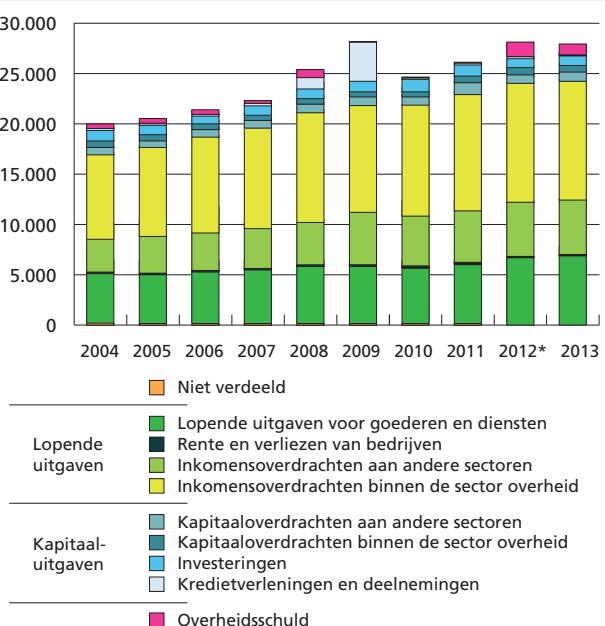
Uitgaven

De (geconsolideerde) uitgaven van de Vlaamse overheid bedragen 28,1 miljard euro in 2013. Dit is een nulgroei tegenover 2012. In 2012 was er nog en groei van 8%. In 2009 stegen de uitgaven uitzonderlijk met 11% omwille van een toename in kredietverleningen en participaties in het kader van de reddingsoperaties in de financiële sector, waarop de uitgaven in 2010 met 13% daalden. De regering heeft er zich toe verbonden vanaf 2011 opnieuw een begrotingsevenwicht aan te houden.

De uitgaven kunnen opgesplitst worden volgens de economische hoofdgroepen en volgens de internationale functionele **COFOG-indeling**. Die economische hoofdgroepen (Europese ESR-indeling, 2 digits) kunnen worden samengevoegd tot een drietal grotere delen: **lopende uitgaven**, **kapitaaluitgaven** en **schuld uitgaven**. Zowel de economische als de functionele COFOG-classificatie worden hierna besproken.

6.8 Uitgaven

Evolutie van de uitgaven naar hoofdgroepen (ESR-codes 2 digits), geconsolideerd, van 2004 tot 2013, in miljoen euro.

* Exclusief overflow t.g.v. gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet.
Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

Opmerkelijk voor de Vlaamse uitgaven is het grote overwicht van de **lopende uitgaven**. Deze uitgaven zijn in 2013 goed voor liefst 87% van het totaal. De lopende uitgaven vallen uiteen in lopende **uitgaven voor goederen en diensten** (24% van de totale uitgaven), inkomensoverdrachten aan overige overheidsinstellingen (43%) en **inkomensoverdrachten** aan andere begünstigden (19%).

De **kapitaaluitgaven** zijn goed voor amper 9% van de uitgaven. Deze categorie werd in 2009 opgeblazen door de reddingsoperaties in de financiële sector (**kredietverleningen en deelnemingen**), waardoor de kapitaaluitgaven een aandeel bereikten van 23% van de totale uitgaven. Vanaf 2010 zijn kredietverleningen en deelnemingen vrijwel tot nul herleid. De kapitaaluitgaven bestaan voorts uit **investeringen** (4% van de totale uitgaven) en **kapitaal-overdrachten** (6% van de totale uitgaven) en

De **schulduitgaven** (schuldaflossingen) bedragen 4% van de totale uitgaven in 2013, tegenover 5% in 2012. Deze hoge bedragen in 2012 en 2013 zijn te verklaren door aflossingen van een gedeelte van de schuld die ter financiering van de steunverlening aan KBC in 2009 door de Vlaamse overheid was aangegaan. Deze aflossingen dienden echter in 2012 te worden geherfinancierd aangezien de KBC met de Vlaamse overheid is overeengekomen de terugbetaling van de Vlaamse steun (3,5 miljard euro) pas aan te vangen vanaf 2013. In 2013 werd hiervan de helft terugbetaald.

Prestatiegericht begroten

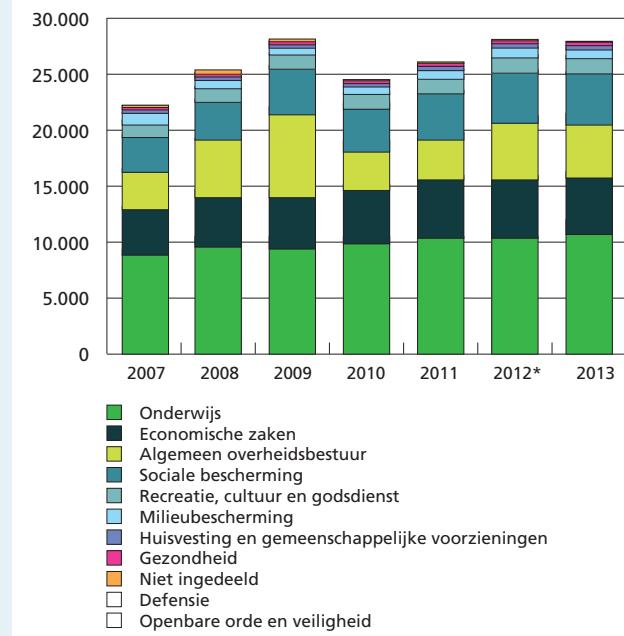
De Vlaamse overheid wil bij het toekennen van financiële middelen een duidelijker zicht krijgen op de **outputs of prestaties** (performance) die de begrotingsmiddelen tot stand brengen. De output van de overheid is het geheel van de geleverde diensten. De doelstelling is de efficiëntie te verhogen zoals aangekondigd in het Pact 2020 en in de Barometer Slagkrachtige Overheid.

De vorderingen inzake prestatiegericht begroten worden gemeten aan de hand van de scores op een internationaal aanvaarde vragenlijst van de OESO. Deze evalueert de gebruikte soorten performance-informatie, het proces inzake het stellen van prestatiedoelstellingen, de opvolging ervan en de mate waarin deze informatie wordt benut tijdens het begrotingsproces. Op basis van deze vragenlijst haalt Vlaanderen in 2014 een score van 22% op een schaal van 0% tot 100% (uitgebreid en diepgaand prestatiegericht begroten). In 2013 bedroeg de score eveneens 22%. Vlaanderen doet het daarmee beter dan België, maar opmerkelijk minder goed dan de buurlanden. Finland heeft binnen de OESO-landen de beste score met 58% (2007). Vlaanderen maakt met andere woorden vorderingen maar heeft nog een lange weg te gaan om tegen 2020 de streefwaarde van 100% te bereiken.

De **functionele** opdeling van de uitgaven op basis van de internationale **COFOG98-indeling** toont een duidelijk overwicht van het domein Onderwijs. Dat is goed voor

6.9 Uitgaven naar functie

Evolutie van de uitgaven volgens de functionele COFOG-classificatie, geconsolideerd, van 2007 tot 2013, in miljoen euro.

* Exclusief overflow t.g.v. gewijzigde aanrekeningsregels Rekendecreet.
Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

38% van de totale uitgaven in 2013. Dan volgen Economische zaken (inclusief mobiliteit en openbare werken) met 18%, Algemeen overheidsbestuur en Sociale bescherming (beide 17%) en Recreatie, cultuur en godsdienst (5%). In 2008 en 2009 kwam Algemeen overheidsbestuur op plaats twee (21% en 26%). Dit hoge cijfer was vooral toe te schrijven aan de reddingsoperaties voor de financiële instellingen en aan de Vlaamse jobkorting. De jobkorting werd in 2010 alleen nog aan de laagste inkomens toegekend en is vanaf 2011 volledig afgeschaft.

Een vergelijking met de uitgaven van de andere regionale overheden is een onderdeel van het Pact 2020 en de Barometer Slagkrachtige Overheid. De vergelijking wordt gemaakt op basis van de Vlaamse gemeenschaps-, respectievelijk gewestbevoegdheden. De benchmark met de andere gewesten leert ons dat het Vlaamse Gewest globaal minder uitgeeft voor gewestbevoegdheden zoals economische zaken, milieubescherming en huisvesting. Voor de gemeenschapsmateries zoals onderwijs, gezondheid, sociale bescherming, recreatie en cultuur geeft de Vlaamse Gemeenschap globaal meer uit dan de Franse Gemeenschap.

Het aandeel van het federale (22% in 2013) en regionale niveau (24%) in de totale overheidsuitgaven in België zijn sinds 2004 stabiel en beide ongeveer even hoog. Na het inwerkingtreden van de zesde staatshervorming zal die verhouding in het voordeel van de regionale overheden verschuiven. De uitgaven van de federale overheid bedragen in 2013 4.200 euro per inwoner, die van

6.10 Overheidsuitgaven volgens deelstaat

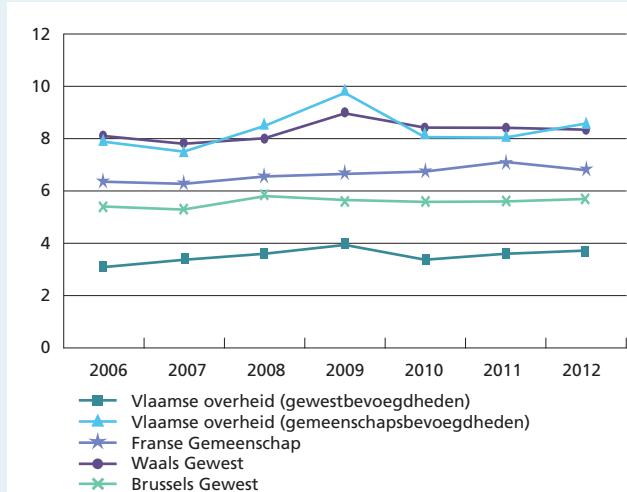
Evolutie van de uitgaven van de afzonderlijke Belgische regionale overheden*, van 2006 tot 2012, in euro per inwoner.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Brussels Gewest	3.140	3.171	3.488	3.371	3.428	3.479	3.510
Vlaamse overheid (gemeenschap)	2.462	2.466	2.843	3.175	2.733	2.814	3.036
Franse Gemeenschap	1.772	1.818	1.949	1.957	2.059	2.220	2.150
Waals Gewest	1.744	1.755	1.875	2.058	2.016	2.056	2.065
Vlaamse overheid (gewest)	930	1.045	1.133	1.196	1.061	1.183	1.239

* 30% van de bevolking van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is versleuteld naar de Vlaamse Gemeenschap en 70% naar de Franse Gemeenschap.
Bron: FOD Budget, SVR.

6.11 Uitgaven deelstaten

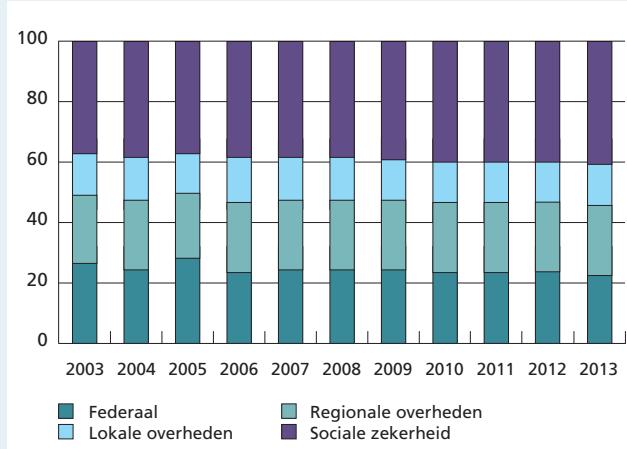
Evolutie van de uitgaven van de afzonderlijke Belgische regionale overheden*, van 2006 tot 2012, in % bbp.

* 30% van het bbp van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is versleuteld naar de Vlaamse Gemeenschap en 70% naar de Franse Gemeenschap.
Bron: FOD Budget, SVR.

6.12 Uitgaven gezamenlijke overheid

Evolutie van de uitgaven van de Belgische overheden, naar niveau, van 2003 tot 2013, in % van de gezamenlijke overheid.

De cijfers zijn verminderd met de overdrachten naar andere Belgische overheden.
Bron: INR, bewerking SVR.

de regionale overheden 4.400 euro. Zowel de federale ontvangsten als de federale uitgaven zijnconjunctuurgevoelig, terwijl dit veel minder geldt voor de regionale ontvangsten en uitgaven. De federale uitgaven zijn in 2010 (-2%) en 2013 (-6%) gedaald, terwijl de groei van de regionale uitgaven door de crisis heen positief is gebleven. De stijging van de regionale uitgaven blijft in 2013 wel beperkt tot 1,5%. De sociale zekerheid zag haar aandeel door de jaren stijgen van 37% in 2003 tot 41% in 2013. De sociale-zekerheidsuitgaven zijn dus groter dan zowel het regionale als de federale uitgaven. De lokale overheden blijven stabiel op 13%.

Vorderingensaldo

De belangrijkste beleidsdoelstelling was de begroting in 2011 weer in evenwicht te brengen. Dit evenwicht werd bereikt.

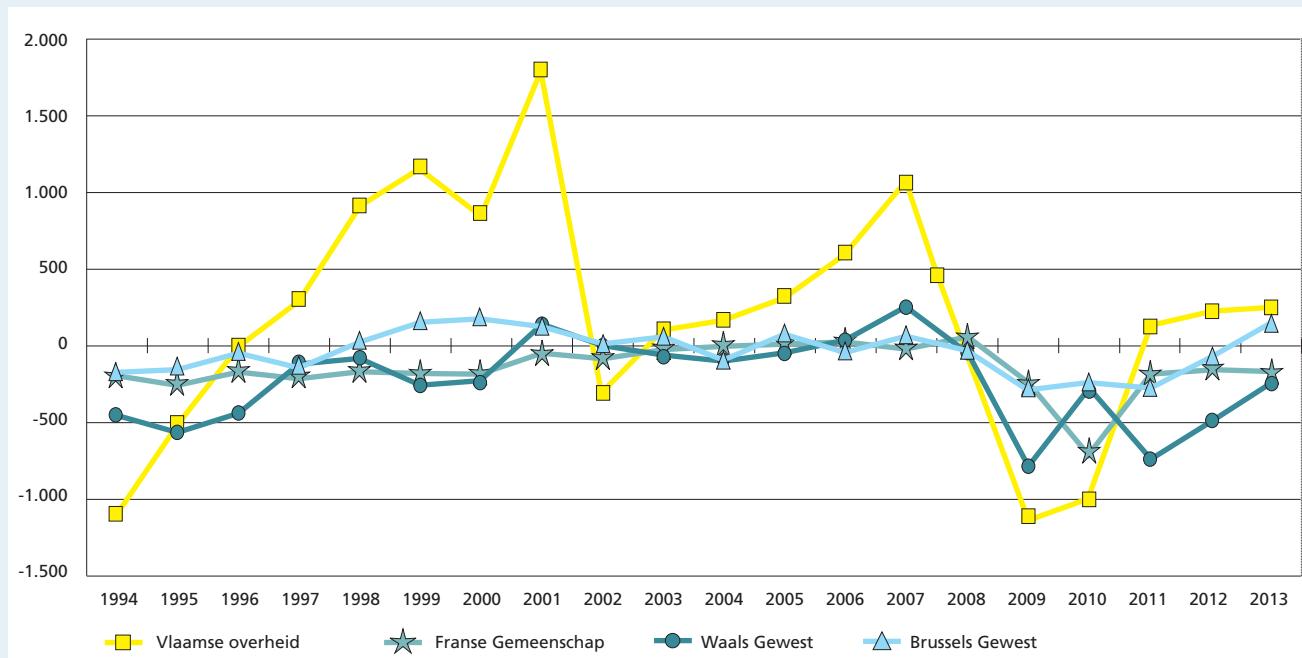
Die aanpak wordt ondersteund door de nieuwe Europese regelgeving met betrekking tot het begrotingstoezicht en het toezicht op de macro-economische toestand. Zo bepaalt het Europese **Fiscal Compact**-verdrag van 2 maart 2012 dat de begroting van een lidstaat jaarlijks in structureel evenwicht is. Hieraan wordt voldaan indien het jaarlijks structureel saldo van de algemene overheid voldoet aan de landspecifieke middellangetermijndoelstelling (MTO), als bepaald in het herziene stabiliteits- en groeipact, met als benedengrens een structureel tekort van 0,5% van het bbp.

Het aan België toebedelde pad richting MTO zal verder verdeeld moeten worden onder de deelentiteiten van de Belgische overheden. Vlaanderen stelt voor om de objectieve principes van de verdeling op te nemen in de bijzondere financieringswet. De verdere uitwerking kan dan verlopen via een samenwerkingsakkoord tussen de federale overheid en de gewesten.

De Vlaamse overheid leverde in het verleden grote inspanningen om het gezamenlijke tekort van Belgische de overheden terug te dringen. Door de crisis ging het Vlaamse vorderingensaldo echter, net zoals dat van de overige regionale overheden, van 2008 tot 2010 in het rood (de Franse Gemeenschap had in 2008 nog een positief vorderingensaldo). Het tekort van de Vlaamse overheid bereikte in 2009 een dieptepunt (1,1 miljard euro). In

6.13 Vorderingensaldo regionale overheden

Evolutie van het vorderingensaldo van de afzonderlijke regionale overheden, van 1994 tot 2013, in miljoen euro.

Bron: INR.

2010 was het tekort van alle regio's echter al teruggedrongen, met uitzondering van de Franse Gemeenschap. In 2011 sloot Vlaanderen, als enige regionale overheid, zijn begroting opnieuw met een positief saldo af (120 miljoen euro). Sindsdien is het Vlaamse saldo nog toegenomen en bereikte in 2013 230 miljoen euro. Ook de overige regio's hebben hun budgettaire situatie verbeterd. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest boekte in 2013 eveneens een positief saldo.

De federale overheid sluit sinds 2004 haar begroting met een tekort af, dat door de crisis in 2009 uitdiepte tot 14,5 miljard euro. In 2013 is dit teruggedrongen tot een deficit van 9,8 miljard euro. Ook de sociale zekerheid, de regionale en lokale overheden gingen als gevolg van de crisis in het rood. De sociale zekerheid boekt echter sinds 2011 opnieuw (kleine) overschotten, in 2013 335 miljoen euro. De regionale overheden als geheel boeken in dat jaar nog een zeer klein tekort van 64 miljoen. De begrotingen van de lokale overheden blijven echter deficitair. In 2013 hebben ze een tekort van 645 miljoen euro. De Belgische overheden boekten in 2009 een gezamenlijk tekort van 5,6% van het bbp (definitie Maastricht). Sindsdien is dat verminderd tot 2,6% (2013).

Schuld en rating

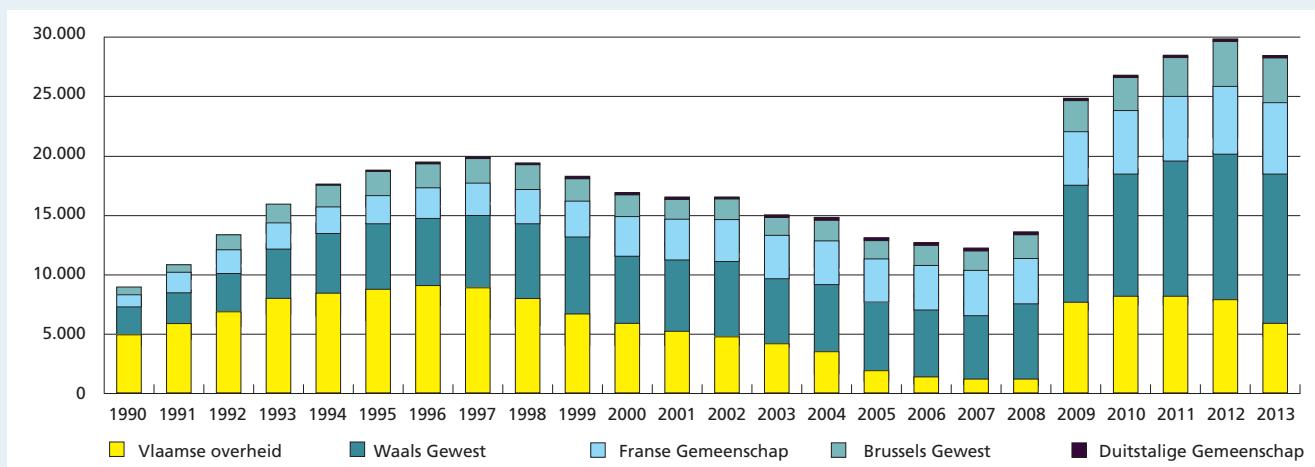
De Vlaamse Regering streeft ernaar de schuld tegen 2020 opnieuw tot nul te laten dalen. Deze doelstelling is ook opgenomen in het Pact 2020. De Vlaamse schuld was, na jarenlange daling, door de crisis fors toegenomen, maar is inmiddels opnieuw teruggedrongen.

De **geconsolideerde brutoschuld** van de Vlaamse overheid bedraagt 5,9 miljard euro eind 2013. Vlaanderen, had in 2008 nog de laagste schuld (1,2 miljard euro) van de grote regionale overheden. De Vlaamse schuld is in 2009 veel sterker toegenomen dan bij de andere regio's. Als gevolg van de reddingsoperaties aan de financiële sector nam de schuld toe tot 7,7 miljard euro, en bereikte haar hoogtepunt eind 2011 (8,2 miljard euro). In 2012 en 2013 kon de Vlaamse Regering de schuld doen afnemen met 4% en 26%. In dat laatste jaar betaalde KBC 1,75 miljard euro Vlaamse steun terug. In tegenstelling tot de Vlaamse overheid, zagen de overige regionale overheden hun schuld tot 2013 nog toenemen, zij het dat de groei vertraagt. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kon evenwel zijn schuld in 2013 stabiliseren. Eind 2013 heeft het Waalse Gewest 12,6 miljard euro schuld, de Franse Gemeenschap 6,0 miljard euro en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 3,9 miljard euro.

De federale overheid heeft eind 2013 een brutoschuld opgebouwd van 351 miljard euro of 90% van de totale geconsolideerde overheidsschuld. Hoewel ze nog niet is teruggedrongen, is de federale schuld tot 2012 minder snel toegenomen dan die van de regionale overheden. Eind 2013 hebben de regio's een schuld van 28,8 miljard euro of 8% van de totale overheidsschuld. In 2013 slagen ze er voor het eerst sedert de crisis in, hun schuld te verminderen. De schuld van de lokale overheden, die enkele jaren hoger was dan die van de regionale overheden, bedraagt 19,6 miljard euro of 5% van het totaal. De sociale zekerheid tot slot heeft een schuld van 2,5 miljard euro. Gezamenlijk hebben de Belgische overheden eind 2013 een geconsolideerde schuld van 387 miljard euro of 101%

6.14 Schuld regionale overheden

Evolutie van de geconsolideerde brutoschuld van de afzonderlijke regionale overheden, van 1990 tot 2013, in miljoen euro.

Bron: INR.

van het bbp. Die totale schuld is in 2013 nog niet tot staan gebracht. Het groeiritme is wel gedaald tot 2% in 2013.

In 2011 hebben de ratingbureaus de ratings van verschillende overheden en financiële instellingen naar beneden aangepast.

Vlaanderen behoudt sindsdien zijn rating van AA bij Standard & Poor's (S&P). Begin 2014 wijzigde S&P wel de "outlook" van negatief naar stabiel. Begin 2012 gaf het ratingbureau Fitch voor het eerst een beoordeling van de Vlaamse kredietwaardigheid. Dit bureau hanteert dezelfde waarderingstabel als S&P en geeft een rating AA met negatieve outlook. Begin 2013 acht Fitch het financiële kader van de Vlaamse overheid voldoende stabiel om deze te wijzigen naar stabiele outlook.

Vlaams overheids personeel

Het regeerakkoord 2009-2014 bepaalt dat de Vlaamse administratie de ruimte krijgt om binnen de bestaande credieten aan optimalisatie te doen en dat het totale aantal personeelsleden niet meer mag aangroeien. De Vlaamse Regering besliste in de loop van de regeerperiode ook dat in 2014 de Vlaamse overheid 6,5% minder personeelsleden moet tellen dan in 2009.

In dit deel wordt ingegaan op het aantal personeelsleden, hun profiel en de mate van diversiteit van het personeelsbestand.

Personeelsaantal

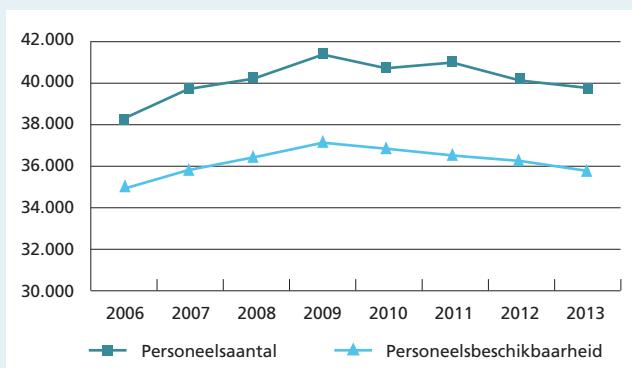
Het totale aantal personeelsleden is in 2013 gedaald en ligt onder het niveau van 2009. Het **personeelsaantal** geeft aan hoeveel personeelsleden in dienst zijn bij een entiteit van de Vlaamse overheid. De personeelsbe-

schikbaarheid geeft weer hoeveel bruto VTE (voltijds equivalent) er beschikbaar zijn in een organisatie. Het personeelsaantal in de Vlaamse overheid neemt tussen 2006 en 2009 toe met 7%. In 2010 is er voor het eerst een daling, deze zette zich niet door in 2011, onder andere ten gevolge van de instroom van 281 federale ambtenaren bij de Vlaamse Belastingdienst. In 2012 en 2013 is er wel een significante daling in de personeelsaantallen. Eind 2013 telt de Vlaamse overheid 1.656 personeelsleden minder (of -4%) dan eind 2009. De evolutie van de personeelsbeschikbaarheid vertoont eenzelfde beeld. In 2013 telde de Vlaamse overheid 1.292 bruto VTE minder ten opzichte van 2009 (of -3,6%).

De verhouding tussen de personeelsbeschikbaarheid en het personeelsaantal is de voorbije jaren iets gedaald (van 91% in 2006 naar 90% in 2013), omdat er in 2013 meer

6.15 Aantal en beschikbaarheid

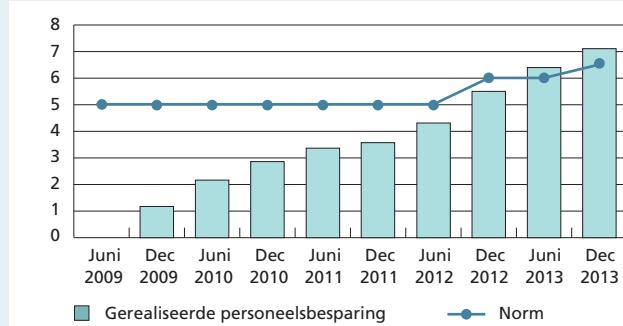
Evolutie van het aantal (in koppen) en de beschikbaarheid (in VTE) van het personeel van de Vlaamse overheid*, situatie 31 december, van 2006 tot 2013.

* Vlaamse overheid volgens ESR-toepassingsgebied.
Bron: Bestuurszaken.

6.16 Gerealiseerde personeelsbesparing

Evolutie van de gerealiseerde besparing op het personeelsbestand* en de besparingsnorm, van juni 2009 tot december 2013, in %.

* De instroom op 1/1/2011 van het contingent van 281 federale personeelsleden is retroactief meegeteld. De 6,5%-besparing is ook van toepassing op deze personeelsgroep.

Bron: Bestuurszaken.

personeelsleden deeltijds werken of voltijdse/halftijdse loopbaanonderbreking nemen. Het werk wordt dus over iets meer personeelsleden verdeeld in 2013 dan in 2006. Met deze gegevens wordt de feitelijke evolutie van de personeelsomvang weergegeven. Dat betekent dat alle personeelsleden van alle entiteiten in deze cijfers zijn meegeteld, zonder uitsluiting van entiteiten en specifieke personeelsgroepen. Aan de hand van deze cijfers kunnen de lopende personeelsbesparingen en de bepaling in het regeerakkoord over de nulgroei niet opgevolgd worden, deze cijfers hebben immers een ruimer toepassingsgebied dan deze waarop de besparingstrajecten van toepassing zijn.

Besparingsronde

De Vlaamse Regering heeft de Vlaamse administratie opgedragen in de periode 2009-2014 **besparingen** te realiseren, zowel op het vlak van personeel als op het vlak van budget. Deze besparing op personeel werd in 2012 van 5% verhoogd naar 6%. In 2013 volgde nog een verhoging naar 6,5%. De besparingen moeten gebeuren zonder naakte ontslagen. De opgelegde vermindering van het personeelsbestand is gerealiseerd.

Profiel

Hieronder wordt het profiel van het personeelsbestand van 2007 tot vandaag beschreven, naar leeftijd, geslacht, niveau en statuut.

Er worden systematisch meer en meer personeelsleden van niveaus A en B (masters en bachelors) tewerkgesteld, terwijl het aandeel personeelsleden van niveau D (zonder diploma) verder daalt. De vastgestelde evolutie richting een stijgend opleidingsniveau kan grotendeels verklaard worden door technologische vernieuwingen zoals digita-

6.17 Personeelsprofiel

Evolutie van de aandelen personeelsleden*, naar geslacht, leeftijd, statuut en niveau, personeelsaantallen van 31 december, van 2007 tot 2013, in %.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Man	47,4	46,8	46,3	45,8	45,2	45,0	44,8
Vrouw	52,6	53,2	53,7	54,2	54,8	55,0	55,2
- 45 jaar	54,6	54,9	54,3	54,0	53,5	53,2	52,6
+ 45 jaar	45,4	45,1	45,7	46,0	46,5	46,8	47,4
Statutair	63,9	63,5	65,6	65,7	72,7	72,3	72,5
Contractueel	36,1	36,5	34,5	34,3	27,3	27,7	27,5
A en B	49,8	51,1	52,4	53,4	53,9	55,1	57,3
C en D	50,2	48,9	47,6	46,6	46,1	44,9	42,7

* Diensten van de Vlaamse overheid, alle entiteiten die ressorteren onder het Vlaams personeelsstatuut (VPS) van 13 januari 2006. In totaal gaat het om ongeveer 27.000 personeelsleden. Bekende entiteiten die niet onder het toepassingsgebied 'DVO' vallen, zijn, naast De Lijn en de SERV, onder andere VRT, UZ Gent en De Watergroep.

Bron: Bestuurszaken.

lisering en automatisering, waardoor een aantal functies, veelal in de lagere niveaus, niet langer of minder nodig zijn. De toename van het aandeel hoger opgeleid personeel tegenover lager opgeleid personeel verliep de voorbije jaren aan een snelheid van 1 procentpunt per jaar. In 2013 werd deze evolutie echter versneld als gevolg van de lopende personeelsbesparingen. In de context van 'meer doen met minder' worden uitstromers van niveau C en D vervangen door minder instromers van niveau A en B.

Er is ook een groeiende statutarisering: het aandeel contractuele personeelsleden daalt stelselmatig, vooral vanaf 2010, naar 27% (eind 2013). Ondanks deze daling, vormen de contractuele medewerkers nog steeds een aanzienlijke groep binnen het personeelsbestand.

De ontgroening en de vergrijzing van het personeelsbestand zetten zich verder door, met een daling bij de -35-jarigen en een sterke stijging bij de 55-plussers. De gemiddelde leeftijd van het personeelsbestand bedroeg in 2012 43,5 jaar terwijl dit in 2013 gestegen is tot 43,7 jaar. De ontgroening is voornamelijk het gevolg van de huidige besparingsgolf, waardoor de uitstroom niet altijd leidt tot een vervanging.

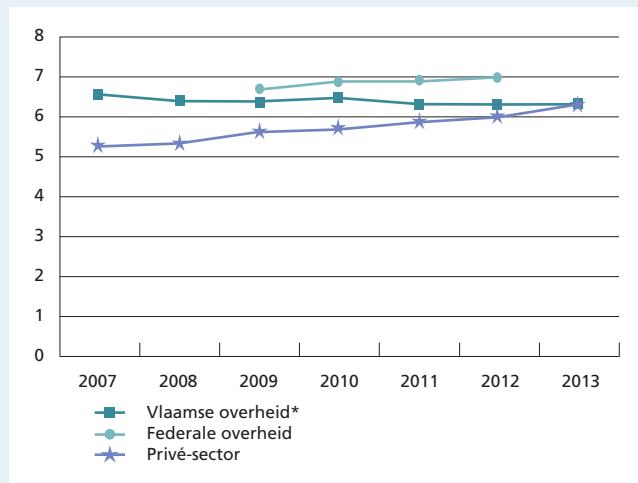
Ten slotte is het aandeel vrouwelijke personeelsleden in de voorbije jaren nog verder toegenomen en zijn zij nu ook qua personeelsbeschikbaarheid in de meerderheid.

Welzijn op het werk

Om de afwezigheid als gevolg van ziekte te beperken, voert de Vlaamse overheid een integraal aanwezigheidsbeleid, gebaseerd op preventie, controle en re-integratie. Om het aantal arbeidsongevallen te beperken, voert de Vlaamse overheid een preventief welzijnsbeleid, gebaseerd op de regelgeving in verband met Welzijn op het Werk.

6.18 Ziekteafwezigheid

Evolutie van het ziekteafwezigheidspercentage, naar verschillende sectoren, van 2007 tot 2013, in %.

* Diensten van de Vlaamse overheid, alle entiteiten die ressorteren onder het Vlaams personeelsstatuut (VPS) van 13 januari 2006. In totaal gaat het om ongeveer 27.000 personeelsleden. Bekende entiteiten die niet onder het toepassingsgebied 'DVO' vallen, zijn, naast De Lijn en de SERV, onder andere VRT, UZ Gent en De Watergroep. Het instructiepersoneel van de VDAB werd meegeteld voor de jaren 2011 en 2012.
Bron: Bestuurszaken, Medex, Securex.

Het **ziekteafwezigheidspercentage** blijft in 2013 stabiel op 6,27%. Het ziekteafwezigheidspercentage van de federale overheid (6,93% in 2012) ligt hoger dan bij de Vlaamse overheid. In de private sector stijgt het aantal afwezigheden tot het niveau van de Vlaamse overheid. Kortom de stagnering van het cijfer bij de Vlaamse overheid is merkelijk beter dan de toename ervan bij de federale overheid en in de privésector.

In de periode 2009-2011 is bij het ziektebeeld van de Vlaamse overheid een stijgende trend waar te nemen van het aantal afwezigheden omwille van **werkgebonden stress**. In 2012, het eerste jaar dat werkgebonden stress opgedeeld werd in 2 subcategorieën, is er een daling. Maar dit moet genuanceerd. Omwille van de even plotse toename van de categorie 'andere bewegingsklachten' is het waarschijnlijk dat een deel van de werkgebonden stress nu in deze categorie vervat zit. Andere ziektebeelden die vrij vaak voorkomen zijn problemen met de wervelkolom en aandoeningen aan neus, keel of oren. Het

6.20 Diversiteit

Evolutie van het aandeel van verschillende kansengroepen en de streefpercentages voor deze kansengroepen in de Vlaamse overheid*, van 2006 tot 2013, in %.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Streefwaarde 2015
Migrantenachtergrond	1,1	1,6	1,8	2,0	2,7	2,8	3,0	3,1	4,0
Arbeidshandicap	0,7	0,8	0,9	1,0	1,2	1,2	1,3	1,4	3,0
Vrouwen in middenmanagement	27,0	26,0	27,0	26,0	29,0	28,0	31,0	31,0	33,0
Vrouwen in topfuncties	17,0	17,0	21,0	25,0	24,0	24,0	21,0	21,0	33,0

* Toepassingsgebied 'Emancipatiezaken'. In totaal gaat het om ruim 44.000 personeelsleden.
Bron: Bestuurszaken.

6.19 Ziektebeeld

Evolutie van het ziektebeeld bij Diensten van de Vlaamse Overheid*, van 2009 tot 2012, in %.

	2009	2010	2011	2012
Werkgebonden stress	24,29	26,55	26,90	
Werkpost gebonden stress				6,14
Werkrelatie gebonden stress				13,57
Niet werkgebonden stress	1,35	1,45	0,47	2,93
Alcoholprobleem	0,09	0,23	0,07	0,12
Wervelkolom	11,72	11,09	9,59	9,50
Bovenste ledematen	3,78	4,39	4,42	4,61
Onderste ledematen	5,49	5,78	5,63	5,03
Andere bewegingsklachten	3,07	2,89	4,15	14,34
Cardiovasculair stelsel	3,87	3,94	2,21	2,70
Neus-keel-ooraandoeningen	12,32	10,98	10,28	10,32
Spijsverteringsstelsel	6,74	6,54	5,79	5,05
Urogenitaal stelsel	6,06	5,77	4,54	4,97
Restcategorie	21,20	20,40	25,94	20,71

* Diensten van de Vlaamse overheid, alle entiteiten die ressorteren onder het Vlaams personeelsstatuut (VPS) van 13 januari 2006. In totaal gaat het om ongeveer 27.000 personeelsleden. Bekende entiteiten die niet onder het toepassingsgebied 'DVO' vallen, zijn, naast De Lijn en de SERV, onder andere VRT, UZ Gent en De Watergroep. Het instructiepersoneel van de VDAB werd meegeteld voor de jaren 2011 en 2012.
Bron: Bestuurszaken.

grote aandeel van de restcategorie is vooral te wijten aan het feit dat de éendagsafwezigheden hierin terecht komen, daarvoor is geen doktersattest vereist.

Diversiteit

De Vlaamse overheid wil een afspiegeling zijn van de samenleving. Daarom streeft ze naar een divers personeelsbestand met een evenredige vertegenwoordiging van de kansengroepen. Ze streeft naar 4% medewerkers met een **migratieachtergrond** in 2015. Eind 2013 zijn er 1.344 geregistreerde personeelsleden met een migratieachtergrond in dienst of 3,1%. Dat is een beperkte winst van 0,1 procentpunt in vergelijking met 2012. Maar liefst 72% van de personeelsleden met een migratieachtergrond werkt als contractueel. Bijna de helft (44%) is jonger dan 35 jaar.

De Vlaamse overheid streeft naar 3% medewerkers met een **arbeidshandicap** in 2015. Eind 2013 telt de Vlaamse

overheid 597 geregistreerde personeelsleden met een handicap of chronische ziekte. Dat komt overeen met 1,4% van het personeelsbestand, een lichte stijging tegenover het jaar voordien. Maar de kloof met het streefdoel blijft groot. Bijna een kwart (23%) van de personeelsleden met een handicap of chronische ziekte is 55 jaar of ouder. De meerderheid is statutair (67%).

De Vlaamse overheid streeft naar 33% **vrouwen** in het middenmanagement en in topfuncties in 2015. Eind 2013 is het aandeel vrouwen bij het leidinggevend middenkader gestagneerd op 31%. Eind 2013 zijn er 21% vrouwelijke topmanagers. Dat is een status quo met 2012. Om het streefdoel qua topfuncties te bereiken is een inhaalbeweging nodig.

Verbetering dienstverlening

De Vlaamse overheid zal door innovatie van werkwijze en instrumenten de dienstverlening verbeteren. Dit is de derde strategische doelstelling van het meerjarenprogramma Slagkrachtige overheid. Deze sectie behandelt achtereenvolgens de overheidscampagnes, de Vlaamse Infolijn, en de klachtenbehandeling door de Vlaamse overheid. Dit luik wordt afgesloten met de e-gov ontwikkelingen.

Overheidscampagnes

De overheid communiceert zeker niet alleen via campagnes in de media. De meeste overheidscommunicatie verloopt via nieuwsbrieven, websites, folders, publicaties, infosessies, ... In 2013 daalde het bedrag voor aangekochte mediaruimte door de Vlaamse overheidsdiensten in vergelijking met 2012 met 9% tot ruim 13 miljoen euro. Wel dient vermeld te worden dat een kleine helft van dit bedrag afkomstig is uit promotiefondsen die door de VLAM geïnd worden bij de verschillende geledingen uit de land- en tuinbouwsectoren en de visserijsector. Dat is dus geen overheidsgeld.

Bij de keuze voor het medium verloren de printmedia, tv en affichage marktaandeel ten voordele van internet.

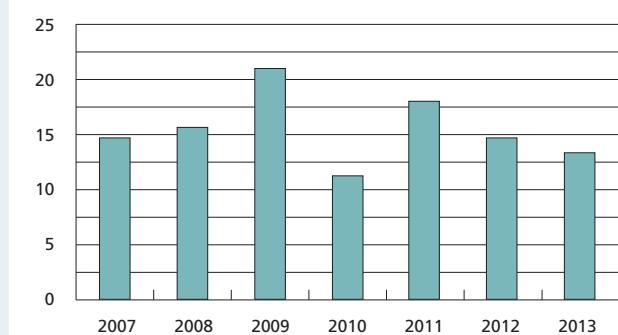
Vlaamse Infolijn

De Vlaamse Infolijn is het centrale aanspreekpunt van de Vlaamse overheid dat burgers, bedrijven en organisaties wegwijs maakt in de overheid en een antwoord geeft op hun vragen. Dat gebeurt hoofdzakelijk via het gratis telefoonnummer 1700, elke werkdag bereikbaar tussen 9 en 19 uur, en de website www.vlaanderen.be.

Het gratis nummer van de Vlaamse Infolijn werd aan het publiek voorgesteld op 10 maart 1999. Sindsdien groeide de bekendheid van het infonummer, alsook de samenwerking met nieuwe klanten, zoals Vlabel, de Zorgkas, Studietoelagen, De LijnInfo, Kind en Gezin en het Zorg-

6.21 Overheidscampagnes

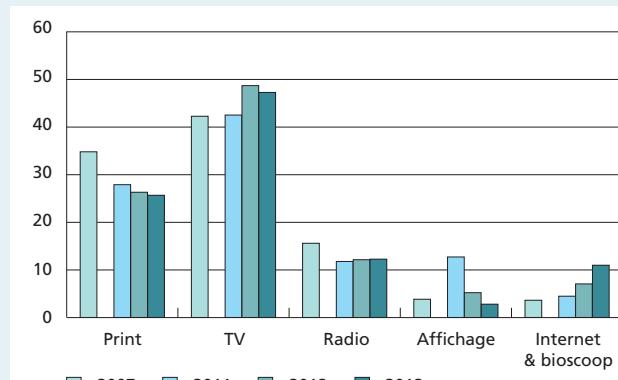
Evolutie aankoop mediaruimte voor overheidscampagnes, van 2007 tot 2013, in miljoen euro.

Bron: DAR, afdeling Communicatie.

6.22 Spreiding media-aankoop

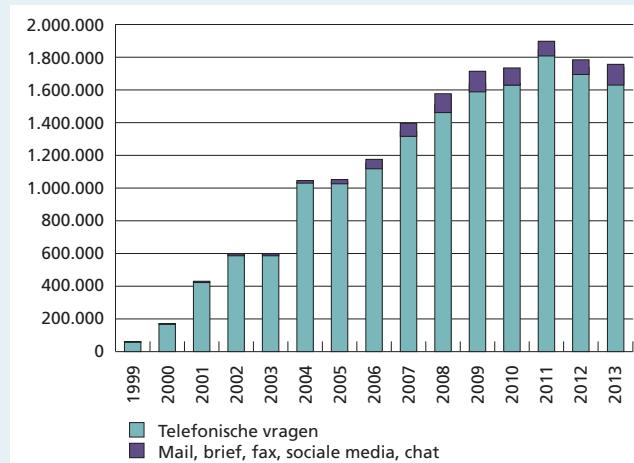
Evolutie van de bestedingen aan overheidscampagnes, naar medium, van 2007 tot 2013, in %.

Bron: DAR, afdeling Communicatie.

6.23 Vlaamse Infolijn

Evolutie van het aantal oproepen Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2013.

De aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan).

Bron: Vlaamse Infolijn.

fonds. Het aantal contacten kende daardoor snel een hoge vlucht. Aldus bemannen de voorlichters van de Vlaamse Infolijn in het contactcenter niet alleen het infonummer 1700, ze beantwoorden ook de oproepen van een 8-tal andere domein-gebonden infonummers en infolijnen.

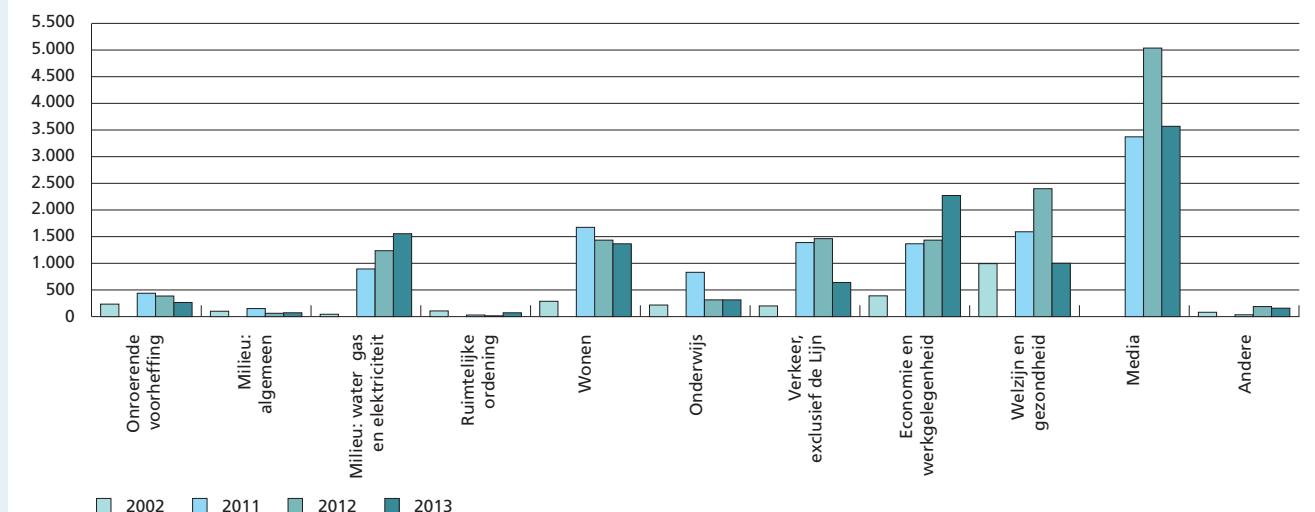
In 2013 ontving de Vlaamse Infolijn 1,75 miljoen contacten, zo'n 2% minder dan in 2012. De 2 grote partners, De Lijn (de LijnInfo) en het algemene informatienummer van Kind en Gezin, krijgen elk ongeveer een vijfde van al deze oproepen binnen. Naar andere lijnen, zoals de Taaltelefoon en het nummer van de Vlaamse Zorgkas en het Vlaams Zorgfonds, is het aantal oproepen veeleer beperkt.

Voor de directe contacten, blijft de telefoon het belangrijkste kanaal. De populairste thema's op 1700 waren in 2013 studietoelagen, verkeersbelastingen en onroerende voorheffing. Burgers, bedrijven en organisaties stelden zich ook erg vaak vragen over werk (kmo-portefeuille) en verlofstelsels (aanmoedigingspremie voor tijdskrediet of loopbaanonderbreking). Het thema Onderwijs bleef ook in 2013 erg populair, met vragen over de Examencommisie en de gelijkwaardigheidserkenning van buitenlandse diploma's.

Vlaanderen.be was in 2013 meer dan ooit de toegangspoort tot informatie van en over de Vlaamse overheid. De website werd 3,4 miljoen keer bezocht. Ten opzichte van 2012 steeg het aantal pageviews met 8,6%. Als we de home-, de zoek-, de contactpagina en de publicatiedata-bank buiten beschouwing laten, waren dit de populairste pagina's: 1.Vacatures, 2.Inschrijven en schrappen van voertuigen bij DIV, 3.Successierechten, 4.Vlaamse renovatiepremie, 5.Verzekering gewaarborgd wonen.

6.24 Ontvankelijke eerstelijnsklachten

Evolutie van het aantal ontvankelijke eerstelijnsklachten, naar domein, van 2002 tot 2013.

Het aantal klachten voor het thema Verkeer, infrastructuur en mobiliteit is exclusief klachten van De Lijn. De door hen gerapporteerde klachten bleken ook meldingen en gewone klantreacties te bevatten en werden daarom niet opgenomen.
Bron: Vlaamse Ombudsdiest.

Klachtenbehandeling

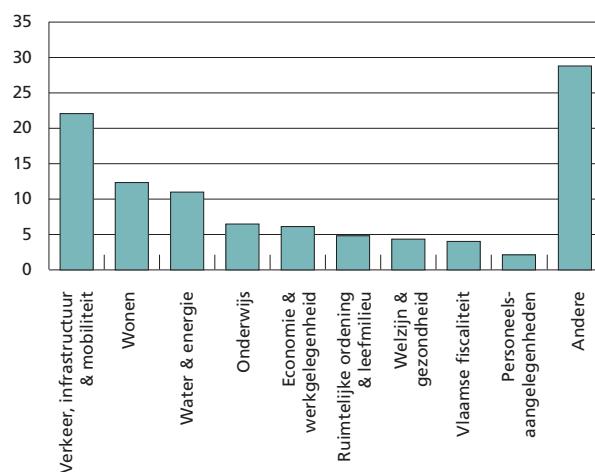
Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich ontrecht behandeld voelt door de Vlaamse overheid, stapt hij eerst naar de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men eerstelijns-klachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat hij onvoldoende gehoor krijgt, kan hij terecht bij de Vlaamse Ombudsdiest. Deze Ombudsdiest, een aan het Vlaams Parlement verbonden maar onafhankelijke instelling, treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

Eerstelijn

In 2013 liepen 11.257 ontvankelijke klachten binnen, een daling van 19% ten opzichte van het jaar voordien. Variatie in het aantal klachten betekent niet noodzakelijk dat de diensten beter of slechter presteren dan voorheen, maar kan te wijten zijn aan een betere en meer toegankelijke klachtenregistratie. Zo worden klachten voor wonen sinds medio 2006 geregistreerd door de sociale huisvestingsmaatschappijen in plaats van de voormalige Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM). Enkele van die huisvestingsmaatschappijen noteren ook de klachten over onderhouds- en herstellingswerkzaamheden, wat voorheen niet gebeurde. Bij de categorie media is er sinds 2006 plots een piek in het aantal eerstelijnsklachten. Het verschil in vergelijking met de voorgaande jaren zit bij de VRT, waar de directie Televisie een proefproject voor een klantendienst startte. De toename van het aantal klachten in de categorie verkeer is het gevolg van de inning van de verkeersbelasting, die sinds 2011 door de Vlaamse Belastingdienst werd overgenomen van de federale overheid.

6.25 Behandelde verzoeken

Verdeling van het aantal behandelde verzoeken bij de Vlaamse Ombudsdiest in 2013, naar thema, in %.

De categorie 'andere' slaat vooral op verzoeken die niet over de overheid handelen, met name consumentenklachten.

Bron: Vlaamse Ombudsdiest.

Tweedelijn

In 2013 behandelde de Vlaamse Ombudsdiest 9.010 verzoeken. De algemene naam "Vlaams ombudsman" of "Vlaamse Ombudsdiest" doet nogal wat mensen gemakkelijk bij de Vlaamse Ombudsdiest belanden. Van daar het hoge percentage 'Andere' thema's. Zo komen er onder meer consumentenklachten en klachten over telecommunicatie en over energieleveranciers binnen, waarvoor de ombudsdiest, noch de Vlaamse overheid

bevoegd is. Bij 95 % van de verzoeken kan de Vlaamse Ombudsdiest een "onmiddellijke dienst" verlenen: de dienst wijst de burger er dan op dat zijn verzoek geen betrekking heeft op een Vlaamse overheidsdienst of dat hij zich eerst tot de klachtdienst van de betrokken overheidsinstantie moet wenden. Bij verzoeken die louter vragen om informatie zijn, krijgt de verzoeker meteen het correcte antwoord of een doorverwijzing naar 1700.

De ombudsdiest kwam in 2013 voor 327 dossiers tot een beoordeling. Bij iets meer dan helft ervan is een ombudsnorm geschonden of een te verhelpen misverstand gesigneerd.

De vaakst geschonden ombudsnormen zijn de goede uitvoeringspraktijk/administratieve nauwkeurigheid en de redelijke behandeltermijn.

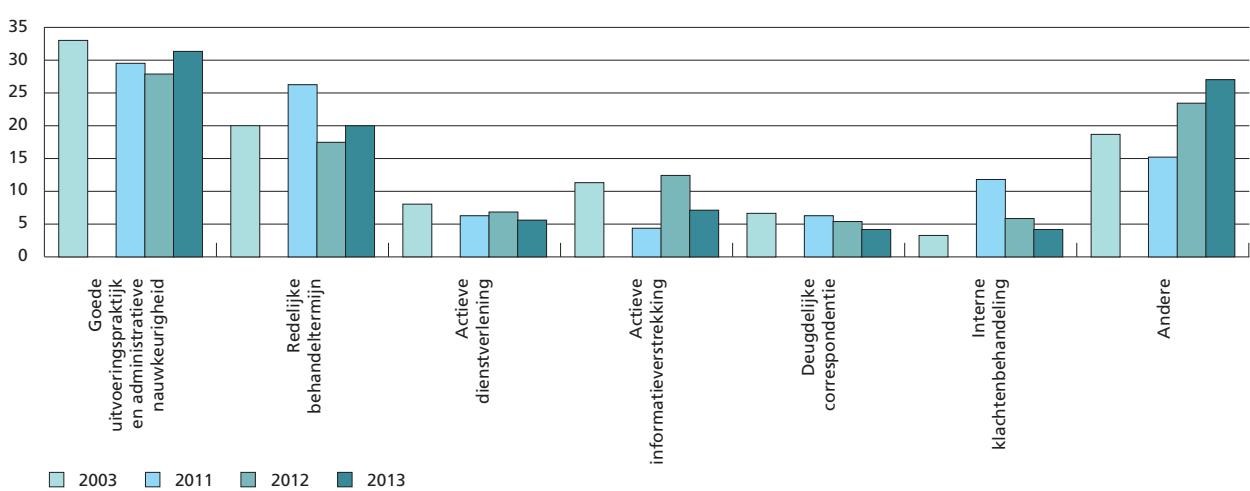
E-government

De Verenigde Naties voeren tweejaarlijks een onderzoek uit naar de 'e-government readings' of de mate waarin een land klaar is voor e-government. In 2014 staat België op wereldvlak op plaats 25 in de landenlijst. Binnen de EU-landen bekleedt het de 14de plaats.

Op Vlaams niveau werd tijdens de voorbije jaren vooral gefocust op de integratie van 'front- en backoffices'. De Vlaamse overheid evolueert zo verder naar een omgeving waar gegevens ontsloten worden uit authentieke gegevensbronnen en waarbij deze informatie onderling uitgewisseld wordt. Daardoor moeten burgers en bedrijven steeds minder lastig gevallen worden met vragen om gegevens die al bekend zijn.

6.26 Geschonden ombudsnorm

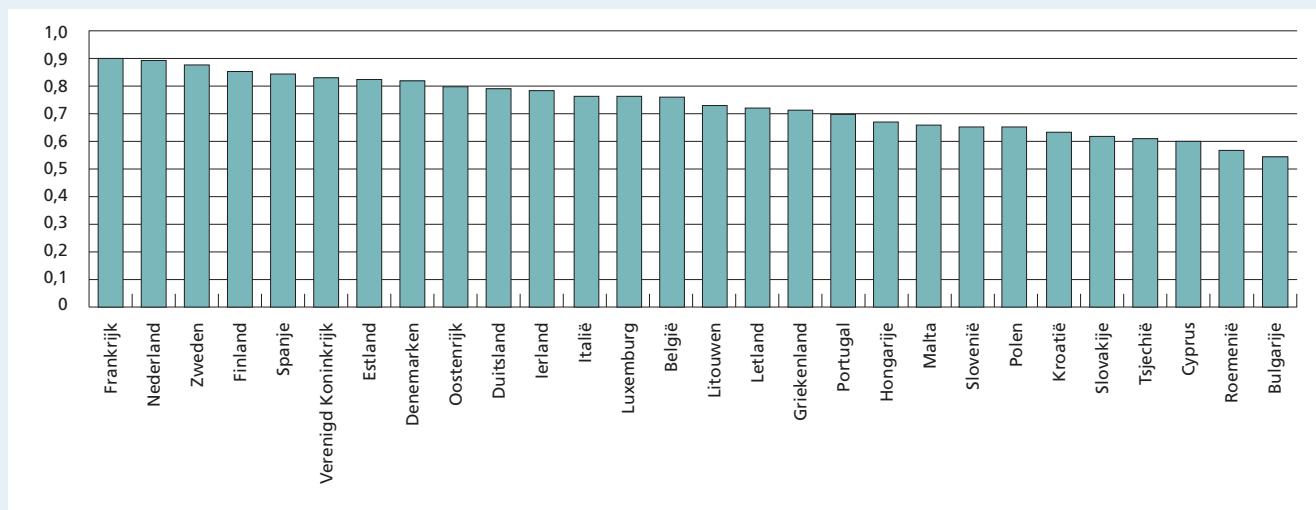
Evolutie van de geschonden ombudsnormen in de dossiers* beoordeeld door de Vlaamse Ombudsdiest, van 2003 tot 2013, naar geschonden norm, in %.

* Bij de beoordeling van een dossier kan meer dan één norm gehanteerd worden.
Bron: Vlaamse Ombudsdiest.

6.27 Online overheid

De mate waarin landen klaar zijn voor e-government, Europese vergelijking, in 2013, score tussen 0 en 1*.

* De score wordt berekend op basis van een analyse van overheidswebsites, de telecommunicatie-infrastructuur en het opleidingsniveau van de onderzochte landen. Hoe hoger de score, hoe hoger de 'e-government readiness'.

Index van de online beschikbaarheid met de gemiddelde score voor een aantal basiscdiensten. De score hangt af van de mogelijkheden die de gebruiker krijgt op het internet, gaande van informatie opvragen tot een volledig interactieve* afhandeling van de dossiers.

Bron: Europese Commissie.

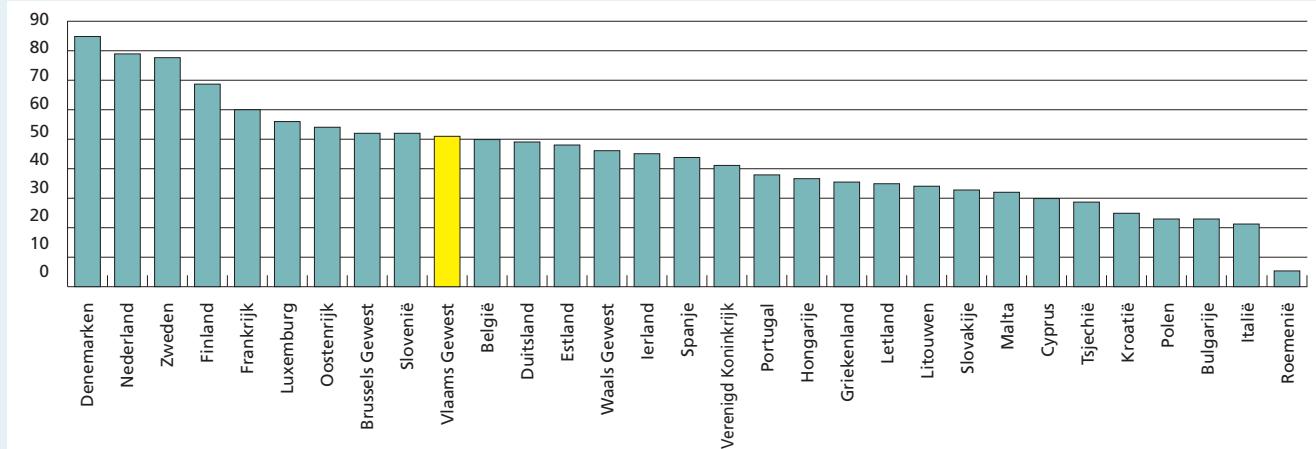
Het IT-platform (vonet) dat al deze eilandjes van informatie integreert, kent reeds tientallen toepassingen zoals het online aanvragen van studietoelagen, het vergelijken van elektriciteitsprijzen, de premiezoeker bouwen en wonen, het e-loket voor landbouw, ...

Aan de gebruikerszijde kennen de e-governmenttoepassingen nog niet zo een overweldigend succes. Uit de SCV-survey blijkt dat in 2013 bijna 3 op de 4 Vlamingen al internet heeft gebruikt. Van deze groep gebruikte bijna

een kwart nog nooit het internet om met de overheid in contact te komen (informatie opzoeken, formulieren online invullen, ...). Ruim de helft maakt slechts sporadisch gebruik van deze mogelijkheid. 23% van de Vlamingen, die al met internet werkten, beweren minstens één keer per maand online in contact te komen met de overheid (alle beleidsniveaus). Hoger opgeleiden maken vaker gebruik van de mogelijkheden tot online contact met de overheid dan lager opgeleiden.

6.28 E-government: burgers

Europese vergelijking van het aantal inwoners (tussen 16 en 74 jaar) die internet gebruiken voor interactie* met de overheid in 2013, in %.

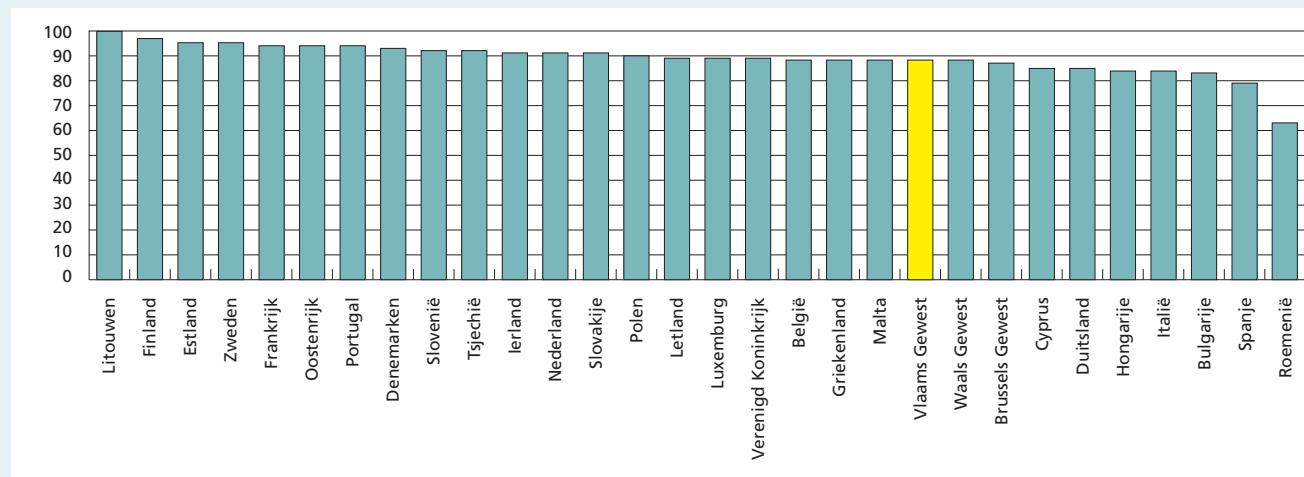

* Interactie met de overheid omvat minstens één van deze activiteiten: informatie verkrijgen van een officiële overheidswebsite, downloaden van formulieren van overheidswebsite of ingevulde formulieren verzenden via een overheidswebsite.

Bron: Eurostat.

6.29 E-government: bedrijven

Europese vergelijking van het aandeel bedrijven (met minimum 10 werknemers) dat internet gebruikt voor interactie* met de overheid in 2012, in %.

* Interactie met de overheid omvat minstens één van volgende activiteiten: informatie verkrijgen, formulieren downloaden, invullen van web-formulieren, full electronic case handling.

Bron: Eurostat.

Een Europees vergelijkend onderzoek geeft een iets positiever resultaat. In 2013 treedt iets meer dan de helft van de Vlamingen op elektronische wijze in interactie met de overheid. Hiermee zit Vlaanderen bij de betere middenmoet, 10 procentpunten boven het Europese gemiddelde.

Bedrijven gebruiken het internet vaker dan individuen voor interactie met de overheid. Van de Vlaamse bedrijven gebruiken bijna 9 op 10 e-governmentdiensten. Dat is evenveel als het Europese gemiddelde.

Vertrouwen en tevredenheid

Met de vierde strategische doelstelling van het meerjarenprogramma wordt ingezet op meer oplossingsgericht denken om maatschappelijke problemen en uitdagingen resultaatgericht aan te pakken. Daardoor verhoogt zij het

6.30 Tevredenheid administratie

Tevredenheid van lokale besturen (2011), burgers (2011 en 2013) en bedrijven (2012) met de werking van de administratie per bestuursniveau. Gemiddelde score van 1 tot 10.

Dienstverlening door	Lokale besturen	Burgers		Bedrijven
		2011	2013	
Nationale (federale) administratie	5,43	5,50	5,56	5,12
Vlaamse administratie	6,22	6,09	6,19	5,84
Provinciale administratie	6,30	5,80	5,92	5,53
Gemeentelijke administratie	6,93	6,78	6,70	6,20
OCMW-administratie	7,33	6,55	6,08	5,94

Bron: SVR, tevredenheidsbarometer lokale besturen, burgers en bedrijven, 2011-12 en 2013.

vertrouwen en de tevredenheid van burgers, organisaties en bedrijven (zie ook hoofdstuk 1.1).

De lokale besturen zijn het meest tevreden over de dienstverlening die verstrekt wordt door hun nabije bestuursniveau. De tevredenheid van de lokale besturen over de dienstverlening door de Vlaamse administratie is matig (gemiddeld 6,2 op 10). Dit blijkt uit de nulmeting van 2011.

Bij de burgers stellen we eveneens vast dat zij het meest tevreden zijn over de gemeentelijke administratie (6,8) en iets minder over de Vlaamse administratie (6,1 op 10). De vervolgmeting stelt ons in staat om een evolutie bij de burgers waar te nemen. Opvallend is dat net de tevredenheid over de nabijere niveaus afneemt terwijl deze voor de verder af liggende niveaus toeneemt. Desalniettemin lijkt het opzet om de tevredenheid met betrekking tot de Vlaamse administratie te verhogen te lukken, althans in de periode tussen 2011 en 2013.

De bedrijven geven de Vlaamse administratie een algemene tevredenheidscore van 5,8 op 10.

De 3 doelgroepen zijn matig tevreden over de werking van de administraties van de verschillende bestuursniveaus. Hun appreciatie verhoogt naarmate de besturen dichter bij hun woonplaats en vestiging liggen.

De algemene tevredenheidscore voor de Vlaamse administratie schommelt tussen 6,2 en 5,8 op 10.

Door middel van 2 stellingen kunnen we een beeld schetsen van de appreciatie van de verhoudingen tussen de Vlaamse overheid en de lokale besturen, burgers en bedrijven.

6.31 Appreciatie

Mate waarin lokale besturen, burgers en bedrijven het eens zijn met verschillende stellingen omtrent de Vlaamse administratie, in 2011, 2012 en 2013.

		Helemaal niet eens	Niet eens	Eens, noch oneens	Eens	Helemaal eens
Ik weet waar ik terecht kan met klachten.	Burgers 2011	15,2	34,8	24,4	21,7	3,9
	Burgers 2013	14,9	34,4	25,4	21,5	3,9
	Bedrijven 2012	12,3	32,9	29,1	22,8	2,9
Vlaamse administratie doet het nu beter dan 1 jaar geleden.	Lokale besturen 2011	2,6	12,2	60,3	23,1	1,9
	Burgers 2011	4,3	9,7	54,2	29,6	2,2
	Burgers 2013	3,2	10,1	53,7	29,5	3,5
	Bedrijven 2012	6,0	11,5	47,3	33,0	2,1

Bron: SVR, tevredenheidsbarometer lokale besturen, burgers en bedrijven, 2011-12 en 2013.

Zowel bij de burgers, bedrijven als lokale besturen is men vaker akkoord dan niet akkoord met de stelling dat de Vlaamse administratie beter werkt dan een jaar voordien. De klachtenprocedure is dan weer voor vele burgers en bedrijven nog onbekend. Een kleine helft geeft aan niet te weten waar men terecht kan met een eventuele klacht. De appreciatie van de burgers veranderde niet tussen 2011 en 2013.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Vlaamse Regering (2009). *Regeerakkoord 2009-2014*. Brussel.
Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Bestuurszaken 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
Bourgeois, G. (2012). *Beleidsbrief Bestuurszaken 2012-2013*. Brussel: Vlaams Parlement.
Communicatieverslag van de Vlaamse Regering Securex (2014), *Whitepaper: Absenteïsme in 2013*.
Jaarverslag Vlaamse Infolijn
Jaarverslag Vlaamse Ombudsdiest
Jaarverslag Dienst Wetsmatiging

Bestuurszaken: <http://www.bestuurszaken.be/>
Bestuurszaken – diversiteit:

<http://www.bestuurszaken.be/emancipatiezaken>

Bestuurszaken – personeel:
<http://www.bestuurszaken.be/personeel>

Bestuurszaken – wetsmatiging:
<http://www.bestuurszaken.be/wetsmatiging>

Vlaamse Infolijn: <http://www.vlaamseinfolijn.be/>
Vlaamse Ombudsdiest:

<http://www.vlaamseombudsdiest/>

E-gouvernement Vlaamse overheid:
<http://www.vlaanderen.be/egovernment>

Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/>

Vlaamse overheidscommunicatie:
<http://www.vlaanderen.be/communicatie>

Jaarlijke publicaties van de Sociaal-Economische raad van Vlaanderen (SERV): Evaluatierapport Begroting (januari) en Advies Begrotingsadvies (juli): <http://www.serv.be>

Middelenbegroting, Uitgavenbegroting en Algemene Toelichting: <http://fin.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=72>

DEFINITIES

ESR ESR (Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen) is de EU-standaard voor nationale (en regionale) rekeningen. Het wordt gebruikt om de economieën van de EU-lidstaten eenvormig te beschrijven, zodat deze onderling vergeleken kunnen worden. Het ESR omvat een aantal classificaties, onder meer naar “institutionele sectoren”, en een functionele indeling van de overheidsontvangsten en –uitgaven (COFOG, Classification Of the Functions Of Government). De ESR-classificatie naar (institutionele) sectoren verwijst niet naar de bedrijfstakken, maar naar de economische “actoren”, zoals huishouden, ondernemingen, instellingen zonder winstoogmerk, overheden en buitenland. De Nationale Bank van België bakent in ons land de entiteiten af die tot de sector overheid behoort. Het personeel van deze entiteiten wordt in VRIND tot het overheidspersoneel gerekend.

De economische classificatie van uitgaven en ontvangsten, die hier gebruikt wordt maakt gebruik van decimale “ESR-codes” is weliswaar gebaseerd op ESR en daarmee compatibel, maar wordt niet in de hele EU gebruikt. Het is een Belgische toepassing, bedoeld om de overheidsuitgaven (en –ontvangsten) van alle Belgische overheden eenvormig te presenteren en onderling te vergelijken.

Geconsolideerde brutoschuld Schuld verminderd met schuld van andere overheden die de beschouwde overheid bezit. De consolidatie houdt in dat binnen een bepaalde kring van verwante overheidsinstellingen de onderlinge vorderingen en schulden worden weggetallen bij de berekening van de totale som van de kring van instellingen, dit om dubbeltellingen te voorkomen.

Gedeelde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven en waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gemeenschappen wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet.

Kapitaaluitgaven Kapitaaluitgaven omvatten: kapitaaloverdrachten aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 5), kapitaaloverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 6), investeringen (ESR-hoofdgroep 7) en kredietverleningen en deelnemingen (ESR-hoofdgroep 8).

Lopende uitgaven Lopende uitgaven omvatten: inkomensoverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 4), lopende uitgaven voor goederen en diensten (ESR-hoofdgroep 1), inkomensoverdrachten aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 3) en rente en verliezen van bedrijven (ESR-hoofdgroep 2).

Samengevoegde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven, waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gewesten wordt toegewezen, overeen-

eenkomstig de financieringswet, en waarop de gewesten autonoom opcentiemen of kortingen, belastingverminderingen of –vermeerderingen kunnen toepassen.

Vorderingensaldo Het vorderingensaldo (of financieringssaldo) wordt uniform over de EU berekend volgens de regels van de “procedure inzake buitensporige overheidstekorten” (excessive deficit procedure of EDP) uit het Verdrag van Maastricht. Dit maakt dus interregionale of internationale vergelijkingen mogelijk. Een belangrijk verschilpunt met het begrotingssaldo is dat het vorderingensaldo niet alleen voor het ministeries van de Vlaamse overheid wordt berekend, maar voor een veel ruimere kring van Vlaamse overheidsinstellingen en verzelfstandigde agentschappen. Anderzijds worden onder andere kredietverleningen en deelnemingen en aflossingen van de schuld, in tegenstelling tot het begrotingssaldo, niet meegenomen in de berekening van het vorderingensaldo.

Personeelsaantal Het personeelsaantal wordt gedefinieerd als het aantal personen dat bij een entiteit in dienst is. Een persoon is in dienst bij de Vlaamse overheid als hij/zij een juridische band (tewerkstellingsrelatie) heeft met minstens één entiteit, in de vorm van een aanstellingsbesluit (statutair) of een tewerkstellingscontract, ongeacht of deze al dan niet bezoldigd wordt. Het personeelsaantal wordt uitgedrukt in ‘personeelsleden’ en wordt steeds berekend op 31 december. Als een personeelslid van enkele specifieke verloftypes gebruik maakt, kan een personeelslid op hetzelfde tijdstip bij twee entiteiten formeel tewerkgesteld zijn. Daardoor wordt het personeelslid twee keer geteld tijdens die verlofperiode.

Personeelsbeschikbaarheid De personeelsbeschikbaarheid wordt gedefinieerd als de verhouding van het aantal betaalde werkdagen in een periode ten opzichte van het aantal dagen dat een voltijds personeelslid in diezelfde periode dient te werken. De personeelsbeschikbaarheid geeft met andere woorden weer hoeveel personeelsleden van een entiteit in een bepaalde periode beschikbaar waren. De personeelsbeschikbaarheid wordt uitgedrukt in bruto VTE. Het wordt steeds over een periode berekend in plaats van op één dag (zoals bv. bij het personeelsaantal). Van alle personeelsleden wordt het totaal aantal te werken dagen bepaald en vervolgens de feestdagen en onbetaalde verloftelsels (zoals bv. loopbaanonderbreking) afgetrokken. Bezoldigde aan- of afwezigheden worden meegeteld. Onder betaalde afwezigheden worden o.a. de betaalde verloftelsels (bv. vakantieverlof) begrepen of afwezigheden ten gevolge van ziekte, arbeidsongeval of zwangerschap, (ook wanneer deze afwezigheden bij contractuelen betaald worden door het ziekenfonds). Hierdoor kunnen personeelsleden die bv. deeltijds of in continufuncties werken of enkele losse dagen onbetaald verlof nemen, correcter meegeteld worden. Zo worden personeelsleden die 80% deeltijds werken, meegeteld voor 0,8 in plaats van als 1 personeelslid. Daarentegen

wordt een personeelslid dat voltijds tewerkgesteld is - maar in de feiten een heel jaar afwezig is en onder tussen verder betaald wordt door de entiteit toch als 1 bruto VTE meegeteld.

Niveau Naast statuut wordt met het niveau beschreven op welke manier het personeelslid wordt tewerkgesteld. In het Vlaams Personeelsstatuut is vastgelegd welk diploma of getuigschrift toegang geeft tot welk administratief niveau:

- Niveau A: een diploma van 'master' of van universitair onderwijs of hoger onderwijs van twee cycli gelijkgesteld met universitair niveau
- Niveau B: een diploma van 'bachelor' of van hoger onderwijs van één cyclus of daarmee gelijkgesteld onderwijs
- Niveau C: een diploma van secundair onderwijs of daarmee gelijkgesteld onderwijs
- Niveau D: geen diplomaverplichting.

Een personeelslid kan pas een functie uitoefenen als hij/zij het overeenkomstige diploma of getuigschrift heeft verworven dat voor die functie vereist is.

Statuut Naast het niveau wordt met het statuut beschreven op welke manier het personeelslid wordt tewerkgesteld. Personeelsleden kunnen volgens het Vlaams Personeelsstatuut tewerk gesteld worden in statutair of contractueeldienstverband. Terwijl de statutaire tewerkstelling voorzien is voor de permanente taken, kunnen er enkel personeelsleden met een arbeidscontract tewerkgesteld worden in niet-permanente functies (geen kernopdrachten, tijdelijke of specifieke behoeften).

Personeelsleden in een statutaire of contractuele proefperiode worden reeds meegeteld in de betrokken categorie. Een contractueel personeelslid die gestart is met de statutaire stage wordt dus reeds meegeteld bij de statutaire personeelsleden.

Instromers Een entiteit en een nieuw personeelslid gaan een tewerkstellingsrelatie aan, waardoor het personeelsaantal van die entiteit met dat personeelslid stijgt. Een tewerkstellingsrelatie tussen een persoon en een entiteit van de diensten Vlaamse overheid gaat om een juridische tewerkstellingsband tussen de betrokken persoon en de entiteit. Er worden zes types van tewerkstellingsrelatie onderscheiden: mandaten met terugvalpositie; statutaire tewerkstelling; tewerkstelling met een contract van onbepaalde duur; tijdelijke functies; tewerkstelling met tijdelijke contracten; en jobstudenten. De eerste drie tewerkstellingsrelaties beschouwen we als relaties met een permanent karakter, de laatste drie met een tijdelijk karakter.

Uitstromers Een entiteit en een personeelslid beëindigen de tewerkstellingsrelatie, waardoor het personeelsaantal van de entiteit daalt. Een tewerkstellingsrelatie tussen een persoon en een entiteit van de diensten Vlaamse overheid gaat om een juridische tewerkstellingsband tussen de betrokken persoon en de entiteit. Er worden

zes types van tewerkstellingsrelatie onderscheiden: mandaten met terugvalpositie; statutaire tewerkstelling; tewerkstelling met een contract van onbepaalde duur; tijdelijke functies; tewerkstelling met tijdelijke contracten; en jobstudenten. De eerste drie tewerkstellingsrelaties beschouwen we als relaties met een permanent karakter, de laatste drie met een tijdelijk karakter.

Ziekteafwezigheidspercentage Het aantal ziektedagen/het totaal aantal te presteren dagen in een jaar. Deze indicator geeft het aantal dagen op 100 weer dat een personeelslid afwezig is wegens ziekte. Het wordt berekend door het aantal ziektedagen af te zetten tegenover het totaal aantal te presteren dagen in een jaar.

Personeelsleden met een migratieachtergrond Medewerkers met een nationaliteit van een land buiten de EU-15 (de vijftien landen die de oorspronkelijke Europese Unie vormden op 15/01/1995), of medewerkers van wie minstens een ouder of twee grootouders de nationaliteit hebben van een land buiten de EU-15 (definitie van het Vlaams Economisch Sociaal Overlegcomité).

Arbeidshandicap Medewerkers met een aantasting van hun mentale, psychische, lichamelijke of zintuiglijke mogelijkheden, voor wie het uitzicht op het verwerven en behouden van een arbeidsplaats en op vooruitgang op die plaats, langdurig en in belangrijke mate beperkt is. Het gaat om personen:

- ingeschreven bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (voorheen het Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap)
- die hun hoogste getuigschrift of diploma behaald hebben in het buitengewoon secundair onderwijs
- erkend door de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding als persoon met een arbeidshandicap
- die in aanmerking komen voor een inkomensvervangende tegemoetkoming of voor een integratietegemoetkoming (verstrekt aan personen met een handicap op basis van de wet van 27/02/1987 houdende tegemoetkomingen aan personen met een arbeidshandicap)
- in het bezit van een attest van minstens 66% arbeidsongeschiktheid, verstrekt door de federale bestuursdirectie van de uitkeringen aan personen met een arbeidshandicap
- in het bezit van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van het Fonds voor Arbeidsongevallen, van de Administratieve Gezondheidsdienst of van het Fonds voor Beroepsziekten, waaruit een arbeidsongeschiktheid blijkt van minstens 66%

Managementfuncties De definitie van middenmanagement is beperkt tot de leidinggevende functies van niveau N-1 (afdelingshoofden). De definitie van topmanagement is beperkt tot de leidinggevende functies van N-niveau.

6.2

LOKALE EN PROVINCIALE BESTUREN

BLIKVANGERS

- De gemeenteontvangsten zijn in 2012 gedaald met 7%, na een stijging met 2% in 2011. De opbrengsten van de gemeentebelastingen dalen in 2012 met 3% (figuur 6.33).
- Het tarief van de onroerende voorheffing (OOV) bedraagt (gemiddeld) 1.393 opcentiemen in 2014. Dit tarief is in vergelijking met 2013 gestegen met 3%. In 2014 bedraagt het tarief van de aanvullende personenbelasting 7,3%. Sinds 2004 is het gemiddelde tarief vrijwel constant gebleven, in tegenstelling tot de stijging van de OOV (figuur 6.37).
- De uitgaven zijn in 2012 met 3% gestegen (figuur 6.40). Bij de uitgaven is de weerslag van de crisis minder duidelijk dan aan de ontvangstzijde. De meeste middelen binnen de exploitatie-uitgaven gaan naar: Algemeen bestuur (20% van het totaal), Veiligheidszorg (16%) en Zorg en opvang (15%) (figuren 6.43a en 43b).
- De investeringen (inclusief investeringssubsidies) kenden een forse teruggang van 15% in 2012, terwijl die normaal gezien in dit stadium van de cyclus sterk zouden moeten zijn gestegen. In 2011 was er nog een groei van 16% (figuur 6.44).
- Vanaf 2010 steeg de financiële gemeenteschuld als gevolg van de economische crisis. In 2011 en 2012 nam ze telkens met 2% toe (figuur 6.47).
- De financiële schuld van de OCMW's is in 2012 gestegen met 10%, tegen 11% in 2011 (figuur 6.51).
- De sector van de lokale besturen omvat een brede waaiervan overheidsbesturen. Allen samen stellen ze 135.000 voltijdse equivalenten te werk. Dat is een toename van 6,5% in vergelijking met 2006 (figuur 6.54).

Vlaanderen heeft nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. De lokale overheid staat het dichtst bij de burger en is zijn eerste contact- en aanspreekpunt. De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Toch ontsnapt ook dit bestuursniveau niet aan de gevolgen van de economische crisis en teruglopende ontvangsten. De komende jaren heeft Vlaanderen waarschijnlijk geen beleidsruimte voor belangrijke financiële stimuli. De lokale besturen zullen in de eerste plaats zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen toch een beter bestuur tot stand te brengen. Om dit in beeld te brengen wordt eerst een overzicht van de financiële ontwikkelingen van de lokale besturen gegeven en daarna van de persoonsevolutie en -kenmerken.

Voor een overzicht van de leefbaarheids- en duurzaamheidsaspecten van de Vlaamse steden en gemeenten verwijzen we u naar hoofdstuk 4.3 Stad en platteland. Daar worden demografische en ruimtelijke ontwikkelingen beschreven. In het sociale luik wordt gekeken naar aspecten van sociale samenhang, cultuur en vrije tijd, armoede en achterstelling en sociale voorzieningen. Ook het voorzieningenniveau en de relatie tussen de bevolking en het bestuur komt er aan bod.

In de gemeentelijke legislatuur 2013-2018 worden onder andere in het kader van de beleids- en beheerscyclus en de kerntakendiscussie een aantal grote veranderingen doorgevoerd.

Allereerst is er de invoering van de beleids- en beheerscyclus (BBC). BBC bevat zowel regels voor de inhoudelijke planning, uitvoering en evaluatie van het beleid als voor de financiële aspecten van de beleidsvoering. De BBC-regels zijn vanaf het financiële boekjaar 2014 van toepassing op alle besturen, niet alleen voor gemeenten, OCMW's en provincies, maar ook voor de autonome gemeentebedrijven, de OCMW-verenigingen van publiek recht en de autonome provinciebedrijven. Ze betreffen onder meer vernieuwde beleidsrapporten (meerjarenplannen, budgetten en jaarrekeningen), voortloeiend uit een vernieuwde boekhouding. Ze gelden vanaf 2014 niet alleen voor gemeenten, OCMW's en provincies, maar ook voor de autonome gemeentebedrijven, de OCMW-verenigingen van publiek recht en de autonome provinciebedrijven. BBC is erg ingrijpend voor de wijze waarop gemeenten, OCMW's en provincies hun beleid voorbereiden, budgetteren, uitvoeren, opvolgen en evalueren.

Dankzij de invoering van BBC kan de Vlaamse overheid ook uitvoering geven aan de reeds lang beloofde vermindering van plan- en rapporteringsverplichtingen voor lokale besturen. De bestaande sectorale plannen (zoals jeugdbeleidsplan, sportbeleidsplan, ...) worden afgeschaft en geïntegreerd in de ene BBC-meerjarenplanning. Bovendien krijgen lokale besturen meer vrijheid om binnen de Vlaamse doelstellingen een eigen lokaal beleid vorm te geven. De verschuiving naar het sturen op hoofdlijnen en resultaten biedt ook voor de Vlaamse overheid een sterke opportuniteit om de (interne) efficiëntie en effectiviteit te verhogen.

Financiën

Deze sectie behandelt de financiën van de diverse lokale overheden: gemeenten en steden, OCMW's en politiezones. Bij gebreke aan actuele gegevens worden de provincies in deze editie van VRIND niet belicht. Binnen elke overheid komen de ontvangsten, de uitgaven en het saldo aan bod.

Dit onderdeel is gebaseerd op cijfers van de rekeningen tot en met het jaar 2012. Deze cijfers zijn, zoals in de vorige VRIND-editie, reeds conform de nieuwe regels van de **beleids- en beheerscyclus (BBC)** opgesteld. Dat betekent dat de cijfers die nog zijn opgemaakt volgens de oude gemeentelijke en OCMW-boekhouding omgezet zijn naar de nieuwe BBC-rapporten. Wanneer vergelijkingen in de tijd worden gemaakt, wordt gewerkt met een vast staal van gemeenten en OCMW's, namelijk die gemeenten en OCMW's, waarvoor voor alle betrokken jaren de rekeningcijfers voorhanden zijn. Vanaf het lopende boekjaar 2014 moeten, zoals vermeld, alle gemeenten, OCMW's en provincies BBC toepassen.

Dit onderdeel bespreekt hoofdzakelijk de jaarrekening van de gemeenten en OCMW's, alsook de budgetten van de

politiezones. De jaarrekening bevat de financiële weerslag van het gevoerde beleid gedurende het afgelopen financiële boekjaar, terwijl het budget een prognose is van het komende boekjaar.

In de BBC-boekhouding wordt geen onderscheid meer gemaakt tussen een gewone en een buitengewone dienst, zoals in de oude gemeenteboekhouding. BBC kent daarentegen de **exploitatieve-, investerings- en liquiditeitenrekening**. Vergelijkbaar met de gewone dienst, geeft de exploitatierekening de ontvangsten en uitgaven weer betreffende de dagelijkse werking van het bestuur (belastingen, ontvangen fondsen en werkingssubsidies; personnelsuitgaven, toegestane werkingssubsidies en andere dagelijkse uitgaven). In tegenstelling tot de eerdere gewone dienst, worden de opname en aflossingen van leningen niet opgenomen in de exploitatierekening (maar wel in de liquiditeitenrekening). De rentelasten zijn wel opgenomen in de exploitatierekening.

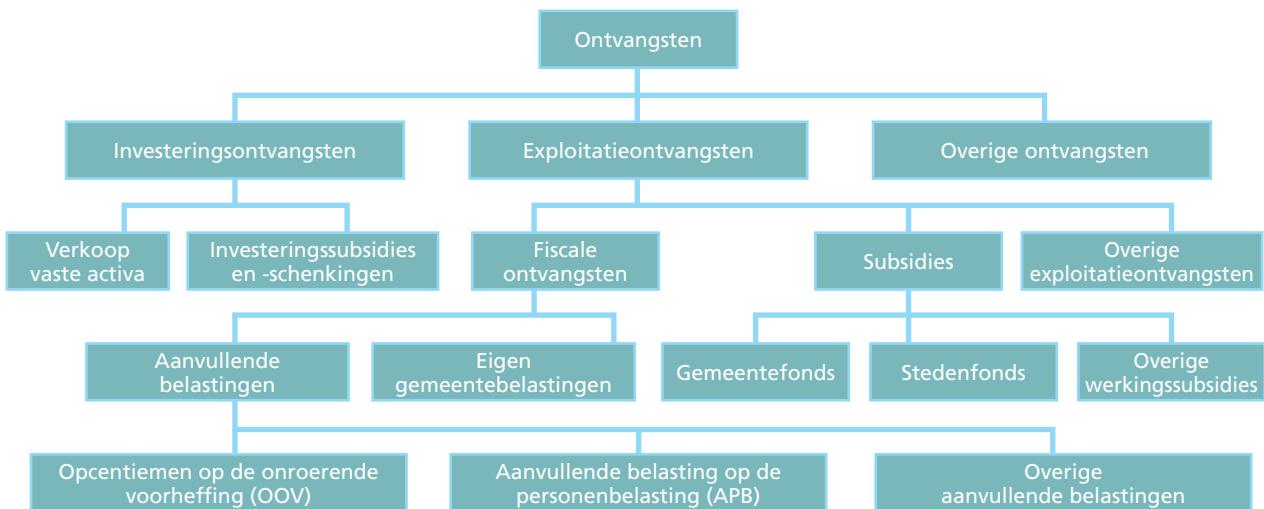
De investeringsrekening geeft de uitgaven en ontvangsten weer "die verbonden zijn aan de aanschaf, het gebruik en de vervreemding van duurzame middelen" (verkoop van vaste activa, ontvangen investeringssubsidies; investeringen en toegestane investeringssubsidies).

De liquiditeitenrekening omvat zowel de exploitatierekening als de investeringsrekening en voegt daaraan de overige kasstromen toe, zoals de ontvangen leningen en de aflossingen daarvan, het resultaat van vorige jaren en eventuele bestemde gelden.

De ontvangsten en uitgaven zijn opgesplitst in functionele groepen, de zogenaamde beleidsvelden, die aangeven over welk beleidsdomein het gaat.

De hier gepresenteerde BBC-cijfers slaan op de daad-

6.32 Structuur van de gemeenteontvangsten

Bron: SVR.

6.33 Ontvangsten

Evolutie van de gemeentelijke ontvangsten, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Fiscale ontvangsten	571	592	606	596	637	627	695	699	708	690
Opcentiemen op de onroerende voorheffing	248	256	267	264	272	287	293	310	308	319
Aanvullende belasting op de personenbelasting	218	228	232	226	259	234	299	283	293	263
Andere belastingen	105	108	108	105	105	106	103	105	106	108
B. Werkingssubsiden	438	452	508	504	520	531	552	548	535	544
Gemeentefonds	244	251	259	266	274	283	290	297	306	314
Overige werkingssubsiden	194	201	250	238	245	249	262	251	230	229
C. Overige exploitatieontvangsten	213	159	194	241	205	212	205	200	181	180
Totaal exploitatieontvangsten	1.222	1.203	1.308	1.340	1.361	1.370	1.451	1.447	1.425	1.414
 A. Verkoop van vaste activa	18	72	87	72	27	60	95	90	132	45
B. Investeringssubsiden en -schenkingen	40	44	49	36	35	36	44	36	42	32
Totaal investeringssubsidies	58	116	136	109	62	97	139	125	174	77
 A. Op te nemen leningen en leasings	358	104	180	134	122	99	103	118	135	125
B. Overige transacties	4	4	6	13	5	8	14	22	7	8
Totaal overige ontvangsten	362	108	186	148	127	107	116	140	142	134
 TOTAAL	1.642	1.428	1.630	1.597	1.551	1.573	1.707	1.713	1.741	1.624

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

werkelijk gerealiseerde ontvangsten en uitgaven, de zogenoamde aanrekeningen. Bovendien vervalt in BBC het onderscheid tussen eigen en voorgaande dienstjaren. In de oude cijfers ging het namelijk alleen over het eigen dienstjaar, dat wil zeggen de ontvangsten en uitgaven die betrekking hadden op het boekjaar zelf. De BBC-cijfers omvatten de totaliteit van ontvangsten en uitgaven binnen het beschouwde boekjaar.

De groeicijfers hebben betrekking op de ontvangsten en uitgaven per inwoner, teneinde de besturen met verschillende grootten beter met elkaar te kunnen vergelijken.

Gemeenten

Bij de besprekking worden de gemeenten ingedeeld volgens de zogenoamde VRIND (of SVR)-typologie, waarbij de gemeenten geordend worden volgens hun verstedelijgingsgraad. Deze classificatie omvat 9 categorieën, gaan de van de grootsteden Antwerpen en Gent, de 11 centrumsteden, tot de plattelandsgemeenten. In hoofdstuk 4.3 Stad en platteland (figuur 4.41) wordt de verdeling van de gemeenten volgens deze classificatie weergegeven.

Ontvangsten

Figuur 6.32 geeft de structuur van de gemeenteontvangsten weer. De totale ontvangsten omvatten de **exploitatie-, investerings- en overige ontvangsten**.

De ontvangsten zijn in 2012 gedaald met 7%, na een stijging met 2% in 2011 en een stagnatie in 2010. In 2008 was er een lichte stijging van 1%. De crisis deed zich dus tot dusver het sterkst in 2012 voelen, met een zwakkere groei

in 2008 en 2010. Vooral de opbrengsten van de aanvullende belasting op de personenbelasting en de investeringsontvangsten daalden in 2012 fors. In 2012 ontvingen de gemeenten per inwoner 1.620 euro, tegenover 1.740 euro in 2011. In absolute cijfers bedragen de ontvangsten in 2012 10,2 miljard euro, wat een lichte onderschatting is aangezien van 4 op de in totaal 308 gemeenten de jaarrekeningen nog ontbreken.

Exploitatieontvangsten

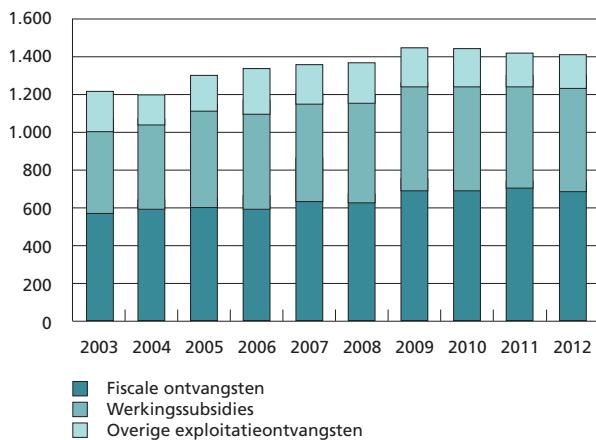
Zoals blijkt uit figuren 6.34 en 6.35, bestaan de exploitatieontvangsten uit **fiscale ontvangsten (belastingen), (werkings)subsiden en overige exploitatieontvangsten**. De werkingssubsiden omvatten hier zowel de fondsen (waaronder het Gemeentefonds en het Stedenfonds) als de overige subsidies.

In de volgende alinea's wordt hierop ingegaan met bijzondere aandacht voor de belangrijkste fiscale ontvangsten: de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) en de aanvullende belasting op de personenbelasting (APB). De OOV en de APB zijn in 2012 respectievelijk goed voor 46% en 38% van de totale belastingen. Ook de belangrijkste fondsen, het Gemeentefonds en het Stedenfonds, worden extra belicht.

De exploitatieontvangsten zijn in 2012 goed voor 87% van de totale ontvangsten, wat vrijwel gelijk is aan het gemiddelde van de jongste zes jaren (86%). In 2012 is de daling van de exploitatieontvangsten duidelijk minder uitgesproken dan die van de totale ontvangsten. De exploitatieontvangsten zijn in 2012 gedaald met 1%. De totale ontvangsten kenden echter een nog sterker daling van 7%. In 2010 en 2011 was voor exploitatieontvangsten - zoals in

6.34 Exploitatieontvangsten

Evolutie van de gemeentelijke exploitatieontvangsten, naar fiscale ontvangsten, werkingssubsidies en overige exploitatieontvangsten, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

2012 - een lichte daling vast te stellen. De exploitatieontvangsten per inwoner bedragen 1.410 euro in 2012.

De exploitatieontvangsten per inwoner stijgen naarmate de verstedelijksgraad toeneemt. Door hun centrumfunctie reikt de stedelijke dienstverlening immers verder dan de eigen gemeentegrenzen, wat bij eerder landelijke gemeentes veel minder het geval is. Bovendien concentreren zich in de steden problematieken zoals armoede, die aanvullende gemeentemiddelen vergen. De exploitatieontvangsten per inwoner van de grootsteden Antwerpen en Gent liggen 80% hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Ook de 11 centrumsteden ontvangen meer dan het gemiddelde (+22%). De minst verstedelijkte gemeenten - behorend tot het overgangsgebied en het platteland - ontvangen het minst per inwoner. De ontvangsten in het platteland liggen een kwart onder het gemiddelde.

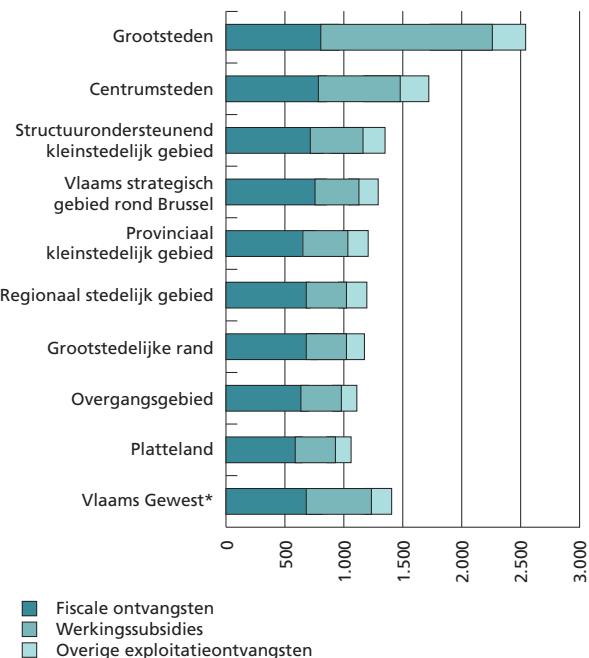
Fiscale ontvangsten (belastingen)

De fiscale ontvangsten of belastingen maken de helft van de exploitatieontvangsten uit en nemen in 2012 42,5% van de totale ontvangsten voor hun rekening. De belastingopbrengsten evolueren negatief. De daling bedraagt 3% in 2012. Die afname is sterker dan die van de exploitatieontvangsten als geheel, maar minder sterk dan die van de totale ontvangsten. In 2011 kon nog een belastingstijging van 1% worden geregistreerd, na een toename van 0,6% in 2010.

De belastingopbrengsten stijgen, zoals de exploitatieontvangsten als geheel, naarmate de verstedelijksgraad toeneemt. De bewoners van de grootsteden en in mindere mate van de centrumsteden betalen de hoogste belastingen. Toch liggen de belastingopbrengsten naar verstedelijksgraad minder ver uiteen dan in het geval van de

6.35 Exploitatieontvangsten volgens verstedelijksgraad

Gemeentelijke exploitatieontvangsten volgens verstedelijksgraad, naar fiscale ontvangsten, werkingssubsidies en overige exploitatieontvangsten, in 2012, in euro per inwoner.

* Met "Vlaams Gewest" wordt in deze en volgende figuren het gemiddelde van de gemeenten in het Vlaamse Gewest bedoeld.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

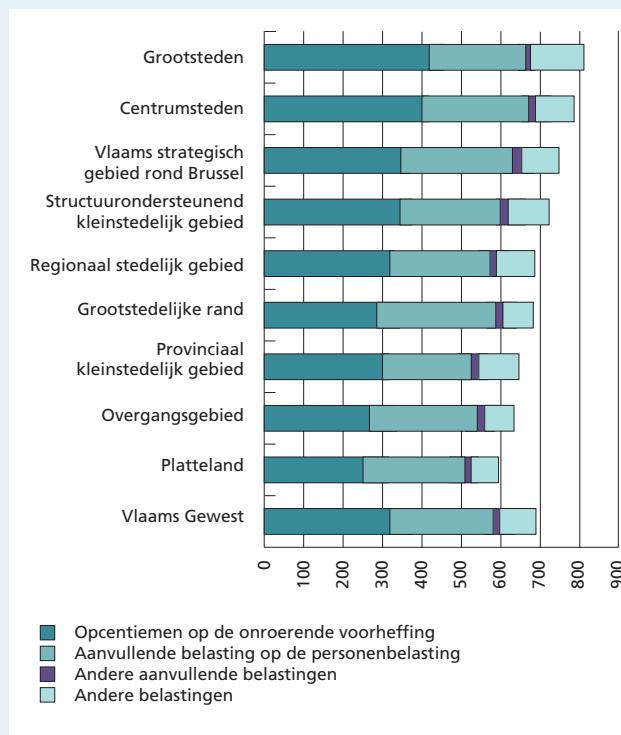
exploitatieontvangsten. De grootstedelingen betalen per inwoner in 2012 118% van het Vlaamse gemiddelde, de inwoners van de centrumsteden 114%. Aan exploitatieontvangsten ontvangen ze echter 180% en 122% van dat gemiddelde. De laagste belastingen, worden betaald door de inwoners op het platteland en in het overgangsgebied (85% en 92% van het Vlaamse gemiddelde). Het is te danken aan hun ontvangsten uit de fondsen dat de groot- en centrumsteden hun belastingen niet in verhouding tot hun uitgaven hoeven te verhogen. Die fondsen worden gestijfd door de Vlaamse overheid met als doel (onder meer) de lasten van de groot- en centrumsteden niet alleen door de inwoners ervan te laten dragen. De uitgaven en ontvangsten van die steden liggen een stuk hoger dan die van de overige gemeenten, aangezien de stedelijke dienstverlening een veel bredere kring ten goede komt dan alleen de eigen bevolking (zie ook verder onder Fondsen en Uitgaven).

In 2012 betaalt elke inwoner van het Vlaamse Gewest 690 euro gemeentebelastingen. Inwoners van grootsteden en centrumsteden betalen het meest met 810 en 785 euro. De minste gemeentebelastingen worden betaald in plattelandsgemeenten (590 euro per inwoner).

De belastingen vallen uiteen in twee groepen: de **aanvullende belastingen** en de andere belastingen (**eigen gemeentebelastingen**). Aanvullende belastingen worden berekend als een percentage op een belasting ten bate van

6.36 Belastingen

Gemeentebelastingen volgens verstedelijgingsgraad, naar de belangrijkste belastingen, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

een hogere overheid. Die hogere overheid int de totaliteit van de belasting en stort vervolgens de aanvullende belasting door aan de gemeente. De gemeente beslist over het belastingtarief. Alleen bij de aanvullende belasting op de verkeersbelasting wordt het tarief (10% van de belasting ten bate van het gewest) door de hogere overheid vastgesteld. De belangrijkste gemeentebelastingen zijn de **opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)** en de **aanvullende belasting op de personenbelasting (APB)**. De OOV en de APB zijn in 2012 respectievelijk goed voor 46% en 38% van de totale belastingen. Daarnaast zijn er de aanvullende belastingen op de verkeersbelasting, op de milieuhelling (OVAM) en de opcentiemen op de gewestbelasting op leegstand en verkrotting. Samen hebben ze een aandeel van 2%. De andere belastingen zijn de "eigen gemeentebelastingen". Ze worden autonoom vastgesteld en geïnd door de gemeente en hebben een aandeel van 13% in de totale belastingopbrengsten.

- Opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)

De OOV zijn in 2012 de belangrijkste belasting met een aandeel van 46% in de fiscale ontvangsten. De inkomsten hiervan konden zich, in tegenstelling tot de APB, goed handhaven door de crisis heen. In 2012 stijgen ze met 3%. Alleen in 2011 zakten ze voor het eerst sinds het begin van de crisis in het rood (-0,6% tegenover 2010). Ze brengen 320 euro per inwoner op. In de grootsteden is de opbrengst per inwoner 31% hoger dan het Vlaamse gemiddelde, in de centrumsteden 25%. De opbrengst per inwo-

6.37 Tarieven OOV en APB

Evolutie van de tarieven opcentiemen onroerende voorheffing (OOV, linkerschaal, in opcentiemen) en aanvullende personenbelasting (APB, rechterschaal, in %), van 2003 tot 2014.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

ner is het laagst op het platteland en het overgangsgebied, waar ze 22% en 16% onder het niveau van het Vlaamse Gewest liggen. De spreiding naar verstedelijgingsgraad is dus groter voor de OOV dan voor de belastingen als geheel.

De **onroerende voorheffing (OV)** wordt berekend op het kadastraal inkomen van onroerende goederen. Aangezien het **kadastraal inkomen** sterk verschilt naargelang van het gebied, kan eenzelfde OOV-tarief leiden tot verschillende belastingopbrengsten in de onderscheiden gebieden. Het gaat over een gewestbelasting die (samen met de OOV) geïnd wordt door de Vlaamse Belastingdienst. Gemeenten en provincies stellen de opcentiemen ieder autonoom vast bovenop het gewestaandeel van de OV. Eén opcentiem is gelijk aan één percent van het gewestaandeel van de OV. Om de OOV van een provincie of een gemeente te berekenen wordt het gewestaandeel vermenigvuldigd met het aantal opcentiemen van het bestuur in kwestie.

Voorbeeld:

Als het gewestaandeel 150 euro bedraagt en de gemeente heft 1.000 opcentiemen en de provincie 300 opcentiemen, dan betaalt de belastingplichtige:

$$\text{gewestaandeel} + \text{gemeenteaandeel} + \text{provincieaandeel} = \text{gewestaandeel} +$$

$$1.000 \text{ gemeentelijke opc.} \times \text{gewestaandeel}/100 + 300 \text{ provinciale opc.} \times \text{gewestaandeel}/100 =$$

$$150 \text{ euro} + 1.000 \times \frac{150 \text{ euro}}{100} + 300 \times \frac{150 \text{ euro}}{100} = 2.100 \text{ euro.}$$

Het gemiddelde OOV-tarief bedraagt 1.393 opcentiemen in 2014. Dit tarief is in vergelijking met 2013 gestegen met 39 opcentiemen of 3%. Op langere termijn is sprake van

een licht stijgende tendens. Op 10 jaar tijd is het OOV-tarief met 7% gestegen. Gegevens over de tarieven gaan tot 2014. Dat betekent dat de inkomsten waarschijnlijk de komende jaren ook zullen stijgen. Deze evolutie kunnen we nog niet in de cijfers zien, die immers slechts reiken tot 2012. De tarieven zijn het sterkst gestegen in de randgemeenten van Brussel en van de grootsteden. Ze zijn in 2014 het hoogst in de centrumsteden, hun randgemeenten (regionaal stedelijke rand) en het provinciaal kleinstedelijk gebied. De tarieven zijn het laagst in de randgemeenten van Brussel, in de rand van de grootsteden en het overgangsgebied. In beide eerstgenoemde zijn ze op 10 jaar zoals gezegd wel het sterkst gestegen, maar blijven op een relatief laag peil. In de grootsteden zelf zijn ze nauwelijks hoger dan het Vlaamse gemiddelde.

- **Aanvullende belasting op de personenbelasting (APB)**
De APB is in 2012 de op één na belangrijkste gemeentebelasting (38% in de fiscale ontvangsten). De crisis had in 2008, en opnieuw in 2010 en 2012, een veel scherper effect op de APB dan op de OOV. De opstoot in 2009 en 2011 was er des te groter door. In 2012 dook de APB-opbrengst opnieuw omlaag, ditmaal met 10%, na een groei van 4% in 2011. Per inwoner brengt de APB in 2012 gemiddeld 260 euro op, iets minder dus dan de gemiddelde 320 euro bij de OOV.

De variatie in belastingopbrengst naar verstedelijgingsgraad van de gemeente is ook minder groot dan bij de OOV. De opbrengsten nemen ook niet toe naarmate de verstedelijgingsgraad stijgt, zoals dat bij de OOV het geval is. De grootstedelijke rand (116% van het Vlaamse gemiddelde) en het strategisch gebied rond Brussel noteren de hoogste opbrengsten per inwoner. De laagste opbrengsten per inwoner zijn te vinden in het kleinstedelijke provinciaal gebied (87% Vlaams gemiddelde) en de grootsteden Antwerpen en Gent. Dit heeft onder meer te maken met de lage inkomens in deze gebieden, alsook met hun eerder gemiddelde belastingtarieven.

De APB wordt berekend op de personenbelasting en is bestemd voor de gemeente waar de belastingplichtige woont. Zowel de personenbelasting als de APB worden geïnd door de Federale Overheidsdienst Financiën. Een APB-tarief van 7% betekent dat, bovenop de personenbelasting ten bate van de federale overheid, 7% hiervan ten bate van de gemeente wordt geheven.

In 2014 bedraagt het gemiddelde tarief 7,3%, tegenover 7,2% in 2013. Sinds 2004 is het gemiddelde tarief vrijwel constant gebleven, in tegenstelling tot de stijging van de OOV. Ook tussen de verschillende soorten gemeenten is de spreiding kleiner dan bij de OOV. De centrumsteden, het platteland en de grootsteden (7,5%) hebben de hoogste tarieven; het strategisch gebied rond Brussel (6,7%) en de grootstedelijke rand (6,9%) de laagste.

Werkingssubsidiës, waaronder fondsen

De werkingssubsidiës vormen na de fiscale ontvangsten de belangrijkste categorie van de exploitatieontvangsten.

Ze zijn in 2012 goed voor 38% van de exploitatieontvangsten en een derde van de totale ontvangsten. In 2012 kenden de werkingssubsidiës een lichte toename van 1,5%, na twee jaar van dalingen. In de jaren daarvoor was echter nog sprake van sterke stijgingen. Kennelijk zijn de besparingen van de Vlaamse subsidies vanaf 2010 niet aan de gemeenten voorbij gegaan. De werkingssubsidiës per inwoner bedragen in 2012 540 euro.

Aangezien de steden en met name de groot- en centrumsteden precies door hun centrumfunctie diensten verlenen die niet alleen aan de eigen gemeentebevolking ten goede komen, en bovendien een grotere concentratie van armoede en andere problematieken vertonen, ontvangen ze per inwoner meer (werkings)subsidiës dan minder verstedelijkte gemeenten. De grootsteden ontvangen in 2012 per inwoner 2,7 keer zo veel subsidies als het Vlaamse gemiddelde, de 11 centrumsteden 29% meer. De overige gemeenten ontvangen per inwoner minder subsidies dan het Vlaamse gemiddelde.

De werkingssubsidiës vallen uiteen in het **Gemeentefonds** en de **overige werkingssubsidiës**, waaronder het **Stedenfonds** en het Plattelandsfonds. Zowel het Gemeente- als het Stedenfonds worden gestijfd door de Vlaamse overheid. Zij verschaffen aanvullende inkomsten en zorgen er zo voor dat niet alleen de eigen gemeentebevolking deze uitgaven moet dragen, zodat de gemeentebelastingen er op een aanvaardbaar peil kunnen worden gehouden. Het Stedenfonds richt zich uitsluitend tot de groot- en centrumsteden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. De Vlaamse begroting 2014 wijst 2,2 miljard euro toe aan het Gemeentefonds en 147 miljoen aan het Stedenfonds. Decretaal is voor beide een jaarlijkse groei van 3,5% bepaald.

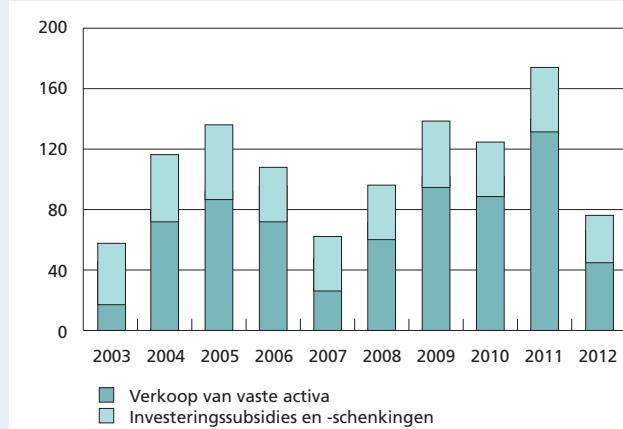
De liberalisering van de elektriciteitsmarkt veroorzaakte een daling van de dividenden die de elektriciteitsintercommunales aan de gemeenten uitkeerden. Om dit inkomstenverlies gedeeltelijk te compenseren, voerde de federale overheid vanaf 2004 de zogenaamde Eliaheffing in. De Eliaheffing belastte het elektriciteitsverbruik van bedrijven en gezinnen. De Vlaamse Regering besliste daarom deze heffing vervroegd af te schaffen vanaf 1 januari 2008. In de plaats daarvan werd aan het Gemeentefonds een aanvullende dotatie toegevoegd. Die bedraagt 83 miljoen euro in 2014, zoals in 2013.

Investeringsontvangsten

De investeringsontvangsten omvatten de opbrengsten uit de verkoop van vaste activa en de investeringssubsidiës en -schenkingen. Samen zijn ze in 2012 goed voor 5% van de ontvangsten of 77 euro per inwoner. Ze vertonen een stijgende trend tijdens de bestuursperiode om bij het begin van een nieuwe legislatuur opnieuw te dalen. Het begin van de legislatuur wordt immers in beslag genomen door studie, planning en aanbestedingsprocedures, zodat eerst in de laatste jaren van de bestuursperiode de investeringsprojecten kunnen worden gerealiseerd. Aangezien de cij-

6.38 Investeringsontvangsten

Evolutie van de gemeentelijke investeringsontvangsten, naar verkoop van vaste activa en investeringssubsidies en -schenkingen, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

fers betrekking hebben op de realisaties, stijgen ze normaal naar het eind van de legislatuur. De effecten van de crisis en de bezuinigingen die de Vlaamse Regering doorvoert, laten zich voelen. De stijging van de investeringsontvangsten, wordt in 2012, zoals in 2010, bruusk onderbroken. In 2012 is zelfs sprake van een daling met 56%.

De meeste investeringsontvangsten gaan naar de 11 centrumsteden, gevolgd door het overgangsgebied en de kleinstedelijke provinciale gemeenten (kleine steden). De minste investeringsontvangsten gaan naar de regionaalstedelijk rand en het platteland. In dit opzicht wijken de investeringsontvangsten af van de exploitatieontvangsten, die vrijwel perfect met de verstedelijgingsgraad toenemen. De 11 centrumsteden ontvangen per inwoner in 2012 114% van het Vlaamse gemiddelde. De regionaalstedelijke rand omvat het minst met 68% van het Vlaamse gemiddelde.

6.40 Gemeentelijke uitgaven

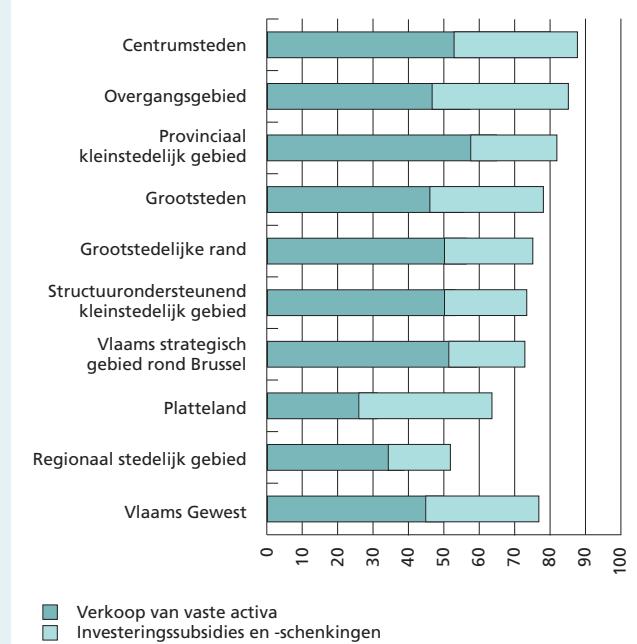
Evolutie van de gemeentelijke uitgaven, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
A. Bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen	452	465	472	494	499	548	561	559	597	646
B. Toegestane werkingssubsidies	294	302	310	326	337	350	371	382	408	430
C. Overige exploitatie-uitgaven	256	256	264	267	271	282	291	294	303	321
Totaal exploitatie-uitgaven	1.001	1.023	1.046	1.088	1.108	1.180	1.222	1.234	1.308	1.398
A. Eigen investeringen	169	184	248	316	207	209	287	272	327	272
B. Toegestane investeringssubsidies	63	21	22	24	29	30	30	40	36	37
Totaal investeringsuitgaven	232	204	270	340	236	239	318	312	363	309
A. Aflossing financiële schulden	306	110	161	131	111	125	101	97	113	114
B. Overige transacties	6	16	23	24	19	17	29	33	13	27
Totaal overige uitgaven	311	126	184	155	130	142	130	130	126	141
TOTAAL	1.544	1.353	1.500	1.583	1.474	1.562	1.669	1.676	1.797	1.848

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.39 Investeringsontvangsten volgens verstedelijgingsgraad

Gemeentelijke investeringsontvangsten volgens verstedelijgingsgraad, naar verkoop van vaste activa en investeringssubsidies en -schenkingen, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

Uitgaven

In deze sectie komen achtereenvolgens aan bod: een algemene evolutie van de uitgaven van gemeenten en vervolgens een uitvoerigere besprekking van de hoofdcategorieën **exploitatie- en investeringsuitgaven**. Voor beide zal de evolutie door de tijd, de uitgaven naar verstedelijgingsgraad van de gemeenten en een indeling naar groepen beleidsvelden worden gepresenteerd.

De uitgaven zijn in 2012 nog met bijna 3% toegenomen. In 2011 was er nog een stijging van 7%. Bij de uitgaven is de weerslag van de crisis minder duidelijk dan aan de ontvangstzijde. Dit is niet het geval in 2012. In de regel stijgen immers de uitgaven naar het einde van de legislatuur. Per inwoner bedragen de uitgaven 1.850 euro in 2012. In absolute cijfers belopen ze 11,6 miljard euro uitgaven, wat een kleine onderschatting is, aangezien ook hier nog de jaarrekeningen van 4 van de 308 gemeenten (of 1% van het totaal) ontbreken. In vergelijkingen door de tijd werden voor elk jaar deze 4 gemeenten buiten beschouwing gelaten om zo een goede vergelijkbaarheid te kunnen garanderen.

Exploitatie-uitgaven

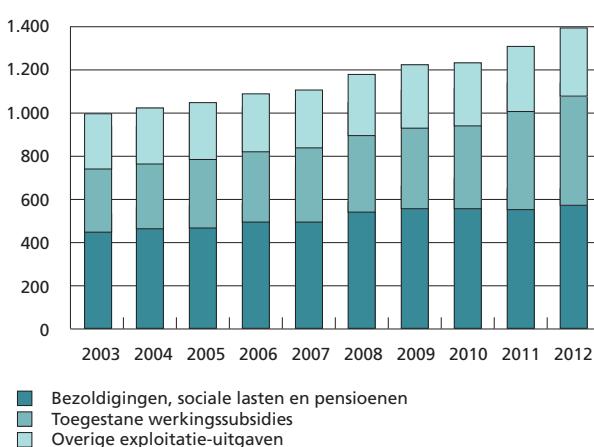
De exploitatie-uitgaven bestaan uit **bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, toegestane werkingssubsidies en overige exploitatie-uitgaven**.

De exploitatie-uitgaven zijn veruit de belangrijkste categorie met een aandeel van 76% in de totale uitgaven (2012), tegenover 17% voor de investeringsuitgaven. Bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen overwegen binnen de exploitatie-uitgaven met een aandeel van 46%. De toegestane werkingssubsidies hebben een aandeel van 31%.

De groei van de exploitatie-uitgaven is gelijk aan het peil voor het begin van de crisis. Na een vertraging stijgen de exploitatie-uitgaven opnieuw in 2011 en 2012. In 2012 bedraagt de groei per inwoner 7%, tegenover 7% in 2008. In de jaren 2009-2011 lag de groei echter lager dan in 2012. Over alle componenten van de exploitatie-uitgaven is in 2012 een sterke groei vast te stellen.

6.41 Exploitatie-uitgaven

Evolutie van de gemeentelijke exploitatie-uitgaven, naar bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, toegestane werkingssubsidies en overige exploitatie-uitgaven, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

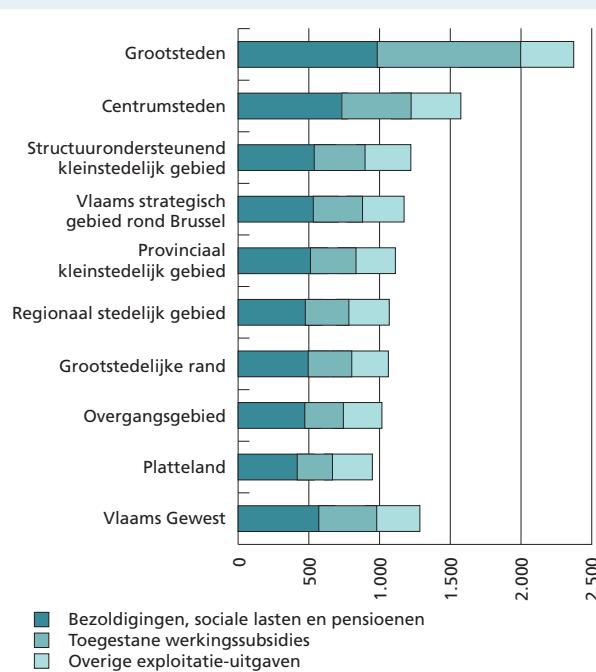
Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

Zoals de exploitatieontvangsten stijgen de exploitatie-uitgaven per inwoner naarmate de verstedelijgingsgraad van de gemeenten toeneemt. Opnieuw staan de groot- en centrumsteden vooraan en het platteland en het overgangsgebied achteraan. Zelfs de verhouding tot het Vlaamse gemiddelde uitgavenniveau is vrijwel identiek. De exploitatie-uitgaven van de grootsteden Antwerpen en Gent zijn 85% groter dan het Vlaamse gemiddelde, die van de centrumsteden 22%. De exploitatie-uitgaven van het platteland zijn het laagst en ongeveer een kwart lager dan het gemiddelde.

Zowel de bezoldigingen als de werkingssubsidies volgen hetzelfde patroon en stijgen naarmate de verstedelijgingsgraad toeneemt. Bij de werkingssubsidies is de spreiding echter duidelijk groter dan bij de bezoldigingen en de exploitatie-uitgaven als geheel. Dit wijst erop dat de grote steden meer diensten "uitbesteden" aan gesubsidieerde entiteiten die niet meer tot de steden stricte sensu behoren. Bij de bezoldigingen zijn de verhoudingen ongeveer gelijk aan die van de totale exploitatie-uitgaven. Bij de werkingssubsidies geven de grootsteden - in verhouding tot het Vlaamse gemiddelde - duidelijk meer uit en het platteland duidelijk minder in vergelijking met de exploitatie-uitgaven in globo. Per inwoner zijn de werkingssubsidies van de grootsteden in 2012 bijna 2,5 keer zo hoog als het Vlaamse gemiddelde, die van het platteland 38% lager.

6.42 Exploitatie-uitgaven volgens verstedelijgingsgraad

Gemeentelijke exploitatie-uitgaven volgens verstedelijgingsgraad, naar bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, toegestane werkingssubsidies en overige exploitatie-uitgaven, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

De BBC-boekhouding onderscheidt een tiental **groepen beleidsvelden** om de functies (bestemming) van de uitgaven te benoemen. De belangrijkste groepen beleidsvelden binnen de exploitatie-uitgaven zijn in 2012: Algemeen bestuur (20% van het totaal), Veiligheidszorg (16%), Zorg en opvang (15%), Cultuur en vrije tijd (13%) en Leren en onderwijs (11%).

Algemeen bestuur omvat de algemene administratieve diensten als personeel en boekhouding, alsook de kosten van de politieke organen. Per inwoner geven de gemeenten hieraan 260 euro uit. De uitgaven per inwoner zijn het hoogst in de groot- en centrumsteden; het kleinstedelijk provinciaal gebied en het platteland komen achteraan. De uitgaven Algemeen bestuur vormen overal de belangrijkste groep. Alleen in de 11 centrumsteden weegt Veiligheidszorg iets zwaarder door.

Veiligheidszorg omvat de politiediensten en de brandweer. Per inwoner geven de gemeenten hieraan 200 euro uit, iets meer dan voor Zorg en Opvang. Voor dit beleidsveld nemen de uitgaven toe met de verstedelijksgraad, al zijn de uitgaven in het strategisch gebied rond Brussel wat hoger. Zoals gezegd komt het in de centrumsteden op de eerste plaats. In de grootsteden komt het op de tweede plaats; in het strategisch gebied rond Brussel op plaats 3, na Algemeen bestuur en Leren en onderwijs. In de overige gebieden komt het op de vierde of, in het platteland, op de vijfde plaats.

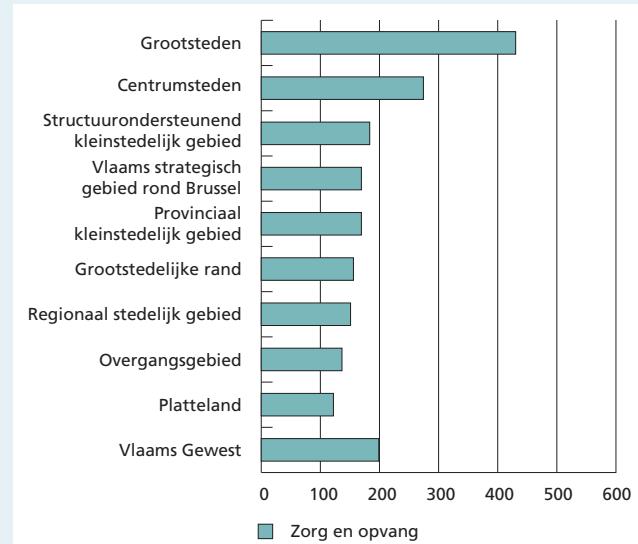
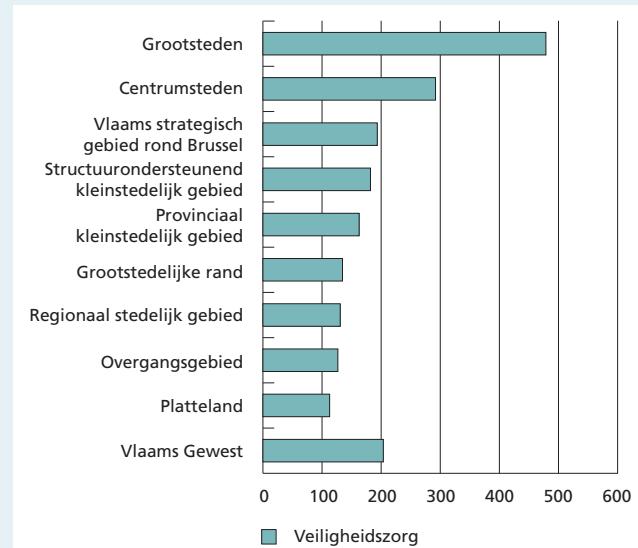
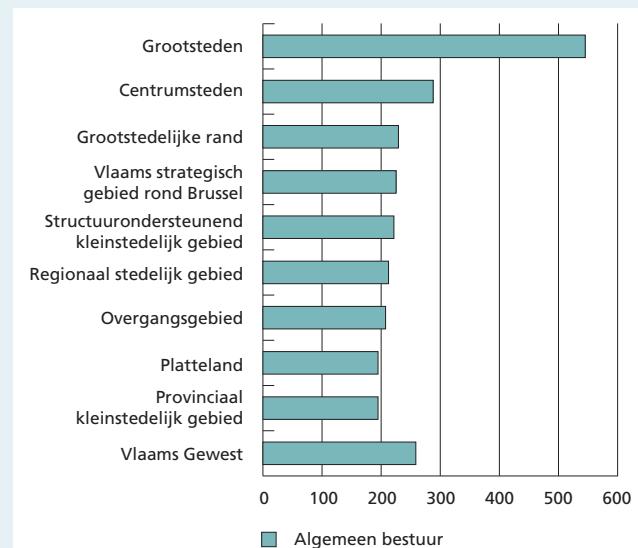
Zorg en opvang is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van het OCMW, waarvoor de gemeente de tekorten dient bij te passen. Per inwoner geven de gemeenten hieraan 200 euro aan uit. De uitgaven nemen toe, zoals bij Veiligheidszorg, naarmate de verstedelijksgraad stijgt. Het beleidsveld komt vrij algemeen op de derde plaats. In de grootstedelijke rand, het kleinstedelijk provinciaal gebied en het overgangsgebied komt het zelfs op de tweede plaats, achter algemeen bestuur. Minder prominent aanwezig is het in het strategisch gebied rond Brussel en op het platteland (beide plaats 4).

Cultuur en vrije tijd omvat cultuur, sport, jeugd en de erediensten. Per inwoner geven de gemeenten hieraan 170 euro uit. Hoewel de uitgaven stijgen volgens de verstedelijksgraad, bengelt het strategisch gebied rond Brussel en het overgangsgebied hier achteraan. In deze gebieden en in de grootstedelijke rand komt Cultuur en vrije tijd pas op plaats 5. Daar komt Leren en Onderwijs voor Cultuur en vrije tijd. In de middelgrote en kleine steden, de regionaalstedelijke rand en het platteland komt het op plaats twee of drie.

Aan **Leren en onderwijs** besteden de gemeenten gemiddeld 135 euro per inwoner. De grootsteden geven er per inwoner het meest aan uit, maar worden gevolgd door het strategisch gebied rond Brussel en de grootstedelijke rand, nog voor de 11 centrumsteden. Het overgangsgebied zit in de middenmoot. In de randgebieden van Brussel en van de grootsteden, maar ook in het overgangsgebied komt het op plaats twee of drie. In de groot-

6.43a Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden

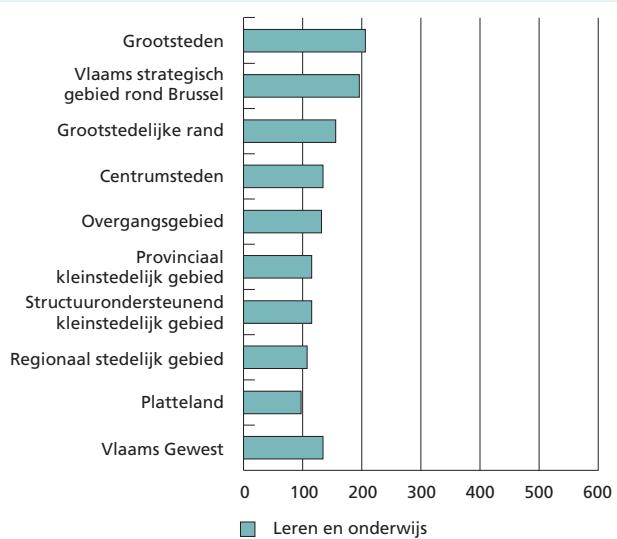
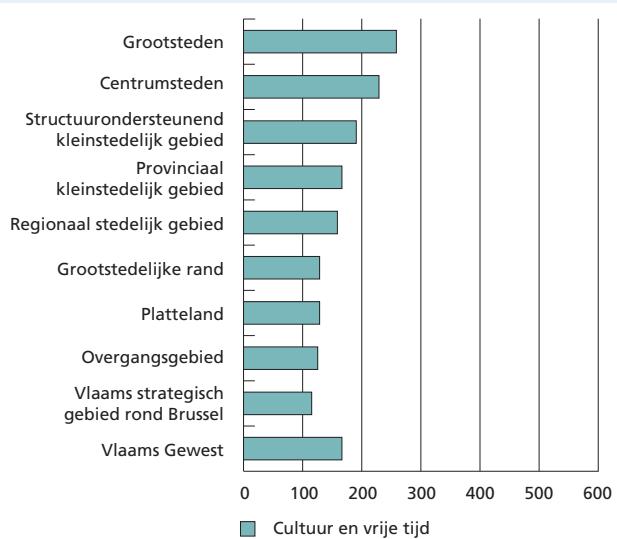
Gemeentelijke exploitatie-uitgaven volgens verstedelijksgraad, naar groepen beleidsvelden, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.43b Exploitatie-uitgaven volgens groepen beleidsvelden

Gemeentelijke exploitatie-uitgaven volgens verstedelijgingsgraad, naar groepen beleidsvelden, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

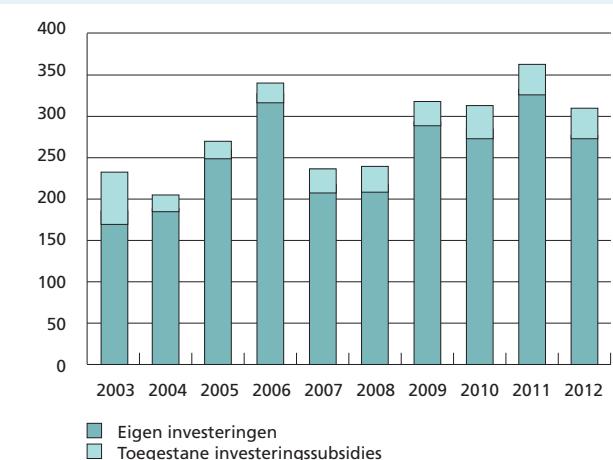
centrumsteden komt het op plaats 5. In de regionaal stedelijke rand en in het platteland komt Leren en onderwijs achter Zich verplaatsen en mobiliteit.

Investeringsuitgaven

De investeringsuitgaven bestaan uit de **eigen investeringen** en de **toegestane investeringssubsidies**. Zoals de investeringsontvangsten vertonen de investeringsuitgaven normaal een stijgende trend van het begin tot het eind van de bestuursperiode om bij het begin van de volgende legislatuur opnieuw te dalen. Dit "klassieke" patroon wordt echter ook aan de uitgavenzijde doorkruist door de crisis. Op een groei van 16% in 2011 volgde een forse teruggang van de investeringsactiviteit in 2012 met

6.44 Investeringsuitgaven

Evolutie van de gemeentelijke investeringsuitgaven, naar eigen investeringen en toegestane investeringssubsidies, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

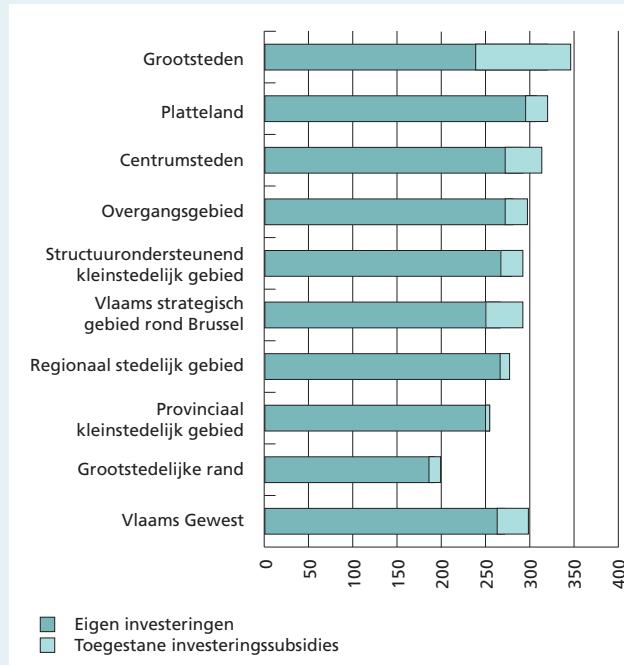
15%. De eigen investeringen dalen in 2012 ongeveer even sterk, terwijl de toegestane investeringssubsidies nog een zeer lichte stijging laten optekenen: de eigen investeringen dalen met 17%, de toegestane investeringssubsidies stijgen met 1%.

De investeringsuitgaven zijn in 2012 met een aandeel van 17% in de totale uitgaven veel minder belangrijk dan de exploitatie-uitgaven, die 76% voor hun rekening nemen. Binnen de investeringsuitgaven overwegen de eigen investeringen met een aandeel van 88%. Per inwoner bedragen de investeringsuitgaven 310 euro in 2012, de eigen investeringen 270 euro en de toegestane investeringssubsidies 40 euro.

De relatie tussen de hoogte van de investeringsuitgaven per inwoner en de verstedelijgingsgraad is minder sterk dan bij de exploitatie-uitgaven. De grootsteden geven per inwoner weliswaar het meest uit, maar zij worden gevolgd door het platteland en dan pas door de centrumsteden. Daarna komen de gemeenten uit het overgangsgebied en de overige gemeenten. De grootsteden geven in 2012 per inwoner slechts 16% meer uit dan het Vlaamse gemiddelde, het platteland en de centrumsteden amper 7% en 5%. Dit is duidelijk minder dan bij de exploitatie-uitgaven, waar de grootsteden 85% meer uitgeven dan het Vlaamse gemiddelde. Het aandeel van de toegestane investeringssubsidies in de investeringsuitgaven is bij de grootsteden 2,5 zo groot als het gemiddelde Vlaamse aandeel. Dit wijst erop dat daar meer investeringen plaatsvinden door instanties die juridisch van de steden gescheiden zijn, zoals autonome gemeentebedrijven, maar er wel mee samenwerken of zelfs door de steden worden bestuurd. Die instanties kunnen eigen inkomsten hebben of rechtstreeks door andere overheden worden gesubsidieerd, zodat het totale investeringsvolume in de grootsteden groter kan zijn dan de gemeentecijfers suggereren.

6.45 Investeringsuitgaven volgens verstedelijgingsgraad

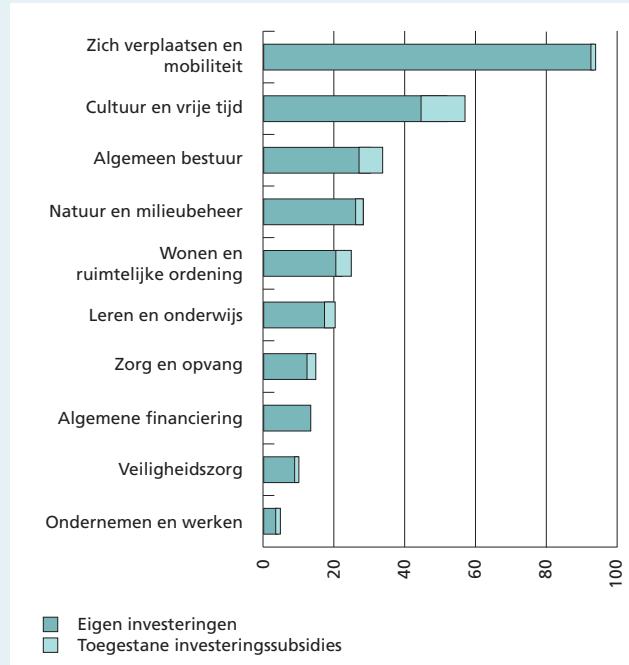
Gemeentelijke investeringsuitgaven volgens verstedelijgingsgraad, naar eigen investeringen en toegestane investeringssubsidies, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.46 Investeringsuitgaven volgens groepen beleidsvelden

Gemeentelijke investeringsuitgaven, naar groepen beleidsvelden, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

De functionele indeling van de investeringsuitgaven naar groepen beleidsvelden geeft aan dat de rangorde verschilt van die bij de exploitatie-uitgaven. De top-5 bestaat uit de groepen: Zich verplaatsen en mobiliteit (31% van de totale investeringsuitgaven), Cultuur en vrije tijd (19%), Algemeen bestuur (11%), Natuur en milieubeheer (9%) en Wonen en ruimtelijke ordening (8%). Zich verplaatsen en mobiliteit, Natuur en milieubeheer en Wonen en ruimtelijke ordening komen niet voor in de top-5 van de exploitatie-uitgaven. Veiligheidszorg, Zorg en opvang en Leren en onderwijs verkeren in het omgekeerde geval: ze staan wel in de top-5 van de exploitatie-uitgaven, maar niet in deze van de investeringsuitgaven. Grosso modo kam men dus stellen dat de “hardere” sectoren in de investeringssectoren doorwegen en de “zachtere” in de exploitatie-uitgaven.

Liquide middelen en financiële schuld

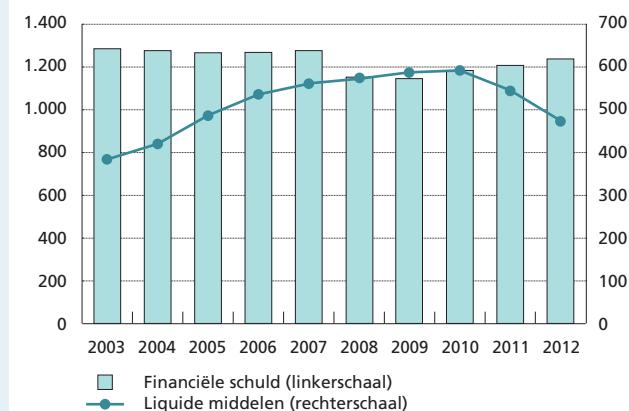
De gemeentebesturen zijn verplicht aan het begin van de legislatuur een meerjarenplan in te dienen dat ervoor zorgt dat de jaarrekening aan het eind van de bestuursperiode structureel in evenwicht is. Dat wil zeggen dat de exploitatieontvangsten moeten volstaan om de exploitatie-uitgaven, interessens en aflossingen van leningen te dekken. Dit waarborgt het financiële evenwicht op lange termijn. Bovendien moeten ieder jaar de totale ontvangsten, aangevuld met het gecumuleerd resultaat uit de vorige boekjaren, volstaan om de totale uitgaven te dekken.

Om de financiële gezondheid van de gemeentefinanciën te beoordelen presenteert deze sectie twee indicatoren: de **liquide middelen** en de **financiële schuld**.

Ook hier blijkt de crisis een keerpunt te markeren. De financiële schuld per inwoner verloor stabiel tot 2007 en daalde in 2008 als gevolg van het Vlaamse Lokaal Pact,

6.47 Financiële toestand

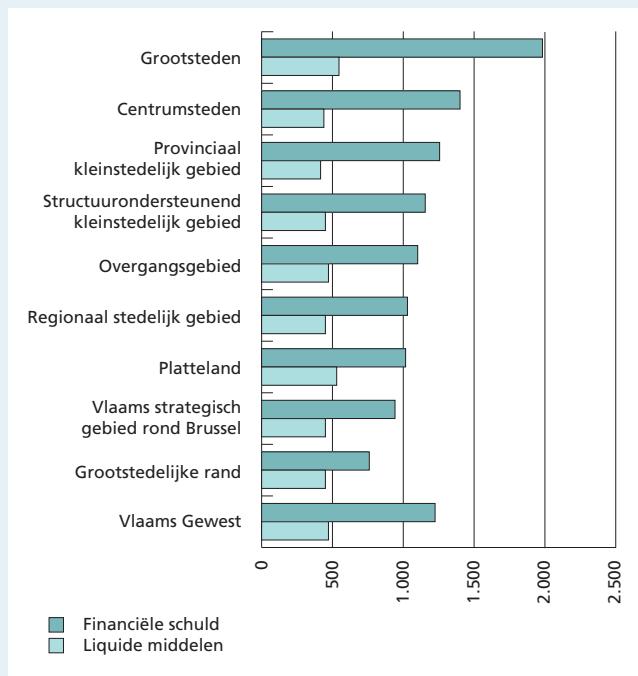
Evolutie van de financiële toestand van de gemeenten, naar financiële schuld en liquide middelen, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.48 Financiële toestand volgens verstedelijgingsgraad

Financiële toestand van de gemeenten volgens verstedelijgingsgraad, naar financiële schuld en liquide middelen, in 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

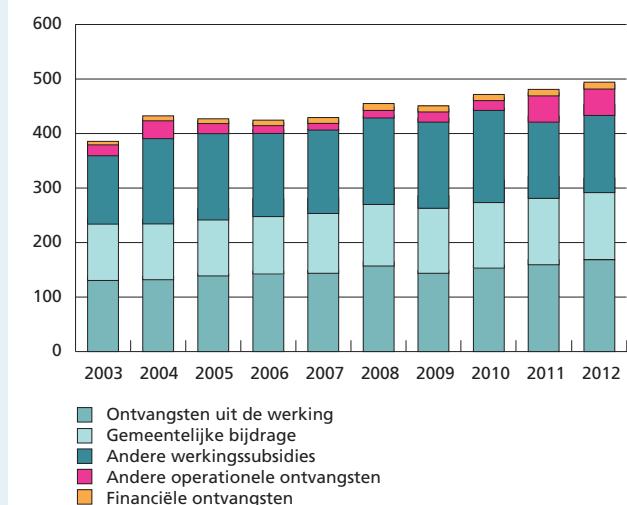
waarbij de Vlaamse overheid een deel van de gemeenteschulden op zich nam. Vanaf 2010 stegen de gemeenteschulden echter. In 2010 steeg de schuld met 3%, in 2011 en 2012 telkens met 2%. Eind 2012 bedragen de financiële gemeenteschulden 1.230 euro per inwoner. In absolute cijfers gaat het over 7,8 miljard euro.

Een zelfde beeld bij de liquide middelen: na een ononderbroken stijging sinds 2004 zijn ze in 2011 en 2012 met 8% en 13% gedaald en bedragen eind 2012 470 euro per inwoner.

Naarmate de verstedelijgingsgraad van de gemeenten toeneemt, stijgen de financiële schulden per inwoner. Wel hebben de grootstedelijke randgebieden de laagste schuld, lager dan die van de plattelandsgemeenten. Bij de liquide middelen is dit verband minder duidelijk. Per inwoner hebben de grootsteden een schuldenpeil dat 62% hoger ligt dan het Vlaamse gemiddelde. Onderaan het scala bevindt zich de grootstedelijke rand, die per inwoner 62% van de Vlaamse schulden bezit. Wat de liquide middelen betreft, hebben de grootsteden per inwoner eveneens de meeste liquide middelen in kas (15% meer dan het Vlaamse gemiddelde). De kleine steden (kleinstedelijke provinciaal gebied) hebben het minst in kas, namelijk 22% minder dan het gemiddelde.

6.49 Ontvangsten OCMW's

Evolutie van de OCMW-exploitatieontvangsten, naar rubrieken, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

OCMW's

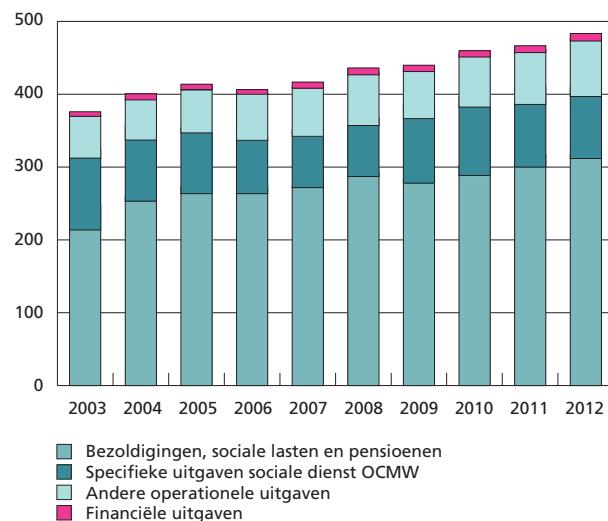
Ook bij de **OCMW's** is de crisis zichtbaar. De exploitatieontvangsten van de OCMW's daalden in 2009, toen de crisis haar dieptepunt bereikte, met 1%, maar nemen sinds 2010 weer toe, in 2012 met 3%.

De exploitatieontvangsten bedragen in 2012 495 euro per inwoner, tegen 480 euro in 2011. Deze ontvangsten bestaan uit een drietal belangrijke categorieën. De eerste categorie omvat de betalingen voor goederen en diensten die door de OCMW's worden geleverd (de ontvangsten uit de werking), goed voor 34% van de ontvangsten (2012). De andere grotere categorieën bestaan uit de gemeentelijke bijdrage (25%) en de overige werkingssubsiden (28%). Die laatste omvat onder meer de federale subsidie voor het leefloon. De ontvangsten uit het Gemeentefonds zijn beperkt. De gemeente is echter wettelijk verplicht het tekort van het OCMW (grotendeels) bij te passen, wat de hoogte van de gemeentelijke bijdrage verklaart. De gemeentelijke bijdrage blijft als aandeel in de ontvangsten door de jaren stabiel.

Aangezien de begroting van de OCMW's in evenwicht dient te zijn, volgt de evolutie van de uitgaven die van de ontvangsten. De exploitatie-uitgaven van de OCMW's zijn in 2012 met 3% gestegen, na een stijging van 1% in het crisisjaar 2011. Ook in het dieptepunt van de crisis, in 2009, bleef de uitgavenstijging met 1% beperkt. Tussen 2003 en 2011 zijn de uitgaven met 2,7% per jaar gestegen, wat dus overeenkomt met de stijging in 2012. Blijkbaar slagen de OCMW's erin de uitgaven -ondanks de crisijs tijden - onder controle te houden. De exploitatie-uitgaven zijn met 480 euro per inwoner in 2012 iets lager dan de exploitatie-ontvangsten van 495 euro per inwoner.

6.50 Uitgaven OCMW's

Evolutie van de OCMW-exploitatie-uitgaven, naar rubrieken, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

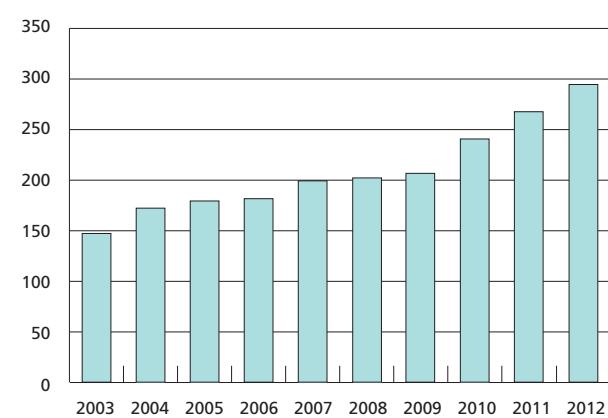
Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

Er bestaan drie grote uitgavencategorieën. Als eerste zijn er de bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen, goed voor 64% van de exploitatie-uitgaven in 2012. De tweede categorie beslaat de kosten om de specifieke opdracht van het OCMW te vervullen. Ze komen dus rechtstreeks ten goede aan de ‘OCMW-klanten’. Hun aandeel is 18%. De derde categorie is die van de overige operationele uitgaven (16%).

Ondanks het positieve saldo in de exploitatie zijn de OCMW-schulden de laatste jaren fors gestegen. Blijkbaar zijn de investeringsuitgaven van die omvang dat de OCMW's nieuwe kredieten moeten afsluiten. In 2012 stijgt

6.51 Financiële schuld OCMW's

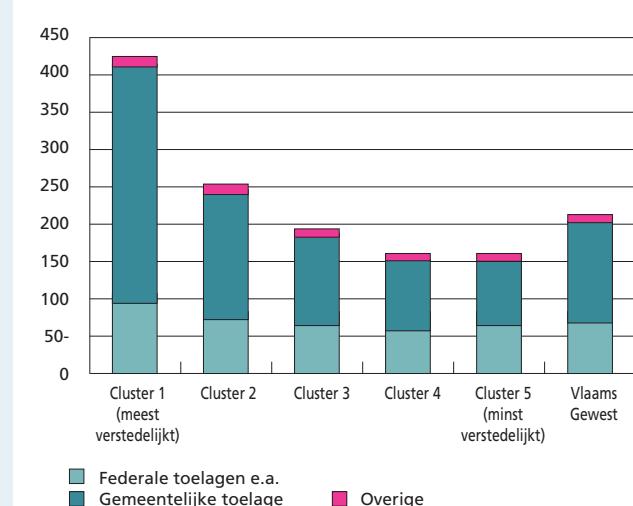
Evolutie van de financiële schuld van de OCMW's, van 2003 tot 2012, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap Binnenlands Bestuur.

6.52 Ontvangsten politiezones

Ontvangsten van de politiezones (gewone begrotingen) in 2013, naar cluster, volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: Belfius, op basis van de begrotingen van de politiezones.

de financiële schuld van de OCMW's per inwoner met 10%, tegen 11% in 2011. Ook in 2010 was er een sterke stijging van 16%. De schuld neemt trouwens ook op langere termijn continu toe.

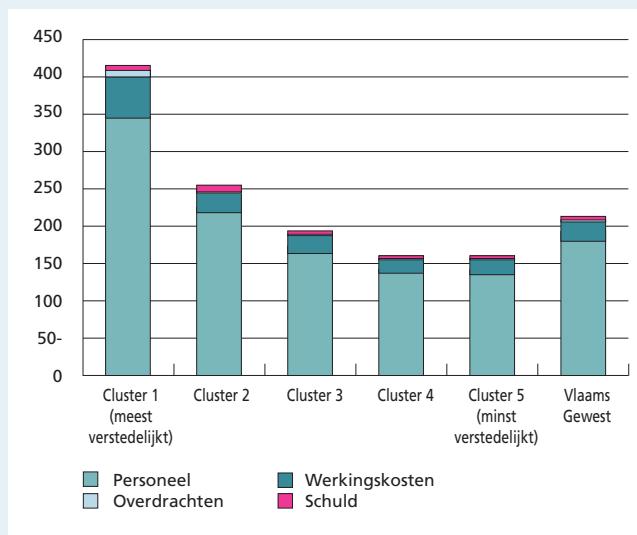
Politiezones

De ontvangsten van de politiezones bedragen in 2013, volgens de begrotingen (gewone dienst), 214 euro per inwoner, tegenover 209 euro in 2012. De ontvangsten bestaan nogenoeg volledig uit overdrachten vanwege de federale en de gemeentelijke overheden. De **federale doteatie** is vastgelegd op basis van objectieve criteria. Dat is niet het geval voor de **gemeentelijke toelage**. Die is in feite het sluitstuk van de begroting. De wet bepaalt immers dat de gemeenten ervoor moeten zorgen dat de gewone begroting van de politiezones in evenwicht is. De gemeenten moeten dus het eventuele tekort bijpassen. Naargelang van het beleid van de politiezones varieert dan ook de gemeentelijke bijdrage. De federale overheid verstrekte in 2013 32% van de gewone ontvangsten, de gemeenten 63%. De verhouding federaal/gemeentelijk aandeel is door de tijd vrijwel gelijk gebleven.

De politiezones worden ingedeeld in “clusters” volgens de graad van verstedelijking. Naarmate de verstedelijking toeneemt, stijgen de ontvangsten (en de uitgaven). De ontvangsten van de meest verstedelijkte zones (Antwerpen en Gent) bedragen in 2013 het dubbele van het Vlaamse gemiddelde, de ontvangsten van de minst verstedelijkte bedragen drie kwart van dit gemiddelde. De federale toelage volgt het patroon van de totale uitgaven, met dien verstande dat de spreiding minder groot is: de grootsteden ontvangen 41% meer dan het gemiddelde,

6.53 Uitgaven politiezones

Uitgaven van de politiezones (gewone begrotingen) in 2013, naar cluster, volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: Belfius, op basis van de begrotingen van de politiezones.

de minst verstedelijkt zones 4% minder dan het gemiddelde (de op één na minst verstedelijkte 13% minder). De gemeentelijke toelage stijgt eveneens met de verstedelijgingsgraad, maar in veel sterker mate dan de totale ontvangsten en de federale toelage. Antwerpen en Gent betalen dus het meest bij aan hun politiezones (234% van het gemiddelde). De minst verstedelijkte gemeenten dragen het minst bij (62%).

Aangezien de gemeenten ervoor moeten zorgen dat de begroting van de politiezones in evenwicht is, zijn de uitgaven het spiegelbeeld van de ontvangsten. Ze bestaan nagenoeg volledig uit personeel- en werkingskosten. De **personeelskosten** nemen 84% van de uitgaven voor hun rekening. De **werkingskosten** nemen 13% van het totaal in. Deze aandelen zijn vrijwel gelijk in alle clusters.

Personeel

De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Daarom is er nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. Onder andere vanwege de economische crisis en omwille van de bijkomende taken zullen ze zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen een beter bestuur tot stand te brengen. Personeel is hierbij een belangrijk deel van het verhaal.

Aantal

Alle lokale besturen samen bieden werk aan circa 175.000 **personeelsleden**. Omgerekend naar voltijdse jobs geeft dat circa 135.000 **voltijdse equivalenten** (VTE). De sector van de lokale besturen omvat een brede waaier van overheidsbesturen. De gemeenten en de OCMW's zijn veruit de grootste werkgevers. De autonome gemeente- en provinciebedrijven stellen het minste mensen te werk.

In 2012 stellen de lokale besturen samen 6,5% meer voltijdse equivalenten te werk dan in 2006. De procentueel grootste toename is er bij de autonome provinciebedrijven en de autonome gemeentebedrijven, dit wijst op het toenemend belang van dit ‘nieuw’ soort bedrijven. Naar voltijdse equivalenten is er in vergelijking met 2006 voor de OCMW's en de provincies een stabilisatie. Waaraan de stijging van het aantal voltijds equivalenten van 5% voor de gemeenten tussen 2011 en 2012 te wijten is, is niet zo duidelijk. Wel kan gesteld dat de gemeenten tussen 2006 en 2011 ook amper een stijging kenden.

Naargelang de verstedelijgingsgraad bestaat een grote verscheidenheid in de **omvang** van het gemeentepersoneel. De grootsteden tellen gemiddeld 13 VTE per 1.000 inwoners, de plattelandsgemeenten iets meer dan 6. Dit verschil heeft te maken met de centrumfunctie van de grotere steden, waarbij een uitgebreidere dienstverlening wordt aangeboden en waar ook de inwoners van de omliggende gemeenten gebruik van maken. Bij het OCMW-personeel zijn de verschillen minder uitgesproken. Wel

6.54 Personeel bij de lokale overheid

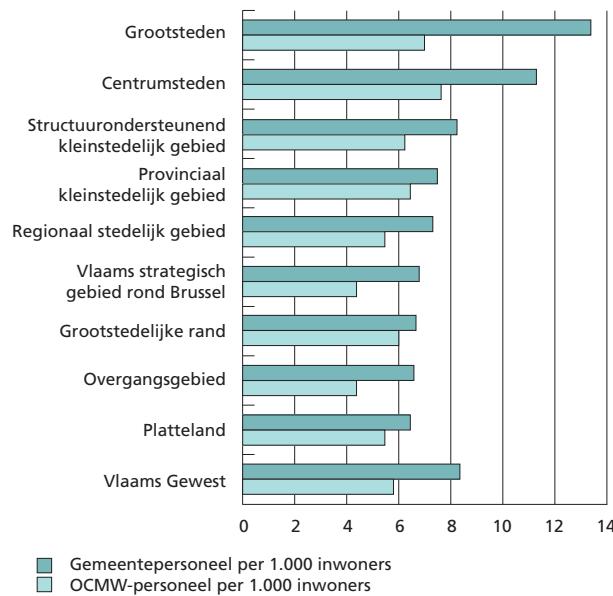
Personeel bij de lokale besturen, in 2006, 2011 en 2012, in VTE, telkens cijfers 2de kwartaal.

	In aantal VTE			Verschil			
	2006	2011	2012	2006-2012	%	2011-2012	%
Gemeenten	49.762,5	50.322,3	52.767,4	3.004,9	106,0	2.445,1	104,9
OCMW's	37.136,4	37.153,5	37.096,1	-40,4	99,9	-57,4	99,8
Politiconeunes	15.426,3	16.410,1	16.339,7	913,3	105,9	-70,4	99,6
OCMW-vereniging	10.236,7	12.457,8	12.610,8	2.374,1	123,2	153,0	101,2
Intergemeentelijke samenwerkingsverbanden	7.731,9	7.977,2	8.068,3	336,3	104,3	91,0	101,1
Provincies	4.966,4	4.857,5	4.903,9	-62,5	98,7	46,5	101,0
Autonome gemeentebedrijven	1.968,1	3.100,6	3.176,1	1.208,0	161,4	75,5	102,4
Autonome provinciebedrijven	194,5	549,1	565,9	371,4	290,9	16,8	103,1
Totaal	127.423,0	132.827,9	135.528,1	8.105,1	106,4	2.700,2	102,0

Bron: RSZPPO.

6.55 Personeel naar gemeentetype

Aantal personeelsleden bij gemeente en OCMW per 1.000 inwoners, volgens verstedelijgingsgraad, 2de kwartaal 2012, in VTE.

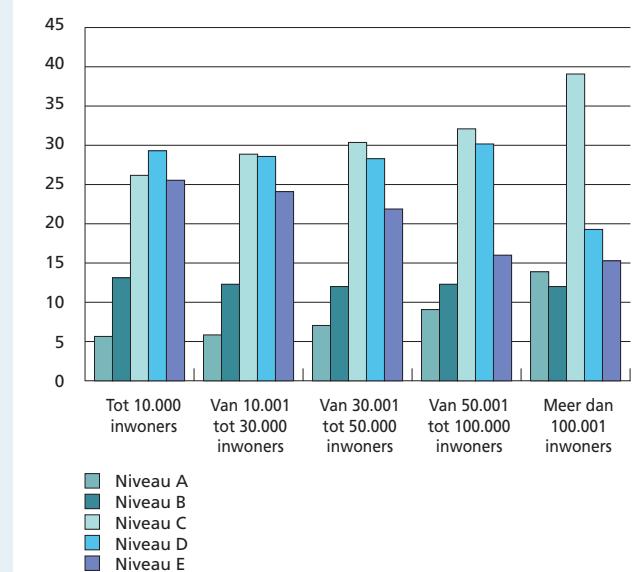
Bron: RSZPPO, bewerking SVR.

Opvallend is dat er naar verhouding meer medewerkers per inwoner in de OCMW's in de centrumsteden zijn, dan in de grootsteden.

Naargelang de grootte van de gemeente zijn er ook verschillen naar **functieniveau** van het personeel. Deze functieniveaus zijn gebaseerd op het diploma en de loopbaan van het lokaal personeelslid. De aandelen personeelsleden van niveaus A en C nemen toe met het aantal inwoners. Bij personeelsleden van niveau E is het net andersom. Voor de niveaus B en D zien we weinig verschillen naar grootte van de gemeente, allen de hele grote steden hebben een lager aandeel personeelsleden van niveau D. Hoe groter de gemeenten, hoe sneller de evolutie naar een steeds stijgend opleidingsniveau lijkt te verlopen. Dit is vooral omwille van de schaalgrootte, in grotere gemeenten en steden zijn veel meer personeelsleden, zodat er ook meer personeelsverloop is.

6.56 Personeel naar functieniveau

Aandeel van het personeel van de Vlaamse gemeenten* per niveau in 2013, naar aantal inwoners, in %.

* Het gaat om cijfers over 295 van de 308 gemeenten. De gegevens van Brugge, De Haan, Destelbergen, Harelbeke, Herstappe, Kortessem, Leopoldsburg, Meerhout, Ninove, Oostende, Rijkevorsel, Vosselaar en Zottegem ontbreken.
Bron: Personelsdatabank, ABB.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Agentschap Binnenlands Bestuur *BinnenBand, de tweemaandelijks publicatie van de administratie*, downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/binnenband/index.htm>

Agentschap Binnenlands Bestuur (verschillende jaren). *Jaarbeeld*. Een jaarlijkse publicatie van het Agentschap Binnenlands Bestuur. Biedt niet alleen informatie over de lokale financiën, maar over alle activiteiten van de Administratie, zoals gemeentelijk personeelsbeleid, administratief toezicht, regelgeving, ondersteuning en communicatie. Downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/publicaties/>

Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Binnenlands Bestuur 2009-2014*. Brussel.

Belfius (verschillende jaren). *Jaarlijkse studies over lokale financiën*. Geeft een beeld van de financiën van de diverse lokale besturen in België. Downloadbaar via <https://www.belfius.be/www.dexia.be/Nl/smallsites/research/PublicFinance/>

Vereniging Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) *Lokaal*. Het maandelijks blad van de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten.

Agentschap Binnenlands Bestuur:

<http://www.binnenland.vlaanderen.be>

Algemene Directie Statistiek:

<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

Portaal Lokale Statistieken: http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_statistieken.htm

Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten (RSZPO):

www.rszppo.fgov.be

Vereniging van Vlaamse Provincies (VVP):

<http://www.vlaamseprovincies.be/>

Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG):

<http://www.vvsg.be/Pages/default.aspx>

DEFINITIES

Aanvullende belastingen Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief.

Cluster De FOD Binnenlandse Zaken deelt de 196 zones van het land (118 in het Vlaamse Gewest) in vijf groepen of “clusters”, die gekenmerkt worden door een dalende verstedelijgingsgraad. Cluster 1 komt overeen met de zones van de vijf grote steden van het land (Antwerpen en Gent in het Vlaamse Gewest), terwijl cluster 5 uit de meest landelijke gemeenten bestaat.

Eigen gemeentebelastingen Belastingen die autonoom vastgesteld en geïnd worden door de gemeente.

Exploitatierekening De ontvangsten en uitgaven betreffende de dagelijkse werking van het bestuur (belastingen, ontvangen fondsen en werkingssubsidies; personeelsuitgaven, toegestane werkingssubsidies en andere dagelijkse uitgaven). In tegenstelling tot de gewone dienst uit de oude gemeenteboekhouding, worden de opname en aflossingen van leningen niet opgenomen in de exploitatierekening (maar wel in de liquiditeitenrekening). De rentelasten zijn wel opgenomen in de exploitatierekening.

Investeringsrekening De uitgaven en ontvangsten weer “die verbonden zijn aan de aanschaf, het gebruik en de vervreemding van duurzame middelen” (verkoop van vaste activa, ontvangen investeringssubsidies; investeringen en toegestane investeringssubsidies).

Liquiditeitenrekening Zowel de exploitatierekening als de investeringsrekening en voegt daaraan de overige kasstromen toe, zoals de ontvangen leningen en de aflossingen daarvan, het resultaat van vorige jaren en eventuele bestemde gelden.

VTE Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verloftelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.

Verstedelijgingsgraad Kijk bij hoofdstuk 4.3 Stad en platteland.

Werkingskosten Deze groep omvat voornamelijk de aankoop van niet-duurzame goederen en diensten en de uitgaven voor het onderhoud van wegen en waterlopen.

6.3

INTERNATIONAAL VLAANDEREN

BLIKVANGERS

- In 2013 zien circa 2 op de 3 Vlamingen de globalisering als een opportunitet om economische groei te realiseren; dat zijn er haast evenveel als in 2008 (figuur 6.57).
- De Europese Unie roept anno 2013 een positief imago op bij 4 op de 10 Vlaamse inwoners, maar quasi evenveel hebben een neutrale voorstelling (figuur 6.60).
- In 2012 gaf de Vlaamse overheid samen met de Vlaamse gemeenten en provincies ongeveer 61 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Dat komt overeen met 3,4% van de Belgische officiële ontwikkelingshulp (figuur 6.68).
- In Vlaanderen denken 8 op de 10 inwoners dat hulp bieden aan mensen in ontwikkelingslanden belangrijk is. Zowel in 2009 als in 2013 is dat het geval (figuur 6.69).

Vlaanderen behoort tot de meest open regio's van de wereld met een aanzienlijke interactie tussen binnenlands beleid en Europese en internationale ontwikkelingen. Een sterke Europese Unie (EU) wordt beschouwd als een cruciaal antwoord op de vele uitdagingen waarvoor de geglobaliseerde wereld ons stelt. De Vlaamse Regering wil dan ook verder investeren in een proactieve opvolging van het Europese beleid en de regelgeving. Daarnaast is Vlaanderen een solidaire deelstaat die actief inzet op internationale samenwerking. Beide aspecten komen hierna aan bod.

Buitenlands beleid

Eerst en vooral komt de opvatting van de bevolking over enkele facetten van de globalisering in beeld. Nadien wordt er stilgestaan bij de opinie die de bevolking heeft over de EU. Tot slot wordt er ingegaan op de bijdrage van de Vlaamse overheid aan een competitievere Europese Unie door een betere en snellere omzetting van de EU-regelgeving.

Globalisering

De voortgaande **globalisering** leidt tot toenemende handels-, kapitaal-, informatie- en migratiestromen tussen landen. Het is een fenomeen met diverse dimensies waar ook de bevolking niet ongevoelig voor is.

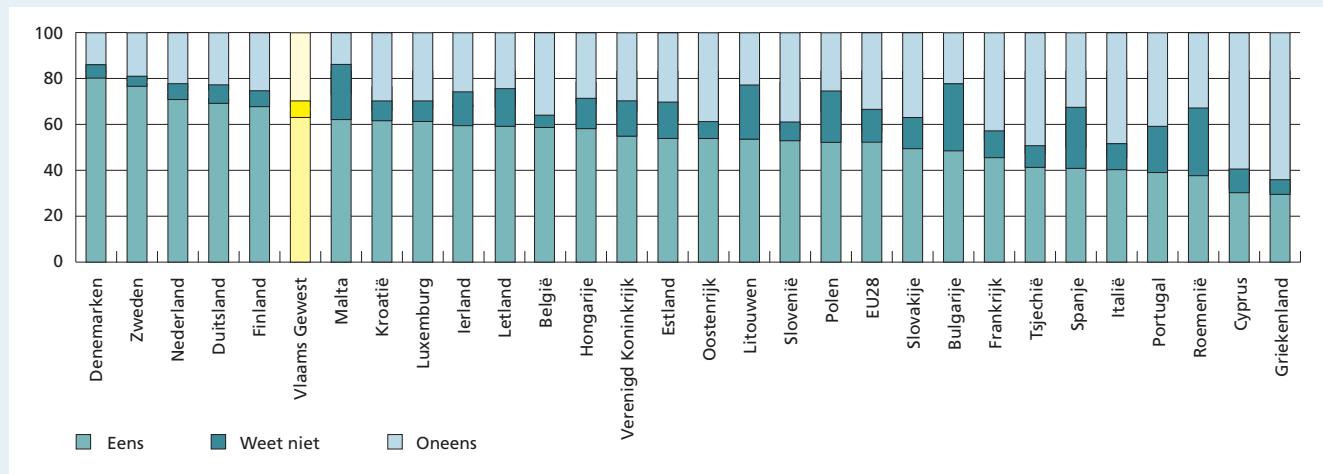
In 2013 ervaren bijna 2 op de 3 Vlamingen de globalisering als een kans om de economische groei te stimuleren. Dat zijn er quasi evenveel als in 2008, vlak voor het losbarsten van de economische crisis.

De gemiddelde EU28-burger is minder overtuigd van de positieve economische invloed van de globalisering. Daarnaast verborgt dit gemiddelde grote verschillen tussen de diverse lidstaten. In Denemarken en Zweden zien haast 4 op de 5 inwoners de globalisering als een opportuniteit voor economische groei. In Griekenland en Cyprus, die zwaar getroffen werden door de eurocrisis, heeft de meerderheid van de bevolking een negatief beeld over de economische invloed van de globalisering.

Ruim de helft van de Vlamingen denkt dat ons land de negatieve effecten van de globalisering niet alleen het hoofd kan bieden. In de EU28 zijn er dat gemiddeld zelfs 2 op de 3. Tussen de lidstaten onderling lopen de meningen

6.57 Economisch aspect globalisering

Mening over de uitspraak 'de globalisering is een opportunitet voor economische groei' in (lente) 2013, Europese vergelijking, in %*.

* De antwoordcategorieën 'helemaal mee eens' en 'eerder mee eens' werden samengenomen evenals de categorieën 'eerder oneens' en 'helemaal oneens'.
Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

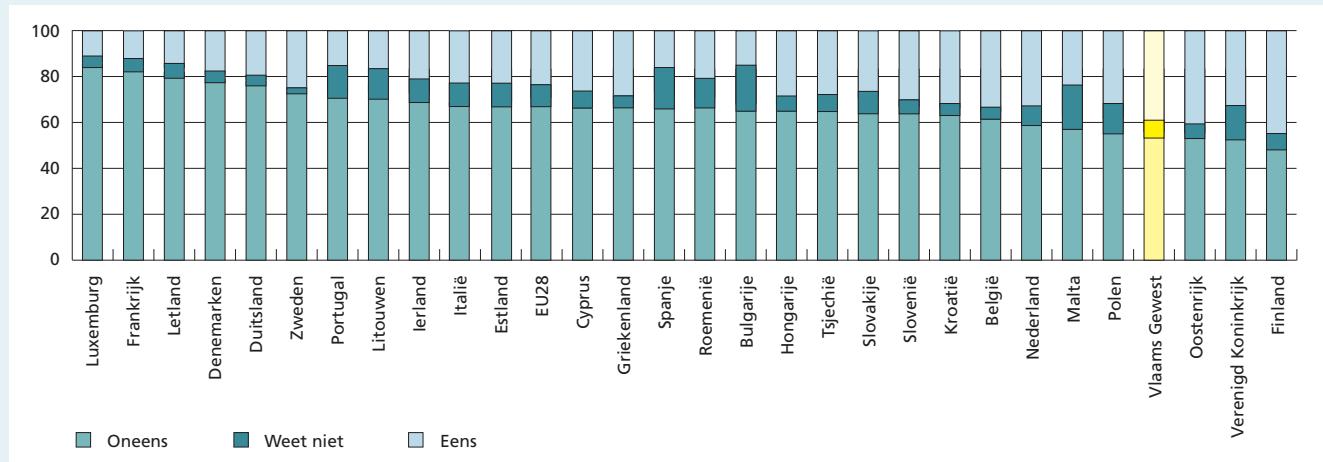
uiteen. Zo zijn 8 op de 10 Luxemburgers en Fransen ervan overtuigd dat hun land niet opgewassen is tegen de negatieve effecten van de globalisering. Langs de andere kant van het spectrum zit het Verenigd Koninkrijk en Finland waar nagenoeg de helft van de bevolking ervan overtuigd is dat hun land de negatieve impact van de globalisering niet de baas kan.

In de lente van 2013 is ruimschoots de helft van de Vlaamse bevolking van mening dat deel uitmaken van een groter geheel zoals de Europese Unie, bescherming biedt tegen de negatieve effecten van de globalisering en toelaat om beter de vruchten te plukken van dit fenomeen. De gemiddelde Europese burger is, in vergelijking met de

Vlaming, minder zeker van de positieve rol van de EU bij de globalisering. Ongeveer 4 op de 10 voelt zich door de EU beschermd tegen de negatieve gevolgen van de globalisering. Iets minder dan 5 op de 10 Europeanen vinden dat de EU hen toelaat om te genieten van de positieve effecten van dit verschijnsel. Tussen de EU-landen zijn er grote verschillen. Zo erkennen 7 op de 10 Denen en Zweden dat de Europese Unie ertoe bijdraagt om te genieten van de positieve effecten van de globalisering. Langs de andere kant is er Griekenland en Italië waar amper 3 op de 10 inwoners het eens is met deze uitspraak. Waar er in Denemarken en Polen 6 op de 10 geloven dat de EU bescherming biedt tegen de negatieve impact van de globalisering, zijn er dat in Cyprus nauwelijks 1 op de 4.

6.58 Aankunnen globalisering

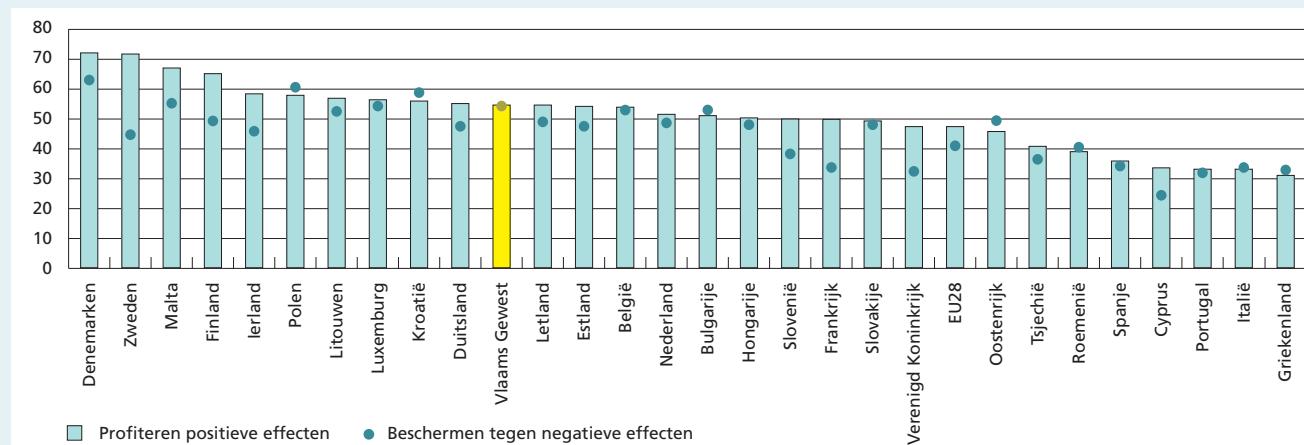
Mening over de uitspraak 'ons land kan de negatieve effecten van de globalisering alleen aan' in (lente) 2013, Europese vergelijking, in %*.

* De antwoordcategorieën 'helemaal mee eens' en 'eerder mee eens' werden samengenomen evenals de categorieën 'eerder oneens' en 'helemaal oneens'.
Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

6.59 Rol EU bij aanpak globalisering

Mening over de uitspraken 'de Europese Unie helpt de Europese burgers te beschermen tegen de negatieve effecten van globalisering' en 'de Europese Unie stelt Europese burgers in staat om beter te profiteren van de positieve effecten van globalisering' in (lente) 2013, Europese vergelijking, % eens*.

* De antwoordcategorieën 'helemaal mee eens' en 'eerder mee eens' werden samengenomen.
Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

Mening over de EU

Het imago van de **Europese Unie** is niet eensluidend. Anno 2013 (lente) roept de Europese Unie een positief imago op bij 4 op de 10 Vlamingen, haast evenveel hebben een neutrale voorstelling van de Europese Unie. De resterende 2 op de 10 Vlamingen zien de EU in een negatief daglicht.

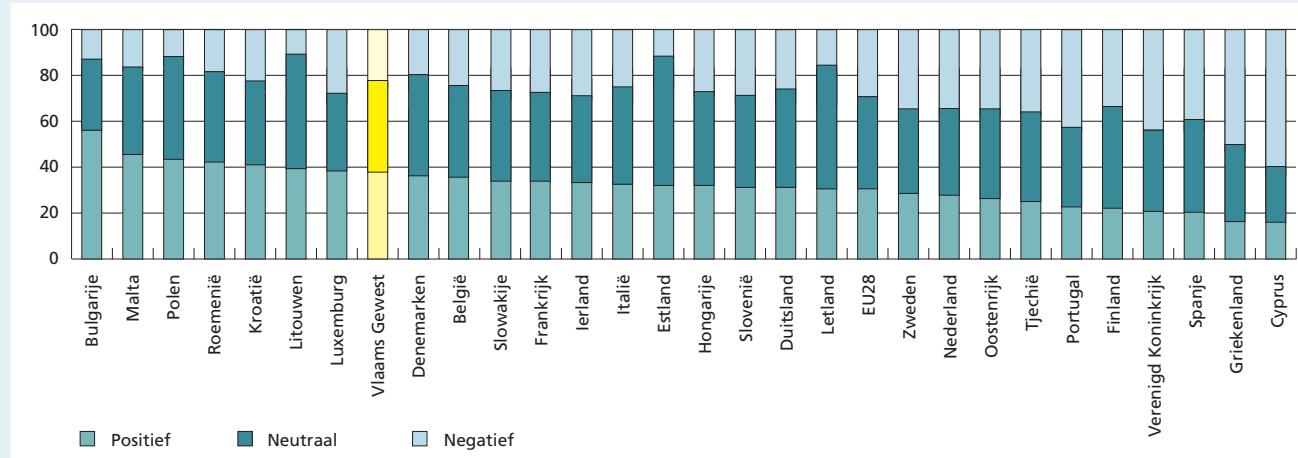
Gemiddeld genomen zijn er in de EU28 evenveel mensen die denken dat de Europese Unie een positief imago heeft dan personen die een negatief beeld hebben. De grootste groep heeft evenwel een neutraal imago voor ogen. De verschillen tussen de lidstaten zijn uitgesproken. Bulgarije is de enige lidstaat waar ruim de helft van de bevolking

een positief beeld heeft van de EU. In de 3 Baltische Staten kleeft ruim de helft van de inwoners een neutraal etiket op de EU. Gezien de verregaande hervormingen en de zware besparingen die Cyprus en Griekenland opgelegd kregen in ruil voor Europese steun, hoeft het niet te verbazen dat 3 op de 5 Cyprioten en quasi de helft van de Grieken een negatief beeld heeft van de EU en dat amper 1 op de 6 er een positieve perceptie op nahoudt.

Wat betekent de Europese Unie persoonlijk voor de Europeanen in 2013? Voor bijna de helft van de Vlamingen staat de Euro symbool voor de EU. Bij de gemiddelde Europeaan roept de EU in de eerste plaats de vrijheid op om er overal te reizen, te studeren en te werken. Circa 3

6.60 Imago EU

Imago van de Europese Unie in (lente) 2013, Europese vergelijking, %*.

* De antwoordcategorieën 'heel positief' en 'redelijk positief' werden samengenomen evenals de categorieën 'heel negatief' en 'redelijk negatief'. De antwoordcategorie 'weet niet' werd als missing gecodeerd.

Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

op de 10 Vlaamse inwoners associëren de EU met vrede; dat zijn er meer dan het EU28-gemiddelde. Ongeveer 1 op de 4 Vlamingen en Europeanen vereenzelvigen de EU met geldverspilling. De EU omvat voor de Vlaming ook opvallend meer sociale bescherming, economische welvaart en criminaliteit dan voor de gemiddelde Europeaan. Anderzijds denkt de Vlaming bij de EU minder dan gemiddeld aan bureaucratie of verlies aan culturele identiteit, maar ook minder aan culturele verscheidenheid.

Circa de helft van de Vlamingen vindt dat de Europese Unie momenteel de slechte richting uitgaat; dat zijn er minder dan in de voorbije jaren toen hun aandeel in stijgende lijn ging. In 2013 denkt ongeveer 1 op de 3 Vlaamse inwoners dat het de goede kant opgaat.

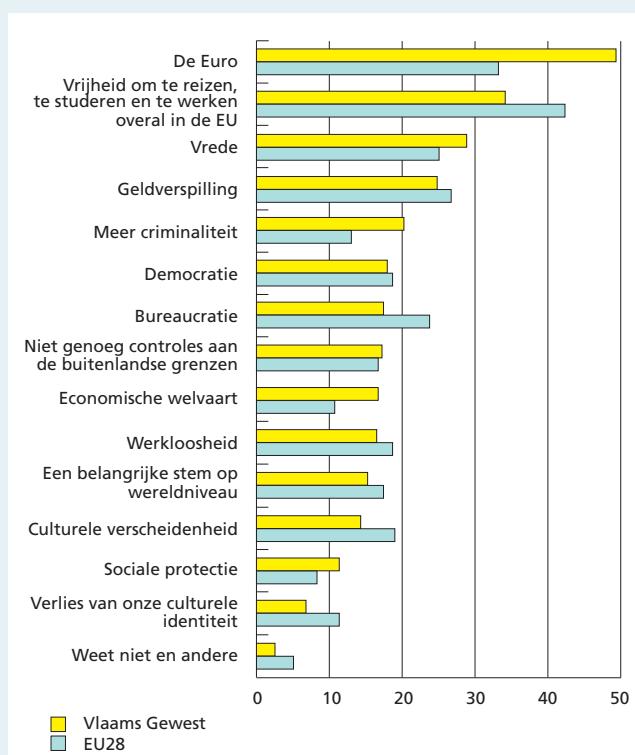
In de EU28 hebben ruim 5 op de 10 inwoners het aanvoelen dat de zaken verkeerd lopen. Nagenoeg 1 op de 4 is van het tegendeel overtuigd. Tussen de lidstaten onderling zijn de standpunten duidelijk verdeeld. Net zoals in 2012 zijn er in 2013 maar 5 lidstaten waar de positieve meningen de negatieve opinies overtreffen: Bulgarije, Letland, Estland, Roemenië en Litouwen. In de overige landen zijn diegenen die Europa de verkeerde kant zien uitgaan, in de meerderheid. In de meest kritische landen, zoals Griekenland en Cyprus, zijn nagenoeg 7 op de 10 mensen van oipvatting dat de Europese constructie zich op dit moment in de slechte richting aan het ontwikkelen is.

Toch is een overwicht van de Vlamingen optimistisch gestemd over de toekomst van de Europese Unie. Dit optimisme heeft de afgelopen jaren wel een flinke deuk gekregen. Waar er in 2007 praktisch 8 op de 10 een positieve kijk hadden op de toekomstige EU, zijn er dat in 2013 nog ruim 6 op de 10.

De publieke opinie in de EU28 is wederom erg verdeeld: 51,6% is optimistisch terwijl 48,4% pessimistisch is. De optimisten zijn in de meerderheid in 19 op de 28 lidstaten. De meeste optimisten wonen in Denemarken, Malta en

6.61 Betekenis EU

Persoonlijke betekenis EU in (lente) 2013, Europese vergelijking, %*.

* Meerdere antwoorden mogelijk.

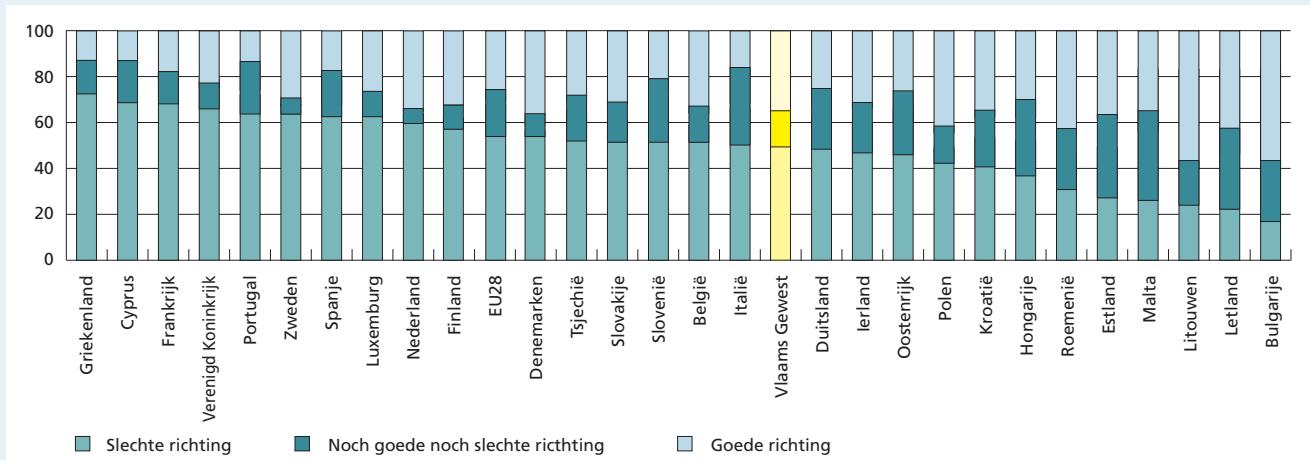
Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

Bulgarije waar ze vrijwel 70% van de bevolking uitmaken. In landen die zwaar getroffen zijn door de economische en/of schuldencrisis, zoals Griekenland, Portugal en Cyprus zijn 7 op de 10 inwoners negatief gestemd over de toekomst van de Europese Unie.

Tevens blijkt op niveau van de lidstaten een sterk positief

6.62 Richting EU

Mening over de richting waarin de zaken in de EU momenteel uitgaan in (lente) 2013, Europese vergelijking, in %*.

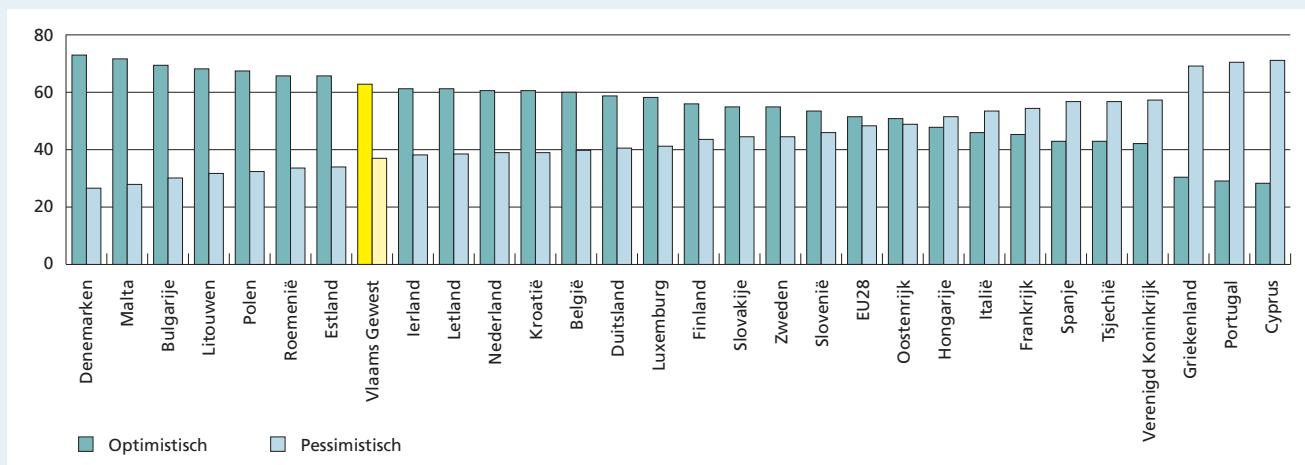

* De antwoordcategorie 'weet niet' werd als missing gecodeerd.

Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

6.63 Toekomst EU

Kijk op de toekomst van de Europese Unie in (lente) 2013, internationale vergelijking, in %.*.

* De antwoordcategorie 'weet niet' werd als missing gecodeerd.

Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

verband te bestaan tussen het imago dat bij de mensen leeft over de EU en de kijk die ze hebben op de toekomst ervan. Respondenten die een positief beeld hebben over de Europese Unie zijn ook meer geneigd om optimistisch gestemd te zijn over de toekomst van deze constructie. Omgekeerd hebben diegenen met een negatieve voorstelling over de EU meer de neiging om de toekomst ervan donker in te zien.

Europese regelgeving

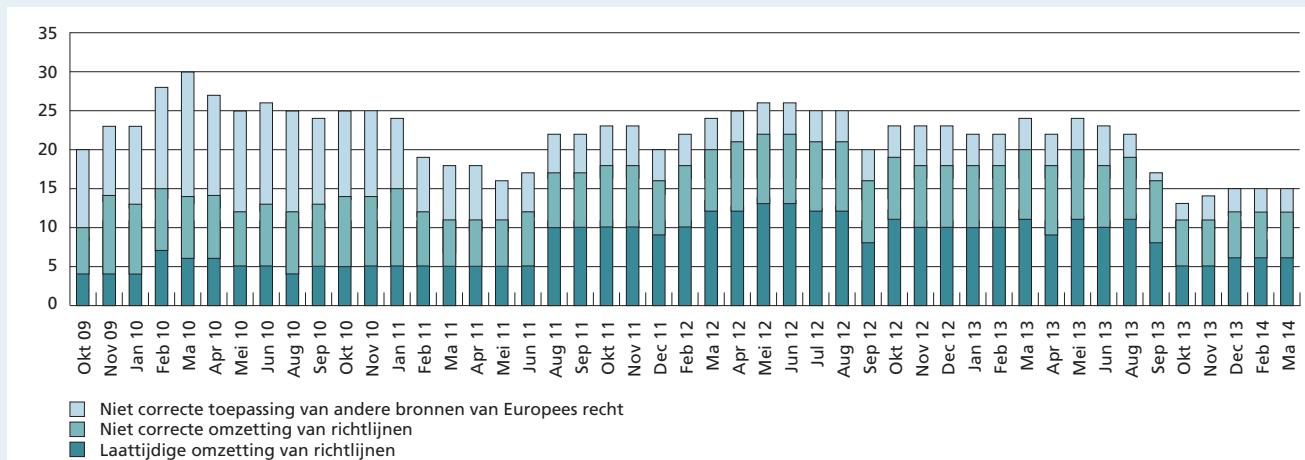
De slagkracht van de EU in de wereld hangt niet alleen samen met een efficiëntere besluitvormingscapaciteit, maar even goed met de performantie en internationale

competitiviteit van de Europese economie. In dat opzicht is, onder meer, de effectieve uitvoering van de Europese regelgeving door de lidstaten cruciaal. De Vlaamse overheid streeft naar een snelle en correcte omzetting van de Europese naar de Vlaamse regelgeving. In België zijn, naast de federale overheid, ook de deelstaten verantwoordelijk voor een correcte en tijdige **omzetting van Europese richtlijnen**, voor zover deze op hun interne bevoegdheden betrekking hebben.

De Europese Commissie publiceert 2 keer per jaar een overzicht van de omzettingsprestaties van de 28 lidstaten, met inbegrip van België. Uit het laatst gepubliceerde scorebord van de interne markt (februari 2014 – situatie in november 2013) blijkt dat de gemiddelde omzettingsach-

6.64 Omzetting Europese regelgeving

Evolutie van het aantal inbreukdossiers wegens laattijdige en niet correcte omzetting van Europese richtlijnen en andere bronnen van het EU-recht, van oktober 2009 tot maart 2014*.

* Geen cijfers beschikbaar voor december 2009, juli 2010, december 2010, juli 2011, januari 2012, juli 2013 en januari 2014.
Bron: Team Eurocoördinatie, Departement internationaal Vlaanderen.

terstand van richtlijnen van de 28 lidstaten (0,7%) lichtjes is gestegen in vergelijking met het vorige scorebord (0,6%) van februari 2013. Het doel dat de Europese Commissie stelt in haar ‘Akte voor de Interne Markt’ (Single Market Act) is 0,5%. België kende een omzettingsachterstand van 1,2% (= 15 richtlijnen). Wat Vlaanderen betreft, diende eind februari 2014 de omzetting van 4 richtlijnen die onder dit scorebord vallen nog voltooid te worden.

Het interne markt scorebord van februari 2014 geeft ook aan dat België gevat is door 50 inbreukdossiers wegens niet-correcte omzetting. Dat is een daling met 5 inbreukdossiers ten opzichte van het scorebord van februari 2013. Eind februari 2014 was Vlaanderen gevat door 9 inbreukdossiers wegens niet-correcte omzetting van EU-regelgeving. Ondertussen heeft Vlaanderen in 6 van deze inbreukdossiers een oplossing uitgewerkt die werd voorgelegd aan de Europese Commissie. In 3 dossiers bestwist Vlaanderen de opmerkingen van de Europese Commissie. De overgrote meerderheid van de Vlaamse inbreukdossiers wordt geremedieerd en afgehandeld zonder dat het tot een veroordeling van het Europees Hof van Justitie komt.

6.65 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling

Overzicht van de 8 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling.

MDG 1	vóór 2015 extreme armoede en honger halveren t.o.v. 1990
MDG 2	vóór 2015 basisonderwijs voor alle kinderen
MDG 3	vóór 2015 gendergelijkheid (in basis en secundair onderwijs tegen 2005)
MDG 4	vóór 2015 kindersterfte met tweederde verminderen t.o.v. 1990
MDG 5	vóór 2015 moedersterfte met drievierde verminderen t.o.v. 1990
MDG 6	vóór 2015 HIV/AIDS, malaria en andere ziekten een halt toeroepen
MDG 7	eenduurzame leefomgeving waarborgen
MDG 8	werken aan een mondiale partnerschap voor ontwikkeling

Bron: UN MDG database online.

6.66 Hulpafhankelijkheid

Evolutie van de hulpafhankelijkheid van de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking, van 2008 tot 2012, in %.

	2008	2009	2010	2011	2012
Malawi					
ODA (miljoen US dollars)	924	771	1.023	800	1.175
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	22,8	16,6	19,4	14,6	28,4
Mozambique					
ODA (miljoen US dollars)	1.996	2.012	1.952	2.085	2.097
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	21,6	21,3	21,2	16,8	14,4
Zuid-Afrika					
ODA (miljoen US dollars)	1.125	1.075	1.031	1.403	1.067
hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3

Bron: OESO, Wereldbank.

Internationale samenwerking

In wat volgt gaat het vooreerst over de context waarin de Vlaamse internationale samenwerking zich situeert. Nadien wordt er stilgestaan bij de hulpafhankelijkheid van de Vlaamse partnerlanden en komt de plaats van Vlaanderen op de donorranking in deze landen aan bod. Vervolgens wordt de officiële ontwikkelingshulp besproken. Om af te sluiten wordt er gepolst naar enkele aspecten van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking bij de bevolking.

Vlaamse partnerlanden internationale samenwerking

Tal van mondiale problemen en bedreigingen vinden hun oorzaak in structurele armoede en ongelijkheid. Deze kwesties kunnen niet effectief aangepakt worden zonder ook deze structurele armoede te bestrijden en de vicieuze cirkel van ontwikkelingsachterstand te doorbreken. De Vlaamse Regering wil een actieve bijdrage leveren aan de armoedebestrijding in de wereld en tot het bereiken van de **Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling** (MDG's) van de Verenigde Naties (VN). Deze internationaal aanvaarde doelstellingen lopen als een rode draad doorheen het Vlaamse ontwikkelingsbeleid.

Internationale ontwikkelingshulp is maar een aspect in de strijd tegen armoede naast onder andere economische ontwikkeling, handel, buitenlandse investeringen,... Om een zo groot mogelijke impact te hebben, wil Vlaanderen als kleine donor de ontwikkelingshulp zo efficiënt mogelijk inzetten. Daartoe wordt onder meer de directe samenwerking op drie landen in zuidelijk Afrika geconcentreerd: Malawi, Mozambique en Zuid-Afrika.

De **hulpafhankelijkheid**, die kan weergegeven worden door de verhouding tussen de ontvangen **officiële ontwikkelingshulp** of **ODA** (Official Development Assistance) en het bruto nationaal inkomen (BNI) van de ontwikkelingslanden, vertoont de laatste decennia over het algemeen een dalende trend. Dit als gevolg van meer binnenlands kapitaal, internationale handel, zuid-zuid-samenwerking, ... Deze afnemende trend is ook waar te nemen in 2 van de 3 Vlaamse partnerlanden, waar de hulpafhankelijkheid verschillend is. In de minst ontwikkelde landen die Vlaanderen steunt, is het aandeel nog wel vrij hoog. Tussen 2008 en 2012 kende de hoge hulpafhankelijkheid van Malawi een schommelend verloop.

In Mozambique, waar de hulpafhankelijkheid de laatste jaren op een hoog peil bleef hangen, daalde het aandeel toch in 2011 en 2012. Een grote hulpafhankelijkheid, in combinatie met een grote volatiliteit van de internationale hulp, bemoeilijkt de lange termijnplanning en -uitvoering van het beleid van die landen. In Zuid-Afrika, waar de hulp minder dan een 0,5% van het BNI uitmaakt, speelt internationale hulp een zeer bescheiden rol in de totale welvaart van het land. De afhankelijkheid is er bovendien lichtjes gedaald.

6.67 Vlaamse ODA partnerlanden

Evolutie Vlaamse ODA (in miljoen euro), plaats donorranking en aandeel van de Vlaamse ODA in de totale bilaterale ODA dat partnerland ontvangt (in %), van 2004 tot 2012.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Malawi									
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	-	-	0,75	1,64	0,71	5,57	7,82	4,92	9,31
plaats donorranking	-	-	18	13	16	9	8	9	8
% van de totale bilaterale ODA	-	-	0,21	0,57	0,23	1,70	1,98	1,51	1,85
Mozambique									
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	1,29	4,79	2,82	5,57	7,00	5,33	4,97	7,93	2,95
plaats donorranking	21	18	19	19	19	19	20	18	21
% van de totale bilaterale ODA	0,20	0,69	0,33	0,71	0,75	0,57	0,52	0,64	0,25
Zuid-Afrika									
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	6,29	4,47	6,50	3,36	4,51	3,92	3,85	3,54	5,46
plaats donorranking	13	15	14	15	15	12	15	16	12
% van de totale bilaterale ODA	1,47	0,98	1,10	0,78	0,74	0,65	0,64	0,51	0,81

Bron: Departement internationaal Vlaanderen, DGD, CRS OESO.

De bijdrage van de Vlaamse bilaterale ODA kan binnen de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking vergeleken worden met die van andere bilaterale donoren. In Malawi stond Vlaanderen anno 2012 op de 8ste plaats in de **donorranking**, goed voor 1,85% van de officiële ontwikkelingshulp via het kanaal van de bilaterale samenwerking met donoren aan dat land. Net zoals in de voorgaande jaren voerden het Verenigd Koninkrijk en de VSA het klassement aan. Voor Mozambique gaat het om een 21ste stek op de ranglijst, goed voor 0,25% van de totale bilaterale ODA die dat land ontvangt. Ook daar vóór de VSA en het Verenigd Koninkrijk de donorranglijst aan in 2012. In Zuid-Afrika staat Vlaanderen op de 12de plaats in de rangorde van bilaterale donoren, goed voor 0,81% van de totale bilaterale ODA aan dit partnerland. In 2012 zijn de VSA en Frankrijk er de grootste donoren.

wikkulingshulp of ODA tegen 2020 te verdubbelen en om samen met andere decentrale entiteiten 7% van de totale Belgische ODA te leveren.

De ODA van de Vlaamse overheid, de uitgaven die voldoen aan de internationale criteria voor ontwikkelingssamenwerking, kende het afgelopen decennium een overwegend aanhoudende groei. Alleen in 2010 en 2012, mee onder invloed van de financieel-economische crisis, kende de groei een lichte terugval. Anno 2013 komt de Vlaamse officiële ontwikkelingshulp bijna op 56,1 miljoen euro en noteert daarmee een toename van 9% op jaarrichting. Om op koers te blijven om een verdubbeling van de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking te realiseren tegen 2020, dient de Vlaamse overheid vanaf 2014 jaarlijks 4,4 miljoen euro extra te voorzien voor structurele armoedebestrijding in het Zuiden.

In 2012 gaven de Vlaamse gemeenten en provincies bijna 9,5 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Samen met de ODA van de Vlaamse overheid kan de totale Vlaamse ODA daarmee op circa 61 miljoen euro of 3,4% van de officiële ontwikkelingssamenwerking van België geschat worden. Dit percentage kende de voorbije jaren een schommelend verloop.

Officiële ontwikkelingshulp

Vlaanderen wil een solidaire samenleving zijn. Daarom engageerde de Vlaamse Regering zich onder andere via het Pact 2020 tot een sterke toename van de middelen voor ontwikkelingssamenwerking. Het Pact 2020 formuleert de concrete doelstelling om de totale officiële ont-

6.68 ODA

Evolutie van de ODA van de Vlaamse overheid, van de Vlaamse gemeenten en provincies en van België, van 2001 tot 2013, in 1.000 euro.

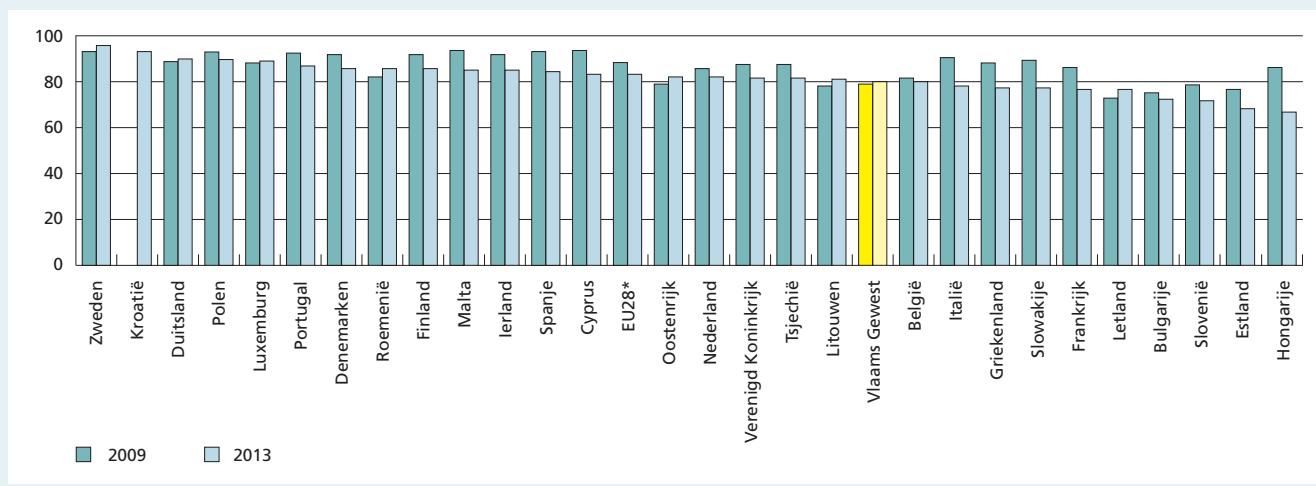
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vlaanderen (Vlaamse overheid)	22.654,8	21.453,1	26.856,8	28.901,4	30.241,1	32.043,0	40.619,8	43.400,3	49.544,2	48.117,3	54.037,4	51.470,9	56.090,2
Vlaanderen (gemeenten en provincies)	7.416,2	6.057,9	8.167,4	8.157,3	9.421,1	7.523,1	7.655,8	8.136,8	8.966,0	10.430,0	10.349,8	9.492,6	
België*	935.839	1.066.847	1.591.269	1.176.012	1.573.973	1.575.720	1.426.543	1.654.753	1.873.797	2.268.828	2.018.494	1.800.720	1.718.000
% aandeel Vlaamse ODA in totale Belgische ODA*	3,2	2,6	2,2	3,2	2,5	2,5	3,4	3,1	3,1	2,6	3,2	3,4	

* Schatting voor 2012 en 2013.

Bron: Departement internationaal Vlaanderen, DGD.

6.69 Belang ontwikkelingshulp

Evolutie in de mening over de belangrijkheid van hulp aan mensen in ontwikkelingslanden in (lente) 2009 en (lente) 2013*, Europese vergelijking, % die het belangrijk vinden**.

* EU27 in 2009 en EU28 in 2013.

** De antwoordcategorieën 'erg belangrijk' en 'redelijk belangrijk' werden samengenomen.

Bron: Eurobarometer 71.2 (lente 2009) - 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

Draagvlak ontwikkelingssamenwerking

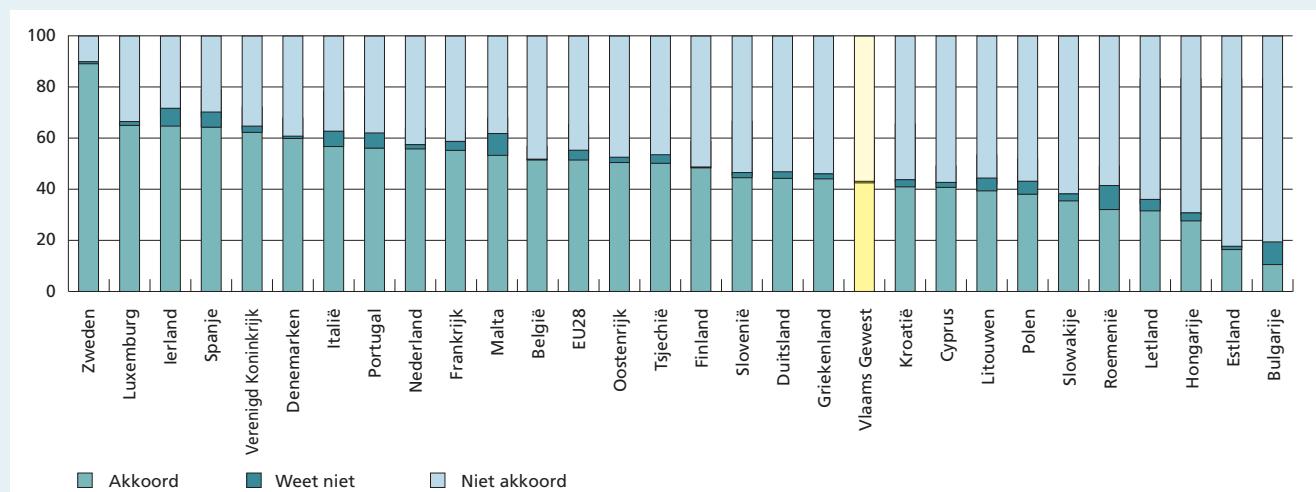
Internationale samenwerking gaat om meer dan alleen maar verlenen van ontwikkelingshulp. Een beter inzicht in de ontwikkelingsproblematiek en een ruimere kennis bij de mensen over de verschillende aspecten van internationale samenwerking zijn essentiële hoekstenen voor een wijd gedragen Vlaams ontwikkelingsbeleid. Internationale samenwerking kan maar succesvol zijn als er een breed **draagvlak** bij de bevolking voor is. Naast gedrag vormen kennis en houding hierbij belangrijke dimensies.

In 2013 geven 8 op de 10 Vlamingen aan ontwikkelingshulp belangrijk te vinden, wat er op duidt dat er bij de bevolking een brede basis is voor ontwikkelingssamenwerking. Dat zijn er nog enigszins evenveel als in het crisisjaar 2009.

De gemiddelde Europeaan erkent iets meer het belang van ontwikkelingshulp, al is het thema minder prioritair in 2013 dan in 2009. In vergelijking met 2009 liggen de steunniveaus in 20 op de 27 lidstaten lager. Al bij al blijft het belang dat men hecht aan ontwikkelingssamenwerking op een hoog peil in de Europese Unie anno 2013. In

6.70 Rol individu armoedebestrijding ontwikkelingslanden

Mate van akkoord gaan met de stelling 'als individu kan men een rol spelen in het bestrijden van armoede in ontwikkelingslanden' in (lente) 2013, Europese vergelijking, %*.

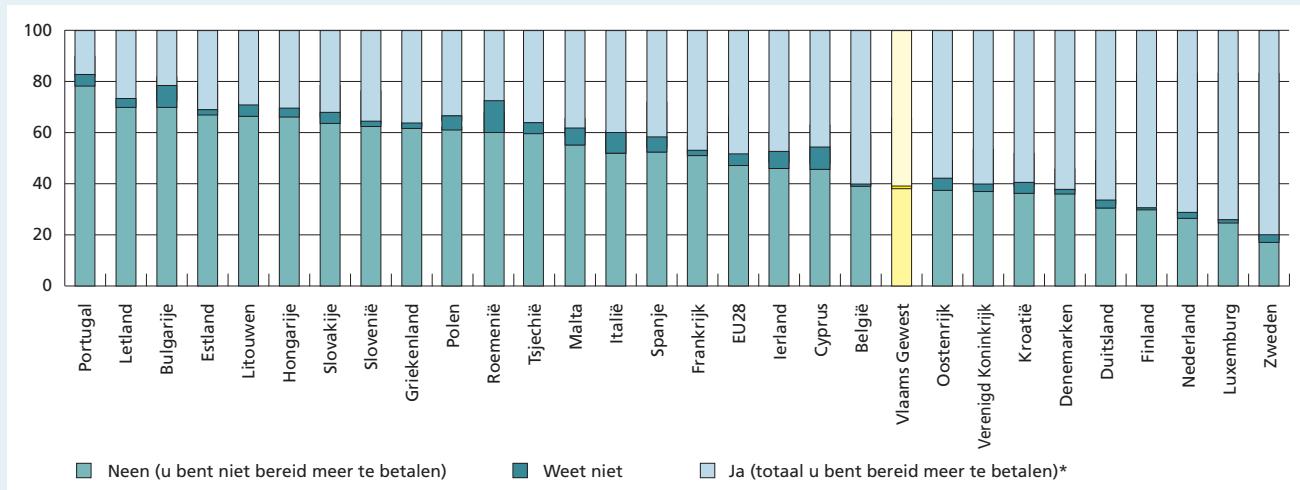

* De antwoordcategorieën 'helemaal akkoord' en 'eerder akkoord' werden samengenomen evenals de categorieën 'helemaal niet akkoord' en 'eerder niet akkoord'.

Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

6.71 Persoonlijk engagement ontwikkeling

Bereidheid om meer te betalen voor levensmiddelen of andere producten uit ontwikkelingslanden om mensen die in die landen wonen te ondersteunen (bijvoorbeeld voor eerlijke handel producten) in (lente) 2013, Europese vergelijking, %*.

* De antwoordcategorie 'ja' omvat 3 antwoordcategorieën: 'ja, u bent bereid tot 5% meer te betalen', 'ja, u bent bereid tussen 6% en 10% meer te betalen' en 'ja, u bent bereid meer dan 10% meer te betalen'.

Bron: Eurobarometer 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

al de lidstaten denken minstens 2 op de 3 respondenten dat hulp bieden aan mensen in ontwikkelingslanden belangrijk is. In Zweden en Kroatië loopt dit zelfs op tot 9 op de 10.

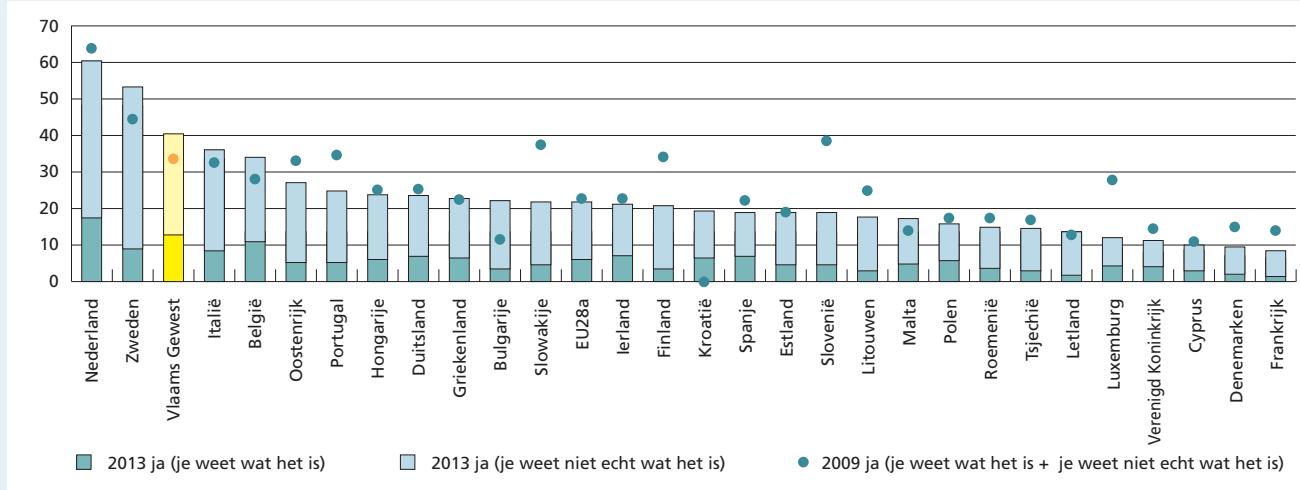
Bijna 6 op de 10 Vlaamse inwoners zijn van mening dat ze geen individuele rol kunnen spelen bij de aanpak van armoede in ontwikkelingslanden. Ruim 4 op de 10 zijn hier wel van overtuigd.

Een meerderheid van de EU28-burgers denkt dat ze op individueel vlak een rol kunnen spelen in de armoedebe-

strijd in ontwikkelingslanden. Toch vindt bijna 45% dat dit niet het geval is. Tussen de verscheidene lidstaten zijn er behoorlijk wat verschillen. In 14 landen, waaronder België, is minstens de helft van de bevolking akkoord dat ze een individuele bijdrage kunnen doen om de armoede in de ontwikkelingslanden te verminderen. In Zweden zijn zelfs 9 op de 10 het hiermee eens. Ook in Luxemburg, Ierland en Spanje zijn circa 2 op de 3 overtuigd dat ze een steentje kunnen bijdragen in de strijd tegen de armoede in ontwikkelingslanden. In 14 EU-landen gaat een meerderheid van de ondervraagden niet akkoord met de stel-

6.72 Kennis Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling

Evolutie kennis Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling in (lente) 2009 en (lente) 2013*, Europese vergelijking, % positieve antwoorden op de vraag of men reeds gehoord of gelezen heeft over de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling.

* EU27 in 2009 en EU28 in 2013.

Bron: Eurobarometer 71.2 (lente 2009) - 79.3 (lente 2013), bewerking SVR.

ling dat men een rol kan spelen in de armoedeaanpak. In Estland en Bulgarije denken zelfs 4 op de 5 mensen dat er voor hen als individu geen rol is weggelegd om de armoede in ontwikkelingslanden aan te pakken.

Niettegenstaande 3 op de 5 Vlamingen menen geen individuele rol te kunnen spelen in de aanpak van de armoede in ontwikkelingslanden, geven toch 3 op de 5 te kennen dat ze bereid zijn om meer te betalen voor levensmiddelen of andere producten om zo de mensen in deze landen te ondersteunen. Het merendeel is bereid tot 5% meer te betalen; slechts een kleine groep zegt zelfs meer dan 10% extra te willen betalen. Ongeveer 4 op de 10 Vlaamse inwoners is niet bereid om meer te betalen.

In de Europese Unie zijn er gemiddeld genomen haast evenveel die beweren dat ze bereid zijn om meer te betalen als diegenen die niet meer willen betalen. Tussen de landen onderling vallen er wel wat verschillen te noteren. In 10 van de 28 EU-lidstaten pretenderen circa 6 op de 10 inwoners dat ze bereid zijn meer te betalen voor levensmiddelen of andere producten uit ontwikkelingslanden. In Zweden zijn er dit bijna 8 op de 10 en in Nederland en Luxemburg ongeveer 7 op de 10.

De Vlamingen, en bij uitbreiding de rest van de EU28-burgers, lijken niet altijd goed op de hoogte te zijn van de doelstellingen die de overheden naar voren schuiven om

de problemen in de ontwikkelingslanden mee aan te pakken. Zo werd er in de lente van 2013, net zoals in de lente van 2009, gevraagd of men al eens iets gehoord of gelezen heeft over de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling.

In Vlaanderen anno 2013 hebben ongeveer 4 op de 10 al eens zaken gehoord of gelezen over de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling; dat zijn er 7,6 procentpunten meer dan in 2009. Enkel een kleine groep Vlamingen (13%) heeft niet alleen kennis genomen van de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling, maar weten ook echt waar deze voor staan. De rest (27,6%) van diegenen die te kennen geven dat ze gehoord of gelezen hebben over de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling, weten evenwel niet echt wat deze inhouden.

In 20 EU-lidstaten is de kennis van de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling tussen 2009 en 2013 achteruitgegaan. Tussen de lidstaten onderling vallen er aanzienlijke verschillen op te tekenen. Dat kan wellicht voor een stuk verklaard worden door de verschillende mate waarin over deze doelstellingen informatiecampagnes gevoerd worden. In sommige lidstaten, waar de officiële ontwikkelingshulp doorgaans relatief hoger ligt, lijkt de kennis over de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling ook groter te zijn. In Nederland en Zweden geven respectievelijk 60,3% en 53,5% aan op de hoogte te zijn van de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Peeters, K. (2009). *Beleidsnota Buitenlands beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Peeters, K. (2013). *Beleidsbrief Buitenlands beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking Beleidsprioriteiten 2013-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- TNS Opinion & Social (2013). *EU Development Aid and the Millennium Development Goals*. Special Eurobarometer 405.

Departement internationaal Vlaanderen:

<http://www.vlaanderen.be/int/>

Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen:

<http://www.un.org/millenniumgoals/>

Omzetting van EU-richtlijnen en rapportering aan de Vlaamse Regering: http://www410.vlaanderen.be/iv/div/EU_rapportering/Forms/Maandelijkse%20mededelingen.aspx

Scorebord Europese Commissie omzetting richtlijnen door lidstaten: http://ec.europa.eu/internal_market/score/index_en.htm

Vlaamse ontwikkelingssamenwerking: <http://www.vlaanderen.be/int/ontwikkelingssamenwerking>

Eurobarometer:
http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

7

FOCUS GROENE ECONOMIE

Een vergroening van de economie staat zowel op internationaal, Europees en Vlaams niveau op de beleidsagenda. Zo is groene economie een van de prioritaire onderwerpen in het Milieubeleidsplan 2011-2015 (MINA-4), en zal dit ook in het volgende Milieubeleidsplan (MINA-5) opgenomen worden als één van de hoofdthema's. Daarom werd een project opgestart om de vergroening van de economie te monitoren. Hiervoor wordt een indicatorenset, ontwikkeld door de OESO, concreet ingevuld voor Vlaanderen. Dit focushoofdstuk is een eerste resultaat van deze oefening.

Visie op een groene economie

Het huidig economisch systeem is erop gericht met een zo efficiënt mogelijke inzet van productiefactoren (arbeid, kapitaal, grondstoffen...), zoveel mogelijk productie van goederen en diensten te realiseren. Consumptie van deze geproduceerde goederen en diensten zorgt ervoor dat onze materiële behoeften vervuld geraken, waardoor **welvaart** gecreëerd wordt. De creatie van maximale welvaart wordt in de hedendaagse economie als doel vooropgesteld en heeft de Westerse landen de voorbije decennia een hoog welvaartsniveau opgeleverd. Dit betekent niet noodzakelijk dat we ook een hoog welzijnsniveau ervaren. Wij kopen namelijk vaak producten die het minimaliseren van hun milieu-impact niet als hoofdkenmerk hebben. Veelal zijn ze zo ontworpen dat ze gebruik maken van ‘nieuwe’ grondstoffen, dat ze tijdens hun levensloop veel hulpbronnen (water, energie...) gebruiken en dat ze na hun gebruik als afval eindigen. Dit economisch systeem wordt ook wel een **lineaire economie** genoemd. Het lineaire model is op lange termijn onhoudbaar, grondstoffen zijn immers beperkt voorradig. Bovendien kan de natuur niet ongelimiteerd afval en schadelijke stoffen opnemen. Oorspronkelijk gebruikte het economisch systeem de natuurlijke omgeving zonder die fundamenteel aan te tasten, maar de grenzen van wat het natuurlijk systeem kan dragen komen dichterbij. Het doorgedreven proces van wel-

vaartscreatie is zo op een aantal vlakken een bedreiging geworden voor de natuurlijke omgeving of heeft die reeds op onomkeerbare wijze aangetast. Grondstoffen worden duurder en natuurlijke hulpbronnen (materialen, energie, water, ruimte...) worden steeds schaarser. Het proces van welvaartscreatie verstoort bepaalde evenwichten en kan zorgen voor een afname van het welzijn.

Zowel uit ethische als pragmatische oogpunten kunnen we de natuurlijke omgeving van de mens niet blijven in gevaar brengen. Als we de toenemende vraag naar producten op de huidige wijze blijven beantwoorden, geraken de natuurlijke hulpbronnen waarop onze samenleving steunt, uitgeput en kunnen we het huidige proces van welvaartscreatie niet volhouden. Bovendien leidt de negatieve impact van het proces van welvaartscreatie op de natuurlijke omgeving globaal gezien tot een netto welzijnsverlies, zodat de economie in principe contraproductief wordt. Er dringt zich dus een heroriëntering van de lineaire economie naar een groene economie op.

In een **groene economie** is het welvaartscreatieproces er op gericht een positieve bijdrage te leveren aan een globale welzijnsverhoging op korte én lange termijn. In een groene economie vormt de kwaliteit en leveringszekerheid van natuurlijke hulpbronnen (materialen, energie, water, ruimte...) en ecosysteemdiensten geen probleem meer. Een groene economie is veerkrachtig, robuust en respecteert de grenzen van onze planeet.

Groene economie is gebaseerd op een nieuwe dynamiek die de milieugerelateerde uitdagingen niet als een bedreiging ziet maar als een opportuniteit. Deze uitdagingen vereisen vernieuwende, creatieve oplossingen en innovatieve ondernemers. Ze bieden daardoor nieuwe kansen voor een zinvolle economische ontwikkeling. Een groen economisch systeem heeft geen voortschrijdende nadelige invloed meer op het ecologisch systeem en het welvaartscreatieproces draagt opnieuw bij tot een verhoogd welzijn.

Een vergroening van de economie veronderstelt in essentie een **systeemverandering** en dus niet louter een optimalisatie van het bestaande systeem. Er moet samenhangend ingezet worden op een vergroening van de 3 bouwstenen van ons economisch systeem: 1) de producten en diensten (wat we produceren en consumeren), 2) de productie (hoe we produceren) en 3) de consumptie (hoe we consumeren). Het hele economische systeem (alle sectoren, alle actoren) moet daarbij gevat worden.

Een aantal **kritieke succesfactoren** zijn noodzakelijk om de transitie naar een groene economie te versnellen:

1. Governance: Dit is de kwaliteit van de besluitvorming en de implementatie van het resultaat van deze besluitvorming, inclusief participatie van de relevante stakeholders en kennisopbouw. De overheid moet hierbij het klimaat voor verandering scheppen, de juiste incentives ontwikkelen, burgers en ondernemingen overtuigen, visie ontwikkelen, het goede voorbeeld geven, coherentie nastreven en coördineren.
2. Financiering: De overheid moet voldoende financiële middelen hebben om haar beleid voor groene economie te financieren en die middelen moeten effectief en efficiënt worden ingezet. Verder kan de overheid ook private middelen heroriënteren naar private initiatieven die kunnen bijdragen tot de realisatie van een groene economie.
3. Innovatie: Om de overgang naar een groene economie te bewerkstelligen, is er innovatie nodig in

elke schakel van het economisch systeem (van onderzoek en ontwikkeling tot productie en vermarkting). Innovatie richt zich op de ontwikkeling van nieuwe groene(re) productieprocessen, goederen en diensten en consumptie.

4. Optimalisatie en reconversie: Bestaande productie- en consumptiewijzen moeten op een continue manier worden geoptimaliseerd. Soms moeten niet-groene producten en diensten, productie en consumptie vervangen worden door een groen(er) alternatief.
5. Internalisering kosten en baten: De prijs van goederen en diensten speelt een belangrijke rol in het keuzeproces van producenten en consumenten. We kunnen de economie verder vergroenen door de maatschappelijke milieukosten of -baten van een bepaald product, productieproces of gebruik door te rekenen aan diegene die de kosten/baten veroorzaakt.
6. De mens: De mens als consument, burger, gezinshoofd, bedrijfsleider, werknemer, enzovoort neemt dagelijks bewust of onbewust talrijke beslissingen die een vergroening van de economie kunnen versnellen of net tegenwerken. Deze kritische succesfactor is met bovenstaande factoren verweven maar is dermate belangrijk voor het succes van een versnelde vergroening van de economie dat ze apart wordt opgenomen.

Beleidskader voor een groene economie

Zowel op internationaal als op Europees en Vlaams niveau staat de vergroening van de economie op de beleidsagenda.

UNEP, het milieuprogramma van de Verenigde Naties, lanceerde in 2008 het Green Economy Initiative. Dit initiatief heeft als doel om analyses ter beschikking te stellen van het beleid en hen te steunen bij investeringen in groene sectoren en bij het vergroenen van niet-milieu-vriendelijke bedrijfstakken. Verder was 'groene economie' ook 1 van de 2 thema's op de Rio+20 Conferentie van de Verenigde Naties in 2012.

Een belangrijk en beleidsrelevant kader voor groene groei wordt aangereikt door de Green Growth Strategy van de OESO. Als onderdeel van dit kader heeft de OESO een uitgebreide indicatorenset opgezet om de vergroening van de economie in bepaalde regio's en landen in kaart te brengen en dus te monitoren.

De OESO en UNEP werkten nauw samen met andere organisaties zoals de United Nations Statistics Division, andere UN agentschappen, de Wereldbank, Eurostat en het Europees Milieuagentschap, om een gemeenschappelijke set kernindicatoren voor groene economie te ontwikkelen.

Ook de Europese Commissie wil via haar Europa 2020 strategie en de Roadmap voor een hulpbronneneficiënt Europa komen tot een slimmere, groenere en meer inclusieve economie. Daarom zette Eurostat het iGrowGreen

7.1 Kritieke succesfactoren

Kritieke succesfactoren voor een groene economie.

Initiatie op. Dit is een meetkader dat aantoon met welke specifieke uitdagingen de EU-lidstaten geconfronteerd worden om tot een competitievere, groenere en een meer hulpbronnen-efficiënte economie te komen. De Europese Commissie zet sterk in op de **circulaire economie**. Dit is een economie waarin materialen en producten worden hergebruikt, hersteld, opgeknapt en gerecycleerd. Wat als afval wordt gezien, kan veranderen in een grondstof.

Vlaanderen in Actie zet in op **13 transities** om grote maatschappelijke uitdagingen zoals klimaatverandering, energieschaarste en vergrijzing aan te pakken. De **transitie Nieuw Industrieel Beleid** wil tot een innovatief, groen en sociaal sterker economisch weefsel komen. De **energietransitie** spitst zich toe op een nieuw energiesysteem dat meer en meer gebaseerd is op groene energiebronnen. In de **transitie duurzaam materialenbeheer** kiest de Vlaamse overheid voor een economie die minder afhankelijk is van grondstoffenimport, waarbij materialen in gesloten kringlopen bewegen, en die energiezuinig is. Het productiesysteem moet daarbij omgevormd worden van een lineair model tot een kringloopeconomie. Andere transities die van belang kunnen zijn bij het vergroenen van de economie zijn gericht innovatiebeleid, duurzaam wonen en bouwen, ruimte voor morgen, slimme mobiliteit en duurzame en creatieve steden. De Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling heeft de transformatie van het economische weefsel (naar een groene en duurzame economie) opgenomen als actiepunt. Groene economie is verder een van de prioritaire onderwerpen in het Milieubeleidsplan 2011-2015 (MINA-4). Ook in het ontwerp van het volgende Milieubeleidsplan (MINA-5) wordt dit meegeïncorporeerd als één van de hoofdthema's.

Het nieuwe Regeerakkoord 2014-2019 wil door middel van vergroening van de economie in het algemeen en van de fiscaliteit in het bijzonder milieuvervuiling ontraden en bestraffen en milieuzorg belonen en bevorderen.

Indicatorenset groene economie

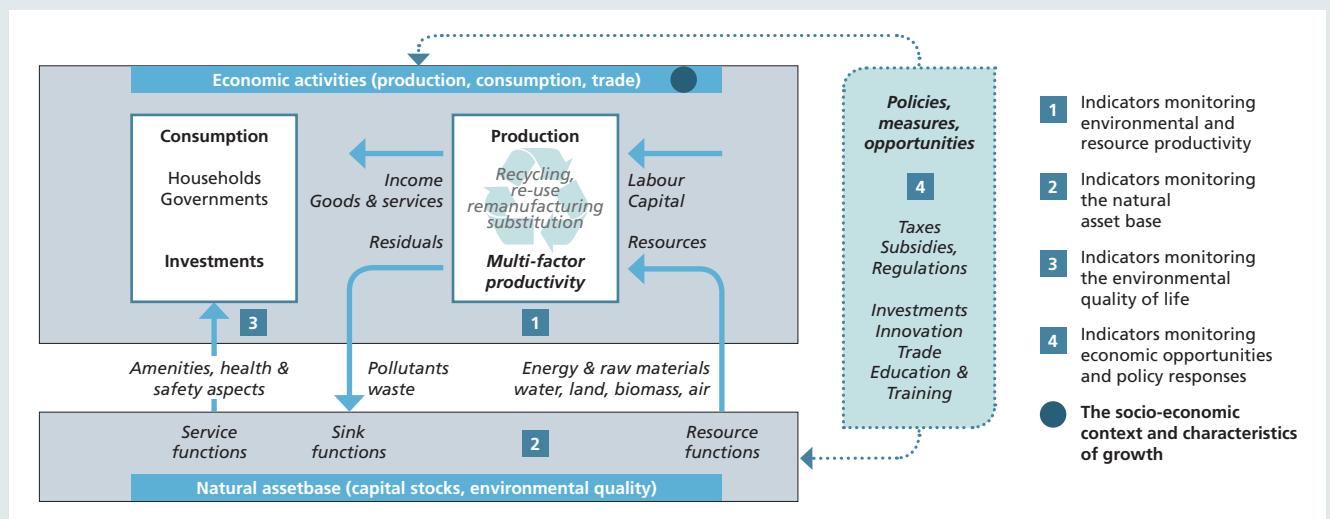
Om de voortgang naar een groene economie in Vlaanderen te monitoren, wordt gebruik gemaakt van de indicatorenset die ontwikkeld werd door de OESO. Het meetkader is gebaseerd op een door de OESO uitgewerkt model van het huidig economische systeem, zoals in de figuur schematisch wordt weergegeven. Economische input wordt hierbij via het productieproces omgezet in economische output, zijnde goederen en diensten. Voorbeelden van inputs zijn arbeid, kapitaal (zoals machines e.d.) maar ook vanuit het natuurlijk kapitaal (niet-hernieuwbare en hernieuwbare hulpbronnen zoals bossen, dieren, ertszen, water...) wordt input aan het productiesysteem geleverd. Het natuurlijk kapitaal heeft tevens regulerende functies (sink functions in het schema) zoals het bufferen en in zekere mate afvangen van luchtvervuiling, watervervuiling zuiveren, het klimaat reguleren of lawaai bufferen.

De OESO maakte de selectie van indicatoren op basis van hun beleidsrelevantie, wetenschappelijke correctheid en meetbaarheid. Het OESO-meetkader bestaat uit 5 sets. Een eerste en vrij algemene set heeft betrekking op de globale **socio-economische context** van een bepaalde regio of een bepaald land. Binnen deze set komen hoofdzakelijk de 'klassieke' en alom bekende economische indicatoren voor, zoals het bbp, werkzaamheidsgraad en andere kenmerken van economische groei. Als aanvullende indicator op het bbp wordt ook de index of sustainable economic welfare (ISEW) opgenomen.

De volgende vier sets van indicatoren hebben betrekking op de vraag in welke mate de onderzochte regio reeds een transitie maakt naar een groene economie of op welk vlak de regio goed scoort of nog veel kan groeien in de richting van een groene economie.

7.2 Meetkader OESO

Meetkader van OESO voor de indicatorenset over groene economie.

Bron: OESO (2011).

7.3 Indicatorenset

Vlaamse invulling van de indicatorenset van OESO over groene economie.

		Socio-economische context en kenmerken van groei	Figuur
Economische groei, productiviteit en competitiviteit	reëel bbp		
	landbouw, % bruto toegevoegde waarde		4.134
	industrie, % bruto toegevoegde waarde		
	diensten, % bruto toegevoegde waarde		
	bbp, in koopkrachtpariteiten		1.31
	arbeidsproductiviteit		1.32
	proxy: geharmoniseerde competitiviteitsindicator		2.54
	inflatie: geharmoniseerde consumptieprijsindex (proxy voor België)		
	index voor duurzame economische welvaart		7.4
Arbeidsmarkt, opleiding en inkomen	arbeidsmarktparticipatie		2.74
	werkloosheidsgraad		1.37, 2.85
	ouderen-afhankelijkheidsratio		2.72
	levensverwachting bij geboorte		1.58
	inkomensongelijkheid: Ginicoëfficiënt		3.181
Milieu- en hulpbronnenproductiviteit			
Koolstof- en energieproductiviteit	CO ₂ -productiviteit	CO ₂ -emissies	7.5
		CO ₂ -productiviteit	7.5
		CO ₂ -intensiteit	7.5
	Energieproductiviteit	energieproductiviteit	4.154
		energie-intensiteit	4.155
		hernieuwbare energievoorziening	4.161
		aandeel hernieuwbare elektriciteit	4.161
Hulpbronnenproductiviteit	Materiaalproductiviteit (niet-energie)	hoeveelheid restafval per inwoner	4.112
		hoeveelheid primair bedrijfsafval	4.114
		afvalrecuperatie (huishoudelijk afval)	4.113
		afvalrecuperatie (bedrijfsafval): afval dat tweede leven krijgt	4.115, 7.6
	Waterproductiviteit	toegevoegde waarde per eenheid waterverbruik	4.95
		productiviteit van bebouwde oppervlaktes	7.7
Natuurlijk kapitaal			
Hernieuwbare stocks	Zoetwater voorraden	water stress, totale zoetwater abstractie	7.9
Niet-hernieuwbare stocks	Minerale voorraden	aandeel ingezette alternatieven voor oppervlakteafstoffen	
Biodiversiteit en ecosystemen	Landvoorraden	evolutie bodembeschutting	4.1, 7.8
	Dieren in het wild	bedreigde zoogdieren	
		bedreigde vogels	
		bedreigde vaaatplanten	
Milieuqualiteit			
Milieu en gezondheid, risico's	Gezondheidsproblemen en gerelateerde kosten	verloren gezonde levensjaren door milieuvuiling	
		blootstelling van de bevolking aan luchtvuur, PM ₁₀ , PM _{2,5}	4.122, 4.123, 7.10
		blootstelling van de bevolking aan luchtvuur, ozon	4.121, 7.11
Milieudiensten	Toegang tot drinkwater en afvalwaterbehandeling	bevolking aangesloten op een waterzuiveringsinstallatie	4.94
Groene beleidsinstrumenten en economische opportuniteiten			
Technologie en innovatie	Patenten voor groene groei	groene patenten	7.13
Milieugoederen en -diensten	Productie van milieu-goederen en -diensten	tewerkstellingsgraad in bepaalde milieusectoren	
		omzet in de milieu- en energiesector	
Internationale financiële stromen	Internationale financiële stromen voor groene groei	Buitenlandse directe investeringen	2.59
Prijzen en transfers	Milieutaksen	milieutaksen	
		structuur van de milieutaksen	7.12
	Energieprijzen	bereidheid om financiële inspanningen te leveren voor het milieu	4.125
		prijzen en taksen van brandstoffen voor het wegverkeer	5.45
Opleiding en ontwikkelen van bekwaamheid		levenslang leren	2.38
		milieubewustzijn	4.124

Bron: OESO (2013), SVR.

Een eerste groep van indicatoren betreft de **milieu- en hulpbronnenproductiviteit**. Deze indicatoren zijn een maat voor het al of niet productief omspringen van onze economie met de gebruikte hulpbronnen (energie, materialen, ruimte...). Een tweede groep indicatoren meet in welke mate het **natuurlijk kapitaal** wordt uitgeput om goederen en diensten (m.a.w. de output van het economisch productieproces) en dus welvaart te creëren. Een derde groep indicatoren brengt de milieudimensie van leefkwaliteit of de **directe impact van het milieu op de mens** in beeld. Een vierde groep indicatoren bespreekt de **opportuniteten** die uit deze milieuoverwegingen ontstaan en in hoeverre het **overheidsbeleid** hier op inspeelt. Hieronder verstaan we innovatie, technologie, de groene sector en groene beleidsinstrumenten.

Uit de lange lijst indicatoren van het OESO-meetkader werden voor Vlaanderen enkele belangrijke indicatoren gekozen. Naast databaseschikbaarheid op regionaal vlak hielden we rekening met de relevantie voor het Vlaamse beleid. Waar een Vlaamse invulling niet mogelijk was, is er gekozen voor een variant van de indicator of een proxy. Hier en daar werden eigen indicatoren toegevoegd aan het meetkader. Aangezien onze visie op een groene economie een sterke link heeft met het klassieke milieubeleid zijn er indicatoren uit de OESO-indicatorenset die sowieso al in de hoofdstukken 'Milieu en Natuur' en 'Energie' staan. We hebben er voor gekozen deze ook daar te laten staan en in dit focushoofdstuk waar nodig te verwijzen naar andere hoofdstukken. In de andere hoofdstukken zijn de groene economie indicatoren herkenbaar door de 'groene economie stempel'.

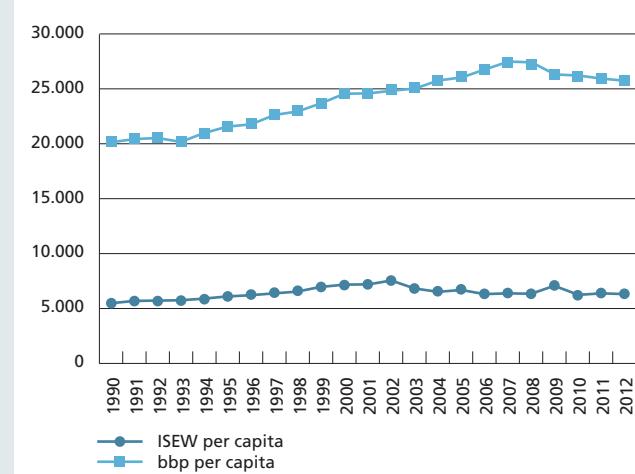
Socio-economische context

Vlaanderen is in vergelijking met andere regio's in Europa een zeer welvarende regio. De inwoners in Vlaanderen genieten een hoge mate van materiële welvaart. Het bbp per inwoner wordt voor 2012 geraamd op 32.600 euro koopkrachtpariteit (kkp) per inwoner. Hiermee staan we op de vierde plaats in de lijst van EU-landen, na Luxemburg, Oostenrijk en Ierland. Het bbp per inwoner wordt vooral bepaald door drie factoren: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd. De hoge arbeidsproductiviteit is de voornaamste verklaring voor de hoge Vlaamse welvaart. Deze goede prestatie is het gevolg van enerzijds de relatief hoge loonkost, waardoor bedrijven arbeidsbesparende investeringen doorvoeren, en anderzijds de hoge scholingsgraad.

We scoren echter minder goed op vlak van werkgelegenheidsgraad. Ten opzichte van het Europese landenpeloton blijft Vlaanderen in de middenmoot. In 2013 bedroeg de werkgelegenheidsgraad 66,8%. Vooral de werkgelegenheid onder ouderen (55-plussers) is zeer laag en kan beïnduidend beter. De derde factor die meespeelt voor onze welvaart is van demografische aard. Gezien de vergrijzing is het aantal inwoners op beroepsactieve leeftijd sterk afgenomen ten opzichte van de totale bevolking.

7.4 ISEW

ISEW en bbp per inwoner voor Vlaanderen, in euro, van 1990 tot 2012.

Bron: VMM-MIRA, Hogeschool Gent.

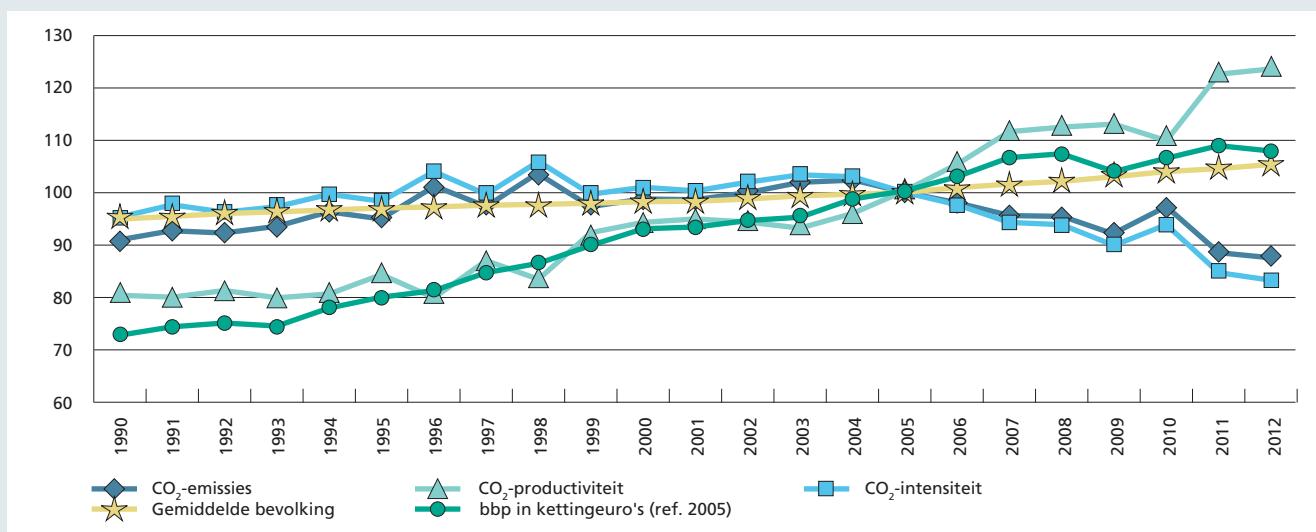
Om de kost van dit hoge welvaartsniveau in kaart te brengen, laat MIRA de ISEW-index (Index voor duurzame economische welvaart) berekenen voor Vlaanderen. Dit is een alternatieve maatstaf voor het bbp die aandacht heeft voor de wisselwerking tussen de economie en haar natuurlijke omgeving. Er worden verschillende correcties gedaan op economische indicatoren, om sociale en natuurlijke kosten die gemaakt worden door de hoge economische activiteit in rekening te brengen. Tussen 1990 en 2008 steeg in Vlaanderen het bbp per capita gestaag met ongeveer 28%. Tussen 2008 en 2012 kromp het bbp per capita ten gevolge van de financieel-economische crisis. De ISEW kende een ander verloop. Tussen 1990 en 2012 steeg de ISEW per capita met 16%. De duurzame economische welvaart in Vlaanderen nam toe tot het jaar 2000, om nadien terug te vallen. Tussen 2002 en 2008 daalde de ISEW/capita met bijna 15% door een toename van de inkomensongelijkheid. In 2009 steeg de ISEW/capita opvallend sterk (+10,5%) als gevolg van de financieel-economische crisis (de kosten van onze economische activiteiten namen af). Het bbp per capita daalde toen sterk door de crisis. In 2010 daalde de ISEW/capita sterk (10,9%) om de volgende 2 jaren ongeveer op een stabiel niveau te blijven- een contrast met de daling van het bbp per capita in deze periode.

Milieu- en hulpbronnenproductiviteit

Onderstaande indicatoren geven een maat voor de economische output geproduceerd per hoeveelheid gebruikte natuurlijke hulpbron. Daarnaast wordt er gekeken naar het gebruik van de hulpbronnen per inwoner. Hiermee wordt het efficiënt gebruik van het natuurlijk kapitaal becijferd en brengen we de transitie naar een koolstofarme, hulpbronnen-efficiënte economie in beeld.

7.5 CO₂-productiviteit

Evolutie van de CO₂-emissies, het bbp, de bevolking, de CO₂-productiviteit en de CO₂-intensiteit, index 2005=100, van 1990 tot 2012.

Bron: LNE.

De CO₂-productiviteit (bbp/emissies) toont hoe efficiënt er wordt omgegaan met energetische hulpbronnen. Tussen 2005 en 2012 zijn de CO₂-emissies veroorzaakt door de verbranding van fossiele brandstoffen met 13,3% gedaald. Deze emissies vormen het grootste aandeel van de broeikasgasemissies en veroorzaken mee de klimaatverandering. Het bbp nam tussen 2005 en 2012 met 8% toe. De CO₂-productiviteit (€ per kg CO₂) is daardoor toegenomen met 23%. Er wordt dus meer economische waarde gecreëerd met minder CO₂-uitstoot. De CO₂-intensiteit (emissies per inwoner) is gedaald met 16,5%.

De energie-productiviteit (bbp/energiegebruik) geeft een goed beeld van de energieafhankelijkheid van de economie. Met uitzondering van 2010 (heropleving van de economie na het crisisjaar 2009 en boven dien een zeer koud jaar) is er sinds 2003 een ontkoppeling tussen de economische groei en het energiegebruik (zie figuur 4.154). In 2013 ligt de energie-productiviteit 14,5% hoger dan in 2005. Dit is zowel het gevolg van structurele effecten (verschuivingen van het belang van sectoren in de Vlaamse economie) als van een toegenomen energie-efficiëntie (verminderd energiegebruik per eenheid product of dienst). Vooral in een aantal industriële sectoren en de elektriciteitssector nam de energie-efficiëntie de voorbije jaren toe. Vanaf 2005 (met uitzondering van het jaar 2010) is er ook een absolute ontkoppeling tussen de bevolkingsgroei en het energiegebruik (zie figuur 4.155).

Kernenergie blijft met een aandeel van 44% de belangrijkste energiebron bij de netto elektriciteitsproductie, gevolgd door aardgas met een aandeel van 30%. Steenkool heeft een aandeel van 10%. Het aandeel van hernieuwbare energiebronnen en afval kent sinds 2003 een forse stijging en komt in 2013 uit op 15%.

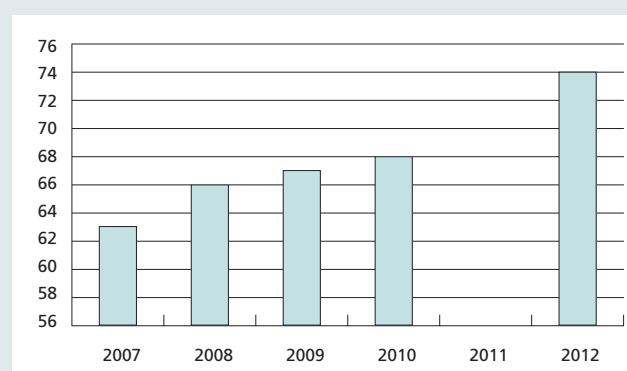
Met aandelen van 10,5% groene stroom, 5,0% groene warmte en koeling en 4,8% hernieuwbare energie in

transport heeft Vlaanderen in 2013 een aandeel van 5,9% hernieuwbare energie in het totaal bruto finaal energiegebruik zoals gedefinieerd in de Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie (zie figuur 4.161).

Het efficiënt gebruik van materialen doorheen de hele economie is niet alleen belangrijk vanuit milieustandpunt maar ook vanuit economisch en handelsperspectief. De materiaalproductiviteit wordt besproken aan de hand van een aantal afvalindicatoren. De afvalindicatoren worden uitgebreider behandeld in het hoofdstuk Milieu en Natuur. De huishoudens zorgen voor een tiende van alle afval. Tussen 2000 en 2012 is er een ontkoppeling tussen de groei van de bevolking en het bbp enerzijds en de totale hoeveelheid huishoudelijk afval anderzijds. In 2012 ging

7.6 Afval tweede leven

Aandeel van het primair bedrijfsafval dat via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof een tweede leven krijgt, van 2007 tot 2012, in %.

Bron: OVAM.

68% van het huishoudelijk afval naar een of andere vorm van materiaalrecuperatie. Er werd dat jaar 149 kg restafval per inwoner ingezameld. In de periode 2000-2012 daalde de hoeveelheid restafval met 42 kg per inwoner (zie figuur 4.112).

De grootste afvalstroom in Vlaanderen is afkomstig van bedrijven. Primair bedrijfsafval is afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt (bij de eerste producent dus). Het aandeel van het totaal primair bedrijfsafval dat na twee verwerkingsstappen een nieuw leven kreeg via hergebruik, recyclage, compostering of gebruik als secundaire grondstof of nieuwe grondstof bedroeg in 2012 74%. Dat is een stijging met 4% ten opzichte van 2010.

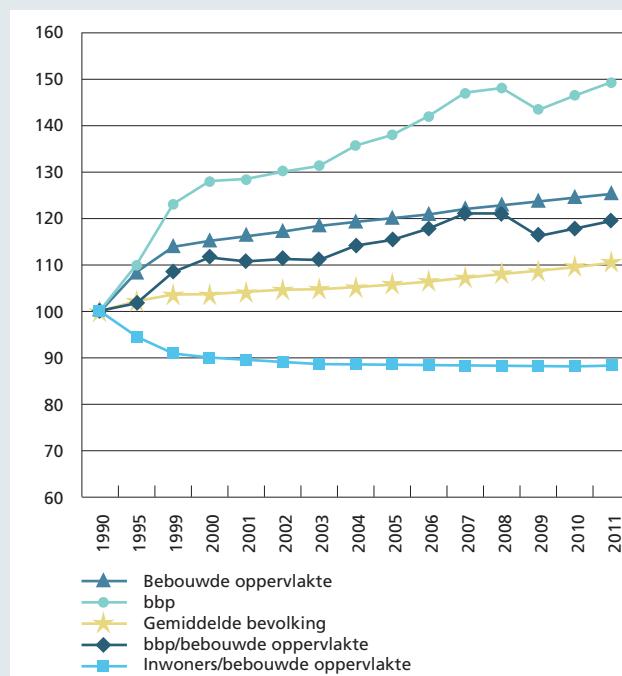
Ook ruimte kan als een hulpbron beschouwd worden en is een schaars goed in Vlaanderen. De bebouwde oppervlakte is in de jaren 1990 sterk gestegen. Wonen is binnen de bebouwde oppervlakte de grootste ruimtegebruiker. De bevolking is eerder gestaag en continu gestegen.

Vanaf 2000 hebben beide lijnen een gelijkaardig verloop waardoor het aantal inwoners per bebouwde oppervlakte redelijk constant blijft. We slagen er dus niet in om de ruimteproductiviteit te verbeteren. Enkel de laatste twee jaren stijgt de bevolking wat sneller dan de bebouwde oppervlakte.

Het bbp vertoont een sterke groei behalve in het crisisjaar 2009. De indicator bbp/bebouwde oppervlakte heeft een grilliger verloop maar in het algemeen is er een stijgende trend. Er is dus meer waardecreatie per eenheid bebouwde oppervlakte.

7.7 Productiviteit bebouwde oppervlakte

Evolutie van de bebouwde oppervlakte, het bbp, de bevolking, bbp/bebouwde oppervlakte en aantal inwoners/bebouwde oppervlakte, index 1990=100, van 1990 tot 2011.

Bron: ADS, FOD Financiën (kadaster), SVR.

Natuurlijk kapitaal

Deze indicatoren geven aan of het natuurlijk kapitaal intact blijft en binnen duurzame grenzen in termen van kwantiteit, kwaliteit en de waarde die hieraan wordt gegeven. Volgende aspecten komen aan bod: biodiversiteit, de landvoorraad en de zoetwatervoorraad.

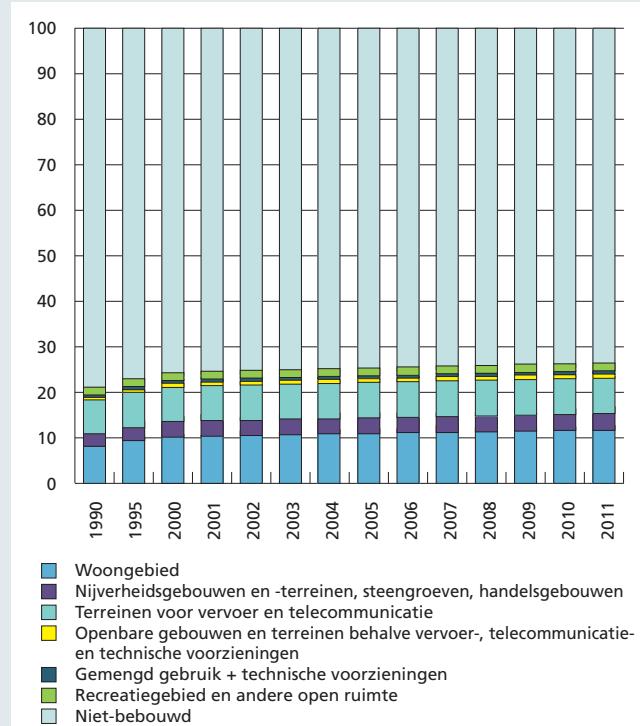
De toestand van soorten wordt weergegeven door de Rode Lijsten. Rode-Lijstsoorten (categorieën met verdwijnen bedreigd, bedreigd en kwetsbaar) zijn de soorten waar prioritair acties voor dienen genomen te worden om hun verdere teloorgang tegen te gaan en hun populaties terug op te krikken tot (over)leefbare niveaus.

Van de 1.996 soorten op de gevalideerde Rode Lijsten zijn er 139 in de loop van de voorbije eeuw uit Vlaanderen verdwenen. Van de overige 1.857 soorten zijn 444 (24%) Rode Lijst-soorten. Deze soorten zijn over de onderzoeksperiode sterk achteruitgegaan en/of hebben een kritisch niveau bereikt waardoor de soort op het punt staat te verdwijnen. Het verdwijnen of achteruitgaan van soorten is een gevolg van de achteruitgang van de oppervlakte van geschikt habitat en van de dalende habitatkwaliteit. Ook soorten uit landbouwgebied komen steeds meer op de Rode Lijst terecht. In 2012 was in België 21,4% van de zoogdieren, 20,5% van de vogels en 23,3% van de vaatplanten bedreigd.

Met een bevolkingsdichtheid van 470 inwoners per km² is ruimte een schaars goed in Vlaanderen. In 2011 was 73,4% van Vlaanderen niet-bebouwd. In 1990 was dat

7.8 Bodembezetting

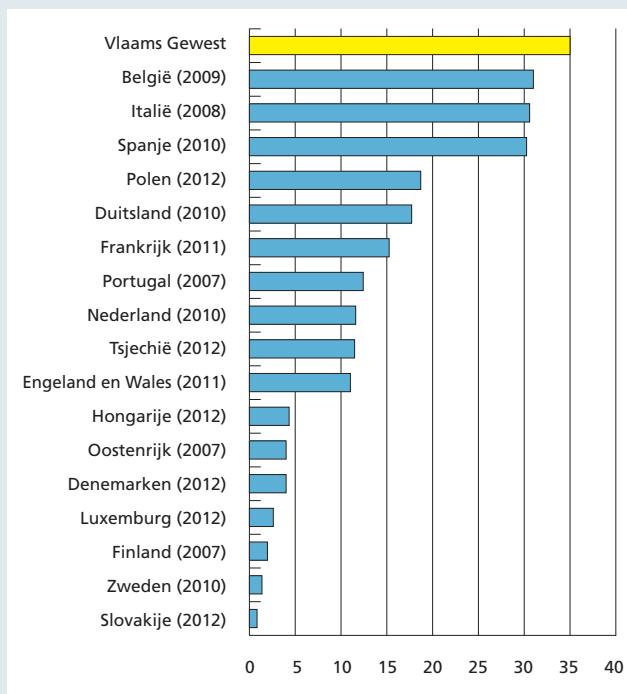
Evolutie van de bodembezetting, in %, van 1990 tot 2011.

Bron: ADS, FOD Financiën (kadaster).

7.9 Waterexploitatie-index

Waterwinning als % van de bruto jaarlijkse beschikbaarheid, in %, laatst beschikbare jaar.

Bron: VMM-MIRA, Eurostat, Europese Commissie, OESO.

nog 78,7%. De niet-bebouwde oppervlakte is vooral landbouwgrond. Binnen de bebouwde oppervlakte is wonen de grootste ruimtegebruiker. Van de Vlaamse oppervlakte is 11,7% woongebied. Op de tweede plaats komt 'telecommunicatie en vervoer'.

Ook water behoort tot het natuurlijk kapitaal. Zoetwater is beperkt voorradig en er moet dus zuinig mee omgaan worden. Tussen 2000 en 2005 was het waterverbruik vrij stabiel. In de periode 2006-2009 daalde het totale waterverbruik maar deze trend zette zich niet door in 2010. Er is wel sprake van een ontkoppeling tussen de economische groei en het waterverbruik.

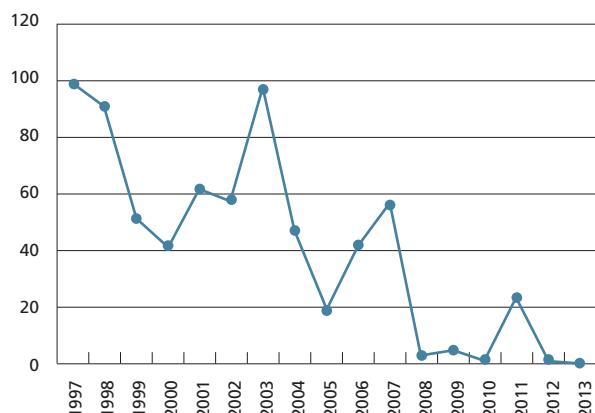
De hoeveelheid beschikbaar zoetwater hangt af van de hoeveelheid neerslag die valt, het deel dat daarvan verdampt en de hoeveelheid water die via rivieren en grondwater een land binnenstroomt. In Vlaanderen wordt 35% van het jaarlijks beschikbare water onttrokken. Er is wel een groot verschil tussen consumptief watergebruik (vb. irrigatie) en niet-consumptief gebruik (vb. koelwater). Wanneer koelwater niet wordt opgenomen, bedraagt de waterexploitatie-index in Vlaanderen 7%. Men spreekt van waterstress bij een waterexploitatie-index vanaf 20%. Vanaf 40% heerst er ernstige waterstress.

Milieukwaliteit: impact op de mens

Deze indicatoren tonen hoe milieucondities en milieuge-relateerde risico's interageren met de kwaliteit van het leven en het welzijn van de mens. De indicatoren in deze

7.10 Fijn stof

Evolutie van de blootstelling aan PM_{10} in % van de bevolking, van 1997 tot 2013.

Bron: VMM, IRCEL.

groep focussen op de blootstelling van de bevolking aan vervuiling en milieurisico's en op de toegang tot milieuvoorzieningen.

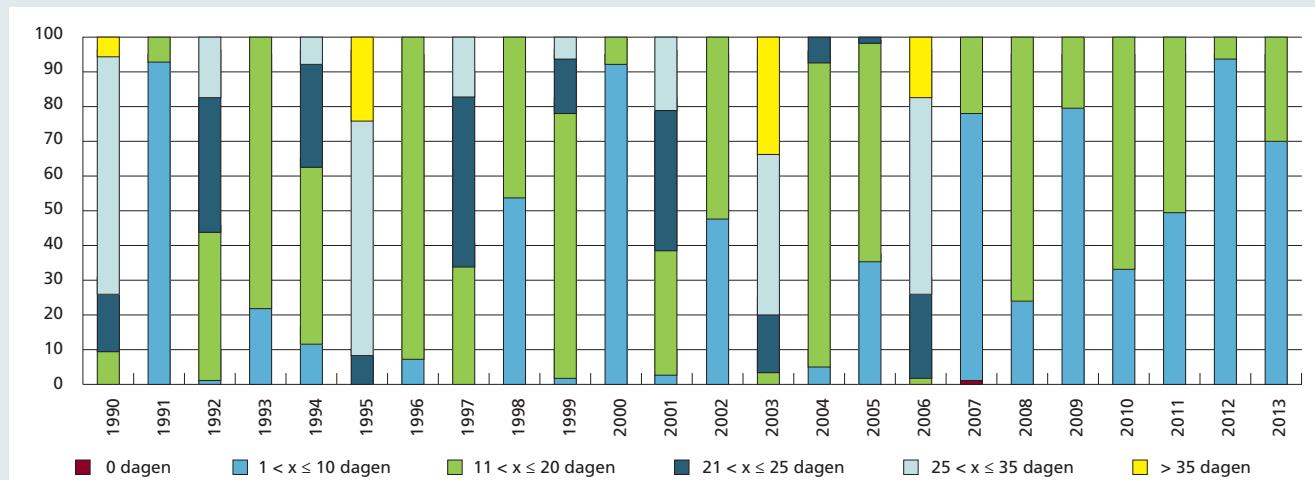
De ziektelelast door de verschillende milieupolluenten samen bedroeg in 2010 108.863 DALY's (Disability-adjusted Life Years) voor de Vlaamse bevolking op jaarrichting. Omgerekend per inwoner van Vlaanderen bedraagt dit jaarlijks vijf verloren gezonde levensdagen of iets meer dan een verloren gezond levensjaar in een volledig leven. Dit totaal is zo'n 8% van de totale ziektelelast in Vlaanderen. De kosten lopen op tot 3,6% van het bbp van Vlaanderen. Fijn stof, geluid en passief roken hebben de grootste gezondheidseffecten. Voor zowel ziektelelast als kosten blijkt fijn stof de belangrijkste polluent, die verantwoordelijk is voor ongeveer drie kwart van het totaal aantal DALY's. Het gaat hierbij niet alleen om PM_{10} maar ook om de kleinere fractie $PM_{2,5}$. Fijn stof deeltjes zijn ideale transportmiddelen om toxicke componenten tot in de longen te brengen.

Fijn stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10} of de deeltjes die kleiner zijn dan 10 μm (micrometer). Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op longkanker en hart- en luchtwegaandoeningen. De Europese dagnorm voor fijn stof houdt in dat de daggemiddelde waarde van $50 \mu g/m^3$ niet meer dan 35 keer per jaar mag overschreden worden sinds 2005 (zie figuur 4.122). Slechts 0,03% van de bevolking werd in 2013 meer dan 35 dagen blootgesteld aan de daggrenswaarde.

Ozon is schadelijk voor mensen, planten en materialen. Door zijn sterk oxiderend vermogen kan ozon acute gezondheidseffecten veroorzaken zoals ademhalingsproblemen, (tijdelijke) longfunctievermindering of ontstekingsreacties in de longen. Herhaalde en langdurige blootstelling aan hoge ozonconcentraties kan leiden tot

7.11 Ozon

Evolutie van de blootstelling aan ozon (NET60ppb-max 8u), in % van de bevolking, van 1990 tot 2013.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

onherstelbare longschade. 2013 was een eerder gunstig ozonjaar, 70% van de bevolking werd op tien dagen of minder blootgesteld aan maximale 8-uursgemiddelde concentraties hoger dan 120 µg/m³. In de voorbije zeven jaar werd niemand in Vlaanderen gedurende meer dan 25 dagen blootgesteld aan dergelijke concentraties (zie figuur 4.121). Dit in tegenstelling tot de jaren 1990, 1995, 2003 en 2006. Toen werd telkens meer dan 70% van de Vlaamse bevolking op meer dan 25 dagen blootgesteld aan te hoge ozonconcentraties.

De bevolking kan gebruik maken van milieudiensten zoals de toegang tot drinkbaar water en de zuivering van afvalwater. Voor huishoudelijk afvalwater streeft de Vlaamse overheid naar een maximale zuivering via openbare rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI). Waar dat niet mogelijk is, dient er gebruik gemaakt te worden van individuele behandelingsinstallaties.

De zuiveringsgraad is het percentage inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een RWZI. In 2013 bedroeg de zuiveringsgraad 80%, tegenover 52% in 2000 (zie figuur 4.94).

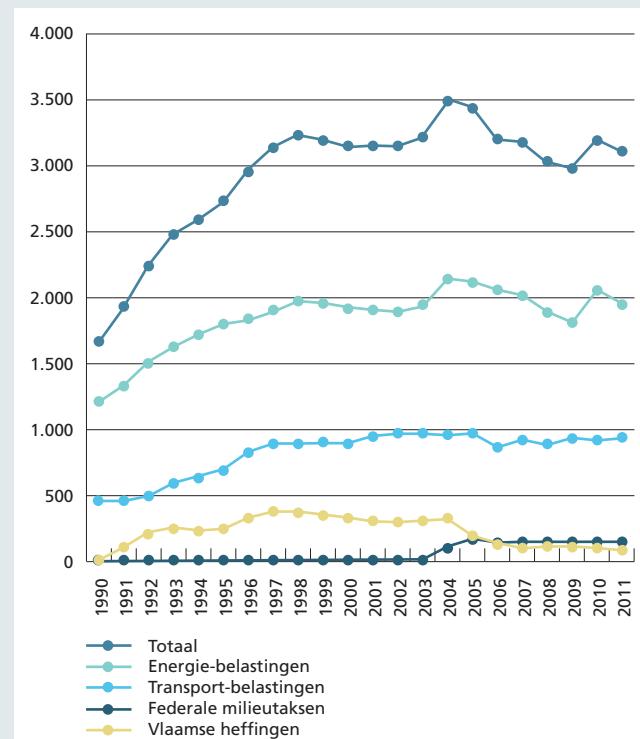
Groene beleidsinstrumenten en economische opportuniteiten

Opdat de overgang naar een groene economie versneld zou gebeuren, is het belangrijk dat de overheid voldoende incentives geeft zodat producenten en consumenten er zelf voor kiezen om groener te produceren en te consumeren. De indicatoren in deze set brengen de effectiviteit van het beleid voor een groene economie in beeld en geven aan waar de effecten op de bedrijven en de consumenten het grootst zijn. Ze focussen onder andere op beleidsinstrumenten, milieu-uitgaven door de publieke en private sector, technologie en innovatie, educatie en training...

Door milieubelastingen te heffen, probeert de overheid het gedrag van bedrijven en burgers te beïnvloeden. In 2011 werd 5 % van alle belastingen geïnd als milieubelasting. Daarmee behoort Vlaanderen tot één van de minder presterende leerlingen van de EU-klas. In Vlaanderen heeft het grootste deel van de milieubelastingen betrek-

7.12 Milieugerelateerde belastingen

Evolutie van de inkomsten uit milieugerelateerde belastingen, in miljoen euro (reële prijzen), van 1981 tot 2011.

Bron: VMM-MIRA, HIVA.

king op energiebelastingen (62%), gevolgd door transportbelastingen (31%), federale milieutaksen (4,5%) en Vlaamse milieuheffingen (3,1%). Vooral de energiebelasting is lager dan in de rest van de Europese landen. Merk echter wel op dat de hoogte van de milieubelasting niet steeds aangeeft in welke mate de externe kost geïnternaliseerd wordt en dat dit dus een tekortkoming is van deze indicator.

De milieubelastingen blijken vooral tussen 1990 en 2000 sterk toegenomen te zijn. Sinds het jaar 2000 echter fluctueren de totale inkomsten uit milieugerelateerde belastingen ten opzichte van de totale Vlaamse belastinginkomsten. In absolute cijfers zitten we op het niveau van de tweede helft van de jaren '90. De Vlaamse milieuheffingen zijn aanzienlijk gedaald in 2005 en 2006. Dit is te wijten aan de hervorming van de afvalwaterheffing die van een heffing in een bijdrage werd veranderd (bron: NBB).

Een andere indicator voor groene beleidsinstrumenten zijn de overheidsuitgaven (zowel op Vlaams, provinciaal als lokaal niveau) voor milieu en natuur. Het grootste aandeel milieu-uitgaven komt op rekening van de lokale overheden. In 2011 kwamen de milieu-uitgaven door de Vlaamse Overheid neer op 322 miljoen euro, de milieu-uitgaven door de provincies werden geraamd op 100 miljoen euro en de uitgaven door de lokale overheden op 825 miljoen euro. De voorbije twee decennia fluctueerden zowel de lopende uitgaven als de investeringen voor milieubescherming, en dit op alle overheidsniveaus. Een duidelijke toename kan niet vastgesteld worden op lange termijn.

Het bedrijfsleven doet het iets beter dan de overheid. De milieu-uitgaven door de bedrijven zijn de voorbije jaren immers toegenomen als gevolg van een sterke stijging

in milieugerelateerde investeringen en het op peil blijven van de lopende uitgaven (bron: structuurenquête ADS).

Het aantal groene octrooien geeft een indicatie van het aantal groene innovaties. Het aantal octrooiaanvragen in Vlaanderen, waaronder ook aanvragen voor groene innovaties, is sterk toegenomen de jongste 20 jaar. Het aantal groene octrooiaanvragen is zelfs nog sterker toegenomen dan het totaal aantal aanvragen. Toch nemen de groene octrooiaanvragen in de meest recente jaren maar 5% in van het totaal aantal octrooiaanvragen.

Volgens een recent rapport van het Europees Milieu Agentschap (EMA), zitten goederen die milieuvriendelijk geproduceerd zijn sterk in de lift, ze worden wereldwijd meer en meer gevraagd. Binnen de EU zijn de landen die de meeste inspanningen leveren om hun economie te vergroenen, het meest competitief. Het gaat vooral om Duitsland, de Scandinavische landen en Nederland.

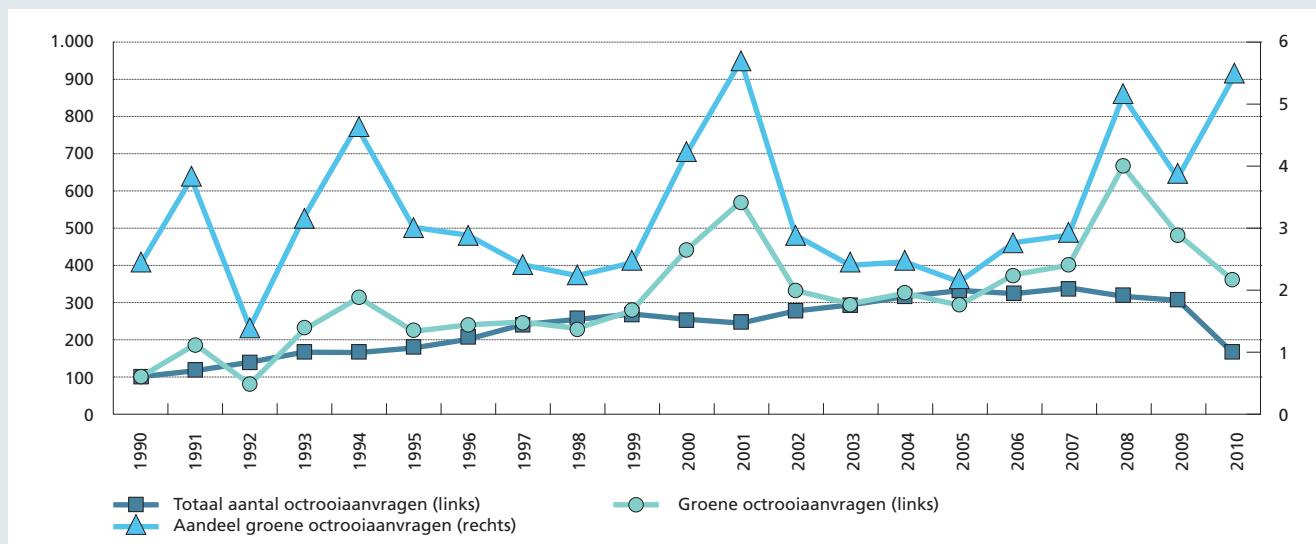
Conclusies

Vlaanderen doet het **economisch** goed en behoort tot de Europese top wanneer het gaat over materiële welvaart. Uit alternatieve indicatoren zoals de ISEW blijkt wel dat deze welvaart niet automatisch leidt tot een hoger welzijn.

Hulpbronnenefficiëntie is een cruciale vereiste wanneer we willen komen tot een vergroening van de economie. In Vlaanderen zijn het energiegebruik en de CO₂-emissies ontkoppeld van de economische activiteit. Toch blijft de energie-productiviteit van Vlaanderen relatief laag ten opzichte van de meeste andere EU-lidstaten. In 2012 heeft

7.13 Octrooiaanvragen

Evolutie in het aantal EPO-octrooiaanvragen in Vlaanderen, waaronder aantal aanvragen voor groene innovaties, index 1990 = 100, van 1990 tot 2010.

Noot: De grafiek geeft de evolutie van de octrooiaanvragen bij het European Patent Office (EPO) weer. Een gelijkaardig beeld doet zich voor bij de PCT octrooiaanvragen.
Bron: ECOOM, Patstat.

Vlaanderen na Finland de laagste energie-productiviteit van de West-Europese lidstaten (EU15). Een belangrijke oorzaak voor dit lage cijfer is de energie-intensieve industrie zoals de chemie, de ijzer- en staalnijverheid en de voedingsnijverheid. Een belangrijk deel van haar productie wordt geëxporteerd, het energiegebruik en de samenhangende uitstoot worden echter toegerekend aan het Vlaamse Gewest. Het aandeel hernieuwbare energie stijgt maar fossiele brandstoffen blijven dominant in de energiemix. De inspanningen rond recyclage en hergebruik lopen maar er zijn toch nog waardevolle materialen die eindigen als afvalstof. Voor Vlaanderen geldt ook dat ruimte een zeer schaars goed is, maar een eenduidige verbetering van de ruimteproductiviteit is voorlopig nog niet waar te nemen.

Bij de indicatoren over hulpbronnenproductiviteit is het moeilijk te zeggen wat de oorzaak is van een productiviteitsstijging. Is er echt sprake van een vergroening van de economie? Ligt dat aan bepaalde sectoren en halen zij daar ook concurrentievoordelen uit? Het bbp is de voorbije decennia vooral gestegen door technologische vooruitgang, omdat er meer geïnnoveerd wordt en er een hogere arbeidsproductiviteit is. Daarnaast is er in Vlaanderen een sterke verschuiving geweest in de economie, van industrie naar diensten. Diensten kunnen over het algemeen meer toegevoegde waarde creëren op een beperktere oppervlakte, met minder energieverbruik of schadelijke emissies. De trend van meer waardecreatie per eenheid bebouwde oppervlakte, per eenheid CO₂-uitstoot enz. heeft dus meer te maken met de structuur van de economie en minder met een structurele vergroening van het economische systeem.

De druk op het **natuurlijk kapitaal** blijft hoog in Vlaanderen. Vele ecosystemen zijn aan het degraderen. Vooral in regio's als Vlaanderen, met een hoge bevolkingsdichtheid en waar veranderingen in landgebruik leiden tot een toenemende fragmentatie van natuurlijke habitats, wordt de biodiversiteit bedreigd. Er wordt tevens te veel van het beschikbare zoetwater onttrokken waardoor er sprake is van waterstress.

Milieucondities en milieugerelateerde risico's hebben een impact op de **gezondheid** van de mens. Hoewel de blootstelling aan vervuilende polluenten is afgangen, blijft de zielteklast door milieufactoren hoog. Overschrijdingen van luchtkwaliteitsnormen komen nog regelmatig voor in stedelijke hot spots door de concentratie van industriële activiteiten en het verkeer.

We besluiten dat de **overheid** nog heel wat werk voor de boeg heeft om de bedrijven en Vlaamse burgers meer te overtuigen om te kiezen voor groene productie en consumptie. De Europese Commissie stelt voor om de zware belastingdruk op arbeid te verlagen en te vervangen door milieu- of andere groene belastingen. Daarnaast moet worden ingezet op een **gedragsverandering** bij de consument door in te spelen op hun bewust en onbewust consumptiepatroon.

Op basis van deze indicatorenset trachten we de vergroening van de economie in Vlaanderen in kaart te brengen. Het is echter een eerste vingeroefening met deze set en ze is dus nog niet volledig. Zo heeft OESO voor een aantal indicatoren nog geen methodiek opgesteld. Sommige indicatoren kunnen voor Vlaanderen nog niet berekend worden. Er is ook nood om nieuwe of andere indicatoren uit te werken en bestaande indicatoren verder te verdiepen om de resultaten beter te kunnen interpreteren. Tot nu toe is er bij de indicatoren over hulpbronnenproductiviteit enkel gekeken naar de aanbodszijde of de aan productie gerelateerde emissies en verbruiken. De aan consumptie gerelateerde milieu-impact is nog een lacune. Het effect van de import van consumptiegoederen is daarom nog niet in te schatten. Een andere lacune zijn indicatoren om het materialenbeleid op te volgen. Op Europees niveau wordt hier ook nog volop aan gewerkt. Het natuurlijk kapitaal wordt momenteel in kaart gebracht door indicatoren die vooral de toestand van de stocks beschrijven. Op termijn is het de bedoeling de waarde van het natuurlijk kapitaal op een gemonetariseerde manier weer te geven. Ook met betrekking tot eco-innovatie en andere beleidsinstrumenten die de vergroening kunnen stimuleren, zijn er nog mogelijkheden om extra indicatoren op te nemen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- EEA (2014). *Resource-efficient green economy and EU policies*, EEA Report No2/2014.
- LNE (2013). *LNE helpt Vlaanderen op weg naar een groene economie*, Studie uitgevoerd door Technum i.s.m. SuMa Consulting.
- OECD (2011). *Towards Green Growth: Monitoring Progress*. OECD Indicators.
- OECD (2013). *Monitoring progress towards green growth: OECD indicators 2013 report*.
- OECD (2014). *Green Growth Indicators 2014*, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264202030-en>.
- Vervaet, M., Huygh, K., Rossi, E., Van Hasselt, D., Smeets, K. (2014). *Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2004-2012 (uitgave 2014)*. OVAM.
- Vlaamse Overheid (2011). *Milieubeleidsplan 2011-2015*. D/2011/3241/178.
- Vlaamse Overheid (2011). *Samen grenzen ver-leggen*, Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling.
- UNEP, Green Economy Initiative: <http://www.unep.org/greeneconomy/Home/tabid/104269/Default.aspx>
- OESO, Green growth and sustainable development:
<http://www.oecd.org/greengrowth/>
- IGrowGreen: http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/igrowgreen/index_en.htm
- Europese Commissie, Europe 2020 Strategy:
http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
- Europese Commissie, circular economy: http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm
- Nationale Bank: <http://www.nbb.be/belgostat>
- ADS: http://statbel.fgov.be/statistieken/cijfers/leefmilieu/milieu_economie/

DEFINITIES

DALY Disability-adjusted Life Years: Verloren gezonde levensjaren: het aantal gezonde levensjaren die een populatie verliest door vroegtijdige sterfte of ziekte rekening houdend met de ernst en de duur van de ziekte.

Groene patenten Patenten op elektrische en hybride voertuigen, energie-efficiëntie in gebouwen en verlichting, opwekking van hernieuwbare energie en luchtvervuiling.

Materiaalproductiviteit De milieu- en economische efficiëntie waarmee natuurlijke hulpbronnen en materialen worden gebruikt in productie en consumptie.

Ruimteproductiviteit De milieu- en economische efficiëntie waarmee de beschikbare ruimte wordt gebruikt.

Waterexploitatie-index Waterwinning als % van de bruto jaarlijkse beschikbaarheid, ook gekend als de watergebruiksintensiteit.

AFKORTINGEN

µm micrometer (10^{-6} meter)

AAPD Algemene Administratie van de Patrimoniumdocumentatie

ABB Agentschap voor Binnenlands Bestuur

ADS Algemene Directie Statistiek

ADSL Asymmetric Digital Subscriber Line

AES Adult Education Survey

AGIV Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen

AIDS Acquired Immune Deficiency Syndrome

AMS afdeling Monitoring en Studie, Departement Landbouw en Visserij

APB aanvullende belasting op de personenbelasting

ASEAN Brunei, Cambodja, Filippijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Thailand en Vietnam

ASO Algemeen Secundair Onderwijs

AT Aziatische Tijgers (Zuid-Korea, Taiwan, Singapore, Hong Kong)

AWW Algemeen Welzijnswerk

BAMA Bachelor Master

BBE Bruto Binnenlands Energieverbruik

BBI Belgische Biotische Index

bbp bruto binnenlands product

BERD Business Expenditure on R&D

BIV belasting op de inverkeerstelling

BIVV Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid

BJB bijzondere jeugdbijstand

BLOSO Commissariaat-generaal voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openluchtrecreatie

BNI Bruto Nationaal Inkomen

BRIC Brazilië, Rusland, India en China

BSO Beroeps Secundair Onderwijs

BTW belasting over de toegevoegde waarde

BUOO Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O

BZ Departement Bestuurszaken

CAI Centrale Archeologische Inventaris

CAO Collectieve arbeidsovereenkomst

CAW Centrum Algemeen Welzijnswerk

CBE Centrum voor Basiseducatie

CBO Centrum voor beroepsopleiding of omscholing voor personen met een handicap

CDO Centrum voor Deeltijds Onderwijs

CDV Centrum voor Deeltijdse Vorming

CGKR Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding

CGVS Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen

CIM Centrum voor Informatie over de Media

CIS Community Innovation Survey

CJSM Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media

CKG Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning

CLB Centrum voor Leerlingenbegeleiding

CO koolstofmonoxide

CO₂ koolstofdioxide

COFOG Classification of the Functions of Government

CRS Creditor-Reporting-System

CVO Centrum voor Volwassenenonderwijs

DBFM Design, Build, Finance en Maintain

DBSO Deeltijds Beroeps Secundair Onderwijs

DGD Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire hulp

DOMINO Dossier Minderjarigen Ovolgingssysteem

DSL Digital Subscriber Line

DVB-T Digital Video Broadcasting Terrestrial

DVO diensten Vlaamse overheid

DVZ Dienst Vreemdelingenzaken

DWH AM&SB Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming

EAK Enquête naar de Arbeidskrachten

EB Eurobarometer

EC DG MOVE European Commission, Directorate-General for Mobility and Transport

ECB Europese Centrale Bank

ECOOM Expertisecentrum O&O Monitoring

EKM Erkende kredietmaatschappij

EMA Europees Milieuagentschap

ENA Economisch Netwerk Albertkanaal

EPB Energieprestatie en Binnenklimaat

EPO European Patent Office

ESF Europees Sociaal Fonds

ESLC European Survey on Language Competences

ESR Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen

ETNIC Entreprise des Technologies Nouvelles de l'Information et de la Communication (Communauté française)

ETS Emission Trading Scheme

EU Europese Unie

EU12 Polen, Hongarije, Estland, Letland, Litouwen, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Cyprus, Malta, Roemenië en Bulgarije

EU13 EU12 samen met Kroatië

EU15 België, Nederland, Luxemburg, Italië, Frankrijk, Duitsland, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Ierland, Griekenland, Spanje, Portugal, Oostenrijk, Zweden en Finland

EU21 EU-lidstaten die lid zijn van de OESO

EU25 EU12 en EU15 samen, maar zonder Bulgarije en Roemenië

EU27 EU12 en EU15 samen

EU28 EU27 samen met Kroatië

EU-SILC European Union Statistics on Income and Living Conditions

EVCA European Venture Capital Association

EWI Departement Economie, Wetenschap en Innovatie

FB Departement Financiën en Begroting
FEBIAC Belgische Federatie van de Automobiel- en Tweewielerindustrie
FFEU Financieringsfonds voor Schuldafbouw en Eenmalige Investeringsuitgaven
 **Flanders Investment and Trade
FOD Federale Overheidsdienst
FOD MV Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer
FOD SZ Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid
FOS Federatie voor Open Scoutisme
FPB Federaal Planbureau**

GBAORD Government Budget Appropriations or Outlays on R&D
GEM Global Entrepreneurship Monitor
GERD Gross Expenditure on Research & Development
Gha globale hectare
GIB Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
GLB Gemeenschappelijk landbouwbeleid (EU)
GLI Grübel-Lloyd Index
GON Geïntegreerd Onderwijs
GOP Gezinsondersteunende pleegzorg
GOVERD Government Expenditures on R&D
GPB Getuigschrift Pedagogische Bekwaamheid
GT gigaton
GWh Gigawattuur
GWO Groot woononderzoek

HBO Hoger Beroeps Onderwijs
HBO Huishoudbudgetonderzoek
HBPWP Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid
HCI geharmoniseerde competitiviteitsindicator
HERD Higher Education Expenditures on R&D
HKF fluorkoolwaterstof
HHI Herfindahl-Hirschman index
HIV Human Immunodeficiency Virus
HOKT SP Hoger Onderwijs van het Korte Type Sociale Promotie

IAB Interactive Advertising Bureau
IBO Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming
ICSI IntraCytoplasmatische Sperma-Injectie
ICT Informatie- en communicatietechnologie
iDTV interactieve digitale televisie
IGO Inkomensgarantie voor Ouderen
ILO International Labour Organization (Internationale Arbeidsorganisatie)
IMD Institute for Management Development
IMF Internationaal Monetair Fonds
INBO Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
INR Instituut voor de Nationale Rekeningen
IRCEL intergewestelijke cel voor het leefmilieu
ISSP International Social Survey Programme
IT Integratietegemoetkoming
IVON Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk
IVT Inkomensvervangende Tegemoetkoming

JINT Jeugd Internationaal
JIP Jongereninformatiepunt

KKP Koopkrachtpariteiten
KLJ Katholieke Landelijke Jeugd
KSA Katholieke Studenten Aktie
KSO Kunst Secundair Onderwijs
KSZ Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid
kW kilowatt
kWh kilowattuur

LAC Lokale Adviescommissie
LFS Labour Force Survey
LMN Landbouwmonitoringsnetwerk
LNE Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
LPG Liquified Petroleum Gas

MAP Mestactieplan
MDG Millenniumdoelstelling voor ontwikkeling
MIRA Milieurapport Vlaanderen
MIST Mexico, Indonesië, Zuid-Korea, Turkije
MMIF Multimetric Index Flanders
MOW Departement Mobiliteit en Openbare Werken
MWe+m Megawatt elektrisch en mechanisch vermogen

N11 Next 11 (Bangladesh, Egypte, Indonesië, Iran, Zuid-Korea, Mexico, Nigeria, Filippijnen, Pakistan, Turkije en Vietnam)
NABS Nomenclature pour Analyse des Budgets Scientifiques
NACE Statistische Nomenclatuur economische activiteiten in de Europese Gemeenschappen
NARA Natuurrapport
NBB Nationale Bank van België
NEC Normaal Economisch Circuit
NGO niet-gouvernementele organisatie
NMBS Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen
NO₃ nitraat
NWWZ niet-werkende werkzoekenden
NUTS Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques

O&O Onderzoek en Ontwikkeling
O&V Departement Onderwijs en Vorming
OCMW Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
ODA Official Development Assistance
OESO Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OOV opcentiemen op de onroerende voorheffing
OVAM Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij

PAB persoonlijk assistentiebudget
PB personenbelasting
PBV Promotie Binnenvaart Vlaanderen
PCT Patent Cooperation Treaty

PDPO Programmeringsdocument Plattelandsontwikkeling
PFK perfluorkoolwaterstof
PGB persoonsgebonden budget
PISA Programme for International Student Assessment
PJ petajoules (10^{15} joules)
PM₁₀ Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 10 µm
PM_{2,5} Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 2,5 µm
PMAH personen met een arbeidshandicap
PNP Not for profit Organisations Expenditures on R&D
POD MI Programmatorische Federale Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie
POS Problematische opvoedingssituatie

RKW Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers
RMH Recht op Maatschappelijke Hulp
RMI Recht op Maatschappelijke Integratie
ROP Register Onbebouwde Percelen
RSV Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
RSVZ Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
RSZ Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RSZPPO Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten
RUP Ruimtelijk Uitvoeringsplan
RVA Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
RVP Rijksdienst voor Pensioenen
RWZI rioolwaterzuiveringsinstallatie

SCV Sociaal-Culturele Verschuivingen Survey
SERV Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
SF₆ zwavelhexafluoride
SHM Sociale Huisvestingsmaatschappij
S-IHD specifieke instandhoudingsdoelstelling per speciale beschermingszone van de Habitatriktlijn
SILC Statistics on Income and Living Conditions
SMP Student Mobility for Placements (Erasmus stages)
SMS Student Mobility for Studies (Erasmus)
SO₂ zwaveldioxide
SOI Seksueel Overdraagbare Infecties
SPE Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie
SVK Sociaal Verhuurkantoor
SVR Studiedienst van de Vlaamse Regering
SVS Stichting Vlaamse Schoolsport
SWAP SuperWijze Activiteitenpas

TBS Terbeschikkingstelling
TEA Total entrepreneurial Activity Rate
TEU Twenty-foot Equivalent Unit
TIMSS Trends in International Mathematics and Science Study
TINA Transformatie, Innovatie en Acceleratie
TJ terrajoule (10^{12} joules)
TSO Technisch Secundair Onderwijs
TVC Totaal Vruchtbaarheidscijfer

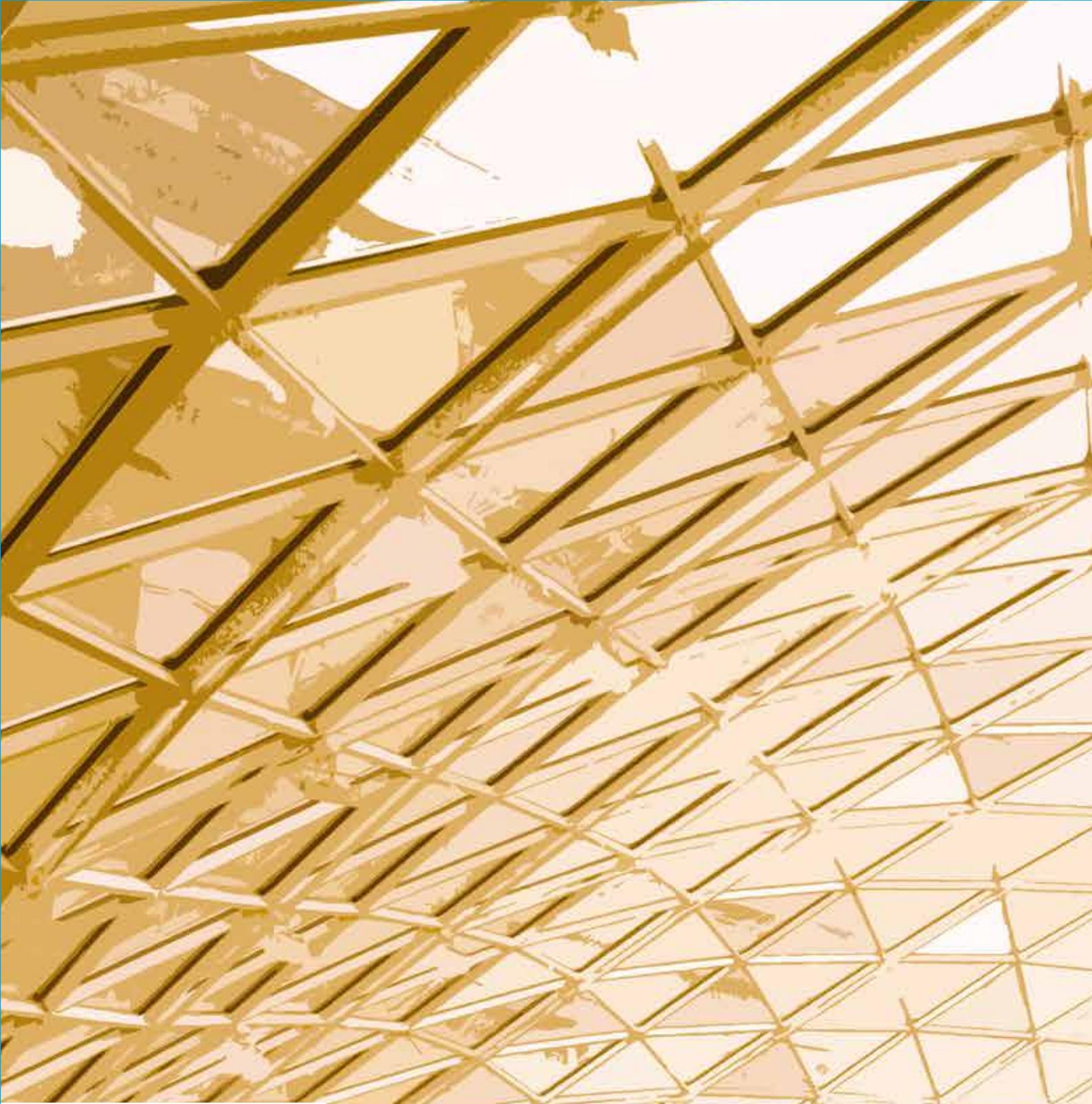
UMTS Universal Mobile Telecommunications System
UNEP United Nations Environment Programme

VAD Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen
VAP verbeterings- en aanpassingspremie
VAPH Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
VDAB Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VEA Vlaams Energieagentschap
VEN Vlaams Ecologisch Netwerk
VGC Vlaamse Gemeenschapscommissie
VHC Vlaamse Havencommissie
ViA Vlaanderen in Actie
Vinnof Vlaams Innovatiefonds
VIP Jeugd Vlaams Informatiepunt Jeugd
VIP Vlaamse Inschakelingspremie
VIPA Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden
VITO Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VKBO Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen
VLAREM Vlaams Reglement betreffende de Milieuvergunning
VLIF Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM Vlaamse Landmaatschappij
VMM Vlaamse Milieumaatschappij
VMMa Vlaamse Media Maatschappij
VMSW Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
VN Verenigde Naties
VNJ Vlaams Nationaal Jeugdverbond
VOP Vlaamse Ondersteuningspremie
VPJ Verloren Potentiële Jaren
VREG Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
VRIND Vlaamse Regionale Indicatoren
VRM Vlaamse Regulator voor de Media
VRWI Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie
VSAWSE Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie
VSDO Vlaamse strategie duurzame ontwikkeling
VTE voltijdse equivalenten
VTI Vlaams Theater Instituut
VTS Vlaamse trainersschool
VVJ Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en –consulenten vzw
VVKSM Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en Meisjesscouts
WVF Vlaams Woningfonds

WIV Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
WKK Warmtekrachtkoppeling
WSE Departement Werk en Sociale Economie
WVG Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
W&T wetenschappelijke en technologische dienstverlening

Zeq zuurequivalenten

Boudewijnlaan 30
1000 Brussel

Algemeen telefoonnummer
02 553 52 07
Faxnummer
02 553 58 08

Studiedienst van de Vlaamse Regering